

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

H A R U N B O D U R

K R O N O L O J İ K

20. YÜZYIL

SİYASİ

TARİHİ

YEDİTEPE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

KRONOLOJİK 20. YÜZYIL SİYASİ TARİHİ

Harun Bodur

Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

© Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-5200-36-7

Yeditepe Yayınevi: 213
Araştırma İnceleme: 178

1. Baskı: Kasım 2005
Gözden geçirilmiş ilaveli
2. Baskı: Aralık 2013

Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com
online alış-veriş: www.kitapadresi.com

KRONOLOJİK 20. YÜZYIL SİYASİ TARİHİ

Harun Bodur

YEDİTEPE

İstanbul 2013

HARUN BODUR

1967 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi iktisat bölümünü bitirdi. Yakınçağ tarihi ve strateji alanlarında çeşitli araştırmalarda bulundu. Elinizdeki eser, yazarın ilk kitabıdır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

*Eserimi,
kendilerine ayırmam gereken
vakitlerden fedakârlık yaparak
bana çalışmam için fırsat tanıyan
eşim ve çocuklarıma ithaf ediyorum...*

İçindekiler

Önsöz	9

XX. Yüzyıla Gelene Kadar Dünya

1. Otuz Yıl Savaşları Sonrası.....	15
a) Otuz Yıl Savaşları.....	15
b) İspanya Veraset Savaşları	16
c) Rusya.....	17
d) İngiltere	18
e) Osmanlı İmparatorluğu	19
f) Amerika	21
2. Fransız İhtilali Sonrası	22
a) Fransa'nın Sınırlandırılması ve Viyana Kongresi.....	22
b) Osmanlı Devleti'ni Yıkma Çabaları.....	26
c) İtalyan ve Alman Birliğinin Sağlanması	27
d) Blokların Ortaya Çıkması	29
e) Amerika'nın Güçlenmesi.....	32
f) Uzakdoğu Gelişmeleri.....	34

Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi

1900.....	39	1950	521
1901.....	45	1951.....	528
1902.....	47	1952	535
1903.....	55	1953	538
1904.....	59	1954	544
1905.....	66	1955.....	553
1906.....	76	1956	559
1907	80	1957.....	567
1908.....	83	1958	576
1909.....	89	1959	582
1910.....	96	1960	591
1911	100	1961.....	610
1912.....	106	1962	623
1913.....	118	1963	634
1914.....	126	1964	643
1915.....	146	1965	655
1916.....	157	1966	661
1917.....	163	1967.....	668
1918.....	173	1968	679
1919.....	187	1969	688
1920.....	204	1970	694
1921.....	224	1971.....	698
1922	241	1972.....	708
1923.....	255	1973.....	713
1924	264	1974.....	723
1925	271	1975.....	734
1926	281	1976.....	751
1927.....	291	1977.....	755
1928	296	1978	761
1929	302	1979.....	766
1930	308	1980	779
1931.....	316	1981.....	788
1932	324	1982	793
1933	328	1983	798
1934	341	1984	803
1935	346	1985	809
1936	355	1986	813
1937.....	365	1987	820
1938.....	374	1988.....	827
1939.....	383	1989	838
1940.....	403	1990	851
1941.....	418	1991.....	867
1942	430	1992	896
1943	437	1993	913
1944.....	450	1994	924
1945	459	1995	940
1946	479	1996	954
1947.....	486	1997.....	969
1948.....	499	1998	985
1949.....	513	1999	992

Bibliyografya.....1007

Dizin 1019

Önsöz

Strateji, iki temel kaynaktan hareketle üretilir: Coğrafya ve tarih. Geniş anlamıyla coğrafya, strateji üretmek için en önce ihtiyaç duyulan ana kaynaktır. Bir ülkenin ekonomik aktiviteleri ve yönelişleri üzerinde belirleyici olmasından tutun da, teknolojik birikimi, sosyal durumu, siyasal sistemi ve hatta antropolojik özellikleri üzerinde de coğrafyanın etkisi büyüktür. İklim özellikleri, yüzey şekilleri, verimli ya da verimsiz topraklara sahip olma, denizci ya da karacı bir özelliğe sahip bulunma, doğal ve hammadde kaynaklarına sahip olup olmama ve bunun gibi birçok özellik, genellikle o ülkenin ekonomik ve dolayısıyla sosyal yapısı üzerinde belirleyici olmuştur. Yine coğrafi özellikler, beşeri ve demografik yapı üzerinde de etkilidirler. Bu da ülkelerin strateji üretirken bilmeleri ve dikkate almaları gereken en temel hususlardandır.

Tarihte, coğrafyanın temel stratejik yaklaşımları nasıl belirlediğinin örnekleri oldukça fazladır. Rusya'nın geleneksel "sıcak denizlere inme" stratejisinin ardında, coğrafi koşullarının çetinliğinin kendisini birçok imkândan mahrum bırakması gösterilebilir. İsrail'in Golan Tepeleri'ni işgal ettikten sonra ilhak etmesi, su kaynaklarından yoksun bulunması ve savunması için stratejik önemde olması sebebiyledir. Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler de yeterli olmayan su kaynaklarının paylaşılması sorunu yüzünden uzun süre bu çerçevede gelişmiştir. Kıt bulunan enerji kaynaklarının Ortadoğu'da fazlalığı, birçok gücün bu bölge ile ilgili olarak çeşitli stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Yine Amerika kıtası ile beraber birçok bölgenin, değişen ekolojik denge sebebiyle yakın gelecekte sular altında kalacak olması, ABD'nin yeni yerleşim yerleri bulmak ve enerji kaynaklarını kontrol etmek maksadıyla

Irak'ta işgal hareketlerine girişmesine ve Ortadoğu'da "Büyük Ortadoğu Projesi" adıyla yeni bir düzen kurmaya yönelik bir dizi faaliyette bulunmasına sebep olmuştur. Değişen konjonktürel durumlara göre geliştirdiği projeler çeşitlilik göstermiş olmakla birlikte temel hareket noktaları değişmemiştir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlardan çıkan sonuç; coğrafyanın strateji üretmek için ihtiyaç duyulan en temel kaynak olduğudur.

Strateji üretebilmek için ihtiyaç duyulan ikinci kaynak ise tarihtir. Tarih, devletlerin ve toplumların tecrübi birikimleri ve hafızalarıdır. Bu birikimler, strateji üretmek için ihtiyaç duyulan temel kaynaklardır. Devletlerarası ilişkilerin geçmişi, toplumların kültürel yapılarının oluşum süreci, devletlerin geleneksel stratejileri ve bunun gibi birçok tarihi veri, strateji üretenlerin mutlaka dikkate almaları gereken hususlardandır. Hem birçok devlet arasındaki ilişkiler ve temel stratejik yaklaşımlar, tarihten gelen intikam hislerine veya tarihteki görkemli yapılarına yeniden kavuşma isteklerine dayandırılmaktadır. Prusya'nın Fransa'yı yenerek Alman birliğini sağladığı Sedan Savaşı'nda Alsace-Lorraine'i topraklarına katması, yaklaşık elli yıl Fransa'nın bu toprakları geri alma yönünde strateji geliştirmesine, buna karşılık Almanya'nın ise birtakım ittifak arayışlarına girmesi şeklinde gelişmiş ve böylece Avrupa diplomasisini meşgul etmiştir. Hitler'in kendi dönemine III. Reich adını vermesi (Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu I. Reich, Bismarck'ın 1871'den 1919'a kadar devam eden Almanyası da II. Reich idi), şüphesiz Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na duyulan bir özlemin sonucunda geliştirilen bir stratejiydi ve Hitler hep bu tarihi verilerden hareket etmiştir. 18. yüzyılın sonunda Rusya'nın Avusturya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ne saldırmasının arkasında, geleneksel politikasının yanında Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı hedefleyen Grek Devleti projesi bulunuyordu. İkinci Dünya Savaşı başlarında Fransa'nın Almanya karşısında yenilgiye uğraması üzerine yapılan teslim antlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın teslim belgesini imzaladığı Rethondes mevkiindeki aynı vagonun içinde yapıldı. Yahudilerin Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmaları fikrinin altında yatan sebep, tarihî/dinî yaklaşımlarıdır. İsrail'in bugün halen devam eden "vadedilmiş topraklar"a ulaşabilme stratejisinin kaynağında bu vardır. Yine aynı inanç ve kültür grubuna mensup devletlerin birbirleriyle çoğunlukla iyi ilişkiler içinde olmaları veya geleneksel dostluk stratejileri geliştirmeleri de bu konuda örnek olarak zikredilebilir.

21. yüzyıla girdiğimiz şu günlerde siyasal ve sosyal olayların aldığı ivme alabildiğine hız kazandı. Teknolojik gelişmelerin, ülkeler arasındaki ilişkilerde adeta belirleyici olduğu günümüzde, iletişimin yaygınlaşarak “dünyanın gittikçe küçülmesi” sonucu toplumlararası ilişkilerin artması ve doğal olarak sosyal eşitsizliklerin ortaya çıkması, dünyayı yeni bir buhranın eşiğine getirdi. Çağın başlangıcındaki belirleyici/egemen güçler, ellerinde bulundurdıkları üstün teknoloji ve organizasyon sayesinde bu dengesizlikleri gidermek ve daha adil bir dünya düzeni kurmak yerine, dünya kaynaklarından daha fazla pay almak ve etkilerini daha da arttırmak peşinde koşmaktadırlar. Bunun yanında egemen güçlerin kendi aralarındaki paylaşım kavgası da çoğu zaman dünyadaki siyasal ve sosyal birçok olayın ardındaki belirleyici faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok çatışmanın ve kavganın arkasında küresel güçlerin birbirleri arasındaki rekabet ve mücadeleleri bulunmaktadır. Egemen güçlere karşı dünya kaynaklarından daha fazla pay almak isteyen ülkeler yanında milliyetçi, etnik, dinî, ideolojik ya da bağımsızlık kavgası içinde olanlar da bulunmaktadır.

21. yüzyılın başlangıcında dünyanın gelmiş olduğu durumun anlaşılması, şüphesiz ki geçmişin ve bilhassa 20. yüzyılın iyi analiz edilmesiyle mümkündür. Günümüzdeki karmaşık ilişkilerin, çatışmaların, kavgaların, mücadelelerin geçmişine bakmak ve onları tarihin ışığında anlamlandırmak, bugün yaşananların geçmişte yaşananlardan pek de farklı olmadığını kavramak ve tarihten dersler çıkarmak gerekiyor. Geleceğimizi görebilmek ve şekillendirmek için geçmişimizin doğru bir şekilde bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu manada bilhassa 20. yüzyıl iyi bir laboratuvar özelliği taşımaktadır.

20. yüzyıl; 1871’de millî birliğini tamamladıktan sonra sömürge pastasından daha fazla pay almak isteyen Almanya’nın diğer güçlerle mücadelesinin devam ettiği bir dönemde başladı. Bu kavga Birinci Dünya Savaşı’yla sonuçlandı ve Almanya adamakıllı ezildi. Bu arada dünya güçler dengesinde uzun zamandır varolan üç imparatorluk (Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rusya İmparatorlukları) tarihe karıştı ve ABD yeni bir güç olarak ortaya çıktı; “üzerinde güneş batmayan” İngiliz imparatorluğu ise eski gücünü büyük ölçüde yitirdi. Yıkılan imparatorluklar üzerinde yeni ve zayıf devletler kuruldu. Ancak yüzyılın ortalarına doğru Almanya’nın yeniden kuvvetlenmesi, dünyayı yeni bir felaketin eşiğine getirdi. Hitler’in dinmek bilmeyen hırsı, İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasına yol açtı. Savaş sonunda İngiliz imparatorluğu

yıkıldı ve sömürgeler birer birer bağımsızlıklarını kazandı. Zayıflayan Avrupa devletlerinin yanında, ABD ve geniş ölçüde Batı'nın yardımıyla kuvvetlenen Sovyetler Birliği'nin liderliğinde iki kutuplu Soğuk Savaş dönemi başladı. Kimilerine göre bu dönemde yaşanan mücadele Üçüncü Dünya Savaşı idi. Bu dönemde dünya, yeni bir genel savaşın çıkmasına yol açabilecek birçok buhranla karşı karşıya kaldı. Nihayet 1991'den sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş sona erdi ve yüzyılın sonuna kadar devam eden tek kutuplu, belirsiz dönem başladı. Bunların yanında nice bölgesel savaşlar, ekonomik, milliyetçi, etnik, dinî, ideolojik kavgalar; diktatörler, ihtilaller, işgaller, katliamlar, yeni sömürgecilik arayışları, bağımsızlık mücadeleleri; siyasî, askerî, ekonomik, kültürel örgütlenmeler, ikili ve çok taraflı anlaşmalar bu yüzyıla damgasını vurdu. Teknolojik gelişmeler alabildiğine hız kazandı ve kavgâ atmosfere ve uzaya kadar yaygınlaştı.

İşte bu çalışma, 20. yüzyılın daha iyi anlaşılmasına ve geleceğimize ışık tutmasına katkıda bulunmak amacıyla hazırlandı. Aynı zamanda stratejinin oluşturulmasında ihtiyaç duyulan temel iki veriden “tarih”e katkıda bulunması da hedeflendi. Özellikle 20. yüzyılın, yukarıda bahsedilen hususlarla ilgili birçok örnek barındırdığını düşünüyoruz.

1900-1999 yılları arasındaki siyasî olayların, kronolojik bir sıra takip edilerek incelendiği çalışmada, her bir tarih ayrı bir madde/ konu olarak ele alındı. Yani her bir madde kendi içinde bir bütünlük oluştururken, diğer maddelerle arasında herhangi bir bağ kurulmadı. Her maddenin ilk cümlesi, sunulan konunun başlığını oluşturdu ve konular mümkün olduğunca özetlenerek izah edilmeye çalışıldı. Çalışmanın hacmini büyütmemek ve zaten yeni bir görüş ileri sürülmediği için, istifade edilen kaynakların “dipnot” olarak verilmesi yerine, eserin sonuna “bibliyografya” koymayı uygun bulduk. Elbette ki 20. yüzyılda yaşananlar, daha önceki gelişmelerin bir devamı niteliğindedir ve bu yüzden de yirminci yüzyıla gelene kadar yaşanan gelişmeler kronolojiden önce ana hatlarıyla verdik.

Siyasî olayların kronolojik bir sıra takip edilerek özetlenmesinin sebebi; aynı tarihte dünyanın değişik bölgelerinde meydana gelen olayların tepeden bakış açısıyla görülmesini ve birbirlerine olan etkilerinin açıkça kavranmasını temine çalışmaktır. Mevcut siyasî tarihlerin konuları bütüncül bir biçimde ele almaları, bazen aynı tarihlerde olayın üzerinde etkili olan diğer bazı faktörlerin açıkça görülmesine engel olabilmektedir. Aynı zaman diliminde meydana

gelen olayların çoğu zaman birbirleriyle ilgisi bulunmaktadır ve birbirlerini etkilemektedir. Bunun daha iyi görülmesini istedik.

Eser fikrinin ortaya çıkmasında ve başından sonuna çalışmanın her aşamasında, değerli fikirleriyle yol gösteren ve destek veren, ayrıca redaksiyonunu yapan dostum Mustafa Parıldı'ya ve esere sağladığı katkılardan dolayı Dr. Sami Ağaoğlu'na şükranlarımı sunuyorum.

Harun Bodur
13 Ocak 2003
ANKARA

XX. Yüzyıla Gelene Kadar Dünya

1. Otuz Yıl Savaşları Sonrası

a) Otuz Yıl Savaşları:

Avrupa’da 1618-1648 yılları arasında cereyan eden “Otuz Yıl Savaşları”ndan Almanya parçalanmış olarak çıktı. Buna karşılık Fransa tam bir bütünlük sağladı. “XVIII. ve XIX. yüzyılların Avrupa tarihi de zaten Fransa’nın bu bütünlüğü ve Almanya’nın parçalanmışlığı çevresinde döndü.

Otuz Yıl Savaşları, Alman topraklarında sürdürülen Fransa ile Habsburglar, İspanya ile Hollanda arasında ve işin içine Danimarka, İsveç ve Transilvanya’nın da karıştığı uluslararası bir savaştı.

Otuz Yıl Savaşları, Fransız devrim savaşları öncesinin en büyük Avrupa savaşıydı ve Protestanların zaferi sonucu 1648 tarihli Vestefalya Barışı ile bitti. Barışı hazırlayacak olan konferans, Avrupa’nın en büyük ilk konferansı sayılabilir. En önemli özelliklerinden biri, daha önceki uluslararası toplantılar dinî nitelikteyken, Vestefalya’nın devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı bir konferans olmasıdır. İkinci olarak, kilisenin gücü tam anlamıyla sınırlandırıldı ve Almanya’da Katoliklik, Protestanlık ve Calvinizm geçerli dinler haline geldi. Üçüncü olarak, uluslararası hukuk bakımından da Kutsal Roma İmparatorluğu’nun parçalanmış olduğu doğrulandı, bundan sonra Hollanda ve İsviçre üzerinde de herhangi bir hak iddiası kalmadı ve İsviçre bağımsızlığını kazandı.

Vestefalya Barışı ile 300 kadar Alman devleti hemen hemen hükümran siyasal birimler oldular. Böylece Avrupa'nın diğer devletleri mutlakiyetçi monarşi altında birleşir ve güçlenirken, Almanya, feodal bir karışıklık içine itilmiş oldu. Bundan sonra Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız devletlerden oluşacaktır.”¹.

b) İspanya Veraset Savaşları:

“Büyük bir miras bırakacak olan İspanya Kralı II. Charles'ın 1700 yılında ölmesi, Avrupa'yı bir dizi savaşa daha götürdü: İspanya Veraset Savaşları. Bu savaşlar tüm halk tarafından değil, profesyonel ordularca yürütülen ve dinin çok az rol oynadığı bir savaşlar dizisi olmuştur. İspanya Veraset Savaşları, ticaret ve deniz gücünün önemli olduğu ‘dünya savaşı’ denilebilecek ilk savaştı ve Avrupa'nın önde gelen devletlerinin yanı sıra denizaşırı dünyayı da içine aldı.

Fransa'nın yenildiği İspanya Veraset Savaşları'ndan sonra imzalanan Utrecht Barışı ile İspanya dünyası paylaşıldı: İngiltere Cebelitarık ile Minorka adasını, Savua Dükalığı Sardunya adasını aldı. İspanya'nın Akdeniz'deki öteki toprakları ile İspanya Hollandası (Belçika) Avusturya Habsburglarına bırakıldı. Fransa, Amerika'daki iki kolonisini İngiltere'ye devretti.

Utrecht Barışı ile Fransa etkisi sınırlandırıldı, ama ortadan kaldırlamadı. Savaşın asıl kazançlı çıkan ise İngiltere oldu: İngiltere artık büyük devlettir.”²

“1500-1700 yılları arasındaki dönemde kıta uygarlığının merkezi Avrupa'nın batısına geçti. Söz konusu dönemde önce Portekiz ve İspanya denizlere egemen oldular. Ancak 1600'lerle birlikte, gerek deniz üstünlüğü ve gerekse uygarlık Avrupa'nın kuzeyine kaydı ve buradaki ‘ulus devletler’ dünya egemenliği yolunda, önce denizlerde üstünlüğü ele geçirdiler. Üstelik güçlü devletler olma yolunda temel siyasal, ekonomik ve toplumsal kurumlarını sağlam bir biçimde yerleştirdiler. Bir sonraki dönem olan 1700-1850 yılları arasında bu uygarlık, yeryüzünün hemen hemen tüm kıtalarına yayılmaya başladı ve bu süreç içinde Batı Avrupa daha da güçlendi.

¹ Oral Sander, *Siyasî Tarih 1918-1994*, C.1 s. 99-101

² Sander, a.g.e., s. 105-107

XVII. yüzyılda ve özellikle Vestefalya Barışı'ndan sonraki dönemde yavaş yavaş zayıflamakta olan, bir zamanların üstün güçleri Kutsal Roma İmparatorluğu, Polonya Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde Avusturya, Prusya ve Rusya'nın yükselmesine tanık olundu.

Gerilemekte olan Polonya, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu birbirlerinden çok farklıydılar. Kutsal Roma İmparatorluğu, eski Hristiyan geleneğini bazı bakımlardan sürdürmekteydi. Polonya'nın Batı ile eskiye dayanan bağları vardı. Osmanlı Devleti ise, Avrupa'ya yabancı sayılan Müslüman bir güçtü. Ancak bu üç devlet birçok noktada birbirine benzemekteydi. Bir kere her üçünde de merkezî otorite zayıflamıştı. Devletin varlığı, merkezdeki otorite ile çevredeki valiler, askerî önderler, kısaca mahallî yöneticiler arasındaki anlaşmaya dayanıyordu. İkinci olarak, üçü de etkili bir yönetim sisteminden ve hükümetten yoksun kalmaya başlamışlardı... Son olarak, üç devlet de çok değişik uluslardan oluşmaktaydı. Dolayısıyla üzerinde oturdukları geniş toprak parçası siyasal açıdan zayıf, yani devletlerin egemenlik kurabilecekleri kadar yumuşaktı.”³

c) Rusya:

“Bu arada Doğu Avrupa'da yükselen bir başka devlet de Rusya idi. Moğolların ve Türklerin batıya sızmaya başladıkları sırada, Ruslar da kürk peşinde doğuya doğru genişlediler. XVI. yüzyılın ortasına gelindiğinde Çar olan IV. İvan (Korkunç İvan) Orta Volga bölgesinde bir Müslüman hanlığının merkezi olan Kazan'ı ele geçirdi. XVI. yüzyılın bundan sonraki bölümünde ve tüm XVII. yüzyıl boyunca Don, Dinyeper ve Volga akarsularının bereketli vadileri Rusların denetimi altına girdi. Bu denetimin kurulmasıyla doğu ve güneydoğu yönlerinde Rus genişlemesi kolaylaşmış oldu. XVII. yüzyılın ortalarında tüm Asya kıtası doğuya doğru geçilerek Pasifik Okyanusu kıyısında Okhotsk şehri kuruldu. Rusya bundan sonra güneye doğru sarktı, ama bu yöndeki genişleme Amur akarsuyunda Çin'deki Mançu Hanedanlığı tarafından tam iki yüzyıl durduruldu. 1707'de Japon adalarının kuzeyinde Kamçatka yarımadası Rus bölgesi ilan edildi. XVIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Ruslar Bering Boğazı'nı geçerek Alaska'ya girdiler ve Kaliforniya'ya doğru ilerlemeye başladılar. Bu genişleme, Amerika kıtasının doğu ucunda bağımsızlığını kazanıp, batıya doğru tüm kıtayı egemenliği altına alma uğraşı veren ABD tarafından durduruldu.

³ Sander, a.g.e., s. 111-113

Ruslar batıya doğru genişlemelerindeyse İsveç ve Polonya ile giriştikleri uzun mücadeleden sonra Baltık Denizi'ne, dolayısıyla açık sulara çıktılar.”⁴

“Rusya, I. Petro (Deli Petro) zamanında (1682-1725) daha ziyade batıda ve İsveç'in zararına olarak genişlerken; II. Katerina (1762-1796) ise gözünü güneye, yani Osmanlı İmparatorluğu'na dikmiş ve Osmanlı Devleti'ni yıkmak istemiştir.

1768-1774 savaşı sonunda imzalanan Kaynarca Antlaşması'yla Katerina, Azak Denizi'nin ağzını kapayan, Kerç, Yenikale ve Kefe'yi, Dinyeper nehri ağzındaki Kılburun kalelerini, Azak kalesi etrafındaki toprakları ve Bug nehri ile Dinyeper arasındaki toprakları aldı. Yine bu antlaşma ile Kırım'a bağımsızlık veriliyordu ki, bu, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı için atılmış ilk adımdı. Bu toprak kazançlarının dışında Rusya, yine Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'de ticaret gemilerini dolaştırmak ve Boğazlardan Akdeniz'e geçirme yetkisini de elde ediyordu. Nihayet Rusya Osmanlı toprakları üzerindeki Ortodokslar üzerinde bazı imtiyazlar elde ediyordu ki, bu sonradan Rusya'ya Ortodoksları kıskırtmak için birçok fırsat verecektir.

Avusturya İmparatoru II. Joseph ile ittifak yapan II. Katerina, 1787'de Osmanlı İmparatorluğu'na tekrar savaş açmış ve bu savaşın sonunda imzalanan Yaş Antlaşması ile Rusya, sınırlarını Karadeniz'in batı kıyısında Dinyester nehrine kadar uzatmış ve Kırım'ı da ilhak ederek Karadeniz'in kuzey kıyıları tamamen eline geçirmiştir.”⁵ Böylece Rusya, Deli Petro'dan beri sürdürdüğü geleneksel politikası “sıcak denizlere inme” hedefine bir adım daha yaklaşmıştır.

d) İngiltere:

“İngiliz denizciliğinin gelişmesinde 1649 ile 1660 yılları arasında Stuart hanedanının yönetimini ortadan kaldırıp, askerî bir diktatörlük kuran Cromwell önemli bir rol oynamıştır. Cromwell 1651'de Denizcilik Kanunu denen bir kanun çıkarmış ve dışarıdan İngiltere'ye gelen bütün ithal mallarının İngiliz gemileriyle taşınmasını şart koşmuştur. Bu kanun, İngiliz gemiciliğinin hızla gelişmesinde çok önemli bir faktör olmuştur. Bu kanun yüzünden Cromwell, yine kuvvetli bir denizci ülke olan Hollanda ile savaş yapmak (1652-1654) zorunda kalmış ve Hollanda'yı yenmiştir. Keza Güney Amerika'daki İspanyol

⁴ Sander, a.g.e., s. 116-118

⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, s. 5

sömürgeleriyle ticaret yapabilmek için İspanya ile de savaş yapan (1654-1658) Cromwell, onu da yenmiş ve istediği ticaret yapma hakkını elde etmiştir.

Bu arada İngiltere’de, parlamentonun kral karşısındaki üstünlüğünü belirten ve kralın yetkilerini esaslı bir şekilde sınırlayan Haklar Beyannamesi 1689 yılında kabul edildi. Bu, demokratik gelişme bakımından önemli bir belgeydi.

XVIII. yüzyılda İngiltere’de büyük sosyal ve ekonomik gelişmeler oldu. Bunların başında Sanayi İnkılabı gelir. Dokuma sanayiinde bugünkü mekiğin icadı, İngiliz tekstil endüstrisine büyük hız kazandırmıştır. Ham demirin madden kömürü ile işlenmesi keşfedilmiş ve buharla işleyen ilk makine yapılmıştır. Bu suretle gelişen İngiliz sanayii, artan üretimi akıtacak dış pazarlar aramış ve bu da İngiliz sömürgeciliğine büyük bir hız vermiştir. İngiliz sömürgeciliğinin gelişmesinde en büyük adım, Yedi Yıl Savaşları sonunda 1763’te Fransa ve İspanya ile imzaladığı Paris Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma ile İngiltere bütün Kanada’yı, Amerika’da Missisipi nehrinin bütün doğu kısımlarını almış ve Fransa’yı Hindistan’dan çıkararak bütün Hindistan’ı ele geçirmiştir.

İngiltere, 1702-1713 İspanya Veraset Savaşları’nda da İspanya’yı yenmiş ve Cebelitarık’ı almıştı. Bu şekilde Akdeniz’in kilit noktasına yerleşmişti.

Kıta Avrupası’nda İngiltere’nin en büyük rakibi Fransa idi ve bu devletin güçlenmesini istemiyordu. Fransa ile gerek İspanya Veraset Savaşları sırasında ve gerekse Yedi Yıl Savaşları’nda karşı karşıya gelmiş ve onu yenmişti. İngiltere, Fransa’nın özellikle Manş kıyılarına egemen olmasına müsaade etmiyordu. Zira bu kıyılara yerleşen bir devlet İngiltere’yi çok yakından tehdit edebilirdi.

XVIII. yüzyıldaki savaşlarda İngiliz maliyesi oldukça sarsılmıştı. Bu sebeple 1783’te imzaladığı Versailles Antlaşması ile Amerika Birleşik Devletleri’nin bağımsızlığını kabul etti ve Kuzey Amerika’daki sömürgelerini kaybetti.”⁶

e) Osmanlı İmparatorluğu:

Osmanlı İmparatorluğu, 1299’da kurulmasından XVII. yüzyılın sonlarına kadar topraklarını sürekli olarak genişletti ve kuruluşundan 400 yıl sonra üç kıtaya yayılmış bulunan büyük bir imparatorluk kurdu. Bu dönem içerisinde İmparatorluk, hâkimiyet kurduğu coğrafyanın dışında da büyük bir etki alanına sahipti. Avrupa içlerine kadar uzanan sınırlarının yanı sıra Karadeniz

⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 6-8

ve Akdeniz bir iç deniz durumundaydı ve deniz hâkimiyetinde de tartışmasız üstün konumdaydı. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu siyasal olarak dünya hâkimiyetine oldukça yaklaşmıştı.

Ancak İmparatorluk, çeşitli iç ve dış sebeplerle bu tarihlerden sonra sürekli olarak gerilemeye ve toprak kaybetmeye başladı: 1683 tarihinde Viyana Kuşatması'nın ikinci kez başarısızlığa uğraması ve ardından 1699'da Karlofça Antlaşması'nın imzalanarak Avrupa'da ilk toprak kayıplarının yaşanması, her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kuruluşundan beri topluca ya da tek tek refleks gösteren, fakat hemen her seferinde umduklarını elde edemeyen devletler için büyük bir moral etkisi meydana getirdi ve zihinlerde oluşan İmparatorluğun yenilmeyeceği düşüncesini temelinden sarstı. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzeyinde sürekli kuvvetlenen bir Rus devletinin ortaya çıkması da gerilemeyi çabuklaştıran bir faktör oldu. İsveç'in yenilmesiyle Baltık Denizi'ne çıktıktan sonra sıcak denizlere inmek için esas faaliyet alanını Karadeniz'e kaydıran ve Osmanlı topraklarını emperyalist amaçları için uygun bir alan olarak gören Rusya, imparatorluğun parçalanma süreci üzerinde oldukça etkili oldu.

Rusya'nın bu amaçlarını gerçekleştirmek için Osmanlı üzerinde çeşitli faaliyetler göstermesi, XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'yı beş kez karşı karşıya getirdi: 1683-1688 Savaşı, 1711 Prut Savaşı, 1736-1739 Savaşı, 1768-1774 Savaşı ve 1787-1792 Savaşı. Bu savaşlar çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine sonuçlar doğurdu.

1787-1792 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Avusturya ile Rusya arasında yapılan ittifak, Osmanlı İmparatorluğu hakkında Avrupa devletlerinin niyetlerini açıkça ortaya koyuyordu. Avusturya İmparatoru II. Joseph ile II. Katerina arasında 1781 Nisan ve Mayıs aylarındaki yazışmalarla yapılan ve daha sonra 1782'de yenilenen ittifakla, Osmanlı Devleti'yle yapılacak bir savaşta bu devletin yenilmesiyle elde edilecek Avrupa'daki toprakların nasıl paylaşılacağı belirlendi. "Grek Projesi" denilen anlaşmaya göre; "Eflak, Boğdan ve Besarabya'da, yani Dinyester nehri ile Tuna nehri arasındaki topraklarda bir "Daçya Devleti" kurulacak, Dinyester'e kadar olan Karadeniz kıyılarını Rusya alacak, Avusturya'ya da Sırbistan, Bosna, Hersek ve Dalmaçya kıyıları ile Eflak'ın küçük bir kısmı verilecek. Eğer Osmanlı Devleti Avrupa'dan tamamen çıkarılırsa, yani İstanbul da ele geçirilirse, o zaman başkenti İstanbul olan ve Rusya'ya bir ittifak ile bağlı bulunacak bir 'Grek Devleti' yani Bizans Devleti

kurulacak ve bunun başına Katerina'nın torunu Konstantin, XIII. Konstantin adı ile kral olacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya ve Afrika'daki toprakları ise Fransa, İngiltere ve İspanya arasında paylaştırılacaktı.”⁷

f) Amerika:

Amerika kıtası, XV. yüzyılda keşfedildikten sonra Avrupalıların sömürgecilik ve göç hareketlerine sahne oldu. Bunun öncülüğünü, o dönemin güçlü sömürgeci devletleri olan İspanya ve Portekiz yaptı. Kısa zamanda tüm Orta ve Güney Amerika bu devletlerin kolonileri haline geldi. Kuzey Amerika'nın doğu bölgeleri ile güneyine Fransızlar, onların güneyine de İngilizler yerleştiler.

“Kuzey Amerika'nın Atlantik Okyanusu kıyıları, özellikle XVII. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz göçmenlerinin gittikçe yoğunlaştığı bir bölge haline geldi. Bu nedenle XVIII. yüzyıl başlarında buraları kesin olarak İngilizlere mal oldu. Çeşitli nedenlerle ülkelerini terk eden bu göçmenler, daha XVII. yüzyılda Amerika'da Yeni Dünya'nın gereklerine uygun olarak koloniler kurdular. Bunlar politik yönden İngiltere'ye bağlı olmakla beraber, coğrafi yönden bağımsız topluluklardan meydana geliyordu ve yönetim şekilleri İngiltere örneğine göre düzenlendi. Hemen her kolonide İngiliz Kralı'nı temsil eden bir vali ile Senato ve Temsilciler Meclisi vardı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bu kolonilerin sayısı 13'ü buldu.

Amerika'daki bu İngiliz kolonileri ile İngiltere arasında siyasî ve ekonomik bağımlılık nedeniyle daha XVII. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli çekişmeler başladı. İngiltere, koloniler üzerindeki etkisini çoğaltmak isterken, koloniler bunun azalmasına çalıştılar ve zamanla da siyasî bağımsızlık yönünden oldukça başarılar kazandılar. Bununla beraber yine de İngiltere'ye bağlı kalmaya devam ettiler. Ancak 1760'lardan sonra koloniler ile İngiltere'nin arası gittikçe açılmaya başladı.

İngiltere, Yedi Yıl Savaşı (1756-1763)'nda Kuzey Amerika'daki Fransız kolonilerini ele geçirdi ve Hindistan'a yerleşti. Ancak bu savaş İngiltere'yi malî yönden sıkıntıya soktu. Bu nedenle de 1764-1765 yıllarında kolonilere bazı vergiler koydu ve gelir getirici kanunlar çıkardı.

Amerika kolonileri kendilerinin oyu ve rızası olmadan konan bu vergilere şiddetle karşı çıktılar. Özellikle birçok resmî işleme pul yapıştırmayı öngören 'Pul Kanunu' kolonilerde, İngiltere'ye karşı örgütlenerek karşı çıkmanın

⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 17

başlangıcını teşkil etti.”⁸ Buna karşılık İngiltere yeni bazı kanunlar çıkardı ve bazı düzenlemeler yaptı. Ancak kendisine karşı başlayan olayları önleyemedi. İngiltere’ye karşı olmak üzere 1774’te ilk Amerikan Kongresi toplandı. “Fakat İngiliz Kralı kolonilere hiçbir şekilde taviz vermek istemedi ve onları zorla kontrol altına almaya çalıştı. Bunun üzerine başlangıçta ticarî ve ekonomik bağımsızlık isteyen koloniler, bu defa siyasî bağımsızlık için harekete geçtiler. 18 Nisan 1775’te Amerikalılar ile İngilizler arasında ilk silahlı çarpışmalar başladı.

Koloniler ile İngiltere arasında bu şekilde savaşın başlaması sonucu tekrar toplanan Amerikan Kongresi, İngiltere’nin hiç tavize yanaşmaması üzerine bağımsızlığın ilan edilmesine karar verdi ve ‘Bağımsızlık Bildirisi’ 4 Temmuz 1776’da kabul edildi. Böylece Amerika Birleşik Devletleri kurulmuş oldu.”⁹ Bundan sonra İngiltere ile ABD arasında 1783’te imzalanan anlaşmayla bağımsızlık kararı İngiltere tarafından tanındı.

2. Fransız İhtilali Sonrası

a) Fransa’nın Sınırlandırılması ve Viyana Kongresi:

Fransız İhtilali çıktığında Fransa’da halk üç sınıfa ayrılmıştı. Bunlar; Asiller, Kilise ve din adamlarından oluşan Ruhban sınıfı ve Halk sınıfı idi. Asiller ve Ruhban sınıfındaki ayrıcalıkların aksine bütün yük halk sınıfının üzerinde bulunuyordu. Ekonomik ve sosyal birçok sebebin yanı sıra Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Diderot, Voltaire gibi aydınların, mevcut sistemden şikâyet eden ve daha adil bir düzenin kurulabileceği yönündeki çalışmaları ihtilal fikrinin doğmasına yol açtı. Bu fikrin doğmasında Amerikan bağımsızlık mücadelesinin Fransız halkı üzerinde doğurduğu etki de şüphesizdir.

Fransız İhtilali, önceden planlanmadan, ekonomik meseleler yüzünden çıkan ve sonradan olayların gittikçe gelişmesi sonucu 1789 yılında patlak veren bir ihtilaldi. İhtilalle beraber halk, kurduğu Millî Meclis ve hazırladığı yeni anayasayla beraber Fransa üzerinde tek egemen güç olduğunu ilan eden birçok karar aldı. Böylece Fransa’da cumhuriyet kuruldu.

Fransız İhtilali’ni Avrupa devletleri, bu devleti iç karışıklıklara sürüklediği ve zayıflattığı gerekçesiyle başlangıçta sevinçle karşıladılar. Ancak daha

⁸ Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 220, 221

⁹ Uçarol, a.g.e., s. 221,222

sonraki gelişmeler, Avrupa’da monarşinin zayıflamasına ve yüzyıllardan beri devam eden kökleşmiş müesseselerin yıkılmasına yol açabileceği düşüncesiyle endişeyle karşılandı. Fransa’nın yeni anayasası, “o zamana kadar hükümdarlık otoritesinin dayandığı Tanrı ve din kavramlarını iktidarın altından çekiliyor ve bunun yerine ‘millet egemenliği’ ve ‘millî irade’ ilkelerini koyuyordu”.¹⁰ Bu korkuları ve bundan doğan tepkileri, bu devletleri Fransa ile çatışmaya sürükledi. Hatta aralarındaki ihtilafları bir kenara bırakarak Fransa’ya karşı birleştiler.

Avrupa devletleri ile Fransa arasında yapılan savaflara İhtilal veya Koalisyon Savaşları denildi. “1792 yılında başlayıp 1815 yılına kadar süren Koalisyon Savaşları’nda Fransa, ‘Krallık baskısı altında inleyen ulusları kurtarmak’, diğer devletler ise, görünüşte ‘Fransa’da mutlak krallığı yeniden kurmak’ amacıyla hareket ettiler. Bu yüzden savaşlar uzun ve yıpratıcı oldu. Başlangıçta Fransa, Avrupa devletleri karşısında savunmada kaldılar. Fakat özellikle Napolyon ile birlikte hücumla geçtiler ve Fransa Avrupa’nın çok büyük bölümüne egemen olacak duruma geldi.”¹¹

Napolyon’un Fransa’da 1804 yılında iktidarı ele geçirmesiyle başlayan ve Fransa’yı Avrupa’nın büyük bir bölümünde egemen duruma getiren Koalisyon Savaşları’nın yedinci ve sonuncusu 1815’te Waterloo’da yapıldı ve Fransa’ya karşı birleşik Avrupa cephesi büyük bir zafer kazandı. Böylece Avrupa’da Fransız İhtilali sonrasında Napolyon Fransası’nın bütün Avrupa’ya egemen olma girişimi, yine Avrupa devletlerinin birleşik bir cephe kurmaları sonucu durdurulabildi.

“Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları sonucunda, Avrupa’da 1789 yılı öncesine göre çok değişik bir statü meydana geldi. Özellikle XIX. yüzyılın başlarından itibaren Napolyon’un kişiliği çerçevesinde meydana gelen yeni devletler yapısı ve güçler dengesi, onun müttefikler karşısında yenilerek imparatorluktan çekilmesi ile yıkıldı. Bundan sonra ise Avrupa, altüst olmuş siyasî haritası ve güçler dengesi ile bir güçler boşluğu ve pek çok problemle karşı karşıya kaldı.”¹² “1814 Eylül’ünde Napolyon Elbe Adası’ndaki ilk sürgününde cezasını çekerken, Napolyon savaşlarının galipleri, savaş sonrası dünyasını planlamak için Viyana’da toplandılar. Viyana Kongresi, Napolyon’un Elbe’den ka-

¹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 43

¹¹ Uçarol, a.g.e., s. 20, 21

¹² Uçarol, a.g.e., 36, 37

çıp Waterloo’da son kez yenilmesine kadar toplantılarını sürdürdü. Bu arada uluslararası düzenin kurulması ihtiyacı daha da acil bir hale geldi.”¹³

Viyana Kongresi’ne Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Prusya temsilcileri katıldı; ancak Kongre’ye egemen şahsiyet Avusturya Başbakanı Prens von Metternich’di. Bu yüzden Viyana Kongresi’nden sonra kurulan düzene “Metternich Sistemi” denildi. Kongre’de alınan kararlar ile Avrupa’da yeni bir statü doğuyordu. Bununla; “Fransa, ihtilalden önceki sınırlarına çekildi. Yeniden kurulan meşrutî krallık diğer devletler tarafından kabul edildi.

İngiltere, her şeyden önce Avrupa güçler dengesini, kendi adasına doğru dan tehlike gelmeyecek şekilde, yani çıkarları doğrultusunda yeniden düzenledi. Bir defa, Belçika ile Hollanda’yı birleştirmekle, adası ile Avrupa arasında tampon bir bölge meydana getirdi. Ayrıca Heligoland, Malta ve İyon Adalarına yerleşmekle, daha önce ele geçirmiş olduğu Jersey adası ve Cebelitarık gibi stratejik önemi olan yerlerle, adeta Avrupa’yı bir çember içerisine aldı. Diğer taraftan denizaşırı yerlerde ele geçirdikleriyle de, denizaşırı yolları kontrol altına alabilecek duruma geldi ve denizlerdeki egemenliğini daha da güçlendirdi. Böylece Avrupa’da ve açık denizlerde geniş anlamı ile dünyada birinci derecede söz sahibi devlet haline geldi.

Rusya, Napolyon savaşlarında oynadığı roller dolayısıyla Viyana Kongresi kararlarına yön veren devletlerden oldu. Doğu Avrupa’da ele geçirdiği topraklarla da Orta ve Güney Avrupa üzerinde etkili bir duruma yükseldi.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Kuzey İtalya’ya ve Galiçya ile Doğu Avrupa’ya doğru yayıldı. Kongrenin bu ülkede yapılması ile de devletlerarası siyasette ayrıca itibar kazandı. Diğer büyük kazancı ise, Almanya’nın yine dağınık halde bırakılması ile, kurulan Germen Konfederasyonu’nun başkanlığını sağlaması oldu. Böylece Almanya ve İtalya üzerindeki nüfuzunu sürdürmeyi başardı. Bu hali ile de Avrupa’nın geleceği üzerinde söz sahibi olan önde gelen devletler arasında yerini aldı.

Prusya, sınırları içerisine kattığı topraklarla büyük bir krallık haline geldi. Diğer Alman devletleri üzerindeki nüfuzu çoğaldı.

Almanya ve İtalya, yine parçalanmış halde bırakılmakla, birer coğrafya terimi olma niteliklerini korudular. Bunun yanı sıra büyük devletlerin çıkar çatışmalarının yapıldığı birer alan olmaya devam ettiler.

¹³ Henry Kissinger, *Diplomasi*, s. 70

Böylece büyük Avrupa devletleri İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Prusya kendi çıkarları doğrultusunda ve bu çıkarlarının uyuşması oranında Avrupa'nın siyasî haritasını ve güçler dengesini yeni baştan düzenlediler. Aldıkları bu kararları da diğer devletlere kabul ettirdiler. Bunu yaparken hak ve hukuk tanımadılar. Sadece kendi çıkarlarını düşündüler. Bu nedenle kurulan düzen, özellikle çizilen sınırlar doğal olmaktan uzak kaldı.

Viyana Kongresi, açıklanan bu hususların yanı sıra devletlerarası ilişkilere de yeni boyutlar getirdi. Bir defa İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya, Prusya ve Fransa'nın da katılmasıyla beş büyük devletten meydana gelen yeni bir Avrupa güçler dengesinin temelleri atıldı. Diğer taraftan Viyana Kongresi'ne kadar devletler arasında genellikle ikili ilişkiler esasken, bundan sonra ikili diplomasi yerine çok taraflı diplomasi metodu kullanılmaya başlandı. Böylece XIX. yüzyıl boyunca görülecek olan Konferanslar Sistemi veya Kongreler Sistemi ortaya çıktı.

İşte bu esaslar üzerine kurulan yeni Avrupa haritası ve düzeni, o gün için uzun ve yıpratıcı savaşlardan yorgun düşmüş olan Avrupa tarafından zoraki olarak kabul edildi. Ancak sürekli bir barışın sağlanması amacı ile yapılan Viyana Kongresi'nde alınan kararlar, Kongreden karlı çıkan dört büyük devletin dışında kalanlar tarafından tepki ile karşılandı ve ilk fırsatta ortadan kaldırılması gereken bir anlaşma olarak görüldü. Böylece Viyana Kongresi, Avrupa siyasî tarihinin yeni bir döneminin başlangıcı oldu.”¹⁴ Fransa'nın bir kere daha harekete geçmesi ihtimaline karşı önce Kutsal İttifak, daha sonra İngiltere'nin de katılmasıyla dört büyük devlet arasında Dörtlü İttifak kuruldu. Bununla Avrupa'da ortaya çıkan bütün liberal hareketlere -özellikle 1830 ve 1848 ihtilallerine- müdahale edildi. İttifaka daha sonra Fransa da katıldı.

Osmanlı İmparatorluğu ise, Viyana Kongresi'ne davet edildiği halde, toprak bütünlüğünün büyük devletlerin garantisi altına alınmasının, kendisinin hukuk ve bağımsızlığına gölge düşüreceği ve bu suretle Avrupa devletlerinin himayesi altına girebileceği endişesiyle kongreye katılmayı kabul etmedi. Zaten kongrenin etkili üyelerinden Rusya, topraklarında gözü olması sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun kongreye katılmasına ve toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasına taraftar değildi.

¹⁴ Uçarol, a.g.e., s. 40...43

b) Osmanlı Devleti'ni Yıkma Çabaları:

Viyana Kongresi düzenlemeleri içinde yer almamasına karşılık, Osmanlı Devleti'nde özellikle Balkan topraklarında meydana gelen liberal gelişmeler, Metternich Sistemi devletlerinin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale anlamına gelebilecek girişimlerde bulunmalarına yol açtı; hem de Avrupa'daki liberal hareketlerin karşısında olmalarına rağmen Osmanlı topraklarındaki bağımsızlık hareketlerini desteklediler.

Daha XIX. yüzyılın başında Eflak ve Boğdan meselesi yüzünden Rusya ile savaşa tutuşan (1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi) Osmanlı Devleti, 1821'de Mora'da bir isyanla ve Yunan bağımsızlık istekleriyle karşılaştı; 1827'de Navarin'de İngiliz, Fransız ve Rus ortak donanması tarafından donanması batırıldı. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti 1828-29 yıllarında Rusya ile yeniden savaşa tutuştu. Savaş sonucunda Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin de baskısıyla bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasını kabul etti. Yunanistan imparatorluktan ayrılarak bağımsızlığını kazanan ilk devlet oldu. Bu durum, Balkan ulusları açısından da bir örnek teşkil ediyordu. Aynı zamanda Osmanlı topraklarının erozyona uğramasına giden bir dizi olaylar zincirinin de ilk halkasını teşkil ediyordu.

1830 yılında Cezayir Fransızlar tarafından işgal edildi. Osmanlı Devleti ise olayı sadece protesto edebildi. Bundan bir yıl sonra da Mısır valisi Mehmet Ali Paşa Osmanlı yönetimine karşı bir isyan başlattı. İsyan, Avrupa devletlerinin ve bilhassa Rusya'nın olaylara karışmasıyla ancak 1840'ta çözümlenebildi. Ancak Osmanlı yönetimi de her türlü yabancı müdahalesine açık hale geldi. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde önceden başlayan ıslahat hareketleri de devam etti. Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilan edilmesiyle, Gayri-müslim Osmanlı vatandaşlarına Müslümanlarla eşit haklar tanındı. Böylece Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi başladı.

“Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa bilinen en uzun barış devresini yaşadı. Kırk yıl boyunca Büyük Güçler arasında hiçbir savaş olmadı ve 1854 Kırım Savaşı'ndan sonra altmış yıl boyunca hiçbir genel savaş yaşanmadı.”¹⁵ Ancak Rusya'nın Viyana'da oluşturulan sisteme aykırı hareket ederek Osmanlı topraklarında tek başına düzenlemeler yapmaya kalkışması, aynen yüzyılın başında Napolyon Fransası'nın dizginlenmesi gibi Rusya'nın da ortaklaşa kontrol altına alınması neticesini doğurdu. 1854'te başlayan Kırım

¹⁵ Kissinger, a.g.e., s. 70, 71

Savaşı, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Piyemonte'nin Osmanlı Devleti'nin yanında savaşarak Rusya'yı yenmeleriyle 1856'da son buldu. Savaş sonrası düzenlemeleri için Paris'te toplanan Avrupa Kongresi, yeni statükoyu tespit etti ve Avrupa güçler dengesini yeni baştan düzenledi. "Nitekim Karadeniz'in tarafsızlığının sağlanması, Boğazlar'ın kapalılığı statüsünün sürdürülmesi, Eflak-Boğdan ve Sırbistan topraklarındaki yönetimlerin kongreye katılan devletlerin ortak garantisi altına alınması ile bu bölgedeki Rus nüfuzu ortadan kaldırıldı. Böylece Karadeniz'den Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan bir siyasî kuşak meydana getirilerek, Rusya'nın güneyinde bir tampon bölge kuruldu. Bu da Rusya'nın Balkanlar'da bir harekete geçmesi halinde, karşısında antlaşmada imzası bulunan devletleri, yani ortak cepheyi bulması demekti. Bu suretle Rusya'nın güneye inme politikası önlenmiş oluyordu. Bu ise, bundan böyle Rusya'nın daha çok Doğu politikasına önem vermesine ve Asya'da genişleme politikasına yönelmesine yol açtı."¹⁶ Osmanlı Devleti ise savaştan önceki sınırlarına ulaştı. Rusya'nın -geçici bir dönem için de olsa- güneye inme politikasının dizginlenmesi, Osmanlı Devleti'ni rahatlatmıştı. Osmanlı Devleti ayrıca Avrupa devletler hukukundan yararlanarak Avrupa devletler ailesinden kabul edildi. Ancak savaşın ardından Bâbıâli ilk defa olarak yabancı devletlerden borç para aldı. Osmanlı Devleti'nin borçlanması bundan sonra da devam etti.

c) İtalyan ve Alman Birliğinin Sağlanması:

"Kırım Savaşı'nı izleyen 15 yıl içinde Avrupa'da iki yeni devlet ortaya çıktı. Bunlar İtalya ve Almanya'dır. İtalyan ve Alman milletlerinin millî birliklerini gerçekleştirmeleri, Avrupa siyasetine iki yeni kuvvetin girmesi sonucunu verdi. Bu iki yeni kuvvetin sahneye çıkmasıyla, Avrupa diplomasisi ve Avrupa'da milletlerarası politika yeni bir hız ve dinamizm kazandı. Bu dinamizm aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'na kadar giden gelişmeleri de başlattı."¹⁷

Avusturya'nın İtalyan devletleri üzerindeki hâkimiyeti, İtalyan millî birliğinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeldi. Kırım Savaşı'ndan sonra İtalyan devletlerinin en büyüğü olan Piyemonte'nin Fransa'nın da desteğini sağladıktan sonra 1859 yılında Avusturya'yı yenmesiyle bütün Kuzey ve Orta İtalya'nın birliğe katılmasıyla İtalyan Krallığı kuruldu. Ancak Roma ve Venedik

¹⁶ Uçarol, a.g.e., s. 167, 168

¹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 285

birliğin dışında kaldılar. 1866'daki Prusya-Avusturya Savaşı'nda İtalya Kralığı Venedik'i, 1870'te de Fransa ile Prusya arasında yapılan Sedan Savaşı'ndan sonra da Roma'yı işgal ederek burasını başkenti yaptı. Böylece İtalya 1870'te millî birliğini tamamlamış oldu.

“İtalyan birliğinin kurulması, her şeyden önce Viyana Kongresi ile çizilmiş bulunan Avrupa'nın siyasî haritasını ve güçler dengesini büyük ölçüde değiştirdi. Avrupa'nın ve Akdeniz'in stratejik bakımından bu önemli noktasında yeni bir büyük devletin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu devlet, bu tarihlerden itibaren diğer büyük devletlerle birlikte Avrupa, Akdeniz ve dünya politikasında önemli roller oynamaya başladı.”¹⁸

Viyana Kongresi'nin Avusturya'nın da etkisiyle parçalanmış olarak bıraktığı uluslardan biri de Almanlardı. Ancak Almanlar arasında daha yüzyılın başlarından itibaren ulusçuluk, bağımsızlık ve demokrasi akımlarının etkisiyle birlik için çalışmalar başladı. Alman birliğini gerçekleştirme konusunda en güçlü aday ise Prusya idi.

Prusya Kralı I. Wilhelm, 1862 yılında başbakanlığa Otto von Bismarck'ı getirdi. Bismarck ise Alman birliğinin kurulmasında birinci derecede rol oynadı. Bismarck, Alman birliğinin politika yolu ile değil, “demir ve kanla” yani kuvvet yoluyla kurulabileceği düşüncesindeydi. Bunu gerçekleştirmek için de dış politikası, önce Avusturya'yı Almanya'nın politik yapısından dışarı atmak ve sonra Prusya'nın liderliği altında Alman devletlerinin birliğini sağlamaya dayanıyordu. Bunun için güçlü bir ordu kurmaya çalıştı. Hazırlığını tamamladıktan sonra hedefine doğru yürümeye başladı. İlk adım olarak da Danimarka ile savaşa tutuştu. 1864'te yapılan bu savaş sonunda Danimarka'ya bağlı olan Alman dükallıkları Prusya ve Avusturya'ya bağlandı.

Bismarck, Danimarka savaşı ile Alman birliği için ilk adımını başarı ile attıktan sonra, birliğin kurulmasına en büyük engellerden birisi olan Avusturya'ya karşı savaş hazırlıklarına girişti. Bunun için Avrupa devletlerinin desteğini veya tarafsızlığını elde etmeye çalıştı. Bunu gerçekleştirdikten sonra 1866'da Avusturya ile savaşa tutuştu ve Prusya Sadowa'da kesin bir zafer elde etti. “Bu savaş sonucunda yapılan antlaşma ile Alman birliğinin kurulmasının iki büyük engelinden birisi ortadan kalkmış oldu. Avusturya, Alman devletleri üzerinde yüzyıllardan beri süren hak ve yetkilerini Prusya'ya bırakmakla, Almanya üze-

¹⁸ Uçarol, a.g.e., s. 205

rindeki bu devletin üstünlüğünü kabul etti ve kendisi de bundan böyle sadece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu haline geldi.”¹⁹

Güney Alman devletlerinin Alman birliğine katılması için Bismarck’ın önünde tek bir engel kalıyordu, o da Fransa idi. Zira bu devletlerin birliğe katılması, Fransa’nın kabul etmesine bağlıydı. Fransa ise Ren nehrinin doğusunda güçlü bir Alman devletin kurulmakta olduğunu görerek bundan endişe duymaya başladı. İspanya Krallığı seçimi sorunu, Bismarck’a istediği fırsatı sundu ve Fransa’nın savaş ilanı ile 1870’te Prusya ile Fransa savaşa tutuştu. Sedan’da iki devletin orduları arasında gerçekleşen meydan savaşından Prusya zaferle çıktı ve Fransa topraklarında ilerlemeye başladı. 1871 Ocak ayında Paris düştü. 10 Mayıs 1871’de Frankfurt’ta yapılan barış antlaşmasıyla Fransa, Alsace-Lorraine’i Almanya’ya bıraktı ve savaş tazminatı ödemeyi kabul etti.

1866 Sadowa Savaşı sonunda Prusya liderliğinde Kuzey German Konfederasyonu’nun kurulması ile Alman birliğinin yarısı gerçekleşmişti. Sedan Savaşı sonunda ise birliğin tamamı sağlandı. Ancak Fransızlar Alsace-Lorraine toprağını Almanlara bırakmayı hiçbir zaman hazmedemediler ve Almanlara karşı besledikleri intikam hisleri, bundan sonra Fransız dış politikası üzerinde belirleyici oldu.

“Dünyada hiçbir devletin kuruluşu, Almanya’nınki kadar başlangıçtan itibaren milletlerarası politikaya bu denli büyük ölçüde etki yapmadı. Almanya’nın ortaya çıkışı ile Avrupa diplomasisinin görüntüsü ve yapısı değişti ve Avrupa dengesi bambaşka bir şekil aldı. Milletlerarası politikaya Almanya ile yeni bir hareket geldi. Bu devletin hareket ve faaliyeti sonucu insanlık iki dünya savaşı gördü.”²⁰

d) Blokların Ortaya Çıkması:

Bismarck, Alman birliğini kurduktan sonra bütün çabasını bu birliğin yaşatılmasına harcadı. Bu eserin yaşamasına engel olabilecek en büyük tehlike şüphesiz ki Avrupa ve bilhassa Fransa’dan gelebilirdi. Bu yüzden ileriki bir dönemde Fransa ile bir hesaplaşma içine girme ihtimalini görüyordu ve bu yüzden de iki cepheli bir savaş karşısında kalmamak için Rusya ile iyi ilişkiler kurmak istiyordu. Aynı zamanda Avusturya ile de ilişkilerini yeniden düzeltmek gerekiyordu. Ancak Avusturya ile Rusya’nın Balkanlar politikasının telif

¹⁹ Uçarol, a.g.e., s. 211

²⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 299

edilmesi mümkün gözüküyordu. Bu nedenle Bismarck iki devlete karşı çok dikkatli bir politika uyguladı. 1872 yılında Rusya, Avusturya ve Almanya arasında Üç İmparatorlar Ligi denilen Üçlü Antant'ı kuruldu. 1881'de bu antant bir kez daha yenilendi. Bu arada Almanya, Avusturya ile 1879'da bir ittifak antlaşması imzaladı. Böylece Bismarck'ın korktuğu iki cepheli bir savaş karşısında kalma tehlikesi, Rusya ile yapılan bu anlaşmayla ortadan kaldırılıyordu.

İtalya, yalnızlıktan kurtulmanın ve sonra da Afrika'da sömürge elde etmenin çaresini, Avrupa diplomasisinin hâkimi görünen Almanya'ya dayanmakta gördü ve Almanya'ya bir ittifak teklifinde bulundu. Bu teklifin uygun bulunması sonucu İtalya, Almanya ve Avusturya arasında 20 Mayıs 1882'de "Üçlü İttifak" adını alan bir anlaşma imzalandı. Üçlü İttifak 1887'de yenilendi. Aynı tarihte Rusya ile Almanya arasında bir teminat antlaşması yapıldı.

Almanya'da İmparator I. Wilhelm 1888'de öldü. Yerine geçen III. Frederick de 99 günlük hükümdarlıktan sonra öldü ve yerine II. Wilhelm geçti. II. Wilhelm, Bismarck'ın aksine bir dünya politikası (weltpolitik) dönemi başlattı ve Avrupa'da Fransa'nın yalnız bırakılması politikasına itibar etmedi; Alman ekonomisinin ve endüstrisinin gelişmesi karşısında yeni pazarlar ve hammadde kaynakları bulunmasına yönelik bir dış politika izlemeye başladı. Bismarck ise 1890'da başbakanlıktan istifa etti.

Rusya ile 1887'de yapılan teminat antlaşması, Rusya'nın talebine karşılık Berlin tarafından yenilenmedi. Bu Almanya'nın uzun zamandır devam eden politikasının köklü bir şekilde değişmesi anlamına geliyordu. Bu durum karşısında Rusya ile Fransa yakınlaşması başladı. Bu yakınlaşma sonucu ilk olarak 1892'de Fransız-Rus askerî antlaşması ve ardından da 1894'te Fransız-Rus ittifakı imzalandı. Böylece İtalya, Almanya ve Avusturya arasında gerçekleştirilen Üçlü İttifak'a karşı Üçlü İtilaf'ın ilk ayağı ortaya çıkmış oluyordu. Üçlü İtilaf'ın ikinci ayağını 1904 İngiliz-Fransız Antlaşması, üçüncü ayağını ise 1907 İngiliz-Rus Antlaşması oluşturacaktı.

XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve bütün Slav toplumlarını bir siyasî birlik altında toplama amacını güden Panislavizm, Rusya'nın geleneksel güneye inme politikasının bir aracı olarak kullanılıyordu. Bu sebeple Rusya, Balkan topluluklarını Osmanlı yönetimine karşı sürekli olarak kışkırttı. Bunun sonucunda 1875-76 yıllarında Hersek ve Bulgar isyanları patlak verdi. Sırbistan ve Karadağ, isyanı hem yakından desteklediler, hem de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler; ancak başarılı olamadılar. Bu gelişmeler karşısında Avrupa

devletleri duruma müdahale ederek, Osmanlı Devleti'nden Balkanlar'da ıslahat yapmasını istediler. Ancak bu konuda aralarında bir birlik sağlayamadılar. Son olarak Londra Protokolü ile Osmanlı Devleti'nden istenilen ıslahat programını Bâbiâli, bağımsızlığıyla bağdaşmaz gördü ve reddetti. Bunun üzerine Rusya durumunu iyice sertleştirdi ve 23 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bu, Rusya ile Osmanlı'nın XIX. yüzyılda dördüncü kez karşı karşıya gelmeleri idi. Osmanlı Devleti için büyük kayıplara mal olan bu savaş, tarihe "93 Harbi" olarak geçti.

Balkanlar ve Kafkas cephelerinde cereyan eden savaşlarda Osmanlı kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğradı. Rus kuvvetleri Balkanlar'da Ayastefanos (Yeşilköy)'a kadar ilerlediler; Kafkaslar'da ise Kars, Ardahan, Beyazıt ve Kağızman Rusların eline geçti. Bu şartlarda Osmanlı-Rus Antlaşması Ayastefanos'ta imzalandı. Çok ağır hükümler taşıyan ve Osmanlı Devleti'ni büyük kayıplara uğratan belge, Avrupa devletleri tarafından, Rusya'nın Doğu Sorunu'nu tek başına çözerek Avrupa güçler dengesini bozduğu gerekçesiyle kabul edilmedi. Ortaya çıkan yeni durumu görüşmek ve yeni düzenlemeleri yapmak üzere 1878'de Berlin'de bir Avrupa Konferansı toplandı.

Bu arada İngiltere, artan Rus baskısı karşısında, Akdeniz ve bilhassa Doğu çıkarlarının tehlikeye düştüğünü görünce Kıbrıs'a yerleşmek istedi ve bunun için Berlin Konferansı'nın toplanmasına karşı çıkabileceğini öne sürerek Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunmaya başladı. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Kıbrıs yönetiminde değişiklik yapılmasını öngören anlaşma 4 Haziran 1878'de İstanbul'da imzalandı.

Berlin Kongresi sonunda Ayastefanos Antlaşması'nın yerine geçmek üzere Berlin Antlaşması imzalandı. Antlaşmayla Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlığını kazandı. Büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrıldı ve Osmanlı Devleti yine büyük kayıplara uğramakla beraber, Ayastefanos Antlaşması'nın şartları biraz olsun hafifletildi.

"Berlin Kongresi esas itibarıyla Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşı sonuçlandırmak için toplandı. Ancak kongrede devletlerin tutum ve davranışları ile ele alınan kararlar hemen bütün Avrupa'yı ilgilendirdi ve etkiledi.

Nitekim Berlin Kongresi, 1815 Viyana ve 1856 Paris Kongresi'nden sonra Avrupa'da yapılan en büyük devletlerarası toplantı oldu. Bu kongrede, sadece Ayastefanos Antlaşması'na yeni bir şekil vermekle kalınmadı, bozulan Avrupa güçler dengesi yerine yeni güçler dengesi kuruldu. Bu denge ise, Avrupa büyük

devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarının uyuşması oranında ve topraklarının paylaşılması ile meydana geldi.

Bu yönden; Ayastefanos Antlaşması ile karşısında sadece Rusya'yı bulan Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi'nde bütün Avrupa büyük devletlerinin hedefi haline geldi. Bunun sonucu olarak kongre, Osmanlı Devleti'nin paylaşılma pazarlığının yapıldığı bir toplantı halini aldı.

Nitekim Rusya'nın baskısı ile Ayastefanos Antlaşması'nda Osmanlı Avrupası, Balkan toplumları arasında paylaşıldı. Berlin Antlaşması ise, bunun sınırlarını biraz daraltmakla beraber, bu paylaşmayı Osmanlı topraklarının bütününe kapsayacak hale getirdiler. Bu nedenle de 1856 Paris Antlaşması'nda kabul edilmiş olan Osmanlı topraklarının bütünlüğüne saygı ilkesi, Berlin Kongresi'nde yer almadı.”²¹

Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı toprakları bir kez daha erozyona uğradı: Daha önce Kıbrıs'a yerleşen İngiltere, 1882'de Mısır'ı işgal etti; Bosna-Hersek Avusturya tarafından işgal edildi ve yönetimi, Osmanlı Devleti'yle yapılan bir antlaşmayla Avusturya'ya devredildi; Arnavutluk'ta bir ayaklanma çıktı; Yunanistan'ın toprak ihtirasları ve Girit'in Yunanistan'a bağlanması çabaları, 1897'de Osmanlı ile Yunanistan arasında Dömeke savaşının çıkmasına yol açtı.

93 Harbi'nden önce Meşrutiyeti ilan etme sözünü vererek padişah olan II. Abdülhamid'in bütün çabalarına rağmen, Osmanlı Devleti bu toprak erozyonuna mani olamadı. Avrupa devletlerinin Doğu Sorunu'nu kesin bir şekilde çözmeye karar vermiş olduğunu gören II. Abdülhamid, içeride devletin yeniden dirilişini sağlamak için birçok köklü reform hareketine girişti ve bunda da büyük ölçüde başarı kaydetti. Osmanlı Devleti'ni geleceğe hazırlayacak öncü kadroların yetişmesini de sağladı. Dış politikada, Avrupa devletleri arasındaki rekabetten istifade ederek Devlet-i Ali'nin çöküşünü olabildiğince geciktirdi. XX. yüzyıla Osmanlı Devleti, Doğu Sorunu'nun nihaî çözümünü geciktiren II. Abdülhamid yönetimiyle girdi.

e) Amerika'nın Güçlenmesi:

ABD kuruluşundan hemen sonra devletin birliğini korumak ve güçlendirmek ile ekonomik yönden kalkınmaya öncelik verdi. Bu nedenle de dış politikada barışın korunmasını esas aldı. 1803 yılında Fransa'dan Louisiana'yı satın

²¹ Uçarol, a.g.e., s. 309...311

aldı. 1805 yılında İngiltere ile arası bozulan ABD, bu devletle savaşa tutuştu, ancak başarılı olamadı ve iki devlet arasında 1815'te bir antlaşma imzalandı.

Koalisyon savaşları sırasında Latin Amerika'daki İspanyol sömürgeleri bağımsızlık için ayaklandılar. 1824 yılına kadar Orta ve Güney Amerika'daki küçük birkaç koloni dışında sömürgeler bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Viyana Kongresi'nden hemen sonraki yıllarda ABD, sadece ticarî yönden ilişkilerini sürdürmek istediği Avrupa'nın çok yönlü girişimleri ile karşı karşıya kaldı. Bu durum karşısında ABD, her şeyden önce Avrupa diplomasisinden uzak kalmak, Kutsal İttifak'ın Latin Amerika'yı tehdit eden müdahalesini önlemek ve Rusya'nın Kuzey Amerika üzerindeki isteklerine karşı koyabilmek için, dış politikasını yeniden belirlemek ve bazı kurallara bağlamak gereğini duydu. Bu amaçla 1823'te Monroe Doktrini'ni kabul etti. Doktrine göre ABD, Avrupalı devletlerin Amerika kıtasında yeniden sömürgecilik hareketlerine girişmelerine ve kendi sistemlerini kıtanın herhangi bir yerine uygulamak için yapacakları girişimlere izin vermeyeceğini; ABD'nin Avrupalı güçlerin kendi arasında kendilerini ilgilendiren sorunlara, savaşlara ve politikalara karışmayı esas alacağını ilan ediyordu. Bununla ABD, kıtasında kendi hareket serbestliğini kazanmış oldu. 1819'da Florida'yı İspanya'dan satın aldı; 1836'da bağımsızlığını ilan eden Teksas Hükümeti'yle 1844'te yaptığı bir anlaşmayla bu toprakları da sınırları içine aldı. Kaliforniya yüzünden 1846'da Meksika ile yaşanan ABD, 1848'de Kaliforniya'yı da topraklarına kattı.

1861-65 yılları arasında güneyin zenci esaretine, Kuzeylilerin ise bunun kaldırılmasına taraftar olmalarından dolayı ve ekonomik sebeplerle Amerikan İç Savaşı çıktı. İç Savaş, Güneylilerin yenilmesi ile son buldu. ABD iç savaştan sonra ekonomik yönden hızla kalkınmaya başladı. Bu arada da sınırlarını denizaşırı yerlere kadar uzattı. 1867'de Alaska'yı Rusya'dan satın aldı.

"Böylece XIX. yüzyılın ikinci yarısında ABD, Kanada ile Meksika arasındaki topraklar ile Alaska'ya tamamen egemen oldu ve bu yüzyılın sonlarına doğru da ekonomik yönden güçlü hale geldi. Bunun sonucu olarak Monroe Doktrini'ne bağlı görünmekle beraber, bundan böyle denizaşırı girişimlere başladı. 'Dolar Diplomasisi' yolu ile Orta ve Güney Amerika devletleri üzerinde ekonomik ve politik nüfuzunu gittikçe güçlendirdi. 1897'de Hawaii adalarını kendisine kattı. 1898'de İspanya'nın elinde bulunan Küba'da isyan çıkınca Kübalıların yanında yer aldı. Bu da 1898 Nisan ayında ABD-İspanya Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. Bu savaşta İspanya yenildi ve Fransa'nın aracılığı ile

iki devlet arasında 10 Aralık 1898'de Paris Antlaşması yapıldı. Buna göre; İspanya Küba'nın bağımsızlığını tanıdı. Ayrıca Puerto Rico ile Guam adasını savaş tazminatı olarak, Filipinleri ise 20 milyon dolar karşılığında ABD'ye verdi. Bu suretle ABD, Uzakdoğu'ya kadar uzanmış oldu.”²² Böylece ABD XX. yüzyıla ekonomik ve siyasî bir güç olarak girdi.

f) Uzakdoğu Gelişmeleri:

Uzakdoğu'da Çin, XIX. yüzyıla kadar kapılarını dışa kapalı tuttu. Çin'in dış dünyaya açılan tek kapısı olan Kanton limanı aracılığıyla yaptığı ticarete ise en büyük pay İngiltere'ye aitti. Çin Hükümeti, 1796'da İngilizler tarafından getirilen afyonun ithalini yasakladı. Bu durum İngiltere'yi büyük zarara uğrattı. Bu yüzden 1839 yılında İngiltere ile Çin arasında “Afyon Savaşı” başladı. Bu savaşta İngiltere üstünlük sağladı ve Çin, iki yüzyıldan beri uygulamakta olduğu dış politikasını değiştirerek, kapılarını Batılı güçlere açmak zorunda kaldı. 1844'te ABD ve Fransa, Çin ile yaptıkları anlaşmalarla İngiltere'nin sağladıklarına eşit haklar elde ettiler. Çin ise kendisine zorla kabul ettirilen bu anlaşmaları uygulamamak için sürekli olarak diretti. Ancak 1860'larda Batılı güçler, Çin'de büyük çıkarlara sahip hale geldiler. Kırım Savaşı'ndan sonra bütün dikkatini Doğu'ya çeviren Rusya da 1858'de Kuzey Çin'de bazı topraklar elde etti ve Çin ile ilgilenmeye başladı.

Afyon Savaşı'ndan sonra Batılı güçler Japonya'nın da bütün ülkelere açılmasını istemeye başladılar. İlk girişim ABD'den geldi ve ABD bunu sağlamak üzere bir filosunu 1853'te Japonya'ya gönderdi. Japonya ABD'nin teklifini kabul etmek zorunda kaldı.

Japonya'nın kapılarını yabancılara açması, ülkede büyük tepkiye ve gelişmelere neden oldu. Anlaşmaları imzalayan Şogun suçlanmaya başlandı ve Japonya 1858'den itibaren iç karışıklıklara sahne oldu. Ülkede yabancılara karşı mücadele edebilmek için, Batılıların metotlarını öğrenmek gerektiğini düşünen aydınlar ortaya çıkmaya başladı. 1867'de tahta çıkan genç imparator Mutsuhito, Japonya'da “Meiji Restorasyonu” denilen köklü reformlar dönemini başlattı. 1868'de Şogun yönetimine son verilerek, Batı örneğine göre bir hükümet kuruldu. 1871'de Daymiyo'luk kaldırılarak feodal sistem yıkıldı. Avrupa usulünde devlet şekli ve askerî örgüt kurulmaya başlandı. Çeşitli alanlarda da devam eden reformlar sonucu endüstri gelişmeye başladı. Böylece Japonya kısa

²² Uçarol, a.g.e., s. 233

zamanda gelişerek XIX. yüzyılın sonlarında güçlü bir devlet haline geldi. Bu durum onu adasının dışına taşmaya yöneltti.

Japonya, gelişen endüstrisinin hammadde ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilk olarak Çin'e yöneldi. Japonya, Asya kıtasında kendi adalarına bakan kıyıları ele geçirmek istiyordu. Bu amaçla önce Kore'ye el attı. Burasının ele geçirilmesi, aynı zamanda Mançurya ve Çin'e yapacağı girişimler için atlama noktası olacaktı. Ayrıca Çin üzerinde etkili olmaya başlayan Rusya'nın da daha çok ilerlemesine engel olacaktı. Japonya, 1876'da Kore'de bazı limanların kullanım hakkını elde etti. Japonya'nın bu girişimleri, Kore üzerindeki Japon-Çin rekabetini şiddetlendirdi. 1894'te Kore'de çıkan bir ayaklanma ile başlayan gerginlik, 1894'te Çin'in Japonya'ya savaş açmasını neticesini doğurdu. Bunun üzerine Japonlar Kore üzerinden Güney Mançurya'yı ele geçirdiler ve Çin'in kuzeyindeki bazı yerleri işgal ettiler. Bunun üzerine Çin barış istemek zorunda kaldı.

Bu savaş sonunda Japonya, bütün dünyaya gücünü ve sömürge savaşında kendisinin de bulunduğunu göstermiş oldu. Bundan sonra Uzakdoğu'daki hesaplar, Japonya dikkate alınmadan yapılmayacaktı.

Kronolojik

20. Yüzyıl Siyasi Tarihi

(1900-1999)

1900

1 Ocak: *Çağdaş toplumun sorunlarının çözümünü için Birleşik Avrupa fikri gelişmeye başladı.*

Paris'te Siyasal Bilimler Kongresi'nde bir öneri getiren sosyolog hukukçu Anatolef Leroy-Beaulieu, 1 Ocak 1900'de çağdaş toplumun sorunlarının bir Avrupa Federasyonu ile çözümlenebileceğini, Avrupa kültür varlıklarının korunmasının önemli olduğunu ve bu nedenle oluşturulacak birliğin Amerika Birleşik Devletleri'ne benzetilmemesi gerektiğini vurguladı. Eğer bir federal devlet düşünülüyorsa İngiltere bunun dışında kalmalıydı, zira dengeyi bozardı. Rusya ise, Avrupa kültürü ile hiçbir ilgisi olmamasına ve "ayrı bir dünya" olmasına rağmen, büyüklüğü ile Batıya sürekli bir tehlike ve tehdit unsuru olabileceğinden, Avrupa dengesinde dikkate alınmalı ve konfederasyon türü bir birleşmede yer alması düşünülmeliydi.

30 Nisan: *Amerika Birleşik Devletleri Hawaii'ye ülke (territory) statüsü tanıdı.*

Küba'da ortaya çıkan ayaklanma ve gelişen olaylar nedeniyle İspanya ile Amerika arasında Nisan 1898'de başlayan savaş, birkaç ay sürdükten sonra 10 Aralık 1898'de Paris'te bir barış antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu barış ile İspanya Filipinleri, Pasifik'te Guam adasını ve Puerto Rico'yu Amerika'ya terk ediyor ve Küba'nın bağımsızlığını tanıyordu. Bu suretle Amerika, Meksika Körfezi'nin ağzından İspanya'yı uzaklaştırmış oluyordu. İspanya-Amerika savaşı, Amerika'nın Pasifik'teki yayılmasını da hızlandırdı. Aralık 1899'da İngiltere, Almanya ve Amerika arasında imzalanan bir anlaşmayla Samoa adaları bu üç devlet tarafından paylaşıldı. Yine savaş sırasında Amerika, Hawaii adalarını da ilhak etti. Japonya'nın bu adalara fazla ilgi göstermesi, Amerika'yı endişelendiriyordu. Ayrıca Hawaii'de 25.000 kadar Japon vardı. Japonya'nın 1895'te Çin'i yenerek Uzakdoğu'da ve Pasifik'te bir kuvvet olarak belirmesi, Amerika'yı iyice korkuttu. Amerika'nın Uzakdoğu ile ilgisinin ve bu bölgedeki faaliyetlerinin artması da, Hawaii'nin stratejik önemini giderek arttırmaktaydı. Bu faktörler, Amerika'nın Hawaii'yi

ilhak kararını kesinleştirdi. Hawaii ile 1897 Haziran'ında ilhakı sağlayan bir anlaşma yapıldıktan sonra, 1898 Ağustos'unda Hawaii adaları resmen Amerika'nın egemenliği altına girdi. Hawaii Hükümeti, Japon göçmenlerin akını dolayısıyla Japonya'dan korkmuş ve Amerika'nın kanadı altına girmeyi tercih etmişti. Bunun üzerine Amerikan Kongresi 30 Nisan 1900'de Hawaii'ye "ülke" (Territory) statüsü tanıdı.¹

12 Haziran: *Alman donanmasının güçlendirilmesini öngören donanma kanununun çıkartılmasıyla İngiliz-Alman deniz silahları rekabeti başladı.*

Almanya ile İngiltere arasındaki askerî rekabet, iki devletin deniz gücü rekabeti şeklinde ortaya çıktı. 19. yüzyılın son yıllarında Almanya'nın denizlerde de kuvvetli olmak için harekete geçmesi, İngiltere ile Almanya arasında bir deniz silahları yarışının ortaya çıkmasına yol açtı. Bu rekabetin esas sebebi, stratejik olduğu kadar daha ziyade ekonomikti.

Alman millî birliğinin tamamlanmasından sonra Alman ekonomisi büyük bir hamle yapmıştı ve üretiminin ancak küçük bir kısmını iç piyasada tüketebiliyordu. Geri kalan kısmını ise ihraç etmesi gerekiyordu. Bu durum, Almanya'yı sömürgeciliğe ve deniz ticaret filosunu arttırmaya yöneltti. Gerek sömürgecilik politikasının yürütölmesinde, gerek deniz ticaret filosunun korunmasında, donanma esaslı ve gerekli bir unsurdur.

Amiral von Tirpitz ve Kaiser'in 1898 ve 12 Haziran 1900'de çıkarttıkları donanma kanunları, Alman donanmasının gelişmesinde temel hamleyi teşkil etti. Bununla, Alman sömürgeciliğinin desteklenmesi ve bir savaş halinde Almanya'nın ekonomik bakımdan abluka altına alınmasının önlenmesi amaçlanıyordu. II. Wilhelm; İngiltere'nin, Almanya'nın meşrû menfaatlerine saygı göstermediğinden şikâyet ederek, Almanya'nın denizlerde kuvvetli olması zorunluluğuna işaret ediyordu. Bununla beraber Almanya, İngiltere'ninkine eşit bir donanma gücüne sahip olma iddiasında değildi. Amiral Tirpitz'e göre, iki ülkenin donanmaları arasında 2/3 veya 10/16 gibi bir oran, Almanya'nın ihtiyacını karşılamaya yeterdi. Bu sebeple Almanya donanma inşasına hız verdi.

Almanya'nın başlattığı bu deniz gücü hamlesi, denizlerdeki üstünlüğünü kaybetmek istemeyen İngiltere'yi korkuttu. Bunun üzerine İngiltere Deniz

¹ Hawaii 21 Ağustos 1959 yılında 50. eyalet (state) olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne katıldı.

Gücü Bakanı Sir John Fisher İngiliz donanmasını yeni bir yapılanmaya götürdü. İngiliz-Japon ittifakı Uzakdoğu'daki ve İngiliz-Fransız anlaşması da Akdeniz'deki İngiliz donanmasının geri çekilmesine imkân verdiğinden, Amiral Fisher 160 gemiyi İngiltere'ye çekerek, yeni bir donanma inşası programı uygulamaya başladı. Bu programla İngiliz donanmasının savaş yeteneğinin %30 oranında artması ve ani bir savaşa hazır olunması amaçlanıyordu. Gerçekten 1905 yılından itibaren İngiltere, üstün niteliklere sahip "Dreadnought" denilen gemilerin yapımına başladı. Ancak 1906'dan itibaren Almanya da aynı tür gemilerin inşasına başladı ve 1908'de kabul edilen bir kanunla 20 yıl içinde Alman donanmasının tümünden yenilenmesi esası kabul edildi.

20 Haziran: Çin'deki bütün yabancıları ülkeden çıkarmayı amaçlayan ve devlet tarafından da desteklenen "Boxer" (Boksörler) ayaklanması başladı.

Çin'in Avrupa devletlerinin yoğun sömürüsüne maruz kalması ve parçalanması, Çin halkı üzerinde büyük tepki uyandırdı. Bir yandan yabancı düşmanlığı şiddetlenirken, diğer taraftan da ülkede reform hareketleri ortaya çıktı. Özellikle ülkenin, yabancı düşmanlığıyla ün yapmış İmparatoriçe Tz'u Hsi'nin yönetimine girmesiyle, bütün güçlüklerin üstesinden gelinmesinin yolunun "Yabancı Şeytanlar"dan kurtulmak olduğu düşüncesi bir slogan haline geldi. Avrupalı Hristiyan misyonerlerin de Çinlileri Hristiyan yapmak için yoğun faaliyet göstermeleri, yer yer mahalli makamlarla çatışmaları ve hatta Hristiyan olmuş Çinliler arasındaki davaları da çözmeye kalkarak adeta "devlet içinde devlet" gibi davranmaları, sadece Çinlileri değil, resmî makamları da çileden çıkardı.

Bu şartlarda Fransız elçisinin Çin Hükümeti'ne başvurarak Katolik din adamlarının protokoldeki derecelerini yükseltme talebini, İmparatoriçe -belki de halkı yabancılar aleyhine kışkırtmak için- olumlu karşıladı ve alt kademelerdeki din adamlarını bile en yüksek memurlar derecesine yükseltti. Bununla ilgili emirname yayınlanır yayınlanmaz önce Pekin'de, sonra Çin'in hemen her yerinde halk galeyana geldi ve yabancı düşmanlığı birden bire alevlendi. İşte bu atmosfer içinde Boxer'ler (Boksörler-Haklı Yumruklar) 1900 yılı Mayıs'ında Pekin'de yabancılar saldırmaya başladılar. 20 Mayıs'ta Pekin'de yabancılar aleyhine ilanlar asıldı. Aynı zamanda Boxer'ler Pekin-Honkow trenine saldırdılar. 20 Haziran'da Alman elçisi

öldürüldü ve bütün elçilikler kuşatıldı. 26 Haziran ve 2 Temmuz'da "yabancı şeytanlar"a karşı çarpışmak üzere bütün Boxer'lerin hükümet emrine girmeleri bildirildi. Yabancı elçiliklere karşı saldırılar günden güne arttı ve diğer şehirlere de sıçradı. Bu durum karşısında devletler, Çin'e askerî müdahaleye karar verdiler.

Almanya'nın girişimi ile Almanya, Amerika, İngiltere, Fransa, Rusya ve Japonya'nın asker vermesiyle uluslararası bir kuvvet oluşturuldu. Bu kuvvetler önce Tien-tsin'i işgal etti ve sonra da Pekin'e yöneldi. İmparatoriçe, uluslararası kuvvetin Pekin'e girerek ayaklanmayı bastırması üzerine Shensi eyaletine sığındı. Böylece ayaklanma sona erdirildi.

21 Kasım: *Yahudilerin Filistin'e göçünü engellemek maksadıyla Bâbîâlî çeşitli önlemler alarak "Kırmızı Tezkere" usulünü getirdi.*

II. Abdülhamid, Siyonizm'e karşı tespit edilecek politikaların ana hatlarını bizzat kendisi çizmişti. 28 Haziran 1890 ve 7 Temmuz 1890 tarihli iki iradesiyle Sultan, Siyonistlerin "memalik-i şahaneye adem-i kabullerinin vacip, geldikleri memleketlere iade edilmelerinin münasip olduğunu" bildirdi ve "teferruatın Meclis-i Vükelaca müzakere edilip, ciddi ve kesin bir karar verilmesini" emretti. Nitekim kabine toplandı, konuyu tartıştı ve Siyonizm'e karşı alınacak önlemleri "istisnâî tedbirler" adıyla belirledi. Dört bölümden oluşan bu önlemler paketinin uygulanması için nezaretler arasında işbölümü yapıldı. Hariciye Nezareti yurtdışında tüm diplomatik gayretini göstererek Siyonizm'in diğer devletler tarafından benimsenmesine engel oldu ve Dr. Herzl ve taraftarlarının Filistin doğrultusuna teşvik edilmemesine çalıştı. Bu arada Dahiliye Nezareti ise, Siyonistlerin Filistin'e girişini önlemek için gerekli tedbirleri aldı, valileri konudan haberdar etti ve herhangi bir durum için güvenlik kuvvetlerini hazır tuttu. Dahiliye Nezareti'nin çabalarına rağmen Filistin'e sızan Yahudileri kapitülasyonlardan muaf tutmak ve yabancı himayesinden yoksun bırakmak Bâbîâlî'ye düştü. Bâbîâlî, Siyonistleri Osmanlı uyruğuna geçirmek suretiyle denetime almak, hiç olmazsa girişlerinden meydana gelecek zararı asgariye indirmek istiyordu. Son olarak da Defter-i Hakani Nezareti, göçmenlerin Filistin'de arazi satın almamaları için uyarıldı. Bu son iki yöntemle İstanbul Hükümeti', yabancı milliyeti elde edemeyen ve toprak satın alamayan Siyonistlerin amaçlarından vazgeçerek Osmanlı topraklarını terk edeceğini sanıyordu.

Alınan bu önlemler bir süre etkisini gösterdi ve kutsal topraklara Siyonist akımı azalmaya başladı. Ne var ki, 1890 sonlarına doğru Doğu Avrupa’da baş gösteren kıtlık, açlıktan gözü kararan köylülerin acılarını Yahudilerden çıkarmalarına neden olmuştu. Bu sebepten dolayı Yahudiler yeniden Filistin’e doğru hareket etmeye başladılar.

Gelişmeleri dikkatle izleyen Dahiliye Nezareti birtakım yeni önlemler almak zorunda kaldı. 21 Kasım 1900 tarihinde Bâbiâlî, “İbrani Misafirler İçin Mukaddes Topraklara Duhuliye Şartları” adı altında yeni önlemler paketini ilan etti. Dört maddeden oluşan bu yeni nizamname, aynı gün Filistin’deki tüm yabancı temsilciliklerine dağıtıldı. Nizamnamenin birinci maddesine göre, dünyanın herhangi bir ülkesinden kalkıp, Filistin’i ziyaret etmek isteyen her Yahudi, her şeyden önce üzerinde mesleğini, milliyetini ve yolculuk nedenini yazan bir tezkere ya da pasaport edinmek zorundaydı. İkinci maddede, bu belgeye sahip olan Yahudilerin Filistin’e vardıkları zaman bu tezkereleri pasaport memuruna teslim etmelerini, bunun karşılığında ise kendilerine geçici ziyaret ve oturma tezkeresi verileceğini söylüyordu. Söz konusu tezkere, diğer belgelerden kolaylıkla ayırt edilebilmesi için kırmızı renkte olacaktı. Vilayet otoriteleri ya da güvenlik kuvvetleri şüpheli gördükleri kişileri çevirip bu belgeyi teftiş için isteyebilme yetkisine sahipti. 30 günün sonunda Yahudiler ülkeyi terk etmek zorundaydı. Aksi takdirde, konsolosluklarının onayı ve Osmanlı zaptiyelerinin yardımıyla tart edileceklerdi. Üçüncü madde, yöresel otoritelerin bu hususta ne yapmaları gerektiğini kapsıyordu. Buna göre karakollar, yayınlanan tezkereye, verdikleri kişinin adını, Filistin’e giriş tarihini ve adresini aylık sicillere geçirmek zorundaydılar. Nizamnamenin son maddesi olan dördüncü maddesi de süresi dolan Yahudi’nin elinden “Kırmızı Tezkere”si alınarak, orijinal pasaportunun verilmesini ve bu işlemden sonra uğurlanmasını emrediyordu. Bir aylık süreyi doldurdukları halde karakola başvurmayan Yahudiler, derhal güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanacak ve ülkeden çıkarılacaklardı. Karşı koydukları takdirde ise cezaya çarptırılabilirlerdi.

Tüm bu kısıtlamalar, Osmanlı memurları tarafından hiç kimseye haksızlık yapılmadan uygulandı. İngiltere’nin Kudüs konsolosu Dickson, “Bu nizamların uygulandığı sürece hiçbir Yahudi kesinlikle kötü muameleye tabi tutulmadı” demiştir.

14-16 Aralık: *İtalya ile Fransa arasında yapılan gizli bir anlaşmayla; İtalya, Fransa'nın Fas'taki hareket serbestliğine karşılık, Trablus için açık kart ve Sudan-Trablus ticaret yolu için garanti elde etti.*

21 Mart 1899'da Fransa ile İngiltere'nin Kongo ile Yukarı Nil bölgesini kapsayan nüfuz alanları anlaşmasını imzalamaları üzerine İtalya, Fransa'nın Libya'ya doğru genişlemesinden veya vilayetin tek refah kaynağını teşkil eden kervan yollarına el koyarak, Sudan ticaretini Cezayir ve Tunus'a çevirmek istemesinden endişe duydu. Fakat Fransa, İtalya'nın endişe konusu olan her iki nokta için de teminat verdi, hatta onu vilayeti istilaya bile teşvik etti. Bunun yanı sıra Fransa, Cezayir'in batı sınırlarının güvenliğini temin eden Fas'a el koymak istediği takdirde vilayeti, İtalya'ya bir taviz olarak kullanmayı düşünüyordu. Bunun üzerine İtalya'nın Fas'la ilgilenmesine karşılık, Fransa'nın da Trablusgarb'a doğru siyasî nüfuzunu yaymaya çalışmayacağına dair karşılıklı teminata dayanan bir mutabakata varıldı.

Fransa'nın Roma Büyükelçisi Barrere'nin 14 Aralık 1900'da hükümeti adına yazdığı bir mektupla ve İtalyan Dışişleri Bakanı'nın 16 Aralık 1900 tarihli cevabî mektubuyla, varılan mutabakat teyit edildi. Ayrıca iki devlet, yapılan anlaşmanın dostluk ilişkilerini kuvvetlendirdiği ve gizli tutulması hususunda fikir birliği içinde olduklarını belirttiler.

Aralık 1901'de İtalya bu anlaşmayı açıkladığında, Üçlü İttifak'ın diğer üyeleri Almanya ve Avusturya İtalya'yı protesto ettiler. Fakat 28 Haziran 1902'de Üçlü İttifak'ı bir kez daha yenilediler. Bu sefer Avusturya, İtalya'nın Trablusgarb üzerindeki emellerini tanıdı.

Osmanlı Devleti anlaşmadan ancak bir yıl sonra haberdar oldu ve yaptırdığı araştırmayla anlaşmanın mevcudiyetine kani olduktan sonra, Berlin Antlaşmaları'nı imza eden devletler nezdinde gizli bir şekilde teşebbüste bulunmaya karar verdi. Bu maksatla Londra, Berlin, Viyana ve St. Petersburg büyükelçiliklerine, Fransa ile İtalya arasında Libya konusunda bir anlaşma yapıldığını bildirerek, böyle bir anlaşmanın Avrupa ve Akdeniz dengesini bozacağını, Libya'ya karşı yapılan bir tecavüz anlaşmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti eden Berlin antlaşmasının temel prensibini zedeleyeceğini belirtti. Aynı zamanda Libya'nın işgali ihtimaline karşılık, vilayetlerdeki askerî tedbirlerini arttırdı.

1901

26 Ağustos: *İstanbul'daki Fransız sefiri, iki Fransız tefecinin Osmanlı malîyesinden alacaklarının ödenmemesi üzerine İstanbul'u terk etti ve Osmanlı-Fransız ilişkileri kesildi.*

İki Fransız tefecinin 750 bin Osmanlı altını alacağını tahsil edememesi üzerine İstanbul'daki Fransız sefiri İstanbul'u terk etti ve Osmanlı-Fransız ilişkileri kesildi. Bunun üzerine Fransız donanması 5 Kasım 1901'de Midilli adasını işgal etti ve Midilli adasının gümrüklerinden aldığı paralarla alacaklı Fransızları tatmin etti. Fransızlar bu tecavüzle de yetinmeyerek Babı Ali'den daha başka ağır isteklerde bulundular. Sultan Abdülhamid, borçları ödemeyi ve Fransızların tüm isteklerini kabul edince iki devlet arasında anlaşma sağlandı. 12 Kasım'da ise Midilli adasındaki Fransız işgali sona erdi.

7 Eylül: *Boxer ayaklanmasının bastırılmasından sonra Çin Hükümeti ile Avrupa devletleri arasında Pekin'de imzalanan bir protokol ile Çin'de Avrupa devletlerine verilen imtiyazlar yenilendi.*

Boxer ayaklanmasının; Almaya, Amerika, İngiltere, Fransa, Rusya ve Japonya'nın katılımıyla teşkil edilen bir çokuluslu kuvvetle bastırılmasının ardından, Çin Hükümeti ile Avrupa devletleri arasında 7 Eylül 1901'de Pekin'de bir protokol imzalandı. Bu protokol ile;

1. Çin, 39 yılda 700 milyon frank tazminat ödeyecekti. Bunun için de Çin'in gümrük ve tuz gelirlerine el konacaktı. Çin'e bu kadar yüksek tazminat yüklemenin amacı, Çin halkını cezalandırmak ve ders vermektir. Aynı zamanda Çin bu kadar tazminatı ödeyemeyeceği için Avrupa devletlerine boyun eğmek zorunda kalacaktı.
2. Yine bu tazminatın ödenmesini kolaylaştırmak için gümrükler %5 oranında arttırılacaktı.
3. Bazı Çin yetkilileri ölüm veya hapis cezası ile cezalandırılacaktı.

4. Elçiliklerin korunması için her elçilikte asker bulundurulacak ve Pekin'den denize kadar olan bölgede asayiş yine Avrupalılar tarafından sağlanacaktı.
5. İmparator ile görüşecek elçilerin ve yabancıların protokol kuralları yükseltilecekti.
6. Çin'e silah ithali iki yıl için yasaklanacaktı ve bu devletler gerekli görürse, bu süre ikişer yıl olmak üzere uzatılabilecekti.

Böylece Çin, devletler tarafından parçalanmasına karşı gösterdiği tepkiyi çok pahalı ödedi. Ancak devletler de Çin'i sömürmenin o kadar kolay olmayacağını ve gelebilecek tepkiyi hesaba katmaları gerektiğini anladılar.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra devletler, Japonya ile Çin'i tamamen paylaşmayı düşünmüşlerdi. Fakat Amerika'nın ısrarı üzerine, Mançu hanedanının yerinde bırakılmasına karar verildi ve Çin'in toprak bütünlüğünün korunması da Açık Kapı ilkelerinin içine alındı. Rusya ise ayaklanma gerekçesiyle geçici olarak Mançurya'yı işgal etti.

1902

30 Ocak: *Uzak doğudaki çıkar bölgeleri konusunda anlaşılan İngiltere ve Japonya bir İttifak anlaşması imzaladılar.*

1890'ların sonuna gelindiğinde İngiltere'nin uluslararası ilişkilerdeki durumu iyi değildi. Bu durumda İngiltere'nin uzun zamandır sürdürdüğü yalnızlık politikasının artık günün şartlarına cevap veremeyeceği de ortadaydı. İngiltere, Yakındoğu'da, Asya'da ve Uzakdoğu'da Rusya ile çatışma halindeydi. Özellikle Rusya'nın Asya kıtasındaki genişlemesi ve Uzakdoğu'daki faaliyetleri İngiltere için bir endişe kaynağı idi. Afrika'da ise başta Fransa olmak üzere, Almanya ve hemen bütün Avrupa devletleriyle çatışma içinde bulunuyordu.

Bunun için İngiltere ilk önce Rusya'ya, Çin ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde gizli bir anlaşma yapmayı teklif etti. Fakat Ruslar, İngiltere'nin bu teklifine olumlu yanaşmadılar. İngiltere, ardından Almanya ile ittifak teşebbüslerinde bulundu. Ancak Almanya da İngiltere'nin bu teklifini müsaait karşılamadı.

Rusya'nın 1891'de Trans-Sibirya demiryolunun yapımına başlaması karşısında İngiltere için Asya'da bir tehdit ortaya çıkıyordu. Bu durumda İngiltere Rusya'nın askerî gücüyle hesaplaşmak durumunda kalabilirdi. Asya'da Rusya'ya karşı savaşabilecek nitelikte kara ordusu çıkarabilecek tek devletin Japonya olması ve bunun yanında Çin üzerinde bir Rus-Japon yakınlaşmasının engellenmesi maksadıyla İngiltere Japonya'ya yöneldi. Japonya açısından ise; Rusya'nın Fransa ile anlaşma yaparak Tran-Sibirya demiryolunun yapımına başlaması, Rusya'ya Fransız sermayesinin girmesi ve bunun Mançurya'ya da ekonomik bakımdan sızmaya başlaması, Çin üzerinde emperyalist emeller besleyen Japonya'yı güvenliği bakımından endişeye sevk etti.

Bu sebeplerden dolayı, İngiltere daha harekete geçmeden ittifak teklifi Nisan 1901'de Japonya'dan geldi. Yapılan görüşmeler ve ziyaretler sonucu İngiliz-

Japon İttifakı 30 Ocak 1902'de imzalandı. Anlaşmada; Uzakdoğu'daki çıkar bölgeleri olarak, İngiltere için Çin, Japonya için de Çin'deki çıkarlarından başka Kore belirtilmekteydi. Taraflardan biri, bu çıkarlarını savunmak için bir savaşa girecek olursa, diğer taraf tam bir tarafsızlık gösterecek, diğer tarafın savaştığı devlete bir üçüncü devletin yardım etmesini önlemek için her çabayı sarf edecekti. Fakat savaşa bir üçüncü devlet de katılacak olursa, diğer taraf hemen müttefikinin yardımına gelecekti. Böyle bir durumda sonuna kadar beraber savaşacaklar ve ancak beraber barış yapacaklar ve birbirlerinin aleyhine barış yapmayacaklardı. İttifak 5 yıl süreliydi.

İngiltere bu ittifakı yaparken, Japonya'yı Rusya'nın üzerine kıskırttı. Ayrıca bu ittifakla İngiltere, yıllardan beri içinde bulunduğu yalnızlıktan da kurtulmuş oluyordu.

12 Mart: *İtalya ile İngiltere arasında imzalanan bir antlaşmayla, İtalya'nın Akdeniz'de İngiliz menfaatlerine aykırı bir anlaşma yapmayacağını garanti etmesine karşılık, İngiltere İtalya'yı, Libya'ya yerleşmek hususunda serbest bıraktı.*

Genellikle İtalya, İngiltere tarafından hafife alınmasından ve İtalya menfaatlerinin ihmal edilmesinden şikâyetçidir. 1898 Fransız-İngiliz anlaşması, bunu daha da arttırmıştı. Bu itibarla İtalya, Libya'nın geleceği hususunda İngiltere ile anlaşmak istedi. İngiltere aslında Mısır'ın güvenliği ve Akdeniz dengesi bakımından, Libya'daki statükonun devam etmesini istemekteydi. İtalya, 1901 Ocak ayında İngiltere'ye müracaatla, onun Kıbrıs ve Mısır'da sahip olduğu haklarla aynı haklara sahip olarak Libya'ya yerleşmek ve 21 Mart 1899 tarihli Fransız-İngiliz antlaşmasına katılmak istediğini bildirdi. İngiltere ise, Libya'ya karşı istila emelleri olmadığını, Akdeniz'in diğer taraflarında olduğu gibi, orada da sadece statükonun devamını istediğini, şart bir değişiklik kaçınılmaz hale gelirse, bunun İtalya aleyhine cereyan etmemesine dikkat edeceği cevabını verdi. Buna karşılık İtalya, Akdeniz'de İngiliz menfaatlerine aykırı düşecek bir antlaşma yapmamayı garanti etti. Bu esaslar üzerinde 12 Mart 1902'de anlaşma imzalandı. Bu suretle İtalya, Libya'ya yerleşmek hususunda İngiltere'nin muvafakatını, Akdeniz'de dengenin İngiltere aleyhine bozulmaması şartıyla temin etmiş oluyordu.

18 Mart: *Osmanlı Devleti, Bağdat Demiryolu yapım hakkını Almanların "Anadolu Demiryolu Kumpanyası"na verdi.*

Almanya, İngiltere'nin en büyük güç kaynaklarından birisi olan Hindistan yolu ile Akdeniz arasında kalan Anadolu'yu elde etmek ve buranın zenginliklerinden yararlanmak istiyordu. Bunun için Anadolu'nun belli ölçüde kalkındırılması gerekiyordu. II. Wilhelm, Anadolu'yu Alman etkisine sokmak için elinden geleni yaptı; Müslümanların dostu gibi görünmeye ve II. Abdülhamid'le iyi geçinmeye çalıştı. Bu çerçeve içinde Osmanlı-Alman yakınlaşması 1880'de ilk defa kültür alanında başladı. Osmanlı ordusunu düzene sokmak için eğitim işbirliği programları uygulandı. İngiltere'nin Kıbrıs ve Mısır'a, Fransa'nın Tunus'a yerleşmesi, Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya daha da yakınlaştırdı.

Bu durumdan yararlanan Alman ekonomisi Osmanlı'ya sokulmaya başladı. Alman Deutsche Bank 6 Ekim 1888'de Haydarpaşa-İzmit Demiryolu'nu işletme ve İzmit-Ankara Demiryolu'nu inşa etme hakkını aldı. Ayrıca bu demiryolunun Samsun, Sivas ve Diyarbakır üzerinden Bağdat'a kadar uzatılması da şart koşuldu. Böylece "Anadolu Demiryolu Kumpanyası" doğdu ve Osmanlı'da ilk Alman demiryolculuğu başlamış oldu. Bir yıl sonra da II. Wilhelm İstanbul'u ziyaret etti. 26 Ağustos 1890'da Osmanlı Devleti ile Almanya arasında bir ticaret anlaşması yapıldı.

Almanya'nın Osmanlı üzerinde elde ettiği bu durum, 1892'lerde İstanbul'da bir Alman-İngiliz rekabetini doğurdu. Ancak Almanya, İngiltere'nin Mısır'daki durumuna karşı çıkacağını bildirmesi üzerine, İngiltere Anadolu'da demiryolu yapım işlerinden vazgeçti. Böylece Almanya bu alanda rakipsiz kaldı.

Bu tarihlerde ise Osmanlı Devleti askerî ve ekonomik nedenlerle demiryolu yapımını hızlandırmak istiyordu. Zaten bu sıralarda, Eskişehir-Konya demiryolunun tamamlanmasından sonra büyük devletler, Konya'dan Bağdat'a uzanacak bir demiryolu yapımı hakkını elde etmek üzere İstanbul'a önerilerde bulunmaya başlamışlardı. Bâbiâli ise, bu hattın yapım hakkının prensip olarak Almanlara verilmesini kabul etti. Hatta bunları genişleterek Kutsal Yerler'de de bazı haklar verdi.

Bu koşullar altında Osmanlı Devleti, 27 Kasım 1899'da Konya'dan Bağdat'a ve oradan Basra Körfezi'ne bir demiryolu yapılması hakkını Almanlara vermeyi kabul ettiğini açıkladı. Çünkü bu sıralarda Ruslar, ülkelerinde gerekli iç desteği bulamadıkları için bu alandan çekilmişlerdi. Fransızlar, böyle büyük bir projenin bütün sorumluluğunu yüklenmek yerine Almanlardan hisse almayı tercih ettiler. İngilizler ise bu sıralarda dikkatlerini Güney Afrika'da

Boerler Savaşı'na çevirmişlerdi. Bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti, ekonomik, siyasî ve stratejik nedenlerden dolayı 18 Mart 1902'de Bağdat Demiryolu yapım hakkını Almanların "Anadolu Demiryolu Kumpanyası"na verdi. 99 yıl süreyle yapılan anlaşmaya göre; şirket sahipleri, yapılacak demiryolunun iki tarafında yirmişer kilometrelik alan içerisinde bulunan madenleri işletebilecek, bu yol boyunca olan ormanlardan odun kesebilecek, arkeolojik eserleri aramak, kazılar yapmak yetkisine ve daha başka ayrıcalıklara sahip olacaktı. Ayrıca Bağdat, Basra ve Basra Körfezi'nde limanlar yapabilecek ve işletebilecekti.

Bağdat Demiryolu inşaatının ilerlemesi ve Almanların Basra Körfezi'ne doğru yaklaşması, Almanya'nın Ortadoğu'ya iyice sokulmasına, dolayısıyla İngiltere, Rusya ve Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını tehdit etmeye başlamasına yol açtı. Bu da üç devletin dikkatlerini yeniden Bağdat Demiryolu üzerinde toplamalarına neden oldu. Bu demiryolunun ekonomik niteliği ikinci planda kalarak; İngiltere, Rusya ve Fransa'nın, Osmanlı Devleti hakkında yıkıcı siyaset izlemelerine neden olan büyük bir politik sorun haline geldi.

20 Mart: *Rusya ve Fransa, Çin ile Kore'nin bağımsızlığına saygı göstereceklerine dair bir deklarasyon imzaladılar.*

30 Ocak 1902'de imzalanan İngiliz-Japon ittifakı açıktan yapılmıştı ve Rusya'yı uyarma amacı taşıyordu. Rusya buna cevap vermek gereği duydu ve Fransa'ya başvurdu. Fransa ile Rusya arasında yapılan 1894 ittifakı sadece Avrupa'ya aitti. Rusya şimdi Uzakdoğu'nun da ittifak kapsamına alınmasını istiyordu. Fransa ise Uzakdoğu maceralarına bulaşmak taraftarı değildi. Fakat Almanya'nın karşısında Rusya'nın da desteğinden yoksun kalmayı istemiyordu. Bundan dolayı iki taraf 20 Mart 1902'de bir deklarasyon imzaladılar. Deklarasyonda, her iki devlet de Çin ile Kore'nin bağımsızlığına saygı gösterecekler; bir üçüncü devletin saldırgan bir hareketi çıkarlarını tehdit ettiği zaman, iki devlet çıkarlarını korumak için alınacak tedbirler konusunda hemen birbirlerine danışacaklardı.

Böylece Fransa, bu deklarasyonla bir orta yol bulmuş oluyor ve 1894 ittifakı yine Avrupa'ya ait olarak kalıyordu. Fakat bir kriz durumunda da Fransa, Rusya ile işbirliği yapma taahhüdünde bulunmaktaydı.

31 Mayıs: *Boer Savaşı sonucu İngiltere ile Boerler arasında imzalanan Pretoria (Vereeniging) Barış Antlaşması ile Boerler bağımsızlıklarını kaybettiler.*

19. yüzyılın sonlarına doğru Afrika'da geniş sömürgeler elde eden İngiltere'ye karşı Güney Afrika'da Boerler, büyük bir direniş gösterdiler. Kamuoyunun henüz geniş bir sömürge siyasetine hazır olmadığı bir dönemde Boerler ile savaşı göze alamayan Londra Hükümeti, yarı himaye rejimiyle yetinmek durumunda kaldı. Fakat İngiltere'nin hedefi Transvaal'a el koymaktı. İngiltere, Transvaal'a barışçı yollarla sahip çıkmak ve Boerleri bertaraf etmek için, göçmen İngilizlere imtiyazlar kazandırmak hedefini güden siyasî bir uygulamaya girişti. Transvaal Cumhuriyeti bu tehlikeyi hissetti ve cumhurbaşkanı İngilizlere bir ültimatom verdi. Bu ültimatom sonucunda doğan bunalımla iki taraf arasında savaş başladı.

Boerlerin başlangıçta bazı başarılar elde etmelerine karşın, İngilizlerin Transvaal'a 220.000 kişilik bir ordu göndermeleri sonucu durum aleyhlerine döndü. Boerlerin Avrupa devletlerinden yardım istemelerine Avrupalılardan karşılık gelmedi ve iki yıl daha gerilla savaşı ile ülkelerini savundular. Bu savunmaya İngilizler acımasız yöntemlerle karşılık verdiler. Sonunda Boerler yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldılar. 31 Mayıs 1902'de imzalanan Pretoria (Vereeniging) Barışı, Boer Savaşı'nı İngiltere'nin zaferi ile sona erdirdi.

Bu anlaşma ile Orange ve Transvaal, sömürge olarak İngiliz İmparatorluğu'na katıldı. Yalnız her iki ülke için de, içişlerinde bir dereceye kadar özerklikle beraber, Boerlere İngiliz vatandaşlığı hakkı ile bazı kişisel hak ve hürriyetler tanındı.

30 Haziran: *İtalya ile Fransa arasında yapılan bir anlaşmayla İtalya, Libya'da yapacağı hareketler için Fransa'nın tarafsızlığını elde etti.*

İtalya, Aralık 1900 anlaşmasını daha elverişli ve belirli hale getirmek istedi. Libya'da kendisine tamamen açık kart verilmesine mukabil, Fransa'nın hücumu uğraması ve hatta bir tahrik neticesinde savaş açması halinde bile Fransa'ya karşı tarafsız kalmayı taahhüt etti. Bunun üzerine iki devlet arasında 30 Haziran 1902'de mektup teatisi suretiyle bir anlaşma yapıldı. Anlaşmayla, Aralık 1900 anlaşması teyit ve Libya ve Fas'ta taraflara tanınan hareket serbestliğinin yekdiğerine bağlı olmadığı tasrih edildi. Ayrıca

anlaşmaya eklenen bir harita ile Libya'nın hudutları belirtilmek suretiyle ileride bu hususta bir ihtilaf çıkması ihtimaline karşı tedbir alındı. Böylece İtalya, Libya'da yapacağı hareketler için Fransız açık kartını elde etmiş bulunuyordu.

İtalya, bu açık kartı 1902 yılı içinde müteaddit defalar kullanmak tehdidi ile Libya'da İtalyan nüfuzunu üstün duruma sokmak istedi. Fakat Osmanlı Devleti'nin vilayette aldığı askerî tedbirler ve Almanya'nın Roma'ya, Libya'ya karşı yapılacak silahlı bir müdahalenin "Üçlü İttifak" ruhuna aykırı olacağı hakkındaki uyarısı, bu devleti düşündüğü teşebbüsler konusunda frenledi.

Temmuz: *İrlanda Bağımsızlık Hareketi "Sinn Fein" kuruldu.*

Kuzey İrlanda'da İngiltere'ye bağlı kalmak isteyen Protestanlar ile İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmek isteyen Katolik mezhebine mensup iki toplum arasında yaşanan ve özellikle mezhep farklılığına dayanan çatışmaların tarihsel kökeni 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 5. yüzyıldan itibaren İrlanda ve İngiltere Papaya bağlı birer Katolik devlet iken, 1530 yılında İngiltere'nin Katolik kilisesinden ayrılması ve Protestanlığı kabul etmesi sonucu bölgede sorunlar başladı. Mezhep temelinde gelişen olaylar sonucunda İngiltere İrlanda'yı işgale başladı ve bu işgali 1603 yılında tamamladı. İngiltere, işgalle birlikte Protestan olan İskoç ve İngiliz göçmenlerini İrlanda'nın kuzeyine yerleştirdi. Bu göçmenlere verimli topraklar verdi ve çeşitli ayrıcalıklar tanıdı. İşgalden sonra birçok defa İrlandalılar ayaklanmalarla İngiliz hâkimiyetinden kurtulmaya çalışmışlarsa da başarılı olamadılar. Bu sırada İngiltere'nin desteklediği Protestanlarla bağımsızlık isteyen Katolikler arasında da şiddetli çatışmalar meydana geldi.

"Biz kendimiz" anlamına gelen ve Katolikler tarafından bağımsızlık çabalarının siyasî kanadını oluşturmak maksadıyla Temmuz 1902'de kurulan Sinn Fein hareketi, Arthur Griffith tarafından örgütlendi. Milliyetçi ve cumhuriyetçi olan örgüt, İrlanda Gönüllüleri adında bir askerî kanat kurdu. 1916'da "Paskalya Pazartesi Ayaklanması"nı çıkarttı. 1918 seçimlerinde bir zafer kazanarak bağımsızlık talebinde bulundu ve İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA)'nu kendi ordusu olarak kabul etti. Bunun üzerine IRA 1919 yılından itibaren şiddet olaylarına başladı.

Aralık 1921’de İngiltere-İrlanda Antlaşması ile 1922 yılında dominyon statüsünde bağımsız İrlanda devleti kuruldu ve 1925 yılında Kuzey İrlanda sınırı teyit edildi. Bu tarihten sonra Sinn Fein hareketi dağılmaya başladı.

1949 yılında Güney İrlanda, İngiliz Milletler Topluluğu’ndan ayrılarak İrlanda Cumhuriyeti olduğunu ilan etti. Bundan sonra İrlanda Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrıldı. Ancak bu ayrılmaya rağmen Kuzey İrlanda’daki huzursuzluklar sona ermedi. Bunun üzerine örgüt yeniden canlanmaya başladı ve IRA’nın siyasal kolunu oluşturdu. 1964’ten itibaren sosyalizme yöneldi. 1968’de Kuzey İrlanda’da kurulan Medenî Haklar Hareketi’ni destekledi. 1982’de yapılan Kuzey İrlanda bölge meclisi seçimlerinde beş sandalye elde etti.

1 Kasım: *İtalya ile Fransa hükümetleri arasında teati edilen notalarla iki devlet, Barrere-Prinetti adını alan bir anlaşma imzaladılar.*

İtalya-Almanya-Avusturya arasında “Üçlü İttifak”ın yenilenme görüşmeleri yapılırken, Fransa da İtalya ile görüşme halindeydi. Fransa, Almanya’nın kendisine saldırması halinde, İtalya’nın Almanya’nın yanında yer almamasını sağlamak istiyordu. İtalyan Dışişleri Bakanı Prinetti, Üçlü İttifak’taki üyeliğinin ne doğrudan doğruya ve ne de dolaylı olarak Fransa’ya yönelmeyeceğine dair gizlice teminat verdiyse de, Delcasse bunu yazılı taahhüt haline getirmek istedi. İtalya Fransa’nın bu isteğini kabul etti. Bunun sonucu olarak 1 Kasım 1902’de İtalyan ve Fransız hükümetleri arasında teati edilen notalarla, Fransa’nın Roma büyükelçisi ile İtalya Dışişleri Bakanı’nın adını alan “Barrere-Prinetti Antlaşması” denen antlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile; taraflardan biri, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, bir veya birkaç devletin saldırısına uğrarsa, diğer taraf tam bir tarafsızlık gösterecekti. Yine taraflardan biri, doğrudan doğruya bir tahrik sonucu onurunu veya güvenliğini korumak amacıyla bir veya birkaç devlete savaş ilan ederse, diğer taraf tam bir tarafsızlık gösterecekti. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde doğrudan doğruya bir tahrikin olup olmadığını takdir etmesine imkân vermek üzere savaş ilan edecek olan taraf, bu niyetini daha önceden öbür tarafa bildirecekti.

Bu anlaşma, Üçlü İttifak’ın yenilenmesinden on gün kadar sonra yapıldığı halde, İtalya bakımından “ikiyüzlülüğü” ortadan kaldırmak için 1 Kasım 1902 tarihi konuldu. Anlaşmadan sonra Fransa ile İtalya ilişkileri daha da

samimileşti. Buna karşılık İtalya'nın Avusturya ile ilişkileri giderek zayıfladı.

İtalya'nın bu "ikiyüzlü" tutumuna karşı Almanya ve Fransa, İtalya'ya karşı güvensizlik içinde bulunuyorlardı. Buna rağmen Almanya İtalya'yı Üçlü İttifak'a bağlı tutmaya çalışıyordu. Çünkü İtalya, Üçlü İttifak içinde bulunduğu sürece karşı taraf da İtalya'ya güvenemezdi.

29 Aralık: *Arjantin Dışişleri Bakanı Drago ABD'ye verdiği bir notada, ülkelerin dış borçlarının askerî müdahalelerle ödetilmesine karşı çıktığını bildiren bir doktrin ortaya attı.*

Venezüella, yabancı ülke vatandaşlarının borçlarını ödemeyi askıya alınca 19 Aralık 1902'de İngiliz, Alman ve İtalyan donanmaları Venezüella donanmasını kuşatma altına aldı. Bunun üzerine Arjantin Dışişleri Bakanı Luis Maria Drago tarafından 29 Aralık 1902'de ABD'ye verdiği bir notada, ülkelerin dış borçlarının askerî müdahalelerle ödetilmesine karşı çıktığını bildiren bir doktrin ortaya attı. Bu doktrinde Drago, borçlu devletin borcunu ödeyemediği durumlarda zorlama tedbirleri uygulamanın veya borçlu devletin topraklarını işgal etme hakkının olmadığını ve bunun uluslararası hukuka aykırı olduğunu ilan etti. Doktrine göre, bir yabancı devlete borç veren sermaye sahipleri, söz konusu ülkenin kaynaklarını, ödeme kabiliyetini gayet iyi bilirler. Bu yüzden de borcun şartlarını o derece ağır tutarlar. Ayrıca sermaye sahipleri borç verdikleri devletin egemen bir birim olduğunun ve borcunu ödemeye zorlanamayacağının da bilincinde olmak durumundadırlar. Buna karşılık borçlu devlet de mutlaka borcunu tanımak ve ödeme yollarını aramak zorundadır. Ancak, varolan borcu zorla ödetmeye kalkmak zayıfların kuvvetlilerin etkisi altına girmesine yol açacaktır.

Drago'nun bu görüşleri 1907'de La Haye İkinci Barış Konferansı'nda yeniden ele alındı ve ABD temsilcisi General Horace Porter'ın bazı önerileriyle birlikte biraz değişikliğe uğrayarak kabul edildi. Buna göre ilke olarak borçlu bir devlete karşı borcunu ödettirmek için zorlama önlemlerine başvurulmayacaktı. Bununla beraber borçlu devlet de sorunun hakeme götürülmesini kabul edecekti. Eğer hakem kararına uymazsa o zaman kendisine karşı zorlama önlemlerine başvurulabilecekti.

Drago doktrini, Monroe doktrini çerçevesinde Avrupa'nın yarımküreye müdahale etmemesi prensibini desteklemek için ABD tarafından savunuldu.

1903

10-11 Haziran: *Sırbistan’da askerlerin yaptığı bir darbe ile Kral Aleksandr Obrenoviç ve karısı öldürüldü; Obrenoviç hanedanının yerini Karayorgiyeviç hanedanı aldı.*

1878 Berlin antlaşması yapıldığında Sırbistan Prenslığı’nde Milan Obrenoviç bulunuyordu ve 1882’de “Kral” unvanını aldı. Milan Obrenoviç 1889’da tahttan feragat ettiğinde, Sırbistan Avusturya ile yakın ilişkiler içinde bulunuyordu. Fakat Milan’ın yerine oğlu Aleksandr geçtikten sonra Sırbistan, Avusturya ile Rusya arasında gidip gelen bir dış politika izledi. Bu ise, Avusturya’yı Sırbistan üzerine daha fazla eğilmeye sevk etti.

Aleksandr Obrenoviç ve karısı halk tarafından hiç sevilmiyordu. Üstelik birtakım saray oyunları ve taht kavgaları, Obrenoviçlerin durumunu daha da sarstı. Bu durumun sonucu olarak, 10-11 Haziran 1903 gecesi askerlerin yaptığı bir darbe ile Aleksandr ve karısı öldürüldü. Darbe bütün Sırbistan’da büyük bir sevinçle karşılandı. 1817’de Miloş Obrenoviç tarafından öldürülen Karayorgiyeviç’in torunu Peter Karayorgiyeviç, I. Pierre adı ile Sırbistan Krallığı’na getirildi. Böylece Obrenoviç hanedanının yerini Karayorgiyeviç hanedanı aldı.

10-11 Haziran darbesi Avusturya tarafından hiç hoş karşılanmadığı gibi, diğer Avrupa devletleri de darbeyi onaylamadılar. Fakat Pierre, ülkede liberal ve demokratik bir yönetim uygulamaya başlayınca Avrupa devletlerinin tutumu değişti.

Kral Pierre, ülkede Sırp milliyetçiliğini kışkırtan bir politika izleyip, “Büyük Sırbistan” idealinin savunucusu oldu. Dış politikada ise Bulgaristan’a yöneldi. Bu ise Avusturya’nın tepkisine neden oldu.

10 Ağustos: *Rus Sosyal Demokrat Partisi, Londra’da toplanan ikinci kongresinde Bolşevik (Çoğunluk) ve Menşevik (Azınlık) diye ikiye bölündü.*

Sosyalizm fikirlerini Rus işçileri arasında benimseyenlerin sayısının çok az olmasına rağmen, Rus üniversite öğrencileri ve aydınları bu fikirlerle Çarlık rejimine karşı mücadele etmeye başladılar ve 1883'te Plekhanov tarafından kurulan Rus Sosyal Demokrat Partisi'ne girmeye başladılar. Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin'in bu harekete katılması ile Rus ihtilalci faaliyetleri yeni bir safhaya girdi. Kısa zamanda Lenin, Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin en önemli ismi oldu ve Plekhanov ve Martov ile birlikte Sosyal Demokrat Partisi'nin yayın organı olan "İskra" (Kıvılcım) gazetesini çıkarmaya ve gizli yollarla Rusya'ya sokarak işçiler arasında propaganda yapmaya başladı.

Rusya'daki sosyalist hareketine bir düzen vermek maksadıyla İskracılar 1903'ten önce Brüksel'de, 10 Ağustos 1903'te de Londra'da Rus Sosyal Demokratları'nın ikinci kongresini topladılar. Bu kongrede Lenin, partinin müfrit cephesini temsil etti ve merkez komitenin bütün teşkilat ve üyeler üzerinde mutlak bir otorite kurmasının gerektiğini, partiye yeni üyelerin alınmasının ancak merkez komitenin onayı ile mümkün olması gerektiğini savundu ve her üyenin bilfiil ihtilalci harekete faal bir şekilde katılmasını istedi. Martov'un temsil ettiği grup ise buna karşı geldi ve küçük bir değişiklik teklifinde bulundu. Bunun üzerine iki görüş üzerinde oylama yapıldı ve Lenin grubu az bir farkla çoğunluğu kazanarak "Bolşevik" (Çoğunluk) adını aldı; Martov grubuna da "Menşevik" (Azınlık) denildi.

Bolşeviklerle Menşevikler arasında başta gayet önemsiz prensip farkları varken, Lenin'in Rus sosyalist hareketinin tek lideri olmak istemesi ve diğer partileri asla tanımaması üzerine iki grubun arası gittikçe açıldı. Bolşevikler Rusya'da tam bir proletarya diktatöryası kurmayı esas prensipleri kabul ettiler.

9 Ekim: *Makedonya sorunu ile ilgili olarak Avusturya ve Rusya imparatorluklarının kabul ettikleri "Mürzsteg Programı" Bâbîâlî'ye bildirildi.*

1890'dan sonra Bulgaristan'ın Makedonya'yı da topraklarına katmak için çalışmalara girişmesi ve bu amaçla bölgede Makedonya Komitesi'nin² çete-

² Makedonya'daki ilk örgütlenme hareketi, 1890 yılında Sofya'da Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi'nin kurulmasıyla başladı. Bu komitenin amacı, Bulgar göçmenlerine yardım etmektir. Örgüt kısa zamanda siyasal nitelik kazandı ve Makedonya'da karışıklıklar çıkarmaya başladı. Yine 1893 yılında Makedonyalı Bulgarlar tarafından Selanik'te "Makedonya Dahilî İhtilal Teşkilatı" veya kısa adı ile "Makedonya Komitesi" kuruldu. Bu

cilik ve tedhiş faaliyetlerine başlaması, bölgede hak iddia eden Yunanistan ve Sırbistan'ı da buna benzer komiteler kurmaya sevk etti. Bundan sonra da Balkan Devletleri, özellikle 1895'ten itibaren Makedonya'da olaylar çıkarmaya başladılar. Böylece bölge, sürekli bir kaynama ve sorunlar diyarı haline geldi.

Makedonya'daki bu gelişmeler üzerine, bölge ile yakından ilgilenen Avusturya ve Rusya harekete geçerek 1897 yılında aralarında vardıkları bir anlaşma ile Balkanlar'daki statükoyu korumak için birlikte hareket etmeye karar verdiler ve bu iki devlet, Osmanlı Devleti'nden bölgede ıslahat yapmasını istediler.

1902'de Bulgaristan ve Makedonya Komitesi'nin kışkırtması ile bölgede durum daha da gerginleşti ve aynı yıl içinde Makedonya'da ilk büyük ayaklanma meydana geldi. Ayaklanmayı zorlukla bastıran Osmanlı Devleti, bölgede bazı reform hareketine girişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu hareketi, onun bölgede güçlenmesini istemeyen Bulgaristan ve diğer Balkan Devletleri tarafından hoş karşılanmadı. Öte yandan Rusya ve Avusturya, İstanbul Hükümeti tarafından hazırlanan ıslahat programına karşı çıktılar. Fakat bu iki devlet, Balkanlar'da etkinliklerini arttırmak için yeni bir Balkan ıslahat projesi hazırladılar ve bunu, Berlin Antlaşması'nda imzası bulunan devletlere de kabul ettirdikten sonra 21 Şubat 1903'te bir memorandum şeklinde Osmanlı Devleti'ne verdiler. Bâbıâlî bunu ilke olarak kabul etti. Bunun üzerine Bulgar Hükümeti, yapılan baskı karşısında Makedonya Komitesi'ni dağıttı. Ancak olaylar devam etti.

komite siyasal amaç olarak Makedonya'nın özerkliği fikrini benimsemişti. 1896'da Selanik'te yaptığı ikinci kongrede Makedonya'nın özerklik sınırları içine Edirne'yi de sokmuştu. Komitenin "Silah Başına", "İsyancı" ve "Hürriyet ve Ölüm" gibi yayın organları vardı. Komitenin amacını gerçekleştirmek için seçtiği başlıca araç, çetecilik ve tedhişti.

1895'ten itibaren Makedonya Komitesi ikiye bölündü. Bulgarlar, Makedonya Komitesi'ne hâkim olmak ve bu komitenin faaliyetlerini kendi kontrolleri altında tutmak için, 1895 yılında Sofya'da bir "Üstün Komite" kurdular. Halbuki Makedonya Komitesi içindeki bir grup ise "Makedonya Makedonyalılarıdır" sloganı ile bağımsız bir Makedonya için çalışıyordu. Bulgaristan ve Üstün Komite'ye bağlı olanlar "Vrhovistler" ve Selanik Grubu'na bağlı olanlar ise "Merkezciler" veya "Santralistler" adını aldı. Fakat Sofya grubu, yani Vrhovistler bundan sonra Makedonya'yı karıştırmakta en aktif örgüt haline geldi.

Bu arada, yabancı devletlerin önerilerine göre yürütülen ıslahat, durumu iyileştireceğine, Balkanlar'daki, özellikle etnik gruplar arasındaki gerginliği daha da çoğalttı. Makedonya Komitesi 25 Temmuz 1903'te yayınladığı bir bildiriyle, Makedonya'daki Hristiyan halkını genel bir ayaklanmaya çağırdı. Ayaklanma 2 Ağustos'ta başladı ve üç ay sürdü. Bunun üzerine İngiltere ve İtalya da işe karışmaya kalkıştı. Bu durumda Balkan sorunlarında öncülüğü yapan Rusya ve Avusturya 30 Eylül-3 Ekim 1903'te Avusturya imparatorunun kışlık sarayı Mürszteg'de buluşarak yeni bir ıslahat projesi hazırladılar. "Mürszteg Programı" denen bu ıslahat projesini 9 Ekim 1903'te Babı Ali'ye bildirdiler. Osmanlı Devleti, iç işlerine karışma anlamına gelen bu programı önce kabul etmek istemedi; fakat devletlerin artan baskıları karşısında kabul etmekten başka yol bulamadı.

Bununla; Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ıslahat hareketini yürütmek üzere atadığı genel müfettişin yanında, bir Rus ve Avusturya memurunun bulunması; polis ve jandarma örgütlerinin ıslahı işinin bir Avusturyalı generale verilmesi ve bunun emrine gereği kadar yabancı subayın atanması; yönetim bölgelerinin, toplumların ayrılıklarına göre yeniden düzenlenmesi; genel af çıkarılması ve bunun uygulanmasını kontrol için Müslüman ve Hristiyanlardan bir komisyon kurulması ve buna Rus ve Avusturya temsilcilerinin de katılması isteniyordu.

Bu durumda Makedonya'daki Osmanlı egemenliği bir görüntüden ibaret kaldı. Bölge bir bakıma yabancı devletlerin kontrolü altına girdi.

1904

10 Şubat: *Mançurya ve Kore üzerindeki Japon-Rus rekabetinin artması üzerine Rusya'ya, önce Mançurya'yı, sonra da Kore'yi paylaşmayı teklif eden Japonya, Rusya'nın bu teklifi reddetmesi üzerine bu ülkeye savaş açtı.*

Rusya 1896'da Japonya'ya karşı Çin'le bir antlaşma yaptı. Bununla aynı zamanda Mançurya'da demiryolu yapma hakkını elde etti. 1898'de yapılan ikinci bir anlaşma ile de Liao-tung yarımadasındaki Port-Arthur'u Çin'den kiraladı. Boxer ayaklanması sırasında da çıkarlarını korumak bahanesiyle Mançurya'yı fiilen işgal etti ve ayaklanmanın bastırılmasından sonra buradan askerini çekmedi. Japonya, Rusya'nın Mançurya'yı işgal etmesini tepki ile karşıladı. Çünkü bu durumda Japonya'nın Mançurya ve Kore üzerindeki, hatta Asya'daki yayılma politikası tehlikeye düşüyordu. İngiltere de Rusya'nın bu yayılmasından memnun kalmadı.

Japonya 1901 yılında Rusya'yı Mançurya'dan diplomatik yollarla çıkarmak için harekete geçti. İngiltere ile 1902'de bir ittifak yaptı. Japonya, Rusya'nın Mançurya'dan çekilmeyeceğini anlayınca, hiç değilse uzlaşma yoluna gitmek istedi ve 1903 Temmuz'unda Rusya'ya bir anlaşma teklif etti. Buna göre Japonya, Mançurya'nın Rus nüfuzuna bırakılmasına karşılık, Kore'nin de kendi kontrolüne terk edilmesini istiyordu. Rusya'nın buna cevabı Japonya'yı tatmin etmekten uzaktı. Rusya ise yaptığı teklifte, Mançurya'nın kendisine bırakılmasına karşılık, stratejik ve askerî amaçlarla kullanılamayacak bağımsız bir Kore'den söz ediyordu. Japonya'nın da bunu kabul etmesi mümkün değildi. Görüşmeler bu şekilde bir sonuç alınmadan kesildi. Rusya, Japon askerî gücünü ciddiye almamıştı.

Rusya'nın bu tutumu karşısında Japonya, Rusya'ya ilkbahara kadar zaman tanımamak üzere harekete geçti ve 5 Şubat 1904'te bu ülke ile diplomatik ilişkilerini kesti; ardından Port-Arthur'daki Rus filosuna aniden saldırarak 10 Şubat 1904'te Rusya'ya savaş ilan etti.

Bir buçuk yıl süren Rus-Japon Savaşı'nda Japonlar, denizde ve karada büyük başarılar elde ettiler ve Port-Arthur'daki Rus donanmasına büyük kayıplar verdirdiler. Sonra Kore'ye asker çıkartarak burayı ele geçirdiler; Mançurya'da da ilerlemeye başladılar. 14 Ağustos'ta Vladivostok'taki Rus donanmasını yendiler. Bunun üzerine Rusya, Karadeniz donanmasını Boğazlardan geçirerek Doğu Asya'ya göndermek istedi. Ancak İngiltere buna izin vermeyeceğini Rusya'ya ve Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Rusya da bunun üzerine Baltık donanmasını bu işte kullanmaya karar verdi. Elindeki bütün savaş gemilerini Vladivostok'a ulaştırmak üzere Hint Okyanusu'nda topladı. Fakat bu donanmayı Japonlar 27 Mayıs 1905'te Tsushima Boğazı'nda aniden bastırarak adeta yok ettiler. Tsushima zaferi ile denizlerde kesin üstünlük sağlayan Japonlar, bu defa Sakhalin adasını işgal ettiler. Rusya, karada ve denizde uğradığı bu yenilgiler üzerine, Japonya ile barış yapmak için harekete geçmek zorunda kaldı.

8 Nisan: *İngiltere ile Fransa arasında imzalanan ve “Entente Cordiale” (Dostane İttifak) adını alan ittifak antlaşmasıyla sömürgeler konusundaki anlaşmazlıklar sona erdirildi ve Avrupa'da Alman üstünlüğüne karşı bir denge kuruldu.*

İngiltere, Çin üzerinde bir Rus-Japon yakınlaşmasını önlemek ve İngiliz sömürge imparatorluğuna Asya'dan bir tehdidin gelmesini engellemek için 1902 yılında Japonya ile bir ittifak yaparak, o güne kadar sürdürdüğü antlaşmalara girmeme politikasını terk etti.

Japonya ile ittifak antlaşması yapan İngiltere, Fransa'ya döndü. Avrupa'da gittikçe güçlenen Almanya'nın bu iki devleti hem karalarda hem de denizlerde tehdit etmeye başlaması, iki tarafın birbirlerine daha çok yakınlaşmasına sebep oldu. 1903 Temmuz'unda başlayan müzakerelerde, sömürgelerdeki çıkar çatışmalarından doğan anlaşmazlıklar giderildi. Nihayet “Entente Cordiale” (Dostane İttifak) adını alan İngiliz-Fransız Antlaşması 8 Nisan 1904'te Londra'da imzalandı. Antlaşma bir konvansiyon ile iki deklarasyondan meydana geliyordu.

Konvansiyon, iki tarafın Batı Afrika'daki sömürgelerinde bazı düzenlemeler yapıyordu. Birinci deklarasyon ile Siyam konusunda önceden yapılan anlaşmalar teyit edildi ve İngiltere Madagaskar üzerindeki iddia-

larından, Fransa da Zengibar üzerindeki iddialarından vazgeçti. İkinci deklarasyonda ise;

1. İngiltere Mısır'ın siyasî statüsünü değiştirmeyecek, buna karşılık Fransa da belirli bir süre içinde Mısır'dan çekilmesini istemek suretiyle İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetini kösteklemeyecekti.
2. Fransa da Fas'ın siyasî statüsünü değiştirmeyecekti. Buna karşılık İngiltere, Fas'ta asayişin sağlanmasının, idari, ekonomik ve malî reformların yapılmasının Fransa'ya ait bir hak olduğunu kabul ediyordu.

Antlaşmanın gizli maddelerinde ise; İngiltere Mısır'ın statüsünü değiştirmek zorunda kalırsa, Fransa buna itiraz etmeyecek; Fransa da Fas'ın statüsünde bir değişiklik yapmak zorunda kalırsa, İngiltere de buna itiraz etmeyecekti. Fransa ayrıca Fas'tan bir kısım toprağı İspanya'ya verecekti. Böylece İngiltere yalnızlıktan kurtuluyor ve Fransa ile ilişkilerini düzeltmiş oluyordu. Ayrıca Avrupa'da Alman üstünlüğüne karşı bir denge kurulmuş oluyordu.

12 Nisan: *Sırbistan ile Bulgaristan arasında gizli bir ittifak anlaşması imzalandı.*

10-11 Haziran 1903 darbesi ile Sırbistan'da kral olan Pierre, ülkede Sırp milliyetçiliğini kışkırtan bir politika izleyip “Büyük Sırbistan” idealinin savunucusu oldu. Pierre, yeni bir dış politika izleyerek Bulgaristan'a yöneldi ve Bulgaristan'la iki anlaşma imzaladı. 12 Nisan 1904'te gizli olarak imzalanan Sırp-Bulgar İttifak Antlaşması'na göre; taraflardan birinin başka bir devlet tarafından saldırıya uğraması halinde, diğer tarafın yardıma gitmesi öngörülüyordu. İkinci anlaşma ise 22 Haziran 1905'te imzalandı. Bu anlaşma ile ticarî ilişkilerin geliştirilmesi ve 1 Mart 1917'den itibaren iki devlet arasında gümrük birliğinin kurulması öngörülüyordu.

Özellikle bu ikinci anlaşma üzerine Avusturya, Sırbistan'a “Domuzlar Savaşı” denen ticarî ambargo politikasını uygulayarak, Sırbistan'ın Avusturya'ya ihracatını engellemek ve Sırp-Bulgar yakınlaşmasına karşı tepkisini göstermek üzere, sınırlarını Sırbistan'ın ihraç mallarına kapadı.

13 Nisan: *Ermeniler Sason'da (Bitlis) bir ayaklanma çıkartarak ihtilal demesinde bulundular.*

Ermeni komiteleri, Taşnakların İstanbul'daki Osmanlı Bankası baskını³ ile Van'daki 1896 ayaklanmasında⁴ başarı sağlayamayınca, yeniden Sason

³ Osmanlı Bankası'na saldırı olayı: Ermeni komitecileri, Anadolu'daki olayların, uzaklık nedeniyle Avrupa'nın fazla dikkatini çekmediğini düşünerek İstanbul içinde yeni ve büyük baskınlara hazırlandılar. Niyetleri beş koldan saldırmaktı. Birinci kol Bâbiâli'ye bombalar atacaktır. İkinci kol Samatya semtini ayaklandıracak ve orayı ele geçirecektir. Üçüncü kol Osmanlı Bankası'nı işgal edecektir. Dördüncü kol bir başka yabancı bankayı (Gredit Lonnais) basacak ve havaya uçurma tehdidi savuracaktır. Beşinci kol ise Galata ve Voyvoda karakollarını bombalayacaktır.

Bu büyük girişimin, Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümü olan 31 Ağustos'ta yapılması karara bağlandı. Fakat 25 Ağustos'ta Samatya'da Ermeni okulunda bombalar hazırlanmakta olduğuna ilişkin ihbar yapıldı. Polis okula yaklaşınca ateşle karşılaştı. Çarpışma sonunda okul ele geçirildi. İçeride çok miktarda bomba, silah ve cephane bulundu. Bu olay, komitecilerin planlarını aksattı. Ertesi gün harekete geçmeye karar verildi. Yalnız baskın planlarından ancak birini gerçekleştirebildiler ve Osmanlı Bankası'nı ele geçirdiler. Bankadaki 120 memuru rehin aldılar ve istedikleri yerine getirilmediği takdirde bankayı havaya uçuracaklarını bildirdiler. Abdülhamid, banka müdür yardımcısının aracılığıyla bütün gece süren pazarlıklar sonunda bankayı basan komitecilerin İstanbul'dan serbestçe çıkıp gitmelerini kabul etti; fakat siyasî istekleri geri çevirdi. Böylece 27 ihtilalci, sefaret tercümanının korumasında bankadan çıktı ve limanda bir İngiliz yatına götürüldü. Oradan da başka bir gemiye aktarılarak Marsilya'ya gittiler.

Ermenilerin bombalı ve tabancalı baskınlarının duyulması üzerine şehir karıştı. Bazı Ermeni evlerindeki komiteciler tarafından halkın üzerine bombalar atılması üzerine, halk da karşılık vermeye başladı. Şehirde devlet yönetimi kayboldu. Abdülhamid, Yıldız Sarayı etrafında bulunan 30 taburdan hiçbirini duruma egemen olmak için olay yerine göndermedi. Edirne'den asker getirildi.

Abdülhamid ve Müslümanların dostu olduğunu iddia eden tek Avrupa hükümdarı Alman İmparatoru II. Wilhelm, olaylara ilişkin haberleri kapsayan bir telgrafın yanına "Sultan tahttan indirilmeli" diye yazmıştır.

⁴ Van İsyanı: Ermeni komiteleri, Van'da diğer yerlerden daha kuvvetli idiler. Buraya İran ve Kafkasya yollarıyla bol miktarda silah ve cephane getirilmiş ve Ermeni halkı arasında düzenli bir örgüt kurulmuştu. İsyan için bir yıldan beri hazırlık yapılmıştı. Sayıları 600 kadar olan Ermeni elebaşları arasında Amerikan, Rus ve Bulgar uyruğundan olanlar da vardı.

Ayaklanma 3 Haziran 1896'da devriye gezen müfrezeye Ermeni çetecilerin ateş açmasıyla başladı. Daha sonra Ermeni evlerinden Müslüman evlerine ateş açıldı. Ermenilere öğüt verilmek istendiyse de bu kabul edilmedi. 10 gün boyunca süren çatışmalar sonunda çeteciler İran'a doğru kaçmaya çalıştılsa da, arkalarından yetişilerek tamamen

ve Taluri bölgesini seçerek ikinci bir ihtilal denemesine giriştiler.⁵ Esasen bu bölgede, yapılacak yeni bir hareket için Ermeni çetecileri iki yıldan beri hazırlık yapıyorlardı. İran sınırı üzerindeki, Türkiye'ye silah sokmak için en uygun ve güvenilir yol olan Hasasor bölgesindeki en güçlü engel olan Mazrik aşiretini ortadan kaldırmak üzere 1894 yılı Temmuz ayında saldırıya geçildi. Taşnaksutyun Merkez İdare Komitesi'nin bir atlı birliği desteğindeki 400 çeteci ile her yerden akın akın gelen gönüllüler, Mazrik aşiretinin büyük bir kısmını öldürdüler.

Osmanlı Hükümeti 1901'de Sason'un yönetimini düzene sokmak üzere Taluri ve Şenlik tepelerinde birer kışla yapma girişiminde bulundu. Ancak Ermeni kadınlarının kışla inşaatında çalışan işçilerin üzerine saldırtılmaları sonucu bundan vazgeçildi.

Ermeni hareketleri 1903 yılının sonlarına doğru iyice arttı ve isyan, Sason'un her tarafına yayıldı; isyancıların üzerine sevk edilen askerlerle kanlı çarpışmalar yaşandı. Hükümetin Muş Marhasası Vartan ve Bitlis Marhasası'nı nasihat vermek üzere asilere göndermesinden bir sonuç alınamadı. Bunun üzerine 13 Nisan 1904'te askerî hareket başladı. Ermeni köylerinden yardım gören çeteciler Taluri'ye çekildiler. Ardından çarpışmalar Muş ovasına sıçradı. Hükümet, ovaya inmiş olan Sasonluların bir daha yerlerine dönmeleri için orada yerleştirme girişiminde bulundu. Fakat konsolosların karşı koymaları nedeniyle bu proje uygulanamadı. 6.000 Sasonlu yine yerlerine gönderildi. Daha sonra çeteciler etkisiz hale getirilerek isyan hareketleri tamamen bastırıldı.

3 Temmuz: Siyonizm hareketinin kurucusu Theodor Herzl öldü.

Macar asıllı bir Yahudi olan Theodor Herzl, 1896 yılında yazdığı "Yahudi Devleti" adlı kitabında; Siyonizm kavramını ortaya atarak, Yahudilerin güvenliklerini ve saygınlıklarını yeniden kazanabilmeleri için, Filistin'de yalnızca kendilerine ait, hukuken tanınmış ve güvenli bir devlet kurmaları

yok edildiler. Van'dan kaçan 286 kişilik Troşak ve Hınçak grubunun üzerlerine de asker sevk edildi ve bunlar da tamamen ortadan kaldırıldılar.

Bu isyanda Van'ın içinde vuku bulan ölü ve yaralı 878 kişidir. Müslümanların kaybı; 340 ölü, 260 yaralı ve Ermenilerin kaybı 219 ölü ve 59 yaralıdır. Van'da bu olaylar olurken civar kazalarda da Ermenilerin Müslümanlara saldırması sonucu olaylar çıkmıştır.

⁵ Ermenilerin Sason bölgesinde ilk isyan denemeleri 1894 yılındadır.

gerektiğini ileri sürdü. Basel’de, ilk Siyonist Kongreyi, 1897’de topladı. Ulusal Yahudi Bankası’nı ve Filistin’den toprak satın alınması için, Yahudi Ulusal Kredi Kurumu’nu kurdu. Avrupa ve Amerika’daki nüfuzlu ve zengin Yahudiler de büyük devletler nezdinde teşebbüslerde bulunarak, Filistin’de bir Yahudi devleti kurmak için çalıştılar. Herzl “Basel Kongresi’ni tek cümleyle özetlemem gerekirse o da şu olacaktır: Basel’de Yahudi Devleti’nin temelini attım... Belki beş yıl, yahut kesinlikle 50 yıl içerisinde herkes onu tanıyacaktır.” dedi, ancak bunun 51 yıl sonra gerçekleştiğini göremedi ve 3 Temmuz 1904’te öldü. İsrail’in kurulmasından sonra kemikleri 1949’da Kudüs’e nakledildi.

21 Temmuz: *Trans-Sibirya demiryolu hattı (8.314 km) tamamlandı.*

1885-86’dan itibaren Rusya’nın Asya’daki faaliyetleri arttı. Daha 1870’lerde Rusya’da demiryolu yapımının hız kazandığı bir dönemde, Rusya’nın Uzakdoğu politikasında bir dönüm noktası teşkil edecek olan ve Sibirya’yı baştan sona katedecek Trans-Sibirya demiryolunun yapılması ele alındı; fakat 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve bu savaşın masraflarının doğurduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle bu proje ertelendi. Ancak İngiltere’nin güney Mançurya’da demiryolu yapacağına dair söylentiler Rusya’yı telaşlandırdı. Eğer İngiliz malları Mançurya’nın içine kadar sokulursa, Rusya’nın Çin’de bir pazar sağlaması hayal olurdu. Bu tehlikeyi önlemek için 1890’da Sibirya demiryolunun yapımına karar verildi ve uzun tartışmalardan sonra Çar III. Aleksandr da kararı onayladı.

Demiryolu Ural’larda Chelyabinsk’ten ve Sibirya’nın Pasifik kıyısındaki Vladivostok’tan aynı anda yapılmaya başlanacaktı. Bu demiryolu, Sibirya buğdayının hem doğuya, hem de batıya ihracatını sağlayacak ve aynı zamanda, Rus tekstil ürünlerinin ve mamul maddelerinin karayolu ile Çin’e ihracatı imkânlarını açacaktı.

Bu demiryolunun 1891’den itibaren yapımına başlanmasıyla birlikte, Sibirya’ya göçmen akımı başladı ve o tarihe kadar nüfusu çok az olan bu toprakların nüfusu günden güne arttı; 1893’ten itibaren Sibirya’ya yılda ortalama 100 bin kişi göç etti. Bu durum, Rusya’nın Çin sınırlarının yanbaşındaki faaliyetinin artmasına sebep oldu. 8.314 km olan Tarns-Sibirya demiryolu 21 Temmuz 1904’te bitirildi.

3 Ekim: *Fransa ile İspanya arasında yapılan bir anlaşma ile İspanya Fas'tan bir miktar toprak aldı ve 1904 İngiliz-Fransız Antlaşması'nı kabul etti.*

Fransa ile İngiltere arasında 8 Nisan 1904'te imzalanan Entente Cordiale Antlaşması'nın gizli hükümlerine göre, İngiltere'nin Mısır'ı almasına karşılık Fransa Fas'ı alıyordu. Ancak Fas'ta Sultan'ın egemenliği sona erecek olursa, Fransa Fas'ın Akdeniz kıyılarında bulunan Melilla'nın biraz doğusundan başlayıp Atlantik kıyılarına kadar uzanan çizginin kuzeyinde kalan ve içinde Ceuta ve Tetouan'ın da bulunduğu toprakları İspanya'ya verecekti. Bununla beraber bu topraklarda herhangi bir tahkimat yapılamayacaktı. Böylece İspanya susturulmuş olacaktı. İngiltere, Cebelitarık'ın karşısında kuvvetli bir Fransa yerine zayıf bir İspanya'nın bulunmasını istediği için, bu toprakların İspanya'ya bırakılmasına razı oluyordu.

İspanya, bu anlaşmanın açık hükümlerini gördüğünde dahi, kendisine haber verilmediği için kızdı ve itiraz etti. Fakat Fransa hemen İspanya ile görüşmelere girişti, İngiltere de Fransa'yı destekledi. Sonunda Fransa ile İspanya arasında 3 Ekim 1904'te bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmayla İspanya, 8 Nisan 1904 İngiliz-Fransız Antlaşması'nı kabul etti. Her iki devlet de Sultan'ın egemenliği altında Fas'ın toprak bütünlüğünün korunmasını taahhüt ettiler. Fakat bu anlaşmanın da gizli hükümleri vardı ve bu hükümler, İspanya'ya Fas'tan ayrılan hissenin sınırlarını çiziyordu. Fransa bu sınırları da İngiltere'ye bildirdi.

1905

22 Ocak: *Rusya’da “Kanlı Pazar” denilen ayaklanma çıktı.*

1904’te başlayan Japonya savaşı sonrasında Rusya’da büyük bir ekonomik kriz baş gösterdi. 8 Ocak 1905’te Petersburg’ta 150 bin işçinin katıldığı büyük bir grev yapıldı. Çarlık aleyhtarı hareketin önünü almak ve işçilerin bir kısmını kazanmak için Çar’ın işçiler arasında örgütlediği ve başına Papaz Gapon’un getirildiği dernek; bu grevin önünü almak için işçilerin isteklerinin Çar’a sunulmasını teklif etti. Bu teklif işçiler tarafından kabul edildi. 22 Ocak 1905 Pazar günü işçiler ellerinde Çar’ın resmî, millî bayraklar ve kiliseden aldıkları heykellerle Çar’ın kışlık sarayına doğru yürümeye başladılar. Yürüyüşe 140 bin kişi katıldı. Bunlardan birçoğu kadın ve çocuktu. Millî marş ve ilahiler söyleyerek ilerleyen bu işçi yürüyüşünden Petersburg polisi bir gün önceden haberdar edilmişti ve gerekli tedbirler alınmıştı. Göstericilerin bazıları yolda taşkınlıklar yaptılar ve hükümete karşı ihtilalci gösterilerde bulundular. İşçiler daha şehrin dış mahallelerinde iken durdurulmak istendiler; fakat büyük bir kısım Çar’ın bulunduğu kışlık saraya kadar sokulabildi. II. Nikola sarayın balkonunda gözükmedi ve göstericilere polis, jandarma ve asker tarafından ateş açıldı. Kışlık sarayın önündeki geniş meydana binden fazla işçinin öldürüldüğü iddia edildi (Ancak resmî rakamlar daha azdır). Göstericilerin kalanları panik içinde dağılıp kaçtılar. Kurbanlarının çokluğu dolayısıyla işçiler arasında bu olaya “Kanlı Pazar” denildi.

Bu olayın bu şekilde bitmesi Rus halkı üzerinde derin bir tesir bıraktı. Çar’ın, işçilerin durumunu düzeltmek yolunda hiçbir şey yapmak istemediği ve halk tarafından yapılacak herhangi bir teşebbüsü kana boğarak yatıştırmak düşüncesinde olduğu anlaşıldı. Kanlı Pazar olayından sonra Rusya’nın birçok yerinde protesto kabilinden grevler başladı. Moskova fabrikaları grev ilan ettiler. Lehistan, Finlandiya, Ukrayna, Kafkas ve Sibir’de grevler çoğaldı, bu hareketlere katılan işçilerin sayısı 440 bin kişiyi buldu. Hükümet vaziyete hâkim olmak maksadıyla şiddetli tedbirler aldı, sıkıyönetim ilan etti.

31 Mart: *Fransa'nın Fas'a yerleşmek istemesine karşılık Alman İmparatoru II. Wilhelm'in bir savaş gemisiyle Tanca'ya çıkması üzerine "Birinci Fas Krizi" başladı.*

1904 İngiliz-Fransız Antlaşması'yla Fas Fransa'ya terk edilmişti. Almanya'nın Fas'ta ekonomik çıkarları olduğu halde, Fransa 1904 anlaşmasından Almanya'yı haberdar etme gereğini duymamıştı. Fransa 1904 Kasım'ından itibaren anlaşmayı uygulamaya başladı ve Fas'a bir heyet gönderdi. Almanya, hem bu anlaşmayı bozmak ve hem de İngiliz-Fransız ilişkilerini zayıflatmak düşüncesiyle harekete geçti. Özellikle Şansölye Von Bülow'un ısrarı üzerine Alman İmparatoru II. Wilhelm, istemeye istemeye 31 Mart 1905 günü bir Alman savaş gemisiyle Tanca'ya çıktı ve "Fas Sultanı'nı kesin olarak bağımsız bir hükümdar telakki ediyorum" diyerek, Fas'ta yapılacak reformlarda, ülkenin düzenin bozulmaması gerektiğini söyledi. Bu sözler, Fas'a yerleşmek isteyen Fransa'ya karşı tam bir meydan okuma idi.

II. Wilhelm'in Tanca konuşması Fas Sultanı'nı da cesaretlendirdi ve Almanya'dan, konunun bir uluslararası konferansta ele alınmasını istedi. Bülow da bunu istiyordu. Amaç, Fransa'ya Fas'ta istediği gibi hareket edemeyeceğini göstermekti. Bu sebeple Bülow, Fas sorununun uluslararası bir konferansta ele alınmasını devletlere teklif etti.

Avusturya Almanya'nın yanında yer aldı. Rusya ise Japonya ile savaş dolayısıyla sorunla ilgilenemeyecek durumdaydı. İngiltere ise Fransa'yı destekledi. Fransa'da kabinede görüş ayrılıklarının ortaya çıkması ve Almanya'nın tutumunun sertleştirmesiyle Fransız Dışişleri Bakanı istifa etti. Almanya'nın dayatmasıyla Fransa nihayet, kendisinin Fas'taki özel durumunun ve meşrû menfaatlerinin tanınması şartıyla konferansa gitmeye razı oldu. Almanya da bunu kabul etti ve 8 Temmuz 1905'te nota teatisi suretiyle bu konuda bir anlaşma yapıldı. Gündem üzerine çıkan anlaşmazlıkların çözümlenmesi amacıyla yapılan görüşmeler 28 Eylül 1905'te ikinci bir anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Buna göre Cezayir sınırına yakın bölgelerde asayiş Fransa sağlayacak, fakat diğer yerler için konferans karar verecekti.

Fas sorununu ele alacak konferans 16 Ocak 1906'da Algesiras'ta açıldı. İngiltere, Rusya ve İtalya'nın Fransa'yı desteklemesiyle Almanya konferansta yalnız kaldı. Amerika ise tarafsız kaldı. Konferans kararları 7 Nisan 1906'da "Genel Senet" şeklinde imzalandı. Buna göre, Fas'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı tanınıyor ve ticaret eşitliği, yani açık kapı ilkesinin uygulanması

kabul ediliyordu. Ayrıca Fas'ta asayiş ve güvenliğin sağlanması işi Fransa ve İspanya'ya veriliyordu.

Fransa, Konferans sonuçlarından bütün isteklerini elde edememesine rağmen memnun kaldı. Ancak Almanya da Fas ile olan ilgisini kabul ettiriyordu. Krizden sonra İngiltere ile Fransa birbirlerine daha da yakınlaştılar.

7 Haziran: *Ortak bir anlaşmayla, Norveç'in beş yüzyıllık İsveç'le olan birliğini bozan Karlstad Antlaşması imzalandı.*

1397 yılında İsveç ve Norveç birleşerek Kalmar Birliği'ni kurdular. Bundan sonra birlik zaman zaman kesintiye uğradı. 1814'te İsveç istilası ile Norveç 6 Ağustos 1815'te İsveç ile sınırlı bir birlik antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmaya göre iki Krallığın yalnız kralı ve dışişleri bakanı ortaklı. Ancak Norveç kendi ekonomisini bağımsız olarak geliştirebilme hakkına ve millî bir bayrağa da sahip oluyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Norveçli aydınlar, millî duyguyu geliştirmeye çalıştı. Bunun sonucunda sol liderlerden Johan Sverdrup, Kral II. Oskar'ı Norveç parlamenter rejimini tanımak zorunda bıraktı. 1905 II. Oskar'ın Norveç kralı olmadığı ilan edildi ve Norveç İsveç'ten koptu. Bunun üzerine İsveç, Norveç'in ayrılmasını kabul etti ve 7 Haziran 1905'te iki ülke arasında beş yüz yıllık birliği bozan Karlstad Antlaşması imzalandı. Yapılan halkoylamasından sonra Norveç'in seçtiği Danimarkalı prens, VII. Haakon adıyla Kasım 1905'te İsveç Kralı oldu.

27 Haziran: *Rus "Potemkin" zırhlı gemisinde hükûmete karşı bir ayaklanma çıktı.*

Rusya'da ekonomik sıkıntıların ve grevlerin yaşandığı günlerde ihtilalciler, bir müddetten beri faaliyetlerini denizciler arasında yoğunlaştırdılar. Denizlerdeki şiddetli disiplin ve en küçük bir itaatsizliğin ağır cezaya çarptırılması, erler ile subaylar arasında daima bir düşmanlık havası meydana getiriyordu. İhtilalcilerin kışkırtmasıyla bu düşmanlık büsbütün arttı. Bu şartlarda Rus Karadeniz donanmasına mensup Potemkin adlı zırhlı bir gemide 27 Haziran 1905'te erler, "kokmuş etle pişen mercimek çorbasını" yemekten imtina ettiler ve isyan ettiler. Erler, subayların birçoğunu öldürdükten sonra geminin idaresini ellerine aldılar. Gemi Kızıl Bayrak altında, o sıralarda genel bir grevin yapılmakta olduğu Odessa'ya doğru yol aldı.

Fakat asiler karaya çıkmayı başaramadılar ve sahil bataryalarının topları altında denize açılmak zorunda kaldılar. Potemkin zırhlısı bir hafta açık denizlerde dolaştıktan sonra kömürü tükendi ve Köstence'ye giderek Romen makamlarına teslim oldu. Romenler de asileri ve gemiyi Rus Hükümeti'ne verdi. Ayaklananların elebaşları idam edildiler, bir kısmı da müebbet kürek mahkûmiyetine gönderildiler.

21 Temmuz: *Ermeni komitacılarının II. Abdülhamid'e karşı Yıldız Camii Cuma Selamlığı'nda düzenledikleri bombalı suikast başarısızlıkla sonuçlandı.*

1895-96 yıllarında özellikle Rusya ve İngiltere'nin tahrikleriyle Ermeniler Doğu Anadolu bölgelerinde çetecilik faaliyetlerine ve birtakım eylemlere giriştiler. O zamana kadar "Millet-i Sadıka"dan sayılan Ermenilerin gizli örgütleri vasıtasıyla harekete geçmeleri, Osmanlı Devleti'ni bazı önlemler almaya yöneltti. Doğu Anadolu'daki Ermenilere karşı, Kürtler silahlandırılarak Hamidiye Alayları örgütlendi. Daha sonra Patrik İzmirliyan'ın harekete geçirdiği Ermeniler İstanbul'da çeşitli eylemlerde bulundular. Abdülhamid, hafiye örgütü, polis ve jandarma aracılığıyla Ermenilere karşı sert tedbirlere başvurdu. Bunun sonucu Ermeniler ve onları kullanan büyük devletler, davalarının önünde en büyük engel olarak gördükleri padişahın şahsını hedef aldılar.

Ermeni komitacıları, Abdülhamid'i ve onunla birlikte erkândan pek çok kimseyi öldürmek, hemen ardından Galata Köprüsü'nü, Tünel'i, Osmanlı Bankası'nı, kimi elçilikleri havaya uçurmak ve şehirde önlenmesi imkânsız panik havası yaratmak için bir plan hazırladılar. Suikastı hazırlayanlardan Troşak, Ermeni İhtilal Cemiyeti üyelerinden Bakülü Samoil Koyın ve ekibi, İstanbul'da bir süre kalarak Belçikalı anarşist Charles Edouard Jorris'le birlikte planlarını yaptılar. II. Abdülhamid'in Cuma günleri saraydan çıkışı, camiye inişi ve dönüşü defalarca gözlemlenip, dakikalar ve saniyeler hesaplanarak Avrupa'da İnferral denen saatli bomba hazırlandı. 100 kg ağırlığında, oldukça etkili bir tahrip kalıbı olan bomba, İstanbul'a getirilip, Viyana'da yaptırılmış bir faytona yerleştirildi, suikastçılar için pasaportlar hazırlandı ve provalar yapıldı. 21 Temmuz 1905'te uygulamaya konan plana göre; Abdülhamid camiden çıkıp arabasıyla hareket ettiği an, Saat Kulesi'nin dibindeki bombalı fayton infilak edecekti. Fakat Abdülhamid camiden çıkınca

merdiven başında Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, mutad dışı olarak padişaha birkaç cümle arz etti. Bu arada bomba patladı, insan ve hayvan cesetleri havaya savruldu. Herkes panik havası içindeyken Abdülhamid etrafındakilere “Korkmayın!” diyerek arabasına bindi ve dizginleri eline alarak Yıldız Sarayı’na döndü.

26 kişinin öldüğü ve 58 kişinin de yaralandığı olaydan sonra yapılan soruşturmada, Ermeni komitacılarının bir kısmı cezalandırıldı. Büyük devletlerin baskıları sonucu tetikçi Jorris ise bağışlandı.⁶

15 Ağustos: *“Umum Rusya Müslümanlarının Birinci Kongresi” Nijni Novgorod’da toplandı.*

Rusya’da Ekim 1905’te meydana gelen ihtilal teşebbüsü, sayıları 18 milyon aşan Rusya Türkleri üzerinde etkili oldu. Rus Hükümeti o güne kadar Türkleri siyasî ve ekonomik baskı altında tutuyor, dinî hürriyetten başka bir hak tanımıyordu. Bundan dolayı Türk-Müslüman ahali ihtilali büyük bir sevinçle karşıladı. Bu ortam içerisinde Yusuf Akçura, İsmail Gasprinski ve Azerbaycanlı Alimerdan Topçibaşlar, 8 Nisan 1905’te Petersburg’ta buluşarak Rusya Müslümanları Umumi Kongresi’ni toplama planını hazırladılar. Bunun için en müsait yer olarak İdil üzerindeki Nijni Novgorod panayırı seçildi. Panayırı vesile ederek buraya Rusya Türklerinin ileri gelenleri toplandılar. Oka nehri üzerinde bir gezinti bahanesiyle tutulan “Gustav Struve” vapurunun güvertesinde 15 Ağustos 1905’te gayri resmî olarak “Umum Rusya Müslümanlarının Birinci Kongresi” toplandı.

Siyasî, millî ve medenî birçok meseleler üzerinde fikir teatisi yapıldıktan sonra kongrede önemli bazı kararlar alındı. Bunlar; Rusya Müslümanlarının siyasî, içtimaî ve ilmî işlerde birleşmelerinin gerektiği; bunun gerçekleşmesi için Rusların ilerici gruplarıyla işbirliğinin yapılması; Ruslarla her bakımdan hukukî eşitliğin talebi; Rusya Müslümanlarının faaliyetlerini, Rusya’nın bugünkü ve ilerideki ihtiyaçlarına göre ayarlamaları; Müslümanlar arasında yayın ve okullar vasıtasıyla medenî hayatla ilgili fikir-

⁶ Kimi Osmanlı aydınları, suikastın hedefine ulaşmamasını bir şanssızlık saydılar. Örneğin tarihçi Ahmed Refik II. Meşrutiyet’in ilanından sonra suikastçıları kutlayan bir yazı kaleme aldı. Şair Tevfik Fikret ise “Bir Lahza-i Taahhür” (Bir Anlık Gecikme) şiirini yazdı.

lerin neşrine çalışılması; bütün bu planların gerçekleştirilmesi için zaman zaman toplanılmasıdır.

Bu kararlardan anlaşıldığına göre, Rusya Müslüman Türklerinin siyasî talepleri fazla ileri gitmiyor, daha ziyade kültür faaliyeti üzerinde duruluyordu. Şimdiye kadar hiçbir medenî ve siyasî haklara sahip olmayan Rusya Türklerinin bu birinci kongreleri, artık onların da Rusya'daki diğer Rus olmayan milletler gibi kendi haklarını istemek yoluna girdiklerini gösteriyordu.

5 Eylül: *Japonya'nın Rusya'yı yenmesi üzerine Amerika'nın Portsmouth şehrinde Japonya-Rusya barışı imzalandı.*

10 Şubat 1904'te başlayan Japon-Rus savaşı, Rusya'nın kesin yenilgisi ile sonuçlandı ve Rusya barış istemek zorunda kaldı. ABD Başkanı Theodore Roosevelt, savaş gelişmeleri karşısında Uzakdoğu dengesinin Japonya lehine bozulacağından endişe ederek aracılık teşebbüsünde bulundu. Fakat bu aracılığa girişirken de, Japonya ile pazarlık yapmaktan geri kalmadı. Yapılan sözlü bir anlaşma ile, Amerika Japonya'yı Kore'de serbest bırakıyor, buna karşılık Japonya da Filipinler üzerinde hiçbir saldırgan niyeti olmadığı hususunda Amerika'ya garanti veriyordu. Japon-Rus barışı 5 Eylül 1905'te Amerika'nın Portsmouth şehrinde imzalandı. Buna göre;

1. Rusya Japonya'nın Kore üzerindeki haklarını tanıyordu; ancak Kore'nin bağımsızlığı devam edecekti.
2. Japonya ve Rusya, Liao-tung yarımadasındaki haklarından vazgeçmek koşuluyla Mançurya'dan çekilecekler ve burasını Çin'e geri vereceklerdi. Ancak Japonya, Mançurya'da demiryolu yapımı ve madenleri işletme hakkına sahip olacaktı.
3. Rusya, Liao-tung yarımadası ile Port-Arthur'u ve Sakhalin adasının güneyini Japonya'ya verecekti. Ayrıca Rusya, kıyılarında ve Bering denizinde Japonların balık avlama hakkını tanıyacaktı.

Japonya'nın 1904-1905 savaşında bir büyük Avrupa devletini kesin olarak yenmesi, onun Uzakdoğu'da yeni bir güç olarak ortaya çıktığını gösterdi ve dünya politik alanına "Büyük Devlet" olarak katılmasını sağladı. Bundan sonra Japonya, Uzakdoğu ve dünya güçler dengesinde hesaba katılması gereken bir devlet haline geldi. Rusya ise gözünü yeniden Avrupa'ya ve Balkanlar'a çevirdi.

26 Ekim: *Büyük devletlerin Makedonya ile ilgili olarak Osmanlı maliyesini kontrol altına alma girişimlerine Osmanlı Devleti'nin karşı çıkması üzerine Midilli ve Limni işgal edildi.*

Mürtzsteg Programı'nın⁷ uygulanmaya başlamasıyla Makedonya'daki Osmanlı egemenliği bir görüntüden ibaret kaldı ve bölge bir bakıma yabancı devletlerin kontrolü altına girdi. Buna rağmen Makedonya'daki olayların önü alınamadı. Bulgarlara karşı Yunan ve diğer Balkan toplumları komiteler kurarak harekete geçtiler. Böylece Makedonya'daki kaynaşmalar daha da çoğalarak sürdü.

Bunun üzerine İngiltere, bu ıslahatı yeterli görmediğini belirterek, bölgede aynı zamanda malî ıslahatın da yapılması önerisinde bulundu. 16 Ocak 1905'te İngiltere, Avusturya ve Rusya bu konuda Osmanlı Hükümeti'ne bir proje sundular. Bu projede, Makedonya'nın gelirlerinin Osmanlı Bankası'nın kontrolü altına alınması isteniyordu. Buna karşılık Bâbıâli, gümrük ve askerî konular da dahil yeni bir proje önerdi. Fakat İngiltere bunu reddetti. Londra Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin gümrük vergisinin arttırılması teklifinin kabul edilmesinden önce, askerî masrafların indirilmesini istiyordu. Bu durum yeni sürtüşmelere yol açtı.

Sonuçta büyük devletler 26 Ekim 1905'te Osmanlı maliyesini kontrol için devletlerarası bir komisyon kurulmasına karar verdiler. Osmanlı Devleti buna karışı çıktı. Bunun üzerine Almanya dışındaki beş büyük devlet, baskı yapmak üzere ortaklaşa harekete geçmeyi kararlaştırdılar. Bu amaçla bu devletlerin Akdeniz'deki savaş filoları 2 Aralık 1905'te Midilli adasını ve üç gün sonra da Limni adasını işgal ettiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Makedonya'nın maliyesini kontrol için devletlerarası bir malî komisyonun kurulmasını kabul etti.

Büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma anlamına gelen bu hareket ve girişimleri, sözde Makedonya'daki karışıklıkları önlemek ve bölgede sükuneti sağlamak içindi. Ne var ki, bütün bu gelişmelere rağmen Makedonya sorununa bir çözüm getirilemedi. Makedonya, Osmanlı Devleti'nin en kritik ve bunalımlı bölgesi olmaya devam etti. Bölgede komitecilik ve kaynaşmalar ile Osmanlı Devleti, Balkan Devletleri ve büyük

⁷ Mürtzsteg Programı için bakınız: 9 Ekim 1903 tarihi

devletler arasında çok yönlü çekişmeler Balkan Savaşı'na kadar sürdü ve bir bakıma da bu savaşın başlıca nedeni oldu.

26-27 Ekim: *Rusya'da Petersburg'ta Çarlık rejimine karşı geniş çaplı ayaklanmalar oldu; ancak ayaklanmalar kısa sürede bastırıldı.*

1905 Ekim ayında Rusya'da genel grevin en karışık günlerinde Petersburg'taki işçiler, kendilerine göre bir çeşit hükümet kurma girişiminde bulundular. Grevi idare maksadıyla Petersburg'taki fabrika işçileri, aralarında temsilciler seçmek suretiyle "İşçi Temsilcileri Sovyeti"ni kurdular. Bu Sovyet, işçilerin durumu, iş zamanları ve gazete çıkarmak işleriyle meşgul olacaktı. Bu Sovyet'in başkanı sosyalistlerden Khrustalev ve yardımcısı da Troçki idi. Teşkilata Menşevikler hâkim olduklarından işçilerin fazla taşkınlık yapmalarına müsaade edilmedi. Petersburg örnek tutularak Moskova, Odessa ve diğer bazı şehirlerde de Sovyetler kuruldu. Mançurya'da bulunan ve henüz terhis edilmemiş askeri kıtaların bazılarında da "Asker Murahhasları Sovyeti" kuruldu. Bunlar müfrit solcu tesiri altında bazı şehirlerde silahlı ayaklanmalar tertip ettiler.

Çar'ın Duma için seçimler yapılacağını ilan etmesine rağmen ihtilal hareketlerinin önü bir türlü alınamıyordu. Petersburg yakınlarındaki Kronştadt'taki deniz erleri 26-27 Ekim 1905 günlerinde ayaklandılar ve şehri ele geçirdiler. Asilerin ilk işleri subayların ve zenginlerin evlerini ve dükkânlarını yağma etmek oldu; fakat hükümete sadık kıtalar bu isyanı bastırmayı başardılar. İki hafta sonra donanmada ikinci bir isyan patlak verdi. Karadeniz filosuna ait Oçakov savaş gemisinde bir isyan çıktı, buna diğer bazı gemiler de katıldılar; fakat Sivastopol kalesinin topları ile Oçakov gemisi ateşe verildi ve asiler ele geçirildi. Petersburg İşçi Sovyetleri'nin faaliyetleri aşırı bir şekil almaya başlayınca hükümet müdahale etti ve 3 Aralık günü Sovyet'in merkezi polis baskınına uğradı ve başkanlarıyla birlikte 230 üyesi tutuklandı. Böylece Ekim 1905'te başlayan ihtilaller başarısızlığa uğradı.

30 Ekim: *Rusya'da "30 Oktober Manifestosu" ile parlamento (Duma) kuruldu.*

Rusya'da ekonomik krizin, grevlerin ve ayaklanmaların sürdüğü bir sırada kabinenin başına getirilen Kont Witte, Çar'ı Duma'nın toplanması ve halkı tatmin edecek bir beyannamenin yayınlanması gerektiğine ikna etti.

Çar II. Nikola başka çıkar yol görmediğinden Rusya’da meşrutî bir idarenin kurulmasına razı oldu ve 30 Ekim 1905’te bir manifesto yayınlandı. Buna göre; Rusya’da söz, basın, birlik kurma, toplantılar yapma hürriyeti; seçim hakkının genişletilmesi ve yasama yetkileriyle bir Duma’nın toplanması vadedildi.

“30 Ekim Manifestosu” Rus halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Bundan bazı gruplar memnun kalmamakla beraber Çar’ın bu fermanı Rusya’da yeni bir devrin başladığını gösteriyordu. Liberal ve sosyalist gruplar ise daha geniş hürriyetler istiyorlardı. Sosyalist partilerin çoğu yeni gelişmeyi tamamiyle benimsememekle birlikte, meşrû yollarla faaliyet gösterme yolunu tutmaya karar verdiler; ancak Lenin grubu Hükümetin yeni siyasetini şiddetle tenkite devam etti.

Çar’ın Manifestosunu takip eden günlerde Rusya, gerçek bir ihtilal ve inkılap havası yaşıyordu. Caddelerde ihtilalci gösteriler yapılıyor, mitingler düzenleniyor, ateşli nutuklar söyleniyordu. Bunun yanında manifestoyu olumlu bulan ve hükümeti destekleyen muhafazakar çevrelerin de faaliyetleri arttı.

Duma’nın ilk toplantısı ertesi yıl yapıldı.

17 Kasım: *Japonya, Kore ile imzaladığı bir antlaşmayla Kore’yi himayesi altına aldı.*

1904-1905 Rus-Japon Savaşı’nda Rusya’nın Japonya karşısında yenilmesiyle Japonya Uzakdoğu’da yeni bir güç olarak ortaya çıktı. Bu tarihten sonra Japon emperyalizmi yeni bir hız kazandı. Bunun yanında Japonya’nın birden bire sivrilişi, bölgede “sarı ırk milliyetçiliği”ni de harekete geçirdi.

Portsmouth Barışı’nın imzasından sonra Japonya, barış şartlarını uygulamak için hemen harekete geçti. Kore’deki Japon askeri henüz geri çekilmemişti. Japonya bundan yararlanarak, Kore İmparatoru ile imzaladığı bir anlaşmayla Kore’yi himayesi altına aldı. Bu durum beş yıl kadar sürdü. 1909’da Kore’de karışıklıklar çıkıp da, Japon Hükümeti’nin temsilcisi Rezi-dan öldürülünce, bunu bahane eden Japonya, yine Kore Hükümeti’ ile 22 Ağustos 1910 tarihinde yaptığı bir anlaşma ile Kore’yi ilhak etti.

22 Aralık: *Japonya, Çin ile yaptığı bir anlaşma ile Mançurya demiryolları konusunda yeni imtiyazlar elde etti.*

1904-1905 Rus Japon Savaşı'ndan sonra Uzakdoğu'da Japon emperyalizminin yeni bir safhaya girmesiyle, bu devlet Çin üzerinde de birtakım faaliyetlere girişti. Bunun sonucunda 22 Aralık 1905'te Çin ile yaptığı bir anlaşma ile Mançurya demiryolları konusunda yeni imtiyazlar elde etti. Bunun yanında Japonya 1905 yılı sonunda Mançurya'yı ilhaka teşebbüs etmek istediysede, hem Çin'in itiraz ve direnmesiyle karşılaştı ve hem de Avrupa devletlerinin tepkisinden korkarak daha ileri gitmeye cesaret edemedi.

Japon emperyalizminin girdiği bu yeni devre, uluslararası politikada bölgede Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürecektir olan bir dizi krizlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bundan sonra Uzakdoğu, uluslararası politikanın dinamik bir alanı haline dönüştü.

1906

Ağustos: *Fransızlar, Orta Afrika'ya giden ticaret yollarını ele geçirmek maksadıyla, Tunus-Trablusgarb sınırındaki Re's Ecdir burnuna gönderdikleri askerî birlikler vasıtasıyla vahada yaşayan halkı taciz edip topraklarını terke zorlamaya başladılar.*

Tunus'un 1881'de Fransa tarafından işgalinden önce Tunus-Trablusgarb sınırını Bahiratülbeyban gölü teşkil ediyordu. İşgalden sonra Fransızlar, 10 km'den daha fazla içeride bulunan Re's Ecdir burnunu başlangıç saydılar ve 1892'den itibaren haritalarında Tunus-Trablusgarb sınırını ayıran nokta olarak bu burunu gösterdiler. Fransa'nın amacı, Orta Afrika'ya giden ticaret yollarını ele geçirmektir. Nitekim Fransızlar bölgeye gönderdikleri askerî birlikler vasıtasıyla vahada yaşayan halkı taciz edip topraklarını terke zorlamaya başladılar.

Fransızların, bölgede yaşayanların hayvanlarına el koymaları, bahçelerini ateşe vermeleri ve Trablusgarb toprakları içerisinde karakollar teşkil etmeye başlamaları üzerine 1906 Ağustos'unda Osmanlı Hariciye Nezareti Trablusgarb valiliğine, Fransız tecavüzlerine engel olunmak için bir müfreze gönderilmesi ve bölgede karakollar kurulması emrini verdi. Bâbiâlî, bir Türk-Fransız çatışmasına meydan vermekten çekiniyor, böyle bir çatışmanın Fransa'ya Trablusgarb'ı işgal gerekçesi yaratabileceğinden korkuyordu. Meseleyi sulh yoluyla halletmeye çalışan Osmanlı Devleti'nin çabaları bir sonuç vermedi. Aksine Osmanlı Devleti'nin askeri bir çatışmadan kaçındığını gören Fransızları daha da cesaretlendirdi. 17 Temmuz 1909'da Canet'e bağlı Tabakat Vadisi Fransız kuvvetlerince işgal edildi, 1911 yılında bölge tamamen Fransızların eline geçti.

16-21 Ağustos: *Umum Rusya Müslümanları Kongresi'nin üçüncüsü, Kırım, Kazan ve Azerbaycan temsilcilerinin katılımıyla Nijni Novgorod'da toplandı.*

Umum Rusya Müslümanları Kongresi'nin ilki 15 Ağustos 1905'te Nijni Novgorod'da, ikincisi 13-23 Ocak 1906'da Petersburg'da toplanmıştı. 16-21

Ağustos 1906'da ise üçüncüsü Kırım, Kazan ve Azerbaycan temsilcilerinin katılımıyla Nijni Novgorod'da toplandı.

Bu kongrelerde bütün meselelerini dile getiren Müslüman Türk toplulukları, önce Türklük ve İslamiyet'ten uzaklaşmadan, Kadet adıyla bilinen ve Rusya'da da geniş taraftarı olan Demokrat Parti ve Batıya yönelik ihtilalci fikirler taşıyan Sosyal Demokrat Parti etrafında toplanmayı kararlaştırdılar. Fakat bu üçüncü kongreden sonra millî bünyelerine daha uygun bir parti kurmaya karar verdiler. Bütün Müslüman Türk topluluklarının etrafında toplandığı ve programını benimsediği "Müslüman İttifakı Partisi", bundan böyle bütün Türklerin partisi olacaktı.

Kazaklardan Şahmerdan Molla; Müslüman İttifakı programına, Kazak topraklarının göçmenler için zapt edilmekten korunması ve mahkemelerde örf ve adet esasının yerine şeriatla hükmedilmesi gerektiğine dair iki madde koydurmak isteğinde bulundu. Başkurtlardan Şah Haydar Mirza Sırtlanov, "Başkurtların toprak meselesi de Kazaklarınki gibidir" diyerek o isteğe iştirak etti. Bu meseleyi de programa bir madde olarak soktular. Bundan sonra Kazalı'da yapılan toplantılarda;

1. Din hürriyeti,
2. Kazaklara toprak mülkiyeti hakkının tanınması,
3. Damga usulüne tabi olmadan göl ve ırmaklardan balık avlama hakkı,
4. Otlaklara ait sınırlamaların kaldırılması,
5. Aile işlerine nezaret etmek için kadılar tayini konularında karara vardılar.

Karar verilen bu meseleler için, Petersburg'a Graf Witte'e bir temsilciler heyeti gönderildi.

Aynı ayda Evliya-Atada Karakırgız başkanları da toplanıp;

1. Din hürriyeti ve dinî idare kurulması,
2. Rus göçünü durdurmak ve Kırgızlara toprak temin edilmesi,
3. Ruslarla hukukta eşitlik ve takriri sükûn kanununun kaldırılması,
4. Rus parlamentosu Duma'ya vekil seçme hakkının verilmesi,
5. Tatarlara Türkistan'da toprak alma hakkının verilmesini istemeye karar verdiler.

İstenilen bu haklar için Graf Witte'e vekiller gönderildi.

Ancak 3 Haziran 1907 kanunu ile Türkistanlılar seçim hukukundan mahrum edildiler. Müstemleke ahalisi siyasetle uğraşmak imkânlarından mahrum edildikten sonra, millî hareketler durdu. Halk pasif olduğundan, kendi hoşnutsuzluğunu açıkça gösteremedi.

1 Ekim: *İngilizlerin Hicaz demiryolunu kontrol altına almak için Akabe'yi işgal girişimleri, Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker göndermesiyle son buldu; Osmanlı-Mısır sınırı yeniden belirlendi.*

Bağdat ve Hicaz demiryolu hatlarının inşası, İngiltere'nin Arap yarımadası üzerindeki çıkarları için ciddi bir endişe kaynağı idi. Bu sebeple İngilizler bu hattın kontrol altına alınmasını temin etmek için 1905'te Yemen'de bir isyan çıkarttılar. Ancak bu isyan bastırıldı. Kızıldeniz'i güneyden kısıtlayamayan İngiltere, bu defa kuzeyden girişimlerde bulunmaya başladı. Bunun için en uygun yer Akabe idi. Akabe kasabası, Ürdün'ün Kızıldeniz'e tek çıkış noktası olan limandı ve Mısır'a değil Kerek (Ürdün) Sancağı'na bağlıydı. Ancak Osmanlı yönetimi, Mısır hacılarını kontrol için burada bir iki manga Mısır askerinin bulunmasına eskiden beri izin veriyordu.

Bu sebeple İngiltere, Mısır sınırındaki Akabe kasabasında olaylar ve karışıklıklar çıkardı. Daha sonra Akabe Körfezi'nin ucunu tutmak ve hac yolları ile Hicaz demiryolunu kontrol altına almak için buraya asker gönderdi ve buranın Mısır'ın bir parçası olduğunu iddia etti. Ancak Osmanlı Devleti Albay Rüşdi Bey komutasında 2 tabur asker ve tek parça topu Akabe'ye gönderdi. Rüşdi Bey Akabe kalesine girerek buradaki Mısır askerlerini geri gönderdi ve Akabe yakınlarında Mısır askerinin bulunduğu Tabe kasabasını da işgal etti. Fakat İngiliz altınlarıyla beslenen bedevî şeyhleri, birkaç bin atlı ile Akabe'ye saldırdılarsa da Rüşdi Bey bu saldırıları geri püskürttü. Bunun üzerine İngiltere, Mısır'daki askerlerini takviye etti ve Akdeniz donanması alarma geçirildi. Ancak Kahire ve diğer şehirlerde Sultan Abdülhamid lehinde büyük gösteriler yapıldı.

Sultan Abdülhamid büyükelçi Sir O'Connor'ı çağırıp, kendi vilayeti olan Mısır'ın iki kasabasına asker göndermek için İngiltere'den izin alması mı gerektiğini sordu. Ancak Londra Hükümeti, Akabe ve Tabe'nin boşaltılmasını, aksi takdirde iki devlet arasında bir savaş halinin doğacağını belirten 10 günlük bir ultimatoma verdi. Osmanlı Hükümeti ise cevabında; Mısır'ın İngiliz toprağı olmadığını, Mısır eyaleti ile sınır düzeltmelerinin Osmanlı

ve Mısır subayları arasında görüşüleceğini, hiçbir İngiliz'in bu müzakere-
lere katılamayacağını, İngiltere'nin Mısır'ı işgalinin hukuka aykırı ve geçici
olduğunu bildirdi. Daha sonra sınır 1 Ekim 1906'da Osmanlı ve Mısır su-
bayları arasında, Tabe Mısır'da, Akabe Osmanlı'da kalacak şekilde düzen-
lendi. Esasen Tabe, Akabe için taviz verilmek üzere işgal edilmişti.

Aralık: Hindistan'da, Müslümanların hak ve menfaatlerini korumak için
Dakka'da "Tüm Hint Müslüman Birliği" adında politik bir teşkilat ku-
ruldu.

1885 yılında İngiltere'nin Hindistan sekreteri, Hint Millî Kongresi'ni kur-
muştu. Bu kongrenin amacı, Hindistan'daki bütün toplumların politik
menfaatlerini gözetmekti. Fakat kararların çoğunluğa dayanılarak alın-
masından dolayı Müslümanlar kongrede etkinliklerini kaybetmeye başla-
dılar. İdarî bölünmeye dayanarak Bengal'in Müslüman nüfusunun parça-
lanmak istenmesi, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bu bölgede
politik ve ekonomik güçlüklerle birlikte huzursuzluğa da sebep oldu. Ben-
gal ve Assam'ın kırsal alanlarındaki gelişmeleri, dikkatleri bu bölgelere çe-
virdi. Bengal Müslümanlarının haklarının nazarı dikkate alınmaması, Müs-
lümanları kendi haklarını gözetmek için bir teşkilat kurmaya zorladı. Bunun
üzerine Müslümanlar, bir Müslüman temsilciliği tesisini istediler ve Ara-
lık 1906'da Dakka'da "Tüm Hint Müslüman Birliği" (All India Muslim Le-
ague) teşkilatını kurdular. Bundan sonra organize bir güç olarak ortaya çı-
kan Müslümanlar, bu teşkilat sayesinde Bengal'in parçalanmasını öngören
kararın iptal edilmesini başardılar.

1907

3 Haziran: *Rus Çarı II. Nikola yayınladığı bir fermanla, Rus Parlamentosu Duma'yı feshettiğini ilan etti.*

Rus Parlamentosu Duma'ya Rusların yanı sıra Rus olmayan milletlerin de temsilci göndermeleri, burada demokratikleşmeden bahsedilmesi ve Rus olmayan milletlerin, Ruslara hangi haklar veriliyorsa kendi milletleri için de aynı hakları talep etmeleri üzerine Rus Çarı, 3 Haziran 1907'de yayınladığı bir fermanla Duma'yı feshetti.

10 Temmuz: *Japonya ve Fransa arasında, Uzakdoğu'daki statünün korunması üzerine bir anlaşma imzalandı.*

Rus-Japon Savaşı'ndan sonra Japon yayılması karşısında Fransa, güney Çin ve güney-doğu Asya'daki çıkarları bakımından endişe duymaya başladı. Bu endişeyi gidermek için Fransa Japonya'dan bir garanti sağlamak istedi. 1907 Mart'ında Japonya'nın Paris borsasından 300 milyon franklık bir istikraz yapmak istemesi, Fransa'ya aradığı fırsatı verdi ve Fransa bu istikraz için söz konusu garantiyi şart olarak ileri sürdü. Bunun üzerine iki devlet arasında 10 Temmuz 1907'de bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile taraflar, birbirlerinin Asya'daki topraklarına ve Çin'in bağımsızlığına saygı göstermeyi ve Çin'de "fırsat eşitliği" ilkesini uygulamayı taahhüt ediyordu.

30 Temmuz: *Rusya ve Japonya, Uzakdoğu'daki statünün korunması konusunda bir anlaşmaya vardılar.*

Rusya 1904-1905 savaşında Japonya'ya yenilince, Uzakdoğu'daki girişimlerine bir son vermek zorunda kaldı. Bunun yanında Rusya, bütün çabasını Boğazları ele geçirmek ve İstanbul'a yerleşmek üzere sarf ediyordu. Savaş sonunda Rusya, doğuda Japonya, batıda ise Almanya ve Üçlü İttifak tarafından kuşatılmış bir durumda bulunuyordu. Bu nedenle, o günler için daha yakın tehlike olan Japon tehdidinden kurtulmak ve doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak için Japonya ile anlaşmak istiyordu. Bunu

ise 1902'de Japonya ile anlaşma yapmış bulunan İngiltere'nin aracılığı ile gerçekleştirebilirdi.

İngiltere, 1906 Ekim ayında Rusya ile bir İngiliz-Rus anlaşması konusunda müzakerelere başladığında, Rusya'ya Uzakdoğu'daki çıkarlarını Japonya ile uzlaştırmasını ve bu konuda bir anlaşma imzalamasını şart koştu. Böylece başlayan görüşmeler sonunda Rus-Japon Antlaşması 30 Temmuz 1907'de imzalandı. Bu anlaşma ile taraflar; Uzakdoğu'daki statükoyu korumayı ve bölgedeki karşılıklı çıkarlarına saygı göstermeyi, Çin'in bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü tanımayı ve Çin'de "Açık Kapı" ilkesini uygulamayı taahhüt ediyorlardı. Fakat bu anlaşmanın gizli hükümleri ile Rusya ve Japonya, Mançurya'yı nüfuz bölgelerine ayırıyorlardı. (Bu anlaşma üç yıl sonra 1910'da bir ittifaka dönüştü.)

31 Ağustos: *İngiltere ile Rusya arasında imzalanan bir anlaşmayla İran, Afganistan ve Tibet iki ülke arasında paylaştırıldı.*

Rusya, Japon yenilgisinden sonra bütün dikkatini yeniden batıya ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine çevirdi. Ancak burada karşısında Avusturya ve Almanya bulunuyordu. Bu nedenle sağlanacak bir Rus-İngiliz yakınlaşması, Rusya'nın Avrupa'daki siyasî durumunu da güçlendirebilirdi. İngiltere için de bu tarihlerde Rusya ile anlaşmak yararına idi. Zira Avrupa'da büyük bir güç haline gelen Almanya, kıtanın dışında ve açık denizlerde de tehlike haline gelmişti. Bu arada Uzakdoğu'ya da el atmıştı. Rusya ile yapılacak bir anlaşma ile, Almanya'ya karşı Uzakdoğu'da bir İngiliz-Japon-Rus, Avrupa'da da bir İngiliz-Fransız-Rus bloku meydana getirilebilirdi. Diğer taraftan İngiltere'nin Uzakdoğu'dan Ortadoğu'ya kadar uzanan sömürge ve çıkarlarını en çok tehdit eden devlet Rusya idi. Bu nedenlerle Rusya ile İngiltere'nin birbirlerine yaklaşması ve aralarında bir anlaşmaya gidilmesi, karşılıklı yararlar sağlayabilirdi. Bu, ayrıca İngiliz-Fransız Antlaşması'nın tamamlayıcı bir unsuru olabilirdi. Ancak böyle bir yakınlaşmanın gerçekleşebilmesi için, iki devlet arasında Asya ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde sürmekte olan çıkar çatışmalarına son verilmesi gerekiyordu.

Bu sebeplerden dolayı Rusya, 1906 Ekim'inde İngiltere'ye bir İngiliz-Rus anlaşması konusunda teklifte bulundu; İngiltere bunu olumlu karşıladı. Ancak İngiltere ile Rusya'nın İran politikalarındaki çatışma, müzakerelerin

uzamasına neden oldu. Sonunda 31 Ağustos 1907'de İngiliz-Rus Antlaşması imzalandı. Buna göre;

1. Tibet, Çin'in egemenliği altında bir hükümet olarak kalacak ve toprak bütünlüğü garanti edilecekti.
2. Afganistan, İngiltere'nin nüfuz bölgesinde olacak, fakat burayı ilhak veya işgal etmeyecek; Rusya bu topraklar üzerindeki temsilcilerini geri çekecek ve Afganistan ile ilişkilerini İngiltere'nin aracılığıyla sürdürecekti.
3. İran'ın önce bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü garanti ediliyor, sonra da üç kısma ayrılıyordu. Kuzey kısmı Rus nüfuz alanı, güney kısmı İngiliz nüfuz alanı, orta kısmı da tarafsız olacaktı. Bu tarafsız bölgede her iki devlet, diğeri ile anlaşmadan politik ve ekonomik girişimde bulunmayacaktı.

Böylece Çin'den Osmanlı sınırlarına kadar olan bölgede, iki devletin nüfuz ve çıkar alanları çizilmiş ve İran paylaşılmış oldu. Ayrıca İngiltere Hindistan'ın kuzeyini güvenlik altına almış ve Rusya'nın önüne Asya'da siyasî bir set çekmiş oldu. Rusya ise, yakın komşusu Almanya ve Avusturya'ya karşı büyük bir destek sağlayarak, doğuda Japonya'ya karşı yeni bir büyük denizci devleti yanına almış oldu. Ancak buna karşılık Asya'nın doğu ve güneyinde genişlemesi sona erdi. Bunun üzerine de yeniden Balkanlar'a ve Doğu Avrupa'ya döndü.

Bu anlaşmayla İngiltere, Fransa ve Rusya bir araya gelmiş oluyor ve Üçlü İtilaf (Üçlü Anlaşma); Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın 1882 yılında kurmuş olduğu Üçlü İttifak bloğuna karşı kurulmuş oluyordu.

10 Haziran: *İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola, Reval'de, Avrupa sorunlarını görüştiler.*

Almanya'nın, özellikle deniz kuvvetlerindeki silahlanması İngiltere'yi endişelendirirken, kara kuvvetlerindeki gelişmeler de Rusya için endişe kaynağı oluşturuyordu. Bu sebeple her iki hükümdar, 10 Haziran 1908'de Finlandiya Körfezi'ndeki Reval (bugünkü Tallin) limanında bir araya geldiler ve özellikle Uzakdoğu ve Yakındoğu'da tampon bölgeler kurma ve Almanya'ya karşı bir denge politikası uygulama konusunda anlaşmaya vardılar. Ayrıca Reval'de, Makedonya sorunu ve Avusturya'nın Makedonya'daki faaliyetleri söz konusu oldu ve burada uygulanacak reform projeleri konusunda mutabakata varıldı. Almanya'nın da, bu buluşmanın kendisine yönelik olmadığı konusunda şüphelendirilmemesine bilhassa dikkat edildi. Yayınlanan bildiride ise Makedonya sorununa ve burada yapılması düşünülen reform projelerine değinildi.

Dünya basını bu olayı, yeni bir üçlü cephenin ortaya çıkması olarak yorumladı. Osmanlı da ise, Avrupa devletlerinin kendilerini parçalamaya yönelik karar vermiş olduklarından endişeyle, biran önce siyasi düzenin reforme edilmesi ve meşruti düzene geçilmesi yönünde birtakım faaliyetler ortaya çıktı.

24 Temmuz: *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet ilan edildi.*

Reval'de Rus Çarı ile İngiltere Kralının Avrupa ve Makedonya sorunlarını görüşmeleri, Rumeli'de bulunan 3. Ordu subaylarını fazlasıyla endişelendirdi. Reval görüşmelerinin ülke içindeki yorumu; "Rumeli paylaşılacak, padişah ordularını göndermeyerek bu duruma boyun eğecek" şeklindeydi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Reval görüşmelerinin ve Makedonya'da meydana gelen olayların etkisiyle 1908 Temmuz ayı başlarında Manastır'daki konsoloslara bir bildiri dağıtarak, amacının Meşrutiyeti yeniden ilan etmek

olduğunu açıkladı. Bundan sonra Resne'de bulunan 3. Ordu subaylarından Kolağası Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908'de yanına aldığı gönüllülerle dağa çıkıp, anayasa ilan edilmedikçe silahı elden bırakmayacağını ilan etti. Resne'de başlayan bu hareket, kısa zamanda Makedonya'ya yayıldı. İttihat ve Terakki'ye bağlı subaylar, silah depolarını açıp halka silah dağıtmaya başladılar. Makedonya'dan ve yurdun çeşitli yerlerinden halk doğrudan doğruya Yıldız Sarayı'na telgraflar çekerek, Padişahın 1876 anayasasını yeniden yürürlüğe koymasını istediler.

Abdülhamid, ayaklanmayı bastırmak için Şemsi Paşa'yı, ayaklanmanın merkezi olan Manastır'a yolladı; fakat Şemsi Paşa orada ayaklananlar tarafından öldürüldü. Abdülhamid, Rumeli askerine güvenmediği için Anadolu'dan Selanik'e Redif Taburları'nı sevk etti. Fakat isyan gittikçe büyüdü. Daha sonra Binbaşı Enver Bey de Niyazi Bey'e katıldı, birçok asker ve sivil ayaklanmayı desteklemeye başladı. Bu arada Şemsi Paşa'nın yerine gönderilen Tatar Osman Paşa ise dağa kaldırıldı, asker ise kendi vatandaşına silah çekmedi. Sonunda 23 Temmuz'da İttihat ve Terakki Cemiyeti Makedonya'da yayınladığı bir bildiri ile meşrutiyeti kendi başına ilan etti. Yazılı basının da padişahı baskı altına almasıyla padişah önce direndi, fakat sonra İttihat ve Terakki'nin Manastır'da 21 pare top atışıyla Meşrutiyeti ilan ettiğini duyurmasıyla, 24 Temmuz 1908'de anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu ilan etmek zorunda kaldı. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

Meşrutiyet'in ilanından, imparatorluğun Müslüman ve Hristiyan unsurları oldukça memnun kaldılar. Her tarafta coşkun bir sevinç görüldü. Sokaklarda Müslüman hocalarla, Ermeni, Rum ve Bulgar papazları kucaklaşıp öpüşüyorlardı. Dış dünyadaki tepkiler ise genellikle olumluydu.

15-16 Eylül: *Avusturya ve Rusya dışişleri bakanlarının Buchlau şatosunda yaptıkları görüşmede; Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına karşılık, Boğazların Rus savaş gemilerine açılması konusunda anlaşmaya varıldı.*

9-10 Haziran 1908'de İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın Reval'de yaptığı görüşmeler sonucunda Rusya, Boğazlar rejiminin kendi istekleri doğrultusunda değiştirilmesine İngiltere'nin muhtemelen destek vereceği izlenimini edindi. Fransa'nın da bu konuda ses çıkarmayacağını düşünen Rus Dışişleri Bakanı Iswolsky, 2 Temmuz 1908 günü Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal'a gönderdiği bir muhtıradan, "dostane bir müteakabiliyet zihniyeti

içinde”, Boğazların Rus savaş gemilerine açılmasına karşılık, Avusturya’nın da Bosna-Hersek ve Yeni Pazar Sancağı’nı ilhak etmesini teklif etti. Iswolsky’ye göre İstanbul’dan gelen haberler, Osmanlı İmparatorluğu’nun sonunun geldiğini işaret ediyordu ve bu durumda “mirası” önceden paylaşmak “iyi bir politika” olacaktı. Aehrenthal bu teklifi prensip olarak kabul etti; ancak Boğazlardan geçiş konusunda Karadeniz devletleri olan Romanya ve Bulgaristan’a da aynı hakların tanınması ve İstanbul’un siyasî ve askeri güvenliğinin ihlal edilmemesi şartını ileri sürdü.

Bundan sonra iki dışişleri bakanı, birbirlerinin ayağına gitmemek için, Avusturya’nın Petersburg elçisinin Moravya’daki Buchlau şatosunda 15-16 Eylül 1908 günlerinde bir araya geldiler. Fakat yapılan görüşmelerde tutanak tutulmadı. Bu da daha sonra iki taraf arasında anlaşmazlığa sebep oldu. Yalnız Avusturya’nın; Yeni Pazar Sancağı hariç, Bosna-Hersek’i ilhaka karşılık, Rusya’nın Boğazları Rus savaş gemilerine açtırmasına ses çıkarmayacağı mutabakatına varıldı.

5 Ekim: *Avusturya, Berlin Antlaşması’nda imzası olan devletlere ve Osmanlı Devleti’ne verdiği bir nota ile Bosna-Hersek’i topraklarına kattığını ilan etti.*

1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra 13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Antlaşması’yla Bosna-Hersek ve Yeni Pazar Sancağı geçici olarak Avusturya’nın işgal ve idaresine bırakıldı. Avusturya daha ilk günden itibaren bu toprakları kendi sınırları içine katmaya karar verdi. Çünkü Avusturya Bosna-Hersek vasıtasıyla geniş bir alanda Adriyatik Denizi’ne çıkmaktaydı. Bunun yanında Avusturya, Saray-Bosna-Yeni Pazar-Üsküp-Selanik demiryolu projesi ile Makedonya’da yayılmaya çalışıyordu ve Bosna-Hersek bu politikanın esasını teşkil ediyordu. Dolayısıyla Avusturya’nın bu iki toprak üzerindeki kontrolünün “geçici” statüde olması Avusturya’yı devamlı rahatsız ediyordu. Ayrıca Sırbistan’ın da bu topraklarda gözü vardı ve bu da Avusturya için büyük tehlike arz ediyordu.

Avusturya ile Rusya Dışişleri Bakanlarının 15-16 Eylül 1908’de Buchlau şatosunda yaptıkları görüşmelerde varılan mutabakata göre, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhak etmesine Rusya ses çıkarmayacaktı. Avusturya İmparatoru daha Eylül sonunda, ilgili devletler hükümdarlarına hitaben yazdığı ve Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından ilhak edildiğini bildiren mektupları

Avrupa'daki Avusturya elçiliklerine yolladı; 5 Ekim 1908'de de ilhak kararını ilgili devletlere bir nota ile bildirdi.

Bosna-Hersek'in ilhakına karşı Osmanlı Devleti büyük tepki gösterdi ve olayı şiddetle protesto etti. Osmanlı'da Avusturya'dan gelen mallara karşı boykot ilan edildi; hamallar, İstanbul limanındaki Avusturya gemilerinin mallarını boşaltmadılar. Boykota Mısır bile katıldı. Halkın heyecanı, Avusturya'ya karşı bir savaş havası bile yarattı. Türk gazetecilerinin, Avusturya'nın ne hakla bu Osmanlı ülkesini ilhak ettiklerini sorduklarında, Avusturya büyükelçisinin cevabı, "Hakkımız var, zira kuvvetimiz var" şeklinde oldu. Diğer taraftan Bosna-Hersek'in ilhakına Sırbistan'ın kopardığı gürültü büyük oldu. Sırbistan'daki tepkiler üzerine Sırbistan-Avusturya ilişkileri o derece gerginleşti ki, Avusturya Sırbistan sınırına asker yığmaya başladı. Bunun üzerine bu konuda uluslararası bir konferans toplanması fikri ileri sürüldü. Buna karşılık Avusturya durumunu iyice sertleştirdi ve Osmanlı Devleti'yle anlaşmak için harekete geçti. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin ancak kendi çıkarlarının peşinde olduğunu görünce Avusturya ile anlaşmaya yanaştı. 26 Şubat 1909'da yapılan anlaşmayla Osmanlı Devleti 2,5 milyon altın lira (56 milyon frank) karşılığında Bosna-Hersek'i Avusturya'ya terk etti. Ayrıca Avusturya'ya karşı gümrük tarifelerinin yükseltilmesi kabul edildi.

Bosna-Hersek bunalımının devam ettiği altı ay süresince, Avrupa büyük gerginlik yaşadı. Her gün savaşın çıkması beklendi. Bu bakımdan kriz, Birinci Dünya savaşının tohumlarını ekti.

5 Ekim: *Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti.*

Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik olarak ortaya çıktı. Bundan sonra Bulgaristan daima Rusya'ya dayandı. Ancak 1904-1905'li yıllarda Rusya'nın Japonya ile savaşması ve Balkanlar'la ilgilenememesi sebebiyle Bulgaristan Avusturya'ya yöneldi. Avusturya da Sırbistan'ın Bosna-Hersek ve Yeni Pazar'ı hedef alan "Büyük Sırbistan" politikasına karşı Prens Ferdinand'ın Bulgaristanı'nı bir denge unsuru gördü. Bu nedenle Avusturya sürekli olarak Bulgaristan'ı bağımsızlığını ilan etmeye teşvik ederek, Bulgaristan'ın "meşrû arzularını" gerçekleştirmekte tereddüt etmemesini tavsiye etti. Bulgaristan bağımsızlığını ilan ederken, Osmanlı Devleti'yle bir çatışmaya girmesi halinde Avusturya'nın hem diplomatik ve hem de askerî yardımına güveniyordu.

Bulgaristan'daki Osmanlı demiryollarında 1908 Eylül'ünde işçiler grev yaptılar. Bunu bahane eden Bulgar Hükümeti de demiryollarını askerle işgal ettirdi. Grevler sona erdikten sonra, Bulgaristan'ın demiryollarındaki askerini geri çekmemesi ve demiryollarını şirkete iade etmemesi üzerine Osmanlı-Bulgar ilişkileri gerginleşti. Bu şartlarda Bulgaristan 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etti.

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımadı ve Bulgaristan'da hukukî düzenin tekrar kurulmasını sağlamak için uluslararası bir konferans toplanmasını istedi; fakat bunu gerçekleştiremedi. Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı tanınaması üzerine Bulgaristan, Fransa'nın aracılığına başvurup Osmanlı Devleti'yle kendisini uzlaştırmasını istedi. Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a savaş açma isteğine karşılık İngiltere, bazı tavizler karşılığında Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımasını tavsiye etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti yıl sonunda Bulgaristan'dan alacağı tazminat konusunda bu devletle görüşmelere başladı. Bulgaristan, Osmanlı'nın tazminat isteklerini kabule yanaşmayınca, Şubat 1909'da Rusya işe müdahale ederek, iki tarafın tazminat konusunda anlaşmalarını sağladı. İki taraf arasında 19 Nisan 1909'da imzalanan iki anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımasına karşılık, Bulgaristan da Osmanlı Devleti'ne 125 milyon frank tazminat ödeyecekti. Fakat bu tazminat, Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması ile Rusya'ya ödemek zorunda olduğu, ancak hala ödenmemiş bulunan 125 milyon franklık borcuna karşılık tutuldu. Bulgaristan'la yapılan ikinci anlaşmanın konusu ise, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de kalan Müslüman halkın hakları ile müftülükler ve vakıflar hakkındadır.

5 Ekim: *Girit Meclisi aldığı bir kararla Ada'nın Yunanistan'a bağlandığını ilan etti.*

Girit, Osmanlı egemenliğinde olmakla beraber, 1897'den beri bir Yunanlı valinin yönetiminde; İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın askerî işgali altında, özerk bir eyalet halinde bulunuyordu. Bu bakımdan da devletlerarası bir statüye sahipti. İşte bu durumda Girit Meclisi 5 Ekim 1908'de aldığı bir kararla Ada'nın Yunanistan'a bağlandığını ilan etti; Yunanistan ilhak kararını derhal kabul etti. Fakat Osmanlı Devleti bu ilhaka kesin olarak karşı çıktı. Büyük devletler de, Bosna-Hersek ve Bulgaristan bunalımlarının

sürmekte olduğu sırada, yeni bir sorunun daha çıkmasını istemediklerinden bu oldu-bittiği tanımadılar.

Bununla beraber İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya, Girit adasında bulunan askerlerini geri çekmeye karar verdiler. Bu ise, zaten yıllardan beri Yunanistan adına idare edilen Girit'in bu devletle şeklen de olsa birleşmesinin tamamlanması demektir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, 30 Mart ve 27 Haziran 1909'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'ya başvurarak askerlerinin tahliyesini geri bırakmalarını istedi. Fakat dört devlet bu isteğe yanaşmadılar ve 27 Temmuz 1909 tarihine kadar Girit'teki askerlerini geri çektiler. Buna karşılık da sadece Suda limanında Osmanlı bayrağının bulunmasını ve Müslüman halkın korunması için bu limana dört küçük savaş gemisinin gönderilmesini kabul ettiler.

Böylece Girit, hukukî yönden Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakla beraber, çözümlenmemiş bir sorun olmaya devam etti. (Bu durum 1912 yılında Ada'nın resmen Yunanistan'a bağlanmasına kadar devam etti.)

30 Kasım: *Pasifik bölgesinde statükonun korunması maksadıyla Japonya ile Amerika arasında Root-Takahira Antlaşması imzalandı.*

Japonya'nın Rusya'yı 1904-1905 savaşında yenmesinin ardından Uzakdoğu'da bir güç olarak sivrilmesi, Amerika'yı endişelendiriyordu. Her ne kadar Portsmouth barışına aracılık ederken Amerika, Japonya'dan Filipinler için güvence almışsa da bu, yazılı bir anlaşmaya dayanmıyordu.

1907 yılında Japonya'nın Filipinlere saldıracağına dair söylentiler çıktı. Bunun üzerine Amerikan donanması 1907 yılı sonunda dünya turuna çıktı ve Japonya'ya da uğradı. Uyarı maksatlı bu ziyareti, Japonya algılamakta gecikmedi ve 30 Kasım 1908'de Amerika ile Japonya arasında Root-Takahira Antlaşması imzalandı. Buna göre;

1. Pasifik Okyanusu bölgesinde, taraflar statükoyu koruyacaklar ve bu bölgede birbirlerinin topraklarına saygı göstereceklerdi.
2. Çin'de Açık Kapı ilkesini devam ettireceklerdi.
3. Çin'in bağımsızlık ve bütünlüğünü barışçı vasıtalarla koruyacaklardı.

Böylece Japonya, Filipinler hakkında verdiği garantiyi yazılı hale getiriyor ve iki ülke arasındaki gerginlik de ortadan kalkıyordu.

13 Nisan: *İstanbul'da, "31 Mart Vak'ası" adıyla anılan olaylar çıktı.*

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra ülkenin içine düştüğü durumdan İttihat ve Terakki sorumlu tutuluyordu ve bu cemiyete karşı ciddi bir muhalefet başlamıştı. Bosna-Hersek topraklarının kaybedilmesi, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Girit'in elden çıkması ile devletin itibar kaybetmesi, beklenen refah günlerinin bir türlü gelmemesi ve aksine siyasî kargaşanın artması, halkın nazarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan güveni iyice sarstı. Diğer taraftan bu cemiyetin Hükümeti perde arkasından yönetmeyi istemek gibi bir yolu tutması, kendisine karşı olan öfkenin çoğalmasına neden oldu. Bütün bunlar, İttihat ve Terakki ile hükümet ve muhalefet arasındaki mücadeleyi şiddetlendirdi. Şubat 1909'dan itibaren bu grupların birbirlerine karşı basın ve yayın organları vasıtasıyla yaptıkları propaganda ve girişimler siyasî durumun iyice gerginleşmesine neden oldu. Muhalefet yazarlarından "Serbesti" gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in 6 Nisan 1909'da köprü üzerinde öldürülmesi ise bardağı taşıran son damla oldu.

İşte böyle bir ortamda; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, yeni rejimi korumak ve başkentin güvenliğini sağlamak üzere, kendisinin en güçlü olduğu Makedonya'dan İstanbul'a getirdiği avcı taburu askerleri, 13 Nisan 1909'da (eski takvimle 31 Mart) kışlalarındaki subaylarını hapsederek (Resneli Niyazi Bey'le dağa çıkmış olan Hamdi Çavuş'un komutasında), sabaha karşı, ellerinde yeşil bayraklar Sultan Ahmet Meydanı'nda toplandılar. Askerlere siviller de katılmışlardı. Kalabalık havaya ateş ediyor ve "Şeriat isteriz" diye bağırıyorlardı. Ayaklananlar üzerine kuvvet sevk edildiyse de bu kuvvetler ayaklanmaya hâkim olamadılar. Ayaklananlara, İttihad-ı Muhammedî Fırkası'nın kurucusu ve Volkan gazetesinde fikirleri neşredilen Derviş Vahdeti'nin de içlerinde bulunduğu ulema ile ilmiye sınıfı öğrencileri de katıldı. Bunun üzerine Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi çekildi ve yerine Tevfik Paşa sadrazamlığa getirildi. Müşir Ethem Paşa da Harbiye nazırı oldu.

İstanbul'da bu olaylar olurken, Selanik'teki Üçüncü Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa harekete geçerek "Hareket Ordusu" denilen bir tümenlik bir kuvveti İstanbul'a gönderdi. Harekât Ordusu'nun kurmay başkanlığına Kolağası Mustafa Kemal getirilmişti. Bu tümen, Edirne'deki diğer bir tümenle birleşerek 21 Nisan'da İstanbul'a vardı. İsyan edenler bazı kışlalarda karşı koymak istedilerse de bundan bir sonuç elde edemediler. İsyan, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesinden üç gün sonra tamamıyla bastırıldı.

İsyanın bastırılmasıyla birlikte İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi ve harp divanları kuruldu. Olaylara karışanların bir kısmı idam edildi, bir kısmı ağır cezalara çarptırıldı ve bazıları da sürgün edildi. Ayaklanmayı Selanik'ten gelen kuvvetlerin bastırması, İttihat ve Terakki'nin nüfuzunu arttırdı ve siyasal hayata egemen olmaları neticesini doğurdu.

14 Nisan: *Ermeniler, özellikle İngiltere ve Rusya'nın desteğiyle Adana'da bir ayaklanma çıkartarak Müslüman halkı katletmeye başladılar.*

İngiltere ve Rusya, 1907'de nüfuz bölgeleri konusunda anlaşmaya varmalarının ardından "Ermeni Islahatı" adı altında Osmanlı Devleti'ne yapılan müdahalelerde artık birlikte hareket etmeye karar verdiler. Bundan istifade eden Ermeniler, Batılı büyük devletlerin de desteğiyle yurt içinde ve dışında pek çok cemiyet kurarak terörist faaliyetlere başladılar. İttihatçıların bu tür cemiyetlerle meşrutiyetin korunması uğruna münasebete girmesi, Taşnaksutyun⁸ gibi illegal cemiyetlerin legal hale gelmesine yardım etti. II. Abdülhamid'in koyduğu silah ithal yasağını Meşrutî idare kaldırdığı için Ermeniler hızla silahlandılar.⁹ Meşrutîyet sonrası Avusturya, Bulgaris-

⁸ Taşnaksutyun Komitesi (Ermeni İhtilal Cemiyetleri İttifakı), 1890'da Kafkasya'da kuruldu. Amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren Ermeni derneklerini birleştirerek onlara yardım etmek ve bir Ermenistan'ın kurulmasını sağlamaktı.

Bundan önce de çeşitli Ermeni cemiyetleri kurulmuştu. Bunlardan en önemlisi, Kafkasya Ermenileri tarafından 1887'de İsviçre'de kurulan Hınçak (Çan Sesi) komitesidir. Üyeleri arasında Rusyalı Ermenilerin de bulunduğu örgüt, başta İstanbul olmak üzere çeşitli illerde şubeler açtı ve daha sonra merkezini Londra'ya taşıdı. Amacı; önce Doğu Anadolu'yu ele geçirmek, sonra da burayı Rus, İran Ermeni bölgeleri ile birleştirerek onlara yardım etmek ve bir Ermenistan'ın kurulmasını sağlamaktı.

⁹ Hükümeti'n resmi kayıtlarına göre, Meşrutîyet'in ilanından hemen sonra Mersin ve Iskenderun gümrüklerinden Adana'ya 12.840 adet silah girmiştir.

tan, Sırbistan, Girit hareketleri, iç isyanlar ve 31 Mart olayları komiteler için aradıkları fırsatı kendilerine verdi. Bu karışık durumdan yararlanarak bir ayaklanma denemesi yapmanın yerinde olacağını düşünen komiteler, yabancı devletlerin araya girmesini sağlayarak Kilikya bölgesinin Ermenilere verilebileceğini hesaplıyorlardı. Bu amaçla Maraş, Zeytun, Van, Harput, Diyarbakır ve Bitlis'ten çok sayıda Ermeni Adana'ya getirtilerek Ermeni evlerine yerleştirildi. Bağlarda, mahalle aralarında, hükümeti'n gözü önünde atış eğitimlerine başlandı; 200 kişilik bir fedai çetesi hazırlandı; çavuş, onbaşı ve erlerden kurulu düzenli birlikler oluşturuldu; kışkırtıcı mitingler ve Türk düşmanlığını artırıcı konferanslar düzenlendi.

Bütün bu hazırlıklardan sonra Ermeniler 14 Nisan 1909'da Adana'da çeşitli olaylar çıkardılar, Müslüman halka küfürler ederek silahlar attılar ve ikisi genç diğeri yaşlı üç Müslüman'ı öldürdüler. Daha sonra dükkânlarını kapatarak gösterilere başladılar. Bunun üzerine Türklerle Ermeniler arasında çatışmalar başladı. Ermeniler, mahallelerinde kalan Türkleri öldürmeye ve caddelere bakan evlerinden ateş açmaya ve yangınlar çıkarmaya başladılar. Çatışmalar civar bölgelere de yayıldı.

Olaylar sonunda kurulan askerî mahkeme 9'u Türk, 6'sı Ermeni olmak üzere 15 kişiyi idam etti. 6 kişiye de kürek cezası verildi. Daha sonra Adana Valiliği'ne gönderilen Cemal Paşa, Avrupa'ya hoş görünmek için, kendilerini savunmak zorunda kalan Türklerin aleyhinde bir tutum sergiledi. Yalnız Adana'da 30, Erzin'de 17 Türk asıldı. 47 Türk'e karşılık sadece bir Ermeni asıldı. Patrikhane soruşturma heyeti ölü sayısının 21.330 kişi olduğunu açıkladı. İlin resmî bildirisine göre ise bu rakam 10.000'in altındaydı.

1909 Adana olayları, Ermeni ıslahatı konusunu tekrar gündeme getirdi. İttihatçıların devamlı anlaşmak istemelerine rağmen Ermeniler, Balkan harbi sırasında, devletin en sıkışık durumundan da yararlanarak yabancı devletleri işin içine soktular.

27 Nisan: *II. Abdülhamid, 31 Mart Vak'ası'na dahli olduğu gerekçesiyle İttihat ve Terakki tarafından tahttan indirildi; yerine 65 yaşındaki kardeşi Mehmet Reşat V. Mehmet unvanıyla padişahlığa getirildi.*

31 Mart İsyanı'nı bastırmak için Hareket Ordusu'nun İstanbul önlerine geldiği bir sırada Ayan ve Mebusan Meclisleri, 22 Nisan 1909'da başkentten daha güvenli görülen Yeşilköy (Ayestefanos)'de "Millî Meclis" olarak

toplandılar ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi konusunu görüştüler. Ancak Mahmut Şevket Paşa'nın bu konuda zamanın daha erken olduğunu belirtmesi üzerine karar geriye bırakıldı.

İstanbul teslim olduktan sonra meclis eski binasına taşındı ve 27 Nisan 1909'da "Millî Meclis" bu defa İstanbul'da olağanüstü bir toplantı yaparak II. Abdülhamid'in durumunu görüştü. Meclis bu isyanın çıkmasında Padişahı sorumlu görüyordu. Bu sebeple tahttan indirmeye karar verdi. Şeyhülislam Ziyaettin Efendi'den gereken fetva alındı. Dört kişilik bir heyet fetvayı II. Abdülhamid'e tebliğ etti. O, 31 Mart olayında parmağı olmadığını söyledi ve hayatından emin olup olmayacağını sordu. Kendisine teminat verildi. Aynı akşam özel bir trenle Selanik'teki Alatini Köşkü'ne gönderildi. Böylece II. Abdülhamid'in 33 yıl süren saltanatı sona erdi. (II. Abdülhamid'in 31 Mart isyanının çıkmasından sorumlu olduğunu gösteren hiçbir delile bugüne kadar rastlanamamıştır.) II. Abdülhamid tahttan indirilince yerine küçük kardeşi Reşat Efendi, 65 yaşında V. Mehmet adı ile tahta çıktı.

Bu gelişmelerden sonra 19 Ağustos 1909'da kabul edilen bir kanunla, İkinci Meşrutiyet'in dayandığı 1876 tarihli anayasanın yirmi bir maddesi değiştirildi, üç madde eklendi. Bununla Padişahın yetkileri belirlendi ve kısıtlandı. Yasama ve yürütme organlarının yetkileri ise çoğaltıldı.

Bundan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Fırka haline getirilerek Hükümeti doğrudan doğruya eline aldı. Maliye Nazırlığı'na Cavit Bey, Dahiliye Nazırlığı'na da Talat Bey getirildi.

20 Haziran: *Osmanlı Hükümeti, yabancı uyruklu Yahudilerin, devletin çıkarlarına zararlı olabileceği gerekçesiyle Filistin'e göçünü yasakladı.*

II. Abdülhamid'in tüm titizliğine ve Osmanlı Hükümeti'nin yoğun çabalarına karşın, Siyonistler binlerce taraftarını Filistin'e sokmayı ve yerleştirmeyi başarmışlardı. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında kutsal topraklarda yaşayan Yahudi nüfusu, göçmen akınları sayesinde II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılına kıyasla üç misli artmış ve 80.000'e yükselmişti. Bu zaman içinde Siyonistler, 40.000 dönüm toprak satın almayı ve 33 yerleşim merkezi (koloni) kurmayı başarmışlardı.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra özgür ortamdan yararlanmak isteyen etnik grupların çabalarını göz önünde bulunduran İttihat ve Terakki, Siyonizm'i eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan müstakil bir devlet koparmak

isteyen bir akım olarak görüyordu. Yeni yöneticilerin Siyonizm'i ayrılıkçı bir akım olarak görmelerinin nedeni; Jakobus H. Kann'ın 1907'de Filistin'e yaptığı bir gezideki inceleme ve gözlemleri ile buradaki Yahudi yerleşim merkezlerinin geleceği ile ilgili özelemlerini yansıtan ve 1909'da Almanca yayınlanan "İsrail Vatanı" (Eretz Israel) kitabıdır. Bu kitap daha sonra Fransızca'ya çevrildi. Kitaba göre, Padişahın egemenliği altındaki Filistin'de özerk bir Yahudi Devleti'nin kurulması ve vergi toplamaktan savunmaya kadar Filistin'e ait tüm işlerin Siyonist yönetime devredilmesi isteniyordu. Yazara göre bu özerk Yahudi Devleti'nin sınırları, kuzeyde Lübnan'a, doğuda Şam-Akabe demiryolu çizgisine, güneyde Mısır'a ve batıda da Akdeniz'e kadar uzanacaktı. Kann'ın bu düşünceleri İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kaygıyla karşılandı.

İttihatçıları tedirgin eden ikinci bir konu da, Siyonizm'in yabancı devletler tarafından desteklendiğini, bilhassa Batının Siyonistleri kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürmeye ve parçalamaya çalıştığını sanmalarıydı. Osmanlı İmparatorluğu dahilinde Yahudi göçmenlerin yerleştirilmesi projesini yürüten tek örgüt Siyonistler değildi. Evrensel İsrailoğulları Birliği, Yahudi Kolonizasyon Derneği, Alman-Musevi Kolonizasyon Örgütü bir süreden beri kutsal topraklarda faaliyet gösteriyorlardı ve Fransa ve Almanya'da kayıtlı bulunuyorlardı. Siyonistler ne kadar dünya politikasında bağımsız olduklarını ve bu tip örgütlerle ilişkileri olmadığını söyleseler de, Bâbîâlî onların, imparatorluk içinde çıkarlarını korumak amacıyla Batı tarafından tutulmuş oldukları görüşündeydi.

Filistin'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yahudi göçünü durdurmak gereğini Bâbîâlî'ye bildirmesinden sonra hükümet konuya eğildi. Hüseyin Hilmi Paşa, Siyonizm hakkında ön bilgi toplamak amacıyla Hariciye ve Adliye Nezaretleri'ne talimat vererek bir rapor hazırlanmasını istedi. Bu arada Sadrazamın elinde Kudüs'ün sabık mutasarrıfı olan Ali Ekrem Bey'in raporu bulunuyordu. Ali Ekrem Bey, Ağustos'ta Beyrut Valiliği'ne atanmadan önce bir rapor hazırlamış ve bu çalışmasında Filistin'e yönelik Yahudi göçünün tehlikelerini belirtmişti. Dahiliye Nazırı Ferit Paşa, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesine karşıydı. 20 Haziran 1909'da toplanan kabine, önce önündeki raporları değerlendirdi. Kabinet, Filistin'e yerleşen 50.000 Yahudi'nin yabancı uyruklu olduğuna dikkat çekerek, başta Kudüs Mutasarrıflığı olmak üzere tüm Filistin'de yabancılara arazi satımını yasakladı.

Nezaretlere İttihatçı müsteşarların yerleştirilmesi konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşmazlığa düşen Ferit Paşa istifa etti ve yerine 7

Ağustos 1909'da Talat Bey atandı. Yahudi göçü sorunu 5 Eylül 1909'da yeniden kabinenin gündemine geldiğinde Talat Bey, Yahudilerin Filistin'de ne kadar arazi ve taşınmaz mal aldıklarını incelemek üzere Defter-i Hakanî Nezaretince bir komisyon kurulmasını önerdi. Bu komisyonun tetkik ve teklifleri doğrultusunda Filistin'e Yahudi akımını ve yerleşimini önleyecek yasalar çıkartılacaktı. Fakat bu yasalar hazırlanıncaya kadar yabancılara -Yahudi olmasalar dahi- arazi satışı durduruldu. 28 Eylül'de de Talat Bey, valilere gönderdiği bir talimatta, "meselenin çok acil" olduğunu belirterek, II. Abdülhamid döneminde konulan yasak ve kısıtlamaların aynen uygulanmasını emretti. Böylece "Kırmızı Tezkere" usulü¹⁰ yeniden yürürlüğe girdi. Yabancı uyruklu Yahudilere sadece üç aylık bir süre için Filistin'e girme hakkı tanındı. Filistin'de arazi veya taşınmaz malların alım-satımı ise -Osmanlı Yahudileri de dahil olmak üzere- tüm Yahudilere yasaklandı.

24 Ekim: *İtalya ile Rusya arasında Osmanlı topraklarının bölüşülmesini esas alan Racconigi Antlaşması imzalandı.*

Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakından sonra Rusya ile İtalya birbirlerine daha çok yakınlaştılar. Avusturya'nın bu hareketi, İtalya'nın Adriyatik projesine büyük bir darbe vuruyordu. Yine Avusturya'nın Balkanlar'da yayılması ve güçlenmesi, Rusya'nın Balkan politikasını tehdit eder hale gelmişti. İşte bu sebeplerden Rus Çarı II. Nikola ile İtalya Kralı III. Victor Emmanuel 1909 Ekim'inde, İtalya Kralı'nın Torino yakınlarındaki Racconigi şatosunda buluştular. Yapılan uzun görüşmelerde, özellikle Balkanlar'ın durumu ele alındı. Sonunda 24 Ekim 1909'da iki devlet arasında Raccconigi Antlaşması imzalandı. Buna göre;

1. Balkanlar'da statükonun korunması esas alınacak, fakat bu statüko korumadığı takdirde Balkanlar'da her ulusa eşit gelişme hakkı verilecekti.
2. İki devletten biri, Yakındoğu ile ilgili olarak üçüncü bir devletle yürürlükte olan anlaşmalardan başka bir anlaşma yapmak isterse, buna diğeri de katılacaktı.
3. İtalya, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki çıkarlarını, buna karşılık Rusya da İtalya'nın Trablusgarb ve Bingazi üzerindeki çıkarları ile ilgisini tanıyacaktı.

¹⁰ "Kırmızı Tezkere" usulünün ayrıntıları için bakınız: 21 Kasım 1900 tarihi.

İtalya ile Rusya arasında yapılan bu anlaşma gizli tutulmakla beraber, iki devletin bu tarihlerden itibaren ilişkilerindeki yakınlık, Osmanlı, Almanya ve Avusturya'yı endişeye düşürdü. Anlaşma aslında Osmanlı topraklarının bölüşülmesini esas alıyordu. Diğer taraftan da İtalya'yı Üçlü İttifak'tan uzaklaştırıyordu.

Bununla beraber gelişmelerden memnun olmayan Almanya, Üçlü İttifak'ı ayakta tutabilmek için iki müttefikini Balkan statükosu konusunda uzlaştırmaya çalıştı. Sonunda İtalya ile Avusturya arasında 19 Aralık 1909'da bir anlaşma imzalandı. Anlaşmayla her iki devlet de karşılıklı olarak bazı ödünler verdiler.

1 Nisan: *Arnavutlar Osmanlı yönetimine karşı, vergi ödememek, Arnavutça'nın resmî öğrenim dili olması ve Latin alfabesinin kullanılması istekleriyle ayaklandılar.*

Osmanlı yönetiminde Arnavutlar bazı ayrıcalıklara sahiptiler: Bazı vergiler alınmaz, gönüllüler dışındakiler askere gitmezlerdi; silah taşımaları da serbestti ve Osmanlı Devleti'ne en sadık tebaa idi. Fakat II. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki yönetimi, yeni anayasayı eşit şekilde Arnavutlara da uygulamaya girişince ilişkiler bozuldu. Buna göre Arnavutlar da diğerleri gibi bütün vergileri vermeye ve asker göndermeye zorlandılar. O tarihe kadar Osmanlı Devleti'nin yanında Bulgarlara, Sırlara, Karadağlılara ve Rumlara karşı dövüşen Arnavutlar Ağustos-Eylül 1909'da ayaklandılar. İpek ve Yakova'da başlayan ayaklanma askerî kuvvetler tarafından kısa sürede bastırıldı. Ertesi yıl Kosova Valisi'nin Üsküp'ü imar etmek için Oktrova Vergisi (kasabaya giriş ve ayakbastı parası) almak istemesini ileri süren Arnavutlar 1 Nisan 1910'da İpek Sancağı'nda tekrar ayaklandılar ve ayaklanma kısa sürede Prizren, Geylan, Priştine, Viçitrin ve hatta İşkodra çevresine (Malisya) kadar genişledi. Bunun üzerine yeniden ayaklanmayı bastırma hareketine girişildi. Bu ayaklanma da kısa sürede bastırıldı. Bundan sonra 1911 ve 1912 ilkbaharında İşkodra'nın Merdita bölgesinde başlayan ve sonraları bütün Kuzey Arnavutluk'u saran ayaklanmalarla Arnavutluk'taki karışıklıklar Balkan Savaşı'na kadar sürüp gitti.

3 Temmuz: *Osmanlı'da iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi, Makedonya'daki huzursuzluğu önlemek için "Kiliseler Kanunu"nu çıkardı; ancak bu kanun, Balkan Devletlerinin Osmanlı aleyhine birleşmelerine yol açtı.*

II. Abdülhamid'in Balkan politikasının esası, "Balkanlıları birbirine düşürmek" temeline oturmuştu. Böylece Osmanlı egemenliğindeki Balkanlılar, birbirleriyle mücadele etmekten, devlet otoritesine karşı mücadele etmeye

fırsat bulamayacaklardı. Bu politikanın bir süre için faydası olduğu ve elde kalan son Balkan topraklarının kopmasını geciktirdiği söylenebilir.

II. Abdülhamid'in 31 Vak'ası ile padişahlıktan uzaklaştırılmasından sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki, asayiş temin etmek maksadıyla "Kilise kavgası"nı bir çözüme kavuşturmak gereğini duydu ve 3 Temmuz 1910'da "ihtilafı kilise, okul ve mukaddes yerler, hangi unsurların nüfusu çok ise ona aittir" esasını kabul eden "Rumeli'de kain münaziünfih kilise ve mektepler hakkında kanun" adıyla bir kanun çıkardı. Bundan sonra hangi okulun kime ait olduğu açıklığa kavuşturuldu ve Hükümetin yardımıyla teslim ve tesellüm muameleleri yapıldı.

Bu kanun ile Makedonya'da Sırp, Bulgar ve Rum unsurları arasında yıllardır devam eden ve bir araya gelmelerine engel olan herhangi bir ihtilaf ve anlaşmazlık bırakılmadı. Böylece Makedonya'daki huzursuzluk ve karışıklıklar sona erdiriliyordu. Ancak aralarında hiçbir anlaşmazlık konusu kalmayan bu devletler, kendi aralarında anlaşmalar ve ittifaklar yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı birleştiler. Böylece Osmanlı yönetimi kendi elleriyle Balkan Devletlerinin aralarında anlaşmalarına ve Osmanlı'ya karşı birleşmelerine en uygun imkânı ve ortamı sağlamış oldu. Bu durum ileride Balkan Savaşı'nın çıkmasının asıl sebebini oluşturmuştur.

5 Ekim: *Portekiz Cumhuriyeti ilan edildi. Kral II. Emmanuel sürgün edildi.*

I. Carlos döneminde (1889-1908) monarşi, israf ve ekonomik zorluklar sonucu halk desteğini yitirdi. Joao Franco'nun bir diktatörlük kurmasına göz yuman kral, büyük oğluyla birlikte sokak ortasında öldürüldü. Yerine geçen ikinci oğlu II. Emmanuel (1908-1910) otoriter rejimden vazgeçti, fakat askerî bir darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı ve Portekiz'de 5 Ekim 1910'da Cumhuriyet ilan edildi; Kral II. Emmanuel ise sürgüne gönderildi.

4 Kasım: *Alman İmparatoru ile Rus Çarı arasında imzalanan Potsdam Antlaşması'yla Yakındoğu'daki çıkar bölgeleri karşılıklı olarak tanındı.*

1904 İngiliz-Fransız Antlaşması'yla Fransa Fas'a yerleşmişti. Bu noktada Fransa'nın karşısına, Fas'ın koruyucusu olarak Almanya çıktı. Bu durum, Almanya ile Fransa ilişkilerini gerginleştirdi. Ancak İngiltere'nin Fransa'nın yanında yer alacağını belirtmesi üzerine Almanya gerilemek zorunda kaldı.

Almanya, batıda Fransa ve İngiltere'nin bu tutum ve davranışları karşısında, Rusya ile Yakındoğu çıkar çatışmalarına bir son vermek ihtiyacını duydu. Bu konuda Alman İmparatoru ile Rus Çarı arasında 4 Kasım 1910'da Potsdam Antlaşması imzalandı.

Bu anlaşma, Almanya ile Rusya arasındaki Yakındoğu çıkar bölgelerinin karşılıklı olarak tanınmasıydı. Buna göre; Almanya 1907 tarihli İngiliz-Rus Antlaşması'nda belirlenen şekli ile Rusya'nın Kuzey İran'daki nüfuz bölgesini tanıyor, buna karşılık Rusya da Almanya'nın Bağdat Demiryolu'ndaki haklarını tanıyordu ve muhalefetten vazgeçiyordu. Her iki taraf da, iktisadî "Açık Kapı" politikasına saygı göstereceklerdi. Rusya, Almanya'nın İran'daki ticarî faaliyetlerine güçlük çıkarmayacak ve demiryolu yapımında taraflar birbirlerine eşit davranacaklardı.

Bu anlaşmayla Almanya, Rusya'nın İran'daki özel durumunu tanımış oluyordu. Ancak bu, önemli hiçbir Alman çıkarını etkilemiyor ve Yakındoğu'daki güçler dengesini değiştirmiyordu. Buna karşılık Alman tüccarları, o güne kadar Rusya ve İngiltere'nin tekelinde bulunan İran pazarlarına el atabilecek duruma geliyordu.

Bu anlaşma, diğer devletler tarafından hoşnutsuzlukla karşılandı; Fransa ve İngiltere tarafından, Üçlü İtilaf'a indirilen bir darbe olarak görüldü.

20 Kasım: *Meksika'da 34 yıllık Porfirio Diaz yönetimine karşı Francisco Madero'nun liderliğinde Meksika Devrimi başladı.*

Kasım 1976'dan beri Meksika, General Porfirio Diaz tarafından sert ve otoriter bir şekilde idare ediliyordu. Diaz'ın yönetiminde asayişsizliğin büyük ölçüde ortadan kaldırılmasına ve ekonomik yönden büyük gelişmeler kaydedilmesine rağmen, ülkenin kaynaklarından küçük bir azınlık ve yabancı şirketler -özellikle ABD- yararlanmaktaydı. Bu durum orta ve alt kesimleri rahatsız ediyordu. Seçimler ise göstermelik ve hile doluydu.

1910'da yeni seçimlerin zamanı geldiğinde, 1904'ten beri ılımlı muhalefet yapan Francisco Madero, Diaz'a karşı adaylığını koydu. Ancak Madero, Diaz ve adamlarının seçimle yenilmeyeceklerini biliyordu. Gerçek demokratik bir sistem kurmak için zor kullanmak gerekiyordu. Madero bu amaçla, aralarında eski haydut Pancho Villa'nın da bulunduğu adamlarını harekete geçirdi ve 7 Ekim 1910'da San Luis Potosi şehrinde, serbest genel seçimlerin yapılması için Diaz rejiminin ortadan kaldırılması gerektiği ve bunun için

de halkın silaha sarılmasının şart olduğu yönünde bir bildiri yayınladı. Bu amaçla silahlanan halk, 20 Kasım 1910'da Chihuahua'nın Puebla şehrinde harekete geçti. Kısa süreli ve küçük çapta bir askerî harekattan sonra Madero, 7 Haziran 1911'de Mexico'ya girdi. Diaz ise Meksika'dan ayrıldı. Ardından 6 Kasım 1911'de yapılan seçimleri Francisco Madero kazanarak başkanlık görevine başladı.

Madero'nun kararsız ve çekingen tutumu, halkın desteğini yanına alamaması ve büyük çıkar gruplarına dokunması sebebiyle 10 Şubat 1913'te "Trajik On Gün" diye anılan olaylar dönemi başladı. Büyük çıkar gruplarının harekete geçmesi ve ABD büyükelçisinin entrikalarıyla 22 Şubat'ta Madero kurşuna dizildi. Madero'nun ölümünden sonra onun yerine geçen General Huerta'yı 16 Ağustos 1914'te Carranza devirdi. Carranza da 21 Mayıs 1920'de kurşuna dizildi ve yerine General Alvaro Obregon geçti. Bundan sonra da Meksika siyasal hayatında istikrar sağlanamadı.

Özellikle General Huerta, Amerikan çıkarlarına aykırı davranması sebebiyle ve Amerikan yardımıyla devrilmişti. Carranza döneminde ABD birlikleri Meksika'ya büyük bir askerî çıkarma yaptılar. Bu arada Pancho Villa ve Emiliano Zapata ise ülkenin kuzeyinde zaman zaman birlikte eylem yapıyorlardı. Zapata 8 Nisan 1919'da, aynı şekilde Pancho Villa ise 20 Temmuz 1923'te tuzağa düşürülerek öldürüldüler.

7 Şubat: *Osmanlı Devleti'nin İtalya elçisi, İtalya'nın Trablusgarb'a karşı işgal hazırlığı içinde olduğunu bildirmesine rağmen Bâbiâli bunu dikkate almadı.*

Osmanlı Devleti'nin Roma elçisi Kazım Bey, 7 Şubat 1911'de Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla, Hükümetin dikkatini İtalya'daki hazırlıklara çekiyor, İtalyanların bu hazırlıkları Trablusgarb'a taarruz amacıyla yaptığını, tedbirlerin zamanında alınmaması halinde, bu kıymetli vatan parçasının elden çıkabileceğini belirtiyordu. Bu raporların benzerleri daha önce; Trablusgarb Valisi İbrahim Paşa, Trablusgarb mebusları ve Roma Askerî Ataşesi Binbaşı Ali Fuat tarafından da gönderilmişti. Bâbiâli bunun üzerine, oradaki askerî mevkilerin takviye edilmesi ve vali olarak oraya daha bilgili, ihtiyatlı bir şahsın tayin edilmesi dışında, İtalyan Hükümeti'nin işgaline ihtimal vermediği için, tedbir almak yoluna gitmedi.

1 Temmuz: *Almanya'nın, Fas'ın Atlantik kıyılarında bulunan Agadir limanına Panther adlı savaş gemisini yollamasıyla "İkinci Fas Krizi" ortaya çıktı.*

Fransa, Fas'taki ekonomik ve askerî faaliyetlerini günden güne arttırmaktaydı. Fransa'nın Fas üzerindeki kontrolünü gittikçe yoğunlaştırması, Faslı kabilelerin tepkisine sebep oldu. Fas Sultanı'nın 1911 Mart'ında, Fransız komutanının telkini ile iki asker kaçağını kurşuna dizdirmesi, bu kabilelerin ayaklanmasına neden oldu. Ayaklanma kısa zamanda genişledi ve Sultan çaresiz kalınca Fransız konsolosluğuna sığındı. Diğer taraftan asiler, Fas şehrinde yabancılara saldırmaya başladılar. Durumun iyice karışması üzerine, Algesiras kararlarına göre Fas'ta güvenliği sağlamakla görevli olan Fransa, Fas'taki kuvvetlerinin yeterli olmayacağını görerek, Fransa'dan asker getirmek istedi. Fakat böyle bir teşebbüsün Almanya'da yaratacağı tepkiden çekindiği için, Almanya'yı durumdan haberdar etti ve Fas'ta güvenlik sağlanır sağlanmaz askerini geri çekeceğini bildirdi.

Fransız kuvvetlerinin Fez şehrine çıkmasından iki hafta sonra İspanyollar da Larache şehrine asker çıkardılar. Bu durumda Almanya, Fransa'yı tavize zorlamak için 1906 Algesiras Antlaşması'nın artık şartlara uymadığını, dolayısıyla yeni bir anlaşma yapılması gerektiği tezini ileri sürdü. Fakat Fransa'dan ses çıkmadı. Bunun üzerine Almanya 1 Temmuz 1911 günü Fas'ın Atlantik kıyılarında bulunan Agadir limanı önüne, orada bulunan Alman vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak bahanesiyle Panther adlı savaş gemisini yolladı. Bundan telaşa kapılan Fransa Almanya ile müzakerelere girişti. Müzakerelerde, Almanya Fransız Kongosu'nun tamamının kendisine verilmesini istedi. Bu, Fransa'nın kabul edemeyeceği bir tavizdi. Cebelitarık Boğazı'nı tehdit edebilecek bir mevkiye Almanya gibi güçlü bir devletin yerleşmesini istemeyen İngiltere de olaya karıştı ve Fransa'nın yanında yer aldı. Bunun üzerine Almanya İngiltere'ye, Fas'ın Atlantik kıyılarına yerleşmek niyetinde olmadığını söyledi ve Kongo konusunda yumuşadı.

Bu yumuşamanın sonucu olarak Fransa ile Almanya arasında 4 Kasım 1911'de Berlin'de bazı anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalarla Almanya, Fransız Kongosu'nun tamamını istemekten vazgeçti ve Fransa bu topraklardan 275.000 km karelik bir toprağı Almanya'ya terk etti. Fakat Fransa'nın Almanya karşısında ezilmiş olduğu izlenimini vermemek için, Kamerun'dan küçük bir toprağı da Almanya Fransa'ya verdi. Ayrıca Almanya Fransa'yı Fas'ta tamamen serbest bıraktı. Buna karşılık Fransa da Almanya'nın Fas'taki ekonomik menfaatlerine saygı göstermeyi taahhüt etti.

13 Temmuz: *İngiltere ile Japonya arasında yapılan bir anlaşma ile İngiliz-Japon ittifakının, İngiltere ile hakem anlaşması olan devletlere (ABD) uygulanmaması kabul edildi.*

1907 İngiliz-Rus anlaşmasıyla İngiltere'nin Hindistan bakımından endişeleri yok olduysa da, bu defa ABD, İngiliz-Japon ittifakına takıldı. Her ne kadar İngiliz-Japon ittifakı Doğu Asya'ya ait olup, bir Pasifik savaşını kapsamıyor idiyse de, ABD, Filipinler bakımından Japonya'dan çekindiği için, bu ittifakı kendisine de yönelmiş saymaktaydı. Bu sebeple Amerika ittifakın sona erdirilmesini istediysen de İngiltere buna yanaşmadı. Fakat Amerika'nın ısrarları karşısında İngiltere 1910 yılında ABD ile bir hakem anlaşması imzaladı. Bunun özelliği, anlaşmanın Japonya ile çıkacak anlaşmazlıklarda

uygulanacak olmasıydı. Yani Japonya yüzünden bir anlaşmazlık çıkarsa, İngiltere Japonya'nın yanında yer almayacak, fakat Amerika ile beraber hakeme gideceklerdi. Bunun üzerine İngiltere, Japonya'ya başvurup 1905 ittifakında değişiklik yapılmasını istedi. Japonya da İngiltere'yi elinden çıkarmamak için buna razı oldu ve 13 Temmuz 1911'de İngiltere ile Japonya arasında yapılan bir anlaşma ile, İngiliz-Japon ittifakının, İngiltere ile hakem anlaşması olan devletlere uygulanmaması kabul edildi. Yani bir Amerika-Japonya çatışmasında, İngiliz-Japon ittifakı yürürlüğe girmeyecekti.

28 Eylül: *Osmanlı Devleti'yle İtalya arasında Trablusgarb Savaşı başladı.*

1900 yılında İtalya ile Fransa arasında yapılan bir anlaşmayla Fransa, İtalya'nın Trablusgarb üzerindeki haklarını tanıdı. Racconigi Antlaşması ile bu isteklerini Rusya'ya da kabul ettiren İtalya, harekete geçmek üzere uygun zamanı beklemeye başladı. İtalya bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu toprakları ile geniş ticarî ve ekonomik ilişkilere girişti, Trablusgarb'da da önemli yatırımlar yaptı. 1910 yılı başından itibaren İtalyan Hükümeti ve basını, İtalya'nın Trablusgarb ile yakın ilgisinden söz etmeye başladı. Ardından bu bölge ile ilgili ekonomik bağlantılardan bahsedilmeye başlandı. İtalyan basını ise Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'daki yönetimine karşı kampanya açtı.

İtalya'nın bu tutumuna karşı Osmanlı Devleti Almanya'dan bir destek sağlamak istediysen de başarılı olamadı.

Arnavutların Osmanlı yönetimine isyan etmeleri ve 1911 Mart ayından itibaren İkinci Fas krizinin ortaya çıkması ile İtalya, Trablusgarb'a karşı harekete geçmek için zamanın geldiğine karar verdi. Bu şartlar içinde İtalya, Osmanlı Devleti'ne verdiği 24 saat süreli bir notada; Osmanlı subayları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin cahil ve mutaassıp halkı İtalyanlar aleyhine kışkırttıkları, İtalyanların can güvenliklerinin tehlikeye girdiği, hatta canlarını tehlikede gören bazı ailelerin bölgeyi terke hazırlandıkları; Trablusgarb ve Bingazi'nin, Kuzey Afrika'nın diğer yerlerine oranla (Yani, Fransız ve İngiliz sömürgeleri olan, Tunus, Cezayir ve Fas ile Mısır kastediliyordu.) uygarlıktan uzak bırakıldığını; buraların keşmekeş içinde bulunduğunu; bütün başvurulara rağmen Osmanlı Devleti'nin duruma bir çare bulamadığını; bu sebepten de İtalya'nın, Trablusgarb ve Bingazi'yi askerî işgal altına almaya karar verdiğini bildirerek, mukavemet edilmemesi

hususunda Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'a emir vermesi isteniyordu. Osmanlı Devleti'nin aynı gün verdiği cevapta; İtalyan iddiaları reddediliyor, İtalya'nın bütün ekonomik faaliyetlerine izin verildiği ve asayişsizliğin söz konusu olmayacağı, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ihlal edilmeksizin, İtalya ile görüşmelere hazır olunduğu ve İtalya'nın istediği emrin verilemeyeceği bildiriliyordu. İtalya bu cevabı alır almaz, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Osmanlı Devleti savaşa çok hazırlıksız girdi. Ülkeye tecavüz olduğunda Trablusgarb'da vali bile yoktu. Bu şartlar altında başlayan savaşta bir avuç Türk askeri, yerli halkı da teşkilatlandırarak İtalyanlara karşı koymaya çalıştı. İtalya denizlere hakim olduğundan deniz yoluyla da yardım gönderme imkânı olmadı. Sadece Mısır ve Tunus'tan kaçak olarak silah ve cephane gönderilebildi. Savaş başlarında İtalyan donanması, Trablus ve Bingazi kıyılarını bombaladı ve Trablus, Tobruk, Derne, Humus ve Bingazi şehirlerine asker çıkardı. Fakat İtalyan askeri kıyılardan daha içerilere giremedi.

Osmanlı Devleti'nin bu güç durumuna rağmen İtalya, savaşın uzayıp gideceğini anlayınca, Osmanlı Devleti üzerinde birtakım baskı yollarına başvurdu. İtalya 5 Kasım 1911'de yayınladığı bir deklarasyonla, Trablus ve Bingazi vilayetlerinin İtalya Krallığı'na katılmış olduğunu ilan etti. Osmanlı Devleti bu ilhakı protesto etti ve bunun milletlerarası hukuka aykırı olduğunu bildirdi.

Bunun yanında İtalya büyük devletlerin aracılığını istedi. Osmanlı Devleti'nin büyük devletlerin aracılık teşebbüslerine karşı cevabı, İtalya'nın işgalden vazgeçmesi ve askerini geri çekmesi gerektiği şeklinde olunca, İtalya'nın bu teşebbüsünden de bir sonuç çıkmadı.

Bütün bu teşebbüslerden bir sonuç alamayan İtalya, 18 Nisan 1912 günü donanması ile Çanakkale Boğazı'nı zorlayıp, Marmara ve İstanbul'a yönelmek istedi. Fakat Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nın girişini torpille kapatınca, İtalyan donanması Boğazdan içeri girmeye cesaret edemedi. Bunun üzerine İtalya, 1912 Nisan ve Mayıs aylarında Oniki Ada'yı, adaların Rum halkının da yardımıyla işgal etti.

Trablusgarb Savaşı'nı fırsat bilen Rusya, 1911 yılı sonunda Boğazları açtırmak için teşebbüste bulundu. Bununla da yetinmeyerek Balkan Devletlerini Osmanlı aleyhine kışkırtmaya başladı. Balkanlar'daki bu kaynaşmalar

üzerine endişelenen Almanya, Osmanlı Devleti'ne bir an önce İtalya ile barış yapmasını tavsiye etti.

21 Ekim: *Osmanlı Devleti İngiltere'ye bir ittifak teklifinde bulundu.*

İki kutba ayrılmış olan Avrupa'da, bu kutuplardan birine katılmanın Osmanlı Devleti için zarurî olduğu fikri yaygındı. Osmanlı Devleti bir yandan askerî ıslahat yaparken bir yandan da müttefik aramaya koyuldu.

Maliye Nazırı Cavit Bey, 21 Ekim 1911'de İngiltere Bahriye Bakanı Winston Churchill'e bir mektup yazarak, Osmanlı Devleti'yle İngiltere arasında bir ittifak yapılmasını teklif etti. Churchill, Dışişleri Bakanı Grey'e danıştıktan sonra verdiği cevapta, "şimdilik yeni siyasî bağlar altına giremeyiz" diyerek ittifak teklifini reddetti. Ayrıca Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa, İngiliz Dışişleri Bakanı Grey'e ikinci bir ittifak teklifinde bulundu. Ancak Osmanlı Devleti'nin varlığının bu yolla korunabileceğini kabul eden İngiltere, ittifak için yapılan bu teklifi de sonuçsuz bıraktı.

10 Ekim: *Çin'de Mançu hanedanının hükümdarlığı sona erdirildi ve Cumhuriyet ilan edildi.*

Japonya'nın Rusya karşısındaki zaferi bütün Asya'da derin yankılar uyandırdı. Çin İmparatoriçesi Tz'u Hsi, Japonya'nın gerçekleştirdiği bu başarıdan etkilenerek ülkesinde bazı reformlara girişti: Batı teknik ve bilgisine karşı uyanan ilgiden dolayı dışarıya öğrenciler gönderilmeye başlandı. Ordu ele alınarak 36 tümenlik düzenli bir silahlı kuvvetin teşkili için planlar yapıldı; merkezî otoritenin kuvvetlendirilmesi için yönetimde reformlar yapıldı.

Girişilen bu reformlar; halkın Mançu hanedanını sevmemesi ve çıkarları zarar görenlerin karşı çıkması sebebiyle destek görmedi. İmparatoriçe Tz'u Hsi'nin 1908 Kasım'ında ölmesinin ardından yerine 3 yaşında bir çocuğun (Pu Yi) geçmesi ile Dr. Sun Yat-sen liderliğinde aydınlar ihtilali başladı.

Dr. Sun Yat-sen, daha 1895 yılında Canton'da bir ihtilal hareketine başvurmuş, ancak başaramayıp yurtdışına kaçmıştı. Bundan sonra İngiltere ve Amerika'ya giden ve 1899'da Japonya'ya yerleşen Sun Yat-sen, üç temel unsuru "cumhuriyet, demokrasi ve sosyalizm" olan siyasal ve sosyal doktrini bu sıralarda gerçekleştirdi; toprağın köylüye eşit şekilde dağıtılmasını ve Çin'in bir "Aydınlar Hükümeti"ne ihtiyacı olduğunu savundu.

Dr. Sun, Japonya’da iken 1905 yılında “Kutsal Lig” adı ile ihtilalci bir grup meydana getirdi. Bu sırada Çin’den kaçan birçok reformcu da Tokyo’da toplandı. Daha sonra Dr. Sun, Çin’deki rejime karşı geniş bir propaganda faaliyetine girişti: Çin’deki aydınlar arasında fikirlerinin yayılmasına çalıştı, Çin dışında yaşayan Çinliler arasında aktif olmaya çalıştı, Çin dışında okuyan Çinli öğrencilere ulaşmak ve onları etkilemek için uğraştı.

Dr. Sun ve arkadaşlarının çalışmaları ve kışkırtmaları sonucu 1906, 1907 ve 1910’da Çin’de dağınık birtakım hareketler ve kaynaşmalar meydana geldi. 1907’deki ayaklanma güney Çin’de patlak verdi ve birkaç eyalete birden yayıldı. Fakat hükümet bu ayaklanmayı bastırdı. 1910 yılında ürünün kötü olması dolayısıyla yine güneyde, Hunan eyaletinde karışıklıklar çıktı, aydınlar reform istediler. Bunun üzerine İmparator naibi, 1910 Ekim’inde, 1913 yılında bir parlamentonun kurulması için hazırlıklar yapılacağını söyleyince durum sakinleşti.

Fakat 1911 Mayıs ayında Hükümetin, Çin şirketlerine ait demiryollarını devletleştirmek istemesi üzerine yeni ayaklanmalar patlak verdi. Dr. Sun Yat-sen liderliğindeki Kuomintang Partisi ayaklanmaların yönetimini eline aldı. Ayaklanmalar, Yang-tze nehri güneyindeki bütün eyaletlere yayıldı. Çin, tam bir ihtilal havası içine girdi. Bu eyaletlerin temsilcileri Wuchang’da toplanarak Cumhuriyeti ilan ettiler ve geçici anayasa niteliğinde olmak üzere bir pakt imza ettiler. Bu sıralarda Şanghay’da da bir askerî hükümet kurulmuştu. Amerika’da bulunan Dr. Sun hemen Çin’e geldi ve Aralık ayı sonunda da geçici Hükümetin başkanı oldu. Bu duruma karşı koyamayan Çin Hükümeti de 1912 Şubat ayında Mançu hanedanının hükümdarlığının sona erdiğini ilan etti. Bu surette Çin’de Cumhuriyet rejimi başlamış oldu. 15 Mart 1912’de bir Kurucu Meclis Çin için bir anayasa kabul etti.

13 Mart: *Sırp-Bulgar ittifak antlaşması Sofya’da imzalandı.*

Trablusgarb Savaşı sırasında Rusya, Balkan Devletlerini Osmanlı Devleti aleyhine sürekli olarak kışkırtıyordu. O zamana kadar Balkan Devletleri arasında Makedonya ve diğer Balkan toprakları üzerinde görüş ayrılıkları vardı. II. Abdülhamid ise bu görüş ayrılıklarından sürekli olarak yararlanarak bir denge siyaseti gütmüştü. Ancak İttihat ve Terakki’nin “Kiliseler Kanunu”nu çıkartmasıyla Balkanlar’daki bu görüş ayrılıkları büyük ölçüde ortadan kalktı. Rusya’nın da yardımıyla Bulgaristan’la Sırbistan, bu rekabeti bir yana bırakarak birbirlerine yakınlaştılar.

Trablusgarb Savaşı’nın çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti bir tedbir olarak Balkanlar’a asker yığmıştı. Bu durum, iki devletin birbirine daha fazla yakınlaşmasına sebep oldu. Bunda, Sırbistan’ın Avusturya karşısında duyduğu korkunun da etkisi büyüktü.

Sırp-Bulgar ittifak görüşmeleri 1911 Ekim başında Sofya’da başladı. Müzakerelerde taraflar Makedonya’nın geleceği konusunda kolayca anlaşamadılar, ancak Rusya’nın araya girmesiyle görüşmeler 13 Mart 1912’de Sofya’da gizli bir antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı.

Antlaşmaya göre taraflar birbirlerinin, bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini korumayı ve taraflardan birine bir veya birkaç devlet saldırırsa, birbirlerine bütün güçleri ile yardım etmeyi taahhüt ediyorlardı. Herhangi bir büyük Avrupa devleti, (Avusturya kastediliyordu) sürekli veya geçici olarak Osmanlı Avrupası’nın bir parçasını ele geçirmeye kalkışırsa ve taraflardan biri de bunu ana menfaatlerine aykırı görerek bu devlete karşı savaşa girerse, öbür taraf bütün gücü ile müttefikine yardım edecekti. Antlaşmanın gizli olan hükümlerine göre ise toprak paylaşımı öngörülmekteydi. İki müttefikin ortak harekâtı ile ele geçirilen topraklar, barışın imzasından itibaren en geç üç ay içinde paylaşılacaktı.

İki devlet arasında 11 Mayıs ve 1 Temmuz’da antlaşmanın tamamlayıcısı mahiyetinde askerî bir sözleşme imzalandı. Buna göre ise iki tarafın Osmanlı

İmparatorluğu, Avusturya ve Romanya'dan gelebilecek taarruzlara karşı ne şekilde hareket edeceği ile harekât planlarının esasları tespit edildi.

23 Nisan- 17 Mayıs: *İtalya Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etti, daha sonra bunun geçici olduğunu bildirdi.*

İtalya, Trablusgarb savaşına başlarken işi kısa sürede sonuçlandıracağını ümit etmişti; ancak umduğu gibi olmadı. Kuvvetli donanmasına ve kıyılara çıkardığı binlerce askerine rağmen, kıyılardan ancak birkaç kilometre içeri girebildi ve orada kaldı. Savaşın uzayacağını anlayınca, Osmanlı Devleti üzerinde birtakım baskı yollarına başvurdu. İtalya'nın Trablusgarb konusunda Osmanlı Devleti'ni zorlamak için Boğazlardan donanmasını geçirerek Marmara ve İstanbul'a yönelmek istemesi; Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazı'nın girişini torpille kapatması üzerine bir netice vermedi.

İtalya Boğazlarda bir şey yapamayınca 23 Nisan-17 Mayıs 1912'de Oniki Ada'yı işgal etti. Bu adalar dışında sayıları on beşi bulan küçük adacıklar da işgale uğradı. Bu işgal sırasında adaların Rum halkı da İtalyan donanmasına yardım etti. Böylece Rodos ve Oniki Ada ile etrafındaki küçük adaların tamamı İtalyanların eline geçmiş oluyordu. Adaların işgali harekâtının başlamasıyla birlikte Sakız adası, İtalyan donanmasınca ablukaya alındı. İtalyan Hükümeti, Avusturya'dan gelen baskı üzerine bu adanın işgalinden vazgeçti. İtalyanların, savaşın başlamasından sonra İzmir'e de saldırabilecekleri ihtimaline karşı İzmir'de bir Mürettep Kolordu Komutanlığı kuruldu. Osmanlı Hükümeti 21 Mayıs'ta, daha önce alınmış olan Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların sınır-dışı edilmesi kararını uygulamaya koyduğunu açıkladı. O sırada İstanbul'da 20 bin kadar ve Osmanlı Devleti sınırları içinde de 50 bin kadar İtalyan vardı.

İşgale Avusturya sert tepki gösterdi. Üçlü İttifak'a göre, Ege'deki statü ancak üç müttefikin onayıyla değiştirilebilirdi. Halbuki İtalya Oniki Ada'yı işgal ederken Avusturya'yı haberdar etmemişti. Bundan dolayı İtalya, Oniki Ada'nın işgalinin devamlı olmayıp, geçici bir işgal olduğunu bildirdi.

29 Mayıs: *Bulgar-Yunan İttifak Antlaşması imzalandı.*

Yunanistan'da 1910 yılından beri Başbakan olan Venizelos'un dışarıdaki başlıca emeli, Makedonya'daki Rumları ve Girit'i Yunanistan'a ilhak ettirmektir. Bunun için Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan yararlanmak isteyen Yunanistan, Eylül 1911'de Sofya büyükelçisi aracılığıyla Bulgar

başbakanı Geşofa, Osmanlı Devleti'ne karşı bir anlaşma yapma niyetini bildirdi. Böylelikle Yunanistan ile Bulgaristan arasında başlayan müzakereler 29 Mayıs 1912'de gizli bir antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Ardından 22 Eylül'de de askerî bir sözleşme imzalandı. Antlaşmaya göre iki taraf, Osmanlı Devleti'nden herhangi bir taarruza maruz kalırsa bütün kuvvetleriyle birbirlerine yardım edecekler ve barış koşullarını beraberce belirleyecekler; Osmanlı devleti içindeki Bulgar ve Elen milletine verilen imtiyazların geliştirilmesi için bunlar üzerindeki etkilerini kullanacaklardı. Antlaşma üç yıl için geçerli olacaktı. Girit meselesi yüzünden Osmanlı Devleti ile Yunanistan savaşa girecek olursa, birinci madde geçersiz olacak, Bulgaristan tarafsız kalmakla yetinecekti. Askerî konvansiyonda ise iki tarafın birbirlerine karşı askerî yardım yükümlülüklerinin esasları belirlendi.

Mayıs: *Karadağ-Yunanistan ittifak antlaşması imzalandı.*

Balkan İttifakı'na en son giren devlet Karadağ oldu. Karadağ'ı bu antlaşmaya iten başlıca neden, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtemel bölüşümünde açıkta kalmak endişesiydi. Karadağ, Yeni Pazar Sancağı ile İşkodra'nın kendisine verilmesi karşılığında Mayıs 1912'de Yunan Hükümeti'ne yardım vaad etti.

16 Haziran: *İtalya'nın, Trablusgarb Savaş'ında halkın içme suyu olarak kullandığı kuyulara zehirli kimyasal madde attığı tespit edildi.*

Trablusgarb Savaşı'nın sürdüğü bir sırada 16 Haziran 1912'de Harbiye Nezareti'ne gelen bir telgrafta, İtalyan uçaklarının meskûn mahallere kolera basili atarak salgın bir hastalık çıkarmak niyetinde oldukları bildirilmekteydi. Mahmut Şevket Paşa, derhal haberin araştırılması için Neşet Bey'e talimat verdi. İtalyanların kolera basili atmadıkları, fakat halkın ve direnişçilerin su ihtiyaçlarını karşılayan kuyulara zehir atmaya teşebbüs ettikleri ortaya çıktı. Temmuz ayı içerisinde Mısırata'da yapılan savaşlardan sonra kuyuların insan cesetleriyle dolu olduğu görüldü. Ayrıca kuyulara palaska ve cephaneye atılmıştı. 6 Temmuz'da bir İtalyan casusu yakalandı. Sorgulama sonucunda, su kuyularını zehirlemekle görevlendirildiğini, bir kuyuyu zehirlediğini ve iki casusun da diğer yerleşim bölgelerindeki su kuyularını zehirlemek üzere yola çıktıklarını itiraf etti. Yakalanan casusun elinde, zehirli kimyasal maddelerle dolu bir şişe ele geçirilmişti.

16 Temmuz: *Fransa ile Rusya arasında yapılan sözlü bir anlaşmayla Akdeniz ve Karadeniz'in iki ülke donanmalarıyla korunması kabul edildi.*

1911-12 Trablusgarb Savaşı sırasında, İtalyan donanmasının Osmanlı Devleti'ne baskı yapmak için Çanakkale Boğazı önlerine kadar gelmesi Rusya'yı telaşlandırdı. Bunun üzerine Rusya Fransa'ya başvurdu ve Akdeniz'in Fransız donanması ve Karadeniz'in de Rus donanması tarafından korunması esasına dayanan bir antlaşma, 16 Temmuz 1912'de iki tarafın deniz kuvvetleri komutanları arasında sözlü mutabakat halinde tespit edildi ve 1912 Ağustos'unda Poincare'nin Rusya ziyareti sırasında, iki tarafın denizcilik bakanları tarafından yazılı hale getirildi.

22 Temmuz: *Osmanlı Devleti'nde Sadrazam Said Paşa'nın istifası üzerine, 1877-1878 Harbi'nin (93 Harbi) Kafkas orduları başkomutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazamlığa getirildi ve Büyük Kabine'yi kurdu.*

1912 yılında ülkenin içinde bulunduğu durum oldukça karışıktı. Asker açıkça siyasetle uğraşıyordu ve değişik siyasî gruplara mensup subaylar arasında tam bir bölünmüşlük havası vardı. Ordunun siyasetle uğraşmasını önlemek de mümkün gözüküyordu. Bunun yanında İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı geniş çaplı bir muhalefet de ortaya çıkmıştı. İşte bu şartlarda Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa 9 Temmuz 1912'de istifa etti. Bundan bir hafta sonra da Said Paşa kabinesi çekildi.

Ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış duruma bir çare bulabilmek, sarsılan hükümet otoritesini yeniden sağlamak amacıyla tarafsız bir Hükümetin kurulmasına karar verildi. Bunun üzerine, herkesin takdirini ve güvenini kazanmış, hiçbir siyasî partiye girmemiş olan, ordu üzerinde de büyük bir nüfuza sahip bulunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa seçildi ve yeni hükümet kuruldu. Kabinede üç eski sadrazam bulunduğu için adına "Büyük Kabine" denildi.

Yeni kabine askerlerin ve memurların siyasetle uğraşmasını yasakladı; İttihat ve Terakki Partisi'ne mensup birçok memuru değiştirdi. Böylece Büyük Kabine ile birlikte İttihat ve Terakki Partisi'nin nüfusu azalmaya başladı.

26 Ağustos: *Karadağ-Bulgaristan ittifak antlaşması yapıldı.*

Osmanlı topraklarının bölüşülmesinden pay almak isteyen Karadağ, 26 Ağustos 1912'de Bulgaristan'la sözlü bir antlaşma yaptı. Antlaşmayla

Karadağ, Osmanlı Devleti'yle ilk olarak savaşımaya hazır olduğunu belirtti. Ayrıca Balkan yarımadasındaki Türk özerk illerinin alınması ve Osmanlı egemenliğinde bulunan Hristiyanların kurtarılması, Bulgaristan ve Karadağ sınırlarının genişletilmesi ve Sırbistan ile Yunanistan'ın haklı isteklerinin doyurulması, sınırları sonradan çizilecek özerk bir Arnavutluk devletinin teşkili de kararlaştırıldı. Bunun için Karadağ, 100.000 kişilik Osmanlı ordusuna karşılık 40.000 savaşçı çıkaracak, Bulgaristan ise harp harcamalarına karşılık olmak üzere Karadağ'a borç verecekti.

6 Ekim: *Karadağ ve Sırbistan arasında ittifak antlaşması imzalandı.*

6 Ekim 1912'de imzalanan bu antlaşma da Balkan Devletleriyle yapılan diğer antlaşmaların aynısıydı ve Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleri tarafından bölüşülmesini esas alıyordu. Böylece Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ arasındaki Balkan İttifakı tamamlanmış oluyordu.

8 Ekim: *Büyük devletler Balkan buhranının tırmanması üzerine bir bildiri yayınlamaya, Balkanlar'da statükonun bozulmasını kabul etmeyeceklerini açıkladılar.*

Büyük devletler 8 Ekim 1912'de yayınladıkları bir bildiride; Rumeli'de barışı bozabilecek bütün hareketlerin kesin olarak karşısında olduklarını, burada yapılacak ıslahatı gerçekleştirmek işini kendilerinin ele alacaklarını, bunun tersine eğer bir savaş çıkacak olursa, sonuç nasıl olursa olsun, Rumeli'de statükonun değişmeyeceğini bildirdiler.

Büyük devletler bu bildiriye yayınladıklarında düşünceleri, Osmanlı devletinin savaştan kesin bir galibiyetle çıkacağı yolundaki inançlarıydı ve bunu önlemeye çalışıyorlardı.

8-17 Ekim: *Birinci Balkan Savaşı başladı.*

Balkan Devletleri, kendi aralarında birlik antlaşmaları yaptıktan ve savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra, 1912 sonbaharında Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeye karar verdiler.

Balkan Savaşı, 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın eylemli olarak Osmanlı Devleti'ne sataşmasıyla başladı. Bununla artık savaş kaçınılmaz hale geliyordu. Savaş karşısında büyük devletler, Balkanlar'da çıkacak bir savaşın bir dünya savaşı olmamasına ve Avrupa'ya sıçramamasına çalışıyorlardı. Balkanlardaki

bunalımın bu şekilde şiddetlenmesi üzerine, Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletlerini yenebileceğini düşünen Avusturya ve Rusya, bütün büyük devletler adına 8 Ekim'de bir bildiri yayınlayarak, Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında savaş çıkacak olursa, bu savaşın sonunda Rumeli'de sınır değişikliğini kabul etmeyeceklerini, yani Balkanlar'da statükonun devam edeceğini açıkladılar. Osmanlı Devleti'nden, 1880'de hazırlanan reformların Balkanlar'da uygulanmasını istediler. Osmanlı Devleti büyük devletlerin bu isteklerine olumlu yönde cevap hazırlarken, bu defa Balkan Devletleri aynı istekleri, 13 Ekim'de bir ültimatomla Osmanlı Devleti'ne bildirdiler ve seferberliğin kaldırılmasını istediler. Bâbiâlî, çok ağır koşullar taşıyan bu ültimatomu reddetti. Bunun üzerine 17 Ekim'de Bulgaristan ile Sırbistan, bir gün sonra da Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Osmanlı Devleti savaşa çok kötü koşullar içinde girdi. Özellikle ordunun geri ikmali çok kötüydü. Muharebelerin ilk gününden itibaren askerin yiyeceği ve beslenmesi bir sorun oldu. Ayrıca komutanlar arasında siyasal gerekçelere dayanan anlaşmazlıklar ve çatışmalar vardı. Meşrutiyetle orduda başlayan ıslahat henüz tamamlanmamıştı. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde ise yer yer isyanlar baş gösteriyordu.

Çarpışmalar başlar başlamaz Osmanlı ordusu çok kötü bir duruma düştü. Doğu ordusu Bulgarlar karşısında yenilerek bozgun halinde geriye çekilmeye başladı. Sırp, Yunan, Karadağ cephelerinde de Osmanlı orduları yenildiler ve iki hafta içinde oldukça kötü bir duruma düştüler. Bulgarlarla ikinci çarpışma Lüleburgaz'da oldu. Bu sefer de kaybeden yine Osmanlı kuvvetleri oldu ve bozgun halinde geri çekilerek Çatalca hattı üzerinde toplandılar. Çatalca'da takviye edilen Osmanlı kuvvetlerine karşı taarruza geçen Bulgarlar, 10 bin kişiyi kaybettikten sonra Osmanlı savunma hattını yaramayacağını anladıklarından taarruzlarını durdurdular. Çatalca'da Bulgar saldırıları kırılınca Bulgarlar mütarekeye razı oldular. Bunun üzerine 3 Aralık 1912'de mütareke imzalandı.

Sırp, Komanova savaşını kazandıktan sonra Üsküp şehrini işgal ettiler ve Adriyatik kıyılarına inmeye başladılar. Yunanlılar ise bir yandan karada Selanik'i işgal ederken, bir yandan da Yunan donanması Bozcaada, Limni, Sumatraki ve Taşoz adalarını eline geçirerek Osmanlı Devleti'nin Makedonya ile temasını kestiler.

Balkan Devletleriyle yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti Rumeli'deki topraklarının büyük çoğunluğunu kaybetti.

10 Ekim: *Yunanistan, Yunan parlamentosu ile Girit meclisinin birleşmesini kabul etti ve Girit Yunanistan'a ilhak ettirildi.*

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edildiği gün, Girit Rumları ve Yunanistan da harekete geçti ve Girit Rumları adanın Yunanistan'a katıldığını ilan etti. Yunanistan ise bu katılmayı kabul etti. Ardından İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya 1909 Temmuz'unda Girit'te bulunan bütün askerlerini geri çekme kararı aldılar. Buna karşılık sadece Suda limanında Osmanlı bayrağının bulunması ve bu bayrağı beklemek ve aynı zamanda Müslüman halkı korumak için Osmanlı Devleti'nin bu limanda dört küçük savaş gemisi bulundurması kabul edildi.

Büyük devletlerin adadan çekilmesi ve Osmanlı Devleti'nin de tek bağının Suda limanındaki bu sembolik varlığı karşısında, Yunanistan'ın Girit'i ilhak etmesi için hiçbir ciddi engeli kalmıyordu. Ancak Yunanistan'daki iç karışıklıklar sebebiyle bu ilhak işi Balkan Savaşı'na kadar gecikti. Balkan Savaşları'nın başlamasıyla birlikte 10 Ekim 1912'de Yunan parlamentosu aldığı bir kararla, Yunan parlamentosu ile Girit meclisinin birleşmesini kabul etti. Osmanlı Devleti'nin bu ilhak kararı karşısında yapabileceği fazla bir şey yoktu. Osmanlı Devleti, sadece dört devlet nezdinde durumu protesto ederek Atina elçisini geri çağırabildi.

18 Ekim: *İtalya ile Osmanlı Devleti arasında, Trablusgarb Savaşı'nın sona erdiğini bildiren Ouchy (Uşi) Barış Antlaşması imzalandı.*

Trablusgarb Savaşı'nın uzaması ve İtalya'nın istediklerine ulaşamayacağını anlaması, İtalya'yı gittikçe ağırlaşan bir yükün altına soktuğu gibi, iç politikasında tepkilerin doğmasına, dünya kamuoyu karşısında da zor duruma düşmesine yol açtı. Bunun üzerine İtalya, diplomatik yollarla sorunun kendi lehine çözümlenmesini istemeye başladı.

Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin de durumu iyi değildi: Akdeniz donanması büyük oranda yıpranmış, Oniki Ada elinden çıkmış, Çanakkale Boğazı tehlikeye düşmüş ve devlet merkezinin ülkenin diğer yanları ile denizden bağlantısı kesilmişti. Diğer taraftan iç ayaklanmalar şiddetlenmiş, parti çekişmeleri özellikle 1912 Şubat'ından itibaren artmıştı. Siyasî çekişmeler ordu

içine de bulaşmış ve ekonomik bunalım ise had safhaya çıkmıştı. Bunların yanı sıra, imparatorluğun içine düşmüş olduğu bu huzursuzluk ve zorluklardan yararlanmak isteyen Balkan Devletleri, çeşitli ittifaklara girişmişlerdi ve Osmanlı Devleti'ne karşı harekete hazırlanıyorlardı. İşte bu iç ve dış durum, Osmanlı Devleti'ni de barışın yapılmasını ister hale getirdi.

İtalya ve Osmanlı Devleti'nin tutumlarında meydana gelen bu değişiklik üzerine, büyük devletlerin de 18 Haziran 1912'de yaptığı girişimlerle 12 Temmuz 1912'de İsviçre'de iki devlet arasında gizli olarak barış görüşmelerine başlandı. Ağustos 1912'den itibaren savaşa son vermek için, iki devletin de şeref ve onurunu kurtaracak bir formül aranmaya başlandı; ancak uzlaşmaya varılamadı.

Balkanlar'da gittikçe artan tehlike karşısında Osmanlı Devleti'nin endişeye düşmesi üzerine Eylül 1912'de İtalya ile yapılmakta olan barış görüşmelerinin bir an önce sonuçlandırılmasına karar verildi. 8 Ekim'de Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine, Osmanlı Devleti'yle İtalya arasında Trablusgarb Savaşı'nı sona erdirmek üzere Ouchy (Uşi)'de 15 Ekim 1912'de gizli ön barış, 18 Ekim 1912'de ise açık ve asıl barış antlaşması imzalandı. İtalya, antlaşma metninin açıklanması halinde Trablusgarb'ta işinin güçleşeceğinden ve İtalyan kamuoyunun göstereceği tepkiden çekiniyordu. Osmanlı Hükümeti ise bir Müslüman toprağını düşmana satmak suçuyla itham edilmek istemiyordu. Bu yüzden biri gizli, diğeri açık olmak üzere iki antlaşma metni hazırlandı.

Açık olan metne göre; her iki hükümet de çarpışmalara son verecekler, Osmanlı Hükümeti, Trablusgarb ve Bingazi'den, İtalyan Hükümeti de işgal ettiği Ege adalarından askerlerini çekecekler, savaş esirleri ve rehineler değiştirilecek, umumi af ilan edilecek, İtalyan Hükümeti savaştan üç sene önceki Trablusgarb ve Bingazi gelirlerinin ortalamasını, Osmanlı Düyun-i Umu miye İdaresine her sene için ödeyecek, Osmanlı topraklarında alınan gümrük vergileri arttırılacak ve Osmanlı Devleti Kapitülasyonları ilga edeceğinden, İtalya bu hususta diğerk Avrupa devletleri nezdinde yardımcı olacaktı. Gizli metne göre ise; Osmanlı Hükümeti, Trablusgarb ve Bingazi ahalisine hitaben bir padişah fermanı yayınlatacak, bundan sonra İtalya Kralı bir krallık emri yayınlatacaktı. Padişahı temsilen atanacak zat ve dinî görevliler için İtalyan Hükümeti'nin onayı alınacak, Adalarda umumi af ilan edilecek, Osmanlı Hükümeti Trablusgarb ve Bingazi'ye asker, silah ve mühimmat

göndermeyecek, İtalyan Hükümeti, Balkan sorununun Osmanlı çıkarlarına en uygun bir şekilde çözümlenmesi hususunda Osmanlı Devletine her türlü yardımda bulunacak ve gerek Balkanlar'da ve gerekse Akdeniz'de statükonun korunmasına çalışacak, İtalyan Hükümeti'nin Duyun-i Umumiye'ye ödeyeceği miktarı Osmanlı Hükümeti hemen sermayeye çevirmek isterse, İtalya bunu on beş gün içinde ödeyecekti.

Böylece Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son topraklarını da kaybetti. Ayrıca Ege adalarının bir kısmına, geçici kaydıyla da olsa bir büyük devlet yerleşti.

22-23 Kasım: İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey ile Londra'daki Fransız Büyükelçisi Paul Cambon arasında mektup teatisi suretiyle bir anlaşma yapıldı.

1905 yılından itibaren İngiltere ile Almanya arasındaki donanma rekabetini durdurma çabaları bir sonuç vermedi. Almanya, Fransa ile çatışması halinde İngiltere'nin tarafsız kalmasını istiyordu; fakat İngiltere buna yanaşmıyordu. 1912 Şubat'ında Berlin'de yapılan bu İngiliz-Alman görüşmeleri Fransa'yı endişelendirdi ve 1912 Mart'ında İngiltere'ye başvurup, İngiltere'nin Almanya'ya karşı alacağı bir tarafsızlık taahhüdünün, bu devleti Fransa'ya karşı bir saldırı politikasına sevk edebileceğini, bu sebeple İngiliz-Fransız ilişkilerine daha fazla önem vermek gerektiğini bildirdi. İngiltere bu teklif karşısında bir süre hareketsiz kaldı. Sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, Fransız büyükelçisine bu konuda teminat verdiyse de Fransa'nın endişelerini yok edemedi.

Bu sırada İngiltere Denizcilik Bakanı Winston Churchill'in 1912 Temmuz'unda İngiliz Hükümeti'ne yaptığı teklif, iki hükümet arasında bir askerî işbirliği görüşmelerinin başlamasına sebep oldu. Churchill'e göre, Akdeniz'deki İngiliz donanması eskimişti ve bunun modern bir hale getirilmesi gerekmekteydi. Bunu gerçekleştirmek için de Akdeniz donanması İngiltere'ye çekilmeli ve bu yenilenme işi uzun süreceğinden, Akdeniz'in korunması Fransız donanmasına bırakılmalı ve İngiltere de, Fransa'nın Atlantik ve Manş kıyılarının korunması görevini üzerine almalıydı. Gerek Churchill, gerek Grey bu formülü Fransa'ya karşı bir taahhüt şeklinde değil, bir plan şeklinde düşünmekteydiler.

Bu teklif Fransa'ya bildirildiğinde Fransız Başbakanı “İngiliz gemilerinin bu sulara bize yardım edeceğine dair teminat olmaksızın, Atlantik ve Manş kıyılarımızı boşaltmak, kıyılarımızın güvenliğini ve limanlarımızın savunmasını tehlikeye sokmak olur” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine 1912 Mayıs'ından itibaren iki taraf arasında görüşmeler başladı.

Bu görüşmelerde İngiltere resmî bir ittifaka yanaşmadı. Çünkü bu sırada İngiliz Hükümeti' parlamentoda, Fas'ta Fransız emperyalizmini ve İran'da da Rus emperyalizmini desteklemekle suçlanıyordu. Bu sebeple, bir İngiliz-Fransız ittifakını parlamentoda kabul ettirmek çok zordu. Bunun için başka bir yol bulundu. 22-23 Kasım 1912'de İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey ile Londra'daki Fransız Büyükelçisi Paul Cambon arasında mektup tetatisi suretiyle bir anlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre taraflardan biri, bir üçüncü devletin tahrik edilmemiş bir saldırısı ihtimali karşısında kalır veya genel barışın bozulmasını önlemek durumunda kalırsa, iki taraf alınacak tedbirler konusunda birbirlerine danışacaklar ve gerekirse, iki taraf genelkurmaylarının hazırlamış oldukları planları göz önünde tutacaklardı.

Bu anlaşmayla İngiltere'nin, Grey'in deyiimiyle “elleri serbest kalıyordu”. Bundan dolayı Fransız Genelkurmayı, İngiltere'nin yardımını aklında tutmakla beraber, Almanya'ya karşı planlarını, bu yardımı hesaba katmaksızın yapmak zorunda kalacaktı.

28 Kasım: *Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti.*

Arnavutlar, Mayıs 1912'den beri bağımsızlık için Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış durumdaydı. Balkan Savaşı başlayınca, Sırlar önce Yenipazar sancağını ele geçirmişler, oradan güneye sarkarak Kuzey Arnavutluk topraklarına girerek, Durazzo veya Draç limanını işgal etmek suretiyle Adriyatik Denizi'ne çıkmışlardı. Sırbistan'ın denize çıkmasına, Avusturya gayet şiddetli tepki gösterdi. Avusturya, bağımsız bir Arnavutluk vasıtasıyla Sırbistan üzerinde hem kuzeyden ve hem de güneyden bir baskı kurmak istiyordu. Sırbistan, kuzeyde Avusturya ve güneyde de Arnavutluk arasında sıkışıp kalırsa, Avusturya'ya kolay kolay kafa tutamazdı. İtalya ise zayıf bir Arnavutluk istiyordu ki, böyle bir durumda Arnavutluğu kolayca ele geçirebilir ve Adriyatik Denizi'nin kapısı olan Otranto Boğazı'nın iki yakasına birden egemen olarak bu denizi kapalı bir İtalyan gölü haline getirebilirdi.

İngiltere ve Fransa, Adriyatik limanı için Üçlü İttifak ile bir çatışmaya girip, bir savaşın çıkmasını hiç arzu etmiyordu. Bu sebeple krizi tırmandırma yoluna gitmediler. Bütün bu tartışmalar olurken Arnavutlar da 28 Kasım 1912'de Valona'da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Arnavutluk bağımsızlığını İtalya ve Avusturya'ya borçluydu. Elçiler konferansı da 29 Temmuz 1913'te bu bağımsızlığı onayladı.

3 Aralık: *Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında Çatalca Mütarekesi imzalandı.*

Bulgarların İstanbul'a girmek için 17 Kasım 1912'de Çatalca savunmasını yarmak için başlattıkları taarruz başarısızlıkla sonuçlanınca, Bulgaristan mütarekeye razı olmak zorunda kaldı. Daha önce ise Osmanlı Devleti Bulgaristan'a mütareke teklif etmiş, fakat cevap alamamıştı. Mütareke 3 Aralık 1912'de Çatalca'da imzalandı. Bulgaristan mütarekeyi aynı zamanda Sırbistan ve Karadağ adına da imzaladı. Yunanlılar ise görüşmelere katıldılar, ancak ileri sürdükleri ağır şartların Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesi karşısında görüşmelerden çekildiler. Mütareke imzalandığı sırada Edirne, Yanya ve İşkodra kuşatma altında bulunuyordu.

Mütareke hükümlerine göre:

1. Barış görüşmelerine başlanılmak üzere, Osmanlı Devleti'yle Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında bir mütareke imzalanmıştır.
2. Bu mütareke barış görüşmeleri bitinceye kadar geçerlidir.
3. Barış için görüşmeler Londra'da devam edecek ve mütarekenin imza edilmesinden on gün sonra başlayacaktır.
4. Görüşmeler sonuçlanmadığı takdirde, mütarekenin bozulduğu dört gün önce bildirilecektir.
5. Tarafsız bir bölge kurulacaktır.
6. Karadeniz limanlarından Osmanlı ablukası kaldırılacak, Bulgar trenlerinin Edirne Müstahkem Mevkii bölgesindeki demiryolundan serbestçe geçmelerine müsaade edilecektir.

10 Aralık: *Osmanlı Devleti, Yunanistan tarafından işgal edilmesini önlemek amacıyla, İtalya'nın geçici kaydıyla işgal ettiği Adalar'ın tahliye işini ertelemesini bu devletten istedi.*

Trablusgarb Savaşı sonunda imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşması'nın 2. maddesi gereğince Osmanlı Devleti Trablusgarb ve Bingazi'den askerlerini çektiğinde, İtalya da Adalar'ı tahliye edecekti. Antlaşma imzalanır imzalanmaz İtalyanlar, Trablusgarb ve Bingazi'nin boşaltılmasını istediler.¹¹ Buna karşılık Osmanlı Hükümeti, Adalar Yunanistan tarafından işgal edilir korkusuyla antlaşmanın 2. maddesinin uygulamaya konulmasını geciktirmeye çalışıyordu. Harbiye Nezareti, 10 Aralık 1912 tarihli bir tezkere ile hükümetten Adalar'ın, Yunanlılarca işgalinin muhtemel bulunmasından dolayı, Balkan savaşı sonuçlanıncaya kadar İtalya'nın elinde kalmasını sağlamak için, Trablusgarb'ın tahliye işinin ertelenmesini istedi. Bâbıâli'nin niyetini öğrenen İtalyan Hükümeti'nin, Osmanlı Hükümeti'nden talep gelene kadar Adalar'ı muhafaza edeceğini taahhüt emesi üzerine Osmanlı Devleti Trablusgarb'ı tahliye işlemlerini hızlandırdı.

Kamil Paşa Hükümeti'nin, adaları Yunanlılara kaptırmak korkusuyla teslim almaya yanaşmayıp sözlü bir teminatla İtalyanlara bırakması, Rodos ve Oniki Ada'nın daimî şekilde kaybına yol açtı.

¹¹ Ouchy Antlaşması hükümlerine göre Türk kuvvetlerinin Trablusgarb'dan çekilmeye başlamasından sonra burada bir otorite boşluğu doğdu. Zira İtalyan işgali kıyı kesiminden öteye geçememişti. Vilayetin çok büyük bir kısmı için henüz daha işgal tehlikesi çok uzak bir ihtimal iken barış yapılmıştı. Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesiyle doğan otorite boşluğunu İtalyanların kısa sürede doldurması mümkün gözüküyordu. Bingazi bölgesinde otorite sorunu olmadı. Zaten ülkenin fiili hâkimi olan Senusiler, mülkî ve askerî işleri yürütme işini üstlendiler. Trablusgarb'da da direnişin önde gelen liderlerinden Süleyman El-Baruni, İtalyan işgal bölgesi dışında kalan yerlerde yönetimi üstlenmek üzere harekete geçti. Cebel bölgesi ve güneyde kalan yerlerin bağımsızlığını ilan ederek geçici bir hükümet kurdu. Kurulan geçici hükümetin başkanlığını üstlenen Süleyman El-Baruni, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb Hükümeti'ni tanımasını istedi. Bu istek, Meclis-i Vükela'nın 11 Ocak 1913 tarihli toplantısında ele alındı. Osmanlı Hükümeti, Baruni Hükümeti'ni tanımaya yanaşmadığı gibi, Trablusgarb'da yeni bir hükümet teşkilinden vazgeçilmesinin, Türk-İtalyan ilişkilerinin selameti açısından daha hayırlı olacağı gerekçesiyle, Süleyman El-Baruni'ye fikrinden vazgeçmesini sağlamak için bir nasihat heyeti gönderme kararı aldı. Osmanlı Hükümeti'ni El-Baruni Hükümeti'ni tanıtmaya sevk eden sebep, Rodos ve Oniki Ada'nın henüz İtalyanların elinde bulunmasıydı.

23 Ocak: *Osmanlı Devleti'nde "Bâbiâlî Baskını" denilen hükümet darbesi yapıldı.*

Osmanlı ordularının çok kısa bir süre içinde acı yenilgilere uğraması, kamuoyunda büyük üzüntü yaratmıştı. Büyük Kabine ile birlikte iktidardan uzak tutulan İttihat ve Terakki de bu yolda büyük bir propaganda yapıyor ve kendisi iş başında olmadığı için devletin bu hale düşmüş olduğunu kabul ettirmeye çalışıyordu. Londra'da barış görüşmeleri başladıktan sonra ise İttihat ve Terakki, Hükümetin şimdi Edirne'yi de düşmanlara vermek üzere olduğu yolunda propaganda yapmaya başladı. İşte bu ortamda 23 Ocak 1913 günü Bâbiâlî'de kabine toplantı halinde iken, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden Enver, Talat, Yakup Cemil Beyler ve daha birkaç kişi 40 kişilik bir kuvvetle Bâbiâlî'yi bastılar. Orada bulunan muhafız askerler ise bu işe seyirci kaldılar. Baskın sırasında çıkan küçük bir çarpışmada, Kamil Paşa ile Nazım Paşa'nın yaverleri ve bir komiser ile baskıncılardan bir kişi öldü. Gürültü üzerine dışarı çıkan Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Enver Bey'e çıkışırken, İttihat ve Terakki'ye bağlı subaylardan Yakup Cemil Bey tarafından vurularak öldürüldü. Baskıncıların duruma hakim olmaları üzerine Enver ve Talat Beyler, o sırada odasında bulunmakta olan Sadrazam Kamil Paşa'nın yanına giderek kendisini zorla istifa ettirdiler. Baskından sonra Enver ve Talat Bey padişaha giderek Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığa tayinini bildiren fermanı aldılar. Ama Enver ve Talat Beyler kabinede görev almadılar. Bu suretle işbaşına gelen İttihat ve Terakki Partisi Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar iktidarda kalacaktır.

30 Mayıs: *Birinci Balkan Savaşı'nı sona erdiren Londra Antlaşması imzalandı.*

Balkan bunalımına çözüm yolu bulmak ve barışı korumak amacıyla görüşmeler yapmak üzere 17 Aralık 1912'de Londra'da Uluslararası Büyükelçiler Konferansı toplandı. Fakat konferans, devletlerin kendi tezlerinde

ısrar etmeleri sebebiyle bir sonuç alınamadan dağıldı. Bunun üzerine büyük devletler, savaşın yeniden başlamaması için 17 Ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota vererek, Edirne'nin Balkan Devletlerine verilmesini, Ege adalarının geleceğinin tayin edilmesinin kendilerine bırakılmasını istediler. Aksi halde de çıkacak bir savaşta Osmanlı Devleti'nin zor duruma düşeceğini bildirdiler. Böylece Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde, savaş sonrasında bu bölgede statükonun değişmeyeceği garantisini veren büyük devletler bu garantiyi bir tarafa bırakarak, Balkan Devletlerini desteklediklerini ve sınır değişikliğini kabul ettiklerini göstermiş oldular.

Bâbîâlî Baskını'ndan sonra kurulan yeni hükümet ilk iş olarak büyük devletlerin vermiş olduğu notayı reddetti. Bunun üzerine 3 Şubat 1913'te Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında savaş yeniden başladı. İşkodra Karadağlıların, Yanya Yunanlıların, Edirne de Bulgarların eline geçti. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti büyük devletlere başvurarak barış görüşmelerinin yeniden başlamasını istedi. Bunun üzerine de Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması imzalandı.

Buna göre; Osmanlı Devleti'nin Avrupa sınırı Trakya'da Midye-Enez çizgisi olacaktı. Arnavutluk hariç, bu çizginin batısındaki bütün topraklar Balkanlı müttefiklere terk edilecek, Arnavutluk'un sınırını ise büyük devletler çizecekti. Ege Adaları'nın kaderi yine büyük devletler tarafından tayin edilecek; Türkiye, Girit Adası üzerindeki bütün haklarından vazgeçecek; savaş tazminatı söz konusu olmayacaktı. Bulgaristan; Kavala, Dedeoğlu ile beraber bütün Trakya'ya sahip olacak; Sırbistan ise Orta ve Güney Makedonya'ya sahip olacaktı.

Büyük devletlerin bildirdiği bu antlaşma metnini Balkan Devletleri az bu-larak itiraz ettiyse de, aralarında anlaşmazlık baş gösterince kabul etmek zorunda kaldılar.

11 Haziran: *Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Beyazıt Meydanı'nda otomobilinde iken öldürüldü.*

Londra Barışı ve Edirne'nin elden gitmesiyle Osmanlı Devleti'nin iç durumu iyice karıştı. İşte bu sırada Sadrazam Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran 1913'te Beyazıt Meydanı'nda otomobilinde iken öldürüldü. Bu öldürme olayı, ortalığı iyice karıştırmak ve İttihat ve Terakki'yi yıpratmak ve yıkmak

amacına yönelikti. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine sadrazamlığa Mısırlı Prens Said Halim Paşa getirildi. Yeni kabine ile birlikte İttihat ve Terakki'nin hükümet üzerindeki etkisi ve nüfuzu da arttı. Ayrıca suikasttan sonra ordu içindeki siyasî çekişmeler artarak devam etti; hatta birçok subay, Hükümetin günlük işlerine dahi müdahale eder hale geldi.

Mahmut Şevket Paşa suikastının gerçek nedeni ise yeterince aydınlatılmadı.

29 Haziran: İkinci Balkan savaşı başladı.

Balkan Devletleri, ortak düşman ilan ettikleri Osmanlı İmparatorluğu ile henüz savaşı bitirmeden kendi aralarında birtakım anlaşmazlıklara düştüler. Yunanistan ile Bulgaristan arasında temel anlaşmazlık konusu Selanik idi. Ayrıca Yunanistan 2 Kasım 1912 günü Bulgaristan'a başvurup, Bulgaristan'ın işgal ettiği topraklardan bir kısmının kendilerine verilmesini istedi. Bulgaristan'ın buna yanaşmaması üzerine Sırbistan ve Yunanistan'la münasebetleri gerginleşti. Diğer yandan Makedonya'nın paylaşılması işinde, daha savaş bitmeden Sırlarla Bulgarlar arasında ihtilaf çıktı. Sırbistan, kendisinin daha büyük bir askerî güç harcadığı ve Arnavutluk'un kurulmasıyla menfaatlerinin elinden alındığı iddiasıyla taksim anlaşmasında kendi lehine bir değişiklik istiyordu.

Balkan dengesinin Bulgaristan lehine geliştiğini gören Romanya ise bundan endişe duymaya başladı. Bu sebeple, daha savaş sona ermeden, savaş karşısında takınmış olduğu tarafsızlığın mükâfatını istemeye başladı. Romanya'nın Bulgaristan'a baskısı üzerine durumu iyice zora giren Bulgaristan, Romanya'ya Silistre'yi terk etmek zoruna kaldı.

Balkan Devletlerinin kendi aralarında bir savaşa doğru gittiğini gören Rusya bunu önlemeye çalıştı ise de bunda başarılı olamadı.

Bulgaristan karşısında ortak menfaate sahip olan Sırbistan ile Yunanistan birbirlerine yakınlaştılar. Sonunda 1 Haziran 1913'te iki devlet arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. İttifak, Bulgaristan'a karşı yapılıyor ve bir Bulgar savaşında karşılıklı yardımı öngörüyordu. Hatta bu ittifak antlaşmasına Osmanlı Devleti'ni de çekmek istedilerse de Osmanlı Devleti buna yanaşmadı. Diğer taraftan Sırp-Bulgar gerginliği karşısında Romanya da Sırların yanında yer aldı.

Nihayet bu gerginlik içinde Bulgar orduları 29 Haziran 1913'te Makedonya'da Vardar nehri üzerinde toplanmış olan ortak Sırp-Yunan kuvvetlerine karşı taarruza geçti; ancak beklenmedik bir direnişle karşılaştı ve geri çekilmeye başladı.

Bu sırada Sırp ordusu da Bulgarlara karşı harekete geçti. Bulgaristan'ın çok zor bir duruma düştüğünü gören Romanya da Bulgaristan aleyhine harekete geçti ve ordusunu Bulgar Dobruca'sına soktu. Bulgarlar bu saldırılara karşı koyamadılar ve Romen kuvvetleri Bulgaristan'da kolayca ilerlemeye başladılar.

Bu sırada Büyük Sırbistan hayalinden korkan Avusturya harekete geçti, ancak Almanya ve İtalya Avusturya'yı frenlediler. Osmanlı Devleti ise bu fırsattan yararlanmakta gecikmedi. Osmanlı kuvvetleri 20 Temmuz 1913'te Edirne üzerine yürüdü ve Bulgar kuvvetlerinin karşı koyamaması üzerine Edirne'ye girdi ve bu toprağı geri aldı. İngiltere ve Fransa, Londra Antlaşması bozulduğu için buna karşı çıktılarsa da bir şey yapamadılar. Bu şartlar altında Bulgaristan 31 Temmuz 1913'te mütarekeyi kabul etmek zorunda kaldı.

29 Temmuz: *Arnavutluk'un statüsü, Londra'da toplanan Elçiler Konferansı'nda kesin sonuca bağlandı.*

Birinci Balkan Savaşı, Balkanlarda karışık birçok sorunların ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunlardan birisi de Arnavutluk sorunu idi: Sırbistan, Arnavutluk üzerinden Adriyatik'e çıkmaya çalışırken, Avusturya da bağımsız ve büyük bir Arnavutluk kurmak suretiyle, Sırbistan'ın yolunu tıkamaya karar vermiş ve İtalya da kendisinin Arnavutluk üzerindeki emelleri açısından Avusturya'ya destek vermişti. Arnavutluk konusunun tartışma noktalarından biri de İşkodra sorunu idi. Londra'daki Elçiler Konferansı, 5 Mayıs 1913'te İşkodra'yı Arnavutluk'a verdi ve Karadağ da bunu kabullenmek zorunda kaldı. Fakat Avusturya'nın Arnavutluk'un sınırlarını Sırbistan aleyhine genişletmek için, Dakoviça, Debre ve Prizren'i de Arnavutluk sınırları içine katma çabaları sonuç vermedi ve Elçiler Konferansı bu yerleri Sırbistan'a bıraktı. Yine Yunanistan'ın Ortodoks Arnavutların yoğun bulunduğu güney Arnavutluk'tan toprak almak isteğini de Elçiler Konferansı kabul etmedi.

Arnavutluk sınırları sorunu bu şekilde çözümlenince, Avusturya ve İtalya 8 Mayıs 1913'te yaptıkları bir anlaşma ile Arnavutluk'u nüfuz bölgelerine ayırdılar. Anlaşmaya göre, eğer bu nüfuz bölgelerindeki faaliyetleri dolayısıyla, bir üçüncü devletin müdahalesi ile karşılaşarlarsa, o zaman Arnavutluk'u işgal edebilecekleri gibi, bu anlaşma iki devlet arasında bir ittifak haline gelecekti. Bunun gerekçesi, Avusturya'nın Sırbistan'dan, İtalya'nın ise, yine aynı toprağa göz koymuş olan Yunanistan'dan çekinmesiydi.

Arnavutluk konusu, Elçiler Konferansı'nın 29 Temmuz 1913 tarihli toplantısında kesin sonuca bağlandı. Buna göre; Arnavutluk 6 büyük devletin garantisi altında bağımsız ve egemen bir prenslik olacak ve Osmanlı Devleti'yle Arnavutluk arasında her türlü hukukî bağ sona erecek; Arnavutluk, 6 büyük devletin garantisi altında tarafsız olacaktı.

Arnavutluk sorununun bu şekilde çözümü ile Sırbistan, Adriyatik'ten uzaklaştırılmış olmaktaydı. Bu durum, Avusturya'nın diplomatik bir zaferiydi.

29 Temmuz: *Osmanlı Devleti ile İngiltere, İran ve Rusya arasında İstanbul'da imzalanan bir anlaşmayla Kuveyt'in statüsü ve sınırları tespit edildi.*

İngilizlerin bölgeye yönelik ilgisi, başka herhangi bir büyük gücün Körfezin sularına doğrudan ulaşmasını engellemekle ilgiliydi. Nitekim Kuveyt'in kurucusu Şeyh Mübarek'in Osmanlı yanlısı kardeşlerini öldürerek 1896'da işbaşına gelmesi, ancak yeğenlerinin intikam almasından korkarak, o dönemde Körfezdeki en önemli güç olan İngilizlerden koruma istemesi sonucu İngilizlerle Mübarek arasında Ocak 1899'da gizli bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmayla İngilizler Kuveyt'e para yardımı öneriyor, buna karşılık Mübarek, İngilizlerin onayı olmaksızın kimseye toprak vermemeyi ve yabancı temsilci kabul etmemeyi üstleniyordu. Kuveyt'teki varlığı sayesinde İngiltere Basra Körfezi'nin tamamını kontrol edebiliyor ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlayabiliyordu. İngilizler, Şeyh Mübarek'in güvenliğinden çok bir Rus veya daha da kötüsü bir Alman demiryolunun Basra'ya ve Körfez'e ulaşmasından korkuyorlardı. Eğer Kuveyt'e bir demiryolu yapılırsa, İngiltere'nin Körfez'deki egemenliği tehlikeye girecek ve Hindistan'daki sömürgelerine giden yol tehdit altında kalacaktı. Çünkü Almanlar Bağdat demiryolu hattının Körfez'e uzatılmasında ısrar ediyorlardı.

Sonunda Osmanlı Devleti, İngiltere, İran ve Rusya'nın katılımıyla İstanbul'da 29 Temmuz 1913'te bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma bölgedeki çeşitli

sınır sorunlarını kapsamaktaydı ve Kuveyt'in statüsü ve sınırları ilk defa anlaşmayla bir karara bağlandı. Anlaşma üç temel konuyu içeriyordu: Kuveyt'in statüsünün tanımlanması ve Osmanlı egemenliğinin zımnen belirtilmesi ilk defa geniş alanlar anlamında da olsa Kuveyt'in sınırlarının tespiti ve Osmanlı Sultanı ile Kuveyt Emiri'nin yetkilerinin ve bunların sınırlarının belirtilmesi.

Anlaşmaya göre, Kuveyt Osmanlı Devleti'nin otonom bir kazasıydı ve Sultan 1899 anlaşmasının geçerliliğini kabul ediyor; Kuveyt'in içişlerine karışmayacağını, burayla ilgili herhangi bir idari veya askerî tasarrufta bulunmayacağını ve burayı işgal etmeyeceğini garanti ediyordu. Anlaşmayla Kuveyt'in toprakları tanımlandı ve iki bölgeye bölündü. Şeyh geçmişte olduğu gibi vergileri toplamaya devam edecek ve Osmanlı'nın kaymakamı olarak sahip olduğu idari yetkileri kullanabilecekti. Yine anlaşmayla İngiltere; Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde ticaret gemisi işletme hakkı elde ediyordu. Osmanlı Devleti ayrıca Katar ve Bahreyn'in bağımsızlığını tanıyordu.

Osmanlı Devleti, anlaşmanın bazı maddelerinden memnun olmasa da Balkan Savaşları'nı sona erdirmek için İngiltere'nin yardımına ihtiyacı vardı. Ama Osmanlı makamları anlaşmanın bazı maddelerinden tatmin olmadıkları için antlaşma onaylanmadı.

10 Ağustos: Bulgaristan ile Balkan Devletleri arasında Bükreş Barış Antlaşması imzalandı.

Balkan Devletlerinin kendi aralarındaki savaş kısa sürdü ve Bulgaristan'ın zor duruma düşmesiyle 31 Temmuz 1913'te Bükreş'te barış görüşmeleri başladı. Bu görüşmelerde Kavala Bulgarlarla Yunanlılar arasında büyük bir anlaşmazlık konusu olarak belirdi. Bulgaristan, Ege Denizi'ne bir çıkışa ihtiyacı olduğunu ısrarla öne sürüyordu, ancak Yunanistan ise buna yanaşmıyordu. Sonunda Bulgaristan boyun eğmeye mecbur oldu ve barış antlaşması 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te imzalandı.

Buna göre; Bulgaristan, Tuna'nın güney kıyılarında bulunan Tutrakan ile Silistre ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya bıraktı. Yunanistan, Epir'in bütününü, Selanik, Drama, Kavala ile birlikte Güney Makedonya'nın büyük kısmını aldı. Sırbistan'a Manastır, İstip, Üsküp, Priştine verildi. Karadağ, Plevne ve Cakova'yı aldı. Bulgaristan'a ise Makedonya'nın küçük bir bölümü ve Meste ırmağı ile Meriç arasında Dedeağaç bölgesi bırakıldı.

Böylece Bulgaristan Ege Denizi'ne çıkmakta devam ediyordu, ancak burası doğal bir limandan yoksun bulunmaktaydı. Bu sınır, Avusturya'nın o kadar önem verdiği Manastır ile Filorina ve Ohri'yi Sırbistan sınırları içinde bırakmaktaydı.

29 Eylül: *Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında İstanbul Barış Antlaşması imzalandı.*

Bükreş Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında ayrı ayrı antlaşmalar yapıldı. Bunlardan ilki, Osmanlı Devleti'nin batı sınırındaki tek komşusu haline gelmiş bulunan Bulgaristan ile 29 Eylül 1913'te yapılanı idi. Bu antlaşmaya göre; Osmanlı-Bulgar sınırı, Karadeniz kıyısında Rezvaya suyunun ağzından başlayıp batıya uzanıyor ve Kırklareli ve Edirne'nin 30 km kadar kuzeyinden geçerek Tunca nehrine ulaşıyordu. Tunca nehrinden sonra sınır, Meriç'in batısında 25-30 km genişliğinde bir toprağı Osmanlı Devleti'ne bırakmak suretiyle güneye yöneliyor ve Sofulu'nun az kuzeyinde Meriç nehrine varıyor ve bundan sonra Ege Denizi'ne kadar Meriç nehrini takip ediyordu. Bu duruma göre, Dime-toka ile Mustafapaşa-Dedeoğlu demiryolunun 100 km'lik kısmı Osmanlı Devleti sınırları içinde kalıyordu. Ayrıca, Bulgaristan'da kalan Türklerle Osmanlı sınırlarında kalan Bulgarların durumu belirleniyordu. Osmanlı sınırları içinde kalan Bulgarlar, diğer Hristiyan uyrukların sahip bulundukları hak ve ayrıcalıklara aynen sahip oluyorlardı.

14 Kasım: *Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Atina Barış Antlaşması imzalandı.*

Balkan Savaşları'ndan sonra Yunanlıların işgalindeki Ege Adaları sorunu, Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasında çatışma konusu oldu. Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazı ile Anadolu kıyılarının güvenliği gerekçesi ile bu adaları Yunanistan'a terk etmeyi reddetti. Bir ara konu o kadar şiddetlendi ki, Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasında savaşın yeniden çıkmasından korkuldu. Fakat büyük devletler böyle bir savaşa izin vermeyeceklerini bildirdiler. Üçlü İtilaf, hatta Almanya bu gerginlikte Yunanistan'ı tuttu. Almanya, Balkan Slavlarına karşı Romanya, Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında bir yakınlaşma sağlamak istediği için, Adalar sorununda Osmanlı Devleti'yle Yunanistan'ı uzlaştırmak istiyordu.

Adalar sorununun çözümünün uzayacağı anlaşılnca Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasında 14 Kasım 1913'te Atina Barış Antlaşması imzalandı.

Bu antlaşmaya göre; Bulgaristan Mesta Irmağı ile Meriç arasında Ege Denizi'ne çıktığı için, Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasında ortak bir sınır söz konusu değildi. Bu sebeple Yunanistan sınırları içinde kalan Türklerin durumu tespit edildi. Bu hükümler de hemen hemen Bulgaristan'la yapılan İstanbul Antlaşması'nda yer alan hükümlerin benzeriydi. Antlaşmayla Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın Balkanlarda ele geçirdiği topraklar ile Girit adasının bu devlete ait olduğunu resmen kabul etti. Ancak 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5. maddesi uyarınca Ege adalarının geleceği büyük devletlerin kararına bırakılmış olduğundan, sorun bu antlaşmada yer almadı.

8 Şubat: *Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Yeniköy'de imzalanan bir antlaşmayla Doğu Anadolu bölgesinde Ermenilere geniş özerklik tanındı ve Osmanlı Devleti bölgedeki idarî ve askerî yetkilerinin birçoğunu Ruslara devretti.*

Ermenilerin 1909'da Adana'da çıkarttıkları ayaklanmadan sonra yabancı devletler olaya müdahil oldular. Balkan Savaşları sebebiyle devletin sıkışık olduğu bir durumda 24 Nisan 1913'te Bâbîâlî İngiltere'ye başvurarak, Doğu Anadolu'da birtakım düzenlemeler yapacağını bildirerek, Doğu Anadolu'da görevlendirilmek üzere subay ve müfettişler istedi. İngiltere bu isteğe olumlu cevap vermeden önce Rusya ile görüşmelerde bulundu. Rusya, bu ıslahat projesinden yana olduğunu bildirdi. Şayet Doğu Anadolu'ya istediği şekil verilmezse, karışıklıklar çıkarmak suretiyle bölgeyi işgal edeceğini açıkladı. Bu gelişmelerden sonra İngiltere Bâbîâlî'nin istediği subay ve müfettişleri göndermeyi kabul etti. Ancak bu defa da Rusya, Kafkas sınırlarına yakın Osmanlı vilayetlerine İngiliz subaylarının gönderilmesine şiddetle karşı çıktı. İki devlet arasında böylece başlayan mücadele ve görüşmelere daha sonra Almanya ve Fransa da katıldı ve bu devletler sürekli olarak Bâbîâlî'ye baskıda bulundular. Büyük devletlerin baskılarının yanı sıra, İttihat ve Terakki iktidarının da içinde bulunduğu sıkıntılar, devleti Rusya ile anlaşmaya zorladı. Sonunda 8 Şubat 1914'te Hariciye Nazırı da olan Sadrazam Said Halim Paşa ile Rusya'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı Gulkeviç arasında Yeniköy'de bir antlaşma imzalandı. Buna göre:

1. Doğu Anadolu'nun iki kesiminin (Erzurum, Trabzon, Sivas, Bitlis, Van, Harput, Diyarbekir vilayetleri iki ayrı gruba ayrılıyordu.) başlarına seçilecek olan iki müfettişi büyük devletler teklif edecek ve Osmanlı Devleti de kimi atadığını bir nota ile bildirecek. Altı Doğu Anadolu vilayeti -hatta daha da fazlası- üzerinde Ermenilere bağımsızlığa yakın geniş bir özerklik tanınacak.

2. Her müfettiş kendi kesiminde idare, adliye, polis ve jandarmayı denetleyecek.
3. Emniyet kuvvetleri yetmediği takdirde, askerî kuvvetler de bu müfettişlerin emri altına girebilecekler.
4. Müfettişler, yüksek memurlar ve valiler hakkında tatbikat yapabilecekler.
5. Toprak konusundaki anlaşmazlıklar, müfettişlerin gözetimi altında çözülecek.
6. Kanun, nizamname ve resmî tebliğler mahallî dillerle ilan edilecek; genel müfettiş mümkün görürse, herkes mahkemelerde ve resmî dairelerde kendi dilini kullanabilecek, ancak mahkeme hükümleri Türkçe olacak ve imkân olursa ilgililerin diline de çevirisi yapılacaktır.
7. Her unsur kendi okullarına sahip olacak, askerlik görevi oturduğu yerin bağlı bulunduğu müfettişlik sınırları içinde yapılacaktır,¹² Hamidiye Alayları yedek süvari birliklerine dönüştürülecek, silahlar askerî depolarda saklanacak ve gerektiğinde verilecekti.

Ayrıca Osmanlı Hükümeti anlaşmadaki hükümleri yalnız Rusya'ya karşı taahhüt etmekteydi. Bunların yürütülüp yürütülmediğinden yalnız Rusya'ya karşı sorumlu bulunuyordu. Diğer devletler, sadece genel müfettişlerin seçiminde söz sahibiydiler. Anlaşmada Rusya'nın hangi bakımlardan Osmanlı içişlerine karışabileceği açık olarak sayılmıştı. Diğer güçlerin Rusya'yı neden bu kadar yalnız bıraktıklarının sebebi gayet açıktı. Çünkü Ermeni ıslahatı konusunda Osmanlı-Rus antlaşma şartları görüşülürken, bir yandan da Osmanlı Asyası'nın paylaşılması konuları görüşülmekte idi. Türk dostu gözükken Almanya da dahil olmak üzere herkes bir pay kapmak peşindeydi. Doğu ve Kuzey-Doğu Anadolu da Rusya'nın payı olarak görülüyordu.

Osmanlı Hükümeti, bizzat kendisinin başlattığı ve daha sonra Osmanlı-Rus-Alman ve en sonunda da Osmanlı-Rus meselesi haline dönüşen ıslahat

¹² Bâbiâli bunu yalnız Doğu Anadolu'ya hasretmeyi mahsurlu görerek, bütün devlete teşmil etti. 7 Ağustos 1913 tarihli irade ile herkesin bulunduğu yerde askerlik yapması esası getirildi. Bu, Rusların istediğinden daha fazla bir şeydi. Son derece zararlı olan bu karar, Osmanlı-Rus anlaşmasına da aynen geçirildi. Bilhassa Ermenilerin Doğu Anadolu'da oturdukları bölgede askerlik yapmalarının kabulü, bir müddet sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı esnasında isyan etmelerine ve mahallî Müslüman halkı katletmelerine yol açtı.

meselesinin aldığı şekli anlayamamanın ve durduramamanın şaşkınlığı içinde idi. Nitekim İttihat ve Terakki yönetimi Birinci Dünya Savaşı'na, devleti Rusya'nın ipoteği altında sokan bu antlaşmanın getirdiği karışıklıklar içinde girdi. Antlaşmanın en tehlikeli tarafı askerî taahhütlerdi. Osmanlı Devleti kendi tebaasına nasıl ve nerelerde askerlik yaptıracığını, Rusya ile yaptığı bu antlaşma ile sınırlandırıyordu. Hamidiye alaylarına Ermenileri de alacağını Rusya'ya karşı taahhüt ediyordu. En önemlisi Rus sınırlarına yakın yerlerde bulunacak Osmanlı birliklerinde yalnız Erzin-can askerî müfettişliği bölgesi içinden alınmış erler bulunacaktı. Rusya, antlaşmaya dayanarak buraları denetleyebilecekti. Bu askerlerin 1/4'ü veya 1/5'i Ermeni, kalanı da Türk olacağından, Rusya'nın her an bunlardan yararlanması mümkündü. Ayrıca genel müfettişlerin kabul edilmesiyle Osmanlı Hükümeti, Anadolu'nun yarısında yetkilerinin pek çoğunu kaybediyordu. Buna rağmen Osmanlı delegesi Sadrazam Said Halim Paşa anlaşmayı başarılı saymış ve övmüştür. Hükümet ise aynı anlaşmayı kamuoyundan saklamıştır.

14 Şubat: *Londra Büyükelçiler Konferansı Meis adası hariç Oniki Ada'nın İtalya'ya, İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada dışındaki bütün Ege adalarının Yunanistan'a verilmesini kararlaştırdı.*

30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5. maddesi uyarınca Ege adalarının geleceği büyük devletlerin kararına bırakılmıştı. Ancak Osmanlı Devleti, bu adaların Yunanistan'a bırakılmasından çekindiğinden 22-23 Aralık 1913'te büyük devletlere Midilli ve Sakız gibi Anadolu kıyılarına yakın adaları Yunanistan'a bırakmamak kararında olduğunu ve onları geri almak için elinden geleni yapacağını bildirdi. Fakat başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin buna karşı gösterdikleri sert tepki üzerine gerilemek zorunda kaldı. Sonunda Londra'daki Büyükelçiler Konferansı'nda Ege adaları ile ilgili olarak alınan kararlar, büyük devletler tarafından 14 Şubat 1914'te bir nota ile Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Buna göre; Meis adası hariç Oniki Ada İtalya'ya, İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada dışındaki bütün Ege adaları Yunanistan'a veriliyordu. Bununla beraber Yunanistan, hem büyük devletlere hem de Osmanlı Devleti'ne, kendisine bırakılan adaların herhangi bir deniz harekâtı ile askerî bir harekât için kullanılmayacağına dair teminat verecek ve bu teminatın gerektirdiği tedbirleri alacaktı.

Osmanlı Devleti 15 Şubat'ta verdiği cevapta; adalar konusundaki iki temel endişesinin, Çanakkale Boğazı ile Anadolu kıyılarının güvenliği olduğunu Konferans'a bildirdiği halde bu iki endişesinin göz önüne alınmamış olması sebebiyle, yani "İmparatorluğun hayatî gerekleri" dolayısıyla büyük devletlerin tekliflerini kabul etmeyeceğini, İmroz (Gökçeada), Bozcaada ve Meis'in kendisine terk edilmesini kabul etmekle beraber, "Haklı ve meşrû isteklerini ileri sürmeye devam edeceğini" bildirdi.

15 Şubat: *Fransa ve Almanya arasında yapılan gizli bir anlaşmayla iki taraf, Anadolu'daki faaliyet alanlarını ve nüfuz bölgelerini belirlediler.*

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Fransa ve Almanya arasında 15 Şubat 1914'te, iki devletin Anadolu'daki faaliyet ve nüfuz alanlarını belirleyen gizli bir anlaşma yapıldı. Savaş öncesinin en önemli anlaşmalardan biri olan anlaşmayla Almanya ve Fransa, Anadolu'daki faaliyet alanlarını, ilerideki nüfuz bölgelerini ve paylarını belirlediler. On dört maddeden oluşan bu gizli anlaşmaya göre; demiryolu yapımı ve işletmesi bakımından Kuzey Anadolu ve Suriye, Fransız nüfuz bölgesi olarak tanındı; Anadolu ve Bağdat demiryollarının geçtiği yerler de Alman nüfuz bölgeleri olarak kabul edildi.

13 Mart: *Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında İstanbul'da barış antlaşması imzalandı.*

Arnavutluk sorunu, Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasındaki barış antlaşmasını geciktirdi. Arnavutluk krizi¹³ sonuçlandıktan sonra iki devlet arasında

¹³ Arnavutluk konusunun Elçiler Konferansı'nın 29 Temmuz 1913 toplantısında kesin sonuca bağlanmasına rağmen (Arnavutluk konusunu kesin çözüme bağlayan Elçiler Konferansı için bakınız : 29 Temmuz 1913 tarihi) II. Balkan Savaşı sırasında, Sırbistan Arnavutluk'un kuzey kısımlarından bazı toprakları işgal ettiği gibi buradan çıkmak da istemedi. Yunanistan da güney Arnavutluk'ta bazı yerleri kontrol altına almış bulunuyordu. Bu sırada Londra'daki Elçiler Konferansı, sınırların tesbiti için Arnavutluk'a komisyonlar yollamıştı. Sırbistan ve Yunanistan, sınır komisyonlarına her türlü güc-lüğü çıkardılar. Sırbistan'ın kuzeyde ve özellikle Debre bölgesindeki Arnavutlara zulüm yapmaya başlaması ve halkın kıyı bölgelerine kaçmaya başlaması üzerine, Arnavutlarla Sırp-lar arasında çatışmalar patlak verdi. Bunun üzerine Sırbistan seferberlik ilan etti. Ayrıca Elçiler Konferansı'ndan, Arnavutluk sınırlarının değiştirilerek, Arnavutluk'tan bazı stratejik yerlerin Sırbistan'a verilmesini istedi. Bu sırada Karadağ'ın da seferberlik ilan etmesi, Sırbistan ile Karadağ arasında "Büyük Sırbistan Birliği"nin kurulmakta

13 Mart 1914'te İstanbul Antlaşması yapıldı. Osmanlı Devleti'yle Sırbistan arasında herhangi bir sınır kalmadığı için, bu barış antlaşması da esas itibarıyla Sırbistan'da, özellikle Makedonya'da kalan Türklerin hukukî statülerini tespit etmeye yönelik olarak hazırlandı. Bu konudaki hükümler de Türk-Bulgar antlaşmasındaki esasların bir benzeriydi.

Mayıs: *İngiltere, Almanya'nın bir savaş açması halinde, İngiliz ve Rus deniz kuvvetlerinin bir işbirliği için temasta bulunmalarını kabul etti.*

Fransız-İngiliz ve Fransız-Rus anlaşmalarından¹⁴ sonra Rusya, İngiltere ile de bir deniz işbirliği anlaşması yapmak için harekete geçti. Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'un 1912 Eylül'ü sonlarında İngiltere'ye yaptığı ziyarette, Sazanov İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'den, bir savaş halinde Alman donanmasının Baltık Denizi'ne girmesini önlemek hususunda İngiltere'nin yardımını istedi. Grey ise verdiği cevapta, Almanya'nın Danimarka'yı işgali halinde İngiliz donanmasının Baltık'ta hapsedilmiş hale geleceğini, bu sebeple böyle bir yardımın mümkün olmadığını bildirdi. Fakat Rusya bu işin peşini bırakmadı ve İngiltere ile denizlerde bir işbirliğini gerçekleştirmek için Fransa'nın aracılığını kullandı. Nihayet 1914 Mayıs'ında İngiltere, Almanya'nın bir savaş açması halinde, İngiliz ve Rus deniz kuvvetlerinin bir işbirliği için temasta bulunmasını kabul etti. Anlaşma, 1912'deki İngiliz-Fransız anlaşmasıyla aynı nitelikte olup, İngiltere'nin ellerini yine serbest bırakıyordu.

İngiliz-Fransız, İngiliz-Rus ve Rus-Fransız deniz anlaşmalarıyla; Baltık ve Karadeniz Rus donanmasının, Kuzey Denizi ve Atlantik İngiliz donanmasının ve Akdeniz de Fransız donanmasının korumasına bırakılmış oluyordu. Böylece Merkezî devletler, Üçlü İtilaf tarafından çember içine alınıyordu.

olduğu söylentilerinin yayılmasına sebep oldu. Bunun üzerine Avusturya, Almanya'nın da desteğini aldıktan sonra 17-18 Ekim 1913'te Sırbistan'a bir ultimatoma vererek, 8 gün içinde Arnavutluk'taki kuvvetlerini geri çekmesini istedi. "Aksi halde Avusturya isteklerinin gerçekleşmesi için gerekli tedbirleri almak zorunda kalacaktır" deniliyordu. Avusturya'nın bu ultimatoma karşısında büyük devletler, bir savaşın çıkmasından endişelenerek, Sırbistan'a Londra Elçiler Konferansı kararlarını kabul etmesini söylediler. Rusya da aynı yolda hareket edince Sırbistan, Avusturya ultimatoma boyun eğmek zorunda kaldı. Arnavutluk krizi bu şekilde çözümlenmiş oluyordu.

¹⁴ Bu iki anlaşma için bakınız: 22-23 Kasım 1912 ve 16 Temmuz 1912 tarihleri

15 Haziran: *İngiltere ve Almanya arasında yapılan bir anlaşmayla, Osmanlı Devleti parçalandığı takdirde iki taraf arasında nasıl paylaşılacağı belirlendi.*

Almanya, Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekte ikili bir politika izliyordu. Birinci Dünya Savaşında Osmanlı ordularının yönetiminde en yüksek mevkiilere gelecek olan Liman von Sanders gibi ünlü bir generalini Osmanlı Hükümeti üzerinde etki kurmak ve orduyu güçlendirmek için Osmanlı Devleti'ne göndermişti. Bu askerî etki, ekonomik nüfuz ve Bağdat demiryolu imtiyazları ile birlikte düşünüldüğünde, Almanya Yakındoğu'da önemli bir üstünlüğe sahip oluyordu. Alman politikasının ikinci yüzü, Almanya'nın 15 Haziran 1914'te gizli olarak İngiltere ile yaptığı Bağdat Demiryolu Sözleşmesi ile ortaya çıktı. Bu sözleşme, Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarını etki alanlarına bölüyor ve hattın Bağdat-Basra bölümünün yapımını Osmanlı, Alman ve İngiliz ortak kararına bırakıyordu.

İngiliz-Alman antlaşmasına göre; İngilizler Anadolu'da Beyşehir Gölü'nün daha doğusuna yaklaşmayacak, Almanlar da bu bölgenin batısıyla ilgilenmeyecekti. Yine Ortadoğu ile ilgili olarak Almanlar, Mısır'a yakın bölgeleri (Baalbek'in güney ve batı bölgeleri) İngiliz nüfuzuna bırakmayı taahhüt ederken, kendilerine ait demiryollarının Basra'ya kadar uzatılması iznini İngilizlerden alıyorlardı.

Bu anlaşma yapıldığı sıralarda Bağdat ve Musul vilayetlerinde ana demiryolu Alman, ırmaklarda gemi işletme ve sulama işleri yapma hakkı İngilizlerde idi. Yine petrol madenlerinde İngiliz payı %75 ve Alman payı %25 idi.

Böylece Almanya demiryolunun Anadolu bölümünü yapacak, ancak hattın İngiliz imparatorluk yolunu tehlikeye düşürecek biçimde Basra Körfezi ve dolayısıyla Hint Okyanusu'na kadar uzatılmasında tarafların kabulü gerekecekti. Kısaca, Osmanlı bir bütün olarak kalırsa, Almanya bu devlet üzerinde üstünlüğünü sağlayacaktı. Ancak Almanya'nın bütün çabalarına rağmen parçalanacak olursa, Almanya bu paylaşımdan "aslan payı" alacaktı.

28 Haziran: *Avusturya veliahdının Saray-Bosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi üzerine Birinci Dünya Savaşı başladı.*

Avusturya, Büyük Sırbistan'ı kurmak isteyen ve bu amaçla girişimlerde bulunanlara gücünü göstermek isteyen Bosna'da bir manevra yapmaya karar verdi ve buna katılmak üzere de Avusturya Veliahdı Arşidük Ferdinand

Saraybosna'ya geldi. Ancak veliaht ve karısı, 28 Haziran 1914'te Prınçip adında bir Sırp tarafından öldürüldü. Avusturya, aynı zamanda Bosna-Hersek'in Avusturya'ya ilhakının bir tepkisi olan bu olayı; Balkan Savaşları sonunda genişleyip kuvvetlenen Sırbistan'a bir darbe vurmak ve aralarındaki sorunları kendi lehine çözümlmek için bir fırsat saydı. Ancak Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve milletlerarası plandaki zayıflığı, Rusya'nın da Boğazlar üzerindeki iştahını kamçıladi ve bu da Sırbistan ile Rusya'yı birbirine daha fazla bağladı; fakat Rusya'nın Balkanlar'daki faaliyetleri karşısında Avusturya ile Almanya'yı da bu devletin karşısına dikilmeye sevk etti. Avusturya, Rusya'nın Sırbistan'ın yanında savaşa girebileceğini göz önünde tutarak, önce Almanya'nın desteğini sağlamak istedi. Bunu elde ettikten sonra 23 Temmuz'da, Sırbistan'a 48 saatlik bir ultiatom verdi. Ultimatomda; özellikle suikast olayının kovuşturulması bakımından birçok şeyler isteniyordu ve bunlar arasında, Avusturya aleyhtarı olan subay ve memurların Sırbistan ordu ve idaresinden azledilmesi, kovuşturmanın Avusturya ile birlikte yürütülmesi, alınan tedbirlerden Avusturya'ya derhal bilgi verilmesi gibi hususlar bulunuyordu. Sırbistan, Rusya'nın desteğini sağladıktan sonra 25 Temmuz'da verdiği cevapta, bu isteklerin bir kısmını kabul etmedi ve kabul etmiş göründüklerini de kaçamaklı bir kabule bağladı. Bunun üzerine Avusturya aynı gün Sırbistan'la diplomatik münasebetlerini kesti ve 26 Temmuz'da Sırbistan'ın seferberlik ilan etmesi üzerine, bu devlete hazırlanma fırsatı vermemek için 28 Temmuz'da Belgrat'ı bombardıman ederek savaşa başladı. Böylece Birinci Dünya Savaşı başladı.

3 Temmuz: *İngiltere ile Tibet arasında imzalanan Simla Antlaşması'yla Hindistan ile Tibet arasındaki sınır McMahon Çizgisi olarak belirlendi.*

1911 yılında Çin'de Mançu hanedanı yıkılınca Tibet 1913'te bağımsızlığını ilan etti. Bunun üzerine İngiltere, Tibet'in gerek Hindistan ve gerek Çin'le olan sınırını tespit için 1913 Ekim'inde Simla Konferansı'nı düzenledi. Bu konferansa Çin ve Tibet temsilcileri katıldı. İngiltere'yi ise Sir Henry McMahon temsil etti. Altı aylık tartışmaların esas konusunu Çin-Tibet sınırını teşkil etti. Bu konuda bir anlaşma sağlanamayınca 3 Temmuz 1914'te Simla Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla Hindistan-Tibet arasındaki sınır McMahon Çizgisi olarak belirlendi ve anlaşmayı sadece İngiltere ve Tibet imzaladı. Çin'in sınır meselesinde anlaşmazlık çıkarmasının ve Simla

Antlaşması'nı imza etmemesinin sebebi ise, Tibet üzerindeki egemenlik iddiasını ilerisi için saklı tutmaktı. Çünkü Çin-Tibet sınırına ait antlaşmaya imza koymak demek, Tibet'in bağımsızlığını kabul etmek demekti.

18 Temmuz: *Osmanlı Devleti, Fransa'ya bir ittifak teklifinde bulundu.*

Osmanlı Devleti Bahriye Nazırı ve Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti Başkanı Cemal Paşa, Fransız donanmasının manevralarına davet edildiği bir sırada Temmuz 1914'te Fransız dışişleri yetkilileri ile temasa geçerek, Fransa ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifak gerçekleştirmek istedi. Cemal Paşa'ya göre Saraybosna Olayı bir genel savaşa varacaktı ve İtilaf Devletlerinin, Merkezî devletleri çember içine almak için bir boşluk kalmıştı, o da Osmanlı Devleti'ydi. Eğer İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni de kendi ittifaklarına alırlarsa o zaman Merkezî devletler tamamen sarılmış olurdu. Fransız Hükümeti Cemal Paşa'nın teklifine verdiği cevapta, Rusya razı olmadıkça böyle bir ittifakın gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı şeklinde oldu.

1 Ağustos: *Almanya Rusya'ya savaş ilan etti.*

Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi üzerine, Rusya bir kısım birliklerini seferberlik durumuna geçirdi. Buna karşılık Almanya da, Rus seferberliğinin Avusturya-Macaristan'a karşı olmakla beraber, Almanya'yı da seferberlik kararı vermek zorunda bıraktığını bildirdi. Böylece Avusturya'nın zayıflayarak yıkılmasını, kendi çıkarları yönünden uygun görmeyen Almanya işe karışmış oldu. Bunun üzerine Rusya genel seferberlik kararından vazgeçti. Bununla beraber Avusturya-Sırp çatışması, bir Avusturya, Almanya-Rus çatışması halini aldı.

İngiltere, boyutları genişleyen sorunu diplomatik yollarla önlemek istedi, fakat bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine Rusya, 31 Temmuz 1914'te genel seferberlik ilan etti. Bu suretle Rus Hükümeti, ordularını Avusturya ve Almanya'ya karşı savaş düzenine geçirmiş oldu. Buna karşılık Almanya, aynı gün Rusya'ya bir ültimatom vererek, on iki saat içinde seferberliğin durdurulmasını istedi. Rusya bunu kabul etmeyince, Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etti. Bu ise gerçek anlamda Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden oldu.

2 Ağustos: Osmanlı-Alman ittifakı İstanbul'da imzalandı.

İngiltere ve Fransa'ya önerdiği ittifak teşebbüsünden sonuç alamayan Osmanlı Devleti, ister istemez Almanya'ya yöneldi. Kabinede Alman ittifakına taraftar olanlar; Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis Reisi Halil Bey'di. Kafkas Türk ve İslam birliğini gerçekleştirmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nu eski gücüne kavuşturmak isteyen Enver Paşa, savaştan galip çıkacağına inandığı Almanya ile ittifak kurmakla Rusya'nın devrileceğini ve bu suretle istediklerini elde edeceğini umuyordu. Diğer yandan Balkan Savaşları'nın ağır sonuçlarının etkisi altında olan Osmanlı Devleti, bu savaştan sonra İtilaf Devletleri arasında bağın da güçlendirilmesinden ve kendisi hakkındaki düşüncelerinden endişeye düşmüştü. Özellikle Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile müttefik olması, Osmanlı devlet adamlarında, bu devletin Boğazlar hakkındaki emelleri yönünden bu endişesini arttırmıştı.

Üçlü İttifak bloğuna katılma teklifi ilk önce Avusturya'dan geldi. Bu teklif üzerine Osmanlı Devleti 22 Temmuz'da ittifak için Almanya'ya başvurdu. II. Wilhelm'in isteği üzerine Almanya Osmanlı Devleti'yle ittifak görüşmelerine başladı. İttifak görüşmeleri 27 Temmuz'da İstanbul'da başladı ve 2 Ağustos 1914'te antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu ittifak antlaşmasına göre;

- Avusturya ile Sırbistan arasında çıkan bir anlaşmazlıkta iki devlet tam bir tarafsızlık gösterecek.
- Avusturya ile Rusya savaşa tutuşur ve Almanya da Avusturya'nın yardımına gitmek zorunda kalırsa, Osmanlı Devleti de savaşa katılacak.
- Osmanlı Devleti tehdit altında kalırsa Almanya, Osmanlı Devleti'ni silahla savunacak.
- İttifak, 1918 yılı sonuna kadar devam edecek ve taraflardan biri feshetmezse beş yıl için yeniden yürürlüğe girecektir.

Antlaşma gizli yapıldı ve kabinede İtilaf Devletleri taraftarı olarak bilinen; Maliye Nazırı Cavit Bey, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve birçok kabine üyesinden gizli tutuldu. Hatta savaş başladıktan sonra İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sağlamak için çaba harcadılar.

Osmanlı Devleti, Almanya ile ittifak antlaşmasını imzaladığı gün tarafsızlığını ve seferberliğini ilan etti. Seferberlik, devletleri bu tarafsızlığa riayet

ettirmek için ilan ediliyordu. İki gün sonra da Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının girişine torpil dökülerek Boğazlar yarı yarıya kapatıldı. Ticaret gemilerinin kılavuz gemileri ile geçmesini sağlamak için dar bir geçit bırakıldı.

Osmanlı Devleti seferberliğini ilan etmesine rağmen, savaşa mümkün olduğunca geç girmek istiyordu. Bununla beraber antlaşmanın ıslahı için Almanya ile yeniden görüşmelere başlandı ve Almanya'dan şunlar istendi:

1. Bulgaristan harekete geçmeden, Romanya'nın tarafsızlığı sağlanmadan savaşa girilmeyecek.
2. Doğuda Kafkasya Müslümanları ile ilişki kuracak şekilde, Rumeli'de ise Türklerle meskûn bölgeye kadar sınırlar genişletilecek.
3. Adlî ve iktisadî kapitülasyonlar kaldırılacak ve savaştan sonra bunun diğer devletlere de kabul ettirilmesi sağlanacak.
4. Osmanlı ülkesine düşman tecavüz ettiği takdirde bu istila ortadan kalkmadan önce barış imzalanmayacak.
5. Alınacak savaş tazminatından Osmanlı Devleti'ne de bir pay ayrılması sağlanacak.

Fakat Almanya ittifak imzalandıktan sonra ileri sürülen bu teklifleri kabule yanaşmadı.

3 Ağustos: *Almanya Fransa'ya savaş ilan etti.*

Rusya'nın seferberliği üzerine Fransa da seferberliğe geçti. Almanya 31 Temmuz'da Fransa'ya da bir ültimat verip seferberliğin durdurulmasını istedi. Fransa, cevabını geciktirdiği gibi Almanya'ya kaçamak bir cevap verince, Almanya 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etti.

Böylece Almanya, çevresindeki iki büyük devlete aynı anda savaş açmış oldu.

4 Ağustos: *Almanya Belçika topraklarını işgal etmeye başladı.*

Almanya, Bismarck'ın korktuğu gibi iki cepheli bir savaşla karşı karşıya kalmıştı. Bunun için önce Fransa'ya karşı kısa sürede zafer kazanıp Rusya'ya dönmek istiyordu ve bunu gerçekleştirmek için de Belçika'dan geçmesi gerekiyordu. Bu sebeple 2 Ağustos'ta Belçika'ya başvurup bu memleketten geçit istedi. Belçika, İngiltere'ye danıştıktan sonra bu isteği reddedince

Almanya, 4 Ağustos 1914'te de Belçika'ya savaş ilan etti ve Belçika topraklarını işgal etmeye başladı.

4 Ağustos: *İngiltere Almanya'ya savaş ilan etti.*

Almanya'nın Belçika'ya saldırması İngiltere'yi harekete geçirdi. Bu, aynı zamanda İngiltere için bir tehditti. İngiltere böyle bir tehlikeyi önlemek için 1839'da Belçika'nın tarafsızlığını milletlerarası teminat altına almıştı. Almanya şimdi bunu çiğniyor ve İngiltere'yi tehdit ediyordu. Bunun üzerine Almanya'nın Belçika'ya savaş ilan ettiği 4 Ağustos 1914'te İngiltere Almanya'ya savaş ilan etti.

5 Ağustos: *Enver Paşa, Rus elçisine Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifak antlaşmasının yapılmasını teklif etti.*

Osmanlı mevcudiyetini korumak ve bağımsızlığına karşı vaki olacak saldırıları bertaraf etmek için –Rusların açık düşmanlıklarına rağmen- Osmanlı Devleti İtilaf Devletleriyle ve Rusya'yla anlaşmak istedi. Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914'te Almanya ile bir ittifak yaptığından henüz İtilaf Devletleri taraftarı olarak bilinen Maliye Nazırı Cavit Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve kabinenin diğer birçok üyesi haberdar değildi. Bu durumda Enver Paşa Rus elçisine bir ittifak teklifinde bulundu.

Rusya'nın İstanbul elçisi Giers, Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'a 5 Ağustos 1914'te bir telgraf çekerek Enver Paşa'nın bu teklifini bildirdi. Enver Paşa Rus Ataşemiliterine, Türkiye'nin Kafkas sınırı ordularından bir kısmını çekmeye, gerek Rusya'ya karşı harekete geçebilecek herhangi bir Balkan Devleti ordusunu karşılamak ve gerekse Avusturya'ya karşı Balkan Devletleri'nin ordularına yardım için kullanılabilecek bir kuvveti Rusya'nın emrine vermeye hazır olduğunu temin ediyor, buna mukabil, Osmanlı Devleti'nin taviz olarak, komşularının saldırısından kendisini korumak için Rusya ile beş-on yıllık bir savunma ittifakının akdini ve Batı Trakya ile Adaları istediğini belirtiyordu.

Rus Dışişleri Bakanı Sazanov bu teklife karşılık Giers'e, "Her türlü kat'i beyandan sakınarak müzakereleri uzatın ve vakit kazanın" şeklinde cevap verdi. Sazanov 10 Ağustos'ta Giers'e yine şunları bildirdi: "Sofya'dan bir cevap alıncaya kadar (Sazanov Türkiye'den ziyade Bulgaristan'la anlaşmayı tercih ediyordu.) Enver ile müzakerelerde vakit kazanmanın zarurî olduğunu

düşününüz. Osmanlı Devleti'nin bize karşı doğrudan doğruya hareketinden korkmadığımızı hatırla tutunuz. Aynı zamanda Türklerle olan konuşmalarda tamamıyla dostane vasfı idame ettirirken onlara, tarafımızdan muvafakat edilmeyen haller vukuunda Küçük Asya'yı kaybetmek tehlikesine maruz kalacakları fikrini telkin ediniz. Zira bize zarar verecek vaziyette değildirler. Halbuki Fransa ve İngiltere ile müttefik olduğumuzdan, mevcudiyetlerini tehlikeye koyacak mevkideyiz". Bu yazışmalar sırasında Giers bir mektubunda "Bizim için arzu edilecek amaç, Osmanlı Devleti'nde bize karşı daima düşmanlık gösteren Alman hâkimiyetini uzaklaştırmaktır. Bu hedef ve maksadı elde etmek için şimdi gayet müsait bir fırsat zuhur etmiştir". Giers aynı zamanda bu fırsatı kaçırdıkları takdirde, Rusya'nın muhakkak surette Osmanlı Devletini -mağlup ve zayıf da olsa- Yakındoğu'da daima düşmanlıkları kalacak olan Almanya'nın kolları arasına atacağından korkmakta idi. Rusya ile yapılan müzakereler bir neticeye varmadı.

6 Ağustos: *Avusturya Rusya'ya savaş ilan etti.*

Almanya'nın Rusya'ya 1 Ağustos'ta savaş ilan etmesi üzerine, Almanya'nın müttefiki Avusturya da Rusya'ya 6 Ağustos 1914'te savaş ilan etti.

19 Ağustos: *Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında Sofya'da bir dostluk antlaşması imzalandı.*

Almanya, Osmanlı Devleti'ne savaşa bir an önce girmesi için baskı yapmaya başladı. Fakat Osmanlı Devleti'nin Almanya ile karadan bağlantısı yoktu. Bu nedenle İstanbul Hükümeti, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'nın durumu belli olmadıkça savaşa girmeyi uygun bulmuyordu. Bunun üzerine Almanya ve Avusturya'nın yardımıyla Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 19 Ağustos 1914'te Sofya'da bir dostluk antlaşması imzalandı.

Buna göre; iki devlet birbirlerinin sınırlarını tanıyacak, iki taraftan birisi Balkan Devletlerinin biri veya birkaçı tarafından saldırıya uğrarsa diğeri ona yardım edecek, iki devlet ordularının ortaklaşa hareketleri için bir askerî sözleşme yapacak, ortaklaşa bir savaşa girmek için Romanya'nın tarafsızlığı sağlanacak ve antlaşma, Avrupa'da sürmekte olan savaşın sonuna kadar yürürlükte kalacaktı.

Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra, anlaşmayı yapan Talat ve Halil Beyler, Bükreş'e giderek Romanya'nın tarafsızlığını sağlamak istediler.

Romen Hükümeti'nin ve kamuoyunun Üçlü İtilaf'tan yana tavır koymaları sebebiyle Romanya, Bulgaristan'ın savaşa girmesi halinde tarafsız kalacağına dair bir garanti vermeye yanaşmadı. Böylece Osmanlı-Bulgar Antlaşması'nın bu konudaki hükmü gerçekleşmedi. Bulgaristan da savaşa girip girmemekte serbest kaldı. Diğer taraftan Osmanlı Devleti, Yunanistan ile yaptığı temaslardan da bir sonuç alamadı.

23 Ağustos: *Uzakdoğu'da yayılmasını tamamlamak isteyen Japonya, Avrupa devletlerinin birbirine girdiğini görünce, fırsattan istifade etmek istedi ve Almanya'ya savaş ilan etti.*

Avrupa devletlerinin birbirine girmesiyle Uzakdoğu'ya ilgileri iyice zayıfladı. Asya'daki yayılmasını hızlandırmak ve genişlemek için bunu iyi bir fırsat olarak gören Japonya, 15 Ağustos'ta Almanya'ya bir nota vererek Çin Denizi'ndeki donanmasını geri çekmesini istedi. Japonya Almanya'dan 1895'in intikamını alıyordu. (1895 Çin-Japon Savaşı'nda Almanya Çin'i desteklemişti.) Almanya Japonya'nın bu isteğine cevap vermeyince Japonya 23 Ağustos 1914'te Almanya'ya savaş ilan etti ve Shantung yarımadasına asker çıkararak 7 Kasım'da bütün Shantung yarımadası ile Kiaochow'u ele geçirdi. Aynı zamanda Japon donanması Pasifik'teki Alman sömürgeleri olan Caroline, Marianne ve Marshall adalarını işgal etti. Japonya bununla yetinmeyerek Çin'e verdiği bir notada 21 tane istekte bulundu ki, bu istekler Çin'i Japonya'nın himayesi altına koyacak mahiyetteydi. Ancak Amerika'nın müdahalesi ile Japonya bu isteklerini hafiflettiyse de Mayıs 1915'te Çin'le yaptığı bir anlaşma ile bu ülkede birçok imtiyazlar elde etti.

6 Eylül: *Marn Meydan Savaşı'nda Almanlar Fransızlar tarafından durduruldu.*

Almanlar başlangıçta Rusların Avusturya-Macaristan orduları tarafından harekete geçmelerinin önleneyeceği varsayımından hareketle, Doğu cephesine yalnız 9 tümen ayırdılar. Almanya; Rusya'nın demiryollarının azlığı ve yüzölçümünün genişliği sebebiyle seferberliğini tamamlamasının uzun süreceğini düşündüğünden, ilk önce ve asıl büyük kuvvetiyle Fransa'ya yüklenmeyi ve bu devleti altı haftada yendikten sonra da Rusya'ya dönmeyi planladı. Schlieffen Planı adı verilen bu plan gereğince, seferberliğini iki haftada tamamlayabilecek olan Fransa, 39 günde savaş dışı bırakılacak ve müteakiben doğu cephesine dönülerek Rusya'ya taarruz edilecekti.

Hazırlanan bu plan gereğince Almanlar, sekiz ordudan birini Rus cephesinde savunmada tutarken, yedi ordu ile Belçika ve Lüksemburg üzerinden Fransa'ya hücumla geçtiler. Bu saldırılar üzerine Fransızlar karşı taarruzda bulundular, fakat bunlardan bir sonuç alamayınca çekilmeye başladılar ve Paris'in kuzeyinde bulunan Marne nehri üzerinde kuvvetli bir savunma hattı kurdular. Almanlar bu hattı yarmak için Eylül ayı başlarında üç gün şiddetli taarruzlarda bulundularsa da Marne cephesini yaramadılar ve 6 Eylül 1914'te taarruzu durdurmak zorunda kaldılar. Daha sonra bu cephe-deki ordular Manş Denizi'ne kadar 800 km'lik bir hat üzerinde tertiplendiler. Böylece Schlieffen Planı başarısızlığa uğramış oldu.

9 Eylül: *Osmanlı Hükümeti, büyük devletlere verdiği bir nota ile tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırdığını ilan etti.*

Osmanlı Hükümeti, bir taraftan savaşa girmesini sağlamaya çalışan Almanya'nın yaptığı baskılara karşı direnirken, diğer taraftan da İtilaf Devletleri ile temasa devam ediyordu. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin ilan etmiş olduğu tarafsızlıkta devamını sağlamak için çaba harcıyorlardı. Osmanlı Hükümeti tarafsızlığının devamı karşısında, kapitülasyonların kaldırılması, Ege adalarının geri verilmesi, Mısır meselesinin çözümlenmesi, Rusların Doğu Anadolu'da içişlerine karışmasına engel olunması ve Ruslar tarafından bir tecavüze uğrandığı takdirde İngiltere ve Fransa'nın buna mani olması gibi isteklerde bulundu.

İngiltere bu isteklerin aşırı olduğunu bildirdi: Osmanlı Hükümeti Alman subaylarını ve Goben'le Breslau mürettebatını topraklarından çıkarır ve Boğazlardan ticaret gemilerinin serbestçe geçmesine müsaade eder ve savaş boyunca tarafsızlığın gereklerine riayet ederse; o takdirde Osmanlı Adliyesi modern bir şekle geldiği zaman üç devlet, adli kapitülasyonların kaldırılması hususunda bir anlaşmaya varacaklardı. Malî kapitülasyonların kaldırılmasına ise İngiltere, diğer devletlerin razı olmaları şartıyla itiraz etmeyecekti. Ege adaları meselesinin çözümü ileriye bırakılacak ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırma niyeti olmamakla birlikte, bu hususta Osmanlı Devleti'ne garanti verilebilecekti.

Osmanlı Hükümeti, kapitülasyonların kaldırılmasını bu devletlere müzakere yolu ile kabul ettiremeyince 9 Eylül 1914'te devletlere verdiği bir nota ile kapitülasyonları 1 Ekim'de kaldıracağını bildirdi. Bu karar, bütün devletlerin

itirazlarıyla karşılaştı. Rusya ses çıkarmadığı halde, en çok gürültü koparan devlet Osmanlı'nın müttefiki Almanya oldu. Fakat bunun ötesinde bu devletler fazla ileri de gidemediler. Rusya'nın itiraz etmemesinin sebebi, Osmanlı ülkesinde Rus tebaası ve ekonomik teşebbüsü bulunmamasındandı. Almanya'nın fazla ileri gitmesinin sebebi ise, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemekte ayak diretmesinden ileri geliyordu.

28-29 Ekim: *Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donanması, Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Odesa ve Sivastopol limanlarını topa tutarak Birinci Dünya Savaşı'na fiilen katıldı.*

Osmanlı Devleti savaş karşısında tarafsızlığını ilan etmekle beraber, Ağustos'un ilk haftasından itibaren olaylar ve Almanya'nın çabaları, Osmanlı Devleti'ni savaşa katılmaya sürükledi. Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibine uğrayan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi 10 Ağustos'ta Çanakkale'ye sığınmıştı. Tarafsızlığının gereği olarak Osmanlı Devleti'nin bu gemilere el koyması ve personelinin tutuklanması gerekirdi. Ancak Osmanlı Devleti böyle yapmadı. Savaşın hemen öncesinde İngiltere'ye sipariş ettiği ve özellikle Ege Denizi'ndeki denge için ümitle beklediği iki büyük savaş gemisine, savaş sebebiyle İngiltere Hükümetince el konulmasına da karşılık olmak üzere, Osmanlı Hükümeti hem iki gemi elde etmek, hem de Almanya'ya doğru kamuoyunu yaklaştırmak için, bu gemilerin daha önce Almanya'dan satın alınmış olduğunu bildirdi. Gemilere Yavuz ve Midilli adları verilerek Türk bayrağı çekildi ve personeline fes giydirildi. Böylece gemiler komutanları Amiral Souchon ve mürettebatı ile Osmanlı donanmasına katıldı. İtilaf Devletleri bu olaya seslerini çıkarmadılar.

Almanya, Osmanlı Devleti'nin biran önce savaşa katılması için acele ediyordu. Bunda büyük çıkarları vardı: Boğazların kapatılması, Rusya ile müttefiklerinin ilişkisini kesecekti; savaş İngiliz sömürgelerine kadar götürülecekti ve Almanya'nın Batıdaki yükü hafifleyecekti. Almanya Marne cephesinde yenilmiş ve iki cepheli savaş karşısında kalmış; Avusturya ise Galiçya'da bozguna uğramıştı. Bundan dolayı İttifak Devletleri, Rusya'nın kuvvetlerinin bir kısmını doğuya göndermeye ve İngiltere'yi Mısır ve sömürgelerini korumaya zorlamak, yani İtilaf Devletlerinin kuvvetlerini geniş bir alana yaymak zorunda bırakmak için Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesini istemeye başladılar.

Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşa hemen girmemekle, 2 Ağustos 1914 tarihli antlaşmayı tek taraflı olarak bozduğunu, bu nedenle savaştan sonra Almanya'dan bir yardım göremeyeceğini bildirdi. Osmanlı Hükümeti, artan Alman baskıları karşısında, malî durumunun bozukluğunu ileri sürdü. Seferberliğini de henüz tamamlamamıştı. Bunun üzerine Almanya 11 Ekim 1914'te gerekli yardımın yapılacağını belirtti. Bâbîâlî bu direnmelere karşılık Alman Askerî Heyeti Başkanı General Liman von Sanders'e ordusunda komutanlık, Yavuz ve Midilli gemilerinin komutanı Amiral Souchon'a da donanma komutanlığı verdi.

Diğer yandan başta Enver ve Talat Paşalar olmak üzere bazı hükümet üyeleri, biran önce Almanya'nın yanında savaşa katılmak istiyorlardı. İstanbul'daki Alman Askerî Heyeti de bu amacın gerçekleşmesi için çalışıyordu. Sonunda 27 Ekim 1914'te Amiral Souchon komutasındaki Midilli ve Yavuz gemileri de dahil olmak üzere Osmanlı donanması Karadeniz'e açıldı ve 28-29 Ekim 1914 gecesi Rusya'nın Odesa ve Sivastopol gibi limanlarını topa tuttu. Böylece Osmanlı Devleti fiilen savaşa katılmış oldu. Bu olaydan kabinenin ve hatta sadrazamın dahi haberi olmamıştı.

Bu olay üzerine Rusya 2 Kasım'da, İngiltere ve Fransa 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Osmanlı Devleti de bunlara karşı 12 Kasım 1914'te resmen savaş ilan etti.

1-5 Kasım: *Rusların Doğu Beyazıt'tan Osmanlı sınırlarına tecavüz etmeleriyle "Kafkas Cephesi", İngilizlerin Süveyş'te Akabe'yi bombardıman etmeleri ile "Filistin-Suriye Cephesi", yine İngilizlerin Basra Körfezi'ne asker çıkarmaları ile de "Irak Cephesi" kuruldu.*

Savaşta Osmanlı İmparatorluğu'na düşen rol; İngiltere'nin Hindistan'la ilişkisini kesmek, Akdeniz yolunu kapatarak, onu Güney Afrika yolundan dolaşmaya mecbur etmek; diğer yandan Rus kuvvetlerinin bir kısmını Kafkaslar'da tutarak, Ortadoğu'yu Rusya'ya karşı savunmaktı.

Kafkas Cephesi: Savaşın başlamasından hemen sonra 1 Kasım 1914'te Rusya Doğu Beyazıt'tan hücumla geçerek Kuzey Anadolu'yu işgale kalkıştı, ancak bunda başarılı olamadı. Bundan sonra Başkomutan Vekili Enver Paşa, emrindeki 150.000 kişilik bir ordu ile Rusları arkadan çevirmek, onları geriletmek, Kars ve Batum'u alabilmek üzere 22 Aralık 1914'te Sarıkamış Harekâtı'na girişti. Ancak yolsuzluk, açlık, hastalık ve iyi planlama

yapılamamış olmasından Türk ordusu 90.000 kişi kadar kayıp vererek 10 Ocak 1915'te geri çekilmek zorunda kaldı. Ruslar, Türk ordusunun bu durumuna rağmen fazla bir şey yapamadılar. Ancak 1915 Mayıs ayında Van'ı, arkasından da Muş ve Bitlis'i ele geçirdiler. Bu arada Rus donanması Karadeniz'de gösteriler yaparak Sinop'u bombardıman etti. 1916 yılında da Ruslar Erzurum, Trabzon ve Erzincan'ı aldılar.

Irak Cephesi: İngilizlerin Basra Körfezi'ndeki hücumlarının hedefi, her şeyden önce Hindistan ile deniz bağlantısını sağlamak, aynı zamanda bölgedeki Alman tehlikesini ortadan kaldırmaktı. Bu bakımdan İngiltere, Mısır ile Hindistan arasında bulunan ve aynı zamanda petrol yönünden zengin kaynaklara sahip olan bu önemli noktayı biran önce ele geçirmek istiyordu. Bu suretle bölgenin karşısında olan ve İran petrolünün çıkış noktası olan Abadan'ı güvenlik altına almayı, kuzeye doğru ilerleyerek de Rusya ile birleşmeyi amaçlıyordu. İngiltere bu hedeflerine ulaşmak için 1914 Kasım ayı başlarında Hindistan'dan getirdiği birlikleri Basra'ya çıkardı ve buradan Irak'ın içlerine doğru ilerlemeye başladı. İngiliz kuvvetleri Bağdat yakınlarına kadar geldi. Fakat Osmanlı kuvvetleri 22-23 Kasım 1915'te Ktesifon'da İngilizleri yenerek geri püskürttü. 29 Nisan 1916'da Kut'ül Amare'deki İngiliz kuvvetlerini kuşatan Osmanlı birlikleri, başlarında komutanları General Towshend olmak üzere 18.000 İngiliz askerini esir aldı. Böylece Irak'taki İngiliz ilerlemesi durduruldu. Fakat İngilizler Basra'dan yeni kuvvetler çıkardılar. Bu sefer başarı kazanarak 11 Mart 1917'de Bağdat'a girdiler.

Kanal Cephesi: İngilizler, savaşın başlaması üzerine Mısır'daki durumunu daha da güçlendirmek ve burayı kesin olarak kendisine bağlamak, aynı zamanda bölgedeki çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere harekete geçti. Osmanlı Devleti, İngilizlerin Mısır'a yerleşmesini baştan beri bir türlü kabullenememişti ve bu ülkeyi geri almanın hesabı içerisindeydi. Bu nedenle, Almanya'nın da isteğiyle savaşın başlamasından hemen sonra, İngilizleri can damarından vurmak ve buraları geri almak üzere Süveyş Kanalı'nı ve Mısır'ı ele geçirmeye karar verdi. Bu önemli görev için Bahriye Nazırı Cemal Paşa, 13 Kasım 1914'te Suriye ve Filistin'deki 4. Ordu komutanlığına getirildi. Cemal Paşa, hazırlıklarını yaptıktan sonra 14 Ocak 1915'te Süveyş Kanalı harekâtına başladı. Türk ordusu büyük güçlüklerle kanala kadar geldi. Fakat Şubat 1915'te kanalı geçmek için yaptığı iki girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Bundan sonra bu cephedeki savaş önemini kaybetti.

Çanakkale Cephesi: İngiltere ve Fransa, daha savaşın başlarında Boğazlar'ı ve İstanbul'u alarak Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak, müttefikleri Rusya'ya bu yolla yardım ulaştırmak, batı cephesindeki yüklerini hafifletmek üzere Çanakkale'de bir cephe açmaya karar verdiler.¹⁵

Osmanlı Devleti'yle savaş durumundan dolayı İngiltere 5 Kasım 1914'te, 1878 yılından beri elinde tuttuğu Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etti.

23 Kasım: Şeyhülislamlık, İtilaf Devletlerine karşı “Cihad-ı Mukaddes” ilan etti.

Almanya ve Osmanlı Devleti savaşa katılırken, Rusya ve İngiliz İmparatorluğu içindeki Müslümanları ayaklandırmanın bu iki devlete büyük gaileler çıkaracağını ümit etmişlerdi. Osmanlı padişahının Halifelik sıfatı ve bu sıfatla İslam âleminin lideri olması dolayısıyla ilan ettiği Cihad-ı Mukaddes'in etkili olacağı zannediliyordu. Doğu Anadolu ve Kafkasya cephesinde, Orta Asya Türklerinin ayaklanmasına güvenilmişti. Süveyş Kanalı ve Mısır'da ise, İngiltere'nin İmparatorluk yolunu kesmek için Trablusgarb ve Sudan Müslümanlarına güvenilmekteydi.

Bu düşüncelerle Şeyhülislamlık 23 Kasım 1914'te padişahın tuğrasını taşıyan ve “Beyanname-i Cihad” başlığını taşıyan uzun bir bildiri yayınladı. Beyannameye göre, İslam Halifeliği'ne saldırmış bulunan İslam düşmanlarına karşı Rusya, Fransa, İngiltere ve müttefikleri devletlerin idaresi altında yaşayan Müslümanların bu devletlere karşı cihada katılmalarının farz olduğunu bildiriyordu. Ancak cihad, bütün Hıristiyan devletlerine değil, sadece İslam Halifeliği'ne saldıran devletlere yönelikti. Beyannamenin ilk bölümünde İtilaf Devletlerinin İslam dünyasına karşı işlediği suçlar; “Yakındoğu'da, Afrika'da, Hindistan'da ve Orta Asya'da milyonlarca Müslüman'ın özgürlük ve bağımsızlıktan yoksun bırakılarak ezilmesi; en son Balkan Savaşı'nda görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'ne saldırılar; İslam'a karşı giriştikleri diğer saldırılar” şeklinde belirtiliyordu. İslam'a karşı savaşanların er ya da geç yok edileceği temennileriyle bütün Müslümanları İslam'ın mukaddes saydığı her şeyi düşmanların saldırılarından korumak için cihada katılmaya davet ediyordu. 20 ile 45 yaşları arasındaki Osmanlı uyruğundan olan bütün erkekler, daha önce cihada çağrılan İtilaf Devletleri sömürgelerinde yaşayanlar dahil bütün Müslümanlar gibi silah başına çağrılıyordu.

¹⁵ Çanakkale Savaşları'nın ayrıntıları için bakınız: 18 Mart 1915 tarihi

İtilaf Devletleri savaş patlak verdiği zaman sömürgelerinde genel bir Müslüman ayaklanmasını önlemek üzere ortak girişimlerde bulunmamışlardı. Ancak her devlet kendi uyruğu olan Müslüman ahaliyi sıkı denetim altında tutmak için ihtiyat tedbirleri almıştı. Bunun yanında Avusturya ve Alman uyruklular hapsedilmiş veya sınır dışı edilmiş, ajitatörler ve “yıkıcılar” sıkı gözetim altına alınmış, olağanüstü durum ve sıkıyönetim ilan edilmiş ve İngiltere ile Fransa Müslümanları dikkatle seçilerek silah altına almaya başlamıştı.

Bu tedbirler cihad çağrısının başarılı olmasına engel oldu. Yine de İngiliz ve Fransız liderler, sömürgelerinin bağılılığı konusunda endişe duymaya devam ettiler. Özellikle milliyetçi unsurların çoktan beri bağımsızlık için mücadele ettiği Fransız Kuzey Afrika’sında, Mısır’da ve Hindistan’da bu endişeler yoğunlaşıyordu. İtilaf Devletleri, bu sömürgelerden, uzun ve zorlu olacağı ortaya çıkan savaş için yerli asker toplamak niyetindeydi. Bu endişeden ötürü İngiliz ve Fransız hükümetleri, bahsedilen güvenlik tedbirlerinin yanı sıra Fas’tan Hindistan’a kadar kontrolleri altındaki İslam ülkelerinde bir propaganda kampanyası yürüttüler. Bu propaganda’nın ana temaları; “Halife bir avuç mütegalibenin elinde zebundur. Osmanlı İmparatorluğu’na tabanca ile hükümet deviren ve adına İttihat ve Terakki denilen bir grup zorba hâkimdir. Bunlar padişahı, istemediği halde Almanya’nın yanı başında harbe sokmuşlardır. Türkiye’nin menfaati, kadim dostları İngiltere ve Fransa’nın safında savaşa girmek suretiyle elde tutulabilirdi. İttihatçılar bu fırsatı kaçırmışlardır. Halife orduları değillerdir. İslam âlemine düşen vazife, bu orduları mağlup ederek, Osmanlı İmparatorluğu’nu ve Hilafet makamını bu zorbaların elinden kurtarmak olmalıdır” şeklindeydi.

Cihad ilanından istenilen netice elde edilememekle beraber; İtilaf Devletlerini, sömürgelerinden ciddi bir tehdit haline gelebileceklerine inandıkları güçlere karşı koymak üzere tedbirler almak zorunda bırakmıştır. İtilaf Devletleri, birçoğu Avrupalı binlerce askeri, çıkabilecek ayaklanmaları bastırmak üzere Müslümanların yaşadığı sömürgelerinde tuttular.

18 Aralık: *Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na katılması üzerine İngiltere, Mısır’ı hukuk yönünden koruyuculuğu altına aldı ve Mısır’da İngiliz yönetimi ilan edildi.*

Mısır, 1882 yılından beri İngiltere'nin fiili egemenliğinde bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti ile rakip duruma gelmesi üzerine 18 Aralık 1914'te hukuk yönünden de ülkeyi koruyuculuğu altına aldı. Böylece resmen Mısır'a sahip oldu. İngiltere bu süre içerisinde genel sömürge politikası çerçevesinde Mısır'daki egemenliğini "yönetenleri yönetmek" suretiyle sürdürmüştü.

20 Aralık: *Enver Paşa komutasındaki Sarıkamış harekâtında, soğuk ve planlama hatasından dolayı 90.000 kişi öldü.*

Osmanlı Devleti Kafkasya cephesinde Enver Paşa komutasındaki 150.000 kişilik bir kuvvetle, 160.000 kişilik Rus ordusuna karşı Sarıkamış-Umraniye istikametine doğru taarruza geçti. 19 Ocağa kadar devam eden taarruzda; kış şartlarının ağır olması, planlama hataları, yokluk ve hastalık sebebiyle 90.000 kişilik bir kayıp verilmesine rağmen netice alınamadı. Ruslar 1916 yılının Şubat ayından Ağustos ayına kadar Erzurum, Muş, Bitlis, Trabzon ve Erzincan'ı aldılar. Böylece Osmanlı-Alman planı olan İran'dan Hindistan'a varma teşebbüsü gerçekleşmedi.

18 Ocak: *Japonya, Çin Cumhurbaşkanı'na, Çin'i Japon sömürgesi haline getirmeyi amaçlayan "Yirmibir Talep" adlı bir belge verdi.*

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra İtilaf Devletlerinin yanında yer alan Japonya, Almanların Çin'deki liman ve demiryollarına el koydu. Arkasından 18 Ocak 1915'te "Yirmibir Talep" adını alan ve Çin'i Japon sömürgesi haline getiren bir belgeyi Çin Cumhurbaşkanı Yuan Shikai'ne verdi. Bu belgede birçok ayrıcalıklar isteniyordu. Yuan, bu istekleri hafifletmek için bir yandan Japonya ile görüşmeleri sürdürürken, diğer yandan da dış destek arayışına girişti; fakat Yuan'ın yaptığı bu dış destek arayışları açığa çıkınca, Japonlar Çin'e bir ultimatom verdiler. Bu ultimatom karşısında Çin bütün şartları kabul etmek zorunda kaldı.

Japonya, yapılan anlaşma ile Mançurya, Shandong ve madencilik bölgelerinde geniş ayrıcalıklar kazandı. Ayrıca Çin, diğer devletlere kıyılarında ayrıcalıklar ve üs vermemeyi kabul ediyordu.

24 Ocak: *Sir Edward Grey'in Büyük Britanya Hükümeti adına Yunanistan'a derhal İtilaf Devletlerinin safında Avrupa Savaşı'na katılması karşılığında, kendilerine "Küçük Asya kıyılarında önemli tavizler verileceğini" teklif etmesiyle, Yunanlıların "Anadolu Macerası" başladı.*

Bu teklif, Venizelos tarafından prensip olarak kabul edildi. Dört yıl sonra İtilaf Devletlerinin zaferi ve Venizelos'un müdahale politikasının başarıya ulaşması üzerine İtilaf Devletleri, savaşın başında Yunanlılara vermiş oldukları sözü yerine getirmeye davet edildi. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edilmesi bu anlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktı.

İngiliz, Fransız ve Rus hükümetlerinin ortak kararlarına uygun olarak Sir Edward Grey'in 24 Ocak 1915'te yaptığı bu teklif ve bunun sonucu Anadolu'da "Vadedilen Topraklar"ın elde edilmesi, 1915-1923 yılları arasında Venizelos'un ve Yunan iç politikasının temel taşlarından biri oldu.

4-12 Mart: *Rusya-İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması üzerinde gizli bir antlaşmaya varıldı; Boğazların Rusya'ya verilmesi kabul edildi.*

Rus Hükümeti, Türkiye'ye karşı savaşa başlar başlamaz Boğazlar meselesini ele aldı; fakat 1914 yılı içinde bir anlaşmaya varılamadı. İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Rus meslektaş Sazonov'a kaçamaklı ve tatmin etmeyen cevaplar vererek bu meselenin hallini geciktirmeye çalıştı. Fakat askerî durumun kötüleşmesi, Fransa ve İngiltere'yi Rusya'ya karşı daha müsamahakâr davranmaya sevk etti. Uzun müzakerelerden ve diplomatik yazışmalardan sonra Rusya-İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması üzerinde gizli bir anlaşmaya varıldı. Sazonov 4 Mart 1915'te İngiliz ve Fransız Hükümetleri'ne birer nota göndererek bu antlaşmanın resmileştirilmesini istedi. Buna cevap olmak üzere İngiliz Hükümeti de 12 Mart 1915 tarihli bir nota ile; İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın, Midye-Enez hattı ile İstanbul arasındaki toprakların, Anadolu tarafından İzmit Körfezi'ne kadar olan yerlerin, İmroz ve Tenedos (Bozcaada) adalarının Rusya'ya bırakılmasına razı olduğunu bildirdi. Fakat bunun için İngiltere ve Fransa'nın Anadolu'da ve başka yerlerdeki isteklerinin tam olarak karşılanması gerektiğini belirtti. Sazonov bu şartı kabul etti. 10 Nisan 1915 tarihli bir nota ile Fransa da bu anlaşmayı kabul ettiğini bildirdi.

Rusya'nın müttefikleri bu suretle hiç olmazsa kağıt üzerinde Rusya'nın Boğazlar üzerindeki hakkını tanımış oldular; fakat İngiliz ve Fransızlar bu Rus isteklerine savaş durumunun mecburiyeti altında boyun eğmişlerdi. Tam bu sırada İngiliz ve Fransız donanması Çanakkale Boğazı'nı geçmeye uğraşıyordu. İngilizler pek yakında İstanbul'u işgal edeceklerini umuyorlardı.

18 Mart: *Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı savaşları olan Çanakkale Savaşları başladı.*

İngiliz Bahriye Bakanı Winston Churchill'in fikri ile İstanbul ve Boğazlar'ın ele geçirilmesi için Çanakkale Boğazı'nın donanmayla geçilmesine karar verildi. Böylece Rusya'ya silah ve mühimmat yardımı gidebilecek, Osmanlı Devleti için savaştan çekilmekten başka çare kalmayacak, Boğazlar'a yerleşilecek, Balkan Devletleri Müttefik devletler karşısında savaşa girmeye cesaret edemeyeceklerdi.

Bu sebeplerle 19 Şubat'tan itibaren Çanakkale Boğazı'nın iki yakasındaki Türk tabyaları bombalanmaya başlandı. Bombardımanın ertesinde İngiliz piyade birlikleri Çanakkale'de kıyıya çıkarıldı. 18 Mart'ta da bir İngiliz-Fransız ortak donanması Boğazı geçme teşebbüsünde bulundu. Bunların bir kısmı mayınlara çarptığından, bir kısmı da topçu ateşi sonucu ya battı ya da yara aldı. Bunun üzerine Müttefik donanması büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı.

Boğazlar'dan geçmeyi başaramayan İtilaf Devletleri, Nisan ayı sonlarında Gelibolu yarımadasına asker çıkarmaya başladılar. Bu suretle Boğazı ele geçirmek istiyorlardı. İnandırılmaz bir direnişle karşılaştılar ve bu teşebbüslerinden de istedikleri sonucu elde edemediler. Ağustos ayı içinde Gelibolu'ya yeni kuvvetler çıkardılar. Ancak Anafartalar Grubu'nun mukavemetiyle karşılaştılar, birçok kanlı muharebeler oldu. Aylarca süren mücadele içinde bir türlü tepelere tırmanıp, açık araziye çıkamadılar. Gelibolu bundan sonra uzun ve ağır siper savaşlarına sahne olmaya başladı. İtilaf Devletleri Ağustos ayında ikinci genel saldırıya geçtiler. Suvla Körfezi'nden başlayan saldırı birkaç gün başarılı olduysa da yeniden duraklama aşamasına girildi. Çanakkale'nin ne denizden ne de karadan geçilemeyeceği anlaşılmıştı. Bunun üzerine Müttefik kuvvetleri Aralık ayından itibaren çekilmeye başladılar. Müttefiklerin toplam kaybı 250.000 kişiyi bulmuştu. Türklerin de bu muharebelerdeki kayıpları 250.000'in üzerindeydi.

Çanakkale'nin geçilememesi, Almanya ve Avusturya açısından önemli yararlar sağladı. Bir yandan Rusya ve öte yandan İngiltere ve Fransa arasında rahat bir ulaşım bağlantısı kurulamadığı için, bu devletler Almanya ve Avusturya karşısında zayıf kaldı.

26 Nisan: *İtalya, İtilaf Devletleriyle Londra'da imzaladığı gizli bir anlaşmasıyla Osmanlı topraklarından pay aldı.*

İtalya 3 Ağustos'ta tarafsızlık ilan etmekle birlikte, savaşın sonuna kadar böyle kalamayacağını biliyordu. Millî isteklerini gerçekleştirmek için Avrupa savaşı bir fırsattı. Milliyetçiler, İtalyanlarla meskûn toprakları Avusturya'nın elinden almak için kamuoyunu hazırlıyorlardı. Bundan sonra İtalya iki tarafla da pazarlığa girişti. Kendi müttefikleri ile yaptığı görüşmelerde tarafsızlığını devam ettirmek için karşılık istiyordu. İtilaf Devletleriyle yaptığı

pazarlıkta ise, kendi müttefiklerine karşı savaşa girmesinin karşılığını istiyordu.

İtalya'nın İtilaf safında savaşa girmesini isteyen ilk devlet Rusya oldu. Zira İtalya savaşa girerse, Avusturya'ya karşı yeni bir cephe daha açılmış olacak ve kendi yükü hafifleyecekti. Almanya'nın Marn'da Fransa tarafından durdurulması üzerine İtalya, artık tarafsızlığına son vererek, galip geleceği belli olan tarafa bağlanıp savaştan karlı ayrılmanın hesaplarını yapmaya başladı. Bunu gerçekleştirmek için İtalya, İtilaf Devletlerinin saflarında savaşa katılmasının karşılığında istediklerini 4 Mart 1915'te bu devletlere bildirdi. Bu isteklerin büyük çoğunluğu kabul edildi ve İtalya ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 26 Nisan 1915'te Londra'da gizli bir anlaşma imzalandı. Buna göre;

1. İngiltere, Fransa ve Rusya, Asya Türkiye'si'nin tamamen veya kısmen paylaşılması halinde, İtalya'nın Antalya iline yakın olan bölgesinde adil bir pay almasını genel olarak kabul ediyorlardı. Bu bölge, sırası gelince Fransa ve İngiltere'nin çıkarları göz önünde bulundurularak çizilecekti. Osmanlı topraklarının bütünlüğü korunursa ve büyük devletlerin çıkar bölgelerinde değişiklik yapılırsa, İtalya'nın çıkarları da dikkate alınacaktı. Eğer bu savaş boyunca Fransa, İngiltere ve Rusya, Asya Türkiye'si'nde toprak işgal ederlerse, Antalya iline yakın olan yerler İtalya'ya ayrılacaktı ve İtalya isterse burasını işgal edebilecekti.
2. İtalya, Uşi Antlaşması gereğince geçici olarak elinde bulundurduğu Oniki Ada üzerinde tam egemenliğe sahip olacaktı. Ayrıca Trablusgarp'ta Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan hak ve ayrıcalıklar İtalya'ya geçecekti.
3. Arabistan ile Müslümanların kutsal yerlerini bağımsız Müslüman yönetim altında bırakacaklarına dair Fransa, İngiltere ve Rusya'nın yapacakları açıklamayı, İtalya da kabul edecekti.

İtalya İtilafa bağlandıktan sonra 3 Mayıs 1915'te Üçlü İttifak'ı feshettiğini bildirdi ve kamuoyunu savaşa hazırlamaya başladı.

7 Mayıs: *Bir İngiliz yolcu gemisinin içindeki Amerikalı yolcularla beraber bir Alman denizaltısı tarafından batırılması üzerine ABD-Almanya ilişkileri gerginleşti.*

İtilaf Devletleri deniz gücü itibarıyla merkezî devletlerden üstündüler. Bu sebeple İngiltere deniz ablukası kurarak Almanya'yı zorlamaya önem

veriyordu ve tarafsız devletlerden Almanya'ya gıda maddelerinin gelmesini önlemek istiyordu. 1914 yılının sonunda İngiltere gıda maddelerine abluka koydu. İngiltere, savaşın total bir nitelik kazanmış olduğunu öne sürerek gıda maddelerinin de neticede savaş emrinde olduğunu kabul ediyordu. İngiltere savaş kaidelerini kendi bildiği gibi yorumlayınca Almanya da bunu karşılıksız bırakmadı ve İngiltere sularının savaş bölgesi olduğunu ilan etti. Bu sularda yakalayacağı düşman ticaret gemilerini denizaltılarla batıracağını bildirdi. Fakat bu tarafsız devletlere de zarar veren bir tedbirdi. Zira Almanya, batırılmak tehlikesinden kurtulmak için İngiliz gemilerinin tarafsız devlet bayrağı taşıdıklarını iddia etti. İngiltere gıda maddeleri üzerindeki ablukayı kaldırırsa kendisinin de ticaret gemilerini batırmaktan vazgeçeceğini söylüyordu. Ancak İngiltere ablukayı daha şiddetlendirdi. Almanya'ya giden her gemiyi yakalayıp müttefik limanlarına götürmeye başladı.

Bu mücadele tarafsız devletleri zarara uğratiyordu. İngiltere, gemileri yakalayıp mallarını alıyor, Almanya ise denizaltılarla onları batırıyordu. Özellikle zarar gören devletler ABD, İsveç, Norveç, Danimarka ile Hollanda idi. Bunun üzerine ABD, hem Almanya, hem de İngiltere'den savaş kaidelerine riayet etmelerini istedi. İki taraf da bu istekleri kabule yanaşmadılar.

İngiliz yolcu gemisi Lusitania, İrlanda'nın güney-batısındaki Old Head Burnu açıklarında 7 Mayıs 1915'te bir Alman denizaltısı tarafından torpil lenerek batırıldı; 1.198 kişi öldü. Gemide 197 Amerikan uyruklu yolcu bulunuyordu. Bu olay sonucunda Almanya'nın ABD ile ilişkileri gerginleşti: ABD Almanya'yı şiddetle protesto etti. Almanya, bu reaksiyon karşısında denizaltılarının faaliyetlerini sınırladı: Uyarmaksızın ve tarafsızların hayatlarını korumadan gemi batırmayacağını Amerika'ya bildirdi. Ancak ABD kamuoyu Almanya'ya savaş ilan edilmesi için harekete geçti.

14 Mayıs: *Ermenileri, Doğu Anadolu'dan Suriye ve Lübnan'a zorunlu göçe tabi tutan "Tehcir" kanunu çıkarıldı.*

14 Mayıs 1915'te çıkarılan ve üç maddeden oluşan "Tehcir" (Göç) kanunu şu şekildedir:

1. Seferde ordu, kolordu, fırka kumandanları, bunların yardımcıları ve bağımsız bölge komutanları, halk tarafından herhangi bir surette Hükümetin emirlerine ve ülkenin savunmasına, güvenliği korumaya ilişkin uygulamalara karşı koymak, silahla saldırı ve direnme görürlerse, hemen

askerî kuvvetle şiddetli biçimde cezalandırmaya ve saldırıyı bütünüyle yok etmeye yetkili ve zorunludur.

2. Ordu ve bağımsız kolordu ve fırka kumandanları askerî kurallara aykırı veya casusluk ve ihanetlerini hissettikleri köy ve kasabalar halkını ayrı veya topluca diğer yerlere sevk ve yerleştirebilirler.
3. Bu kanun yayın tarihinden itibaren geçerlidir.

Bu kanun I. Dünya Harbi yıllarında artan Ermeni olayları üzerine çıkarıldı. I. Dünya Harbi döneminde meydana gelen Ermeni olaylarını çıkaran komitecilerin amaçları: Her ermeni vatandaşını, komşuları Türklere, Türk ordusuna ve Hükümetine karşı silahlandırmak. Duruma göre uzak ve yakın her Ermeni'yi, başlatılacak ihtilalde görevlendirmekti.

Ermeni ihtilalcilerinin savaştan önce ilk amacı, büyük devletlerin araya girmesini sağlayarak bir özerklik elde etmektir. Savaşta ise, Rus, İngiliz, Fransız ittifakına katılan ve Osmanlı Devleti'ne açıktan başkaldıran bir kuvvet oluşturmaya yöneliktir. Planları şöyle tasarlanmıştı: Hükümetin seferberlik çağrılarına katılmayacaklar; katılanlar ise, Türk ordusunun silahlarıyla kaçarak ülke içerisinde çeteler ya da Rus ordusu hizmetinde gönüllü birlikler oluşturacaklar; sınır üzerindeki illerde Van ve Bitlis'te olduğu gibi derhal ayaklanarak, Rus kuvvetlerinin süratle ilerlemesini; Sivas, Elazığ, Diyarbakır ve Adapazarı'ndaki tertiplerde ise Türk ordusunun ikmal kollarını vurarak ve cephe gerilerinde kargaşa yaratarak ordunun çöküşünü sağlamaktı.

Van'ın düşmesi ve Rus ordularının Doğu İlleri üzerinde yürümeleri sırasında, "Ermeni Gönüllü İntikam Alayları" tarafından Müslüman halk, acımasızca yok edildi. Van'ın düşmesi, Bitlis, Muş, Erzurum, Beyazıt, Zeytun, Sivas bölgelerinde isyanların ve saldırıların sürmesi üzerine hükümet, harekete geçmek zorunda kaldı. Komite merkezlerini kapattı, liderlerini ve kışkırtıcıları tutuklattı. Osmanlı ordusu ve sivil halkı Ermenilere karşı emniyet altına almak maksadıyla son çare olarak savaş bölgelerindeki halkın sevk ve iskânına karar verildi. Bu kanunla, Osmanlı Devleti'ne karşı casusluk ve hıyanetleri görülenlerin ayrı ayrı veya birlikte, savaş alanlarından uzak yerlere gönderilmesi istenmekteydi. Göç, son derece titizlikle ve halkın her türlü ihtiyaçları karşılanmak suretiyle ve Ermeniler tarafından katledilenlerin öçlerini almak isteyenlere karşı da emniyetleri sağlanarak yapılacaktı.

Kadınlara ve çocuklara özel ihtimam gösterildi ve göçmenlere uygulanan muamele sonuçları sürekli olarak hükümete bildirildi. Muhacirin Müdiriyyet-i Umumiye adında bir kuruluş kurularak göçmenlerin erzak ve her türlü problemleri halledildi. 800 000 civarındaki göçmenin sevk, iskân ve iaşesi, Osmanlı Devleti'ne harp yılları içerisinde büyük külfetler getirdi.

Osmanlı Devleti'ne karşı savaşıp hayatlarını kaybeden, tehcir sırasında çeşitli sebeplerle ölen ve eşkiyaca öldürülen Ermenilerin sayısı 200.000 ile 300.000 arasındadır.

20 Mayıs: *İtalya Avusturya'ya savaş ilan ederek İtilaf Devletlerinin yanında savaşa katıldı.*

Birinci Dünya Savaşı başladığında İtalya, Üçlü İttifak'ın savunma nitelikli olmasına rağmen savaşın Avusturya taarruzu ile başladığını ileri sürerek tarafsızlığını ilan etti. Almanya ve Avusturya savaşın başında İtalya'nın tarafsız kalacağını; fakat kazanacakları hızlı zaferler üzerine kendilerine katılacağını hesap ediyorlardı.

İtalya 3 Ağustos'ta tarafsızlık ilan etmekle birlikte, savaşın sonuna kadar tarafsız kalamayacağını biliyordu. Millî isteklerini gerçekleştirmek için Avrupa savaşı bir fırsattı. Bunun için İtalyanlarla meskûn Avusturya topraklarını almak için milliyetçiler kamuoyunu hazırlamaya başladılar. Bundan sonra İtalya iki tarafla da pazarlığa başladı. Kendi müttefikleri ile yaptığı görüşmelerde tarafsızlığının devamı için; İtilaf Devletleri ile yaptığı pazarlıkta ise kendi müttefiklerine karşı savaşa girmesinin karşılığını istiyordu.

İtalya'nın İtilaf safında savaşa girmesini ilk isteyen devlet Rusya oldu. Zira İtalya savaşa girdiği takdirde Avusturya'ya karşı bir cephe daha açılmış olacak ve kendi yükü hafifleyecekti.

İtalyan kamuoyunun giderek savaşa taraftar olmaya başlaması üzerine İtalya, 9 Aralık 1914'te Üçlü İttifak Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak Avusturya'dan taviz istedi. İstenen taviz, Avusturya sınırları içinde bulunan İtalyanlarla meskûn yerlerdi. Zira Avusturya Sırbistan'a taarruz ederek Balkan statükosunu bozmuştu. Avusturya ise İtalya'nın bu isteklerini ciddiye almıyor ve onu oyalamaya çalışıyordu.

İtalya bir yandan Avusturya ve kendi müttefiklerinden tavizler isterken, diğer yandan da İtilaf Devletleriyle pazarlıklara girişti. Sonunda 26 Nisan 1915'te

Londra'da İtilaf Devletleriyle gizli bir anlaşma imzalayarak bu devletlerden bir takım tavizler kopardı ve bir ay içinde savaşa girmeyi kabul etti.

İtalya, İtilafa bağlandıktan sonra 3 Mayıs 1915'te Üçlü İttifakı feshetti.¹⁶ Ardından devletlere bir nota göndererek, Avusturya'ya savaş ilan edeceğini bildirdi. İtalya'nın bu kararına Almanya'nın tepkisi sert oldu ve Roma'daki elçisi vasıtasıyla, İtalya'nın Avusturya'ya karşı savaşa girmesi halinde, kendisinin de İtalya'ya savaş ilan edeceğini duyurdu. Aynı gün Almanya ve Avusturya elçileri Roma'dan ayrıldılar. Almanya'nın bu tutumu, İtalya'nın savaşa girmesini çabuklaştırdı. 20 Mayıs'ta İtalya Avusturya'ya savaş ilan etti.

İtalya'nın savaşa katılmasıyla Avusturya'nın, İtalya cephesine asker kaydırarak zorunda kaldığından diğer cephedeki durumu zayıfladı.

Ağustos: *Galiçya'da ve Polonya'da Alman taarruzlarıyla Ruslar büyük bir yenilgi aldılar ve bu topraklar Merkezî devletlerin eline geçti.*

Almanya, 1914 planının aksine olarak 1915 yılında batıda savunmada kalarak doğuda taarruza geçti. İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale'de meşgul bulundukları bir sırada Alman orduları Avusturya kuvvetleri ile birlikte Ağustos 1915'te Rus cephesinde taarruza geçtiler. Taarruzlar sonunda Rus cephesi Galiçya'da yarıldı ve Rus ordusu geri çekilmek zorunda kaldı; Galiçya Merkezî devletlerin eline geçti.

Diğer taraftan Polonya'daki taarruzlar sonunda da Rus ordusu Polonya'yı boşalttı ve Beresina hattına kadar geri çekildi. Böylece 1915 yılı Doğu cephesinde Almanların üstünlüğü ile geçti, Rusya büyük yenilgilere uğradı. Artık zaferin Merkezî devletler tarafında kalacağı umutları artmaya başlamıştı.

20 Ağustos: *İtalya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.*

İtalya, Avusturya ile savaşa girdikten sonra Osmanlı Devleti'ne karşı da askerî hazırlıklara başladı. Temmuz 1915'ten itibaren ise Türk-İtalyan ilişkileri iyice gerginleşmeye başladı. İtalyanların Rodos ve Oniki Ada'ya yaptıkları yığınakları arttırması ve adalarda yaşayan Müslüman halka karşı giriştikleri tutuklamalar, Osmanlı kamuoyunda kızgınlık ve infiale neden oldu. Bu sırada Akdeniz'de bulunan Mondello adlı bir İtalyan romörkörüne

¹⁶ İtalya'nın İtilaf Devletleriyle imzaladığı anlaşma için bakınız: 26 Nisan 19815 tarihi

Osmanlı Devleti'nce el konulması ilişkileri daha da gerginleştirdi. İngilizlerin İtalya üzerindeki baskıları ve Trablusgarb'da uğranılan yenilgilerden Türklerin sorumlu tutulmaları, romörkörün müsadere edilmesi, İtalyan vatandaşlarının Türkiye'den ayrılışlarında güçlüklerle karşılaşmaları, Türk-İtalyan ilişkilerini kopma noktasına getirdi.

Bu gelişmeler üzerine İtalya 3 Ağustos 1915'te Osmanlı Devleti'ne, Osmanlı topraklarında bulunan İtalyan vatandaşlarının hareket serbestilerinin kısıtlanması ile ilgili olarak bir nota verdi. Bâbîâlî'nin İtalya ile savaşa engel olmak için aldığı tedbirler bir sonuç vermedi ve İtalya 20 Ağustos 1915'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Bu savaş ilanında, İtilaf Devletlerinin ve bilhassa İngiltere'nin İtalyan Hükümetine uyguladığı baskının rolü büyük oldu. İtilaf Devletleri, İtalya'nın Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine izlediği politikalara tamamen iştirak ettikleri halde, Osmanlı Devleti ile münasebette bulunmasının doğru olmadığını ileri sürerek, savaş ilan etmediği takdirde malî desteklerini çekecekleri tehdidinde bulundular. İtalyan Hükümeti, hareketini kamuoyunda haklı göstermek için savaşa giriş sebebi olarak, Osmanlı devletinin Trablusgarb'daki direnişçilere yardım etmesini gösterdi.

İtalya'nın savaş ilanından sonra Osmanlı Hükümeti, Anadolu sahillerine karşı vuku bulacak muhtemel İtalyan saldırılarına karşı tedbirler almaya başladı.

3 Eylül: *Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan bir anlaşma ile Meriç'in batısında bulunan topraklar Bulgaristan'a bırakıldı ve Türk-Bulgar sınırı Meriç nehri oldu.*

Savaş çıktığı zaman Bulgaristan, Balkan savaşlarının etkisi altında idi ve Bükreş Antlaşması'ndan şikâyet ediyordu; Sırbistan ve Yunanistan'dan istekleri vardı; Merkezî devletlerin yanında savaşa girecek olursa Sırbistan'dan geniş yerler elde edebilirdi. Bulgaristan'ın Merkezî devletlerin yanında savaşa katılması ile, Osmanlı ile müttefikleri arasında doğrudan doğruya temas kurulacak ve aynı zamanda Avusturya Sırbistan'a karşı bir yardımcı elde etmiş olacaktı.

1915'te Almanya'nın Ruslara karşı elde ettiği başarılar Bulgaristan'ı da etkiledi ve Merkezî devletlerin yanında savaşa katılma eğilimlerini güçlendirdi. Ancak Bulgaristan, Merkezî devletlere bağlanmadan önce Osmanlı

Devleti'yle anlaşmak ve İstanbul Antlaşması'nın çizmiş olduğu sınırı düzeltmek istiyordu. Bu maksatla Almanya'nın aracılığıyla başlayan görüşmeler, 3 Eylül 1915'te bir anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Anlaşmayla; İstanbul Antlaşması'yla çizilmiş olan sınır, Bulgaristan lehine düzeltildi ve Meriç nehri sınır olarak kabul edildi. Meriç nehrinin batısında kalan toprakların Bulgarlara verilmesiyle Dimetoka ile Edirne'nin istasyonu olan Karaağaç ile Sivilingrad-Dedeağaç demiryolu Bulgaristan sınırları içinde kalıyordu.

6 Eylül: *Bulgaristan; Almanya ve Avusturya ile imzalamış olduğu gizli anlaşmalarla, Sırbistan Makedonyası'nın kendisine verilmesine karşılık Merkezî devletlerin yanında savaşa katılmayı kabul etti.*

Osmanlı-Bulgar sınırının kendi lehine değiştirilmesinden üç gün sonra Bulgaristan, Almanya ve Avusturya ile gizli ittifak antlaşmaları imzaladı. Buna göre Bulgaristan, Sırbistan Makedonyası'nın tamamını alıyordu. Eğer Romanya ve Yunanistan da İtilaf Devletleri tarafında savaşa girerlerse, o zaman Romanya'nın Bükreş Antlaşması ile almış olduğu Dobruca ile Yunanistan'ın Makedonya'dan almış olduğu topraklar da Bulgaristan'a verilecekti. Bunlara karşılık olmak üzere Bulgaristan'da 15 gün içinde seferberliğini ilan edecek ve 35 gün içinde Sırbistan'a karşı savaşa girecekti.

12 Ekim: *Bulgaristan, Almanya ve Avusturya ile yaptığı antlaşmalar gereğince Sırbistan'a karşı savaş ilan etti.*

Bulgaristan, 6 Eylül'de Merkezî devletlerle imzaladığı anlaşmalar gereğince ülkesini savaşa hazırlamaya başladı ve arkasından seferberlik ilan etti. 12 Ekim 1915'te de Sırbistan'la savaşa tutuştu. Bulgaristan'ın savaşa girmesi, Merkezî devletlerin durumunu kuvvetlendirdi. Sırbistan doğusunda ve batısında bir cephe açmak zorunda kaldı ve kuvvetlerini ikiye ayırdı. Bu şekilde Sırbistan kuzeyden ve güneyden iki cepheli savaş durumuna girmiş oluyordu. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Yunanistan'ın tarafsızlığına aldırmayarak Sırbistan'a yardım etmek maksadıyla Selanik'e asker çıkardılarsa da Sırbistan'ı kurtaramadılar. Sırp kuvvetleri bütün Sırbistan'dan çekildiler ve Avusturya kuvvetleri Sırbistan ve Arnavutluğu tamamen işgal ettiler. Böylece Bulgaristan Sırbistan Makedonyası'nı ele geçirmiş oluyordu.

Aralık: *Trablusgarb'a gönderilen Alman ajanı Manisman, Senusileri Mısır üzerine harekete geçirmek için şeyhler nezdinde birtakım faaliyetlerde bulundu.*

Trablusgarb'a gönderilen Alman ajanı Manisman, Senusileri Mısır üzerine harekete geçirmek için Aralık 1915'te şeyhler nezdinde birtakım faaliyetlerde bulundu. Almanya'nın Fas konsolosu Propester de Şeyh Ahmet Senusi'ye "İmparator İslamları sever ve himaye eder. Türkiye'nin Hükümetimiz nazarında bir yeri varsa, sizin de bir yeriniz vardır" diyerek her türlü yardıma hazır olduklarını belirtti. Buna karşılık Şeyh Ahmet Senusi ise Alman konsolosundan silah, cephane ve para yardımının yanında, Mısır'ın fethi halinde sultan olabilmesi için destek istedi. Bu görüşmelerden sonra Almanlar Senusilere yardım yapmaya başladılar. Şeyh Ahmet Senusi de bir dostluk nişanesi olarak Propester'e Üçüncü Osmanî Nişanı verdi.

21 Şubat: *18 Aralık'a kadar sürecektir Verdun Savaşı başladı. 500.000'in üzerinde Alman ve Fransız öldü.*

Almanya, Ruslara karşı Galiçya'da birtakım başarılar elde ettikten sonra batı cephesine döndü ve yeniden taarruza geçmeye karar verdi ve 21 Şubat 1915'ten itibaren Fransız cephesinde Verdun müstahkem mevkiinde saldırıya geçti. Kale sıkışık bir durumda iken, buranın savunmasına General Petain getirildi. Petain büyük bir kahramanlıkla kaleyi savundu. 18 Aralık 1915'e kadar süren taarruzlarda Almanlar 42 cm'lik toplar kullanmalarına rağmen Fransız cephesini yaramadılar ve taarruzu durdurdular. Bu taarruzlar sonunda Fransa 275.000, Almanya ise 240.000 kişi kaybetti.

29 Nisan: *Kuttü'l-Amare'deki İngiliz kuvvetlerini kuşatan Türk kuvvetleri 18.000 İngiliz askerini esir aldı.*

Osmanlı Devleti savaşa girer girmez İngilizler, Abadan petrolünü korumak ve kuzeye doğru ilerleyerek Rusya ile birleşmek, böylece Türk kuvvetlerinin İran'a girerek Hindistan yolunu tehdit etmesini önlemek üzere Basra'ya çıkarak Bağdat'a kadar geldiler. Fakat 22-24 Kasım 1915'te Ktesifon'da Türk kuvvetleri İngilizleri yenerek geri püskürttü. 29 Nisan 1916'da Kuttü'l-Amare'deki İngiliz kuvvetlerini kuşatan Türk kuvvetleri başlarında komutanları General Towshend olmak üzere 18.000 İngiliz askerlerini esir aldılar. Fakat İngilizler Basra'dan yeni kuvvetler karaya çıkardılar. Bu defa başarı kazanarak 11 Mart 1917'de Bağdat'ı aldılar.

27 Haziran: *Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa Osmanlı idaresine karşı isyan etti ve Gazze'de İngilizlere karşı çarpışan Osmanlı kuvvetlerine saldırdı.*

Şerif Hüseyin 1915 yılında İngiliz casusu Lawrens'in yardımıyla İngilizlerle gizli bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Mekke ve Medine'yi himayesi altına alıyordu. Ayrıca İngiltere, Şerif Hüseyin'in kuvvetlerinin teçhiz edilmesi için her sene 400.000 İngiliz Lirası vermeyi taahhüt ediyordu.

İngilizler 1916'da Şerif Hüseyin'e müracaat ederek, eğer Osmanlı idaresine karşı isyan ederse, savaştan sonra Arabistan'ın büyük bir kısmını içine alan bir Arap Devleti teşkil edeceklerini, bu devletin başına da kendisini getireceklerini vaat ettiler. Bunun üzerine Şerif Hüseyin Arap kabilelerini tahrik ederek etrafında topladı ve bunlardan üç ordu hazırladı; her bir ordunun kumandasını da üç oğluna verdi.

Şerif Hüseyin İngilizlerin isteklerine uygun davranarak, hazırladığı ordularıyla 27 Haziran 1916'da bir taraftan Fahreddin Paşa'nın müdafaa ettiği Medine'ye saldırırken bir taraftan da Gazze'de çarpışan Osmanlı kuvvetlerine saldırdı. Bu saldırılara Siyonistlerin de katılmasıyla Osmanlı kuvvetleri kuzeye çekilmek zorunda kaldılar. Çekilen kuvvetleri takip eden İngilizler 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü ellerine geçirdiler.

Bu arada Şerif Hüseyin Paşa 2 Kasım 1916'da Mekke'de bağımsızlığını ilan etti. Irak ve Suriye hariç bütün Arabistan hükmü altındaydı. Ancak 1919 yılında İngiltere, büyük bir Arap Devleti'nin varlığını sakıncalı bularak Vahhabileri İngiliz altınlarıyla destekleyerek Haşimiler aleyhine kışkırttı. Vahhabilerin başı İbn'üs Suud, hazırladığı bir orduyla Mekke'ye saldırdı ve burasını ele geçirdi. Şerif Hüseyin canını zor kurtardı ve İngilizlere sığındı. Hüseyin'in yerine geçen oğlu Ali de İbn'üs Suud karşısında mağlup oldu. Suud, Amman'a doğru ilerlemeye başladı ise de İngilizlerin müdahalesiyle burada durduruldu. İki tarafın uzlaştırılmasıyla 1919'da biri Amman'da Ürdün, diğeri Hicaz'da Suud olmak üzere iki krallığın kurulması sağlandı ve yeni kurulan bu krallıklar İngilizler tarafından tanındı.

22 Temmuz: *Galiçya cephesinde taarruza geçen Ruslar karşısında gerilemeye başlayan Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nden istediği yardım kuvvetleri intikal etti.*

Verdun Savaşları sırasında Avusturya orduları da İtalyan cephesinde taarruza geçti. Bu saldırılarda İtalyanlar büyük kayıplara uğradılar. Avusturya ordusu İtalya cephesinde iken Rusya da Avusturya üzerine taarruza geçti. 1916 Temmuz'unda General Brusilof komutasındaki Rus ordusunun 150 km'lik bir alandaki taarruzu karşısında Avusturya cephesinin kuzey kesimi çöktü. Almanya, Batı cephesinden yardım alarak müttefikine yardım gönderdiyse de Rus ilerleyişi durdurulamadı. Rus ordusu Galiçya ve Bukovina'da ilerliyordu.

Kuvvetlerinin bir kısmı İtalyan cephesinde olan Avusturya zor duruma düştü ve Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Enver Paşa, 19 ve 20. tümenlerden kurulu 15. Kolorduyu, Yakup Şevki Paşa'nın komutasında 22 Temmuz 1916'da Galiçya'ya gönderdi. Bu kolordunun mevcudu 32.000 er ve 535 subaydı. (Bu kolordu, Galiçya savaşlarında büyük kayıplar vermiş ve bir yıl orada kaldıktan sonra 1917 yılı yazında geri alınmıştır.) Avusturya her taraftan yardım almasına rağmen Brusilof'un taarruzlarını durduramadı. Rus ordusu Karpat geçitlerine kadar dayandı. Bu başarılar Romanya üzerinde etki yaptı ve İtilaf Devletleri safında savaşa girme yönünde karar vermesini sağladı.

25 Temmuz: *Ruslara karşı Türkistan Türklerinin Millî Ayaklanması başladı.*

Bolşevik İhtilali'nden sekiz ay önce Türkmenistan'da başlayan ve "Merdikar İsyanı" denilen isyan, Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatında önemli etkileri olan bir olay oldu. Harp olmasına rağmen Rusya Hükümeti, Türkistan bozkırlarında toprak gasp etmek ve göçmen yerleştirmek siyasetini devam ettirdi. 1916 yılında, "Türkmenistan'ın yeri ve suyunun Rusya'nın devlet mülkü olduğu" hakkındaki kanun, daha Rusya parlamentosu Duma'dan geçmediği halde uygulanmaya başlandı. Türkmenistan'da toprak müsadere ve gaspı, emsalsiz bir kıyıcılık ile yapıldı.

Türkmenler asker olurlarsa gasp edilen toprakları geri alırlar ve isyan ederler düşüncesiyle askere alınmıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkistan ve Kafkasya'da birkaç milyon ahalinin savaşa seyirci kalması, Rusları harekete geçirdi. Yerli halk askere alınmıyorsa bunun karşılığı olarak fazlaca maddi yardım, daha doğrusu mecburi teberrular vermeliydi. Ancak savaş şartlarında istismar ve spekülasyonlar nedeniyle bundan istenilen netice elde edilemedi. Bunun üzerine Rus Çarı 25 Temmuz 1916'da Türkistan yerli ahalisinin cephede geri hizmetlerde kullanılması için bir kararname yayınladı. 19-43 yaş arası bütün halk "merdikar" yani "işçi" olarak cepheye çağırıldı (Bu sayı yaklaşık yarım milyon kişi idi). Yerli halk buna tepki gösterdi ve önceki uygulamaların da etkisiyle isyan etti. İsyan kısa zamanda bütün Türkistan'a yayıldı. İsyanı başka yerlerden de katılmalar oldu ve bir hükümet kuruldu. Köylü, kasabalı, şehirli bütün halkın katıldığı ve "Çar ve Ruslar defolsun! Müslümanlara hürriyet isteriz" parolası ile başlayan isyan,

tam bir ayaklanma haline dönüştü. Kazakistan'da "Kazak" gazetesi çevresinde toplanan aydınların ahaliyi itaate davet etmeleri, Rus idare merkezinden uzakta bulunan Kazak ve Kırgızlara tesir etmedi. Fakat lidersiz ve teşkilatsız başlayan ayaklanma, aydınların da ahaliyle birleşememeleri yüzünden altı ay sonra 1917 başlarında bastırıldı.

Ayaklanma sonunda 673.000 Türk öldürüldü, 168.000 Türk Sibiry'a sürüldü ve 300.000'e yakın Türk de Doğu Türkistan'a kaçmak zorunda kaldı. Malları ve toprakları, isyanın bastırılmasında askerî birliklere yardım eden Rus göçmenlerine dağıtıldı.

17 Ağustos: *Romanya ile İtilaf Devletleri arasında bir antlaşma imzalandı.*

Rusların Avusturya karşısında kazandığı başarılar Romanya'yı etkiledi. İtilaf Devletleri Romanya'yı kendi saflarına katmak için ısrar ediyorlardı. Bu baskılar üzerine Romanya bu devletlerle müzakerelere girişti. Müzakereler sonucunda 17 Ağustos 1916'da Romanya ile İtilaf Devletleri arasında bir antlaşma imzalandı. Anlaşmayla Romanya'ya Transilvanya, Bukovina ve Banat veriliyor ve Rusya Dobruca'ya 50.000 asker göndermeyi taahhüt ediyordu. Buna karşılık Romanya 10 gün içinde savaşa girmeyi kabul ediyordu.

28 Ağustos: *Romanya, Avusturya'ya savaş ilan ederek İtilaf Devletlerinin safına katıldı.*

Romanya, İtilaf Devletleriyle yaptığı anlaşma gereğince 10 gün içinde Merkezî devletlere savaş ilan edecekti. Avusturya Romanya'nın savaşa doğru kaydığını anlayınca Almanya'nın tavsiyesi ile Romanya'ya karşı fedakârlıkta bulunmak istedi ve tarafsızlığına karşılık olmak üzere Bukovina'yı teklif etti. Fakat Romanya bu teklifi kabul etmedi ve 28 Ağustos 1916'da Avusturya'ya karşı savaş ilan etti.

Romanya savaşa girer girmez kendisine tanınan toprakları ele geçirmek istedi. Savaş ilanı ile birlikte Romen ordusu Karpat geçitlerini aşarak Transilvanya'ya girdi. Fakat Romanya harekete geçme bakımından elverişli zamanı kaçırmıştı. Brusilof'un taarruzları artık durmuş, Som ve İzona cephelerinde de taarruzlar sona ermişti. Romen ordusu Eylül ortalarına doğru Transilvanya'nın büyük bir kısmını işgal etti ise de daha sonra çok zor duruma düştü. Merkezî devletler Romanya'yı iki yandan sıkıştırmaya

başladı. Romen ordusu bu taarruzlar karşısında tutunamadı ve güneyden istilaya uğradı; Bulgarlar Dobruca'yı ele geçirdiler. Rusya'nın yardımı da yeterli olmadı ve Bükreş 6 Aralık 1916'da teslim oldu. Böylece Romanya, savaşa girdikten birkaç ay sonra düşman işgali altına düştü.

10-23 Ekim: *İngiltere ile Fransa arasında daha önce kabul edilen Sykes-Picot Antlaşması kesin şeklini alarak imzalandı.*

Osmanlı Asyası'nın paylaşılması amacıyla İngiltere ile Fransa arasında 21 Ekim 1915'te Londra'da görüşmelere başlandı. Bu görüşmeler sonunda 3 Ocak 1916'da bir anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre;

1. Adana, Antakya bölgesi, Suriye kıyıları ve Lübnan Fransa'ya; Musul hariç Irak İngiltere'ye bırakılıyordu. Fransa ve İngiltere kendilerine bırakılan bu bölgelerde istedikleri türde yönetimler kurabileceklerdi.
2. Suriye'nin diğer bölgeleri ile Musul ve Ürdün'ü kapsayan bir Büyük Arap Krallığı kurulacak; ancak bu, Fransız ve İngiliz koruyuculuğu altında bulunacaktı.
3. Filistin'de, Rusya ve diğer müttefikler ile Şerif Hüseyin tarafından kararlaştırılacak olan uluslararası bir yönetim kurulacaktı.

Fakat İngiltere, bunun bir taslak anlaşma olduğunu, ancak Rusya'nın onayından sonra kesin şeklini alacağını belirtti. Anlaşma Mart 1916'da Rusya'ya bildirildi. Rusya ise, Kuzeydoğu Anadolu'daki toprak isteklerinin kabul edilmesi kaydıyla, İngiliz-Fransız anlaşmasını benimseyeceğini belirtti. 9 Mart 1916'da imzalanan Petrograd Protokolü ile antlaşma kesin şeklini aldı ve 10-23 Ekim 1916'da imzalandı. Petrograd Protokolü ile Rusya'ya Sykes-Picot Antlaşması'nı kabul etmesine karşılık, Boğazlar bölgesine ek olarak Trabzon'a kadar Doğu Karadeniz kıyıları ile Erzurum, Van ve Bitlis bırakılacaktı.

Bağımsız Arap devletlerinin nüfuz alanı olması ve Suriye'nin kıyı bölgelerinin Fransa'ya verilmesiyle İngiltere, Şerif Hüseyin'e karşı ikiyüzlü bir oyun oynamış oluyordu.

22 Kasım: *Son Avusturya-Macaristan İmparatoru I. François Joseph öldü; Avusturya İtilaf Devletleriyle barış teşebbüslerine başladı.*

22 Kasım 1916'da ölen son Avusturya-Macaristan İmparatoru I. François Joseph, 1848 yılından beri Avusturya tahtında oturuyordu. Yerine yeğeni

29 yaşındaki I. Karl geçti. Karl'ın tahta geçmesi, Almanya ile Avusturya ilişkilerinde büyük tesirler bıraktı. I. Karl, harbin devamını Habsburg İmparatorluğu için tehlikeli görüyordu. Ona göre zafer artık İtilaf Devletleri tarafında idi. Bu sebeple de Avusturya bir an önce savaştan ayrılmalı idi.

Avusturya'yı biran önce savaştan ayırmak isteyen I. Karl, İtilaf Devletleriyle gizlice barış teşebbüsüne girişti.

30 Aralık: *Rusya'da "Şeytanın Oğlu" olarak nitelendirilen Rasputin adlı papaz öldürüldü.*

Çar II. Nikola ile iyi ilişkiler kuran, 1907 yılında hemofiliye yakalanan Çareviç Aleksey'i iyileştirerek, ermiş ve iyileştirici olarak her şeyi yapabilme yeteneğiyle tanınan ve II. Nikola'yı etkisi altına alan Rasputin Rusya'yı entrikalar ağından kurtarmak isteyen bir grup sağcı milletvekili tarafından hazırlanan bir plan sonucunda 30 Aralık 1916'da öldürüldü.

3 Şubat: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ile ilişkilerini kesti.

Almanya'nın, İngiltere'yi denizlerde ablukaya almak için uyguladığı denizaltı harbi sonucunda birçok tarafsız savaş ve yolcu gemisi batırılmıştı. Bu en çok Birleşik Amerika, İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi ülkeleri zarara sokmuştu. Lusitania'nın Almanya tarafından batırılmasının¹⁷ ardından ABD'nin Almanya'yı protesto etmesiyle Almanya, denizaltı savaşlarını gevşetmek zorunda kalmıştı. Ancak bu durum uzun zaman devam etmedi.

Almanya, 31 Ocak'ta Manş Denizi, Kuzey Denizi ve İrlanda Denizleri'nin ablukaya alındığını, bu bölgelerde tarafsız gemiler dolaşır da batırılacak olursa, zarar ve ziyandan sorumlu olmayacağını Birleşik Amerika'ya bildirdi. Almanya'nın bu kararı, Amerikan kamuoyunda derin yankılar uyandırdı. Almanya, daha önceden denizaltı savaşını bıraktığı hususunda Birleşik Amerika'ya taahhütte bulunmuştu, şimdi bu taahhütlerini çiğniyordu. Bu durum Wilson'u harekete geçirdi ve Birleşik Amerika, 3 Şubat 1917'de Almanya ile ilişkilerini kesti.

8 Mart: Rus devrimi başladı.

Savaşın başlamasından bu yana Rusya'da halk yiyecek ve yakacak sıkıntısı çekmeye başlamıştı. İşte bu ortam içerisinde Petersburg'da dokuma sanayiinde çalışan kadınlar, ekmek isteyen halk sokaklarda gösterilere ve grevlere başladılar. İki gün içerisinde bütün şehir ayaklandı ve hükümet kuvvetleriyle kanlı çarpışmalar başladı. Ayaklanma, tam bir ihtilal havasına girmişti. İhtilalciler üzerine gönderilen kuvvetler, kendi insanına silah çekemediler. Bütün Marksistler faaliyete geçmişti. 12 Mart'ta "İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti" kuruldu ve hükümet görevlerini üzerine aldığını ilan etti.

¹⁷ Lusitania yolcu gemisinin Almanya tarafından batırılmasının ayrıntıları için bakınız: 7 Mayıs 1915 tarihi.

Bunun üzerine hükümet çekildi ve yerine Prens Livof'un başkanlığında liberal geçici bir hükümet kuruldu ve Çar'ın istifa etmesine karar verildi. Kabinede, harbiye bakanı ihtilalci sosyalistlerden Kerensky idi. Çar II. Nikola tahttan çekilme kararını kabul etmedi ve askerle Petersburg üzerine yürümek istedi. Generallerden hiç biri buna yanaşmayınca, 16 Mart sabahı tahttan kardeşi Grandük Mishell lehine feragat etti. Böylece üç yüz yıldan beri devam eden Romanof hanedanı hükümdarlığı sona eriyordu. Geçici hükümet, siyasî mahkûmlar için af çıkardığında, Avrupa'nın çeşitli memleketlerinde rejime karşı mücadele etmekte olan kimseler Rusya'ya döndüler. Bu arada Bern'de bulunan Lenin ve yirmi sekiz arkadaşı 17 Nisan'da Rusya'ya geçtiler. Bunun üzerine Livof Hükümeti çekildi ve yerine Kerensky başbakan oldu. Eylül ayında generallerden Kornilov'un bir askerî diktatörlük kurmak için ayaklanması, Marksistleri, Hükümeti desteklemeye yöneltti. Kornilov'un teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanınca Kerensky, 14 Eylül'de cumhuriyet ilan etti. Fakat memleketin durumu karmakarışıktı. Ne orduda disiplin kalmıştı, ne idarede düzen ve otorite. Köylü, zenginlerin çiftliklerine hücum edip her tarafı yağma ediyor ve yangın çıkartıyordu. Bunun üzerine hükümet, Bolşevik liderlerinden Troçki'yi tutukladı, Lenin ise Finlandiya'ya kaçtı.

2 Nisan: *ABD Almanya'ya savaş ilan etti.*

Almanya, İngiltere'yi teslim etmeye zorlamak için Britanya adasını abluka altına almıştı ve denizaltıları vasıtasıyla ticaret gemilerini batırıyordu. Bu kararını da 31 Ocak 1917'de ABD'ye bildirmişti. Bu durum, Amerikan kamuoyunu Almanya'ya karşı öfkeli yaptı ve ABD 3 Şubat 1917'de Almanya ile ilişkilerini kesti. Almanya ise 1 Şubat 1917'de ara verdiği denizaltı savaşına tekrar başladı. Bundan sonra Amerika, İngiltere ve Fransa ile ticaret yapamaz hale geldi.

Tam bu sırada meydana gelen bir başka olay Amerika için yakın bir Alman tehlikesini ortaya koyuyordu. Meksika ile ABD'nin ilişkileri iyi değildi. Bundan faydalanmak isteyen Almanya, Amerika'ya karşı Meksika'yı kullanmak istedi. Buna göre Amerika Almanya'ya karşı savaşa katılırsa, Meksika Almanya'nın ittifakına girecek, Almanya Meksika'ya ekonomik yardım yapacak ve ayrıca Amerikan topraklarından Teksas, New Meksiko ve Arizona eyaletleri de Meksika'ya verilecekti. Buna karşılık Meksika, Japonya ile Almanya arasında aracılık yaparak, Amerika'ya karşı bir Japonya-Meksika-

Almanya ittifakının kurulmasını sağlayacaktı. İngiliz Haberler Servisi'nin, Alman Dışişleri Bakanı Zimmerman'ın Washington'daki Alman büyükelçisine gönderdiği bu tasarımı ihtiva eden ve "Zimmerman Telgrafi" denilen şifreli telgrafi ele geçirip deşifre etmesiyle, Amerikan kamuoyu Başkan Wilson'un ağzından Alman komplosuyla karşı karşıya kaldığını öğrendi. Bu durumda Amerika'nın güvenliği bir Avrupa devleti tarafından tehdit ediliyordu. Ayrıca denizaltı savaşı da bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bunun üzerine Amerikan Kongresi 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etti.

ABD'nin Avrupa'ya çıkması kuvvetler arası dengede büyük değişiklik meydana getirdi. Önce ekonomik ve malî alanda tesirini gösteren Amerikan müdahalesi, sonra askerî alanda da kendisini gösterdi. Bundan sonra savaşın seyri artık İtilaf Devletleri lehine gelişmeye başladı. Fakat Amerikan ordularının Avrupa cephelerine katılması için uzun bir zaman geçti.

19 Nisan: *İtalya, İngiltere ve Fransa arasında gizli olarak imzalanan Saint-Jean de Maurienne Antlaşması ile İtalya'ya Osmanlı topraklarından pay verildi.*

İtalya; İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan gizli antlaşmaları öğrenince, bu üç devlete 19-20 Kasım 1916'da bir nota vererek, kendisinin, bunların dışında bırakıldığı için üzüntüsünü bildirdi ve bazı isteklerde bulundu. Bununla; Antalya ile birlikte Aydın, Konya ve Bursa ilinin güneyinin de kendisine bırakılmasını; Rusya'ya verilen Boğazlar bölgesinde, İngiltere ve Fransa'ya tanınacak bütün hakların kendisine de verilmesini; Araplara yapılacak ve Kızıldeniz ile ilgili olacak bütün görüşme ve anlaşmalara davet edilmesini bildirdi. Bunun üzerine yapılan diplomatik müzakereler sonucu 19 Nisan 1917'de anlaşma sağlandı. Buna göre İtalya, üç müttefiki arasında yapılmış olan anlaşmayı kabul ediyordu. Buna karşılık olarak da Mersin dışında Antalya, Konya, Aydın ve İzmir'i alıyordu. İngiltere ve Fransa İzmir'de birer serbest liman kurabilecekti. İtalya'nın da; Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest limanları olacaktı.

20 Nisan: *Osmanlı Devleti, Amerika Birleşik Devletleri'yle diplomatik ilişkilerini kesti.*

ABD, 6 Nisan'da Almanya'ya savaş ilan etmekle beraber, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemişti. Buna karşılık Almanya'nın

müttefikî olan Osmanlı Devleti, Almanya'nın baskısı altında kaldı ve 20 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri'yle diplomatik ilişkilerini kesti. Diplomatik münasebetlerin kesilmesi üzerine Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey özür dilediği gibi, Anadolu'daki ve diğer Osmanlı topraklarındaki Amerikan okullarına ve misyonerlik müesseselerine hiç dokunulmadı.

1-11 Mayıs: *Rus idaresine düşmüş olan Türkler, Moskova'da "Umum Rusya Müslümanları Kongresi"ni topladılar.*

Rusya'da Şubat ihtilalini müteakip çeşitli Türk boylarında millî-siyasî bir canlanma başladı¹⁸. Ancak esas mesele bütün Rusya Müslümanlarının genel bir toplantısını düzenlemektir. IV. Devlet Duması "Müslüman Fraksiyonu"nın üyeleri, Duma'nın "Müslüman Fraksiyonu"na bağlı "Büro" üyeleri ile birlikte 15-17 Mart tarihlerinde Petrograd'da yaptıkları toplantıda "Bütün Rusya Müslümanlarının Kongresi"ni toplama kararı aldılar. Kongreyi hazırlamak ve düzenlemek üzere "Rusya Müslümanlarının Geçici Merkez Bürosu" kuruldu. Büro, kurultaya bütün Müslüman topluluklarının katılımını

¹⁸ Kırım Tatarlarının ilk kongresi 25 Mart 1917'de Simferopol (Akmescit)'de yapıldı. Kırım Tatarlarının muhtariyetinin ilanı kararlaştırıldı; vakıflarla ve müftülükle ilgili bazı kararlar alındı. Ayrıca Kırım Müslümanları İcra Komitesi'nin teşkili kabul edildi. İdil-Ural'da Şubat ihtilali ile birlikte çeşitli siyasal faaliyetler görüldü. İhtilalin ilk günlerinden itibaren millî, içtimaî ve siyasî faaliyetleri yürütmek maksadıyla komiteler teşkiline girişildi ve bu komiteler sonradan "Millî Şura" adını aldı. Kazan, Ufa, Orenburg, Astırahan gibi şehirlerde ise Tatar gençleri tarafından işçi ve köylü teşkilatları kurulmaya başlandı.

Mart 1917'de Türkistan aydınları "Şura-i İslam"ı kurarlarken, muhafazakâr mollalar başka bir grup teşkil ettiler. Bu iki grup 16-23 Nisan 1917'de Taşkent'te "İlk Müslüman Kurultayı"ni topladılar. Toplantıda Orta Asya ve Rusya Devleti'nin geleceği müzakere edildi; "Millî Merkez" diye bilinen "Müslüman Merkezi Şurası"nın kurulması kararlaştırıldı.

Yine Nisan ayında Orenburg'ta Birinci Kazak Kongresi yapıldı. Haziran kongresinde Rusya'nın demokratik, parlamenter, merkezi olmayan federatif bir cumhuriyet olması ve kazaklara topraklı muhtariyet verilmesi talep edildi. Doğu ve Batı idari bölümlerine bölünen Kazak illeri için 15 üyeden oluşan bir "İdari Merkez" seçildi.

Nisan 1917'de Bakü'de, Kafkasya Müslümanlarının siyasî tutumlarını, inkılaptan neler beklediklerini tayin etmek üzere "Kafkasya Müslümanlarının Büyük Kurultayı" toplandı. Kongre'de "Rusya'da mahalli federasyonlar esasına dayanan bir cumhuriyet sisteminin kurulması Müslüman kavimlerin menfaatine uygun gelir" şeklinde karar alındı.

sağlama, kültür ve hayır dernekleri, kooperatifler, küçük kredi müesseseleri, yüksekokul öğrenci dernekleri, Müslüman Askerî Komitesi vb. temsilcilerini davet etme fikrine vardı.

Bütün Rusya Müslümanlarının ilk genel toplantısı bu şartlar içinde Moskova'da 1 Mayıs 1917'de açıldı. Kongreye 112'si kadın olmak üzere 900 kadar kişi katıldı. Değişik görüşlerin ortaya atıldığı ve tartışıldığı kurultay 11 Mayıs 1917'ye kadar sürdü. Kurultayda "Memleketin İdare Şekli" hakkında;

1. Müslüman milletlerin menfaatlerini gerçekleştirmek için en uygun rejim millî ittifak ve toprak muhtariyetine dayanan ve belli toprakları mevcut olmayan milletlere millî-medenî muhtariyet temin eden halk cumhuriyetidir.
2. Rusya'da yaşayan Müslüman milletlerin bütün dinî ve medenî işlerini usule göre yürütmek ve Müslümanların birlikte hareket etmelerini sağlamak için, kendileriyle ilgili kanunları çıkarma hakkına sahip Umum Rusya Müslümanlarının bir merkezî teşkilatı kurulur.

Maarif meselesi hakkında 24 maddelik bir karar kabul edildi. Bunlardan bazıları:

1. Maarif ve kültür işleri her halkın kendi idaresinde yürütülür.
2. İlkokullarda eğitim dili olarak her kabilenin kendi ana dili kullanılır. Ortaokullarda umumi Türk dilinin kullanılması mecburidir. Yüksek okullarda da eğitim dili Türk-Tatar kabileleri için ortak olan Türk dilidir.
3. İlkokullarda devam mecburidir ve meccanidir.
4. İlkokullar tek tip olup, dinî ve dünyevî olarak ayrılamazlar.
5. Rus dili ancak "yabancı dil" olarak okutulur.
6. Rusya'daki bütün milletlerin talebeleri ve öğretmenleri hukuken eşittir.
7. Maarif ve kültür hizmetleri için gerekli masraflar devlet ve mahallî idareler tarafından karşılanır.
8. Millî ortaokulları tamamlayan talebeler Rus okullarına sınavsız girerler.
9. Yerine göre erkekler ve kızlar aynı okula giderler.
10. Yabancı okullarda okuyan Müslüman çocuklarının sayısı sekize varınca onlara ana dili ve din dersi verilir.
11. Yabancı tebaalı öğretmenlerin Müslüman okullarında çalışmalarına mani olunamaz.

12. Cephede, savunma hattında veya cephe gerisinde silah altında bulunan öğretmenler derhal terhis edilmelidir.

Rusya Müslümanlarının Asya ve Afrika halkları gibi kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmek istediklerinin ifade edildiği kurultayda ayrıca emperyalizme karşı olunduğu, Asya ve Afrika'daki her milletin kendi arzusunca yaşamasının gerektiği, ilhak ve savaş tazminatına karşı olunduğu hususlarında kararlar alındı. Ayrıca bütün toprakların (devlet, Çar ailesi, manastır ve özel kişilerin toprakları) halka devredilmesi, toprak üzerindeki mülkiyetin kaldırılması ve toprak alım-satımının yasaklanması, toprağı ekmek ile işlemek isteyen herkesin topraktan faydalanması gerektiği vurgulandı ve işçi ve işveren münasebetleriyle ilgili bazı kararlar alındı. Müslüman işçilerin sayıca çok olduğu işyerlerinde işverenin mescit ve okul açması gerektiği, Müslüman işçilerin kendi teşkilatlarını kurabilecekleri de kabul edildi. Bunlara ilave olarak "Müslüman Askerî Birlikleri"nin kurulması konusunda bazı kararlar kabul edildi ve bunların esasları belirlendi.

Bu kurultayla birlikte bütün Türk boylarının çeşitli görüşteki temsilcileri fikirlerini ilk defa olarak birbirlerinin önünde açıkça belirttiler ve önemli kararlar aldılar. Ancak hiçbirinin bağlayıcı gücü yoktu.

26 Haziran: *Yunanistan, İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girdi.*

İtilaf Devletleri, 1915 yılından itibaren Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa sokmak için teşebbüslere başladılar, bunun karşılığında da Batı Anadolu'yu önerdiler. Ancak Yunanistan Kralı Konstantin ile Başbakanı Venizelos arasında savaşa hangi bloğun yanında girileceği konusunda görüş ayrılığı vardı. Kral İttifak devletlerinin, Venizelos ise İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girilmesini istiyordu. Bu arada Venizelos gizlice İngiltere ve Fransa'ya, birliklerini Selanik'e çıkarmaları fikrini verdi. Bunun üzerine bu iki devletin Çanakkale'deki askerlerinden bir kısmı 29 Eylül 1915'ten itibaren Selanik'e çıkmaya başladı. Bu durum karşısında Kral, Venizelos'u başbakanlıktan uzaklaştırdı.

Venizelos Ağustos 1916'da Selanik'te Krala karşı bir isyan çıkartarak Millî Savunma Hükümeti adıyla ayrı bir hükümet kurdu. Kuzey Yunanistan, Girit ve Adalar Venizelos'u destekliyordu. Daha sonra bu hükümet, İtilaf Devletlerinin yanında savaşa katıldığını ilan etti. Bundan sonra Kral, İngiltere ve Fransa'nın baskısı sonucu 12 Haziran 1917'de tahttan oğlu Aleksandr

lehine feragat etti. Bunun üzerine İtilaf kuvvetlerine dayanan Venizelos Atina'ya döndü ve yeni bir hükümet kurdu. Arkasından Yunanistan 26 Haziran 1917'de Müttefik devletlere savaş ilan etti.

14 Ağustos: Çin Almanya'ya savaş ilan etti.

3 Şubat 1917'de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesen ABD, Çin'e aynı yolu izleme çağrısı yaptı. Başbakan Duan savaşa taraftardı. Bir süre sonra savaşa girme ve parlamentoyu dağıtma istekleriyle karşı karşıya kalan Cumhurbaşkanı General Li, Duan'ı görevden aldı. Bunun üzerine güçlü bir adam olan Zhang arabuluculuk yapmak için çağırıldı. Parlamentonun dağılmasını sağlayan Zhang Pekin'e girdi ve Qing hanedanını yeniden başa geçirmeye kalktı. Duan, Temmuz'da Pekin'i geri aldı ve yeniden başbakan oldu. 14 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan eden Çin'de, 31 Ağustos'ta parlamento toplandı ve askerî bir hükümet oluşturuldu, başına başkomutan sıfatıyla Sun Yat-Sen getirildi.

Çin'in savaşa girmesi; Alman-Avusturya ayrıcalıklarına son verilmesi, ödenmemiş eski tazminatların silinmesi ve savaş sonrası barış konferansına katılma gibi bazı kazançlar sağladı. Savaş yıllarında yurtdışında öğrenim görenlerin önemli görevler alarak topluma öncülük etmeleri, yeni bir aydın tabakasının oluşmasını sağladı.

2 Kasım: İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi anavatanının kurulmasını öngördüğü "Balfour Deklarasyonu" yayınlandı.

İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, 2 Kasım 1917'de Siyonist Federasyonu Başkanı zengin bankacı Lord Rothschild'a gönderdiği bir mektupla, İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi anavatanının kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirdi. Balfour Deklarasyonu adı verilen bu deklarasyonda, Filistin'de "Bir Ulusal Yahudi Merkezi" kurulması öngörülüyordu. Ancak Yahudiler için kurulacak böyle bir anavatanın, bölgenin Yahudi olmayan kesiminin haklarını ihlal etmeyeceği de belirtiliyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanı'nı böyle bir mektup yazmaya iten en önemli neden, toprakları üzerinde çok sayıda ve etkili olan Yahudi'nin yaşamakta olduğu ABD'nin sempatisini ve Almanya'ya karşı yürütülen savaşa katkısını sağlamaktı. Deklarasyon, 1918 yılı içinde sırasıyla Fransa, İtalya ve ABD tarafından da kabul edildi ve desteklendi. Böylece Siyonistler, savaş sırasında

Başkan Wilson ve İngiltere'yi, Siyon davasını desteklemesi için etki altına almayı başardılar.

Bu ortamdan yararlanan Yahudiler, savaş içerisinde büyük kitleler halinde Filistin'e göçe başladılar. Savaşın sonra Filistin'in İngiliz mandası altına girmesi ve bu devletin Yahudilerin Filistin'e göçüne göz yumması, bu göçü daha da hızlandırdı. Bu durum karşısında Araplar ile Yahudiler arasında 1921 yılından itibaren çarpışmalar başladı.

7 Kasım: *Rusya'da Çarlık dönemine son verildi.*

Bolşevikler, ülkenin içinde bulunduğu karmaşık durumdan faydalanarak Troçki'nin liderliğinde bir "Askerî İhtilal Komitesi" kurarak 5 Kasım'da bir hükümet darbesine teşebbüs ettiler. Lenin, Bolşeviklerin kuvvetlendiğini görünce Petrograd'a geldi ve Parti Merkez Komitesi silahlı ihtilalin zamanının geldiğine karar verdi. 7 Kasım 1917'de Kızılar ve Bolşeviklere katılan diğer askerler garları, telefon ve telgraf santrallerini, resmî binaları, Neva nehri üzerindeki köprüleri ele geçirdi, kabine toplantı haline iken kışlık sarayı topa tuttu. 7 Kasım akşamı hükümet darbesi başarılı olmuş ve Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdi. 8 Kasım'da Lenin, gizlendiği yerden çıkıp Petersburg'a geldi. İhtilal, Petrograd'da kan dökülmeden kolayca başarılmıştı, fakat Moskova'da şehir beş gün süren kanlı çarpışmalara sahne oldu. Artık Rusya'da Bolşevik rejim başlamıştı. Bolşevik Hükümeti'nin ilk işi, çarlığın gizli anlaşmalarını açığa vurmak ve bundan sonra da Almanya ile barış teşebbüsüne girişmek oldu.

8-15 Kasım: *Rusya'da Bolşevikler iktidarı ele alır almaz, Rusya'nın sosyal ve siyasî bünyesini değiştirerek bir takım önemli icraatlara giriştiler. Bu döneme "NEP Devri" (Yeni İktisadi Politika) denildi.*

Rusya'da Bolşevikler 7 Kasım 1917'de iktidarı ele almalarının hemen ardından 8-15 Kasım 1917 tarihlerinde, Rusya'nın sosyal ve siyasî bünyesini değiştirecek önemli birtakım kararlar aldılar. Ekonomik bazı tedbirleri de içeren bu döneme "NEP Devri" (Yeni İktisadi Politika) denildi. Bunlar;

- Derhal, ilhaksız ve teminatsız barış yapılacak ve gizli antlaşmalar açığa vurulacak.
- Büyük toprak mülkiyeti kaldırılacak, toprak üstü ve toprak altı servetleri devletleştirilecek.

- Bütün endüstri teşebbüsleri, işçinin kontrolünde olacak.
- Irkî ve millî azınlıklar üzerine konulmuş olan her türlü tahdit kaldırılacak ve ayrılıp bağımsız devletler kurma hakkı da dahil, milliyetlere tam bir eşitlik sağlanacaktı.

Bu geniş icraatı yapan Bolşevikler, henüz güvenlik altında görmedikleri ihtilali asker, işçi, köylü ve bütün Rus halklarına benimsetmek gibi bir amaç güdüyorlardı.

3 Aralık: *Yeni Rus rejimi yayınladığı bir bildiriyle, Çarlık Hükümeti'nin taraf olduğu ve Osmanlı ve İran'ı parçalamaya yönelik gizli anlaşmaların feshedildiğini bildirdi.*

Bolşeviklerin Rusya'da yönetimi ele almalarının ardından Sovyet Halk Komiserleri Meclisi tarafından Doğulu devletlerin Müslüman halklarına hitaben 3 Aralık 1917'de yayınlanan bir bildiride, Çarlık Hükümeti'nin de taraf olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nu ve İran'ı parçalamaya matuf gizli anlaşmaların feshedildiği belirtildi.

Bu bildirinin yayınlandığı sıralarda Bolşeviklerle Türklerin düşmanı aynı olduğu için, Bolşevik Rus rejimi Türkiye'deki Millî Mücadele hareketini, Batılı kapitalist-emperyalist tecavüzüne karşı duran bir unsur olarak görmek ve bunu Müslüman halkların bir uyanışı olarak kabul etmekteydi. Bu yüzden Sovyetler Türkleri, İngiltere'ye karşı tabii bir müttefik olarak görüyorlardı. Yeni rejim bu şekilde kendi durumunu sağlama almak gayreti içine giriyordu.

6 Aralık: *Finlandiya bağımsızlığını ilan etti ve ülkede bir iç savaş başladı.*

Tilsit Anlaşmalarına uygun olarak 1809'da Rusya Finlandiya'yı fethetti ve ülke üzerinde egemenlik kurdu. Bundan sonra sürekli olarak ülkede Ruslaştırma hareketlerine girişti. 1905'te Rusya'da ortaya çıkan devrimci hareketler, Ruslaştırma sürecini yavaşlattıysa da, 1907'de yeniden bu politikaya devam edildi. Finlandiya meclisi dağıtıldı ve karşı koyanlar Sibiry'a sürgüne gönderildi. Bunun karşısında Fin halkı pasif direniş göstermeye başladı ve 1914'te bir gönüllüler birliği Almanya'da eğitildi.

1917'de Bolşevik devriminin Sibiryadaki sürgünleri serbest bırakması üzerine Finlandiya'nın özerkliği sağlandı. 6 Aralık 1917'de de Finlandiya bağımsızlığını ilan etti. Buna karşılık Rus garnizonları ülkeyi terk etmedi. Bolşevikliği

benimseyen sosyalistler Kızıl Muhafızları kurarken, muhafazakârlar Sivil Muhafızlara çeki-düzen verdiler.

3 Ocak 1918'de Troçki Finlandiya'nın bağımsızlığını tanıdı, fakat Kızıl Muhafızlara ve Rus garnizonlarına silah sağlamaya devam etti. Ocak sonlarında yönetim Sovyet işçilerine teslim edildi. Vaasa'ya sığınan Finlandiya Hükümeti, General Mannerheim'e Beyaz Orduyu düzenleme görevini verdi. Bolşeviklerin desteklediği Kızıl Muhafızlarla Almanlardan yardım gören Beyaz Muhafızlar arasında kısa bir iç savaş başladı. Mannerheim ani bir baskınla Kızıl Muhafızların silahlarını aldı ve 5 Nisan 1918'de bunları Tampere'de ezdi; daha sonra Rautu'daki Sovyet takviye kuvvetlerini ele geçirdi. 12 Nisan'da General Von der Goltz komutasındaki bir Alman sefer birliği Helsinki'yi geri aldı. Viipuri'nin 29 Nisan'da Finlandiyalılarınca ele geçirilmesinin ardından ülke tamamen meşru Hükümetin denetimine girdi. Almanya'nın savaştan yenik çıkması üzerine Alman kuvvetleri ülkeden çıkarıldı ve 1919 yılında bir anayasa yapılarak Finlandiya'da cumhuriyet ilan edildi. 14 Ekim 1920'de imzalanan Tartu Antlaşması ile Sovyetler, Finlandiya Cumhuriyeti'ni tanıdılar ve Petsamo topraklarını (Doğu Karelya'yı ellerinde tutarak) bu ülkeye bıraktılar.

8 Ocak: ABD Başkanı Wilson, savaş henüz sona ermeden barış düzenini tespit etmek üzere Amerikan Kongresi'nde barışın temel ilkeleri olmak üzere "On Dört Nokta"yı açıkladı.

2 Nisan 1917'de savaşa fiilen iştirak eden ABD, İtilaf Devletlerine sağladığı deniz gücü desteği ve ekonomik destekle savaşın belirleyicisi oldu. ABD Başkanı Woodrow Wilson, savaş sona erdirecek ve dünyanın yeni statükosunun tespitinde esas alınmasını düşündüğü prensipleri 14 madde halinde 8 Ocak 1918'de Kongrede açıkladı. Bunlar;

1. Barış antlaşmaları ve diplomasi açık bir surette müzakere edilerek yapılacaktır.
2. Karasuları dışında savaş ve barış zamanlarında denizlerde tam bir serbestlik olacaktır.
3. Bütün ekonomik engeller mümkün olduğunca kaldırılacaktır.
4. Silahlar, iç güvenliğin lüzumlu kıldığı sayıya kadar azaltılacaktır.
5. Sömürge istekleri tarafsız, serbest ve geniş bir görüşle çözülecektir.
6. Rus toprakları boşaltılacaktır, devletlerin yardımıyla Rusya'ya gelişme imkânı tanınacaktır.
7. Belçika boşaltılacaktır ve egemenliği tanınacaktır.
8. Fransa boşaltılacaktır, işgal edilen kesimler tamir edilecek, Prusya'nın 1871'de Alsace Lorraine meselesinde yaptığı hata düzeltilmek suretiyle barış teminat altına alınacaktır.
9. İtalyan sınırları, milliyetler prensibi ile açık bir surette çizilmiş olan hatlara göre düzeltililecektir.
10. Avusturya'daki halklar otonom gelişmelerini sağlayacak vasıtalarla kavuşacaktır.
11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılacaktır ve Sırbistan'a denizden serbest ve güvenilir bir mahreç sağlanacaktır, Balkan Devletlerinin münasebetleri milliyetler prensibine göre düzenlenecektir.

12. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan diğer halklara otonom idareler verilecek, Çanakkale Boğazı milletlerarası garanti altında, her milletin gemilerine daimî surette açık olacak.
13. Bağımsız bir Polonya kurulacak ve bu devletin denize güvenilir bir mahreci olacak, ekonomik bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü milletlerarası güvenlik altına alınacak.
14. Büyük ve küçük devletlere siyasî bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini sağlayacak milletlerarası bir kurul kurulacaktı.

Milletlerarası barış teşkilatının kurulması; toprak sınırlarının milliyetler ilkesine göre düzenlenmesi ve denizlerin serbestisi, Wilson'un önem verdiği konuların başında geliyordu. Wilson daha sonra verdiği demeçlerle bu ilkeleri genişletti. Taraflar arasında ateşkes görüşmeleri başladığında bu demeçlerin miktarı 27'yi buldu. Wilson 11 Şubat'ta verdiği bir başka demeçte; devletlerin yeni topraklar alamayacakları, savaş tazminatı ve cezai tazminat alınamayacağı, ulusların kendi geleceklerini kendilerinin ortaya koyması prensip ve görüşlerine açıklık kazandırdı.

Bununla birlikte barış konferansında barış şartları düzenlenirken, Wilson'un bu ilkelerine çok az önem verildi.

8 Şubat: *Rusya Hükümeti, çarlar tarafından yabancı ülkelere alınan borçları geçersiz kıldıklarını ilan etti.*

Rusya, Bolşevik ihtilalinden sonra sürüklendiği iç savaşta sürekli olarak Avrupa devletlerinin müdahalesiyle karşılaştı. İç savaş ve bu müdahaleler Rusya ekonomisinin gittikçe bozulmasına neden oldu. Bunun üzerine Rusya Hükümeti 8 Şubat 1918'de çarlar tarafından yabancı ülkelere alınan borçları geçersiz kıldıklarını ilan etti. Bunun gerekçesi olarak da, Batılıların Rusya'da "İç Savaş"a müdahale etmekle, Rusya'ya 20 milyon Rublelik bir zarar verdiği iddiası ileri sürüldü.

3 Mart: *Rusya ile Merkezî devletler arasında "Brest-Litovsk" Barışı Antlaşması imzalandı.*

Rusya'da ihtilalin çıkması, Çarlık'ın yıkılması ve Bolşeviklerin 7 Kasım 1917'de iktidarı ele geçirmesi üzerine Rusya savaştan çekilmek istediğini açıkladı. Bunun üzerine 15 Aralık 1917'de mütareke yapıldı ve bu cephelerdeki

savaşa son verildi. Yeni Rus yönetimi, savaştan çekilme kararının yanında Çarlık Rusya'sının tüm gizli anlaşmalarını da dünya kamuoyuna açıkladı. Bu açıklama ile Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını öngören anlaşmalar da ortaya çıktı.

Bu açıklamalardan sonra Rus yönetimi İttifak devletleri nezdinde barış teklifinde bulundular. Almanya, 27 Kasım'da Rusya'nın barış teklifini kabul ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Rusya ile Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında görüşmelere başlandı ve 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre;

1. Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan devletleri ile Rusya arasındaki savaş durumu sona erecekti.
2. Taraflar, diğer tarafın Hükümeti veya devlet örgütü ve askeri aleyhine her çeşit kışkırtma hareketinden vazgeçeceklerdi.
3. Rusya, Doğu Anadolu'da işgal ettiği yerler ile Kars, Ardahan ve Batum'dan hemen çekilecekti.
4. Rusya, yeniden kurduğu da dahil olmak üzere bütün ordularını terhis edecekti.
5. Baltık Denizi'nde ve Karadeniz'de ticaret gemileri serbestçe dolaşabileceklerdi.
6. Rusya, Ukrayna ile hemen barış yapacak ve bu devletin dört müttefik devletle aralarında yaptığı anlaşmaları kabul edecekti.
7. Rusya; Polonya, Litvanya, Estonya ve Letonya'yı boşaltacaktı. Ayrıca Letonya ve Estonya halkından tutuklanan ve göç ettirilenleri serbest bırakacaktı.
8. Almanya'nın isteği üzerine Baltık Denizi'nde kıyısı bulunan diğer devletler de bu antlaşmaya katılmaya davet edilecekti.
9. Taraflar, İran ve Afganistan'ın siyasî ve ekonomik bağımsızlıkları ile topraklarının bütünlüğüne uyacaklardı.
10. Asker ve sivil savaş esirleri karşılıklı olarak geri verilecekti.

Fakat Brest-Litovsk Antlaşması, İttifak Devletlerinin yenilmesi üzerine hükümsüz kaldı.

22 Nisan: Azeri, Gürcü ve Ermeni temsilciler, Tiflis'te yaptıkları toplantı sonucunda birlikte hareket etmeye karar vererek, topladıkları bir parlamentoda

Güney Kafkasya Federal Demokratik Cumhuriyeti'ni kurduklarını bir deklarasyonla ilan ettiler.

Self-determinasyon hakkını kullanmaya kalkan milletler, Bolşevikler tarafından hiç hoş görülüyordu. Demokrasi fikrini savunan, kendi halkının mukadderatının kendisi tarafından tayin edilmesi fikrini ileri süren Rus olmayan milletler, Bolşeviklerin muhalefetine rağmen, ülkelerinde müstakil bir hayatın temelini atmaya başlamaktan çekinmediler. Azeri, Gürcü ve Ermeni temsilciler, 22 Nisan 1918'de Tiflis'te yaptıkları toplantı sonucunda birlikte hareket etmeye karar vererek, topladıkları ve "Seym" adını verdikleri bir parlamentoda Güney Kafkasya Federal Demokratik Cumhuriyeti'ni kurdular ve bunu bir deklarasyonla ilan ettiler. Fakat bunun devam ettirilmesi, savaş ve barış gibi köklü fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasından dolayı mümkün olmadı. Bir müddet sonra Federasyon dağıtılarak 26 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs 1918'de de Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan ettiler.

7 Mayıs: *Romanya Merkezî devletlerle Bükreş Barış Antlaşması'nı imzaladı.*

Romanya, İtilaf Devletlerinin yanında savaşa katıldıktan sonra peşpeşe yenilgilere uğramış ve memleketin büyük bir kısmı Merkezî devletlerin işgali altına düşmüştü. Ancak arkasını Rusya'ya vererek Sereth Hattı'nda bir savunma kurabilmişti. Fakat Rusya'da ihtilalin çıkması, Alman kuvvetlerinin Ukrayna'ya girmesi ve Bolşeviklerin Aralık 1917'de Merkezî devletlerle mütareke yapmaları, Romanya'nın İtilaf Devletleriyle bağlantısını kesti ve herhangi bir yardım almasına da imkân bırakmadı. Bunun üzerine Romanya, Merkezî devletlerle 1918 Mart'ında mütareke yapmayı kabul etti ve ardından 7 Mayıs 1918'de Bükreş Antlaşması'nı imzaladı. Bükreş antlaşmasıyla Romanya; Almanya ve Avusturya'nın ekonomik nüfuzu altına giriyor, Avusturya'ya Karpatlar'da toprak veriyor ve bütün Dobruca'dan çekiliyordu. (Merkezî devletlerin yenilgisi bu barış antlaşmasını hükümsüz bırakacaktır.)

16-17 Temmuz: *Bolşevik rejiminin gizli polis teşkilatı "ÇEKA"nın ülkede giriştiği şiddet hareketleri sonucunda başlayan olaylarda son Rus Çarı II. Nikola ve ailesi Sibirya'da öldürüldü.*

Bolşevikler, iktidarı ele geçirdikten sonra ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak için 1918 Mayıs'ında ziraat ürünlerine el koydu. Bu durum karşısında "Kulak" adı verilen zengin köylüler, ürününü Hükümetin koyduğu fiyata satmaya yanaşmadı ve yüksek fiyatlarla başka yollardan elden çıkardı. Bunun üzerine hükümet Kulaklara karşı çok şiddetli bir mücadeleye girişti. Müsade, tutuklama ve idama kadar varan cezalarla Kulakların nüfuzu kırılmak istendi. Diğer yandan da fakir köylüler hükümet tarafından teşkilatlandırıldı. Fakat Hükümetin bu şiddetli tedbirleri ülkede büyük bir muhalefet yarattı. Bunun yanında Brest-Litovsk Antlaşması'nı eleştirerek muhalefete geçen ihtilalci sosyalistler de rejime karşı savaşa giriştiler. Bu ortam içinde 1918 yaz aylarında yer yer suikastlar ve ayaklanmalar gözüküyordu. Komünist liderlerinden Voladarski ve Rus-Alman dostluğunu bozar umudu ile Alman büyükelçisi öldürüldü. Bu arada ihtilalci sosyalistlerden Dora Kaplan adında bir Yahudi kadın, 30 Ağustos 1918'de Lenin'i yaraladı.

Bu olaylar üzerine Bolşevikler kızıl teröre başladılar. Gizli polis teşkilatı denen "ÇEKA", ihtilalci sosyalistlere ve Burjuvaziye karşı amansız bir savaşa girişti. Binlerce kişi kurşuna dizildi; eski rejime bağlı bakanlar ortadan kaldırıldı. Bu sırada 16-17 Temmuz 1918'de Rus Çarı II. Nikola, karısı, annesi, oğlu, dört kızı ve maiyetinde bulunan dört kişi, Yekaterinburg'ta gözaltında tutuldukları evin bodrumunda kurşuna dizildiler. Bolşevik terörü ülke içinde olduğu kadar dışarıda da büyük bir korku doğurdu. Rusya ile ilişki kurmuş olan devletler elçilerini geri çağırdılar.

19 Eylül: *Nablus Meydan Muharebesi'ni kaybeden Osmanlı kuvvetleri geri çekildi; Halep ve Şam İngilizlerin eline geçti.*

Filistin cephesinde İngiliz saldırısı 9 Eylül'de başladı. 16 Eylül'de ise Arap nizami kuvvetleri İngiliz desteğiyle Şeria'nın doğusuna saldırdılar. Bu saldırıların ardından İngilizler 19 Eylül 1918'de Filistin cephesinde General Allenby komutasında Nablus yönünde büyük bir saldırı başlattılar. Bu saldırılarda İngiliz kuvvetleri 7. Osmanlı ordusunu geri püskürttüler; 8. ordunun cephesini yarıdılar ve Türk direnişini kırarak kuzeye doğru ilerleyerek Şam'ı ve Halep'i ele geçirdiler. İtalyan ve Fransız kuvvetleri de Beyrut'a asker çıkararak buraları ele geçirdiler.

29 Eylül: *Müttefikler ile Bulgaristan arasında Atina'da mütareke imzalandı ve Bulgaristan savaştan çekildi.*

Dobruca meselesinden dolayı Bulgaristan'ın müttefikleri ile ilişkileri iyi değildi. Romanya'nın mütareke imzalayarak savaştan çekilmesinin ardından Romanya, Tuna'ya kadar Dobruca'yı bırakmıştı. Bulgaristan ise bu toprakları işgal etmek istemiş, fakat buna muvaffak olamamıştı. Osmanlı Devleti Dobruca cephesinde Bulgaristan'a yardım ettiği, bu cepheye asker yolladığı için şimdi Bulgaristan'dan kendi lehine 1915 sınırında bir düzeltme istiyordu. Ancak Bulgaristan bu küçük fedakârlığa yanaşmıyordu. Bu mesele iki müttefik arasında bir anlaşmazlık doğurdu ve bu sebeple Dobruca'nın tamamı Bulgaristan'a bırakılmadı ve dört müttefikin işgali altına konuldu. İşte bu olay üzerine Bulgarlar, müttefiklerinin kendilerine ihanette bulunduklarını söylemeye başladılar. Bu kızgınlık, orduya da yayıldı ve savaşma arzuları azaldı. Ayrıca Bulgaristan, Sırp Makedonyası'ndan istediği toprakları işgali altında tutmakta idi ve savaşa devam etmekte bir menfaati olmadığı düşünüyordu.

İşte bu durumda Bulgaristan'ın Fransız-Sırp saldırısı karşısında yenilmesi ve Makedonya cephesinin çökmesi, bu devleti 25 Eylül'de barış istemek zorunda bıraktı. Mütareke, 29 Eylül 1918'de Atina'da imzalandı ve böylece Bulgaristan savaştan çekildi. Bu mütarekeye göre; Bulgaristan, Sırp ve Yunanlılardan aldığı yerleri hemen boşaltacak; dört hafta içinde bütün Almanları ve Avusturyalıları sınırdışı edecek; Müttefikler, Bulgaristan'da stratejik yönden önemli gördükleri yerleri işgal edebileceklerdi.

28 Ekim: *Prag Millî Komitesi, Viyana'daki imparatorluk Hükümetinin çökmesi üzerine milliyetçi liderlerden Kramar'ın yönettiği kansız ve başarılı bir ihtilalle Prag'da iktidarı ele geçirdi ve Çekoslovakya Cumhuriyeti'ni ilan etti.*

1914'te Prag'dan ayrılan Masaryk, önce Londra'da, sonra Paris'te 1915 yılında bir Dış Çekoslovak Komitesi kurdu. Bu komite 1916'da Beneş, Stefanik, Osusky'nin katılmalarıyla Çek Memleketleri Millî Konseyi oldu. Konsey 1917 yılında Müttefiklerin yanında savaşacak bir Çekoslovak ordusu örgütledi. 1918'de Müttefikler Millî Konseyi fiili Çekoslovak Hükümeti olarak tanıdılar. 14 Ekim 1918'de ise Konsey, Geçici Hükümet ismini aldı. Bu hükümete 1918 Temmuz'unda kurulan Prag Millî Komitesi yardım etmekteydi. Prag Millî Komitesi 28 Ekim 1918'de -Viyana'daki imparatorluk Hükümeti'nin çökmesi ve İmparator Karl'ın millî azınlıkların muhtariyetini

kabul ve federal bir sistemin kurulacağını açıklamasına rağmen- milliyetçi liderlerden Kramar'ın yönettiği kansız ve başarılı bir ihtilalle Prag'daki iktidarı ele geçirdi. Paris ve Prag grupları arasında hiçbir çatışma olmadı ve 29 Ekim'de ilan edilen Çekoslovakya Cumhuriyeti, 30 Ekim'de Slovak Millî Konseyi tarafından da tanındı. Kasım'da Prag'da 201 Çek ve Slovak'tan mürekkep bir meclis toplandı. Bohemya Almanları ile Slovakya Macarları yeni devleti tanımak istemediklerinden mecliste temsil edilmediler. Milletvekilleri Habsburgların iktidarının sonunu ilan edip Masaryk'i cumhurbaşkanı seçtiler. Kramar başbakan, Beneş dışişleri bakanı oldu.

30 Ekim: *Osmanlı Devleti'yle İtilaf Devletleri arasında "Mondros Mütarekesi" imzalandı.*

Osmanlı Devleti; güney cephesinde aleyhine meydana gelen gelişmeler, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Almanya ile olan bağlantısının kesilmesi ve Trakya'dan da İngiliz-Fransız kuvvetlerinin harekete geçme hazırlığı ve sonunda müttefiklerin yenilgiyi kabul etmeleri üzerine mütareke istemek durumunda kaldı. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Alman cephesi yıkılmadan mütareke istenirse, savaştan elverişli şartlar içinde ayrılmanın mümkün olacağına inanıyordu. İzzet Paşa Hükümeti, 1916'da Kuttü'l-Amare'de esir düşükten sonra Büyükkada'da enterne edilmiş olan İngiliz Amirali Towshend'e başvurarak aracılık istedi. Bunun üzerine İngiltere'nin Akdeniz donanması komutanı Amiral Calthrope, Türklerle görüşmelere memur edildi. Yapılan görüşmeler sonunda mütareke, 30 Ekim 1918'de Midilli adasının Mondros limanında imzalandı ve Osmanlı Devleti savaştan çekildi. Osmanlı Devleti adına mütarekeyi Bahriye Nazırı Rauf Bey imzaladı.

Tamamı yirmi beş madde olan bu sözleşmeye göre; Boğazlar açılacak ve Müttefikler tarafından işgal edilecek; sınırların denetlenmesi ve iç düzenin korunması için gerekli olan birliklerin dışındaki Türk Ordusu derhal terhis edilecek, bütün savaş gemileri Müttefiklere teslim olunacak; Müttefikler, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olacak ve bütün Türk limanlarını, tersanelerini, Toros Tünelini, telgraf ve posta merkezleri ile demiryollarını denetim altına alacaklar; Türk Hükümeti, bütün Alman ve Avusturyalıları bir ay içinde sınır dışı edecekti.

2-3 Kasım: *İttihatçılar, tutuklanacakları ve savaşın sorumlusu olarak Divan-ı Harbe sevk edilecekleri korkusu ile gizlice memleketi terk ettiler.*

II. Abdülhamid'in 1909 yılında İttihat ve Terakki tarafından padişahlıktan indirilmesi üzerine bu parti iktidar üzerinde söz sahibi olmuş, 1913'te Bâbiâlî'ye yapılan baskınla da iktidarı fiilen üzerine almıştı. Bu tarihten sonra ülkenin kaderini elinde tutan İttihat ve Terakki Partisi'nin itibarı, üst üste alınan yenilgiler üzerine iyice sarsılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda durumun git-tikçe kötüleşmesi üzerine, Said Halim Paşa'dan sonra 1917 Şubat'ından beri sadarete bulunan Talat Paşa, 7 Ekim 1918'de istifasını verdi ve yeni kabineyi İttihat ve Terakki karşıtı olan Ahmed İzzet Paşa kurdu. Talat Paşa'nın ayrılması ile on yıldan beri ülkenin idaresini elinde tutmuş olan İttihat ve Terakki devri artık sona eriyordu.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, ülkenin içine düştüğü durumun sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Partisi görül-meye başlandı ve parti ileri gelenlerine karşı kamuoyunda olumsuz düşün-celer ortaya çıktı. Bunun üzerine içlerinde Sadrazam Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Harbiye Levazım Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa, Polis Umum Müdürlüğü ve Halep ve Beyrut valiliği yapmış olan Bedri ve Azmi Beyler, Cemiyetin genel merkez üyelerinden Dr. Nazım ve Dr. Bahattin Şakir Beylerin de bulunduğu İttihatçılar, tutuklanacakları ve savaşın sorumlusu olarak Divan-ı Harbe sevk edilecekleri korkusuyla 2-3 Kasım 1918'de gizlice memleketi terk ettiler.

3 Kasım: *Avusturya Müttefiklerle mütareke imzaladı ve teslim oldu.*

Bulgar cephesinin yıkılması, Avusturya'yı da tehlikeli bir duruma soktu. Aynı zamanda Çeklerin, Güney Slavlarının ve Polonyalıların ayrılık hareketleri hızlandı. Macarlar da Avusturya'dan ayrılmak istiyorlardı.

İşte bu durumda İtalyanların Ekim ayı sonunda taarruza geçmeleri üzerine Vittorio-Veneto'da Avusturya cephesi yarıldı, asker silahını bırakıp kaçıyor-du. Savaşın ikinci yılından itibaren Avusturya, savaştan çekilmek için girişim-lerde bulunmuş, ancak bunlardan bir sonuç alamadığından savaşa devam etmek zorunda kalmıştı. Şimdi mütarekeden başka çare görmeyen İmparator I. Karl, İtalyanlarla Padua civarında Villa Gusti'de 3 Kasım 1918'de mütarekeyi imza etti. İmparatorlukta Macarlar, Sırp-Hırvat-Slovenler, Çekler ve Avusturya Almanlarının bağımsızlık ilanları üzerine İmparator I. Karl

tahtsız kaldığından, 18 Kasım'da devlet işlerinden çekildiğini bildirdi. Habsburg Hanedanı da imparatorlukla beraber çökmüştü.

5 Kasım: *Mondros Mütarekesi'nden altı gün sonra Irak cephesinde bulunan İngiliz kuvvetleri harekete geçerek Musul'u işgal ettiler.*

1918

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı toprağı olan Musul vilayeti işgal altında bulunmuyordu. Uluslararası kaidelere ve mütarekenin içerdiği genel hükümlere göre buranın işgal edilmemesi gerekiyordu. Fakat İngilizler Mondros Mütarekesi'ne göre askerî hareketin durması gereken tarihten (31 Ekim 1918 Perşembe saat 12:00) altı gün sonra 5 Kasım 1918'de Musul'u işgal ettiler.

Lozan Konferansı'nda çetin tartışmalara ve uzun görüşmelere neden olan Musul'un durumu dolayısıyla sınırın tespitine ilişkin bir anlaşmanın son fıkrasında "Irak sınırı hakkında kat'i karar beklerken Türkiye ve Britanya hükümetleri mukadderatı kat'iyesi karara bağlı olan arazinin hâlihazırında herhangi bir değişiklik yaratacak mahiyette hiçbir askerî harekette vs. bulunmamayı müteakabilen taahhüt ederler." şeklinde bir kayıt yer almasına rağmen, Lozan Antlaşması'nın imzasında bir ay sonra İngilizler Süleymaniye'yi havadan bombaladılar ve bir sene sonra da işgal ettiler. Bununla yetinmeyen İngilizler 10 Ekim 1924 günü Hakkari'yi de havadan bombaladılar. Öyle anlaşılıyordu ki, İngiltere elinde tutmaya kararlı olduğu Musul petrollerini ileride güvence altına alabilmek için daha kuzeyde Hakkari'ye kadar uzanan alanlarda stratejik önemi haiz yerlere de sahip olmak istiyordu.

7 Kasım: *İngiltere ile Fransa yayınladıkları ortak bir deklarasyonla "uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurtuluşu için" savaştıklarını, Ortadoğu memleketlerinde kendi serbest seçimlerine dayanan millî hükümet ve idareler kuracaklarını bildirdiler.*

Daha önce aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Ortadoğu'yu aralarında paylaşan İngiltere ve Fransa, Çarlık Rusyası'nın yıkılıp Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle yaptıkları bu gizli anlaşmaların açığa vurulması ve Birleşik Amerika Başkanı Wilson'un bunları tanımadığını söylemesi üzerine zor duruma düştüler. Bu ise İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu tasarılarını suya düşürecek nitelikte bir baskıydı. Bu şartlar içerisinde bu iki devlet 7 Kasım 1918'de ortak bir deklarasyon yayınlamak zorunda kaldılar. Deklarasyonda,

“uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurtuluşu için” savaştıklarını ve Ortadoğu memleketlerinde kendi serbest seçimlerine dayanan millî hükümet ve idareler kuracaklarını bildirdiler. Araplar tarafından bağımsızlıklarının kabul edilmesi şeklinde karşılanan bu deklarasyon, aslında bu devletlerce zaman kazanmak için ortaya konan bir oyundu. Daha sonra ABD’nin yeniden “infrad” politikasına dönmesi, bu iki devletin serbestçe hareket etmelerine neden oldu. Bunun sonucunda İngiltere ve Fransa Nisan 1920’de toplanan San Remo Konferansı’nda Ortadoğu’yu kendi aralarında çıkarlarına göre paylaştılar.

9 Kasım: *Almanya’da cumhuriyet ilan edildi.*

Almanya’nın mütarekeden önce iç durumu oldukça karıştı. Sosyalistler, memleketin birçok yerlerinde ayaklanmalar çıkardılar. 3 Kasım’da Kiel’de donanma askerleri Sosyalistlerin kışkırtmasıyla ayaklanarak “Bahriyeliler Konseyi”ni kurdular. 7-8 Kasım gecesi de Münih’te “İşçi ve Askerler Konseyi” kuruldu. 9 Kasım 1918 sabahı Berlin’de bir Sosyalist ayaklanması çıktı. Kayzer II. Wilhelm direniyor, tahttan feragate yanaşmıyor, ihtilali askerle bastıracağını umuyordu. Fakat Hindenburg’un, askerlerin ihtilalciler üzerine yürümeyeceğini söylemesi üzerine, Wilhelm komutanlara fikirlerini sordu. Komutanlar, askerlerin yorgun ve bitkin olduğunu ve bu sebeple de ihtilale karşı gelemeyeceğini söylediler. Bunun üzerine II. Wilhelm, imparatorluktan feragat ederek sadece Prusya Kralı unvanı ile Almanya’yı terk edip Hollanda’ya gitti. Başbakan Max de Bade çekildi ve başbakanlığı Sosyalist Ebert’e bıraktı. Aynı gün akşamı Ebert, Reichstag’da Alman Cumhuriyeti’ni ilan etti. İkinci Reich’in tarihi bu şekilde kapanıyordu.

9 Kasım: *İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour, İstanbul’a büyükelçi atanan Amiral Calthrope’a gönderdiği talimatta; Mondros Mütarekesi, sadece Osmanlı Devleti’ni dize getirmekle kalmayıp “Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm’e de öldürücü bir darbe olacaktır” dedi.*

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi’ni imzalamakla sadece Osmanlı Devleti’ni dize getirmeyi düşünmemişler, ona güvenerek özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İslam Birliği çerçevesinde bir takım siyasi hareketlere girişmiş olan, kendi sömürgelerinde yaşayan Müslümanların da dolaylı olarak ümitlerini yok etmeyi amaçlamışlardı. Bu konuda İngiliz Dışişleri Bakanı James Balfour’un İstanbul’a büyükelçi seviyesinde atanan

Amiral Calthrope'a gönderdiği 9 Kasım 1918 tarihli talimat bunu gösteriyordu. Balfour, söz konusu talimatında, ilk önce “Şark Kurnazlığı” olarak değerlendirdikleri mütareke şartlarının Türklerin lehine olduğu ve uzlaşılararak belirlendiği şeklindeki izlenimin bertaraf edilmesini istedikten sonra “....Mısır ve Hindistan'daki Müslüman tebaamız, Türklerin tamamıyla yenildiklerini anlayacaklarından bu hal, Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm'e ve İslam'ın genellikle siyasal maksatlar için istismarına öldürücü bir darbe olacaktır” demişti. Bunun anlamı, Mondros Mütarekesi'nin sadece Osmanlı Devleti'nin tasfiyesiyle -Balfour'un deyimiyle nihai hesabının görülmesiyle sınırlı olmayan, daha geniş ölçekte bütün İslam dünyasına yönelik negatif anlamda siyasal-psikolojik amaç taşımasıydı. Tabiatıyla bu amacın gerçekleşebilmesi için ilk önce vakit kaybetmeden Osmanlı topraklarının işgal edilmesi gerekmektedir.

11 Kasım: *Almanya, Müttefikler ile Rethondes Mütarekesi'ni imzaladı ve teslim oldu.*

Merkezî devletler arasında mütarekeyi en son imzalayan devlet Almanya oldu. Alman taarruzlarının başarısızlıkla sonuçlanması ve Foch karşı taarruzlarının başlaması üzerine Almanya'da büyük bir umutsuzluk havası belirmeye başladı. Bunun üzerine İmparator II. Wilhelm, İtilaf Devletlerinin güvenebileceği Max de Bade Hükümetini işbaşına getirdi. Yeni hükümet, Amerika Başkanı'na İsviçre aracılığıyla başvurarak barış istedi. Başkan Wilson Almanya'ya verdiği cevapta, barışı Alman milletinin temsilcileri ile yapacağını, memleketi savaşa sürüklemiş liderlerle görüşmeyeceğini bildirdi. Bu ortamda hükümet, II. Wilhelm'in tahttan feragatini karar altına aldı. Bu arada Almanya'nın iç durumu hızla kötüleşmekte idi. Kiel'de bulunan donanmada ayaklanma baş göstermişti. Kasım ayının ilk haftasında Hanovra'da, Brunşvik'te Kolonya'da ve Münih'te isyan ve ayaklanmalar oldu. II. Wilhelm direniyor, ihtilali askerle bastıracağını umuyordu. Fakat Hindenburg, askerin ihtilalciler üzerine yürümeyeceğini II. Wilhelm'e söyleyince, Kayzer otuz kadar yüksek rütbeli subayı karargâhta toplayarak onların fikrini sordu. Komutanlar askerin yorgun ve bitkin olduğunu ve bu sebeple de ihtilale karşı gelemeyeceğini söylediler. Bunun üzerine II. Wilhelm 9 Kasım 1918'de imparatorluktan feragat ederek sadece Prusya Kralı unvanı ile Almanya'yı terk edip Hollanda'ya gitti. Max de Bade çekildi, yeni Hükümeti sosyalist Ebert kurdu. Yeni hükümet Cumhuriyet ilan etti

ve Almanya 11 Kasım 1918'de Rethondes'te mütarekeyi imzaladı. Böylece Birinci Dünya Savaşı sona erdi.

Bu mütarekeye göre; Almanlar, on beş gün içinde Fransa, Belçika ve Lüksemburg'ta işgal ettikleri topraklarla, Alsace-Lorraine'i ve Ren nehri-nin sol kıyısını boşaltacaklardı. Bundan başka Almanya, silahlarının ve sa-vaş gemilerinin bir kısmıyla denizaltılarını Müttefiklere teslim edecek, do-nanmasını Baltık limanlarına çekecekti. Ayrıca Almanya, Brest-Litovsk ve Bükreş Antlaşmaları'ndan da vazgeçerek, Doğu Cephesi'nde 1914'teki sı-nırlarının ötesindeki birliklerini geri çekecekti.

11 Kasım: *Polonya, uzun yıllar boyunca Rusya, Prusya ve Avusturya işga-linde kaldıktan sonra bağımsızlığına kavuştu.*

Birinci Dünya savaşıyla birlikte Polonya sorunu, Avusturya ve Rusya'nın birbirlerine karşı kullanmaya çalıştıkları bir silah niteliği kazandı. Yüksek Ulusal Komite (NKN)'yi kuran ve Polonyalı askerlerden bir lejyon oluşturan Pilsudski yanlıları Avusturya'nın, Polonya Ulusal Komitesi (KNP)'ni kuran Dmowski ve Ulusal Demokratlar ise Rusya'nın yanında yer aldı. Almanya ve Avusturya birliklerinin Polonya Krallığı'nı işgal etmesinden sonra, Kasım 1916'da eski Polonya topraklarının yalnızca altıda birini kap-sayacak bağımsız bir krallık planı açıklandı. Bu durum, İttifak devletlerinin desteğine dayanarak bir cumhuriyet kurmayı tasarlayan Pilsudski taraf-tarlarını hayal kırıklığına uğrattı. Ancak Şubat 1917 devriminin ardından Rusya'da kurulan geçici Hükümetin Polonya'ya bağımsızlık hakkı tanıma-sıyla, Polonya sorununun çözümüne yönelik çabalar tekrar gündeme geldi. Diğer yandan Lozan'da 15 Ağustos 1917'de kurulan Ulusal Komite Paris'e yerleşti ve Batılılar tarafından resmî Polonya örgütü olarak tanındı. Baş-kanlığını Dmowski'nin, yardımcılığını Paderewski'nin yaptığı bu komite, 4 Ekim'de Haller'in komuta ettiği bir gönüllüler ordusu kurdu.

Savaş sonunda Avusturya'nın çökmesi üzerine, 7 Kasım 1918'de Lublin'de Daszynski'nin başkanlığında ve Pilsudski taraftarlarının katıldığı geçici bir hükümet kuruldu. Daha önce Almanlar tarafından tutuklanan Pilsudski, 10 Kasım'da serbest bırakıldı ve 11 Kasım'da Varşova'ya dönerek tüm iktidarı ele geçirdi. Müttefikler bakımından Polonya'nın bağımsızlık davası, Başkan Wilson'un 14 Noktasında belirttiği, Baltık denizinde kıyısı bulunan bağım-sız bir Polonya'nın kurulmasını bir zorunluluk olarak görüyordu.

Pilsudski, Ocak 1919'da Paris'te KNP ile anlaşmaya vararak yeni devletin temellerini atmaya girişti. Bu arada çeşitli şehirlerde ortaya çıkan işçi Sovyetler'i, Haziran 1919'da hükümet tarafından dağıtıldı.

16 Kasım: *Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devletlerinden Macaristan'da cumhuriyet ilan edildi.*

Avusturya-Macaristan ordularının savaş yıllarında Ruslar karşısında ağır yenilgilere uğraması, özellikle 1914-15 kışında yüz binlerce Macar'ın Karpat Dağları'nda ölmesiyle Macaristan, savaşın yıkımının en yoğun olarak yaşandığı ülkelerden biri oldu. 1917'de ülke içinde açlık ve yoksulluk doruk noktasına ulaştı. Rusya'nın Bolşevik devriminden sonra Brest-Litovsk Antlaşmaları'nı imzalayarak savaştan çekilmesinden sonra savaş esirleri serbest bırakıldı; ancak Macaristan, dağılma noktasına gelmiş bir devletin (Avusturya-Macaristan) kaderini paylaşmak istemiyordu ve savaşacak gücü de kalmamıştı. Bu şartlarda donanmada başlayan ayaklanmayı, 20 Mayıs 1917'de 6. Topçu Alayı'nın ayaklanması ve 15 Haziran 1917'de genel grev izledi. Başbakan Tisza çekilmek zorunda kaldı. Eylül ayında Bulgaristan'ın teslim olmasının yarattığı etkiyle 22 Ekim'de Macar ordularının cepheden çekilip Macaristan'a dönmeleri emri verildi. 23 Ekim'de geri dönen askerlerin bir ayaklanma çıkararak Piume'yi ele geçirdiklerinin öğrenilmesi üzerine Macar Hükümeti istifa etti. Öğrenciler ve askerlerden oluşan bir grup da cumhuriyet isteyerek sarayı ele geçirmek üzere yürüyüşe geçtiler.

24 Ekim'de Bağımsızlık Partisi Başkanı Mihaly Karolyi'nin liderliğinde Macar Millî Meclisi kuruldu. Yüz binlerce kişinin katıldığı bir gösteriyle de Millî Meclis halk tarafından desteklendi. Daha sonra halk ve askerler kamu kuruluşlarını ve garnizonları ele geçirmeye başladılar. Bunun üzerine Avusturya İmparatoru F. Joseph, Karolyi'yi Hükümeti kurmakla görevlendirdi. Karolyi, doğu cephesindeki savaşlara bir son vermek amacıyla galip devletlerle görüşmelere başladı ve bir mütareke imzaladı. İmzalanan Belgrat Mütarekesi, Macarların kendi geleceklerini belirlemeleri konusundaki her eylemi meşru kılıyordu. Bu durumda Millî Meclis parlamentoyu yürürlükten kaldırarak 16 Kasım 1918 günü cumhuriyet ilan etti. Cumhurbaşkanlığına Karolyi getirildi.

1 Aralık: Sırp, Hırvat ve Güney Slav halkları Karayorgieviç hanedanı etrafında birleşerek Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulduğunu ilan ettiler.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Sırp, Hırvat ve Sloven kökenli politikacı ve aydınlar Londra'da Güney Slavların birliği ve yeni bir devletin kurulması için Yugoslav Komitesi'ni kurdular. Yugoslav Komitesi ile sürgündeki Sırp Hükümeti temsilcileri Temmuz 1917'de Korfu'da bir araya gelerek bir bildiri yayınladılar. Bildiride; temelde farklı millî ve dinî toplulukların eşit haklarla yer alacağı, demokratik ilkelere dayalı bir anayasal monarşi kurulması öngörülüyordu. Bu gelişme, Habsburg yönetimi altında olan Hırvatlar ve Slovenler arasındaki bağımsızlık mücadelesini de güçlendirdi. Ekim 1918'de Zagreb'de kurulan Yugoslav Millî Konseyi, Güney Slav birliğini savunmaya başladı. Aynı yılın Kasım ayında Cenevre'de bir araya gelen Yugoslav Komitesi, Yugoslav Millî Konseyi ve Sırp partilerinin temsilcileri Karayorgieviç hanedanı altında birleşmeyi öngören bir plan hazırladılar. Ayrıca Karadağ Millî Meclisi, Karadağ Kralı Nikola'yı tahttan indirerek Sırbistan'a katıldığını ilan etti. Bundan sonra Sırp naip prensi I. Aleksandr 1 Aralık 1918'de babası Petar'ın yönetiminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulduğunu ilan etti.

İtalya'ya bazı toprakları bırakarak ve öteki komşularıyla bir dizi anlaşma imzalayarak sınırlarını çizen yeni krallık, etnik ve dinî yönden oldukça farklı toplulukları bir çatı altında barındırmanın yollarını aradı. 28 Haziran 1921'de kabul edilen yeni anayasa Sırp görüşlerinin etkisinde kaldı ve diğer unsurların görüşlerini uzlaştırmayı başaramadı. Böylece Yugoslavya daha kuruluşu esnasında birtakım bünye zaafı ile ortaya çıktı.

Rusya’da iç Savaş başladı.

Bolşeviklerin Rusya’da rejimi ele geçirmelerinin ardından partinin denetimi altında Sovyetler ya da İşçi Konseyleri, başta fabrikalar ve ordu birlikleri olmak üzere ülkenin hemen her yerinde kurulmaya başladı. Böylece, iktidar son derece iyi örgütlenmiş ve sıkı disiplinli partinin eline geçti. Sovyetler’in iktidarını kabul edenlere yiyecek dağıtıldı. Partinin gücü kurulan iki örgütle daha da arttırıldı. Bunlar; “Karşıdevrim, Sabotaj ve Mali Spekülasyona Karşı Olağanüstü Rus Mücadele Komisyonu, ÇEKA” (daha sonra KGB adını aldı) ve 1918 Ocak ayında Troçki tarafından kurulan “Kızılordu”. Böylece devrimin ilk üç ayı içinde Bolşevik siyasi sisteminin dört temel dayanağı ortaya çıkmış oldu.

Lenin bu dört araçla, yani parti, Sovyetler, gizli polis ve Kızılordu ile modern dünyanın ilk totaliter tek parti diktatörlüğünü kurma çabasına girdi.

Bolşeviklerin bu faaliyetlerine karşı, Rusya’nın çeşitli yerlerinde tepki odakları belirmeye başladı. Don vadisinde eski Çarlık subayları, toprak sahipleri ve işadamlarının oluşturduğu küçük bir grup, Kornilov ve Denikin’in liderliğinde mücadeleye girişti. Bolşevik karşıtı Sosyal Devrimciler, Orta Volga bölgesinde giderek desteklenmeye başladılar. Omsk’ta bir grup, Sibiry’a’nın bağımsızlığını ilan etti.

Avusturya-Macaristan ile savaşta ele geçirilmiş ve Rusya saflarında savaşmaları sağlanmış olan 45.000 kişilik Çek Askerî Birliği, Bolşeviklerin silahlarını almak istemeleri üzerine Volga’daki Sosyal Devrimcilere katıldılar.

Bu arada Rus İç Savaşı’na İtilaf Devletleri de müdahale etti. İtilaf Devletleri, Bolşevizm’in geçici olduğuna inanıyor ve eğer başlangıçta müdahale edilirse, etkisini genişletmeden düşeceğini sanıyorlar; Rusya’nın kuzeyindeki Murmansk ve Arkangelsk’te bulunan ve İtilaf Devletlerinin Rusya’ya gönderdiği cephanenin Almanya’nın eline geçmesinden endişe ediyorlardı. Bolşevik rejiminin yeniden devrilip Rusya’nın Almanya’ya karşı yeniden savaşa girmesiyle Almanya’nın yenilgisi kolaylaşabilirdi. Ayrıca Polonya ve

Japonya'nın Rus toprakları üzerinde eğilimleri vardı ve İngiltere ile Fransa da zengin Kafkas petrol kaynaklarına göz dikmişlerdi.

Küçük İtilaf birliği kuzeyde Murmansk ve Arkangelsk'i işgal etti. Ancak asıl mücadele yeri doğuda Vladivostok'taydı. Savaş sırasında İtilaf Devletlerine yardımda isteksiz davranan Japonya, yıkılan Rus Çarlığı'nın doğudaki toprakları üzerinde etki alanları yaratmak düşüncesiyle ve büyük bir hevesle Vladivostok'a asker çıkarma davetini kabul etti. Ortak bir itilaf ordusu Vladivostok'a çıkacak, Sibiry'a geçecek, buradaki Çek birliği ile birleşecek ve Bolşevik rejimini devirerek doğudan Almanya'ya yüklenecekti. Bu harekâta, Batı Cephesi'nde meşgul bulunan İngiltere ile Fransa asker gönderemeyince, işgal ordusu 72.000 Japon ve 8.000 Amerikan askerinden oluştu.

İç Savaş genel olarak 1920'ye, bazı yerlerde ise 1922 yılına kadar sürdü. Karmaşık bir mücadele haline gelen savaşta Bolşevikler, hem iç hem de dış güçlere karşı mücadele ettiler. Ukrayna'dan önce Almanya'yla, sonra Odesa'yı işgal eden Fransa ile savaştılar. Bağımsızlıklarını ilan etmiş olan Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ı yeniden işgal ettiler. Güneyde Wrangel'in kuvvetlerini; Sibiry'da kendini tüm Rusya'nın yöneticisi ilan eden Amiral Kolçak'ın "Beyaz Orduları"nı geriye püskürttüler. Batıda, Ukrayna ile Beyaz Rusya topraklarını ele geçirmek isteyen Polonya ile savaştılar. İngiliz, Fransız ve Amerikan birlikleri Arkangels'te 1919 yılının sonuna, Japonlar da Vladivostok'ta 1922'ye kadar kaldılar.

İç Savaş, Rus halkı üzerinde büyük etkiler bıraktı. Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi sırasında zaten bitkin ve fakir düşmüş olan halk, üç yıl daha açlıkla mücadele etmek zorunda kaldı ve milyonlarcası da öldü. Ancak Komünist Parti, savaştan gücünü ve denetimini arttırarak çıktı. İç Savaş süresince partiye karşı silahlı ve örgütlü muhalefet tümüyle ortadan kaldırıldı. İçeride ise ÇEKA, acımasızlık ve kan dökmede birçok terör yöntemini çok geride bırakan bir baskıya girişti, "burjuva unsurların" hemen hemen tümünü ortadan kaldırdı ve öteki devrimci hareketler içinde Bolşeviklere rakip olabilecek tüm odakları yok etti. 1922 yılına gelindiğinde, Lenin'in Komünist Partisi Rus toprakları üzerinde tartışmasız ve tam bir diktatörlük kurdu.

5-11 Ocak: *Berlin'de Spartacus ayaklanması başarısızlığa uğradı.*

Rethondes Mütarekesi'nin imzasından sonra Almanya'da Bolşevik rejimin de kışkırtmasıyla¹⁹ komünistler karışıklıklar ve ayaklanmalar çıkardılar. Karl Liebknecht'in (Spartacus) liderliğinde bulunan Alman Sosyal Demokratları 29 Aralık 1918'de Berlin'de yaptıkları kongrede Alman Komünist Partisi'ni kurdular ve 4 Ocak 1919'da 150 bin işçinin katılımıyla çıkarttıkları bir grevle beraber Sosyalist Hükümeti devirmek için bir darbeye teşebbüs ettiler. 5 Ocak'ta Spartacus yanlıları ve bağımsız sosyalistler bir devrimci komite oluşturdular ve Berlin'e hâkim oldular, ancak ordunun 11 Ocak'ta kente girmesine karşı koyamadılar. Berlin'de ve öbür büyük kentlerde şiddetli çarpışmalar oldu ve hareketin liderleri Karl Liebknecht ile Rosa Luxembourg öldürüldü. Fakat ayaklanma Mart ayına kadar devam etti. Bavyera'da kısa ömürlü bir Konseyler Cumhuriyeti kurulmasına karşı bu hareket başarısız oldu. Münih, Bade, Brunswick'te kurulan devrimci hükümetler de tek tek ortadan kaldırıldı.

18 Ocak: *Savaş sonrası barış düzenini kurmak için Paris Barış Konferansı toplandı.*

Barış öncesinde ABD ve Almanya, Wilson'ın 8 Ocak 1918'de yayınlamış olduğu 14 Nokta doğrultusunda barışın düzenlenmesini istiyordu. Ancak İtilaf Devletlerinin her birinin kendine göre barış antlaşmalarından beklediği çıkarlar vardı. Bu durum anlaşmazlıklara yol açıyordu. İngiltere, Almanya'nın deniz rekabetine son vermek ve onun Avrupa dengesini bir daha bozmaması için önlemler almak istiyordu. Fransa, Alsace-Lorraine'i, İtalya Avusturya'dan toprak, Sırbistan da denize çıkış istiyordu. Japonya'nın Çin topraklarında gözü vardı. Bunların yanı sıra İtilaf ülkelerinde kamuoyu Almanya'nın cezalandırılmasını istiyordu. Ayrıca İtilaf Devletleri kendi ara-

¹⁹ Bolşevikler, komünist ihtilalini Orta Avrupa'ya yaymak için büyük çaba harcıyorlardı. Lenin özellikle Almanya'nın Bolşevikleşmesine önem veriyordu: İhtilal bir defa Almanya'da gerçekleşecek olursa oradan kolaylıkla bütün Avrupa'ya yayılacaktı. Rusya'nın Berlin'deki büyükelçisi Joffe bu maksatla büyük paralar harcıyor ve tahriklerde bulunuyordu. Almanya Rus elçisinin bu faaliyetleri dolayısıyla onu Berlin'den uzaklaştırdı. Yerine gelen Radek de aynı işi yaptı. Radek daha da ileri giderek Spartacus hareketinin lideri Karl Liebknecht'le 1919 Ocak ayında bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Rusya Liebknecht'i Alman Sovyet Cumhuriyeti'nin başkanı olarak tanıyor ve ayaklanmalarında kendilerine askeri yardımda bulunmayı vadeliyordu.

larında birtakım gizli anlaşmalarla, savaş sonrası için bazı bölüşme planları yapmışlardı. Savaştan sonra bunların uygulanmasında ısrar ediyorlardı.

Bu durum açık anlaşma ve diplomasi uygulanmasını isteyen Wilson'ın ilkelerine aykırı düşüyordu. Diğer taraftan galip devletler arasında da anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştı. İtilaf Devletleri, bu anlaşmazlıkların daha da genişleyeceğini anlayınca, önce barış görüşmelerini kendi aralarında yapmayı ve kesin koşullar belirlendikten sonra Almanlarla görüşmeye girişmeyi kararlaştırdılar. Konferansın yeri olarak Paris'i seçtiler. Bu karar üzerine 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplandı.

Konferansa; "Müttefik", "Daha Az Müttefik" ve "Ortak Devlet" gibi garip ve suni sınıflamaya ayrılmış 32 devletin temsilcisi katıldı, Rusya konferansa katılmadı. Ancak konferansa egemen olan devletler; ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya idi. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından meydana gelen bir "Onlar Konseyi" kuruldu. Bu kurul içerisinde de İngiltere ve Fransa, birinci derecede etkiye sahip devletlerdi. Konferansın çalışmaya başlamasından hemen sonra ABD Başkanı Wilson'un isteğine uygun olarak Milletler Cemiyeti'nin statüsünün kurulmasına öncelik verildi. Bunun üzerine bu devlet, yeniden inifrad politikasına döndü. İngiltere ve Fransa bundan yararlanarak Wilson'un On Dört Noktası'nı dikkate almadan, kendi çıkarlarını en iyi şekilde gerçekleştirecek yönde hareket ederek barış koşullarını saptamaya çalıştılar. Fransa'nın bütün amacı, Almanya'yı bir daha başını kaldıramayacak derecede ezmektir. İngiltere'ye gelince, onun da birinci amacı Alman donanmasının ortadan kaldırılması ve bir daha Avrupa dengesinin bozulmasına engel olacak tedbirleri almaktır. Japonya, pasif bir rol oynadı, çünkü Avrupa'yla ilgilenmiyordu. İtalya ise üvey evlat muamelesi gördü. "Onlar Konseyi"nin, bütün meselelerin esasına karar verdikten sonra, ayrıntıların tespitini komisyonlara havale ettikleri konferans, dört ay sürdü.

26 Şubat: *Ermeni heyetleri, Ermenilerin isteklerini içeren bir muhtırayı Paris Barış Konferansı'na sundular.*

Ermeni, Rum ve Kürt temsilciler, İtilaf Devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarda yer alan bazı hükümler ile Wilson ilkelerine güvenerek Paris'e gelmişlerdi. Ancak Ermeniler farklı iki heyetle Paris'teydiler. Bunlardan biri, Bogos Nubar Paşa'nın başkanı olduğu Ermeni Millî Birliği

idi. Diğeri ise Taşnak lideri ve Ermeni Millî Meclis Başkanı Avedis Aharonian başkanlığında Erivan'dan gelen heyetti. Daha sonra bu Ermeni heyetleri Nubar Paşa'nın istekleri çerçevesinde anlaştılar ve 12 Şubat'ta hazırladıkları muhtırayı 26 Şubat 1919'da konferansa sundular. Bu muhtırada Ermeni istekleri şöyle sıralanıyordu:

1. Büyük Ermenistan için Van, Bitlis, Diyarbakir, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon'dan oluşan yedi Osmanlı vilayeti.
2. Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket, Adana ve Antakya (Kilikya bölgesi).
3. Erivan, Gümrü ve Kars'ın dahil edildiği Kafkasya'daki Ermeni Cumhuriyeti toprakları.
4. Türklerden tazminat olarak toplam 19 milyar frank (Türkiye Ermenileri 14.598.510.000 frank, Rusya Ermenileri ise 4.532.472.000 frank talep ediyorlardı) alınması.

5 Mart: *Milletlerarası komünist hareketlerini kontrol etmek ve “Dünya Proleter İhtilali”ni gerçekleştirmek maksadıyla III. Enternasyonal (Comintern) kuruldu.*

Marx ve Engels, 1848 yılında “Komünist Manifestosu”nu yayınladıktan sonra işçileri, milletlerarası bir teşekkülde birleştirmeye çalıştılar. Böylece milletlerarası proletaryayı organize ederek komünist ihtilale gitmeyi düşündüler ve bunun için 1864 yılında İngiltere’de I. Enternasyonal adı verilen “Milletlerarası İşçi Federasyonu”nu kurdular. 1872 La Haye Kongresi’nde I. Enternasyonal kendi kendini feshetti. Bundan sonra 1889 yılında II. Enternasyonal kuruldu ve o da 1914 yılına kadar sürdü.

5 Mart 1919'da III. Enternasyonal (Comintern) kuruldu. Bununla “Dünya Proleter İhtilali”nin gerçekleştirilmesi düşünülmüştü; fakat Batılıların müdahalesi, iç savaş, ekonomik güçlükler ve 1919-1920 yıllarında Almanya ve Macaristan’da yapılan komünist hükümet darbelerinin başarısızlığı karşısında bu fikirden vazgeçildi. Komünizmi önce Rusya’da yerleştirerek Sovyet bahçesini korumak ve daha sonra da Dünya Proleter İhtilali’ni gerçekleştirmek gibi bir yol tutulmasına karar verildi. Sonra da Batı ile münasebet kurmak için büyük çaba harcandı.

Sovyetler, III. Enternasyonal vasıtasıyla milletlerarası komünist hareketlerini ve Batılı memleket komünist partilerini Moskova’dan idare etmekten hiçbir zaman vazgeçmediler. Batılılar, kendi düzenlerini yıkma amacını

güden Sovyet Rusya'ya karşı bir türlü itimat duymadılar. Bu durum iki dünya savaşı arası devrede, Batılılar ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin başlıca özelliğini teşkil etti.

1919

21 Mart: *İtilaf Devletleri adına Albay Vyx'in Macar Hükümeti'ne bir nota vererek Romanya sınırındaki bazı bölgelerin Rumen işgaline terk edilmesini istemesiyle hükümet istifa etti; Bela Kun liderliğinde Macar Sovyet Cumhuriyeti kuruldu.*

Macaristan'da cumhuriyetin kurulmasının ardından ekonomik ve sosyal huzursuzlukların arttığı bir dönemde Bela Kun 5 Ocak 1919'da Rusya'dan Macaristan'a döndü ve Macar Komünist Partisi'ni kurdu. 20 Şubat 1919'da işsizlerden ve komünistlerden oluşan bir grubun gösteri düzenlemesi ve polis göstericilere ateş açmasından sonra Bela Kun ve arkadaşları bu olayın sorumlusu sayılarak tutuklandılar.

20 Mart 1919'da galip devletler adına Albay Vyx Macar Hükümeti'ne bir nota vererek, ülkenin doğusunda Macaristan ve Romanya arasında karışıklıklar olabileceği gerekçesiyle Macar birliklerinin geri çekilmesini istedi. Bu nota Rumenleri, Satu-Mare, Oradea ve Arad şehirlerini kapsayan Macar topraklarını işgal etmeye yetkili kılıyordu. Cumhurbaşkanı Karolyi, sorumluluğu üstüne almak istemedi ve görevinden çekildi.

Aynı gün maden işçileri ve sendikacılar komünist bir örgütte birleşerek Macar Sosyalist Cumhuriyeti Konseyleri'ni ilan eden bir bildiri yayınladılar. Bela Kun cezaevinden çıkarılarak Macar Sovyet Şurası başkanlığına getirildi. 21 Mart 1919'da da Bela Kun liderliğinde Macar Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi. Ancak halk komünistleri desteklemedi.

Dış saldırılara karşı Bela Kun Sovyetler Birliği'nden sağlayacağı askerî yardıma güveniyordu, fakat bu yardım gelmedi. Ardından Rumen ve Çek saldırıları başladı, bazı bölgeler işgal edildi, fakat Macar ordusunun karşı saldırısıyla işgal edilen yerlerden bir kısmı geri alındı ve kurtarılan Eperj'de bir geçici Slovakya Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Ancak Fransa devreye girerek, Slovakya'dan Macar askerlerinin çekilmesine karşılık Macaristan'ın barış konferansına çağrılacağı sözünü verdi. Bela Kun bu öneriyi kabul etti. Slovakya'nın boşaltılması sona erdikten sonra Clemenceau yeni bir nota vererek, İtilaf Devletlerinin komünistlerden oluşan bir hükümetle müzakereye yanaşmayacağını bildirdi. Bu arada Macar ordusu da Rumenlere

yaptığı son saldırıda başarısız oldu ve Budapeşte'ye geri döndü. 29 Temmuz 1919'da Rumen karşı taarruzuyla Budapeşte düştü.

İşgalden sonra Sosyal Demokrat Peidl'in başkanlığında bir koalisyon Hükümeti kuruldu ve barış antlaşması bu hükümetle yapıldı. Bela Kun ve arkadaşları Ağustos'ta Avusturya'ya, ardından Sovyetler Birliği'ne kaçtı. (1937 yılında Stalin döneminde Troçki yanlısı olduğu gerekçesiyle idam edildi.)

22 Mart: *Osmanlı Devleti'nin Stockholm eski büyükelçisi Şerif Paşa Kürtlerin temsilcisi sıfatıyla Paris Barış Konferansı'na "Kürtlerin İddialarına İlişkin" bir muhtıra sundu.*

Osmanlı Devleti'nin Stockholm eski büyükelçisi Şerif Paşa, Kürtlerin temsilcisi sıfatıyla Paris Barış Konferansı'na "Kürtlerin İddialarına İlişkin" bir muhtıra sundu. Bu muhtırasında Şerif Paşa, Kafkas sınırında Ziven'in kuzeyinden batıya, Erzurum, Erzincan, Kemah, Arapkir, Besni ve Divicek'e, güneyde Harran, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Sina hattından İran'a (Ağrı/Ararat'a) kadar uzanan sınırlar içinde bağımsız veya muhtar Kürdistan'ın kurulmasını talep etmekteydi.

Daha önce de 2 Ocak 1919'da; Molla Said, Mustafa Paşa, Emir Bedirhanzade Emin Ali ve bazı kişilerce imzalanan bir muhtıra İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sunulmuştu. Bu muhtırada da Kürtlerin tarihinden ve kendi kaderini belirleme hakkından söz edildikten sonra Sivas, Ankara, Konya, Halep ve Adana vilayetlerinde yaşayan insanların bir kısmının; Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakir ve Musul'daki nüfusun ezici çoğunluğunun Kürt olduğu iddiasında bulunuldu. Ayrıca muhtırada, Kürtlere sınırları coğrafi olarak belirlenmiş bir ülke verilmeli, İtilaf Devletlerinin Arap, Ermeni, Asuri, Keldani gibi küçük azınlıklara yaptıkları muameleden Kürtler de yararlanmalı ve en önemlisi de Kürtlere İngiliz mandası altında bir özerklik verilmeli idi.

İngilizler, Kürtlere Paris Barış Konferansı kararlarını beklemeleri tavsiyesinde bulundular. Aksi halde Kürtler, Ermeni davasına kurban edildiklerini fark ederek Millî Mücadele hareketine katılabilirlerdi. Bu yüzden İngilizler, Kürtlere karşı samimiyetten uzak bir sempati gösteriyorlardı.

Daha sonra bu siyasî Kürtçüler, büyük ümitlerle Mayıs 1919'da merkezi İstanbul olmak üzere Kürt Teali Cemiyeti'ni kurarak, Kürdistan'ın özerkli-

ğini savunmaya devam ettiler. Fakat Ermeniler gibi onlar da İngiliz siyaseti yolunda istismar edilmekten kurtulamadılar.

23 Mart: *Benito Mussolini, İtalyan Faşist hareketini başlattı.*

İtalya savaştan yorgun ve umduğunu bulamaz bir şekilde ayrıldı. Ülkede ekonomik ve sosyal bir huzursuzluk ve büyük bir karışıklık hüküm sürüyordu. Savaşın getirmiş olduğu bıkınlık, yokluk ve ızdırap, ihtilalci hareketlerin gelişmesine elverişli bir zemin hazırladı. İtalya da mağlup devletlerde olduğu gibi komünizm tehlikesi ile karşı karşıya geldi. Yüz binlerce insan işsizdi; köylerine dönmek yerine şehirlere yerleşmeyi tercih eden askerler de bu işsizliğin şiddetini arttırıyordu. Komünistlerin faaliyetleri sonucu ülkenin her yerinde işçi hareketleri ve grevler baş gösterdi. Hatta komünistler bazı yerlerde idareyi bile ele geçirmişlerdi. Ülkede görülen gergin hava parlamentoya da sirayet etti. İtalya tam bir sinir harbi içine girdi. Bu durum bir reaksiyon doğurdu ve kuvvetli bir hükümet, komünist faaliyetlerin üstesinden gelebilecek güçlü bir iktidar özlemi yarattı.

İşte bu ortamda Mussolini 23 Mart 1919'da Milano'da "İtalyan Mücadele Birlikleri"ni kurarak İtalyan Faşist hareketini başlattı. Teşkilatın amacı, İtalya'da köklü bir reform hareketine girişmek ve kuvvetli bir idare kurmaktı. İtalya'nın içinde bulunduğu şartlar, Mussolini'nin kurduğu Faşist teşkilatını kısa zamanda kuvvetlendirdi. İtalyan halkı, sosyalistlerin zorba hareketlerinden bıkmış ve korkmaya başlamıştı. Solculardan korkan ve onlardan intikam alınmasını isteyenler, Mussolini'nin teşkilatına katılıyorlardı. Eski Roma usulünden, askerî bir teşkilata bağlanarak silahlandırılan ve sırtlarına birer siyah gömlek, başlarına birer takke giydirilen Faşistler, asayiş koruma görevini kendi üzerlerine almaya başladılar. Bunlar şehirlerde ve köylerde polisin görevini görüyorlar, grevlerde solcuların üzerine hücum ederek, onların sendikalarını, gazetelerini ateşe veriyorlardı. 1921 yılının başında Faşistler, ihmal edilemez bir kuvvet haline geldiler.

3 Mayıs: *Afganistan, tam bağımsızlığını kazanmak için İngiliz kuvvetlerine saldırdı; İngiliz-Afgan savaşı başladı.*

19 Şubat 1919 gecesi Afganistan Emiri Habibullah Han'ın Celalabad'da öldürülmesiyle Emanullah Han emir oldu ve kısa bir süre sonra bir bildiri yayınlayarak, Afganistan'ın iç ve dış işleri bakımından tamamen bağımsız

olması ve bağımsız devletlerin sahip bulunduğu bütün haklara sahip olması gerektiğini, ayrıca içeride yapılacak ıslahat sayesinde ülkenin diğer medenî ülkeler seviyesine yükseleceğini açıkladı. Emanullah Han, babasının savaş taraftarlarına karşı gelmek ve İngilizlerle dostluk siyaseti gütmekle uğramış olduğu manevi çöküntüye bir son vermek için bir şeyler yapmak ihtiyacını duydu. İngiliz ve Hindistan orduları terhis devresinde bulunuyorlardı ve çok da yorgundular. Emanullah Han; kendi ordusuna, sınır üzerindeki vuruşkan Afgan oymaklarına, savaş sırasında Kabil’de çalışmış olan Hint devrimcilerine ve Hindistan’daki genel memnuniyetsizlik ve karışıklığa güveniyordu.

Emanullah Han’ın bu istek ve ümitleriyle 3 Mayıs 1919’da Afganlıların Hayber Boğazı bölgesindeki sınırı geçmeleriyle savaş başladı. Ancak az ilerledikten sonra Bağ ve Dakka’da püskürtüldüler ve saldırgan harekette bulunamaz duruma geldiler, fakat İngilizler de Celalabad üzerine yürümeye cesaret edemediler. Bu çarpışmalarda İngilizler mümkün olan yerlerde uçak kullandılar ve boğucu gaz bombaları atıldılar.

İngilizlerin Genel Savaştan yorgun çıkmaları ve Hindistan içindeki karışıklıklardan kaygı duymaları dolayısıyla 3 Haziran 1919’ta ateşkes, 8 Ağustos’ta da Ravalpindi’de bir anlaşma imzalandı. Buna göre; Afgan birlikleri sınırdan bir miktar geri çekilecek, İngiltere Afganistan emirlerine vermekte olduğu ödeneği kesecek ve henüz ödenmemiş kısımlarını da kesecekti. Ayrıca İngiltere, Afganistan’ın Hindistan yolu ile silah ve cephane getirmesine izin vermeyecekti.

15 Mayıs: *İtilaf Devletleri tarafından desteklenen Yunan kuvvetleri İzmir’i işgal ettiler; işgal, Anadolu’da geniş çaplı direniş hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açtı.*

10 Mayıs 1919’da Paris’te toplanan İtilaf Devletlerinin temsilcileri İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesini kararlaştırdılar. Bu karar, 14 Mayıs 1919’da Amiral Webb tarafından İtilaf Devletleri adına Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesi uyarınca İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceği biçiminde İstanbul Hükümeti’ne bildirildi. Bundan bir gün sonra 15 Mayıs 1919’da Yunan kuvvetleri İzmir’e çıkarak şehri işgal etmeye başladılar.

İşgali izleyen günlerde ülke içinde giderek yoğunlaşan protesto hareketlerine girişildi ve İstanbul başta olmak üzere birçok yerlerde mitingler

düzenlendi. İstanbul'daki işgal güçleri komutanlıklarına, Osmanlı sarayına ve Hükümetine ülkenin her yanından ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden telgraflar çekildi. İzmir'in işgali olayı, Anadolu halkının işgalci güçlere karşı direnme azmini kuvvetlendiren en önemli etkenlerden biri oldu. Bundan sonra Anadolu'nun her yerinde, Mondros Mütarekesi'nden sonra ortaya çıkmaya başlayan ve her biri yerel bir hükümet niteliğinde olan direniş örgütleri kurulmaya başlandı. Kongreler (Erzurum, Sivas, Balıkesir, Alaşehir, Nazilli, Muğla, Edirne Kongreleri) ve Anadolu ve Rumeli'de kurulan Müdafaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri şeklinde ortaya çıkan bu direniş örgütleri ile gerilla taktikleriyle savaştan Kuvayı Milliye güçleri, bulundukları bölgelerde adeta bir yerel hükümet gibi hareket ediyorlardı. (Hatta Kars İslam Şurası, kurulduğu bölgede hükümet olduğunu ilan etmişti.) Son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdetin'in Fahrî Yaveri sıfatıyla Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçerek bu direniş örgütlerini bir çatı altında birleştirme çabaları başarıyla sonuçlandı.

İzmir'in işgali, İtilaf Devletleri arasındaki ayrılıkların gün yüzüne çıkmasına yol açtı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan gizli anlaşmalarla İzmir ve civarının İtalya'ya bırakılmasına karşılık, buraların İngiliz teşvikiyle Yunanlılar tarafından işgali, İtalya'nın hoşnutsuzluğuna yol açtı. Bundan sonra İtalya, Anadolu'nun Yunanlılar'ın, dolayısıyla İngilizlerin etkisine girmesini önlemek için Anadolu'daki direniş hareketinin lideri Mustafa Kemal'le anlaşma yollarını aramaya başladı. İtilaf Devletleri arasındaki bu çatlak, daha sonra Fransa'nın da İtalya gibi davranmasıyla büyüdü ve Mustafa Kemal'in ayrılıktan istifade etmesini sağladı.

Yunanlıların İzmir'i işgal ettikten sonra hiç zaman kaybetmeden Ege bölgesinin iç kesimlerine, Kuzeybatı ve Güney yönlerine ilerlemeleri, Manisa ve Aydın gibi önemli merkezleri de ele geçirmeleri, bu arada özellikle Aydın ilinin işgali sırasında halka insanlık dışı muamele yapılması halkın büyük tepkisine yol açtı.

28 Mayıs: *Erivan'daki Ermeni Hükümeti, Çukurova'ya kadar uzanan Büyük Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu resmen ilan etti.*

Ermenilerin Paris Barış Konferansı'na sundukları gerçek dışı ve hayal mahsulü isteklerin en büyük savunucusu ABD Başkanı Wilson idi. İngiltere Başbakanı Lloyd George bile bazı Ermeni isteklerini oldukça aşırı bulmaktaydı.

Ona göre Ermeniler, azınlık halinde bulundukları Akdeniz'den Karadeniz'e kadar olan geniş bir alanda bir Ermeni Krallığı kurmak hevesinde idiler. Buna rağmen İngiltere Başbakanı, Dörtler Konseyi'nin 14 Mayıs 1919 tarihli toplantısında, Clemenceau ve Wilson ile görüştüktan sonra, ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında kararlaştırılacak sınırlar içinde kurulacak Ermenistan'ın bir manda yönetimi altına alınmasını önerdi. Buna güvenen Erivan'daki Ermeni Hükümeti de 28 Mayıs 1919'da Büyük Ermenistan Cumhuriyeti'ni resmen ilan etti.

Ne var ki bu gelişmeler Anadolu'da, vatanlarının kurtarılması yolundaki direniş fikrini güçlendirmekten başka bir şeye yaramadı.

28 Haziran: *Almanya ve İtilaf Devletleri arasında Versailles Barış Antlaşması imzalandı.*

Paris Konferansı'nda hazırlanan antlaşma taslağı Mayıs ayında Almanya'ya verildi. Almanlar antlaşma koşullarına itiraz ettiler, fakat bundan bir netice elde edemediler. Antlaşma, 28 Haziran 1919'da Versailles Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda imzalandı. (1871 Fransa'yı yendiği Sedan zaferinden sonra Bismarck, Alman Millî Birliğini yine bu sarayda ve bu salonda ilan etmişti. Bu tarih aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı tarihtir.) Alman İmparatorluğu'nu yıkan ve Avrupa siyasî haritasında önemli değişiklikler yapan 440 maddelik bu antlaşmanın başlıca esasları şunlardı: Barışın ilk 26 maddelik birinci kısmı, Milletler Cemiyeti Pakti'nin kuruluşu teşkil ediyordu ve Almanya bunu itirazsız kabul ediyordu.

- Almanya, Alsace-Lorraine'i ve Saar bölgesini Fransa'ya; Eupen, Malmédy ve Monschau'nun bir kısmını Belçika'ya; Batı Prusya'nın büyük kısmını Lehistan'a; Yukarı Silezya'nın bir kısmını Çekoslavakya'ya veriyordu. Dantzig, serbest şehir oluyordu.
- Almanya, bütün denizaşırı topraklarından yani sömürgelerinden vazgeçiyordu. Bunlar; İngiltere, Fransa, Belçika ve Japonya arasında paylaştırılıyordu.
- Almanya, Avusturya ile birleşmemeyi kabul ediyordu. Ayrıca Avusturya, Çekoslavakya ve Polonya'nın bağımsızlığını tanıyor, Belçika'nın tarafsızlığının kaldırıldığını kabul ediyordu.
- Almanya'da zorunlu askerlik kaldırılacak, ancak 100.000 kişilik bir ordu bulundurabilecek, Alman donanması Müttefik devletlere teslim edilecek,

her çeşit silah ve denizaltı yapımı yasak olacak, Ren bölgesi askerden tecrit edilecekti.

- Kiel Kanalı ile Alman nehirleri uluslararası bir hale getirilecekti.
- Almanya, on yıl süreyle, Fransa, Belçika ve İtalya'ya kömür verecekti. Ayrıca savaşta zarar görenlere, tamirat borcu adı altında savaş tazminatı yükleniyordu ki, bu miktar Almanya'nın ödeme kabiliyetinin çok üstündeydi ve Almanya'yı ekonomik yıkıntıya mahkûm ediyordu.

Böylece bu antlaşma ile Almanya, Avrupa'daki topraklarının bir kısmıyla, bütün sömürgelerini kaybetmiş, çeşitli siyasî, ekonomik, malî ve askerî yükümlülükler altına sokuyordu. Antlaşma ayrıca Almanya'nın coğrafi ve ırki birliğini de bozuyor, Polonya koridoru ve Doğu Prusya'yı Alman ülkesinin ayırdığı gibi milyonlarca Alman'ı da sınır dışında bırakıyordu.

31 Temmuz: *Almanya'da Weimar Anayasası kabul edilerek Weimar Dönemi başladı.*

Almanya'da Spartacus Ayaklanması bastırıldıktan sonra meclis için yapılan seçimlerde hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadıysa da Sosyal Demokrat Parti meclisin en güçlü partisi haline geldi. Sosyal Demokratlar, Merkez Partisi ve Liberal Demokratlardan oluşan bir koalisyon Kurucu Meclise hâkim oldu. Meclisin, Goethe'nin kenti olan ve liberalizmin simgesi haline gelmiş bulunan Weimar kentinde yaptığı toplantılarda, liberal bir avukat olan Hugo Preus'a son derece liberal bir anayasa hazırlattırıldı. Büyük ölçüde Amerikan, Fransız ve İsviçre anayasalarından esinlenerek hazırlanan Weimar Anayasası, 31 Temmuz 1919'da kabul edildi. Ana hatlarıyla; yedi yıllık bir süre için seçilen cumhurbaşkanı, iki meclisli parlamento, nispi temsil ve eyaletlerin federe yetkilerini öngörüyordu. Ulusal Meclis, 1920 ilkbaharına kadar Weimar'da kaldı, sonra Berlin'e taşındı.

Böylece Almanya'da Hitler'e kadar sürecek olan "Weimar Dönemi" başladı. Bu anayasaya uygun olarak kurulan hükümetlere egemen olan Sosyal Demokratlar; Merkez, Merkez Sol ve Liberal partilerle sürekli koalisyonlar kurdular.

10 Eylül: *Avusturya ile İtilaf Devletleri arasında Saint Germain Barış Antlaşması imzalandı.*

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, savaş sonunda fiilen dağılmış ve bu imparatorluğun yıkıntıları üzerinde yeni devletler kurulmuştu. 1867 yılından beri devam eden düalist sistem ortadan kalkmış, Habsburg İmparatorluğu'nun Almanlarla meskûn toprakları üzerinde Avusturya Cumhuriyeti kurulmuştu. Versailles Antlaşması'ndan sonra imzalanan ikinci barış antlaşması Avusturya Cumhuriyeti ile yapılan Saint Germain Antlaşması'dır. Bu antlaşma da Versailles tarzında hazırlandı ve Paris civarında Saint Germain'de bir şatoda 10 Eylül 1919'da imzalandı. Antlaşmaya göre;

- Avusturya Devleti; Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyordu.
- Avusturya; Galiçya'yı Polonya'ya, Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya, Tirol ile Trieste'yi İtalya'ya ve Bukovina'yı Romanya'ya bırakıyordu. Ayrıca Bohemya ile Moravya, Çekoslovakya'ya bırakılıyordu ki, milyonlarca Alman Çek sınırları içinde kalıyordu.
- Avusturya, Almanya ile birleşmemeyi ve ayrıca savaş tazminatı ödemeyi kabul ediyordu.
- Avusturya'da zorunlu askerlik kalkıyor ve ordu 30.000 kişiye iniyordu.

Böylece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarihe karışıyor ve 84.000 km karelik ve 7 milyon nüfuslu küçük bir cumhuriyet haline getirilmiş oluyordu.

13 Eylül: *Sovyet Dışişleri Komiseri Chicherin Türk işçileri ve köylülerine hitaben yayınladığı bir bildiride; memleketin “sömürücü paşalar” esaretinden kurtarılarak Türk işçilerinin ve köylülerinin eline verilmesi gerektiğini belirtti.*

Sovyet Dışişleri Komiseri Chicherin 13 Eylül 1919'da Türk işçileri ve köylülerine hitaben yayınladığı bildiride, İstanbul'u Rusya'ya veren gizli antlaşmaları Sovyet Hükümeti'nin feshettiğini teyit etti ve memleketin “sömürücü paşalar” esaretinden kurtarılarak Türk işçilerinin ve köylülerinin eline verilmesi ve onların memleketin efendisi durumuna getirilmesi gerektiğini belirtti.

Mustafa Kemal 26 Nisan 1920'de Chicherin'e yazdığı bir mektupta, “siyasî ve askerî nitelikte bir ittifak içerisinde” Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmak istediğini bildirdi ve “her iki memleketi de tehdit eden yabancı emperyalizmine karşı birlikte mücadele etmeyi” teklif etti. Chicherin, 22 Haziran

1920’de Mustafa Kemal’in mektubuna verdiği cevapta, ittifak ve askerî yardımdan bahsetmeksizin iki devlet arasında derhal diplomatik münasebetlerin kurulmasını istedi. Chicherin, Misak-ı Millî esaslarının kendilerince kabul edildiğini belirttikten sonra, TBMM’nin “Ermenistan’ın, Kürdistan’ın, Lazistan’ın, Batum Vilayeti’nin, Doğu Trakya’nın ve Türk-Arap halkları ile mukim ülkelerin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin edeceği” hakkındaki kararına değindikten sonra, Türk Boğazları meselesinin “Karadeniz’e sahildar devletlerin katıldığı bir konferansta ele alınması” hakkındaki eski Sovyet iddiasını yeniledi.

24 Ağustos 1920’de Türk heyeti ile Sovyetler arasında bir antlaşma tasarısı üzerinde mutabakata varıldı, fakat bu antlaşma, Kafkas bölgesindeki çatışmalar yüzünden 7 ay sonra imzalanabildi.

22 Eylül: *Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal, ABD’nin Anadolu’ya gönderdiği heyetin başkanı General Harbord’a verdiği ve Millî Mücadele’nin hedeflerini özetleyen bir memorandumda “tarafsız büyük bir devletin yardımını” kabul edebileceğini ve amacının “imparatorluğu tarafsız bir devletin, tercihen ABD’nin mandası ile korumak” olduğunu bildirdi.*

ABD; Wilson’un 14 maddesinde belirtilen “milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmesi” ilkesi gereği, Anadolu’nun doğu bölgesinde bağımsız bir Ermenistan devletinin kurulmasını savunmuştu. Bu amacını gerçekleştirmek ve kurulması düşünülen Ermenistan’ın, muhtemelen Amerikan mandası altına konulması meselesini tetkik etmek üzere ABD, Eylül 1919’da Anadolu ve Kafkasya’ya General Harbord’un başkanlığında bir heyet göndermişti. Mustafa Kemal 22 Eylül 1919’da General Harbord’a Heyet-i Temsiliye Reisi olarak Millî Mücadele’nin hedeflerini özetleyen bir memorandum verdi. Bu memorandumda, “tarafsız büyük bir devletin yardımını” kabul edebileceğini ve amacının “imparatorluğu tarafsız bir devletin, tercihen ABD’nin mandası ile korumak” olduğunu bildirdi.

Mustafa Kemal bu teklifi, İngilizler ve bu devletin desteği ile Anadolu’ya asker çıkarmış bulunan Yunanlılara karşı zaman kazanmak için bir taktik olarak düşünmüştü. Nitekim milliyetçi kuvvetler güçlendikçe, Mustafa Kemal bu görüşü terk etmiştir.

19 Kasım: *Amerikan Senatosu yaptığı oylamada, ABD'nin kendi toprakları dışındaki sorunlarla ilgilenmesine karşı çıkararak, Asya ve Avrupa topraklarında aktif bir rol oynamasını reddetti.*

Paris Konferansı'nda kurulması düşünülen Büyük Ermenistan konusunda Müttefikler İngiltere, Fransa ve İtalya, ulusal ekonomilerini zorlamamak için bu bölgenin sorumluluğunu Amerika'nın üstlenmesini istemişlerdi. Başkan Wilson 28 Haziran'da alınan kararları bildirmek ve Türkiye konusunda Amerikan kamuoyunu aydınlatmak üzere Amerika'ya hareket etti. Ancak Amerikan Senatosu 19 Kasım 1919'da yaptığı oylamada, ABD'nin kendi toprakları dışındaki sorunlarla ilgilenmesine karşı çıkararak Avrupa ve Asya topraklarında aktif bir rol oynamasını reddetti.

Amerikan Senatosu'nun böyle bir karar almasının ardında yatan esas sebep, bugünkü şartlar altında Amerika'nın Yakındoğu'da kısmi bir sorumluluk yüklenmek istememesiydi. Yakındoğu'daki karışık durumun içinden çıkamayacak olan İtilaf Devletleri er geç ABD'ye başvurarak bütün bölgeyi kapsayacak bir yönetim kurulmasını isteyeceklerdi. Bu nedenle Amerika'nın bölgede kısmi bir sorumluluk yüklenmesi beklenemezdi. Amerika kısmi bir sorumluluk yüklendiği takdirde, İtilaf Devletlerinin başarısızlıkları da Amerika'ya mal edilecek ve ABD'nin prestijinin sarsılmasına yol açılabilecekti. Ancak Cemiyeti Akvam denetiminde bir düzenlemeye gidildiği ve bütün yetkiler uluslararası bir komisyonda toplandığı takdirde ABD'nin bu komisyonu desteklemesi ve yardımcı olması beklenebilirdi.

24 Kasım: *Delhi'de toplanan "Tüm Hindistan Hilafet Konferansı"nda Türk-Müslüman davasının Hinduların da davası olduğu belirtilerek İngiltere aleyhinde bir Müslüman-Hindu cephesi kuruldu.*

Ellerinden silahları alınmış olan Türklere karşı 15 Mayıs 1919'da İzmir'de Yunanlılar saldırtılınca, bundan dolayı Hint Müslümanları çok elem ve kızgınlık duydular. Hinduların lideri olan Gandhi, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olayından Hindistan davası bakımından istifade etmeyi düşündü. İzmir'in işgali ve orada Yunanlılar tarafından yapılan katliamlar Hindistan'da duyulduktan sonra Gandhi, en önde gelen davaların başında Türk-Müslüman davasının geldiğini ilan etti. Buna, hem halkın dinî duygularından faydalanmak, hem de bilhassa İngiltere'ye karşı siyasal değil,

dinî bir dava güdüldüğünü belirtmek ve İngiliz kamuoyu nezdinde daha kolaylıkla çalışabilmek için “Hilafet Meselesi” adı verildi.

Gandi gibi bir Hindu liderinin Türk-Müslüman davasını ön plana çıkar-ması, bütün Müslüman liderlerinin aynı yolda çalışmaları ve aynı zamanda Hindu devrimcilerinin bağımsızlık davalarını bütün güçleriyle destekleme-leri sonucunu doğurdu. 24 Kasım 1919’da Delhi’de Gandi’nin başkanlığında toplanan “Tüm Hindistan Hilafet Konferansı”nda Müslümanların davası-nın Hinduların da davası olduğu belirtildi ve İngiltere aleyhinde kuvvetli bir Müslüman-Hindu cephesi kuruldu.

Konferans sonucunda Müslümanların zafer şenliklerine iştirak etmeme-leri, eğer Türk meselesi memnunluk verecek biçimde çözülmezse İngiliz Hükümeti’yle her türlü işbirliğinden sakınmaları ve İngiliz mallarını boy-kot etmeleri yönünde kararlar alındı.

Şubat 1920’de Bombay’da toplanan başka bir konferans Müslümanların taleplerini açıkladı. Onların bütün Hindu kütlesi tarafından desteklendik-leri belirtilerek, Hükümetin Türk barışı işinde tuttuğu yolu değiştirmezse sonucun kötü olabileceği ifade edildi ve İngiliz Başbakanı Lloyd George’u doğru yola getirmek için İngiltere’ye bir heyet gönderildi. Ancak İngiliz başbakanı Yunan dostluğu ve Türk düşmanlığı siyasetinden vazgeçmedi. Mayıs 1920’de Sevr’de imzalanacak olan anlaşmanın esasları yayınlanınca Gandi, bu anlaşma şartlarının onu hazırlamış olan büyük devletlerin ve İn-giltere ricali için bir ayıp teşkil ettiğini ve hatta İsa peygamberin öğretilerine de aykırı olduğunu söyledi.

28 Mayıs 1920’de Hindistan Hilafet Komitesi Gandi’nin hiçbir yönde İngi-liz Hükümeti’yle işbirliği yapmamak hareketini kabul ve tasvip etti.

Böylece İngiliz Hükümeti’nin Türklere karşı yanlış siyaseti sayesinde Gandi, Hindu devrimcilerinin bu hükümetle her türlü ilgiyi kesmek ve boykot ko-nularına ait başlıca isteklerini, Müslümanların da savunmasını sağlamış oldu.

27 Kasım: *Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında Neuilly Barış Antlaş-ması imzalandı.*

Bulgaristan 1915’te Almanya’nın yanında savaşa katılırken Balkan Harbi sonunda imzalamış olduğu Bükreş Antlaşması’nın hükümlerini ortadan

kaldırmak amacını güdüyordu. Fakat Merkezî devletler içinde ilk mütarekeyi imzalayan devlet Bulgaristan'dı. Mağlup devletlere imzalatılan üçüncü anlaşma olan Neuilly Antlaşması, Bulgar Başbakanı tarafından 27 Kasım 1919'da Paris civarında Neuilly Belediye binasının salonunda imzalandı. Antlaşmaya göre;

- Bulgaristan; Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'da Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a ve Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini Yugoslavya'ya terk edecekti.
- Bulgaristan, ordusunu 25.000 kişiye indirecek ve bundan başka asker bulundurmayacaktı.
- İtilaf Devletlerine savaş tazminatı ödeyecekti.

Böylece Bulgaristan, Balkan savaşlarında elde ettiği toprakların bir kısmını kaybediyor ve Ege Denizi ile bağlantısı kalmıyordu.

10 Ocak: *Daimî merkezi Cenevre olan Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) kuruldu.*

Wilson'un yayınladığı "On Dört Nokta"da belirlenen bu cemiyetin kurulması için, savaşın sonunda Amerika ve İngiltere arasında çalışmalara başlandı. Milletler Cemiyeti'nin kurucu belgesi olan Milletler Cemiyeti Misak-ı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ile yapılacak barışın koşullarını belirlemek üzere Paris'te toplanan Versailles Konferansı'nda hazırlandı ve Misak'ın 26 maddeden oluşan metni Almanya ile yapılan Versailles Barış Antlaşması'na konuldu ve yenilgiye uğrayan öteki devletlerle yapılan barış anlaşmalarına da eklendi. Örgütün resmen kurulması, bu antlaşmanın resmen onaylandığı 10 Ocak 1920'de gerçekleşebildi ve daimî merkezi Cenevre oldu. (Milletler Cemiyeti Sekreterliği daha önce 10 Haziran 1919'da Londra'da çalışmaya başlamıştı.)

Milletler Cemiyeti esas itibarıyla Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin bir örgütü idi. Bu örgütün ilk amacı, barış antlaşmaları ile kurulan "yeni dünya düzeni"ni ya da statükoyu korumaktı. Barış antlaşmalarını imzalayan devletler yanında öteki devletler de bu belgeye taraf olabiliyorlardı.

Milletler Cemiyeti, eski devlet sisteminde köklü bir değişiklik meydana getirmek amacını gütmüyordu. Aynı sorumluluğu kabul eden ve belli amaçlara ulaşmak isteyen devletlerin serbest iradeleri ile oluşturdukları bir ortak mekanizma idi. Örgüt, üye devletlerin iradesi dışında, devletleri bağlayacak kurallar koymak ve onlara sorumluluk yüklemek yetkisine sahip değildi. Geleneksel devlet sisteminin ana ilkesi olan egemenlik, Milletler Cemiyeti'nin de temel ilkesi idi.

Örgütün kuruluş amaçlarının başında savaşı önleme çabaları geliyordu.

Milletler Cemiyeti, devletler arasında zor kullanılmasını sınırlayan ve düzenleyen ilk uluslararası örgüt olduğundan, gerek anayasa yetkileri, gerek

devletlerden gördüğü destek bakımından zayıf kalmaya mahkûmdu. Buna rağmen örgüt, uluslararası anlaşmazlıkların uzlaştırılması alanında önemli bazı işler başardı. Diğer yandan büyük devletlerin daha küçük devletlere karşı giriştikleri saldırıları önleyemedi.

28 Ocak: *Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda "Misak-ı Millî" kabul edildi.*

12 Ocak 1920'de açılan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın, çoğu Müdafaa-i Hukukçu milletvekillerinin resmî olmayan/özel bir toplantısında 28 Ocak 1920'de kabul edilen ve Felah-ı Vatan Grubu'nun kurulmasından sonra bu grubun toplantılarında son şekli verilen Misak-ı Millî beyannamesi, Meclis-i Mebusan'da 17 Şubat 1920 günü açık birleşimin ikinci oturumunda oy birliğiyle kabul edildi ve dünya parlamentoları ile bütün basına ilan edilmesi kararlaştırıldı.

Buna göre; Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte işgal edilmiş bulunan ve nüfusunun çoğunluğunu Arapların teşkil ettiği Osmanlı topraklarının mukadderatını, o topraklar üzerinde yaşayan halkın serbestçe beyan edecekleri oylarla tayin etmek gerekir. Ancak işgal edilmemiş olan kısımlar, hiçbir şekilde Osmanlı topraklarından ayrı kabul edilemez. Daha önce kendi istekleriyle Anavatan'a katılan; Kars, Ardahan ve Batum için plebisit²⁰ yapılabilir. Batı Trakya'nın durumu, orada yaşayan halkın serbestçe beyan edecekleri oylarla tespit olunmalıdır. Saltanat ve Hilafet merkezi İstanbul ve Marmara Denizi güven altında olmak şartıyla, Boğazlar dünya ticaretine açılabilir. Azınlıklara, komşu memleketlerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri şartıyla hakları temin edilecektir. Türkiye'nin siyasî, adlî ve malî gelişmesine engel olacak kayıtlar kabul edilmeyecek ve tahakkuk edecek borçların ödenmesi şartları da, bu esaslara aykırı olamayacaktır.

Her şeyden önce bir parlamento kararı olan Misak-ı Millî beyannamesi, Birinci Dünya Savaşı içindeki bazı gelişmeleri bahane ederek Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen ve böylelikle tarihi "Doğu Sorunu"nu sonuçlandırmak isteyen İtilaf Devletlerinin Paris Barış Konferansı sürecinde Türkiye'nin geleceğiyle ilgili birtakım kararları almaya çalıştıkları bir ortamda, Türkiye'nin barış şartlarını içeren bir program ve aynı zamanda, İtilaf Devletlerine yönelik esaslı bir mesajdı.

²⁰ Halk oylaması, referandum

1 Mart: *Macaristan'la yapılan ikinci barış antlaşmasıyla galip devletler yeni topraklar elde ettiler.*

Macaristan'da Bela Kun liderliğinde Mart 1919'da Macar Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından İtilaf Devletleri ve Romanya Budapeşte'yi işgal ettiler ve Sovyet destekli komünist Hükümeti ortadan kaldırdılar. Macaristan, Birinci Dünya savaşından sonra büyük toprak kayıplarına uğramıştı. Şimdi ise ülke işgal altına düşüyordu. Batılı devletler, Macaristan'ı işgal ettikten sonra imzalanmış olan anlaşmalara ilave olarak yeni toprak isteklerinde bulundular. 1 Mart 1920'de yapılan ikinci barış antlaşmasıyla Macaristan; Slovakya, Rutenya, Transilvanya, Hırvatistan, Fiume ve Banat'ı kaybederek, denizle ilişkisi olmayan küçük bir ülke haline geldi.

11 Mart: *Tunus'ta yerli halk, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması yönündeki girişimlere karşı tepki göstererek, Türkiye'yi destekleyen geniş çaplı mitingler düzenlediler.*

Padişah ve Türk Hükümeti'nin İstanbul'dan çıkarılması yönündeki girişimlere Kuzey Afrika Müslümanları tepki gösterdiler. 11 Mart 1920'de Tunus'ta, Fransız resmî dairelerinin önünde Türkiye'yi desteklemek için yerli halk tarafından bir miting yapıldı. Mitingden önce büyük caminin duvarlarına: "Tanrıya her zaman hamd olsun! Ey Müslümanlar! Halifeliğin merkezi İstanbul'un işgal edileceği konusunda bugün gazetelerde bir haber çıkmıştır. Bütün İslamlık için pek kötü sonuçlar doğuracak bu girişimi protesto etmek amacıyla bugünkü mitinge katılmak her Müslüman'ın borcudur." yazılı pankartlar yapıştırıldı Mitingden sonra bir Müslüman talebe grubu Fransız makamlarınca kabul edildi ve talebeler, İstanbul'un Türklerle bırakılmasını istediklerini ifade ettiler.

Bunlardan başka Kuzey Afrika'da başka mitingler ve protestolar da yapıldı.

13 Mart: *Wolfgang Kapp liderliğinde bir grup askerle Erhardt Tugayı, Berlin'de yönetimi ele geçirerek Kurucu Meclis'i dağıttıklarını ve Weimar Anayasası'nı ortadan kaldırdıklarını ilan ettiler.*

Amerika doğumlu bir gazeteci olan Wolfgang Kapp'ın liderliğinde, bir kısım muvazzaf askerlerle Birinci Dünya Savaşı'nda Baltık'ta savaşmış olan ve miğferlerinde gamalı haç bulunan Erhardt Tugayı 13 Mart 1920'de

Berlin’de yönetimi ele geçirerek Kurucu Meclisi dağıttılar ve Weimar Anayasasını ortadan kaldırdılar. W. Kapp’ın gerçekleştirdiği bu darbe hareketine karşı hükümete bağlı olan ordu bile edilgen bir tutum aldı. Buna rağmen “Kapp Darbesi” başarılı olmadı. Bunun nedeni, Berlin’deki işçi ve memurların genel grevidir. Berlin, beş gün tam anlamıyla işlemez ve ölü bir hale gelince, Kapp ve öteki subaylar kaçtılar. Hükümeti’n otoritesi yeniden kuruldu. Başarısızlığa uğrayan Kapp Darbesi’nin önemi, Almanya’da militarist hareketlerin başlamış olduğunu göstermesidir.

16 Mart: İtilaf Devletleri İstanbul’u işgal ettiler.

Kilikya’da meydana gelen Ermeni olayları ve Anadolu’da İtilaf Devletlerine açıktan meydan okuyan bir direniş hareketinin başlaması, İtilaf Yüksek Komiserlerini sinirlendirmeye başladı. Bunun üzerine “Doğu Sorunu”nu görüşmek üzere 10 Şubat’ta Londra’da Yüksek Konsey halinde toplanan İtilaf Devletleri temsilcileri, İstanbul’un işgal edilmesine karar verdiler. Bu karar verirken de, Türk milliyetçilerini Kilikya’daki olaylara yol açtıkları gerekçesiyle cezalandırmak mazeretini ileri sürdüler.

İtilaf Devletleri Londra toplantısında gayet sert bir antlaşma tasarısı hazırladılar. Bunun kabul edilmesini sağlamak için İstanbul, İtilaf Devletlerinin resmî işgali altında bulunmalıydı. Ayrıca Mustafa Kemal azledilmeliydi; İstanbul’un işgali, barış koşullarının kabul edilerek uygulanacağı zamana kadar sürmeliydi; zorbalık olursa, barış koşulları daha da sertleştirilmeli ve o güne kadar verilen ödünler geri alınmalıydı.

Bu karardan hemen sonra harekete geçen İtilaf kuvvetleri, özellikle İngiliz askerleri, 16 Mart 1920’de İstanbul’u resmen işgale başladılar. Aynı gece İstanbul’daki Kuvayi Milliyecileri, gazetecilerden, ayanlardan, askerî ve mülkî erkândan birçoğunu gece evlerinden alarak tutukladılar. İşgal sırasında bazı yerlerde direnişe geçilmesi sonucu birkaç İngiliz ve Türk askeri öldü. Meclis-i Mebusan’ı basan İngiliz askerleri, aralarında Hüseyin Rauf ve Kara Vasıf da bulunan bazı milliyetçi milletvekillerini yakalayarak Malta’ya sürdüler. Buna karşılık Anadolu’da da, İngiliz subay ve erleri tutuklandılar.

İşgalciler aynı gün yayınladıkları resmî bildirmede; eski Osmanlı İmparatorluğu’nun halkları arasında soy ve din ayrılığı gözetmeksizin, yarınki mutluluklarını, gelişmelerini güven altına alacak bir barışın temellerini atmakla görevli

bulunduklarını bildirerek, kaçak İttihatçı liderlerin, Padişah ve Hükümetin buyruklarını hiçe saydıklarını, savaştan büsbütün yorulan halkı zorla askere aldıklarını ve kendi çıkarları için halktan zorla vergi topladıklarını belirterek İttihatçıları suçladılar. İstanbul'un işgalinin geçici bir süre için olduğunu; burasını almak niyetinde olmadıklarını; ama taşrada geniş ölçüde huzursuzluk ya da kırım hareketleri olursa, bu kararı değiştirebileceklerini; herkesin işine gücüne bakarak kamu güvenliğine yardımcı olunması gerektiğini bildirdiler. Bu karar aynı gün Sadrazam Salih Paşa'ya bildirildi ve işbirliği yapması istendi. Bunun üzerine Salih Paşa istifa etti ve yerine Damat Ferit Paşa Sadrazam oldu. 18 Mart'ta toplanan Meclis-i Mebusan, bu şartlar altında çalışmanın mümkün olmadığına karar verdi ve 11 Nisan'da Padişah, Kanun-i Esasi'deki yetkilerini kullanarak Meclis-i Mebusan'ı dağıttı.

İstanbul'un işgali karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası sevincini gizlemeyerek, tek üzüntüsünün, böyle bir tedbirin bu denli geciktirilmesinden doğduğunu açıkladı. İngiliz Muhipleri Cemiyeti de buna benzer düşüncelerini dile getirdi. Buna karşılık İstanbul Hükümeti, işgali bildiren ve halkı barış ve sükûneti bozmamaya çağıran bir bildiri yayınlamakla yetindi. Mustafa Kemal ise İtilaf Devletleri ve Amerikan siyasî temsilcileriyle, tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarına sert bir protesto notası gönderdi.

23 Nisan: *Ankara'da Büyük Millet Meclisi açıldı.*

İstanbul'un işgali ve bazı milletvekillerinin tutuklanmasından sonra, yeni bir meclisin toplanmasını gerekli gören Heyet-i Temsiliye, 19 Mart'ta ilgililere bir emir göndererek yeniden seçim yapılmasını ve seçilecek kişilerin Ankara'da toplanmalarını istedi. İttihat ve Terakki Cemiyeti için Ankara'da yapılan bina meclisin toplanması için uygun yer olarak seçildi ve Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de dualarla ve kurbanlarla açıldı. Sinop milletvekili Şerif Bey'in açılıшта verdiği nutukta; hilafet makamının ve hükümet merkezinin istiklalini kaybettiğini, bu hale boyun eğmenin ise "ecnebi esaretini kabul etmek" demek olduğunu, "halbuki öteden beri özgür olarak yaşamış olan Türk milletinin yine de aynı suretle yaşamak istediğini, esir olmayı şiddetle reddettiğini ve bundan dolayı bu meclisin toplandığını" söyledikten sonra "milletimizin dahilî ve haricî istiklali tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilan ederek, Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum" demişti. Ertesi gün meclis

huzurunda Mustafa Kemal Paşa uzun bir konuşma yaptı ve Mondros Mütarekesi'nden bugüne kadar geçen olayları özetledi. Aynı gün Büyük Millet Meclisi'ne başkan seçildi.

24 Nisan: *San Remo Konferansı toplandı: Osmanlı Devleti'ne uygulanacak barış koşulları belirlendi; İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar.*

Paris Barış Konferansı'nda ele alınan önemli sorunlardan birisi de, savaştan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği ile, ona uygulanacak antlaşmanın koşullarının belirlenmesi konusu oldu. İtilaf Devletleri, Konferansta "Doğu Sorunu"nu çözümllemek, yani Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak istiyorlardı. Gerçi Birinci Dünya Savaşı içerisinde bu devletler, aralarında yaptıkları antlaşmalarla Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmışlardı. Fakat Rusya'nın savaştan çekilmesi, ABD'nin savaşa katılması ve bu devletin savaştan sonraki tutumu, barışın yapılacağı sıralarda değişik bir durumun ortaya çıkmasına neden oldu. Ayrıca her devletin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendine göre istekleri, çıkarları vardı ve bunları çoğu da birbirleriyle çatışıyordu. İngiltere ile Fransa, Fransa ile İtalya, İtalya ile Yunanistan bir türlü anlaşamıyorlardı. Bu nedenle Konferansta, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına esas olarak karar verilmesine rağmen, bölüşülmesinin ne şekilde olacağı hakkında görüşmeler uzun sürdü. Dolayısıyla bu devletle imzalanacak barış antlaşması geri kaldı.

Özellikle İngiltere ile Fransa arasındaki çekişmelerden doğan bu anlaşmazlıklar, ikili anlaşmalarla giderildikten sonra İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanacak barış koşullarının esaslarını 24 Nisan 1920'de San Remo Antlaşması ile belirlediler. Buna göre; Padişah İstanbul'da kalacak, Rumeli ve Boğazlar bölgesini İtilaf Devletleri ortaklaşa işgal edecekler, denize çıkışı olan bir Ermeni devleti kurulacak ve bunun sınırlarını ABD belirleyecek ve ABD'nin koruyuculuğu altında olacak, Osmanlı İmparatorluğu; Suriye, Filistin, Irak, Arabistan ve Ege Adaları'nı terk edecekti.

1 Haziran 1920'de San Remo Konferansı'nda sınırlarını ABD'nin belirleyeceği ve koruyuculuğunu üstleneceği Ermeni Devleti'nin kurulması kararını ve Wilson'un Ermeni koruyuculuğu önerisini Amerikan Senatosu reddetti.

28 Nisan: *Sovyet Rusya Azerbaycan'ı işgal ederek "Sovyet Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti"ni kurdu.*

Bolşevik lideri Lenin, ihtilalle ilgili yayınladığı bütün beyannamelerin aksine "Bakü'nün Rusya'dan ayrılmaz bir parça teşkil ettiğini ve buranın her ne pahasına olursa olsun Rusya'nın elinde ve kontrolünde muhafaza edilmesi gerektiğini" söylüyordu. Bolşevikler bu amaçla Azerbaycan içinde komünist fikirleri benimseyen kişileri bulmak ve onları kullanmak, ayrıca ülkenin içine düştüğü kötü şartlardan da yararlanmak istedi. Hükümetin vadettiği toprak reformunun ve ekonomik istikrar programlarının başarıya ulaşmaması sonucunda gerçekleşen hükümet değişikliğiyle Bolşevikler hızla duruma hâkim olmaya başladılar.

Azerbaycan'da gerekli zeminin oluştuğunu gören Sovyetler, Azerbaycan Millî Hükümeti'ne bir nota vererek derhal Sovyetler'le görüşme masasına oturmasını istedi. Azerbaycan Hükümeti, bağımsızlığının tanınması şartını ileri sürdü ise de bu Sovyetler tarafından kabul edilmedi; ülkede tam bir panik havası hüküm sürmeye başladı. Bu ortam içinde Sovyetler Ermenilerin Karabağ'a saldırmalarını sağladılar. Azerbaycan ordusunun olaya müdahale için Bakü'yü terk ederek Karabağ'a gönderilmesiyle Bakü savunmasız bir durumda kaldı.

Bu safhada komünistler hükümetten desteklerini çektiklerini ilan ettiler ve bir heyet göndererek Kızılordu komutanları ile görüştüler. Bu görüşmelerin ardından komünistler bir darbe için hazırlığa başladılar. Moskova'dan gelen talimat üzerine Azerbaycan komünistleri 27 Nisan 1920'de bir bildiri yayımlayarak Mehmet Emin Rasulzade iktidarının yıkıldığını ilan ettiler. Bu arada Sovyetler'in tavsiyesi ile bir İhtilal Komitesi kuruldu. Bu komite bir ultimatom vererek Azerbaycan Hükümeti'nin kendilerine devredilmesini, aksi takdirde parlamentoyu basacaklarını bildirdiler. Azerbaycan Millî Hükümeti 27 Nisan 1920 günü akşam saatlerinde çaresizlikten istifa etmek zorunda kaldı. Ruslar Azerbaycan'ı bu şekilde işgal ettikten hemen sonra 28 Nisan 1920'de bir komünist Hükümeti kurarak "Sovyet Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti"ni ilan ettiler. Başta Mehmet Emin Rasulzade olmak üzere pek çok milliyetçi aydın ülkesini terk ederek Türkiye'ye sığındılar. İki yıl sonra 12 Mart 1922'de Azerbaycan Cumhuriyeti'ni, Ermenistan ve Gürcistan'ın da dahil olduğu Federal Kafkas Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir üyesi haline getirdiler.

Bundan sonra Sovyetler vakit kaybetmeden Azeri Türklerinin Türk dünyası ile olan bağlarını koparacak tedbirler almaya başladılar. Alfabe değişikliği bu tedbirlerin ilk halkasını teşkil etti. 1 Mayıs 1925'te Türklerin yüzyıllar boyu kullandıkları Arap alfabesi değiştirilerek Latin alfabesi kullanılmaya başlandı. Buna ilave olarak kültürel ve manevi birçok baskının yanı sıra nüfus mübadelesi siyaseti de uygulanmaya başlandı.

4 Haziran: *Macaristan ile İtilaf Devletleri arasında Trianon Barış Antlaşması imzalandı.*

Savaşta yenilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla ortaya çıkan diğer bir devlet de Macaristan idi. Müttefikler, Avrupa'nın yeni bağımsız devleti olan Macaristan'ı yenilen devletlerden saydılar. Paris Konferansı'nda galip devletler tarafından hazırlanan anlaşmaların dördüncüsü bu devletle 4 Haziran 1920'de imzalandı. Buna göre;

- Macaristan, Slovakya'yı Çekoslovakya'ya, Transilvanya'yı Romanya'ya, Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya ve Burgerland'ı Avusturya'ya bırakıyordu.
- Macaristan, İtilaf Devletlerine ağır bir savaş tazminatı ödemeyi ve bazı ekonomik yükümlülükleri kabul ediyordu.
- Macaristan'da zorunlu askerlik kalkıyor ve ordu 35.000 kişiye iniyordu.

Bu antlaşmayla Macaristan, bağımsızlığı tanınmakla beraber denize çıkışı olmayan küçük bir devlet haline getiriliyordu.

7 Haziran: *Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul Hükümeti'nin yapacağı anlaşmaların hükümsüz sayılacağı, Türkiye'nin tek meşru Hükümetinin Ankara Hükümeti olduğuna dair bir kanunu kabul etti.*

Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Padişahı'nın İstanbul'un işgalinden sonra Müttefiklerin bir esiri olduğunu, bu yüzden bu devletlerle giriştiği müzakerelerde Türkiye'yi bağlayamayacağını bildirdi. Ankara Hükümeti, İstanbul işgal altında kaldığı sürece, yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halkı temsil edebileceğini işgal kuvvetlerine tebliğ etti. Diğer yandan 7 Haziran 1920'de TBMM'de çıkarılan bir kanunla; İstanbul Hükümeti'nin yapacağı anlaşmaların, sözleşmelerin ve her türlü imtiyaznamelerin hükümsüz sayılacağı ve Ankara Hükümeti'ni milletlerarası alanda bağlamayacağını kabul etti.

15 Haziran: *İtalya ile Mustafa Kemal arasında imzalanan gizli ve geçici bir protokol ile İtalya, Yunanlılar'ın Anadolu'da yayılmasını engellemeyi taahhüt etmesine karşılık, Anadolu madenlerini işletme hakkını elde etti.*

İtalya, Türkiye'deki çıkarlarını ancak Ankara Hükümeti'ne yaklaşmakla koruyabileceğini düşündüğünden Türkiye'de kendi nüfuzunu kabul ettirme çabası içine girdi. İtalyanların Mustafa Kemal ile uzlaşma girişimleri 15 Haziran 1920'de İtalyan Başbakanı Kont Sforza'nın yakın arkadaşı Kont Fago ile Mustafa Kemal arasında gizli ve geçici bir protokolün yapılması ile sonuçlandı. Bu protokole göre İtalya; Ankara Hükümeti'ne 4.000.000 Türk Lirası borç vermeyi ve Yunanlıların Anadolu'da yayılmasını engellemeyi taahhüt etti. İtalya ayrıca, Ankara Hükümeti'nin dışarıdan satın alacağı silah ve cephanenin Antalya'ya boşaltılmasına engel olmayacağına dair söz verdi. Bunların karşılığında ise Ankara Hükümeti, İtalya'ya Anadolu madenlerini işletme hakkını vermeyi ve Anadolu'daki tahıl fazlasını İtalya'ya ihraç etmeyi taahhüt etti.

Bu protokolün akabinde İtalyanların 7 Ağustos 1920'de söz verdikleri büyük miktarda silah ve cephaneyi Antalya'ya getirdikleri, ayrıca Zonguldak, Ereğli ve Bartın'a da "Rossi" şirketi gemileriyle yine silah ve cephaneye gönderdikleri Fransız istihbarat raporlarına geçti.

Mustafa Kemal, Türk-İtalyan Sözleşmesi'ni, İtalyan yardımını sağlayarak Sevr Koalisyonu'nu parçalamak amacıyla Büyük Millet Meclisi'nden gizli olarak yaptı.

İtalya'nın elde etmiş olduğu bu ekonomik avantaj Fransa'nın hoşuna gitmedi ve Fransa'yı Mustafa Kemal ile uzlaşma yolları aramaya sevk etti.

22 Haziran: *Yunanlılar Milne Çizgisi'ni aşarak Batı Anadolu'da ilerlemeye başladılar.*

Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile İtilaf Devletleri ve Yunanistan'ın kesin tavırlarını ortaya koyma isteği ve direniş hareketlerini yok etmek arzusu ile 22 Haziran 1920'de başlayan planlı Yunan saldırısı ile Kuvayi Milliye birlikleri kısa zamanda dağıtıldı ve Alaşehir, Balıkesir, Aydın, Bursa ve Uşak Yunanlıların eline geçti ve Milne Çizgisi aşıldı, Batı Trakya işgal edildi. (Milne Çizgisi: İngiliz General Sir George Milne'nin, Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı Yunanlılara terk edildikten sonra Yunanlılar'ın daha fazla

ilerlememesi için çizdiği ve Yüksek Konseyde 18 Temmuz 1919'da kabul edilen ve Ayvalık'ın kuzeyinden, Manisa'nın doğusundan ve Aydın'ın güneyinden geçen sınırdır.)

Aydın'ın Yunanlılar'ın eline geçmesi, Yunan-İtalyan anlaşmazlığına sebep oldu. Bu sebeple Yüksek Konsey, İtalyan ve Yunan işgal kuvvetleri arasında bir hat tespit etti ve Aydın'ı İtalyan nüfuz bölgesine bıraktı.

1 Ağustos: *Mahatma Gandhi Hindistan'da İngilizlerle "İşbirliğinden Sakınmak" (Non Cooperation) hareketini başlattı.*

Birinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartlarında Hindistan'da sıkıyönetim ilan edilmiş ve asayiş şiddete başvuruyla sağlanmıştı. Savaşın sonunda ise hükümete, sıkıyönetimi sürekli hale getirmekten daha ileri giderek büyük yetkiler veren ve her türlü keyfi hareket ve hapsedilmeleri mümkün kılıcı kanunlarla devam edilmek istendi. Ancak devrimci aydınlar, suikastçılar ve eşkıyaya karşı hükümete verilecek yetkilerin kanuni muhalefeti sindirmek için kullanılmasından endişe ettiler ve Yargıç Rovlat'ın başkanlığında hazırlanan kanunlara karşı mukavemet gösterdiler. Hükümet, muhalefetin hiçbir hafifletme önerisini dikkate almayarak, bu kanunlardan birincisini 17 Mart 1919'da çıkarttı.

Gandi, bu kanunlar aleyhindeki cereyanların başına geçti ve halkı bunlara karşı koymaya, fakat can ve mala dokunacak hareketlerden sakınmaya, yani taşkınlık ve şiddette bulunmamaya davet etti. İlk kanun çıktıktan sonra Gandhi, 6 Nisan 1919 gününü "Hartal" günü ilan etti. Yani o gün halkı hiçbir iş yapmamaya ve taşkınlık yapmadan toplantı ve gösterilerde bulunmaya ve matem tutmaya çağırdı. Fakat bundan önce 30 Mart'ta Delhi'de bir Hartal günü ilan edilmiş ve şehirde kargaşalık ve çarpışmalar görülmüş, Gandhi de oraya gitmek için Bombay'dan yola çıkmıştı. Hükümet onun Delhi ile Pencap iline girmesine izin vermedi. Bunun üzerine özellikle Sind'de ayaklanmayı andıran kargaşalıklar çıktı. Ardından iki Müslüman liderin sürülmesi, olayların daha da şiddetlenmesine sebep oldu ve hükümet halkın üzerine ateş açtı. Bunun üzerine Pencap'ta sokaklarda ve meydanlarda dört kişiden fazlasının bir arada dolaşması yasaklandı. 13 Nisan'da da halkın üzerine tanklarla saldırıldı ve büyük bir katliam yapıldı. Hükümetin bu tip olaylar karşısında sindirme ve baskı politikasına başvurması,

bütün Hindistan'da “Şeytan” diye adlandırılan İngiliz Hükümeti’ aleyhinde çok geniş bir hareketin ortaya çıkmasına yol açtı.

Genel Savaş sırasında bilhassa Mekke Şerifi Hüseyin Paşa’nın İngilizlere alet olarak Osmanlı’ya karşı ayaklanıp Müslümanların kutsal şehirlerini ele geçirmesi ve İngilizlerin Yunanlılar vasıtasıyla İzmir ve yöresinde giriştikleri katliamlara karşı Hinduların Müslümanları yanında yer almaları, Müslüman aydınların Hindu liderlerle aynı amaç uğruna birleşmeleri sonucunu doğurdu. 24 Kasım 1919’da Delhi’de “Tüm Hindistan Hilafet Konferansı” toplandı.²¹ 28 Mayıs 1920’de Hindistan Hilafet Komitesi Gandhi’nin hiçbir şekilde İngiliz Hükümeti’yle işbirliği yapmamak hareketini kabul ve tasvip etti. 30 Mayıs’ta Hindistan Kongresi’nin daimî komitesi, bu meseleyi incelemek için Kongreyi olağanüstü bir toplantıya çağırmaya karar verdi. 30 Haziran’da Allahabad’da Hilafet meselesini, yani Türk barışı işini incelemek üzere müşterek bir Müslüman-Hindu konferansı toplandı ve kral naibine bir aylık bir süre verildikten sonra İngilizlerle “İşbirliğinden Sakınmak” (Non Cooperation) hareketine başlanması kararlaştırıldı.

1 Ağustos 1920’de Gandhi bu işe fiilen başlayarak, İngiliz Hükümeti’nin vaktiyle kendisine vermiş olduğu üç madalyayı kral naibine geri gönderdi ve bu münasebetle gönderdiği mektupta Hilafet meselesi ve Pencap zulüm ve katliamları işleri düzelmedikçe, bu derece vicdansızca davranan ve kendisine karşı saygı ve sevgi beslenilmesine imkânı kalmayan bir hükümetle hiçbir bakımdan işbirliği yapmayacağını bildirdi. Eylül 1920 başlarında Hint Ulusal Kongresi üyeleri Gandhi’nin gösterdiği yola girmeye ve Hilafet, yani Türk barışı işiyle Pencap zulümleri işinde tatmin edilmedikleri takdirde bütün Hindistan halkının İngilizlerle hiçbir surette işbirliği yapmalarına karar verdi.

Hükümetle işbirliğinden sakınılması üç türlü boykot biçiminde ortaya çıktı: 16 yaşından küçük çocukların hükümetle ilgili okullara gönderilmemeleri; davacıların hükümet mahkemelerine gitmemeleri ve ihtilaflarını yerli hakemler vasıtasıyla çözümlemeleri ve yeni ıslahat kanunlarına göre seçilecek olan yasama kurulları seçimlerine kimsenin katılmaması ve adaylığını koymaması. İşbirliğinden sakınmak kararının ekonomik kısmı şu yönleri kapsıyordu: Yerli tüccarlar İngiliz malı alıp satmayacaklar, halk ipliğini kendisi

²¹ Tüm Hindistan Hilafet Konferansı’nın toplanması ve İngiltere aleyhinde bir Müslüman-Hindu işbirliğinin ortaya çıkmasının ayrıntıları için bakınız: 24 Kasım 1919 tarihi

bükmeye ve giyeceğini kendisi dokumaya teşvik edilecek ve aynı zamanda Kongre tarafından seçilecek olan bir komisyon ekonomik boykotu inceleyip bunu en başarılı biçimde yapmak imkânlarını tespit edecekti. Ayrıca “Hindistan Ulusal Hizmeti” adıyla kurulacak bir teşkilat ise “İşbirliğinden Sakınmak” için neler yapılacağını öğretecekti.

Böylece İngiltere’ye karşı bütün Hindistan halkı silahsız bir savaş ilan etmiş oldu. Başlangıçta hükümet bu hareket karşısında aldırılmazlık siyasetini güttü; sonra halkı devrimci liderlere karşı kışkırttı. Ancak bunlar aksi tesir meydana getirdi. Çok geçmeden Rovlat kanunları kaldırıldı, fakat Hindistan’da İngiliz egemenliği temelinden sarsıldı.

Gandi 1 Şubat 1922’de kral naibine bir ültimatom göndererek yedi gün içinde memnuniyet verici bir karşılık almazsa Hilafet meselesi (Türk Kuvayı Milliyesi’yle barış), Pencap’ta yapılan zulümlerin tamiri ve özerklik meselesi dolayısıyla Bardoli kentinde hükümete karşı “Sivil İtaatsizlik” (Civil Disobedience) hareketine gireceğini bildirdi. “İşbirliğinden Sakınmak” hareketi daha sonra “Sivil İtaatsizlik” hareketi olarak devam etti.

8 Ağustos: *Hitler, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi’ni (Nazi Partisi) kurdu.*

1918’de Munich’te kurulan Alman İşçi Partisi’ne 1919 yılında üye olan Adolf Hitler, kısa zamanda partinin liderliğini ele geçirdi. Hitler ile bu parti 8 Ağustos 1920’de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nazi Partisi) adını aldı ve 1920-24 yılları arasındaki karışıklıklarda sağcı akım içinde sivrilmeye başladı. Nazi Partisi, daha ilk kuruluşundan itibaren “Hücum Kıtaları” anlamına gelen SA’lar (Strun Abteilung) ile militarist bir yapıya dayandı. 1925’te de partinin kendi polis kuvvetini teşkil eden ve “Muhafız Kıtaları” anlamına gelen SS’ler (Schutz Staffeln) kuruldu. Her iki teşkilat da parti toplantılarında, sokak gösterileri ve yürüyüşlerinde ve özellikle komünistlerle mücadele ve çarpışmalarda partinin adeta askerî gücünü teşkil etti. 1924 Mayıs seçimlerinde 32 milletvekilliği ile ilk defa Alman Parlamentosuna (Reichstag) giren Nazi Partisi, 1924 Aralık seçimlerinde 14 milletvekilliğine düştü. 1929 “Dünya Ekonomik Buhranı”nın Alman ekonomisi üzerindeki kötü etkileri, Nazi Partisi’ne iktidar yolunu açtı. Nazi Partisi’nin daha ilk günlerden itibaren kendisine amaç edindiği meselelerin başında Versailles Antlaşması’nın yok edilmesi, komünist düşmanlığı,

Alman ırkının üstünlüğü ve Yahudi aleyhtarlığı geliyordu. 1925'in şartları içinde bu söylemler, birçok aydını Nazi Partisi'ne çekti.

10 Ağustos: *Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Sevr Barış Antlaşması imzalandı; Osmanlı İmparatorluğu parçalanarak "Doğu Sorunu" İtilaf Devletleri lehine çözümlendi.*

1920

İtilaf Devletleri, San Remo Antlaşması'nda belirledikleri esaslar çerçevesinde bir barış antlaşması taslağı hazırlayarak 11 Mayıs 1920'de Osmanlı İmparatorluğu'na verdiler. Osmanlı Hükümeti ve İstanbul'da padişahın başkanlığında toplanan bir olağanüstü kurulda, çok ağır hükümler taşıyan bu öneriler görüşüldükten sonra 22 Temmuz 1920'de kabul edilerek, barışın imzalanmasına karar verildi.

Bunun üzerine Müttefik Devletler (Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya; Bunların müttefikleri Belçika, Yunanistan, Hicaz, Ermenistan, Lehistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Çekoslovakya) ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalandı. Tamamı 433 madde olan ve ilk 26 maddesi Milletler Cemiyeti ile ilgili bulunan bu antlaşmaya göre;

- Osmanlı İmparatorluğu İstanbul ile Anadolu'nun küçük bir parçasından ibaret kalacaktı.
- İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalacak, fakat Müttefik devletler isterlerse bu hükmü değiştirebileceklerdi.
- Çanakkale ve İstanbul Boğazları, barış ve savaş zamanlarında bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açık olacaktı. Boğazlar, kurulacak olan uluslararası "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilecekti.
- İzmir ve Ege bölgesinin büyük kısmı ile Ege Adaları (Oniki Ada hariç) Doğu Trakya'nın bütünü Yunanistan'a verilecekti.
- Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan ile onun güneyinde özerk Kürdistan kurulacaktı.
- Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Suriye'yi Fransa, Irak ile Filistin'i İngiltere alacaktı.
- Osmanlı İmparatorluğu; Mısır, Sudan ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye bağlanmasını, Fas ve Tunus üzerindeki Fransız koruyuculuğunu kabul edecekti.

- Antalya ve Konya ile Edremit'e kadar olan yerleri İtalyanlar alacaktı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, Libya ve Oniki Ada üzerindeki bütün haklarında İtalya yararına vazgeçecekti.
- Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın yeni siyasî haritasını ve yapılan antlaşmaları tanıyacak, Brest-Litovsk Antlaşması'nın kaldırıldığını kabul edecekti.
- Osmanlı ordusu terhis edilecekti. Ancak iç güvenliği sağlamakla görevli olarak 50.000 kişilik bir kuvvet bulunabilecekti.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşın başında kaldırıldığını ilan ettiği kapitülasyonlar, genişletilerek yeniden yürürlüğe konacaktı.

Böylece, Mondros Mütarekesi'yle fiilen yıkılan ve işgal edilen Osmanlı İmparatorluğu, hukuken de parçalanıyor ve siyasî, ekonomik, malî, askerî alanlarda çok ağır yükümlülükler altına sokuluyordu.

Türkiye'nin parçalanmasını esas alan hükümler, 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imzalanan "Anadolu'ya dair Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya arasında üç taraflı anlaşma" adını taşıyan diğer bir diplomasi belgesi ile daha da ağırlaştırıldı.

Sonuç olarak Sevr Antlaşması ile, Avrupa'nın uzun zamandan beri yakından ilgilendiği "Doğu Sorunu", Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşarak ortadan kaldırılmasıyla, İtilaf Devletlerinin lehine çözümlenmiş oluyordu. Bu antlaşma padişah tarafından onaylanmamıştır.

31 Ağustos: *San Remo'da varılan mutabakat gereği Suriye ve Lübnan'ın manda rejimi altına konulmasından sonra, Fransız Yüksek Komiseri bir tamim yayınlayarak Beyrut, Beka, Trablusşam, Sayda ve Sur'u kapsayan büyük bir Lübnan devleti kurduğunu ilan etti.*

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Şerif Hüseyin'i Ortadoğu'da büyük bir İslam imparatorluğunun kralı olarak destekleyeceklerine dair taahhütte bulunmuşlardı. Şerif'in bu emelleri Lübnan ve Suriye Müslümanları arasında da taraftar buldu. Ancak böyle bir İslam-Arap esasına dayalı bir devletin kurulmasından uzun süredir kuşku duyan Lübnan Hristiyanları, geleneksel koruyucuları Fransa'ya yaklaşarak, bu Müslüman-İngiliz işbirliğine karşı Lübnan'ın bağımsızlığını desteklemesini Fransa'dan istediler. Ancak Fransa daha Şerif Hüseyin isyanı başlamadan önce İngiltere ile anlaşmıştı. Fransa ve İngiltere'nin Beyrut'taki temsilcileri Sykes ve Picot'un

kendi isimleriyle anılan bu anlaşmada Fransa'yla Halep, Hama, Humus ve Şam'ı da kapsayacak biçimde bütün Suriye konusunda anlaşılan İngiltere, Şerif Hüseyin ile yaptığı görüşmelerde Şerif'in kuracağı Arap devletine Lübnan'ın dahil edilmeyeceği görüşünü kabul ettirmişti.

1917'deki Şerif Hüseyin'in Hicaz'daki isyanı başarı kazandı. Şerif'in oğlu Faysal komutasındaki ordu, İngiliz kuvvetleri ile birlikte önce Filistin'e sonra Suriye'ye girdi. Osmanlı kuvvetleri geriledi ve 1 Ekim 1918'de Faysal Şam'a kadar ulaştı. Faysal, Şam'da Şerif'in adı altında bir askerî Arap Hükümeti kurulduğunu ve işgal altındaki tüm Suriye'de hükümranlığının geçerli olduğunu ilan etti.

Bu gelişmeler Fransızlarla Lübnan Hristiyanları'nın hiç hoşuna gitmedi. Ancak olaylar cereyan ederken Fransızlar boş durmadılar ve Lübnanlı ve Suriyeli Hristiyanlarla temasları sıklaştırdılar. Fransızların girişiyle Arap milliyetçiliğine karşı olan Lübnan ve Suriye'nin daha ziyade Katolik Hristiyanları 1917'de "Suriye Merkez Komitesi" adında Paris'ten koordine edilen bir komite çerçevesinde birleştiler. Fransız donanmasına ait bir filo da Suriye açıklarına demir attı. Sykes-Picot Antlaşması gereği İngilizler, Fransızların Suriye'ye yaptığı bu müdahaleye ses çıkarmadılar.

Hüseyin'in askerlerinin Beyrut'a kadar gelmesi Fransızları ve Lübnanlı Hristiyanları harekete geçirdi. Hüseyin'in ordusunun Baabda'ya kadar giderek kendilerine ait bir Arap bayrağını saraya asmaları Fransızları iyice kızdırdı. Bunun üzerine Şerif Hüseyin'e bağlı kuvvetleri Beyrut'tan çıkaran İngiliz ve Fransız kuvvetleri ülkedeki duruma hâkim oldular ve burada üç işgal bölgesi kurdular. Güneyde Filistin İngilizlere, kuzeyde Lübnan ve Suriye'nin sahil kesimleri Fransızların denetimine verilirken, kıynın ötesinde kalan iç Suriye toprakları Arap bölgesi olarak belirlendi. Böylece 1918 yılı itibarıyla Lübnan'da fiilen Fransız işgali başladı.

İşgalden sonra Fransız idaresi, Marunilerle işbirliği halinde ve onları koruyan biçimde gerçekleşti. Bu suretle Maruniler Fransa tarafından himaye edilerek Şerif Hüseyin'in Arap devleti tarafından işgal edilmekten korunuyor, Fransızlar da Hristiyanlarla işbirliği halinde ülkedeki varlıklarını rahatlıkla sürdürebiliyorlardı. Savaştan sonra toplanan Paris Konferansı'nda Maruni temsilcileri Fransız himayesi altında ayrı bir Lübnan devleti fikrini savunurken, bu amaç için kurulmuş olan Suriye Merkez Komitesi de bu görüşü destekliyordu. Ancak konferansta, Osmanlı ve Alman idaresi altında

olup Müttefiklerin fiili işgaline girmiş bulunan toprakların bağımsızlığa hazır olmadığı düşüncesiyle manda rejimine dahil edilmesi prensip olarak kabul edildi. Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ın emellerinden son derece kuşkulu olan Maruniler, Fransızların mandası altındaki bir geçiş döneminin bağımsızlığa gidecek en uygun ve sağlam yol olduğunu düşünürken; Suriye'deki Faysal taraftarları, manda rejiminin gereksiz olduğunu söyleyerek, doğrudan bağımsız bir devlet kurma fikrini savunuyorlardı. Suriyeli Arapların muhalefetine rağmen Müttefikler Yüksek Konseyi 24 Nisan 1920'de San Remo'da vardığı mutabakatla Suriye ve Lübnan'ın Fransız manda rejimi altına alınmasını kararlaştırdı. Faysal bu karara tepki gösterince, Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud 22 Temmuz 1920'de askerlerini toplayarak Faysal'ın ordusu üzerine harekete geçti. Faysal'ın ordusu Fransızlar tarafından geri püskürtülünce Temmuz ayı sonunda Fransızlar Suriye'yi de denetimleri altına aldılar.

31 Ağustos 1920'de Fransız Yüksek Komiseri Gouraud bir tamim yayınlarak Beyrut, Beka, Trablusşam, Sayda ve Sur'u kapsayan bir büyük Lübnan devleti kurduğunu ilan etti. Böylece Fransız mandası altında bir Lübnan devleti ortaya çıkmış oldu.

Fransız Yüksek Komiseri'nin altında çeşitli mezheplerin temsilcilerinden oluşan 17 kişilik bir Danışma Konseyi kuruldu. 8 Mart 1922'de bir adım daha atan Gouraud, Lübnan'daki bütün din ve mezheplerin temsil edildiği ve ülkedeki erkek seçmenlerin oylarıyla seçilen bir Temsilciler Meclisi kurdu. 25 Mayıs'ta seçilerek gelen bu meclis, ilk toplantısında Maruni Habib Paşa'yı Meclis Başkanlığı'na getirdi. Ancak Gouraud zamanında kurulan bu meclisin ömrü uzun sürmedi ve 1925 yılında zamanın Yüksek Komiseri General Maurice Sarrail tarafından meclis feshedildi.

1 Eylül: *Bolşevikler Bakü'de Comintern'in teşebbüsü ile "Doğu Milletlerinin İlk Kongresi"ni topladılar.*

Bolşevikler, bütün Doğu âlemini Batılılara karşı ayaklandırmaya çalışıyordu. Bolşevik idaresinin asıl amacı, komünist ihtilalini gerçekleştirmenin ilk kademesi olarak Asya milletlerinde uyanan milliyetçilik hareketlerini destekleyerek, Batı emperyalizminin bu yolla yıkılmasını temin etmek ve genel olarak Asya milletlerinde, özellikle Türkiye'de bir komünist cereyanı yarat-

maktı. Bolşevikler daha sonra “Bu milliyetçiliğin proletarya ayaklanmasının kudretli seli önünde kısa bir süre sonra yıkılacağına” inanıyorlardı.

Bu amaçla 1 Eylül 1920’de Bakü’de Comintern’in teşebbüsüyle “Doğu Milletlerinin İlk Kongresi”ni topladılar. Kongreye, çoğunluğu sömürge rejimi altındaki Doğu ülkelerinden gelen komünist partilerin temsilcilerinden 1981 delege katıldı. Komünist Enternasyonal’ın Başkanı Zinoviyef delegelere, “Kardeşler! Sizleri her şeyden önce İngiliz emperyalizmine karşı kut-sal savaşa davet ediyoruz” diye hitap etti. Kongrede iki ana konu üzerinde yoğunlukla duruldu:

- I) Doğu halklarının ulusal kurtuluş mücadeleleri beklenen dünya devrimi açısından nasıl değerlendirilecek.
- II) Comintern bu konuda nasıl bir strateji izleyecek. Kongre’de komünist nitelikli olmayan -bu sırada Anadolu’daki kurtuluş mücadelesi dahil- ulusal kurtuluş hareketlerine karşı nasıl bir tutum takınılacağı da tartışıldı. Bundan başka Doğu memleketlerinin işçileri için Moskova’da bir üniversite açılmasına karar verildi.

7 Eylül: *Fransa ile Belçika arasında askerî bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Savaştan sonra Almanya’nın mağlup düşmesi, Rus ordusunun Bolşevik ihtilalinin ardından değerlerini kaybetmesi, Fransa’yı Avrupa’nın askerî yönden en güçlü devleti haline getirdi. Böyle olmakla beraber Fransa, kendi güvenliğini sadece askerî kuvvetlerin üzerine dayandırmak istemiyor, bu güvenliği siyâsî bir yolla da kuvvetlendirmek istiyordu.

Fransa, İngiliz ve Amerikan garantilerinden mahrum kaldıktan sonra Avrupa’da küçük devletleri kendi ittifakına almak istedi. Savaştan önce Almanya’nın doğusunda Rus ittifakına dayanmış olan Fransa, şimdi Rusya’nın sahnedan çekilmesi üzerine savaş sonu barış düzeninden memnun kalan devletlerle dostluk ilişkileri kurma yoluna gitti. Bunun için ilk askerî ittifak antlaşmasını 7 Eylül 1920’de Belçika ile imzaladı. Almanya’ya karşı Fransa ile ortak menfaatlere sahip olan Belçika, Fransa’nın Almanya etrafında kurduğu çemberin ilk halkasını teşkil etti.

12 Kasım: *İtalya ile Yugoslavya arasında Fiume Meselesi ile ilgili olarak Cenova civarındaki Rapollo’da bir antlaşma imzalandı.*

Fiume, 1915 Londra Antlaşmasıyla İtalya'ya bırakılan yerler arasında değildi. Fakat harp sonrasında Fiume halkı bir plebisit yaparak, İtalya'ya katılmak arzusunda olduğunu belirtti. İtalya delegeleri barış konferansında bu plebisite dayanarak Fiume'yi istedilerse de bu, ABD Başkanı Wilson'un, sınırların milliyetler prensibine göre çizilmesi ilkesine ters düştüğü gerekçeyle reddedildi. Wilson, aynı zamanda harp içinde imzalanmış gizli antlaşmaları da tanımıyordu. İtalyan Hükümeti Haziran 1919'da Fiume'nin Milletler Cemiyeti'nin kontrolü altında bir devlet olmasını kabul etti.

Fiume şehrinin nüfusunun çoğunluğu İtalyan'dı. Fiumeli İtalyanlar bu karara itiraz ettiler ve burada karışıklıklar çıkardılar. Şair Danonçiy, Venedik'te topladığı bir gönüllü ordusu ile Fiume üzerine yürüdü ve 12 Eylül 1919'da şehri işgal ederek, Fiume'nin bağımsızlığını ilan etti. Bu olay, İtalya ile Yugoslavya ilişkilerini gerginleştirdi, fakat müttefikler bu meselenin hallini, İtalya ile Yugoslavya arasında yapılacak müzakerelere bıraktılar. Uzun süren müzakereler sonunda 12 Kasım 1920'de İtalya ile Yugoslavya arasında Rapollo Antlaşması imzalandı. Buna göre Dalmaçya Yugoslavya'ya, Sara şehri ve etrafındaki 17 km'lik çevresi ile İstriya, İtalya'ya bırakılıyor, Fiume ise bağımsız ve tarafsız bir devlet oluyordu. Bu antlaşmadan sonra İtalya, Fiume üzerine karadan ve denizden asker yolladı. Sonunda Şair Danonçiy şehri boşaltmaya mecbur kaldı. Fakat İtalya ile Yugoslavya arasında uzun ömürlü bir dostluk kurulamadı.

2 Aralık: *Rusya Ermenistan'ı işgal ederek bağımsızlığına son verdi.*

Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Rusya'dan ayrılma hareketleri hız kazandı. Bu dönemde Rusya ardı ardına gelen "bağımsızlık" ilanları karşı karşıya kaldı ve imparatorluk dağılmaya başladı. İhtilalin ardından 7 Kasım 1917'de ilk olarak Ukrayna bağımsızlığını ilan etti ve Ukrayna Halk Cumhuriyeti adını aldı. Ardından Beyaz Rusya, Finlandiya, Polonya, Tuva, Moldovya, Kuzey Kafkasya, Kafkasötesi ve Baltık cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. 1917-1920 yılları arasındaki iç savaş ve beraberinde getirdiği sosyal çalkantılar Rusya'daki ulusal problemleri iyiden iyiye kızıştırdı. İhtilal ülkedeki ulusal hareketleri özendirerek merkezkaç eğilimleri güçlendirdi.

Rusya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmiş olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetleri, Rusya iç savaşın zor şartları içerisinde bulunduğu sürece bağımsızlıklarını koruyabildiler. Fakat iç savaşın kazanan

tarafı olan Bolşeviklerin ülkenin büyük kısmında “savaş komünizmi” rejimini uygulamaları, Ruslar dahil bütün halkların kendi kaderini tayin etme süreçlerini sona erdirdi. Sonunda Kızılordu 2 Aralık 1920’de Ermenistan’ı işgal ederek bu devletin bağımsızlığına son verdi.

3 Aralık: *Ermenistan ile Ankara Hükümeti arasında Gümrü Barış Antlaşması imzalandı.*

Paris Konferansı’na katılan Ermeniler, Sevr Antlaşması hükümlerine göre Kafkasya’dan Çukurova’ya kadar olan bölgeyi istediler; bunu gerçekleştirmek için de Kilikya’da ve Oltu’da Müslüman halka karşı katliamlara giriştiler ve Oltu’yu istila ettiler. Ankara Hükümeti’nin, Ermenilerden Oltu’nun boşaltılmasını istemesine karşılık Ermeniler, Türkiye’nin bütün doğu illerini istilaya hazırlandılar. Bunun üzerine Ankara Hükümeti, Ermeni sorununun ancak Taşnak yönetimine karşı yapılacak askerî bir harekâtla çözümleneceği yönünde bir karar aldı. Ancak böyle bir harekâtı başlatmakla suçlanmayı istemediklerinden, ilk davranışın Ermenilerden gelmesini beklediler.

Çok geçmeden Ermeniler, 24 Eylül’de Kötek ve Bardiz ilçelerinde karşı saldırıya geçtiler ve kısmen de başarı sağladılar. Bunun üzerine Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu, dört gün sonra karşı saldırıya geçerek Sarıkamış’ı aldı ve Oltu ile Ardahan arasındaki Merdenek kasabasına girdi. Arkasından 28 Ekim’de Kars’a taarruz başlatıldı ve burası da ele geçirildi. Daha sonra Gümrü’ye saldıran Türk ordusu, Ermenistan’ın başkenti Erivan yakınlarına kadar sokuldu. Daha fazla kayıp vermek istemeyen Ermeni yönetimi, 6 Kasım’da mütareke istemek zorunda kaldı.

Mütarekeye göre; Ermeni ordusu Gümrü’yü boşaltarak Arpaçay Irmağı’nın 15 km doğusuna çekilecek, barış görüşmeleri sırasında Türk ordusu Gümrü kalesini, demiryolunu ve şehrin 10 km derinliğinde çevresini işgal edecek, genel düzeni ve halkın güvenliğini sağlayacaktı.

Mütarekeden sonra barış görüşmelerine geçildi ve ardından 3 Aralık 1920’de Gümrü Barış Antlaşması imzalandı. Barış Antlaşmasına göre; Türk Hükümeti, daraltılmış sınırlar içinde Ermenistan’ın bağımsızlığını tanıyor; anlaşmazlık konusu olan Kars ili ve Sürmelirem ilçesinin geleceğinin, üç yıl içinde yapılması öngörülen bir plebisitle kararlaştırılmasını, bu süre içinde karma Türk-Ermeni jandarmasının söz konusu yerlerde barış ve düzenden sorumlu olmasını kabulleniyorlardı. Ermenistan, Sevr Antlaşması’nı

tanımamayı, Avrupa'daki temsilcilerini geri çağırmayı ve İtilaf Devleti temsilcilerini, Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında bir antlaşma yapıncaya dek Erivan'a sokmamayı; Ermeni ordusunun 1.500 ere indirilmesini (Jandarma için böyle bir sınırlama yapılmadı.); Türkiye'ye karşı Ermenilerin diğer devletlerle yaptığı tüm antlaşmaların kaldırılmasını; taraflar, kendi memleketlerinde kalan iki taraf vatandaşlarının eşit haklara sahip olmasını ve diplomatik ilişkilerin bir an önce başlatılmasını kabul ediyorlardı. Ayrıca Türk koruyuculuğu altında yerel özerklik verilecek olan İtur ve Nahcivan illerinin, ileride uluslar ilkesine göre kendi kaderlerini yine kendilerinin tayin edecekleri kabul ediliyordu.

Rusya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmiş olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetleri, Rusya iç savaşın zor şartları içerisinde bulunduğu sürece bağımsızlıklarını koruyabildiler. Fakat iç savaşın kazanan tarafı olan Bolşeviklerin ülkenin büyük kısmında "savaş komünizmi" rejimini uygulamaları, Ruslar dahil bütün halkların kendi kaderini tayin etme süreçlerini sona erdirdi. Sonunda Kızıldordu 2 Aralık 1920'de Ermenistan'ı işgal ederek bu devletin bağımsızlığına son verdi.

5 Aralık: *Yunanistan'da yapılan halkoylamasında, sürgünde bulunan eski Kral Konstantin'in ülkesine dönmesi kabul edildi.*

Yunanistan'da Kral Konstantin, Müttefikler tarafından 12 Haziran 1917'de tahttan indirilip sürgüne gönderilmiş ve yerine ikinci oğlu Alexandre tahta çıkmıştı. Venizelos'un Atina'ya dönüp Bulgarlara savaş açmasının ardından Konstantin de İsviçre'ye gitti. Yerine tahta geçen oğlu Alexandre'nın maymun ısırması sonucu Ekim sonlarında ölmesi üzerine 5 Aralık 1920'de yapılan bir plebisitle, vatandaşların ezici bir çoğunluğu eski kral Konstantin'in dönmelerini istedi. Plebisit sonucunda Yunanlılar sevinçten, "İsa dirildi, geliyor! Konstantinimiz geliyor!" diye haykırıyorlardı. Alexandre zamanında başbakan olan Venizelos ise bu değişiklik üzerine memleketini terk etti.

6-11 Ocak: *Birinci İnönü Muharebesi'yle Yunanlıların Ege bölgesindeki ilerlemeleri durduruldu.*

15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunanlılar, ileri harekâta devamla Milne Hattına (Ayvalık-Soma-Akhisar-Aydın) ulaştılar. 22 Haziran 1920'de iki koldan tekrar harekâta geçen Yunanlılar, Kuzey Grubu ile 30 Haziran 1920'de Balıkesir, 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal ettiler. Salihli-Afyon istikametinde ilerleyen Güney Grubu ise 29 Ağustos 1920'de Uşak bölgesini ele geçirdi.

27 Aralık 1920'de Kütahya yöresinde çıkan Çerkez Ethem Ayaklanması'ndan istifade eden Yunanlılar, 6 Ocak 1921'den itibaren İnönü-Eskişehir istikametine doğru ilerlemeye başladılar. Yunanlılar'ın iki tümen kadar kuvvetle Bursa-İnönü istikametinde başlattıkları taarruzları, Aksu-Dimboz hattından itibaren takviyeli 24. tümen tarafından karşılandı. 6-10 Ocak 1921 tarihleri arasında cereyan eden muharebeleri kaybeden Yunan birlikleri tekrar Bursa bölgesine çekildiler. Böylece Yunanlılar'ın Ege'deki ilerleyişi durduruldu.

Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra Ankara Hükümeti' 21 Ocak 1921'de toplanan Londra Konferansı'na davet edildi.

13 Şubat: *Fransa ile Polonya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Fransa'nın, Rusya'nın sahneden çekilmesinin ardından, savaş sonu barış düzeninden memnun olan devletlerle ittifak yapma politikasının ilkinin Belçika ile 7 Eylül 1920'de yaptığı ittifak teşkil ediyordu. Fransa'nın ittifakına aldığı ikinci devlet ise Polonya idi. Savaştan sonra 30 milyon nüfuslu bir Polonya kurulmuştu ve bütün komşularıyla ihtilaf halinde idi. Almanya ile Dantzig ve Alman azınlıkları yüzünden, Çekoslovakya ile Taşen, Litvanya ile Vilna sebebiyle araları açıldı. Fransa, Polonya'yı eski müttefiki Rusya'nın yerine koyduğu için Kızılordu karşısında onun yardımına koşmuştu. Polonya-Rusya savaşı sona erer ermez Fransa Polonya ile 13 Şubat 1921'de bir ittifak antlaşması imzaladı. Buna göre taraflardan biri bir

saldırıya uğrarsa, topraklarının korunması için alınacak tedbirler konusunda birbirlerine danışacaklardı.

Fransa, Belçika ve Polonya ile yaptığı ittifak antlaşmalarından başka Küçük Antant'ı oluşturan devletlerden her biri ile de ayrı ayrı ittifaklar yaptı.

21 Şubat: *Rusya Gürcistan'ı işgal ederek bağımsızlığına son verdi.*

Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Rusya'dan ayrılma hareketleri hız kazandı. Bu dönemde Rusya ardı ardına gelen "bağımsızlık" ilanları ile karşı karşıya kaldı ve imparatorluk dağılmaya başladı. İhtilalin ardından 7 Kasım 1917'de ilk olarak Ukrayna bağımsızlığını ilan etti ve Ukrayna Halk Cumhuriyeti adını aldı. Ardından Beyaz Rusya, Finlandiya, Polonya, Tuva, Moldovya, Kuzey Kafkasya, Kafkasötesi ve Baltık cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. 1917-1920 yılları arasındaki iç savaş ve beraberinde getirdiği sosyal çalkantılar Rusya'daki ulusal problemleri iyiden iyiye kızıştırdı. İhtilal ülkedeki ulusal hareketleri özendirerek merkezkaç eğilimleri güçlendirdi.

Rusya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmiş olan üç Kafkas cumhuriyeti, Rusya iç savaşın zor şartları içerisinde bulunduğu sürece bağımsızlıklarını koruyabildiler. Fakat Rusya'da iç savaşın son bulmasından sonra Kızılordu 21 Şubat 1921'de Gürcistan'ı işgal ederek bu devletin bağımsızlığına son verdi.

Sovyet tecavüzü karşısında Gürcü Hükümeti 25 Şubat'ta Tiflis'i boşalttı, 14 Mart'ta Sovyetler'le mütareke imzaladı ve 17 Mart'ta da aynı devlet ile yaptığı bir sözleşme ile Batum'un Sovyetler tarafından işgalini kabul etti. Aynı gün Gürcü Hükümeti, Müttefik devletlere ait gemiler ile ülkeyi terk etti ve 19 Mart'ta Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti ilan edildi.

23 Şubat: *Gürcistan ile yapılan antlaşmayla Ardahan, Artvin ve Batum Türk Hükümeti sınırları içine girdi.*

Türk kuvvetleri Ermenistan'ı yenilgiye uğratıp Güney Kafkasya'ya girince, Gürcistan ile temas haline geçtiler. Temmuz 1920'de İngilizlerin Batum'u terk etmesi üzerine burasını Gürcüler işgal etmişlerdi. Batum'un Gürcüler tarafından işgali, Osmanlı devleti ile Sovyetler Birliği arasında Birinci Dünya Savaşı'nı sonuçlandıran Brest-Litovsk Antlaşması'na aykırı düşüyordu.

1920 yılı içinde önce Azerbaycan'da sonra da Ermenistan'da birer Bolşevik Hükümeti kurmaya muvaffak olan Sovyetler Birliği, Gürcistan'daki Menşevik Hükümeti'ni devirme teşebbüsüne girişti. Sovyetler'e karşı Ankara Hükümeti'nin yardımını sağlamak için Gürcü Hükümeti Ankara ile münasebet kurdu ve 1921 yılının başında Ankara'ya bir elçi gönderdi. Gürcistan elçisi M. Simeon Medivani 8 Şubat'ta itimatnamesini Mustafa Kemal'e verdi. Mustafa Kemal ile temasa geçen elçi, o sırada Sovyetler'in tehdit ve tecavüz hareketlerine maruz kalan Gürcistan'ın bazı bölgelerini, özellikle Batum'u Sovyet işgalinden kurtarmak için buraların Türk kuvvetleri tarafından geçici olarak işgal edilmesini teklif etti. Sovyet kuvvetleri ise 21 Şubat'tan itibaren Gürcistan'ı işgale başladı. Bunun üzerine Ankara Hükümeti 22 Şubat'ta Gürcü Hükümeti'ne gönderdiği bir ultimatomla Brest-Litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye verilen ve halen Gürcülerin elinde bulunan Artvin ve Ardahan'ın iadesini istedi. Bu talebin Gürcü Hükümeti tarafından kabul edilmesi üzerine 23 Şubat 1921'de Türk Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti arasında bir antlaşma yapıldı. Antlaşmayla Ardahan, Artvin ve Batum Türkiye'ye terk edildi.

Sovyetler'e karşı zaman kazanmak amacıyla Batum'un geçici olarak işgali hakkında yapılan teklif ise Mustafa Kemal tarafından kabul edilmedi. Ancak Kazım Karabekir komutasındaki Türk orduları, Sovyet ordularının Batum'a yaklaşmasından bir hafta önce 11 Mart'ta Batum'u kayıtsız şartsız işgal etmişti. Öte yandan, Sovyet tecavüzü karşısında Gürcü Hükümeti 25 Şubat'ta Tiflis'i boşaltmış, 14 Mart'ta Sovyetler'le mütareke imzalamış ve 17 Mart'ta da aynı devlet ile yaptığı bir sözleşme ile Batum'un Sovyetler tarafından işgalini kabul etmişti. Aynı gün Gürcü Hükümeti, Müttefik devletlere ait gemiler ile ülkeyi terk etmiş ve 19 Mart'ta Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmişti.

Batum'un Gürcüler tarafından Sovyetler'e terk edilmesi üzerine, halen bu şehri işgal etmiş bulunan Türk kuvvetleri ile Sovyet kuvvetleri arasında çatışma tehlikesi ortaya çıktı. Bu tehlike 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasıyla giderildi.

23 Şubat-31 Mart: *Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapılması için İtilaf Devletleri Londra Konferansı'nı düzenlediler.*

Batı cephesinde Türk ordusunun İnönü mevkiinde saldırıya geçen Yunan kuvvetlerini geri çevirmesi, İtilaf Devletlerinin siyasî durumlarında yeni gelişmelere neden oldu. Bu devletler Yunanlılarla yürüttükleri savaşı bırakarak Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapmayı düşündüler. Böylece Anadolu'daki Türk millî direnişini sona erdirmek mümkün olabilecekti.

25 Ocak 1921'de Paris'te toplanan İtilaf Devletleri 21 Şubat'ta Londra'da Osmanlı ve Yunan delegelerinin de katılacağı bir konferans toplamaya karar verdiler. Osmanlı heyeti içinde Mustafa Kemal Paşa veya yetki almış delegeler de isteniyordu.

Osmanlı Sadrazamı, M. Kemal Paşa'ya bu resmî daveti bildirdi. Ancak Büyük Millet Meclisi Hükümeti, İstanbul Hükümeti'ni tanımadığı için onlarla beraber böyle bir toplantıya gitmeyi reddetti. Sevr Antlaşması metni üzerinde de görüşülemezdi; çünkü meclis bu antlaşmayı kabul etmemişti. Bu davete ayrıca çağırıldığı takdirde Ankara Hükümeti delegeleri katılabilirdi. Bunun üzerine İtalya'nın aracılığıyla Ankara Hükümeti konferansa ayrıca çağırıldı.

Sevr Antlaşması'nın şartlarını biraz daha hafifletmek üzere 23 Şubat-31 Mart 1921 tarihleri arasında toplanan Londra Konferansı'na, İstanbul Hükümeti adına katılan Tevfik Paşa, "Söz, milletimizin asıl temsilcilerine aittir" diyerek sözü Ankara Hükümeti temsilcisine bıraktı ve salonu terk etti. Osmanlı delegelerinden Mustafa Reşit Paşa da "Anadolu heyeti bütün Türkiye adına söz söylüyor" diyerek Tevfik Paşa'yı destekledi. Konferans sonunda İtilaf Devletlerinin Sevr Antlaşması'nda yaptıkları ufak değişiklikler, Türkiye'yi tatmin etmekten uzak olduğu için Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmedi.

Ankara Hükümeti heyet başkanı Bekir Sami Bey'in İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlarla yaptığı bazı mukavelenameler²² ise Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmadı.

²² Ankara Hükümeti adına Londra Konferansı'na katılan Bekir Sami Bey'in İngilizlerle yaptığı mukavelename şöyledir: Anadolu Hükümeti tuttıkları bütün esirleri geri verecek, buna karşılık İngilizler esirlere fena muamele etmiş olanlardan gayri Türk esirlerini göndereceklerdi. Bu elbette eşit şartlarda yapılmış bir anlaşma değildi. Özellikle Türklerin suçlu olarak yargılanma hakkı bu devlete tanınmış oluyordu. Malta'daki Türk esirlerine fena muamelede bulunulmaması için İngiliz esirleri Anadolu'da tutuklu bulunuyordu.

26 Şubat: *Sovyet Rusya ile İran arasında bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalandı.*

Sovyet Rusya, ilk yıllarından itibaren uygulamaya başladığı kendi sınırlarını çevreleyen devletlerle tarafsızlık ve saldırmazlık paktları imzalama politikası gereği 26 Şubat 1921’de İran ile de bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzaladı. İmzalanan bu antlaşmayla, Sovyetler İran’ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ediyordu. İran ise bu antlaşmayla Sovyet Rusya ile münasebetlerini yakınlaştırmayı tercih ediyordu. Antlaşma İngiltere’ye karşı yapılmıştı ve 6. maddesinde şöyle deniyordu: Üçüncü devlet veya onun müttefikleri, Sovyet Rusya’ya karşı İran’ı tehdit eder veya İran topraklarını bir hareket üssü haline getirir ve İran da buna engel olamazsa, Sovyet Rusya İran topraklarına askerini sokma hakkını kazanıyordu. Tabii bu hüküm birinci planda İngiltere’ye yöneltilmişti.

1 Ekim 1927’de Sovyet Rusya ile İran arasında 1921 Antlaşması hükümlerini de teyit eden yeni bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması daha imzalandı.

28 Şubat: *Rusya’da NEP (Yeni İktisadi Siyaset) Dönemi başladı.*

Lenin, 28 Şubat 1921’de toplanan X. Rus Komünist Partisi Kongresi’nde, “Küçük ferdî üretim düzeyinden doğrudan doğruya sosyalizme geçişi gerçekleştirmek kudretine daha sahip olamadığımızdan, küçük üretim ve mübadelenin tabii sonucu olarak kapitalizmden belirli bir derecede yararlanmak ve dolayısıyla nüfusun büyük kitlelerinin isteklerini göz önünde tutmak zorundayız... Belirli bir dereceye kadar mübadele hürriyeti dolayısıyla iç ticaret serbestliği, yani kapitalizm gereklidir” şeklinde konuştu ve Yeni İktisadi

Fransızlarla yapılan mukavelede ise Güney cephesindeki savaşa son verilecek, Kuvayi Milliye’nin silahları toplanacak, zabıta kuvvetlerine Fransızlar da katılacak, tayin ettikleri memurlar aynen kalacak, Fransızların boşaltacakları bölgelerin ekonomik teşebbüsleri yerli sermaye ile yapılamazsa bunlar Fransızlara verilecekti. Ergani madeninin imtiyazı yine Fransızlara verilecek, ancak burada bir sınır düzeltilmesi ile Gaziantep ve Urfa Türkiye’ye bırakılacaktı (11 Mart 1921).

İtalya ile yapılan anlaşmada da şu şartlar vardı: İzmir ve Trakya’nın Türkiye’ye bırakılmasını konferansta savunma karşılığı olarak Antalya, Burdur, Muğla, Isparta ile Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya’nın sonradan tayin edilecek kısımlarında yapılacak ekonomik girişimler için İtalyanlara öncelik hakkı tanınacaktı. Ereğli madeni imtiyazının bir İtalyan-Türk şirketine devredilmesi de kabul edilmişti.

Siyaset (NEP)'in uygulanmasını başlattı. Lenin'in başlattığı bu dönemde, savaş komünizminin terk edilerek pazar ekonomisine geçiş gerçekleştirilmek isteniyordu. Bu dönemde tarım ürünlerine el koymaktan vazgeçildiği gibi, köylülere ürünlerini pazarlama ve dilediği gibi saklama özgürlüğü de verildi. Küçük esnafı, tüccarları ve 20 işçiden daha az kişinin çalıştığı sanayi işletmelerini devletleştirmekten vazgeçildi. Yabancı sermayeye çeşitli tavizler verildi. Buna karşılık devlet; bankalar, büyük sanayi kuruluşları ve ulaşım üzerindeki hâkimiyetini korudu. 1918 yılında kaldırılmış olan miras yeniden konuldu. NEP, bir anlamda uzun vadede Bolşeviklerin güçlenmesine dayalı geçici uzlaşma politikası idi.

NEP ile beraber iktisadî hayatta kısa sürede bir düzelme görüldü. 1925'teki tarım üretimi 1913'teki seviyesine ulaştı. Bu arada sanayi üretiminde tekrar canlanma yaşanmaya başlandı; para da istikrar sağlandı.

28 Şubat: *Afganistan ile Sovyet Rusya arasında bir dostluk antlaşması imzalandı.*

Muhammed Veli Han başkanlığındaki bir heyetin Taşkent ziyareti dönüşünde Moskova'da 28 Şubat 1921'de Afganistan ile Sovyet Rusya arasında bir dostluk antlaşması imzalandı. İmzalanan antlaşmayla; iki taraf birbirlerinin bağımsızlığını tanıyor ve birbirlerinin aleyhinde olacak anlaşmalar yapmamayı üstleniyorlardı. Rusya'nın Afganistan'da konsolosluklar açmasına izin veriliyor ve her iki tarafın da Doğu milletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları gerektiği hususunda hemfikir oldukları belirtiliyordu. Ayrıca iki taraf Buhara ve Hiva'nın bağımsızlığını tanıyorlardı. Lenin'in verdiği söze göre, geçen yüzyılda Afganistan'a ait bulunan toprakların bu ülkeye iadesi de kabul ediliyordu. Bunlardan başka iki devlet arasında olağan ve sürekli münasebetler kurulduktan sonra Rusya'nın Afganistan'a malî yardımda bulunması ve Afganistan'ın ihtiyaç duyacağı uzmanları bu ülkeye göndermesi öngörülüyordu.

Böylece Afganistan Sovyetler'e yakınlaşmış oluyordu. Bu yakınlaşma İngiltere'de oldukça büyük tepkiler uyandırdı ve kaygılara yol açtı. Antlaşmadan sonra iki devlet arasında sınır anlaşmazlıkları ve çatışmaları eksik olmadı. Sovyetler Birliği, Afganistan'la aralarını bozmamak ve ekonomik yardım yoluyla Afganistan'ı nüfuzu altına almak için özel bir çaba harcadı.

Antlaşmanın Buhara ve Hiva'nın bağımsızlıklarıyla ilgili kısımları uygulanmadı.²³ Rusya 10 Nisan 1927'de Afganistan'la bir saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması imzaladı.

1 Mart: *Ankara Hükümeti ile Afganistan arasında Moskova'da bir dostluk antlaşması imzalandı.*

Sovyetler'le bir dostluk antlaşması imzalamak için Ankara Hükümeti adına Moskova'ya gitmiş bulunan Türk heyeti ile, yine Sovyetler'le bir dostluk antlaşması imzalamak için Moskova'ya gelmiş bulunan Afgan heyeti arasında 1 Mart 1921'de bir dostluk antlaşması imzalandı. On maddeden oluşan bu antlaşmaya göre; Türkiye'nin Afganistan tarafından tanındığı belirtildikten sonra, tüm doğu halklarının, özellikle Hiva ve Buhara halklarının kesin özgürlük ve bağımsızlıkları kabul ediliyor; herhangi bir emperyalist devletin taraflardan birine saldırması, doğrudan doğruya kendilerine yapılmış bir saldırı olarak değerlendiriliyor ve buna tüm güçleriyle karşı koyacakları belirtiliyor; taraflardan herhangi birine düşman olan bir devletle antlaşma imzalamamaları ve diğer devletlerle bir antlaşma yapılmadan önce birbirlerine bilgi vermeleri kabulleniliyor; ekonomik ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesi için gereken anlaşmaların sonradan yapılması ve birbirlerine elçi atanması; birbirlerinin ihtiyaç duydukları konularda tarafların bilgilendirilmesi ve Türkiye'den Afganistan'a subaylar ve öğretmenler gönderilmesi kabul ediliyordu.

Böylece Anadolu hareketinin, bütün doğu milletlerinin kurtuluş hareketinin bir parçasını oluşturduğu uluslararası bir antlaşmaya konu ediliyordu. Ayrıca sömürge ve istila politikalarına karşı diğer devletlerle birlikte aktif bir biçimde mücadele edileceği belirtiliyordu.

16 Mart: *Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması'yla Türkiye Sovyetler'den geniş çaplı askerî yardım ve doğu sınırlarını güvence altına aldı.*

²³ 1917 Bolşevik ihtilali'nden sonra Sovyet yönetimi Şubat 1918'de Taşkent'i, ardından Türkistan'ı işgal etti. Sovyet yönetimi, kurduğu Kızılordu'yu çarlık yönetiminin dağılmasını fırsat bilerek toparlanmaya çalışan Orta Asya Türkleri'nin üzerine sevk etti. 1919'da Hiva Hanlığı, 1920'de de Buhara Hanlığı ortadan kaldırıldı ve yerine Harezm ve Buhara Halk Cumhuriyetleri kuruldu.

Sovyetler Birliği, Batılılardan duyduğu korku ile etrafını çevreleyen devletlerle bir dostluk politikasına girişti.²⁴ Önemli olan, kendisine komşu olan devletlerin Batılıların bir saldırısına alet olmaması ve Sovyetler Birliği'nin Batılılardan herhangi biriyle çatışması halinde bu komşu devletlerin tarafsız kalmaları idi. Bunun sonucu olarak Sovyet Rusya komşuları ile olan ilişkilerini gittikçe artan bir dostluk havası içinde geliştirdi. Zira dışarıda toprak emeli beslemeyen Rusya, kendisine karşı ihtilal aleyhtarı bir koalisyon kurulması ihtimalinden endişelendiği için komşuları ile iyi ilişkilerde bulunmaya önem veriyordu. İşte bu düşüncelerle 16 Mart 1921'de Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalandı. Yirmi yıl süreli olan bu anlaşmaya göre;

- Sovyet Rusya, Misak-ı Millîyi tanıyor ve Büyük Millet Meclisince kabul edilmemiş hiçbir devletlerarası senedi (Sevr Antlaşması kastediliyor) tanımamayı kabul ediyordu. Rusya, Kars ve Ardahan'ın Türkiye'de, Türkiye ise Batum'un Gürcistan'da kalmasına razı oluyordu.
- Rusya, Türkiye'nin Batum limanından her türlü gümrük resim ve tekliflerinden muaf olarak serbest bir surette faydalanmasına muvafakat ediyordu.
- İki devlet arasında şimdiye kadar akdolunan bütün anlaşmalar, tarafların karşılıklı menfaatlerine uymadığı için hükümsüz kalıyordu.
- Rusya, Türkiye'de kapitülasyon usulü ile herhangi bir surette münasebeti olan her türlü muamele ve hukukun icra ve istimalini hükümsüz sayıyordu.

Ankara Hükümeti bu anlaşma sayesinde doğu sınırlarını güvenlik içine almış, Doğu'da Rus dostluğuna dayanarak Batı'daki mücadelesinde serbest kalma imkânlarını eline geçirmişti. Rusya ise, "Millî Mücadele"nin zor şartları içinde Türkiye'ye silah, para ve cephane yardımında bulunurken, aynı zamanda kendi güvenliğinin şartlarını da hazırlamış olmaktaydı. Zira Türkiye'nin yenilgisi Anadolu'yu İngiltere'nin nüfuzu altına düşürecek; İngiltere, büyük Yunanistan ve büyük bir Ermenistan yolu ile Yakındoğu'ya hâkim bir duruma gelecek, bu ise daimî bir tehlikeyi Sovyet kapılarına

²⁴ Sovyet Rusya 1920 Şubat'ında Estonya, 1920 Temmuz'unda Litvanya, 1920 Ağustos'unda Letonya, 1920 Ekim'inde Finlandiya ile anlaşmalar yaparak onların bağımsızlığını tanıdı. 1921 Şubat'ında İran'la, 1921 Mart'ında Afganistan'la, yine 1921 Mart'ında Türkiye ile ve aynı yılda Polonya ile dostluk anlaşmaları yaptı.

yaklaştırmış olacaktı. Rusya'nın eski siyasî geleneği de Anadolu'nun Batılıların nüfuzundan uzakta ve aynı zamanda zayıf bir devletin elinde kalmasını gerektiriyordu.

16 Mart: *İngiltere Rusya ile ticaret anlaşması imzalayarak yeni rejimi fiilen tanıdı.*

1921

Batılılar, Rusya'daki iç savaşa müdahale etmelerine rağmen Bolşevizm'i yıkamayacaklarını anladılar. Aynı zamanda, Birinci Dünya Savaşı'ndan yorgun ve bezgin bir vaziyette ayrılmaları, kamuoylarında yeni bir savaşın uzayıp gitmesini istememelerine neden oldu. Diğer taraftan Batı ve özellikle İngiltere, Rusya ile ticarî ilişkilere girişilmesini arzu ediyorlardı. Bu nedenle Batılılar, henüz diplomatik ilişkiler kurulmadan Rusya ile ticarî ilişkiler kurdular. Bunu yaparken, Rus pazarının Alman tekelinden kurtarılması düşüncesinin yanında, Rus-Alman yakınlaşmasının önlenmesi fikri de vardı.

İngiltere, Fransa ve İtalya 1920 Şubat'ında Londra'da Rusya ile ticarî ilişkiye girilmesi konusunu görüştüler. Fransa, Çarlık döneminden kalan borçları tanımadıkça Bolşeviklerle temasa girilmesini istemiyordu. Ancak İngiltere 16 Mart 1921'de Rusya ile ticaret anlaşması imzalayarak yeni rejimi fiilen tanıdı. Anlaşmaya konan bir madde ile taraflar, birbirlerinin ülkelelerinde her türlü siyasî propagandayı yasaklıyorlardı.

İngiltere, 1922 Ocak'ında toplanan Kan Konferansı'nda diğer devletlerin de Rusya ile ticarî ilişkilere girmelerini sağlamaya çalıştı. Kan Konferansı, aynı yılın Nisan ayında Cenova'da toplanacak olan konferansa Rusya'yı da davete karar verdi. İngiltere ancak 1924 Ocağında Rusya'yı hukuken tanıdı. Fakat iki ülke ilişkileri bu tarihten sonra da tam bir güven havası içinde gelişemedi. Bunda komünist propagandasının etkileri birinci derecede rol oynadı.

19 Mart: *Sovyet Rusya ile Polonya arasında Riga Barış Antlaşması imzalandı.*

Polonya, bağımsızlığını aldıktan sonra 1772 Polonyası'nı gerçekleştirmek için, Rusya'nın iç karışıklıklarından da faydalanarak 1920 yılında Ukrayna'ya girmek istedi. Sovyet Rusya buna karşı koydu ve Polonya'yı işgal ederek Varşova'ya kadar geldi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Polonya'nın

yardımına koştular ve Rusları ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bundan sonra Sovyet Rusya ile Polonya arasında 19 Mart 1921’de Riga barışı yapıldı. Anlaşmayla Polonya topraklarını daha da genişleterek bu savaştan ayrıldı. Böylece Polonya sınırlarını Paris Konferansı’nda tespit edilen “Curzon Çizgisi”nden daha doğruya doğru götürerek genişletmiş oluyordu.

23-31 Mart: *İkinci İnönü Muharebeleri’yle Yunan ilerlemesi durduruldu.*

Londra Konferansı yapılırken bir taraftan da Yunan ordusu Bursa ve doğusundaki kuvvetlerini arttırdı. Uşak ve çevresinde de önemli bir grup toplandı. Bunlardan başka Yunanlıların İzmit’te bir fırkaları ve ona karşı da Kocaeli’nde Türk kuvvetleri vardı. İşte bu askerî durumda Yunanlılar Türk ordularının daha da kuvvetlenmesini önlemek ve Londra’da reddedilen kararları kabule zorlamak için 23 Mart 1921’de ileri harekâta geçtiler. Bursa ve Uşak’ın batısından üstün kuvvetlerle Eskişehir ve Afyon’a doğru ilerliyorlardı. 27 Mart günü yine İnönü mevkiinde İsmet Paşa komutasındaki Batı cephesine saldırdılar. Buna Türk ordusu karşı gelirken, Yunan ordusu tekrar geriden yardım alarak 30 Mart’ta yeni bir hücumla geçti. Türk kuvvetleri sağ tarafında bulunan kuvvetlerle karşı hücumla geçerek Yunanlıları geri çekilmeye zorladı. O sırada Ankara’dan Meclis Muhafız taburunun da gelmesiyle sol tarafı kuvvetlenen Türk ordusu saldırıya geçti. Bu hareketler sonucu 31 Mart 1921’de Yunan kuvvetleri geri çekildiler. Türk ordusu da buna karşılık Bursa doğusundaki yerlere kadar geri çekilen Yunan kuvvetlerini takip etti. 8-11 Nisan’da bu takip Afyon-Uşak çevresine kadar götürüldü ise de Yunanlıların takviye kuvvetler almaları üzerine takip sona erdirildi.

Böylece İkinci İnönü Muharebeleri Yunanlıların saldırılarını durdurmada başarılı oldu, fakat çekilen Yunan kuvvetlerini takip etme imkânı olmadı. Ancak bu saldırıların düzenli ordu ile durdurulması Türk kamuoyunda olumlu tesirler meydana getirdi.

23 Nisan: *Romanya ile Çekoslovakya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. (Küçük Antant’ın ilk antlaşması).*

Çekoslovakya’nın iki zaafı vardı: Birincisi; dışarıdan yapılacak bir taarruza karşı coğrafi durumu elverişsizdi. Bir Alman veya Macar saldırısına karşı, dar bir şerit gibi uzanan Çekoslovakya’yı savunmak oldukça zordu. İkincisi;

Çekoslovakya'nın sınırları içinde büyük miktarda Alman, Macar ve Ukraynalı azınlığın mevcudiyetiydi.

Romanya ise Birinci Dünya savaşıdan en kazançlı çıkan devlet idi. Macaristan'dan Transilvanya'yı, Rusya'dan Beserabya'yı, Bulgaristan'dan Güney Dobruca'yı almıştı. Çarlığın yıkılması üzerine Beserabya'da merkezi Kişnef olan bir Moldavya Cumhuriyeti kurulmuştu. Bu cumhuriyet, Bolşevikler tarafından ilhak edilmek korkusuyla 1918 Mart'ında Romanya'ya iltihak kararı verdi. Romanya, Rusya'nın itirazını dinlemeyerek bu ilhakı tanıdı. Galip devletler de 28 Ekim 1920'de bir anlaşma imzalayarak Beserabya üzerindeki Rumen hâkimiyetini tanıdılar. Fakat Rusya bu ilhakı hiçbir zaman tanımadı. Bu yüzden Rus-Romen ilişkileri daima gergin kaldı. Ayrıca Romanya sınırları içinde de Macar, Yahudi ve Alman azınlığı vardı.

İşte savaş sonunda biri yeni kurulmuş, diğeri de topraklarını genişletmiş olan bu iki devlet, Orta Avrupa'daki statükoyu korumayı dış politikalarında esas almışlardı. Macaristan'dan toprak aldıkları için Macaristan'a karşı ortak bir cephe kurmak ihtiyacını duydular. Bunun üzerine Romanya ile Çekoslovakya arasında 23 Nisan 1921'de bir ittifak anlaşması imzalandı. Buna göre iki taraf, sadece Macaristan'ın bir saldırısı halinde birbirlerine yardım etmekle kalmayacaklar, Macaristan'a ait bütün gelişmelerde birbirlerine danışacaklardı.

7 Haziran: *Romanya ile Yugoslavya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. (Küçük Antant'ın ikinci antlaşması).*

Romanya'nın savaştan topraklarını genişleterek çıkması ve bünyesinde çeşitli azınlıkları barındırması, Yugoslavya'nın ise savaş sonunda Sırp, Hırvat ve Slovenlerden oluşan birleşik bir krallık kurarak ayrılması, iki devletin de Orta Avrupa'da statükonun korunmasını dış politikalarına esas almalarına neden oldu. Bunun üzerine Romanya ile Yugoslavya arasında 7 Haziran 1921'de bir ittifak antlaşması imzalandı. Buna göre iki taraf Macaristan ve Bulgaristan'ın bir saldırısına maruz kalırsa birbirlerine yardım edeceklerdi.

Temmuz: *İngiltere, 1902 tarihli İngiliz-Japon ittifak antlaşmasını Amerika'nın isteği üzerine yenilemedi.*

Japonya, Uzakdoğu'da gösterdiği bütün faaliyetlerde 1902 tarihli İngiliz-Japon ittifakına dayanmaktaydı. Amerika ile Japonya arasında rekabet başlayınca İngiltere, Amerika'ya karşı bir cephe alıyormuş gibi bir durum ortaya çıktı. Bu durum, Amerika'nın hoşuna gitmediği gibi Amerika'ya cephe almak istemeyen Kanada ve Avustralya'nın da hoşuna gitmedi. 1902 tarihli İngiliz-Japon ittifakının 1921 Temmuz'unda sona ermesi üzerine Amerika bunun yenilenmesini istemedi ve bu isteğini Avustralya ve Kanada da destekledi. Bu durum karşısında İngiltere, Japonya ile Amerika arasında bir seçim yapmak zorunda kaldı ve seçimini Amerika'dan yana kullanarak Japonya ile ittifakını yenilemedi.

10-24 Temmuz: *Türk ve Yunan kuvvetleri arasında Kütahya-Eskişehir Savaşları yapıldı, Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kaldı.*

İkinci İnönü Savaşı sonunda istedikleri sonucu elde demeyen Yunanlılar, Türklerin Aslıhanlar ve Dumlupınar'da giriştikleri izleme hareketlerinde saldırı gücüne sahip olmadıklarını anlamışlardı. Yunan ordusu, İngilizlerin de verdiği silah ve mühimmatla güçlenerek 10 Temmuz 1921'den itibaren üç ayrı koldan saldırıya başladı. Türk ordusunun imha edilmesini ve Afyon, Eskişehir, Kütahya gibi stratejik noktaların işgalini amaçlayan Yunanlılar, İnönü ve Kütahya'da Türkler tarafından tahkim edilmiş mevzilere saldırarak yerine, zayıf kuvvetlerden oluşan Türk kuvvetlerini güney kanattan kuşatmak üzere harekâta başladılar. Afyon'u işgal eden ve Türk kuvvetlerine büyük zayıflık verdirerek Afyon'un doğusuna çekilmeye zorlayan Yunanlılar, daha sonra taarruzlarını Altıntaş-Seyitgazi istikametinde yoğunlaştırdılar. Yunan taarruzlarının artması ve Batı cephesinin giderek kritik durum alması üzerine, Batı cephesi birliklerinin önce Eskişehir-Seyitgazi hattına, daha sonra da Sakarya doğusuna çekilmesine karar verildi.

4 Ağustos: *Çekoslovakya ile Yugoslavya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. (Küçük Antant'ın üçüncü antlaşması).*

Savaş sonu antlaşmalarından memnun bu iki devlet Orta Avrupa'daki statükoyu korumayı dış politikalarının en önemli esası haline getirmişlerdi. Bunun sonucu olarak Yugoslavya ile Çekoslovakya arasında 4 Ağustos 1921'de bir ittifak antlaşması imzalandı. Buna göre taraflar Habsburgların Ma-

car tahtına çıkmasına müsaade etmeyecekler ve Macaristan'ın saldırısına uğradıkları takdirde birbirlerine yardım edeceklerdi.

Romanya-Çekoslovakya, Romanya-Yugoslavya, Çekoslovakya-Yugoslavya ittifaklarıyla bu üç devlet bir araya geldiler ve Küçük Antant denilen pakt ortaya çıktı.

Küçük Antant Fransa dostluğuna dayanıyordu. Fransa savaş sonu antlaşmalarının kurduğu statükodan memnun olan devletlerin yardımı ile koruma politikası güdüyor ve böylece Almanya'yı çembere almaya çalışıyordu. Bu maksatla Fransa, Küçük Antant üyeleri ile ayrı ayrı ittifak antlaşmaları imzaladı.

10 Ağustos: *Büyük devletler, Türk-Yunan savaşında tarafsız olduklarını ilan ettiler.*

10-24 Temmuz'da yapılan Kütahya-Eskişehir savaşlarıyla Türk ordusu Sakarya nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştı. Bu sıralarda Atina'daki İngiliz elçisi Lord Granvil, Yunan Hükümeti'ne müracaat ederek Muzaffer vaziyetteyken Müttefiklerin aracılığını istemesini tavsiye etti. Ancak kat'i zaferi yakın zanneden Yunan Hükümeti bunu kabul etmedi.

İngiltere'nin, El Cezire'deki petrol kaynaklarıyla Kafkas yöresinin sömürülmesinde Türklerin iç kesimlere çekilmelerinin tehlikeli görüldüğünü, bunun için de Türklere tam bağımsızlık verilmesinin gerektiğini ve onların Avrupa ile bağlarının koparılması yerine kuvvetlendirilmesinin sağlanmasının zorunlu olduğunu bildiren haberler İngiliz basınında yer aldı. İtalya ve Fransa ise yeni bir savaş istemiyorlardı. İngiltere de İstanbul ve Mezopotamya'daki çıkarlarına dokunulmadıkça yeni bir savaşa taraftar değildi. Türk-Yunan savaşının Türklerin ya da Yunanlıların zaferiyle sonuçlanması İtilaf Devletlerini büyük ölçüde etkilemeyecekti. Zaten Yunanistan Anadolu'daki direniş hareketini yok edememişti. Bu yüzden barışçı bir çözüm bulmak en uygun yol olacaktı. Bu yüzden İngiltere Başbakanı Lloyd George Avam Kamarası'nda yapmış olduğu açıklamada İtilaf Devletlerinin Türk-Yunan çatışmasında bundan böyle tarafsız kalacağını açıkladı.

Bundan sonra 10 Ağustos 1921'de Büyük devletler Türk-Yunan savaşında tarafsız olduklarını ilan ettiler.

23 Ağustos-13 Eylül: *Türk-Yunan kuvvetleri arasında bir ölüm kalım savaşı haline gelen Sakarya Meydan Muharebesi sonucunda Türk kuvvetlerinin galibiyetiyle “Millî Mücadele” yeni bir safhaya girdi.*

Mustafa Kemal, 5 Ağustos 1921’de Büyük Millet Meclisi tarafından Başkomutanlık görevine getirildi. 7-8 Ağustos’ta “Tekâlif-i Millîye Emirleri” çıkartılarak ordu güçlendirilmeye çalışıldı.

Yunan kuvvetleri, Kütahya-Eskişehir Muharebesi’nden (10-24 Temmuz 1921) sonra Sakarya Irmağı’nın doğusuna çekilen ve burada mevzilenen Türk ordusuna son darbeyi indirmek amacıyla yaptıkları hazırlıkları tamamladılar ve 23 Ağustos 1921’den itibaren karşı saldırıya geçtiler. Bu arada Türk ordusu da kesin sonuçlu bir meydan savaşı için tüm birliklerini Sakarya Irmağı’nın doğusunda 100 km genişliğinde bir cephe hattında topladı. Çarpışmalar Sakarya Irmağı çevresinde 100 km’lik uzun bir cephe üzerinde 13 Eylül 1921’e kadar devam etti. Türk kuvvetlerine karşı üstünlük sağlayamayan Yunan kuvvetleri Eskişehir-Kütahya çizgisine geri çekildiler.

Sakarya Meydan Muharebesi, Türkiye açısından önemli siyasî sonuçlar doğurdu. Bunlar: Güney Kafkas Cumhuriyetleri ile 13 Ekim 1921’de Moskova, Fransa’yla ise 20 Ekim 1921’de Ankara Antlaşmaları’nın imzalanması; Batı Anadolu’da Yunan egemenliğini hiçbir zaman kabullenemeyen İtalyanların, bu savaştan sonra Güney Ege ve Akdeniz bölgesinde tutunamayacaklarını anlamaları ve 1921 yılı sonuna kadar işgal ettikleri yerleri boşaltmaları; İngiltere’nin Ankara’yla 23 Ekim 1921 günü “Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması”nı yaparak (Bu antlaşmayla Birinci Dünya Savaşı sırasında esir edilen ve Malta’ya sürülen komutanlar ve devlet adamları serbest bırakıldı.) Ankara Hükümeti’ni tanımasıdır.

Bu savaştan sonra Yunan dış politikasında da köklü değişiklikler oldu. Bundan sonra Yunanlılar’ın, Ankara’nın alınması ve “Büyük Bizans”ın kurulması gibi hayalleri yok oldu; hatta Yunanlılar Batı Anadolu’daki isteklerini bile unutarak, sadece yerli Rumların kuracağı bağımsız “İyonya Devleti” görüşüne ağırlık vermeye başladılar.

13 Ekim: *Türk Hükümeti ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında Kars Antlaşması imzalandı.*

Kafkas milletleri üzerinde, İtilaf Devletlerinin olduğu kadar Türkiye’nin de nüfuz sahibi olmasından kuşkulanan Sovyet Rusya, Türkiye’nin Kafkas

Cumhuriyetleri'yle ayrı ayrı yakınlık kurmasını önlemek için, Kars'ta toplanması öngörülen konferanstan önce Tiflis'te siyasî bir Kafkas Birliği kurdu ve bu cumhuriyetleri bir birlik halinde Türkiye'nin önüne çıkardı. Türkiye'nin, Kafkas Cumhuriyetleri'yle yakınlaşma çabalarına karşı, konferansa katılmış bulunan Rus delegeleri pek hassas bir tavır takındılar. Kafkas Cumhuriyetleri temsilcileri ise Sovyet Rusya'nın bu tavrına boyun eğmek zorunda kaldılar.

Kars Konferansı sonucunda 13 Ekim 1921'de Türk Hükümeti ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında Kars Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla, Türklerle Ermeni ve Gürcüler arasında halledilmesi gereken bir takım pürüzlü meseleler halledildi ve Türkiye'nin Doğu sınırı tamamıyla güvenlik altına alındı. Türkiye bakımından bu teşebbüs, Kafkas Cumhuriyetleri'nin bağımsızlık anlamını bir kuru gösteriş olmaktan kurtarıp sağlamlaştırmak amacıyla yapılmıştı.

Kars Antlaşması esas itibarıyla Moskova Antlaşması'nın tekrarından ibarettir.

20 Ekim: *Ankara Hükümeti ile Fransa arasında Ankara Antlaşması imzalandı.*

Sakarya Savaşı'ndan sonra Türk ordusunun Anadolu'da varlığını göstermesi ve Moskova Antlaşması'nın imzalanması üzerine Fransızlar Türklerle anlaşma zemini aramaya başladılar. Bu maksatla yapılan girişimler sonucunda iki taraf arasında müzakereler 24 Eylül'de başladı. Türk temsilcileri Fransız heyetine, Kapitülasyonlar kaldırılmadan ve Türkiye için tam istiklal şekli kabul edilmeden bir anlaşmanın mümkün olamayacağını kesin bir dille ifade ettiler. Türk tarafının dile getirdiği isteklerin Fransızlar tarafından kabul edilmesinden sonra 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Antlaşması imzalandı.

Bununla Ankara Hükümeti büyük bir siyasî zafer kazanmış oluyordu. Çünkü bu uzlaşma ile Türklere karşı kurulmuş olan ortak cephe yıkılmaya başlıyor ve düşman devletlerinden birisi, Ankara Hükümeti'ni resmen tanımış oluyordu. Antlaşmayla Fransa; İskenderun ve Antakya hariç Türk topraklarından çekilmeyi kabul ediyordu. Böylece bu bölgedeki çarpışmalar sona eriyor ve her iki taraf da kuvvetlerini belirlenen sınırlara çekiyordu. Aynı zamanda Türkiye sınırı dışında kalan Osmanlı devletinin kurucusu Osman Gazi'nin

dedesi Süleyman Şah'ın mezarının bulunduğu Caber Kalesi'nin Türk bayrağı altında Türkler tarafından korunması da kabul ediliyordu.

Ankara Antlaşması'nın imzasından sonra İngilizler telaşlandılar ve bunu şerefsizce bir davranış olarak yorumladılar. İtalyanlar ise işgal ettikleri toprakları sessizce terk ettiler.

6 Aralık: *Londra'da Lordlar Kamarası Serbest İrlanda'nın kurulmasını onayladı; ancak karara karşı çıkan IRA, silahlı mücadeleye başladı.*

İrlanda'nın bağımsızlığı için mücadele eden Sinn Fein, 1918 yılında yapılan seçimleri kazandı. Gizli ve açık dernekleri çatısı altında toplayan bu örgüt liderliğinde 1919'da İrlanda'da bağımsızlık isteğiyle bir ayaklanma ortaya çıktı. Ancak bağımsızlıkları kabul edilmeyen İrlandalılar, aynı yıl silahlı mücadeleye giriştiler. Bu mücadele karşısında Lordlar Kamarası 6 Aralık 1921'de Serbest İrlanda'nın kurulmasını onayladı. Buna göre İrlanda'nın kuzeyindeki 6 yönetim bölümü, yani Kuzey İrlanda Büyük Britanya Krallığına bağlı kalıyor; güneydeki 26 yönetim bölümü bağımsız bir eyalet haline getirilerek İrlanda Cumhuriyeti'ni oluşturuyordu. Ancak Sin Fein ve silahlı kolu İrlanda Kurtuluş Ordusu (IRA)'nın bir bölümü bunu kabul etmedi, 1922-1923 yıllarında ülkede bir iç savaş ortaya çıktı. Bundan sonra IRA mücadelesini sürdürdü.

Siyasî değişimi hedefleyerek Birleşik İrlanda'yı yaratmak isteyen IRA'nın amacı, sadece İngiltere'nin Kuzey İrlanda'dan çekilmesini sağlamak değil, aynı zamanda da İrlanda Cumhuriyeti Hükümeti'ni de devirerek, yerine sosyalist bir cumhuriyet kurmaktır. IRA, uzun yıllar polis ve askerlerin yanı sıra sivilleri de öldürdü, şehirleri ve ilçe merkezlerini periyodik olarak bombalayarak Kuzey İrlanda'nın ekonomik büyümesini engellemeye çalıştı. Ayrıca cezalandırmak maksadıyla Roman-Katolik topluluğu mensuplarını da hedef aldı. IRA'nın Büyük Britanya ve Batı Avrupa'daki (Buradaki İngiliz hedefleri) faaliyetlerinin amacı, Birleşik Krallığa baskı uygulayarak kamuoyunun ilgisini çekmek ve kendi geleceğini tayin etme ilkesi ile Kuzey İrlanda'daki halkın çoğunluğunun Birleşik Krallık dahilinde kalma isteğine aldırış etmeksizin, İngiltere'nin Kuzey İrlanda'dan çekilmesi için daha geniş bir kamuoyu oluşturmaktır.

IRA ile İngiltere Hükümeti arasında Şubat 1993'te başlayan görüşmeler sonucunda 1997 yılında ateşkes ilan edildi. Ancak ılımlı kanadın görüşme

1921

sürecini zorlaması ve ateşkes ilan etmesi, IRA içerisinde önemli görüş ayrılıklarına yol açtı. İlmî kanadın aksine barış sürecinin mücadeleyi zayıflattığı görüşünde ısrar eden ve on iki askerî birliği bir araya getirerek Michael McKevitt liderliğinde askerî cepheyi kuran grup, IRA'dan koparak Real (Gerçek) IRA (RIRA)'yı kurdular. Barış sürecinin sürdürülmesini savunan ılımlı kanat ise IRA'nın devamı anlamına gelen Continuity (Süreklilik) IRA (CIRA)'yı kurdu.

PKK, ETA, Hamas, İslamî Cihad ve Tamil Kaplanları gibi örgütlerle ilişkiler kurmuş olan IRA, Mısır'daki Luxor ve Nairobi'deki Dar es-Salam olaylarında aktif olarak yer aldı.

2 Ocak: *Türkiye ile Ukrayna arasında imzalanan bir antlaşmayla Ankara Hükümeti geniş çaplı Sovyet askerî yardımı sağladı.*

Kars Antlaşması'nın ardından Rusların yanında saygınlığı artan Ankara Hükümeti, Yunanlılar'ın Anadolu'dan kovulmasına yol açacak bir genel saldırı hazırlamak amacıyla Sovyet Rusya'dan daha fazla malî ve askerî yardım isteme kararını aldı. Moskova'daki Ankara Hükümeti diplomatik temsilcisi Ali Fuat, Rusların Anadolu'ya göndermeye söz verdikleri yardımın gecikmesinden yakınmak ve o sıralarda Ankara Hükümeti'yle Fransa arasında bir antlaşma yapmak amacıyla Büyük Millet Meclisi Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'le Fransız temsilcisi Franklin-Bouillon arasında yapılan görüşmelerden meydana gelen Sovyet kuşkularını yatıştırmak amacıyla 17 Ekim 1921'de Rus liderlerinden Stalin'le görüştü. Türk-Fransız görüşmelerinden oldukça kuşkulanen Stalin, bu görüşmelerin amacının ne olduğunu sordu. Ali Fuat, Meclis yönetiminin maksadının, Rusya ile Türkiye'nin iki güçlü düşmanı Fransa ile İngiltere'yi birbirlerinden ayırmak olduğunu, Rusya'nın Türkiye'ye söz verdiği yardımı sağlamaması sonunda Ankara'nın yardım için başka ülkelere başvurmak zorunda kaldığını, ama Türk-Fransız görüşmelerinin gizli bir yanı olmadığını, Ankara'daki Sovyet temsilcisine bu konuda sürekli bilgi iletildiğini bildirdi.

Ruslar, iki ülke arasındaki yeni yakınlaşmadan yararlanarak, Ukrayna'daki Sovyet orduları Başkomutanı General Mihail Frünze başkanlığındaki bir heyeti Ankara'ya gönderdi. Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'nin murahhası olarak 13 Aralık 1921'de Ankara'ya varan General Frünze'ye 40 kişilik bir heyet eşlik etti. Rusların onu böyle bir kurulun başkanı atamalarının nedeni, Kemalistlerle olan ve son zamanlarda gerginleşen ilişkileri iyileştirmek ve Türk askeri davranışlarını kısmen denetlemektir. Frünze'nin görüşteki amacı ise, o sıralarda dış işlerde özerk bulunan Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'yle Türkiye arasında bir antlaşma imzalanmasıyla ilgili olarak görüşmelerde bulunmaktır.

Ukrayna heyeti için düzenlenen törenlerden sonra General Frünze ile BMM Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey görüşmelere başladı. Görüşmeler sonunda 2 Ocak 1922'de Türkiye ile Ukrayna arasında Moskova Antlaşması'nı andıran, ama bazı ek koşulları kapsayan bir antlaşma imzalandı. Bu ek koşullara göre, Ukrayna, Türkiye ile Kafkas Sovyet devletleri arasında imzalanan her anlaşmayı; Türkiye de Ukrayna'yı bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımayı kabul etti. Antlaşmadaki öteki koşullar Moskova Antlaşması'ndan aynen aktarıldı. Taraflar ayrıca antlaşmanın üç ay içinde onaylanarak Harkofta teati edilmesini kabul ediyorlardı.

Türk-Ukrayna Antlaşması Türk basınında sevinçle karşılandı. Yerel gazeteler bunu, "büyük bir başarı ve Romanya'ya karşı bir uyarı" olarak nitelendirdi. Romanya'nın artık Türk-Yunan savaşında Yunanlılar'dan yana tavır koyamayacağı, çünkü gerekirse Ukrayna Kızılordusu'nun bu ülkeye karşı olacağı öne sürüldü.

Türk-Rus ilişkilerini doruk noktasına ulaştıran Frünze kurulu, diplomatik ve askerî açıdan Ankara Hükümeti için büyük bir başarı idi. General Frünze, Türkiye'ye Sovyet malî yardımını yapılmasını ve "üç tümeni donatacak kadar" silah gönderilmesini sağladı.

6 Şubat: *Uzakdoğu'da ABD-Japonya rekabetinden doğan silahlanma yarışı, Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı sonunda imzalanan antlaşmalarla sınırlandırıldı.*

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından hemen sonra Japonya Uzakdoğu'da, Avrupa devletlerinin savaşla meşgul olmalarından faydalanarak Çin üzerindeki faaliyetlerini arttırdı ve 1915 Mayıs'ında Çin'le yaptığı anlaşmayla bu memlekette birçok hak ve imtiyazlar kazandı. Bu gelişmelerden hoşnut olmayan ABD, Japonya'ya gücünü göstermek için büyük bir deniz silahları yapımı programını uygulamaya başladı. Japonya buna aynı şekilde bir programla cevap verdi. Böylece her iki taraf da silahlanmaya başladı. Ancak bu silahlanma yarışının doğurduğu malî yük her iki ülkede de eleştirilere neden oldu.

1921 Temmuz'unda İngiltere'nin Japonya'yla 1902'de imzaladığı ittifak antlaşmasını yenilememesinden sonra ABD Uzakdoğu meselelerini bir bütün olarak ele almak üzere, bu bölge ile ilgili devletleri 1921 Kasım'ında

Washington’da bir konferansa davet etti. Konferans, birçok anlaşmalar imzalanarak 6 Şubat 1922’de sona erdi.

Bu anlaşmalardan birincisi; ABD, İngiltere, Fransa ve Japonya arasında imzalanan “Dörtlü Antlaşma”dır. Bu anlaşmayla taraflar birbirlerinin Pasifik’teki hegemonyaları altındaki ülkelere karşılıklı saygı duyacaklarını taahhüt ediyorlardı. Bu, Amerika için Japonya’nın emperyalist emellerine karşı Filipinlerin korunmasıydı.

İkinci anlaşma ABD, İngiltere, Japonya, Fransa, Belçika, Çin, İtalya, Hollanda ve Portekiz arasında imzalanan “Dokuz Devlet Antlaşması”dır. Bu anlaşmayla devletler, Çin konusunda uygulayacakları politika ve prensipleri tespit ettiler. Buna göre taraflar; Çin’in egemenliğine, bağımsızlığına, toprak ve idare bütünlüğüne saygı gösterecekler ve bütün Çin topraklarında ticaret ve endüstriyel fırsat eşitliği prensibini uygulayacaklardı. Anlaşma, ABD’nin “Açık Kapı” politikasının bir zaferi oluyordu.

Üçüncü anlaşma ise ABD, İngiltere, Japonya ve İtalya arasında imzalanan “Deniz Silahlarının Sınırlanması”na ait anlaşmadır. Bu anlaşma ile, 35.000 tonu geçmeyecek olan ve “capital ships” denen büyük gemiler bakımından her devletin sahip olabileceği deniz gücü sınırlandırıldı. Bu sınırlama ile ABD 525.000, İngiltere 525.000, Japonya 315.000, Fransa 175.000 ve İtalya da 175.000 tonajında büyük gemilere sahip olabilecekti. Bu gemilerin tonajları ve silah güçleri üzerinde de anlaşmaya varıldığı halde, denizaltılar, destroyerler ve kruvazörlerin sınırlandırılması üzerinde bir görüş birliği sağlanamadı.

Bu anlaşmayla Uzakdoğu’da ABD-Japonya rekabetinden doğan silahlanma yarışı sınırlandırılmış oluyordu. Ayrıca İngiltere, uzun zamandan beri elinde tuttuğu deniz üstünlüğünü şimdi ilk defa Birleşik Amerika’yla paylaşıyor ve bölgede ABD’ye dayanmaya başlıyordu.

28 Şubat: *İngiltere Mısır’ın bağımsızlığını kabul ettiğini ilan etti.*

Birinci Dünya Savaşı sonunda Mısır’da Said Zaglul liderliğinde bir bağımsızlık mücadelesi başladı. Zaglul’un İngilizlere başvurarak bağımsızlık istemesi ve bunun reddedilmesi üzerine Mısır çalkalanmaya başladı. Mart 1919’da İngiliz yetkililerin Zaglul’u tutuklayarak Malta’ya sürmeleri, Mısır’da geniş çaplı ayaklanmaların çıkmasına yol açtı. Bu durumdan endişe eden İngilizler, Mısır’a General Allenby’i gönderdiler. Allenby, Mısır’da İngiliz

egemenliğinin sürmesi için millî hareketlere karşı bazı tavizler verilmesi gerektiğine inanıyordu. Bunun için Zaglul'un Malta'dan Mısır'a dönmesine izin verdi. Allenby İngiliz çıkarlarını tam güvence altına almak için, ülkede himaye sistemine son verip Mısır'a belli koşullarda bağımsızlık tanımamasından yanaydı. Ülkedeki İngiliz çıkarlarının başında, Mısır'da Süveyş Kanalı'nı korumakla görevli asker bulundurmak, Mısır'da yabancılara tanınmış olan ayrıcalıkları (kapitülasyonlar) ve Sudan'daki düzeni korumak geliyordu.

Zaglul, Mısır'ın tam bağımsızlığından başka bir çözümü kabul etmeye yanaşmayınca, ülkedeki huzursuzluk daha da arttı. Allenby, içine düştükleri bu açmazdan kurtulmak maksadıyla İngiliz Hükümeti'ni tek taraflı bir bildiriyle Mısır'a bağımsızlık vermeye zorladı. 28 Şubat 1922'de yayınlanan deklarasyonda Mısır'a bağımsızlığı veriliyordu, ancak bazı sorunların ileride çözümleneceği de vurgulanıyordu. Ayrıca İngiltere Mısır'ın, Süveyş Kanalı'nın, Mısır'daki yabancıların haklarının korunmasını üzerine alıyor ve Sudan üzerindeki kontrolünü elinde tutuyordu. Bu deklarasyonu kabul eden Hidiv I. Fuad "kral" unvanını aldı. Bu ise Mısırlı milliyetçilerin İngilizlerle olduğu kadar Kral ile de mücadele etmesine yol açtı.

16 Nisan: *Almanlar ve Sovyetler arasında "Rapallo Antlaşması" imzalandı.*

Birinci Dünya Savaşı'na Batılı devletlerin müttefiki olarak girmesine rağmen, Çarlığın yıkılması ve Bolşevizm'in iktidara gelmesi Rusya'nın ilişkilerinde büyük değişiklikler yaptı. Müttefikler savaştan galip çıktıkları halde kendisi daha önce yenilmiş bir devlet olarak savaştan ayrılmıştı. Üstelik eski müttefikleri yeni rejimi yıkmak için Rusya'daki iç savaşa fiilen müdahale etmişlerdi. Bu sebeple barış şartlarını zorla kabul etmiş Almaya ile Rusya arasında müttefiklerle ilişkiler konusunda bir birliktelik vardı. Bununla birlikte iki devlet arasındaki ilişkiler, Moskova'nın Almanya'daki komünist faaliyetleri dolayısıyla kolay gelişemedi. Fakat 1920 yılından itibaren Batılıların tamirat borçları sebebiyle Almanya'ya yönelttikleri sert muamele, Almanların ümitlerini kırdı ve kamuoyunda küçümşenemeyecek bir değişiklik meydana getirdi.

Almanya Rusya'ya yaklaşırken içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulmayı düşünüyor, Fransa'nın baskısı karşısında Fransa'nın eski müttefikine

dayanmakta fayda umuyordu. Diğer yandan büyük devletlerle münasebette bulunmayan Rusya, Almanya için çok değerli bir ticaret pazarı olabilirdi. Her iki tarafın içinde bulundukları yalnızlıktan kuvvet alan Rus-Alman ilişkileri 1922 yılının baharında yeni bir gelişme merhalesine vardı.

1922 Nisanında Cenova'da toplanan Dünya Ekonomik Konferansı, Almanya ile Sovyet Rusya'yı birbirine yakınlaştırdı. Sovyetler, Çarlık Rusya'sından kalan borçların ödenmesi konusunda Batılılar, özellikle Fransa tarafından sıkıştırıldı. Almanya ise yüksek tamirat borçları sebebiyle itibar görmedi. Sovyetler'in teklifi ile iki taraf arasında başlayan görüşmelerde Cenova yakınlarında Rapollo'da 16 Nisan 1922'de bir antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre, taraflardan biri bir devletin saldırısına uğrarsa diğeri tarafsız kalmayı taahhüt ediyordu. Ayrıca taraflar birbirlerinden savaş tazminatı istemekten vazgeçiyorlardı.

Bu antlaşma, hükümleri itibarıyla önemli değildi. Ama iki taraf arasında normal diplomatik münasebetler kuruluyor ve savaşın sonuçları itibarıyla karşılıklı olarak her türlü iddiadan vazgeçiyorlardı. Antlaşmanın siyasal anlamı ise, Versailles Antlaşmasının kötülüklerinin Moskova kanalıyla tasahih edilmesiydi. Sovyetler'e göre ise bu durum yalnızlıktan kurtulmak anlamına geliyordu.

Batılılar bu antlaşmayı büyük bir heyecanla karşıladılar ve gizli hükümlerinin olup olmadığını sordular.

19 Mayıs: *Türkistan Millî Ayaklanması'nın başına geçen Enver Paşa, Türkistan Türklerini de içine alan bir "Orta Asya İslam Devleti" kurmak amacıyla Sovyetler'e karşı mücadeleye başladı. Bu hareketlere "Basmacılar Hareketi" denildi.*

Türkistan'da 1918-1923 yılları şartlarında bütün aktif hareketleri bünyesinde toplayarak ortaya çıkan bir hareket olan "Basmacılar Hareketi", yalnız 1916 ayaklanmasına iştirak edenler değil, 1898 yılında Dükçü İşan kıyamına iştirak edenler ve hatta Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele edenleri de bünyesinde topladı. Basmacı Harekâtı denilen bu millî kıyama Türkistan Millî Cemiyetleri, fırkaları, Başkurdistan, Buhara ve Hiva hükümet üyeleri, Kırgız ve Kazak aydınları, nihayet Türkiyeli subaylar, Enver Paşa, bazı Afganlılar ve Kaşgarlılar iştirak ettiler ve pek çoğu da bu yolda öldüler. 16. yüzyıldan sonra Türkistan ve Orta Türk illeri tarihinde yerli ahalinin bütün

sınıflarını, hatta Batı Türklerini bir araya toplayan ve bu kadar yıl süren başka bir halk hareketi vaki olmadı.

Başkurtların, Kazanlıların ve uzaktan gelen Türkiyeli subayların iştiraki, o güne kadar mücadele ederse ancak kendi nahiyesi için mücadele etmeye alışan, kendi barındığı yerin haricinde vatan bilmeyen basmacılara bütün Türkistan için mücadele yollarını açtı.

Türkistan'da başkaldırmalar 1918 yılında gayri muntazam bir surette her yerde baş gösterdi; fakat bu hareketin merkezi Fergana oldu. Fergana'daki kıyamcılara "Basmacı" denildiğinden bu ad her yerde kıyamcılara verilir oldu. Basmacı; basmak, baskıncı ve hücum edici manasıyla önce eşkıya çetelerine denildi. Çar zamanında bu gibi çeteler, Türkistan'da, Başkurdistan ve Kırım'da faaliyet gösterdiler.

Enver Paşa, 19 Mayıs 1922'de Sovyet Hükümeti'ne bir ultimatom vererek, Kızılordu'nun Türkistan'ı terk etmesini istedi. Sovyetler'in bir cevap vermemesi üzerine taraflar arasında silahlı mücadele başladı ve Enver Paşa, Duşenbe'yi alarak ilk zaferini kazandı, fakat Ruslarla yapılan ikinci mücadeleyi kaybetti. Bunun üzerine Enver Paşa, Duşenbe yakınlarındaki Belcuvan köyüne çekildi ve buraya yapılan ani bir Kızılordu baskını sonucu öldürüldü. 1923 ve 1924 yıllarında Millî Ayaklanmaya katılan bölgelerin hemen hepsi Sovyet işgali altına girdi.

26-30 Ağustos: Türk kuvvetleri Yunanlılar'a karşı "Büyük Taarruz"a giriştiler.

Sakarya Savaşı'ndan sonra Türkiye için esas mesele, Yunan kuvvetlerinin taarruzla Anadolu'dan çıkarılmaları idi. Ancak bunun için zaman ve kuvvete ihtiyaç vardı. Bu bakımdan İtilaf Devletlerince yapılan mütareke ve sulh tekliflerine, karşı fikirler ileri sürülerek diplomatik yollar da denendi. Bunun yanında 6 Mayıs 1922'de gizli toplantı yapan mecliste Mustafa Kemal'e başkumandanlık verildi; 20 Temmuz 1922'de bu görev süresiz olarak uzatıldı. Yunanlılar Sakarya'dan sonra Eskişehir, Kütahya, Afyon'un doğusundaki bir hatta çekilerek buralarını kuvvetli bir hale getirmişti. Bir taraftan da Boğazlardan Karadeniz'e çıkarak Samsun'u topa tutmuşlardı (7 Haziran 1922).

Uzun bir hazırlık döneminden sonra 26 Ağustos 1922'de Afyon bölgesindeki Kocatepe'den Büyük Taarruz başladı ve 29 Ağustos akşamına kadar

Aslıhanlar-Dumlupınar bölgesi kuşatıldı. 30 Ağustos günü başkomutan tarafından yönetilen büyük bir meydan muharebesiyle Yunan ordusunun asıl güçleri yok edildi. “Başkomutanlık Meydan Muharebesi” olarak da bilinen bu muharebe sonunda Yunan ordusu dağınık bir şekilde geri çekilmeye başladı. 2 Eylül 1922’de Türk kuvvetleri Uşak’a girdiler ve Yunan başkomutanı General Trikopis ile daha birçok komutanları esir aldılar. Türk ordusu Batı bölgesine ilerleyerek 9 Eylül’de İzmir’e, 11 Eylül’de Bursa’ya girdi. 18 Eylül’de Anadolu’da Yunan askeri kalmadı.

4 Ekim: *Avusturya ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Çekoslovakya arasında imzalanan Cenevre Protokolü ile Avusturya’nın ekonomik “Anschluss” (birleşme) yapması yasaklandı.*

Saint Germain barışı ile Avusturya Alman unsuruna dayanan bir birlik sağlamış olmasına rağmen ekonomik bakımdan oldukça kötü bir durumda kaldı. Avusturya ekonomik yapısı itibarıyla endüstriye dayanıyordu ve imparatorluk zamanında Macaristan’ın tarımsal ekonomisi bir tamamlayıcı unsur idi. Avusturya bu tarımsal desteğini kaybetmişti. Öte yandan imparatorluk zamanında Viyana ekonominin merkezi idi. İmparatorluğu parçalanmasıyla ortaya çıkan diğer devletler Viyana ile ilgilerini tamamen kestiler. Barış düzeni ile ortaya çıkan Avusturya nüfusunun üçte biri Viyana’da bulunuyordu ki, bunlar sadece tüketici olan imparatorluk bürokrasisiydi. Bu yüzden Avusturya’nın yaşaması daha ilk günden itibaren bir problem olarak ortaya çıktı. Avusturyalılar bunun çaresini Almanya ile birleşmede (Anschluss) gördüler. Ancak Versailles ve St. Germain Antlaşmaları bunu yasaklamıştı. Üstelik Avusturya’ya bir de tamirat borcu yüklemişti. Avusturya bu ekonomik sıkıntılardan kendisini kurtarmak için İtalya ile para ve gümrük birliğini teklif ettiyse de, gerek Avusturya’nın küçük komşuları için, gerek Fransa için İtalyan Anschluss’u Alman Anschluss’undan daha az tehlikeli değildi. Avusturya’nın Anschluss niyeti ile karşılaşan Milletler Cemiyeti, tamirat borcundan vazgeçip Avusturya için bir yardım programı kabul etti.

Milletler Cemiyeti, kabul ettiği bu programı uygulamaya koymadan önce Avusturya ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Çekoslovakya arasında 4 Ekim 1922’de Cenevre Protokolü imzalandı. Bu protokole göre Avusturya, herhangi bir devletle bağımsızlığını tehlikeye düşürecek bir şekilde, ekonomik

veya malî anlaşma yapmamayı taahhüt etti. St. Germain Antlaşması siyasal Anschluss'u yasaklamıştı. Şimdi Cenevre Protokolü ekonomik Anschluss ihtimalini de ortadan kaldırıyordu.

Milletler Cemiyeti kanalı ile Avusturya'nın aldığı ekonomik yardım bir süre devam etti ve Avusturya ekonomisi 1925'ten itibaren bir düzene girdi; fakat hiçbir zaman sağlamlaşmadı. 1929 ekonomik buhranı Avusturya'yı iflasla karşı karşıya bırakınca, 1931 yılında Almanya ile bir gümrük birliğine gitmek zorunda kaldı.

11 Ekim: *Türk Hükümeti ile İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı.*

Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtarılmasından sonra Boğazlar ve Doğu Trakya'yı kurtarmak isteyen Türk ordusu bölgeye doğru ilerlemeye başladı. Boğazlar'da İngilizler bulunuyordu. Türk kuvvetlerinden bir kısmının Çanakkale Boğazı bölgesine doğru ilerlemeleri üzerine İngiliz Başbakanı Lloyd George, hareketin savaş nedeni sayılacağını bildirdi. Ancak İngiltere'nin bu maksatla dominyonlarından istediği yardım gelmedi. Fransa ve İtalya ise yeni bir savaşa girmek istemiyordu. İki taraf da bir savaşı göze alamadı ve 3 Ekim'de Mudanya'da ateşkes görüşmeleri başladı. Türk Hükümeti'ni İsmet Paşa'nın temsil ettiği görüşmelere Yunan temsilcileri katılmadı. Görüşmelerde İtilaf Devletleri Doğu Trakya'nın boşaltılmasını sulhun sonuna bırakmak istedilerse de, Türk kuvvetlerinin Boğazlar bölgesine ileri harekâta başlaması üzerine müzakereler yeniden başladı. Sonunda 11 Ekim 1922'de Mudanya'da Türk Hükümeti ile İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında mütareke imzalandı.

Bu mütarekeye göre Türk ve Yunan orduları arasındaki silahlı çatışma sona erecek, Yunanlılar ateşkes antlaşmasının imzasından sonra 15 gün içerisinde Doğu Trakya'yı boşaltacaklar, 30 gün içerisinde Doğu Trakya, İtilaf Devletleri temsilcileri aracılığıyla Türklere teslim edilecek, Doğu Trakya'yı boşaltan İtilaf Devletleri Meriç ırmağının batısında bir miktar asker bulundurabilecekler, barışın sağlanmasına kadar Türkler 8.000 jandarma erini Doğu Trakya'da tutabilecekler ve yine barış antlaşması imzalanıncaya kadar İstanbul ve Boğazlardaki İtilaf Devletleri varlığı devam edecekti.

Bu protokol ile Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması tamamen ortadan kalktı ve Ankara Hükümeti İtilaf Devletleri tarafından resmen tanındı.

30 Ekim: *İtalya'da Faşist Partisi'nin Kara Gömleklileri Napoli'den Roma'ya bir yürüyüş yaparak Mussolini'yi başbakanlığa getirdiler.*

Savaşı kazanmış olan devletler arasında barış düzeninden memnun olmayan tek devlet İtalya idi. İtalya'nın kuzeyde artık Avusturya gibi bir düşmandan kurtularak sınırlarını genişletmesine rağmen bu memnuniyetsizliği devam ediyordu. İtalya Paris Konferansı'nda kendisine "fakir akraba" muamelesi yapıldığını söylüyor, kamuoyu müttefikleri tarafından aldatılmış olduğunu düşünüyordu. İtalya, Anadolu'da elde etmek istediği yerleri alamamış, Balkanlar'da da İtalya'nın karşısına güçlü bir rakip olarak Sırbistan dikilmişti. Ayrıca Alman sömürgeleri müttefikler arasında paylaşılmıştı. İşte bu sebeplerle İtalya savaştan büyük bir kırgınlık içinde ayrılmıştı.

İtalya dışarıda bir acz içinde olduğu gibi ülke içerisinde de büyük bir karışıklık hüküm sürüyordu. İtalya savaş sonunda ekonomik ve sosyal buhranlar içine düşmüştü. Savaşın getirmiş olduğu bıkınlık, yokluk ve ızdırap, ihtilalci hareketlerin gelişmesine elverişli bir zemin hazırlamış, İtalya da diğer mağlup devletler gibi komünizm tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. İşsizlik oranının artmasıyla şehirlerde kuvvetli bir komünist tehlikesi baş göstermiş, 1919 yazından itibaren işçi hareketleri başlamıştı. Grevler yaygınlaşmış, komünistler bazı yerlerde idareyi ellerine geçirmişlerdi. Köylerde toprak sahiplerinin çiftliklerine hücum edilmiş ve tarlaları ele geçirilmişti. Bütün bunlar karşısında emniyet kuvvetleri aciz kalıyordu.

1919 Kasım seçimlerinde sosyalistler mecliste en kuvvetli parti durumuna gelmişlerdi. 1921 Mayıs'ında yenilenen seçimlerde ilk defa başlarında Mussolini olmak üzere 35 Faşist milletvekili parlamentoya girdi. İtalya'nın içte ve dıştaki aczi Faşist hareketini hızla geliştirmiş ve hesaba katılacak bir kuvvet haline getirmişti.

Faşist Partisi'nin Napoli'de 24 Ekim 1922'de kongresi toplandı. Mussolini, artık iktidarı ele alma zamanının geldiğine inanarak, başbakan Fakta'ya yolladığı bir ültimatomla, hükümetin 48 saat içinde çekilmesini istedi ve Roma üzerine yürüyüşe hazırlandı. Faşist ailelerinin seferberliği ilan edildi. İtalya böylece bir iç savaşın eşiğine gelmiş bulunuyordu. Başbakan Fakta, Kara Gömleklilerle mücadeleye karar verdi ve sıkıyönetim ilan ederek Roma'yı tahkim etmek istedi. İtalya Kralı III. Victor Emanuel, ordu ile Faşistler arasında bir iç savaşın çıkmasını göze alamadı ve hükümetin getirdiği sıkıyönetim kararını imzalamadı. Bunun üzerine Fakta çekildi,

Roma'nın etrafındaki tahkimat kaldırıldı. Kral, yeni hükümeti kurma görevini Salandra'ya verdi. Salandra, Mussolini'ye kabineye girmeyi teklif ettiyse de Mussolini bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Salandra kabineyi kurmaktan vazgeçti ve Kral, Mussolini'yi yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Mussolini, 30 Ekim 1922'de Faşist bayrakları ile süslü özel bir trenle Roma'ya gelerek kara bir gömlekle Kral'ın huzuruna çıktı. Aynı gün Faşistler Roma'ya akın ettiler. Bunların çoğunun ellerinde değnekler vardı, sayıları ise 85 bin kadardı. Mussolini 30 Ekim'de, komünistler ve sosyalistler hariç olmak üzere bir koalisyon kabinesi kurdu. Yeni kabine meclisten ve senatodan güvenoyu aldı.

Faşistler iktidara gelir gelmez ülkenin her tarafında parti mensupları o yerin idari makamlarından üstün bir nüfuz ve otorite kurmaya başladılar. Ardından terör hareketleri, cinayet ve suikastlarla diktatörlüğe doğru bir gidiş başladı. Seçim kanunu değiştirildi, muhalefet partileri kapatıldı, muhaliflere karşı şiddetli bir baskıya geçildi ve muhalifler dövüldü. 1928 yılında çıkarılan yeni bir seçim kanunu ile milletvekili seçme hakkı vatandaştan alınarak, Faşist Partisi'nin yüksek organlarına verildi. Ayrıca Mussolini, yakın çevresinden kurulu bir "Yüksek Faşist Konseyi" kurdu, meclisin yetkilerinin tamamını da eline aldı.

Mussolini işbaşına geçer geçmez içeride kuvvetli bir idare kurduğu gibi dışarıda da aktif bir politika izlemeye başladı. Mussolini, Akdeniz'de eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden yaratmak istiyordu. Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürülen, bir kenara atılan İtalyan milletine, bir millî prestij, bir millî benlik vermeyi vaad ediyordu. İtalya'nın 1881'den beri gerçekleştirmek istediği sömürgecilik emelleri, Roma İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşu adıyla Mussolini'nin elinde bir millî idealizm haline getirildi. Mussolini Akdeniz'e "bizim Akdeniz" (mare nostrum) diyordu.

1 Kasım: *Saltanat kaldırıldı. Böylece İstanbul Hükümeti'nin varlığı sona erdi.*

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra açılacak olan barış konferansına Ankara Hükümeti'yle İstanbul Hükümeti temsilcilerinin ayrı ayrı çağırılacağına anlaşılmaması üzerine Sadrazam Tevfik Paşa 17 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf yolladı. Tevfik Paşa görüşmelere katılacak olan Ankara ve İstanbul heyetlerinin aynı görüşlerde

anlaşmaları için Mustafa Kemal tarafından görevlendirilmiş bir yetkilinin İstanbul'a gönderilmesini istiyordu. Mustafa Kemal Paşa ise ertesi günkü cevabi telgrafında Türkiye'nin tek temsilcisinin Büyük Millet Meclisi olduğunu söyledi ve Tevfik Paşa'ya konferansa katılmaktan vazgeçmesini tavsiye etti. Tevfik Paşa 29 Ekim'de Ankara'ya aynı mealde bir başka telgraf daha yolladı: Bâbıâli'nin konferansa katılmamasının devletin altı asırlık tarihi hüviyetinin çökmesi manasına geleceğini anlatıp beraberce hareket etmek istediklerini yazıyordu.

Ankara, Tevfik Paşa'nın telgrafını bardağı taşıran son damla saydı. Büyük Millet Meclisi'nde 30 Ekim'de Sadrazam Tevfik Paşa'nın bu konuyla ilgili çektiği telgrafla alakalı görüşmeler yapıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığını, yeni bir Türk devletinin doğduğunu, anayasa gereğince egemenlik hakkının millette olduğunu belirten bir önerge hazırlandı. Bu önergede Mustafa Kemal dahil, seksenden fazla milletvekilinin imzası vardı. Hazırlanan önerge mecliste okunduktan sonra, sert bir biçimde önergeye karşı tutum takınanlar oldu. 31 Mart'ta Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısı yapıldı. Bu toplantıda Mustafa Kemal, Osmanlı egemenliğinin kaldırılmasının zorunlu olduğu konusunda bir konuşma yaptı. Konuşmasında, İslam ve Türk tarihinden bahsederek, Halifelikle padişahlığın birbirinden ayrılabileceğini, millî egemenlik katının meclis olabileceğini tarihsel olaylara dayanarak anlattı. Sonra konu görüşülmek üzere karma komisyona havale edildi. Komisyonunda hilafetle saltanatın birbirinden ayıramayacağı şeklinde görüşlerin ortaya çıkması üzerine Mustafa Kemal bir sıra üstüne çıkarak *"Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim icabıdır diye müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlar; bu tasallutlarını altı asırdan beri devam ettirmişlerdi. Şimdi de Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline fîlen almış bulunuyor. Mevzubahis olan; millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadededen ibarettir. Bu, derhal olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir"* şeklinde konuştu. Bundan sonra konu komisyonda bir çözüme bağlandı ve yasa tasarısı hazırlandı. Bu tasarı:

“Madde 1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunuyla Türkiye halkı hâkimiyet ve hükümlerlik haklarını gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetinde terk edilemez, parçalanamaz ve vazgeçilemez şekilde temsile, fiilen kullanmaya ve millî iradeye dayanmayan hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Millî sınırları içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nden başka hükümet şekli tanımaz. Dolayısıyla Türkiye halkı, şahsi hakimiyete dayanan İstanbul’daki Hükümeti 16 Mart 1336 (1920)’dan itibaren²⁵ ve sonsuza kadar tarihe intikal etmiş saymaktadır.

Madde 2. Hilafet Osmanlı Hanedanı’na ait olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilim ve ahlak bakımından en reşit ve en salih olanı seçilir. Türkiye Devleti Hilafet Makamı’nın dayanağıdır.” şeklindedir

Büyük Millet Meclisi’ne sunulan tasarı, 1 Kasım 1922’de Genel Kurul’da alkışlarla kabul edildi. 4 Kasım’da İstanbul Hükümeti istifasını verdi. 5 Kasım’da, daha önce İstanbul’da Ankara Hükümeti temsilcisi olarak bulunan Refet Paşa, nezaretler müsteşarlıklarına her türlü faaliyetlerini kesmeleri hakkında emir vermek suretiyle İstanbul Hükümeti’ne fiili olarak son verdi.

17 Kasım: *Son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahideddin, saltanatın kaldırılması üzerine ülkeyi terk etti.*

Saltanatın kaldırılması kararını Vahideddin’e Refet Paşa tebliğ etti. Buna karşılık Vahideddin, “*Saltanatsız bir hilafeti hanedanımızın en aciz bir ferdinin bile kabul etmeyeceğine emin olabilirsiniz Paşa!*” diyerek konuşmayı bitirdi.

Meclisin hükümdarın ve hükümetinin muhakeme edilip cezalandırılacağı yolundaki karar İstanbul’a çoktan ulaşmıştı. Sonraki günlerde Sultan Vahideddin için gazetelerde hakaret dolu yazılar, meydanlarda sarayı telin eden gösteriler ve linç haberleri çıkmaya başladı. 10 Kasım’daki son Cuma selamlığında Sultan Vahideddin’in isminden bahsedilmedi.

İngilizler, sultanın güvenliği konusunda kaygı duymaya başlamışlar ve saltanatın ilgasından önce 1922 Ağustos’unda Sultanın İstanbul’dan götürülmesi

²⁵ İstanbul’un işgal edildiği tarih.

ihtimali karşısındaki ilk hazırlıklarını yapmaya başlamışlardı. İngilizler sultan-halifeyi götüren değil kurtaran taraf olmak istiyorlardı ve bu kurtarıcılığa sadece Sultan Vahideddin'in isteğiyle soyunacaklarını açıkça söylemişlerdi. İngilizlerin beklediği talep 15 Kasım'da Fahri yaver Binbaşı Zeki Bey aracılığıyla İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harrington'a ulaştı.

Vahideddin, ülkeyi terk etmeden birkaç gün önce başmabeyncisi vasıtasıyla Mustafa Kemal ile görüşmek istediğini bildirdi. Mustafa Kemal'in, "bu isteğin yazılı olarak bildirilmesi gerektiği" cevabını vermesi üzerine bu talebi bir kere daha tekrarladı, bundan sonra saraydan bir daha haber alınmadı. General Harrington, Sultan Vahideddin'in denizci yaveri Fahri Beyi 13 Kasım'da yanına çağırdı ve endişeli bir yüzle "Türkiye'deki durum gün geçtikçe fenalaşıyor. Padişah, eğer arzu ederse, kendisini Malaya savaş gemisiyle Malta'ya nakledebiliriz, durum düzelinece memlekete dönerler" dedi ve bu mesajının padişaha ulaştırılmasını istedi. Vahideddin kararını vermiş olarak General Harrington'a bir mektup yazarak "Son olaylar üzerine hürriyet ve hayatımı tehlikede görmekteyim. Osmanlı saltanatı ve İslam Hilafeti üzerindeki irsen taşıdığım meşru ve kutsal haklarımı tamamıyla muhafaza etmek koşuluyla hayatımın korunmasını en çok Müslüman uyruğa sahip bir devlet olan İngiltere İmparatorluğu'ndan bekliyorum" dedi. 17 Kasım sabahı İngiliz karargâhına ait üç-dört arabayla Yıldız Sarayı'ndan ayrıldı ve Malta'ya gitmek üzere Malaya Zırhlısı'na çıkıldı.

30 Aralık: *Rusya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adını aldı.*

Rusya'daki iç savaştan sonra çevrelerinin kapitalist ülkelerce sarılmış olmasından doğan tehlikelere karşı kendilerini korumak ve sosyalizmi kurtarmak için Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC), Kafkasardı Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın birleşmesiyle Mart 1922'de kuruldu), Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti aynı siyasal yapı içinde birleşme kararı aldılar ve Stalin'in Kafkasardı, Ukrayna ve Beyaz Rusya cumhuriyetlerine RSFSC içinde özerklik statüsü verilmesine yönelik tasarısını reddederek, 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne aynı haklarla katılan eşit devletler federasyonu ilkesini kabul ettiler. Böylece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuş oldu. Bununla

kendisi de bir federasyon olan RSFSC aynı zamanda 15 birlik cumhuriyetinden oluşan bir başka federasyonun (SSCB'nin) üyesi oldu. SSCB dağılana kadar RSFSC içerisinde idarî-bölgesel taksimata bağlı olarak 6 kray, 49 oblast, 2 cumhuriyet değerinde şehir (Moskova ve S. Petersburg), ulusal temele dayalı 16 özerk cumhuriyet, 5 özerk oblast ve 10 özerk okrug bulunuyordu. (1990'a kadar devam eden 70 yıllık süre içerisinde SSCB hukukî olarak konfederasyona ait özellikler taşıyan -ki bu cumhuriyetlerin SSCB'den ayrılma hakları vardı- federasyon olsa da uygulamada Komünist Parti tarafından kontrol edilen aşırı merkezî-bürokratik yapısıyla üniter devlet görüntüsü vermiştir.)

Yürürlüğe giren yeni anayasa federal sisteme dayanıyordu, ama 1918 anayasasının temel ilkeleri ve seçim yönetmeliği değiştirilmemişti. Sovyetler'in birinci kongresi 1924'te yeni anayasayı onayladığında SSCB, dört cumhuriyetten meydana gelen bir federasyondur, ayrıca bazı özerk bölgeleri de kapsıyordu. 1924 anayasasına göre, dış ilişkiler, dış siyaset, savunma, ulaşım ve posta konularında yetki, eskiden olduğu gibi merkezî yönetime aitti. Her cumhuriyet, merkezî yönetimin belirlediği iktisadî, malî ve sosyal siyasetin dışına çıkmamak şartıyla icraatında serbestti. En yetkili organ SSCB Yüksek Sovyet Kongresi'ydı. Oturumları arasındaki süre boyunca, yetkileri Merkezî Yürütme Komitesi'ne geçiyordu. Bu komite Birlik Sovyet'i ve Milliyetler Sovyeti adı verilen iki meclisten oluşuyordu. Yürütme gücü Merkezî Yürütme Komitesi Prezidyumu'nun elindeydi. Yönetimdeki birliği parti sağlıyor, parti genel sekreteri etkin bir rol oynuyordu. Artık rejim iyice yerleşmiş sayılabilirdi.

1922'den başlayarak SSCB'nin tanınması, diğer Avrupa devletleri için önemli bir sorun haline geldi. SSCB Cenevre ve Lozan konferanslarına katıldı. Nisan 1922'de Rapallo Antlaşmasıyla Almanya, yeni devleti tanıyan ilk ülke oldu. Onu 1924'te Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya, Çin ve diğerleri izledi. 1925'te Japonya dahil 12 ülke SSCB'yi tanıdı.

Ocak: *Litvanya Memel'i işgal ile sınırlarına kattı; Müttefikler bu işgali tanıdılar.*

Memel halkı Almandı ve Almanya'ya katılmak istiyordu. Fakat Versailles Antlaşması ile Memel Müttefiklere bırakılmıştı ve kaderini onlar tayin edeceklerdi. Litvanya, Müttefiklerin bu konuda verecekleri kararı daha fazla bekleyemedi ve Ruhr bölgesinin Fransızlar tarafından işgali sırasında Memel'i işgal altında tutan Fransa'nın askerlerini buradan çekmesiyle Ocak 1923'te Litvanya da Memel'i işgal ile sınırlarına kattı. Müttefikler bu işgali tanıdılar.

Nüfusu Alman olan Memel'in Litvanya'ya kaptırılmasını Almanlar hiçbir zaman kabullenemediler. Onun içindir ki, Hitler iktidara geldikten sonra "bir millet, bir devlet" politikasını uygulamaya başladığı zaman, davasını güdeceği ilk topraklardan biri de Memel olacaktır.

9 Nisan: *Chester Projesi de denilen Şarki Anadolu Demiryolları Antlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylandı.*

1900 yılında İstanbul'a gelen bir ABD savaş gemisinin kaptanı olan Albay Colby M. Chester'in, Osmanlı Devleti'ndeki iş ve yatırım imkânları dikkatini çekmişti. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Hükümeti, ülke bütünlüğü bakımından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da demiryolu yapımına büyük önem vermekteydi. Albay Chester, hükümete ve Meclis-i Mebusan'a başvurup tasarlanan demiryollarını kendisinin yapabileceğini bildirdiği gibi, projeyi gerçekleştirmek için bir de Ottoman-American Development Company (OADC) adlı bir şirket kurdu. Chester'in bu teşebbüsü Amerika'da Başkan Taft yönetimi tarafından da destek gördü.

Proje, Doğu Anadolu demiryollarının ana hat Sivas'tan, Samsun üzerinden Karadeniz'e, Harput-Ergani-Musul-Kerkük üzerinden Süleymaniye'ye, Bitlis üzerinden Van'a ve Halep üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını öngörmekteydi.

Söz konusu şirket bu demiryolu şebekesini 99 yıl için işletecek ve ayrıca demiryolu hattının iki tarafında 20 km'lik alandaki madenleri işletme hakkına da sahip olacaktı.

Ancak Mondros Mütarekesi'ne kadar yapılan temas ve müzakerelerden hiçbir netice çıkmadı. Millî Mücadele yıllarında yeniden kurulan şirket Eylül 1922 ortalarında Ankara Hükümeti ile müzakerelere girişti. Şimdi TBMM Hükümeti'nin Misak-ı Millî politikası dolayısıyla Musul petrolleri de önem kazanmaya başlamıştı. Ayrıca 17 Şubat-4 Mart tarihlerinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal yabancı sermaye konusunda bir hayli yumuşak bir tutum aldı. Sonunda OADC şirketi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Nafia (bayındırlık) Bakanlığı arasında imzalanan "Şarkî Anadolu Demiryollarının İnşasına Dair Anlaşmalar" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 8-9 Nisan'da müzakere edilip onaylandı.

Chester Projesi'nin bir özelliği, demiryollarının Musul'a kadar uzanacak olması, yani işin arkasında petrol meselesinin bulunmasıydı. Musul meselesi yüzünden İngiltere ile en şiddetli çatışmaların yaşandığı Lozan Konferansı'nda bu anlaşmanın onaylandığı haberi İngiltere ve Fransa'yı küplere bindirdi. Ancak Ankara Hükümeti, İngiltere ve Fransa'ya karşı Amerika'yı bir denge unsuru olarak görmek istiyordu.

Ancak yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye ilk açılma teşebbüsü neticesiz kaldı. Chester Projesi'ni gerçekleştirecek olan Ottoman-American Development Company'nin Amerikalı ve Kanadalı ortakları arasında anlaşmazlıklar çıktı ve Chester şirketten ayrıldı. Kanadalı ortak Clayton-Kennedy ise şirketi devam ettirecek ve projeyi gerçekleştirecek finansman imkânlarını sağlayamadı. Dolayısıyla süresi içinde çalışmalara başlayamayınca, Türk Hükümeti Aralık 1923'de şirketle olan anlaşmasını feshetti.

24 Temmuz: *Türkiye ile Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında Lozan Barış Antlaşması imzalandı.*

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan ve Sevr Antlaşması'nı imzalayan, fakat bu antlaşmayı bir türlü kabullenemeyen Anadolu insanının işgalcilere karşı giriştiği Millî Mücadele sonunda Sevr Antlaşmasını yürürlükten kaldıran Türkiye, İtilaf Devletleriyle yeni durum üzerinden barış antlaşması yapmak için masaya oturdu. 22 Kasım 1922 tarihinde başlayan konferansta Türk heyetine İsmet Paşa başkanlık ediyordu ve Türkiye'nin

karşısında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan bulunuyordu. Ancak konferans; Irak sınırı, kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları gibi konularda anlaşma sağlayamayınca barış antlaşması imzalanamadan dağıldı.

Yoğun diplomatik temaslar sonunda 18 Nisan 1923'te yeniden toplanan konferans sonunda 24 Temmuz 1923'te antlaşma imzalandı. 143 madde ve 14 ayrı sözleşmeden oluşan antlaşmaya göre:

Sınırlar:

- Suriye Sınırı: Fransızlarla 20 Ekim 1921'de Ankara'da imzalanan antlaşmada gösterilen sınır kabul edildi.
- Irak Sınırı: Bu sorun çözülemedi. Sorunun, içinde en önemli yeri alan Musul konusu da birlikte olmak üzere, dokuz ay içinde İngiltere ile Türkiye arasında dostça çözülmesi kabul edildi.
- Batı Sınırı: Batı Trakya ve İmroz, Bozcaada ve Tavşan adası dışındaki Ege Adaları Yunanistan ve İtalya'ya bırakılacak; ancak Yunanistan, Midilli, Sakız, Nikerya ve Sisam adasını askerden arındıracaktı. Ayrıca Yunanistan'ın ödemeyi kabul ettiği savaş tazminatına karşılık olmak üzere Karaağaç ve civarı Türkiye'ye bırakılacaktı.

Kapitülasyonlar:

İdarî, adlî ve ekonomik kapitülasyonlar toptan kaldırıldı. Türkiye'deki yabancı ticarî kuruluşlar, belli ve kısa bir geçiş döneminden sonra Türk mevzuatına hiçbir ön koşul göstermeden uymayı kabul ediyorlardı.

Azınlıklar:

Doğu Trakya ve Anadolu'daki Rumlarla, Yunanistan'daki Türkler mübadele edilecek, İstanbul'un yerlisi Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler bu zorunlu değişimin dışında tutulacaktı.

Savaş Tazminatları:

Türkiye, savaş tazminatı ödemeyecek, Yunanistan ise ödeyeceği savaş tazminatına karşılık olmak üzere Karaağaç ve civarını Türkiye'ye bırakacaktı.

Osmanlı Borçları:

Bu borçlar, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla ortaya çıkan yeni devletler arasında paylaştırıldı ve taksitlendirildi. Borçların ödenmesi üzerinde her türlü yabancı gözetim ve denetime de son verildi.

Boğazlar Sorunu:

Boğazlar'ın iki yakası askerden arındırılıyor ve Boğazlar'ın güvenliği, Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına veriliyordu. Boğazlar'dan barışta, her türlü ticarî gemi ve uçak serbestçe geçebilecek, savaşta Türkiye tarafsız ise geçiş yine serbest olacaktı. Türkiye savaşan devlet ise, düşmana yardım etmeme şartı ile tarafsız gemiler serbestçe geçebilecekler, ancak düşman gemilerine ve uçaklarına ise Türkiye dilediği gibi davranabilecekti. Barış zamanında savaş gemilerinin geçişinde Karadeniz'e doğru, Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerden en güçlü donanmaya sahip olanın elindeki gemi ve uçak toplamından fazlası geçirilmeyecek, bunun dışındaki savaş gemilerine ve uçaklarına geçiş serbest olacaktı. Savaşta ise Türkiye'nin savaşan veya tarafsız durumda bulunmasına göre savaş gemilerinin geçişi, ticarî gemilerin geçişi gibi olacaktı. Boğazlar'dan geçişi, kurulacak olan uluslararası bir kurul düzenleyecek, bu kurulun başkanı Türk olacaktı.

Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye Devleti'nin varlığı diğer dünya devletleri tarafından resmen tanındı ve Türkiye uluslararası topluma girdi. Lozan Antlaşması bundan sonra Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin temelini teşkil eder. Antlaşmayla Türkiye'nin bağımsızlığı ve varlığının kabul edilmesine rağmen, Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Batı Trakya, Ege Adaları, Musul, Hatay sorunları ve Boğazlar üzerindeki egemenlik ve denetim haklarının Türkiye lehine çözüme kavuşturulamaması tartışmalara sebep oldu.

6 Ağustos: *Türkiye ile ABD arasında Lozan Antlaşması imzalandı; ancak bu antlaşma Amerikan Senatosu tarafından onaylanmadı.*

Amerikan Hükümeti, Milletler Cemiyeti sebebiyle Lozan görüşmelerine katılmayıp, çeşitli meselelerdeki görüşlerini yeri geldiğinde Müttefiklere bildirmek üzere “gözlemci” göndermeyi tercih etti. Buna karşılık ABD Ankara'daki TBMM Hükümeti ile kendisi ayrı bir antlaşma yapmayı tercih etti.

Amerikan delegasyonu ile Türk delegasyonu arasında ilk “gayri resmî görüşmeler” 1922 Kasım'ında başladı. Bir dizi tartışmalardan sonra Türk delegasyonu başkanı İsmet Paşa, ilk defa olarak 5 Mayıs 1923 günü “resmî görüşmelerin” başlamasını Büyükelçi Joseph C. Grew'den istedi. Bunun üzerine Grew, Müttefik devletler temsilcilerine, Türkiye Müttefikler ile barış antlaşması imzalamadıkça Amerika'nın da Türkiye ile bir antlaşma imzalamasının söz konusu olamayacağını bildirdi.

Türk ve Amerikan delegasyonları arasında “resmî” toplantılara Haziran 1923 başlarında başlandı ve Grew ile İsmet Paşa, tartışmalı meselelerin nihai formülü için 21 Temmuz ile 1 Ağustos tarihleri arasında muntazaman toplandılar. Bu toplantılar sonucunda Türkiye ile ABD arasında 6 Ağustos 1923’te barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya ilave olarak aynı tarihte bir de “Suçluların İadesi” anlaşması yapıldı.

Amerikan Senatosu, Ermeni meselesini hiç nazarı itibara almamış olması ve kapitülasyonların ilgasını kabul etmiş bulunması sebebiyle bu antlaşmayı onaylamayı 18 Ocak 1927’de reddetti. Bunun üzerine Mondros Mütarekesi’nden sonra 1919 Ağustos’undan itibaren İstanbul’da Amerikan Yüksek Komiseri sıfatıyla görev yapmış olan Amiral Bristol ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey arasında mektup teatisi suretiyle 17 Şubat 1927’de diplomatik ve konsolosluk münasebetlerini kuran ve en kısa zamanda elçi teatisini öngören bir “geçici anlaşma” (modus vivendi) yapıldı. Bu geçici anlaşma üzerine Joseph C. Grew Amerika’nın Türkiye büyükelçiliğine atanarak 12 Ekim 1927’de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’ya itimatnamesini sundu.

31 Ağustos: *İtalya, Yunanistan’a ait Korfu adasını işgal etti.*

Savaş sonrası barış konferansında İtalya, ABD Başkanı Wilson’un karşı çıkması sebebiyle Arnavutluğu ele geçiremedi. Barış konferansı dağıldıktan sonra antlaşmaların uygulanması ve askıda kalan meselelerin çözümlenmesi ile elçiler konferansı meşgul oluyordu. Elçiler konferansı, Arnavutluk’un Yunanistan ve Yugoslavya ile olan sınırlarını tespit etti. Arnavutluğun bağımsızlığına ve sınırlarına karşı bir saldırının, İtalya’nın stratejik güvenliği yönünden bir tehlike teşkil edeceği de kabul edildi. Fakat konferansta tespit edilen sınırları uygulamak kolay olmadı ve Yunanistan ve Yugoslavya ile çeşitli anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Elçiler konferansı, bu anlaşmazlıkları gidermek ve sınırları tespit etmek için özel bir komisyon kurdu.

Komisyon da bulunan İtalyan delegeleri General Tellini ve iki subay, 27 Ağustos 1923 tarihinde Arnavutluk-Yunanistan sınırında, Yunan topraklarında olan Yanya’da öldürüldüler. İtalya bu olaydan Yunanistan’ı sorumlu tuttu ve Yunan Hükümetine bir ültimat vererek, İtalyan makamlarının da yardımı ile acele bir tahkikat yapılmasını, suçluların beş gün içinde idam edilmelerini, Pire’de bir tören yapılarak Yunan bayrağının İtalyan bayrağı

önünde eğilmesini ve tazminat verilmesini istedi. Böylece İtalyan-Yunan ilişkileri çok gerginleşti. Bir İtalyan filosu 31 Ağustos 1923'te Korfu adasının önüne gelerek adayı bombaladıktan sonra asker çıkardı. Bu işgalin istenen tazminata karşı bir teminat hükmünde olduğu söylendi.

Yunanistan Milletler Cemiyeti'ne başvurdu. İngiltere de Yunanistan'ın yardımına koştu ve işgali kabullenmeyeceğini bildirdi. Mesele elçiler konferansında görüşüldü ve Korfu'nun Yunanistan'a ait olduğu ve bu nedenle boşaltılması gerektiği, Yunanistan'ın da 50 milyon liralık tazminat ödemesi gerektiği kararlaştırıldı. Bu karar üzerine Mussolini 27 Eylül 1923'te Korfu'daki askerini geri çekti.

13 Eylül: *İspanya'da General Primo de Rivera bir darbe ile iktidara geldi.*

1902 yılında İspanya tahtına çıkan 16 yaşındaki XIII. Alfonso memlekete bir anayasa getirdi. Fakat bu durumda İspanya daha fazla karıştı ve 1902-1923 yılları arasında otuz üç tane kabine kuruldu, siyasî istikrarsızlıklar arttı, ekonomik sıkıntılar büyüdü. Ülkeye siyasal ve ekonomik bir düzen vermek isteyen ordu, 13 Eylül 1923'te bir darbe ile iktidarı ele aldı ve monarşiye dokunulmaksızın başbakanlığa General Miguel Primo de Rivera'yı getirdi.

Rivera, Mussolini'den örnek alarak faşist diktatörlük kurma yoluna gitti ve bütün demokratik müesseselere son verdi. Bununla birlikte ülkede bir ekonomik kalkınma ve batılılaşma hareketi başlattı. Buna rağmen altı buçuk yıllık iktidarında Rivera, İspanya'nın meselelerine köklü bir çözüm getiremedi. Ordunun desteğini kaybedince de Ocak 1930'da istifa etti.

13 Ekim: *Türkiye'nin yeni başkenti Ankara olarak kabul edildi.*

İstanbul Müttefik işgalinden kurtulunca hükümet merkezinin neresi olacağı konusu önemli bir sorun olarak ortaya çıktı. Bir kısım yabancı devletler de elçiliklerini Ankara'ya gönderemeyeceklerini söylüyorlardı. Bu durumda 9 Ekim 1923'te hariciye vekilinin meclise verdiği ve Ankara'nın devletin yeni yönetim merkezi olmasını teklif eden önerge, meclisin 13 Ekim 1923'teki toplantısında müzakere edildi. Uzun tartışmalardan sonra Ankara'nın devlet merkezi olması büyük çoğunlukla kabul edildi.

Ankara'nın başkent seçilişi Millî Mücadele'deki rolü ile doğrudan ilintilidir. Büyük Millet Meclisi burada toplandı ve millî yönetim burada kuruldu. Millî Mücadele, başından sonuna kadar Ankara'dan yönetildi. Yeni

yönetim, uluslararası dilde Ankara Hükümeti olarak geçti. Ankara'nın 1919-20'de merkez olarak seçilişinde Anadolu'nun ortasındaki coğrafi konumu, demiryolunun ulaştığı son nokta olmak gibi stratejik özellikleri de etkili oldu. Bu bakımdan 13 Ekim 1923'te alınan karar daha çok fiili bir durumun tescili anlamındadır.

Ankara'nın başkent oluşu, her şeyden önce siyasî bir karardır. Yeni yönetimin kimliği ve eskisinden farklılığını belirten bir anlamı vardır. Kozmopolit, monarşiye bağlı ve Osmanlılık düşüncesiyle bütünleşmiş İstanbul'dan İç Anadolu'ya geçiş, aynı zamanda devrimci ve radikal bir tavır ve ideolojik bir karardır. Çünkü dünya şehri olmuş bir İstanbul veya o günlerde çokça önerilen ve geçmişlerinde büyük şehir dönemleri yaşamış bir Konya, Kayseri, Sivas vs. karşısında Ankara, tarihi önemi ve kimliği Millî Mücadele ile başlayıp onunla bütünleşen tek şehirdir.

29 Ekim: *Türkiye'de cumhuriyet ilan edildi.*

Ekim ayı içinde mecliste bakanların seçimi konusunda bir hükümet büranı baş gösterdi. İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Fethi Bey'in yoğun eleştiri ve muhalefet karşısında istifa etmesi üzerine, Kemalettin Sami Paşa'nın genel başkan olarak bunalımın çözülmesi için Mustafa Kemal'in memur edilmesini isteyen önergesi oylandı ve kabul edildi. Mustafa Kemal, önceden hazırladığı ve devletin şeklinin cumhuriyet olduğunu belirten 20 Nisan 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun, devletin şeklini tespit eden maddelerini değiştiren önergeyi okudu. Mustafa Kemal bu meseleyi arkadaşları ile özel olarak da konuşmuş ve bu fikri destekleyenlerin yanında henüz vaktin erken olduğunu söyleyenler de olmuştu. Önerge maddeleri tartışmalardan sonra bir bir kabul edildi ve devletin yeni yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu kabul edildi.

Rejimin adı cumhuriyet olarak konduktan sonra cumhurbaşkanlığına Mustafa Kemal seçildi. Cumhuriyetin ilk kabinesini İsmet Paşa kurdu. Ali Fethi Bey de Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına seçildi.

8 Kasım: *Adolf Hitler'in yapmak istediği darbe engellendi ve Hitler tutuklandı.*

Versailles Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Hitler siyasî faaliyetlere başladı ve 1920'li yıllarda Münih'te Alman İşçileri Millî Partisi adındaki

küçük bir partiye girdi. Kısa sürede parti propagandasını eline geçiren Hitler, birahanelerde yapılan toplantılarda dikkati çeken konuşmalar yapıyordu: Tamirat meselesi, Avusturya meselesi, Versailles Antlaşması'nın ağırlığı, Yahudilerin Alman yenilgisindeki rolleri gibi konuları işliyordu. Bir hatip olarak Alman halkının ruhunu okşayan konularda etkili konuşmalar yapan Hitler gittikçe artan bir nüfuza sahip oldu. 1920 Nisan'ında ordu-dan ayrılarak kendini tamamıyla parti programına verdi. Partisi ise 1920 sonlarına doğru Alman Nasyonal Sosyalist Partisi (NAZİ) adını aldı ve üyeleri hızla arttı. Partinin genç üyeleri çoğaldıkça bunlar askerî bir eğitime ve muntazam bir teşkilata bağlandı. İntizam ve disiplini sağlamak için hücum kıtaları (SA) kuruldu. 1921 Temmuz'unda NAZİ Partisi'nin başkanlığını eline geçiren Hitler, çoğu hayatının sonuna kadar kendisine arkadaşlık edecek olanları etrafında toplamıştı. Bunlar, Roehm, Goering, Rudolf Hess, Goebbels, Alfred Rozenberg'di.

Hitler, gittikçe büyüyen partisi ve hatırı sayılır bir vurucu güç haline gelen SS'leri (Başında bizzat Hitler'in bulunduğu Schutz Staffel / Koruma Birlikleri) ile kendisini fazla kuvvetli bulmaya başladı. Almanya'nın o günlerde içinde bulunduğu karmaşadan ve otorite boşluğundan yararlanmak isteyen Hitler, ordudan da bazı subay ve generallerin desteğiyle Burgerbrau Bira-hanesinden Berlin'e karşı bir ihtilal hareketine girişti.

O tarihlerde Bavyera'da çeşitli akımlar vardı Monarşist bir grup Bavyera'yı Almanya'dan ayırmak istiyordu. Alman İmparatorluğu'nu canlandırmanın imkânsız olduğunu düşünerek sadece Bavyera'da bir krallık kurmak emeline olan veliaht Ruprecht de bu akımı destekliyordu. Bundan başka Bavyera'da Versailles Antlaşması'na karşı beliren reaksiyon ile birlikte birtakım pan-cermenist kuruluşlar ortaya çıkmıştı. Bunlar Münih'te oturan eski genel-kurmay başkanı General Ludendorff'un etrafında toplanmışlardı. Amaçları Fransa'ya karşı savaşa girebilecek kadar güçlü ve merkeziyetçi bir idare kur-maktı. Bunu için de Berlin üzerine yürümeyi düşünüyorlardı.

Bu akımlardan ilkin ayrılıkçılar harekete geçtiler. Bavyera hükümet başkanı Von Kahr 26 Eylül 1923'te kendisini Bavyera Devleti'nin komiseri ilan etti. Ordu komutanı General Von Lossow de ona katıldı. Bavyera fiilen Berlin'den ayrılmış oldu.

İşte bu durumda harekete geçen Hitler, yanında Ludendorff olduğu halde önce Münih'te iktidarı ele geçirdikten sonra bir yıl önce Mussolini'nin yaptığı

gibi Berlin üzerine yürüyeceklerdi. Başarılı olurlarsa Hitler başbakan olacak, Ludendorff ise ordunun başına geçecekti.

8 Kasım 1923'te Von Kahr ve General Lossow taraftarları bir toplantı halinde iken Hitler binayı S.A.'larla kuşattıktan sonra yanında Goering olduğu halde üç muhafız birliği ile salona girdi ve havaya bir el tabanca attıktan sonra Von Kahr ve Lossow'la müzakereye girişti. Berlin'e karşı girişeceği harekette onların yardımını istedi. Bu baskı altında Von Kahr muvafakat etmiş gözüktü. Bunun üzerine Hitler salonda toplanmış halka cumhuriyetin kaldırılmış ve Bavyera'da geçici bir hükümetin kurulmuş olduğunu ilan etti. Von Kahr ve Lossow serbest kalır kalmaz direnmeye geçtiler. Münih'teki asker ve polis de onlara bağlı kaldı. S.A.'larla pancermenistler ise darbe teşebbüsünün ertesi günü başta Hitler ve Ludendorff olmak üzere birkaç bin kişiyle Münih sokaklarında bir gösteri yapıyorlardı. Polisin göstericilere ateş açması sonucu ölenler ve yaralananlar oldu. Kolun başında yürüyen General Ludendorff ve Hitler tutuklandı, Rudolf Hess ise Avusturya'ya kaçmayı başardı. Böylece ayaklanma bastırıldı.

Yapılan mahkeme sonunda Hitler 5 yıl hapse mahkûm olduysa da 8 aylık bir mahkûmiyetten sonra serbest bırakıldı. Mein Kampf (Kavgam)'ı kapattığı Landsberg hapishanesinde yazdı.

21 Ocak: *Rusya'da komünist devrimin lideri Lenin öldü; Stalin ile Troçki arasında şiddetli bir rekabet başladı.*

Lenin 1922 baharından itibaren felce uğramıştı, zaman zaman hastalık hafıflıyor, sonra yeniden nüksediyordu. 1923 Mart'ında vücudu yarı felçli bir duruma girdi, konuşamıyor ve yazı yazamıyordu. Lenin bu vaziyette 21 Ocak 1924'te 53 yaşında öldü.

NEP (Yeni İktisadi Politika) politikaları ile belli bir ölçüde de olsa kapitalist rejime geri dönüş, komünist liderleri arasında bir takım görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına yol açtı. Aşırı komünistler bunu bir geriye dönüş sayıyorlar ve ihtilalin amaçlarından uzaklaştırıldığını iddia ediyorlardı. Lenin hayatta olduğu sürece bu fikir ayrılıkları o derece şiddet gösteremedi; fakat onun ölümü ile mücadele alevlendi.

Lenin'in ölümünden sonra Stalin ile Troçki arasında şiddetli bir rekabet başladı. 1922'den beri partinin genel sekreteri olan Stalin ile, parti disiplinine bağlı kalmak istemeyen ve NEP'e karşı olan Troçki'nin düşünceleri, özellikle dış siyaset konusunda çatışıyordu. Ülkenin NEP sayesinde güçlenen iktisadî hayatına güvenen Stalin, Rusya'nın kapitalist devletlerin tutumu göz önüne alınmadan sosyalizasyon evresine girebileceğine inanıyordu. Troçki ise bir dünya ihtilali istiyor, sosyalizmin tek bir ülkede yaşayamayacağını iddia ediyor, bu konuda Kamenev ve Zinovyev'den destek görüyordu. 1927 yılında Stalin; Kalinin, Molotov, Kirov ve Litvinov'un da yardımıyla Troçki'yi siyasetten uzaklaştırmayı başardı. Troçki 1929'da ülkeden sürüldü.

Böylece SSCB'nin oluşumu artık tamamlanarak, Stalin'in liderliğinde planlama ve sosyalizm dönemi başlamış oldu.

21 Ocak: *Sovyet Rusya'nın, Türk sanayiinin kurulması amacıyla 20 yılda ödenmek üzere faizsiz 8 milyon dolarlık bir kredi açtığı protokol, iki devlet arasında Ankara'da imzalandı.*

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Millî Mücadele'nin ilk yıllarında başlayan dostluk, ekonomik ve kültürel alanlarda da eserlerini verdi. Sovyet Rusya, sanayiini kurmaya çalışan Türkiye'ye yardım etti ve iki devlet arasında 21 Ocak 1924'te Ankara'da bir protokol imzalandı. Bu protokolle Rusya, sanayiinin kurulması için Türkiye'ye 20 yılda ödenmek üzere faizsiz 8 milyon dolar değerinde bir kredi açtı. Bununla Sovyet Rusya, çeşitli makine teçhizatı vermeyi, projeler tanzim etmeyi, makinelerin montajını, uzmanların hazırlanmasını ve tesisat için diğer bütün teknik işbirliğini üzerine almayı kabul ediyordu.

Nitekim 5 yıllık sanayi programı gereğince kurulan dokuma fabrikalarından Kayseri fabrikası Rus mühendis ve teknisyenlerinin yardımı ile kuruldu. Yapımına 1935 Temmuz'unda başlanan Nazilli fabrikası da Rus mühendis ve teknisyenlerinin yardımıyla kuruldu. Türkiye'den gönderilen uzmanlar Rusya'da eğitim gördüler.

25 Ocak: *Fransa ile Çekoslovakya arasında bir dostluk ve ittifak antlaşması imzalandı.*

23 Nisan 1921'de Romanya-Çekoslovakya, 7 Haziran 1921'de Romanya-Yugoslavya ve 4 Ağustos 1921'de Çekoslovakya-Yugoslavya arasında imzalanan antlaşmalar sonucunda kurulan "Küçük Antant", Tuna bölgesinde kendiliğinden statükocu ve anti-revizyonist bir blok olarak ortaya çıktı. Küçük Antant, Fransa'nın iki dünya savaşı arası devresindeki dış politikasında önemli bir yer işgal etmekle beraber, başlangıçta Fransa tarafından ortaya atılmadı; ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mirasçısı devletler tarafından ortaya çıkarıldıktan sonra Fransa'nın nüfuz ve liderliği altına girdi. Bu gelişme Fransa'nın görüşünde de değişiklik yaptı ve Almanya'ya karşı antlaşmalar düzeninin korunmasında Fransa Küçük Antant adını alan ittifaklar sistemine dayandı.

Fransa'nın Küçük Antant devletleriyle yaptığı antlaşmaların ilki 25 Ocak 1924'te Çekoslovakya ile yaptığı antlaşmadır. Bu antlaşmayla, barış antlaşmalarıyla tespit edilmiş bulunan statükonun korunması amaçlandı.

27 Ocak: *İtalya ile Yugoslavya arasında yapılan bir antlaşmayla Fiume İtalya'ya bırakıldı.*

Faşist Partisi'nin iktidara gelmesiyle İtalya daha aktif bir dış politika izlemeye başladı. İlk olarak 31 Ağustos 1923'te Yunanistan'a ait Korfu adasını işgal etti. Yunanistan'la Korfu anlaşmazlığı devam ederken bir yandan da Fiume meselesi yüzünden Yugoslavya ile ilişkileri gerginleşti. Daha önce İtalya ile Yugoslavya arasında 12 Kasım 1920'de yapılan Rapollo Antlaşması'yla Fiume serbest şehir olarak kabul edilmişti. İtalya şimdi Fiume'nin kendisine terk edilmesi için Yugoslavya'ya baskıda bulunmaya başladı ve burada bir takım karışıklıklar çıkardı. Yugoslavya'nın işi uzatmak istediğini görünce de asker göndererek şehri işgal etti. Bu durumda İtalya ile bir çatışmaya girmek istemeyen Yugoslavya anlaşma yolunu tercih etti ve iki devlet arasında 27 Ocak 1924'te Roma'da imzalanan bir anlaşma ile Fiume sorunu halledildi. Anlaşmaya göre, İtalyanlarla meskûn Fiume İtalya'ya bırakıldı; yalnız Fiume'nin Baroş limanı Yugoslavya'ya verildi.

Fiume meselesi çözülünceye kadar tarafların ilişkileri gergin bir hava içinde kaldı. Sorunun bu şekilde çözülmüş olmasıyla buhran ortadan kalktı ise de iki devlet arasında gerçek bir dostluk kurma imkânı yoktu. Zira İtalya kendisini eski Avusturya'nın ve hatta Venedik'in mirasçısı sayıyor ve bu devletlerin egemenlik alanlarında kalan ülkeler üzerinde emeller besliyordu. İtalya'nın Adriyatik'e karşı bu çeşit bir siyaset gütmüş olması, onu daima Yugoslavya ile çatıştır duruma soktu.

3 Mart: *Hilafet ilga edildi ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkarılması kabul edildi.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Mart'ta açılışından hemen sonra 3 Mart 1924'te 431 sayılı "Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun"u kabul etti. Hükümet Hilafeti kaldırmaya çok önceden kararlıydı, fakat bazı hadiseler hilafetin daha önce kaldırılması neticesini doğurdu. Bunlar; Abdülmecid Efendi'nin Ankara'nın talimatlarının aksine, saltanat günlerini andıran Cuma Selamlıklarına çıkması, tahsisatlarının azlığından şikâyet ederek arttırılmasını talep etmesi, askerî kesimde ve meclisin içinde Halife yanlısı bir grubun doğması, daha da önemlisi hilafetin mi yoksa meclisin mi daha yüksek konumda olduğunun tartışılmaya başlanması gibi hadiselerdi.

431 sayılı kanuna göre, padişah mallarına el konuluyor, hanedan mensupları Türkiye'de yaşamaktan ebediyen mahrum bırakılıyorlardı. Memleketi terk

etmeleri için şehzadelere 24 saat, sultanlara 10 gün süre verildi. 141 kişilik Osmanlı Hanedanı'ndan iki hafta sonra Türkiye'de hiç kimse kalmadı.²⁶

Aynı gün kabul edilen 429 sayılı kanunla Şeriye Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i umumiye Vekillikleri kaldırıldı. 430 sayılı kanunla Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin birleştirilmesi) kabul edildi.

3 Mart: *Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ve siyasal ilişkileri başlatan Dostluk Antlaşması Ankara'da imzalandı.*

Her iki ülke de Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletlerce ağır barış antlaşmalarına zorlanmış, parçalanmış, dağıtılmış bir durumdaydı ve her iki devletin de Batılı devletlerle çözümlenmemiş siyasî ve ekonomik sorunları vardı. Sıkıntılı bir dönemin ardından Türkiye, gelişmek ve kalkınmak için Alman teknoloji ve endüstrisine; Almanya da Türkiye'nin zengin hammadde ve pazar imkânlarına ihtiyaç duyuyordu.

Türkiye ile Almanya arasında resmî görüşmeler 26 Şubat'ta Ankara'da başladı. Görüşmelerin İstanbul'da değil de Ankara'da yapılması, Ankara'nın başkent ilan edilmesi üzerine Türkiye ile diğer Batılı devletler arasında ortaya çıkan diplomatik ve siyasal sorunların Almanya için söz konusu olmadığını gösteriyordu. Berlin'in bu tutumu, bu sorunda Almanya'nın Türkiye'ye açık destek sağladığı biçiminde yorumlandı. İki ülke arasında diplomatik ilişkileri başlatan ve ortaya hiçbir ciddi pürüz ve anlaşmazlığın çıkmadığı Dostluk Antlaşması 3 Mart 1924'te Ankara'da imzalandı. Antlaşmayla, 1918 yılından beri yaklaşık 6 yıldır kesik olan diplomatik ve siyasal ilişkiler yeniden kuruldu.

16 Mayıs'ta yürürlüğe giren antlaşmayla; iki ülke arasında samimi, iyi niyetli, kalıcı bir dünya barışını isteyen bir antlaşmanın tesis edilmiş olduğu belirtildi. Her iki devlet iki yıl süreyle diğer devletlerin konsolosluklarının bulunduğu yerlerde karşılıklı olarak konsolosluk açma hakkını birbirlerine tanıdılar. Ayrıca bir ticaret anlaşması imzalanması da öngörüldü.

Birlikte sürüklendikleri uzun, yıpratıcı ve yıkıcı bir savaş döneminin ardından, kurulan yeni diplomatik ilişkilerin samimi ve kalıcı barışa yöne-

²⁶ 16 Haziran 1952'de hanedanın kadın üyelerine, 15 Mayıs 1974 tarihinde çıkarılan bir kanunla da erkek üyelerine Türkiye'ye dönme izni verildi.

lik olması, bu iki ülke ilişkilerinden duyulan korku ve endişeyi de ortadan kaldırdı.

25 Mart: *Yunanistan’da cumhuriyet ilan edildi.*

Yunanistan’da Albay Plastiras liderliğindeki Venizelos yanlıları Eylül 1922’de I. Konstantinos’u, II. Georgios lehine tahttan çekilmeye zorladılar. Böylece Albay Plastiras öncülüğünde Devrim Komitesi yönetimi ele geçirdi. Bu arada Yunanistan, girdiği Anadolu macerasının sonunda yenilgiyi kabul ederek 11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi’ni imzalamak zorunda kaldı. Yeni yönetim Anadolu yenilgisinden sorumlu tuttukları Başbakan General Gunaris ve diğer generalleri Kasım 1922’de idam etti. Yunanistan ardından 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması’nı imzalamak zorunda kaldı ve İzmir’i, Meriç nehrinin doğusundaki toprakları bırakarak komşularıyla azınlıkları mübadele etmek durumunda kaldı. Mültecilerin durumu, zaten kötü olan ekonominin daha da bozulmasına sebep oldu. Bu güçlükler, ülkede çeşitli muhalefet partilerinin ortaya çıkmasına yol açtı.

General Gargalides ve Leonardopulos tarafından yönetilen ve kralcı ihtilal cuntasının vesayetinden kurtarmak isteyen ve Venizelos’un Anadolu projesine ta başından beri muhalif olan eski genelkurmay başkanı General Metaksas tarafından desteklenen Kasım 1923’teki ikinci askerî ihtilal girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra Aralık 1923’te seçimler yapıldı ve seçimleri Venizelos yanlıları kazandı. Bunun üzerine 18 Aralık 1923’te II. Georgios çekildi ve yerine Amiral Kunduriotis naip oldu. 1922 Eylül ihtilalini gerçekleştirmiş olan askerlerin baskısı ile 25 Mart 1924’te cumhuriyet ilan edildi.

Yeni seçilen Millî Meclisin, cumhuriyetin ilan edilişinden 3 hafta sonra 13 Nisan 1924’te yaptığı bir plebisitle, halkın çoğunluğu cumhuriyet rejimini onayladı. Cumhurbaşkanlığına Amiral Kunduriotis getirildi.

20 Nisan: *Türkiye’de “Ulus Devlet” temeli üzerinde hazırlanan ilk anayasa kabul edildi.*

Yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulunca 1921 Anayasasının değiştirilmesine ihtiyaç duyuldu. 1921 Anayasası olağanüstü şartlarda ve Osmanlı Devleti’nin hala varlığını sürdürdüğü bir sırada yapılmıştı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin yapısına uygun değildi. Yeni bir anayasa hazırlanmaya karar verilince bu

iş için bir komisyon kuruldu ve bu komisyon, anayasanın Meclisin üçte iki kabul oyuyla yürürlüğe gireceğine karar verdi. Hazırlanan Cumhuriyet döneminin ilk anayasası 20 Nisan 1924'te Meclisin büyük çoğunluğunun evet oyuyla kabul edildi. "Ulusal Devlet" temeli üzerinde, "Cumhuriyet" ve "Güçler Birliği" ilkeleri temel olarak kabul edildi.

16 Ağustos: *Almanya'nın tamirat borçlarının ödenmesini bir düzene bağlayan "Dawes Ödeme Planı" Londra'da imzalanan bir protokolle kabul edildi.*

Almanya'nın tamirat borçlarını tespit etmek için müttefikler arasında kurulan komisyon 1921 Ocak ayında borcun miktarını 56 milyar dolar olarak tespit etti. Almanya'nın itirazı üzerine komisyon Mayıs ayında borcu 33 milyar dolara indirdi. Ancak bu miktar, Almanya'nın ödeme kabiliyetinin çok üstündeydi. Buna rağmen müttefiklerin baskısı karşısında boyun eğdi ve Ağustos ayında 250 milyon dolarlık ilk taksiti ödedi. Bundan sonra Almanya'da büyük bir ekonomik krizle beraber Markın değeri hızla düşmeye başladı. Bunun üzerine Almanya 1921 yılı sonunda borçlarını ödeyemeyeceğini, kendisine beş yıllık bir tecil süresi tanınmasını istedi. İngiltere bunu kabul etti. 1922 yılı sonuna kadar süren borçların tadili görüşmeleri bir sonuç vermeyince Fransa, Belçika ile 1923 Ocak ayında Ruhr bölgesini işgal etti. Fransa Ruhr sanayiine el koyarak Almanya'ya borçlarını bu şekilde ödetmek istiyordu. Fakat Almanya, işgal edilen bölgede genel grev ilan ederek mukavemet gösterdi. Almanya'daki siyasal durumun da karışması üzerine İngiltere ve ABD araya girerek bu meselenin çözümü için bir komite kurdular ve bir ödeme planı hazırladılar. Sonunda Amerikalı Charles G. Dawes'in ödeme planı 16 Ağustos 1924'te Londra'da imzalanan bir protokolle kabul edildi. Dawes Planı ile Almanya için toplam bir borç tespit edilmedi, sadece 250 milyon dolardan başlamak üzere ve artan bir miktarda yıllık taksitler belirlendi. Ayrıca yarısını ABD'nin üzerine aldığı 200 milyon dolarlık bir borcun Almanya'ya verilmesi ve Ruhr bölgesi boşaltılması kararlaştırıldı.

Bu planla Almanya oldukça rahatladı ve yeni para sistemiyle ekonomisi düzeldi, üretimi artarak milletlerarası ticareti genişledi. Ayrıca Fransız-Alman ve Fransız-İngiliz ilişkilerindeki gerginlik ortadan kalktı.

19 Kasım: *İngiltere'nin Sudan Genel Valisi ve Mısır Ordusu Komutanı'nın Kahire'de öldürülmesi üzerine İngiltere, Mısır'a bir ulti-matom verdi. İngiltere karşıtı Vafd Partisi hükümetten istifa etti.*

Nil nehrinin kaynakları, güneyde Sudan topraklarında olduğundan, Sudan'a hâkim olan İngiltere dilediği an Mısır'ı susuz bırakabilir, hatta koca ülkeyi bir çöle döndürebilirdi. İngilizler, ellerindeki bu imkânı bir baskı aracı olarak kullanmaktan geri durmadılar. Mısır'dan başka Sudan'da da İngiltere aleyhinde anti-emperyalist bir hareketin baş göstermesi ve Vafd Partisi'nin de bunu desteklemesi, İngiliz Hükümeti'ni Vafd Partisi'ne karşı harekete geçirdi. İngiltere, Vafd'ı kendine bir engel olarak görüyor ve iktidardan düşürmek istiyordu.

Sudan Genel Valisi ve Mısır Ordusu Komutanı Sir Lee Stack'in 19 Kasım 1924'te Kahire'de öldürülmesini fırsat bilen İngiltere Mısır'a bir ulti-matom verdi. Bu ulti-matomda; özür dilenmesini, katillerin cezalandırılmasını, siya-sal gösterilerin önlenmesini, 500.000 Mısır Paundu tazminat ödenmesini, Sudan'dan bütün Mısır subay ve askerlerinin geri çekilmesini, Cezire'de su-lanan Sudan topraklarının 300.000 feddan (bir feddan 1.038 hektardır)'dan sınırsız bir rakama çıkarılmasını ve İngiltere'ye Mısır'daki yabancı çıkarla-rını koruma yetkisinin verilmesini istiyordu. Aynı gün verilen ikinci bir ül-timatomda, yabancıların korunması konusuna, daha ayrıntılı değinildi ve yabancıların malî ve adlî konularda eski sömürge döneminin ayrıcalıkla-rına tekrar sahip olması istendi. Vafd Partisi, sadece özür ve tazminat is-teklerini kabul etti.

İngilizler Vafd'ı zorla uzaklaştırmaya kararlıydılar. Bu sebeple İskenderiye gümrüğünü ele geçirdiler ve Sudan'daki Mısırlı birliklere ateş açtılar. Vafd, mukavemet etmedi, 23 Kasım'da istifa ederek, İngiliz emperyalizmine bağlı olanların El-İttihat Partisi'ni kurup iktidara gelmelerine yol açtı.

Bu olaydan sonra Mısır'da İngilizler aleyhine büyük grevler ve gösteriler yapıldı.

13 Şubat: *Doğu Anadolu bölgelerinde rejim ve inkılaplara karşı Şeyh Said Ayaklanması çıktı.*

Ayaklanma, Elazığ'ın Eğil bucağı Piran köyünde gizlenen mahkûmları aramaya gelen bir jandarma birliğine 13 Şubat 1925'te ateş açılmasıyla başladı ve kısa zamanda yayıldı. Şeyh Said'in başında olduğu ayaklanmada bölgedeki telefon ve telgraf telleri kesildi ve kısa sürede Genç, Hani ve Varto isyancıların eline geçti. Diyarbakır, Muş ve Çapakçur'da hükümet kuvvetlerine karşı cephe açan isyancılar, bir piyade alayını Diyarbakır'a çekilmek zorunda bıraktılar. Ayaklanma karşısında hükümet önce yerel kuvvetlerle isyanı bastırmaya çalıştı ise de bunda muvaffak olamadı. İsyanın gidecek genişlemesi ve yerel kuvvetlerin kontrolünden çıkması üzerine Meclis ciddi önlemler alma gereğini duydu. Ayaklanmayı bastırmada yetersiz kaldığı gerekçesiyle Ali Fethi Bey yerine İsmet Paşa yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi.

İsmet Paşa Hükümeti, 4 Mart 1925'te güvenoyu aldı ve aynı gün Meclis'ten Takrir-i Sükûn Kanunu'nu geçirdi. Kanun hükümete irtica, isyan ve ülkenin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu, güvenlik ve asayişini bozmak yolunda olan bütün örgütleri, tahrikleri, kışkırtmaları, girişimleri ve yayınları kaldırma yetkisini veriyordu. Yani hükümet, gazeteleri kapatmaktan, partileri dağıtmaya kadar her türlü tedbiri alabilecekti. Yine aynı gün kabul edilen bir başka kanunla, ayaklanma bölgesi ile Ankara'da birer İstiklal Mahkemesi kurulması kararlaştırıldı. Ayaklanma bölgesindeki mahkemenin hükümleri hemen yerine getirilecekti. Bu arada ayaklanmayı bastırmak için büyük bir askerî harekât yapılması da kararlaştırıldı. Ardından bu bölgelerde sıkıyönetim ve seferberlik ilan edilerek, isyancıların üzerine ilave kuvvetler sevk edildi.

İsyancılar, Birinci Kolordu Komutanı Vekili Mürsel Paşa'nın yönettiği askerî bir harekât sonucu 7 Mart 1925'te Diyarbakır önlerinde yenildiler. Bu arada Doğuda bulunan Üçüncü Ordu da isyanı bastırma harekâtına girişti. Şeyh

Said ve maiyetindekiler, Varto yakınlarındaki Carpuh köprüsünde sıkıştırılarak yakalandı ve böylece ayaklanma 15 Nisan 1925'te bastırıldı.

Şark İstiklal Mahkemesi Diyarbakır'daki duruşmalar sonunda Şeyh Said ve 47 isyancıyı ölüme mahkûm etti. Hüküm 29 Haziran 1925'de infaz edildi. Diyarbakır ve Ankara İstiklal Mahkemesi'nin verdiği kararları dikkate alan hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında yer alan "dinî duygulara saygılı olunacağı ve yerinde yönetim usulünün uygulanacağına" dair hükümlerin, ayaklananları teşvik ve tahrik ettiği gerekçesiyle ve Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak 5 Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bütün şube ve merkezlerinin kapatılmasına karar verdi.

Musul ile ilgili İngilizlerle görüşmelerin yapıldığı kritik günlerde çıkan bu ayaklanmada, İngilizlerin rolü ve kışkırtması olduğu yönünde çeşitli şüpheler ortaya atıldı.

17 Haziran: *Cenevre'de Uluslararası Silah Trafiğinin Denetlenmesi Konferansı yapıldı.*

Birinci Dünya Savaşı sırasındaki bazı muharebelerde zehirli gazın geniş ölçüde kullanılması ve yüz binlerce kişinin ölmesi, dünyanın birçok ülkesinde sert tepkilerle karşılandı. 17 Haziran 1925'te Cenevre'de yapılmakta olan "Uluslararası Silah Trafiğinin Denetlenmesi Konferansı" sırasında ABD temsilcisi bu silahların kapsamına zehirli gazın da alınmasını önerdi. Bundan sonra Fransa ve Polonya temsilcilerinin önerisi üzerine bu konuda ayrı bir protokolün hazırlanması ve buna bakteriyolojik silahların da eklenmesi kabul edildi. Böylece 17 Haziran 1925'te imzalanan Cenevre Protokolü ile bu silahların yasaklanması ile ilgili genel bir uluslararası belge hazırlanmış oldu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ABD ve Japonya dışındaki birçok küçük ve büyük devlet bu protokolü onayladılar. Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa protokolü onaylarken, düşmanlarının veya onların müttefiklerinin bu silahları kullanmaları halinde, yasaklara kendilerinin de uymayabilecekleri yolunda çekinceler koydular. İtalya, protokolü imzalayan devletler arasında bulunduğu halde, 1936 tarihli Habeşistan savaşında zehirli gaz kullanmaktan çekinmedi. Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı sırasında protokol hükümlerine genellikle uyuldu.

26 Haziran: Yunanistan'da General Pangalos, askerî bir darbeyeyle yönetimi ele geçirdi ve diktatörlüğünü ilan etti.

İki yıldır general ve albaylardan meydana gelen, itibar ve kuvvetten yoksun liderlerin kurduğu ömürsüz hükümetler, politikacıların başarısızlığı Yunan halkını gittikçe huzursuz ve tahammülsüz hale getirmişti. İtalya'da keşmekeşe bir düzen verip memleketi huzura kavuşturan Mussolini, Yunan halkı üzerinde de etkisiz kalmadı. Hükümetin dizginlerini ellerinde toplayacak, memleketi yeniden düzene sokacak, askerî işleri ve halli beklenen bütün öteki meseleleri çözümleyecek, rüşvet ve iltimasa son verecek, parlamenter ve idari sistemin ortaya koyduğu engelleri silip süpürecek kuvvetli bir adam, bir diktatör fikri gittikçe kuvvet kazanmaya başladı. 26 Haziran 1925'te zamanını kollayan General Pangalos, birkaç subay ve az sayıda birliğin yardımıyla adeta halkın ve bütün silahlı kuvvetlerin gözü önünde Hükümeti devirdi. 29 Temmuz'da Millî Meclisi kapattı, 23 Ocak 1926'da da kendisini diktatör ilan etti. Diktatörlüğünü Amerikan tipi bir demokratik başkanlığa çevirebileceği fikrine kapılan Pangalos, seçime giderek 16 Mart 1926'da kendisini cumhurbaşkanı adayı olarak gösterdi, seçimi de büyük bir ekseriyetle kazandı.

Pangalos'un işbaşına gelişinden beş ay sonra, gerek malî, gerekse iç ve dış idare, büyük bir fiyaskoyla sonuçlanınca, bir başka general olan Kondilis, organize ettiği bir hükümet darbesiyle Pangalos'u devirdi.

18 Temmuz: Adolf Hitler, Nazizm'in manifestosu olan "Mein Kampf"ı (Kavgam) yayınladı.

Hitler, 8 Kasım 1923'te başarısız bir darbe girişiminde bulunmuş ve mahkûm olarak Lansberg hapisanesine kapatılmıştı. Burada Nazizm'in manifestosu olan "Mein Kampf" (Kavgam) adlı iki ciltlik eserin birinci cildini yazdı. Eserin yazılmasına Rudolf Hess yardım etti. Daha sonra Nasyonal Sosyalizm'in el kitabı haline gelen eser 18 Temmuz 1925'te yayınlandı.

Kavgam'da birinci derecede göze çarpan taraf, şiddetli bir Yahudi aleyhtarlığıdır. Hitler'e göre Almanya, İtilaf Devletlerinin karşısında yenilmiş değildir. Yahudilerin bozgunculuğu yüzünden mağlup olmuştur. Endüstriye, basına, sinemaya hatta edebiyata hâkim olan Yahudiler, Alman olan ne varsa hepsini kirletmişlerdir.

Marksizm, Alman milletini birbirine düşman iki kampa ayırdığı için çok zararlı ve menfur bir akımdır. Servetin paylaşılmasında fazla zenginle fazla fakir arasında bir denge kurulmalıdır. Bu denge, Marksizm'in silahını köreltmek için zarurîdir. Ancak servetler arasındaki eşitsizliği temelinden kaldırmaya imkân yoktur. Zira bu fark, kabiliyet eşitsizliğinin bir sonucudur. İşsizliğe son verilmeli ve işçinin refahı arttırılmalıdır.

Dünyadaki en yüksek ırk Alman ırkıdır. Alman ırkı, manen ve bedenen ıslah edilmeli, açık havada ve spor hareketleri ile gençliğin bedeni gelişmesi sağlanmalı, Almanya'nın büyüklüğü ve "Alman Millî Birliği" fikri, gençliğin ruhuna aşılanmalıdır. Sakat, hasta ve dejenere olmuş kimselerin, sağlam insanları bozmasına karşı tedbir alınmalıdır.

Alman ordusu canlandırılmalı, hatta bütün millet, askerî bir terbiyeden geçirilmelidir.

Fuhrer, çoğunluğun kaprisini ifade eden seçimle değil, günün birinde, kendi içinden yükselen sese kulak vererek, halkın içinden çıkıverir.

Versailles Antlaşması yırtılmalı ve Almanya'ya hayat hakkı verilmelidir. Mevcut topraklar, Almanya'nın artan nüfusunu besleyecek kadar geniş olmadığı için, Almanya'nın araziye ihtiyacı vardır. Bu arazi, Avrupa'da Alman karakterini hala taşıyan yerler olacaktır. Sömürgecilik, Alman ırkını bozacağı için kabul edilemez. Avusturya, Südet Almanları, Alsace-Lorraine ve Polonya Almanları birleştirilmelidir. Dışarıda Almanya'nın baş düşmanları, Almanya'nı daima zayıf kalmasını isteyen Fransa ile Bolşevizm'i kabul eden Rusya'dır. Aynı derecede kuvvetli bir Almanya ile Fransa'nın bir arada yaşamalarına imkân yoktur. İkisinden biri ortadan kaldırılmalı, bu olmadığı takdirde güçsüz duruma düşürülmelidir. İtalya ile dostça yaşamalıdır, zira Almanya'nın Fransa ve Rusya'ya karşı girişeceği mücadelede İtalyan ittifakına ihtiyacı vardır. İngiltere de Almanya'nın müttefiki olmalıdır. Fransa'yı yalnız bırakmak için İngiltere ile iyi geçinmeli ve onun hiç olmazsa tarafsızlığını elde etmelidir. Bunun için sömürge siyasetinden ve yeni bir donanma yapmaktan vazgeçmek lazımdır. İngiltere ve İtalya ittifakları elde edildikten sonra ilkin Fransa'yı ezmeli ve sonra Rusya'ya dönmelidir. Rusya'dan elde edilecek arazi Ukrayna'dır.

Almanya, 250 milyon nüfuslu bir imparatorluk olduktan ve Avrupa meselelerini hallettikten sonra, denizaşırı ülkelerde genişleme siyasetine başlamalıdır.

Hitler Mein Kampf'taki fikirlerini iktidara geldikten sonra büyük ölçüde uyguladı.

16 Ekim: *Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Belçika ve Çekoslovakya arasında "Locarno Antlaşması" imzalandı.*

Fransa'nın Milletler Cemiyeti'ne rağmen Almanya'ya olan güvensizliği sürüyordu ve ilk fırsatta Versailles Antlaşması'yla tespit edilen sınırları kabul etmeyerek harekete geçeceğinden kuşkulanıyordu. Bu nedenle de İngiltere ile ittifak yapmak istemiş, fakat bunda başarı sağlayamamıştı. Buna karşılık Almanya'nın sınırlarının değişmeyeceği hakkında güvenceler istemekteydi. Gerçi Almanya, Fransa ve Belçika sınırlarını kabul etmeye hazır olduğunu belli etmişti; fakat doğu sınırı olan Polonya sınırını kabul etmeye yanaşmıyordu. Polonya ise Fransa'nın müttefiki ve güvenliğinin bir parçasıydı. İngiltere de Avrupa'daki dengenin bozulmasını istemiyordu.

Bu tarihlerde Almanya da tamirat ve tazminat sorununda Fransa ile iyi ilişkiler kurarak kolaylıklar sağlamak istiyordu. Bu sebeple Alman Hükümeti Şubat 1925'te Fransa'ya bir nota göndererek, bir karşılıklı güvenlik paktnın kurulmasını önerdi. Böylece Fransa ile Almanya arasındaki ilişkilerde bir yumuşama başladı.

Bunun üzerine Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında 5 Ekim 1925'te Locarno'da bir konferans toplandı. Görüşmeler sonunda 16 Ekim 1925'te Locarno Antlaşması hazırlandı ve 1 Aralık 1925'te Londra'da imzalandı.

Konferansa katılan devletleri savaştan korumak ve bu devletler arasında çıkacak her türlü anlaşmazlığı barış yoluyla çözümlemek amacıyla yapıldığı belirtilen Locarno Antlaşması'na göre; Almanya batı sınırlarının, yani Fransa ve Belçika sınırlarının kesin ve sürekli olduğunu kabul ediyordu. Bu konuda bir anlaşmazlık çıkarsa kuvvete başvurulmayacak ve sorun Milletler Cemiyeti'ne götürülecekti. İngiltere ve İtalya da bu statünün kefil olacaklardı. Bütün anlaşmazlıklar barış yoluyla çözümlenecekti. Antlaşma, Almanya Milletler Cemiyeti'ne üye olur olmaz yürürlüğe girecekti.

Locarno Antlaşması ile Almanya, batı sınırlarının sürekli olduğunu kabul etmekte, ancak doğu, yani Polonya ve Çekoslovakya sınırları için böyle bir güvence vermemekteydi. Bu nedenle de Fransa, bu iki devletle aynı anda ikili antlaşmalar imzalayarak bunlara yardım yapmayı vaad etti. Böylece

Fransa kendi sınırları hakkında Almanya ile anlaşmaya varırken, Polonya ve Çekoslovakya sınırları dolayısıyla yine Almanya ile bir anlaşmazlık içerisine düşmüş oluyordu. Yine bu antlaşma ile Almanya yeniden milletlerarası işbirliğine girmiş ve Alsace-Lorraine'den de kesin olarak vazgeçtiğini kabul etmiş oldu.

Antlaşmalardan hemen sonra Almanya 1926'da Milletler Cemiyeti'ne üye oldu ve böylece yeniden Avrupa büyük devletleri arasına eşit koşullarla girmiş oldu.

18 Ekim: *Türkiye ile Bulgaristan arasında Ankara'da bir dostluk antlaşması ile bir protokol ve iskân antlaşması imzalandı.*

Türkiye'de saltanat kaldırılıp yerine cumhuriyet kurulunca Türkiye ve Bulgaristan, diğer sorunları yanında, Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumunu da ele alan antlaşmaları gözden geçirerek yenilemeyi gerekli gördüler. Bunun üzerine 18 Ekim 1925'te Türkiye ile Bulgaristan arasında Ankara'da bir dostluk antlaşması ile bir protokol ve iskân sözleşmesi imzalandı.

Dostluk Antlaşması'nın birinci maddesi ile her iki ülke diğeri ile yakın ilişkiler kurup, sarsılmaz bir dostluk ve barış tesis etmeyi taahhüt ediyordu. Neuilly Barış Antlaşması'ndaki azınlıkların haklarının korunması ile ilgili hükümler yineleniyor ve Türk-Müslüman azınlığı da bunların kapsamına alınıyordu. Türk-Müslüman azınlığın etnik varlığı ile din ve kültürünün korunup idame ettirilmesine ilişkin Bulgar taahhüdü bir kere daha tekrarlanmış oluyordu. Ankara'da dostluk antlaşmasıyla birlikte bir de iskân sözleşmesi imzalandı. Sözleşmenin ikinci maddesiyle Bulgaristan'daki yüz binlerce Türk için serbest göç ve göçmenlerin mallarını geçirme hakkı ortaya konuldu.

Ankara Antlaşması ve ekleri ile iskân sözleşmesi 17 Ağustos 1926'da yürürlüğe girdi.

15 Aralık: *Askerî bir darbeyle İran'da yönetimi ele geçiren Ahmet Rıza Han, Kaçar Ailesi'nin hükümdarlığına son verdi ve Şah Rıza Pehlevi adıyla tahta çıktı.*

İran, Birinci Dünya Savaşı boyunca meclis içinde denetimi ele geçiren soy-lular arasındaki İngiliz ve Alman yanlısı grupların çekişmelerine sahne oldu. Ekonomik çöküş ve kıtlık bu çatışmaları daha da şiddetlendirdi. 9 Nisan

1919'da İngiliz-İran Antlaşması'ndan sonra İran'ı işgal eden Sovyetler'e karşı İngilizlerin malî ve askerî yardım önerisini geri çeviren meclis, ülkedeki İngiliz danışmanları da sınır dışı etti. Bu olayları izleyen karışıklık dönemlerinde ülkede ordunun ağırlığı artmaya başladı. 21 Şubat 1921'de İran Kazak Tugayı subaylarından Rıza Han, siyaset yazarı Seyyid Ziyaeddin Tabatabaî'nin de önemli rol oynadığı bir darbeyle ordunun başına geçti ve yeni bir hükümet kuruldu; daha sonra Rıza Han harbiye bakanı oldu. 1923 yılında İran Harbiye Bakanı Ahmet Rıza Han, bir hükümet darbesi yaparak başbakanlığı eline geçirdi ve ülkede düzeni sağladı. Ekim 1925'te Kaçar hükümdarının dışarıda bulunduğu bir sırada Kaçar Ailesi'ni tahttan indirerek İran'daki egemenliğine son verdi. İran Meclisi 12 Aralık 1925'de Ahmet Rıza Han'ı İran Şehinşahi ilan etti. Üç gün sonra 15 Aralık 1925'te krallık yeminini etti ve resmen Pehlevi Hanedanı'nı kurdu.

Rıza Pehlevi, İran'da pek çok reformları ve batılılaşma hareketlerini gerçekleştirdi. Kendisine Mustafa Kemal'i örnek almıştı. Din adamlarının nüfuzunu kıramamakla beraber, özellikle eğitim alanında birçok yenilikler yaptı. Kapitülasyonları kaldırdı, orduyu yeniden düzenledi ve disipline etti. Ekonomik alanda devletin müdahalesiyle birçok işler yaptı. Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye ile yakın ve samimi münasebetler kurdu. Dış politikada, Sovyetler'le yaptığı iki anlaşmaya rağmen, Sovyetler'in İran'da komünist faaliyet ve kışkırtmaları güvensizlik ortamı doğurduğundan ilişkiler daha fazla gelişemedi. İngiltere ile ilişkiler de petrol konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı iyi olmadı.

16 Aralık: *Milletler Cemiyeti Konseyi, Türkiye-Irak sınırı hakkında tarafları bağlayıcı bir karar vererek Musul'u Irak'a bıraktı.*

Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinde, Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun dokuz ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında barışçı yollarla çözüleceği hükmü yer alıyordu. Bu hüküm uyarınca İngiltere 5 Ekim 1923'te Türkiye'ye başvurarak Musul sorununun görüşülmesine başlanmasını istedi. Yapılan görüşmeler sonunda Musul ile ilgili Türk-İngiliz görüşmeleri 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da Haliç'te toplanan bir konferansta ele alınmaya başlandı. Bu görüşmeler sırasında İngilizler Musul'un kendi mandaları altında bulunan Irak'a bırakılması konusunda ısrar ettiler. Türk tarafının bunu kabul etmemesi üzerine konferans 5 Haziran 1924'te sona

1925 erdi. Türkiye yine Musul ve civarının Türk sınırları içerisinde kalmasında direndi. İngiltere ise buna yanaşmadığı gibi Hakkari ilinin yarısını da istedi. İngiltere Haliç Konferansı sırasında olduğu gibi konferanstan sonra da anlaşmazlık konusu olan Türk-Irak sınırında karışıklık çıkarmaya çalıştı. Bunlar Türk-İngiliz ilişkilerini iyice gerginleştirdi.

Lozan Antlaşması'nın ilgili hükmü, anlaşmazlık durumunda sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini de öngörüyordu. İngiltere tarafından Milletler Cemiyeti'ne götürülen Musul sorunu, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 1924 Eylül'ünde görüşülmeye başlandı. O sıralarda Türkiye Milletler Cemiyeti'nin üyesi değildi. İngiltere'ye göre mesele sadece Türkiye ile Irak arasındaki sınır hattının tespitinden ibaretti. Türkiye'ye göre ise mesele daha şümüllüydü ve Musul'un mukadderatıyla ilgiliydi. Türk temsilcisinin, Musul'un geleceğinin tayin edilmesi için plebisit yapılması hususundaki önerisi de İngiltere tarafından, bölge halkının cahil olduğu gerekçeyle reddedildi.

Konseyde görüşmeler sürdürülürken, Musul bölgesinde Türk ve İngiliz birlikleri arasında birtakım mevzi çatışmaların başlaması üzerine, iki ülke arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti. İngiltere 9 Ekim 1924'te verdiği bir ultimatomla, Türk kuvvetleri 48 saat içinde İngiltere tarafından belirlenen sınırın gerisine çekilmediği takdirde güç kullanacağını bildirdi. Bunun üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti Konseyi'nden geçici bir sınır belirlemesini istedi ve Konsey 29 Ekim'de Brüksel'de geçici bir Türk-Irak sınırı belirledi.

Geçici sınırın belirlenmesinden sonra Konsey, bundan sonra da hem Musul halkının dileklerini saptamak, hem de ilgili devletlerle görüşmeler yapmak üzere Macar, Belçika ve İsveç temsilcilerinden kurulu uluslararası bir komisyon kurdu ve bu komisyon 13 Kasım 1924'te göreve başladı. Çalışmalarının sonunda Üçlü Komisyon hazırladığı raporu 1925 Eylül'ünde Milletler Cemiyeti Meclisi'ne sundu. Komisyon raporunda, Musul halkının hiçbir tarafa katılmaksızın bağımsız kalmak istediğini bildirdi. Buna rağmen Milletler Cemiyeti Meclisi'ne 16 Temmuz 1925'te şu tavsiyelerde bulundu:

1. Musul, Irak'ın bir parçası sayılacak ve Irak 25 yıl süreyle İngiliz mandası altına konulacaktır.
2. Türkiye ile Irak arasındaki sınır hattı Brüksel'de tespit edilen hat olacaktır.

Komisyonun bu tavsiyeleri, gerek Türk halkı ve gerekse Cenevre'deki Türk temsilcilerinin şiddetli tepki ve itirazlarına sebep oldu. Türkiye, Konseyin bu biçimde kesin bir karar alma yetkisinin bulunmadığını belirterek, bağlayıcı bir karar için ilgili tarafların olumlu oylarının alınması gerektiğini bildirmişse de Cemiyet Meclisi, 16 Aralık 1925 günü komisyonun tasarısını aynen kabul eden bir karar aldı. Bu kararın alınmasında, Musul bölgesinde bulunan Hristiyanlara Türkler tarafından kötü muamele yapıldığı iddiaları etkili oldu.

Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin bu kararına karşı tepki göstermekten başka bir şey yapamadı. Misak-ı Millî sınırları içinde olmasına rağmen, Türkiye Milletler Cemiyeti Meclisi'nin kararından sonra Musul'u kuvvet yoluyla geri almak teşebbüsünde bulunmadı. Başlangıçta direttiği halde daha sonra tutumunu yumuşattı ve Milletler Cemiyeti Meclisi'nin vermiş olduğu kararı esas kabul ederek İngiltere ve Irak'la görüşmelere girişti.

17 Aralık: *Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Paris'te bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalandı.*

Sovyetler Birliği, Batılılardan duyduğu korku ve Locarno Antlaşmaları'nın Alman politikalarında meydana getirdiği köklü değişiklik sonucu Almanya'nın Batılı devletlerle yeniden işbirliğine girmesini endişeyle karşıladı. Almanya Locarno Antlaşmaları gereği Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazırlanıyordu. Halbuki Sovyet Rusya Milletler Cemiyeti'ni kapitalist devletler tarafından, dünyanın tek proletarya devleti olan kendisine karşı kurulmuş bir ortak cephe sayıyordu. Sovyetler bu ortam içinde bir tepki olarak etrafını çevreleyen devletlerle bir saldırmazlık ve tarafsızlık politikasına girişti. Önemli olan kendisine komşu olan devletlerin batılıların bir saldırısına alet olmaması ve Sovyetler'in batılılardan herhangi biriyle çatışması halinde bu komşu devletlerin tarafsız kalmalarıydı. Nitekim komşuları ile dostluk veya barış antlaşmaları yapmış olan Sovyet Rusya 1925 yılından itibaren bu defa tarafsızlık ve saldırmazlık paktları yapmaya başladı.²⁷

²⁷ Sovyet Rusya; 1925 Aralık'ta Türkiye ile, 1926 Nisan'ında Almanya ile, 1926 Ağustos'unda Afganistan'la, 1926 Ekim'inde Litvanya ile, 1927 Ekim'inde İran'la, 1932 Ocak'ında Finlandiya ile, 1932 Şubat'ında Letonya ile, 1932 Mayıs'ında Estonya ile, 1932 Temmuz'unda Polonya ile saldırmazlık antlaşmaları yaptı.

Türkiye'nin ise bu tarihlerde Batılı devletlerle ilişkileri düzgün değildi. Özellikle İngiltere ile arasında Lozan'da çözümlenememiş Musul meselesinden dolayı büyük bir gerginlik vardı. Milletler Cemiyeti Konseyi İngiltere'nin teşvik ve tahrikiyle 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'a ait olduğuna karar vermiş ve bu yüzden Türk-İngiliz ilişkileri son derece gerginleşmişti. Bunu yanında Türkiye Faşist Mussolini yönetimindeki İtalya'nın Anadolu üzerindeki kimi emellerinden kuşkulanıyordu.

1925

İşte bu şartlar içinde Türkiye ile Sovyet Rusya birbirlerine daha fazla dayanmak lüzumunu duydular. Bunun sonucunda Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin ile Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras arasında 17 Aralık 1925'te Paris'te bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre; taraflardan biri bir saldırıya uğradığı takdirde diğeri tarafsız kalacak, taraflar birbirlerine saldırmayacaklar, birbirleri aleyhine yönelen ittifak veya siyasal anlaşmalara katılmayacaklardı. Anlaşmanın süresi üç yıl olacaktı. Bu sürenin sona ermesinden altı ay önce bir tarafça feshedilmediği takdirde anlaşma bir yıl uzatılmış sayılacaktı.

Bu antlaşma, 1921 Moskova Antlaşması ile temeli atılan Türk-Sovyet dostluk ve işbirliğinin 20 yıl daha, az çok uyum içinde sürmesini sağlamış bir belgedir.

10 Ocak: Abdülaziz İbn Suud, kendisini “Hicaz Kralı ve Necd Sultanı” ilan etti.

Suud Ailesi’nin liderliğinde Vahhabiler, Arap yarımadasının batı kısmındaki Necd’e egemen bulunuyorlardı. Vahhabiler XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanmışlar ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa sekiz yıllık bir mücadeleden sonra Vahhabileri kontrol altına almayı başarmıştı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflaması ile bu kontrol da zayıfladı ve Necd Sultanı Abdülaziz İbni Suud, XX. yüzyılın başından itibaren, komşu kabilelerle mücadele ederek topraklarını genişletmeye başladı. İngiltere Aralık 1915’te Abdülaziz ile yaptığı bir anlaşma ile Necd’in hayırhah tarafsızlığı karşısında bu yeni sınırları tanıdı. İngiltere’nin arzusu, Abdülaziz’in İngiltere’yi Basra’da rahatsız etmemesiydi.

Savaşla beraber, Necd Sultanı Abdülaziz ile Mekke Şerifi Hüseyin arasında bir rekabet başladı. Hüseyin, İngiltere ile yaptığı anlaşmalara dayanarak 1916 Ekim’inde kendisini “Arap Memleketleri’nin Kralı” ilan edince, bu rekabet daha da şiddetlendi. Savaştan sonra Hüseyin’in bir oğlunun Irak, diğer bir oğlunun Ürdün ve kendisinin de Hicaz kralı olması, Haşimi ailesine Arap dünyasında büyük bir ağırlık sağlıyordu. Bu durum Abdülaziz’in hoşuna gitmedi. Nihayet 3 Mart 1924’te Türkiye’de hilafetin ilgası üzerine Hicaz Kralı Hüseyin’in 7 Mart 1924’te kendisini Halife ilan etmesi bardağı taşıran son damla oldu ve Abdülaziz 1924 Ağustos’unda Hicaz’a savaş açtı. Ekim ayında Suud kuvvetleri Mekke’ye girdi. Hüseyin, oğlu Ali lehine tahttan feragat ederek İngilizlerin yardımıyla Kıbrıs’a kaçtı; 1931’de de öldü. Oğlu Ali, Abdülaziz’e karşı bir süre dayandıysa da 1925 Aralık ayında Cidde’nin de Suudların eline geçmesiyle bütün Hicaz Abdülaziz’in eline geçmiş oldu. Bunun üzerine Abdülaziz İbni Suud, 10 Ocak 1926 kendisini “Hicaz Kralı ve Necd Sultanı” ilan etti. 1932’de de bütün bu topraklar üzerindeki Suud egemenliği Suudi Arabistan Krallığı adını aldı.

Hicaz'ın Suud egemenliği altına düşmesinden sonra Suudi Arabistan'ın Irak ve Ürdün ile olan münasebetleri, sınır anlaşmazlıkları yüzünden bir süre iyi gitmedi. İbn Suud İngiltere'den çekindiğinden bu iki devlete karşı herhangi bir harekete girişmekten çekindi. Nihayet İngiltere'nin İbn Suud ile 20 Mayıs 1927'de Cidde Antlaşması'nı imzalayarak, Suud'u Necd Sultanı ve Hicaz Kralı olarak tanımasından sonra, Suud'un Ürdün ve Irak ile ilişkileri düzeldi. Bundan sonradır ki, Suudi Arabistan ile Irak 2 Nisan 1936'da Arap kardeşliğine dayanan bir saldırmazlık antlaşması imzaladılar.

26 Mart: *Romanya ile Polonya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Çarlığın yıkılması üzerine Besarabya'da merkezi Kişnef olan bir Moldavya Cumhuriyeti kurulmuştu. Bu cumhuriyet Bolşevikler tarafından ilhak edilmek korkusu içinde 1918 Mart'ında Romanya'ya iltihak kararını verdi. Romanya da Rusya'nın itirazını dinlemeyerek Besarabya üzerine ordu gönderdi ve ilhakı tanıdı. Galip devletler de 28 Ekim 1920 tarihli bir antlaşma ile Besarabya üzerindeki Romen hâkimiyetini tanıdılar. Fakat Rusya bu ilhakı hiçbir zaman tanımadı. Bu yüzden Rus-Romen ilişkileri daima gergin kaldı.

1920'li yıllardan itibaren Romanya Fransa tarafına kaydı ve Küçük Antant'ın sadık bir üyesi oldu. Küçük Antant Romanya'yı Macaristan'ın revizyonizmine karşı koruyan bir tedbirdi. Ancak Besarabya yüzünden Rusya ile ilişkileri de iyi değildi. Bu sebeple kendisi gibi Rusya'dan çekinen Polonya ile de yakın münasebetlere girişti. 1921 yılında iki devlet arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştı. 26 Mart 1926'da yapılan ikinci bir antlaşma ile bu ittifak yenilendi ve genişletildi. Böylece bu iki devlet Rusya'ya karşı birbirlerine dayanmaya başladılar.

22 Nisan: *Türkiye ile İran arasında Tahran'da bir dostluk ve güvenlik antlaşması imzalandı.*

İran, Ankara Hükümeti'ni daha Türk Kurtuluş Savaşı sırasında 22 Haziran 1922'de tanımış ve o yıl Ankara'ya büyükelçi atamıştı. Türkiye'nin ilk büyükelçisi Muhittin Paşa da 7 Şubat 1923'te Tahran'a güven mektubunu sunmuştu. Böylece iki devlet arasında siyasal ilişkiler başlamıştı.

Türkiye'de halifeliğin kaldırılması, İran'da bir kısım halk tarafından iyi karşılanmadı ve bu olay iki ülke ilişkilerinin gelişmesini bir süre engelledi. Ayrıca

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-İran sınırında özellikle Kürt aşiretlerinin girdikleri baskınlar iki devlet arasında sık sık uyuşmazlıklara ve gerginliklere neden oluyordu. Bunu yanında sınır konularında iki ülkenin birbirlerini itham ve protestoları eksik olmadı. Sonunda bu tür anlaşmazlıklara son vermek ve iki ülkenin ilişkilerini yeni koşullara göre düzenlemek üzere 22 Nisan 1926'da bir dostluk ve güvenlik antlaşması imzalandı.

Antlaşmayla taraflardan biri bir saldırıya uğradığı takdirde diğerinin tarafsız kalacağı, birbirlerine saldırmayacakları, bir üçüncü tarafın saldırması halinde saldırgan tarafa hiçbir surette yardım yapmayacakları, kendi ülkelerinde birbirlerine karşı düşmanca eylemleri önleyecekleri, sınır bölgelerinde aşiretlerin suç niteliğindeki eylemlerine karşı gerekli önlemleri alacakları ve iki ülke arasındaki işbirliği için çeşitli anlaşmalar yapacakları gibi hususlar yer aldı ve 5 yıllık bir süre için yapıldı.

Ancak bu antlaşmaya rağmen olaylar bundan sonra da sürdü, bir ara ilişkilerin kesilme tehlikesine kadar vardı.

24 Nisan: *Almanya ile Sovyetler Birliği arasında Berlin Antlaşması imzalandı.*

Sovyetler Birliği, Almanya'nın Locarno Antlaşması'nı imzalamasını endişe ile karşılayarak, Almanya'nın Sovyetler Birliği ile olan iyi ilişkilerinin eskisi gibi devam etmeyeceğini düşündü. Nitekim Locarno Antlaşmaları'ndan sonra Avrupa'da ferah bir hava hissedildi. Müttefikler 1926 Ocağında Kolonya'yı boşalttılar. Almanya 1926 Eylül'ünde Milletler Cemiyeti'ne girdi ve kendisine konseyde daimî bir üyelik verildi. Almanya ve Fransa arasında bir ticaret da antlaşması imzalandı. Böylece Fransız-Alman ilişkileri artık düzelmiş ve yıllardan beri Avrupa'nın üzerine çökmüş bulunan kâbus dağılmıştı. Bu sebeple Sovyet Rusya, Almanya'yı ellerinden kaçırmamak için iki yola başvurdu. Biri, Polonya ile münasebetlerini düzeltmek oldu. Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin 1925 Eylül'ünde Varşova'yı ziyaret etti. İkincisi ise, Sovyetler'in ısrarı üzerine 24 Nisan 1926'da Berlin'de Almanya ile yeni bir antlaşma imzalamak oldu.

Alman-Sovyet Antlaşması'yla; taraflardan biri bir saldırıya uğrarsa diğeri tam bir tarafsızlık gösterecek ve bir devletler koalisyonu tarafından birine ekonomik ve malî müeyyideler uygulanacak olursa, diğeri buna katılma-

yacaktı. Esasen Almanya Locarno Antlaşmaları sırasında Sovyetler'e karşı uygulanacak sanksiyonlara katılmayacağını Batılılara kabul ettirmişti.

Bu şekilde Sovyetler Birliği Almanya'nın Batı Bloku'na katılıp kendisine karşı cephe alması tehlikesini bertaraf etmiş oluyordu. Bu yönüyle Berlin Antlaşması, Almanya'da Bismarck'ın 1887'deki Karşılıklı Teminat Antlaşması'na benzetilmiştir.

1926

12-24 Mayıs: *Polonya'da Mareşal Pilsudski bir darbe yaparak yönetimi ele geçirdi ve diktatörlüğünü kurdu.*

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Polonyalı milliyetçilerde bağımsızlık için harekete geçtiler. Yalnız bu bağımsızlık mücadelesinde garip bir durum ortaya çıktı. Joseph Pilsudski'nin Polonya Lejyonu, Almanlar ve Avusturyalılarla birlikte oldu ve Ruslara karşı savaştı. Pilsudski o sıralarda sosyalist ve koyu bir Rus düşmanı idi. Almanya 1916 yılında bağımsız Polonya Krallığı'nın kurulduğunu ilan ettiyse de, bu bağımsız krallık Almanya'nın sıkı kontrolü altında kaldığından Pilsudski bundan hoşlanmadı ve Almanlar da kendisini hapse attılar.

Bağımsızlık mücadelesinin öbür kolunun başında Roman Dmowski bulunuyordu ve Dmowski, Müttefiklerin tarafını tutmuş ve Ruslarla birlikte Alman ve Avusturyalıları karşı savaşıyordu. Bu sebeple Almanya mütarekeyi imza edip de Polonya'nın bağımsızlığı ilan edildiği zaman Müttefikler Dmowski'yi Polonya'nın sözcüsü olarak kabul ettiler.

Bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren Polonya'da bir sağ-sol mücadelesi ortaya çıktı. Solu Pilsudski'nin Sosyalist Partisi, Sağı da Dmowski'nin Millî Demokratik Partisi (Endekler) temsil ediyordu. Ortada da bir kısım köylü partileri ve bunların dışında da komünistler ve solu veya sağ destekleyen partiler bulunuyordu. Özellikle sağ-sol mücadelesi ve bu mücadeleye diğer partilerin ve kişisel mücadelelerin karışması, Polonya'yı uzun bir süre siyasal istikrardan yoksun bıraktı. Nihayet 12-24 Mayıs 1926'da Mareşal Pilsudski bir darbe ile yönetimi eline geçirdi ve kendi diktatörlüğünü kurdu. Bu durum 1935'te ölümüne kadar devam etti.

28 Mayıs: *Portekiz Cumhuriyeti, askerî darbeye devrildi ve "millî diktatörlük" kuruldu.*

Birinci Dünya Savaşı sırasında daha Eylül 1914'te Portekiz sömürgelerine saldırıya başlayan Almanya, 9 Mart 1914'te Portekiz'e savaş ilan etti. Bu durumda Portekiz İtilaf Devletlerinin yanında Fransa'da savaşa katıldı. Savaş sonunda Portekiz'e sömürge olarak Mozambik verildi.

Portekiz 1910 yılından beri cumhuriyetle idare ediliyordu, ama siyasî denge bir türlü sağlanamamıştı. Gerçekten demokratik bir nitelik taşıyan 1911 anayasası iyi işlemedi ve kralcı ayaklanmalar, hukuk dışı askerî önlemler, hükümet istikrarsızlığına eklenerek 1911-1926 yılları arasında birbirini izleyen yirmi kadar ihtilal ve kırk kadar hükümet değişikliğine yol açtı. Sonunda 28 Mayıs 1926'da General Gomes da Costa tarafından Braga garnizonunu ayaklandırarak yapılan bir askerî darbeden sonra Portekiz'de "millî diktatörlük" kuruldu. Costa, çok geçmeden Mareşal Oscar Carmona tarafından görevinden uzaklaştırıldı ve Carmona Nisan 1928'de cumhurbaşkanlığına getirildi. Oscar Carmona 1951 yılına ölene kadar her yedi yılda bir yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi. Ülkenin malî yönetimi ise Profesör Salazar'a verildi. Salazar 1932'de başbakanlığa yükseldi ve yeni rejimin en güçlü kişisi durumuna geldi. 1933'te kabul edilen anayasayla iki meclis kuruldu, cumhurbaşkanı karşısında sorumlu bir hükümet ilkesi kabul edildi.

30 Mayıs: *Türkiye ile Fransa arasında İstanbul'da dostluk ve iyi komşuluk sözleşmesi imzalandı.*

20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiş ve İskenderun bölgesi için özel bir yönetim şekli kabul edilmişti. Ayrıca bu sınırı kesin olarak çizmek üzere antlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra bir karma komisyonun kurulması kararlaştırılmıştı. Lozan Antlaşması da bu hükümleri teyit etmişti. Ancak karma komisyon ancak Eylül 1925'te kurulabildi ve sınırların çizilmesinde bazı anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bunun üzerine Türkiye ile Fransa arasında Suriye sınırı konusunda Şubat 1926'da doğrudan görüşmeler başladı. 18 Şubat 1926'da da Ankara'da iki devlet arasında dostluk ve iyi komşuluk sözleşmesi adını alan bir anlaşmaya varıldı. Bununla Türkiye ile Fransa, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümlemeyi esas almaktaydılar. Ayrıca buna ekli protokollerle Türkiye-Suriye sınırı çizilmekte ve Fransa, Türkiye lehine bazı sınır düzeltmeleri yapılmasını kabul etmekteydi.

Ancak bu sözleşme parafe edilmekle beraber Fransa tarafından hemen imzalanmadı. Bunun nedeni Türkiye ile İngiltere arasında Musul uyuşmazlığının sürmesiydi. Fransa, San Remo Antlaşması'na göre İngiltere'yi destekliyordu. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin bu konuda verdiği kararı kabul etmeye yönelince Fransa da Türkiye ile İstanbul'da 30 Mayıs 1926'da dostluk ve iyi komşuluk sözleşmesini imzaladı.

Bundan sonra sözleşmeye göre, tarafsız bir başkanın yönetiminde bir Türk-Fransız karma komisyonu kurularak, Cizre-Nusaybin sınırının belirlenmesi için çalışmalara başlandı. Fakat bu konuda da anlaşmazlık çıktı. Ancak Haziran 1929'da her iki tarafı da memnun edecek bir çözüm bulunabildi.

Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkileri etkileyen diğer sorun da Osmanlı borçlarının ödenmesi konusu idi.

5 Haziran: *Türkiye ile İngiltere ve Irak arasında Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalandı.*

Misak-ı Millî sınırları içinde kalmasına karşın, Musul'u geri almak için Türkiye'nin güce başvurması mümkün olmadığından, Musul ile ilgili olarak ortaya çıkan durumu kabullenmek ve bunu bir antlaşmayla saptamak durumunda kaldı. İngiltere ve Irak'la yapılan görüşmeler sonunda 5 Haziran 1926'da yapılan bir antlaşmayla Lozan'dan arta kalan önemli bir uyuşmazlık Türkiye'nin aleyhine halledildi ve Türkiye'nin Batılı devletlerle normal münasebetler kurması için bir adım atıldı.

Bu antlaşmaya göre; Türkiye ile İngiltere'nin mandası altındaki Irak arasındaki sınır, Milletler Cemiyeti'nin Brüksel'de aldığı karara uygun olarak, yani Musul Irak'ta kalacak şekilde olacaktı. Ancak bu hatta Türkiye lehine bazı küçük değişiklikler yapılacaktı. Taraflar sınır bölgesinde, birbirleri aleyhinde hiçbir propaganda örgütüne ve toplantıya izin vermeyecekti. Irak Hükümeti, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 25 yıl süreyle, petrolden elde edeceği gelirin %10'unu Türkiye'ye verecekti. Ancak daha sonra yapılan bir düzenlemeyle Türkiye bu paydan 500.000 İngiliz Lirası karşılığında vazgeçti.²⁸

²⁸ Türkiye'nin Musul petrolerinden 25 yıllık bir süre için alacağı %10'luk hissedenden 500.000 İngiliz Lirası karşılığında vazgeçmediği, bu alacaklarının belli bir dönem için ödendiğini, ancak halen bitmediğini iddia edenler de vardır.

Böylece Batılı devletlerle Türkiye arasındaki, Lozan'dan arta kalan en önemli sorunlardan biri, Türkiye'nin taviz vermesiyle çözülebilmiştir.

10 Haziran: *Romanya ile Fransa arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

23 Nisan 1921'de Romanya-Çekoslovakya, 7 Haziran 1921'de Romanya-Yugoslavya ve 4 Ağustos 1921'de Çekoslovakya-Yugoslavya arasında imzalanan anlaşmalar sonucunda kurulan "Küçük Antant", Tuna bölgesinde kendiliğinden statükocu ve anti-revizyonist bir blok olarak ortaya çıktı. Küçük Antant, Fransa'nın iki dünya savaşı arası devresindeki dış politikasında önemli bir yer işgal etmekle beraber, başlangıçta Fransa tarafından ortaya atılmadı; ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mirasçısı devletler tarafından ortaya çıkarıldıktan sonra Fransa'nın nüfuz ve liderliği altına girdi. Bu gelişme Fransa'nın görüşünde de değişiklik yaptı ve Almanya'ya karşı anlaşmalar düzeninin korunmasında Fransa Küçük Antant adını alan ittifaklar sistemine dayandı.

Fransa'nın Küçük Antant devletleriyle yaptığı ikinci anlaşma 10 Haziran 1926'da Romanya ile yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşmayla, barış antlaşmalarıyla tespit edilmiş bulunan statükonun korunması amaçlanıyordu.

2 Eylül: *Yemen ile İtalya arasında bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı.*

Arap yarımadasında Osmanlı Devleti'ne en fazla sadakat gösteren bölge Yemen olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Yemen'in bağımsızlığı fiili bir durum olarak ortaya çıktı. Fakat savaş ertesinin ilk yıllarından itibaren Yemen İngiltere ile çatıştı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Yemen'e ait Hudeyde Limanı'nı işgal etmesi, Yemen ile İngilizler arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebep oldu. 1925 yılında Yemen İmamı Yahya, bir taarruzla Hudeyde'yi ele geçirdi ve burasını sınırları içine kattı. İngiltere ise buna karşı koyamadı. Fakat İmam Yahya'nın bu sefer Aden üzerindeki emelleri, iki devletin münasebetlerinin düzelmesini engelledi. İngiltere ile Yemen ilişkilerinin bu şekilde sürekli kötü olmasından İtalya faydalandı ve 2 Eylül 1926'da Yemen ile İtalya arasında bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı. Bundan sonra İtalya ile Yemen arasındaki ilişkiler sürekli olarak iyi bir gelişme

gösterdi. İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesinden sonra 15 Ekim 1936'da 25 yıllık bir antlaşma daha imzalandı.

Antlaşmayla İtalya Yemen'e silah yardımı ve teknik yardımda bulundu. Yemen ise İngiltere'ye karşı İtalya'yı oynama politikası izliyordu.

28 Eylül: *Sovyetler Birliği ile Litvanya arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.*

Litvanya, üç büyük komşusu olan Sovyetler Birliği, Polonya ve Almanya ile devamlı bir çatışma içinde bulunuyordu ve özellikle Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejime karşı büyük antipati besliyordu. Büyük toprak sahipleri, Sovyet aleyhtarlığının devamlı bayraktarlığını yapıyorlardı ve bu yüzden de ilk yıllarda iki taraf arasındaki ilişkiler devamlı bir gerginlik havası içinde bulunuyordu. Ancak Polonya ile Vilna meselesinin çıkması, Litvanya'nın Sovyetler'e karşı tavrını yumuşattı. Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov'un barışçı politikası dolayısıyla iki taraf arasında 28 Eylül 1926'da bir saldırmazlık paktı imzalandı.

Vilna Litvanya'nın eski başkenti idi. Polonya-Rusya savaşı sonunda Ruslar yenilip buradan çekilince, buranın Litvanya'ya geçmesi gerekmekteydi ve Milletler Cemiyeti de bunu düşünüyordu. Ancak 1920 Ekim'inde Litvanya Polonyalılarından General Zeligowski Vilna'yı işgal etti. Bu işgale karşı Milletler Cemiyeti bir şey yapamadı ve bir milletlerarası elçiler konferansı da 1923 Mart'ında Vilna'nın Polonya sınırları içine katılmasını kabul etti. Vilna, Litvanya-Polonya ilişkilerinin düzelmesine engel bir unsur olarak kaldı. Bundan sonra iki devlet birbirlerinin azınlıklarına karşı bir baskı kampanyası açtı. Hatta bu yüzden 1927'de iki devlet arasında neredeyse bir savaş bile çıkacaktı.

26 Ekim: *İtalya ile Vatikan arasında yapılan Saint Jean de Latran Antlaşması ile Vatikan İtalya'da "Devlet içinde devlet" statüsü kazandı.*

Papalar yüzyıllar boyunca, 19. yüzyılda nüfusu 3 milyonu aşan ve İtalya'nın ortasında yer alan bir Papalık Devleti yönettiler. 1861'de İtalya'da krallık kurulunca papaların egemenlik alanı Vatikan ve Roma'daki bazı saray ve villalarla sınırlandırıldı. 13 Mayıs 1871'de İtalya'nın kabul ettiği bir kanun ile Papalık'a yıllık tazminat ve ödenek taahhüt edildi.

Vatikan, bugünkü devlet şeklini İtalyan diktatörü Mussolini ile Vatikan'ın Dışişleri Bakanı Kardinal Gasparri arasında 26 Ekim 1926'da imzalanan "Saint Jean de Latran Antlaşması" ile aldı. Böylelikle Vatikan İtalya'da "Devlet içinde devlet" statüsü edindi.

1947'de kabul edilen İtalyan Anayasası'nın 7. maddesinde, Papalık ile imzalanan sözleşme anayasanın ayrılmaz bir parçası haline sokarken, 1984'te İtalya ile Vatikan arasında imzalanan bir sözleşme ile de Roma katolikliğinin İtalya Devleti'nin resmî dini olması durumu sona erdirildi; yani İtalya'da laik devlet uygulanmasını başlatırken, İtalya'daki mecburî din eğitimini de sona erdirdi.

Vatikan'ın bu dünya ile ilgili tüm işleri, başta siyasî, diplomatik ve ekonomik kararlarla, uluslararası ilişkileri "Dinsel" değil, "Dünyevî" bir organ olan "Curia" aracılığıyla ele alınır ve yönlendirilir. Curia, devlet ve siyasî erk olarak Vatikan'ın en önemli ve güçlü kurumu, Vatikan'ın beynidir. Curia, ilk kez 1605'de diğer ülkelerdeki kardinal büyükelçileriyle çalışan devlet başkanlığı olarak kurulmuş, daha sonra 1721'de kendi içinde tüm "Papa Devletlerinin Başbakanlığı" adı altında bir makama sahip olmuştur. Papalığın başbakanı aynı zamanda dışişleri bakanıdır. Curia, Tanrı tarafından öngörülmüş bir kurum olmadığı için gerekli görüldüğü takdirde Papa'nın emriyle ilga edilebilir. Vatikan, kendi devlet kuruluşları, bürokratları ve kendi pasaportu olan bir devlettir.

27 Kasım: *İtalya ile Arnavutluk arasında imzalanan dostluk ve güvenlik paktı ile Arnavutluk İtalya'nın nüfuzu altına girdi.*

Arnavutluk kuvvetli bir devlet teşkilatından yoksundu. Hristiyan Arnavutlarla Müslümanlar arasında gerginlik vardı ve kabileler arasında mücadele hiç eksik olmuyordu. Müslümanların lideri Ahmet Zogo, Hristiyan Fan Noli'nin idaresine karşı 1924 yılının sonunda bir isyan çıkardı. Bu isyan sonunda Ahmet Zogo mülteci olarak bulunduğu Yugoslavya'dan Arnavutluğa gelerek iktidarı ele aldı. 1925 Şubat'ında yedi yıl süre ile cumhurbaşkanı seçilen Zogo, siyasî partileri kaldırdı ve Yugoslavya'nın Arnavutluk'la olan ihtilaflı meselelerini ve sınır problemlerini halletti.

Yugoslav dostluk ve yardımına dayanarak iktidarı ele almış olan Zogo, ülkeyi kalkındırmak için paraya ihtiyaç duyunca İtalya'ya başvurdu. Zira Yugoslavya kendisine yardım yapma imkânına sahip değildi. Böylece Arnavutluk'un

İtalya ile ilişkileri düzelmeye başladı. 1925 yılının sonunda hisse senetlerinin %78'ini İtalyanların ellerinde bulundurduğu bir Arnavutluk Millî Bankası kuruldu. Ardından İtalya Arnavutluğa borç vermeye başladı. Böylece Ahmet Zogo hem kendi yerini sağlamlaştırmak, hem de ülke kalkınmasını temin etmek bakımından İtalya'ya yakınlaştı.

Yugoslavya sınırı yakınında 1926 Kasım'ında Zogo aleyhine silahlı bir ayaklanma baş gösterince Zogo, Yugoslavya ile ilişkilerini kesti ve tamamen İtalya'ya yaslandı. Bunun üzerine 27 Kasım 1926'da iki devlet arasında Tiran'da bir dostluk ve güvenlik paktı imzalandı. Taraflar bu anlaşma ile Arnavutluk'un toprak bütünlüğünü, siyasî ve hukukî statükosunun korunmasını, karşılıklı yardım ve samimi bir işbirliğini taahhüt ediyorlardı.

Arnavutluk artık İtalyan nüfuzu altına düşmüştü. Arnavutluk'un İtalya'ya doğru kayması, Yugoslavya'yı iyice telaşlandırdı ve İtalya'ya karşı Fransa'ya dayanmasına yol açtı.

5 Nisan: *İtalya, Fransız dış politikasına bir denge unsuru olmak üzere revizyonist devletlerle işbirliği yapma politikasının bir devamı olarak Macaristan'la bir dostluk antlaşması imzaladı.*

Faşizm'in dış siyasetini karakterize eden unsurlardan biri de İtalya-Fransa ilişkilerinin uzun bir süre gergin kalmasıdır. Bu gerginliğin çeşitli sebepleri vardı: Bir defa iki ülkenin siyasî rejimleri arasında derin farklar vardı. Bu ideoloji farklılığı iki devletin ilişkilerine de tesir ediyordu. Bundan başka Faşist diktatörlüğüne dayanamayıp İtalya'dan kaçmış olan aydınların çoğu Fransa'ya sığınmış ve İtalya'daki Faşizm aleyhindeki mücadelelerini devam ettiriyorlardı. Hatta 1925-26 yıllarında Mussolini'ye yapılan suikast teşebbüslerinin Fransa'da hazırlanmış olduğu kanısı yaygınlaşınca iki ülke ilişkileri gerginleşmişti. Fransız-İtalyan ilişkilerindeki gerginliğin bir diğer sebebi ise İtalya'nın savaş sonu düzeninden memnun kalmayışı, Fransa'nın ise kurucusu ve koruyucusu olmasından ileri geliyordu. Fransa Almanya'ya karşı kendi güvenliğini koruma bakımından genişleme politikasının peşinde olan İtalya'ya değil, Orta Avrupa ve Balkan Devletlerinin yardımına güveniyor ve politikasına buna göre yön veriyordu. Nihayet iki devlet arasındaki ilişkilere tesir eden diğer bir sebep, aradaki sömürge anlaşmazlıkları idi. İtalya Alman sömürgelerinden pay alamamış, İngiltere ve Fransa'nın Kuzey Afrika'da bu devlet lehine yaptıkları sınır düzeltmelerini yeterli bulmamıştı. Halbuki İtalya'nın da artan nüfusu karşısında sömürgeye ihtiyacı vardı.

İtalya bu suretle Fransız politikasına karşı bir denge kurmak için çaba harcadı ve kendisi gibi revizyonist bir politika güden devletlerle işbirliğine yöneldi. Bunu bir sonucu olarak Fransız dostluğuna dayanan Yugoslavya'yı çember içine almaya çalıştı. Bu çemberin ilk halkası Arnavutluk, ikincisi Macaristan'dı. İtalya da Macarlarla birlikte Yugoslavya'daki Hırvatların ayrılma isteklerini destekliyordu. İtalya ayrıca Yugoslavya'yı izole etmek için Bulgaristan'la da dostluk kurdu.

Mütarekeden sonra Macaristan'ın iç durumu karışıktı. Michael Karolyi yeni Macaristan Cumhuriyeti'nin başbakanı idi. Ancak Müttefiklerin baskısı ile Karolyi Transilvanya'yı Romenleri işgaline bırakmak zorunda kalınca 1919 Mart'ında istifa etti. Bolşeviklerin de kışkırtmasıyla duruma işçi ve asker Sovyetler'i hâkim oldu ve Macar komünistlerinden Bela Kun Macaristan'ı bir Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan etti. Fakat Macar asilleri karşı harekete geçerek Kont Julius Karolyi, Kont Bethlen ve Amiral Horthy 1919 Kasım'ında Budapeşte'ye girerek komünist rejimi tasfiye etti.

Amiral Horthy'nin komünistlere karşı bu başarısını Müttefikler de desteklediler. Ancak Trianon barışı Macarlar için bir şok oldu. Çekoslovakya'ya Presburg'u ve Burgenland'ı da Avusturya'ya vermekten daha çok, Yugoslavya'ya Hırvatistan ve Bosna-Hersek'i ve Romanya'ya da Transilvanya'yı bırakmak çok ağır geldi. Onun için Macaristan iki savaş arası devresinin en hararetli revizyonist devletlerinden biri oldu.

Bu revizyonizmin etkisi ile Macaristan 1920'de tekrar krallık rejimi ilan etti. Horthy naib unvanı aldı, Kont Bethlen başbakan oldu. Macaristan'ın bu durumu, İsviçre'de yaşamakta olan Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ı cesaretlendirdi ve Karl 1921 yılının Mart ve Ekim aylarında iki defa Macaristan krallığına geçmek için teşebbüste bulundu. Fakat bu teşebbüsler Macar halkından destek görmediği için başarılı olmadı. Daha da önemlisi, Habsburgların tekrar Macaristan'ın başına geçmek istediğini gören, imparatorluğun mirasçıları Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, her iki teşebbüs sırasında da Macaristan'a askerî müdahalede bulunmak için hazırlandılar. Böylece Küçük Antant devletleri Macar revizyonizmine karşı cephe aldılar.

Macaristan'da Horthy-Bethlen rejimi bir diktatörlük rejimi idi. Her iki devletin de diktatörlük rejimine sahip bulunması ve revizyonist olması, İtalya ile Macaristan arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasını kolaylaştırdı. Macaristan, Küçük Antant'ın kendi etrafındaki çemberini kırmak için İtalya'ya dayandı. Bunun sonucu olarak İtalya ile Macaristan arasında 5 Nisan 1927'de bir dostluk antlaşması imzalandı.

10 Nisan: *Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.*

Emir Emanullah, Afganistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra Sovyetler'e yaklaştı ve iki ülke arasında 28 Şubat 1921'de bir dostluk antlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla Sovyetler, bir yandan Afganistan'ın bağımsızlığını tanıırken, diğer yandan da Afganistan'a ekonomik yardımda bulunmayı kabul ediyordu. Bundan sonra Afgan-Sovyet ilişkileri düzgün bir şekilde gelişemedi. Sovyetler'in Türkistan, Özbekistan, Türkmenistan, Hiva ve Buhara'yı Bolşevikleştirmek için kullanmış oldukları sert usuller, buradaki Türk halklarının ayaklanmalarına sebep oldu ve birçok Türk Bolşeviklerden kaçarak Afganistan'a sığındı. 1922 yılında Enver Paşa'nın liderliğinde çıkan bu ayaklanmalara Emanullah büyük bir ilgi gösterdi ve hatta kendi liderliği altında bir Orta Asya Konfederasyonu kurmak için harekete geçti. Bu durum Sovyet-Afgan ilişkilerini bozdu. Bundan başka iki devlet arasında sınır anlaşmazlık ve çatışmaları da eksik olmadı.

Bununla beraber Sovyetler Afganistan'la aralarını bozmamak ve ekonomik yardım yoluyla Afganistan'ı nüfuzları altına almak için özel bir çaba harcadılar. Ayrıca Sovyet Rusya, etrafını çevreleyen devletlerle tarafsızlık ve saldırmazlık paktları imzalama politikasının bir gereği olarak Afganistan'la da yakınlık kurmak istiyordu. Bunun sonucu olarak 10 Nisan 1927'de Sovyetler'le Afganistan arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.

1 Ekim: *Sovyet Rusya ile İran arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık paktı imzalandı.*

Sovyet Rusya Batılılardan duyduğu korku ve Locarno Antlaşmaları'nın Alman politikalarında meydana getirdiği köklü değişiklik sonucu Almanya'nın Batılı devletlerle yeniden işbirliğine girmesini endişeyle karşıladı. Almanya şimdi Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazırlanıyordu. Halbuki Sovyet Rusya Milletler Cemiyeti'ni kapitalist devletler tarafından, dünyanın tek proletarya devleti olan kendisine karşı kurulmuş bir ortak cephe sayıyordu. Sovyetler bu ortam içinde bir tepki olarak etrafını çevreleyen devletlerle bir saldırmazlık ve tarafsızlık politikasına girdi. Önemli olan kendisine komşu olan devletlerin Batılıların bir saldırısına alet olmaması ve Sovyet Rusya'nın Batılılardan herhangi biriye çatışması halinde bu komşu devletlerin tarafsız kalmaları idi. Sovyetler'in bu politikalarının bir sonucu olarak 1 Ekim 1927'de İran'la Sovyet Rusya arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık paktı imzalandı.

Bu antlaşmayla 26 Şubat 1921 yılında yapılan antlaşma hükümleri teyit edildi.²⁹

1921 ve 1927 antlaşmalarına rağmen Sovyetler-İran ilişkileri iyi bir şekilde gelişmedi. Her ne kadar 1921-33 devresinde Sovyetler İran'ın dış ticaretinde en geniş yeri işgal etmişse de, Sovyetler'in İran'daki komünist kışkırtma ve faaliyetleri İran'da bir güvensizlik doğurmuş ve siyasal ilişkilerin daha fazla gelişmesine imkân vermemiştir.

1927

11 Kasım: *Yugoslavya ile Fransa arasında bir dostluk ve ittifak antlaşması imzalandı.*

23 Nisan 1921'de Romanya-Çekoslovakya, 7 Haziran 1921'de Romanya-Yugoslavya ve 4 Ağustos 1921'de Çekoslovakya-Yugoslavya arasında imzalanan antlaşmalar sonucunda kurulan "Küçük Antant", Tuna bölgesinde kendiliğinden statükocu ve anti-revizyonist bir blok olarak ortaya çıktı. Küçük Antant, Fransa'nın iki savaş arası devresindeki dış politikasında önemli bir yer işgal etmekle beraber, başlangıçta Fransa tarafından ortaya atılmadı; ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mirasçısı devletler tarafından ortaya çıkarıldıktan sonra Fransa'nın nüfuz ve liderliği altına girdi. Bu gelişme Fransa'nın görüşünde de değişiklik yaptı ve Almanya'ya karşı anlaşmalar düzeninin korunmasında Fransa Küçük Antant adını alan ittifaklar sistemine dayandı.

Fransa'nın Küçük Antant devletleriyle yaptığı anlaşmalardan üçüncüsü 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile imzaladığı anlaşmadır. Bu antlaşmayla barış antlaşmalarıyla tespit edilmiş bulunan statükonun korunması amaçlanıyordu. Ayrıca Yugoslavya, İtalya'nın Arnavutluk ile yaptığı dostluk ve güvenlik paktını tepki ile karşıladı. Arnavutluk'un Yugoslavya sınırları içindeki Arnavutlarla ilgilenmesi, İtalya-Yugoslavya ilişkilerindeki düğüm noktasıydı. Yugoslavya, Fransa ile yaptığı antlaşmayı, İtalya ile bir savaş hali için imzaladığını açıklamadan çekinmedi.

22 Kasım: *İtalya ile Arnavutluk arasında İkinci Tiran Antlaşması imzalandı.*

27 Kasım 1926'da İtalya ile imzalanan dostluk ve güvenlik paktından sonra yine iki ülke arasında 22 Kasım 1927'de Tiran'da ikinci bir antlaşma imzalandı.

²⁹ Sovyet Rusya-İran antlaşması için bakınız: 26 Şubat 1921 tarihi

Yirmi beş yıl süreli olan bu savunma anlaşmasıyla Arnavutluk artık tamamen İtalya'nın himayesine girmiş oluyordu. Anlaşmayla İtalyan subayları Arnavutluk ordusunu ıslah ediyor, İtalyan mühendisleri Arnavutluk'ta İtalya'nın Balkan politikasına uygun yollar yapıyorlardı. Zira yollar, Arnavutluk kıyılarından başlayarak, Yugoslavya ve Yunan sınırlarına doğru uzanıyordu. Böylece Arnavutluk, İtalya'nın Balkan politikasında bir sıçrama tahtası hizmeti görecekti.

Ahmet Zogo İtalya'ya dayanarak içeride kendi mevkiini kuvvetlendirdikten sonra 1928 yılının sonlarında cumhuriyeti kaldırdı ve kendisini kral ilan etti.

Arnavutluk'un İtalyan nüfuzu altına düşmüş olması, içeride bir İtalyan aleyhtarlığı doğurdu. Zogo bunu görünce kendini İtalyan vasiliğinden kurtarmaya çalıştı ise de buna muvaffak olamadı. Aksine İtalya Arnavutluk'tan daha ağır şeyler istedi. Zogo bu aşırı istekler karşısında direnince, bir İtalyan savaş filosu 1934 Temmuz'unda Draç limanında gösteriler yaptı; Zogo da İtalyan isteklerini kabule mecbur oldu.

25 Mayıs: *Türkiye ile Afganistan arasında dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı.*

Türkiye 1 Mart 1921’de Afganistan ile Moskova’da bir dostluk antlaşması imzalamış ve bu antlaşma, iki devlet arasında çeşitli konularda işbirliğinin gelişmesine yol açmıştı. Antlaşmanın 7. maddesi hükümleri gereğince, Türkiye Afganistan’a öğretmenler ve subaylar göndermişti.

Millî Mücadele sırasında kazanılan zaferler Türkiye’nin bu devlet nazarındaki itibarını yükseltti. Lozan’dan sonra iki memleket arasındaki ilişkiler 1921 Antlaşması’nın ışığı altında gelişti ve Türkiye Afganistan’a gönderdiği öğretmen, subay ve doktor sayısını arttırdı.

Afgan Kralı Emanullah’ın Ankara’yı ziyareti sırasında 25 Mayıs 1928’de Türkiye ile Afganistan arasında bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Esas itibarıyla 1921 Antlaşması’na benzeyen bu antlaşmanın birinci maddesi gereğince, iki devlet arasında “ebedî” bir dostluk kurulacaktı. Bu antlaşmadan sonra aralarında hiçbir çıkar çatışması bulunmayan Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler devamlı bir gelişme gösterdi.

30 Mayıs: *İtalya ile Türkiye arasında bir tarafsızlık antlaşması imzalandı.*

1921’den 1928’e kadar Türk-İtalyan münasebetleri dostça devam etti. Ancak 1922’de iktidara geldikten sonra dış politikasında aktif bir tutum izleyen Mussolini’nin, 1928 yılında Türkiye’den toprak talebinde bulunduğu yönünde Avrupa basınında çeşitli haberler çıkmaya başladı. Mussolini’nin Akdeniz’e “bizim Akdeniz” demesi ve yeni sömürgecilik arayışlarına girişmesi, Türkiye’den toprak isteklerinin ciddiye alınması sonucunu doğurdu ve Türkiye Batı bölgelerinde askerî hazırlık yapmaya başladı.

İzmir’de faaliyet gösteren bir İtalyan okulunda Faşizm’in 6. yıl kutlamalarına hocalar ve öğrenciler Faşist üniforması giyerek katılmışlardı. O gece

İtalyan radyosu da Mussolini'nin "Faşizm'in genişlemesi, Doğu Akdeniz'e hâkim olması lazımdır" şeklindeki beyanatını yayınladı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, Mustafa Kemal'in emirleri doğrultusunda İtalyan okulunun derhal kapatılması ve törene Faşist üniformasıyla katılanların 48 saat içinde ülkeyi terk etmesi yönünde ilgililere emir verdi. Mustafa Kemal, İtalyan elçisine gönderdiği haberde de "beni çizmeyi giymeye mecbur etmesinler" dedi.

1927 yılından sonra Türkiye'nin yeniden Batılı devletler arasında itibarı yükselmeye başladı ve bu devletler farklı sebepler yüzünden Türkiye'nin dostluğuna ihtiyaç duymaya başladılar. İtalya da bu devletlerden bir idi. İtalya'yı Türkiye ile münasebetlerini yeniden düzenlemeye sevk eden başlıca sebep, bu devletin Arnavutluğa karşı izlemekte olduğu politika yüzünden Yugoslavya ile ilişkilerinin gerginleşmesi idi. İtalya diğer devletlerle münasebetlerinde kuvvetli olabilmek için Doğu Akdeniz devletleri ile bir ittifak sistemi kurmak istiyordu. Bu sistemin içinde de Türkiye ve Yunanistan bulunacaktı.

Diğer yandan Türkiye de Batılı devletlerle ilişkilerini düzenlemek ihtiyacını duyuyordu. İtalya'ya yaklaşma, bu amacın gerçekleşmesinde ilk adımı teşkil edecekti. Türkiye üzerinde emelleri bulunan bu devletle dostluk kurması, bütünlüğünü teminat altına alması bakımından da önemli idi. Nihayet Türkiye bu dostluk sayesinde Sovyetler Birliği'nin siyasî nüfuzundan da kurtulabilecekti.

1927 yılında Milano'da yaptıkları görüşmede Mussolini Tefik Rüşti Aras'a, İtalya ile Türkiye ve Yunanistan arasında müşterek bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması yapılmasını teklif etti. Bu antlaşmaya sonradan Bulgaristan da alındı. Faşist lideri, Balkanlar'ın güneyinde teşkil edilecek bu sistemle Küçük Antant'a karşı bir denge kurmak istiyordu.

İtalya'nın Balkan Devletlerine karşı izlediği bu politika ilk meyvesini 30 Mayıs 1928'de Mussolini ile Tefik Rüşti Aras arasında Roma'da Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Buna göre iki devlet, birbirleri aleyhine hiçbir siyasî ve ekonomik anlaşmaya girmeyeceklerini ve bir taraf bir saldırıya uğrarsa diğerinin tarafsız kalacağını kabul ediyorlardı. Ayrıca anlaşmazlıklarını barışçı yollarla çözmeyi taahhüt ediyorlardı.

13 Haziran: *Paris'te Türk büyükelçisi ile Osmanlı Duyûn-ı Umûmiyesi adına hareket eden kimseler arasında imzalanan anlaşmayla, Osmanlı borçlarının miktarı ve ödeme şekli bir esasa bağlandı.*

Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen bir diğer mesele de Osmanlı borçlarının tasfiyesi idi. Osmanlı borçları meselesi yalnız Fransa'yı değil birçok memleketi de ilgilendiriyordu. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun vermiş olduğu imtiyazlardan en fazla faydalanan ve dolayısıyla bu devletin ülkesinde en fazla yatırım yapan kimseler Fransız vatandaşları idi. Bunun yanında Fransa Osmanlı Devleti'nin en fazla borçlandığı devletti. Bu sebeple Osmanlı borçlarının tasfiyesi özellikle Fransa'yı ilgilendiriyordu. Nitekim bu konuda Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin karşısına en çok çıkan devlet de Fransa oldu.

Lozan'da Osmanlı borçları sorununa bir çözüm yolu bulunamamış ve bu borcun Türkiye tarafından ödenme şeklinin, alacaklılarla Türkiye arasında yapılacak görüşmelerle belirlenmesi kararlaştırılmıştı.

Bundan sonra Türkiye ile çoğunluğunu Fransızların teşkil ettiği alacaklılar arasında 1926 yılının ilk aylarında görüşmelere başlandı. Fakat bir sonuca varılamadı. Daha sonra devam eden görüşmeler sonucunda 13 Haziran 1928'de Paris'te Türk Hükümeti adına Paris büyükelçisi ile Osmanlı Duyûn-ı Umûmiyesi adına hareket eden kimseler arasında bir anlaşma imzalandı. Bununla ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli bir esasa bağlandı. Anlaşmaya göre Türkiye, Osmanlı borçlarının 1912'den önceki kısmının %62'sini, bu tarihten sonra alınan borçların ise %76'sını kabul etti. Borcun 99 yılda ödenmek üzere bir itfa tablosu da taraflarca kabul edildi. Böylece Osmanlı Duyûn-ı Umûmiyesi'ne bir son verilmiş oldu.

Paris'te imzalanan bu mukavelename ile Lozan'dan beri devam eden bir mesele daha halledilmiş oluyordu. Bu mukavelename Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Aralık 1928'de onaylandı.

27 Ağustos: *Ulusal politikanın bir aracı olarak savaşı yasaklamayı amaçlayan Kellogg-Briand Paktı 60 ülke tarafından imzalandı.*

Fransa, Avrupa'daki durumunu güçlendirmek için ABD ile ilişkilerini sıklaştırmak istedi. 1927 yılında bu devletle aralarında hiçbir zaman savaş yapmayacaklarına dair bir ebedi barış paktı yapılmasını önerdi. Buna karşılık ABD Dışişleri Bakanı Kellogg Fransa'ya verdiği cevapta, ABD'nin sadece

Fransa ile değil, bütün dünya devletleriyle böyle bir paktın yapılmasından ve savaşın kanun dışı ilan edilmesinden yana olduğunu bildirdi.

Bu öneri ise Fransa'nın Avrupa'daki müttefiklerine karşı yüklendiği yükümlülüklerle çelişiyordu. Çünkü Fransa gerektiğinde müttefiklerine yardım yapmayı anlaşmalarla kabul etmişti. Şimdi hiç savaşmayacağını kabul ederse, bu taahhütlerini yerine getiremeyecekti. Bu nedenle Fransa, Amerika'nın bu önerisi karşısında durakladı. Bundan sonra Fransa Dışişleri Bakanı Briand ile Kellogg arasında diplomatik yazışmalar başladı.

Kellogg, bu durum sürerken, Fransa'yı bir tarafa bırakarak önerisini Sovyetler Birliği dışındaki (ABD henüz bu devleti tanımamıştı) büyük devletlere (Almanya, İngiltere, İtalya ve Japonya'ya) bildirdi ve bunlarla görüşmelere başlandı. Bu öneriyi Almanya, İtalya ve Japonya derhal kabul etti. Sonunda Fransa ve İngiltere de bunlara bazı koşullarla katıldı.

Bunun üzerine 27 Ağustos 1928'de Paris'te ABD, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya arasında Kellogg Paktı imzalandı. Bundan sonra bütün devletler Pakta katılmaya davet edildi. Aynı yıl içinde SSCB ve Türkiye dahil belli başlı bütün devletler buna katıldılar. (Türkiye bu pakta 8 Temmuz 1929'da katıldı.)

Briand-Kellogg Paktı ile taraflar, savaşı millî politikalarına alet etmeyeceklerini, anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini, savaştan vazgeçtiklerini ve bütün anlaşmazlıkları için daima barışçı vasıtaları kullanacaklarını taahhüt ediyorlardı. Bununla beraber Fransa ve İngiltere bu antlaşmayı bazı rezervlerle kabul ettiler. Fransa'nın rezervine göre, antlaşmayla alınan taahhüt, meşru savunma hakkını ortadan kaldırmayacaktı ve imzacı devletlerden birinin antlaşmadaki taahhütten vazgeçmesi halinde, diğerleri de otomatik olarak taahhütlerinden kurtulacaklardı. İngiltere ise İmparatorluk bölgelerini kastederek, dünyanın bazı bölgelerinde hareket serbestisini mahfuz tuttu.

Böylece Kellogg Paktı ile savunmaya dayanmayan savaş kanun dışı sayıldı ve devletlerarası ilişkilerde barışçı yollara başvurulması esas alındı. Bu suretle de dünyada bir barış havası sağlanmak istendi.

10 Ekim: *Çin'de Chiang Kai-shek liderliğinde Çin Cumhuriyeti Ulusal Hükümeti'nin kurulmasıyla siyasal bütünlük sağlandı.*

Çin’de 1912 Şubat’ında Mançu hanedanının hükümdarlığı sona erip cumhuriyet ilan edildiğinde Çin’in kaderi orduya dayanan General Yuan Shih-kai’nin eline geçti. Yalnız General Yuan ancak Çin’in kuzey kısmına egemendi. Güney ise Dr. Sun Yat-sen’in Kuomintang partisinin nüfuzu altında idi ve merkezi Canton’da bulunuyordu. 1920-21 yıllarında Komünist Partisi’nin de kurulmasıyla Çin’de iktidar mücadelesi yapan kuvvetlerin sayısı üçe çıktı.

1921’de Canton’da ayrı bir Çin Cumhuriyeti’nin ilanı ve Dr. Sun’un da cumhurbaşkanlığına getirilmesi üzerine, yarı bağımsız bir halde bulunan mahalli derebeyleri Dr. Sun’un otoritesi altına girmek istemeyip ayaklandılar. Dr. Sun ise Canton’dan kaçıp Şanghay’a sığınmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Dr. Sun Sovyet Rusya’ya dayanma yoluna gitti ve 1923 yılı başında Dr. Sun ile Sovyet Rusya arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile Sovyet Rusya Milliyetçilere yani Dr. Sun’a yardıma başladı. Milliyetçilerin ordusunu düzenlemek ve teşkilatlandırmak için Sovyetler birçok askerî uzman gönderdi. Dr. Sun, Sovyet yardımıyla ordusunu kuvvetlendirince Pekin’e karşı harekete geçti, fakat 12 Mart 1925’te öldü. Dr. Sun’un ölümü üzerine Milliyetçilerin liderliğini General Chiang Kai-shek eline aldı. General Chiang, askerî hareketlere devam ederek 1927 yılında bütün Yang-tze vadisini ele geçirdi ve Nanking’i Milliyetçi Hükümeti’n merkezi yaptı. 1928 Haziran’ında da Pekin’i düşürerek Kuomintang’ın Çin üzerindeki egemenliğini sağlamayı başardı. 10 Ekim 1928’de başkent Nanking olmak üzere Chiang Kai-shek liderliğinde Çin Cumhuriyeti Ulusal Hükümeti resmen kuruldu. Böylece Çin’in siyasal bütünlüğü sağlanmış oldu.

Fakat 1927 yılından itibaren Chiang Kai-shek’in komünistlerle arası açıldı. Milliyetçilerin komünistlere karşı şiddetli tedbirler alması sonucu komünistlerin kaçarak Kiangsi ve Fukien eyaletlerinde toplanarak Kasım 1931’de Mao Tse-tung liderliğinde Çin Sovyet Cumhuriyeti’ni kurmalarıyla Çin’in siyasal bütünlüğü yeniden bozuldu.³⁰

3 Kasım: *Türkiye’de Latin alfabesi kabul edildi.*

Osmanlı ıslahat devrinde Türk aydınları, Arap harflerinin sadeleştirilmesi veya Birinci Dünya Savaşı sırasında harfleri ayrı ayrı yazma sistemi üzerinde durmuşlar, fakat bunda istedikleri sonuca ulaşamamışlardı. II. Meşrutiyet

³⁰ Çin’de Mao Tse-tung liderliğinde Çin Sovyet Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve Milliyetçi güçlerle mücadelesi için bakınız: Kasım 1931 tarihi

döneminde Latin harfleri üzerinde de durulmuş, hatta Meclis-i Mebusan'a "İslah-ı Hurufa Dair" Musullu Dr. Davut Bey tarafından bir layiha da verilmiş ve bunda Arap harflerinde çok şekiller ezberlemek mecburiyetinde olunuşu gösterilerek Latin harflerinin kabulü önerilmişti. 1927 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde Türklerin çoğunlukta bulunduğu cumhuriyetlerde Latin Alfabeti'nin kabul edilmeye başlanmasıyla Türkiye için de Latin Alfabeti'nin kullanılması düşünölmeye başlandı. Dr. Kuhne 1926 yılında Türk eğitimi için hazırladığı raporda bu değışikliğı önermişti. Bu konudaki bir takım gelişmelerden sonra Mustafa Kemal 1927 Haziran'ında Maarif Vekaleti'nden Latin Alfabeti'nin kabulü için hazırlık yapılmasını istedi.

Yapılan hazırlıklardan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 3 Kasım 1928 günü 1353 sayılı yasa ile Latin Alfabeti kabul edildi. Alfabe değışikliğinin çok hızla uygulanmak istenmesi, Cumhuriyetin bir büyük kampanya halinde ilk yaygın eğitim deneyine girmesine yol açtı. 1929 yılında bütün memlekette Millet Mektepleri açılarak 14-45 yaş arasındaki kadın erkek bütün vatandaşlar için bu okullara gitme zorunluluğı getirildi. 1924-34 yılları arasında 1.200.000 kişi bu okullarda eğitimden geçirildi.

9 Şubat: *Savaşın ulusal siyasetin bir aracı olarak kullanılmasından vazgeçilmesine ilişkin Litvinov Protokolü, Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde Doğu Avrupa ülkeleri arasında imzalandı.*

ABD, henüz Sovyetler Birliği'ni tanımadığı için bu ülkeyi Kellogg Pakti'na davet etmemişti. Bu sebeple Sovyetler Kellogg Pakti'nı, Batılıların Sovyetler Birliği'ni izole etmek, çember içine almak ve Sovyet Rusya'ya karşı mücadele etmek için kurdukları bir kombinezon olarak karşılamışlardı. Fakat Fransız Hükümeti'nin daveti üzerine 1928 Ekim'inde Sovyetler Birliği de bu pakta katılmıştı. Fakat paktın yürürlüğe girmesi için bütün devletlerin tasdik belgelerini Amerikan Hükümeti'ne vermeleri gerekmektedir ve bu da zaman alacaktı.

Bu sebeplerle Sovyetler Birliği Kellogg Pakti ile aynı amacı taşıyan ve savaşın ulusal siyasetin bir aracı olarak kullanılmasından vazgeçilmesine ilişkin (Bu Pakta Sovyet Dışişleri Bakanının adına atfen Litvinov Protokolü denildi.) bir protokolü, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya ve Dantzig Serbest Şehri ile 9 Şubat 1929'da Moskova'da imzaladılar. Sovyetler Birliği Moskova Protokolü'ne Türkiye'nin katılmasını önerince, Türk Hükümeti bu protokolü; hem büyük komşusu ile ilişkilerinde -1925 Saldırmazlık Paktından sonra- yeni bir güvence kaynağı olarak gördüğü, hem de ona katılmayı Sovyetler Birliği ile uyum içinde sürdürdüğü dış politikasının bir gereği saydığı için kabul etti ve gerekli onay işlemleri tamamlandıktan sonra 3 Temmuz 1929'da Protokole katıldı. İran ise 3 Nisan 1929'da Protokole katıldı.

Sovyetler Birliği, Briand-Kellogg Pakti'nı imzalayan 9 devlet tarafından onay işlemleri sürerken zaman kazanmak düşüncesiyle Doğu Avrupa'daki komşuları ile kendi arasında böyle bir protokolü yürürlüğe koyarak ve Türkiye gibi kimi devletleri de buna katarak, bölgesinde bir dayanışma havası yaratmak istedi.

6 Mart: *Türkiye ile Bulgaristan arasında bir tarafsızlık, uzlaştırma, yargısal çözüm ve hakemlik antlaşması imzalandı.*

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra revizyonist bir politika güden, özellikle Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan toprak istekleri bulunan Bulgaristan, Türkiye ile barış içinde yaşamak istedi. Zaten komşularıyla iyi ilişkiler kurmak çabası içindeki Türkiye de Bulgaristan ile 1925 Dostluk Antlaşması'nın daha ilerisinde yeni bir antlaşma yapmakta yarar gördü. Bunun üzerine 6 Mart 1929'da Türkiye ile Bulgaristan arasında bir tarafsızlık, uzlaştırma, yargısal çözüm ve hakemlik antlaşması imzalandı. Antlaşma 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'yla kurulan bağları daha da güçlendiren bir antlaşmadır.

Antlaşma ile tarafların 1925 Dostluk Antlaşması'ndaki barış, içten ve sonsuz dostluk kavramına aykırı düşecek hiçbir anlaşmaya girmemesi gereği ortaya koyuluyor; içlerinden biri başka bir devletin saldırısına uğrarsa, ötekinin tarafsız kalması ve iki devlet arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü öngörülüyordu. Anlaşma 5 yıllık bir dönem için yapılmıştı.

21 Mayıs: *Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya arasında imzalanan Küçük Antant ittifakları süreli olmaktan çıkarılıp süresiz hale getirildi.*

Balkanlar'da revizyonist devletlere (Macaristan, İtalya) karşı 14 Ağustos 1920'de Çekoslovakya-Yugoslavya arasında, 23 Nisan 1921'de Romanya-Çekoslovakya arasında ve 7 Haziran 1921'de de Romanya-Yugoslavya arasında imzalanan ittifak antlaşmaları, barış antlaşmalarıyla kurulmuş statükonun devamını arzu etmekte ve Fransa dostluğuna dayanmaktaydılar. Böylece Tuna bölgesinde kendiliğinden statükocu ve anti-revizyonist bir blok (Küçük Antant) ortaya çıkmış oluyordu.

Küçük Antant ittifakları, üç devlet arasında 21 Mayıs 1929'da yapılan bir anlaşma ile süreli olmaktan çıkarıldı ve süresiz hale getirildi. 16 Şubat 1933'te imzalanan antlaşma ile de Küçük Antant devamlı bir statü kazandı.

Küçük Antant devletleri arasında kurulan bu dayanışmaya rağmen, üye olan her üç devlet bakımından da bazı açık noktalar kaldı: Bu ittifaklar Yugoslavya'yı İtalya'ya, Besarabya dolayısıyla Romanya'yı Sovyet Rusya'ya ve Südet Almanları dolayısıyla Çekoslovakya'yı Almanya'ya karşı korumuş değildir.

1 Ekim: *Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında bir Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması imzalandı.*

ABD ile Türkiye arasında Lozan'da 6 Ağustos 1923 günü imzalanan Genel Antlaşma, Amerikan Senatosu tarafından 1927 yılında onaylanması reddedilmekle beraber, iki ülke arasında ticarî münasebetler 1923 yılından itibaren yeniden başladı. 6 Ağustos 1923 Antlaşması'nı Amerika adına imzalayan Joseph C. Grew'nun yine 1927 yılında Türkiye'ye büyükelçi olarak atanmasından sonra, Amerika ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında ilk resmî "antlaşma" olarak 1 Ekim 1929 tarihinde bir "ticaret ve Seyrisefain" Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın en büyük özelliği, tarafların birbirlerine "en ziyade müsaadeye mazhar millet" muamelesi bahşetmeleridir. Antlaşma, 12 Nisan 1930 tarihinde TBMM tarafından kabul edildi.

24 Ekim: *New York Borsası'nın çökmesiyle ABD'de başlayan ekonomik buhran, bütün dünyayı etkisi altına aldı.*

1920'lerde ister yerli ister uluslararası düzeyde olsun, üretimin büyük bir bölümü kredi mekanizmasıyla finanse ediliyordu. Sistem, kredi verenin parasını ileride alacağı, kredi alanın da ürettiği malların satışından elde edeceği karla borcunu ödeyeceği anlayışına, yani karşılıklı güvene dayanıyordu.

Dar anlamıyla bunalım, hisse senetleri borsasında başladı. New York Borsası'nda o zamana kadar aşırı spekülasyonla çok yüksek düzeylere ulaşmış bulunan hisse senetlerinde düşme ortaya çıktı. Bu durum doğal olarak hisse senetlerine sahip olanların, fiyatlar daha da aşağılara düşmeden ellerinden bu senetleri çıkarmak istemelerine yol açtı. Bu durumda 24 Ekim 1929'da New York Borsası çöktü. Borsanın çökmesiyle başlayan bunalım, hızla malî alandan endüstriye, ABD'den de tüm dünyaya sıçradı. ABD, Avrupa'ya verdiği krediyi ve bu kıtada yaptığı yatırımları durdurdu. O zamana kadar ABD'nin Almanya'ya verdiği krediyle bu devlet, İngiltere ve Fransa'ya olan tamirat borcunu veriyor, bu ikisi ise ABD'ye savaşta aldıkları borcu ödüyorlardı. 1925-1929 döneminin ekonomik canlılığını yaratan bu sistem, ABD'nin krediyi kesmesi ile yıkıldı. Bu durum Avrupalı'nın satın alma gücünde azalmaya yol açtı, fiyatlar düştü ve işsizlik artmaya başladı. Dışarıya en çok borcu olan Almanya, bunalımdan en fazla darbe yiyen ülke oldu.

1931 yılında Viyana'daki Kredit-Anstalt Bankası'nın iflası ile uluslararası ödemeler mekanizması tam anlamı ile koptu. İflaslar bunalımı, daha sonra

bütün şiddeti ile sırasıyla Almanya, Avrupa, İngiltere ve giderek dünyaya yayıldı. Bunalım, ulusları aşırı ekonomik milliyetçiliğe sürüklemiş, uluslararası ticaret son derece azalmış ve Almanya'da Hitler'in iktidarı ele geçirmesi için uygun ortam hazırlamıştır.

31 Ekim-3 Kasım: *Sofya'da Bulgaristan Türklerinin “Birinci Millî Kongresi” toplandı. Kongreden sonra Türk azınlığa sistemli şekilde bir baskı politikası başlatıldı.*

Balkan Savaşları sonunda Rodoplar bölgesi Türklerinin de aralarına katılmalarıyla sayıları artmış olan Bulgaristan Türkleri, güçlü ve örgütlü bir azınlık oluşturdular. Sayıları 1.700 dolayında olan Türk azınlık okullarında 80.000 kadar Türk çocuğuna, Türkiye'dekine paralel bir eğitim verilmeye başlandı. Eğitimde olduğu gibi kültürde, sporda, basın hayatında bir hayli ilerlemeler kaydedildi. Böyle bir ortamda 31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihlerinde Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin Birinci Millî Kongresi'nde demokratik yollarla seçilip kongreye gönderilmiş olan 800 kadar delege ve misafir, Türk azınlığın sorunlarını, dertlerini görüştü ve isteklerini belirledi. Fakat Bulgar Hükümeti, Türk azınlığının Millî Kongre'de dile getirdiği istekleri yerine getirmede isteksiz davrandığı gibi, bütün anlaşma ve taahhütlerine rağmen bunları göz ardı etti.

Kongre'nin arkasından Türk azınlığa Bulgar baskısı başladı, Türk azınlık okulları uydurma bahanelerle kapatılmaya, okul binalarından bir bölümü ise azınlığın ellerinden alınıp resmî okul, yani Bulgar okulu yapılmaya başlandı. Yeni Pazar, Provadi, Şumnu, Razgard ve daha birçok yerlerde Türk okul arazileri gasp edildi. Türk kültür, spor ve yardım dernekleri kapatıldı. Bazıları Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakıldı. Yürütülen bu ayırıcı politika, terör ve haksızlıklar uzun yıllar sistemli bir şekilde devam ettirildi.

31 Aralık: *İngiltere Hindistan'a “Dominyon” statüsü vermeyi kabul etmeyince Gandhi, bağımsızlık amacıyla “Sivil İtaatsizlik” hareketini başlattı.*

1920'li yıllarda başlayan “İşbirliğinden Sakınmak” hareketinin sonucunda İngiliz Hükümeti'nin verdiği ödünler Hintli liderleri tatmin etmemişti. Bu sefer Hint Ulusal Kongresi ilk defa tam bağımsızlık isteğiyle ortaya çıktı ve Gandhi İkinci Sivil İtaatsizlik kampanyasını başlattı. Bu kez Hint halkının çoğunluğu hareketin arkasındaki yerini aldı.

Hindistan'da uzun süren karışıklıklardan sonra Gandhi'nin lideri olduğu Hint Ulusal Kongresi İngilizlerden Dominyon³¹ anayasasının verilmesinin kabul edilmesini istedi. İngiliz Hükümeti buna razı olmayınca 31 Aralık 1929 gecesi Lahor'da yapılan Hint Ulusal Kongresi toplantısında, tam bağımsızlık amacıyla "Sivil İtaatsizlik" hareketine başlama kararı verildi. Kral naibi, Gandhi'nin mücadele kararının şiddetle aleyhinde bulundu. Buna karşılık olarak Gandhi, mücadeleye başlamak ve hükümetle yeniden görüşmek için şu 11 noktanın hükümetçe kabulünü istedi.

1. İçkinin tamamıyla yasak edilmesi.
2. İngiliz Lirasının değerinin önceden olduğu gibi 15 ruپیe çıkarılması.
3. Toprak vergisinin yarı yarıya indirilmesi ve bu verginin yasama kurullarının denetimine geçmesi.
4. Tuz vergisinin kaldırılması.
5. Askerî masrafların en aşağı yarı yarıya indirilmesi.
6. Buna yüksek rütbelilerin (hepsi İngiliz'dir) ödeneklerinden başlanması.
7. Yabancı kumaşlardan ağır gümrük alınması.
8. Hint limanları arasında kabotajın Hint gemilerine hasredilmesi.
9. Cinayet suçu hariç, siyasî suçluların affedilmesi, olağanüstü mahkemelerin ve hükümete istisnai haklar bahşeden kanun ve tüzüklerin kaldırılması.
10. İstihbarat teşkilatının kaldırılması veya onun halkın denetimi altına alınması.
11. Silah taşıma müsaadesinin halkın denetimi altına konulması.

Gandhi'nin bu şartları hükümetçe kabul edilmedi ve mücadele başladı. Gandhi mücadelenin şiddet içermemesini istiyordu. Mücadele programının esaslarını şöyle belirledi:

1. Her vesile ile her yerde bağımsızlığın üstünlük ve faydalarını anarak propaganda yapmak ve İngilizlerin zulüm ve fenalıklarını halka anlatmak.
2. Hükümetle her türlü teması kesmek.
3. Hükümete hizmet eden bütün Hintlileri istifaya davet etmek ve istifa etmeyenlerle her türlü münasebet ve hatta selamı kesmek. (Buna "içtimaî

³¹ Dominyon tabirinin hukuki anlamı 1931'de tespit edildi (Statut of Westminster). Buna göre Dominyonlar, iç ve dış işlerini kendi meclislerinin denetlemesi altında diledikleri gibi görmekte serbest olan, fakat İngiltere Kralı'nı kendi hükümdarları bilen devletlerdir.

boykot” denildi ve bazı ufak yerlerde memurlara ve ailelerine ekmek ve yiyecek satmamak derecesini buldu.)

4. Bazı kanunlara muhalefet etmek. (Hükümet tekelinde olan tuzun halk tarafından doğrudan doğruya imal ve satılmasını teşvik etmek ve hükümetin tuz depolarını silahsız kitleler tarafından yağmaya teşebbüs etmek. İçkiler hükümet tekelinde olduğundan, hem hükümeti zarara sokmak, hem halkın sıhhatini korumak, hem de Müslümanları kazanmak için içki satan dükkânların kapısına adam koyup oralara girmek isteyenleri ikna yoluyla menetmek. Çok ağır olan toprak vergisini vermemeye halkı kışkırtmak.)
5. Bütün İngiliz mallarını ve bütün yabancı kumaşlarını boykot etmek ve bunları satan dükkânların kapısına, halkı oraya girmekten güzellikle vazgeçirmek için adam koymak ve bu işlerle meşgul olan tüccar ve dükkânları içtimaî boykota tabi tutmak. (İngiliz mallarının boykotu, siyasal bir amacın elde edilmesi için iktisadî bir silahın kullanılmasından ibaretti. Bütün yabancılara karşı boykot ise yerli sanayiinin kalkındırılması amacını güdüyordu.)

Başlangıçta hükümet bu harekete ve onu kışkırtanlara karşı kayıtsız kaldı, ancak iki ay sonra yakalamalara ve karşı tedbirlere girişti. Bu durum, gerek Hindistan ve gerekse İngiltere’de birçok kimse tarafından Genel Vali’ye karşı büyük bir taarruza sebep oldu. Gandhi 7 Mayıs 1930’da yakalandı ve yargılanmadan hapse atıldı. Sivil İtaatsizlik hareketiyle ilgili olarak yargılananların hemen hepsi hükümetle işbirliği yapmamaya ahdetmiş olduklarını söyleyerek mahkemeye iştirak etmediler, savcı ve şahitlerin sözlerini dinlemediler, yargıçların sorularına karşılık vermediler ve mahkeme boyunca aralarında konuşarak kitap ve gazete okudular.

Bütün bunlardan sonra İngilizler, Hint devrimcileriyle temas ve anlaşma zemini aradılar. Bunun için 12 Kasım 1930’da “Yuvarlak Masa Konferansı” denilen bir konferans düzenledi, ancak müzakereler bir netice elde edilemeden kesildi. Bundan sonra İngiliz Hükümeti’nin yeni önerileri oldu, tutuklu bulunan liderler salıverildiler. Ardından Gandhi ve Genel Vali arasında doğrudan doğruya müzakere yapılması kararlaştırıldı. Müzakerelerden sonra meydana gelen anlaşmayla “Sivil İtaatsizlik” hareketi sona erdirildi. Yeni anayasa için Hintli liderlerle birlikte hareket edilmesi kararlaştırıldı.

3 Şubat: *Türkiye ile Fransa arasında Paris'te bir dostluk, uzlaştırma ve hakem antlaşması imzalandı.*

1930

Türkiye ile Fransa arasında 1926 yılında Suriye ve Lübnan konusunda bir dostluk ve iyi komşuluk antlaşması imzalanmış, bu antlaşma kimi sorunları çözmüş ve iki devlet ilişkilerini az çok düzeltmiş ise de bir takım yeni sorunlar ortaya çıkmıştı: Bir kere Türkiye-Suriye sınırının çizilmesi 1929-30 yıllarına dek uzayıp gitmişti. Diğer yandan en çok Fransızları ilgilendiren Osmanlı borçlarının ödenmesi sorunu da iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel olmuştu. Gerçi 13 Haziran 1928'de Paris'te Türkiye ile Duyûn-ı Umûmiye temsilcileri arasında bir anlaşma yapılmış ise de, 1929 dünya ekonomik buhranı nedeniyle ödemede yeni zorluklar ortaya çıkmış ve bu uyuşmazlık ancak 22 Nisan 1933'te Paris'te tüm borçların ödenmesini düzene sokan bir sözleşmenin imzalanmasıyla son bulmuştu. Bunun yanında Lotus adında bir Fransız gemisinin Bozkurt adındaki bir Türk gemisi ile çarpışmasından doğan uyuşmazlık da 1927 yılında iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiş, sorun La Haye Adalet Divanı'nın kararı ile çözümlenebilmişti.

Tüm bu zorlukların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri Türkiye'de en geniş yatırımlara, işletme ayrıcalıklarına, çeşitli öğretim, din, sağlık ve yardım kurumlarına sahip olan Fransa'nın, 1921 Ankara ve 1923 Lozan Antlaşmaları'ndaki hükümlerin uygulanma biçimi üzerinde Türkiye ile sık sık anlaşmazlıkları oluyordu. İşte iki devlet, 1930 başlarında ortadaki pürüzlerin bir bölümünün giderilmiş olmasını göz önünde tutup, öbürlerinin de barışçı yollardan çözülebileceğine inanarak, gelecekteki dostluğu yeniden kurmak ve anlaşmazlıkların çözümünü düzenlemek üzere 3 Şubat 1930'da Paris'te bir dostluk, uzlaştırma ve hakem antlaşması imzaladılar.

Antlaşma, iki devletin ilişkilerinin özelliği ve karmaşık niteliği nedeniyle hem dostluk ve tarafsızlık, hem de uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne

ilişkin hükümleri içeriyordu. Antlaşmayla taraflardan birinin bir saldırıya uğraması halinde diğerinin tarafsız kalacağı ve aralarındaki anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözüleceği belirtiliyordu.

Antlaşma, Türk Hükümeti'nce üç buçuk ay içinde onaylanmasına rağmen Fransa tarafından ancak üç yıl sonra onaylandı ve 13 Mayıs 1933'te yürürlüğe girebildi. Antlaşmanın geçerlilik süresi 5 yıldır. Ancak Hatay sorunu nedeniyle iki ülke arasında oluşan gergin hava içinde, antlaşma bitimine az bir süre kala Türk Hükümeti'nin 29 Aralık 1937 günlü tek taraflı bir notasıyla bozuldu.

22 Nisan: *Amerika, Japonya, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Londra'da Deniz Silahsızlanması Antlaşması imzalandı.*

1922 Washington anlaşmaları ancak en büyük tipteki gemiler için tonaj ve oran sınırlamaları kabul etmiş, daha küçük gemiler için herhangi bir tespitte bulunmamıştı. Bu ise deniz silahsızlanmasının eksik kalması demekti. 1927 Haziran'ında Cenevre'de ikinci bir deniz silahsızlanma konferansı toplandı. Ancak Fransa ve İtalya bu konferansa katılmadılar. Katılanlar arasında Ağustos ayına kadar süren tartışmalardan olumlu bir sonuç çıkmadı.

Cenevre Konferansı'nın başarısızlığı İngiliz-Amerikan ilişkilerine bir gerginlik getirdi. Fransa'nın kara silahları hakkındaki görüşünü desteklemesine karşılık, Fransa'nın da İngiltere'nin deniz silahları konusundaki görüşünü destekleyeceği hakkında iki devlet arasında bir anlaşma yapılmış olduğuna dair söylentiler ise, ABD'yi büsbütün sinirlendirdi ve İngiltere ile ABD arasında bir deniz silahları yarışı başladı. Fakat 1928 yılında Kellogg Pakti'nin imzası ve 1929 Mart'ında İngiltere'de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi, İngiliz-Amerikan ilişkilerini tekrar yumuşattı. Bunun sonucu olarak 1930 Ocak ayında Londra'da üçüncü defa olarak bir deniz silahsızlanması konferansı toplandı. Bu konferansa ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya katıldı. Fakat Fransa'nın Kruvazörlerde kendisine 1922'deki orandan daha yüksek bir oranın tanınmasında ve İtalya'nın da Fransa ile eşitlikte ısrar etmeleri ve Fransa'nın isteğini Amerika'nın ve İtalya'nın isteğini de Fransa'nın kabul etmemesi üzerine Fransa ve İtalya, 22 Nisan 1930'da Londra'da imzalanan deniz silahsızlanması antlaşmasının tonajlar ve oranlarla ilgili kısmını imza etmediler.

22 Nisan 1930 Londra Antlaşması ile kruvazör ve daha küçük gemilerde Birleşik Amerika'ya ayrılan tonaj 323.000, İngiltere'ye ayrılan tonaj 339.000 ve Japonya için de 208.850 idi. Amerika ve İngiltere'ye ayrılan destroyer tonajı 150.000 ve Japonya için de 105.000 tondur. Her üç devletin de 52.700 ton denizaltısı olacak ve 1936 yılına kadar hiçbir zırhlı gemi yapılamayacaktı. Uçak gemilerinin oranı Washington Antlaşması'na uygun olarak Amerika ve İngiltere için 135.000 ve Japonya için de 81.000 tondur.

Bu suretle deniz silahsızlanmasındaki çabalar bir antlaşmayla sonuçlandı; ancak kısa bir süre sonra İtalya ve Almanya'nın silahlanmaya başlaması ve Japonya'nın Uzakdoğu'da tecavüze girişmesi, bu antlaşmaların tatbik alanına konulmasını imkânsız kıldı.

17 Mayıs: *Fransa Dışişleri Bakanı M. Aristide Briand, Milletler Cemiyeti'ne üye 26 Avrupa devletine verdiği ve "Briand Muhtırası" adıyla anılan muhtıradaki; "Avrupa Federal Birliği"nin kurulmasından bahsetti.*

Fransa Dışişleri Bakanı M. Aristide Briand, Milletler Cemiyeti'ne üye 26 Avrupa devletine "Briand Muhtırası" adıyla anılan bir muhtıra sundu ve muhtıradaki "Avrupa Federal Birliği"nin kurulmasından bahsetti. Federasyon kurulmasına ilişkin somut bir teklifin yer almadığı muhtıradaki, kurulacak federasyona üye devletlerin hiçbir şekilde egemenliklerinden fedakârlık etmelerinin gerekmeyeceği, ortak dayanışmanın tüm yararlarını güvence altına alacak, ancak her üye devletin bağımsızlığına ve millî egemenliğine saygı gösterebilecek esneklikte bir federasyon öngörülmekte ve Avrupa milletleri arasında anlayış ve dostluğun mutlak egemenlik ve bütünüyle siyasî bağımsızlık ilkeleri çerçevesinde gerçekleşebileceği ifade edilmektedir.

Briand'a göre Avrupalılar birbirleri ile her an bir araya gelebilmeli, çıkarlarını ilgilendiren konularda görüşebilmeli, ortak kararlar alabilmeli, karşılaşılabilecekleri tehlikeli durumlarda kendi aralarında dayanışma imkânı kurabilmeliydiler. Bu birlik temelde ekonomik bir birlik olmalıydı, zira Avrupa'nın karşılaştığı en önemli sorun ekonomik düzeydeydi.

Briand, Milletler Cemiyeti'ne üye bütün Avrupa devletlerinin temsil edileceği bir "Avrupa Konferansı", bir "Sekretarya" ve bir de "Daimî Siyasî Komite"den oluşan bir örgüt yapısı öngörmekteydi. Bu komite sadece bazı üye devlet temsilcilerinin katılacakları bir organ niteliğinde olacaktır.

10 Haziran: *Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan bir antlaşma ile Lozan'dan arta kalan “mübadele” meselesine bir çözüm getirildi ve iki ülke arasındaki ilişkiler düzelme yoluna girdi.*

Lozan görüşmeleri sırasında ele alınan konular arasında Yunanistan'da bulunan Müslüman-Türk azınlıkları ile Türkiye'de bulunan Rumların mübadelesi bulunuyordu. Bu mesele Lozan'da nispeten kolaylıkla halledilmiş ve Norveçli Nansen'in teklif ettiği formül gereğince iki devlet arasında bu konuda 30 Ocak 1923'te bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşmada mübadeleye tabi tutulacak kimseler ve mübadelenin şartları hakkında hükümler bulunuyordu. Ayrıca antlaşmanın uygulanmasını sağlamak üzere bir komisyon kurulacaktı.

Mübadele Komisyonu çalışmalarına Ekim 1923'te başladı ve bunu takip eden bir yıl içinde önemli bir engelle karşılaşmadan bir kısım Rum ve Türk ahalinin mübadelesi sağlandı. Bununla beraber kısa bir süre sonra mübadelenin yaratmış olduğu sosyal meseleler ve antlaşmanın ikinci maddesinin uygulamasından doğan uyuşmazlıklar, iki taraf arasında savaş tehlikesi doğuracak bir mahiyet aldı. Bu madde Komisyonun Türk ve Yunan üyeleri tarafından farklı şekilde yorumlandı. Türk üyelere göre İstanbul'da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan kimselerin Türk kanunlarına göre tespit edilmesi gerekiyordu. Yunan üyelere göre ise anlaşmada Türk ve Yunan kanunlarına bu hususta bir atıf yapılmadığına göre, “sakin bulunmuş” kelimesinin herhangi bir kanuna bağlı olmaksızın antlaşmanın metnine ve ruhuna uygun olarak yorumlanması gerekiyordu. Bu konuda anlaşmaya varılamaması üzerine Milletlerarası Adalet Divanı'ndan görüş alındı. Mübadele meselesinde çıkan uyuşmazlık, Yunan Hükümeti'nin İstanbul ve çevresinde yaşayan Rum halkından mümkün olduğu kadar fazlasını mübadele dışında bırakmak istemesinden ileri gelmekteydi. “Etbali Meselesi” Divan'ın verdiği istişari mütalaa ile hukukî yoldan da çözülemedi.

Anlaşmazlık üzerine Yunan Hükümeti Batı Trakya'da bulunan Müslüman-Türk ahalinin mallarına el koyarak buralara Türkiye'den gelen mübadil Rumları yerleştirdi. Buna karşılık Türk Hükümeti de mukabelede bulunarak İstanbul'daki Rum halkının mallarına el koydu ve uyuşmazlık gittikçe büyüdü.

Lozan'dan sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetleri etkileyen diğer bir mesele İstanbul'da bulunan Ortodoks Kilisesi Patriği ile ilgili

olaydır. Yunan Kilisesi Başpapazlık makamının gerek savaş yıllarında ve gerekse Millî Mücadele sırasında Türkiye'deki Rumları Türkler aleyhine tahrik ve teşvik ettiği biliniyordu. Bu yüzden Lozan görüşmelerinde Türk temsilcileri Başpapazlığın İstanbul'dan kaldırılması için mücadele ettiler, fakat yalnız Yunan Hükümeti'nin değil, Müttefiklerin de çetin mukavemeti ile karşılaştılar. Neticede Başpapazlık'ın siyasî meselelerle meşgul olmaması şartıyla İstanbul'da kalması kabul edildi. Bundan sonra 1924'te Patrikliğe tayin edilen kişinin mübadeleye tabi bir kimse olması sebebiyle Türk makamlarınca sınır dışı edilmesi, iki devlet arasında gergin bulunan münasebetleri büsbütün bozdu. Nihayet Patrik'in çekilerek yerine mübadeleye tabi olmayan başka bir patriğin atanmasıyla mesele çözülebildi.

Etbali ve patrik meselelerinin halledilmesi üzerine 1 Aralık 1926'da Atina'da iki devlet arasında yapılan bir antlaşma ile siyasî bir hal yoluna bağlanabildi. Bu antlaşma hükümleri gereğince mübadele edilen iki tarafın mallarının da komisyonda belirlenen bedeller üzerinden Türk ve Yunan hükümetlerince satın alınması kararlaştırıldı. Bundan sonra iki devlet arasında normal diplomatik münasebetler kuruldu ve 1925 yılında ilk Türk elçisi Yunanistan'a gönderildi. Ancak 1930 yılına kadar iki ülke ilişkileri dostane olmaktan uzak kaldı.

Yunanistan'la Türkiye arasındaki hukuki meseleler 1929 yılına doğru yakın bir savaş tehlikesini doğuracak mahiyet almaya başladı. İki taraf da deniz kuvvetlerini takviye ettiler ve gerekirse kuvvete başvuracaklarını belirttiler. Ancak Yunan başbakanı Venizelos savaşa taraf olmadığını ve savaş sonrası anlaşmalara sadık kalacağını belirtir bir konuşma yaparak Yunan dış politikasında ani bir değişikliğe gitti. Venizelos'un bu girişimi Ankara'da memnurlukla karşılandı. Yapılan görüşmeler sonunda 10 Haziran 1930'da Ankara'da Türkiye ile Yunanistan arasında, sürüncemede kalmış meseleleri halleden bir antlaşma imzalandı. Antlaşmayla Etbali Meselesi ile İstanbul ve Batı Trakya'daki mübadeleye tabi Türk ve Rum ahalinin mallarına verilecek bedele ilişkin meseleler halledildi. Böylece iki ülke arasında Lozan'dan arta kalan önemli bir uyuşmazlık halledilmiş ve iki komşu devlet arasında münasebetlerde yeni bir sayfa açılmıştır.

30 Haziran: *İngiltere Irak'ın bağımsızlığını tanıdı.*

Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak toprakları İngilizler tarafından işgal edildi. Fakat İngiltere Irak'ta uygulayacağı politikaya uzun bir süre yön

veremedi. 1918 yılında Fransa ve ABD'nin yayınladığı bir bildiride, ülkede kurulacak yönetim sisteminin halkın isteklerini göz önüne alması gerektiği ileri sürüldü.

Daha 1921 yılından itibaren Osmanlı aydınlarının çabalarıyla Irak'ta İngilizlere karşı mücadele başladı. 1920 yılının Mart ayında Emir Abdullah bin Hüseyin subaylar tarafından kral ilan edildi. 3 Mayıs 1920'de Milletler Cemiyeti'nin aldığı karara göre Basra, Bağdat ve çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Musul üzerinde manda uygulaması kabul edildi. Bu karar İngiltere tarafından olumlu karşılandı, fakat Irak'ta büyük bir karışıklığa yol açtı. Yer yer görülen isyanlar gittikçe yayıldı. Ancak İngiliz birliklerinin duruma el koymasıyla isyanlar bastırıldı.

3 Mart 1921'de Kahire'de, Ortadoğu'da bulunan İngiliz temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda alınan karar uyarınca Irak'ta krallık kuruldu ve taht Emir Faysal'a devredildi. Bununla ilgili olarak aynı yılın Ağustos ayında Bağdat'ta bir referandum yapıldı. Referandumun olumlu sonuç vermesi üzerine Emir Faysal kral ilan edildi. 1923 yılında Milletler Cemiyeti'nin mandası sona erdi. Ancak ülkede karışıklık ve huzursuzluklar devam ediyordu. Bunun sonucunda İngiltere 1922 ve 1927 yıllarında Irak'taki kontrollerini gevşeten anlaşmalar yaptı; en sonunda 30 Haziran 1930'da yapılan bir antlaşmayla Irak'ın bağımsızlığını tanıdı.

Irak'a bağımsızlık tanıyan antlaşmaya göre İngiltere ile Irak dış politikada birbirlerine daima danışacaklar, bir saldırı halinde İngiltere Irak'a yardım edecek ve Irak ordusunu yetiştirecekti. Ayrıca İngiltere, çıkarlarını korumak için Irak'taki bazı askerî üslerini koruyacaktı. Böylece İngiltere dolaylı yollarla yine Irak üzerindeki egemenliğini sürdürmüş oluyordu.

5 Ekim: *Bir Balkan Paktı hazırlamak ve Balkan Devletleri arasındaki anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü gerçekleştirmek için gayri resmî olarak Atina'da bir Balkan Konferansı toplandı.*

Milletlerarası Barış Bürosu'nun 6-10 Ekim 1929'da Atina'da tertiplelediği Evrensel Barış Kongresi'nde Yunanistan eski başbakanı M. Papanastasio bir Balkan birliğinin kurulmasını teklif etti. Bunun üzerine Kongre, Balkan Devletleri arasında gayri resmî mahiyette olan bir konferansın toplanmasını kararlaştırdı. İlk Balkan Konferansı Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Tür-

kiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılımıyla 5 Ekim 1930'da Atina'da toplandı. Bu toplantı sonunda konferans şu kararları aldı:

1. Balkan Devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları seviyesinde bir toplantı yapacak.
2. Bir Balkan Paktı hazırlamak; bu Pakt içinde savaşın yasaklanması, uyumsuzlukların barışçı yollarla çözülmesi ve bir tecavüz halinde karşılıklı yardımlarda bulunulması hakkında hükümler bulunacaktı.
3. Daimî bir teşkilat kurulacak; bu teşkilatın amacı Balkan milletleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasî alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak Balkan Birliği'nin kurulmasını kolaylaştırmaktı.

İkinci Balkan Konferansı Ekim 1931'de İstanbul'da toplandı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyuşmazlıkların hemen hepsinin halledildiği konferansta, Balkan Devletleri arasında revizyonist ve anti-revizyonist tutumların ortaya çıktığı görüldü. Bu yüzden Balkan Paktı hazırlanamadı. Bükreş'te 23-26 Ekim 1932'de toplanan Üçüncü Balkan Konferansı'nı, Bulgaristan azınlık meselesinin kendi istediği şekilde halledilmemesi üzerine terk etti. Buna rağmen bir Balkan Antantı fikri üzerinde görüş birliği teşekkül etti. Dördüncü Balkan Konferansı 5-11 Kasım 1933'te Selanik'te toplandı. Burada Balkan Antantı'nı kurabilmek için yoğun çalışmalar yapıldı.

30 Ekim: *Türkiye ile Yunanistan arasında Ankara'da imzalanan dostluk, tarafsızlık, uzlaştırma ve hakemlik antlaşmasıyla iki ülke arasında uzun zamandan beri devam eden gerginlik sona erdi.*

10 Haziran 1930'da imzalanan antlaşmayla Türk ve Yunan tarafları Mübadele Meselesi'ni halletmişler ve ilişkilerini normale döndürmüşlerdi. Bunun üzerine Başbakan İsmet Paşa Venizelos'u Türkiye'ye davet etti. Bu davet üzerine Venizelos da 27-31 Ekim 1930 tarihlerinde Ankara ve İstanbul'u ziyaret etti ve Ankara'da yapılan görüşmeler sonunda 30 Ekim 1930'da iki ülke arasında üç vesika imzalandı: Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Tahdidi Hakkında Protokol ile İkâmet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi.

Türk-Yunan münasebetlerinin gelişmesinde ve bu vesikaların imzalanmasında, o sırada İtalya'nın aracılığının önemli bir rolü oldu.

Yunanistan'la yapılan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması ile Deniz Kuvvetlerinin Tahdidine Dair Protokol 12 Şubat 1931'de; İkâmet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi ise 5 Mart 1931'de TBMM tarafından onaylandı.

30 Ekim 1930 tarihli Türk-Yunan Antlaşması, iki ülke arasında yüzyıllardan beri devam eden, 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile şiddetlenen ve nihayet Millî Mücadele sırasında kanlı çarpışma şeklini alan çatışmayı sonuçlandırıyordu. Buna rağmen mübadelenin doğurduğu sosyal huzursuzlukların bir çırpıda ortadan kaldırılması mümkün olmadığı gibi, mübadelenin taşıdığı düşmanlık hislerini silmek de kolay olmamıştır.

1930

14 Nisan: *İspanya Kralı XIII. Alphonse, ülkeyi tahttan feragat etmeden terk etti, ülkede cumhuriyet ilan edildi.*

1931

İspanya Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmış ve bu durum ona zenginleşme imkânları vermişti. Ziraat ilerlemiş, ticaret artmış, endüstri gelişmişti. Fakat İspanya'da 1917 yılından itibaren krizler başladı. Sosyalist tahrikleri arttı, cumhuriyet akımı kuvvetlendi. Savaşın sona ermesiyle ekonomik sıkıntılar da baş gösterdi. İspanya'da öteden beri mevcut olan ayrılık hareketleri yeniden canlandı; Katalonya İspanya'dan ayrılarak muhtariyet elde etmenin peşine düştü. Bu ortam içinde kabineler sık sık değişiyor, ülkenin huzursuzluğu günden güne artıyordu. İşçi hareketlerinin artması, servet sahibi muhafazakâr kimseleri endişeye düşürüyor, ülkede zaman zaman cinayetler işleniyordu.

Sağ-sol partileri arasındaki mücadelenin memleketi bir felakete doğru götürdüğüne inanan ordu nihayet işe müdahale etti. General Primo de Rivera 15 Eylül 1923'te Kralın yardımıyla bir hükümet darbesi yaparak iktidarı eline aldı. Kral İtalyan Faşizmi'nin tesiri altında otoriter bir idare sayesinde genel hoşnutsuzluğun doğuracağı tehlikeyi önlemeyi düşünüyordu.

Primo de Rivera İspanya'yı askerî bir diktatörlükle yönetmeye başladı. Fakat bu defa Rivera'ya karşı ordu içinde memnuniyetsizlik baş gösterdi. Bu durum karşısında Kral XIII. Alphonse 28 Ocak 1930'da İspanyol diktatörünü uzaklaştırmak lüzûmunu duydu ve yerine General Berenguer'i getirdi. Primo de Rivera Paris'e gitti ve orada öldü.

Ülkeyi diktatörlükten demokrasiye geçirmek vazifesi ile karşı karşıya bulunan Berenguer Hükümeti aylarca tereddüt içinde kaldı. XIII. Alphonse'un ilkin Rivera diktatörlüğüne müsaade etmiş olması, sonra da rejimi normalleştirme hususunda gösterdiği tereddütler hanedanın da nüfuz ve itibarını zedelemiş, cumhuriyet akımını kuvvetlendirmişti. Ordu da büyük çoğunlukla cumhuriyete taraftardı.

1931 Nisan'ında yapılan belediye seçimlerinde büyük şehirlerin çoğunda aralarında sıkı bir işbirliği bulunan cumhuriyetçilerle sosyalistler kazandı. Kralcılar ülkede çoğunlukta oldukları halde cumhuriyetçiler cumhuriyet ilan ettiler. Kan dökülmesine meydan vermek istemeyen Kral XIII. Alphonse 14 Nisan 1931'de tahttan feragat etmeden İspanya'yı terk etti. Böylece İspanya, krallıktan ikinci cumhuriyete sarsıntısız geçmiş oldu. İhtilalin liderlerinden Alcala Zamora cumhuriyetin geçici hükümet başkanı oldu.

3 Eylül: *Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı resmî olarak Yugoslavya adını aldı.*

Eski Sırbistan ve Karadağ krallıklarının birleşmesi ve büyümesiyle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve Güney Slavlarını bir arada toplayan devletin adı Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı idi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı Güney Slavlarının yaptıkları ortak bir mücadele bu üç unsuru bir araya getirmişti. Yeni krallık 1 Aralık 1918'de Karayorgiyeviç hanedanının idaresinde bir devlet olarak ilan edildi.

Ancak devletin bünyesinden gelen bir zaafı vardı. Uzun süre Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında yaşamış olan Ortodoks mezhebine mensup Sırlar, Doğu kültürüne bağlı kalmışlardı. Sırlar savaşçı ve dağlı bir millet karakteri taşıyordu. Hırvatlar ise Katolik mezhebine mensuptular. Onlarla Sırlar ve Slovenler arasında kültür ve sosyal hayat bakımından derin farklar vardı. Macaristan idaresinde yaşamış olan Slovenler ise Batı kültürüne bağlı idiler.

Şimdi bu unsurları bir arada idare ederek onları kaynaştırmak çok önemli bir mesele haline geldi. Anayasa hazırlanırken birbirinden ayrı iki görüş ortaya çıktı. Hırvat ve Slovenleri idareleri altında tutmak isteyen 6 milyon Sırp, sıkı bir merkezîyetin kurulmasını istiyordu. Hatta Hırvatların Avusturya-Macaristan idaresinde iken sahip oldukları muhtariyeti dahi onlara vermeye razı olmadılar. Zira Sırlara göre Hırvatlar daha düne kadar Avusturya'nın idaresinde oldukları halde Sırbistan bağımsız bir devletti. İkinci görüş, nüfusu 4 milyondan biraz az olan Hırvatların görüşü idi. Hırvatlar kendilerini Sırlardan daha üstün ve ileri saydıkları için Sırların idaresine girmek istemiyorlardı. Onlara göre anayasa federatif bir esas kabul etmeli idi. Bu görüşü Slovenler, Müslümanlar, Almanlar ve Macarlar da benimsiyorlardı. Zira ancak bu sayede dinî ve kültürel özelliklerin korunabileceğine inanıyorlardı.

1921 Anayasası uzun tartışmalardan sonra Sırp görüşünü kabul etti. Bu durumda Hırvatlar anayasanın kabulü için yapılan oylamaya katılmadılar. Böylece bu devlet daha kuruluş aşamasında bir takım bünye zaafları ile ortaya çıkmıştı. Bu hal sürekli olarak birtakım zorluklar doğurdu.

İki savaş arası dönemde Fransa'nın anti-revizyonist ve Küçük Antant devletlerine dayanma politikasının karşısında İtalya da Fransız politikasına karşı bir denge kurmak için revizyonist devletlerle ittifaklar yapma stratejisi izlemeye başladı. Bunun için Macaristan'la 1927 Nisan'ında Roma'da bir antlaşma imzaladı. İtalya ve Macaristan, kendileri karşısında Fransa'ya dayanan Yugoslavya'daki Hırvatların ayrılma isteklerini destekliyordu. İtalya ayrıca Yugoslavya'yı izole etmek için Bulgaristan'la dostluk kurdu.

İtalya ve Macaristan'ın Hırvat ayrılıkçı akımını desteklemesi ve bu suretle ülkeyi parçalamaya çalışması üzerine Kral Aleksandr, Sırlarla Hırvatlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalıştı, ancak bunda başarılı olamadı. Bunu üzerine Kral Aleksandr 6 Ocak 1929'da meclisi dağıttı ve anayasayı kaldırarak ülkeyi diktatörce idâre etmeye başladı. Ayrılıkçı akımları önlemek için de 3 Eylül 1931'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın adını değiştirerek Yugoslavya (Güney Slav)'ya çevirdi. (Kral Aleksandr, 9 Ekim 1934'te Marsilya'da bir Hırvat suikastçi tarafından öldürüldü.)

19 Eylül: Japonya Mançurya'yı işgale başladı.

Mançurya'nın geniş yüzölçümü, büyük nüfusu ve doğal kaynaklarının fazlalığı sebebiyle Japonya, daha kalkınıp kuvvetlenmesinin ilk günlerinden itibaren gözlerini buraya çevirmişti. 1905'te Rusya'yı ağır bir yenilgiye uğrattı ve bu devleti Mançurya'dan çıkararak kendisi buraya yerleşince, Japonya Mançurya'da geniş bir ekonomik faaliyete girişti. Bu memleket üzerindeki ekonomik kontrolünü kuvvetlendirmek için de, o zamanlar Avrupa sömürgeciliğinin klasik vasıtası olan demiryolu yapım ve işletmeciliğine başvurdu. Bunun yanında Mançurya'da geniş ekonomik yatırımlarda bulundu. Bu sebeplerden dolayı ilk fırsatta burayı ele geçirmeyi düşünmeye ve bunun için fırsat kollamaya başladı.

1927 yılına kadar Japonya Çin'e karşı barışçı bir politika izledi. Japonya'da liberal hükümetin düşmesi ve yerine militaristler tarafından desteklenen Giichi Tanaka'nın gelmesi üzerine, Çin'e karşı izlenecek politikanın gözden geçirilmesi amacıyla 1927 Haziran ve Temmuz aylarında askerlerin

de katıldığı bir konferans düzenlendi. Bu konferansın sonunda “Tanaka Memorandumu” adını alan bir belge ortaya çıktı. Bu belge, Japonya’nın Uzakdoğu’daki varlığı için Çin’in ele geçirilmesini zorunlu görüyor, bunun için de ilk adımın Mançurya’nın ve Moğolistan’ın ele geçirilmesi olduğunu, Japonya’nın bir “kan ve demir” politikası izlemesi gerektiğini, bu politika-nın Birleşik Amerika’nın karşı koymasıyla karşılaşabileceğini söylüyor ve “eğer Çin’i kontrol altına almak istiyorsak, geçmişte Rusya’ya yaptığımız gibi, gelecekte de her şeyden önce Birleşik Amerika’yı ezmemiz lazımdır” diyordu. Memorandum ayrıca Japonya’nın 1922 Washington antlaşmalarını imzalamasını da tenkit ediyordu.

Tanaka’nın tespit ettiği ve askerî kuvvete dayanan bu sert politikaya Japonya’da “Pozitif Politika” denildi. Bu politika ile Japonya dış politika-sında Çin ile çatışmaya başladı. Tanaka ve askerler Chiang Kai-shek ve Ku-omintang Partisi liderliğindeki hareketin Çin’i birliğe kavuşturma çabala-rını hiç hoş karşılamadılar ve 1927 ve 1928’de Japonya iki defa Shantung’a asker çıkardı. Ancak liberallerin tenkitleri sonucu Tanaka 1929’da başkan-lıktan çekildi, fakat askerler onun politikasını takip ettiler.

1929 ekonomik buhranının Birleşik Amerika’da meydana getirdiği sarsıntı-lardan ve Çin’de Mao Tse-tung’un komünist faaliyetleri dolayısıyla ülke bü-tünlüğünün bozulmasından istifade eden Japonya, 1931 yazında Mançurya’da Mukden Hükümeti ile Japonlar arasında çıkan olaylar, çatışmalar ve so-nunda Mukden istasyonlarının birinde bir bombanın patlaması üzerine, 19 Eylül 1931’den itibaren Mançurya’yı istila hareketine girişti. Demiryollarını koruma bahanesiyle Mançurya’da bulunan Japon askerleriyle yeni gönde-rilen kuvvetler, 1932 Mart başında bütün Mançurya’yı işgal etti.

1 Mart 1932’de Mukden’de Japon taraftarı Mançuryalı liderlerin katılımıyla toplanan kongre, bağımsız bir Manchukuo Devleti’nin kurulduğunu ilan etti. Kuruluş beyannamesinde, Mançurya’nın sınıfları içine, Çin’e ait olan ve Japonların işgalinde bulunmayan Jehol eyaleti de sokulmuştu. Bu du-rum Japonya’nın bundan sonraki hedefinin Jehol olduğunu gösteriyordu. Manchukuo Devleti tamamen Japonların kontrolü altındaydı.

Mançurya’nın işgali üzerine Çin Milletler Cemiyeti’ne şikâyetle bulundu. Ancak Milletler Cemiyeti etkili bir tedbir alamadı. Japonya’nın Mançurya’yı işgali, Kuzey Mançurya’daki Doğu Çin Demiryollarını 1907’deki Japon-Rus anlaşmasıyla elinde tutan Rusya’yı zor durumda bıraktı. Bu demiryollarını

işletme güçlüğü çeken Rusya, 1935 Mart'ında burasını Manchukuo Devleti'ne satarak Mançurya'dan ilgisini kesti. Birleşik Amerika da bütün bunlara boyun eğmek zorunda kaldı.

7 Kasım: Çin'de Kiangsi eyaletinde Mao Tse-tung liderliğinde Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Çin'in siyasal bütünlüğü yeniden bozuldu ve bir komünist-milliyetçi mücadelesi başladı.

1928 Haziran'ında Chiang Kai-shek'in Pekin'i düşürerek Kuomintang'ın Çin üzerindeki egemenliğini sağlamayı başarması ve ardından 10 Ekim 1928'de başkent Nanking olmak üzere Chiang Kai-shek liderliğinde Çin Cumhuriyeti Ulusal Hükümeti'nin resmen kurulmasıyla Çin'in siyasal bütünlüğü sağlanmıştı. Bunun sağlanmasında Chiang Kai-shek'in Sovyet Rusya'dan aldığı yardımların payı büyüktü.

1927 yılından itibaren Chiang Kai-shek'in komünistlerle arası açılmaya başladı. Sovyet Rusya'nın milliyetçilere yaptığı yardım, Kuomintang içinde komünist unsurların gittikçe artması sonucunu verdi ve bu da çoğunluğu teşkil eden muhafazakâr unsurların tepkisiyle karşılaştı. Esasen Chiang Kai-shek de Sovyet yardımını ancak zorunluluk dolayısıyla kabul etmişti. Şimdi duruma egemen olduğuna göre Sovyet yardımına ihtiyacı kalmamıştı. Bunun için 1927 yılında komünistlere karşı birdenbire şiddetli tedbirler aldı. Sovyet uzmanları kaçmak zorunda kaldılar. Liderliğini Mao Tse-tung ve Chu Teh'in yaptığı komünistler, Kiangsi ve Fukien eyaletlerinde toplandılar.

Chiang'ın bu komünist aleyhtarı politikası, başta İngiltere ve Amerika olmak üzere Batılıların kendisine hemen yardım etmelerini sağladı. Özellikle İngiltere ve Amerika Çin'e ekonomik yardıma başladılar. Hatta Almanya bile ilgisiz kalmadı ve Çin ordusunda Sovyet uzmanlarından boşalan yerler Alman generalleri ile dolduruldu. General Chiang, Batılıların desteğini kazanınca komünistleri kesin olarak tasfiye etmek için harekete geçti.

Komünistler ise Kiangsi'de siyasal ve askerî hazırlıklar yapıyordu. Chu Teh Kızıl Çin Ordusu'nu kurdu. Mao Tse-tung ise köylüleri, işçileri gerilla kuvvetleri olarak organize etti. Öte yandan zenginlerin geniş toprakları köylüye dağıtılarak fakir köylünün desteği sağlandı. İdari teşkilat için de mahalli sovyetler kuruldu. Nihayet 7 Kasım 1931'de Kiangsi'de Çin Sovyet Cumhuriyeti ilan edildi ve başkanlığa da Mao Tse-tung getirildi.

Böylece 1928 yılında Chiang Kai-shek'in Çin'de sağlamış olduğu bütünlük şimdi yine parçalanma yoluna gidiyordu. Bu parçalanmışlığı fırsat bilen Japonya, 1931 yılında Mançurya'yı işgale başladı. Buna rağmen Chiang dikkatini Japonlardan fazla komünistlere yöneltti ve 1934'te Kiangsi'deki komünistlere karşı harekete geçti. Chiang'ın kuvvetlerine karşı koyamayan komünistler, "Uzun Yürüyüş" adını alan bir yürüyüşle Sovyet Rusya'nın sınırlarına yakın olan ve Sovyet Rusya'dan kolaylıkla yardım alabilecekleri kuzey-batıdaki Shensi eyaletinde Yen'an'a sığındılar.³²

9 Aralık: *İspanya'da kabul edilen anayasa ile geniş çaplı reformlar yapıldı.*

İspanya'da Kral XIII. Alphonse'un 14 Nisan 1931'de tahtından feragat etmeden İspanya'yı terk etmesi ve cumhuriyetin kurulmasından sonra cumhurbaşkanlığına Alcala Zamora ve başbakanlığa Manuel Azana getirildi.

İhtilal kolayca başarı sağlamış ve cumhuriyet kurulmuş olmakla beraber İspanya çetin bir buhran devrine girdi. Cumhuriyetçiler kendi aralarında sağcı ve solcu gruplara ayrıldılar. Solcular ruhban sınıfının memleketteki nüfuzunu kırmak ve derin bir sosyal reform yapmak istiyorlardı. Diğer yandan Rusya'da olduğu gibi bir işçi ve köylü sovyeti kurmak isteyenler de vardı.

Manuel Azana meclisteki solcu çoğunluğa dayanarak 9 Aralık 1931'de bir anayasa kabul ettirdi. Yeni anayasayla kiliseye karşı hücum başladı. Kilise okulları kapatıldı ve mallarına el konuldu. Din adamlarına hükümetten yapılan yardımlar kesildi, laiklik kabul edildi, dinî nikah kaldırılarak yerine medenî nikah getirildi, kadın ve erkeğe seçme hakkı tanındı, köylünün durumunu düzeltmek için girişilen toprak reformuyla büyük mülkiyet sınırlandırılarak toprak küçük parçalara bölündü. Bu reform işi ağır gidince köylüler, kuvvet yoluyla zenginlerin topraklarını ellerinden almaya başladılar. Eyaletlere muhtariyet tanındı. Orduda büyük bir temizlik yapıldı, 25.000 subaydan üçte ikisi emekliye ayrıldı.

Bu geniş reform hareketleri değişik zümreler arasında hoşnutsuzluk doğurdu. Cumhurbaşkanı Alcala Zamora, bu ıslahatı yapmış olan Manuel Azana'yı 1933 Eylül'ünde başbakanlıktan uzaklaştırdı. Aynı yıl yapılan seçimleri

³² Çin'de Milliyetçi güçlerle komünistler arasındaki mücadele sırasında Mao Tse-tung liderliğinde başlatılan ve "Uzun Yürüyüş" olarak adlandırılan hareket için bakınız: 15 Ekim 1934 tarihi

kazanan sağcı partiler 1936'ya kadar iktidarda kaldılar ve sol partilere karşı amansız bir şiddet politikası güttüler. Binlerce kişi hapse atıldı.

Bunun karşısında solcular bir araya gelerek Halk Cephesi adını verdikleri ortak bir cephe kurdular ve seçime bu cephe ile gittiler. Ekonomik buhran ve işsizlik ortamı içinde yapılan 15 Şubat 1936 seçimlerini Halk Cephesi kazandı. Yeniden başbakanlığa getirilen Azana, hapishaneleri açarak 30 bin kişiyi serbest bıraktı. Sovyet Rusya'yı tanıdı ve ilişki kurdu. Bu durumda Cumhurbaşkanı Alcalá Zamora 5 Mayıs 1936'da devlet başkanlığından ayrılmak zorunda kaldı, yerine Azana getirildi. Ancak Halk Cephesi Hükümeti kendi içindeki çeşitli akımlar yüzünden istikrarlı bir hükümet kuramadı. Şehirlerde ve köylerde yangın, yağma, adam öldürme olayları sık sık görülmeye başladı. Terör sırası şimdi solculara gelmişti. İşte bu ortam içinde İspanya'nın daha sonra iç savaşa gitmesine sebep olacak şartlar oluşmaya başladı.

11 Aralık: *İngiltere parlamentosu, İngiltere'nin o dönemdeki dominyonları Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve İrlanda'nın eşitliğini hükme bağlamak üzere Westminster statüsü adlı bir yasa çıkarttı.*

Yeni topraklar kazanmasına karşılık Birinci Dünya savaşından en çok zarar görerek çıkan ülke İngiltere oldu. İngiltere'nin gerçek kaybı, üç yüz yıllık "üzerinde güneş batmayan" dünya imparatorluğunun dağılma sürecine girmesiydi. Savaş öncesinde başlayan ve savaş sonrasında yoğunlaşan ekonomik ve demokratik istemli işçi mücadeleleri, güçlenen sendikalar, kadın hakları savunucuları, eşit ve genel oy hakkı için harcanan çabalar, fakirlere yönelik sosyal uygulamalar vb. kamu hayatını sarsmış ve ekonomik durumu oldukça bozmuştu. Galip devlet olarak İngiltere, bir bölümü eski Alman sömürgesi olan Güneybatı Afrika, Tanganika, Togo, Kamerun, Filistin, Irak, Yeni Gine, Bismark Takım Adaları gibi ülkelere el koymuştu. Ancak 19. yüzyılın dünya egemeni İngiltere'nin ne yeni sömürgeleri ve ne de eskilerini yönetecek gücü artık yoktu. Bu ülkeleri, mandacılık ilişkileri içinde, işbirlikçiler ve yerel askerî güçlerle elde tutmaya çalışıyordu.

Uzun yıllar Birleşik Krallık'a sadakatle bağlı kalan ve savaş süresince her cephede İngiltere için çarpışmış olan İmparatorluğa bağlı "bağımsız" ülkeler (Dominyonlar) yeni özgürlükler istediler. Başını Kanada'nın çektiği dominyonlar, barış görüşmelerinde hükümranlık haklarını kabul ettirdiler

ve daha bağımsız bir statü elde ettiler. Birleşik Krallık bölündü ve Londra, geleneksel Federal Birlik düşüncesini bırakmak zorunda kaldı. İmparatorluğa bağlı tüm ülkelerin katılımıyla 1926 ve 1931 yıllarında yapılan konferanslarla yeni bir statü belirlendi. “Westminster statüsü” adı verilen bu yeni yapılanma biçimi 11 Aralık 1931’de İngiliz parlamentosu tarafından onaylandı. Buna göre, hukukî statü olarak imparatorluğa son veriliyor, onun yerini İngiliz Uluslar Topluluğu (British Commonwealth of Nations) alıyor ve dominyonlara eşit statü veriliyordu.

Bu düzenlemeye rağmen sömürgeler ve dominyonlardaki çözümler sona erdirilemedi.

1931

4 Ocak: *Türkiye ile İtalya arasında, Ege’de egemenliği tartışmalı adalar sorununu halleden ve karasuları sınırını çizen bir sözleşme imzalandı.*

Lozan Barış Antlaşması, Ege Denizi’ndeki 13 ada ve bunlara bağlı adacıklarla Meis Adasını İtalya’ya vermişti. Sonraki yıllarda Türkiye ile İtalya arasında, İtalya’nın yayılmacı politikalar izlemesi nedeniyle, Bodrum Körfezi’ndeki Kara Ada ve Meis Adasıyla Anadolu sahilleri arasındaki adacıklar üzerindeki egemenlik haklarına ilişkin uyuşmazlıklar ortaya çıktı. Yapılan görüşmeler sonucunda taraflar, aralarındaki uyuşmazlığı Uluslararası Daimî Adalet Divanı’na götürmeye karar verdiler. Bu amaçla bir tahkimname hazırlandı ve uyuşmazlık divanına sunuldu. Bununla beraber iki devlet arasındaki görüşmeler devam etti. Bu görüşmeler neticesinde 4 Ocak 1932 tarihinde Ankara’da Türk Dışişleri Bakanı ve İtalya’nın Ankara Büyükelçisi arasında “Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Adanın Cihedi Aidiyeti Hakkındaki Sözleşme” imzalandı. Sözleşme Milletler Cemiyeti’ne tescil ettirildi. Böylece Meis bölgesindeki adacık ve kayalıkların hangi devlete ait olduğu sorunu hukuken çözüldü.

“...Bu sözleşme; tanımlanan suların ayrıldığı çizginin iki yanındaki tüm adaların, adacıkların ve kayalıkların, adları orada yazılı olsun ya da olmasın, bu adalar, adacık ve kayalıkların bulunduğu bölgenin kendi egemenliği altında olduğu devletle ilintili olduğu...”na karar verildi. Doğuda Tuğ Burnu ile batıda Volo Adası civarındaki bir noktaya kadar, Meis bölgesinde Türkiye ile İtalya arasındaki karasuları belirlendi.

18 Temmuz: *Türkiye Milletler Cemiyeti’nin üyesi oldu.*

Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletleri, bu savaşın acı tecrübelerini göz önünde tutarak, bundan böyle yeni savaşları önlemek, uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmek, hukuk kurallarına saygılı olmak ve uluslararası iş-

birliğini geliştirmek, böylece barış ve güvenliği korumak amacıyla evrensel bir örgüt olarak Milletler Cemiyeti'ni kurmuşlardı.

Milletler Cemiyeti, savaş sonrası statükoyu korumak amacı güttüğü için yenilen devletlere zorla kabul ettirilen barış antlaşmalarıyla kurulan ve geniş ölçüde haksızlıklara dayanan bir örgüttü. Bu sebeplerle Sovyet Rusya gibi Türkiye de, Milletler Cemiyeti'ne bir süre güvenle bakamadı. Bunun birinci sebebi, İngiltere'nin bu milletlerarası teşkilata egemen durumda bulunmasıydı. Nitekim Musul'un Irak'a verilmesi meselesinde bu görülmüştü. Fakat 1930 yılından itibaren Türkiye'nin dış münasebetleri yeni bir görüntü almaya başlayınca Milletler Cemiyeti ile ilgilendi.

Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, Silahsızlanma Konferansı'nın 13 Nisan 1932 günlü oturumunda, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu bildirince, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 6 Temmuz'da yaptığı olağanüstü toplantı sırasında, İspanya'nın önerisiyle Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne davet etmeye karar verdi ve bunu Türkiye'ye bildirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi 9 Temmuz'da daveti kabul ettiğine dair bir karar aldı ve bu kararını örgütün Genel Sekreterliğine bildirdi. İşlemlerin tamamlanmasından sonra Milletler Cemiyeti'nin 18 Temmuz 1932'de 43 üyesinin ittifakla aldığı bir kararla, Türkiye örgütün üyesi oldu. Böylece Türkiye uluslararası işbirliğine resmen katılmış oldu.

18 Temmuz: *Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan Ouchy Sözleşmesi ile üç ülkenin baş harflerinin birleşmesinden oluşan Benelüks kuruldu.*

Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un ekonomik, malî ve toplumsal alanlarda birlikte hareket etmelerini temin etmek; sermaye, hizmet ve işgücü dolaşımında serbestlik sağlamak ve dış ticarete ortak bir politika izlemek suretiyle tam bir ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla 18 Temmuz 1932'de Ouchy'de imzaladıkları bir sözleşme ile üç ülkenin baş harflerinden oluşan Benelüks kuruldu.

Benelüks, Batı Avrupa'da gerçekleştirilen ilk ekonomik entegrasyondur. İkinci Dünya savaşı devam ederken 21 Ekim 1943 tarihinde sürgündeki Hollanda ve Belçika hükümetleri, her iki ülkenin paraları arasında sabit bir döviz kurunu öngören bir para anlaşmasını, 5 Eylül 1944 tarihinde ise

Gümrük Birliği sözleşmesini imzaladılar. Ancak gümrük birliği sözleşmesi 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girebildi.

5 Kasım: *Türkiye ile İran arasında Ankara’da Türkiye-İran Dostluk Antlaşması imzalandı.*

Türkiye ile İran arasında 1926 yılında bir dostluk ve güvenlik antlaşması yapılmış ve 1928 yılında da buna ek bir protokol imzalanmıştı. Ancak Kürt aşiretlerinin sınır üzerindeki hareketleri durmadığından iki komşu devlet 9 Nisan 1929’da sınırda güvenliğin sağlanması amacıyla bir sözleşme ve bir ortak demeç imzalamışlardı. İki ülke arasındaki ilişkiler bundan sonra gelişmeye başladı. Bunun sonucu olarak 23 Ocak 1932’de Türkiye ile İran arasında Tahran’da, Türk-İran Sınır Hattının Tayini ve Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakemlik Antlaşması imzalandı. Bununla Türkiye-İran sınır sorunu kesin olarak çözümlendi. Sınır bölgelerindeki karışıklığı önlemek ve güvenliğin sağlanmasını kolaylaştırmak için, Ağrı bölgesindeki Türk-İran sınırında bazı değişiklikler yapılarak, sınır kesin olarak belirlendi.

İki ülke arasındaki, sınır anlaşmazlıklarının ortadan kaldırılması dolayısıyla bir dostluk havası ortaya çıktı. Bunun üzerine Türkiye ile İran arasında 5 Kasım 1932’de Ankara’da bir dostluk ve kardeşlik antlaşması imzalandı. İki ülke arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek için imzalanan bu antlaşmayla, Türkiye-İran ilişkileri karşılıklı dostluk anlayışı içine girdi.

29 Kasım: *Rusya ile Fransa arasında Paris’te bir saldırmazlık paktı imzalandı.*

Fransa ile Rusya ilişkileri Borçlar meselesi ile III. Enternasyonal’in faaliyetleri yüzünden iyi değildi. Borçlar meselesi tesirini zamanla kaybetti ve Ekim 1924’te Fransa Rusya’yı hukuken tanıdı. Fransa Bolşevik rejimini tanıırken, Rusya’dan alacakları ile kendi içişlerine Rusya’nın müdahale etmemesi şartını ileri sürmüştü. Bu tarihten sonra iki devlet arasında borçlar konusunda uzun müzakereler geçti ise de bir sonuca varılamadı. Fakat Almanya’da Nazilerin günden güne kuvvetlenmesi, Rusya’yı olduğu kadar Fransa’yı da endişelendiriyor ve bu iki devleti Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi birbirine yaklaşıtıyordu. Sonunda iki devlet arasında 29 Kasım 1932’de Paris’te bir saldırmazlık paktı imzalandı.

Bu antlaşmadan sonra Fransa-Rus ilişkilerinin bir dostluk atmosferi içinde geliştiğini gösteren olaylar birbirini izledi. Taraflar arasında bir ateşe-militer mübadelesinin yapılması ve karşılıklı ziyaretler, Fransız-Rus ilişkileri her gün biraz daha kuvvetlendi.

Fakat İngiltere 1894 Fransız-Rus ittifakının tekrar canlanmasını istemiyordu. Çünkü böyle bir ittifak Avrupa kıtasında Fransa'ya üstün bir mevki sağlayacak ve İngiltere'nin denge politikasına aykırı düşecekti. İngiltere'nin bu itirazını gidermek için Fransa bir Doğu Paktı projesini ortaya atmış ve bu tasarı 12 Temmuz 1934'te İngiltere'nin aracılığıyla Berlin'e tevdi edilmişti. Ancak böyle bir projenin tahakkuk etmeyeceği de birçok devletin itirazı sebebiyle sonradan anlaşılmıştı.

1932

30 Ocak: *Almanya’da Nazi Partisi iktidara geldi, Adolf Hitler başbakanlığa atandı.*

1933

Hitler, 8 Kasım 1923’te teşebbüs ettiği hükümet darbesinin başarılı olmaması üzerine taktiğini değiştirdi ve meşru propaganda yolu ile iktidara gelme yolunu tuttu. Bunun için Almanya’nın her tarafında NAZİ Partisi’nin şubelerini açtı ve bunlardan her birinin başına mahalli bir “Führer” getirdi.

1929 yılına kadar ağır bir surette gelişen Nazi Partisi, bu tarihten sonra hızlı bir ilerleme gösterdi. Dünyada başlayan ekonomik buhran Almanya’yı da etkilemiş ve işsizlerin oranı hızla yükselmişti. Bu durumda komünist tahrikler iyice kuvvetlenmeye başladı. Bu ortam Nazi Partisi’nin itibarını yükselterek taraftarlarının sayısının hızla artmasını sağladı. Bu arada komünistlerle Naziler arasında çatışmalar çıkmaya başladı.

14 Eylül 1930 yılında yapılan seçimlerde Nazi Partisi 107 milletvekili çıkarak ikinci parti konumuna yükseldi. Komünist Partisi de bu seçimlerden oy oranını yükselterek çıkmıştı. Bu arada 1931 Mart’ında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Nazi Partisi’nin aday olarak Hindenburg’un karşısına çıkan Hitler cumhurbaşkanı seçilemedi. Nazi Partisi 31 Temmuz 1932 seçimlerinde ise Alman Parlamentosu Reichstag’ın 608 üyeliğinden 230’unu alarak ülkenin en büyük partisi haline geldi.

Cumhurbaşkanı Hindenburg, Brüning’i başbakanlıktan uzaklaştırıp, kabineyi kurma görevini eski askerlerden Von Papen’e verdi. Nazi Partisi ise Von Papen’in kurduğu hükümeti destekledi. Von Papen de daha önce yasaklanan SA ve SS’leri yasaklayan kararı yürürlükten kaldırdı. Fakat Von Papen de başbakanlıkta fazla tutunamadı ve Aralık 1932’de Schleicher kabinesi işbaşına geldi; ancak parlamentoda Nazilerin devamlı mukavemetiyle karşılaştı. Diğer yandan Von Papen cumhurbaşkanı ve Hitler’le yaptığı görüşmelerle Nazileri iktidara getirmeye çalışıyordu. Schleicher’in işleri yürü-

temeyeceğini anlayan Hindenburg 30 Ocak 1933'te başbakanlığı Nazi Partisi lideri Adolf Hitler'e tevdi etti. Nazi Partisi nihayet iktidarı ele almıştı.

Bundan sonra Hitler meclisi feshederek seçimlere gitti. Ancak seçimlerde yine çoğunluğu kazanamadı. Bunun üzerine Hitler baskı ile Alman Parlamentosu'ndan dört yıl süre ile olağanüstü yetkiler aldı ve diktatörlük yönetimi kurmak için harekete geçti. İlk iş olarak diğer partileri kapattı, bütün muhalefeti tasfiye etti ve Almanya'nın bütün ekonomik, kültürel ve sosyal hayatını kontrol altına aldı. Nazi Partisi aleyhtarları, komünistler ve Yahudiler tutuklanarak toplama kamplarına gönderildi. Gizli Polis Teşkilatı Gestapo, vatandaşın ve toplumun her türlü faaliyetini gözaltına aldı. Hitler, bu döneme III. Reich adını verdi (Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu I. Reich; Bismarck'ın Alman millî birliğini kurduğu 1871'den 1919'a kadarki dönem II. Reich idi).

Hitler, Almanya içte yeniden güçlenmeye başlayınca daha aktif bir dış politika izlemeye başladı. Bu politika üç merhalede gelişti.

1. Versailles zincirlerinin kırılması, yani bu antlaşmanın bütün sınırlamalarından Almanya'nın kurtarılması.
 2. Ein Volk, Ein Reich: Bir Millet, Bir Devlet ilkesinin gerçekleştirilmesi, yani Almanya sınırları dışında kalan bütün Almanların birleştirilmesi ve tek bir devlet altında toplanması.
 3. Lebensraum: Hayat Alanı: Bu, Nazi emperyalizminin adı idi. Almanların yaşamadığı birçok memleketi kendi sınırları içine katma politikasıydı. Böylece Almanya, Hitler ile Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan statükoyu zorlamaya ve değiştirmeye başladı.
- 2 Ağustos 1934'te Almanya'da Cumhurbaşkanı Hindenburg'un ölmesi üzerine, aynı gün çıkarılan bir kanunla Adolf Hitler ülkenin mutlak lideri oldu ve başbakanlık, devlet başkanlığı yetkilerini elde ederek Führer unvanını aldı.

Şubat: *Japonya, Kuzey Çin eyaletlerinden Jehol'ü işgal etti.*

Japonya 19 Eylül 1931'den itibaren, uzun zamandan beri fırsatını kolladığı Mançurya'yı işgale başladı ve bu işgal Mart 1932'de tamamlandı. Bundan sonra Japonya 1 Mart 1932'de Mukden'de Japon taraftarı Mançuryalı liderlerin katıldığı bir kongre topladı ve bu kongre bağımsız bir Manchukuo

Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Kuruluş beyannamesinde ise Mançurya'nın sınırları içine, Çin'e ait olan Jehol eyaleti de sokulmuştu. Bu durum, daha o zamandan Japonya'nın gözlerini Çin kıtasından Jehol'e çevirmiş olduğunu gösteriyordu.

Japonya'nın Mançurya'yı işgali sırasında Milletler Cemiyeti'nin hiçbir ciddi tavır ortaya koyamaması, ortaya konulan ekonomik sanksiyonların uygulanması konusunda hiçbir devletin Japonya'nın karşısına çıkmayı göze alamaması ve büyük devletlerin de Japonya'nın yayılma ve saldırganlık politikasından vazgeçirebilecek kuvvette bir tedbire başvuramaması sonucu Japonya 1933 Şubat'ından itibaren kuzey Çin eyaletlerinden olan Jehol'ü işgal etti. Milletler Cemiyeti'nden hiçbir yardım göremeyen Çin de Japonya ile yaptığı bir anlaşma ile bu işgali tanımak zorunda kaldı.

1933

4 Mart: ABD Başkanı Roosevelt, 36 eyalette ekonomiye canlılık kazandırmak için “New Deal” (Yeni Bakış) dönemini başlattı.

1929'da başlayan ekonomik buhranın etkileri henüz ortadan kalkmamıştı. Bu nedenle Roosevelt, Amerikan ekonomisini yeni bir temel üzerine kurma çabasına girişti. Roosevelt, 4 Mart 1933'te 36 eyalette ekonomiye canlılık kazandırmak için “New Deal” (Yeni Bakış) dönemini başlattı. Yeni Bakış (New Deal) adı verilen Roosevelt'in bu ekonomik tedbirleri arasında, devletin ekonomik hayatın hemen hemen her alanına yardımda ve dolayısıyla müdahalede bulunması, vatandaşlar için işsizlik sigortası ve toplumsal güvenlikle ilgili uygulamalar sayılabilir.

Roosevelt; yabancı bankaların altın stoklarını Birleşik Devletler dışına çıkarmalarını önlemek için, kambiyo denetimini ele aldı, altın birimini bırakarak %50 oranında bir devalüasyonla doların değerini sabitleştirdi. Malî tedbirleri, geniş kapsamlı bir kamu hizmetleri zinciri izledi. İşsizlere iş verildi, halkın güven duygusu tazelendi. Tarım kredisini örgütlemek ve tüketime oranla üretim fazlalığını kısmak için çıkarılan “Tarım Düzenleme Yasası” ile çiftçilere yardım sağlandı. Sanayi kalkınması “Millî Toparlanma Kanunu” ile başlatıldı. Geniş bir sosyal güvenlik sistemi sayesinde yaşlılara, işsizlere, kadın ve çocuklara yardım sağlandı.

Tutucular tarafından sosyalist nitelikte bulunup eleştirilen bu yeni politika, Amerikalıların çoğunluğu tarafından desteklendi. New Deal Yasası devleti, denetimi sağlamak için yetkilerini aşmaya doğru kaydınca, iş çevrelerinin

tepkisi kaçınılmaz oldu. Buna rağmen New Deal döneminin teknik sonuçları olumluydu. Amerikan ekonomisinin gelişmesine yol açtı, umutları tazeledi. New Deal, iktisadî ve malî bir girişim olmanın yanında, çağdaş Amerika Birleşik Devletleri'nin gelişmesine yön vermesiyle de önemli oldu.

5 Mart: *Naziler Dachau'da ilk toplama kampını açtılar.*

Naziler Almanya'da iktidara geldikten sonra ilk iş olarak diğer partileri kapatmış, bütün muhalefeti tasfiye etmiş ve Almanya'nın bütün ekonomik, kültürel ve sosyal hayatını kontrol altına almıştı. Nazi Partisi aleyhtarları, komünistler ve Yahudiler tutuklanarak toplama kamplarına gönderilmiş, Gizli Polis Teşkilatı Gestapo, vatandaşın ve toplumun her türlü faaliyetini gözaltına almıştı.

İşte bu ortam içinde Nazi Partisi muhaliflerinin, Yahudilerin ve rejim düşmanlarının tutuklanarak etkisiz hale getirilmesini sağlamak için 5 Mart 1933'te Dachau'da bir toplama kampı açıldı. Bu kamp, rejim düşmanları için bir sürgün kampı haline getirildi. Buraya binlerce rejim düşmanı gönderildi ve birçoğu yollarda hayatlarını kaybetti. Dachau kampında, yollarda hayatlarını kaybedenler hariç 32.000 kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu kötü şartlar ve tifüsten hayatlarını kaybetti.

27 Mart: *Japonya Milletler Cemiyeti'nden çekildi.*

Japonya, geniş ekonomik yatırımlar yaptığı ve kurduğu demiryolu ağı sayesinde doğal kaynaklarından yararlanmak istediği Mançurya'yı işgal ettikten sonra, Çin bu işgal karşısında Milletler Cemiyeti nezdinde girişimde bulunarak buna engel olmaya çalışmıştı. Ancak Milletler Cemiyeti küçük çaplı ve etkisiz birkaç tedbirden başka bir şey yapamamıştı.

Japonya'nın Kuzey Çin eyaletlerinden Jehol'u 1933 Şubat'ında işgali sırasında da Milletler Cemiyeti Japonya'yı durduracak ve milletlerarası hukuku uygulayacak bir tedbir alamadı. Bu da Milletler Cemiyeti'nin uluslararası anlaşmazlıkları önleyecek ve savaşı durdurabilecek güçte olmadığını gösteriyordu. Bu yüzden Japonya 27 Mart 1933'te Milletler Cemiyeti'nden çekildi.

22 Nisan: *Türkiye ile Fransa arasında Paris'te, Osmanlı borçlarının ödenmesini elverişli koşullara bağlayan bir sözleşme imzalandı.*

Lozan Antlaşması'nda Osmanlı borçlarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerinde kurulan yeni devletler arasında paylaştırılması karara bağlanmıştı. Bundan sonra Türk Hükümeti'yle alacaklılar arasında 13 Haziran 1928'de Paris'te bu konuda bir anlaşmaya varılmış, anlaşmaya göre Türkiye, Osmanlı borçlarının 1912'den önceki kısmının %62'sini, bu tarihten sonra alınan borçların ise %76'sını kabul etmiş. Borcun 99 yılda ödenmek üzere bir itfa tablosu da taraflarca kabul edilmişti.³³

Ancak 1929'da dünyada başlayan ekonomik buhrandan sonra Türk Hükümeti millî paranın korunması için tedbirler aldı. Bu tedbirler, Osmanlı borçlarının ödenmesini güçleştirdi ve Osmanlı Duyûn-ı Umûmiyesi hamilleri ile Türkiye arasında yeni uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Dünya ekonomik buhranı, Osmanlı borçları hakkında imzalanan 1928 anlaşmasının uygulanamayacağını gösteriyordu. Bu durum Türk-Fransız münasebetlerini tekrar bozdu. İki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi ve dostane bir mahiyet alması büyük ölçüde Osmanlı borçları meselesinin halline bağlı kalmıştı.

Osmanlı borçları meselesinin yeniden düzenlenmesi için Türk Hükümeti temsilcileri ile hamiller adına hareket eden kimseler arasında Paris'te ve Ankara'da zaman zaman görüşmeler yapıldı. Uzun zaman devam eden bu görüşmeler neticesinde 22 Nisan 1933'te Paris'te Osmanlı borçlarının ödenmesini elverişli koşullara bağlayan yeni bir sözleşme imzalandı. Bu sonucun elde edilmesinde dünya ekonomik buhranı sebebiyle milletlerarası borçlar sisteminin yıkılması ve yeniden düzenlenmesinin büyük rolü oldu. Ashında Fransa dahi Amerika Birleşik Devletleri'ne Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma borçlarını ödemede güçlüklerle karşılaşılıyordu. Sözleşmeyle borç miktarı 86 milyon lira indirildi ve bu miktarın 700.000 Liralık yıllık taksitler ve %7.5 faizle 50 yılda itfa edilmesi kararlaştırıldı. Ödemeler Fransız Frangı ile yapılacaktı.

1936'da Türk Hükümeti, alacaklılardan yeni bir taviz daha kopararak borcun yarısını Türk Lirası, yarısını da Fransız Frangı olarak ödemeyi kabul ettirdi. 1938'de ise taksitlerinin tümünün Türk Lirası olarak ödeneceği bir yöntem, alacaklılara kabul ettirildi. 24 Temmuz 1944'te de tüm Duyûn-ı Umûmiye borçları ödendi.

³³ Türk Hükümeti' ile Osmanlı Duyûn-ı Umûmiyesi adına hareket edenler arasında imzalanan anlaşma için bakınız: 13 Haziran 1928 tarihi.

27 Nisan: *Nazilere bağı gizli polis örgütü Gestapo kuruldu.*

Nazi Partisi'nin Almanya'yı Nazileştirmek, Alman milletinin ekonomik, kültürel ve sosyal hayatının her yönünü kontrol altına almak için gençliğin, Nazi Partisi'nin ideallerine göre disipline edilmiş militarist bir organizasyonu olarak 27 Nisan 1933'te ortaya çıkan Gizli Polis Teşkilatı (Gestapo) kuruldu, vatandaşın ve toplumun her türlü faaliyetini gözaltına aldı. Nazi Partisi aleyhtarları, komünistler ve Yahudiler bu Gizli Polis Teşkilatı tarafından tutuklanarak toplama kamplarına gönderildi.

29 Nisan: *İran ile İngiliz Anglo-Persian Petrol Şirketi (APOC) arasında yapılan bir anlaşma ile İran'ın petrollerden alacağı hisse arttırıldı.*

Abadan petrolleri 1932 yılında İran ile İngiltere arasında şiddetli bir anlaşmazlık konusu oldu. Rıza Pehlevi, 1932 yılında Abadan petrollerinden daha yüksek bir hisse almak isteğiyle 1901 tarihli imtiyaz anlaşmasını feshetti. Bunun üzerine İngiltere ile İran ilişkileri gerginleşti ve İngiltere Basra Körfezi'ne donanma gönderdi. Milletler Cemiyeti'nin araya girmesiyle anlaşmazlık çözümlendi ve 29 Nisan 1933'te İran ile Anglo-Persian Petrol Şirketi (APOC) arasında yapılan bir anlaşmayla İran'ın petrollerden alacağı hisse arttırıldı.

3 Temmuz: *Sovyetler Birliği'nin girişimiyle "saldırı"nın tanımı konusunda Sovyetler Birliği, Türkiye, Estonya, Letonya, Polonya, Romanya, İran ve Afganistan arasında Londra'da bir sözleşme imzalandı.*

1933 Şubat'ında Cenevre'de Silahsızlanma Konferansı'nın sürdüğü bir sırada Sovyet delegesinin "saldırı"nın tanımı için bir sözleşme yapılması yolundaki önerisi üzerine, Yunan delegesi 24 Mayıs'ta Genel Komisyon'a bir tasarı metni sundu. Ancak Konferans bir sonuç vermeden dağılınca, Sovyetler Birliği Londra'da Dünya Ekonomi Konferansı'nın yapıldığı bir sırada konuyu yeniden ele aldı ve 3 Temmuz 1933'te Sovyetler Birliği, Türkiye, Estonya, Letonya, Polonya, Romanya, İran ve Afganistan arasında konuyla ilgili Londra'da bir sözleşme imzalandı. Yine aynı sözleşme 4 Temmuz'da Çekoslovakya ve Yugoslavya ile de imzalandı. Finlandiya sözleşmeye 31 Ocak 1934'te katıldı. Londra Sözleşmeleri, Milletler Cemiyeti Yasası ve Briand-Kellogg Pakti'nin saldırı ve savaş konusundaki hükümlerinin eksiklerini tamamlayıcı nitelikte idi.

O sırada barışçı ve statükocu bir politika güden ve Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazırlanan Sovyetler Birliği, bu sözleşmelerle komşularına güven verirken, onları kendisine bağlı tutmak gibi bir amaç da güdüyordu. Sözleşme, Sovyetler Birliği'nin komşularınca sevinçle karşılandı. Özellikle Romanya, Besarabya üzerindeki Sovyet iddialarının bu sözleşmeden sonra gevşeyeceğini umut etti.

Herhangi bir yürürlük süresinin öngörülmediği sözleşme, başka bir devlete savaş ilanını, savaş ilan edilmeksizin başka bir devletin topraklarının istilasını, başka bir devletin ülkesine, gemilerine ya da uçaklarına saldırılmasını, başka bir devletin kıyı ve limanlarının denizden abluka altına alınmasını, bir devletin topraklarını istila eden silahlı çetelerin korunmasını ve onlara yardım edilmesini “saldırı” olarak nitelendiriyor ve siyasal, ekonomik ve askerî hiçbir gerekçeyi de kabul etmiyordu.

Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Almanya ile birlikte Polonya'yı paylaşması, ardından Finlandiya'ya saldırması, ertesi yıl da Romanya'dan Besarabya'yı zorla alması ve Baltık Devletlerini ortadan kaldırmasıyla bu sözleşme de kendiliğinden ortadan kalktı.

25 Temmuz: *Naziler, Alman ırkını canlandırmak için halkı güçsüzlerden temizleme kararı aldı.*

Hitler, Almanya'nın büyüklüğünü yeniden tesis etmenin yolunun, saf Alman ırkının Yahudiler, Slavlar ve öteki “düşük” ırklardan temizlenmesi ile mümkün olabileceğini düşünmekteydi.

Bu amaçla Naziler iktidara geldikleri yıl 25 Temmuz 1933'te Alman ırkını canlandırmak için “Kısırlaştırma Kanunu” adında bir kanun çıkardılar. Buna göre; neslin bozulmasını önlemek için, hayvanlarda yapıldığı gibi insanlarda da bir seleksiyon yapılacak ve iyileşemeyecek bir hastalığa tutulmuş olan kadın ve erkek, cerrahi bir müdahale ile kısırlaştırılacaktı.

Yine Naziler, şüpheli gördükleri yazarların eserleri ile ırk nazariyesini tenkit eden bir sürü kitabı meydanlarda yaktılar. Tarih ve antropoloji profesörlerinden on altısının görevlerine son verdiler. Ayrıca on binlerce yetenekli, iyi eğitim görmüş Alman vatandaşı ya yok ettiler ya da yabancı ülkelere sürdüler.

2 Eylül: *Rusya ile İtalya arasında bir dostluk, tarafsızlık ve saldırmazlık paktı imzalandı.*

İtalya iç savaşta Rusya'ya karşı öteki devletler kadar kesin bir durum almakla beraber, o da yeni rejimi diğerleri gibi tanımamıştı. Fakat Mussolini Hükümeti, İngiltere'nin hemen ardından 1924 Şubat'ında Rusya'yı hukuken tanıdı. Bu tarihten sonra iki ülkenin dış politika hedefleri ve iç rejimleri arasında büyük farklar olmasına rağmen, Rusya-İtalya ilişkileri dostça kaldı ve bunun sonucu olarak iki ülke arasında 2 Eylül 1933'te bir dostluk, tarafsızlık ve saldırmazlık paktı imzalandı.

Fakat Rusya'nın 1934 yılının başlarında Balkan statüsünü korumayı hedefleyen Balkan Antantının kurulmasını teşvik etmiş olması, Balkan statüsüne taraftar olmayan İtalya ile Rusya'nın arasındaki samimiyeti azalttı.

14 Eylül: *Türkiye ile Yunanistan arasında Ankara'da Samimi Antlaşma Paktı imzalandı.*

Balkan Devletleri arasında savaşın yasaklanması ve işbirliğinin kurulmasına yönelik olarak 5 Ekim 1930'da toplanan ilk Balkan Konferansı'ndan sonra her yıl dışişleri bakanlarının bir araya gelmesi kararlaştırılmıştı. Bu amaçla her yıl toplanan konferansın dördüncüsü 5-11 Kasım 1933'te Selanik'te toplandı³⁴ ve Balkan Antantı'nı kuracak olan misakın hazırlanması için devlet adamları yoğun diplomatik faaliyet içine girdiler. Bulgaristan'ın revizyonist emellerinden vazgeçmesini ve pakta katılmasını sağlamak, bu siyasî faaliyetin başlıca hedefini teşkil etmişti. Öte yandan Bulgaristan da amacına ulaşabilmek için bazı Balkan Devletlerini kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Bulgaristan, kendisine Arnavutluk'tan başka yakın olarak gördüğü Yugoslavya'nın desteğini sağlamak için bu devletle temasa geçmişti. Balkan Antantı'nın en hararetli taraftarı olan Türkiye ve Yunanistan ise Bulgaristan'ın revizyonist politikasını önlemeye çalışıyorlardı. Bu maksatla Yunan Başbakanı Çaldaris'in Ankara'yı ziyareti sırasında iki devlet 14 Eylül 1933'te bir samimi antlaşma misakı imzaladılar. On yıl için imzalanmış olan bu pakt ile iki devlet, sınırlarını karşılıklı olarak garanti ediyorlardı. Ayrıca uluslararası meselelerde birbirlerine danışacaklarını ve uluslararası konferanslarda birbirlerinin çıkarlarını koruyacaklarını taahhüt ediyorlardı.

³⁴ Gayri-resmî olarak toplanan Balkan Konferansları için bakınız: 5 Ekim 1930 tarihi

Antlaşma, Makedonya üzerindeki emellerinden bir türlü vazgeçmek istemeyen Bulgaristan'da tepki uyandırdı ve Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı düşmanca bir hareketi olarak yorumlandı. Bulgaristan'ın bu şüphelerini gidermek ve Bulgaristan'ı da bu pakta almak için Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras Sofya'ya gittilerse de olumlu bir sonuç elde edemediler.

10 Ekim: *Latin Amerika Devletleri arasında savaşın ulusal siyasetin bir aracı olarak kullanılmasından vazgeçilmesine ilişkin Rio de Janeiro Antlaşması imzalandı.*

1933

28 Ağustos 1928'de imzalanan Briand-Kellogg Paketi ile hangi savaşın önlenmek istenildiği konusunda çeşitli yorumlar yapıldı. Ortaya çıkan bu boşlukları gidermek, ayrıca Milletler Cemiyeti üyesi bulunmayan ve özel Uzlaştırma Antlaşmaları olmayan devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için bir de uzlaştırma yöntemi ortaya koymak üzere, Arjantin Dışişleri Bakanı Saavedra Lamas'ın girişimleriyle Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay ve Uruguay arasında³⁵ 10 Ekim 1933'te "Saavedra Lamas Paketi" da denilen Rio de Janeiro Antlaşması imzalandı.

Katılımlara açık bulunan ve süresiz olan antlaşmaya göre taraflar; karşılıklı ilişkilerinde saldırı savaşını kınadıklarını ve hangi nitelikte olursa olsun aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkları, uluslararası hukukun benimsediği barışçı yollardan başka biçimde çözmeyeceklerini; toprakla ilgili sorunları kendi aralarında zor kullanarak çözmeyeceklerini, silahlı kuvvet kullanılarak girilen toprak ya da ilhakını meşru saymayacaklarını ve barışı korumak için gerekli bütün çabayı göstereceklerini kabul ediyorlardı.

14-21 Ekim: *Hitler Almanya'ı, Cenevre'de açılan Silahsızlanma Konferansı'ndan ve Milletler Cemiyeti'nden çıkardı.*

2 Şubat 1932'de Cenevre'de kara silahlarının sınırlandırılması için bir Silahsızlanma Konferansı açıldı. Almanlar toplantıda Milletler Cemiyeti üyeleri arasında silahlanma konusunda mevcut dengesizliklerin ortadan

³⁵ Türkiye kendi durumunu yansıtırıcı ayrıntılar içeren çekinceler ile Rio de Janeiro Antlaşması'na katıldığını, 21 Haziran 1935 günü Dışişleri Bakanı Dr. Tefik Rüşti Aras'ın Lamas'a yolladığı bir mektupla bildirdi ve bu katılma Büyük Millet Meclisi'nin Antlaşmayı onayladığı 20 Kasım 1935 günü kesinlik kazandı.

kaldırılmasını istiyorlardı. Yani Almanya Versailles Antlaşması'nın kendisine yüklediği silahsızlanma kayıtlarından kurtulmak veya bütün devletlerin de kendisi kadar silahlandırılmasını sağlamak istiyordu. Almanların bu istekleri karşısına Fransa dikildi. Sonunda cereyan eden diplomatik müzakerelerden bir sonuç elde edilemedi.

Silahsızlanma görüşmeleri 2 Şubat 1933'te yeniden başladı. Burada İngiliz tasarısı ile beraber birçok teklif müzakere edildi. İngiliz Başbakanı Mc Donald'ın teklifi; Avrupa'da devletlerin sahip olabileceği kara, deniz ve hava kuvvetlerinin asker mevcutlarını tespit ediyor, kara ordularını teşkil eden askerlerin hizmet sürelerini belirliyor ve planın uygulanmasının kontrolünü sağlayacak daimî bir silahsızlanma komisyonunun teşkilini öngörüyordu. Plana göre Almanya'nın 200 bin kişilik bir kara ordusu bulunacaktı. Bu durum, Versailles Antlaşması'nın Almanya'nın silahlanmasını yasaklayan maddelerinin yürürlükten kaldırılması demekti. Bütün bunlar müzakere edilirken Silahsızlanma Konferansı 29 Haziran 1933'te yaz tatiline girdi.

Bu arada İngiltere, Fransa ve ABD kendi aralarında devamlı görüşme halinde bulundukları bir sırada 25 Eylül 1933'te Milletler Cemiyeti Asamblesi XIV. Toplantısı yapıyordu. Üyelerin tutumu ve konuşmaların aldığı yön, havanın Almanya aleyhine dönmekte olduğunu gösteriyordu. Bu durum, özellikle azınlıklar meselesiyle uğraşan VI. Komisyonun müzakerelerinde daha iyi görülüyordu. Mayıs ayından beri Konsey, Yukarı Silezya'daki Yahudilere yapılan muamelelerle ilgili şikâyet üzerinde durmuş ve 6 Haziran'da Almanya aleyhinde bir raporu kabul etmişti.

Bu arada Silahsızlanma Konferansı'nın yeniden çalışmalara başlayacağı tarih yaklaşıyordu. 7 Ekim 1933'te Reich Hükümeti, Londra ve Roma'ya Mc Donald Planı üzerinde durduğunu ve kısa süreli bir hizmet devresi ile 200 bin kişilik bir orduyu ikameye taraftar olduğunu bildirdi. Fakat Fransa ve İngiltere'nin tutumlarında bir değişiklik oldu ve 14 Ekim 1933'te Sir John Simon yaptığı açıklamada, diğer devletlerle yapılan görüşmelerden sonra İngiliz planında bazı değişikliklerin yapıldığını bildirdi. Buna ilave olarak herhangi bir devletin yeniden silahlandırılmasının düşünülemeyeceğini de belirtti.

Simon'ın açıklamada bulunduğu 14 Ekim 1933 günü Alman Dışişleri Bakanı Baron von Neurath, Silahsızlanma Konferansı Başkanı Henderson'a Almanya'nın Konferanstan çekilme mecburiyetinde kaldığını bildirdi ve

Cenevre'ye 21 Ekim 1933'te sunulan 19 Ekim tarihli bir nota ile Almanya'nın Milletler Cemiyeti üyeliğinden de çekildiğini bildirdi.

Bu karar en çok Fransa'yı endişelendirdi. Düşmana askerî hazırlıklarını tamamlama fırsatı vermeden Fransa'nın harekete geçmesi gerektiği fikrini öne sürenler oldu ise de, Fransa içeride büyük bir istikrarsızlık içinde olduğundan, dışarıda aktif bir politika güdecek durumda değildi. Almanya için bundan böyle kendiliğinden silahlanma kapısı açılıyordu.

17 Ekim: *Türkiye ile Romanya arasında Ankara'da bir dostluk, saldırmazlık, hakem ve uzlaşma antlaşması imzalandı.*

1933

Romanya, Birinci Dünya Savaşı'ndan Müttefiklerin desteğiyle çok kazançlı çıkmış, geniş bir ülkeye sahip olmuştu. Bu nedenle statükonun korunmasından yana olanlar tarafında bulunuyordu ve Çekoslovakya ve Yugoslavya ile birlikte, özellikle Macaristan'ın toprak isteklerine karşı Küçük Antant'ı yapmıştı. Balkanlar'da da Bulgaristan'ın Güney Dobruca üzerindeki istekleriyle karşı karşıya bulunuyor ve ileride Sovyetler Birliği'nin Besarabya konusunu açmasından endişe ediyordu.

Türkiye, Yunanistan'la anlaşıp Balkanlar'da statükocu bir politika izleyince Romanya ile bir yakınlaşma başladı. Böylece Lozan Antlaşması'ndan sonra 1929 İskan, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi ve 1930 Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma dışında ilk Türk-Romen Siyasal Antlaşması, Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Ankara'yı ziyareti sırasında 17 Ekim 1933'te imzalandı. Türkiye ile Romanya arasında imzalanan bu Dostluk, Saldırmazlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması'yla samimi bir dostluk kuruyor, tarafların birbirlerine saldırmayacakları, aralarında çıkacak anlaşmazlıkları barışçı yollardan çözecekleri belirtiliyordu.

Romanya'yı bu antlaşmayı imzalamaya götüren sebeplerden biri, Bulgaristan'ın revizyonist isteklerinden çekinmesi, diğeri de kendi deniz ticaretinin, Boğazlar'da serbest geçişin bekçisi olan Türkiye'ye bağlı bulunmasıydı.

16 Kasım: *ABD ile Rusya arasında diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu.*

Çarlık'ın yıkılmasından sonra geçici hükümeti ilk tanıyan devlet ABD idi. Daha sonra da Almanya ile savaşa katılan iki devlet müttefik olmuşlardı. Fakat 1917 yılının Kasım'ında Bolşevik ihtilalinin olması ile Amerika-Rus ilişkileri temelinden bozuldu. Bolşeviklik yeni dünyada büyük bir korku

yarattı. Arkasından yeni rejiminin Brest-Litovsk antlaşmasını imzalayarak müttefiklerini yalnız bırakarak savaştan çekilmesi Amerika'da büyük bir öfke uyandırdı. Bu atmosfer içinde Rus İç Savaşı'na Amerika da müdahale etti ve Rusya'ya bir kuvvet gönderdi. Ancak 1920 Nisan'ında kuvvetlerini geri çekti ve müttefiklerin de çekmesi yönünde girişimlerde bulundu. Bununla birlikte Rus-Amerikan ilişkileri uzun bir süre gergin kaldı. Birleşik Amerika kendi sosyal düzeni bakımından Komünist Rusya'yı en korkunç düşman sayıyordu. III. Enternasyonal'in faaliyetleri de Amerikan kamuoyunu endişeye sevk ediyordu. Bu dönemde Amerika Rusya'yla ticarî ilişkilere bile girmek istemiyordu.

Bu durum 1928 yılına kadar sürdü. Bu tarihten sonra aradaki buzlar erimeye ve düşmanlıklar tesirlerini azaltmaya başladı. Zira Rusya iç ve dış politikasında artık itidale doğru gitmeye başlamış, aşırı komünistler ve Troçkizm tasfiye edilmişti. Rusya, Briand-Kellogg paktına imza koymuş, beş yıllık planı uygulamaya başlayan Stalin, ABD'den teknisyenler getirtmişti. Bu suretle eski düşmanlık havası dağılıyordu. Diğer taraftan ABD'de 1929'da başlayan ekonomik bunalım, Amerika'nın Rus pazarına olan ihtiyacından dolayı, bu ülkeyi biraz daha Rusya'ya yaklaştırdı.

1933 Ekim'inde iki ülke münasebetlerinin düzeltilmesi gerektiği yönünde karşılıklı girişimler başlatıldı. Yapılan görüşmeler sonunda 16 Kasım 1933'te iki devlet arasında diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu. Rus Dışişleri Bakanı, Rusya'nın ABD'nin içişlerine müdahale etmeyeceği yolunda Washington'a teminat verdi.

ABD'den sonra 1934 yılında Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya ve Macaristan da Rusya'yı tanıdılar. Bundan sonra Rusya artık yalnızlıktan kurtulmuş ve Batı ile normal ilişkiye girmiş oluyordu. Bu gelişmelerin sonucunda Rusya, 1934 Eylül'ünde Milletler Cemiyeti'ne de kabul edildi ve kendisine Konsey'de daimî bir üyelik verildi.

27 Kasım: Türkiye ile Yugoslavya arasında Belgrat'ta bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.

Türkiye, birçok devletle olduğu gibi Yugoslavya ile de 1925 yılında bir dostluk antlaşması yapmış ve böylece iki devlet ilişkileri giderek gelişmişti. Daha sonra Balkan Devletleri arasındaki yakınlaşma ve dayanışma süreci içinde Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'yı izleyerek Türkiye ile bir

dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının yapılmasını gerekli görmüştü. Kasım 1933'te Türk Dışişleri Bakanı'nın Belgrat'a gitmesiyle Türkiye ile Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933'te bir dostluk, saldırmazlık, adli tesviye, hakem ve uzlaşma antlaşması imzalandı. Antlaşmayla taraflar birbirlerine saldırmamayı ve aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmeyi taahhüt ediyorlardı.

Yugoslavya'yı böyle bir antlaşmaya iten sebep Bulgaristan'dan duyduğu endişe kadar, İtalya'nın Arnavutluk'ta kurduğu kontrolün kendisi bakımından yarattığı tehlike idi.

Böylece Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye arasında ikili dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları zinciri tamamlanmış oldu. Bulgaristan ise, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzaladığı Neuilly Antlaşması'nı kendi lehine değiştirmek istediği için, bütün ısrarlara rağmen bu ittifaklar sistemi dışında kalmayı tercih etti.

26 Ocak: *Almanya ile Polonya arasında on yıllık bir saldırmazlık antlaşması imzalandı.*

Polonya, dış politikasında uzun bir süre Fransız dostluğunu esas almıştı ve bu sayede Sovyet Rusya'ya karşı güvenliğini koruyor, Almanya'ya karşı da durumunu kuvvetlendiriyordu. Almanya ile Polonya arasındaki ilişkiler ise Dantzig ve Koridor sorunlarından dolayı gergindi.

Polonya, Nazi Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra Fransa ile olan ilişkilerini, içeride ve dışarıda zayıf bir Fransa'ya dayanmak istemediğinden dolayı gevşetti. Polonya, Almanya ile Rusya arasında bir savaşı mukadder görüyor ve böyle bir savaşa sürüklenmekten çekiniyordu. Ayrıca Sovyetler'e karşı Almanya ile dost olmak ve Polonya'nın güvenliğini Alman dostluğuna dayandırmak istiyordu. Almanya ise, kendi etrafında Fransa tarafından oluşturulan çemberi kırmak düşüncesiyle Polonya'yla anlaşmak istiyordu. Bunun sonucu olarak iki devlet arasında 26 Ocak 1934'te Berlin'de on yıllık bir saldırmazlık antlaşması imzalandı. Bununla iki devlet, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözeceklerini deklare ediyorlardı.

Bu anlaşma, o tarihe kadar gergin bir hava içinde kalmış olan Almanya-Polonya ilişkilerini hemen düzeltti. Taraflar elçiliklerini büyükelçiliğe çevirdiler ve devlet adamları karşılıklı ziyaretlerde bulundular.

Bu antlaşmayla Almanya, isteklerini bir sonraki tarihe bırakmış oluyor, Fransa ile Polonya ilişkilerini zayıflatarak dikkatini şimdilik batıya çevirmiş oluyordu.

9 Şubat: *Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında, Balkan sınırlarının karşılıklı güvenliğini garanti eden Balkan Antantı Antlaşması Atina'da imzalandı.*

Barışın güçlenmesini isteyen Türkiye, Balkan Devletleriyle (Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya) yaptığı ikili antlaşmalarla beş Balkan Devleti'ni

dolayısıyla anlaştırmış oluyordu. Ne var ki, Neuilly Antlaşması'nı kendi lehine değiştirmek isteyen Bulgaristan, bütün ısrarlara rağmen bu ittifak sisteminin dışında kalmak istedi.

1934 yılının Şubat ayı başında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya dışişleri bakanları Belgrat'ta toplandılar ve Balkan Antantı tasarısını hazırladılar. Bu tasarının 9 Şubat 1934'te Atina'da imzalanmasıyla Balkan Antantı kuruldu. Balkan Antantı Antlaşması'na göre; Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya, Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak garanti ediyorlardı. Taraflar, bu antlaşmayı imzalamamış olan herhangi bir Balkan ülkesine karşı, birbirlerine önceden haber vermeden siyasî hiçbir harekette bulunmamayı ve siyasî hiçbir yükümlülük altına girmemeyi garanti ediyorlardı. Antlaşma, taraflarca uygun karşılanacak her Balkan ülkesine açık bulunuyordu.

Görülüyor ki bu antlaşma, Balkanlar'daki statükonun korunması amacına yönelik bir savunma antlaşmasıydı. Romanya'dan Dobruca'yı almak ve Ege Denizi'ne yeniden çıkmak isteyen Bulgaristan'a karşı bir savunma niteliği taşıyordu. Ayrıca Balkan Antantı'na bağlı olarak Atina'da imzalanan gizli bir protokole göre; taraflardan birine Balkanlı olmayan bir devlet tarafından bir saldırıda bulunulursa ve buna bir Balkan Devleti de yardım ederse, diğer devletler bu saldırgan Balkan Devleti'ne karşı birlikte savaşa gireceklerdi. Ancak bu protokol üzerine Türkiye, bir Rus-Romen savaşında, Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyetler Birliği'ne bildirmiş, İtalya'nın Yugoslavya'ya saldırması halinde Yunanistan da bu protokolün kendisini İtalya ile bir silahlı çatışmaya götürmeyeceği hususunu protokole eklemiştir. Bu tarihte Türkiye için en büyük tehlike, Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de istekleri bulunan, sahip olduğu Oniki Ada ile de Türkiye'ye komşu olan İtalya'ydı.

11 Şubat: *İngiltere ile Yemen arasında bir dostluk antlaşması imzalandı.*

Arap yarımadasında Suudi Arabistan Krallığı'nın kuruluşu, Yemen'i kuzeyden bir tehdit karşısında bırakmıştı. Bu sebeple Yemen 11 Şubat 1934'te İngiltere ile yaptığı bir dostluk antlaşmasıyla, İngiltere ile olan münasebetlerini düzeltme yoluna gitti. Bu antlaşma ile İngiltere ilk defa olarak Yemen'in bağımsızlığını resmen tanıyordu.

Yemen daha önce 2 Eylül 1926'da İtalya ile bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalayarak İngiltere'ye karşı İtalya'ya dayanma politikası güdüyordu.

İngiliz-Yemen Antlaşması'nın imzalanmasından bir ay sonra Yemen ile Suudi Arabistan arasında büyük bir savaş patlak verdi. Bu savaşta Yemen yenilince kuzeydeki komşusuna karşı daha yumuşak ve ihtiyatlı bir politika izlemeye başladı.

İkinci Dünya Savaşı'nda Yemen tarafsız kalmakla beraber İtalya-Almanya bloğuna karşı daha sempatik bir durum aldı. Çünkü 1934 antlaşmasına rağmen İngiliz-Yemen ilişkileri iyi bir çerçeveye girememişti.

17 Mart: *Avusturya, İtalya ve Macaristan arasında Roma'da "Roma Protokolleri" denilen antlaşmalar imzalandı.*

Avusturya'da 1932 Mayıs'ında iktidara gelen Şansölye Dolfuss, Avusturya'nın Almanya'ya ilhakını önlemek için Nazi tahriklerine karşı sert tedbirler alarak birçok Nazi'yi hapse attı. Bunu üzerine Naziler mücadelelerinin yönünü Dolfuss'a çevirmeye başladılar. Almanya-Avusturya ilişkileri gerginleşti. İngiltere, Fransa ve İtalya Almanya'nın Avusturya'nın bağımsızlığına riayet etmesi hususundaki taahhütlerini hatırlattılar. Almanya bu geçimsizliğin sadece bir Alman meselesi olduğu yolunda cevap verdi.

Avusturya içeride Nazi baskısını hissettikçe dışarıda İtalya ve Macaristan'a yaklaşıyordu. Sonunda bu üç devlet arasında 17 Mart 1934'te Roma'da "Roma Protokolleri" denilen anlaşmalar imzalandı. Anlaşmayla taraflardan biri bir tehdit karşısında kalacak olursa, meseleyi kendi aralarında görüşeceklerdi.

Hitler, Avusturya ile İtalya arasındaki dostluğu bozmak için 14 Haziran 1934'te Venedik'e giderek Mussolini'yi ziyaret etti ise de bundan bir sonuç çıkmadı.

25 Temmuz: *Polis kılığına giren Naziler, Avusturya Başbakanı Dolfuss'un konutunu basarak Dolfuss'u öldürdüler.*

Hitler, Alman birliğini gerçekleştirmek düşüncesiyle Nazi programına uygun olarak Avusturya'yı Almanya'ya ilhak etmek istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için Naziler Avusturya'da faaliyete başladılar. Ancak Avusturya'da bu ilhakın aleyhinde olanlar vardı. Özellikle Katolikler, ülkelerinin bir Alman eyaleti haline gelmesine razı değillerdi. Avusturya Millî Meclisi, Kasım 1918 ve Mart 1919'da Almanya'ya katılma kararı almış, fakat savaş sonrası anlaşmalar buna müsaade etmediği için bu gerçekleşmemişti. Batılı

devletler ise ilhakı önlemek için, ekonomik yönden zayıf olan Avusturya'ya malî yardımda bulunmaya başlamışlardı. Bundan sonra da Avusturya'da Almanya'ya katılma meselesi sürekli olarak gündemde kaldı.

1932 Mayıs'ında iktidara gelen Şansölye Dolfuss, 15 Mart 1933'te parlamento, komünist ve Nazi partilerini dağıtarak Avusturya'yı diktatörce idare etmeye başladı. Dolfuss, Almanya ile birleşmeyi önlemek için Nazi tahriklerine karşı sert tedbirler alarak birçok Nazi'yi hapse attı. Bunun üzerine Naziler mücadelelerini Dolfuss'a yönelttiler; Almanya-Avusturya ilişkileri gerginleşti. Avusturya'nın İtalya ve Macaristan'la Roma Protokolleri'ni imzalamasının ardından Almanya harekete geçti. Polis kılığına giren Naziler 25 Temmuz 1934'te Şansölye Dolfuss'un oturduğu binaya girdiler ve Dolfuss'un üzerine üç el ateş ederek onu öldürdüler.

Dolfuss'un ölümü ile Avusturya'nın Almanya'ya ilhakı korkusu Avrupa'da yeniden canlandı; en çok reaksiyon gösteren Mussolini oldu. İtalya basını Almanya aleyhine şiddetli yazılar yazmaya başladı. İtalyan ordusu Bozano bölgesinde bütün bakanların asker üniforması giyerek katıldıkları büyük manevralar yaptı. Mussolini, eski Avusturya-Macaristan-İtalya ilişkilerini hatırlayarak Trieste'nin yanı başında zayıf bir Avusturya'yı güçlü bir Almanya'ya tercih ediyordu. İngiltere ise meseleye ilgisiz görünüyordu; Almanya ile Avusturya'nın er ya da geç birleşeceğine inanıyordu. Fransa ise İngiltere ile işbirliği yapmadıkça harekete geçemiyordu.

Dolfuss'un Naziler tarafından öldürülmesi karşısında devletlerin hareket-siz kalması, Hitler'e cesaret verdi ve onu yeni oldu-bittilere atılmakta serbest bıraktı.

15 Ekim: Mao, Çin'in kuzeybatısına doğru ünlü Uzun Yürüyüşü başlattı. 20 Ekim 1935 tarihinde sona eren bu yürüyüş sırasında Mao, Komünist Partisi'nin fili lideri durumuna geldi.

Çin'de Komünist Parti teşkilatı 1 Temmuz 1921'de Şanghai'da kuruldu. Komünist Parti dış örneklerden etkilenerken şehir bölgelerinde kadrolaşmaya yöneldi, ancak milliyetçi güçlerce (Kuomintang) acımasızca ezildiler, topluca idamlar yapıldı, Komünist Parti yasaklandı ve yer altına çekilmek zorunda kaldı. Bu olaylardan sonra Mao, Çin'in özgün jeopolitik ve demografik şartlarını dikkate alarak kendine özgü bir devrim modeli geliştirdi: SSCB'nin aksine Çin'de şehir kırı değil, kır şehri ele geçirecekti. Bunun için

ilk önce kırsal bölgelerde siyasî kazanıma ilişkin projeleri yürürlüğe koydu, toprak reformu yaparak bu bölgelerdeki insanları etkiledi ve bir güç oluşturdu. Ancak bu güce karşı Kuomintang güçleri imha savaşlarına giriştiler. Her seferinde Mao güçleri geri çekilerek imhadan kurtuldular. Beşinci kuşatma ve yok etme seferinde ise komünistler neredeyse imha edildi. Bu şartlar altında Mao kuşatmayı yarma ve kuvvetlerin batıda toplanması emrini verdi. Hunan, Hupeh ve Seçvan'da hala kalabilmiş komünist kuvvetler bu harekâta katıldı. Böylece efsanevi “Uzun Yürüyüş” başladı.

Mao komutasındaki ana kol 368 günde yaklaşık 12.000 km yolu yürüyerek 12 eyalet ve 18 dağ silsilesi aştı. Kendilerini izleyen Kuomintang kuvvetlerinin yanı sıra, 10 savaşçı yerel beyin çetelerine karşı da toplam 200 çatışmaya girdiler. Değişik iklim bölgelerinden ve 24 nehirden geçildi. Çatışmaların yanı sıra geçilen bölgelerin “Sovyetleştirilmesi”, yani toprak reformu faaliyetleri de yürütüldü; köylülerden partizan birlikleri oluşturuldu ve 60 orta ve büyük şehir zapt edildi. Mao'nun ana yürüyüş kolundaki 100.000 adamdan yalnız 20.000'i Kuzey Şensi'nin ıssız dağlık bölgesindeki hedefe varılabildi. Geri çekilen kuvvetlerin 20 Ekim 1935'te geldiği Yenan'ın merkezinde yeni Komünist Çin Cumhuriyeti kuruldu.

Mao yürüyüş sırasında komünistlerin tartışmasız lideri olarak yükseldi. İradenin gücünün, aşılmaz görünen bütün engellere galip geleceği felsefesi Çin Komünist Partisi'nin ideolojik temellerinden bir oldu. Yürüyüş sırasında 200 milyon insan, disiplinli ve örnek bir toplulukla tanışma fırsatı buldu.

7 Ocak: *Fransa ile İtalya arasında Roma Antlaşmaları veya Laval-Mussolini Antlaşmaları imzalandı.*

Fransa, bir güvensizlik içinde bulunan İtalyan-Fransız münasebetlerini taviz vererek düzeltmek ve böylece Almanya'ya karşı İtalya'nın dostluğunu kazanmak istiyordu. İtalya ise Almanya'nın tekrar eski kuvvetine gelmesinden endişe duyuyordu. Bu sebeple Almanya'ya karşı iki ülkenin menfaatleri ortaktı.

Fransa Dışişleri Bakanı Laval, İtalyan dostluğunu elde edebilmek için Mussolini'nin Afrika'daki emellerini okşamayı düşündü ve bu hesaplarla Roma'ya gitti. Yapılan görüşmeler sonunda Laval ile Mussolini arasında 7 Ocak 1935'te Laval-Mussolini veya Roma Antlaşmaları denen vesikalar imzalandı. Yayınlanan ortak beyannamede, her iki devlet arasında askıda kalan meselelerin halledilmiş olduğu ve bundan böyle iki hükümetin, milletlerinin geleneksel dostluğu geliştirmeye ve barışın idamesi için müştereken çalışmaya karar vermiş oldukları bildiriliyordu.

Bu anlaşmalarla İtalya, Tunus üzerindeki iddialarından vazgeçiyor, Avusturya'nın bağımsızlığı teminat altına alınıyor, iki devlet Almanya'nın silahlanması karşısında ortak harekete karar veriyor, Afrika'daki sömürgeler konusunda bazı ufak tefek düzenlemeler yapılıyor ve Fransa, Habeşistan konusundaki ilgisizliğini açıklıyordu.

1 Mart: *Saar bölgesi, yapılan bir plebisit sonucu Almanya'ya teslim edildi.*

Versailles Antlaşması'nın 45. maddesi Saar bölgesindeki kömür madenlerinin tasarruf hakkını, Kuzey Fransa'daki kömür madenlerinin tahribine taviz olmak üzere Almanya'nın sebebiyet verdiği harp zararları tazminatına mahsuben Fransa'ya bırakmıştı. Arazinin idaresi Milletler Cemiyeti'ne verilmiş, o da bu işle ilgili bir komisyon kurmuştu. 15 yıllık bir sürenin bitiminde bir plebisit, antlaşma ile tespit edilen rejimin devamı, Fransa'ya bırakılması veya Almanya'ya geri verilmesi hakkında karar verecekti.

Plebisit zamanı yaklaştıkça Fransa ve Almanya'da faaliyetler arttı. Her iki taraf da kendi çıkarlarını sağlayacak tedbirlere başvurdular ve dolayısıyla ortaya yeni bir anlaşmazlığın çıkması tehlikesi baş gösterdi. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti araya girerek, kendi gözetiminde 13 Ocak 1935'te plebisit yapılmasına karar verdi.

Plebisit 13 Ocak 1935'te yapıldı. Olaysız geçen plebisit sonunda, %90.5 oy oranıyla Saar'ın Almanya'ya geçmesi kesin olarak kabul edildi. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti 1 Mart 1935'te Saar bölgesinin Almanya'ya teslimine karar verdi.

Böylece Almanya silah kullanmadan ve kan dökmeden Versailles Antlaşması'nın önemli meselelerinden olan Saar bölgesini Almanya sınırları içine katmaya muvaffak oldu.

15 Mart: *Fransa'da mecburi askerlik süresini uzatan bir kanun kabul edildi.*

İngiliz İşçi Partisi Başkanı ve Başbakan Mac Donald parlamentoya Britanya savunma gücünün takviyesi ile ilgili yeni bir proje verdi ve nedenlerini Mart 1935 başlarında yayınladığı bir "beyaz kitap"ta izah etti. Kitapta, Almanya'nın silahlanmasıyla dünya barışına karşı yaratılan tehdit söz konusu ediliyordu. Kitaba göre, Alman halkının ve özellikle gençliğinin içinde yetiştirildiği zihniyetin ferahlatıcı bir yönü yoktu. Yine kitapta Almanya, silahlanmasından dolayı, tedbirlerinin alınması gereken müstakbel bir düşman olarak telakki ediliyordu. (Her ne kadar sonradan Britanya Hükümeti'nin böyle bir niyeti olmadığı, bu kitabın yazılması ile görevli askerlik uzmanının bir hatasından ötürü böyle bir durumun ortaya çıktığı beyan edilmiş ise de Almanlar, bu açıklamayı tatmin edici bulmadılar.)

Kısa bir süre sonra Fransa da harekete geçti. 15 Mart 1935'te Fransız Hükümeti, Millet Meclisi'nde Başbakan Flandin, Senatoda Adalet Bakanı Pernot'nun ağızlarından, cari yıl içinde askere alınacakların hizmet süresini altı ay, 1939'a kadarki müteakip sınıflardakilerin de bir yıl uzatılacağına karar verildiğini bildiriyordu. Aynı zamanda acemi kura askerlerinin yaş haddi ortalama 20'ye indirilecek ve muvazzaf asker sayısı artırılacaktı. Bu, pratikte iki senelik askerî hizmetin kabulü ve ordunun önce %50, sonra da %100 arttırılması demektir. Komünistlerle sosyalistlerin muhalif kaldıkları bu tasarı 15 Mart 1935'te parlamentodan geçti.

İngiltere ve Fransa'nın bu hareketleri, Hitler'e aradığı fırsatı verdi. Bu hareketlerin doğrudan doğruya kendisine yapılmış olduğunu ve cereyan eden silahsızlanma konuşmalarının devamını imkânsız bırakmak istenildiğini ileri sürerek Almanya'yı harekete geçirdi.

16 Mart: *Almanya, Versailles Antlaşması'nın Almanya'nın silahlanmasını kısıtlayan maddelerini tanımadığını ilan etti.*

Hitler, Fransa'da askerlik süresinin uzatıldığını görünce hemen harekete geçti ve 16 Mart 1935'te Alman milletine yayınladığı bir demeçte, Versailles Antlaşması ile Almanya'ya yükletilen silahsızlanmanın, diğer devletlerin de silahsızlanması için bir ilk adım teşkil edeceğinin söylenmesine rağmen, diğer devletlerin bunu yapmadığını, aksine gittikçe silahlanmalarının arttığını, bu durum karşısında Alman Hükümeti'nin de "Alman Reich'inin bütünlüğünü korumak", Almanya'ya karşı "milletlerarası saygıyı sağlamak" ve genel barışın garantisi olmak üzere, mecburi askerlik sistemini ihdas ettiğini açıkladı. Aynı gün çıkarılan bir kanuna göre, 18 ila 45 yaş arasındakiler için askerlik mecburî oluyor ve barış zamanı Almanya'nın 36 tümden mürekkep 12 kolorduluk bir kuvveti oluyordu ki, bu da yaklaşık 550.000 asker demekti.

Bu, bütün dünyaya karşı bir meydan okuma idi. Mecburî askerliğin konulması Almanya'da büyük bir sevinçle karşılandı. Bu şekilde Almanya'nın Versailles Antlaşması'nın en önemli maddelerini tek taraflı olarak kaldırması ve silahlanmaya başlaması, İngiltere ve Fransa'yı endişeye düşürdü ve ortak bir cephe oluşturmaya yöneltti. Fransa ve İngiltere, bu karardan dolayı Almanya'yı protesto ettiler.

14 Nisan: *Fransa, İngiltere ve İtalya arasında "Stresa Anlaşmaları" imzalandı.*

Almanya'nın Versailles Antlaşması'nın silahlanmasını kısıtlayan hükümlerini tek taraflı olarak kaldırmasından sonra, Almanya'ya karşı ortak bir cephe kurmak amacıyla İngiltere, Fransa ve İtalya başbakan ve dışişleri bakanları arasında 11 Nisan 1935'te Stresa'da bir konferans toplandı ve 14 Nisan 1935'te bir anlaşma imzalandı. Anlaşmayla taraflar, Avusturya'nın bağımsızlığını koruma hususunda mutabık kaldıklarını ve Avrupa barışını tehlikeye düşürecek olan antlaşmaların tek taraflı olarak yırtılmasına her

çeşit vasıta ile karşı koyacaklarını ilan ettiler. Ayrıca Almanya'nın bu hareketi protesto edildi ve Locarno Antlaşmaları'na olan bağlılık belirtildi.

Böylece Almanya'ya karşı Batı'nın üç devleti arasında Stresa'da bir cephe kurulmuş oldu.

2 Mayıs: *Fransa ile Sovyetler Birliği arasında bir karşılıklı yardım anlaşması imzalandı.*

Almanya'nın gittikçe güçlenmesi, İngiltere ve Fransa'yı da savunma güçlerini artırmak için bazı önlemler almaya yöneltti. Sovyetler Birliği'nin ABD ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatması ve 1934 Eylül'ünde Milletler Cemiyeti'ne girerek bir çeşit yalnızlık siyasetinden kurtulması sonucunda 2 Mayıs 1935'te Fransa ile Sovyetler Birliği arasında beş yıllık bir ittifak antlaşması imzalandı. "Karşılıklı Yardım Paketi" adını alan bu ittifaka göre; taraflardan biri bir Avrupa devletinin saldırısına uğrama tehdidi ve tehlikesi karşısında kalırsa, alınacak tedbirler konusunda taraflar derhal birbirlerine danışacaklardı. Eğer taraflardan biri kendisinin kışkırtması olmaksızın bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, diğer taraf bütün gücü ile derhal öbür tarafın yardımına gidecekti.

Burada bir Avrupa devletinden kasıt elbette ki Almanya'ydı ve Fransa'yı, bir Sovyet-Japon çatışması halinde Sovyetler'in yardımına gitme zorunluluğundan kurtarıyordu. Antlaşma, Almanya tarafından tepkiyle karşılandı ve Locarno Antlaşmalarına aykırı bulundu. İngiltere de bunu can sıkıcı buldu.

16 Mayıs: *Sovyet Rusya ile Çekoslovakya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Almanya'nın Versailles Antlaşması'nın silahlanmayla ilgili maddelerini 16 Mart 1935'te tanımadığını ilan etmesinden sonra Avrupa devletlerinin Almanya'ya karşı kurdukları ittifaklardan biri de 16 Mayıs 1935'te Sovyet Rusya ile Çekoslovakya arasında imzalanan ittifak antlaşmasıdır. Sovyet Rusya'nın 2 Mayıs'ta Fransa ile imzaladığı ittifakla aynı nitelikte olan bu ittifak antlaşmasıyla taraflar, bir Avrupa devletinin saldırısı halinde birbirlerine yardım edeceklerdi. Ancak bunun işlemesi için Fransa'nın yardıma gelmesi şartı aranıyordu. Bu suretle Fransa-Sovyet Rusya ve Çekoslovakya arasında dolaylı olarak üçlü bir ittifak kurulmuş oldu.

18 Haziran: İngiltere ile Almanya arasında, Almanya'nın deniz gücünün sınırlandırılması konusunda bir sözleşme imzalandı.

Fransız-Rus ittifakının kendisine doğru çevrilmiş olduğunu bilen Almanya İngiltere'ye yaklaşarak mecburî askerliğin konulmuş olmasından İngiltere'nin duyacağı endişeyi gidermeye ve bu suretle İngiltere'yi nötralize etmeye çalıştı. Almanya böylece İngiltere'yi Stresa cephesinden çekip alacak ve bu cepheyi de bozmuş olacaktı. Hitler, Birinci Dünya savaşıdan önceki dönemde İngiliz-Alman rekabetinin özellikle denizlerdeki rekabetten ileri geldiğini bildiği için, İngiltere'nin çok hassas olan noktasına dokunmak istemiyordu. İngiltere ise Fransız-İtalyan yakınlaşmasından kuşkulandığı için Almanya'nın durumunu kuvvetlendirmek niyetindeydi. Ayrıca İngiltere, Almanya'nın silahlanma yarışına yeniden başlamasından ve denizlerde yeniden güçlenmesinden endişeleniyordu ve bunun için de Almanya'nın deniz gücünün sınırlandırılması için görüşmelere girişmek ve anlaşmak istiyordu. Bunun üzerine iki taraf arasında 18 Haziran 1935'te Londra'da bir deniz anlaşması imzalandı. Bu sözleşmeyle Almanya, İngiltere'nin deniz gücünün %35'inden fazlasına sahip olmamayı, İngiltere de Almanya'nın denizaltı yapmasını kabul ediyordu.

Böylece İngiltere, Almanya'nın silahlanmasını kabul etmiş oldu. Bu ise Versailles Antlaşması'na aykırıydı ve bu düzenin yıkılması demekti. Bu antlaşmayla İngiltere ve Fransa birbirlerinden uzaklaşıyorlardı. Ayrıca bu antlaşma İngiltere ve Fransa'nın, Avrupa gelişmeleri karşısında ayrı ayrı yollar izlemelerinin de başlangıcı oluyordu.

15 Eylül: Almanya'da Nürnberg Yasaları olarak bilinen ve Yahudilere yaşama hakkı tanımayan ilk ırkçı yasalar resmen ilan edildi; daha sonraki yıllarda bunlara yenileri eklendi.

Alman halkının sürekliliği için Alman kanının saflığının gerekli şart olduğu olgusunun ve Alman halkının geleceğini her ne pahasına olursa olsun garanti altına almadaki sarsılmaz iradenin idrakine vararak, Reichstag oy birliği ile kabul edilen aşağıdaki kanunları kabul etti:

1. Yahudi ve Alman vatandaşları ya da akraba kanları arasındaki evlilikler yasaklandı. Bu kanuna karşı yapılan evlilikler kanundan kaçmak için yurt dışında da yapılsa geçersizdir.

2. Yahudi ve Alman vatandaşları ya da akraba kanları arasındaki evlilik dışı ilişkiler yasaklanmıştır.
3. Yahudilerin kendi işleri için 45 yaşından küçük Alman vatandaşları ya da akraba kanlarını işe alma hakkı yoktur.
4. Yahudilere Reich'in millî renklerini çekmek yasaklanmıştır. Bununla beraber onlara Yahudi renklerini göstermek serbesttir.

22 Nisan 1938'de; bu kanun yürürlüğe girdiği andan itibaren bütün Yahudilerin yurtdışındaki ve millî topraklar üzerindeki bütün varlıklarının değerlerini açıklamaları gerekiyor. Yabancı milliyetteki Yahudilerin sadece millî topraklar üzerindeki mal varlıklarının değerlerini açıklamaları gerekiyordu. Bu değerlendirme ve açıklama mecburiyeti, bir Yahudi'nin Yahudi olmayan hanımı için de geçerli idi.

26 Nisan 1938'de; egoist sebeplerden dolayı toplumu ve otoriteyi yanıltmak için bir ticarî şirketin Yahudi yapısını saklamaya yardımcı olan Alman vatandaşları cezalandırılacaktır.

12 Kasım 1938'de; Yahudilerin halka ve Alman devletine karşı düşmanca tavırları, enerjik savunma gereçleri sert bir cezalandırma gerektiriyor. Bir milyar reichmarklık yardım Alman devletinin yararına olarak Alman milliyetinden Yahudilerin tamamına kabul ettirilecektir.

18 Kasım 1938'de; 1 Ocak 1939'dan itibaren Yahudilerin perakendecilik, yolculuk, ulaşım işleri ve ticaretle uğraşması ve serbest esnaf mesleğini icra etmeleri yasaklanmıştır. Bugünden itibaren bütün pazarlarda gıda ve ürünleri pazarlamaları, reklamlarını yapmaları ve sipariş vermeleri yasaklanmıştır. Eğer bir Yahudi, ticarî bir şirkette yönetim kademesinde bulunuyorsa, 6 haftalık bir uyarıyla işten çıkarılabilir. Bir Yahudi tüketim kooperatifine üye olamaz. Böyle kooperatiflerin Yahudi üyeleri 31 Aralık 1938'den itibaren dışlanacaklardır. Özel bir dışlama bildirimi gerekli değildir.

Nazilerin Yahudilere karşı başlatmış olduğu mücadele sonucunda ilki 15 Eylül 1935'te ve sonra 1938 yıllarında çıkarılan bu kanunlarla Yahudiler kitleler halinde göç etmeye başladılar.

Almanya'da başlatılan bu Yahudi aleyhtarlığına İtalya da katıldı ve 10 Kasım 1939'da İtalya'da, Yahudilerin devlet işlerinde çalışmasını yasaklayan ve ticarî faaliyetlerini kısıtlayan bir yasa tasarısı kabul edildi.

3 Ekim: İtalya Habeşistan (Etiyopya)'ı işgal etti.

İtalya, hızla artan nüfusuna yeni yerleşim imkânları bulabilmek, süratle gelişen endüstrisinin ihtiyacı olan hammadde kaynaklarını temin etmek ve tabii kaynaklardan yoksun olan ülkesinin ekonomik yönden güçlendirilmesi sağlamak maksadıyla doğal zenginliklere sahip olan Habeşistan'a yöneldi. Habeşistan'a yönelişte, Doğu Afrika'daki İtalyan sömürgeleri Eritre ve Somali'nin Habeşistan'la olan münasebetleri de rol oynadı. Habeşistan'ın bu iki sömürge arasında sıkışmış durumda bulunması, kolaylaştırıcı bir faktör olarak görüldü. Öte yandan Habeşistan, iyi bir gelişme durumuna girmişti ve kuvvetleniyordu. İngiltere ise 1925'te İtalya ile yaptığı anlaşmalarla, İtalya'nın Habeşistan'daki özel menfaatlerini tanımıştı. Fransa ise bu konuda ilgisizliğini ortaya koymuştu.

Bu sıralarda İtalyan Somalisi ile Habeşistan sınırında 5 Aralık 1934'te, İtalyan kuvvetleri ile Habeşliler arasında sınırın belirsiz olması nedeniyle bir çarpışma çıktı ve çarpışmada 60 İtalyan ve 110 Habeşli öldü.

Habeşistan-Somali sınırında Habeş-İtalyan çatışması, İtalya'ya istediği işgal fırsatını verdi ve İtalya 3 Ekim 1935'ten itibaren Adowa ve Adigrat şehirlerini bombardıman ederek Habeşistan'ı işgale başladı. Başlangıçta halk tarafından direnişle karşılaşan İtalyanlar, kimyasal silah ve zehirli gaz kullanılarak halkın mukavemetini kırdılar. Haile Selasiye artık mukavemetin imkânsız olduğunu görünce 1 Mayıs 1936'da Cibuti'ye kaçtı.

İtalya'nı Habeşistan'a saldırısını İngiltere iyi karşılamadı. Bir kere İtalya eğer Habeşistan'a yerleşecek olursa nüfuzunu oradan Arap yarımadasına kadar uzatacak, Hint Okyanusu'nda hâkim bir konum elde edecek, Nil'in kaynaklarından biri Habeşistan'daki Tana gölünden çıktığı için, Mısır ve Süveyş Kanalı tehlikeye girmiş olacaktı. İngiltere, Faşist İtalya'nın saldırgan siyaseti karşısında imparatorluk yollarının tehlikeye girdiğini görüyordu. Bunu için İngiltere Habeş davasına büyük ilgi gösterdi. Fakat Mussolini İngiltere'yi işine karıştırmak istemediğinden İngiliz önerilerini kabul etmedi. İngiltere'nin İtalya'ya baskı yapmak için bütün filolarını İskenderiye sularına göndermesi de netice vermedi.

Fransa ise İtalya'ya hareket serbestisi vererek İtalya'nın İngiltere ile arasının bozulmasını beklemiş ve İtalya'nın sonunda kendisine dönmesini umut etmişti.

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali üzerine Milletler Cemiyeti harekete geçerek İtalya'ya karşı zorlayıcı tedbirlere başvurdu. İtalya'ya gönderilecek her türlü silah, mühimmat ile bazı mallar ile petrol, demir, kömür ve pamuk üzerine ambargo koydu. Fakat başta Almanya olmak üzere bu tedbirlere Arnavutluk, Avusturya ve Macaristan katılmadılar. Bundan dolayı Cemiyet'in aldığı tedbirlerden istenilen netice alınamadı.

Mussolini 9 Mayıs 1936'da İtalya Habeşistan'ı ilhak etti ve İtalya İmparatoru'nun aynı zamanda Habeş İmparatoru olduğunu ilan etti. Böylece Mussolini, Milletler Cemiyeti'nde kendisine karşı cephe almış olan 52 devletin muhalefetine ve çıkardıkları zorluklara rağmen Habeşistan'ı ele geçirmeye muvaffak oldu. Milletler Cemiyeti 15 Temmuz 1936'da zorlayıcı tedbirleri kaldırmak ve olup biteni kabul etmek zorunda kaldı. Habeşistan'ın İtalya'ya ilhakını ilk tanıyan devlet Almanya oldu.

18 Ekim: *İtalya'nın Akdeniz'de doğurduğu tehlikeye karşı İngiltere, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya arasında karşılıklı garantilere dayanan "Akdeniz Pakı" denilen pakt ortaya çıktı.*

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali üzerine Milletler Cemiyeti zorlama tedbirlerine başvurunca Türkiye de bu tedbirlere katıldı. İtalya 11 Kasım 1935'de zorlama tedbirlerine katılan bütün devletlere gönderdiği bir protesto notasında; bu devletlerin bu hareketlerinin sadece İtalya ile olan ticarî münasebetlerine zarar vermekle kalmayıp, zorlama tedbirlerinin fonksiyonu sona erdikten sonra da moral ve psikolojik alanda çok vahim sonuçlar doğuracağını bildirdi. Mussolini 2 Ekim'de "Askerî nitelikteki sanksiyonlara askerî nitelikteki emirlerle cevap vereceğiz, savaşa da savaşıla cevap vereceğiz" dedi.

İtalya'nın bu sert tutumu İngiltere'yi endişelendirdi ve İngiltere 18 Ekim 1935'te İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye garanti verdi. Bu garantiye göre, zorlama tedbirlerine katılmalarından dolayı bu devletler, İtalya'nın bir tehdit ve saldırısına uğrarlarsa İngiltere kendilerinin yardımına gidecekti. İspanya bu garanti teklifini reddetti; fakat Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye bu garantiyi kabul ettiler ve aynı garantiyi İngiltere'ye verdiler. İtalyan tehlikesine karşı ortaya çıkan bu garantiler sistemine Akdeniz Pakı denildi. Bu pakt ile Türkiye, güvenliğinin korunması bakımından İtalyan tehlikesine karşı İngiltere'ye bağlandı.

25 Kasım: Yunanistan'da krallık ilan edildi ve on iki yıldır ülkesinden uzakta olan Kral, Yunanistan'a geri döndü.

1924 yılında krallığın kaldırılması ve cumhuriyetin kurulması, bir halk hareketi sonucu değil, o devrin askerî idaresi tarafından gerçekleştirilmiş bir teşebbüstü. Güney Yunanistan halkı hemen hemen bütünüyle kralcı olarak kalmış ve tahta bağlılığını her fırsatta göstermişti.

1 Mart 1935'te çıkan isyanda Venizelos'a bağlı subayların işbaşından uzaklaştırılmaları, kralcı düşünenleri harekete geçirdi. Hükümet 10 Ekim 1935'te, Haziran ayında yapılan seçimleri kazanan General Kondilis tarafından kuruldu. Hükümet, 1924'te yapılan hareketi örnek alarak 3 Kasım 1935'te plebisit yaptırdı. Plebisit sonucunda rejim değişikliği halk tarafından onaylandı ve on iki yıldır memleketinden uzakta olan kral, Yunanistan'a geri döndü.

13 Aralık: ABD, Keynesçi İktisat Teorisi anlayışına uygun olarak soğuk ve sıcak harbi sürdürmeyi, tam istihdam için bir vasıta olarak görmeye başladı.

İngiliz iktisatçı John M. Keynes, 13 Aralık 1935'te yayınladığı "İstihdam ve Paranın Genel Teorisi" kitabıyla, uzun süreli işsizliğin nedenlerini bazı iktisadî kuramlarla açıkladı. Keynes, bir taraftan özel teşebbüs sistemini ideale en yakın sayarken, bir taraftan da kamu harcamalarının yükseltilmesi gereğini gösterdi. Bunun en beklenir sonucu, devletin, özel teşebbüs alanına el atınsızın klasik kamu hizmetleri alanındaki harcamalarını yükseltmesi oldu. En büyük kamu harcama alanı da askerî/millî savunma olduğu için özellikle ABD, soğuk ve sıcak harbi sürdürmeyi tam istihdam için bir vasıta olarak görmeye başladı. Keynes'in düşünce sisteminde tam istihdam, nihai gaye haline geldi. Devlet müdahalesi olmadığı takdirde, kapitalist ekonominin içine düşeceği durgunluk, yerini sürekli bir harp ekonomisine bıraktı.

7 Mart: *Almanya Locarno Antlaşması'nı feshettiğini bildirdi ve Ren bölgesine askerlerini sokarak, Versailles Antlaşması'nın bir hükmünü daha tek taraflı olarak kaldırdı.*

Habeş savaşı Avrupa'da kuvvetler dengesini bozmuş ve Hitler'e beklediği fırsatı vermişti. İtalya, İngiltere ve Fransa'nın baskısı karşısında kendisini Almanya'nın kollarına atmış ve İtalya Stresa cephesinden çıkarak Almanya'nın yanına geçmişti. Üstelik İngiltere Habeş savaşından dolayı Fransa'yı sorumlu tutuyordu. Ayrıca zorlayıcı tedbirler konusunda Milletler Cemiyeti'nin de aczi ortaya çıkmıştı. Bu ortam içinde Hitler aradığı fırsatı buldu ve harekete geçmeye karar verdi.

2 Mayıs 1935'de Sovyetler Birliği ile Fransa arasında Moskova Paketi'nin imzalanması üzerine Almanya, Fransa'nın Rus ittifakı sebebiyle kendisine karşı Locarno'nun yasakladığı bir harbe girebileceğini ve Moskova Paketi'nin bu yüzden Locarno'yu ihlal etmiş olduğunu iddia etti ve bunu Fransa'ya bildirdi. Fransız Parlamentosu Moskova Paketi'ni onaylayınca Alman Dışişleri Bakanı 7 Mart 1936'da Fransa, İngiltere, İtalya ve Belçika'ya verdiği notalarla, Almanya'nın Locarno Antlaşması'nı feshettiğini bildirdi; aynı gün Alman orduları Ren bölgesine girdiler. Böylece Versailles Antlaşması'nın, Ren bölgesinin askerden tecrit edilmesine ait hükmü ilga edildi.

Almanya'nın Ren bölgesine askerini sokması, Fransa'da savaş rüzgârları estirdi. Birkaç gün süren bu durum, Fransa'nın tutumunu yumuşatmasıyla son buldu. Fransa sadece birliklerini Magina hattına yığmakla yetindi. Fransa'nın gerilemesi karşısında Batılı devletler bir şey yapamadılar.

24 Nisan: *Belçika, Fransa ile olan ittifak sisteminden ayrıldı ve yeniden tarafsızlığa döndü.*

Almanya'nın kuvvetlenmesini sağlayan olaylar, bu devletin komşularında olduğu kadar bütün Avrupa'da etkisini gösterdi. Özellikle Fransa'nın peşinden

giden bir kısım ülkeler, yalnız Paris Hükümeti'nden sağlanan yardımın tek siyaset olmadığını ve bu politikanın aynı zamanda bazı riskler de taşıyabileceğini görüyorlardı. Zira bu arada İtilaf Devletlerinin bir cephesi parçalanmış ve Fransa ile İtalya arasındaki anlaşmazlık büyüme istidadı göstermişti. Diğer devletlerden ziyade Polonya, olayların akışı karşısında harekete geçerek 1934 Ocak ayında Almanya ile anlaşmıştı. Yugoslavya'da vaziyet bu şekilde gelişirken, Fransız politikasının en sadık ve devamlı taraftarı olan Belçika'da da durum aynı idi. Belçika Fransa tarafından girişilen bütün hareketlere katılmıştı.

Fakat Almanya'nın eski gücüne yaklaşması ve Fransa'nın oldu bittiler karşısında harekete geçmeyerek zayıf kalması üzerine, Belçika'nın güvenliğinin Fransız ittifakı ile korunacağına artık inanılmıyordu. Aksine bu ittifak, bir Alman-Fransız çatışmasında Belçika'yı bu muhtemel ihtilafın içine sürükleyecek nitelikte görünüyordu.

Belçika'nın bu muhtemel ihtilafın içine sürüklenecek olması karşısında Belçika kamuoyu, Fransa ile olan anlaşmalarının feshini, Fransa ile bütün bağlardan ayrılmayı ve bir tarafsızlık siyasetine dönülmesini istiyordu. Bu konuda İngiltere de Fransa'nın yanında yer alarak Belçika'ya baskıda bulunmaya başladı. Fakat sonunda her iki ülke de 24 Nisan 1937 tarihli ortak bir bildiri ile Ren Paktı'nda Fransa'ya yönelik garanti taahhüdünden Belçika'yı serbest bıraktılar. Yalnız kendisine olan yardım vecibelerini devam ettireceklerini bildirdiler. Buna karşılık Belçika da cevabi notasında, sınırlarını her türlü saldırıya karşı savunacağını, Milletler Cemiyeti'nde kalacağını ve üye olmak sıfatı ile üzerine düşecek mükellefiyetleri yerine getireceğini bildirdi.

Bu arada 13 Ekim 1937'de Alman Hükümeti ile Belçika arasında teati edilen notalarda, Almanya Belçika'nın hür bir devlet olarak bağımsız bir politika izlemek hususundaki arzusunu resmen kabul etti ve bir saldırıya veya istilaya uğradığı takdirde, İngiltere ve Fransa gibi, kendisinin de yardım etmeye hazır olduğunu bildirdi. Belçika ise cevabî notasında, bu deklarasyondan büyük bir memnurluk duyduğunu belirtti.

Böylece Belçika Fransa ile olan ittifak sisteminden çıkarak yeniden 1839 yılındaki tarafsızlığına döndü.

17 Temmuz: *İspanya’da General Franco’nun önderliğini yaptığı askerî ihtilal (18 Temmuz hareketi) sonucu iç savaş çıktı.*

1933’de geniş reform hareketlerine girişen Azana’nın azledilmesinden sonra iktidara gelen sağcılar, solculara karşı amansız bir şiddet politikası gütmüştü. Bu reaksiyon karşısında bütün solcu partiler bir araya gelerek ortak bir cephe kurmuşlar; Halk Cephesi adı verilen bu cephe ile de 15 Şubat 1936’da yapılan seçimleri kazanmışlardı. Azana yeniden başbakanlığa gelince ve hapishaneleri açarak 30.000 kişiyi serbest bırakmıştı. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Alcalá Zamora 5 Mayıs 1936’da cumhurbaşkanlığından ayrılmak zorunda kaldı ve Azana yeni cumhurbaşkanı oldu. Yeni hükümetin ilk işlerinden biri o güne kadar Sovyetler’le ilişkisi olmayan İspanya’nın Sovyetler’i tanınması oldu.

1936

Bu şartlar içinde ordu, Genelkurmay Başkanı Francisco Franco’nun liderliğinde bir hükümet darbesi yapmak istediye de başarılı olamadı ve General Franco, Kanarya Adaları’na vali olarak atandı, birçok subay emekliye sevk edildi. 1936 yılında solculardan Castillo adında birinin öldürülmesi üzerine solcular da Primo de Rivera’nın maliye bakanlarından ve monarşist liderlerden Calvo Sotelo’yu öldürünce 17 Temmuz 1936’da İspanyol Fas’ındaki askerler ayaklandı ve bu ayaklanma Güney İspanya’ya da yayıldı. General Franco, Kanarya Adaları’ndan Fas’a gelerek ayaklanmanın liderliğini ele aldı ve kuvvetlerini Alcesiras’a nakletti. Böylece İspanya’da iç savaş başladı. Bu iç savaşta sağcılara “Nasyonalistler”, solculara da “cumhuriyetçiler” denildi.

Köylüler, işçiler, komünistler, sosyalistler, sendikacılar ve anarşistler cumhuriyetçilere katıldılar. Buna karşılık ordunun bütün subay kitlesi Milliyetçilere katıldı. Bu savaş 1939 Şubat’ına kadar üç yıl sürdü. Cumhuriyetçilerin son dayanağı Barselona ve Madrid’in düşmesi ve 28 Mart 1939’da General Franco’nun başkente girmesiyle iç savaş Nasyonalistlerin zaferiyle sona erdi. İspanya İç Savaşı’nda 150.000’i Franco, 300.000’i de Cumhuriyetçilerden olmak üzere 450.000 asker ve 750.000’i de sivil olmak üzere toplam 1.200.000 kişi öldü.

İspanya İç Savaşı’yla Sovyetler Birliği, İtalya ve Almanya yakından ilgilendi. Sağ-sol mücadelesi sırasında Sovyet Rusya solcuları, Almanya ve İtalya ise sağcılarını destekledi.

İspanya'daki Sovyet elçilik ve konsolosluk memurları Cumhuriyetçilerin akıl hocaları oldular. Komintern, Cumhuriyetçilerle sıkı temas kurarak bunların harekâtını idare etmeye çalıştı, onlara Avrupa pazarlarından silah ve malzeme satın aldı. İspanya'ya olan uzaklık ve deniz gücünün zayıflığı, Sovyet Rusya'nın bu iç savaşa daha aktif katkısını engelledi.

Almanya ve İtalya Nasyonalistleri destekledi. Çünkü İspanya'da Faşistlerin egemen olması halinde Fransa, İspanya ile Almanya arasında sıkışmış olacaktı. Bu, aynı zamanda Almanya ile İtalya arasındaki ilişkileri de kuvvetlendirdi. Fransa, Cumhuriyetçileri tutmasına karşılık onları açıkça desteklemedi, yaptığı yardımları da gizledi.

İngiltere'de İşçi Partisi Cumhuriyetçilerin tarafını tuttu ve hükümet üzerinde bu yönde baskı da yaptı; fakat İngiliz kamuoyunun barış taraftarı olması sebebiyle İspanyol İç Savaşı karşısında açıkça cephe alamadı.

1936 Ağustos'unda Fransa'nın ortaya attığı "Karışmazlık" ilkesi gereği devletler İspanyol İç Savaşı'na hiçbir şekilde müdahalede bulunmayacaklarını ve taraflardan hiçbirine yardım etmeyeceklerini deklare ettikleri bir "Karışmazlık Komitesi"ni, 1936 Eylül'ünde Londra'da 15 devletin benimsemesiyle kurdular. Ancak bu komite Sovyet Rusya, İtalya ve Almanya'nın yardım ve müdahalelerine hiçbir etkide bulunamadı. Birleşik Amerika, İspanya İç Savaşı'na herhangi bir şekilde bulaşmamak için özel bir çaba harcadı.

20 Temmuz: "Montreux Boğazlar Sözleşmesi" imzalandı.

Türkiye, Lozan'da tespit edilen Boğazlar rejiminin Avrupa'nın değişen şartlarına artık uymadığını görerek bunda değişiklik yapmak zaruretini duydu. Türkiye kolektif barış sisteminin iflas etmiş olduğu bir dünyada Boğazlar'ın askerden arındırılmış bir bölge olarak kalmasından haklı olarak endişe ediyor ve kendi ülkesinin savunmasını kendi eline almak istiyordu. Bu maksatla Türk Hükümeti Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamış olan devletlere 11 Nisan'da yolladığı bir nota ile başvurdu. Bunun üzerine 22 Haziran'da İsviçre'nin Montrö kasabasında bir konferans toplandı. Lozan'da imzası olan devletlerin (Avustralya, İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya) katıldığı bu konferansa sadece İtalya, zorlayıcı tedbirlerden ötürü katılmadı. Konferansta esas itibarıyla Rus ve İngiliz görüşleri çarpıştı. Türkiye ise Boğazları kapayarak güvenliğini kendi kuvveti ile sağlamanın yollarını aradı.

Sonunda Sovyetler ile İngiliz görüşleri arasında ortalama bir yol bulundu ve 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşmenin önemli hükümleri şunlardır:

1. Boğazlar'da denizden geçiş ve ulaşım serbestliği ilkesi kabul ediliyordu. Ancak ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi; barış hali, Türkiye'nin girmedığı savaş hali, Türkiye'nin girdiği savaş hali ve savaş tehlikesi hali olmak üzere dört ayrı statüye göre olacaktı.
2. Ticaret gemileri, barış zamanında ve Türkiye'nin girmedığı savaş halinde, bayrak ve yükü ne olursa olsun Boğazlar'dan serbestçe geçebilecekti. Türkiye savaşan devlet ise, yalnız tarafsız ticaret gemileri bazı koşullarla geçebilecekti.
3. Barış zamanında savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi için, Türk Hükümeti'ne bir ön bildirimde bulunulacaktı. Bu, Karadeniz'de kıyısı olmayanlar için 8, kıyısı olanlar için 15 gün olabilecekti. Ayrıca gemilerin gideceği yer, adı, tipi, sayısı ile gidiş-dönüş tarihleri bildirilecekti.
4. Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin, uçak gemileri ile denizaltıları dışında, savaş gemileri Boğazlardan geçebilecekti. Ancak bunların geçiş sırasında toplam tonajı 15 bin tonu aşamayacaktı. Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin tonaj toplamı da 30 bin tonu geçemeyecekti ve bu gemiler 21 günden fazla Karadeniz'de kalamayacaktı.
5. Karadeniz'de kıyısı olan devletler, 15 bin tonajdan yüksek tonajdaki savaş gemileri ile denizaltılarını, Türkiye'ye önceden haber vermek ve diğer bazı koşullarla Boğazlar'dan geçirebileceklerdi.
6. Türkiye, savaş halinde ise veya kendisini yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, savaş gemilerinin geçişi konusunda Türk Hükümeti dilediği gibi davranabilecekti.
7. Sözleşmenin süresi yirmi yıl olacaktı. Ancak bu sürenin bitiminden iki yıl önce taraflardan hiçbirisi sözleşmenin feshini istemezse, sözleşme böyle bir fesih isteğinden itibaren iki yıl sonraya kadar yürürlükte kalacaktı.

Böylece Türkiye, bütün büyük devletleri yakından ilgilendiren uluslararası bir sözleşmeyi, değişen güçler dengesinden çok iyi yararlanarak lehine değiştirmiş ve Boğazlar üzerinde Türk egemenliğini yeniden kurmuş, aynı zamanda da güvenliği açısından önemli bir sorunu barışçı yollarla çözümlenmiş oldu.

24 Ağustos: *Almanya’da askerlik süresi bir yıl daha uzatıldı. Böylece barış zamanında silah altındaki asker sayısı bir buçuk milyona yükseldi.*

Almanya, silahlanmasını diğer devletlerinkine uydurmak amacıyla yeni bir adım daha attı. 24 Ağustos 1936’da iki yıllık askerlik hizmetini kabul eden bir kararname çıkarıldı. Böylece barış zamanında silah altındaki asker sayısı bir buçuk milyona yükseliyordu.

Almanya, General Geering’in “Dört Yıllık Plan” adındaki planını tatbik ederek hızla silahlanmaya ve bir savaş halinde kendi kendine yetebilmek için zaruri maddeleri stok etmeye başladı. Alman uçak fabrikaları da ayda 500 uçak imal etmeye başladı.

Fransa daha 1935 Mart’ında aynı tedbirlere başvurmuştu. Fakat aslında Almanya’nın bu hareketine, Sovyetler Birliği’nin 11 Ağustos 1935 tarihli bir kanun ile askere celp yaşının 21’den 19’a indirilmesi, dört yıllık bir müddet için, her yıl bir buçuk sınıf askeri silah altına alması sebep olmuştu. Rusların bu hareketi, bahis konusu müddet içinde Kızılordu’nun %50 artması demekti. Kaldı ki bu tedbirler alınırken Sovyetler’in Almanya’ya karşı tutumları da dostane olmaktan uzaktı.

Almanya’nın bu kararına -Fransa dahil- herhangi bir devletten itiraz gelmedi.

26 Ağustos: *İngiltere, Mısır’la yaptığı bir antlaşmayla Mısır’dan askerini çekti ve Mısır bağımsızlığına kavuştu.*

İtalya 1935-1936 yıllarında Habeşistan’ı işgal edince Kızıldeniz’in çıkışına hâkim olarak Mısır’a komşu duruma geldi. Bu durum, İngiltere’nin İmparatorluk Yolu için bir tehdit unsuruydu. Bu sebeple İngiltere, Mısır’la münasebetlerini yeni bir düzene sokmak istedi. Şimdiye kadar İngiltere’ye yanaşmayan Mısır ise, yanı başında İtalyan tehlikesinin belirmesi karşısında İngiltere ile uzlaşmak zaruretini duydu. Bunun sonucu olarak İngiltere, Mısır Hükümeti ile 26 Ağustos 1936’da Londra’da yaptığı bir anlaşma ile Mısır’a bağımsızlığını verip bu ülkeden askerini geri çekme kararı aldı. Ayrıca bu antlaşmayla İngiltere, Süveyş Kanalı bölgesinde 10.000 asker ve 400 pilot bulundurma hakkını elde etti. Savaşta, yakın savaş tehlikesinde ya da uluslararası acil bir durumda bu kuvvetler artırılabilirdi. Taraflardan biri bir savaşa girecek olursa diğer taraf bütün gücü ile savaşa giren tarafa yardım edecekti. Yalnız Mısır’ın yardım sorumluluğu İngiltere için savaş, yakın

savaş tehlikesi ya da uluslararası acil bir durum söz konusu olunca işleyecekti. Yani Mısır ile İngiltere arasında bir ittifak bağı tesis ediliyordu. Ayrıca Mısır'daki kapitülasyonlar da kaldırılarak Sudan konusundaki bütün karar ve yetkiler, Mısır ve İngiltere'ye bırakılıyordu.

Bu ittifak antlaşması, İngiliz nüfuzunun Mısır'da devam etmesi anlamına geliyordu. Ancak 27 Mayıs 1937'de Mısır, İngiltere'yle yaptığı anlaşmanın bir ittifak antlaşması olduğundan bahisle, iki tarafın eşit olduğunu belirterek Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. İngiltere ve Mısır karşılıklı olarak büyükelçiler atadılar.

15 Ekim: *İtalya ile Yemen arasında imzalanan yeni bir dostluk ve ticaret antlaşmasıyla İtalya Mendep Boğazı'na egemen bir hale geldi.*

1920'li yıllarda Yemen'in Aden üzerindeki emelleri, buna karşı olan İngiltere ile ilişkilerinin düzelmesine engeldi. Bu durumdan İtalya yararlanmakta gecikmedi ve 2 Eylül 1926'da Yemen'le yaptığı dostluk ve ticaret antlaşmasıyla Yemen'e silah ve teknik yardımda bulundu ve Yemen'le ilişkilerini iyi bir noktaya getirdi. Bu arada İngiltere ile ilişkilerini düzeltmek isteyen Yemen, 11 Şubat 1934'te bu devlet ile bir dostluk antlaşması imzalamış ve İngiltere'nin bağımsızlığını tanımasını sağlamıştı.

İtalya Habeşistan'a yerleştikten sonra, zaten iyi olan ilişkilerinden de yararlanarak Yemen ile 15 Ekim 1936'da 25 yıllık bir antlaşma daha imzaladı. Bununla Yemen, İtalyan doktor ve mühendislerine Yemen'de yerleşme hakkı veriyordu. Ayrıca İtalya bu antlaşmayla Kızıldeniz'in Hint Okyanusu'na açılan kapısı olan Mendep Boğazı'na egemen bir hale geliyordu. Çünkü Boğazın öbür kıyısı Eritre de İtalya'nın elindeydi.

1 Kasım: *"Berlin-Roma Mihveri" kuruldu.*

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sırasında Milletler Cemiyeti'nin ambargo kararına Almanya uymamıştı. Ayrıca iki devlet dış politikalarında belirli düzeylerde işbirliği yapıyorlardı. Böylece rejimleri bakımından aralarında bir yakınlık olan İtalya ile Almanya, dış politikada milletlerarası anlaşmaları hiçe sayan bir yolda birleşiyorlardı. İtalya Habeşistan'a yerleştikten sonra dış politikasının ağırlık merkezini Orta Avrupa'dan Akdeniz'e doğru kaydırmıştı. Bundan böyle yeni imparatorluğunun korunması, Mussolini'nin başlıca kaygısı oluyordu. İtalya'nın bu yeni politikası, şimdiye kadar Orta

Avrupa'ya olan ilgisini azaltıyor ve onu Almanya'ya karşı daha uysal davranmaya sevk ediyordu.

Mussolini'nin 1935 Eylül'ünde Berlin'i ziyareti, iki devlet arasındaki yakınlaşmanın başlangıcı oldu. Alman-İtalyan ittifakının kurulmasında İtalya'nın birçok menfaatleri olabilirdi. Bu amaçla İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano, 1936 Ekim'inde Almanya'yı resmen ziyaret etti. Bunun sonucunda 1 Kasım 1936'da Avrupa'da İtalyan-Alman ortak cephesi ortaya çıktı. Mussolini "Berlin-Roma Mihveri bir taksim çizgisi olmayıp, işbirliği ve barış isteyen bütün Avrupa devletlerinin etrafında toplanabileceği bir mihverdir" diyordu. İspanyol İç Savaşı bu işbirliğini daha da kuvvetlendirdi.

1936

14 Kasım: *Almanya, Versailles Antlaşması'nın, Alman nehir yollarını uluslararası kontrole tabi tutan maddelerine riayet etmeyeceğini bildirdi.*

Versailles Antlaşması, Alman nehir yollarını uluslararası bir kontrole tabi tutmuştu. Bu kontrol, sahilleri olmayan devletlerin de dahil bulunduğu uluslararası bir komisyon vasıtasıyla yapılacaktı. Bu nehirler; Elbe, Oder, Tuna, Niemen, Ren ve Moselle nehirleri ile Kiel Kanalı idi.

Berlin, müzakerelere girişerek bu hükümleri kaldırmak istemiş, fakat diğer devletlerin kabul etmemesi üzerine bunu başaramamıştı. Almanya bunun üzerine Versailles Antlaşması'nın nehir yollarına müteallik hükümlerine riayet etmeyeceğini ve uluslararası komisyonlara bundan böyle katılmayacağını ilan etti. Fakat aynı zamanda kendisiyle barış halinde bulunan devletlerin gemilerine, sefere müsait Alman nehir yollarının açık bulunduğunu bildirdi. Ayrıca mütekabiliyet esası içinde Alman ve yabancı gemiler arasında bir fark gözetilmeyecek, aynı durum seyrüsefer resimleri için de geçerli olacaktı.

Böylece Almanya, Versailles Antlaşması'yla milletlerarası kontrole sokulan Kiel Kanalı ile diğer Alman nehirlerine ait hükümlerini ilga ederek buralar üzerinde mutlak Alman egemenliğini tekrar kurdu.

25 Kasım: *Almanya ile Japonya arasında imzalanan "Anti-Komintern Pakt" ile Berlin-Tokyo Mihveri kuruldu.*

Almanya, gerek Fransız-Sovyet ve Çek-Sovyet ittifaklarından, gerekse Sovyet Rusya'nın 1936 Ağustos'undaki askerî alanda bazı tedbirlere girişmesinden ötürü kuşkulanyor, aynı zamanda bu duruma tepki duyuyordu.

Hitler, kendisinin Fransa ile Sovyetler Birliği arasında kısıpaca alınmış olduğu kanısında idi. Bu nedenle Alman tutumu, Ruslara karşı düşmanca bir şekilde gelişiyordu. Nitekim III. Reich Fühleri 12 Eylül 1936'da söylediği bir nutukta, Ukrayna'nın, Urallar'ın ve Sibirya'nın tabii zenginliklerinden ve Nasyonal Sosyalizm sayesinde bu toprakların erişeceği refah seviyesinden bahsetti ve 14 Eylül'de de Bolşevizm'i "en büyük can düşmanı" olarak nitelendirdi.

Japonya ise Mançurya'da kukla bir devlet kurduktan ve Çin'e ait Jehol'u ele geçirdikten sonra İç Moğolistan'da faaliyete geçmiş, fakat karşısında Sovyetler Birliği'ni bulmuştu. Japonya'nın emperyalist emellerini anlayan Moskova, 12 Mart 1936'da Dış Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile bir ittifak antlaşması imzalamış ve bunun Japonya'ya karşı yöneltilmiş olduğunu kesin bir şekilde belirtmişti. Tokyo'nun Çin'deki hareketleri de Milliyetçileri destekleyen ABD'nin ve Çin komünistlerine yardım eden Sovyetler Birliği'nin Japon aleyhtarı tepkilerine yol açabilir, Japonya da iki kuvvetli devletin baskısı arasında kalabilirdi.

Almanya ve Japonya için ortak tehlikenin Sovyet Rusya'dan geleceği açıkça görülyordu. Bundan dolayı her iki memleket de komünist propaganda-sına ve bunun doğuracağı tehlikelere karşı birleşmek üzere harekete geçtiler. Bunun sonucunda 25 Kasım 1936'da Alman-Japon Antlaşması (Anti-Komintern Pakt) imzalanarak Berlin-Tokyo Mihveri kuruldu.

Antlaşma, Komünist Enternasyonal'e yani Komintern'e ve onun propaganda ve faaliyetlerine karşı idi. Aynı düşünceleri paylaşan devletlere de anlaşma açıldı ve süresi, III. Enternasyonal'in devamı süresince idi. Antlaşmanın gizli maddelerine göre ise, taraflardan biri Sovyet Rusya'nın kışkırtılmamış bir saldırısına veya saldırı tehdidine hedef olursa, ortak menfaatleri korumak için alınacak tedbirler hakkında birbirlerine danışacaklar ve ayrıca karşılıklı olarak haber vermeden Sovyet Rusya ile hiçbir siyasî antlaşma yapmayacaklardı.

27 Kasım: İngiltere, kışkırtılmamış bir saldırı halinde Belçika'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğü için tek taraflı olarak Belçika'ya garanti verdi.

Belçika'nın 24 Nisan 1936'da Fransız ittifakından çıkarak tarafsız bir politika izleyeceğini duyurmasından sonra Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra izlemekte olduğu ittifaklar sistemi ağır bir darbe yemiş oluyordu. Bu

yeni politikası ile Belçika Locarno bloğundan ayrılmış oluyordu. İtalya'nın da İngiltere ve Fransa ile ilişkileri zaten iyi değildi ve bu yüzden de yeni bir Locarno kurulamazdı. Bu sebeple İngiltere 27 Kasım 1936'da, kışkırtılmış bir saldırı halinde Belçika'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğü için tek taraflı olarak Belçika'ya garanti verdi. 4 Aralık'ta da Fransa hem Belçika'ya ve hem de İngiltere'ye garanti verdi. Bunun üzerine İngiltere de 14 Aralık'ta Fransa'ya garanti verdi. Ancak Belçika, İngiltere ve Fransa'dan garanti almasına karşılık, herhangi bir garanti vermedi.

Böylece Almanya'nın Locarno Antlaşmaları'nı feshettiğini ilan etmesinden sonra bu antlaşmanın yerini karşılıklı garanti sistemi almış oldu.

2 Ocak: *İngiltere ile İtalya arasında Gentlemen's Agreement anlaşması yapıldı.*

İngiltere, İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinden sonra bu devletin Almanya'nın kucağına atılmasını önlemek için İtalya'ya karşı daha yumuşak bir tutum aldı. Bunun üzerine iki devlet arasında 2 Ocak 1937'de Gentlemen's Agreement antlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile iki devlet birbirlerinin Akdeniz'deki menfaatlerine saygı göstereceklerdi. Ayrıca İtalya, İspanya'nın toprak bütünlüğüne riayet etmeyi taahhüt ediyor, İngiltere de Akdeniz'in İtalya için hayati bir öneme sahip olduğunu kabul ediyordu.

Bu tarihe kadar Akdeniz'de üstün bir konum elde etmiş olan İngiltere, şimdi ilk defa olarak İtalya'ya eşit muamele ediyor ve Akdeniz'deki üstünlük davasından vazgeçiyordu. Bunu 16 Nisan 1938'de aynı nitelikte ikinci bir anlaşma izledi. Bu sonuncu anlaşma ile iki devlet Afrika sömürgelerindeki ilişkilerini düzenliyorlardı ki bu, Habeşistan'ın İtalya'ya ilhakının İngiltere tarafından resmen tanınması demekti.

24 Ocak: *Yugoslavya ile Bulgaristan arasında imzalanan bir anlaşmayla iki ülke arasında normal ilişkilerin kurulması yönünde bir adım atıldı ve Yugoslavya Fransa'dan uzaklaştı.*

Yugoslav Kralı Aleksandr'ın Marsilya'da öldürülmesinden sonra Belgrat'ın tutumu yavaş yavaş değişmeye başladı. Yugoslav idarecileri, Almanya ile aralarında bir politik rekabetin mevcut olmadığını, Fransa'nın Almanya'ya karşı olan düşmanlığının kendilerini ilgilendirmediğinin farkına vardılar. Diğer taraftan Almanya'nın Avrupa kıtasında güçlendiğini, bu memleketin Versailles hükümlerini ortadan kaldırmak için yaptığı oldu bittilere karşı Batılı devletlerin ve özellikle Fransa'nın zayıf kalıp gerekli tepkileri göstermemiş olduklarını da görüyorlardı. Kaldı ki Almanya, Fransa'dan daha geniş ekonomik faydalar sağlayabilecek durumda idi. Gerçekte bu memleket, endüstri mamullerinin karşılığında Yugoslavların ziraat ürünlerinin

büyük bir kısmını satın alabilirdi. Halbuki Fransa, Kuzey Afrika topraklarından ve bilhassa Cezayir'den yapılan ihracatı karşılayabilecek durumda bile değildi. Bu sebeplerden dolayı Yugoslavya ekonomik alanda Almanya'ya yaklaşmaya başladı.

Bu durum sonradan politik neticeler de doğurdu. Yugoslavya İtalya ile yakınlaştı. Yugoslavya'nın bu yeni politik veçhesi ve Balkanlar'da kurulmakta olan yeni nizam; 24 Ocak 1937'de bir Bulgar-Yugoslav anlaşmasının yapılması sonucunu verdi. Anlaşma, iki memleket arasında askıda kalmış meseleleri halletmemekle beraber, karşılıklı normal münasebetler kurulması yönünde atılan bir adımdı. Bu da galip devletleri mağlupların karşısında tutan ve aradaki düşmanlığı devam ettirmeye bel bağlayan Fransız sisteminden vazgeçildiğinin ve o devrin artık kapanmakta olduğunun göstergesiydi. Avrupa'nın güneydoğusunda Fransa tarafından hazırlanmış olan politik bina, bu olaylarla temelinden sarsılmış ve Eylül 1938 bunalımı ile tamamıyla yıkılmaya yüz tutmuştu.

20-21 Mart: *Seyit Rıza önderliğinde Dersimli aşiretler, Harçık köprüsünü yıkarak ve bazı askerî birliklere saldırı düzenleyerek bir isyan başlattılar. İsyan sonucunda bölgede yaşayan 13.000 ila 40 000 arasında insan ile 199 asker öldü, 12.000 insan zorunlu göçe tabi tutuldu.*

Osmanlı döneminde yüzyıllarca yurtluk ve ocaklık biçiminde yönetilen Dersim bölgesinde özellikle Tanzimat'tan sonra merkezî yönetimin güçlendirilmesi amacına yönelik düzenlemelere karşı sık sık ayaklanmalar çıkmıştı. 1920'lerin ikinci yarısından sonra Dersim bölgesini tanımaya yönelik pek çok rapor hazırlandı. Özellikle Hamdi Bey'in 2 Şubat 1926 tarihli raporu, "Dersim gittikçe Kürtleşiyor, mefkureleşiyor, tehlike büyüyor. Dersim, hükümet-i Cumhuriye için bir çıbandır. Bu çıban üzerinde kat'i bir ameliye ihtimalatı elimiye önlemek, selamet-i memleket namına farzı ayındır" tespitiyle başlıyordu. Cumhuriyet döneminde dinî ve etnik azınlıkların Türkleştirilmesi ve bir ulus devlet inşa edilmesi sürecinde merkezî otoriteyi sağlamlaştırmak amacıyla bu raporlar ışığında TBMM 1164 sayılı ve 25 Haziran 1927 tarihli kanunu çıkardı. Bu kanuna göre kurulan umumi müfettişliklerin geniş idari, askerî ve yargısal yetkileri vardı. 30'lu yılların ilk yarısında bölgede meydana gelen ayaklanmalar bastırıldıktan sonra 25 Aralık 1935'te 2884 sayılı Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun çıkarıldı. Buna

göre Tunceli iline bir askerî vali atanacaktı. 1936 yılında açılan dördüncü umumi müfettişliğin başına getirilen Korgeneral Abdullah Alpdoğan, mahkeme kararlarını imzalamaya, düzeni ve güvenliği sağlamak açısından gerekli gördüğü durumlarda ilde yaşayan kişileri ve aileleri, il sınırları içinde bir yerden bir başka yere göndermeye ve il sınırları içinde oturmalarını yasaklamaya da yetkiliydi. Çok sert ve otoriter bir kişiliğe sahip olan Korgeneral Abdullah Alpdoğan, isyanın başlamasında etkili oldu.

Ayaklanma, 20-21 Mart 1937'de Seyit Rıza önderliğinde Dersimli bazı aşiretlerin, Harçık köprüsünü yıkmaları ve bazı askerî birliklere saldırı düzenlemeleri ve telefon hatlarını kesmeleriyle başladı. General Abdullah Alpdoğan'ın düzenlediği ilk harekât başarısızlıkla sonuçlandı. Aşiretler ise bunun verdiği moralle tamamen silahlандı. Bu yüzden isyanı bastırmak iyice zorlaştı. Abdullah Alpdoğan yanına aldığı 50.000 asker (üç kolordu) ile bölgeye gitti, fakat dağları bir türlü aşamadı. Bunun sonucunda bir hava saldırısı gerektiğine karar verildi. Sabiha Gökçen de içinde bulunduğu Hava Kuvvetleri'nden 3 uçak filosu ile havadan saldırı gerçekleştirildi. İsyanlıların saklandıkları en büyük yer olan Laş mevkiini bombaladı. Yapılan harekât da başarılı olmayınca, askerler bölgeye girmeyi başaramadı.

Bunun üzerine 13 Eylül 1937'de anlaşmaya çağrılan Seyit Rıza tutuklandı. Askerî harekâttan sonra yapılan yargılama 15 Kasım 1937'de sona erdi. 11 kişi idama mahkûm oldu, fakat yaşların geçkin olmalarından dolayı içlerinden dördü hakkında idam cezası 30 sene ağır hapse tahvil edildi.

15-18 Kasım 1937 tarihleri arasında Seyit Rıza ve Halvori gözelerinde toplantı yapan 6 kişi idam edildi. Çok sayıda ayaklanmacı değişik hapis cezalarına çarptırıldı. Her ne kadar bazı aşiretler sürgün edilse de Ocak-Ağustos 1938'de 2.ve3. harekâtlar yapıldı.

Harekât sonucunda 13.160 ile 40.000 arasında sivil ölürken, 2248 hane, 11.818 kişi başka yerlere sürgün edildi; 199 asker hayatını kaybetti.

25 Mart: *İtalya ile Yugoslavya arasında imzalanan bir dostluk ve tarafsızlık antlaşmasıyla Yugoslavya Fransa'dan uzaklaştı.*

Kolektif barış siyasetinin iflası ve Fransa'nın Milletler Cemiyeti'nde iki yüzlü hareketi, onun Yugoslavya ile olan ilişkilerini de gevşetti. Yugoslavya şimdi dışarıda bağımsız bir siyaset izlemek istiyordu. Kaldı ki Habeş savaşından sonra İtalyan politikasının ağırlık merkezi Afrika'ya doğru kayınca, İtalya-

Yugoslavya ilişkilerini düzeltmek kolaylaşmıştı. Akdeniz’de İngiltere ile ihtilaf halinde olan İtalya artık Yugoslavya ile iyi geçinmek ve arkasını güvenlik altına almak ihtiyacını duyuyordu. Avrupa’da revizyonizmden vazgeçmiş görünen İtalya ise, Yugoslavya’yı eskisi kadar korkutmuyordu.

Bu sebeplerle iki taraf arasında 25 Mart 1937’de bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla İtalya Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünü tanıyor, taraflardan biri tahrik etmediği bir saldırı karşısında kalmırsa diğeri tarafsız kalmayı taahhüt ediyordu. Ayrıca taraflar, ortak çıkarları ilgilendiren konularda birbirlerine danışacaklardı.

Böylece Yugoslavya artık Fransa’nın yanından uzaklaşmış ve İtalya’ya yaklaşmış oluyordu. Bu durum Yugoslavya’yı Küçük Antant ve Balkan Antantı’ndan uzaklaştırdı.

7 Nisan: *İngiltere’nin Doğu Akdeniz’deki İtalyan tehlikesi karşısında Türkiye ve Mısır’ı teşviki ile iki ülke arasında Ankara’da bir dostluk antlaşması imzalandı.*

Mısır, İtalya’nın 1935 sonbaharında Habeşistan’a saldırısı üzerine Libya ve Habeşistan arasında İtalyan tehdidi altında kaldığı, ayrıca Sudan’daki İngiliz varlığından kuşku duyduğu bir sırada İngiltere ile 26 Ağustos 1936’da bir antlaşma yapmakta yarar görmüştü. İngiltere de İmparatorluk yolları üzerinde İtalyan’ın tehdidine karşı Mısır’ı kendine dost ve müttefik bir durumda tutma imkânını elde etmişti.

İtalya’nın Doğu Akdeniz’deki emellerinden endişelenen ve onun Habeşistan’a saldırısı üzerine İngiltere ile Milletler Cemiyeti çerçevesinde, geçici de olsa, bir ittifak yapan Türkiye, İngiliz-Mısır Antlaşması’nı sevinçle karşıladı. İngiltere ise Doğu Akdeniz’deki İtalyan tehlikesi karşısında kendi İmparatorluk yollarının güvenliği için Türkiye ile Mısır arasında da bir anlaşma yapılmasını teşvik etti. Bunun üzerine Türkiye ile Mısır arasında 7 Nisan 1937’de Ankara’da bir dostluk antlaşması, onunla birlikte bir iskân antlaşması ve bir uyrukluk sözleşmesi imzalandı.

Antlaşmayla iki ülke arasında bozulmaz bir barış, samimi ve sürekli bir dostluk olacağı belirtilmekte; diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin karşılıklı olma koşulu ile tüm ayrıcalık, bağımsızlık vb. yararlanmaları öngörülmekte ve onların işlevlerine ilişkin koşullar düzenlenmektedir.

Onay belgelerinin Kahire’de karşılıklı teatisinden sonra 26 Nisan 1938’de yürürlüğe giren Türk-Mısır Dostluk Antlaşması süresiz olarak akdedildi.

8 Mayıs: *Mısır, kapitülasyonlardan faydalanan devletlerin temsilcileriyle Montreux’da bir antlaşma imzalayarak kapitülasyonları kaldırdı.*

26 Ağustos 1936’da Mısır-İngiliz Antlaşması’yla³⁶ kapitülasyonlar kaldırılmıştı. Ancak diğer devletler için bu durum geçerli değildi. Bunun için kapitülasyonlardan o tarihe kadar faydalanmış olan devletlerle 8 Mayıs 1937’de yapılan Montreux Antlaşması’yla, kapitülasyonlar kaldırıldı. Yalnız konso-losluk mahkemelerinin görevlerini bir süre için karma mahkemeler üsle-necekti. Geçici karma mahkemeler 14 Ekim 1949’a kadar sürdü.

7-8 Temmuz: *Japonya, Pekin yakınlarında “Marco Polo Köprüsü Olayı”nı çıkartarak Çin’i istila teşebbüsüne girişti.*

1937

Japonya kendi deniz gücünü sınırlayan 1922 Washington Antlaşmaları’nı, 1934 Aralık ayında feshetti ve “Asya Asyalı’nındır” deyip Batılıların Çin ile olan her türlü ilgilerini kesmelerini istedi. 1935 Ekim’inde Çin’e verdiği bir notada, Çin-Japon münasebetlerinin düzelebilmesi için, iki devletin komü-nizme karşı mücadelede işbirliği yapmaları şartını ileri sürdü. Bununla Ja-ponya Çin’i kontrol altına almak istiyordu. Yine 1935 yılından itibaren Çin’e ait Chahar ve Hopei’de sızma faaliyetlerini arttırdı ve bu iki eyalette muh-tariyet kışkırtmalarını hızlandırdı. Bu eyaletlerin muhtariyeti ve dolayısıyla Japon nüfuzu altına girmesiyle Japonya Yang-tze vadisine çok yaklaşmış olacaktı. Nitekim Japonya’nın bu iki eyalette muhtariyet kışkırtmaları ba-şarılı oldu ve Çin Hükümeti 1935 Aralık ayında Hopei Chahar Muhtar Si-yasal Konseyi’ni kurarak buralara içişlerinde bağımsızlık verdi.

1936 ve 1937 yıllarında Japonya’nın içi karıştı. Ordunun aşırı emperyalist unsurları bir ayaklanma çıkartarak yönetimde daha etkin bir pozisyona gel-diler. Askerlerin etkin olduğu kabineler vasıtasıyla Japonya 1936’da Almanya ile Anti-Komintern Paktı imzaladı. Nihayet 1937 Haziran’ında Pan-Asyaizm taraftarı bir hükümetin işbaşına gelmesi, askerlerin aşırı emperyalist un-surlarının Çin konusunda harekete geçmelerini kolaylaştırdı. Sonunda Ja-ponya 7-8 Temmuz 1937’de Pekin yakınlarında Marco Polo Köprüsü Olayı’nı

³⁶ Mısır’da kapitülasyonları kaldıran Mısır-İngiliz Antlaşması için bakınız: 26 Ağustos 1936 tarihi

çıkartarak, hem milletlerarası durumun hem de Çin'in iç durumunun müsait olmasından yararlanarak Çin'i istila teşebbüsüne girişti.

Japonya'nın Hopei ve Chahar'da muhtariyet eğilimlerini kışkırtması ve sonunda bu iki eyaletin muhtariyet kazanması, Çin Hükümeti ve Chiang Kai-shek'ten fazla Çin halkı üzerinde tepki uyandırdı. Bütün Çin'de bir Millî Kurtuluş Hareketi ortaya çıktı. Halk, Japonya'ya karşı tutumun sertleştirilmesini istiyordu. Bunun üzerine Komünistler Japon tehlikesi karşısında Chiang Kai-shek ile anlaşma ve birleşme yollarını aramışlar, sonunda 1937 Eylül'ünde Komünistler ve Milliyetçiler bir anlaşma yapmışlardı. Bu anlaşma ile Kızıl Çin ordusu Milliyetçilerin emir ve komutası altına girmiş ve buna karşılık Milliyetçiler de, siyasal bir organizasyon olarak komünistlerin varlığını kabul etmişlerdi. Japonya Çin'i istila için harekete geçtiğinde Çin'de ortam böyleydi.

Çin Hükümeti görüşmeler yoluyla Marco Polo Köprüsü Olayını kapatmaya çalıştı, ancak bu bir sonuç vermedi. 26 Temmuz'da Japon kuvvetleri Pekin'i işgal etti. Çin'in Milletler Cemiyeti'ne başvurmasına rağmen büyük devletler bu konuda herhangi bir şey yapamadılar. Sadece Sovyet Rusya Çin ile 21 Ağustos'ta bir saldırmazlık antlaşması imzaladı ve Çin'e yardım etmeye başladı. Öte yandan Mançurya-Sibiryա sınırında da Sovyet askerleriyle Japonlar arasında çarpışmalar eksik olmadı. Hatta bu çarpışmalar bazen küçük bir savaş halini aldı.

Çin'in Japonya tarafından istila edilmesi karşısında İtalya Japonya'yı savundu. İngiltere ve Fransa dikkatlerini Avrupa gelişmelerine çevirdikleri için, İngiltere Çin'deki ekonomik menfaatlerini ve Fransa da Hindicini'yi korumak amacıyla Japonya'yı kızdırmaktan özellikle kaçındılar. ABD ise anlaşmazlığa bulaşmaktan özellikle kaçındı ve sadece Çin'deki Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliğini koruma telaşına düştü. Sovyet Rusya ise Çin'in Japonya'nın işgali altına girmesinin kendisi bakımından doğuracağı vahim sonuçları gördüğü için, başlangıçtan itibaren Nanking Hükümeti'ni destekledi ve ona yardım etti.

Ancak Sovyet Rusya ile Almanya'nın 1939 Ağustos'unda saldırmazlık antlaşması imzalaması üzerine münasebetler bir dereceye kadar yumuşadı. Japonya'nın Çin'i ele geçirmesi ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdü.

8 Temmuz: *Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Tahran'da "Sadabat Paktı" adını alan bir Saldırmazlık Antlaşması imzalandı.*

1930 yılında İngiltere Irak'ın bağımsızlığını bazı sınırlamalarla tanıyıp onunla bir ittifak antlaşması imzalayınca, Irak Hükümeti İngiltere'ye olan bağımlılığını dengelemek için, önce Türkiye ile danışmalarda bulunduktan sonra 1933 sonbaharında İran ve Türkiye'ye birer saldırmazlık antlaşması yapmayı teklif etti.

O sırada Irak'ın Türkiye ile bir sorunu yoktu. Kral Faysal 1931 Haziran'ında Türkiye'yi ziyaret etmiş, Başbakan Nuri Said Paşa da Ankara'da zaman zaman siyasal danışmalarda bulunmuştu. Oysa Irak'ın İran ile başta Şatt'ül-Arap sınır anlaşmazlığı olmak üzere Sünni-Şii ayrılığından doğan gerginlikler, Kürtlerin isyana kışkırtılması gibi çeşitli sorunlar vardı. Irak Hükümeti biran önce İran ile fazla taviz vermeden bir uzlaşmaya varmak istiyordu.

Irak'ın bu girişimleri üzerine Türkiye, ayrı ayrı saldırmazlık antlaşmaları yerine bir bölgesel pakt yapılmasının yararlı olacağını Irak ve İran'a bildirdi; konuyla ilgili olarak İngiltere ve Sovyetler Birliği'yle danışmalarda bulundu. Türkiye'nin 1929 Türk-Sovyet Protokolü gereği Sovyetler'in, Irak'ın da İngiltere'nin onayını alması gerekiyordu. Sovyetler Birliği öneriyi kabul etti; hatta Afganistan'ın da pakta katılmasını teklif etti. İngiltere ise böyle bir pakta gerek olmadığını bildirdi, ancak karşı da çıkmadı. Sonunda Afganistan'ın pakta katılması kabul edildi; Şatt'ül-Arap konusunda da Irak, İran'a bazı kolaylıklar gösteren bir anlaşma yapmaya razı oldu. Böylece 8 Temmuz 1937'te Pakt dört devlet arasında Tahran'da Şah'ın yazlık Sadabat sarayında imzalandı.

Pakt Batıda olumlu karşılandı. Ayrıca Ortadoğu'nun o sırada az çok bağımsız üç Arap devleti olan Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen'de de İslam dünyasının uyanışı ve dayanışması olarak nitelendirildi.

5 yıllığına imzalanan bu antlaşmaya göre; taraflar birbirlerinin içişlerine karışmamayı, ortak sınırlarına saygı göstermeyi, aralarındaki dostluk münasebetlerini devam ettirmeyi, ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda birbirlerine danışmayı, Milletler Cemiyeti ve Kellogg Paktı ilkelerine bağlı kalmayı, birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketinde bulunmamayı ve saldırma amacı güden hiçbir siyasal kombinezona katılmamayı taahhüt ediyorlardı. Antlaşma süresinin bitiminden altı ay önce imzacı devletlerden

biri tarafından Pakt'ın feshi ihbarında bulunulmadıkça antlaşma yeniden beş yıl süreyle uzatılmış sayılacaktı. Antlaşma 25 Haziran 1938'de yürürlüğe girdi.

11 Eylül: *Akdeniz'de İspanyol İç Savaşı dolayısıyla kaybolan seyrüsefer güvenliğini yeniden sağlamak maksadıyla İsviçre'nin Nyon kasabasında, Akdeniz'e kıyısı olan devletler arasında bir konferans toplandı.*

Akdeniz'de İspanyol İç Savaşı dolayısıyla korsanlık faaliyetlerinde bir artış olmuştu ve meçhul denizaltılar birçok gemiyi batırıyordu. İspanya'ya harp malzemelerinin gönderilmesi yasak edilmiş olmakla birlikte yiyecek maddeleri gönderiliyordu. Bu yüzden Akdeniz'de İspanya'ya bu tür maddeleri taşıyan gemiler bulunuyordu. Ancak 1937 Temmuz'unda çoğu İngiliz ticaret gemisi olmak üzere 20 kadar gemi, uçaklar ve özellikle meçhul denizaltılar tarafından batırıldı. Cumhuriyetçilere giden bu gemilerin İspanyol limanlarına varmadan batırılması üzerine cumhuriyetçiler, bu meçhul denizaltıların İtalya'ya ait olduğunu; İtalya ise bunların Rus denizaltıları olduğunu iddia etti.

Denizaltı savaşları bu şekilde devam ederken Akdeniz'de seyrüsefer güvenliğini sağlamak maksadıyla 11 Eylül 1937'de İsviçre'nin Nyon kasabasında Akdeniz'e kıyısı olan devletler arasında bir konferans toplandı. Konferansa Almanya, İtalya ve Arnavutluk katılmadı.

Konferansın 14 Eylül'de verdiği karara göre, Akdeniz'de güvenliğin sağlanması ve bunu gözetme görevi İngiltere ve Fransa'ya bırakıldı. Bu iki devletin savaş gemileri rastlayacakları denizaltıları yok edebilecekti. Türkiye ve Yunanistan da kendi karasularında denizaltıların izlenmesine ve ikmaline müsaade ederek bu devletlere yardım edeceklerdi.

Türkiye Nyon Konferansı'na önem vermekte idi. Zira korsanlık faaliyetlerinin sonucu olarak batırılan gemilerin bir kısmı Türk karasularına yakın yerlerde batırılmıştı ve meçhul denizaltıların daha çok İtalya'ya ait olduğu sanılmakta idi. Türkiye ise İtalya'nın kendisi üzerindeki emellerinden her zaman endişe ediyordu. Bu sebeple konferansta Türkiye, Fransa ve İngiltere'yi destekledi. Bu durum, İtalyan tehlikesi karşısında İngiltere ile Türkiye'nin işbirliğinin yeni bir tezahürünü teşkil ediyordu.

Nyon Konferansı'ndan sonra Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri durdu.

5 Kasım: *İtalya'nın Anti-komintern Pakt'a katılmasıyla "Berlin-Roma-Tokyo Mihveri" kuruldu.*

Habeş savaşı ile başlayan İtalya-Almanya yakınlaşması, İspanyol İç Savaşı sırasında daha da kuvvetlendi. Her iki devletin de İspanyol İç Savaşı'nda General Franco'ya yardımı, Berlin-Roma arasında bir mihverin ortaya çıkmasına yol açtı. Mussolini'nin 1937 Eylül'ünde Berlin'e yaptığı ziyaretle bu dostluk daha da perçinlendi. Japonya ile Almanya arasında III. Enternasyonal'in diğer devletlerin içişlerine karışmasını önlemek amacı ile 25 Kasım 1936'da imzalanmış olan Anti-komintern Pakt'a İtalya da 5 Kasım 1937'de Roma'da imzalanan bir anlaşma ile katıldı. Böylece Avrupa düzenini beğenmeyen Almanya ve İtalya ile Uzakdoğu düzenini beğenmeyen Japonya arasında bir işbirliği ortaya çıkıyor ve Berlin-Tokyo Mihveri'nden sonra Berlin-Roma-Tokyo Mihveri meydana gelmiş oluyordu.

1937

12 Mart: *Almanya Avusturya'yı ilhak etti (Anschluss).*

Almanya, Versailles Antlaşması'nın kendisini sınırlayan hükümlerinden kurtulmak için, önce 1935'ten itibaren silahlanmaya başlamış, bunu Ren bölgesinin askerden arındırılması hükmünün ilgası ve askerileştirilmesi izlemiş ve Dawes Ödeme Planı ile de tamirat borçlarının yükünü hafifletmişti. Bundan sonra sıra artık Almanya sınırları dışında yaşayan bütün Almanların tek bir devletin sınırları içine alınmasına gelmişti.

Versailles ve St. Germain Antlaşmaları, Almanya ile Avusturya'nın birleşmesini yasaklamıştı. Almanlardan meydana gelen Avusturya'nın Almanya'ya katılması, Versailles Antlaşması'nın son bir halkasının da koparılması olacaktı.

Hitler, Avusturya'yı ilhak için önce kuvvete başvurmadı. Bunu içeriden Avusturya Nazileri vasıtasıyla gerçekleştirmek istedi. 1937 yılında Berlin'den talimat alan Avusturya Nazileri faaliyetlerini artırdılar. 25 Ocak 1938'de hükümet darbesine hazırlandıkları bir sırada Avusturya polisinin baskınına uğradılar. Berlin'den sürekli olarak talimat aldıkları ve bir hükümet darbesine hazırlandıkları yönünde belgelerin ele geçirilmesi üzerine hükümet darbesi teşebbüsü sonuçsuz kaldı.

Hitler, Avusturya'ya karşı harekete geçmeden önce Almanya'da büyük değişiklikler yaparak şiddet siyasetine taraftar olmayan kimseleri işbaşından uzaklaştırdı, bütün silahlı kuvvetlerin komutasını kendi üzerine aldı. Hitler, kuvvete başvurmadan önce ilhakı Avusturya üzerine baskı yaparak gerçekleştirme yoluna gitti. 12 Şubat 1938'de Avusturya Şansölyesi Kurt Von Schuschnigg'i Berchtesgaden Şatosu'na davet etti. Görüşmede Hitler, Avusturya'nın Almanya'ya karşı düşmanca politikasından şikâyet ederek, Avusturya'nın Almanya'dan ayrılamayacağını ve buna İtalya, İngiltere ve Fransa'nın engel olamayacağını söyledi. Bundan sonra Avusturya Başbakanı'na yedi maddelik bir ultimatoma verildi. Buna göre; Avusturya'da

Nazi Partisi'nin faaliyetine izin verilecek, hapsedilmiş olan Naziler serbest bırakılacak, Avusturya Nazilerinden Dr. Seyss-Inquart içişleri bakanlığına ve diğer iki Nazi de harbiye ve maliye bakanlığına getirilecek, Avusturya ordusu ve ekonomisi ile Alman ordusu ve ekonomisi entegre edilecekti. Bunun 4 gün içinde yerine getirileceğine dair Avusturya Başbakanı'ndan imza alındı.

Gerçekten de Schuschnigg, Hitler'in istediklerini yerine getirmeye başladı; ancak 9 Mart'ta Avusturya halkının bağımsızlığını korumak isteyip istemeyeceği hakkında 13 Mart'ta bir plebisit yapılacağını ilan etti. Schuschnigg'in plebisit kararı Hitler'i son derece sinirlendirdi. 11 Mart'ta Avusturya'ya verilen bir ultimatomda Schuschnigg'in başbakanlıktan çekilip yerine Seyss-Inquart'ın getirilmesi istendi. Başbakan buna boyun eğdi ve Seyss-Inquart başbakanlığa getirildi. Yeni başbakan, Hitler'e bir telgraf çekerek Avusturya'da asayişin sağlanması için Alman askerini yardıma çağırdı. Alman orduları 12 Mart 1938 günü Avusturya sınırlarından girerek ülkeyi işgale başladılar. Ertesi gün Viyana'ya gelen Hitler, Avusturya'nın Almanya'ya ilhak edildiğini ilan etti ve burasına III. Reich'in bir eyaleti olarak Ostmark adını verdi.

İtalya bu konuda Almanya'ya destek verdi. İngiltere ve Fransa Versailles ve St. Germain Antlaşmalarına aykırı olan bu olayı protesto ettiler, fakat harekete geçemediler; 2 Nisan 1938'de bu oldu bittiye kabule mecbur kalarak Viyana'daki elçiliklerini konsolosluga çevirdiler. İngiltere ve Fransa'nın bu tavrı Sovyet Rusya için ümit kırıcı oldu ve Almanya ile yakınlaşma imkânları aramaya sevk etti, ABD ise tepkisiz kaldı.

Avusturya'yı ilhak eden Hitler, Bismarck'ın bırakmış olduğu Almanya birliğini tamamlamış ve şimdi Orta Avrupa'ya hâkim bir duruma geçmişti.

16 Nisan: *İngiltere ile İtalya arasında Londra'da bir antlaşma imzalandı.*

İngiltere, İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinden sonra bu devletin Almanya'nın kucağına atılmasını önlemek için İtalya'ya karşı yumuşak bir durum almış ve bunun sonucu 2 Ocak 1937'de Gentlemen's Agreement'i yapmıştı. Bu antlaşma ile iki devlet, birbirlerinin Akdeniz'deki menfaatlerine saygı göstereceklerdi. Bunu 16 Nisan 1938'de aynı nitelikte ikinci bir anlaşma izledi.

Bu antlaşma ile taraflar Batı Akdeniz'deki statükonun muhafazasını taahhüt ediyorlardı. Ayrıca İtalya, İspanyol arazisinde ekonomik veya siyasî mahiyette imtiyazlı hiçbir durum elde etmemeyi ve oradaki bütün askerlerini

geri almayı kabul ediyordu. Buna karşılık İngiltere, İtalya'nın Habeşistan üzerindeki egemenliğini tanıyor, bu tanımayı yasak etmiş olan Milletler Cemiyeti kararının kaldırılmasını cemiyetten isteyeceğini vadediyor (Nitekim Milletler Cemiyeti Konseyi 12 Mayıs 1938'de devletleri, Habeşistan'ın İtalya tarafından ilhakını tanıyıp tanımamakta serbest bırakan İngiliz-Fransız teklifini kabul etti.) ve Süveyş Kanalı'ndan İtalyan gemilerinin serbestçe geçmesine müsaade edeceğini bildiriyordu.

23 Nisan: *Çekoslovakya'daki Südet Almanları lideri Conrad Henlein, Südet Almanları için "Karlsbad Programı" adını alan ve sekiz noktada toplanan istekleri ileri sürdü.*

Çekoslovakya'nın Bohemya kısmında Südetler bölgesinde 3.5 milyon kadar Alman vardı. Buradaki Almanlar, Çekoslovakya kurulduğu tarihten itibaren Çeklerle birlikte yaşamak istememiş ve 1918 yılı sonunda ayaklanmışlardı, fakat Çekler bu isyanı şiddete başvurarak bastırmışlardı. Daha sonra imzalanan Versailles antlaşması, milliyetler prensibine dayanan Almanların ve Birleşik Amerika'nın itirazlarına rağmen Südetleri stratejik ve tarihi delillerle Çekoslovakya'nın sınırları içine soktu.

Daha ilk günden itibaren Prag Hükümeti ile çatışma içine giren Südet Almanları teşkilatlanmaya başladılar ve bunlar Conrad Henlein'in liderliğinde "Vatan Cephesi"ni kurdular. Bu parti 1935 yılında "Südet Almanları Partisi" adını aldı ve o yılki seçimlerde 44 milletvekilliği kazandı. Avusturya'nın Almanya'ya ilhakından sonra bu parti teşkilatlanarak bir takım milis ve tedhiş örgütleri kurdu. Bunun yanında 23 Nisan 1938'de Karlsbad'da büyük bir kongre topladılar ve burada Südet Almanları lideri Conrad Henlein "Karlsbad Programı" adını alan ve sekiz noktada toplanan isteklerini ileri sürdü. Askerî yürüyüşler ve büyük gösterilerle kongreye gelen Almanların bu programla ileri sürdükleri istekleri şunlardı: Südet bölgesine idari, ekonomik ve kültürel alanlarda otonomi verilecek, Südet Almanları istedikleri siyasal doktrini seçecek ve Çekoslovakya Sovyetler Birliği ile bağlarını gevşetecekti.

Çek Hükümeti bu istekleri önce bir müzakere konusu yapmak istemedi. Fakat İngiltere ve Fransa'nın Hodza Hükümeti nezdinde yaptıkları teşebbüs sonunda Çek Hükümeti 20 Mayıs 1938'de Henlein'le görüşmelere baş-

ladı. Conrad Henlein'in Südetleri devlet içinde devlet kılacak kadar geniş isteklerini Çek Hükümeti kabul etmediğinden görüşmeler uzadı.

Karlsbad Programı, Almanya'da bütün Nazi basını tarafından hararetle desteklendi ve Alman basını Çekoslovakya aleyhine geniş bir kampanya açtı. İki ülke ilişkileri gerginleşti. Almanya Çekoslovakya sınırına asker yığmaya başlayınca, Çekoslovakya kısmi seferberlik ilan etti. Bundan cesaret alan Südet Almanları, 14 maddelik bir program vererek isteklerini daha da artırdılar.

27 Nisan: *Türkiye ile Yunanistan arasında Atina'da bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalandı.*

Balkanlar'da bir İtalyan saldırısı tehlikesinin ortaya çıkması, Bulgaristan'ın Yunanistan için kuşku verici tutumu ve 1937 yılında Yugoslavya ile bir anlaşma yaparak bu devletle yakınlaşma sağlaması, Balkan Paketi'nin temel direği Türkiye ile Yunanistan'ı daha sıkı bir dayanışma içine girmeye yöneltti. Bunun sonucu olarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1930 ve 1933 antlaşmalarının sürelerini uzatmak ve onları güçlendirmek üzere 27 Nisan 1938'de Atina'da bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalandı.

Antlaşmayla, taraflardan birinin karşılaşacağı bir savaşta ötekinin tarafsızlık tutumunu daha güvenceli duruma getireceği; tehdide ya da saldırıya uğrayan taraf için barışçı bir çözüm yolu bulunması amacıyla öteki tarafın çaba göstereceği; yıkıcı girişimlere karşı dayanışma ve işbirliği içinde olunacağı ve iki tarafın daha önce yapmış olduğu anlaşmaların hükümlerinin aynen geçerli olduğu belirtilmekteydi.

Son maddesiyle 1930 ve 1933 Antlaşmaları'nın sürelerini 10'ar yıl uzatan bu antlaşma, onay belgelerinin karşılıklı verildiği 15 Temmuz 1938'de yürürlüğe girdi.

7 Temmuz: *Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türkiye'nin Montreux ve Sancak (Hatay) meselelerindeki politikası ile "revizyonist" bir devlet olduğunu, bu yüzden "revizyonist" devletlerin grubuna katılması gerektiğini söyledi.*

Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun 7 Temmuz 1938'de Berlin'de Ribbentrop ile yaptığı görüşmelerde Alman Dışişleri Bakanı'nın, Türkiye'nin Montreux ve Sancak (Hatay) meselelerindeki

davranışı ile revizyonist bir devlet olduğunu, bu yüzden revizyonist devletlerin grubuna katılması gerektiğini söylemesi üzerine Numan Menemenci-oğlu verdiği cevapta, “Türkiye’nin Osmanlı Devleti’ndeki emperyalist politikaya dönmek niyetinde olmadığını” belirtti. Bundan başka Ribbentrop Türkiye ile Almanya arasında bir tarafsızlık antlaşması yapılmasını teklif etti. Türk temsilcisi, Türkiye’nin sadece komşusu bulunan Sovyetler Birliği, Fransa ve İtalya ile bu çeşit antlaşmalar yaptığını ve İngiltere ile dahi böyle bir antlaşması bulunmadığını söyleyerek bu teklifi reddetti.

31 Temmuz: *Balkan Antantı ile Bulgaristan arasında Selanik’te imzalanan bir anlaşma ile taraflar birbirleriyle ilişkilerinde kuvvete başvurmamayı kabullendiler.*

1938

Balkan ülkelerinden Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında 9 Şubat 1934’te Balkan Antantı Antlaşması imzalanmış ve Paktın imzasından sonra dört devletin Dışişleri bakanları ilk kez Cenevre’de toplanmışlar ve Ekim sonunda Ankara’da yapılan ikinci toplantıyla paktın mekanizması kurulmuştu. Buna göre dört bakandan oluşan Bakanlar Konseyi yapacağı süreli toplantılarında ortak sorunlar üzerinde danışmalarda bulunacak ve kararlar alacaktı. Ayrıca Pakt, diğer Balkan Devletlerine de açık tutulacaktı. (Ancak böyle bir katılma isteği olmadı.)

Dört devlet Avrupa’daki siyasal gelişmeler karşısında genellikle ortak bir tutum izlediler. İtalya’nın Habeşistan’ı işgalinden sonra Milletler Cemiyeti kararları uyarınca birlikte yaptırım önlemlerine katıldılar; İspanyol İç Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa’yla birlikte işbirliği yaptılar.

Ancak zamanla büyük devletlerin Pakt’ı sarsan girişimleri arttı ve bu arada Yugoslavya 24 Ocak 1937’de Bulgaristan’la bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu durum Yunanistan’da çeşitli kuşkuların doğmasına yol açtı. Türkiye ise bu kötü gidişatı önlemek için çaba gösterdi.

Bütün bu gelişmelerden sonra 31 Temmuz 1938’de Selanik’te Pakt’ın dört üyesi adına Balkan Paktı Devletleri Sürekli Konseyi’nin o sıradaki Başkanı Yunanistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Metaksas ile Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Köseivanof arasında güven ve anlayış havası içinde bir anlaşma imzalandı. Anlaşmayla taraflar birbirleriyle ilişkilerinde kuvvete başvurmamayı kabullendiler. Ayrıca Neuilly Barış Antlaşması’nın Bulgaristan’ın silahlanmasını kısıtlayan bazı hükümleri

ile Lozan Barış Antlaşması'na ekli Trakya sınırına ilişkin sözleşmenin, Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile sınırlarının iki yanında 30 km'lik bölgelerin silahtan arındırılmasıyla ilgili hükümlerinin uygulanmasından vazgeçilmesi kararlaştırıldı. İmzalandığı gün yürürlüğe giren bu anlaşmanın gerekleri yerine getirilince sorun kalmayacağından yürürlük süresi düşünülmedi.

29-30 Eylül: *Çekoslovakya Buhranı'nı görüşmek üzere Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa Münih Konferansı'nda bir araya geldiler; Konferans sonunda Südetler bölgesi Almanya'ya terk edildi.*

Südet Almanlarının ileri sürmüş oldukları isteklerin Çek Hükümeti tarafından kabul edilmemesi üzerine Almanya Çekoslovakya sınırına asker yığmaya başlamış, Çek Hükümeti de kısmi seferberlik ilan etmiş ve böylece Avrupa ufukları yeniden kararmıştı. Çekoslovakya'yı bir Alman saldırısına karşı garanti eden iki devlet vardı: Fransa ve Sovyet Rusya. Fransa 1924 ve 1925'te Locarno'da imzaladığı anlaşmalar gereğince, bir Alman taarruzuna uğradığı takdirde Çeklerin yardımına gidecekti. Rusya'nın yardım taahhüdü ise Fransa'nın Çekoslovakya'ya karşı yüklendiği taahhüdün işlemesi şartına bağlanmıştı. Bu durumda bulunan Fransa, Çekoslovakya'ya karşı üstlendiği yükümlülükleri yerine getireceğini bildirdi.

Südet Almanları meselesi yüzünden gerginleşen ve her an savaşa dönüşebilecek olan buhran üzerine İngiltere araya girerek sorunu barışçı yollarla çözmek istedi. İngiltere Hükümeti bir savaşı önlemek için Çeklerin fedakârlık yapmasına taraftardı. Krizin çözümü için İngiliz Başbakanı'nın gayretleri ve Hitler'le görüşmesinden bir sonuç elde edilemedi.

Hitler, ne pahasına olursa olsun bu meseleyi kendi lehine çözmek istiyordu. Bunun için bu bölgelerde plebisit yapılmasını istiyor, Çek Hükümeti ise buna razı olmuyordu. İngiltere ve Fransa Çekoslovakya yanında aracılıkta bulunmayı ve %50'den fazla Alman nüfusu bulunan yerlerin plebisit yapılmaksızın Almanya'ya terkine Çek Hükümeti'ni razı etmeleri hususunda anlaştılar. Bunu Prag Hükümeti'ne bildirdiler, Çekoslovakya boyun eğmek zorunda kaldı. Ancak bu arada Çekler ile Almanlar arasında kanlı çarpışmalar yaşandı ve toplu göçler başladı. Bir taraftan da bu buhrandan yararlanmayı düşünen Macaristan'la Polonya da harekete geçmeye hazırlanıyorlardı.

Bu ortamda İngiliz Başbakanı yeniden Hitler'le görüştü ve Çeklerin Südetler bölgesini terke hazır olduğunu bildirdi, ancak Hitler, Macaristan'la Çekoslovakya'nın da isteklerinin karşılanması gerektiğini, Çekoslovakya'nın Alman bölgelerinin derhal terk edilmesi ve Alman olmayan bölgelerinde ise plebisit yapılması şartını ileri sürdü. Ortam yeniden gerginleşmişti ki, ABD Başkanı Roosevelt'in araya girmesiyle Hitler, Münih'te bir konferans toplanmasını kabul etti.

Çekoslovak buhranını görüşecek olan konferans 29 Eylül 1938'de Münih'te toplandı. Konferansa İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya başbakanları katıldı; Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya davet edilmedi. Konferans sonunda 30 Eylül 1938'de anlaşmaya varıldı. Buna göre;

- Alman nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgeler, 1-19 Ekim arasında ve dört merhalede boşaltılacak.
- Boşaltma; İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve Çek delegelerinden kurulu bir komisyon gözetimi altında yapılacaktır.
- Nüfusunun %50'den aşağısı Alman olan yerlerde plebisit yapılacaktır.
- Südetlerdeki halka altı aylık bir seçme hakkı tanınacaktır.
- İngiltere ve Fransa, Çekoslovakya'nın yeni sınırlarını garanti edecekler.
- Macaristan ve Polonya'nın istekleri yerine getirildikten sonra, bu garantiye Almanya ile İtalya da katılacaktır.

Böylece Çekoslovakya; Macaristan ve Polonya'nın istekleri yerine getirildikten sonra ordu, dış siyaset ve malî işleri ortak organlar tarafından idare edilecek olan; Bohemya, Slovakya ve Karpatlaraltı Ukraynası Adaları olmak üzere üç otonom parçaya ayrılan federal bir devlet haline geldi. Cumhurbaşkanı Dr. Beneş, üzüntüsünden memleketini terk etmek zorunda kaldı.

2 Ekim: *Hitler tarafından desteklenen Polonya, Çek buhranını görüşen Münih Konferansı'ndan sonra Çekoslovakya'nın Teschen bölgesini işgal etti.*

Südetler meselesinden dolayı Hitler'in Çek buhranını bir umumî bir savaşa kadar götürmeyi göze alması, İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirmiş ve Çeklere Südetler konusunda baskıya başlamışlardı. Nihayet Çek Hükümeti boyun eğmek zorunda kalmıştı. Tam bu sırada Çeklerle Almanlar arasında kanlı çarpışmalar yaşanmaya başladı. Durumdan istifade etmek isteyen Macaristan ve Polonya Çekoslovakya'dan olan isteklerini ortaya atmışlar

ve harekete geçmeye hazırlanmışlardı. Macar Başbakanı Imrady ile Polonya Dışişleri Bakanı Albay Beck, Berstesgaden'e giderek Hitler'le görüştüler.

İngiltere Başbakanı'nın Hitler'le görüşmesi sırasında Hitler yeni istekler ileri sürdü. Bunlar arasında Macaristan ve Polonya'nın isteklerinin karşılanması da bulunuyordu ve Hitler bu konuda, Almanya'yı bu iki devlete bağlayan dostluğun onlara kayıtsız şartsız yardım yapmak zorunda bıraktığını da söyledi.

Hitler'in kendilerini desteklemesinden güç alan Polonya Dışişleri Bakanı Albay Beck 48 saatlik bir ultimatomla Teschen bölgesini Çek Hükümeti'nden istedi. Prag Hükümeti buna boyun eğmek zorunda kaldı. Polonya 2 Ekim 1938'de Teschen bölgesini işgal etti.

2 Kasım: *Macaristan ile Çekoslovakya arasında yapılan bir anlaşmayla Çekoslovakya, Slovakya'dan sınır boyunca bir toprak şeridini Macaristan'a terk etti.*

Münih Konferansı'nda Almanya Macar isteklerinin de yerine getirileceğini bildirmişti ve Polonya Çekoslovakya'nın Teschen bölgesini işgal etmişti. Bu durumda Macaristan, Çekoslovakya'dan Slovakya sınırı boyunca bir toprak şeridini kendisine terk etmesini istedi. Bunun için Slovakya'yla görüşmelere başladı; ancak başlayan bu görüşmelerden bir sonuç alınmayınca Slovakya, Almanya ile İtalya'nın hakemliğini istedi. Ribbentrop ile Kont Ciano 2 Kasım'da Viyana'da karara vardılar. Bu hakem kararına göre, 12.000 kilometre karelik ve 1 milyon nüfuslu bir toprak parçası Macaristan'a terk edildi.

3 Kasım: *Japon Başbakanı Konoye verdiği bir demeçte, Doğu Asya'da "yeni düzen"i ilan etti ve ABD'nin "Açık Kapi" politikasına son verdi.*

1937 yılında Japonya Çin'i istilaya başladıktan sonra, gerek savaş durumunun gelişmeleri dolayısıyla, gerek kasıtlı olarak Amerika'nın Çin'deki menfaatlerini devamlı olarak ihlal etmeye başladı. Kasıtlı hareketlerde, özellikle Amerika'nın Chiang Kai-shek'e yardım etmesinin Japonya'da uyandırdığı tepkinin rolü büyüktü. Bu tepkiden hareketle Japon Başbakanı Konoye 3 Kasım 1938'de verdiği bir demeçte, Doğu Asya'da "yeni düzen"i ilan etti ve dolayısıyla Amerika'nın yıllardır sürdürdüğü "Açık Kapi" ilkesine son verdi. ABD, Uzakdoğu'nun Japonya'nın tekelci egemenliği altına girmesi demek

olan bu doktrin karşısında yeni bir “Tanımazlık Doktrini” ortaya attı ve diğer yandan da 15 Aralık 1938’de Çin’e 25 milyon dolarlık kredi açtı. Gerçekte ABD’nin bu yardımı fazla olmamakla beraber, Çin’in mukavemet kararını kuvvetlendirdiği için Japonya’nın tepki duymasına sebep oldu.

1939 Mart’ından itibaren Avrupa’da Batılılar’la Almanya arasındaki ilişkiler sertleşmeye başlayınca, Almanya’nın bir savaşa gitmesinden endişe eden Japonya, Amerika ile münasebetlerini düzeltmek için bu devlet nezdinde bazı teşebbüslerde bulundu; fakat olumlu bir sonuç alamadı. Çünkü Amerika’nın yakınlaşma için ileri sürdüğü şart, Japonya’nın Çin’deki saldırılarına son vermesiydi. Halbuki Japonya’nın da yakınlaşmadan amacı, Çin’deki durumunu Amerika’ya kabul ettirmektir.

14 Mart: *Bratislava Dieti Slovakya'nın bağımsızlığını ilan etti.*

Südetlerin Almanya'ya katılmasının ardından, Çekoslovakya'daki azınlıklar da muhtariyet için harekete geçtiler ve Çekoslovakya, 19 Kasım 1938'de Slovakya ve Rutanya'nın muhtariyetinin benimsendiği federal bir sistemi kabul etmişti. Bundan sonra Macar taleplerinin tehdidi altında kalan Slovakya 2 Kasım 1938'de Alman-İtalyan hakemliğini kabul etmiş ve bazı merkezi kantonlarını Macaristan'a terk etmek zorunda kalmıştı. Ardından Aralık 1938'de yapılan seçimlerde seçmenler, rejimin milisi "Hlinka Muhafızları"nın yarattığı terör havası altında Bratislava Dieti için teklif edilen tek listeye % 90 oranında oy verdiler.

1939

Slovakya'da Papaz Hlinka'nın Halkçı Partisi, 1929 Dünya Ekonomik buhranı ile ortaya çıkan memnuniyetsizliği vurgulayarak yavaş yavaş faşist partisi haline dönüştü ve Hitler Almanya'sı ile bağlantı kurdu. Piskopos Hlinka'nın yerine 1938'de geçen Slovak muhtariyetinin öncüsü Slovak Halk Partisi lideri Monsenyör Dr. Josef Tiso, Çeklerden ayrılma yolunda büyük çaba harcadı. Bu yüzden Prag Hükümeti ile Slovakya arasında ihtilaf baş gösterdi. Slovak ayrılıkçı akımı ilerleyince Cumhurbaşkanı Hacha, 9 Mart 1939'da Slovak Başbakanı Tiso'yu işbaşından uzaklaştırarak yerine Karel Sidon'u getirdi ve Çek askeri, Slovakya'nın başkenti Bratislava'yı işgal etti. Bunun üzerine Dr. Tiso 13 Mart'ta Berlin'de Hitler'le görüştüktan sonra 14 Mart 1939'da bağımsızlığını ilan ederek Slovakya'nın mukadderatını Hitler'e tevdi etti. Alman orduları da Bohemya ve Moravya'yı işgal ettiler.

Dünyanın en fazla Yahudi aleyhtarı devleti olmakla övünen bu yeni devlet, Nazi Almanya'sının bir uydusu haline geldi ve 1939 Eylül'ünde Polonya'ya, 1941 Haziran'ında Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etti. 29 Ağustos 1944'te ortaya bir millî ayaklanma çıktıysa da bu ayaklanma Alman ordusunun yardımıyla Ekim 1944'te bastırıldı.

15 Mart: *Almanya Çekoslovakya'yı işgal ederek topraklarına kattı.*

Slovak liderlerinin, Berlin'in talimatlarına uyarak tam bağımsızlık için çaba harcamaları, Çekoslovakya'nın sonunun getiren buhranın başlangıcını teşkil

etti. Hızla gelişen olaylar neticesinde 14 Mart 1939'da Hitler, Cumhurbaşkanı Hacha'yı Berlin'e davet etti ve Çekoslovakya'nın Alman himayesine bırakılmasını isteyen bir belgeyi baskı ile 15 Mart 1939'da imzalatmayı başardı. Bu görüşme yapılırken Alman orduları Çekoslovak topraklarına girmeye başladı ve 15 Mart'ta Prag işgal edildi. Prag'a gelen Hitler, Bohemya ve Moravya'nın Alman himayesine girmiş olduğunu ilan etti.

Çekoslovakya'nın Alman egemenliği altına düşmesi, Hitler'in politikasının üçüncü safhasını teşkil etmekteydi. Südetlerin alınmasıyla "bir millet, bir devlet" politikasının son adımlarından biri atılmıştı. Halbuki Çekoslovakya'nın işgaliyle Alman olmayan unsurlar da Almanya sınırları içine alınmıştı. Hitler bunu Alman milletine yayınladığı demeçte, Çekoslovakya'nın işgalini "Hayat Sahası" ve "Yeni Düzen" sebepleriyle açıkladı. Almanya, bu ülkenin endüstrisini ve Skoda Silah Fabrikasını da eline geçirmiş oldu.

Bu yeni oldu bitti durumunu İngiltere, Fransa, ABD ve Sovyetler Birliği protesto ettiler. Almanya devletler hukukunu ve imzalamış bulunduğu anlaşmaları ihlal etmekle suçlandı. Batılı devletler, Hitler'in Hayat Sahası ve Yeni Düzen prensiplerine dayanarak Alman ilerlemesini nerelere kadar götürebileceğini kestiremiyorlardı. Bu yüzden bilhassa Britanya İmparatorluğu ve koloni sistemi altüst olabilirdi. Bu sebeple Londra durumu değiştirmeye, işi sıkı tutmaya, Avrupa kıtasında inisiyatifi ele almaya çalışıyor ve politikasını sertleştirmeye başlıyordu.

16 Mart: *Çekoslovakya'nın Almanya tarafından işgal edildiği gün Macar orduları Rutenya'ya girerek burasını ilhak ettiler. Böylece Çekoslovakya haritadan silindi.*

Almanya'nın Südetleri sınırları içine katmasıyla birlikte, Çekoslovakya'daki azınlıklar da muhtariyet için harekete geçmişler ve bu durum karşısında Prag Hükümeti de 19 Kasım 1938'de kabul ettiği bir kanunla Çekoslovakya için federal bir sistem kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu sistem içinde Slovakya ve Rutenya muhtariyetini kazanmıştı. Slovak liderlerinin bağımsızlık için çaba harcamaları ve ardından Çekoslovakya'nın Almanya tarafından işgali, Macaristan'ı da harekete geçirdi. Daha önce Almanya ve İtalya'nın aracılığıyla Slovakya'dan bir kısım toprağı alan Macaristan, 16 Mart 1939'da da Rutenya'yı işgal etti ve burasını kendi topraklarına kattı.

23 Mart: *Almanya ile Litvanya arasında imzalanan bir antlaşma ile “Memel” Almanya’ya bırakıldı.*

Almanya Çekoslovakya’yı işgal ettikten sonra Versailles Antlaşması’nın bir diğer hükmü olan Memel meselesini ele aldı. 21 Mart’ta Litvanya Dışişleri Bakanı Urbsys Berlin’e davet edildi. 22 Mart’ta Berlin’de yapılan görüşmeler sonunda, 23 Mart 1939’da Litvanyalılar Memel’i Almanya’ya terk eden anlaşmayı imzalamak zorunda kaldılar. Çekoslovakya’nın işgali karşısında batı devletlerinin bir şey yapmadığını gören Litvanya, bu konuda her hangi bir şey yapamadı. Anlaşmaya göre; ekonomik durumu dikkate alınarak Memel’de Litvanya lehine bir serbest liman bölgesi tesis edilecekti. Her iki devlet de diğerine karşı zor kullanmayacağını, herhangi birine üçüncü bir devlet tarafından vaki olacak saldırıyı da desteklemeyeceklerini de taahhüt ediyorlardı.

İngiltere ve Fransa, Memel statüsüne imza koymuş devletler sıfatıyla durumdan haberdar edildiler. Bu vaziyet karşısında bu devletlerin tepkisi olmadı ve böylece Memel de Alman toprakları arasına katıldı.

23 Mart günü Hitler bizzat Memel’e girdi. Yeni bir Alman toprağı daha Alman sınırları içine katılmış ve Versailles Antlaşması’ndan bir sayfa daha yırtılmıştı.

23 Mart: *Almanya ile Romanya arasında bir ticaret anlaşması imzalandı.*

Romanya, 1938 Şubat’ından beri Romanya kralının monarşik diktatörlüğü ile idare ediliyor ve Nazi eğilimli bir politika izliyordu. Bu fırsatı kaçırmayan Hitler, 23 Mart 1939’da Romanya ile ticaret anlaşması imzaladı. Bu anlaşmaya göre; Almanya’nın Romanya’ya endüstri teçhizatı ve kara, deniz ve hava silahları vermesine karşılık, Romanya’nın ormanları, petroleri, prit, krom, manganez ve alüminyum madenleri ortak Alman-Romen şirketleri tarafından işletilecekti.

Revizyonist Macaristan’ın Almanya ile işbirliği yaparak Rutenya’yı Çekoslovakya’dan alması, şüphesiz Romanya’yı korkutmuştu. Macaristan Almanya’ya dayanarak Transilvanya ve Bukovina’yı da ele geçirebilirdi. Şimdi Romanya da Almanya’ya yaklaşmak suretiyle bu tehlikeye karşı kendisini korumuş oluyordu.

Almanya'nın Çekoslovak endüstrisinden sonra Romanya'nın petrol, maden ve orman kaynaklarına el atması ve Romanya'nın Almanya'nın ekonomik nüfuzu altına düşmesi en fazla Sovyetler'i korkuttu. İngiltere ve Fransa'nın kollektif güvenliğe sadakat göstermediği takdirde Sovyetler'in, demokrasiler hakkında duyduğu şüphenin daha vahim bir hal alacağı belirtiliyordu.

27 Mart: *İspanya, Anti-komintern Pakt (Berlin-Roma-Tokyo Mihveri)'a katıldı.*

İspanya, iç savaşta Almanya ve İtalya'dan büyük destek görmüş ve General Franco bu sayede İspanya'ya hâkim olmuştu. Şimdi yardımını gördüğü bu devletlerin aralarındaki ittifaka katılmak istiyordu. Bunu sağlayan antlaşma 27 Mart 1939'da imzalandı ve İspanya Berlin-Roma-Tokyo Mihveri'ne katıldı. İspanya'nın Almanya bloğuna katılması Batılı devletleri endişelendirdi.

1939

31 Mart: *İngiltere ve Fransa, Almanya ile Polonya arasında ortaya çıkan "Dantzig" ve "Koridor" meselelerinden dolayı Polonya'ya garanti verdiler.*

Almanya, Prag darbesinin üzerinden bir hafta geçmeden Dantzig ve Koridor meselelerini canlandırdı. Almanya ile Polonya arasında 1938 Ekim'inden beri görüşülmekte olan bu meseleler hakkında Alman Hükümeti 21 Mart 1939'da Polonya'dan kesin bir dille şunları istedi: Polonya, Almanya'yı Doğu Prusya'ya bağlayacak olan bir Alman koridorunun geçmesine müsaade etmelidir. Bunun karşılığında Alman Hükümeti de Polonya'nın batı sınırlarını 25 yıllık bir saldırmazlık antlaşması ile garanti edecektir.

Alman istekleri karşısında Polonya verdiği cevapta, Dantzig'in Almanya'ya katılmasına razı olamayacağını, yalnız Dantzig'in bağımsızlığının Milletler Cemiyeti'nin garantisi altından çıkarılıp, ortak Alman-Polonya garantisi altına konulabileceğini bildirdi. Almanya'nın istediği cevap bu değildi; ancak bu konudaki görüşmeler 1939 Şubat'ına kadar sürdü.

Alman istekleri karşısında İngiltere Başbakanı Chamberlain 17 Mart 1939'da Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada, Polonya bağımsızlığını tehdit altında görür ve ona karşı koymayı hayati bir mesele sayarsa, İngiltere'nin bu devlete yardıma gideceğini, Fransa Hükümeti'nin de durumunun aynı olduğunu açıkladı ve 31 Mart 1939'da Polonya'ya garanti verdi. 6 Nisan'da

da Polonya İngiltere'ye garanti verdi. İngiltere'nin Polonya'ya garanti vermesi, İngiliz dış siyasetinde çok esaslı bir değişikliğin meydana gelmiş olduğunu göstermekte idi. 1925 yılında Locarno'da taahhütlerini Ren Nehri'nin ötesine uzatmaya yanaşmamış olan İngiltere, Münih Konferansı'nda Çekoslovakya'yı garanti etmiş ve bunu şimdi Polonya'ya kadar uzatmıştı. Ayrıca 1921 yılında Fransa'nın Polonya ile imzalamış olduğu bir anlaşma vardı ve bununla Fransa, Polonya'nın yardımına gitme taahhüdüne girmiş bulunuyordu. Böylece Mihver etrafında kurulmasına çalışılan barış çemberinin ilk halkası teşekkül etmişti.

1 Nisan: *Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında bir ticaret anlaşması imzalandı ve Türkiye Batı demokrasilerine yönelme doğrultusunda ilk adımını attı.*

26 Şubat 1939'da Türkiye, Batı demokrasilerine yönelme doğrultusunda ilk adımı attı. Açılan "Dünya Sergisi" nedeniyle ABD ulusuna Ankara Radyosu'nda İngilizce olarak seslenen İnönü, coğrafya bakımından uzak olmasına karşın kendilerine "içtenlikli bir dostluğun güçlü bağlarıyla bağlı" olduğunu vurguladı. Arkasından da 1 Nisan 1939 Ticaret Antlaşması'yla Türkiye'de ABD'nin üstünlüğüne cevaz veren kapı aralandı.

İki taraf arasındaki ticarî münasebetleri ayrıntılı bir şekilde düzenleyen bu anlaşma, 1 Ekim 1929 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nı mahfuz tutup, yürürlükten kaldırmadı. Türkiye ile ABD arasındaki ticarî ve ekonomik münasebetlerde bundan sonra 1 Nisan 1939 anlaşması, daima esas olarak kabul edildi. Marshall Planı kapsamına dahil edilmek istenen Türkiye ile yapılan anlaşmanın ekinde, bu anlaşmaya atıfta bulunuldu. Bu anlaşmanın da esas ve hayati ilkesi, Amerika'nın çok önem verdiği "en ziyade müsaadeye mazhar millet" ilkesidir.

7 Nisan: *İtalya Arnavutluk'u işgale başladı.*

İtalya, daha önce Arnavutluk ile yaptığı anlaşmalarla bu ülkeyi himayesi altına almıştı.³⁷ Yugoslavya ile 1937 yılında yapılan dostluk antlaşmasında Arnavutluk'un İtalya ve Yugoslavya arasında paylaştırılmasına Yugoslav Başbakanı Stoyadinoviç razı olmuştu. Ancak Stoyadinoviç'in 3 Şubat'ta

³⁷ Arnavutluk'u İtalyan himayesine sokan antlaşmalar için bakınız: 27 Kasım 1926 ve 22 Kasım 1927 tarihleri

başbakanlıktan uzaklaştırılması üzerine İtalya bu devleti hiç karıştırmadan Arnavutluk'u ilhak etmek istedi.

İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano, Arnavutluk'un İtalya'ya katılması için ısrar etmiş, Mussolini bunu kabul etmemişti, fakat Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali Mussolini'nin tutumunu değiştirdi. Çekoslovakya'nın işgaliyle beraber Hırvatistan'ın da Alman himayesine girmeyi istediği yönündeki haberler Mussolini'yi telaşlandırdı. Almanya'nın Adriyatik'e çıkması anlamına gelen bu olay, Berlin-Roma Mihveri'ne göre İtalyan nüfuzuna bırakılan Akdeniz'e bir başka devletin ortak olması demekti. Bu konuda Almanya İtalya'ya garanti verdi. Almanların üst üste başarılar kazanması da Mussolini'nin gururuna dokununca, Alman onayını da alarak İtalya, 7 Nisan 1939'dan itibaren Arnavutluk'u işgale başladı. Arnavutluk Kralı Zogo direnme göstermedi ve Yunanistan'a kaçtı. Tiran'a giden Mussolini ve Kont Ciano, bu memleketin bağımsızlığına riayet edilerek halkın siyasî, sosyal ve medenî gelişmesinin sağlanacağını söylediler. 12 Nisan'da kurulan bir kurucu meclis Arnavutluk tacını İtalyan Kralı III. Victor Emmanuel'e vermeyi kararlaştırdı. 20 Nisan'da Roma ve Tiran hükümetleri arasında imzalanan bir anlaşma ile iki memleket arasında bir gümrük, para ve ekonomik birliği kuruldu. 3 Haziran'da yayınlanan bir kanunla da Arnavutluk'un statüsü tespit edildi.

13 Nisan: *İngiltere ve Fransa, Alman tehdidi karşısında Romanya ile Yunanistan'a garanti verdiler.*

Dantzig ve Koridor meselelerinden dolayı Almanya-Polonya ihtilafının baş göstermesi üzerine İngiltere, Alman tehlikesine karşı Avrupa'nın birçok merkezlerini uyardı ve yeni bir taarruza silahla karşı koymaya kararlı olduğunu bildirdi. Taarruz sırasının Romanya'ya geldiğine inanan İngiltere, Fransa ile birlikte Romanya'ya garanti vermeyi kararlaştırdı. Fakat Romanya'ya verilecek garantinin tesirli olabilmesi için İngiltere, Polonya'nın da Romanya'ya yardımını zaruri görüyordu. Bu mesele üzerinde Varşova Hükümeti ile görüşen İngiltere'ye Polonya Hükümeti, İngiltere'nin Polonya'yı da garanti etmesi şartıyla buna muvafakat edeceğini söyledi. Bunun üzerine İngiltere 31 Mart 1939'da Polonya'ya garanti verdi.

İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, Avrupa buhranını şiddetlendirdi. Mihver ülkeleri şimdi iki koldan Balkanlar'ı sıkıştırıyordu. Romanya bir nevi Alman

sömürgesi haline getirilmiş, Yunanistan'ın üstünde de Mussolini'nin kılıcı sallanmaya başlamıştı.

Bu ortamda İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939'da Romanya ile Yunanistan'a garanti verdiler. Buna göre bu iki devlet, bağımsızlıklarını tehlikede görüp taarruzu kendi kuvvetleriyle önleyemeyecek olursa İngiltere ve Fransa onlara yardım edeceklerdi. Garantinin tek taraflı olmasını isteyen devlet Romanya idi. Zira Romanya, batı devletleriyle karşılıklı bir anlaşma imzalayacak olursa Almanya'nın bunu iyi karşılamayacağını bilmekte idi.

28 Nisan: *Almanya, 1934 tarihli Polonya-Almanya Saldırmazlık Antlaşması ile 1935 tarihli İngiliz-Alman Deniz Antlaşması'nı feshetti.*

İngiltere'nin Almanya'nın yeni bir taarruzuna kesinlikle silahla karşılık vereceğini ilan etmesi ve Polonya, Romanya ve Yunanistan'a garanti vermesi üzerine Hitler verdiği bir nutukta, İngiltere'nin kendisini çember içine almak için çaba harcadığını öne sürdü ve 28 Nisan 1939'da, 1934 tarihli Polonya-Almanya Saldırmazlık Antlaşması'nı ve 1935 tarihli İngiliz-Alman Deniz Antlaşması'nı feshettiğini ilan etti.

28 Nisan: *İngiliz parlamentosu mecburî askerliği kabul etti.*

Almanya'nın 1934 tarihli Polonya-Almanya ve 1935 tarihli İngiliz-Alman anlaşmalarını feshetmesi üzerine, tarihinde ilk defa olarak barış zamanında mecburî askerliği kabul eden Londra, bu suretle Avrupa'ya karşı üzerine almış olduğu taahhütlerini yerine getireceği hususunda ortada hiçbir surette şüphe bırakmamış oluyordu.

12 Mayıs: *Türkiye ile İngiltere arasında karşılıklı yardımı öngören bir deklarasyon imzalandı.*

Türkiye, daha başından itibaren barışı kurtarmaya çalışan bir gruba katılmaya karar vermiş ve Balkanlı müttefiklerini de bu gruba almak için çaba harcamaya başlamıştı. Sovyet Rusya, 1939 baharında genel olarak izlemekte olduğu barışçı siyasetinin bir sonucu olarak barışı korumaya çalışıyor ve özel olarak Türkiye ve Balkanlar'la dostluğunu kuvvetlendirmek suretiyle onları mihvere karşı mukavemete ve Batılı devletlerle işbirliğine teşvik ediyordu. Türkiye, büyük komşusunun niyetlerinden emin olarak,

onun da hoş karşıladığı ve kendisinin de katılacağını söylediği bir yolda politikasını geliştirdi.

Arnavutluk'un İtalya tarafından işgali üzerine İngiltere ile başlayan müzakereler 12 Mayıs 1939'da ortak bir deklarasyon halinde ilan edildi. Bu suretle Ankara, uzun zamandan beri izlediği tarafsızlık politikasını terk ederek Batı Avrupa devletleriyle işbirliği yapmaya karar verdi. Deklarasyona göre;

- Türkiye ile İngiltere arasında yapılan görüşmelerde tam bir mutabakat sağlanmıştır.
- İki devletin güvenliklerini karşılıklı olarak garanti altına alacak nihaî bir antlaşmanın imzalanması gereği ortaya çıkmıştır.
- Antlaşmanın imzalamasından sonra iki devlete olabilecek bir saldırının Akdeniz'de bir savaşa yol açması halinde, diğer taraf bütün kuvvetiyle diğerine yardım etmeye hazırdır.
- Gerek bu deklarasyon ve gerekse yapılacak antlaşma, hiçbir devlete karşı değildir.
- Nihaî antlaşmanın imzalanmasından önce karşılıklı taahhütlerin hayata geçirilmesini gerektirecek şartların neler olduğu konusunda ve bazı meseleler üzerinde görüşmeler devam etmektedir.
- İki devlet, Balkanlar'da güvenliğin sağlanması için neler yapılabileceği konusunda görüşmelere devam etmektedir.
- Bu deklarasyon, barışın güçlenmesi için tarafların diğer devletlerle yaptığı anlaşmalara mani değildir.

Bu deklarasyonla Ankara, uzun zamandan beri izlediği tarafsızlık politikasını terk ederek Batı Avrupa ile işbirliği yapmaya karar verdi. Türkiye'yi tarafsızlık siyasetinden ittifaklar politikasına iten esas sebep, Arnavutluk'un İtalya tarafından işgalinden duyulan endişedir.

22 Mayıs: *Almanya ile İtalya arasında "Çelik Paketi" adını alan bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Berlin-Roma-Tokyo arasında bir ittifak teklifi önce Almanya'dan geldi ve ilk ittifak tasarısı Münih Konferansı sırasında İtalya'ya verildi. Bu tasarı, taraflardan birinin kışkırtılmamış bir saldırıya hedef olması halinde, diğerlerinin her türlü yardımını öngörmekteydi. İtalya bu teklifi müsait karşılamakla beraber, İtalyan kamuoyunun buna hazır olmaması sebebiyle hemen

kabul etmedi. Japonya ise böyle bir ittifakın Sovyet Rusya'ya karşı olması gerektiğini ve İngiltere, Fransa ve Birleşik Amerika'ya karşı olmayacağını bu devletlere bildirilmesi gerektiğini öne sürerek farklı bir görüş içinde olduğunu bildirdi. Bu görüş farklılıkları sebebiyle üçlü ittifak işi uzadı. Ancak Batılıların Yunanistan ve Romanya'ya garanti vermeleri ve İngiltere'nin karşılıklı yardım deklarasyonu için Türkiye ile müzakerelere girişmesi Mussolini'yi sinirlendirdi ve ittifakın derhal imzası için Almanya'ya başvurdu. Hitler, Batılılara gözdağı vermek ve Polonya ile olan Dantzig anlaşmazlığında onların Polonya lehine müdahalelerini önlemek için İtalya'nın ittifak teklifini kabul etti ve 22 Mayıs 1939'da Almanya ile İtalya arasında Çelik Paketi imzalandı.

Her iki devletin "hayat sahası"nı sağlama amacına yönelen bu ittifaka göre, taraflar birbirlerini ilgilendiren bütün meselelerde birbirlerine yardım edecekler ve taraflardan biri, bir veya daha fazla devletle savaşa tutuşacak olursa, diğeri ona bütün gücü ile yardım edecekti. Almanya'nın daha önceki teklifinde "kışkırtılmamış savaş" halinden söz edilmekteydi. Mussolini Almanya ile ittifakın imzalanması için ısrar edince, Hitler bundan faydalanarak tasarıdan "kışkırtılmamış" deyimini çıkartmış ve bu suretle, kendisinin açacağı bir savaşa İtalya'nın da girmek zorunluluğunu kabul ettirmişti.

23 Mayıs: *İngiltere, Beyaz Belge adıyla yayınladığı bir raporla Filistin'e yapılacak Yahudi göçlerine kotalar koydu ve göçü sınırladı.*

Milletler Cemiyeti Konseyi 1922 Temmuz'unda aldığı bir kararla İngiltere'nin Filistin üzerindeki manda haklarını tanımış ve Filistin'e yapılacak olan Yahudi göçünün gerçekleşmesi için ön hazırlıkların başlatılmasını istemişti.

Yahudi göçüne karşı ilk tepki Filistin'in çeşitli kentlerinde Arap halkının Yahudi mahallerine saldırmasıyla kendini göstermişti. Ardından olaylar büyümüş ve manda makamları tarafından güçlükle bastırılmıştı. 1929 yılındaki ayaklanmaları 1933 yılındaki ayaklanmalar izlemişti. İkisi arasındaki tek fark ise 1929 ayaklanması Yahudilere yönelmişken, 1933 ayaklanmasının Yahudi göçlerine yönelik olmasıydı. Manda yönetimi ve Yahudi göçüne karşı asıl önemli tepki, 1936'da patlak veren ve köyden şehre tüm Filistin topraklarına yayılan büyük ayaklanmalardır. Arapların belleklerinde derin izler bırakan bu büyük ayaklanma aralıksız üç yıl sürmüştür.

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı içinde Yahudilere Filistin’de ulusal bir yurt için söz vermişti (Balfour Deklarasyonu-2 Kasım 1917). Ancak petrol çıkarları ve bölgeye gösterdiği stratejik ilgi, Araplara karşı bir politika izlenmesini de engelliyordu. İngiltere ikilemi çözmek için bir orta yola başvurdu ve 23 Mayıs 1939’da “Beyaz Belge” adıyla anılan bir rapor yayınladı. Lord Peel başkanlığındaki bir komisyon tarafından yapılan incelemeler sonucunda yayınlanan bir rapor³⁸ doğrultusunda kabul edilen belgeyle İngiltere, Filistin’i abluka altına alarak, her yıl Filistin’e göçecek olan Yahudilerin sayısına kotalar koydu. Buna göre 100.000 mültecinin ötesinde hiçbir Yahudi mülteci Filistin’e kabul edilmeyecekti. Siyonistler “Beyaz Belge”yi reddettiler. Aynı zamanda Siyonist hareketin merkezi İngiltere’den ABD’ye taşındı.

Siyonistler o sırada Avrupa’da ki Nazi zulmünün dünya kamuoyunda bıraktığı etkiyle sempati toplayıp bunu kullanmaya çalışıyorlardı. Siyonist terör çeteleri de boş durmuyor, Arapları sindirmek İngiltere’yi de çekilmeye zorlamak için saldırılarına devam ediyorlardı. Artık Siyonistler Arapları bölgeden çıkarmak için sistemli bir terör uygulamaya başladılar.

Ancak Avrupa’da Hitler’in baskı politikasından kaçan Yahudiler, İngiliz birlikleriyle çatışmaya ve yasal olmayan yollardan Filistin’e girmeye başladılar. Bu kaçak göçleri “Haganah” adlı gizli bir teşkilat organize ediyordu. İngiliz askerleri ile Yahudiler arasında çıkan çatışmalarda ise elebaşılığını sonradan kurulacak olan İsrail devletinde başbakan olan Menahem Begin’in yaptığı “İrgun” adlı bir Yahudi tedhiş teşkilatı aktif rol oynuyordu.

31 Mayıs: *Almanya ile Danimarka arasında bir saldırmazlık antlaşması imzalandı.*

Almanya, 28 Nisan 1939’da Polonya anlaşmasını feshetmesinin ardından 31 Mayıs 1939’da Danimarka ile saldırmazlık antlaşması imzaladı. Danimarka, Hitler’e karşı İngiltere’yle işbirliğine cesaret edemediğinden bu antlaşmayı imzalamak zorunda kaldı.

23 Haziran: *Ankara’da, Türkiye ile Fransa arasında Suriye sınırı hakkında imzalanan bir anlaşmayla Hatay Türkiye’ye katıldı.*

³⁸ 1937 yılında Lord Peel başkanlığındaki komisyonun hazırladığı rapora göre; Araplar ile Yahudilerin birarada yaşamalarının imkânsızlığı tespit edilerek Filistin topraklarının taksim edilmesi gerektiği belirtilmişti.

Misak-ı Millî sınırları içinde kalan İskenderun (Hatay) Sancağı, 20 Ekim 1921'de Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'yla Türkiye sınırları dışında kalmıştı. Fransa 1926'da merkezi İskenderun olmak üzere özerk İskenderun Sancağı sınırları içinde doğrudan Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiseri'ne bağlı bir hükümetin kurulmasına karar vermişti. Bunun üzerine seçimler ve bir anayasa yapıldı. Böylece Fransız mandası altında Bağımsız İskenderun Hükümeti kuruldu. Bu durum Suriye'de tepkilere yol açınca Fransa hükümetin adını değiştirerek Kuzey Suriye Hükümeti adını verdi ve İskenderun Sancağı'nı Şam'a bağladı. Bu gelişmelere karşı bölgenin Türk halkı büyük tepki gösterdi. Bunun üzerine Fransa'nın önerisiyle Şam Meclisi 1928'de İskenderun'un özel bir statüsü olduğunu kabul etti. Bu durum 1930'da Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu tarafından uygun görüldü. Böylece İskenderun'un malî ve yönetim özerkliği uluslararası bir belgeye bağlanmış oldu.

Fransa 1936 Eylül'ünde Suriye'ye, 1936 Kasım'ında da Lübnan'a bağımsızlık verdi ve Suriye ile 9 Kasım 1936'da bir anlaşma yaparak bölgedeki İskenderun da dahil bütün yetki ve haklarını Suriye Hükümeti'ne devretti. Bu durum Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı ve kabul edilmedi ve Türk-Fransız ilişkileri gerginleşti. Türkiye 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vererek, Suriye ve Lübnan'a olduğu gibi İskenderun'a da bağımsızlık verilmesini istedi. Fransa Türkiye'nin bu notasına 10 Kasım'da verdiği cevapta, İskenderun'un bağımsızlığının tanınması halinde Suriye'nin parçalanmış olacağını, buna kendisinin yetkili olmadığını bildirdi. Türkiye'nin ısrar etmesi üzerine Fransa sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi önerdi; Türkiye bunu kabul etti.

İskenderun sorunu 14 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'nde ele alındı ve 22 Aralık'ta bölgeye bir gözlemci kurulu gönderilmesine karar verildi. İngiltere'nin arabuluculuğuyla Türkiye ile Fransa arasında görüşmeler yapılarak bir prensip anlaşmasına varıldı. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi 27 Ocak 1937'de İskenderun için yeni bir statü kabul etti. Buna göre, İskenderun ve Antakya, işlerinde tam bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı kendisine özgü bir anayasa ile yönetilen "ayrı bir varlık" olacaktı. Statünün ve anayasanın uygulanması Milletler Cemiyeti gözetiminde olacak ve bu bir Fransız tarafından yürütülecekti. Sancağın ülke bütünlüğü, bu amaçla yapılacak bir antlaşma gereğince Türkiye ve Fransa tarafından

garanti altına alınacaktı. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti'nin kurduğu bir komisyon Mayıs 1937'de Hatay'ın statüsünü ve anayasasını belirledi. Fransa ile Türkiye arasında Hatay'ın yeni statüsünü garanti altına alan bir anlaşma imzalandı.

Türkiye yeni statünün hemen uygulanmasını istedi, fakat Fransa buna zorluk çıkardı ve Türkler aleyhine bir seçim sistemini kabul etti. Bunun üzerine Türkiye Hatay sınırına asker yığmaya başladı ve Milletler Cemiyeti'ne itirazda bulundu. Milletler Cemiyeti bu başvuruyu haklı görerek yeni bir seçim sistemi hazırladı. Avrupa'daki durumun iyice gerginleşmesi üzerine Fransa Türkiye karşısında yumuşamaya başladı ve 6 Haziran 1938'de Hatay'daki valisini geri çekerek yerine bir Türk valisi atadı. 3 Temmuz'da imzalanan bir anlaşmayla Hatay'ın toprak bütünlüğünün ve siyasî statüsünün ortaklaşa korunması ve bu amaçla Türkiye ve Fransa'nın bölgeye 2.500 kişilik bir kuvvet göndermesi de karar altına alındı. Bunun üzerine 5 Temmuz'da Türk askeri Hatay'a girdi.

Hatay Meclisi için Ağustos ayında seçimler yapıldı ve Türkler mecliste çoğunluğu kazandı. 2 Eylül 1938'de Sancak Millet Meclisi ilk toplantısını yaptı ve bağımsız sancağa Hatay Cumhuriyeti adını verdi. Hatay Millet Meclisi 23 Haziran 1939'da yaptığı toplantıda "Anavatan"a katılma kararını aldı ve Hatay Devleti'ne son verdi. Aynı gün Fransa ile Ankara'da imzalanan ve Suriye sınırını kesin olarak belirleyen anlaşmayla Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti. Fransız askerinin Hatay'dan çekilmesinden sonra 23 Temmuz 1939 günü yapılan törenle Hatay Türkiye'ye katıldı.

21 Temmuz: *İngiltere'nin Avrupa'daki sıkışık durumundan faydalanan Japonya, bu devletle yaptığı bir anlaşma ile İngiltere'nin Tientsin kolonisi üzerinde önemli imtiyazlar elde etti.*

Avrupa'da Almanya'nın ve İtalya'nın yarattığı tehlikeli durum karşısında İngiltere Polonya, Romanya ve Yunanistan'a garanti vermişti ve Sovyetler Birliği'nden de Romanya için garanti almaya çalışıyordu. Bu konuda müzakerelerin devam ettiği bir sırada Japonya, Uzakdoğu'da birtakım faaliyetlere girişti. Japonya, Haziran 1939 ortalarına doğru İngiltere'nin Avrupa'daki sıkışık durumundan da istifade ederek İngiltere'nin Tientsin kolonisini abluka altına aldı. Bunun üzerine Uzakdoğu'da Japonya ile bir çatışmaya girmek istemeyen Londra, Tokyo ile müzakerelere girişmek zorunda kaldı.

Görüşmeler sonunda 21 Temmuz 1939'da Japon Dışişleri Bakanı Arita ve Büyükelçi Sir Robert Craigie arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayla İngiliz Hükümeti Japonya karşısında gerileyerek, bu devlete önemli imtiyazlar vermek durumunda kaldı.

24 Temmuz: *İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya arasında yapılan görüşmeler sonucunda imzalanması düşünülen ittifakın tasarısı hazırlandı.*

İngiltere ve Fransa'nın; Yunanistan, Romanya ve Polonya'ya verdikleri garantinin etkili olabilmesi için Sovyet Rusya'nın da bu iki devletin yanında yer alması gerekli görüldü ve bunun için 9 Nisan'dan itibaren Sovyetler nezdinde teşebbüste bulunuldu. 15 Nisan'dan itibaren de İngiltere Sovyetler'le müzakerelere girişti.

Yapılan müzakerelerde Sovyetler'le önemli görüş ayrılıkları doğdu. Batılıların, küçük devletlerin yardımına gitme konusunda, bu devletlerin bunu istemesini şart koşmasına karşılık Sovyetler, bu devletler istese de istemese de bunlara garanti verilmesinde ısrar etti. Halbuki Polonya, Romanya, Finlandiya ve üç Baltık devleti, Alman tehdidi ile Sovyet tehdidi arasında hiçbir fark görmüyor ve Sovyet Rusya'nın yardım bahanesiyle kendilerini işgal etmesinden korkuyordu. Yine garanti konusunda Batılılar, Mihver'in "doğrudan doğruya" tehdidinde maruz devletlere garanti verilmesini istemelerine karşılık Sovyetler, "dolayısıyla" tehdide maruz devletlere de garanti verilmesini istedi.

Fransa'nın ısrarıyla Sovyet görüşleri kabul edilerek 24 Temmuz 1939'da bir ittifak tasarısı hazırlandı. Ancak Sovyetler imza işinin, ittifakın tamamlayıcı parçası saydıkları askerî anlaşmanın hazırlanmasından sonra yapılmasını ileri sürdüler, Batılılar bunu da kabul ettiler. Fakat Sovyetler Almanya'ya karşı savaşın yapılabilmesi için Polonya'nın Sovyet ordularına geçit vermesini istedi. Böylece Polonya meselesi, Moskova'daki askerî görüşmeleri çıkmaza soktu.

Sovyetler'in 24 Temmuz 1939 ittifakını Batılılarla imzalamaktan kaçınması ve Moskova'daki askerî görüşmelerde Polonya meselesini ortaya atmak suretiyle bir anlaşmanın meydana gelmesini önlemesi, samimiyetsizlik ve ikiyüzlü bir politikanın sonucu idi. Sovyetler bir yandan Batılılarla ittifak ve Barış Cephesi görüşmeleri yaparken, öte yandan da Almanya ile uzlaşmak ve Doğu Avrupa'yı Almanya ile paylaşmak için müzakerelere girişmişti.

23 Ağustos: *Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bir “Dostluk ve Saldırmazlık” antlaşması imzalandı.*

Sovyetler bir yandan Batılılarla ittifak görüşmeleri yaparken diğer yandan da Almanya ile anlaşmak istediğini bildirir mesajlar göndermeye başladı. Sovyet Rusya, ideolojik farklılıkların iki devlet arasındaki ekonomik münasebetlerin gelişmesine engel olmaması gerektiğinden bahsederek, bu münasebetleri geliştirmek istediğini bildirdi. Hitler buna, verdiği bir nutukta, Batılılara çatmasına rağmen Sovyet Rusya’ya çatmayarak ve Yahudi Marksizm’inden bahsetmeyerek cevap verdi. Sovyet Rusya ise, Dışişleri Bakanı Yahudi Litvinov’un yerine Molotov’u getirdi. Molotov, ticarî münasebetlerin geliştirilmesinin politik esasların da kurulmasıyla sağlanabileceğini belirtti. Hitler, bunu önce Sovyetler’in İngiltere’ye karşı bir koz olarak oynamasından korktu. Fakat Mussolini’nin 30 Mayıs’ta Hitler’e gönderdiği gizli memorandumda, İtalya’nın 1942 yılı sonuna kadar savaşa katılamayacağını bildirmesi, Hitler’in kararını değiştirmesinde önemli bir rol oynadı.

Haziran başından itibaren siyasal anlaşma konusunda Sovyetler’le müzakerelere girişildi. 6 Ağustos’ta Sovyetler ile Batılılar arasında, Polonya’nın Sovyet askerine geçit vermemesi meselesi çıkınca, 12 Ağustos’tan itibaren Almanya ile ittifakın esasları üzerinde görüşmeler başladı ve Almanya ile Sovyet Rusya arasında 21 Ağustos 1939’da ticaret, 23 Ağustos 1939’da da saldırmazlık paktı imzalandı. On yıl süreli bu saldırmazlık paktına göre; taraflar birbirlerine saldırmayacaklar, birisi bir üçüncü devletle savaşa tutuşursa, diğer taraf bu üçüncü devlete hiçbir şekilde yardım etmeyecek, taraflardan birine yönelen bir devletler grubuna katılmayacaklar ve ortak menfaatlerini ilgilendiren meselelerde birbirleriyle görüşeceklerdi.

Antlaşmanın gizli ekinde ise; Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya’nın bulunduğu bölgede politik ve teritoryal bir değişiklik olursa Litvanya’nın kuzey sınırı, Alman ve Rus nüfuz bölgeleri arasındaki sınır olacak; aynı şekilde bir değişiklik Polonya’da vuku bulduğu takdirde Rus-Alman nüfuz bölgelerinin sınırını Narev-Vistul-San Nehri Hattı birbirinden ayıracaktı. Polonya’nın bağımsız bir devlet olarak kalıp kalmayacağı, ileriki politik gelişmelere göre kararlaştırılacaktı. Almanya Rusya’nın Besarabya üzerindeki ilgisini tanıyacaktı. Böylece Almanya Güneydoğu Avrupa’ya karşı ilgisizliğini belirtmiş oluyordu.

Hitler de Bismarck gibi iki cepheli bir savaşa girmekten endişe ediyordu. Bu yüzden Sovyet tarafsızlığı Almanya için çok önemliydi. Bundan böyle Almanya, Fransa'ya taarruz edecek olursa Sovyetler, 2 Mayıs 1935 tarihli ittifak gereğince artık Fransa'nın yardımına koşmayıp Almanya'ya tarafsızlık gösterecekti.

Bu antlaşma Almanya Rus tarafsızlığını sağlamakla kalmıyor, ona aynı zamanda Rusya'nın zengin kaynaklarından faydalanmak imkânını da sağlıyordu.

Sovyet Rusya ise düşmanını Batı'ya çevirmiş, Alman taarruzuna prim vermek suretiyle onun saldırı ve hamlesini başkalarının üzerine yöneltmiş oluyordu. Batıda açılacak bir savaşın belki de çok uzun süreceğine inanan Stalin, Avrupa büyük devletlerinin birbirlerini karşılıklı yıpratmalarını uzaktan ve sevinç içinde seyredecekti. Batıda başlayacak ve bütün Batı milletleri için uzun ve yıpratıcı olması kuvvetle muhtemel bir savaş, Sovyetler'e şimdilik bir barış ve gelecek için de bir nüfuz ve iktidar garantisi demekti. Uzun bir savaşta Avrupa her gün biraz daha yıpranacak, Sovyet Rusya ise bu yorgun ve bitkin düşecek olan Avrupa karşısında her gün biraz daha kuvvetlenmiş olacaktı.

Sovyetler Almanya'yla bu kazançlı antlaşmayı yapınca, Moskova'daki İngiliz ve Fransız askerî heyetlerine 25 Ağustos'ta "şartların değişmiş olması dolayısıyla" artık görüşmelere devamla lüzum kalmadığını bildirerek, aylardan beri oynamakta oldukları ikiyüzlü oyuna bir son verdi.

Sovyet-Alman ittifakının duyulması, dünya kamuoyunda bir bomba etkisi yaptı ve Batılı devletleri derin bir hayal kırıklığına uğrattı.

25 Ağustos: *İngiltere ile Polonya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

İngiltere, Rus-Alman saldırmazlık paktına cevap olmak üzere 25 Ağustos 1939'da Polonya ile bir ittifak antlaşması imzaladı. Buna göre; taraflardan birine bir Avrupa devleti tarafından bir saldırı olursa, yine taraflardan birine veya Dantzig Serbest Şehri'ne, Belçika ve Hollanda ile Litvanya'nın bağımsızlığına yine bu Avrupa devleti tarafından doğrudan doğruya veya dolayısıyla bir tehdit gelirse, taraflar birbirlerine bütün güçleriyle yardım edeceklerdi. Burada kastedilen Avrupa devleti şüphesiz ki Almanya'ydı.

Böylece İngiltere yatıştırma politikasından vazgeçerek, Almanya'ya karşı sert bir politika izliyordu.

1 Eylül: *Alman ordularının savaş ilan etmeksizin Polonya'yı işgale girişmeleri üzerine İkinci Dünya Savaşı başladı.*

Prag Darbesi'nin üzerinden bir hafta geçmeden Almanya, Dantzig ve Koridor meselelerini yeniden canlandırmıştı. Almanya ile Polonya arasında 1938 Ekim'inden beri görüşülmekte olan bu meseleler hakkında Alman Hükümeti 21 Mart 1939'da Polonya'dan kesin bir dille şunları da istemişti: Dantzig Serbest Şehri, Almanya'nın sınırları içine katılmalı ve Polonya, Almanya'yı Doğu Prusya'ya bağlayacak bir karayolu yapılması hususunda geçit vermeye müsaade etmelidir. Bunun karşılığında da Alman Hükümeti, Polonya'nın batı sınırlarını 25 yıllık bir saldırmazlık antlaşması ile garanti edecekti. Polonya verdiği cevapta, Dantzig'in Almanya'ya katılmasına razı olamayacağını, yalnız Dantzig'in bağımsızlığının Milletler Cemiyeti'nin garantisi altından çıkarılıp, ortak Alman-Polonya garantisi altına konulabileceğini bildirmişti. Batılı Devletlerin Polonya'ya garanti vermeleri, Polonya'nın Dantzig ve Koridor bölgelerini Almanya'ya terk etmemekte direnmesini sağlamıştı. Bu ise Almanya'yı büsbütün kızdırmıştı. Bunun üzerine Almanya Dantzig'teki Nazi Partisi'nin faaliyetlerini kışkırttı. Bu durum Almanya ile Polonya münasebetlerinin iyice gerginleşmesine neden oldu. Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzasından sonra Hitler tavrını daha da sertleştirdi.

ABD Başkanı Roosevelt ile birçok devlet adamı, barışı kurtarabilmek için mesajlar gönderdiler, arabuluculuk teklif ettiler. İngiltere'nin son bir teklif olarak Polonya ile Almanya'yı müzakere masasına oturtma önerisini Almanya kabul ettiyse de, görüşmelerde bulunacak tam yetkili Polonya temsilcisinin Berlin'e verilen sürenin bitiminde geldiği bahane edilerek, Polonya sınırında hazır bekleyen Alman orduları 1 Eylül 1939'dan itibaren savaş ilan etmeksizin Polonya topraklarına girmeye başladılar.

Bu durum karşısında Polonya, İngiltere ve Fransa'dan vermiş oldukları garantiyi yerine getirmelerini istedi. İngiltere ve Fransa Almanya'ya ultimatom vererek, Almanya askerlerini Polonya topraklarından çekmediği takdirde, Polonya'ya karşı taahhütlerini yerine getireceklerini bildirdiler. Almanya bu ultimatomu cevap bile vermedi. Bunun üzerine İngiltere

ve Fransa 3 Eylül 1939 günü Almanya'ya savaş ilan ettiler. Böylece İkinci Dünya Savaşı başladı.

İngiltere ve Fransa, verdikleri garantilere ve ittifak antlaşmalarına rağmen Polonya'nın yardımına gidemediler. Hem askerî hazırlıkları ve hem de stratejik şartlar dolayısıyla yardıma gidebilecek durumda değildiler. Bundan dolayı Polonya Almanya karşısında yalnız kaldı. Bu durumda Almanlar hızla ilerleyerek 14 Eylül'de Varşova önlerine kadar geldiler ve 27 Eylül'de şehri ele geçirdiler. Böylece Polonya haritadan silinmiş oldu.

17 Eylül: *Sovyet orduları, Almanya ile yapılan saldırmazlık paktının gizli hükümlerine dayanarak Polonya'ya girmeye başladılar.*

Polonya'nın sonunun yakın olduğunu gören Sovyet Rusya fırsattan istifade ederek Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı'nın gizli hükümlerini uygulamaya koydu. Polonya'da 8 milyon Ukraynalı ve 3 milyon Beyaz Rus bulunduğunu ve Polonya Hükümeti'nin bu azınlıklara kötü muamele yaptığını öne sürerek ve bunları korumak bahanesiyle Sovyet orduları 17 Eylül 1939 sabahı Polonya'ya girmeye başladı. İngiltere ve Fransa Sovyet Rusya'ya da savaş ilan etmeyi düşündülerse de, bu devleti Almanya'nın kucağına daha fazla itmemek için bundan vazgeçtiler.

Polonya, bir yandan Almanya diğer yandan da Sovyet istilasına uğrayınca, 23 Ağustos paktının uygulanması için Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop 27 Eylül'de Moskova'ya gitti ve 28 Eylül'de Polonya'yı paylaşan antlaşma imzalandı. Bu antlaşma 23 Ağustos antlaşmasında bir değişiklik yaptı ve Litvanya'yı Sovyet Rusya'ya bıraktı. Buna karşılık Almanya'ya Polonya'dan ayrılan bölgenin sınırları genişletildi ve Varşova ve Lublin bölgeleri de Almanya'ya bırakıldı. Bunun doğusunda kalan kısmı da Sovyetler aldı. Böylece Bağımsız Polonya'nın egemenliğine son verildi.

Almanya ve Sovyetler 28 Eylül'de Moskova'da ortak bir bildiri yayınlayarak, Polonya meselesinin, Avrupa barışına devamlı bir temel teşkil edecek şekilde çözümlenmiş olduğunu, artık savaşa devam etmenin gereksiz olduğunu, eğer bu barış teklifi reddedilecek olursa, meydana gelecek olaylardan İngiltere ve Fransa'nın sorumlu olacağını bildirdiler. Hitler barış teklifini bir kez daha yaptı, ancak İngiltere ve Fransa bunu reddetti. Fransa, gerçek barış elde edilinceye kadar silahı elden bırakmayacaklarını bildirdi.

8 Eylül: *Sovyet Rusya Estonya ile bir antlaşma imzaladı ve bu ülkede hava ve deniz üsleri elde etti.*

1914 savaşı sonunda kaybettiği bu Baltık ülkesini yeniden ele geçirmek isteyen Sovyet Rusya, Polonya'yı taksim eden Alman antlaşmasıyla yetinmeyerek, Baltık ülkelerini işgal için zamanın uygun olduğunu değerlendirdi. 1939 Eylül sonlarına doğru Estonya Dışişleri Bakanı Selter'i Moskova'ya davet etti. Selter, 28 Eylül'de Sovyet Dışişleri Bakanı Molotofla bir karşılıklı yardım paktı imzaladı. Estonya, bu antlaşma ile Baltiski limanı ile Oesel ve Dago adalarında Sovyetler'in hava ve deniz üsleri kurmasına müsaade ediyordu. Bu antlaşmaya göre üslerin korunması için oralarda Rus askeri de bulundurulacaktı.

6 Ekim: *Sovyet Rusya Letonya arasında imzalanan bir anlaşmayla Sovyetler bu ülkede de askerî üsler elde etti.*

Bu Baltık ülkesini de ele geçirmek isteyen Sovyet Rusya, Letonya Dışişleri Bakanı Münster'i de Moskova'ya davet etti. Münster, 6 Ekim 1939'da Sovyet Dışişleri Bakanı Molotofla bir karşılıklı yardım paktı imzaladı. Buna göre Letonya'nın Libau ve Windau limanlarında Sovyetler'e üs kurma hakkı veriliyor, aynı zamanda Rige körfezinin korunması da Rusya'ya bırakılıyordu.

11 Ekim: *Sovyet Rusya Litvanya ile de bir antlaşma imzaladı ve bu ülkede üsler elde etti.*

2 Ekim'de Moskova'ya davet edilen Litvanya Dışişleri Bakanı da, 11 Ekim 1939'da Sovyetler'le bir karşılıklı yardım paktı imzaladı. Rusya, Polonya'dan almış olduğu Vilna şehrini Litvanya'ya bırakıyor, karşılığında Litvanya topraklarında üsler kurmak ve asker bulundurmak için bir takım yerler kiraliyordu.

19 Ekim: *Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında Ankara'da bir karşılıklı yardım antlaşması imzalandı.*

Sovyet Rusya ile Nazi Almanya'sının 23 Ağustos 1939'da saldırmazlık paktı imzalamaları, Türkiye için tam bir sürpriz oldu. Bundan sonra Almanya Türkiye'nin Batılılarla ittifak etmesini önlemek ve Boğazlar'ın Batılılar tarafından kullanılmasını engellemek için Türkiye üzerinde Sovyetler vasıtasıyla baskı kurmaya başladı. Karşılıklı yardım paktını konuşmak üzere

Moskova'ya davet edilen Dışişleri Bakanı ile Rus yetkililerinin görüşmelerinden bir sonuç elde edilemedi.

Moskova görüşmelerinden bir sonuç alınamaması üzerine Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 19 Ekim 1939'da bir karşılıklı yardım antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, bir esas metin ile ona ekli 3 protokol ve 2 sözleşmeden oluşuyordu. Antlaşmaya göre; bir Avrupa devletince girişilecek ve Fransa ile İngiltere'nin sürükleneceği Akdeniz bölgesindeki bir saldırı durumunda Türkiye, söz konusu iki devlete elinden gelen tüm yardımı ve desteği yapacaktı. Buna karşılık, Türkiye'nin bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması ya da Akdeniz'de savaşa sürüklenmesi durumunda da İngiltere ile Fransa gereken yardımı yapacaklardı. İngiltere ile Fransa, Yunanistan'a ve Romanya'ya verdikleri güvence gereği savaşa girdiklerinde ise, Türkiye onlara yardımcı olacaktı. Bu durumların dışında, taraflardan biri savaşa girdiğinde antlaşmayı imzalayanlar birbirlerine danışarak ona yardımcı olmaya çalışacaklardı. Taraflar, mütareke ya da barış antlaşmasını birlikte yapacaklardı. Antlaşma 15 yıl için geçerli olacaktı.

Antlaşmaya ekli 2 Numaralı Protokol'de, Türkiye'nin üstleneceği yükümlülüklerin Sovyetler'le silahlı bir uyuşmazlığa sürüklenmesine neden olmayacağı belirtilmişti. Gizli tutulan 3 Numaralı Protokol'de, savaş tehlikesi Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına vardığında, İngiltere ile Fransa'nın gereken yardımı yapmaları öngörülmüştü. Gizli askerî sözleşmede ise, olası gelişmelere karşı yardımlaşmanın nasıl yapılacağı, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Türk topraklarından nasıl yararlanacakları saptanmıştı. Özellikle de Selanik'i elde tutmanın ve Oniki Ada'yı tehlikesiz duruma getirmenin önemi belirtilmişti. Ekli özel anlaşma ile de, Türkiye'nin gerekli savaş araç ve gereçlerini karşılayabilmesi için 25 milyon sterlin tutarında bir kredi açılıyordu. Ayrıca Türkiye'nin üstlendiği yükümlülükler, yani müttefiklerine yardım için savaşa girmesi, Avrupa'daki sınırlarına yönelik bir saldırıya etkinlikle karşı koyacak bir güce ulaşması için gereken yardımın yapılması koşuluna bağlanıyordu.

4 Kasım: ABD'de, Avrupa'daki savaşın dışında kalmak için çıkarılan tarafsızlık kanununa, "Öde ve Götür" (Cash and Carry) maddesi konuldu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan hayal kırıklığına düşerek ayrılmış ve alacaklarının çoğunu alamamış olan ABD, şimdi yeni bir savaşa sürüklenmek istemiyordu. Bunun için Avrupa savaşının dışında kalmak için çıkarılan tarafsızlık

kanununa 4 Kasım 1939'da "Öde ve Götür" (Cash and Carry) adıyla yeni bir madde eklendi. "Öde ve Götür" maddesine göre harp malzemelerinin ihracı yasak ediliyor ve ABD'den satın alınacak malzemeler, peşin para ile ödenmek, aynı zamanda Amerikan gemilerinden başka gemilerle taşınmak ve mülkiyetinin hemen el değiştirmesi suretiyle serbest bırakılıyordu. Yani tehlikeyi göze alan her devlet, kendi gemisiyle götürmek şartıyla istediği malzemeyi satın alabilecekti.

Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda vermiş olduğu borçların ödenmediğini gören ABD, şimdi bir kere daha aynı duruma düşmek istemiyordu. Bu durum en çok İngiltere'nin işine yaradı.

30 Kasım: Sovyet orduları Finlandiya'yı işgal etti.

Sovyetler Birliği 6 Ekim'de Fin temsilcilerini görüşmeye çağırdılar. Bu görüşmelerde Sovyetler, Leningrad'ın güvenliği bakımından Finlandiya sınırından 50 km mesafede bulunan Finlandiya Körfezi'ndeki Hangö adasını kiralamak ve Viborg'un güneyinde de bir kısım arazinin kendilerine terk edilmesini istiyor, karşılığında da Ladoga Gölü'nün kuzeyinde Sovyet arazisinden bir kısmını vermeyi teklif ediyorlardı. Fakat Finlandiya Rus isteklerini kabul etmedi. Sovyetler isteklerini biraz daha hafiflettiyse de Finliler yine razı olmadılar.

İşin çıkmaza girdiğini gören Sovyetler, daha görüşmeler sırasında Finlandiya aleyhinde kampanyalar açtı. Finlandiya ise askerî hazırlıklara girişti. Bunun üzerine 29 Kasım 1939'da Rus-Fin ilişkileri kesildi. Sovyetler, ABD Başkanı Roosevelt'in aracılık önerisini reddetti ve 30 Kasım 1939'da Finlandiya'ya taarruz etti.

Fin-Rus Savaşı üzerine İsveç, Norveç ve Danimarka tarafsızlıklarını ilan ettiler. Fakat bütün dünya Finlilere karşı geniş bir sempati gösterdi. Finlandiya 8 Aralık'ta Milletler Cemiyeti'nden yardım istedi. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti 14 Aralık'ta Sovyetler Birliği'ni Cemiyet'ten ihraç etti.

Finlandiya, savaşta yalnız kalmasına ve hiçbir yardımın kendisine ulaşmamasına rağmen Ruslara karşı iki ay direndi, fakat sonunda geri çekilmek zorunda kaldı ve 12 Mart 1940'ta ateşkes ilan edildi. Bu tarihte imzalanan bir antlaşma ile Finlandiya, Kareli berzahını, Doğu Kareli'de bir kısım araziye ve Hangö adasını Sovyetler Birliği'ne terk etti. Ayrıca Sovyetler, Petsamo (Kuzey Buz Denizi'nde bir liman) topraklarından geçiş hakkını elde etti.

23 Mart: Lahor'da toplanan “Müslüman Derneği”, Hindistan'dan ayrı bağımsız bir Pakistan'ın kurulmasını öngören “Pakistan Kararı”nı aldı.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Müslüman Derneği'nin faal komitesi şöyle bir karara vardı: “Son iki yılda Hindistan'da yürütülen güya demokratik idarenin sonucu, çoğunlukta olan cemaatin (Hinduların) öteki cemaatleri maddeten ezmesi ve hatta kültür ve manevi varlıklarını dahi yok etmeye çalışması olmuştur. 1935 anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra illerin çoğunda işbaşına gelmiş olan Hint Ulusal Kongresi'ne mensup hükümetler hep bu yolda davranmışlardır. Müslümanlar, halkın sömürülmesine muhaliftirler ve hür bir Hindistan istiyorlar, fakat aynı zamanda Hindu çoğunluğunun Müslüman ve öteki azınlıklar üzerindeki tahakkümüne de karşıdırlar. Bu yüzden o çoğunluğun tahakkümünü sağlayan demokratik bir parlamento usulünün Hindistan'a uygun olmadığına inanıyorlar. Çünkü Hindistan birçok cemaatten mürekkep olup ulusal bir devlet özünde değildir.” Hindistan'da ulusal bir devletin kurulamayacağını söyleyen Müslümanlar bundan sonra Pakistan fikri üzerinde yoğunlaştılar.

23 Mart 1940'ta Lahor'da toplanan “Müslümanlar Derneği” liderleri, Müslümanların menfaatlerinin korunabileceği birçok öneriyi görüştü. Sonunda 1930 yılında Allame İkbâl tarafından önerilmiş olan müstakil bir devletin tesisine karar verdiler. Bu karar, “coğrafi ve dinî bakımdan bütünlük teşkil eden araziler, birleşik üniteler olacaktır. Bu araziler, sayısal olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerdir (Hindistan'ın kuzeybatı ve doğu bölgeleri gibi). Bu bölgelerde otonom veya müstakil olacak devletler, bağımsızlık sağlanmasında bir devletin teşkili için gruplandırılmalıdır” şeklindedir. “Pakistan Kararı” olarak bilinen bu kararın ardından Müslüman Derneği şu isteklerde bulundu:

1. Kuzeydoğuda Bengal ve Asam, Kuzeybatıda Pencap, Kuzeybatı Sınır ili , Sind ve Belucistan, derhal Pakistan adı altında ayrı ve bağımsız bir devlet durumuna getirilmelidir.

2. Pakistan'la Hindistan'ın her biri kendi anayasalarını ayrıca yapmalıdır.
3. Her iki tarafta kalacak azınlıklar için özel korunma hakları tanınmalıdır.
4. Ancak bu esaslar kabul edilirse Müslüman Derneği merkezde kurulacak olan müşterek Hükümetin teşkiline iştirak edebilir.
5. Müslüman Derneği, İngiltere Hükümeti'ni Müslümanların isteğine muhalif olarak bir merkez Hükümetini zorla teşkil etmeye kalkışmasının tehlikesine karşı uyarır ve bunun Ağustos 1940'ta Müslümanlara verilmiş olan sözün çiğnenmesi demek olacağını belirtir.

Bundan sonra Müslüman liderleri ve Muhammed Ali Cinnah bu kararlarla ilgili olarak Hint Ulusal Kongresi ile bir anlaşma meydana getirmek için çaba harcadı.

1940

9 Nisan: *Almanya, Danimarka ve Norveç'i işgal etti.*

Norveç, stratejik bakımdan son derece önemli bir mevkie sahipti. İngiltere adalarının karşısında bulunan Norveç sahilleri, Almanya'nın emrine girecek olursa Almanya İngiltere'ye karşı hava ve denizaltı savaşları için kuvvetli bir duruma geçecek, İngiliz deniz ablukasının tesirleri azalacak, Atlantik yolunun kontrolü Almanya'nın eline geçecek, İsveç'in Batı devletleri ile irtibatını keserek onu uslu durmaya zorlayacak, nihayet Kuzey Baltık yolu ile kış mevsimi dolayısıyla veya bir Rus-Alman savaşı sebebiyle kapanacak olursa, İsveç demirini Narvik yolu ile ve Norveç kıyılarını izleyerek ülkesine getirtme imkânlarını elinde tutacaktı.

Fransa ve İngiltere'nin Norveç'ten Narvik limanının kapatılmasını istemeleri ve Norveç'in bunu kabul etmemesi üzerine Narvik sularının bu iki devletçe mayınlanması Almanya'yı harekete geçirdi. 9 Nisan 1940 sabahı harekete geçen Alman kara ve deniz kuvvetleri, bir gün içinde Danimarka ve Norveç'i işgal ettiler. Danimarka direnmeyi imkânsız gördü ve ülkesi baştan başa Alman işgali altına düştü.

Bu arada Norveç'te Quisling'in idaresinde bir Nazi Hükümeti kuruldu. İngiltere ve Fransa, Norveç'in yardımına gittiler ve Narvik limanını ele geçirdiler. Haziran'ın ilk haftasına kadar şiddetli çarpışmalar oldu. Norveç kralı VII. Haakon 9 Haziran'da bir bildiri yayınlarak ordusuna ateşkes emrini verdi ve kendisi de İngiltere'ye sığındı, Norveç ticaret filosu da İngiltere'ye geçti. İngiltere ve Fransa Norveç'teki askerlerini geri çektiler. Böylece

Norveç, Alman işgali altına düştü. Böylece Norveç ve Danimarka'nın işgali ile Almanya'nın doğu ve kuzeyi artık güvenlik altına alınmış oluyordu. Bu sebeple artık Batıya dönebilirdi.

Norveç yenilgisi üzerine İngiltere'de Chamberlain Hükümeti düştü ve yerine 10 Mayıs 1940'ta Winston Churchill Hükümeti kuruldu.

10 Mayıs: *Almanya; Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgale başladı.*

Norveç savaşları henüz sona ermeden Almanya, tarafsızlıklarını ihlal ettiklerini öne sürdüğü Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u 10 Mayıs 1940'tan itibaren ve savaş ilan etmeksizin işgale başladı. Hitler günün birinde İngiltere ile fiili bir savaşa tutuşacak olursa Hollanda ve Belçika'nın işgal edilmeleri gerektiğini düşünmüş, İngiltere ve Fransa'nın barışa yanaşmamaları halinde ise Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'tan geçilerek Batı cephesinde taarruza geçilmesi emrini vermişti.

İşgal başladıktan sonra Alman uçakları Hollanda şehirlerini bombardıman ettiler. Çarpışmalar devam ederse şehirlerin tahrip olacağını anlayan Hollanda ordusu 14 Mayıs'ta teslim oldu, ancak Hollanda ticaret filosu İngiltere'ye geçti. Hollanda'nın yardımına koşan Fransız kuvvetleri Belçika'ya çekilmek zorunda kaldı. Belçika ise Almanya'yı kışkırtmaktan korktuğundan Müttefik kuvvetlerin ülkesine girmesine razı olmadı. Ancak saldırı başladıktan sonra Belçika'ya giren Müttefik kuvvetler, etkili bir yardımda bulunmak için geç kalmış bulunuyorlardı. Böylece Almanlar Belçika'nın savunma hattını geçerek Sedan'a girdiler.

Haziran: *Japonya, Hollanda Hindistanı (Endonezya) ile yaptığı bir anlaşmayla bu bölge üzerinde büyük imtiyazlar elde etti.*

Hollanda'nın Alman istilasına uğraması üzerine Japonya, Hollanda Hindistanı (Endonezya) valisi üzerinde baskıda bulunarak Haziran 1940'ta yaptığı bir anlaşma ile Hollanda Hindistanı'ndan yılda 1 milyon ton petrol ile diğer kıymetli madenlerin Japonya'ya ihracını sağladı.

10 Haziran: *Fransa'nın yenildiğini ve Fransız Hükümeti'nin Paris'i terk ettiğini gören İtalya ve İngiltere Fransa'ya savaş ilan etti.*

Fransa'nın yenildiğini ve Fransız Hükümeti'nin Paris'i terk ettiğini gören İtalya, 10 Haziran 1940'ta İngiltere ve İtalya Fransa'ya savaş ilan etti ve 20

Haziran'da Alpler üzerinden Fransa'ya taarruza girişti, ancak önemsiz sonuçlar aldı. Almanya ile 22 Haziran 1940'ta mütareke imzalayan Fransa, 24 Haziran'da da İtalya ile mütareke imzaladı.

Fransa'nın mağlubiyeti üzerine savaşın artık bir Alman zaferiyle yakında sona ereceğine inanan Mussolini, daha fazla beklemenin uygun olmayacağını düşünüyordu. Genelkurmay Başkanı General Badoglio, İtalya'nın harbe hazır olmadığını, bu durumda savaşa girmenin bir intihar sayılacağını Mussolini'ye söylediği zaman İtalyan diktatörü; "Eylül'de her şey sona erecektir. Barış masasına muharip sıfatı ile oturmam için sadece birkaç bin ölüye ihtiyacım var" demişti. Mussolini, kendisi harbe girmeden savaşın sona ereceğinden ciddi surette endişe ediyor, Alman zaferi onu sabırsızlandırıyordu. 30 Mayıs 1940'ta Hitler'e bir mektup göndererek, onu başarılarından ötürü tebrik ettikten sonra 5 Haziran 1940'ta harbe girmek arzusunda olduğunu bildirdi. Hitler, Balkanlar'a vaki bir İtalyan taarruzunun Rus müdahalesini tahrik edeceğinden korktuğundan, İtalya'dan Balkanlar'a bulaşmaması konusunda söz aldı.

İtalya'yı tarafsız tutmaya çalışan Fransız büyükelçisine Dışişleri Bakanı Kont Ciano; "Boşuna propaganda çabalarıyla yorulmayınız. Zafer! İşte yegâne propaganda. Eğer zaferi kazanırsanız sizinle beraberiz, aksi halde sizin karşınızdayız" diyordu. İtalyanların savaşa doğru kaymakta olduğunu gören ABD, bu devleti tarafsız tutabilmek için büyük çabalar harcadı. İtalyan isteklerinin İngiltere ve Fransa'ya bildirileceğini ve anlaşmanın hâsıl olması durumunda bu isteklerin yerine getirilmesi konusunda ABD'nin taahhütte bulunacağını bildirilmesine rağmen İtalyanların kararında bir değişiklik olmadı. Bunun üzerine ABD, İtalya'nın savaşa girmesi halinde Amerika'nın İtalya'ya karşı durumunda değişiklik olabileceğini bildirdi. İtalya'nın buna cevabı, " bunun göz önünde tutulduğu" şeklinde oldu.

İtalya, savaşın artık sona ermiş olduğuna inandığından ve fırsatı kaçırmak istemediğinden harbe katılmıştı. Sınırlarının yüzde sekseni denizlerle çevrili ve demir, bakır, kauçuk ve petrol gibi birçok hammaddelerini denizler yoluyla dışarıdan getiren İtalya'nın hesapları, savaşın uzaması durumunda altüst olacaktı. Çünkü Akdeniz'e hâkim olan İngiltere'ye karşı savaşa girmesi son derece tehlikeli bir işti ve tarihinde ilk kez İngiltere'ye harp ilan etmişti.

11 Haziran: *İngiltere ve Fransa, İtalya ile savaşa girmeleri üzerine Türkiye'den, 19 Ekim 1939 Üçlü Antlaşması'nın 2. maddesini uygulamaya koyarak savaşa girmesini istedi. Türkiye'nin buna cevabı olumsuz oldu.*

Polonya'yı işgal eden Hitler'in bu ülkeyi Sovyet Rusya ile paylaşmasından sonra, 1940 baharında Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u birbiri arkasına ele geçirip Fransa topraklarına girmesi, müttefiki İtalya'nın da 10 Haziran 1940'ta İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesi ve bu iki devletin bir Akdeniz devleti olan İtalya'yla savaşa girmesi nedeniyle, Türkiye'nin 19 Ekim 1939 Üçlü Antlaşması uyarınca müttefiklerine yardım etmesi gerekiyordu.

İngiltere ve Fransa 11 Haziran 1940'ta büyükelçileri aracılığıyla Türkiye'den 1939 tarihli Üçlü Antlaşma'nın 2. maddesini uygulamaya koyarak savaşa girmesini istediklerinde Ankara Hükümeti, böyle bir teşebbüsün ülkeyi Sovyetler Birliği ile silahlı bir anlaşmazlığa sürükleyeceğini belirterek savaş dışında kalmak istediğini açıkladı. Bu karar İngiltere'yi memnun etmedi. İngiliz Başbakanı W. Churchill, Dışişleri Bakanı Eden'e yazdığı mektupta, "Türkiye böyle giderse yutulacaktır. O zaman Türkiye'ye yardım etmek bizim için imkânsız olacaktır" demiştir.

12 Haziran: *Japonya, Fransa'nın savaş durumundan faydalanarak Thailand (Siyam) ile yaptığı bir anlaşma ile bu devleti nüfuzu altına aldı.*

Japonya, Fransa'nın savaş durumundan Thailand (Siyam) ile 12 Haziran 1940'ta yaptığı bir anlaşma ile bu devleti nüfuzu altına aldı.

15-17 Haziran: *Rus orduları; Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal ederek, Sovyet Cumhuriyetleri'ne iltihak ettirdiler.*

Norveç'ten İspanya sınırlarına kadar bütün Avrupa'ya hâkim olan Hitler, ordularını doğuya çevirme imkânına sahipti. Fransa'nın yenilgisi, Avrupa kuvvetler dengesini temelinden sarsmış ve Hitler'in Rus dostluğuna olan ihtiyacını azaltmıştı. İşte bu şartlar içinde Sovyet Rusya vakit geçirmeden güvenlik tedbirlerini kuvvetlendirmek ihtiyacını duydu. Aynı zamanda 23 Ağustos 1939 tarihli Rus-Alman antlaşmasının kendisine tanımış olduğu hakları elde etmek istedi. Alman orduları doğuya dönmeden Sovyet Rusya Baltık kıyılarında ve Tuna ağzındaki durumunu kuvvetlendirmeli idi.

Stalin tedbir almakta gecikmedi. Daha önce Baltık devletleri Estonya, Letonya ve Litvanya ile yaptığı anlaşmalarla buralarda üsler ve asker bulundurma hakkını elde etmişti. Şimdi ise 15-17 Haziran 1940'ta bu devletleri işgal ederek birer cumhuriyet halinde Sovyetler Birliği'ne iltihak ettirdi. Stalin böylece Sovyetler'in Baltık güvenliğini teminat altına almış oluyordu.

5-22 Haziran: *Belçika'nın çökmesiyle Alman orduları Sedan mevkiinden Fransız topraklarına girdiler ve 14 Haziran'da da Paris Alman işgali altına düştü.*

Alman ordularının Belçika'yı yenerek 13 Mayıs 1940'ta Sedan'a girmeleriyle Belçika yenilmiş oluyor ve şimdi savaş Fransa topraklarında cereyan etmeye başlıyordu. Fransız topraklarında hızla gelişen muharebede Fransız cephesi üç noktadan yarıldı. Alman ordusu Sedan ile Namour arasında açmaya muvaffak olduğu 80 km kadar genişlikteki bir gedikten zırhlı birliklerini Batıya doğru hızla sürüyorlardı. Şimdi Müttefikler için en önemli mesele Manş kıyılarına doğru uzanan bu hattı kesmektir. Fakat Alman ilerlemesini durdurmak bir türlü mümkün olmadı ve Almanlar 20 Mayıs'ta Manş kıyılarında Abbeville şehrini ele geçirdiler. Böylece Müttefiklerin Kuzey orduları Almanlar tarafından çevrilmiş oldu. Fransız kuvvetlerinin karşı taarruzundan da bir sonuç alınamadı. Bu durumda Müttefiklerin kuzeydeki ordularını kurtarmak için sadece Dunkerque yolu açık kalmıştı. Fakat burayı elinde tutan Belçika ordusu 27 Mayıs'ta teslim oldu.

Belçika'nın düşmesi, Flandres'te bulunan İngiliz-Fransız kuvvetlerini çok zor bir duruma soktu. Müttefikler işte bu derece çetin şartlar içerisinde ordularını 28 Mayıs'ta gemilere bindirip geri çekmeye başladılar. Dunkerque boşaltması, Almanya'nın havadan ve karadan yaptığı şiddetli baskı altında 4 Haziran'a kadar sürdü. Bundan sonra artık Alman ordusu karşısında Fransa yalnız kaldı.

Fransız Genelkurmay Başkanlığına getirilen General Weygand'ın çizdiği Ailette-Somme Nehirleri çizgisinde bir savunma hattı kuruldu. Üstün Alman ordusunun taarruzlarıyla bu savunma hattı yarıldı. Fransız Hükümeti 10 Haziran'da Paris'ten ayrılarak Torus şehrine taşındı. Alman orduları da 14 Haziran'da Paris'e girdiler. Bundan sonra Paris "açık şehir" ilan edildi. Alman orduları 16 Haziran'da Loire nehrini geçerek 17 Haziran'da İsviçre

sınırına dayandılar; 19 Haziran'da da Atlantik kıyılarına varıldı. Bu şartlarda 22 Haziran 1940'ta mütareke imzalandı.

22 Haziran: *Paris'in düşmesinden sonra Fransa, Almanya ile mütareke imzalayarak teslim oldu.*

Paris'in işgal edilmesiyle Fransız kabinesinde, savaşın devam etmesinden ve hükümetin Cezayir'e nakledilmesinden yana olanlarla, savaşın kaybedilmiş olduğunu ve mütareke imzalamanın gerekli olduğunu düşünenler arasında tartışmalar başladı. 16 Haziran'da yeni Hükümeti kuran Mareşal Petain "benim nazarımda mütareke, ebedî Fransa'nın devamının şartıdır" diyerek ve daha hafif barış şartları kabul ettirmek düşüncesiyle mütarekeye karar verdi.

Fransız-Alman mütarekesi 22 Haziran 1940'ta, Birinci Dünya savaşı sonunda Mareşal Facho'nun, Almanya'ya mütarekeyi imzalatmış olduğu Compiègne ormanında Rethondes mevkiinde ve 1918 mütarekesinin içinde imzalanmış olduğu tarihi vagonda, Hitler'in de hazır bulunduğu törende imzalandı. Buna göre Fransa, işgal edilen ve edilmeyen bölge olarak ikiye ayrıldı. Cenevre'den Moulins ve Bourgos'dan İspanya sınırına varan bir çizgi Fransa'yı ikiye ayırıyordu. İşgal edilen bölge Fransa'nın üçte ikisi kadardı. Bütün batı kıyıları Almanya'nın eline geçmiş, Akdeniz'deki Fransız limanları da gayri askerî bir hale konmuştu. Fransız orduları esir edilmiş, donanma ise Almanlara teslim edilmemiş, ancak kontrol altında tutuluyordu. Bunun yanında Almanya, Fransa'da bağımsız bir Hükümetin bulunmasını kabul etti. Bunun da sebebi, İngiltere'yi yalnız bırakmak ve ona da makul bir barış ümidi vermektir. Alman işgali altında olmayan bölgelerde merkezi Vichy'de olan bir Fransız Hükümeti bulunacaktı. Fransa 400.000 kişilik bir işgal ordusunu besleyecek ve Almanlara esir düşmüş olan 1.5 milyon Fransız askeri Almanya'nın elinde rehin olarak tutulacaktı.

2 Temmuz: *Kızıldordu, Besarabya ve Kuzey Bukovino'yu işgal etti ve burada Moldova Cumhuriyeti'ni kurdu.*

Fransa galibiyetiyle Hitler'in doğuya dönebileceği endişesini taşıyan Stalin, Baltık devletlerini işgal ederek buralarda kendi güvenliğini teminat altına almıştı. Şimdi sıra Tuna'da bu güvenliği elde etmektir. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov 23 Haziran 1940 tarihinde Moskova'daki Alman büyükelçisine,

Sovyetler'in Besarabya ve Bukovina'yı ele geçirmek için harekete geçeceğini ve bu hususta Almanya'dan yardım beklediğini bildirdi. Rusya Besarabya'yı Birinci Dünya Savaşı sonunda Romanya'ya kaptırmış ve fakat Bolşevikler bu ilhakı hiçbir zaman tanımamışlardı. Besarabya meselesi, Romanya ile Rusya'nın ilişkilerini daima gergin tutmuştu. 23 Ağustos 1939 tarihli Rus-Alman antlaşmasına göre Besarabya Sovyetler'e düşmüş, fakat Bukovina ile ilgili bir hüküm konulmamıştı. Kuzey Bukovina'nın Rusya'ya geçmesine Almanya razı oldu. Molotov Almanya ile anlaştıktan sonra 26 Haziran'da Romanya'nın Moskova büyükelçisine 24 saat süreli bir ültimat vererek, Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı istedi. Almanya da Romen Hükümeti yanında yaptığı teşebbüsle Rus talebini destekledi. Romanya iki yandan gelen bu baskı karşısında boyun eğmek zorunda kaldı.

Kızılordu 2 Temmuz 1940'ta Besarabya ile Kuzey Bukovina'yı işgal ederek burada Moldovya Cumhuriyeti'ni kurdu. Besarabya'yı kaybeden Romanya, 1 Temmuz 1940'ta İngiltere'nin verdiği garantiyi reddetti.

3 Temmuz: *İngiltere, İngiliz limanlarındaki Fransız savaş gemilerine el koydu ve Cezayir'in Mers el-Kebir üssünde demirli bulunan Fransız donanmasını da batırdı.*

Fransız donanmasının Almanya tarafından kullanılmasından korkan (bu durumda İngiltere deniz üstünlüğünü Almanya'ya kaptrabilirdi) ve Fransa'nın bu konudaki direnme gücüne güvenmeyen İngiltere 3 Temmuz 1940'ta Dunquarke boşaltmasından sonra kendi limanlarına demir atan Fransız gemilerine el koydu. Daha da kötüsü, Cezayir'in Mers el-Kebir üssünde demirli bulunan Fransız donanmasını, "Catapult Harekâtı" adlı gizli bir operasyonla ve kendi deniz kuvvetleriyle ani bir baskın yaparak batırdı, 1.300 Fransız denizcisi öldü. Bu olay, zaten çok bozuk olan İngiliz-Fransız ilişkilerini tam anlamı ile kopardı ve Fransızların İngilizlere karşı büyük tepki göstermesine sebep oldu.

11 Temmuz: *İşgal altına düşen Fransa'nın Vichy kentinde kurulan hükümetin başında bulunan Mareşal Petain kendisini devlet başkanı ilan etti. Böylece Fransa'da III. Cumhuriyet dönemi sona erdi.*

Alman kuvvetlerinin 14 Haziran 1940'ta Paris'e girmeleri üzerine 16 Haziran'da Başbakan Reynaud istifa etti ve yeni kabineyi mütareke taraftarı Mareşal

Pétain kurdu ve yeni hükümet 22 Haziran 1940'ta mütarekeyi imzaladı. Mütareke anlaşması ile Almanya, Fransa'da bağımsız bir hükümetin bulunmasını kabul ediyordu. Bu hükümet Vichy'de kuruldu. Vichy'de Ulusal Meclis adıyla toplanan Meclisler 10 Temmuz 1940'ta tüm yetkilerini Mareşal Pétain'e verdi. Mareşal Pétain ise 11 Temmuz 1940'ta kendisini devlet başkanı ve dışişleri bakanı Pierre Laval'ı da halefi ilan etti, meclisi feshederek Vichy'yi başkent yaptı ve bir cins diktatörlüğe başladı. Böylece Fransa'da III. Cumhuriyet dönemi sona erdi ve Pétain Dönemi başladı.

Başlangıçta Pétain bir anayasa hazırlayacağını ve bunu halkın oyuna sunacağını açıklamıştı. Ancak Fransa'yı kanun gücünde kararnamelerle yönetmeye başladı. Fransız devriminin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ilkeleri yerine “iş, aile, vatan” ilkelerini koydu. Almanya'nın Fransa büyükelçisi Otto Abetz, elçiden daha ileri bir durumda, adeta Pétain'in akıl hocası ve Fransa ile Nazi Almanyası arasında sürekli bir bağ durumundaydı. Pétain zamanla daha da ileri giderek, Nazi yönetimine benzeyen, Yahudi aleyhtarlığı güden bir rejim kurdu ve bir çeşit Fransız “Führeri” haline geldi.

Reynaud Hükümeti'nde savaş bakan yardımcılığı yapmış ve daha sonra Londra'ya kaçarak Fransa'nın kurtuluşu için mücadeleye başlayan General de Gaulle 18 Haziran 1940'ta BBC'den “Ne olursa olsun Fransız direnişinin ateşi sönmemelidir ve sönmeyecektir” diye seslendi ve Fransa'nın yenilmediğini, mücadeleye devam edileceğini, sonunda Fransa'nın mutlaka galip geleceğini söyledi. De Gaulle Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni kurarak “Hür Fransızlar” hareketini başlattı ve ABD ile İngiltere'den Fransa'nın meşru başbakanı olarak tanınmasını istedi. Her iki devlet de buna yanaşmadılar.

Bunun yanında Fransa işgal edilirken İngiltere ve ABD herhangi bir yardımda bulunmamışlardı ve bu yüzden Fransa'ya göre İngiltere ortak davaya ihanet etmiş ve kendi ulusal çıkarlarını, her ne pahasına olursa olsun Fransa'nın kurtulmasından üstün tutmuştu. İşte de Gaulle'ün savaştan sonra ortaya çıkacak olan Anglo-Sakson düşmanlığının bir nedeni de bunlardı. ABD'ye göre bu teklif kabul edildiği takdirde Pétain Hükümeti ile kurulan ilişkiler suya düşecekti. Amerikan Hükümeti Vichy ile iyi ilişkileri sürdürmekle onu frenleyebileceğini sanıyordu. İngilizlerin elinde ise ileride Fransa başbakanı ilan edilmek üzere daha uygun isimler vardı. Çetin ve inatçı bir adam olarak

bildikleri de Gaulle'e bağlanmak istemediler. Ayrıca de Gaulle'ün savaştan sonra başbakan olabileceğine de inanmıyorlardı.

8 Ağustos: *Alman Hava Kuvvetleri'nin İngiltere üzerine yaptığı akınlar sonucu "Büyük Britanya Muharebesi" başladı.*

Almanya'nın Fransa'yı teslim almasından sonra İngiltere'nin barış isteyeceğini zanneden Hitler, İngiltere'nin bütün barış tekliflerini reddetmesi üzerine 16 Temmuz 1940'tan itibaren, "Deniz Aslanı" adını verdiği bir planla İngiltere'yi istila etmek istedi. İngiliz adalarına asker çıkarabilmek için denizlere hâkim olmak gerekiyordu. Ancak deniz üstünlüğü İngiltere'de idi. Bunun için havalarda tam ve kesin bir üstünlük kurarak İngiliz adaları istila edilebilirdi.

İngiliz kuvvetleri Dunkerque çekilmesinde zayıf vermiş ve silahlarını burada bırakmıştı. Bu şartlarda İngiltere, askerî hazırlıklarını hızla ilerletirken bir yandan da Sovyet Rusya'yı kendi tarafına alabilmek için, Rusya'nın Boğazlar'daki hukukunu ve Balkanlar'daki düzenleyici rolünü kabul edebileceğini bu devlete bildirdi. Fakat Stalin bu tekliflere kayıtsız kaldı.

Almanlar'n hava saldırıları, Fransa mütarekesinden 50 gün sonra 8 Ağustos 1940'ta başladı. Alman uçakları öncelikle İngiltere'nin güneydoğu limanlarına, hava meydanlarına, savaş sanayiine ve sahil şeridinde taarruz yaptı, 7 Eylül'den itibaren de Londra'ya yöneldi. İngiltere'nin bu sıralarda "radar"ı keşfetmesi ve kullanmaya başlaması, Alman uçaklarının akınlarından zamanında haberdar olmasını sağladı ve İngiliz uçakları önceden havalanarak Alman ani baskınlarını püskürttüler. Bu şekilde 38 gün süren hava akınlarından bir sonuç elde edilemedi, ancak Londra ve diğer birçok şehir büyük hasara uğradı, 40.000'den fazla insan öldü.

Almanlar İngiliz adalarına doğrudan asker çıkaramayınca, İngilizleri Akdeniz'den çıkarmak için, İspanya'yı Mihver devletlerinin yanına çekerek Cebelitarık Boğazı'nı ele geçirmek istedilerse de bundan bir sonuç elde edemediler. Böylece İngiltere bu istila teşebbüsünü önleyerek "Büyük Britanya Muharebesi"ni kazanmaya muvaffak oldu.

29 Ağustos: *Japonya, Vichy Hükümeti'yle yaptığı anlaşmayla Hindicini'de bazı ekonomik imtiyazlar ve stratejik üsler elde etti.*

Fransa'nın savaş durumundan istifade eden Japonya, 12 Haziran 1940'ta Thailand (Siyam) ile yaptığı anlaşmayla bu devleti nüfuzu altına almıştı. Fransa'nın yenilgisi üzerine Japonya Vichy Hükümeti'yle 29 Ağustos 1940'ta bir anlaşma yaparak hem Hindicini'de diğer devletlere oranla çok daha fazla ekonomik imtiyazlar kazandı ve hem de burada stratejik bazı üsler kazanarak asker bulundurmak ve buradan Çin'e asker geçirmek hakkını elde etti.

Bu anlaşmalar, Uzakdoğu statükosunu değiştirmesi sebebiyle ABD tarafından tepkiyle karşılandı. Ancak Japonya bildiği yoldan geri dönmedi.

30 Ağustos: *Macaristan Romanya'dan Kuzey Transilvanya'yı aldı; Bulgaristan da Güney Dobruca'yı, böylece Romanya toprakları erozyona uğradı.*

Romanya Besarabya'yı Sovyetler'e vermekle kalmadı, Çekoslovakya ile aynı akibeti paylaşarak, bu ülkenin içine düştüğü duruma düştü. 2 Temmuz 1940'ta Sovyet Rusya'nın Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı almasından sonra Romanya'nın içinde bulunduğu durumdan istifade eden komşuları harekete geçtiler. 19 Ağustos 1940'ta Bulgaristan Romanya'dan Güney Dobruca'yı aldı; bununla ilgili olarak 7 Eylül 1940'ta Romanya ile Bulgaristan arasında Crioia Antlaşması imzalandı.

Bunun arkasından Macaristan da Transilvanya'yı istedi. Macar isteklerine Romanya boyun eğmeyince Macar-Romen münasebetleri gerginleşti. Bunun üzerine Almanya ve İtalya aracılık yaparak 30 Ağustos 1940'ta Viyana'da bir anlaşmanın imzalanmasını sağladılar. Anlaşmayla Romanya Transilvanya'nın üçte ikisini Macaristan'a terk etti. Macaristan baştan beri Almanya'nın izinden gitmekteydi ve Almanya Macaristan'ı tatmin etmek istemişti.

Romanya bu kayıplara uğrayınca Kral Karol, 6 Eylül 1940'ta oğlu Mişel lehine tahtından feragat etti.

Bununla beraber Almanya Romanya'nın geri kalan toprakları için garanti verdi. Bu garanti, Romanya'ya yerleşmeye karar vermiş olan Sovyetler'i öfkелendirdi ve 1 Eylül 1940'ta Almanya'yı protesto etti. Protestonun sebebi, 23 Ağustos Paktı'na aykırı olarak, Almanya'nın Viyana kararlarından Sovyetler'i haberdar etmemesiydi. Bundan başka Sovyetler, Romanya'ya verilen garantiyi kendilerine yöneltmiş sayıyorlar ve Romanya ile Tuna bölgesinde kendi ilgilerini belirtmekten geri kalmıyorlardı.

Bu tarihten sonra Sovyet-Alman çatışmasını geliştiren olaylar hızla akmaya başladı.

2 Eylül: *İngiltere ile ABD arasında nota teatisi suretiyle yapılan bir anlaşmayla, ABD İngiltere'nin Atlantik'teki deniz ve hava üslerini elde etmesine karşılık İngiltere'ye yardım edecekti.*

Fransa'nın düşmesi ile yalnızca tarafsızlık yasalarında değişiklik yapmanın İngiltere'ye yeterli olmayacağı anlaşıldı. İngiltere'nin artık ihtiyaç duyduğu, para ve silah yardımındı. İngiltere'nin Almanya'nın yoğun baskılarına ve istila teşebbüsüne maruz kaldığı sıralarda ABD 2 Eylül 1940'ta nota teatisi suretiyle yaptığı bir anlaşmayla İngiltere'ye yardım etti, bu ülkeye 50 torpido ve savaş uçakları verdi. Buna karşılık İngiltere'nin Atlantik'teki birçok toprakları üzerinde hava ve deniz üsleri kurma hakkını elde etti ve zorunlu askerlik yasası çıkararak silahlanmaya başladı. ABD, New Fondland, Bermuda, Bahama, Jamaica, Santalucia, Antigua, Trinidat ve İngiliz Guyanası'ndaki deniz üslerini 99 yıl süreyle kiraladı.

Bu sırada ABD'nin en büyük endişesi şuydu: ABD, güvenliğini büyük ölçüde İngiliz deniz gücüne bağlamıştı ve eskisi kadar güçlü olmamakla birlikte bu deniz gücü Avrupa'da üstün durumdaydı. İngiltere yenilir ya da Almanya ile barış yaparsa, İngiliz donanmasının Amerika üzerindeki koruyuculuğu ortadan kalkacaktı. İşte ABD'nin İngiltere'ye yardım etmesinin en önemli nedeni, İngiltere'nin yenilgisine ya da Almanya ile anlaşmasına engel olma isteğidir.

15 Eylül: *İtalya, Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek için Mısır'a doğru taarruza geçti.*

İtalya, Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan ettikten sonra Ağustos 1940'ta Habeşistan ve İngiliz Somalisi'ne, 15 Eylül 1940'ta da Libya'dan hareketle Mısır'a taarruza geçti. Libya çöllerinden büyük zorluklarla geçen İtalyan ordusu, önce 20.000 kişilik İngiliz ordusunu geri çekilmeye zorladı ve bazı yerleri ele geçirdi. Ancak İngiltere; Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan ve Britanya'dan getirdiği ve takviye ettiği kuvvetlerle Wavel komutasında İtalyanlara yaptığı karşı taarruzda, kaybettiği topraklarla beraber Bingazi, Tobruk, Derne ve Bardiya ile 140.000 esir, çok sayıda top ve silahı da ele geçirdi. Ayrıca İtalyanlar, Akdeniz'deki İngiliz üssü olan Malta adasına hava akınları yapmasına rağmen adayı ele geçiremediler.

27 Eylül: *Almanya, Japonya ve İtalya arasında “Üçlü Pakt” adını alan ittifak antlaşması imzalandı.*

Hitler, İngiltere’yi barışa zorlamak için bu devleti yalnız bırakacak tedbirler almak istedi. Bunun için Almanya, İtalya ve Japonya arasında 27 Eylül 1940’ta Berlin’de Üçlü Pakt adını alan bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla Avrupa’da “Yeni Düzen”in kurulması görevi Almanya ile İtalya’ya, Doğu Asya’da da Japonya’ya verildi. Ayrıca taraflardan biri Avrupa savaşına veya Çin-Japon anlaşmazlığına katılmamış bir devletin (Birleşik Amerika kastediliyordu) saldırısına uğrarsa, diğerleri bütün güçleriyle ona yardım edeceklerdi. Antlaşmanın süresi üç yıldır.

Bu pakt, öncelikle Birleşik Amerika’yı tehdit edip, onu savaş dışı tutmak ve böylece İngiltere’yi yalnız bırakmak amacına yönelikti. Eğer Amerika savaşa girecek olursa karşısında Japonya’yı bulacaktı.

28 Ekim: *İtalya Yunanistan’a saldırarak Balkanlar’da yeni bir cephenin açılmasına yol açtı.*

Hitler’in Romanya’ya asker sokması Mussolini’yi kızdırdı. Zira o büyük müttefikinin bu yola girmesini istemiyor, ayrıca kendisi de bir zafer ve prestij elde etmeye çalışıyordu.

İtalyan orduları Sidi-Barrani’de beklerken Atina’daki İtalyan elçisi 28 Ekim 1940 günü sabahı Yunanistan’a üç saat süreli bir ultimatoma verdi. Ultimatoma Yunanistan, İngiliz gemilerini limanlarından faydalandırmak ve gizli servis elemanlarını ülkesine sokmak suçu ile itham ediliyor ve tarafsızlığının teminatı olmak üzere bu ülkeden savaşın sonuna kadar Korfı, Epir ve Pire’nin İtalyan işgaline bırakılması isteniyordu. Yunanistan’ın ultimatoma reddetmesi üzerine Arnavutluk sınırını geçen İtalyan ordusu Yunan topraklarına saldırdı. Balkanlar’ın savaşa bulaştırılmasını önlemek için Almanya’nın defalarca girişimde bulunması bir sonuç vermemişti.

Yunan kuvvetlerinin gösterdiği direniş karşısında İtalyan kuvvetleri daha fazla ilerleyemediler; hatta Yunan karşı taarruzu sonucu geri çekilmeye başladılar. İtalya’nın durumunun kötüleşmesi karşısında, İngiltere’nin Balkanlar’a girmesi ihtimalinden endişelenen Hitler, istemeye istemeye müttefikine yardıma gitti. Böylece Balkanlar’da yeni bir cephe açılmış oluyordu.

12-13 Kasım: *Almanya ile Sovyetler Birliği arasında “dünyanın paylaşılması” ve “Yeni Dünya Düzeni” konusunda “Berlin Görüşmeleri” yapıldı.*

İngiltere'nin barış için mukavemet etmesinin sebebi, Almanya ile Sovyet Rusya arasında çıkacak bir çatışma ümidiydi. Bunun için İngiltere Sovyetler'i işbirliğine de çağırmıştı, ancak netice alamamıştı. Bu sebeple Hitler, Sovyetler'i Üçlü Pakt'a alarak dünyanın paylaşılmasına onları da ortak etmek ve bu suretle Sovyetlerle yeni bir işbirliği kurarak İngiltere'nin ümitlerini boşa çıkarmak için Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'u Berlin'e davet etti. 12-13 Kasım 1940'ta yapılan görüşmelerde Hitler'in Sovyetler'e yaptığı teklif, Üçlü Pakt'a katılmaları ve İran ve Hindistan'ı alarak Hint Okyanusu'na çıkmalarıydı.

Avrupa'nın Almanya ve İtalya arasında paylaşılmasından başka, İtalya Kuzey ve Kuzeydoğu Afrika'yı ve Almanya da Orta Afrika'yı alacaktı Japonya'nın “hayat sahası” ise Doğu ve Güneydoğu Asya olacaktı. Molotov bu paylaşmayı kabul etmekle beraber, Almanya'nın Finlandiya'dan askerini geri çekmesini, Sovyetler'in Bulgaristan'a garanti vermesini ve Sovyetler'in Boğazlar'da kara, deniz ve hava üslerine sahip olmasını istedi. Hitler bunu kabul etmedi ve görüşmeler sonuçsuz kaldı.

20 Kasım: *Macaristan Üçlü Pakt'a katıldı.*

Sovyetler'i Üçlü Pakt'a katma teşebbüslerinin başarısızlığa uğraması üzerine Hitler, Sovyet Rusya'ya savaş açmaya karar verdi. Sovyetler'in Balkanlar'a göz koyduğunu Berlin Görüşmeleri'nde anlayan Hitler, önce sağ kanadını güven altına almak için Balkanlar'ı güven altına almak gereğini duydu ve bu amaçla Macaristan'ı 20 Kasım 1940'ta Üçlü Pakt'a kattı.

23 Kasım: *Romanya da, Berlin'de imzalanan bir antlaşma ile Üçlü Pakt'a katıldı.*

Sovyet Rusya, Macaristan ve Bulgaristan'a toprak vermek zorunda kalan Romanya'da Kral Mişel'in tahttan feragati üzerine kurulan yeni hükümet, Besarabya'yı geri almak ümidiyle Almanya'ya dayanmak istedi. Macar-Romen anlaşmazlığında hakemlik yaparak bu anlaşmazlığı çözen Almanya ve İtalya, şimdi Romanya topraklarına garanti verdiler ve bunu Sovyetler'e bildirdiler. Aslında bu garanti Sovyet Rusya'ya karşı Romanya'yı korumak amacına yönelikti. Bu garanti, Romanya'ya yerleşmeye karar vermiş olan Sovyet Rusya'yı kızdırmış ve 1 Eylül 1940'ta Almanya'yı protesto etmişti.

Alman askerlerinden kurulu bir “eğitim heyeti” 1940 Ekim başlarında Romanya’ya geldi ve 23 Kasım 1940’ta Romanya’yı Üçlü Pakt’a katan antlaşma imzalandı. Bu suretle Hitler, Romanya’yı barış yoluyla işgal altına almayı ve Mihver’e katmayı başarmış oluyordu.

27 Aralık: ABD Başkanı Roosevelt, Mihver Devletlerine karşı Müttefiklere yardım yapılması gerektiğini söyledi.

ABD Avrupa’da başlayan savaşta tarafsız kaldı, ancak savaşın sonucunu kendi geleceğinin güvenliği yönünden ilgiyle izledi. İngiltere, Aralık 1940’ta ABD’den Mihver Devletlerine karşı kendilerini desteklemesini ve malî yardımda bulunmasını istedi. Bunun üzerine Roosevelt, 27 Aralık 1940’ta yaptığı bir konuşmada; “İngiltere yenilecek olursa, Mihver Devletleri Avrupa’yı, Asya’yı, Afrika’yı, Avustralya’yı ve denizleri kontrolleri altına alacaklardır. Bu bakımdan Mihver devletlerinin zaferi kazanmalarına izin vermek, bundan sonra bu devletlerin tek başına Amerika ile savaşmalarına fırsat vermek olacaktır. Bu nedenle de Müttefik devletlere yardım yapmak gerekmektedir.” dedi.

Bu konuşma, Amerika’yı tarafsız olmakla beraber Müttefik Devletlerin yanında gösterdiğinden Almanya ve İtalya tarafından tepkiyle karşılandı. Bu arada da ABD Müttefiklere askerî yardım yapmaya başladı.

17 Şubat: *Türkiye ile Bulgaristan; dostluk, saldırıdan kaçınma ve birbirlerine karşı başka devletlerle anlaşmalara girmeme konularında ortak bir deklarasyon yayınladılar.*

İkinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan, komşuları Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'dan toprak isteklerini gerçekleştirmek üzere bir saldırıya geçerse, Balkan Paktı nedeniyle Türkiye ile de savaş durumuna gireceğini biliyordu. Bu arada Türkiye ile güven içinde bulunmak üzere 13 Ocak 1940 günü Trakya sınırındaki Türk ve Bulgar kuvvetlerinin biraz geri çekilmesi konusunda anlaştılar.

1940 Sonbaharında İtalya Yunanistan'a saldırırken, Almanya da tüm Balkanlar'ı tehdit altına almıştı. Bulgaristan, Balkanlar'daki toprak isteklerini gerçekleştirmek için Almanya'ya yakınlaşmıştı. Nitekim Romanya, Almanların baskısıyla Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vermek zorunda kaldı.

Almanların Romanya'dan güneye inmelerinden çekinen Türkiye, 1941 başlarında Trakya'da askerî hazırlıklara girişmiş ve bu arada İstanbul ve kimi illerde sıkıyönetim ilan etmişti. Bulgaristan ise bu önlemlerin kendisine karşı alındığı kuşkusuna kapıldı. İşte böyle bir durumda iki devlet arasında güveni yeniden tazelemek üzere, Bulgar Hükümeti'nin girişimi ile Ankara'da 17 Şubat 1941'de ortak bir deklarasyon yayınlandı. Deklarasyonda, tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve başka devletlerle yapmış oldukları anlaşmalara saygılı oldukları belirtiliyor ve birbirlerine saldırmayacakları vurgulanıyordu.

Deklarasyon, Bulgaristan'a güven sağladı ve Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasına Bulgaristan'ın önayak olma ihtimalini ortadan kaldırması bakımından da Türkiye'yi biraz olsun rahatlattı. Bundan sonra Hitler'in 4 Mart 1941'de İnönü'ye yolladığı mesajda, Almanya'nın Türkiye'ye saldırmaya niyeti bulunmadığını bildirmesiyle Türkiye daha da rahatladı.

1 Mart: *Bulgaristan Üçlü Pakt'a katıldı.*

Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce sağ kanadının, yani Balkanlar'ın güvenliğini sağlamaya çalışıyordu. Bunun için Macaristan ve Romanya'nın Üçlü Pakt'a alınmasının ardından Aralık 1940 ve Ocak 1940'ta Romanya'ya büyük kuvvetler sevk edildi. Romanya'da biriken Alman kuvvetleri 1941 Şubat'ı ortalarında Bulgaristan'a geçtiler. Bulgar Hükümeti önce direndiyse de sonunda 1 Mart 1941'de Belverede'de imzaladığı bir antlaşma ile Üçlü Pakt'a katıldı ve ertesi gün sınırlarını resmen Alman ordularına açtı.

Böylece Bulgaristan, Yunanistan'a taarruza hazırlanan Alman kuvvetlerine geçit vererek kendi kaderini Almanya'ya bağlamış oldu.

11 Mart: *ABD Başkanı Roosevelt'in, kongreye sunduğu "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" (lend and lease) kongrede kabul edildi.*

ABD Başkanı Roosevelt'in 11 Mart 1941 günü kongreye sunduğu "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" (lend and lease) kongrede kabul edildi. Bu kanuna göre ABD, güvenliğini garanti altına almak isteyen her ülkeye yiyecek ve savaş malzemesi dahil her türlü yardımı yapacak ve bunun geriye nasıl ödeneceği konusu üzerinde savaştan sonra durulacaktı.

Tamamı 50 milyar dolarlık bu yardım paketinin 6 milyarı yiyecek, 4 milyarı hizmet ve geriye kalanı ise savaş malzemesi olacaktı.³⁹

Bu kanunun çıkarılması, ABD'nin politikasında önemli bir değişiklik anlamına geliyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda da ABD, Avrupa'ya yardım yapmış ve savaştan sonra bunu faizi ile beraber geri istemişti; ancak bu borcun tamamını geri alamamıştı ve bunun için tarafsızlık yasalarını çıkarmıştı. Şimdi bu kanunla geri ödenmeyeceğini bildiği bir yardımı yapmaya başlamıştı.

25 Mart: *Yugoslavya Üçlü Pakt'a katıldı; ancak buna karşı çıkan Sırp milliyetçileri hükümeti bir darbeye devirdiler.*

Alman askerlerinin Bulgaristan'a girmesi ile Yugoslavya çembere alınmıştı. Şimdi Alman baskısına karşı koyacak durumda değildi. Başbakan ve Dışiş-

³⁹ Savaş sonrası istatistiklerine göre; İngiltere 31 milyar, Sovyetler Birliği 11 milyar, Fransa 3 milyar ve Çin 1.5 milyar dolar yardım almıştır.

leri Bakanı gizlice Viyana'ya gittiler ve 25 Mart 1941 günü imzaladıkları bir anlaşma ile Yugoslavya'yı Üçlü Pakt'a soktular.

Almanların Balkanlar'a nüfuzu ve Yugoslavya'ya yaptığı baskı karşısında teslimiyet gösteren hükümete karşı özellikle orduda derin bir memnuniyetsizlik ortaya çıktı. Yugoslavya'nın Üçlü Pakt'a katılmasını sağlayan anlaşmanın imzalanması üzerine üç bakan kabineden ayrıldılar. 26-27 Mart 1941 gecesi Sırp milliyetçi subaylarının hazırladıkları bir darbe ile Prens Paul ve hükümet düşürüldü; Prens Paul naiplikten feragat ederek Yunanistan'a gitti. Yeni Hükümeti ihtilal liderlerinden Smoviç kurdu. Halk, ihtilali sevinçle karşıladı.

Hitler, Yugoslavya'daki hükümet darbesini haber aldığı zaman oldukça sinirlendi ve o gün orduya, hazır olur olmaz Yugoslavya'ya saldırma emrini verdi.

1941

25 Mart: *Sovyet Hükümeti yayınladığı bir deklarasyonla Türkiye'ye saldır-
mak niyetinde olmadığını bildirdi.*

Sovyetler Birliği 1941 yılı baharında Romanya ve Bulgaristan'ın Alman nüfuzuna düşmesinden sonra, Balkanlar'da henüz bağımsızlıklarını koruyan devletleri Alman baskısına karşı mukavemete teşvik edici bir yol tuttu. Zira Yugoslavya ile Türkiye de Romanya ve Bulgaristan'ın yoluna girecek olursa Almanya bütün Balkanlar'a hâkim olacak ve böylece Sovyet Rusya'yı güneyden kuşatmış olacaktı. Türkiye kendi topraklarından Alman askerî birliklerinin geçişine izin verecek olursa, Sovyet Rusya'nın savaş bakımından en hassas bölgesi olan Kafkasya büyük bir Alman tehlikesi karşısında kalacaktı. Bu durumda Türkiye'nin içinde bulunduğu güçlüklerden faydalananarak, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı tecavüzde bulunacağı yönünde yabancı basında haberler çıktı. Gerçekten de Almanya, Türkiye'yi "Üçlü Pakt"a almak için büyük çabalar harcamakta idi. Sovyet Rusya, korktuğu ihtimallerin bu gerçekleşmesini önlemek için Ankara'ya güven telkin edici bir yola girmek ihtiyacını duydu.

İki devlet arasında yapılan görüşmeler sonucunda Sovyet Hükümeti 25 Mart 1941'de bir deklarasyon yayınladı. Bu deklarasyonda; yabancı basında çıkan bu çeşit haberlerin Sovyet Hükümeti'nin durumuna hiçbir surette uygun düşmediği, Türkiye'nin fiili bir tecavüze uğraması ve toprağını savunmak için harbe girmek zorunluluğunda kalması halinde, Türkiye ile

Sovyetler Birliği arasında mevcut saldırmazlık paktı gereğince Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin tam anlayışına ve tarafsızlığına güvenilebileceği belirtiyordu. Sovyet Rusya aynı anlayışla Yugoslavya ile de 5 Nisan 1941'de bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzaladı.

5 Nisan: *Irak'ta Raşit Ali Geylani liderliğinde Alman taraftarı bir darbenin yapılması üzerine Almanya Türkiye üzerinden Irak'a asker geçirmek için baskıda bulunmaya başladı, fakat Türkiye buna izin vermedi.*

Mart ve Nisan 1941'de hemen hemen bütün Balkanlar'ın Alman işgali altına girmesinden başka 5 Nisan 1941'de Irak'ta Raşit Ali Geylani liderliğinde Alman taraftarı bir hükümet darbesi oldu. Yeni hükümetin İngiltere karşısında tutunabilmesi için Almanya'nın destek ve yardımına ihtiyacı vardı. Ancak Almanya'nın bu yardımı gönderebilmesi Türk topraklarından geçmesi ile mümkün olabilirdi. Bu bakımdan Almanya, bir taraftan Irak'taki asilere yardım etmek, diğer taraftan Vichy idaresinin Suriye'de kendilerine bırakmış bulunduğu üsleri ele geçirmek amacı ile Türk topraklarından malzeme geçirmek için Türkiye üzerinde sistematik bir şekilde baskıda bulunmaya başladı. Almanya bu baskının sonuç vereceğinden ümitli idi.

İlk iş olarak Irak'a Türkiye üzerinden yardım geçirilmesini temin etmek için Türkiye elçisi Von Papen'e talimat gönderdi. Ancak Von Papen tarafından Ankara'da yapılan teşebbüsler sonuç vermedi. Bundan sonra Vichy Hükümeti'nin ileri gelenlerinden Jacques Benoist-Mechin 25 Haziran ile 2 Temmuz tarihlerinde Ankara'yı ziyaret ederek Fransız asker ve savaş malzemesinin Türkiye üzerinden Suriye'ye gönderilmesine Türk Hükümeti'nin izin vermesini istedi, ancak o da hükümetten olumlu bir cevap alamadı. Zaten kısa bir süre sonra Raşit Ali Geylani Hükümeti devrilip İngiltere Irak'ta yeniden hâkim olunca, geçit meselesi de kendiliğinden ortadan kalktı.

6 Nisan: *Almanya Yugoslavya'yı işgale başladı.*

Hitler'in, Balkanlar'ı Sovyet Rusya'ya karşı güven altına almak için 25 Mart 1941'de Yugoslavya'yı Üçlü Pakt'a katmasından sonra Yugoslavya'da hava generallerinden Simoviç, 27 Mart'ta Almanya aleyhtarı bir hükümet darbesi yapmıştı ve ardından da 6 Nisan'da Sovyet Rusya ile bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzaladı. Bu paktla Sovyetler, Yugoslavya'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne riayet edeceğini ve bir saldırı halinde tarafsız

kalacağını kabul ediyordu. Bu durum, Yugoslavya'nın tarafsızlık politikasının Moskova tarafından desteklendiğini gösteriyordu.

Bu duruma oldukça sinirlenen Hitler, Yugoslavya'nın derhal işgal edilmesi emrini verdi. Alman orduları 6 Nisan 1941'de Belgrat'ı bombardıman ederek Yugoslavya'yı işgale başladı. Süratle gerçekleştirilen işgal, 17 Nisan'da Yugoslavya'nın teslim olmasıyla son buldu. Bunun üzerine Hitler, Yugoslavya'yı peykleri arasında paylaştırdı: Banat'ı Macaristan, Makedonya'yı Bulgaristan ve Slovenya'yı da İtalya aldı. Hırvatistan, Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazandı.

Böylece Almanya ile Sovyet Rusya arasındaki gerginlik iyice belirginleşmiş oluyordu.

6 Nisan: *Almanya Yunanistan'ı işgale başladı.*

İtalya, 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırmış, fakat başarı elde edememişti. Bunun üzerine Bulgaristan'da toplanmış olan Alman kuvvetleri 6 Nisan 1941'den itibaren Yunanistan'a girmeye başladılar. İngiltere'den gelen yardımlara rağmen Alman kuvvetleri Yugoslavya'dan da girerek 25 Nisan'da Atina'yı ve ay sonunda da bütün Mora'yı işgal ettiler; havadan kuvvet indirme suretiyle de 31 Mayıs'ta Girit'i ele geçirdiler.

Böylece Almanya; bütün Balkanlara, Ege Denizi'ne ve Doğu Akdeniz'e hâkim bir duruma geldi.

13 Nisan: *Japonya ile Sovyetler Birliği arasında bir tarafsızlık paktı imzalandı.*

Japonya, Birleşik Amerika ilişkileri iyice gerginleşmiş ve bir savaş ihtimali belirmişti. Bu yüzden Alman-Sovyet münasebetlerin durumu şimdi önem kazanıyordu. Bu ilişkilerin durumunu öğrenmek için Japon Dışişleri Bakanı Matsuoka Berlin'e geldi ve 25 Mart-4 Nisan arasında Hitler ve Ribbentrop'la görüşmelerde bulundu. Almanya'nın Sovyet Rusya'ya karşı harekete geçeceğini öğrenen Matsuoka Moskova'ya geçti ve 13 Nisan 1941'de Belgrat'ın düştüğü gün Japonya ile Sovyet Rusya arasında Kremlin'de 5 yıl süreli bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalandı. Gerek Sovyet Rusya ve gerekse Japonya, iki cepheli bir savaş karşısında kalmamak ve biri sadece Almanya ile diğeri de sadece Birleşik Amerika ile savaşabilmek için birbirlerine saldırmamayı uygun gördüler. Bu durum Almanya'nın hiç hoşuna gitmedi.

13 Nisan anlaşması Sovyet siyaseti için büyük bir zafer sayılabilirdi. Stalin, yaklaşan Alman tehlikesi karşısında Doğu sınırlarını Japon tehlikesine karşı emniyet altına alıyor, Japonya ise bu dostluk paktına dayanarak İngiltere ve Birleşik Amerika'ya karşı durumunu kuvvetlendirmiş oluyordu.

5 Mayıs: *Habeş birlikleri başkent Addis Ababa'ya girdiler ve Etiyopya'yı İtalyanlardan kurtardılar.*

İtalya'nın Habeşistan'da 200.000 kişilik bir kuvveti vardı. Bu kuvvetler Temmuz 1940'ta bir yandan Sudan'ı ele geçirmek için ve öte yandan da Ağustos ayında İngiliz Somalisi'ni ele geçirmek için harekete geçtiler. İngiliz kuvvetleri çok az olduğundan başlangıçta gerilediler. Fakat 1940 Kasım başlarında İngilizler bu bölgelerde karşı taarruza geçtiler; İtalyanlar hezimete uğradılar.

Ocak 1941'de İmparator Haile Selasiye, 2.000 kişinin başında Sudan'dan anavatan toprağına girdi. Bu küçük kuvvet ülke içinde ilerledikçe büyüdü. Afrikalılar ve Hintlilerden oluşan Müttefik kuvvetleri de kuzeyden ve güneydoğudan ilerlediler. Habeş birlikleri 5 Mayıs 1941'de başkent Addis Ababa'ya girdiler. Bu tarih, Etiyopya'nın "Kurtuluş Günü" olarak ilan edildi.

İngiliz birlikleri yalnız savaş boyunca değil, 1954'e kadar Habeş topraklarından çıkmadılar.

18 Haziran: *Türkiye ile Almanya arasında bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.*

Romanya'dan sonra 1941 baharında tüm Balkanlar'ı işgal eden Hitler'in Türkiye'ye saldırma ihtimalleri belirmişti. Gerçi Hitler 4 Mart 1941'de İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta, Türkiye'ye saldırmak niyetinde olmadığını bildirmişti, ama kuşkuları giderememişti. Gerçekte Sovyetler'e saldırmaya karar vermiş olan Hitler, Türkiye'nin tarafsız kalmasını istiyordu. Türkiye de saldırıya uğramadığı sürece savaşa katılmamada kararlı olduğuna göre, iki taraf adasında bir saldırmazlık antlaşması imzalanması her iki tarafın da yararına demektir.

Bu yaklaşım sonucunda Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Almanya'nın Ankara büyükelçisi Franz Von Papen arasında 18 Haziran 1941'de bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalandı. Bununla taraflar, ülkelerinin toprak bütünlüğüne ve dokunulmazlığına saygı gösterip, birbirlerine karşı her

türlü hareketten kaçınmaya söz veriyorlardı. Ayrıca taraflar, aralarındaki sorunları çözmek için dostça ilişkilerde bulunmayı kabulleniyorlardı.

Bu antlaşmanın bir başka özelliği de, her iki tarafın “varolan yükümlülükleri”ni saklı tutmasıydı. Giriş kısmında belirtilen bu ilke, Türkiye’nin öteki devletler, özellikle İngiltere ve Fransa’yla imzalamış olduğu ittifak antlaşması yönünden büyük bir önem taşıyordu. Bu antlaşma imzalandığı gün yürürlüğe girecek ve 10 yıl süreli olacaktı.

22 Haziran: *Alman orduları Sovyet sınırını geçerek Sovyet Rusya ile savaşa tutuştu.*

Bolşevik rejimine karşı bir ihtilalin patlak vereceğine inanan ve iki üç hafta içinde Moskova’ya gireceğini uman Hitler, Batı cephesinde artık rahatladığını düşünerek Sovyet Rusya’ya savaş açtı. 1937 yılında Rus ordusunda birçok generalin ortadan kaldırılması ve komuta mevkilerinde bir zafiyetin ortaya çıkması ve Rus ordusunun Finlandiya direnişini kırmada zorlanması, Hitler’in kısa sürede Moskova’ya gireceği yönündeki ümitlerini arttırmıştı. Bu sebeplerle Alman orduları 22 Haziran 1941’de Sovyet sınırlarını geçerek Sovyet Rusya ile savaşa tutuştu.

Aynı gün İngiliz Başbakanı W. Churchill, İngiltere’nin Rusya’ya bir müttefik gözü ile baktığını, Rus kuvvet ve cesaretine güvendiğini ilan etti.

Alman orduları, üç kola ayrılmış olan Rus ordularının kurmuş olduğu Narva’dan Odesa’ya kadar uzanan Stalin Hattı’nı 12 Temmuz’da yarak Güney Ukrayna’yı hızla işgale başladı. Finlilerle birleşen Kuzey orduları 8 Eylül’de Leningrad’ı kuşattı. Merkez orduları 5 Ekim’de Moskova Muharebesi’ne başlayarak Moskova’yı yarı yarıya kuşattı. Romen orduları ile birlikte hareket eden Güney Alman orduları, Ukrayna’da üç ay içinde 500 km kadar ilerlediler. 19 Eylül 1941’de Kiev’e giren Güney orduları 500.000 esir aldı.

Rus cephesi yarılmakla beraber Rusya’da bozgun ve sivil halkın panik halinde hicreti görülmedi. Sivil halk, doğuya doğru şehirleri boşaltırken stokları ve makineleri beraberinde götürüyor, nakledemediği şeyleri de tahrip ediyordu. Ukrayna, Doneç, Beyaz Rusya ve Leningrad fabrikalarındaki makineler nakledildi, nakledilemeyenler Dinyeper Barajı da dahil olmak üzere tahrip edildi. Moskova kuşatıldığı için Rusya Dışişleri Halk Komiserliği ile elçilikler, Moskova’dan ayrılarak Volga üzerindeki Kuybiçef

şehrine taşındılar. Fakat Stalin, genel karargâhını zırhlı bir trende kurarak Moskova'da kaldı.

Amerika'nın savaşa katılmasından sonra Rusya'ya Amerikan yardımının gelmesi ancak 1942 sonunda mümkün olacağından, Ruslar o zamana kadar direnmeye karar verdiler. Bundan dolayı 1942 Ocak ayının ilk günlerinden itibaren Ruslar, birçok noktalarda karşı taarruza geçtiler ve Alman cephesini bir miktar gerilettiler.

12 Temmuz: *İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında Moskova'da bir "Ortak Hareket Antlaşması" imzalandı.*

Almanya'nın Sovyetler'e saldırdığı gün İngiltere Başbakanı Churchill, radyoda yaptığı bir konuşmada, bu savaşın bir sınıf savaşı olmadığını, bu sebeple İngiltere'nin Sovyet Rusya ile işbirliği yapmaya ve ona elinden gelen yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Ancak Sovyetler Churchill'in bu teklifine cevap vermediler. Churchill'in bizzat Stalin'e başvurması üzerine Sovyetler'den bu teklife karşı olumlu bir cevap alınabildi. Bunun üzerine 12 Temmuz 1941'de İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında Moskova'da bir "Ortak Hareket Antlaşması" yapıldı. Birbirlerine her türlü yardımı yapmayı ve ayrı mütareke ve barış imzalamamayı öngören bu antlaşmadan sonra, Birleşik Amerika'nın savaşa katılmasının ardından 26 Mayıs 1942 yılında İngiltere ile Sovyet Rusya arasında bir de 20 yıl süreli ittifak antlaşması imzalandı. Birleşik Amerika savaşa katıldıktan sonra İngiltere ve Sovyetler'e geniş askerî yardım yapmaya başladı.

1941

29 Temmuz: *Japonya, Hindicini'deki sekiz hava üssü ile iki deniz üssünü kullanma hakkını elde etti; ABD buna ülkesindeki bütün Japon alacak ve mallarını dondurmakla cevap verdi.*

ABD, İngiltere'ye rahat bir şekilde yardım yapabilmek için Japonya'yı kışkırtmamak ve bu devletle uzlaşma yoluna gitmek istiyordu. ABD'nin bu yeni politikası Japonya tarafından bir zaaf olarak değerlendirildi ve durumunu sertleştirmesine yol açtı: Amerika'nın Çin'e ve İngiltere'ye yaptığı yardımı hemen kesmesini istedi. Ayrıca 29 Temmuz 1941'de Vichy Hükümeti'yle anlaşarak Hindicini'de elde ettiği üslere 50.000 kişilik bir kuvvet sevk etti. Amerika buna cevap olarak, Amerika'daki bütün Japon alacak ve mallarını dondurdu, Japonya ile ticareti kontrol altına aldı ve uyguladığı petrol

ambargosunu sıklaştırdı. Bu durumda Japon ekonomisi ancak bir yıl dayanabilirdi.

14 Ağustos: *Roosevelt ile Churchill, savaştan sonra yeryüzünü nasıl düzenleyeceklerine ait sekiz maddelik Atlantik Bildirisi'ni yayınladılar.*

ABD Başkanı Roosevelt ile İngiliz Başbakanı Churchill 9 Ağustos'ta Atlas Okyanusu'ndaki New Foundland'ın Placentia koyunda demir atan iki zırhlıda (Prince of Wales ve Augusto) buluştular ve 14 Ağustos 1941'de savaştan sonra yeryüzünü nasıl düzenleyeceklerine dair sekiz maddelik bir bildiri yayınladılar.

Bu demeç, bir bakıma Wilson'un "14 Noktası"na benzemektedir, ancak aralarındaki fark, Atlantik Demeci'nin ABD daha savaşa girmeden önce yayınlamasıdır. Bu demeçle ABD'nin tarafsızlık politikasını artık bıraktığı açıkça ortaya çıktı. Buna göre;

1. Savaştan sonra toprak kazanılmayacak.
2. İlgili halkın onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmayacak.
3. Uluslar, kendi geleceklerini kendileri belirleyecekler (Self-determination).
4. Uluslararası işbirliği gerçekleştirilip geliştirilecek.
5. Temel hammaddelerden eşit biçimde yararlanılacak.
6. İnsanlar, korku ve açlıktan kurtarılacak.
7. Açık denizlerde ticaret serbestliği gerçekleştirilecek.
8. Mihver Devletleri silahtan arındırılacak ve savaştan sonra topyekûn silahsızlanmaya gidilecek.

Atlantik Bildirisi'ne 24 Eylül'de Serbest Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Çekoslovakya, Polonya, Yunanistan, Yugoslavya ve Rusya da katıldı.

23 Ağustos: *İngiltere'nin Sovyetler'e yardıma gitmesini mümkün kılabilmek için İngiliz ve Rus kuvvetleri İran'ı işgal altına aldılar.*

İngiliz ve Amerikan yardımlarının Rusya'ya gidiş yolu için, Nurmansk, Vladivostok limanlarının uzaklığı ve Türkiye'nin tarafsızlığı ile Ege Adaları'nın Alman işgali altında bulunması ve Boğazlar'ın kapatılması sebebiyle en müsait yer İran'dı. Ancak İran, İngiliz ve Sovyet baskılarına rağmen geçit vermek istemedi. Bunun üzerine İngiltere ve Sovyet Rusya, 23 Ağustos 1941'de

İran'ı zorla işgal ettiler ve Rıza Şah'ı da tahtından indirip yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevî'yi geçirdiler. Tahran bölgesi tarafsız olmak üzere İran, nüfuz bölgelerine ayrıldı. Kuzey İran Sovyet, diğer kısımlar İngiliz işgali altına girdi. 29 Ocak 1942'de İngiltere, Sovyet Rusya ve İran arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu suretle İran'daki İngiliz ve Sovyet askerlerinin durumu işgal statüsünden çıkarılarak bir ittifak statüsü içine sokuldu. İttifaka göre, Almanya ile savaşın sona ermesinden itibaren en geç altı ay içinde İran yabancı askerlerden arındırılacaktı.

Birleşik Amerika savaşa katılıp Sovyetler'e yardımı arttırınca, bu yardımı idare etmek üzere İran'a 30.000 kişilik bir Amerikan personeli gelmiştir.

7 Aralık: *Japon uçaklarının, Hawaii'deki Pearl Harbor'da bulunan Amerikan üslerine ani saldırısıyla Japonya, Amerika'ya savaş açtı.*

Amerika, 1941 Nisan'ından itibaren İngiltere'ye rahat bir şekilde yardım yapabilmek için, Japonya'yı kışkırtmamaya ve bu devletle uzlaşmaya çalışmış; Japonya ile Uzakdoğu konusunda anlaşmaya varmak için diplomatik müzakereler başlatmıştı. Fakat Amerika'nın bu yeni politikasını Japonya bir zaaf olarak gördüğünden tutumunu sertleştirmiş, Amerika'nın Çin'e ve İngiltere'ye yaptığı yardımı kesmesini istemişti. Bununla beraber hızla güneye doğru sarkarak Hainan adasını ele geçirmiş; Singapur, Hindicini, Endonezya ve Filipinlere yaklaştı. Ayrıca Hindicini'deki sekiz hava üssü ile iki deniz üssünü kullanma hakkını elde etmiş ve buraya 50.000 kişilik bir kuvvet sevk etmişti. ABD de buna cevap olmak üzere, Amerika'daki bütün Japon alacak ve mallarını dondurmuş; Japonya ile ticareti kontrol altına almış ve uyguladığı petrol ambargosunu sıkılaştırmıştı. Bu durumda Japon ekonomisi ancak bir yıl dayanabilirdi.

Japonya'da sertlik yanlısı Tojo'nun başbakanlığa geçmesinden sonra Japonya, ABD'ye geçici bir anlaşma önerdi. Buna göre ABD ambargoyu kaldıracak, Çan Kai Shek'e yardımı kesecek ve buna karşılık Japonya da Hindicini'deki askerlerini geri çekecekti. Amerikan Hükümeti bu öneriyi reddederek adeta Japonya'ya kendisine karşı taarruzda bulunması için açık kapı bıraktı.

Amerika'nın bu tutumu ve müzakerelerde yumuşaklık göstermemesi Japonya'da askerleri sinirlendirdi. Askerlerin baskısı ile Eylül ayında savaşa karar verildi ve 7 Aralık 1941 sabahı Japon uçaklarının Hawaii'deki Pearl Harbor'da bulunan Amerikan üslerine ani saldırısıyla Amerika'ya

savaş açıldı. Sabah saat 8’de başlayan ve 6 uçak gemisinden kalkan 360 uçakla iki saat süren saldırıda ABD’nin irili ufaklı 14 savaş gemisi batırıldı; 350 uçak yok edildi ve 3.600 askerle 100 sivil öldürüldü. Japonya’nın kayıpları 29 uçaktan ibaretti. ABD’nin Pasifik donanması ile hava filosunun bir bölümü yok olmuştu. Japonya, 8 Aralık günü Amerika ve İngiltere’ye resmen savaş ilan etti.

Japonya’nın saldırısı ile Amerika’nın İkinci Dünya Savaşı’na katılması, en fazla İngiltere’yi sevindirdi. Başbakan Churchill, “haritadan silinmeyecektik, tarihimiz sona ermeyecekti” dedi.

11 Aralık: *ABD ile Almanya birbirlerine savaş ilan ettiler.*

Üçlü Pakt’a göre Almanya, Japonya bir saldırıya uğrarsa bu devlete yardım edecekti. Pearl Harbor baskını ile başlayan savaşta, Almanya’nın savaşa girmek yönünde hukuki bir yükümlülüğü yoktu. Buna rağmen Hitler, saldırıdan dolayı Japonya’yı tebrik etti ve dört gün sonra da 11 Aralık 1941’de ABD’ye savaş ilan etti. Bundan sonra İtalya ve ABD de birbirlerine savaş ilan ettiler.

22 Aralık: *Moskova’da Stalin ile İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Avrupa’nın gelecekteki statüsünü ve Türkiye’ye bırakılacak yerleri belirlediler.*

Almanya ile Sovyetler Birliği’nin birbirleriyle savaşa tutuşmalarından sonra İngiltere Sovyetler Birliği’ne yardım etmeye başladı ve iki devlet Almanya’ya karşı geliştirecekleri hareket tarzlarını birlikte belirlediler. Bunun için de sürekli görüşmelerde bulundular.

22 Aralık 1941’de Moskova’da Stalin ile İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Avrupa’nın gelecekteki statüsünü ve Türkiye’ye bırakılacak yerleri belirlediler. Buna göre; Oniki Ada, Bulgaristan’ın güney kısmı, Suriye’nin kuzeyinden bir kısım Türkiye’ye bırakılacaktı. Moskova’daki bu görüşmenin içeriği bir süre sonra Ankara’da duyuldu. Üstelik Türkiye’nin İspanya’daki büyükelçisi, Boğazların güvenliği açısından Ege Adaları’nın Türkiye’ye verilmesi gerektiğini söyledi. İnönü bu görüşmeleri şöyle değerlendirdi: “Stalin’in Eden’e yaptığı bu önerileri İngiliz büyükelçisi bana aktardığı zaman, ‘neye bedel’ diye sordum. ‘tarafsızlığa bedel’ diyorlardı. Hatta Amerika savaşa girdikten sonra da, bizi hırslandıracak, yani tutkuları kamçılacak hedef-

leri öne sürüyorlardı. Biz bütün bunları, harp zamanının temeli olmayan, gelip geçici hırslandırmaları olarak gördük”

Daha önce de İngiltere, bir Alman saldırısına karşı savunulamayacak olan Midilli, Sakız ve Sisam adalarının Yunanistan’ın da onayını almak koşuluyla Türkiye’ye bırakılmasını önermişti. Ancak Türk Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Türkiye’yi savaşa sürükleyebilecek olan bu öneriyi kabul edemeyeceği görüşünde olduğunu belirtmişti.

1 Ocak: *Almanya'ya karşı savaşı 26 devletin imzasıyla "Birleşmiş Milletler Demeci" yayınlandı.*

ABD'nin savaşa girmesi üzerine, iki devlet arasında yapılacak işbirliğini görüşmek üzere Churchill 22 Aralık 1941'de Washington'a gitti. Churchill ile Başkan Roosevelt arasında yapılan görüşmelerden sonra, Almanya'ya karşı savaşı 26 devletin imzası ile Birleşmiş Milletler Demeci yayınlandı. Bununla Atlantik Bildirisi ilkeleri aynen kabul edilmekle beraber aynı zamanda bu devletler, Mihver Devletlerine karşı zaferin kazanılmasına kadar işbirliği yapmayı öngörüyorlardı.

Bu suretle savaştan sonra kurulacak olan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün temelleri de atılmış oluyordu.

1 Ocak: *Naziler topladıkları Wannsee Konferansı'nda bütün Avrupa Yahudilerinin sistematik ve bilimsel bir şekilde yok edilmesini kararlaştırdılar.*

Naziler, bütün Avrupa Yahudileri'nin sistematik, bilimsel ve şuurlu bir şekilde yok edilmesine 1 Ocak 1942'de toplanan Wannsee Konferansı'nda karar verdiler. Konferansta: "Artık göç, yerini başka bir çözüm olasılığına bıraktı: Yahudilerin doğuya doğru boşaltılması, Hitler'in onayıyla kabul edilen çözüm. Buna mukabil bu çözümleri sadece geçici çareler olarak görüyoruz, fakat şimdiden itibaren Yahudi sorununun çözümü için kaçınılmaz olan pratik tecrübelerimizden istifade edeceğiz. Avrupa'daki Yahudi sorununun kesin çözümü, aşağı yukarı 11 milyon insana uygulanmalıdır. Sorunun kesin çözümü çerçevesinde Yahudiler doğuya taşınmalı ve iş hizmetlerine tahsis edilmelidir. İş kolonları halinde oluşturulan Yahudiler, kadınlar bir tarafa erkekler diğer tarafa olmak üzere yolları inşa etmek için bu topraklara getirileceklerdir. Tabii ki aralarından büyük bölümü fiziki eksikliklerinden dolayı yok olacaktır. Bütün bunlara direnmeyi başaranların en dirençli kesim olarak algılanması lazım. Bu yüzden bunların en sonunda kullanılması gerekiyor. Tarih tecrübesi bize

arta kalan bu doğal elitin yeni bir Yahudi rönesansının tohumlarını taşıdığını gösterdi. Kesin sonucun uygulanmasını genelleştirme amacıyla Avrupa batıdan doğuya elenecektir. Barınak sorunu ve diğer siyasî, sosyal mütalaalar bizi Bohemya ve Moravi'nin dahil olduğu Reich'in toprağından başlamaya götürdü."

15 Eylül 1935'te de Nurnberg Kanunları olarak bilinen ve Yahudilere yaşama hakkı tanımayan ırkçı yasalar resmen ilan edilmişti. 1941'de Alman istilasına başlanılmasından itibaren "Einsatzgruppen" diye adlandırılan özel gruplar, Alman ordusunun arkasından sistematik olarak Yahudileri öldürüyorlardı. Kiev yakınlarında Babi Yar'da iki gün içinde 50.000 kişi yok edilmişti.

Fakat 1942'den itibaren hadise yeni bir boyut kazanarak nihaî çözüm çerçevesinde mütalaa edilmeye başlandı. Bu, çok kısa sürede, maliyeti asgariye indirerek 12 milyon kişiyi yok etmek anlamına geliyordu. Bunu gerçekleştirebilmek için ölüm kampları kuruldu. Öldürülecek küçük bir grup insanın dışında bu kamplarda tutuklular bulunmuyordu. Tutukluların üzerindeki değerli eşyaları ve bütün elbiseleri çıkarıldıktan sonra 3 bin kişi gaz odasına istifleniyordu. Sonra odaya bırakılan Zyklon-B gazı birkaç dakika sonra maktulleri tanınmaz hale getiriyordu. Cesetler altın diş gibi son değerli eşyalardan temizlendikten sonra yakılıyordu. Bu yeterli olmadığı zamanlar ortak bir çukura gömülüyordu. Yirmiye yakın toplama kampı içinde altısı imha işlemleri için kullanılıyordu. Sadece bu kamplarda Baltık Devletlerinden, Yunanistan'dan, Fransa'dan, Ukrayna'dan ve bütün Avrupa'dan getirilen 3 milyon Yahudi yok edildi. Treblinka'da Auschwitz'de her gün 12-15 bin arası Yahudi yok ediliyordu.

11 Ocak: *ABD ile İngiltere, Japonya'ya göre Almanya'nın yenilgiye uğratılmasının önceliği olduğu konusunda anlaşmaya vardı.*

Amerikan kamuoyu, Pearl Harbor baskınının intikamının alınması için savaşın Uzakdoğu bölümüne ağırlık verilmesini istiyordu. Churchill ile Roosevelt ise önce Avrupa'da savaşmayı uygun buluyorlardı. Böyle yapılmadığı takdirde güçler bölünmüş olacaktı. Almanya'nın ABD'ye savaş ilanı, Amerikan kamuoyunu yumuşattı. Bunun üzerine ABD ve İngiltere 11 Ocak 1942'de Japonya'ya göre Almanya'nın yenilgiye uğratılmasının önceliği olduğu konusunda anlaşmaya vardılar. Amerikan ve İngiliz gemilerinin

işbirliği ile Almanya'nın ablukaya alınması, Almanya'nın havadan bombalanması ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne yardım etmesi konuları da anlaşmaya varılan diğer hususlardı.

20 Mayıs: *ABD ile Sovyetler Birliği arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Amerika'nın savaşa katılması ile Sovyetler Birliği hakkındaki olumsuz düşünceler değişmeye başladı. Ruslar, Alman Nazizmi'ne karşı savaşan kahraman bir ulus diye anılmaya başlandı. Bu sırada Sovyetler Birliği, ağır bir Alman baskısı altındaydı ve Batı Avrupa'da ABD ile İngiltere'nin açacağı yeni bir cephe ile bu baskının azaltılmasını istiyorlardı. Churchill ile Roosevelt, 23 Ağustos 1939 Paktı ile bu duruma Sovyetler'in neden olduğu gerekçesi ile başlangıçta bu görüşe karşı çıktılar. Fransa yıkılırken Sovyetler doğuda hareketsiz kalmıştı. Bu tartışmaya rağmen 20 Mayıs 1942'de ABD ile Sovyetler Birliği arasında ittifak antlaşması imzalandı. Bununla ABD, Sovyetler Birliği'ne geniş askerî yardım yapmaya başladı. Sovyetler Birliği, ABD'nin verebileceği ve İngiliz konvoylarının taşıyabileceği hemen hemen her şeyi aldı.

30 Mayıs: *İngiltere'nin, Köln üzerine yaptığı hava akınlarında, 20.000 kişi öldü.*

31 Ekim 1940'ta Almanya'nın başansızlığı ile sona eren İngiltere Muharebeleri'nden sonra Alman uçakları 1941 Mayıs'ı sonuna kadar, İngiltere'ye yapmakta oldukları hava akınlarına devam ettiler. 1941 Mart'ı geldiğinde, son on ay içinde Almanya 4.200 uçak, İtalya 1.100 uçak ve İngiltere de 1.800 uçak kaybetti.

1941 yılı sonunda Amerika'nın savaşa girmesiyle, 1942 yılında İngiltere'nin Almanya'ya yaptığı hava akınları hem arttı ve hem de şiddetlendi. 30 Mayıs 1942 günü Köln üzerine yapılan bir buçuk saatlik akında 2.700 ton bomba atıldı, Köln'deki kimya endüstrisi büyük hasara uğratıldı ve 20.000 kişi öldü.

3-5 Haziran: *Japonlar ile Müttefikler arasında, Midway Deniz Savaşı yapıldı. Bu savaşta Japonlar, ağır bir yenilgi aldılar. Böylece Japonya'nın Pasifik'teki ilerleyişi durduruldu.*

Japonya, savaşa katıldıktan sonra Gilbert, Guam ve Wake adaları ile Hong Kong'u ele geçirdi ve Malezya, Filipinler ve Borneo'ya çıkarma yaptı. 1942 Nisan'ında bütün Filipinler, Mayıs 1942 ortalarında Birmanya, Şubat ve Mart'ta Cava ve Sumatra, yine Şubat ayında Singapur Japonların eline geçti. Singapur'la birlikte 70.000 kişilik bir İngiliz kuvveti de Japonlara esir düştü. Japonlar Ocak ayı sonunda da Borneo, Celebes adalarını ve Yeni Britanya'yı işgal ettiler.

Birmanya'nın Japonya işgali altına düşmesi, Hindistan bakımından çok tehlikeliydi. Bu sebeple bu tehlikeyi önlemek için Hindistan'dan ve Chiang Kai-shek vasıtasıyla Çin'den karşı taarruza geçildi. Pasifik'teki Japon yayılması da deniz savaşları ile önlendi.

1942 Şubat'ında Cava Denizi'nde yapılan bir deniz savaşını Japonlar kazandı. 7-8 Mayıs 1942'de yapılan Mercan Denizi savaşında Japonya, az kayba uğramakla beraber savaşta zafer elde edemedi. 3-5 Haziran 1942'de yapılan Midway Deniz savaşı ise Japonya için ağır bir darbe oldu. Japonlar 4 uçak gemisi, 4 kruvazör, 8 nakliye gemisi ve 250 uçak kaybettiler. 13 Kasım 1942'de yapılan Guadalcanal savaşında da Japonya 28 gemi kaybetti.

Bu deniz savaşları ile Japonya'nın Pasifik'teki ilerleyişi durduruldu.

22 Ağustos: *Alman ordularıyla Sovyet orduları Stalingrad'da karşı karşıya geldiler. Stalingrad Muharebesi denilen bu savaş, Rusların zafriyle sonuçlandı.*

Almanya Moskova yönünde yaptığı saldırılarda başkenti düşüremediyse de, güney yönünde yeni bir saldırıya geçti. Amacı Kafkaslar'ı alıp İran'a geçmek (böylece petrol kaynakları kazanılacak ve Batılıların İran yoluyla Sovyetler'e yaptığı yardım kesilecekti) Türkiye'yi sarmak, oradan da Hindistan'a inmekti. Bu arada Japonlar da Birmanya'ya kadar gelmişlerdi. Almanya'nın bu hamlesi başarılı olursa Hindistan, Japonya ile birleşecekti.

Alman ordusu 1942 Mayıs'ında Kırım'ı ele geçirdi ve Kafkaslar'a girdi; Maikop petrol bölgesi düştü. Böylece Almanya, Sovyet nüfusunun 1/3'ünün oturduğu toprakları, kimya endüstrisinin 1/3'ünü, kömür ve elektrik kaynaklarının yarısını ele geçirmiş oldu. Buna karşılık Sovyet Rusya ordularını geri çekerek Stalingrad'da topladı. 22 Ağustos 1942'de iki ordu Stalingrad'da karşı karşıya geldi ve Cermenlerle Slavlar burada bir ölüm kalım savaşı yaptılar. Alman generali Paulus, savaşı kazanamayacağını anlayıp daha

çok kayıp vermemek için geri çekilmeyi planlamışsa da, Hitler'in ısrarı üzerine savaşı sürdürdü. Hitler inatla bu şehri almak istedi, ancak Stalin kendi adını taşıyan bu şehrin savunulması için elinden geleni yaptı. Son ve en şiddetli safha 24 Kasım'da başladı. Stalingrad düşürülemediği gibi Ruslar Ocak 1943'ten itibaren karşı taarruza geçtiler. 31 Ocak 1943'te Alman generali Paulus teslim oldu. 2 Şubat'ta 6. Alman ordusu 190.000 kişilik bir kuvvetle esir edildi.

Alman birliklerinin püskürtülüp 24 generaliyle esir edildiği Stalingrad muharebesi, doğu cephesindeki savaşın, belki de İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktası oldu. Stalingrad savaşına kadar Almanya Avrupa'nın dışına çıkmaya çalışmaktaydı, şimdi Müttefikler Avrupa'ya girmeye çalışacaklardır.

11 Kasım: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda 4305 sayılı yasa ile "Varlık Vergisi" kabul edildi.*

Ekonomik durumu iyi olmayan ve savaş dolayısıyla yeni kaynaklara ihtiyaç duyan Türkiye, bunun için değişik bir vergi salarak ekonomisine yeni kaynak aktarmak istedi. Bu amaçla Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda 4305 sayılı yasa ile "Varlık Vergisi" kabul edildi.

Varlık Vergisi alınacak başlıca üç kesim öngörülmüştü. Tüccar, emlak ve akar sahipleri, büyük çiftçiler. Alınacak vergiler, oluşturulacak komisyonlarca 1941 kayıtlarına göre belirlenecekti. Yıllık toplam geliri 2.500 TL olan, bina ve vergide kayıtlı değeri 5.000 TL olan arsa sahipleri yükümlü tutulacaktı. Şirketler ve kazanç dağıtan kooperatiflerde vergi miktarı 1941 saf kazancının %50'sinden aşağı, anonim şirketlerde ise %70'den çok olamayacaktı. Büyük çiftçiler varlıklarının %5'ini vergi olarak vereceklerdi. Bu iş için kurulan komisyonlar vergi miktarlarını 15 gün içinde belirleyecekler ve komisyon kararları kesin olacaktı, bunlara karşı dava açılmayacaktı. Yükümlülükleri belirlenenler, belirlenen miktarı 15 gün içinde ödemek zorundaydılar. Bir ay içinde vergilerini ödemeyenler, bedensel yeteneklerine göre askerî nitelik taşımayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacaktı. Çalışma karşılığında ödenen ücretin yarısı vergi borcu için kesecekti. Ancak 55 yaşından büyük erkeklerle kadınlar çalıştırılmayabilecekti.

Yasaya göre; Varlık Vergisi ödeme süresi bittiğinde, borçlarını ödeyemeyenlerin mallarına el konulması kararlaştırıldı. Bu yolla da öngörülen mik-

tar sağlanamazsa yükümlülerin bedenlen çalıştırılmaları uygun görüldü. Çalıştırma yeri olarak da Erzurum'un Aşkale istasyonu seçildi.

Bu durumda olup da borçlarını ödeyemeyen ve İstanbul'daki azınlıklardan oluşturulan 17 kişilik ilk kfile, 27 Ocak 1943'te trenle Aşkale'ye gönderildi. Sonradan gelenlerle birlikte oraya gönderilenlerin sayısı 1.200'e yükseldi. Bunlar, İran'a giden transit karayolunda taş kırmak ya da karla kaplı yerleri temizlemekle görevlendirildiler. Bedenen çalışacaklar için 250 kuruş ücret belirlendi, bunun 60 kuruşu kesildi. Geriye kalan 190 kuruşun yarısı yeme içme bedeli, öteki yarısı ise vergi borcuna karşılık sayıldı.

Kabul edilen başka bir yasa ile çalışmaya gönderilenler yaklaşık bir yıl sonra serbest kaldılar.

5 Aralık: *Almanya, Türkiye'nin kendi aleyhlerine savaşa girmesini önlemek için, Türk kamuoyunu etkilemek üzere ödenek tahsis etti.*

Kahire görüşmelerinden sonra Türk kamuoyunda, basında ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Almanya aleyhinde savaşa girmekten yana bir görüş ortaya çıkmaya başladı. Bunun üzerine Türkiye'nin savaşa Müttefikler yanında girmesinin Almanya açısından doğurabileceği mahzurları bilen Almanya harekete geçti. Savaşa Almanya aleyhinde girilmesinden yana olanlara karşı Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türkiye'deki kendi yandaşlarını memnun edebilmek için Ankara'daki elçisi Franz Von Papen'e 5 Aralık 1942'de yazdığı bir mektupta, "Türkiye'deki dostlarımızı" destekleyebilmek için "5 milyon altın reichmark" göndermek gereğini duyduğunu bildirdi.

23 Aralık: *Müttefik kuvvetleri Trablus'a (Tripoli) girdiler.*

Rus-Alman savaşının çıkmasından sonra Almanya, önemli bir kısım kuvvetini Sovyet cephesine gönderdiği için Kuzey Afrika'ya takviye kuvvet göndermedi. Bundan dolayı Afrika cephesinde birkaç ay duraklama oldu. İngilizlerin taarruzlarına karşılık Almanlar Ocak 1941'de karşı taarruzda bulunarak İngilizleri gerilettiler. Mayıs 1942 sonunda tekrar başlayan Alman taarruzuyla Haziran sonunda İskenderiye'nin 20 mil kadar batısında bulunan El-Alamein'e ulaşıldı. Artık Mihver'in Kahire'ye girmesi an meselesi sayılıyordu. Mısır'ın ele geçirilmesi halinde bütün Ortadoğu petrolü Mihver'in eline geçmiş olacaktı. Mareşal Rommel komutasındaki Mihver orduları 1 Temmuz'dan itibaren, İngilizlerin kuvvetli bir savunma kurdukları

El-Alamein cephesinde tekrar taarruza geçtiler. Taarruz iki ay devam etti. Alman kuvvetleri karşısında General Montgomery komutasındaki İngiliz kuvvetleri inatçı bir mukavemet gösterdiler: İngiliz cephesi sökülemedi.

23 Ekim 1942'den itibaren General Montgomery Mihver cephesine karşı taarruza başladı. Taarruz başarılı oldu ve Mihver kuvvetleri gerilemeye başladı. 23 Aralık 1942'de Müttefik kuvvetleri Trablus (Tripoli)'a girdiler. Böylece Libya'nın tamamına yakını Müttefiklerin eline geçti.

1943

14-24 Ocak: *Roosevelt ile Churchill arasında, Kazablanka Konferansı yapıldı.*

14-24 Ocak 1943'te Roosevelt ile Churchill arasında Kazablanka'da yapılan Konferansa Stalin de davet edildi, fakat gelmedi. Fransız generallerinden de Gaulle ile Giraud'ın da hazır bulunduğu toplantıda, bütün stratejik ve diplomatik sorunlar ele alındı, Fransız birliklerinden yararlanılması görüşüldü. Başkan Roosevelt'in "kayıtsız şartsız teslim" konferansı dediği toplantı sonunda;

1. Sovyet Rusya üzerindeki baskıyı hafifletmek için Sicilya'ya çıkarma yapılması.
2. Balkanlarda ikinci bir cephenin açılması, bunun için de Türkiye'nin savaşa katılması için gerekli askerî hazırlıkların yapılması.
3. Almanya'nın mukavemeti yeteri kadar zayıflayınca, Avrupa'da da bir cephe açılması.
4. Almanya, Japonya ve İtalya kayıtsız şartsız teslim oluncaya kadar mücadeleye devam edilmesi kararlaştırıldı.

Kazablanka Konferansı bu suretle Müttefik Devletlerin siyasî birliğini sağlamamakla beraber, stratejik yönden uyum sağladıkları bir toplantı oldu.

30 Ocak-1 Şubat: *İngiliz Başbakanı W.Churchill, Türkiye'nin katılımıyla Balkanlarda yeni bir cephenin açılmasını sağlayabilmek için Adana'da Yenice İstasyonu'ndaki bir vagon içinde İnönü ile görüştü.*

Kazablanka Konferansı sonunda alınan kararlardan biri de Türkiye'nin savaşa katılması için gerekli hazırlıkların yapılması idi. Churchill, Türkiye'nin 1943 Ağustos'una kadar savaşa katılması için yollar hazırlamak amacı ile 30 Ocak 1943'te Adana'ya geldi. Türkiye'yi ise Churchill'le görüşmeye iten sebeplerin başında, Almanya'nın Stalingrad'da uğradığı yenilgi ve muharebelerin Almanya aleyhine dönmesi üzerine Türk devlet adamlarının

Balkanlar konusunda duydukları korku ve Balkanların bu değişen durumunu Churchill'le görüşmek istemeleriydi. Bu amaçla İnönü ile Churchill 30 Ocak-1 Şubat 1943'te Adana'da Yenice istasyonunda bir vagon içinde görüştü.

Bu görüşmede Churchill, İtalya'ya karşı bir cephenin açılacağını, onun yenilgiye uğratılmasıyla Sovyetler'in kuzeyden harekete geçeceklerini belirterek Türkiye'nin de Müttefikler yanında savaşa katılmasını istedi. Buna karşılık İnönü Türkiye'nin, Almanya'nın yenilmesiyle daha da güçlenecek olan Sovyet Rusya'ya karşı güvensizliğini belirtti ve Türk ordusunun savaş araç ve gereçlerinin yetersizliğinden, eksiklerin biran önce giderilmesi gerektiğinden bahsetti. Bu şartlarda savaşa girilmesinin mümkün olamayacağını söyledi. Buna karşılık Churchill, Türk ordusunun modern silahlardan yoksun bulunduğunu gördüğünü, bu nedenle Türkiye'nin şimdiye kadar izlediği politikayı anladığını belirttikten sonra, Türkiye savaşa girmek zorunda kalırsa İngiltere ve Amerika'nın Türkiye'ye en aşağı 25 uçak filosu gönderebileceğini söyledi. Aynı zamanda Amerika ve İngiltere'nin Türkiye'yi savaş sonrası meselelerinin konuşulacağı barış konferansında tam ortak olarak görmek istediklerini de ifade etti. Ancak Türkiye savaş dışı tutumunu değiştirmek istemedi.

Türkiye'nin Churchill'in isteğine rağmen savaş dışı durumunu değiştirmek istemeyişinin nedenlerinden biri de Müttefik Devletlere tam anlamı ile güvenmemesidir. Von Papen bir toplantıda Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun kendisine şunları söylediğini kaydetmektedir: "Bu dünya çapında ihtilaf beklenmedik bütün unsurları taşımaktadır. Batılıların birinin Rusya ile ayrı bir anlaşma ile durumunu kuvvetlendirmesi ya da Rusya'nın bir gün Almanya ile anlaşması, üzerinde durulacak ihtimallerdir. Türk dış politikası, her türlü ihtimali dikkate almalı ve savaşan tarafların hepsi ile dost kalmalıdır."

Adana'da istediğini elde edemeyen Churchill, sonradan yazdığı anılarında görüşmeler sırasında şöyle düşündüğünü açıklamaktadır: "Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamakla hata ettik. Ortadoğu'da kuvvetli bir Türkiye lazımdı. Acaba şimdi yine Türkiye'nin çekirdek olacağı bir birliği bu topraklarda kuramaz mıyız?"

12 Mayıs: *Tunus'taki 252.000 kişilik Mihver kuvveti, 16 Alman ve 10 İtalyan generaliyle beraber Müttefiklere teslim oldu.*

8 Kasım 1942 günü General Eisenhower komutasındaki Amerikan kuvvetleri, Fas'ın Atlantik kıyıları ile Cezayir kıyılarına çıkmaya başladılar. Bunun amacı, Almanya'nın İspanya üzerinden yapabileceği bir hareketi önlemektir. Amerikan kuvvetlerine Cezayir'deki Vichy kuvvetleri de katıldı. Bu şekilde oluşturulan kuvvetler Cezayir'i ele geçirdikten sonra Tunus'a saldırdılar ve burasını ele geçirdiler; 12 Mayıs 1943'te Tunus'taki Mihver kuvvetleri Müttefiklere teslim oldu. Mihver kuvvetlerinin sayısı 252.000 kişi, 16 Alman ve 10 İtalyan generali idi.

Böylece Kuzey Afrika muharebeleri sona erdi ve Akdeniz'in güney kıyılarına Müttefikler egemen oldular.

12-26 Mayıs: *Roosevelt ile Churchill arasında Washington Konferansı yapıldı.*

12-26 Mayıs 1943'te Roosevelt ile Churchill Washington'da bir araya geldiler. Şifre adı dolayısıyla Trident Konferansı da denilen bu konferansta, Kuzey Afrika cephesinin kapanması üzerine alınacak yeni tedbirler görüşüldü. Buna göre;

1. İtalya'nın saf dışı kılınması için bu memleketin işgali. Bu işgal gerçekleşirse, Almanya'nın bütün Balkanlardaki durumu zayıflayacak, Almanya'nın Balkanlara yeni kuvvet göndermek zorunda kalması dolayısıyla Rusya üzerindeki baskısı hafifleyecek ve aynı zamanda durumunu daima İtalya'ya göre ayarlayan Türkiye'nin savaşa katılması da mümkün olacaktı ki, böyle bir durumda, Romanya petrollerinin bombardımanı için Türk havaalanlarının kullanılması sağlanabilecekti.
2. İkinci cephenin Fransa'da açılması işi, 1944 ilkbaharında tamamlanacaktı.
3. Savaş sonrası düzeni için Churchill tarafından ileri sürülen şu fikirler kabul edildi: Barışı koruma sorumluluğu ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin'e verilecektir. Bu dört devletin teşkil ettiği Dünya Konseyi'ne bağlı olmak üzere; Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu Bölge Konseyleri kurulacaktır. Avrupa'da bir Konfederasyon kurulacak ve bu, Tuna, Balkan ve İskandinav Federasyonlarını ihtiva edecektir. Türkiye, Balkan Federasyonuna dahil olacaktır. İngiltere ile Rusya arasında da kuvvetli bir Fransa bulunacak ve ayrıca Polonya ile Çekoslovakya, Sovyetler'le iyi geçineceklerdir.

22 Mayıs: *Enternasyonal Yürütme Komitesi III. Enternasyonal'i lağvetti.*

Birleşik Amerika savaşa katıldıktan sonra gerek İngiltere ve gerekse Sovyetler Birliği'ne geniş askerî yardımlar yapmaya başlamıştı. Bu ise Sovyetler'i garip bir duruma düşürdü. Ortada bir III. Enternasyonal vardı ve bu milletlerarası komünizm teşkilatı, her şeyden önce İngiltere ve Amerika gibi kapitalist memleketlere yöneltilmişti. Halbuki şimdi Sovyet Rusya'nın savaş gücü, ancak bu kapitalist memleketlerin yardımı ile sağlanabilmekteydi. Bu garip duruma son vermek ve Roosevelt ve Churchill'in bir dünya komünist zaferinden korkmalarını önlemek için, III. Enternasyonal'in yürütme komitesinin prezidyumu 22 Mayıs 1943'te aldığı bir kararla, "somut tarihi durumun özellikleri ile bu durumdan doğan meselelerden ötürü" ve "bütün memleketlerde Komünist partileri ile bunların öncü kadrolarının eriştiği siyasal olgunluğu göz önünde tutarak" III. Enternasyonal'i lağvetti. Ayrıca Metropolit Sergius, Ortodoksların patriği atanmak suretiyle parti ile kilise arasında yeniden barış sağlandı.

10 Temmuz: *Müttefikler Sicilya'ya asker çıkartarak burayı işgal ettiler.*

Müttefikler, Kuzey Afrika'yı ele geçirdikten sonra İtalya'yı işgal etmek ve Mihver Devletlerine karşı güneyden bir cephe açmak için Haziran ayında Sicilya'ya hava saldırısında bulundular ve stratejik Pantellaria ve Lampedusa istihkâmlarını yok ettiler. Daha sonra 10 Temmuz 1943'te Sicilya'ya 160.000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. İtalya'nın kuzeyine doğru ilerleyen Müttefikler, Ağustos ayı içinde bütün adanın işgalini tamamladılar. Mihver kuvvetleri bu savaşta 100.000 esir verdiler.

24 Temmuz: *Büyük Faşist Konseyi Mussolini'yi iktidardan düşürdü.*

Müttefiklerin Sicilya çıkarması, İtalya'nın iç durumunda büyük bir değişiklik meydana getirdi. İtalya'nın savaşın başından beri peş peşe uğradığı başarısızlık, İtalyan halkında rejime karşı bir hoşnutsuzluk uyandırmıştı. Sicilya çıkarması üzerine 24 Temmuz 1943 günü toplanan Büyük Faşist Konseyi 10 saatlik tartışmalardan sonra Mussolini'yi iktidardan düşürdü. Bunun üzerine Mussolini istifa etmek zorunda kaldı. Yeni hükümetin başına Genelkurmay Başkanı Mareşal Badoglio geçti. Tutuklanan Mussolini Abruzzes dağlarında bir otele hapsedildi. Faşist Partisi lağvedildi.

Böylece İtalya'da, 30 Ekim 1922'de Faşist Partisi'nin Kara Gömleklileri'nin Napoli'den Roma'ya yürüyerek Mussolini'yi iktidara getirmelerinden bu zamana kadar geçen süre içerisinde kesintisiz yaklaşık yirmi bir yıl iktidarda kalarak ülkesini diktatörce idare ettikten sonra İtalya'yı İkinci Dünya Savaşı'na da sokan Mussolini liderliğindeki Faşist Partisi dönemi sona erdi.

14-24 Ağustos: *Churchill ile Roosevelt arasında Quebec Konferansı yapıldı.*

Bu konferans, İtalya'da Mussolini'nin birdenbire düşmesiyle ortaya çıkan yeni durum karşısında, ikinci cephe meselesini yeni bir açıdan ele almak amacı ile Churchill ile Roosevelt arasında 14-24 Ağustos 1943'te Quebec'te yapıldı. Görüşmelerde, Almanya'nın silahsızlandırılması ve kontrol altına alınmasını öngören bir plan kabul edildi. Ayrıca Churchill, İtalya'da ortaya çıkan yeni durum dolayısıyla ikinci cephenin Fransa yerine, Türkiye'nin de savaşa katılmasıyla Balkanlarda açılmasında çok ısrar etti, fakat bu görüşünü kabul ettiremedi. İkinci cephenin Fransa'da Normandiya kıyılarında açılmasına karar verildi ve bunun hazırlanması sorumluluğu da Amerikalılara bırakıldı.

Churchill'in görüşüne göre; İtalya ve Balkanlar yönlerinden Avrupa'ya çıkacak olan Müttefikler, Rusya'nın da doğudan ilerlemesi ile Almanya karşısında kuvvetli bir stratejik üstünlüğe sahip olabileceklerdi. Bu sebeple, savaş dışı durumunu ısrarla devam ettirmek isteyen Türkiye'yi daha fazla zorlamamak, fakat buna karşılık Balkanlar'da açılacak ikinci cephe için gerekli olan Türk havaalanlarının Müttefiklerce kullanılmasını istemek ve baskıyı bu yönde yapmak mümkündü. Yine Churchill'e göre; Balkanlar'da bir cephe açılması, Müttefiklerin Balkanlar'a Sovyetler Birliği'nden daha önce girmelerini gerçekleştirecek ve böylece savaş sonrasında Balkanlar'ın komünizme karşı korunması da imkân dahiline girecekti.

3 Eylül: *İtalya ile Müttefikler arasında mütareke imzalandı; kısa bir süre sonra İtalya Almanya'ya savaş ilan etti.*

İtalya'da, Mussolini'nin ardından hükümetin başına geçen Mareşal Badoglio, İtalya'nın savaşa devam edeceğini ilan etmekle beraber, diğer yandan da İspanya vasıtasıyla barış için Müttefikler nezdinde teşebbüste bulundu. Müttefiklerin bunu kabul etmesiyle mütareke 3 Eylül 1943'te imzalandı.

Buna göre İtalya müttefik kuvvetlerine her türlü kolaylığı gösterecek, İtalyan donanması Müttefiklere teslim edilecek ve İtalya hiçbir şekilde Almanya'nın yanında savaşmayacaktı.

İtalya Müttefiklerle yaptığı mütareke sonucu savaştan çekildikten sonra 13 Ekim 1943'te Almanya'ya savaş ilan etti.

Badoglio Hükümeti mütarekeyi imzalamakla beraber, İtalya'daki Alman kuvvetleri mukavemete devam ederek Kuzey İtalya'yı işgal ettiler. Bu sebeple Müttefikler 3 Eylül'de Calabria'da Reggio'ya, 9 Eylül'de de Napoli'nin biraz güneyindeki Salerno ve Taranto'ya çıkarma yaptılar. 12 Eylül'de Almanlar Mussolini'yi Abruzzes dağlarından bir hava harekâtıyla Almanya'ya kaçırdılar. Alman kuvvetleri yarımada gerilemekle beraber, Müttefiklerin Roma'ya girmesi 4 Haziran 1944'te mümkün olabildi.

İtalya'nın savaştan çekilmesi Almanya için bir darbe oldu. Şimdi bütün Akdeniz hemen hemen Müttefiklerin egemenliği altına giriyor ve Almanya İtalyan donanmasından yoksun kalıyordu. Bundan da önemlisi, İtalya'nın çökmesiyle birlikte Yunanistan ve Yugoslavya'da millî kurtuluş hareketleri faaliyete geçiyordu.

19-30 Ekim: *Savaşta meydana gelen son gelişmeleri görüşmek, alınacak önlemleri belirlemek ve aralarında uyumu sağlamak üzere ABD, İngiltere, Sovyet Rusya ve Çin Dışişleri Bakanları Moskova Konferansı'nda bir araya geldiler.*

İkinci cephenin açılması meselesinde Batılıların ağır davrandıkları, bunun ise Batılıların, Sovyetler'in Almanya tarafından yıpratılmasını istemelerinden kaynaklandığını düşünen Ruslar, kendilerine Amerikan yardımının derhal başlamasını istediler ve bunun üzerine Batılılar durumu açıklamak üzere Moskova'ya dışişleri bakanlarını gönderdiler. 19-30 Ekim 1943'te toplanan Moskova Konferansı kararları şu noktalarda toplandı:

1. *Savaşın Kısaltılması:* Bunun için Ruslar ikinci cephenin en geç 1944 ilkbaharında açılmasını, Almanya'nın bombardımanı için İsveç havaalanlarının kullanılmasını ve Türkiye'nin savaşa girmesini istediler. İsveç isteği hariç, diğer iki istek kabul edildi. Türkiye'nin savaşa sokulmasının kabulü Sovyetler'i son derece memnun etti ve Türkiye savaşa katılması halinde ikinci cephenin birkaç ay gecikmesine razı olacaklarını söylediler.

2. *Dört Devlet Deklarasyonu:* Burada söz konusu dördüncü devlet Çin'di. Deklarasyon Amerika tarafından teklif edildi. Ruslar, Çin'in çıkarılmasını istemişlerse de bu istekleri kabul edilmedi. Bu deklarasyonla dört devlet, savaştan sonra barışın korunması ve silahsızlanma konularında işbirliğine devam edeceklerini belirtmekteydiler. Bu, Amerika'nın artık infirad politikasından ayrılacağı ve Sovyetler'in de Batılılarla işbirliğine devam edeceği anlamına geliyordu.
3. *Nüfuz Alanları:* Dört devlet savaştan sonra nüfuz alanı kurma politikası gütmeyeceklerdi. Buna karşılık Ruslar, Avrupa'da federasyonlar kurulmasını kabul etmediler.
4. *Sömürgeler:* Bütün sömürgeler, milletlerarası vesayet rejimi altına konacaktı.
5. *Savaş Suçluları:* Almanya'nın işgal altında tuttuğu memleketlerde zulüm ve işkence yapmasını önlemek için, savaş suçlularının cezalandırılacağı ilan edildi.

22 Kasım: *Fransız mandası karşısında bağımsızlık isteklerine karşı koyamayan Fransa, Lübnan'ın ve Suriye'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.*

Suriye'deki Araplar ve onlara katılan Dürziler 1925 yılında Fransız manda rejimine karşı bir isyan başlattılar. Buna karşılık Lübnan Hristiyanları, Dürzileri, hatta Müslümanları değişen ölçülerde de olsa Fransız manda idaresiyle ilişki işbirliği içinde bulundular. Bu gruplar sonradan daha fazla otonomi istediler. Bunun üzerine ülkedeki bütün din ve mezhep temsilcilerinin katılımıyla 23 Mayıs 1926'da bir anayasa kabul edildi. Anayasayla Lübnan sınırlı bir otonomiye kavuştu.

Ancak Fransız manda rejimi Lübnan'daki mezhepler arasında bazı sorunlar yarattı. "Büyük Lübnan" diye toprakları genişletmek suretiyle Fransız yönetimine alınan ülke, güney sahillerindeki Sur ve doğudaki Beka vadisini de kapsamaması nedeniyle bu yörede yaşayan çok sayıda Sünni ve Şii Müslüman'ı da içerisine almıştı. Cumhurbaşkanlığı dahil birçok üst düzeydeki görevlerin Hristiyanların elinde oluşu ve Fransızlara yakın Lübnan Hristiyanlarının ülke yönetiminde söz sahibi olmaları Müslümanların pek hoşuna gitmemişti. Müslümanlar kendilerini Hristiyan egemenliğinde ve diğer Arap dünyasından kopmuş olarak görüyorlardı. Bu durum Müslümanların yoğun

olarak yaşadıkları bölgelerde Suriye'ye bağlanma düşüncesi doğurdu. Yeni Lübnan devletindeki topraklar üzerinde 19. yüzyıldaki sayısal ve niteliksel önemlerini kaybeden Dürziler ile Arap milliyetçiliği fikrini zaman zaman belirli ölçülerde destekleyen Grek-Ortodokslar da Müslümanların bu düşüncesine sempati gösterdiler. Bunun yanında liderliğini Edde'nin yaptığı ve Lübnan'ı tamamen Fransızların himayesinde tam bir Hristiyan devleti olarak görenlere karşılık; liderliğini Huri'nin yaptığı Lübnan Müslümanlarının Suriye ile birleşme düşüncesi ve Arap milliyetçiliği fikirlerinin ancak Hristiyanların kendilerine yaklaşması ve bazı tavizler vererek işbirliğinde bulunması ile giderilebileceği düşüncesinde olanlar da vardı. Bu iki düşünce arasındaki rekabet 1930'lu yılların başında daha da şiddetlendi ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine yansıdı. Gelişmelerden endişe duyan Fransız Yüksek Komiseri, 9 Mayıs 1932'de anayasayı askıya aldığını ve Lübnan Meclisini feshettiğini açıkladı.

1943

Anayasanın askıya alınmasının özellikle Lübnanlı mezhep ve liderlerin muhalefeti ile karşılaşması ve içerden gelen baskılar sonucu Fransız Yüksek Komiseri anayasayı kısmen yürürlüğe koyduğunu ilan ederek, 1934'te yeni bir meclisin seçilmesine izin verileceğini açıkladı. Ancak 1937 yılına kadar yeni bir seçim yapılmadı. Bunun üzerine Huri, Fransız manda rejiminin sona erdirilmesi için Lübnan ile Fransa arasında doğrudan müzakereler yapılması görüşünü savunmaya başladı.

Mart 1936'da Suriye'nin geleceği için Beyrut'ta Fransız-Suriye görüşmeleri başlamıştı. Bu görüşmelerden yararlanan bazı Müslüman gruplar Beyrut, Trablusşam ve Sayda'da gösteri ve grevler başlatarak, Suriye ile birleşme taraftarı Arap milliyetçilerini harekete geçirdiler; ülkede yer yer ayaklanmalar baş gösterdi. Ancak bunun karşısında bulunan muhalif Hristiyanlar da harekete geçtiler. Kasım 1936'da özellikle genç Hristiyanların katıldıkları "Falanjist Parti" kuruldu ve liderliğine de Pierre Cemayel getirildi. Bu kez Müslümanlar da bu partiye tepki olarak "Najjida" isminde bir askerî örgüt ile ülke Müslümanlarının haklarını savunacak bir "Müslüman Dayanışma Konseyi" kurdular.

Fransa ile Suriye arasında süren görüşmeler 9 Eylül 1936'da bir anlaşma ile sonuçlandı. Anlaşma, Lübnan ve Suriye'nin barışta ve savaşta Fransa ile müttefik olmasını, topraklarının ve karasularının Fransa tarafından askerî amaçlarla kullanılabilmesini öngörüyordu. Ayrıca Lübnan ve Suriye orduları

Fransa gözetiminde olacak, Fransa ordu için teknik ve danışmanlık hizmetleri sağlayacak, iki devletin diğer ülkelerdeki çıkarları Fransız diplomatik misyonlarınca gözetilecek ve korunacaktı.

Bütün bu esasları ve bazı teknik ayrıntıları düzenleyen anlaşma, Cumhurbaşkanı Edde ile Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiseri arasında bir mektup teatisi suretiyle yapıldı. Anlaşmanın ekinde, Lübnan'ın bütün ülke yönetimi ve üst düzeydeki görevlerinde, ülkedeki din ve mezheplerin adil biçimde temsil edileceğine dair bir garantiyi ihtiva eden özel bir bölüm vardı. Bu bölüm ilerde mezhepler arasında devam edecek olan iktidar mücadelesinde devamlı atıfta bulunacak bir husus oldu. 13 Kasım 1936 tarihinde Lübnan Meclisi'nde tüm mezhep temsilcilerinin olumlu oyları ile ve oybirliğiyle kabul edilen anlaşma 1937 yılı başından itibaren yürürlüğe girdi. Sözü edilen anlaşma çeşitli nedenlerle 1939 yılına kadar Fransız Parlamentosu'nda onaylanamadı. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi onaylamayı daha da geciktirdi. Buna rağmen Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiseri fiiliyatta anlaşmanın birçok hükümlerine bağlı kalarak 4 Ocak 1937'de anayasayı yeniden tam olarak yürürlüğe koyduğunu ilan etti. Aynı gün Cumhurbaşkanı Edde de Müslüman bir milletvekili olan Hayreldin el-Abdab'ı başbakan sıfatıyla bir kabine kurmakla görevlendirdi. Daha önceleri bir Arap milliyetçisi olarak tanınan Abdab bu görüşü terk ederek "Ulusal bir Lübnan" temasını işlemeye başlamış ve bağımsız bir Lübnan'da tüm mezhepleri işbirliğine davet eden bir tutum takınmıştı. Esasen 1930'lu yıllarda, Lübnan Müslümanları arasındaki Arap milliyetçiliği akımı zayıflamış, Abdab'ın yeni görüşü doğrultusunda düşünenlerin sayısı artmıştı.

1937'de Abdab'ın başbakan olarak atanmasından sonra Lübnan'da çok sonraları da devam edecek olan cumhurbaşkanının Maruni, başbakanın Sünni Müslüman olması geleneği kabul gördü. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesini bahane ederek Fransız Yüksek Komiseri 21 Eylül 1939'da Meclis ve kabineyi feshetti ve anayasayı yeniden askıya aldı. Savaşın ilk yıllarında Müttefiklerin Almanlara yenilgisi ve 1940'ta Fransa'nın Almanya tarafından işgali, Lübnan'daki siyasal gelişmeleri de etkiledi. Savaşın Lübnan'da doğurduğu bunalım ve yiyecek sıkıntısı halkın Edde rejimine karşı ayaklanmasına yol açtı. İyice yıpranan Edde, duruma hâkim olamadı ve istifa etti.

Savaş sırasında 8 Haziran 1941'de Fransız-İngiliz ortak kuvvetleri Suriye, Lübnan ve Filistin'i işgal etmeye başladı. İşgalde Müttefikler Suriye ve

Lübnan'ın bağımsızlığını kabul edeceklerini de bildirdiler. Ardından Fransızlar 27 Eylül'de Suriye, 26 Kasım'da da Lübnan'a bağımsızlık vereceğini resmen ilan etti. Ancak bunu hemen gerçekleştirmekten kaçındılar. 1942 yılında İngilizler Lübnan ve Suriye'de genel seçimlerin yapılması için Fransızlara baskı yapmaya başladılar. İki devletin de bağımsızlığını şeklen tanımış olan Fransa, bu baskılar karşısında 25 Mart 1943'te anayasanın yeniden yürürlüğe girdiğini açıkladı. Seçimler 1943'te yapıldı ve Hristiyan Huri ve Müslüman Sulh ailesinin öncülüğünü yaptığı yeni Arap milliyetçiliği görüşü taraftarları mecliste çoğunluğu sağladılar.

Yeni hükümet, 8 Kasım 1943'te anayasadaki Fransız mandasına ait hükümleri kaldırdı. Bunun üzerine Fransızlar başbakan ve cumhurbaşkanını tutukladılar, anayasayı askıya aldılar ve meclisi feshettiler. Bu gelişmeler, bağımsızlıkları için kararlı olan Lübnan halkını harekete geçirdi. Bütün etnik gruplar bir araya gelerek ülke çapında genel grev ilan ettiler. İçerideki tepkilere ilaveten ABD ve İngiltere de Lübnan'a tam bağımsızlık verilmesi için baskı yapmaya başladı. Bu baskılara karşı koyamayacağını anlayan Fransa, Lübnanlıların isteklerine boyun eğdi ve 22 Kasım 1943'te cumhurbaşkanı ve başbakanı serbest bıraktı. Böylece Lübnan tam ve mutlak bağımsızlığını kazanmış oldu. Yıl sonuna kadar Suriye ve Lübnan'daki Fransız mandasına ait bütün ayrıcalıklar kaldırıldı ve böylece Lübnan ve Suriye tam olarak siyasal bağımsızlıklarına kavuştular.

Bağımsızlıktan sonra Suriye ve Lübnan'da sadece bir miktar Fransız askeri, mahalli askerî kuvvet niteliğinde bırakıldı. Ancak 1946 yıl sonunda ülkedeki bütün Fransız askerleri çekildi.

22-26 Kasım: *Churchill ile Roosevelt, Kahire Konferansı'nda görüştüler.*

Moskova Konferansı'nda, üç devlet arasında bir zirve toplantısının yapılmasına da karar verilmişti. Fakat bunun yeri üzerinde anlaşmaya varılamamış, sonunda Tahran'da karar kılınmıştı. Ancak bundan önce Roosevelt ile Churchill, aralarında görüşmeye karar verdiler. Uzakdoğu gelişmeleri de ele alınacağından Çin devlet başkanı Chiang Kai-shek'i de toplantıya davet ettiler. Toplantı, üç lider arasında 22-26 Kasım 1943'te Kahire'de yapıldı.

Churchill, yine ikinci cephenin Balkanlar'da açılmasında ısrar ettiyse de görüşünü kabul ettiremedi. Ayrıca toplantıda Uzakdoğu'daki savaşta nasıl hareket edileceği ve Japonya ile yapılacak barışın esaslarının ne olacağı

görüldü. 1895 Çin-Japon savaşından beri Japonya'nın işgali altında bulunan Kore ve Formaza gibi ülkelerin kurtarılmasına, Kore'nin bağımsız olmasına ve Çin'den alınan yerlerin iade edilmesine karar verildi. Fakat bu konularda kesin bir sonuca varılamadı.

28 Kasım-1 Aralık: Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında Tahran Konferansı yapıldı.

Stalin, Rus işgali altında bulunmayan bir yere gitmeye yanaşmadığından, 1941'de İngiltere ve Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiş olan İran'da buluşmaya karar verildi. 28 Kasım-1 Aralık 1943'te toplanan Tahran Konferansı'nda söz konusu olan meselelerin en önemlileri şöyledir:

1. Ruslar, ikinci cephenin açılmasında yine ısrar ettiler. Bu ısrarın sonucu olarak bu cephenin açılma tarihi 1 Mayıs 1944 olarak tespit edildi. Churchill, ikinci cephenin Balkanlar'da açılması fikrini Ruslara da kabul ettiremedi.
2. İkinci cephe ile ilgili olarak, Türkiye'nin de savaşa katılmasına karar verildi.
3. Savaş sonrası barış düzeninin korunması için bir milletlerarası teşkilat kurulması fikri bütün taraflarca kabul edilmekle beraber Ruslar, dört büyük devletin arasına Çin'in de katılmasına yine itiraz ettiler, fakat onlar da isteklerini kabul ettiremediler.
4. Polonya meselesinde Ruslar, Londra'daki mülteci Polonya Hükümeti'ni tanımayı yine reddettiler. Polonya'nın sınırları meselesinde ise, Oder nehri kadar olan Alman topraklarının Polonya'ya verilmesi kabul edildi.

Tahran Konferansı'nda birçok önemli mesele, gayri resmî toplantılarda yapılan özel konuşmaların konusunu teşkil etti. Bunların çoğu da Rusya ile ilgili oldu. Roosevelt, Rusların Baltık, Türk Boğazları ve Pasifik'in sıcak sularına çıkma arzusunu sempati ile karşıladığını; Ruslar ise, Finlandiya'dan toprak istekleri olduğunu belirttiler. Yine Churchill Stalin'e, savaştan sonra Rusların toprak istekleri olup olmayacağını sorduğu zaman Stalin, "vakti geldiğinde konuşacağız" diye cevap verdi. Bu konuşmalarda ortaya çıkan ilgi çekici noktalardan biri de, Sovyetler'in Almanya'dan duyduğu derin korku idi. Bu sebeple Almanya'nın adamakıllı ezilmesini ve parçalanmasını istiyorlardı. Buna karşılık Churchill, Almanya'nın 5 ayrı bağımsız devlete bö-

lünmesini ileri sürdü. Yine Stalin, Almanya'nın tesliminden sonra 50.000 Alman subayının kurşuna dizilmesini teklif edecek kadar ileri gitti.

Bütün bunlardan anlaşılan şu ki; Tahran Konferansı'nın en önemli sonucu, zafere doğru yaklaşıldıkça müttefikler arasındaki görüş ayrılıklarının da belirmeye başlamasıydı. Stalin Churchill'in planlarından endişe duymakta, Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokup Balkanlar'da bir cephe açmak suretiyle Sovyetler'in bu bölgedeki askerî ve politik ilerleyişini durdurmak istemesinden endişelenmekteydi. Stalin'e göre, Batılılar Balkanlar'dan uzaklaştırılmalı ve Batı Avrupa'da vakit geçirmeden yeni bir cephe açılarak Rusya'nın yükü azaltılmalıydı. Roosevelt ise Tahran'da mümkün olduğu kadar Stalin'e kur yapmaya çalıştı ve savaştan sonra Sovyetlerle sıkı bir işbirliği yapabileceği hayaline kapıldı.

İngiltere ile Amerika arasındaki bu görüş ayrılığı, savaş sonrası tasarıları bakımından Sovyetler'i çok hoşnut bırakmış ve bu sebeple de Stalin Tahran Konferansı'nda, savaş sonrası için fazla bağlayıcı taahhütlere girişmekten özellikle kaçınmıştır.

4-6 Aralık: *İkinci Kahire Konferansı diye anılan konferansta ABD Başkanı Roosevelt ile İngiliz Başbakanı W. Churchill, Türkiye'nin savaşa katılması konusunda İnönü ile görüştüler.*

Tahran Konferansı'nın sonunda Türkiye ile ilgili olarak "Türkiye'nin yılın sonuna kadar Müttefikler safında savaşa katılmasının askerî bakımdan şayanı arzu olduğuna" ve Roosevelt ile Churchill'in İnönü'yü Kahire'ye davet ederek savaşa katılmasını istemelerine karar verildi. Bu karara uygun olarak Churchill ve Roosevelt İnönü'yü Kahire'ye davet ettiler. İnönü bu davete verdiği cevapta, Tahran Konferansı'nda alınan kararların temeli üzerinde konuşulacak ise gelemeyeceğini, fakat davet Türkiye'nin ortak davaya hizmet edebilmesi için en iyi metodun serbestçe ve önceden alınan kararlara dayanmadan tartışılması imkânını yaratmak için yapılacaksa geleceğini bildirdi. Bunun üzerine İnönü'ye gerekli teminat verildi.

4-6 Aralık 1943'te Kahire'de başlayan İkinci Kahire Konferansı'nda Stalin'in zorlaması ile Churchill ve Roosevelt Türkiye'yi yanlarına katmak için büyük çaba sarf ettiler. Fakat İnönü Türk ordusuna verilmesi öngörülen araç ve gereçlerin henüz yarısının bile verilmediğini belirterek o gün için savaşa girme durumunda olmadıklarını söyledi. Ancak müttefiklerini memnun

etmek gereğini duyan Türkiye, Almanya'ya yapılan ve stratejik önemi bulunan krom ihracatını durdurdu ve Alman eğilimli olarak tanınan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu da görevinden aldı.

Konferansta İnönü'nün konuşmalarından, Türkiye'nin savaşa katılıp katılmamasının iki şarta bağlı olarak değişeceği ortaya çıktı:

- 1) Ortak bir askerî harekât planı
- 2) Siyasî gelecek hakkında ayrıntılı bilgi.

Konferans sonunda İnönü prensip itibarıyla savaşa katılmaya razı oldu. Türk Hükümeti' en geç 15 Şubat 1944'e kadar havaalanlarının Müttefikler tarafından kullanılmasına razı olup olmayacağını bildirecekti. Bu arada radar hazırlıkları da dahil olmak üzere havaalanlarında çalışmalar başlayacak, Türkiye'nin savaşa katılmasını sağlayacak olan ortak plan hazırlanacak ve genel siyasî sonuçlar incelenecekti. Türkiye olumsuz cevap verdiği takdirde herhangi bir sorumluluk söz konusu olmayacak, ancak bu takdirde başka planlar yapılacak ve Türkiye'ye gönderilecek olan mühimmat başka yerlere sevk edilecekti.

Konferansta alınan kararları gerçekleştirmek için Ocak 1944'te bir İngiliz askerî heyeti Ankara'ya geldi. İki taraf arasında yapılan müzakerelerde yapılacak yardımın miktarı ve niteliği konusunda anlaşmaya varılamadı.

20 Nisan: *İngiltere ve ABD Türkiye'ye bir nota vererek, Almanya'ya krom ihracatını durdurmazsa, Türkiye'ye karşı abluka uygulanacağını bildirmeleri üzerine Almanya'ya krom ihracatı durduruldu.*

Önce ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull 9 Nisan'da yaptığı bir konuşmada, bütün tarafsız ülkelerden Almanya ile ticarî ilişkileri kesmelerini istedi. Bundan sonra 14 Nisan'da Amerikan Büyükelçisi Steinhard ile İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen hükümete ortak bir nota gönderdiler. Bu notada, Türkiye Almanya'ya stratejik madenler vermeye devam ettiği takdirde, Müttefiklerin Türkiye'ye karşı diğer tarafsızlara uyguladıkları abluka tedbirlerini uygulayacakları belirtilir. Hatta iki büyükelçi, Türkiye istenildiği gibi hareket etmediği takdirde, Türk-Bulgar sınırı boyunca akmakta olan Meriç nehrindeki iki köprünün bir sabotaj ya da bombalanmak suretiyle yıkılmasını hükümetlerine tavsiye ettiler. Bu suretle Almanya'ya yapılan krom ihracatının % 85 oranında düşeceğini hesaplamaktaydılar.

Nihayet Türkiye, İngiltere ve Amerika'nın artan baskıları karşısında Almanya'ya yaptığı krom ihracatını 20 Nisan 1944'te durdurmak zorunda kaldı.

5 Mayıs: *Churchill Rusya'ya bir teklifte bulunarak, Balkanlar'ın İngiltere ile Rusya arasında nüfuz bölgelerine ayrılmasını ileri sürdü.*

Churchill, Balkanlar'ın komünist egemenliği altına düşmesinden daima endişe ettiği için, ikinci cephenin Balkanlar'da açılmasını ve bu suretle Balkanlar'a Ruslardan önce Müttefik askerlerinin girmesini düşünmüştü. Churchill bu fikrini Roosevelt ve Amerikalılara kabul ettiremeyince 5 Mayıs 1944'te Rusya'ya bir teklifte bulunarak Balkanlar'ın İngiltere ile Rusya arasında nüfuz bölgelerine ayrılmasını ileri sürdü. Buna göre, Yugoslavya ve Yunanistan İngiliz; Romanya ve Bulgaristan Rus nüfuz alanı olacaktı. Bu teklifi prensip olarak Rusya da kabul etmekle beraber, Amerika'nın da fikrinin alınmasını istedi. Amerika'nın buna tepkisi gayet şiddetli oldu. Bu sıralarda da Ruslar Romanya'ya girmeye başlamıştı.

6 Haziran: *Müttefikler, ikinci cepheyi açmak üzere Normandiya çıkarmasını gerçekleştirdiler.*

6 Haziran 1944 sabahından itibaren Fransa'nın Normandiya plajlarına 100 km'lik bir kıyı boyunca çıkarma yapmaya başlayan Müttefikler, 1.000 uçaktan mürekkep bir filo ile 3 tümenlik kuvveti havadan indirdi. Aynı anda 4.000 çıkarma gemisi de denizden çıkarma yaptı. Gerek havadan indirmeyi, gerek denizden çıkarmayı 11.000 avcı ve bombardıman uçağı ile 7 zırhlı, 13 kruvazör ve yüzlerce hafif savaş gemisi destekledi.

Çıkarmayı izleyen ilk üç gün içinde yapılan mücadeleden sonra Müttefik kuvvetleri kıyılarda tutunmaya muvaffak oldular. 16 Haziran'da Müttefikler 700.000 asker, 100.000 kamyon, otomobil ve tank ile 245.000 ton malzeme çıkarmış bulunuyorlardı. 15 Ağustos'tan itibaren de çoğunluğunu Fransızların teşkil ettiği 11 tümenlik bir müttefik kuvveti, Güney Fransa kıyılarına çıkarıldı.

Müttefikler, Fransa'nın güneyinden gelen birliklerle 26 Ağustos'ta Paris'te birleşerek şehri Alman işgalinden kurtardılar; 3 Eylül'de ise Brüksel ve Amsterdam'a girildi. Müttefikler 25-26 Eylül'de Ren nehrini aşmaya başladılar. Artık Alman topraklarına girilmişti.

23 Haziran: *Ruslar Doğu cephesinde genel bir taarruza girişerek Balkanlar'a ve Orta Avrupa'ya girmeye başladılar.*

Normandiya çıkarmasının başarılı olması üzerine Ruslar 23 Haziran 1944'ten itibaren Doğu cephesinde genel bir taarruza giriştiler. Bu taarruzla Rus orduları Balkanlar'a ve Orta Avrupa'ya girmeye başladılar.

Romanya ve Bulgaristan, Ruslar tarafından işgal edildi. Rus kuvvetleri bundan sonra Macaristan ve Yugoslavya'ya girdiler. Ocak 1945'te yeni bir saldırıya geçerek Doğu Prusya'yı, Nisan ayında da Viyana'yı ele geçirdiler ve Berlin'e doğru ilerlemeye başladılar. Bu tarihlerde Müttefikler de Almanya'daki harekâtlarını sürdürmekte ve Berlin'e doğru ilerlemekteydiler.

1-20 Temmuz: *Bretton Woods Konferansı, 44 ülke temsilcisinin katılmasıyla yapıldı.*

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Japonya'nın beklenen yenilgisinin ardından izlenecek malî düzenlemeleri belirlemek üzere 1-20 Temmuz

1944'te New Hampshire eyaletine bağlı Bretton Woods'ta 44 devlet temsilcisinin katılımıyla toplanan konferansa Almanya, İtalya ve Japonya sokulmadı. Konferansın amacı, savaş ertesinde uluslararası ticaretin engellerle karşılaşmaksızın gelişeceği kalıcı ve istikrarlı bir ekonomik düzen kurmaktı. Ülkelerin bir daha ekonomik bunalıma sürüklenmemeleri için, yalnızca içte belli ekonomik politikaları uygulamanın yetmeyeceğini, uluslararası düzeyde de ticaretin dengeli bir biçimde büyümesini sağlayacak ve kurallarına herkesin uyacağı bir uluslararası para sistemine ihtiyaç duyulduğunu anlamışlardı.

Konferansta, acil yardıma ihtiyacı olan ülkeler için uzun vadeli para sağlamak amacıyla Dünya Bankası'nın (IBRD) ve uluslararası ödemelerdeki kısa süreli darboğazları finanse ederek kambiyo kurlarını kararlı bir yapıda tutmak amacıyla Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulması kararlaştırıldı.

Ayrıca bütün ulusal paraların altınla ifade edilmesi kabul edilmekle beraber, savaş sonrası para sistemi için altının dolar fiyatı ve doların konvertibilitesi temel alındı. Yani ABD Doları uluslararası ödeme aracı olarak kabul edildi.

24 Temmuz: *Türkiye, Fransa'ya olan Duyûn-ı Umûmiye borçlarını tamamen ödedi.*

Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'nin payına düşen Duyûn-ı Umûmiye borçlarının ödenmesi için 1926'dan 1932 yılına kadar dört defa Türkiye ile Fransa arasında müzakereler yapıldı. 1926 yılında yapılan anlaşmayla ödemeler bir takvime bağlanmıştı. Ancak 1929 dünya ekonomik buhranının çıkması, Türkiye'nin borç taksitlerini ödemesini güçleştirdi. Sonunda 22 Nisan 1933 yılında Duyûn-ı Umûmiye adına hareket edenler ile Türkiye arasında imzalanan bir anlaşma ile Osmanlı borçlarının ödenmesi daha elverişli koşullara bağlandı. Bundan sonra Türkiye taahhüt edilen borç taksitlerini zamanında ödeyerek 24 Temmuz 1944'te tamamen bitirildi.

1 Ağustos: *Alman işgaline karşı Sovyetler'e güvenen Polonyalılar Varşova'da direniş başlattılar; ancak Sovyetler yardımı geciktirince on binlerce Polonyalı Nazi kıyımına uğradı ve Polonya kuvvetleri teslim oldu.*

Sovyet ordusu 1944 Temmuz'unda Polonya'nın doğu bölgesini işgal ettiğinde, bölgenin yönetimini Moskova kaynaklı Lublin Komitesi'ne vermişti.

Bu arada İngiltere ve ABD, Londra'daki Polonya Hükümeti'nin Lublin Komitesi ile anlaşmaya varması için baskı yapıyordu. Nazileri izleyen Sovyet ordusu ise Varşova yakınlarındaki Vistula nehrine yaklaşmıştı. Moskova'dan yapılan bir radyo yayınıyla, dört-beş km ötede bulunan Sovyet ordusunun kısa bir süre içinde Varşova'ya ulaşacağını ve onlara askerî destek sağlanması için Varşova halkından Nazilere karşı direnilmesi isteniyordu.

1 Ağustos 1944'te Polonyalıların direnci büyük bir başkaldırıya dönüştü. Sovyet ordusuna güvenerek Nazileri Varşova dışına sürmek için büyük çatışmaya giren Varşovalılar korkunç kayıplar verdiler. Sovyet ordusu ise ilerleyişini neredeyse bekleme noktasına gelecek kadar yavaşlattı. Üstelik İngiltere ve ABD'nin Polonyalıları havadan destek sağlamak için Sovyet kontrolündeki topraklara indirme yapma isteklerine de karşı çıktılar. Stalin ayrıca, Varşova'daki faciada direk veya dolaylı yoldan Sovyet yönetiminin sorumlu olmadığını öne sürüyordu. Bu yaklaşımdan sonra Ağustos ortalarında Churchill ile Roosevelt, Stalin'e karşı kesin tavır koyarak, ya Rusya'nın kendisinin mühimmat ve malzeme indirmesini, ya da Amerikan ve İngiliz uçaklarının bunu yapmasına yardımcı olmasını istediler. Bu gelişmelerden sonra Sovyetler, ancak ayaklanmanın 45. gününde Varşova'ya az miktarda malzeme indirdiler, fakat 3 Ekim'de dar-madağın olmuş Varşova'daki Polonya kuvvetleri, silahlarını bırakarak teslim olmak zorunda kaldılar.

Bu olayda Sovyet ordusu on binlerce Polonyalı'nın Nazilerce kırımdan geçirilmesine sebep olmuş, faciayı bilerek ve isteyerek seyretmişti. Bununla; Kızılordu Almanlarla yapacağı çatışmayı kaybeder veya iyice zayıflarsa, silahlı Polonyalılar Varşova'yı ele geçirebilirlerdi. Bu yüzden bu ihtimal ortadan kaldırılmalı; ikinci olarak da, savaş sonunda Polonya ile ilgili Sovyet planlarına karşı direnebilecek herhangi bir Polonya silahlı gücü şimdiden bertaraf edilmeliydi. İşte bundan dolayı Varşovalıları direnişe teşvik etmişler, ardından katliama seyirci kalmışlar, Batılı ülkelerin yardımına engel olmuşlar, Polonya Milli Ordusu'nun direnişinin iyice kırıldığını gördüklerinde, yetersiz bir yardım manevrasında bulunmuşlar, hemen ardından da Varşovada, Nazilerin tahribatına uğramadan harekete geçmişlerdi.

2 Ağustos: *Türkiye, Müttefiklerle münasebetlerini düzeltmek için Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti.*

Krom meselesinin Müttefiklerin istediği gibi çözümlenmesinden sonra, Müttefikler bu defa da 13 Haziran 1944'te İngiltere Büyükelçisi Hugessen aracılığıyla Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi için bas-kıda bulunmaya başladılar. Bu gerçekleştiği takdirde Sovyet Rusya, Türk toprakları üzerinden yüksek irtifa uçuşları yapabilecek, Türkiye'den iki bine yakın Alman ve Mihver ajanı sınır dışı edilebilecek ve Türk topraklarında stratejik hava ve deniz üslerinin kullanılması sağlanabilecekti.

İngiltere ve ABD'nin, Almanya'nın Balkanlar'da saldırgan bir gücü kalmadığı, buna rağmen bir saldırı ihtimali doğarsa yardım edeceklerini, Türkiye ekonomik ilişkileri kesip Alman personeli ülkesinden çıkarırsa, Türkiye'yi ekonomik ve siyasî açıdan destekleyeceklerini bildirmesine rağmen Türkiye İngiltere'nin bu teklifini reddetti. Türkiye, ilişkilerini keserse Almanya'nın saldıracığından çekinmekte idi. İngiltere Temmuz sonunda Türkiye'ye son kez uyarıda bulundu. Bunun üzerine Türk Hükümeti müttefikleri ile bozulmakta olan ilişkilerini düzeltmek amacıyla Almanya ile ilişkilerin kesilmesinin uygun olacağını düşündü. Zaten ikinci cephenin açılması ve Müttefiklerin 14 Haziran'da Roma'ya girmeleri üzerine Hitler'in kesin yenilgiye uğrayacağı belli olmuştu. Ancak bu kararı TBMM'de almak üzere 1 Ağustos 1944'te TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırdı. TBMM 2 Ağustos tarihli olağanüstü toplantısında 411 oyla Almanya ile ilişkilerin kesilmesine karar verdi. Böylece 1939 yılından beri çok yoğun olarak yaşanan Türk-Alman ilişkileri tamamen kesildi. Bu kararın ardından Türkiye 3 Ocak 1945'te Japonya ile de ilişkilerini kesti.

Churchill'e göre Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi, savaş ilanı için bir adımdı. Ancak İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na göre ise, artık Türkiye'nin savaşa katılmasının savaşın süresi üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktı.

21 Ağustos: Müttefikler, Washington yakınlarındaki Dumbarton Oaks'ta toplandılar.

Müttefikler, 21 Ağustos 1944'te Washington yakınlarındaki Dumbarton Oaks'ta toplandılar. Birleşmiş Milletler'in kuruluş ve faaliyetleri hakkındaki ön çalışmaların yapıldığı konferans iki ayrı safhadan oluştu. Konferansın ilk ve önemli olan safhasına ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği katıldı; ikinci safhada ise Çin de yer aldı. Konferansta Milletler Cemiyeti yerine kurulacak yeni uluslararası örgüt ile ilgili görüş alışverişinde bulunulup önerilerle

ilgili taslak planlar hazırlandı. Hemen hemen her noktada görüş birliğine varıldıysa da Güvenlik Konseyi'ndeki oylama konusunda anlaşmaya varılamadı. Bunun çözümü Yalta Konferansı'na bırakıldı.

25 Ağustos: *Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi lideri de Gaulle, halkın sevgi gösterileri arasında Paris'e girdi.*

General Charles de Gaulle, 1944 Haziran'ında Fransa kıyılarına ayak bastığı zaman Müttefiklere kızgındı. Avrupa daha işgal edilmeden -güvenlik gerekçesiyle- Londra'da yapılacak yayınlara İngiltere tarafından konan kısıtlama, Fransa ile haberleşmesini yani direnme hareketini yönetmesini olumsuz yönde etkilemişti. İkinci olarak, İngiltere ile ABD son ana kadar Petain Hükümeti ile ilişkilerini sürdürmüşler, de Gaulle'ü Fransa'nın gelecek lideri gibi görmemişlerdi. Üçüncü olarak, Müttefikler arasında savaş sırasında yapılan konferanslara davet edilmemişti. Son olarak da, Müttefikler Fransa'nın hükümranlığını da zedeleyici davranışlarda bulunmuşlardı. (Müttefiklerin Fransa içinde geçerli olmak üzere bastırdıkları paraların üzerinde Fransa'nın adı bulunmuyordu.)

25 Ağustos 1944'te Paris'e halkın sevgi gösterileri arasında son derece görkemli bir biçimde girişi, de Gaulle'ün Fransa'nın tartışmasız lideri olduğunu gösteriyordu. 1944 Ekim'inde Fransa Cumhuriyeti'nin geçici Hükümeti olarak İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği tarafından tanındı. De Gaulle, ülkesine öteki büyük devletlerle eşit statü tanınması için çok uğraştı; fakat Yalta ve Potsdam'a davet edilmedi. Her zaman göstermek istediği bağımsızlık görüntüsü içinde 1944 Aralık ayında Moskova'ya giderek bir Fransız-Sovyet ittifak antlaşması imzaladı. Bu arada Yalta'da Fransa'ya da Almanya'da bir işgal bölgesi verildi ve Denetim Komisyonu'na üye yapıldı.

Eylül: *Balkanlar'ın Rus işgali altına girdiğini gören İngiltere, Yunanistan'ı Sovyetler'e kaptırmamak için Yunanistan'a 4.000 kişilik bir kuvvet çıkardı.*

Balkanlar'ın Rus işgali altına girdiğini gören İngiltere, Yunanistan'ı Sovyetler'e kaptırmamak için Eylül 1944'te Yunanistan'a 4.000 kişilik bir kuvvet çıkardı. İngiltere'nin Sovyetler'den önce davranıp Yunanistan'a asker çıkarması, Komünist Millî Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS) tarafından hoş karşılanmadı. ELAS'çılar, Aralık ayında ayaklandılar. İngiltere bunlara karşı

sert tedbir aldı. Bunun üzerine bu örgüt, 1945 Şubat'ında affedilmeleri karşılığında silahlarını bırakmayı kabul etti. Böylece İngiltere, Yunanistan'da duruma hâkim oldu.

12 Eylül: *Sovyet Rusya ile Romanya arasında mütareke yapıldı.*

Rus kuvvetleri daha Mayıs ayında Romen topraklarına girmişti. Ağustos'ta burada da taarruza kalkıp bütün Romanya'yı işgale başladılar. Bu durum karşısında Kral Michel, Mihver taraftarı Başbakan Mareşal Antenoscu'yu tutuklattı ve Millî Köylü Partisi, Sosyalist Partisi ve Komünist Partisi'nin dahil olduğu bir millî kabine kurdurdu. Bu kabine 12 Eylül 1944'te Sovyetler'le mütareke yaptı. Sovyetler, mütarekeyi aynı zamanda Müttefikler adına da imzaladı. Mütarekeye göre; Romanya, Beserabya'yı Sovyet Rusya'ya terk ediyor ve Sovyet Yüksek Komutanlığı'na Romen topraklarında tam hareket serbestisi sağlıyordu. Ayrıca Romanya Sovyetler'e 300 milyon dolar savaş tazminatı ödeyecekti. Buna karşılık Transilvanya da Romanya'ya geri verilecekti.

Aralık ayında Sovyetler, Romen Hükümeti üzerinde baskı yaparak, içişleri bakanlığını Komünist Partisi'ne verdirdiler. Bu suretle polis kuvvetleri komünistlerin eline geçmiş oluyordu. Bunun ardından 1945 Mart'ında, Petru Groza başbakanlığa getirildi. Groza kabinesinde çoğunluk komünistlerdi.

29 Eylül: *Yugoslavya Komünist Partizanların lideri Tito, gizlice Sovyet Rusya'ya giderek Sovyetler'le bir anlaşma yaptı.*

Komünist Partizanların lideri Tito, Ağustos 1944'te Churchill ile yaptığı bir anlaşmada, Yugoslavya'yı komünistleştirmeyeceğine dair söz vermişti. Ancak Tito Eylül'de gizlice Rusya'ya gitti ve 29 Eylül 1944'te Sovyet Rusya ile bir anlaşma yaptı. Buna göre; Alman işgalinden kurtulan Yugoslavya topraklarının idaresi, Yugoslavya Millî Kurtuluş Komitesi'ne, yani Tito'ya verilecek ve savaş biter bitmez Rus kuvvetleri geri çekilecekti.

20 Ekim: *Rus kuvvetleri Belgrat'a girerek Yugoslavya'yı işgal ettiler.*

20 Ekim 1944 başlarında Rus kuvvetleri Belgrat'a girdiler ve Yugoslavya'yı işgal ettiler. İşgalin ardından bu devlet ile Rusya arasında bir mütareke yapıldı. Yapılan mütarekeye göre Yugoslavya 200 milyon dolar savaş tazminatı ödeyecekti.

9-20 Ekim: *İngiltere ve Sovyet Rusya Moskova'da, Balkan memleketlerinin aralarında nüfuz bölgelerine ayrılması konusunda anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya "Yüzdeler Antlaşması" denildi.*

Balkanlar'ın ve Orta Avrupa'nın Sovyet işgaline uğraması, Churchill'in çok canını sıktı ve Sovyet yayılmasını önlemek için Stalin'le bir anlaşma yapmak üzere Moskova'ya gitti ve 9-20 Ekim 1944'te Stalin'le görüştü. Yapılan görüşmeler sonunda 20 Ekim 1944'te Balkan memleketlerinin iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayrılışı konusunda bir anlaşmaya varmaya muvaffak oldu.

Anlaşmaya göre Romanya Rus, Yunanistan İngiliz nüfuzuna terk edildi. Yugoslavya ve Macaristan %50 İngiliz ve %50 Rus nüfuzu altında olacaktı. Bulgaristan için bu oranlar %75 Rus, %25 İngiliz idi. Bu yüzde oranlarının anlamı, kabinelere girecek ve orada temsil edilecek siyasal eğilimlerin oranlarıydı. Polonya meselesinde uzlaşma olmadı. Konferansa, Londra'daki mülteci Polonya Hükümeti'nin temsilcisi ile Rusların nüfuzu altında bulunan Lublin Komitesi'nin temsilcileri de davet edilmişti. Londra Komitesi, Polonya kabinesine bir miktar komünistin alınmasını kabul ettiyse de, Lublin Komitesi bu oranın %50-50 olmasında ısrar edince bir anlaşmaya varılamadı.

Diğer taraftan Moskova Konferansı'nda, Almanya için kurulacak Müttefik Kontrol Komisyonu'nda Fransa'ya da yer verilmesi ile Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi de kabul edildi.

28 Ekim: *Sovyet Rusya ile Bulgaristan arasında mütareke yapıldı.*

Romanya'nın mütareke imzası, Bulgaristan'ı da mütarekeye götürdü. Rus askerlerinin Bulgaristan'ı işgale başladıkları bir sırada Sovyet Rusya, 5 Eylül 1944'te Bulgaristan'a savaş ilan etti. Bu durum üzerine Bulgar Hükümeti 8 Eylül'de mütareke istedi. 9 Eylül'de komünistlerin de dahil olduğu Anavatan Cephesi, bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirdi. Nihayet mütareke 28 Ekim 1944'te imzalandı. Mütareke şartları Romanya ile yapılan mütarekenin hemen hemen aynısıydı; yalnız Sovyetler Bulgaristan'dan tazminat istemediler.

29 Kasım: *Enver Hoca, Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti.*

8 Kasım 1941'de Arnavutluk'ta Enver Hoca liderliğinde Komünist Partisi kuruldu. Bu parti 1942 Eylül'ünde "Millî Kurtuluş Hareketi" adı ile bir de

mukavemet teşkilatı kurdu. Arnavut komünistlerinin Yugoslav lideri Tito'dan yardım aldıklarının anlaşılması üzerine, komünist olmayan Arnavut milliyetçileri de "Millî Birlik" adı altında karşı bir teşkilat kurdular. Bunlar cumhuriyet taraftarı milliyetçilerdi. İtalya'nın savaştan çıkması üzerine Almanlar Arnavutluk'u işgal ettiler ve bir Niyabet Konseyi kurdular. Fakat ikinci cephenin açılmasıyla Almanlar Arnavutluk'tan çekildiler ve komünistler duruma hâkim oldular. Bunun üzerine Enver Hoca 29 Kasım 1944'te Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti. Komünist Arnavutluk ilk zamanlar Sovyetler'e yanaştı ve bu devletten büyük destek gördü.

10 Aralık: *Sovyetler Birliği ile Fransa arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

25 Ağustos 1944'te halkın sevgi gösterileri arasında Paris'e giren de Gaulle, Ekim ayında Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD tarafından Fransa'nın meşru Hükümeti olarak tanındı. De Gaulle bundan sonra Moskova'ya giderek 20 Eylül 1944 tarihinde mektup teatisi suretiyle, oluşan karşılıklı yükümlülükleri teyit etmek düşüncesiyle Sovyetler Birliği'yle bir ittifak antlaşması imzaladı. İmzalanan ittifak antlaşmasına göre;

1. Taraflar, birbirlerine ellerindeki mevcut imkân ve vasıtalarla destek sağlayarak, Almanya üzerinde nihai zafer elde edilinceye kadar savaşacaklar,
2. Birbirlerine danışmaksızın Almanya ile hiçbir anlaşma yapmayacaklar,
3. Savaştan sonra Almanya'nın yeni bir tehdit oluşturmasını önlemek için, taraflar her türlü önlemi müştereken alacaklar,
4. Taraflardan herhangi birine yönelmiş olan hiçbir ittifak veya koalisyonu katılmayacaklar,
5. Savaştan sonra birbirlerine ekonomik yardım yapacaklar,
6. Antlaşma, başka devletlerle imzalanmış bulunan diğer anlaşmalara ve yükümlülüklerle hâle getirici sonuçlar doğurmayacaktı.

20 yıllık bir süre için akdedilen bu anlaşmayla Sovyetler Birliği ve Fransa, Almanya'ya karşı tam bir ittifak kurarak, ortak düşmana karşı birlikte hareket etmeye karar verdiler.

20 Ocak: *Sovyet Rusya ile Macaristan arasında mütareke yapıldı.*

Rus kuvvetleri, Bulgaristan'dan sonra Macaristan ve Yugoslavya'ya girdiler. Macar Generallerinden Miklos, elindeki Macar kuvvetleriyle birlikte Ruslarla birleşti ve geçici bir hükümet kurdu. Ardından Alman işgalinden kurtulan Macar topraklarında bir seçim yaptırarak bir meclis kurdu. Daha sonra Miklos Hükümeti 20 Ocak 1945'te Müttefikler adına Sovyetler'le mütareke yaptı. Mütareke şartları, Romanya ve Bulgaristan'la yapılanlar gibiydi. Macaristan 100 milyon dolar savaş tazminatı ödeyecekti. Bu tazminatların hepsi mal olarak alınacaktı.

4-11 Şubat: *Yalta Konferansı yapıldı. Bu konferansla artık, işbirliği devresi son buluyor, rekabet ve mücadele devri başlıyordu.*

Yalta Konferansı, Müttefiklerin zaferi kazanacağını belli olmaya ve savaşın sonunun görünmeye başladığı dönemde, savaş sonrası düzenin esaslarını belirlemek üzere Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında 4-11 Şubat 1945'te yapıldı. Ancak her devlet kendine göre öncelik taşıyan sorunların çözümlenmesi yönünde çaba harcadı.

ABD Başkanı Roosevelt Yalta'ya gelirken Birleşmiş Milletler teşkilatının kurulmasına büyük önem veriyordu. Ayrıca Uzakdoğu savaşına Sovyetler Birliği'nin de bir an önce katılması ve bu bölgede de savaşın en kısa zamanda sona erdirilmesini istiyordu.

Churchill'e göre Almanya'ya uygulanacak muamele, Polonya meselesinin çözümlenmesi, savaştan sonra Avrupa'daki kuvvetler dengesinde Fransa'nın yeri, Balkanlar'da ve İran'da İngiliz nüfuzu gibi meseleler her şeyden önce çözümlenmeliydi.

Stalin'e göre savaştan sonra Rusya'nın ekonomik kalkınmasını sağlamak için ABD'den kredi sağlamak ve Almanya'dan tamirat borcu almak gerekiyordu. Bunun yanında Çarlık Rusyası'nın 1904-1905 savaşında Uzakdoğu'da

uğramış olduğu kayıpları tekrar geri kazanmak ve Almanya'nın muhtemel saldırıları karşısında Rusya'nın güvenliği için gerekli tedbirleri almak ve bunun için de Balkan ülkelerinde halk demokrasilerinin kurulmasını sağlamak gerekiyordu.

Konferansta ele alınan konular şöyledir:

1. Ortak Barış Sistemi'nin kurulması: Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda bağımsız devletler temsil edilecekti. Büyük tartışmalara yol açan Güvenlik Konseyi'nde oylama sorunu, beş büyük devlete sürekli temsil ve "veto" yetkisinin verilmesiyle çözüme bağlandı. ABD ile Sovyetler Birliği'nin yanında Çin, Fransa ve İngiltere de "büyük devlet" sayıldı. Ayrıca 1 Mart 1945'e kadar ortak düşmana savaş ilan etmiş devletlerin Birleşmiş Milletler üyeliğine alınması kabul edildi.
2. Uzakdoğu Meselesi: Sovyetler, Uzakdoğu savaşına katılmayı kabul ettiler, fakat karşılığında birçok tavizler aldılar. Güney Sakhalin ile civarındaki adalar, Port Arthur deniz üssü ve Kuril adaları Sovyetler'e verilecek ve Mançurya Çin'in egemenliği altında kalmakla beraber, Doğu Çin demiryolları ve Güney Mançurya demiryolları Rusya ile Çin tarafından ortak olarak işletilecekti. Dairen milletlerarası liman olacak, fakat burada Sovyet Rusya'nın üstün menfaatleri tanınacaktı. Dış Moğolistan'da statüko korunacaktı.
Uzakdoğu hakkındaki bu anlaşma son derece gizli tutulmuş ve Chiang Kai-shek'e bile haber verilmemiştir.
3. Almanya Sorunu: Almanya üç işgal bölgesine ayrılacak, İngiltere ve Amerika kendi bölgelerinde Fransa'ya da bir işgal bölgesi ayıracaklardı. Berlin şehri de ortak işgal altında bulunacaktı.
4. Tamirat Borçları: Rusların sunduğu plana göre; Almanya 20 milyar dolar tamirat borcu ödeyecek ve bunun yarısını Sovyet Rusya alacaktı. 20 milyar doların yarısı, iki yıl içinde ve makine, sınai teçhizat şeklinde menkul sermaye olarak ödenecek ve geriye kalanı da on yıl içinde Almanya'nın çeşitli üretiminden alınacaktı. Almanya'nın ağır sanayisinin % 80'i yok edilecekti.
Amerika ve İngiltere bu şartları çok ağır bulduklarından, sorunun görülmesi için Moskova'da bir komisyon kurulmasına karar verildi.
5. Polonya Meselesi: Bu meselede anlaşmazlık, iki ayrı Polonya Hükümeti'nin varlığı yüzünden çıkıyordu. Bu hükümetlerden biri, Alman ve Sovyet

işgali sırasında Londra'ya kaçan mülteci hükümetti. Öteki ise Sovyetler Birliği'nin işgal bölgesinde kurup tanıdığı Lublin Komitesi adını alan komünist hükümetti. Sonunda iki hükümetin bir koalisyon kurması kararlaştırılarak sorunun çözümü yoluna gidildi. Polonya'nın Doğu sınırları için 1919 Paris Barış Konferansı'nda tespit edilen Curzon Çizgisi kabul edildi. Batı sınırları için Ruslar Oder-Neisse nehirleri çizgisini ileri sürdü. İngiltere, Polonya'nın Almanya'dan toprak almasını istemediğinden sınırların çizilmesi işi sonraya bırakıldı.

6. Boğazlar: Boğazlar'ın statüsünün Sovyet Rusya lehine değiştirilmesine, bu meselenin dışişleri bakanları tarafından ele alınmasına, bu durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar verildi.
7. İran Meselesi: Bu sırada Kuzey İran'da Ruslar, bu bölgelerin Rus askerlerinin işgali altında bulunmasından faydalanarak, petroler dolayısıyla bu bölgeyi İran'dan ayırmak için bir takım separatist hareketleri kışkırtıyorlar ve bu da İngiltere'nin canını sıkıyordu. Fakat Ruslar bu mesele'nin görüşülmesini sonraya bıraktılar.
8. Kurtarılmış Avrupa Demeci yayınlandı. Bu demeçle, eski Nazi Almanya'sı peyki olan memleketlerde demokratik rejimlerin kurulacağı belirtilmekteydi.

Yalta Konferansı'ndan Roosevelt gayet hoşnut olarak ayrıldı. Churchill ise hiç hoşnut değildi. Gerçekten de Yalta "büyük ittifak"ın sonu oldu. Bundan sonra artık işbirliği devresi son buluyor ve şimdi rekabet ve mücadele dönemi başlıyordu.

23 Şubat: *Türkiye, Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olabilmek için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.*

Savaş sonrasında barışı koruyacak uluslararası yeni bir örgüt (Birleşmiş Milletler) kurmak için Stalin, Churchill ve Roosevelt San Francisco'da bir konferans toplamaya karar verdiler ve bu konferansa ancak 1 Mart 1945'e kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlerin katılabileceklerini belirttiler.

İngiltere ve ABD, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ve 3 Ocak 1945'te de Japonya ile siyasî ve ekonomik ilişkilerini kesen Türkiye'nin, 25 Nisan'da toplanacak San Francisco Konferansı'na katılabilmesi için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesini istedi. Hükümet bunun üzerine TBMM'yi

21 Şubat 1945'te olağanüstü toplantıya çağırdı. 23 Şubat 1945'te olağanüstü olarak toplanan TBMM, aynı gün Japonya ve Almanya'ya savaş ilan edilmesine karar verdi.

Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettikten sonra, Ödünç Verme ve Kiralama Yasası uyarınca Türkiye ile ABD arasında yapılan askerî yardım antlaşmasıyla ABD askerî yardımı tekrar başladı. Bu antlaşma savaş süresince öngörüldü ve Ödünç Verme ve Kiralama Yasası savaştan sonra sona erince bu antlaşma da ortadan kalktı.

19 Mart: *Yalta Konferansı'nın ardından Sovyetler Birliği, 1925 tarihli Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık paktını feshetti.*

19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, Sovyet Hükümeti'nin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te imzalanan ve süresi 7 Kasım 1945'te bitecek olan Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nın, İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen "derin değişiklikler"den dolayı, 7 Kasım 1935 tarihli protokol hükümlerine uygun olarak feshi hususundaki arzusunu Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bildirdi.

Türkiye, 20 yıldır Türk dış politikasının temeli olan ve dostluğun sembolü haline gelmiş bulunan bu pakta çok önem vermekteydi. Bu sebeple Türk Hükümeti 7 Nisan'da verdiği cevapta Sovyet Hükümeti'nin ne gibi teklifleri olduğunu sordu ve iki tarafın da menfaatlerine uygun bir diğer paktın yapılabileceğini bildirdi.

Türk Hükümeti'nin bu mektubuna Haziran ayına kadar bir cevap gelmedi. Haziran ayında Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi ile Sovyet Dışişleri Bakanı arasındaki bir görüşmede Molotov, bu yeni paktın imzalanmasından önce iki ülke arasında bazı meselelerin çözümlenmesi gerektiğini söyledi. Bunlar; Türk-Rus Doğu sınırında değişiklik; Herhangi bir saldırı karşısında ortak savunmayı sağlamak üzere Boğazlarda Sovyetler'e üs verilmesi; Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi prensibi üzerinde iki hükümet arasında bir anlaşma idi.

Türk Hükümeti Rusya'nın ilk iki isteğini reddetti. İngiltere ise Rusya'nın bu isteklerini Potsdam Konferansı'na kadar ertelemesini istedi. Sovyetler Birliği bu isteklerini daha sonra da sürdürdü.

22 Mart: *Arap devletleri arasında Arap Birliği Kahire'de kuruldu.*

Arap halkları arasındaki birleşme eğilimleri, İngilizleri Arap Birliği adlı bir örgüt kurulmasını desteklemeye sevk etmişti. İngilizler böyle bir birliği daha çok kendilerine bağlı bir Arap bloku biçimine sokarak, Arapların ulusal kurtuluş mücadelelerini engellemeyi ya da Ortadoğu'daki başka planlarına yardımcı olacak bir mekanizma olarak faydalanmayı umuyorlardı.

Bu sebeplerle İngiltere'nin yardımıyla İskenderiye'de 7 Ekim 1944'te bir Araplar arası konferansın toplanması sağlandı. Konferansa Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün temsilcilerini, Suudi Arabistan ile Yemen ise yalnızca gözlemcilerini gönderdiler. Ancak Arap ülkeleri, Filistin'de bir Yahudi devletin kuruluşuna engel olmak dışında hemen hiçbir konuda uzlaşmaya varamadılar. Arap Birliği'nin protokolü konusunda da düşünce ayrılıkları ortaya çıktı. Bunun üzerine Kral Faruk görüşmelerin tekrar yapılmasını sağladı. 22 Mart 1945'te Ayn Şems'te yapılan kongreden sonra, bütün Arap ülkelerinin katıldığı Arap Birliği ya da Arap Devletleri Birliği kuruldu. Birliğin programına göre, üye devletler arasındaki iyi ilişkiler geliştirilecek, siyasî çalışmalar bir düzene konulacak, bağımsızlıkları korunacaktı.

Arap Birliği gerçekleşir gerçekleşmez Batılı devletlere karşı düşmanca tavır benimsedi; Suriye ve Lübnan'ın Fransa'ya karşı çıkışı desteklendi; Kuzey Afrika'nın bağımsızlığa kavuşması gerektiği bildirildi; Çinhindi'deki Müslüman askerlerin çarpışmaması önerildi.

Birlik içinde daha sonraları üç grup oluştu: İngiliz siyasetine karşı olan Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen; tam anlamıyla olmasa da İngiliz himayesinde olan Irak ve Ürdün; bu iki grubun dışında kalan Suriye ve Lübnan.

Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen arasında kurulan "Arap Ligi" de denilen örgüte sonradan Libya (1953), Sudan (1956), Fas ve Tunus (1958), Kuveyt (1961), Cezayir (1962), Bahreyn, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (1971), Moritanya (1973), Somali (1974), Filistin Kurtuluş Örgütü (1976), Cibuti (1977) katıldı. 1950'de de aralarında askerî işbirliği yapma konusunda anlaştılar.

25 Nisan: *San Francisco Konferansı toplandı: Konferans sonucunda Birleşmiş Milletler Antlaşması son şeklini alarak konferansa katılan devletlerin temsilcileri tarafından imzalandı.*

ABD Başkanı Roosevelt, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra barışı etkili bir şekilde koruyacak milletlerarası bir teşkilatın kurulmasına büyük önem

veriyordu. Bunun için San Francisco'da bir konferansın toplanması ve bu konferansa 1 Mart 1945'e kadar ortak düşmana savaş ilan etmiş devletlerin katılacağı da kararlaştırılmıştı. Birleşmiş Milletler teşkilatının kurulmasını gerçekleştirmek üzere 25 Nisan 1945'te San Francisco'da bir konferans toplandı ve toplantı sonunda 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler anayasası imzalandı.

Kuruluşun temel dayanakları, Milletler Cemiyeti tecrübesi ile savaş sırasında gerçekleştirilen bir dizi girişimden oluşuyordu. Örgütün kuruluşuna öncülük eden beş büyük devlet, örgütün işleyiş biçimini belirlediler ve bu işleyişte kendilerine kalıcı ayrıcalıklar tanıdılar. Konferansa sadece Almanya ve müttefiklerine savaş ilan eden ülkeler çağırıldı.

San Francisco Konferansı'nda, büyük devletler ile küçük devletler arasındaki çatışma, büyük devletlerin teşkilat içinde mutlak bir üstünlük kurma çabasından ve bu üstünlüklerini antlaşmaya koydurmak istemelerinden ileri geldi. Esasen Konferans'ta çalışma esası olarak kabul edilen Dumbarton Oaks tekliflerinde büyük devletlere çok geniş yetkiler veriliyordu. Küçük devletler bu teklifler karşısında kendi durumlarını kuvvetlendirmeye çalıştı; fakat bu çatışma, hemen hemen daima büyük devletler lehine sonuçlandı. Birleşmiş Milletler gerçekten uluslararası barış ve güvenliği sağlayacaksa, bunun beş büyük devlet arasındaki görüş birliği ile gerçekleşebileceği, kurulacak en kusursuz uluslararası örgütün bile güçlü üyelere karşı başarılı olmayacağı Milletler Cemiyeti tecrübesinden anlaşılmıştı. Bu koşullar altında büyük devletlerin, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda anlatımını bulan genel eşitlik ilkesini çiğneyecekleri açıktı.

Kuruluş nedeni, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden tesis edilen dünya barışı ve güvenliğini korumak ve uluslararası iktisadî, sosyal ve kültürel işbirliğini sağlamaktır. Amaçları ise; uluslararası barış ve güvenliği korumak, dostluk bağlarını geliştirmek, uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve beşerî sorunların çözümünde işbirliği sağlamak ve insan hakları ile temel hürriyetlere saygıyı geliştirmek, uluslararası müşterek amaçlara ulaşmada gayretlerin koordine edildiği bir merkez oluşturmak, bölgesel çatışmaları önlemek ve barışın devamlılığını sağlamak için gerektiğinde askerî tedbirler alınması dahil çalışmalarda bulunmaktır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması beş büyük devletin (ABD, Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin) ve ayrıca akit devletlerin çoğunluğu olan 24 devletin⁴⁰ onay belgelerini ABD Hükümeti'ne vermeleriyle 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girdi.⁴¹ Birleşmiş Milletler Antlaşması 19 bölüme ayrılmış 111 maddeden ve ayrıca 70 maddelik Adalet Divanı statüsünden ibarettir. Antlaşmanın 1. maddesinde Birleşmiş Milletler'in amaçları şöyle belirtilmektedir:

1. Milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek. Bunun için etkili, müşterek tedbirler almak.
2. Milletlerin hak ve eşitliği prensibine ve kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme haklarına saygı duymak ve dünya barışının sağlamlaştırılması için her türlü tedbiri almak.
3. Ekonomik, sosyal, fikrî ve insanî mahiyetteki milletlerarası davaları çözerek ve ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek.

Bu amaçlara ulaşmak için hangi ilkelere uyularak hareket edileceği hususu da 2. maddede şöyle belirtilmiştir:

1. Teşkilat, bütün üyelerinin egemen eşitliği prensibi üzerine kurulmuştur.
2. Teşkilat üyeleri, üzerine aldığı bütün vecibeleri iyi niyetle yerine getirecektir.
3. Milletlerarası anlaşmazlıklar; barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmayacak şekilde, barışçı yollarla çözülecektir.
4. Üyeler, uluslararası ilişkilerde herhangi bir ülkenin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı tehdit ve kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınacaktır.
5. Teşkilatın giriştiği herhangi bir teşebbüse her türlü yardımda bulunulacak ve aleyhine önleyici ya da zorlayıcı tedbir alınan devlete yardım etmekten kaçınılacaktır.
6. Bu hükümlerin hiçbirisi bir devletin içişlerine karışmak anlamına gelmemektedir.

⁴⁰ 2000 yılında BM'ye üye devlet sayısı 188'dir.

⁴¹ Türkiye antlaşmayı, Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü'yle birlikte 15 Ağustos 1945'te onayladı.

Birleşmiş Milletler'in; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Milletlerarası Adalet Divanı ve Sekreterlik organları bulunmaktadır. Güvenlik Konseyi, teşkilatın yürütme organı gibi çalışmaktadır. ABD, İngiltere, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve SSCB daimî üyelerdir. Bu üyelerin veto hakları vardır.

27 Nisan: *Mussolini, İsviçre'ye kaçarken sınırda yakalanarak kurşuna dizildi.*

Müttefiklerin Berlin'e girmeye başlamaları üzerine Almanya'nın düşmesi artık an meselesiydi. Bu şartlar altında, İtalya'yı 21 yıl boyunca diktatörce yöneten Mussolini, 27 Nisan 1945'te İsviçre'ye kaçarken, İtalyan karşıt gerillaları tarafından sınırda yakalanarak kurşuna dizildi. Öldürülen diğer faşistlerle beraber Milano'ya götürülen Mussolini'nin cesedi, istasyon meydanında ayaklarından asıldı. Halkın taşkınlığı sırasında atılan yumruklar, vurulan sopalar ve sıkılan kurşunlar yüzünden ölünün yüzü tanınamayacak hale geldi.

1945

30 Nisan: *Müttefikler Berlin'e girmeye başlayınca Hitler intihar etti.*

16 Nisan sabahından itibaren 2.5 milyonluk 20 Rus ordusu Oder nehri kıyılarından Berlin'e doğru harekete geçti. Karşılarında bulunan 3 Alman ordusu Berlin'i savunmaya çalışıyordu, ancak kuvvetler arasındaki dengesizlik yüzünden Alman mevzileri birer birer çöktü ve 20 Nisan'dan itibaren Rus orduları Berlin'e doğru akmaya başladılar. Artık sonunun geldiğini anlayan Hitler, 29 Nisan sabahı siyasî vasiyetnamesini kaleme aldı. "*Düşmanlarımın, harbin başlatılması sorumluluğunu omuzlarıma yükleme gayretlerine rağmen, gelecek nesiller benim harbi önlemek için gösterdiğim çabayı inkâr edemeyeceklerdir... Berlin'de kalmaya ve düşman eline düşmemek için ölmeye karar verdim. Cephedeki askerlerimizin başarılarına, kadınlarımızın, işçi ve köylülerimizin eşi bulunmayan gayretlerine, Führerlerine bağlı gençlerimizin kahramanlıklarına tanık olarak, mesut duygularla ölüyorum. Kalbimin en derin şükranlarını büyük milletime ifade etmek isterim*". Özel vasiyetnamesinde ise, "Karım ve ben, kendimizin on iki yıl boyunca halkımızın hizmetinde en fazla uğraş verdiğim Şansölyelik binasında ve ölümümüzden hemen sonra yakılmasını istiyoruz" diyordu.

Hitler, 30 Nisan 1945'te Reichstag binasında, ileri gelenlerle vedalaşıp odasında ağzına bir kurşun sıkarak intihar etti. Vasiyeti gereği cesedi, Şansölyelik binasının iç avlusunda üzerine benzin dökülerek yakıldı.

7 Mayıs: *Almanya, kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair belgeyi imzaladı ve Avrupa'da savaş sona erdi.*

İkinci cephenin açılmasından sonra artık Almanya için kurtuluş imkânı kalmamıştı. Almanya, doğudan ve batıdan Müttefik kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlandı. Müttefik kuvvetlerinin Berlin'e girdikleri, Berlin'de sokak muharebelerinin yapıldığı ve bu muharebelerin başbakanlık binasının yakınına geldiği bir sırada 30 Nisan 1945 günü öğleden sonra Hitler intihar etti. Yerine Amiral Doenitz'i bırakmıştı. 2 Mayıs'ta Berlin Müttefikler'e teslim oldu. 4 Mayıs'ta Hollanda, Kuzey-Doğu Almanya ve Danimarka'daki Alman kuvvetleri Müttefiklere teslim oldular.

Doenitz, Almanya'nın idaresini eline alır almaz görevinin, Almanya'yı Bolşevizm'den kurtarmak olduğunu ilan etmişti. Bu sebeple Alman kuvvetleri kitle halinde İngiliz ve Amerikalılara teslim olmayı tercih ettiler. Doenitz de bu işi kolaylaştırmak için mütarekeyi geciktirdi. Nihayet 7 Mayıs 1945 sabahının ilk saatlerinde General Jodl'u Reims'de bulunan General Eisenhower'ın karargâhına gönderdi. General Jodl, Amerikan, İngiliz, Fransız ve Sovyet generallerinin huzurunda kayıtsız şartsız teslim belgesini imzaladı. Asıl teslim töreni 9 Mayıs günü gece yarısı ateşkesin uygulanacağı saatte, Mareşal Jukov'un karargâhında, Berlin'de yapıldı.

Avrupa Savaşı sona ermişti. 1 Eylül 1939'da başlayıp 5 yıl 8 ay süren ve henüz Pasifik'te devam eden savaşta 38 milyondan fazla insan öldü, milyonlarca da yaralandı ve sakat kaldı.

7 Haziran: *Sovyetler Birliği Türkiye'den Kars ve Ardahan bölgelerinin kendilerine terki ile Boğazlar'da üs verilmesini istediler.*

Sovyetler Birliği 7 Haziran 1945'te Türkiye'den Kars ve Ardahan bölgelerinin terki ile Boğazlarda üs verilmesini istedi. Molotov Türk büyükelçisine, "Bu toprakları size 1921'de terk ettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı" demiştir.

Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasının ardından Türk Büyükelçisi Selim Sarper'i kabul eden Sovyet Dışişleri bakanı Molotov, Türkiye ile Sovyet

Rusya'nın yeni bir anlaşma yapmadan önce aradaki pürüzlü sorunların çözülmesi gerektiğini öne sürerek şu önerilerde bulundu:

1. 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanmış olan "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması", Sovyetler'in zayıf olduğu bir zamanda yapılmıştır. Bu nedenle de Ermenistan'ın ve Gürcistan'ın aleyhine birtakım arazi değişiklikleri içermiştir. Haksızlığı giderebilmek için öncelikle bu durum düzeltilmelidir.
2. Boğazlardan geçiş ve buranın savunulması, 200 milyonluk Sovyet toplumunu çok yakından ilgilendirmektedir. Günümüzde savunma, Türkiye'nin iradesine bağlı bulunmaktadır. Ancak bizim de bundan emin olmamız gerekir.

Nitekim Gürcü Profesörleri Bridzneşvili ile Cananyşa, Tiflis'teki komünist gazetesi ve daha sonra da Kızılyıldız gazetesinde 19 Aralık 1945'te yazdıkları yazılarda Molotov'un isteklerini şöyle özetliyorlardı.

"Gürcistan sınırları, 2.500 yıl önce Van Gölü'nden Karadeniz'e kadar uzanmaktaydı. Bu nedenle Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun toprakları Gürcistan'a, dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne aittir"

Bu iddialar ve Molotov'un söyledikleri, Sovyetler'in Türkiye'den, Giresun'a kadar Doğu Karadeniz şeridinin kendilerine bırakılmasını ve ayrıca Boğazlarda bir üs verilmesini istediklerini gösteriyordu.

Sovyetler Birliği bu iddialarını daha sonra da tekrarladı. Sovyetler Birliği Hükümeti, Boğazlar konusundaki görüşlerini, Potsdam Konferansı kararları gereğince Türk Hükümeti'ne 7 Ağustos 1946 tarihinde bir nota ile bildirdi. Notada Boğazlar'ın Sovyet ve Türk kuvvetleri ile ortak savunulması öngörülmekteydi. Bunun anlamı Sovyetler'in Boğazlar'dan üs istemesi demekti.

17 Temmuz-2 Ağustos: ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında Potsdam Konferansı yapıldı; savaş sonrası statüko belirlendi.

Almanya'nın teslim olmasından sonra Avrupa'da ortaya çıkan sorunları görüşmek üzere 17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te Berlin yakınlarında Potsdam'da bir konferans toplandı. Konferansa; ABD adına, Roosevelt öldüğü için Başkan yardımcısı Truman; İngiltere adına, Muhafazakâr Parti seçimi kaybettiğinden Temmuz'dan sonra İşçi Partisi lideri ve yeni Başbakan Clement

Attlee ve Sovyetler Birliği adına da Stalin katıldılar. Potsdam Konferansı, bundan önceki konferanslardan farklı olarak savaşın nasıl bitirileceğini değil, savaş sonrası barış düzeninin nasıl kurulacağını konu aldı. Potsdam Konferansı'nda görüşülen meseleler şunlardır:

1. *Polonya Meselesi*: Polonya'nın Batı sınırları Almanya ile yapılacak barışa bırakıldı.⁴² Sovyetler, 16 Ağustos 1945'te Polonya ile yaptıkları bir antlaşma ile Polonya-Rusya sınırını bu devlete, 1919 Paris Barış Konferansı'nda tespit edilen Curzon Çizgisi olarak kabul ettirdiler.
2. *Almanya Meselesi*: Almanya'daki bütün Nazi müesseseleri ortadan kaldırılacak, dört devlet kendi işgal bölgelerinde demokratik rejimin kurulmasına ve Alman savaş sanayiinin barış ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde organize edilmesine beraberce çalışacaklardı. Ancak İngiltere ve Amerika, Alman endüstrisinin kökünden yıkılmasına engel oldular. Tamirat borcu için de herhangi bir rakam tespit edilmedi. Sovyetler'in; Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinden tamirat borcu alamayacağı kararlaştırıldı. Sadece bazı sınai teçhizatın az bir kısmı Sovyetler'e verilecekti. Alman donanmasının çok büyük bir kısmı tahrip edilecek ve savaş suçluları yargılanacaktı.
3. *Avusturya*: Almanya'da olduğu gibi, Avusturya ve başkenti Viyana da dört devlet arasında işgal bölgelerine ayrıldı.
4. *İtalya*: İtalya, 1943 yılından beri Müttefiklerle işbirliği yaptığı için, bu devletle yapılacak barış ilk önce ele alınacak ve barış hükümleri mümkün olduğunca hafif tutulacaktı.
5. *Sovyet Peykleriyle Barış*: Bu peykler, Sovyetler'in askerî işgali altına düşmüş olup, hükümetlerinde komünistlerin egemen olduğu Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'dı. Sovyetler barış yapılmadan önce, Amerika ve İngiltere'nin bu memleketlerdeki hükümetleri tanımalarını istedi. Bu iki devlet ise bunlarla barış yapılmadıkça bu tanımayı reddetti.

⁴² Polonya'nın batı sınırları 14 Kasım 1990 tarihine kadar fiili duruma dayanıyordu. İki Almanya'nın 12 Eylül 1990'da Moskova'da imzaladıkları bir anlaşma ile birleşmelerinden sonra (bu anlaşma 3 Ekim 1990'da yürürlüğe girdi) Sovyetler, Polonya'ya Oder-Neisse sınırını vererek, Doğu Almanya'dan toprak aldılar. Bu sebeple Birleşik Almanya ile Polonya arasında 14 Kasım 1990'da Varşova'da imzalanan bir anlaşma ile Almanya, bu sınırların değişmezliğini kabul etti. Böylece Polonya 104.000 km karelik bir Alman toprağını almış oldu. Sınır bundan sonra kesinlik kazandı.

6. *İspanya*: Bu memleket savaşa katılmamakla beraber, Mihver'le sıkı işbirliği yaptığı için Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na alınmayacaktı.
7. *İran*: İran'ın derhal boşaltılmasına karar verildi.
8. *Boğazlar*: Sovyetler, Türkiye'nin zayıf olması nedeniyle serbest geçiş için gereken garantiyi sağlayamadığını, bu sebeple Boğazlar'ın Sovyetler ile Türkiye'nin ortak kontrolü altına konulmasını istediler. Yani Ruslar Boğazlarda üs istiyorlardı. Bu istek kabul edilmedi. Amerika ve İngiltere ise Ruslar için ancak Boğazlardan tam geçiş serbestisine taraftardılar. Bu mesele hakkında herhangi bir karar alınamadı. Her devletin kendi görüşünü Türkiye'ye bildirmesine karar verildi.
9. *Tuna Nehri*: Tuna nehri üzerinde bulunan bütün memleketler şimdi Sovyetler'in askerî işgali altında bulunduğundan, Tuna nehri fiilen Sovyet egemenliği ve kontrolü altına girmiş olmaktaydı. Bunun için Tuna'da gidiş-geliş serbestisinin sağlanması meselesinin de ele alınmasına karar verildi.
10. *Sovyetler'in Uzakdoğu Savaşı'na Katılması*: Amerika, Sovyetler'in Uzakdoğu'daki savaşa katılmasına lüzum kalmadan Japonya meselesini kendisi çözümledi.

Potsdam Konferansı, İkinci Dünya Savaşı'nın ve üç büyük devletin yaptıkları son büyük konferans oldu. Konferans, bu devletler arasındaki anlaşmazlığı şiddetlendirdi ve bunu açığa çıkardı. Bununla da dünya başlıca iki nüfuz alanına bölünmeye başladı.

6 Ağustos-9 Ağustos: *Amerikan uçakları Hiroshima ve Nagasaki üzerine birer atom bombası attılar. Her iki şehirde de yüz binlerce insan öldü.*

Potsdam Konferansı'nın açıldığı gün Amerikalılar New Mexico'da ilk atom bombası denemesini yapmışlar ve olumlu sonuç almışlardı. Bu haber 24 Temmuz günü Truman tarafından özel bir konuşmada Stalin'e söylenmiş, lakin Stalin o zaman bu olayın önemini kavrayamamıştı.

İlk atom bombası 6 Ağustos'ta Hiroshima'ya atıldı. İlk anda 71.000 kişi öldü. Yaralanmalardan, yanıklardan ve sonra radyasyon etkisiyle lösemiden ölenlerin miktarı, bu sayının içinde yoktu. 9 Ağustos'ta ikinci atom bombası Nagasaki'de patlatıldığında 80.000 kişi öldü. ABD'nin bu silahı kullanması dört temel nedene bağlanabilir:

1. Daha çok Amerikan askerinin ölmesini önlemek.

2. Savaşı kısaltmak.
3. Atom çağını, ABD'nin yeni gücüne uygun bir biçimde açmak.
4. Silahın korkunç etkisini politik yönde kullanarak, Sovyetler Birliği'nin Uzakdoğu'da genişlemesini sınırlamak.

Bununla ilgili olarak bir Amerikan yüksek düzey yetkilisi, “Bomba kullanılmak durumundaydı; ona çok para harcanmıştı, kullanılmasaydı ve savaş uzasaydı, bu görülmemiş harcamayı halka nasıl anlatırdık, kamuoyunun tepkisini düşünün. Bomba bitip de patlatıldığı zaman halk çok rahatladı.” demiştir.

8 Ağustos: *Sovyet Rusya Japonya'ya savaş ilan etti ve hemen Mançurya'yı işgale başladı.*

Hiroshima'ya atılan atom bombası Rusları oldukça şaşırtmıştı. Acele edip 8 Ağustos 1945'te Japonya'ya savaş ilan ettiler ve Mançurya'yı işgale başladılar.

1945

2 Eylül: *Japonya, Tokyo Körfezi'nde demirli Amerikan savaş gemisi Missouri zırhlısının güvertesinde “kayıtsız şartsız teslim” belgesini imzaladı. İkinci Dünya Savaşı sona erdi.*

Atom bombası, Japonya'ya durumun vahametini gösterdiği için, Japonya 10 Ağustos'ta İsviçre'nin aracılığıyla Amerika'ya başvurup, Japonya İmparatorluğu'nun hak ve imtiyazlarına dokunulmamak şartıyla teslim olacağını bildirdi. Amerika bunu kabul etti.

Japonya, kayıtsız şartsız teslim belgesini 2 Eylül 1945 sabahı Tokyo koyunda demirli Amerikan savaş gemisi Missouri zırhlısının güvertesinde imzaladı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu olan bu tarih, Japonya'nın Asya İmparatorluğu hayalinin de sonu oldu. Japonya savaştan çok ağır yaralı olarak çıktı. Büyük insan kaybının yanı sıra, iskân bölgelerinin %40'ı tahrip edildi, yabancı ülkelerdeki Japon mallarına el konuldu. En önemlisi Japon halkı, belki de tarihinde ilk defa geleneklerine olan inancını ve kendine güvenini kaybetti.

İnsanlık tarihinin yaşadığı en yaygın ve en kanlı savaş olarak tanımlanan İkinci Dünya Savaşı'na 61 devlet katıldı. Savaş alanlarının toplamı 22 milyon kilometrekareyi geçiyordu. 110 milyon insan silah altına alındı; 55 milyon insan öldü, 35 milyon insan yaralandı, kayıp sayısı 3 milyona yakındı.

Sovyetler Birliği bu savaşta nüfusunun %10'unu kaybetti (20 milyon). Almanya, 4.5 milyonu sivil olmak üzere 9.5 milyon insan kaybetti. Japonya'nın insan kaybı 1 milyon 800 bin, İngiltere'nin kaybı 388 bin, ABD'nin kaybı ise 300 bin oldu. Fransa, 400 bini sivil olmak üzere 600 bin insan kaybetti. İtalya, yarısı sivil halktan 310 bin kişi kaybetti. Savaş zararları 1 trilyon 500 milyar doları geçiyordu.

2 Eylül: *Ho ři Minh, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti.*

Vietnam'da daha 1918'li yıllarda Fransız sömürgeciliğine karşı Vietnam Cumhuriyeti'nin kurulmasını isteyen bir mücadele başladı. 1927'de Hanoi'de öğretmenler tarafından kurulan Vietnam Ulusal Partisi ve aydınlar, Kuomintang Çini'nin yardımıyla Fransızların kovulmasını talep ettiler. Bu parti, öneyak olduğu Yen Bai garnizonu ayaklanmasının 10 şubat 1930'daki başarısızlığından sonra kapatılmasının ardından direnişin başına önce Nguyen Ai Quoc ve sonra da Ho ři Minh geçti. Bu yıllarda Çinhindi Komünist Partisi kuruldu ve çeşitli köylü ayaklanmaları çıktı. Fransız Hükümeti ani bir baskınla Çinhindi Komünist Partisi'nin dağılmasını sağladı ve imparator Bao Dai'nin yararına bir reformlar politikası uygulamayı kararlaştırdı. Bu maksatla 1933 yılında Ngo Dinh Diem'in yönetiminde bir reformlar komisyonu kurdu. Kurulan bu düzen, 1940'ta Japonya'nın Çinhindi müdahalesine kadar korundu. Ho ři Minh tarafından Mayıs 1941'de kurulan Vietnam Bağımsızlık Cephesi (Vietminh), Japonların Fransız otoritesine son vermesinden yararlanarak 9 Mart 1945'te Bao Dai'nin tahttan indirilmesini sağladı ve 2 Eylül 1945'te Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. Cumhuriyet hemen köylerdeki nüfuzlular konseyinin yerine halk konseylerini geçirdi.

8 Eylül: *Japonya'nın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra Amerikalı General Mac Arthur, Amerikan Askerî Genel Valiliği göreviyle Tokyo'ya geldi.*

ABD, Batılı demokrasiler için tehlikeli bulduğu Japon militarizmi ve özellikle sömürgeciliğini yok etme hedefini güdüyordu. Bu amaçla Japonya'yı işgal etti. General Mac Arthur, Amerikan Askerî Genel Valiliği göreviyle 8 Eylül 1945'te Tokyo'ya geldi.

Bölgedeki işgal idaresi SCAP'ın ilk hedefi, Japon savaş potansiyelini yok etmek oldu. Ülke bütünüyle silahtan tecrit edildi, fabrikalar parçalandı. Sonra savaş suçluları kitleler halinde tutuklandı, ünlü general Tojo ve yedi arkadaşısı idam edildi. Amerikalıların hazırladığı yeni anayasa, Japonya'nın bin yıllık geleneklerini yıkıyordu. İmparatorun kutsal ve tanrısal kişiliğine bağlı bütün hak ve yetkileri ilga ediliyordu. Bu anayasayı bir medenî kanun, bir ceza kanunu ve bir muhakeme usulü kanunu izledi.

Japonya ekonomisi için gerekli olan her şey, Japon sömürgelerinden sağlanıyordu. Şimdi ise geriye dört küçük adaya sıkışıp kalmış bir Japonya kalıyordu.

9 Eylül: *ABD Dışişleri Bakanı James F. Byrnes; barış kurulacak ve sürdürülecekse, ithalat ve ihracatın serbestçe akmasının gerekli olduğunu, iç ve dış politikanın birbirinden ayrılamayacağını ve dış ilişkilerin ABD'deki istihdamı etkileyeceğini belirterek ABD'nin yeni siyasal ve ekonomik bakışını ortaya koydu.*

1945

ABD'ye göre; 1930'ların ekonomik bunalımının ve uzamasının nedeni, yüksek gümrük duvarları ve bölgesel ticaret bloklarıydı. Bu ekonomik yapı, dış ticaretin doğal akışını engellemiş ve sonu İkinci Dünya Savaşı'na varan siyasal çatışmalara yol açmıştır. Barış kurulacak ve sürdürülecekse, ithalat ve ihracatın serbestçe akması gerekli ve önemlidir. Ayrıca öteki endüstri devletleri savaş sırasında büyük güçlükler çekerken, üretimini dört kat arttıran ABD, ekonomik gücünü kullanarak dünya ekonomisine yön vermeliydi.

Japonya'nın tesliminden bir hafta sonra 9 Eylül 1945'te Amerikan Dışişleri Bakanı James F. Byrnes, ABD'nin yeni bakışını şöyle ortaya koyuyordu:

Uluslararası politikamız ile iç politikamız birbirinden ayrılamaz. Dış ilişkilerimiz ister istemez ABD'deki istihdamı etkileyecektir. Yine ister istemez ABD'deki ekonomik canlılık ve depresyon, yeryüzünün öteki ülkeleriyle ilişkilerimizi etkileyecektir. Sürekli bir barış, dışa kapalı bloklar ve ekonomik savaş temelinde kurulamaz. Liberal bir ticaret sistemi, dünya ticaretinde üstün durumda bulunanlara özel sorumluluklar yüklemektedir. ABD de bu durumdadır. Yeryüzünün birçok ülkesinde siyasal ve ekonomik ilkelerimiz, bu ilkeleri kabul etmeyen ideolojilerle çatışma durumundadır. Kendi ekonomik sorunlarımızı başarılı bir biçimde yönetebildiğimiz ölçüde, yeryüzünün her bölgesinde kendi ilkelerimize taraftar sağlayabiliriz.

2 Kasım: ABD tarafından Türkiye'ye verilen bir notada; Montreux Sözleşmesi hükümlerinin zamanın şartlarına uydurulması için uluslararası bir konferansın toplanması ve ABD'nin buna katılmaktan memnurluk duyacağı bildirildi.

ABD'nin Potsdam Konferansı'nda Boğazlar konusunda takındığı tavır uzun ömürlü olmadı. Truman yönetimi, Türk Boğazları'nın bütün uluslararası su yolları gibi genel bir uluslararası statüye konulması ve bütün ulusların buradan geçiş serbestliğine sahip olmaları gerektiği yönündeki görüşünü kısa bir süre sonra değiştirerek, diğer uluslararası su yolları ile Türk Boğazları'nın durumunun birbirinden ayrılması gerektiği görüşünü savunmaya başladı. Eğer Boğazlara bir milletlerarası su yolu statüsü verilecek olursa bu yolun iki tarafında geniş bir alanı silahsızlandırmak gerekecek, bu ise Türkiye'nin savunulmasını oldukça güçleştirecektir. Bu düşünceyle Amerikan elçisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı'na verilen notayla Montreux Sözleşmesi'nde şu değişikliklerin yapılması istendi:

1. Boğazlar; barışta ve savaşta bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olmalıdır. Bu durum Boğazları, Süveyş ve Panama kanalı rejimlerine benzer bir statüye sokacaktır.
2. Boğazlar, Karadeniz'e sahildar devletlerin savaş gemilerinin geçişine her zaman açık olmalıdır.
3. Barış zamanında, üzerinde anlaşmaya varılacak belli bir tonajda gemi dışında Boğazlar, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine her zaman kapalı tutulmalıdır.
4. Montreux Sözleşmesi'nin zamanın şartlarına uydurulması için bu sözleşmede bazı değişiklikler yapılmalı; bu arada "Milletler Cemiyeti" deyimini "Birleşmiş Milletler" deyimini ile değiştirilmeli ve Japonya, sözleşmeye taraf olan devletler arasından çıkarılmalıdır.

Böylece ABD, Potsdam'da kabul ettiği Boğazlar statüsünde önemli değişiklikler yapma fikrinden vazgeçmiş oluyordu. Türkiye notaya verdiği cevapta, Amerikan görüşünün iyi olduğunu, tartışma ve görüşme zemini olarak görüşmeye değer bulunduğunu bildirdi.

12 Aralık: Sovyet Rusya'nın desteğini alan Cafer Pışaveri, İran'da komünist bir ayaklanma çıkararak Tebriz valisini indirdi ve "Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti"ni ilan etti.

Sovyet Rusya'ya yardım yapılabilmesi için İran'ın İngiltere ve Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesi ve ardından 29 Ocak 1942'de ittifak antlaşması yapılmasından sonra İran'ın; antlaşmanın beşinci maddesine göre, savaşın sona erdiği tarihten itibaren 6 ay içinde boşaltılması gerekiyordu. Gerçekten de savaş biter bitmez Amerika ve -petrol bölgelerindekiler hariç- İngiltere askerlerini İran'dan çekmeye başladılar. Fakat Sovyetler askerlerini çekmediği gibi 1945 Kasım'ında İran Azerbaycan'ında Cafer Pişaveri adında bir komünist vasıtasıyla bir ayaklanma çıkardı. Sovyet askerlerinin de yardımıyla Pişaveri, İran'ın komünist Tudeh Partisi üyeleri ile birlikte 12 Aralık 1945'te Tebriz valisini indirip, Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilan etti. İran Hükümeti bu ayaklanmayı bastırmak için Tebriz'e asker göndermek istediğinde, Sovyet askerleri bunu engellediler.

27 Aralık: *Uluslararası ödemelerdeki kısa süreli darboğazları finanse ederek kambiyo kurlarını kararlı bir yapıda tutmak amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF: International Monetary Fund) kuruldu.*

1945

1-20 Temmuz 1944'te toplanan Bretton Woods Konferansı sonunda kurulması kararlaştırılan Uluslararası Para Fonu (IMF) 27 Aralık 1945'te hayata geçirildi. Bu örgüt; uluslararası para sisteminin iyi işlemesine göz kulak olmak ve özellikle de çeşitli kambiyo politikalarını denetlemek (Kambiyo istikrarı, Paraların konvertibilitesi) ve ödemeler dengesini sağlamakta güçlük çeken ülkelere kısa vadeli krediler vermek üzere ortaya çıktı.

Merkezi Washington'da bulunan IMF, dünya üzerindeki devletlerin hemen hepsini bünyesinde toplar. Yılda bir kez toplanan bir Guvernörler Meclisi (Daimî Yürütme Kurulu), bir müdür ve bir sekreterden oluşan bir yapısı vardır. Üyelerin, fonun yönetimindeki ağırlıkları, kotalarının miktarına bağlıdır. Her üyenin kotası, uluslararası ticaretteki fiili ve potansiyel ağırlığını yansıtacak şekilde tespit edilir. Bu ağırlık, ülkenin millî gelirinin, döviz rezervlerinin, ithalat ve ihracat gelirlerindeki son üç yıllık verilerinin ortalamasının belli oranları toplanarak hesaplanır. Kota tutarları, her beş yılda bir yeniden tespit edilir. Her üye fona, kotasının %25'ini altın, %75'ini ulusal parasıyla öder. IMF'nin diğer kaynakları, gelişmiş ülkelere ve uluslararası para piyasasından aldığı borçlar, kendisinin Özel Çekme Hakları (ÖÇH/SDR) ve serbest piyasada sattığı altınların gelirlerinden oluşur. IMF, üye devletlerin kambiyo politikaları arasında uyum sağlamaya çalışır, üye

devletlerin yapabilecekleri devalüasyonlar üzerinde gözetim hakkına sahiptir (Devalüasyon iznini IMF verir), cari kambiyo işlemlerinin karşılaştığı engellerin kaldırılmasını kolaylaştırmak için çaba harcar. IMF, istedikleri takdirde devletlere uzmanlar gönderir. En büyük kota payına sahip beş devletin (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya) beş daimî temsilcisi ile iki yıl için seçilen on altı üyeden oluşan yönetim kurulu, bir tür daimî para konferansı sayılır.

Gelişmekte olan ülkelerle yapılan “Stand-by” anlaşmalarında, IMF temel dengesizliğin düzeltilmesi için uygulanacak önlemlerin başında devalüasyon önermeye başlayınca, “IMF reçetesi efsanesi” doğdu. Devalüasyonun dış ödemeler dengesini sağlayabilmesi esas olarak ihracatın artmasına bağlı olduğundan ve bu artış iktisadî yapının özellikleri nedeniyle, ancak iç talep kısılarak sağlanabileceğinden vahim toplumsal sorunlar ortaya çıkartıyordu. IMF için borç isteyen ülkelerde istikrar politikası sonucu, gelir bölüşümünün nasıl değişeceği önemli değildi. Önemli olan iç talebin kısılmasının gerekliliği idi. IMF malî alanda çalışmalarına 1 Mart 1947’de başladı.

En büyük kota payına sahip beş devletin örgüt vasıtasıyla gerçekleştirmek istediği temel amacı; dünya malî sermaye piyasalarını yönetir hale gelmek, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kambiyo politikalarını denetlemek, dolar bağımlılığı yaratacak biçimde küresel boyutlu borç ilişkileri yaratmak ve uluslararası para sisteminin IMF kararlarına uygun olarak işlemesine gözcülük etmektir.

IMF, elindeki malî gücü amaçları doğrultusunda başarıyla kullandı. Hem para satışında büyük kar elde etti, hem de borçlandığı ülkelere her dediğini yaptırabilecek bir güce ulaştı. Süreç içinde finans örgütü sınırlarını aşarak, yaptırım gücü yüksek, siyasî bir örgüt haline geldi. IMF’ye üye ülkeler, ulusal paralarının değerlerini döviz kurlarına göre düzenli olarak ayarlamayı, uluslararası parasal işlemlerde altının rolünü azaltarak yerini ABD dolarının almasını ve bu amaçlar için örgütü güçlendirmeyi kabul ettiler. Ancak güçlenme öyle bir noktaya vardı ki, başlangıçta malî sorunlarla ilgileneneceği belirtilen IMF, borçlu ülkelerin bütün toplumsal sorunlarına karışan, yön veren ve hatta giderek karar veren duruma geldi. Ülkeler, kalkınma stratejileri, ödeme dengeleri, bütçe politikaları, vergi sistemleri, yatırım tercihleri, ücret politikaları vb. hemen her alandaki kararlarını, IMF’nin gösterdiği biçimde yapmak zorundadırlar. Hiçbir üye ülke IMF’den izin

almadan parasını devalüe edemez, ekonomik ve malî politikalarda tek başına karar veremez.⁴³

27 Aralık: *Acil yardıma ihtiyacı olan ülkeler için uzun vadeli para sağlamak amacıyla Dünya Bankası (IBRD: International Bank For Reconstruction and Development) kuruldu.*

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1-20 Temmuz 1944'te toplanan Bretton Woods Konferansı sonrasında IMF ile birlikte kurulması kararlaştırılan Dünya Bankası, 27 Aralık 1945'te hayata geçirildi. Dünya Bankası başlangıçta Avrupa'nın savaştan sonra yeniden kurulmasıyla ilgilendi. Daha sonra üye sayısı da artan bankanın hedefi; üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarına -yabancı özel sermayenin bulunmadığı ve dünya sermaye piyasasından kredi alınamadığı hallerde- üretken yatırımları, uygun koşullarla finanse ederek yardımcı olmaktır. Banka, büyük ölçüde kalkınmakta olan ülkelere yönelik kredilendirme çalışmalarında, ülkelerin kapitalist ekonomiyi benimseyip geliştirmeye kararlı olmalarına dikkat etmektedir. IMF, üye ülkelerin cari işlemlerindeki aksamaları, sıkışıklıkları çözümleyebilmeleri için kısa vadeli krediler sağlarken, Dünya Bankası, uzun vadeli, yatırım amaçlı krediler dağıtmaktadır. Banka kredileri ya doğrudan devletlere, ya da devlet garantisi altında özel kesime proje kredisi olarak verilmektedir. Banka, 1978'den beri projelerden bağımsız kullanılabilecek program kredileri, 1980'den bu yana da Yapısal Uyum Kredileri dağıtmaktadır.

Dünya Bankası'na yalnızca IMF üyeleri üye olabilmektedir. Dünya Bankası üyeliği de, bankanın yan kuruluşları, Uluslararası Kalkınma Örgütü (IDA) ve Uluslararası finansman Kurumu (IFC)'na üyeliğin ön koşuludur. Banka çalışmalarında her üyenin oy hakkı, banka sermayesindeki payı kadardır. Bu pay ise, ülkelerin IMF'deki payları ve kotaları oranındadır. 142 üyesi bulunan Dünya Bankası'na sosyalist ülkelerden Çin Halk Cumhuriyeti, Romanya, Yugoslavya ve Vietnam üyedir.⁴⁴ IMF'de olduğu gibi, Dünya Bankası'nda da

⁴³ 1995 yılına kadar IMF'den uyum kredileri için borç alan 137 ülkeden 81'inin (%60) IMF'ye bağlılığı ileri düzeyde artmış, 89 az gelişmiş ülkeden 48'inin (%54) durumu kötüleşmiş, 32'si ise (%36) tamamen fakirleşmiştir.

⁴⁴ Türkiye 11 Mart 1947 Türkiye Uluslararası Para Fonu (IMF)'ye üye oldu. 43 milyon dolar olarak tespit edilen kotanın %19'u dolar, %1'i altın ve %80'i de Türk Lirası olarak ödendi.

ABD, İngiltere, Almanya, Japonya ve Fransa'nın oy hakları yarıya yakındır (%44). Banka politikasını önemli ölçüde bu beş ülke belirler.

Bankanın organları; Dünya Bankası'yla beraber çalışan Uluslararası Kalkınma Örgütü (IDA), Guvernörler Kurulu, Yürütme Direktörleri ve Başkanlıktır. Dünya Bankası, uzmanlık gerektiren çeşitli çalışma alanlarında yan kuruluşlar da oluşturur. Bunlar; Ekonomik Kalkınma Enstitüsü (EDI), Uluslararası Tarım Araştırmaları Danışma grubu (CGIAR), Yardım Koordinasyon Grupları ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları'nı Çözüm Merkezi (ICSID) gibi kuruluşlardır.

10 Ocak: *Birleşmiş Milletler Örgütü'nün ilk toplantısı Londra'da yapıldı. Birleşmiş Milletler Merkezi daha sonra New York'a taşındı.*

Birleşmiş Milletler Antlaşması, San Francisco Konferansı'nın 25 Nisan 1945'te yaptığı genel oturumda oybirliği ile kabul edildi. Antlaşma, gerekli sayıda tasdiknamenin teatisi üzerine 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girdi.

Antlaşmanın imzalandığı gün konferansa katılan devletler geçici antlaşmalar imzalayarak, teşkilat organlarının çalışmalara başlamaları için gerekli hazırlıkları yapmak üzere, bütün devletlerin temsilcilerinden müteşekkil bir Hazırlık Komisyonu kurdular. Hazırlık Komisyonu, çalışmalarını 23 Aralık'ta bitirdi ve Genel Kurul'un ilk toplantısı 10 Ocak 1946'da Londra'da yapıldı. 12 Ocak'ta Güvenlik Konseyi'nin daimî olmayan üyeleri, 12-24 Ocak'ta Ekonomik ve Sosyal Konsey'in üyeleri, 6 Şubat'ta da Güvenlik Konseyi ile birlikte Milletlerarası Adalet Divanı'nın yargıçları seçildi. 1 Şubat'ta Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine, Norveç'in Dışişleri eski Bakanı Trygve Lie Genel Sekreter tayin edildi.

Hazırlık Komisyonu, kendisine sunulan değişik teklifleri inceledikten sonra, Birleşmiş Milletler Daimî Merkezi'nin ABD'de kurulmasını tavsiye etti ve Genel Kurul, 14 Aralık 1946'da teşkilatın merkezini New York'a taşıdı.

5 Mart: *Winston Churchill ilk kez "demirperdeden" söz etti; böylece "Soğuk Savaş" dönemi resmen başladı.*

"Baltık'taki Stettin'den, Adriyatik'teki Trieste'ye kadar tüm kıta üzerine demir bir perde inmektedir. Eski Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bütün başkentleri bu hattın gerisinde kalmaktadır. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya; bütün bu meşhur şehirler ve çevresindeki yerleşik halklar tümüyle Sovyet nüfuz sahasında uzanmakta ve hemen hemen tamamı şu veya bu şekilde, sadece Sovyet tesirine değil, aynı zamanda giderek artan bir oranda Moskova'nın tam bir kontrolüne maruz

kalmaktadırlar... Avrupa'nın doğusunda yer alan bütün bu ülkelerdeki yakın geçmişin küçük komünist partileri, şimdi sempatizan sayılarının çok üstünde güç ve nüfuz sahibi olma konumuna yükselmişler ve her yerde totaliter kontrolü ellerine geçirmenin yollarını aramaya koyulmuşlardır. Hem men her koşul altında polis hükümetleri egemen kılınmaya başlanmış ve sonunda da Çekoslovakya haricinde, gerçek bir demokrasi ortamı kalmamıştır. Türkiye ve İran ise ciddi tehditlerle rahatsız edilmişler ve Moskova Hükümeti'nin baskısına maruz kalmışlardı. Bu gerçeklerden ne tür sonuçlar ortaya çıkarılırsa çıkarılsın bunun, bizim tesis etmek için savaştığımız özgür Avrupa olmadığı kesindir. Bunlara ilave olarak, Rusya'nın sınırlarından çok uzaklarda, hatta tüm dünya coğrafyasında çok sayıda ülkede komünist beşinci kollar oluşturulmuş ve komünist merkezden aldıkları talimatlara, mutlak bir itaat ve birlik içinde faaliyete geçirilmiştir. Komünizmin emekleme sürecinde olduğu ABD ve İngiliz Uluslar Topluluğu dışında, komünist partiler veya beşinci kollar Hristiyan medenîyetine karşı ciddi bir tehdit ve tehlike oluşturmaktadırlar...”

1946

Churchill 5 Mart 1946 tarihinde ABD'nin Missouri eyaletinin Fulton kasabasında açık sözlü fakat kibar bir üslupla ünlü “Demirperde” konuşmasını yaptığı sırada artık İngiltere Başbakanı değildi. Ancak Churchill'in bu konuşmayı yaptığı platform üzerinde ABD Başkanı Truman'ın da bulunması, tüm dünyada konuşmanın muhtevasının yanı sıra söz konusu görüşlerin özel mi yoksa resmî mi olduğu, Truman'ın da aynı görüşleri paylaşıp paylaşmadığı yolunda bir takım tartışmalara yol açtı.

Churchill'in bu konuşmasından çok kısa bir süre sonra Sovyet Rusya'nın Soğuk Savaş Döneminde etkin bir konuma sahip olan ünlü Pravda⁴⁵ Gazetesi, söz konusu konuşmadan çok abartılı bir şekilde tahrike kapılan Stalin'le mülakat yaptı. O sıralardaki Amerika'nın Moskova elçisinin, “dış ilişkilerde hayatımda karşılaştığım en şiddetli Sovyet reaksiyonu” ifadesini kullandığı bu mülakatta Stalin; “Bu konuşmayı ittifak hükümetleri arasında uzlaşmazlık tohumları saçma ve aramızdaki işbirliğine mani olma hesapları üzerine dayandırılmış tehlikeli bir girişim olarak görüyorum”, “...Churchill savaş kışkırtıcılığı yapmaktadır...” diyerek, konuşmanın barış ve güvenliği sekteye uğratacak bir hareket olduğunu belirtti. Böylece “Soğuk Savaş” dönemi resmen başlamış oldu.

⁴⁵ Kelime anlamı: Gerçek

22 Mart: Ürdün, İngiltere ile yaptığı bir antlaşmayla bağımsızlığını kazandı ve Ürdün Emirliği Ürdün Krallığı adını aldı.

1922 yılında Milletler Cemiyeti kararıyla kurulan Ürdün, İngiltere mandası altına verildi ve başına Faysal'ın küçük kardeşi Abdullah getirildi. Ürdün'deki manda idaresi doğrudan doğruya Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiseri'ne bağlıydı. Bu devletin ekonomik kaynaklardan yoksunluğu, İngiltere'ye sıkı sıkıya bağlanmasına sebep olmuştu ve ancak İngiliz yardımlarıyla ayakta durabiliyordu.

İngiltere Ürdün'le münasebetlerini, manda rejimi yerine antlaşma münasebeti haline getirmeyi tercih etti ve 10 Şubat 1928'de İngiltere ile Ürdün Emiri Abdullah arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma İngiltere'nin Ürdün'deki yetkilerini çizmekteydi.

Ürdün 22 Mart 1946'da İngiltere ile yaptığı bir ittifak antlaşmasıyla bağımsızlığını kazandı ve Ürdün Emirliği, Ürdün Krallığı adını aldı. Yapılan bu antlaşma Ürdünlüler tarafından hoş karşılanmadı. Bu antlaşmanın yerine geçecek yeni antlaşma 15 Mart 1948'de yapıldı. Antlaşmayla Ürdün'ün yeni adı Haşimi Ürdün Krallığı oldu.

1946

31 Mart: Yunanistan'da yapılan genel seçimleri solcu partilerin birliğini temsil eden EAM (Millî Kurtuluş Cephesi)'in boykot etmesi üzerine Yunanistan'da İç Savaş başladı.

Yunanlı vatanseverler savaş sırasında Alman işgaline karşı çeşitli direniş örgütleri kurmuşlardı. Bunlardan ELAS (Millî Halkçı Kurtuluş Ordusu) sol, EDES (Hür Demokratik Yunan Ordusu) sağ eğilimliydi. Bu iki örgüt, İngilizlerin desteğiyle Alman işgal ordusuna karşı etkili bir mücadele içine girmişti. İngilizlerin Yunanistan'ı işgalinden sonra, İngiliz işgal kuvvetlerinin telkiniyle Yunan Başbakanı tarafından 4 Aralık 1944'te verilen bir ultimatomla; ELAS'ın Moskova tarafından idare edildiği ve Atina'da terör havası estirdiği gerekçesiyle, silahlarını teslim edip Atina'yı terk etmesi istendi. ELAS, verilen ultimatomu uymadı ve Atina ve çevresinde üç hafta kadar süren silahlı çatışmalar başladı. 12 Şubat 1945'te ELAS'ın siyasal organı EAM (Millî Kurtuluş Cephesi) ile EDES anlaştılar. Anlaşmaya göre; tüm direniş örgütleri tek bir ordu içinde birleştirilecek, demokratik seçimler yapılacak ve kralın Yunanistan'a dönüp dönmemesi konusunda referanduma başvurulacaktı.

31 Mart 1946'da yapılan seçimleri, solcuların (EAM) boykot etmesi sebebiyle sağcılar kazandılar. Yine kralın Yunanistan'a dönmesi hususunda yapılan plebisitte, %90 oy ile kralın ülkesine dönmesi kabul edildi. Bunun üzerine Yunanistan'ın kuzeyinde, General Markos adındaki bir komünistin liderliğinde çete savaşları başladı. Zayıf bir Hükümetin varlığı, ekonomik zorluklar ve sosyal adaletsizlik, köylülerin çetecilere yardımını kolaylaştırdı. Dağlık bölgelerde savaşıyan ve Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'tan yardım alan çetecilere karşı merkezî hükümet başarılı olamadı. (Yugoslav lideri Tito, Millî Kurtuluş Cephesi: NOF adı altında komünistlerden teşkil ettiği bir kuvveti, Markos'a yardıma gönderdi.)

General Markos, 24 Aralık 1947'de Geçici Demokratik Yunan Hükümeti adıyla bir hükümet kurdu ve on maddelik bir program ilan etti. Bu programda Sovyetler Birliği ve üç Balkan ülkesiyle yakın ilişkiler geniş yer tutmaktaydı.

Yunan Hükümeti sorunu Birleşmiş Milletler'e götürmüşse de bir sonuç almadı ve İç Savaş 1950 yılına kadar sürdü. Yugoslavya'nın Cominform'dan atılmasından sonra komünistlere yaptığı yardım kesilince, merkezî hükümet üstünlüğü ele geçirdi ve Markos, Yugoslavya'ya sığınmak zorunda kaldı.

Yunanistan, İç Savaştan sonra iki yıl tam bir istikrarsızlık içine girdi. Dört yıl içinde (1948-1952) liberal ve sosyal demokratların üstünlüğü altında on üç ayrı hükümet kuruldu ve düştü.

4 Nisan: *İran ile Sovyet Rusya arasında yapılan gizli bir anlaşmayla, Kuzey İran petrollerinin % 51 hissesini işletmesine karşılık Sovyetler, askerlerini İran'dan çekeceklerdi.*

İran'da çıkan karışıklıklar, Muhtar Azerbaycan ve Kürt Cumhuriyetlerinin kurulması ve Sovyetler'in bunlara destek vermesi üzerine İran, meseleyi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürdü. Lakin Amerika ve İngiltere, yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletler'in böyle ciddi bir mesele ile prestijinin sarsılmasını istemediklerinden İran'ı pek desteklemediler. Bunun üzerine İran, Sovyetlerle olan meselesini görüşmeler yoluyla halletmeye karar verdi. Yapılan görüşmeler sonunda 4 Nisan 1946'da İran ile Sovyet Rusya arasında gizli bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile Sovyetler, İran'daki askerlerini çekmesine karşılık, Kuzey İran petrollerinin beraberce işletilip %51 hissesinin kendilerine verilmesini İran'a kabul ettiriyorlardı.

Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra 6 Mayıs 1946'da Sovyet askerleri İran'dan çekildi.

Anlaşma, İran kamuoyu tarafından öğrenildiğinde, Hükümetin yaptığı bu anlaşmaya büyük bir tepki doğdu. Bilhassa İngiltere'nin de kışkırtması ile Güney İran'daki kabileler hükümete karşı cephe aldılar. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için İran Meclisi tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Bu tasdik işi tehlikeye girince Sovyetler İran'a baskı yapmaya başladı. Bunun üzerine Amerika ve İngiltere, Sovyetler'in savaş sonrası niyetleri karşısında durmaya ve İran'ı bu konuda yalnız bırakmamaya karar verdiler. Amerikan Hükümeti 20 Eylül 1947'de yaptığı bir açıklamada, petrol anlaşmasını reddetmesinden dolayı İran, beklenmedik neticelerle karşılaşacak olursa, İran'ın toprak bütünlüğünü koruyacağı hususunda teminat verdi. Bunun üzerine İran Meclisi 22 Ekim 1947'de iki muhalif komünist oyuna karşılık anlaşmayı reddetti. Amerika'nın bu tutumu karşısında Sovyetler, Amerika ile bir çatışmayı göze alamadıkları için gerilemek zorunda kaldılar.

18 Nisan: *Milletler Cemiyeti 21. Genel Kurul toplantısında, Cemiyetin dağılmasına karar verildi.*

Milletler Cemiyeti 18 Nisan 1946'daki 21. Genel Kurul toplantısında, Cemiyet'in dağılmasına karar verdi. 20 yıl süreyle faaliyet gösteren bu cemiyet, tüm çalışmalarına rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına mani olamadı. Milletler Cemiyeti'nin başarısız olmasının birçok sebebi vardır. Bunlar, Cemiyetin bünyesinde mevcut olan savaş önleyici tedbirlerdeki eksiklikler ve yetersiz müeyyideler, sözleşmede mütecavizin tayin edilmemiş olması, önemli konularda oybirliği prensibinin uygulanması ve barışı koruyacak ve sürekliliğini sağlayacak zihniyetin yetersiz olması gibi sebeplerdir.

1 Ekim: *Nürnberg Mahkemesi'nde savaş suçlularının yargılanması bitti.*

İkinci Dünya Savaşı galiplerinin önünde çözülmesi gerek bir sorun vardı: Nazizm'in yok edilmesi. Nazilerin işlediği cinayetler konusundaki korkunç gerçek, Almanya'nın işgal edilmesiyle ortaya çıktı. Savaş yıllarında bu konuda bazı ihbarlar yapılmış, Yahudilerin imha edildiği iddia edilmişti. Bir İngiliz-Amerikan heyeti inceleme gezisiyle gerçeği tespit etti., delil olarak toplama kamplarının filmini çekti. Aynı günlerde Rosenberg tarafından hazırlanan, Goebbels'in geliştirdiği ve Himmler'in uyguladığı "Yahudilerin imha

planı” da açıklanmıştı. Ama suçların en ağır, savaşın başlatılmasıydı. Bu defa Moskova Konferansı’nda, altı büyük savaş suçlusu tespit edildi. Bunlar; Hitler, Mussolini, Goering, Goebbels, Himmler ve Von Ribbentrop’tu. Ancak savaş sonrasında Müttefikler arasında yargılama konusunda anlaşmazlık çıktı. İngiltere, mevcut ceza hukukunun uygulanmasını isterken, ABD ise özel bir mahkeme istiyordu.

Yargılama esasları 8 Ağustos 1945’te ilan edildi. ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa’nın tayin edeceği dört yargıç, mahkeme heyetini teşkil edecekti. Bütün Almanya taranmış, deliller toplanmıştı.

Nürnberg yargılaması 20 Kasım 1945’te başladı, 1 Ekim 1946’ya kadar sürdürüldü. 1 Ekim sabahı tarihi hüküm açıklandı. Von Papen ve Doktor Schacht beraat etmiş, onbir sanık hakkında idam cezası verilmişti; Mareşal Goering, Von Ribbentrop, Alfred Rosenberg, Mareşal Keitel, General Jodl idam edilecekler arasındaydı. Rudolf Hess, Amiral Raeder, Amiral Dönitz, Speer, Schirach çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. Rus yargıç, bütün sanıkların idamını istemiş, bu sebeple kararlar diğer üç yargıcın sağladığı çoğunlukla alınmıştı.

Hükümler, 15 Ekim 1946 sabahı çok erken saatte asılarak infaz edildi. Mareşal Goering, gece hücresinde zehir alarak intihar etmişti. Cesetler aynı gün yakıldı.

Davanın sonucu kimseyi şaşırtmamış, sadece askerlerin idam edilmiş olması bazı çevrelerde hoşnutsuzluk yaratmıştı.

14 Aralık: *Uluslararası İşçi Kuruluşu (ILO) ile Birleşmiş Milletler arasında ilişki kuran bir anlaşmanın onaylanmasıyla ILO, Birleşmiş Milletler bünyesinde ilk uzman kuruluş konumu kazandı.*

ILO, 1919 yılında Versailles Antlaşması uyarınca Milletler Cemiyeti’ne bağlantılı, özerk bir kuruluş olarak oluşturuldu, 14 Aralık 1946’da Birleşmiş Milletler bünyesinde uzman bir kuruluş konumu kazandı.

ILO’nun amacı; çalışan insanlara, dünyanın her yanında sosyal adaletin sağlanması için çalışmalarda bulunmak olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmaların kapsamında, çalışma ve yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası politikalar ve programlar hazırlamak; bu politikaların hayata geçirilmesinde ülke yetkililerine kılavuzluk edecek uluslararası emek

standartları oluşturmak; söz konusu politikalara uygulamada etkinlik kazandırmak için, hükümetlere yardımcı olmak üzere kapsamlı teknik işbirliği programları yürütmek; bu çabaların ilerlemesini sağlamak için eğitim, öğrenim ve araştırma faaliyetlerinde bulunmaktır.

ILO, üye ülke temsilcilerinden oluşur. Her üye ülke; kuruluştaki iki hükümet, bir işçi ve bir işveren temsilcisine sahiptir. ILO kararları, üye ülkelerce resmen onaylandıktan sonra bağlayıcı yükümlülükler yaratır. Tavsiyeler ise yalnızca yol gösterici niteliktedir. Merkezi Cenevre'dedir.

17 Aralık: *Hindicini'de (Vietnam, Laos, Tayland, Kamboçya) Fransa'ya karşı bağımsızlık ayaklanmaları başladı.*

İkinci Dünya Savaşı'nda Hindicini Japonya'nın eline geçmişti. 1945'te yenileceğini anlayan Japonya, buralardaki milliyetçi duyguları körükledi ve bölge halkını silahlandırdı. Hindicini'de üç bağımsız devletin (Vietnam, Laos ve Kamboç) kurulduğunu ilan ederek Vietnam'ı İmparator Bao Dai'nin yönetimine bıraktı.

Fransa, savaştan sonra Hindicini'deki sömürgelerine tekrar yerleşerek eski düzeni kurmaya kalkınca, Fransa'ya karşı bağımsızlık ayaklanmaları başladı. Vietnam'ın kuzey bölgelerinde bu bağımsızlık hareketini Ho Chi-minh liderliğindeki komünist Viet-Minh kuvvetleri yürütmekteydi. Ayrıca Ho Chi-minh, Bao Dai'nin yönetimine karşı olan öteki milliyetçi direniş merkezleriyle birleşerek Hanoi'de geçici bir hükümet kurdu. 17 Aralık 1946'da, Fransızların Vietnam'dan çıkma niyeti olmadığını anladığı için, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan ederek, kuzey dağlık bölgelerinde gerilla savaşına başladı. Fransa bunu kabul etmediği gibi; Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı içine alan bir Hindicini Federasyonu kurmak istediye de, bu tasarısını yürütemedi.

1949 yılında Çin'de komünistlerin iktidarı ele geçirmeleri ile Ho Chi-minh, sıkıştığı zaman sığınabileceği ve sürekli silah alabileceği bir sınıra kavuşmuş oluyordu. Böylece Fransa ve bu ülke ile çete savaşına giren Viet-Minh arasında, uzun ve kanlı savaşlar dizisi başlamış oldu.

1946

10 Şubat: *İkinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş devletlerinden İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya ile Paris Barış Anlaşmaları imzalandı.*

21 devletin katıldığı konferanslar dizisi 29 Temmuz-15 Ekim 1946 tarihleri arasında yapıldı. Beş devletle ilgili görüşmeler aynı zamanda başladı ve bir arada yürütüldü. Konferanslar sonunda İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya ile antlaşmalar 10 Şubat 1947'de imzalandı. Her antlaşmada ortak hükümler bulunuyordu. Buna göre;

İtalya, Saseno adasını Yugoslavya'ya, Oniki Ada'yı Yunanistan'a verdi, ancak Yunanistan bu adaları askerî amaçlarla kullanmayacaktı. Ayrıca İtalya batıda Fransa'ya küçük bir toprak bıraktı. İtalya-Avusturya sınırı eskisi gibi kabul edildi. Güney Tirol ve Brenner geçidi İtalya'nın elinde kaldı. Trieste, Birleşmiş Milletler denetiminde serbest bölge haline getirildi.⁴⁶ İtalya bütün sömürgelerini kaybetti. Habeşistan tekrar bağımsız oldu. Libya'da bağımsız bir krallık kuruldu (Aralık 1951). Somali İtalya'nın vesayetinde kaldı ve daha sonra İngiliz Somalisi ile birleştirilerek Somali Cumhuriyeti kuruldu. İtalya Eritre'yi Etiyopya'ya bıraktı. Ayrıca İtalya; Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Yunanistan, Habeşistan ve Arnavutluğa toplam olarak 360 milyon dolar tamirat borcu ödeyecekti (125 milyon dolar Yugoslavya'ya, 25 milyon dolar Habeşistan'a ödenecekti).

Finlandiya, Petsamo bölgesiyle Viborg limanını Sovyetler'e bıraktı. Karelia bölgesinde Fin-Sovyet sınırı kuzeye kaydırılarak, Finlandiya'nın burada yaptığı tahkimat Sovyetler'in eline geçti.

⁴⁶ Trieste'ye İtalya ve Yugoslavya göz koyduğundan, bu bölge iki devlet arasında anlaşmazlık konusu oldu. Nihayet 1954 yılında Trieste, İtalya ve Yugoslavya arasında tahkim edildi.

Romanya, Besarabya ile Kuzey Bukovina'yı Sovyetler'e bıraktı. Güney Dobruca'yı da Bulgaristan'a verdi. Macaristan'dan Transilvanya'nın bir bölümünü eline geçirdi.

Macaristan, Transilvanya'nın bir bölümünü Bulgaristan'a bırakırken, Çekoslovakya-Macaristan sınırında da Çekoslovakya lehine küçük bir değişiklik yapıldı.

Bulgaristan, Güney Dobruca'yı ve Transilvanya'nın bir kısmını almakla beraber Batı Trakya'yı da almak istedi, fakat buna muvaffak olamadı. Aynı şekilde Yunanistan'ın Epir'i ele geçirmek istemesi de sonuçsuz kaldı.

Yenilen devletler olan Romanya, Bulgaristan ve Macaristan; Sovyet Rusya'ya, Çekoslovakya'ya ve Yunanistan'a tamirat borcu ödeyeceklerdi.

Nazizm'in ortadan kaldırılması için, insan haklarına özel dikkat gösterilmesi konusundaki anlaşmaya rağmen, iki taraf arasında görüş ayrılıkları çıktı. Batılılar, antlaşma imzalanan Doğu Avrupa hükümetlerinin halklarına temel özgürlükleri sağlamadığını ileri sürdüler; buna karşılık kişi hak ve özgürlüklerini başka türlü tanımlayan ilgili hükümetler, bunun bir iç sorun olduğunu savundular. Yine antlaşmanın imzalanmasından 90 gün sonra Müttefiklerin ordularını işgal altındaki devletlerden çekmeleri gerekiyordu, ancak Sovyetler Birliği, Avusturya ile bağlantısını koparmamak için Romanya ile Macaristan'dan askerlerini çekmedi. Ekonomik konularda da birtakım temel farklılıklar ortaya çıktı. Batılılar, Doğu Avrupa'yı dünya ekonomisine açmak için serbest ticareti savunurken, Sovyetler bu ülkelerin kendisi ile yakın ekonomik ilişkiler içinde olmasını istiyordu.

10 Şubat: *İtalya, Paris Barış Antlaşmasıyla Oniki Ada'yı Yunanistan'a terk etti.*

Müttefiklerle İtalya arasında 1946 yılında yapılan Barış konferansı müzakerelerinde Yunanistan, Menteşe adaları bölgesinin bütünüyle kendisine verilmesi için çeşitli girişimlerde bulundu. Türkiye, İtalya ile barış antlaşması imzalanırken Oniki Ada meselesi ile ilgili olarak görüşmelere katılmak istediye de bu isteği kabul edilmedi. Menteşe Adaları'nın İtalya tarafından Yunanistan'a devrinin düzenlenmesini yapan Siyasî ve Ülkesel Komisyon; söz konusu adaların Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesi ile İtalya'ya devredilen adaları, 10 Şubat 1947'de imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın

14. maddesi ile Yunanistan'a devretti. İtalya Oniki Ada'yı Yunanistan'a bırakırken, adalardaki Rum nüfusu dikkate aldığını belirtti. Buna göre;

1. İtalya işbu antlaşma ile aşağıda belirtilen Oniki Ada'yı tüm egemenliği ile Yunanistan'a terk eder; yani Stampalia (Astropalia), Rhodes (Rhodos), Calki (Kharki), Scarpanto, Cassos (Casso), Piscopis (Tilos), Misiros (Nisiros), Calminos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi), Cos (Kos), ve Castellorizo ve bitişik adacıklar.
2. Bu adalar silahsızlandırılacak ve öyle kalacaklar.
3. Bu adaların Yunanistan'a devriyle ilgili usul ve şartlar, Birleşik Krallık Hükümeti ile Yunanistan arasında anlaşma ile tespit edilecektir ve bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 90 gün içinde yabancı birliklerin çekilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Antlaşma imzalandıktan sonra Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi hususunda Türkiye çekimser kaldı. Böylece Türk Hükümeti Oniki Ada üzerindeki Yunan hâkimiyetini resmen tanımadı. Yunanistan askerî yönetimi Nisan 1947'de Oniki Ada'yı resmen teslim aldı. Bu adaların silahsızlandırılmış olmaları şartıyla Yunanistan'a devredilmesinden sonraki dönemde Yunanistan bölgeye tamamıyla hâkim olmak ve bunu gerçekleştirmek için çeşitli siyasî manevralar yaptı.

16 Şubat: *Yunanistan İç Savaşı'nda Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın Markos'a yardım etmesi dolayısıyla, bölgede barışı ihlal ettikleri gerekçesiyle suçlu olduklarını bildiren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı, Sovyetler Birliği tarafından veto edildi.*

Yunanistan İç Savaşı'nda komünistlerin lideri Markos'u; Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın desteklemesinden dolayı Yunanistan, 1946 Aralık ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurarak bu üç komşusundan şikâyetle bulundu. Güvenlik Konseyi konuyu incelemek üzere bir soruşturma komisyonu kurdu. Komisyon, aylarca süren ve Yunanistan'ın üç komşusu ile sınırlarda yapılan soruşturmalardan sonra 767 sayfalık bir rapor hazırladı. Bu raporda, üç devletin Markos'a yardım etmeleri sebebiyle, bölgede barışı ihlal ettikleri ve suçlu oldukları bildirildi. Fakat bu rapor 16 Şubat 1947'de Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler Birliği tarafından veto edildi. Bunun üzerine mesele 1947 Eylül'ünde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na havale edildi. Bu ise meselenin sürüncemede kalması demekti.

21 Şubat: İngiltere, ABD'ye verdiği iki notayla, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle Yunanistan ve Türkiye'ye yardım edemeyeceğini ve sorumluluğun ABD'ye düştüğünü bildirerek, bölgede "birinci devlet" olma niteliğinden vazgeçtiğini ve yerini ABD'ye bıraktığını açıkladı.

İngiltere, 21 Şubat 1947'de ABD'ye iki nota vererek, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle, Yunanistan ve Türkiye'deki askerlerini geri çekeceğini, ancak bu devletlerin Batı savunması için önemli olduğunu, bu nedenle de askerî ve ekonomik yardım yapılması gerektiğini, bu sorumluluğun da ABD'ye düştüğünü belirterek, Türkiye ve Yunanistan'a karşı yükümlülüklerini ABD'ye terk etti.

Ayrıca Ortadoğu'da bölge devletlerini Arap Birliği adı altında bir araya toplayarak ABD'yi Ortadoğu'ya çekmeye başladı. Son olarak da 1947 Ağustos'unda Hindistan ve Pakistan'a bağımsızlıklarını verdi. Kıta Avrupası ile bağlarıysa giderek zayıfladı.

İkinci Dünya Savaşı, İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünü de ortadan kaldırdı. Bu değişikliğin en önemli sonucu, İngiltere'nin ABD'ye artan bağımlılığıdır. Savaşın sona ermesiyle, İngiltere'nin savaş içindeki ekonomik ihtiyaçlarına bir dereceye kadar cevap vermiş olan Ödünç Verme ve Kiralama Programı da bitti. Bu yüzden İngiliz Hükümeti savaş sonrası ekonomisini bir düzene sokmak için ABD'den ekonomik yardım istedi. (Bu istek, İngiliz Hükümeti'nin sterlinin değerini düşürmesi koşuluyla 1949 yılında kabul edildi.)

Uzun savaş yılları ekonomiyi çok zayıflatmış, 1947 yılının çok çetin hava şartları ve kömür bunalımı, durumu içinden çıkılmaz bir şekle sokmuştu. Hükümet sorunu çözmek için iki çareye başvurdu: İlk olarak, ABD'den bir milyar sterlin borç aldı. İkinci olarak, dış yükümlülüklerini azaltarak ekonomik tasarruf politikasını başlattı. İngiltere artık ikinci sınıf bir devlet durumuna düşmüştü. Böylece İngiltere, yeryüzünün tüm bölgelerine yayılmış bir imparatorluğu daha uzun süre bir arada tutamazdı.

25 Şubat: Sovyetler Birliği, işgal ettiği ülkelerde komünist partilerin yerleşmesini sağlamak için bütün muhalefeti tasfiye hareketine girişti.

Sovyet işgali altındaki ülkelerle barış antlaşmaları yapıldıktan sonra artık Sovyet askerlerinin bu ülkelerden çekilmesi gerekiyordu. Halbuki bu ülkelerde komünist partileri iktidara sahip olmakla beraber, komünistlerin

karşısında kuvvetli muhalefet partileri de bulunuyordu. Sovyetler bu muhalefet partilerini tamamen bertaraf edip komünist rejimleri yerleştirmeden bu ülkelerden çekilmek istemediler.

Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Polonya'da bütün muhalefet 25 Şubat 1947'den itibaren Kasım ayına kadar tasfiye edildi.

Macaristan'da: 25 Şubat 1947'de Küçük Emlak Sahipleri Partisi'nin (1945 seçimlerinde %57 oy almıştı) Genel Sekreteri Bela Kovacs, ülkenin güvenliğine karşı komplo hazırlamakla suçlandı ve tutuklandı. Partinin lideri ve Başbakan Ferenc Nagy, o sırada İsviçre'de bulunuyordu ve başına geleceği bildiğinden ülkesine dönmedi.

Bulgaristan'da: Ülkenin en güçlü partisi olan Çiftçi Partisi'nin lideri Nikola Petkov, vatana ihanet suçundan Haziran 1947'de tutuklandı ve ölüme mahkûm edilerek Eylül ayında idam edildi.

Romanya'da: Komünistlere karşı çetin bir mücadele açmış olan Köylü Partisi lideri Julius Maniu, Temmuz 1947'de vatana ihanet suçundan tutuklandı, Kasım ayında müebbet hapse mahkûm oldu.

Polonya'da: Ülkenin en popüler partisi olan Polonya Köylü Partisi'nin lideri ve savaş sırasında Londra'daki mülteci Polonya Hükümeti'nin başkanı Stanislaw Mikolajczyk, komünistlerin kendisini tutuklamaya hazırlandıklarını fark edince Kasım 1947'de Londra'ya kaçtı ve hayatını kurtardı.

Çekoslovakya'da: Sovyetler Çekoslovakya'ya açıkça müdahale ettiler ve 11 bakanın yerine komünistleri baskı ile hükümete soktular.

4 Mart: İngiltere ile Fransa arasında Dunkerque Antlaşması imzalandı.

İkinci Dünya Savaşı'nın mağlubu Almanya'yı hala muhtemel düşmanları olarak gören Fransa ve İngiltere arasında Almanya'ya karşı bir ittifakın yanı sıra, savaşın daha güçlü iki galibinden biri ve Avrupa'nın önemli bir kısmına sahip olma yolunda olan Sovyetler Birliği'nin Avrupa kıtasını tehdit eden ve yavaş yavaş el koymayı hedefleyen tutumu sebebiyle İngiltere ile Fransa arasında 4 Mart 1947'de Dunkerque Antlaşması imzalandı.

50 yıllık bir süre için imzalanan Dunkerque Antlaşması'yla iki ülke, güvenliklerinin tehdit edilmesi durumunda bütün imkânlarıyla birbirlerine yardımda bulunmayı taahhüt ediyorlardı.

12 Mart: Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık Amerikan askerî yardımının öngörüldüğü Truman Doktrini yayınlandı.

ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de Kongreye sunduğu bildiride, özgürlük ve bağımsızlıklarını korumaya çalışan uluslara askerî ve ekonomik yardım yapmak sureti ile komünizmi durdurmak amacını güden bir program ileri sürdü. Savaştan kısa bir süre sonra kuzey komşularının da destekledikleri bir iç savaşa ve gerilla faaliyetleri içine sürüklenen Yunanistan'a ve o sırada Boğazlar üzerindeki istekleri nedeniyle Sovyetler Birliği'nin tehditleri altında bulunan Türkiye'ye yardım yapılması amacını güden Truman Doktrini'nde ayrıca Ortadoğu düzenini korumak için de bunun gerekli olduğu vurgulanıyordu. Bunun üzerine bu isteğe uygun olarak hazırlanan "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" tasarısı 22 Nisan'da Senato, 9 Mayıs'ta da Temsilciler Meclisi'nde kabul edildi ve 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Bununla ABD Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye de 100 milyon dolarlık yardım yapılmasını kabul ediyordu.

Truman Doktrini ile ABD'nin dış politikasında köklü bir değişiklik meydana geldi. ABD, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası ile komünizm karşısında yeni bir bloğun ortaya çıkmasına öncülük etti. Böylece Truman Doktrini, bir yandan dünyanın iki bloğa ayrıldığını ve Sovyet-Amerikan mücadelesinin başladığını açıkça ortaya koydu ve diğer yandan da "Soğuk Savaş" ın ilk adımlarını attı.

5 Haziran: ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, savaştan sonra Avrupa'nın ekonomik kalkınması için Amerika'nın yardım yapmasını öngören Marshall Planı'nı ortaya attı.

Truman Doktrini, Sovyet tehdidi karşısında Türkiye ile Yunanistan'ın askerî gücünü arttırma amacına yönelmişti ve bu bakımdan daha ziyade askerî niteliğe sahip bulunuyordu. Fakat asıl önemli mesele, Avrupa memleketlerinin ekonomik durumları idi. Altı yıllık savaş bütün memleketlerin ekonomilerini tahrip etmişti. Kitlelerde fakirlik en göze çarpan özelliklerden biriydi. Savaş biteli iki yıl olduğu halde, Avrupa ekonomisini bir kalkınma temposuna sokmak mümkün olamamıştı. Bu şartlar, Moskova'dan idare edilen komünizm propagandasının etkisini oldukça kolaylaştırıyordu. Sovyetler, Avrupa'nın iki büyük endüstri memleketi olan Fransa ve İtalya'yı

hedef seçerek, komünist partileri vasıtasıyla çıkarttıkları genel grevlerle bu iki memleketin ekonomisini büsbütün felce uğratıp komünist partilerinin iktidara gelmesini sağlamak istiyorlardı. Cominform'un kuruluş toplantısına peyklerin dışında, sadece Fransız ve İtalyan Komünist Partileri'nin katılması, bu bakımdan çok ilgi çekiciydi.

ABD, Sovyetler'in bu taktiğini gördüğünden, 30 Haziran 1945'ten 1946 sonuna kadar 50'den fazla ülkeye 15 milyar dolar kadar yardım yaptı. Bu miktarın yarısı Fransa, İngiltere ve Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerine gitti. Buna rağmen bu ülkeler, ekonomilerini düzene sokacak müspet bir netice alamadılar. Bunun nedeni, yapılan yardımların verimli ve yapıcı alanlara harcanamaması; bütçe açıklarının kapatılması ve ithalata kullanılarak paranın bir daha geri dönmemesiydi. Bu durumda Avrupa'nın kalkınması için verimli bir formül bulmak gerekiyordu. Bu formül, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesinde yaptığı bir konuşma ile ortaya atıldı.

Marshall Planı gereğince Türkiye dahil Avrupa'nın 16 ülkesi, Marshall planının öngördüğü Avrupa Kalkınma Planı'nı hazırlamak üzere 12 Temmuz 1947'den itibaren Paris'te çalışmalarına başladı. Hazırlanan kalkınma planı Eylül ayında Amerika'ya sunuldu. Amerikan Kongresi, bu ortak planı finanse etmek üzere 3 Nisan 1948'de Ekonomik İşbirliği Kanunu'nu kabul etti. Diğer ülkeler gibi Türkiye de bu kanundan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 tarihinde Amerika ile bir Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzaladı. 16 Nisan 1948'de ise Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (EEC) kuruldu.

15 Ağustos: *Hindistan'da uzun zamandır İngilizlere karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi sonunda Hindistan ve Pakistan adıyla iki ayrı devlet kuruldu.*

İkinci Dünya Savaşı şartlarında İngiltere, uzak ülkelerde büyük ordular beslemenin, oralarda savaşmanın ve her gün daha çok kabilen ulusal hareketler karşısında Hint ve Arap ülkelerinde tutunmanın mümkün olmadığını anladı ve bu ülkelerden çekilmek gereğini duydu.

1939-47 devresinde Hindistan'da Hint Ulusal Kongresi (Kongre Partisi) Müslümanlar Derneği ve Hindu Mahasabha hareketleri bağımsızlık için faaliyetlerde bulundu. Kongre Partisi; din ve ırk ayrımı gözetmeksizin Hindistan'ı bağımsızlığa götürmek için herkesi içine alan bir teşekküldü.

Müslümanlar Derneği; Pakistan fikri ile ayrı bir Müslüman devleti ülküsüne sarılan bir cemiyetti. Hindu Mahasabha ise mutaassıp Hinduluğu temsil eden ve bütün yabancı tesirlere, onların sonuçlarına ve Müslümanlarla Hristiyanlara karşı olan, Hinduluk'u bütün eski gelenekleriyle yaşatmak isteyen bir hareketti.

1920'li ve 30'lu yıllarda "Sivil İtaatsizlik" hareketleriyle büyük bir güç olarak ortaya çıkan Kongre Partisi liderlerinin katılımıyla 1935'te yapılan anayasa herkesi tatmin etmekten uzaktı. Ayrıca Hindu-Müslüman ayrılığı da belirginleşmeye başlamıştı. Bu şartlarda Mart-Nisan 1940'ta Lahor'da Muhammed Ali Cinnah liderliğinde yapılan Müslümanlar Derneği toplantısında; "Müslümanların çoğunlukta olduğu bütün bölgeler bağımsız devletler olmalıdır ve oralarda Müslüman olmayan azınlıklara gereken teminat verilmelidir. Müslümanların azınlıkta bulunduğu yerlerde de aynı teminat alınmalıdır" görüşü ortaya çıkarak Pakistan fikri doğdu. Müslümanlar 25 yıl Hindularla bir anlaşma zemini bulmak için çalıştıktan sonra "İki ulusu aynı devlet veya birlik içinde yan yana yaşamaya mecbur etmek ikisinin de zararınadır. Müslümanlar ayrı bir devlet istiyorlar" kanaatine vardılar. Ancak Kongre Partisi ayrı bir devlet isteğini kabul etmedi. Bu arada Genel Savaşta önceleri İngiltere'yi haklı gören Gandhi, bu fikrinden vazgeçerek İngiltere'nin Hindistan'dan çıkması gerektiğini söyleyerek propagandaya girişti, ancak bu faaliyetin, orduları yaklaşan Japonya lehine olmadığını da belirtti. Kongre Partisi bunun kabul edilmesi halinde Hindistan'ın İngiltere'nin yanında savaşacağını, bu olmazsa halkın şiddetsiz kitle hareketlerine sevk edileceğini açıkladı. Bunun üzerine Gandhi tutuklandı, fakat taraftarları büyük şiddet eylemlerine girişti. Gelen baskılara karşı Gandhi 9 Şubat 1943'te 21 günlük oruca başladı, Mayıs 1945'te salıverildi.

İngiltere, bu olaylar olurken bağımsızlık içermeyen çeşitli öneriler sundu, fakat bu öneriler kabul görmedi ve buna Gandhi "İngilizler şunu ifade ediyorlar ki, biz Hintliler iktidarı onların elinden alacak güçte olmadıkça, onu bize hiçbir vakit vermeyeceklerdir. Bu iktidarı alma işini manevi vasıtalarla yapabilmek ümidini hiçbir vakit kaybetmemeliyiz" şeklinde karşılık verdi.

26 Temmuz 1945'te İngiltere'deki seçimlerde Churchill'in kaybetmesi Hindistan'da olumlu karşılandı; Genel Vali görevinden alındı ve yeni hükümet Hindistan'da geçici bir hükümetin kurulmasını teklif etti. Bundan sonra Hint ve Müslüman liderler seçimlere gitmeye karar verdiler. Seçimlerden

sonra Kongre Partisi ve Müslümanlar Derneği'nin Pakistan konusunda anlaşmaya varamamaları sonucunda 16 Ağustos 1946'da Kalküta'da bir sürü kanlı çarpışma ve yağmalar oldu ve her iki taraf da birçok zayıat verdi. Aynı ay içinde başkent Delhi'de başlayan merkezî Hükümeti kurma çalışmaları, Hinduların Pakistan'ı tanımaya yanaşmamaları üzerine Müslümanların hükümete girmemeleriyle 2 Eylül'de sonuçlandı; ancak birçok yerde Müslüman-Hindu çarpışmaları nedeniyle hükümet iş göremez oldu. 15 Ekim 1946'da Müslümanlar geçici hükümete girmeye karar verdiler, fakat anayasa meclisine temsilci göndermediler. Gerginlikler arttı, bilhassa Doğu Bengal ve Bihar'da Müslüman-Hindu çatışmaları yaşandı. Kuzey Hindistan'ın büyük bir kısmına yayılan çatışma ve kargaşalar devam etti.

Durum böyle bir çıkmazda iken İngiltere Başbakanı 3 Haziran 1947'de Londra'da verdiği bir demeçte; egemenliğin Hintlilere devrinin Hindistan halkının isteklerine uygun bir biçimde yapılmasını istedi ve Müslüman-Hint egemenlik bölgeleriyle ilgili ayrıntıları dile getirdi. Müslümanlar Derneği, İngiliz Başbakanının bu önerisini yarı tatmin edici saymakla birlikte kabul etti. Kongre Partisi de Müslüman-Hindu boğuşmalarına ancak Pakistan fikrinin kabulü sayesinde bir son verileceğine inandı; İngiliz önerisinin ülkede birliği sağlamanın ve yabancı egemenliğini sona erdirmenin tek yol olduğunu 14 Haziran 1947'de kabul etti.

İngilizlerin önerilerinde Sihlere yeteri kadar önem verilmediği için bu cemaat çok kızdı ve kalabalık halde Lahor'da bazı anıtları ele geçirmeye çalıştı, birçok çarpışmalar oldu. Hindistan-Pakistan bölüşümünde Sihlerin büyük çoğunluğu Hindistan'da kalacaktı.

18 Temmuz 1947'de İngiltere'de çıkarılan Hindistan kanunuyla 15 Ağustos 1947'den itibaren Hint kıtası Hindistan ve Pakistan adında iki bağımsız devlete ayrıldı. İngiltere Hükümeti'nin bu iki devletle hiçbir ilgisi kalmadı.

Yeni kanunla Doğu Bengal, Batı Pencap, Sind, İngiliz Belucistanı ve bunlardan başka o sırada ahali arasında yapılan plebisit uygun çıkarsa Kuzeybatı Sınırı İli hep birden Pakistan'ı teşkil edecekti. (Bu plebisit sonucunda bu il de Pakistan'a katıldı.) Nüfusunun çoğunluğu Hindu, devlet başkanı Müslüman olan Haydarabad devleti meselesi Hindistan lehine çözümlendi. Ancak nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Keşmir meselesi çözümlenemedi.

27 Nisan 1949'da Londra'da toplanan İngiliz Dominyonlarının temsilcileri, Commonwealth üyelerinin her birinin İngiliz Birliği'nden çıkmadan hükümet şeklini cumhuriyete çevirebileceğine karar verdiler. Hindistan 26 Ocak 1950'de Cumhuriyet biçimini kabul etti.

5 Ekim: *Sovyet Rusya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist parti liderleri "Cominform"u kurdular.*

Sovyetler Birliği, milletlerarası komünizm faaliyetlerini yeniden örgütlemek üzere, Avrupa'nın önde gelen Komünist Partilerini Silezya'da bir konferansa çağırdı. Konferans sonunda 5 Ekim 1947'de yayınlanan belgelerle merkezi Belgrad olan Cominform (Communist Information Bureau)'un kurulduğu ilan edildi.

Savaşın sonra Amerika'nın tekrar kendi kabuğuna çekilerek meydanı Sovyetler'e bırakacağına kesinlikle inanmış olan Moskova için, Amerika'nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri destekleme ve ekonomik bakımdan kalkındırma kararı tam bir sürpriz oldu ve Sovyetler'i telaşlandırdı. Sovyetler, uydu ülkelerle Moskova arasındaki bağları daha da güçlendirmek ve aynı zamanda milletlerarası komünist faaliyet ve hareketlerini bir merkezden idare etmek için yeni tedbirlere başvurmaya karar verdiler.

Verilen demeçler ve yapılan konuşmalarda Cominform'un, ABD ve Truman Doktrini ile Marshall Planı'na karşılık olarak kurulduğu ortaya çıktı. Kurulan bu milletlerarası komünizm teşkilatının amaçları şöyle belirlendi:

1. İşçilerin yegâne vatani olarak Sovyetler Birliği'nin savunulması.
2. ABD tarafından temsil edilen emperyalizme karşı mücadele.
3. Bütün dünyayı kapsayacak olan bir Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulması.

Bu amaçların gerçekleşmesi için kullanılacak vasıtalar olarak da; proleter hareketleri, sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi ve köylüler arasında propaganda gösterilmektedir. Ayrıca yayınlanan bir beyanname, dünyanın artık iki bloğa ayrılmış olduğu bildirildi.

26 Ekim: *Hindistan'ın Keşmir'i işgal etmesi üzerine Hindistan ile Pakistan kuvvetleri savaşa tutuştular.*

Hindistan ve Pakistan'ın ortaya çıkışı esnasında bölgeyi idare eden Mihrace'ye Pakistan veya Hindistan'la birleşmeyi seçme hakkı verilmişti. Nüfusunun %80'ini Müslümanların oluşturmalarına karşılık Mihrace Hari Singh bir Hindu olduğundan, Hindistan'la birleşmeyi arzu ediyordu. Keşmir'deki karışıklıkları el altından destekleyerek Hindistan'ın müdahalesini sağlamaya çalışıyordu. Ekim 1947'de Mihrace, Hint taraftarı davranışlarını iyice yoğunlaştırdı. Mihrace, Pakistan'dan sızan unsurlardan devleti korumak için Hint Hükümeti'nin müdahalesini istedi. Bunun üzerine Hint kuvvetleri 26 Ekim 1947'de Keşmir'e girdi. Mihrace aynı gün Hint Hükümeti'yle bu girişi tasdik eden bir anlaşma imzaladı. Keşmir'i işgal eden Hint kuvvetleri halka büyük zulümler yaptılar, birçok insanı öldürerek korkunç bir katliam yaptılar.

6 Ocak 1948'de meseleyi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götüren Hindistan, Nisan ayında bütün bölgeyi işgal etmek maksadıyla çok şiddetli bir taarruza başladı. Bu durum, Pakistan'ın güvenliğine açık bir tehdit teşkil ediyordu. Pakistan, toprak bütünlüğünü korumak maksadıyla kuvvetlerini Keşmir'e soktu ve Hint kuvvetleriyle savaşa başladı. Savaş sonunda Pakistan Keşmir'in bir parçasını kurtarmaya muvaffak oldu. Bu parça daha sonra kendi Hükümeti' ve silahlı kuvvetleri ile otonomi kazandı ve Kurtarılmış Keşmir (Azad Keşmir) veya Hür Keşmir olarak ortaya çıktı.

Hint Hükümeti'nin Keşmir'e ait iddiası ise Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmedi. Birleşmiş Milletler Teşkilatı Keşmir'in ihtilaflı bir bölge olduğunu ilan ederek, tarafların hiçbir ön şart ileri sürmeden, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın tayin edeceği bir komisyonun gözetimi altında kuvvetlerini Keşmir'den çekmesini öngören bir karar tasarısını kabul etti. Ayrıca Keşmir'liler tarafından serbest şekilde yapılacak bir plebisit ile Keşmir'in kaderinin tayin edilebileceğini de ileri bir tedbir olarak karara bağladı. Ancak Hindistan Birleşmiş Milletler kararına uymayı reddetti.

30 Ekim: *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) imzalandı.*

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı ülke hükümetleri, gümrük engellerini ve aralarındaki ticareti daraltıcı diğer kısıtlamaları kaldırma düşüncesinden hareketle bir Hazırlık Komitesi kurdular ve bu komitenin himayesinde görüşmelerin yapılmasını kabul ettiler. Böylece ilk tarife görüşmeleri 1947

yılında Cenevre’de başladı ve varılan sonuçlar bir araya getirilerek 30 Ekim 1947’de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) 23 ülke⁴⁷ arasında imzalandı. Anlaşma 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girdi.

Sanayileşmiş Batılı ülkeler, GATT anlaşmasının başlangıç kısmında serbest ticaretin gerçekleşmesinden beklediklerini; üretimin ve mal ticaretinin genişletilmesi, dünya kaynaklarından tam yararlanmanın sağlanması, hayat seviyesinin yükseltilmesi biçiminde dile getirdiler.

Anlaşmanın birinci ilkesi; ticaretin ayırım yapılmaksızın yürütülmesini öngörmektedir. Buna göre tüm akit taraflar, ithalat ve ihracat vergi ve resimlerinde herhangi bir ülkeye tanıdıkları ayrıcalığı tüm ülkelere tanımak zorundadır. Hiçbir ülke bir başkasına, bölgesel ticarî birleşmeler hariç, özel ticarî ödümler veremez.

İkinci temel ilke; gümrük tarifelerini, yerli üretim dallarının korunmasında tek koruma aracı olarak kabul etmekte, ayrıca dış ödemelerde önemli güçlüklerin belirmesi halinde, miktar kısıtlamalarına başvurulmasını da benimsemektedir.

GATT’ın bir başka ana ilkesi; danışma, uzlaştırma ve görüş farklılıklarını gidermeyi, üyelerin ticarî menfaatlerine zarar gelmesini önlemede zorunlu görmekte ve çıkarlarının zedelendiğini düşünen her ülkeye, GATT kurallarına uyulmasını sağlamak için kuruluşa başvurma hakkını tanımaktadır.

Genel anlaşma ayrıca akit tarafların zaman zaman bir araya gelerek ortak kararlar almalarını ve bu kararları müzakereler yoluyla uygulamaya koymalarını da öngörmektedir. Gümrük tarifelerinin kademeli olarak, tarife dışı engellerin ise derhal kaldırılarak dünya ticaretinin serbestleşmesi amacıyla hareketle, GATT çerçevesinde yapılan toplantılarda geniş kapsamlı pazarlıklar yürütüldü ve önemli tarife indirimleri gerçekleştirildi.

GATT 1964’te bir Uluslararası Ticaret Merkezi kurarak, gelişme sürecindeki ülkelerin ihracatını özendirmek istedi. Merkezi Cenevre’de olan GATT’ın en yüksek organı, her yıl toplanan Üye Devletler Birleşimi’dir.

29 Kasım: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Filistin’i; bir “Yahudi Devleti”, bir “Arap Devleti” ve Kudüs ile Beytüllahim ve çevresi için “Uluslararası Bir Yönetim” olarak üçe bölen 181 numaralı tavsiye kararını kabul etti.

⁴⁷ 2000 yılında anlaşmaya 116 ülke taraftar oldu.

Mandater olarak üstlendiği, ancak birbirine ters düşen yükümlülüklerini bağdaştırabilmek ve Filistin’de büyüyen çatışmayla başa çıkabilmek için büyük çabalar harcayan, fakat başarılı olamayan İngiltere, sorunu 2 Nisan 1947’de Birleşmiş Milletler’e götürdü. Genel Kurul iki haftalık müzakerelerden sonra, Filistin meselesine bir çözüm bulması için özel bir komisyon kurdu. Birleşmiş Milletler Filistin Komisyonu, 16 Haziran-24 Temmuz tarihleri arasında bizzat Filistin’de yaptığı incelemelerden sonra Ağustos ayında raporunu yayınladı. Bu raporda komisyon, oybirliğiyle Filistin’in bağımsızlığını teklif ediyordu. Ancak bu bağımsızlığın nasıl olacağı konusunda görüş ayrılıkları çıktı. Bu konuda ortaya çıkan öneriler Genel Kurul’un Kasım 1947’deki toplantısında tartışıldı. Sonunda Genel Kurul 29 Kasım 1947’de Filistin Komisyonu’nun çoğunluk teklifini benimsedi ve 13 aleyhte ve 10 çekimser oya karşı, 33 oyla Filistin’i bir “Yahudi Devleti”, bir “Arap Devleti” ve Kudüs ile Beytüllahim ve çevresi için “Uluslararası Bir Yönetim” olarak üçe bölen 181 numaralı tavsiye kararını aldı. ABD, Sovyetler Birliği ve Fransa taksim lehinde; Türkiye, Arap ülkeleriyle birlikte taksimin aleyhinde oy kullandı. İngiltere ise çekimser kaldı.

Manda kararında olduğu gibi, Filistin topraklarının üçe bölünmesini kabul eden tavsiye kararı da Siyonistlerin çıkarları doğrultusunda tasarlandı. Yahudilerin, nüfusun 1/3’ünü oluşturmasına ve toprağın %7’sine sahip olmalarına karşın, söz konusu karara göre, iyi toprakların çoğunu da kapsamak üzere Filistin topraklarının %56’sı, kurulması tavsiye edilen Yahudi Devleti’ne veriliyordu. Kararda ayrıca, Filistin’de yaşayan herkesin vatandaşlık ve insan haklarının korunması konusunda güvencelerden bahsediliyordu.

Avrupa ve Amerikan devletleri, bu bölünme kararıyla belirli çelişki ve çatışmalara zemin hazırladılar. Hızla silahlanan taraflar arasında çatışma, bölünme kararının benimsendiği günlerde başladı.

4 Ocak: *Birmanya bağımsızlığını ilan etti.*

Birmanya, 19. yüzyılın başlarında İngiliz ticaret kumpanyalarının etkisi altına girmiş, 1948'de İngiltere'nin Hindistan'a bağlı bir sömürgesi haline getirilmişti. 1939'dan itibaren Birmanya'da İngiltere'ye karşı bağımsızlık taraftarları mücadeleye başladılar. 1942'de ülke Japonya işgali altına girdi. Japonların sert yönetimi karşısında Birmanyalı bağımsızlık taraftarları Hindistan'a sığındılar, İngiliz ordularıyla beraber Birmanya'ya döndüler. 4 Ocak 1948'de yürürlüğe giren bir anlaşma ile Birmanya, İngiliz Uluslar Topluluğu'nun dışında bağımsız bir devlet haline geldi.

30 Ocak: *Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasını sağlayan Mahatma Gandhi, fanatik bir Hindu tarafından öldürüldü.*

Hindistan'ın, İngiltere'den bağımsızlığını kazanması için büyük çaba harcayan Mahatma Gandhi, Hindu-Müslüman Birliği için açlık grevi yapıyordu. Açlık grevi yüzünden zayıf düşen Gandhi, torunlarının yardımıyla dua etmek için Birla House'a giderken, 30 Ocak 1948'de kalabalığın arasından fırlayan fanatik bir Hindu tarafından saldırıya uğradı. Aldığı kurşun yarasıyla yere yığılan Gandhi, düştüğü yerden ellerini kaldırarak Hindu selamı verdi ve "Ram, Ram !" (Tanrım, Tanrım) diye seslenerek can verdi.

Hindistan Başbakanı Nehru, radyodan yaptığı açıklamada, "Size nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum. Çok sevdiğimiz liderimiz artık yok" dedikten sonra, şiddete şiddetle karşılık vermemeleri için halkı uyardı.

Gandhi için bütün Hindistan yas tutarken, ülkenin birçok yerinde şiddet olayları başladı. Katil Nathuram Godse'nin, Gandhi'nin toplumsal ve dinî hoşgörü mesajına karşı çıkan fanatik bir Hindu grubuna üye olduğunun öğrenilmesi, toplumlararası gerilimi daha da arttırdı. Bombay'da olaylar başladı, polis göstericilere ateş açtı.

10 Mart: *Çekoslovakya’da Sovyet darbesi sonucu komünistler işbaşına geldi.*

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Çekoslovakya’da Dr. Beneş devlet başkanı oldu. Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmakta kararlı olan Beneş, savaş sonrası yönetimlerine komünistlerin de ortak edilmesi taraftarıydı. Savaş sonrasının ilk geçici koalisyon hükümetinde komünistler, içişleri gibi polis örgütünü denetleyen, savunma gibi orduyu yöneten, tanıtma gibi iletişim araçlarını elinde bulunduran ve tarım gibi toprak dağıtımını yöneten kilit bakanlıkları aldılar. 1946 Mayıs’ında yapılan seçimlerde sosyalistler oyların %51’ini, komünistler ise %38’ini alınca, Komünist Partiden Klement Gottwald’ın başbakanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu. Bu hükümette hiçbir partiye üye olmayan Jan Masaryk (ülkenin kurucusu Thomas Masaryk’in oğlu) dışişleri bakanı oldu.

1947 kışı çok sert geçmiş ve halk açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Halkın, işlerin kötüye gitmesinden komünistlerin egemenliğindeki hükümeti sorumlu tutacağı açıktı. 1948’de yapılacak seçimleri komünistlerin kaybedeceği ortadaydı. Bunu anlayan komünistler 1947 yazından itibaren bir darbe için, önce siyasî ortamı hazırlama yoluna gittiler. Bundan sonra komünizm düşmanlarına müthiş saldırılar başladı, havayı elektriklendirmek için her şey yapıldı ve bir darbe için uygun zemin hazırlanmaya başlandı. 1948 Şubat’ında içişleri bakanı, reform bahanesiyle Prag’daki 8 polis müdürünü azlederek yerine 8 komünist tayin etti. 19 Şubat’ta Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Zorin, “Çekoslovakya’ya verilecek buğdayın dağıtımına nezaret etmek” gerekçesiyle Prag’a geldi. 20 Şubat’ta Hükümetin 12 komünist olmayan üyesi, polis müdürlerinin değiştirilmesini protesto etmek için istifa ettiler. 21 Şubat’ta istifalar devlet başkanı tarafından kabul edilmediği takdirde genel greve gideceklerini haykıran 200.000 işçi, Prag sokaklarında gösteri yürüyüşü yaptı. 23 Şubat’ta Başbakan Gottwald, istifa eden bakanların fabrikaları özel mülkiyete devredecekleri ve toprak reformunu engelleyecekleri gerekçesiyle işçileri silahlandırdı. 24 Şubat’ta muhalif basın susturuldu ve 25 Şubat’ta Prag sokaklarında silahlı işçiler kol gezerken, başbakan 12 istifa mektubunu yaşlı ve hasta Beneş’e götürdü. İstifaların kabulüyle hükümet hemen hemen tümüyle komünistlerin denetimine girdi. Beneş’in ısrarı üzerine Çekoslovakya’da büyük bir prestij sahibi olan Jan

Masaryk, Hükümeti bir dereceye kadar denetleyebilmek ümidiyle dışişleri bakanlığı görevini sürdürdü.

10 Mart 1948 sabahı, dışişleri bakanlığı binasının sekizinci katında yaşamakta olan Masaryk, binanın önündeki kaldırımda ölü bulundu. Ölümünün intihar olduğu açıklansa da, daha sonra Masaryk'in komünistler tarafından öldürüldüğüne dair iddialar ortaya atıldı.

Dr. Beneş ise Mayıs ayında görevinden ayrıldı ve çok kısa bir süre sonra hastalanarak öldü. "Çekoslovakya Darbesi" adı verilen bu hadise, Batıda büyük bir yankı ve tepki uyandırdı.

17 Mart: *Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel'de imzalanan bir antlaşma ile "Batı Avrupa Birliği" kuruldu.*

Avrupa'da Almanya'nın yeniden silahlanarak tehdit oluşturmalarına karşı ve Avrupa'ya bir Sovyet tecavüzü halinde Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un temsilcileri karşılıklı yardım antlaşmasının şeklini görüşmek üzere 4 Mart 1948'de Brüksel'de toplandılar. Yapılan görüşmeler sonunda üç devlet 17 Mart 1948'de ortak bir savunma sistemi kurmak, ekonomik ve kültürel bağları kuvvetlendirmek amacıyla bir ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği ve ortak savunma antlaşması imzaladılar.

Batı Avrupa Birliği olarak adlandırılan bu antlaşmaya göre; taraflardan biri Avrupa'da silahlı bir saldırıya uğradığı takdirde, diğer taraflar ellerindeki askeri ve diğer bütün imkânlarla saldırıya uğrayan tarafa yardım edecekti. Ayrıca bu antlaşma konusuna giren sorunlar hakkında danışmalarda bulunmak üzere taraflar teşkilatlandırılmış bir Danışma Konseyi teşkil edeceklerdi. Antlaşmanın süresi 50 yıl olacaktı.

Birliğin organları, Danışma Meclisi, Savunma Meclisi ve Genelkurmay Komitesi'dir. 1954 yılında Federal Almanya ve İtalya da birliğe katıldı.

NATO'nun Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaptığı zirve toplantıları sonunda, Batı Avrupa Birliği üyesi devletlerin silahlı kuvvetleri NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı emrine verildi.

Bu üç ülke daha önceden 5 Eylül 1944'te de aralarında gümrük birliğini gerçekleştirerek üç ülkenin baş harflerinin birleşmesinden oluşan Benelüks'ü kurmuşlardı.

1 Nisan: *Sovyetler Birliği, Batı Almanya ile Batı Berlin arasındaki ulaşımı keserek Berlin'e giriş-çıkışı yasakladı ve Berlin'i abluka altına almaya başladı.*

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın tümünde olduğu gibi, Berlin şehri de dört işgal bölgesine ayrıldı. Berlin, Sovyet işgal bölgesi içinde bulunuyordu. Batılıların Berlin'deki işgal bölgeleri ile Almanya'daki işgal bölgeleri arasındaki ulaşım, Sovyet işgal bölgesinden geçilerek yapılmakta idi. Batılıların, Sovyet işgal bölgesi içindeki Berlin'de bulunmaları Batılılara birçok yararlar sağladığı kadar, Sovyetler'in de canını sıkmaktaydı. Bu durum, Sovyetler'in kendi bölgeleri içindeki hareket serbestliğini kısıtlamakta idi.

Batılı devletler, kendi bölgelerinin ekonomik bakımdan bütünleşmesi için her türlü çabayı sarf ettiler, para reformu yaptılar. Amerika, İngiltere ve Fransa, buralarda gerçek anlamda demokratik bir rejim tatbik ettiler. Üç müttefik bununla da kalmayarak, işgal bölgelerini birleştirdiler.

Sovyetler nihayet Batılıları Batı Berlin'den atmaya karar verdi. Savaş sonrası antlaşmaları ile yüz mil kadar Sovyet işgal bölgesi içinde bulunan Berlin'deki Amerikan, İngiliz ve Fransız birliklerinin, Batı Almanya'dan her türlü ihtiyaçlarının karadan, demiryolundan ve havadan serbestçe sağlanacağı üzerinde görüş birliğine varılmasına rağmen, Sovyetler Batı Almanya ile Batı Berlin arasındaki her türlü ulaşım, Mart ayında önce kısıtlamalar koydular ve 1 Nisan 1948'den itibaren de bütün ulaşımı kestiler. Ayrıca Berlin'in elektrik santraline el koyarak Batı Berlin'in elektriğini kestiler. Amaç yalnız işgal birliklerinin değil, aynı zamanda Batı Berlin halkının (Batı Berlin'de 2 milyon kadar insan yaşamaktaydı.) da temel ihtiyaç maddelerini kesmek ve böylece Batılıları ödün vermeye zorlamaktı.

Bu durum, Sovyetler'le Batılılar arasında büyük bir gerginlik doğurdu. 24 Haziran 1948'de Sovyet ordusunun barikatları yerleştirmeye başlaması üzerine, Batılılar kurduğu bir hava köprüsü ile her gün Batı Berlin'e 3-4 bin ton yiyecek ve yakacak taşımaya başladılar. Batılılar havalarda üstün olduğu için, Sovyetler Birliği buna karşı çıkmaya cesaret edemedi. Sonunda Batılıları Berlin'den çıkaramayacaklarını anlayan Sovyetler Birliği, 12 Mayıs 1949'da ablukayı kaldırdı.

Berlin Ablukası, ABD ile Sovyetler Birliği'nin ilk kez karşı karşıya geldiği bir Soğuk Savaş anlaşmazlığı oldu.

6 Nisan: *Sovyetler Birliği ile Finlandiya arasında bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı ve Finlandiya üzerinde Sovyet nüfuzu kuruldu.*

Sovyetler Birliği, Avrupa'daki sınırları üzerinde bulunan ülkelerde Komünist rejimleri kurarak bunları uydu haline getirdikten sonra bir tek nokta açık kalmaktaydı. Bu da Finlandiya ile olan sınırı idi. Savaşın sonra imzalanan Paris Barışı'yla Finlandiya, Petsamo bölgesini Sovyetler'e terk ediyor ve Porkkala deniz üssünü 50 yıl için Sovyetler'e kiraliyordu. Ayrıca mal olarak ödenmek üzere 300 milyon dolar tamirat borcu ödemeyi kabul ediyordu.

Sovyetler Birliği, durumunu daha da sağlamlaştırmak ve Finlandiya'yı te-sirsiz ve zararsız hale getirmek için bir ittifak antlaşması yapmak istedi. Bunun için Finlandiya'ya baskıda bulunmaya başladı; Finlandiya buna di-renç gösteremedi ve iki ülke arasında 6 Nisan 1948'de bir dostluk ve işbir-liği antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Finlandiya, Sovyet Rusya aley-hine olan hiçbir ittifak ve koalisyona katılmayacak ve iki ülke arasında ticarî ve kültürel münasebetler sıklaştırılacaktı.

16 Nisan: *Savaşın sonra Avrupa ülkelerinin ABD yardımı ile kalkınma-larını sağlamak amacıyla Paris'te Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (EEC) kuruldu.*

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve sosyal yönden iyice gerileyen Avrupa ülkelerinin Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin parasal yardımı ile işbirliği içine girmeleri ve kalkınmalarını sağlamak amacıyla ABD, 5 Tem-muz 1947'de Sovyetler Birliği ile birlikte 22 Avrupa devletini bir konferansa çağırdı. Sovyetler Birliği örgüte girmeyi reddedince İngiltere, Fransa, Be-nelüks ülkeleri, İtalya, Avusturya, Portekiz İrlanda, İsviçre, İsveç, Norveç, Danimarka, İzlanda, Yunanistan ve Türkiye Paris'te 16 Nisan 1948'de Av-rupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (EEC)'nü kuran anlaşmayı imzaladılar. Almanya'nın, üç Batılı devletin işgal bölgeleri ve o sırada henüz geleceği belirlenmemiş olan Trieste özel bölgesi de örgütte yer aldı. ABD ve Kanada örgüte gözlemci statüsüyle katıldı. Buna Ekim 1948'de Federal Almanya, Temmuz 1959'da İspanya katılınca kurucu üye sayısı 18'e yükseldi.

EEC ABD yardımının ötesinde, üyeler arasında ekonomik işbirliği yapıl-ması, mal alışverişinde liberasyonun genişletilmesi, üye ülkelerde üretimin arttırılması, millî plan ve programlar arasında bir koordinasyon sağlanması

gibi işler yaptı. ABD, yardım ettiği devletlerle bu yardımın uygulanması ile ilgili olarak Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları imzaladı. (Türkiye böyle bir anlaşmayı 4 Temmuz 1948'de Ankara'da imzaladı.)

Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü çerçevesinde 19 Eylül 1950'de bir Avrupa Ödemeler Birliği kuruldu. Birlik, üye devletler arasında ödemeler dengesi açıkları çıkınca, kredi ve borçların çok taraflı biçimde takası işlerini gördü.

EEC amacına ulaştıktan sonra yerine 14 Aralık 1960'ta Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kuruldu.

30 Nisan: *Amerika kıtasında bulunan 21 devletin, Kolombiya'nın Bogota kentinde imzaladıkları bir antlaşma ile Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) kuruldu.*

Mart 1822'de Latin Amerika cumhuriyetlerinin tanınmasını ve Aralık 1823'te onların Kutsal İttifak'a karşı savunulmasını öneren ABD Başkanı Monroe'nun başlattığı süreç içinde 1826 yılında Panama'da Amerikalılar arası bir kongre toplandı. Dış siyaset için ortak bir meclis, ortak bir ordu ve donanma kurulması yönündeki çabalara karşılık konferansa yalnızca Meksika, Orta Amerika, Peru ve Büyük Kolombiya temsilcileri katıldı. O tarihe kadar kıtanın geri kalan bölümüyle ilgilenmeyen ABD, bu kongreden sonra emperyalist bir siyaset izlemeye başladı.

ABD Dışişleri Bakanı Blaine'in öncülüğüyle Washington'da 1889-90'da Birinci Amerika Devletleri Konferansı toplandı. Konferansın ikincisi 1901-02'de Mexico'da toplandı ve birkaç sözleşme imzalandı. Ardından 1910 yılında Pan-Amerikan Birliği adında uluslararası bir örgüt kuruldu. 1947'de ise Rio de Janeiro yakınlarındaki Petropolis'te, Amerikan devletlerinden herhangi birine yönelik bir saldırı durumunda karşılıklı yardımı öngören Rio Antlaşması imzalandı.

Daha sonra Kolombiya'nın Bogota kentinde 30 Nisan 1948'de Amerika kıtasında bulunan 21 devletin imzasıyla Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) kuruldu. Büyük ölçüde anti-komünist bir tutum sergileyen örgütün amaçları; Batı yarım kürede barış ve güvenliği güçlendirmek, üye devletler arasındaki anlaşmazlıkları barışçı yollardan çözmeye çalışmak, ayrıca ekonomik, toplumsal ve kültürel konularda işbirliğini özendirme. Kurucu antlaşmaya göre, Amerika kıtasında bir devlete karşı yapılacak her türlü

saldırı tüm Amerika kıtası devletlerine yapılmış sayılacaktı. Böylece örgüt ABD'nin kendini savunmak için derhal eyleme geçme hakkını kısıtlamak-sızın, diğer ülkeler için de yükümlülükler yaratarak Monroe Doktrini'ni kıtasallaştırmaya çalıştı.

OAS'ın bölgesel güvenliğe ilişkin önemli kararları arasında 1962'de Sovyet füzeleri taşıyan gemiler nedeniyle Küba'ya konan ablukada Başkan Kennedy'nin ve 1965'te ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne müdahalesinin desteklenmesi sayılabilir. Ekonomik ve toplumsal alanda elde edilen en önemli sonuç ise, 1961'de imzalanan Punta del Este Sözleşmesi'yle kurulan İlerleme İçin İttifak'tır. 1969 yılında Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayan örgüt, 1978'de Amerikalılar arası İnsan Hakları Divanı'nı kurdu. 1997 yılındaki Washington Protokolü ile kurucu antlaşmada değişiklikler yapılarak örgüt amaçlarında genişlemeye gidildi. Buna göre OAS; insan hakları ve demokrasinin korunmasını, eğitim, güvenlik ve ticarî ilişkilerde işbirliğinin geliştirilmesini, fakirlikle, terörizmle, uyuşturucuyla ve işçi sorunlarıyla mücadeleyi amaçları arasına dahil etti.

Küba'yı, üye olmasına rağmen 1962'den beri toplantılarına almayan ve merkezi Washington'da bulunan örgütün, Amerikalılar arası Genel Kurul, Dışişleri Bakanları'nın Danışma Toplantısı Daimî Konsey, Pan-Amerikan Birliği ve çeşitli uzmanlık kurumları bulunmaktadır.

14 Mayıs: *David Ben Gurion başkanlığında Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Millî Konseyi, İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etti.*

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde İngiltere, Filistin'den yakasını kurtarmaya karar vermiş ve meseleyi 2 Nisan 1947'de Birleşmiş Milletler'e götürmüştü. Meseleyi ele alan BM Genel Kurulu da, çözüm bulması için özel bir komisyon kurmuş; bu komisyona büyük devletler sokulmamıştı. BM Özel Komisyonu (UNSCOP), 16 Haziran-24 Temmuz tarihleri arasında bizzat Filistin'de yaptığı incelemelerden sonra; üzerinde 1,2 milyon Arap'la 570.000 Yahudi'nin yaşadığı Filistin topraklarında iki ayrı devletin kurulmasına ve Kudüs'ün BM denetiminde milletlerarası bir statüye sahip olmasına karar vermiş ve 29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen 181 sayılı kararla Filistin Özel Komisyonu'nun önerileri kabul edilmişti.

ABD, Sovyetler Birliği ve Fransa taksim lehinde; Türkiye, Arap ülkeleriyle birlikte taksimin aleyhinde oy kullanmış, İngiltere ise çekimser kalmıştı.

Genel Kurul'un bu kararı üzerine taraflar hızla silahlanmaya başladılar.

Birleşmiş Milletler kararı üzerine İngiltere yaptığı bir açıklamada, 15 Mayıs 1948'den itibaren Filistin'deki bütün kuvvetlerini çekeceğini ilan etti ve Nisan 1948'den itibaren kuvvetlerini çekmeye başladı. İngiliz manda yönetimi sonuna yaklaşırken çatışmalar şiddetlenmeye başladı. 1948 Nisan'ında Yahudilerin aşırı İrgun ve Stern grupları, Deir Yassin adlı bir Arap köyünü yerle bir ettiler ve halkının çoğunu öldürmek suretiyle tam bir katliam yaptılar. Daha sonra Deir Yassin katliamı, Filistin davasının haklı bir gerekçesi ve evsiz kalanların simgesi durumuna gelecektir.

Yahudiler İsrail Devleti'nin ilan edilip edilmemesi hususunu Yahudi Geçici Millî Konseyi'nde tartıştılar. Sonunda 14 Mayıs 1948'de, yani manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce, konsey 5'e karşı 6 oyla, İsrail Devleti'nin kurulmasına karar verdi ve saat 16:00'da Ben Gurion, İsrail'in kurulduğunu açıkladı. Yeni devlet saat 16:30'da ABD, 17:00'de Sovyetler Birliği tarafından tanındı. 18:00'de manda yönetimi bitti. Ben Gurion Tel-Aviv'den Amerikan halkına teşekkür mesajı gönderirken, Arap uçakları kenti bombalamaya başladı.

15 Mayıs: *İsrail Devleti'nin kurulması üzerine Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak, bu yeni devlete karşı saldırıya geçti. Böylece Birinci Arap-İsrail Savaşı başladı.*

İsrail Devleti'nin kuruluşunun ertesi günü güneyden Mısır, doğudan Ürdün ve Irak, kuzeyden Suriye ve Lübnan orduları saldırıya geçtiler. İngiltere ve Amerika, savaş çıkar çıkmaz Filistin kıyılarını abluka altına alıp, Filistin'e silah sevkiyatına ambargo koydular. Sovyetler, kurdukları bir hava köprüsü vasıtasıyla Çekoslovakya'dan Yahudilere hafif toplar ve otomatik silahlar sevk etmeye başladı. 75.000 kişilik muntazam İsrail ordusuna karşılık beş Arap devleti her yerde ağır yenilgiye uğradı.

Savaş çıktığı andan itibaren Birleşmiş Milletler de, bir ateşkes sağlamak için taraflar arasında aracılık çabalarına girişti. Arap ülkeleri için İsrail ile ateşkes imzalamaktan başka çare kalmayınca, 24 Şubat 1949'da Rodos'ta İsrail-Mısır, 23 Mart 1949'da Ras-en Nakura'da İsrail-Lübnan, 3 Nisan 1949'da Rodos'ta İsrail-Ürdün ve 20 Temmuz 1949'da Manahayim'de İsrail-Suriye ateşkes antlaşmaları imzalandı. Irak'ın İsrail ile sınırı olmadığı için herhangi bir ateşkes antlaşması imzalanmadı.

Yaklaşık bir yıl süren savaşta İsrail, Negev Çölü'nün tümünü ve Galilee bölgesini ele geçirdi. İsrail, Kudüs şehrinin yarısı da dahil olmak üzere, Filistin topraklarının yaklaşık dörtte üçünü alarak, 1947'de kendisine Birleşmiş Milletler tarafından ayrılan bölgeden daha geniş bir alana sahip oldu.

Savaş sonunda 1 milyon Arap evsiz ve yurtsuz kalarak komşu Arap devletlerine sığındı. Artık İsrail, politikasını ne denli barışçı ve savunmaya yönelik olarak ilan ederse etsin, bu 1 milyon Filistinli için İsrail'e karşı uzun sürecek bir savaştan başka yol kalmamıştı.

75.000 kişilik bir İsrail ordusuna karşı beş Arap devletinin askerî gücünün yenik duruma düşmesi, Arap dünyasında milliyetçilik duygusunu harekete geçirdi. İsrail ile barış antlaşması yapılmadığına göre, ateşkes antlaşmasıyla neticelenen durum geçici bir durumdu. Araplar için İsrail'den intikam alma imkânı vardı. Bunun için özellikle Mısır, uzun süreli bir yıpratma savaşına girebilmek için, Gazze Şeridi ve İsrail'i ekonomik bakımdan güçsüz bırakmak için de Akabe Körfezi'ni denetim altına almaya çalıştı. Bu yüzden Ortadoğu savaşlarında bundan böyle fitil, sürekli olarak bu iki bölgede yanacaktır.

26 Mayıs: Güney Afrika'da seçimleri kazanan Ulusal Parti (NP), "Apartheid" politikası izleyeceğini açıkladı ve bir dizi ırkçı yasa çıkardı.

1913 Ocak'ında General James Hertzog, Louis Botha'nın ve hükümet başkanlığında onun yerini alan General Smuts'un Güney Afrika Partisi (Afrikaner)'nin bölünmesi üzerine, İngiliz karşıtı Ulusal Parti'yi kurdu. Hertzog'un 1939 yılında meclisteki çoğunluğunu yitirmesinden sonra Dr. Daniel François Malan liderliğindeki Ulusal Parti 26 Mayıs 1948'deki seçimleri kazandı ve iktidara geldi.

Başbakan olan Malan "Apartheid (onurlandırılan ayırım)"⁴⁸ politikası izleyeceğini açıkladı. Bununla, iki ırkın ayrı yaşaması, ayrı varolması ve ayrı gelişmesini kastettiğini belirtti. Bu tarihten sonra Apartheid politikası sadece zencilere uygulanmakla kalmayarak Natal'daki Hintlilere de yayıldı:

⁴⁸ Apartheid deyimini ilk kez bir Afrikaans sözlüğü şöyle tanımlıyor: a) birleşmenin karşıtı, ırk veya uygarlık düzeyi farklılığına uygun olarak fark gözetme. b) nüfusu meydana getiren değişik renk gruplarının kişiliğinin (niteliğinin) korunması ve geliştirilmesi ve bu grupların birleşmesinin karşıtı, kendi özel yapı, gelenek ve yeteneklerine uygun olarak, ayrı gelişmesi gibi genel ilkelere dayalı, siyasal eğilim ya da akım.

Oy kullanma hakları ellerinden alındı, beyazlarla beyaz olmayanlar arasında evlilikler yasaklandı, hatta beyazlarla siyahlar arasındaki cinsel ilişki, cezalandırılması gereken ahlak dışı bir davranış olarak nitelendirildi, beyaz olmayanların çeşitli özgürlükleri kısıtlandı ve İngilizlerin Güney Afrika Birliği'ne yerleşmeleri yasaklandı. Ayrıca NP, Calvin ve İncil'in öğretilerini ırkçı bir yorumla sunmayı da başardı. Parti ideologları, her ırkın kendine özgü bir geleceği, bir gelişme yolu, bir yaşayış biçimi olduğunu ileri sürdü. Irkların karışması, kanların değişmesi, yani daha önceden "takdir olunan" yoldan en ufak bir sapma, ilahi buyruğa karşı gelmekti. O zaman üstün beyaz ırk kendi kendini aşağılamış olacaktı. Bundan en büyük zararı da NP'nin "efendi ırk" dediği insanlar görecekti. Onlara göre ırk ayrımı, ırk sorununun tek doğru çözüm yoluydu. Her ırkın yolu ayrı olacağına göre, Avrupa uygarlığının meyvelerinden yalnız Avrupa kökenliler faydalanmalı, Afrikalılar geleneksel kabile sistemi içinde yaşamalıdır. Beyaz ırk için doğal sayılması gereken modern kültür ve eğitim, yerlileri kendi yollarından ayırarak günah işlemekten başka bir sonuç doğurmaz. Çeşitli ırklardan olanların bir araya gelmesi ve birbirine yakın yaşaması, ırklar arasında çatışmalar, giderek kavgalar yaratır. Barış ancak her ırk mensubunu ayrı ayrı yerlerde tutup, hiçbir konuya karıştırmayarak sağlanabilir. NP'ye göre ülkenin tüm halkı bir piramit gibidir. En üstte Afrikaner, onun altındaki öteki beyazlardan İngilizler ve Almanlar, daha altta yine beyaz Yahudiler, daha aşağıda beyazlarla karışmış olan zenciler, sonra Hintliler ve en altta milyonlarca Afrikalı.

Apartheid politikası aslında çeşitli etnik grupları yalnız çalışma alanlarında değil, toprak bakımından da birbirinden ayırmak ister, fakat bu mümkün değildir. Çünkü bu durumda kirli sayılan işleri de beyazlar yapacaktı ki, bu uygun değildi.

Görüldüğü gibi Apartheid, faşist ırk baskısı için maskeden ibaret bir politikadır.

11 Haziran: *Vandenberg Kararı ile ABD, 1823 yılından beri izlediği Monroe Doktrini'ni veya "İnziva Politikası"nı terk etti.*

Amerika, Monroe Doktrini'nden beri Avrupa ile ittifaklara girmiyordu. Brüksel Antlaşması ile Batı Avrupa Birliği'ni kuran devletlerin ABD'yi ittifak içine çekme gayretleri, öte yandan Sovyetler'in Batı'ya meydan okumaları ve Berlin Buhranı'nı çıkarmaları Amerika'yı harekete geçirdi. Senatör

Arthur H. Vandenberg, Dışişleri Bakanlığı'na da danışarak bir rapor hazırladı. Bu rapor, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesinde ifadesini bulan; ABD'nin hukukî yoldan, karşılıklı yardım ilkesine dayanan bölgesel ve toplu tedbirlere başvurmamasını ve ulusal güvenliğini tehlikeye düşürecek silahlı bir saldırı durumunda, tek tek ya da toplu olarak meşrû savunma hakkını kullanma kararlılığını ve barışın korunmasına katkıda bulunulmasını öneriyor ve bölgesel ve diğer anlaşmalara katılma yetkisini Amerikan Cumhurbaşkanı'na veriyordu.

Bu karar tasarısı 11 Haziran 1948'de Amerikan Senatosu tarafından kabul edildi ve bu karara bundan böyle "Vandenberg Kararı" denildi. Bu kararın alınmasıyla ABD, 1823 yılından beri izlemekte olduğu Monroe Doktrini'ni veya İnziva Politikası'nı terk ederek Avrupa sorunlarına da ilgili olmayı kabul etmiş oluyordu.

28 Haziran: Yugoslavya Cominform'dan çıkarıldı.

Yugoslavya'nın Cominform'dan ve Moskova'dan kopmasının sebepleri şunlardır:

1. Sovyetler, diğer uydu ülkelerde olduğu gibi Yugoslavya'yı da tam manasıyla kontrol altına almak istemişler; fakat Yugoslav lideri Tito, buna müsaade etmemiştir. Çünkü Yugoslavya'nın komünist rejim altına girmesi Sovyetler sayesinde değil, Tito ve Partizanların mücadeleleri sayesinde olmuştur.
2. Tito; Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve hatta Markos galip geldiğinde Yunanistan'ı da içine alacak bir Balkan Federasyonu kurmak ve kendisini Balkanların lideri yapmak istiyordu. Bu ise Sovyetler'i ürkütüyordu.
3. Yunanistan'a karşı Yugoslavya'ya dayanan Arnavutluk üzerindeki Yugoslav nüfuzu, Sovyetler'i ürkütmüş ve Yugoslavya'nın Arnavutluk'u yutmasından endişe etmiştir.
4. İki ülke arasında doktriner görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Sovyetler, Tito'nun aynen Sovyet komünizmini ve sistemini tatbik etmesini isterken; Tito buna karşı gelerek komünizmin Yugoslavya'nın millî şartlarına göre tatbik edilmesini istemiştir.
5. Yugoslavya'daki Sovyet ajanlarının faaliyetleri ve Belgrat'taki Sovyet elçisinin Yugoslavya'nın her türlü işine müdahale etmesi Yugoslav lideri sinirlendirmişti.

Bu sebeplerden dolayı Yugoslavya, Sovyet Bloku'ndan koptu ve 28 Nisan 1948'de Cominform'dan çıkarıldı. Bu durum Sovyetler için ağır bir darbe oldu ve Yugoslavya'nın sürekli Sovyet tehdidine maruz kalmasına yol açtı. Sovyetler'in Yugoslavya'yı tehdit etmesi üzerine ABD, Yugoslavya'ya ekonomik ve askerî yardımda bulundu.

15 Ağustos: *Syngman Rhee'nin başkanlığında Güney Kore Cumhuriyeti kuruldu.*

Ülkenin ekonomik yapısının çökmesi, genel kargaşa ortamının çıkması ve Hükümetin maliyeyi yönetemez olması dolayısıyla Syngman Rhee, ancak Washington'un malî yardımını kesme tehdidiyle seçimlere razı olmuştu. 10 Mayıs 1948'de yapılan seçimleri baskılara ve tutuklamalara rağmen Syngman Rhee'nin muhalifleri kazandılar. Fakat buna rağmen Syngman Rhee, Kuzey Kore'yi ele geçirme niyetini yüksek sesle telaffuz etmeye devam etti.

Birleşmeyi gerçekleştirmek üzere Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan komisyonun hakemliğine Korelilerin karşı çıkması ve Sovyetler Birliği ile ABD'nin görüş ayrılıkları sebebiyle birleşme gerçekleşmedi. Ağustos ayında Kuzeyde Sovyet stili bir seçim yapılması üzerine Güneyde, 15 Ağustos 1948'de Kore Cumhuriyeti ilan edildi ve Syngman Rhee cumhurbaşkanı seçildi.

9 Eylül: *Kuzey Kore'de Kore Halk Cumhuriyeti kuruldu.*

Birleşmiş Milletler bünyesinde iki Kore'nin birleşmesini sağlamak üzere kurulan komisyonun, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki görüş ayrılıkları sebebiyle birleşmeyi gerçekleştirememesi üzerine, Ağustos ayı içerisinde Kuzeyde "Sovyet stili" bir seçim yapıldı. Seçimler sonunda güney ve kuzeydeki parlamentolar ülkeyi temsil ettiğini iddia etmeye başladılar. 15 Ağustos'ta Güney Kore Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine de Sovyetler kuzeyde 9 Eylül 1948'de Kore Halk Cumhuriyeti'ni kurdular.

30 Kasım-5 Aralık: *Doğu ve Batı Berlin'de iki ayrı belediye kurularak Berlin idari yönden ikiye ayrıldı.*

Sovyetler Birliği 30 Kasım 1948'de Doğu Berlin'de komünistlere ayrı bir belediye meclisi kurdurarak bunu tanıdılar. Bunun üzerine Batı Berlin'de de 5 Aralık 1948'de belediye seçimleri yapıldı ve orada da ayrı bir belediye

kuruldu. Berlin Ablukası'nın devam ettiği günlerde fiilen ikiye ayrılmış olan Berlin şehri idari olarak da ikiye ayrılmış oldu.

9 Aralık: *Paris'te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, "Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme"yi 260 sayılı kararıyla kabul etti.*

Sözleşmeciler; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1946 ve 96 sayılı kararında soykırımın, Birleşmiş Milletler'in ruhuna ve amaçlarına aykırı olan ve uygar dünya tarafından lanetlenen, uluslararası hukuka göre bir suç olarak beyan edilmesini dikkate alarak, tarihin her döneminde soykırımın insanlık için büyük kayıplar meydana getirdiğini kabul ederek, insanlığı bu tür iğrenç musibetten kurtarmak için uluslararası işbirliğinin gerekli olduğuna kanaat getirerek 9 Aralık 1948'de bu sözleşmeyi imzaladılar. Sözleşmeciler devletlerin ister barış zamanında, isterse savaş zamanında işlensin, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri ve uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit ettikleri soykırımın ne anlama geldiği şöylece belirtilmektedir:

1948

Bu sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen;

1. Gruba mensup olanların öldürülmesi,
2. Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi,
3. Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak hayat şartlarını kasten değiştirmek,
4. Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak,
5. Gruba mensup çocukları, zorla bir başka gruba nakletmek gibi fiillerden her biri soykırım suçunu oluşturur.

Soykırımda bulunmak, bulunulması için işbirliği yapmak, teşebbüs etmek, iştirak etmek ve doğrudan ve aleni surette kışkırtmak gibi eylemler de cezayı gerektiren hareketlerdir.

Ayrıca soykırım suçuyla ilgili diğer hususlarla, sözleşmeciler devletlerin bu hususları yürürlüğe nasıl koyacakları ve uygulayacakları gibi hususlar da belirlenerek kabul edildi. Sözleşme 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girdi.

10 Aralık: *Paris’te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 217 sayılı kararıyla İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ni kabul etti.*⁴⁹

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; insanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak, eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni 10 Aralık 1948’de ilan etti.

Bildirgenin Birinci Bölümü; İnsan haklarına saygı yükümlülüğü, yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, cezaların yasallığı, özel hayatın ve aile hayatının korunması, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı özgürlüğü, evlenme hakkı, etkili başvuru hakkı, ayrımcılık yasağı, olağanüstü hallerde askıya alma, yabancıların siyasal etkinliklerinin kısıtlanması, hakların kötüye kullanımının yasaklanması, hakların kısıtlanmasının sınırları başlıkları altındaki “Hak ve Özgürlükler”le ilgilidir.

İkinci Bölüm; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”yle ilgili hükümler ve Üçüncü Bölüm ise “Çeşitli Hükümler” başlığı altında değişik konuları ele almaktadır.

1948

⁴⁹ Türkiye; 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin Resmi Gazete ile yayımlanması, yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu beyanname hakkında radyo ve gazetelerde munasip neşriyatta bulunulması” nı kararlaştırdı. Bakanlar Kurulu kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

5-8 Ocak: *Batı'nın Marshall planına karşılık olmak üzere Sovyetler tarafından Sosyalist ülkeler arasında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) kuruldu.*

Batıda Marshall Planı'nın ortaya çıkması ve Avrupa Ekonomik işbirliği Örgütü'nün kurulması (Nisan 1948) üzerine; buna karşılık olarak Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya arasında Moskova'da başlayan görüşmeler sonunda 5-8 Ocak 1949'da COMECON kuruldu. Kuruluşa aynı anda Arnavutluk, 1950'de Demokratik Almanya tam üye olarak katıldı; 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti, 1957'de Kuzey Kore, 1958'de Moğolistan ve Kuzey Vietnam gözlemci üyeler olarak, Yugoslavya ise 1956'da tam üye statüsüyle girdi. 1962'de SSCB ile arasında beliren ideolojik ve siyasî ayrılık gerekçesiyle Arnavutluk kuruluştan fiilen ayrıldı, Moğolistan tam üyeliğe kabul edildi, 1964'te Yugoslavya gözlemci üye statüsüne geçti. 1972'de Küba, 1975'te ise Vietnam tam üye statüsüyle kuruluş bünyesinde yer aldı.

Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'nin amacı; üye ülkelerin merkezi planlamayı araç olarak kullanarak, ekonomilerini birbirlerini tamamlayıcı yönde geliştirmeleri, sanayilerini güçlendirmeleri ve topluluk olarak kendi kendine yeterli duruma ulaşmaları ile ekonomik tecrübe değişimi, hammadde, gıda, makine ve donatım yardımlaşmasını sağlamaktır.

Üye ülkeler arasında bilimsel-teknolojik işbirliği ve bilgi değişimini gerçekleştirmek için iki yanlı ajanslar kurulması kararı alındı ve bunlar, kısa sürede işlerlik kazanarak teknoloji transferlerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynadı. COMECON-ı ticaret çok yanlı olmaktan çok, takas anlaşmalarına dayanan iki yanlı bir ticarettir. Kuruluş-ı ticarete fiyatlar yapılan anlaşmalarla tespit edilmektedir.

COMECON'un başlıca organları; Oturumlar, Yürütme Komitesi ve ona bağlı iki Genel Komite ile Sekreteryâ'dan oluşur. Sekreteryâ'nın altında Daimî

Komisyonlar ile bunlarla ilişkili dallarda faaliyet gösteren Ajanslıklar, Konferanslar ve Enstitüler bulunmaktadır. COMECON'un iki önemli malî kuruluşu da Uluslararası Yatırım Bankası (IIB) ile Uluslararası Ekonomik İşbirliği Bankası (IBEC)'dir.

Ekonomik bütünleşme ve işbirliğine ilişkin konularda üye devletlerin Komünist Partileri'nin kararları, COMECON'un organlarının alacağı kararlardan çok daha önemli durumdadır.

28 Mart: *Türkiye İsrail Devleti'ni resmen tanıdı.*

İngiltere tarafından kurulmak istenen ve bölgedeki İngiliz üslerinin geleceğini güvence altına koyabilmek için, içinde Mısır ve Irak'ın yanı sıra bazı Ortadoğu devletlerinin de bulunduğu bir Akdeniz ittifakı'nın; İsrail ile Arap devletleri arasındaki gerginlik yüzünden gerçekleşmeyeceği ortadaydı. Çünkü Arap devletleri, kendilerinin saydıkları topraklar üzerinde bir İsrail Devleti kurulmasını, Batılıların suçu sayıyorlar ve onlara karşı büyük kırgınlık duyuyorlardı.

1949

Bir Akdeniz Paktı'nın kurulması her şeyden çok Arap devletlerinin tutumuna bağlıydı. Arapların İsrail yüzünden duydukları kırgınlık nedeni ile böyle bir pakta katılmaya yanaşmayacakları ortadaydı. Bu durumda Türkiye'nin izleyeceği tek yol kalıyordu, o da güvenliğini Batılı devletlerle birleştirmek için NATO'ya girmekti.

Gerçekten Türkiye, 1947 yılında Birleşmiş Milletler'de Filistin'in taksimine Araplarla birlikte karşı çıktığı halde, ABD'den yardım almaya başladıktan sonra tutumunu değiştirdi ve 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıdı. Bunun ertesinde aynı yılın Aralık ayında İsrail'le diplomatik ilişki kurdu ve 1950 yılının Temmuz ayında da bir ticaret anlaşması imzaladı.

Arap devletleri, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olduğu için Türkiye'ye kırıldılar.

4 Nisan: *12 Batılı ülke arasında Washington'da Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) kuruldu.*

1947 yılı içinde Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Polonya'daki komünist partiler, bir süre öteki partilerle işbirliği yaptıktan sonra ve büyük ölçüde Sovyet desteği ile iktidarı ele geçirerek demokratik rejime son verdiler.

Sovyet işgali altında olup da hala demokratik düzeni korumaya çalışan Çekoslovakya ise 1948 Şubat'ında aynı akıbete uğradı. Bundan başka Batılı devletlerin Berlin'deki varlığını tasfiye etmek amacıyla Sovyetler Birliği Batı Berlin'i abluka altına aldı. Batı Berlin'deki hayatı sürdürmek için Batılı devletler şehri uzun süre havadan beslediler. Bunların yanı sıra 1947 Ekim'inde Sovyetler Birliği savaş içinde lağvedilen "Comintern"ın yerine "Cominform"u kurdu. Yayınlanan bildiride ise, Cominform'un başlıca amaçlarından birinin Batılı rejimlerle mücadele ve onları yok etmek olduğu açıkça söyleniyordu. Bu sözler, Batılı devletler tarafından Sovyetler Birliği'nin yeni toprak ilhakları peşinde olduğu kanısını uyandırdı ve büyük endişe yarattı.

Batılı devletlerin Sovyetler Birliği'nden duydukları endişe, Avrupa'daki kuvvet dengesizliği yüzünden zamanla daha da çoğaldı. Gerçekten bu sırada Sovyetler'in Avrupa'da 200 tümen askeri varken, Batı Avrupa ülkeleri savaşla birlikte ordularının büyük kısmını terhis etmiş bulunuyorlardı. Üstelik savaştan ekonomik güçleri oldukça zayıflamış olarak çıktıkları ve ülkelerindeki komünist partilerin yıkıcı çalışmalarıyla karşılaştıkları için, bu devletlerin kısa bir süre içinde eski kuvvetlerini yeniden kazanmaları da mümkün görünmüyordu.

Birleşmiş Milletler teşkilatının; Sovyetler'in sürekli vetolarıyla işlemez duruma gelmesi, barış ve güvenliği koruyamayacağının anlaşılması, Batılı devletleri kendi güvenliklerini korumak için kendi aralarında teşkilatlanmaya yöneltti. Bu amaçla 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel Antlaşması imzalandı. Batı dünyasının ortak savunma yolunda attıkları bu ilk adım, ABD'yi içine almadığı için eksik bir adım olarak kaldı, aynı zamanda Sovyet saldırılarına karşı koyacak güçte de değildi. Sovyetler'in askerî kuvveti karşısında kuvvet dengesinin Batılı devletler lehine dönmesi ancak ABD'nin Batılıların yanında yer almasıyla mümkündü.

Bütün bu gerekçelerle ABD'nin liderliğinde Kanada, Batı Avrupa Birliği üyesi devletler (İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg), Danimarka, Portekiz, Norveç, İtalya ve İzlanda arasında 4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan bir antlaşmayla Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) kuruldu. NATO Antlaşması'nın başlangıç kısmı ve ilk beş maddesinde amaçları şu şekilde belirtildi: Üye devletler, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaçlarına ve ilkelerine bağlılıklarını; bütün uluslar ve hükümetlerle barış

içinde yaşamak isteklerini belirttiler. Ayrıca ulusların demokrasi ilkeleriyle kişisel özgürlükleri korumaya karar verdikleri, Kuzey Atlantik bölgesinde refah ve sağlam bir düzenin gelişmesine yardım etmek isteği besledikleri, ortak savunmaları, barış ve güvenliğin korunması için çabalarını birleştirmek istediklerini açıkladılar. 2. maddede ise, antlaşmanın sadece askerî amaçlar için değil, daha geniş kapsamlı amaçlar izlemek için oluşturulduğu belirtildi. Antlaşmanın 5. maddesinde, taraflar içerisinde birine ya da bir kaçına Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da yöneltilecek silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılacağı, bunun sonucu olarak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanınan bireysel ya da ortak meşrû savunma hakkının kullanılarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurma ve güvence altına almak için silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere gerekli göreceği davranışa tek başına ve öteki taraflarla görüş birliği içinde hemen geçerek, saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardım edileceği hususu belirtildi.

Örgütün organları; NATO Konseyi, Savunma Komitesi ve Askerî Komite'dir. Antlaşma 4 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi.

1949

5 Mayıs: *On Avrupa devleti Avrupa Konseyi'ni kuran antlaşmayı Londra'da imzaladı.*

Avrupa devletleri arasında bir birliğe gidilmesi için Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın girişimiyle 1930 yılında "Union Europeenne" adlı bir örgüt kurulmak istenmiş, ancak kısa zamanda başarısızlığa uğramıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni koşullar içinde böyle bir örgütün kurulması eğilimi güçlenince, önce 7-8 Mayıs 1948'de La Haye'de tanınmış devlet ve düşünce adamları resmî olmayan bir kongrede Avrupa'nın birleşmesi yolundaki düşüncelerini açıkladılar.

Batı Avrupa devletleri bir yandan Sovyetler Birliği karşısında güvenliklerini korumak için ABD ve NATO çerçevesinde savunma güçlerini birleştirirken, öte yandan da milletlerarası alanda savaş sonunda yitirdikleri eski önemlerini yeniden kazanabilmek için kendi aralarında siyasal birleşme yoluna gittiler.

Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve Norveç Dışişleri Bakanları Avrupa Konseyi'ni kuran antlaşmayı 5 Mayıs 1949'da imzaladıktan sonra 8 Ağustos 1949'da Strasburg'ta

yaptıkları toplantıda, Türkiye ve Yunanistan'ı Konseye üye olmaya çağırdılar. Türkiye ve Yunanistan'dan sonra çeşitli tarihlerde; İzlanda, Federal Almanya, Avusturya, Kıbrıs, İsviçre ve Malta Avrupa Konseyi'ne üye oldular. Konseyin amaçları 1. maddede şöyle belirtildi:

1. Üye ülkeler arasında, ortak varlıkları olan ülke ve ilkeleri korumak ve yaymak, siyasî ve ekonomik gelişmeyi sağlamak için daha sıkı işbirliği,
2. Ortak çıkarları ilgilendiren sorunların incelenmesi; ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, hukuki ve yönetim alanlarında ortak bir davranış çizgisinin kabulü ve insan haklarıyla ana özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi,
3. Konseyin çalışmasının, Birleşmiş Milletler ve diğer milletlerarası kurumların çalışmalarına aykırı düşmeyeceği,
4. Üye devletlerin millî savunmaları ile ilgili sorunların, Avrupa Konseyi'nin yetkileri dışında kalacağı şeklinde özetlenmiştir.

Avrupa Konseyi'nin 42 maddelik bir statüsü vardır ve Bakanlar Komitesi ile Danışma Genel Kurulu iki organıdır.

23 Mayıs: 1948 Eylül'ünde Bonn'da toplanan bir kurucu meclis, Alman anayasasını ilan ederek Federal Alman Cumhuriyeti (Batı Almanya)'ni kurdu.

Savaştan sonra Almanya dört işgal bölgesine ayrılmakla birlikte, Batılılar bu işgal statüsünün barış yapınca sona ereceğini ve Almanya'nın bütünlüğünün tekrar kurulabileceğini ümit etmekteydiler. Berlin Buhranı, Batılılara böyle bir ümidin yersizliğini ve Almanya'nın bölünmüşlüğüne bir gerçek olduğunu gösterdi. Batılılar kendi işgal bölgelerini birleştirerek Batı Almanya'yı bütünleştirmek istediler. 1948 Eylül'ünde Bonn'da toplanan kurucu meclis, çalışmalarını bitirdi ve hazırlanan yeni anayasa 23 Mayıs 1949'da yürürlüğe girdi. Böylece Federal Almanya Cumhuriyeti (Batı Almanya) resmen kurulmuş oldu.

1949 Ağustos ayında Federal Almanya'da genel seçimler yapıldı. Bu seçimler, 1936'dan bu yana yapılmış ilk serbest seçimlerdi. Halkın oyu, Hristiyan Demokratları çoğunlukla iktidara getirdi. Sosyal Demokrat Parti, Serbest Halk Partisi ve diğer altı siyasî parti geri kalan oyları paylaştı. Bu durum, geçmişte Weimar Cumhuriyeti'nin başarısızlığına yol açmış olan iktidar bölünmesinin tekrarı olarak görünüyordu. Parlamento 7 Eylül'de Bonn'da toplandı ve Cumhurbaşkanlığına Theodore Heuss seçildi. 15

Eylül'de Hristiyan Demokrat Parti'nin adayı Conrad Adenauer başbakanlığında yeni Hükümeti kuruldu.

Almanya henüz fiilen bağımsızlığına kavuşmuş değildi. Sivil havacılık, dış ülkelerle ilişkiler, sanayi ve savunma gibi temel devlet görevlerine ait bütün yetkiler ve denetim işgal kuvvetleri komutanlarına aitti. Ama bu zor şartlarda Adenauer Hükümeti kurdu; dışişleri ve savunma bakanı olmayan bu hükümetle harap ve yenilmiş ülkesini yeniden hayat döndürdü.

23 Ağustos: *Sovyetler Birliği kendisinin yaptığı ilk atom bombası denemesinde başarı kaydederek, ikinci “atom devleti” oldu.*

Nükleer silahların yasaklanması konusunda herhangi bir anlaşmaya varılamaması, Sovyetler Birliği'nin kendi atom silahını yapma çabalarını hızlandırmasına yol açtı. Savaşı izleyen yıllarda Sovyetler Birliği bir yandan atom bombasının kesinlikle yasaklanması konusunda geniş bir propaganda kampanyasına girişirken, diğer yandan da 23 Ağustos 1949'da ilk atom bombasını başarıyla patlatarak, ABD'den sonra ikinci atom devleti olduğunu ortaya koydu. Sovyetler'in gizli tuttukları bu patlamayı Amerikalılar tespit ederek tüm dünyaya duyurdular.

Nükleer dengenin kurulması, Soğuk Savaşın iki tarafındaki stratejik düşüncede de değişiklikler yapılmasına sebep oldu.

Nükleer silahların doğurduğu tehdit dengesi, bu silahlara savunmadan çok caydırma görevinin verilmesini gerektirdi. Artık bu silahlar savaşın kazanılması için değil, savaşın çıkmaması için kullanılmaya başlandı.

1 Ekim: *Çin'de komünistler iktidarı ele geçirerek Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurdular.*

Japonya 1937 Temmuz'unda Çin'e saldırmaya başlayınca, bu müşterek tehlikeye karşı Chiang Kai-shek'in milliyetçileri ile Mao Tse-tung'un komünistleri bir işbirliği içine girmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı boyunca da komünistler Çin'in kuzey eyaletlerinde, milliyetçiler ise Çin'in güney eyaletlerinde Japonlara karşı savaştılar.

Amerika ise, komünistlerin Kuzey Çin'e hâkim olmasından endişe ediyordu. Buna engel olmak için Amerikan uçakları 80.000 kişilik bir milliyetçi kuvveti Şanghay, Nanking ve Peiping bölgelerine naklederek komünistlerin Kuzey Çin'e hâkim olmalarını engellemek istedi.

Milliyetçilerin durumu bu safhada iyiydi. Hatta Chiang Kai-shek Sovyetlerle bir anlaşma bile imzalamıştı. Bu anlaşmayla, Doğu Çin demiryolları ile Güney Mançurya demiryollarının Sovyetler'le ortak işletilmesini, Port Arthur ve Dairen limanlarının 30 yıl süreyle Sovyetler'e kiralanmasını kabul ediyordu.

Sovyetlerle anlaşılan Chiang Kai-shek, Mao Tse-tung'a dönüp komünistlerle de anlaşmak istedi, fakat bu mümkün olmadı. Ching Kai-shek Çin'de merkezî idare sistemi kurmak isterken, Mao Tse-tung Çin'in gevşek bir federasyona sahip olmasını istiyordu. Görüşmelerde anlaşma olmayınca, 1945 Ekim'inden itibaren komünistlerle milliyetçiler tekrar birbirleriyle mücadeleye başladılar.

Amerika'nın yaptığı geniş ekonomik ve askerî yardımlarla 1946 ve 1947 yıllarında milliyetçiler üstün duruma geçtiler. Fakat Chian Kai-shek ve generallerinin kötü idareleri ve Amerikan yardımlarını hem kötü ve hem de şahsi çıkarları için kullanmaları, 1948'den itibaren durumu değiştirmeye başladı. Amerika'nın milliyetçilere yardımına karşılık, Sovyet Rusya da Chiang Kai-shek'ten kiraladıkları Port Arthur ve Dairen limanlarından komünistlere yardım ediyordu.

Komünistler 1948 sonunda Mançurya ve Yang-tze vadisini ele geçirdiler ve Chiang Kai-shek rejimi güneye çekilmeye başladı. 1949 Nisan'ında komünistler Nanking'e girdiler ve Chiang Kai-shek de Canton'a çekildi.

Mao Tse-tung bu zaferler karşısında 1 Temmuz 1949'da Çin'de Demokratik Halk Diktatörlüğü'nü ilan etti. Chiang Kai-shek ise mücadelesine devam etmek üzere Formosa (Taiwan) adasına geçti. Bu şekilde ortaya iki tane bağımsız Çin devleti ortaya çıktı. 1950 Mayıs'ında Hainan adası dahil bütün Çin kıtası komünistlerin kontrolüne girdi.

1 Ekim 1949'da Mao Tse-tung Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu resmen ilan etti ve aynı gün Sovyetler Birliği tarafından tanındı.

Böylece 1912'de Çin'de Mançu sülalesinin ve imparatorluğunun yıkılması ile başlayan çalkantılar, Çin'de komünist bir rejimin kurulması ile sonuçlanmış oldu.

7 Ekim: *Sovyetler Birliği, Almanya'daki işgal bölgelerinde Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ni kurdu.*

Berlin Ablukası'ndan sonra Berlin'in fiilen ikiye ayrılması ve 23 Mayıs 1948'de Federal Alman Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine Sovyetler Birliği de kendi işgal bölgelerinde 7 Ekim 1949'da Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ni kurdu.

27 Aralık: *Hollanda ile Javalılar arasında hükümranlığın devrine ilişkin bir anlaşma yapıldı ve bölgedeki takımadalar üzerinde Endonezya adı ile bağımsız bir devlet kuruldu.*

Hollandalıların 19. yüzyılda bölgedeki adaları eline geçirmesinden sonra, Hollanda sömürgeciliğine karşı bütün adalarda geniş bir mücadele ortaya çıktı. Bu mücadelenin ileri gelenleri, bölgedeki tüm adalarda bağımsız bir devlet kurma fikrini savundular ve bu amaçla çeşitli siyasal örgütler kurdular. İkinci Dünya Savaşı yıllarında adalar Japonya'nın kontrolüne girdi. Ancak Japonlara karşı da direniş hareketleri devam etti. Japonya'nın savaşta yenik çıkması üzerine adalar 1945'te yeniden Hollandalılara verildi; fakat bağımsızlık mücadeleleri hız kesmeden devam ediyordu. Hollandalılar bu mücadeleler karşısında daha fazla dayanamadılar ve çekilmeye karar verdiler.

1949

Ancak çekilmeden önce adalar halkının durumunu hiç de yansıtmayan hayali bir "Endonezya Milliyetçiliği" fikri geliştirdiler ve bunu yaygınlaştırdılar. Bu fikir aslında takımadaların toplam nüfusunun %7.4'ünü oluşturan Hristiyan ve Batılılara yakın Javalıların egemenliğini bu şekilde bütün adalarda tesis etmek için geliştirilmiş yapay bir milliyetçilikti. Hollanda'nın bölgeden çekilmesi üzerine Sukarno liderliğindeki Javalılar 17 Ağustos 1947'de Endonezya adında bağımsız bir cumhuriyet kurduklarını ilan ettiler. Hollanda başlangıçta bu cumhuriyeti tanımadı. Ardından sadece Java adası içinde kalması şartını ileri sürdü. Ancak daha sonra Hollanda ile Javalılar arasında 27 Aralık 1949'da hükümranlığın devrine ilişkin bir anlaşma yapıldı ve Javalılar Endonezya'nın bağımsızlığını ilan ettiler. Bir gün sonra da Birleşmiş Milletler Endonezya'nın bağımsızlığını tanıdı.

Bağımsızlıktan sonra ilk devlet başkanlığına Ahmet Sukarno getirildi. Sukarno yönetimi 22 Şubat 1967'ye kadar sürdü. Bu tarihten sonra yerine Or-general Suharto geçti.

14 Şubat: *Sovyetler Birliği ile Çin arasında “Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım” antlaşması imzalandı.*

Çin’de yeniden yapılanmanın ilk yılları, Sovyetler Birliği ile sıkı bir işbirliğine dönüştü. Mao Tse-tung’un Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmek maksadıyla Moskova’yı ziyaret etmesi sonucunda 14 Şubat 1950’de Çin ile Sovyetler Birliği arasında bir dizi anlaşma imzalandı. Bunlardan bir tanesi, “Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım” antlaşması; ikincisi, Sovyet Rusya’nın Çin’e 10 yılda ödenmek üzere 300 milyon dolarlık yardımını öngören bir anlaşma ve üçüncüsü de, Sovyet Rusya’nın Chiang Kai-shek ile yaptığı anlaşma sonucunda 30 yıllığına kiraladığı Doğu Çin demiryolları, Güney Manchurya demiryolları, Port Arthur ve Dairen limanlarını Çin’e iade etmeyi öngören anlaşmadır.

1950

Bunun yanında Sincan’daki ve Amur Usuri bölgesindeki sınırlar problemleri çözümsüz kaldı. Çin’in batı bölgelerindeki sınırlar iyi tanınmış değildi.

14 Mayıs: *Türkiye’de gerçek manada ilk demokratik seçimler yapıldı; oyların %53.4’ünü alan Demokrat Parti iktidara geldi ve 27 yıllık CHP iktidarı sona erdi.*

İkinci Dünya Savaşı’nda Mihver Devletlerinin kesin yenilgisi ve savaş sonunda ABD’nin egemen dünya gücü olarak ortaya çıkması, bütün dünya ülkelerini olduğu gibi Türkiye’yi de etkiledi. Nisan 1945’te Türkiye San Francisco Konferansı’na kurucu üye olarak katılarak ve Birleşmiş Milletler antlaşmasını imzalayarak demokratik idealler için kesin söz vermiş oluyordu. Bunun yanı sıra savaş sonunda Sovyetler Birliği’nin Türkiye’yi doğrudan tehdit etmesi ve toprak taleplerine karşılık ABD’nin Türkiye’yi cesaretlendirici bir tavır takınması da Türkiye’nin ABD’ye yakınlaşmasına yol açtı. Stalin’in Doğu Avrupa’daki politikalarından duyulan endişe, bu bölgede komünist rejimler kuruldukça artıyordu. Bu yüzden Washington Türkiye’nin stratejik önemini yeniden değerlendirmeye başladı ve 12 Mart 1947’de Truman

Doktrini'yle; varlıkları dış baskı ya da kendi sınırları dahilindeki militan azınlıkların tehdidinde olan bağımsız milletleri savunmaya yardım edeceğini bildiriyordu. Türkiye, Amerika'nın siyasal ve askerî desteğinden ve Haziran 1947'de ortaya atılan ve Avrupa ülkelerinin ekonomilerini onarması için dev bir malî yardım programını içeren Marshall Planı'ndan tam olarak yararlanmak için, Amerikalıların çok önem verdiği siyasal ve ekonomik ülkelere (demokrasi ve hür teşebbüs) daha dikkatli şekilde uymanın Türkiye için yararlı olacağını kabullendi.

Demokratikleşmenin ilk adımları daha savaş yılları içinde atıldı. Mayıs 1945'te Meclis'e sunulan "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu" üzerinde yapılan tartışmalar, Hükümetin ilk kez açıktan açığa ve şiddetle eleştirilmesine neden oldu. Yasaya muhalefette bulunanlar, yakınları toprak sahibi olan milletvekilleri idi ve bunların sözcüsü olan Adnan Menderes'in kendisi de Aydın'lı büyük bir toprak sahibiydi. Sonunda yasa sert tartışmalara rağmen oybirliğiyle kabul edildi. Ancak kısa bir süre sonra 7 Haziran'da Menderes ile beraber Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, CHP grubuna anayasanın tam uygulanmasını ve demokrasinin kurulmasını isteyen bir önerge sundular. "Dörtlü Takrir" denilen bu önerge, örgütlü siyasal muhalefetin başlangıcının simgesi oldu.

İsmet İnönü 1 Kasım'daki bir konuşmasında, Türk demokrasisinin ana noksanının bir muhalefet partisinin yokluğu olduğuna işaret etti ve 1947 yılı içinde planlanan genel seçimlerin serbest ve tek dereceli olacağını açıkladı. Aralık ayında Celal Bayar ve ardından Dörtlü Takrir'i imzalamış milletvekilleri CHP'den istifa ettiler.⁵⁰ 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) resmen kuruldu.

Demokrat Partilileri hazırlıksız yakalamak umuduyla, genel seçimlerin tarihi bir yıl öne çekilerek Temmuz 1946'ya alındı. DP'liler itiraz ettilerse de seçimler bu tarihte yapıldı ve DP 465 milletvekilliğinin 62'sini kazanmayı

⁵⁰ Demokrat Parti'nin kuruluş hazırlıklarında Celal Bayar ve İsmet İnönü birlikte yan yana çalıştılar. Bayar'ın eski bir Jön Türk oluşu ve onun laikliği temel ilke olarak kabul ettiğine inanılması, bir muhalefet partisinin varlığının Kemalist bürokrasi ve parti tarafından kabul edilmesini kolaylaştırdı. Yeni parti içinse bu sorun yaratmaktaydı. Her ne kadar yeni partinin kuruluş aşamasında "Dörtler" in İnönü'nün iyi niyetine tabi olacakları belliyse de, Bayar ile İnönü'nün birlikte çalışıyor olması, bu partinin yaratılmasının gizli bir anlaşmanın ürünü olduğu kuşku yarattı.

başardı. (CHP'nin çoğunluğu sağlamasının sebebi, adaletsiz seçim sistemi ve büyük çaptaki hileli oylardı.)

Bu gelişmeler üzerine CHP Kasım 1947'deki kongresinde DP programına oldukça yaklaştı ve geniş çaplı ekonomik ve sosyal reformlara girişti: Topraklandırma Kanunu'nun 17 maddesi geri çekildi, okullarda din eğitimi izin verme kararı alındı, Köy Enstitüleri'nde reform yapılması kararlaştırıldı, sendikaların siyasal faaliyetlerine izin veren sınırlı bir "Sendikalar Kanunu" çıkarıldı ve kabinedeki sertlik yanlılarını istifaya zorlandı. Ayrıca 7 Eylül 1947'de Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeliğine hak kazanmak için Türk Lirası'nın %120 devalüe edilmesine ve Türk ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedefleyen birtakım liberalleşme tedbirlerinin alınmasına karar verildi. Seçim Kanunu'nun serbest ve adil olması üzerinde varılan uzlaşmayla 14 Mayıs 1950'de seçimlerin yapılması kabul edildi.

Katılımın oldukça yüksek olduğu 14 Mayıs 1950 seçimlerinde önemli hiçbir olay çıkmadı. Seçmenlerin %80'inin oy kullandığı seçim sonuçları açıklandığında; DP'nin oyların %53.4'ünü (408 sandalye) aldığı, buna karşılık CHP'nin %39.8'lik (69 sandalye) oy oranında kaldığı görüldü. Böylece 27 yıllık CHP iktidarı dönemi sona eriyordu.⁵¹ Sonuçlar bütün ülkede bir özgürlük havası içinde kutlandı.

1950

25 Mayıs: ABD, İngiltere ve Fransa bir deklarasyon yayınlarak, Arap ülkelerine ve İsrail'e ancak iç güvenliklerinin gerektireceği kadar silah satacaklarını bildirdiler.

Arap-İsrail savaşlarının tohumlarının atıldığını ve bundan sonra bu bölgede huzursuzluğun devam edeceğini gören Batılı devletler, yeni savaşların çıkmasını önlemek amacıyla bir takım tedbirler almak istediler. Bunun için Amerika, İngiltere ve Fransa 25 Mayıs 1950'de yayınladıkları ortak bir deklarasyonla, Arap ülkelere ve İsrail'e ancak iç güvenliklerinin gerektireceği kadar silah satacaklarını ve bunu da, bu silahların başka bir devlete karşı kullanılmaması şartı ile yapacaklarını bildirdiler. Kısacası Batılılar, Ortadoğu'ya bir silah ambargosu koymaktaydılar.

⁵¹ Ayrıntılar hiçbir zaman ortaya çıkarılmamış olmakla beraber, bu sonuçların alınmasından sonra ordu içerisindeki bazı unsurların İnönü namına bir darbe yapma ve seçimleri iptal etme teklifinde bulundukları, İnönü'nün ise buna karşı çıktığı iddiaları ortaya atıldı.

Bu deklarasyona Sovyetler Birliği'nin katılmamış olması, büyük bir boşluk doğuruyordu. Silah satışı bakımından Sovyetler'in ellerinin serbest kalması, bu devletin Ortadoğu'ya girmesini de kolaylaştıracaktı.

25 Haziran: *Moskova'nın talimatıyla hareket eden Kuzey Kore kuvvetleri Güney Kore'ye karşı saldırıya geçti. Kore Savaşı başladı.*

Kore, Asya'ya ayak basmak için stratejik öneme sahip bir yerdi. 1945 Mayıs'ında Amerika ile Sovyetler Birliği arasında yapılan bir anlaşmaya göre, savaş bittikten sonra Kore; ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Çin'in ortak vesayeti altına konacaktı. Potsdam Konferansı'nda Sovyetler Uzakdoğu savaşına katılmaya karar verince, askerî harekât bakımından Kore toprakları 38. enlem çizgisiyle ikiye ayrıldı ve bu çizginin kuzeyi Sovyet, güneyi de Amerikan askerî harekât sahası olarak kabul edildi. Amerika'nın Hiroshima ve Nagasaki'ye atom bombalarını atması üzerine Sovyetler, Japonya'ya savaş ilan etti ve askerlerini Kuzey Kore'ye sokarak 38. enlem çizgisine kadar ilerledi.

Çin'de komünistlerin başarısı ve Sovyetlerle ittifak antlaşması yapmaları, Hindini, Filipinler ve Endonezya başta olmak üzere Asya'da komünist hareketlerinin yaygınlık kazanması üzerine Sovyetler; Amerika'yı Asya'dan uzaklaştırmının zamanının geldiğini düşündü. Üstelik ABD Dışışleri Bakanı Dean Acheson, 1950 Ocak ayında verdiği bir demeçte ABD'nin savunma çemberindeki devletleri tek tek sayarken, Kore'den söz etmemiştir. Yine Başkan Truman Japonya ile barış antlaşması görüşmelerinin öncelik kazandığını açıklamıştı ve Japonya'dan uzun süreli üsler kurma hakkını elde edecek gibi görünüyordu.

Sovyetler, Kuzey Kore Hükümeti'nin ülkenin barışçı bir biçimde birleştirilmesi yönündeki kampanyasından da yararlanarak harekete geçmek istedi. Böylece Japonya'nın ABD'ye Japon topraklarında uzun süreli üsler vermesine engel olunabilirdi.

Kuzey Kore birlikleri 25 Haziran 1950'de 38. enleminden güneye doğru saldırıya geçtiler ve Güney Kore topraklarına girdiler.

Hemen toplantıya çağrılan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde çıkan karara göre; Kuzey Kore'nin saldırgan olduğu belirtilmekte, çatışmaların hemen durdurulması ve tarafların 38. Enlemin iki yanına çekilmeleri istenmekteydi. Ancak iki gün sonra askerî durum kötüye gitmeye başlayınca

Başkan Truman, Amerikan hava ve deniz birliklerini harekete geçirdi. Aynı gün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, barışı korumak için Birleşmiş Milletler üyelerini Güney Kore'ye yardıma çağıran bir karar tasarısını kabul etti. Çeşitli milletlerin askerlerinden meydana gelen, fakat esas yükü ABD'nin üstlendiği bir Birleşmiş Milletler Kuvveti teşkil edildi ve başına Amerikalı general Mac Arthur getirildi.

Üç yıl süren savaşta taraflardan hiçbiri kesin bir üstünlük gösterip zafere gidemedi. 1950 Ekim ayından itibaren Komünist Çin, gönüllü adını verdikleri silahlı bir kuvveti Sovyetler'in yardımına gönderdi ve Çin savaşa dahil oldu. Bununla beraber ne Sovyetler ve Çin ve ne de Amerika bu savaşta Kore'nin sınırlarının dışına taşırmamaya dikkat ettiler. Zira yanlış bir hareket genel bir savaşa yol açabilirdi.

Kore Savaşı'nı sona erdirecek mütareke görüşmeleri, Kuzey Kore'nin teklifi ile 1951 yılı Temmuz ayında başladı ve iki yıl sürdü. Bu arada çatışmalar devam etti. Nihayet Sovyet lideri Stalin'in 1953 Mart'ında ölmesi ve içerideki iktidar mücadelesi dolayısıyla, Sovyetler Birliği mütarekeye razı oldu. Mütareke 27 Temmuz 1953'te Panmunjom'da imzalandı.

7 Ekim: Çin, 30.000 kişilik bir Çin Halk Kurtuluş Ordusu kuvvetini Doğu Tibet'e sokarak ülkeyi işgale başladı.

Çin 1720 yılında Tibet'i işgal ederek kendi sınırları içine katmış, fakat Tibet üzerinde fiili kontrol ve egemenlik tesis edememişti. İngiltere 1907'de Rusya ile yaptığı anlaşmada Tibet'in Çin'e ait olduğunu Rusya'ya kabul ettirmiş, fakat 1911'de Çin'de Mançu hanedanı yıkılınca Tibet 1913'te bağımsızlığını ilan etmişti. Bunun üzerine İngiltere Tibet'in Hindistan ve Çin'le olan sınırlarını tespit için 1913 Ekim'inde Simla Konferansı'nı düzenlemiş ancak konferans sonucunda Mac Mahon çizgisini sınır olarak kabul eden Simla Antlaşması, sadece İngiltere ve Tibet tarafından imzalanmıştı. Çin ise, Tibet üzerindeki egemenlik haklarını ileride saklı tutabilmek için anlaşmayı imzalamamıştı.

Çin'in o zamanki bu politikası sonradan işine yaradı ve Çin ilk günden itibaren Tibet'i Çin toprağı saymaya başladı. 1950 Haziran'ında patlak veren Kore savaşını fırsat bilen Çin, 7 Ekim 1950 gününden itibaren 30.000 kişilik bir kuvvetini Doğu Tibet'e sokarak ülkeyi işgale başladı.

Tibet'in işgali karşısında Hindistan 31 Ekim'de Çin'e verdiği bir notada, Tibet'in işgali ile Hindistan'ın menfaatlerinin de ihlal edildiğini söyledi ise de Çin'in buna cevabı, Tibet'in esasen Çin'in egemenliği altında bulunan bir ülke olduğu idi. Meseleyi Birleşmiş Milletler'e götüren Tibet, buradan istediği desteği bulamadı. Bu durum karşısında Çin, Tibet'in tamamen Çin'in kontrolü altına girdiğini belirten bir anlaşmayı, Tibet'in dinî ve siyasî lideri Dalai Lama'ya 23 Mayıs 1951'de zorla imzalattı.

Tibet halkı hiçbir zaman işgali ve Çin egemenliğini kabul etmedi. Bunun da ötesinde Tibet'in güneydoğusundaki Kham bölgesinde yaşayan Khamba kabileleri Çinlilere karşı gerilla savaşına giriştiler. Khamba'lar 5-6 yıl süren mücadeleleri sonucunda on binlerce kayıp verdiler. Khamba'ların mücadelesini Çin, Dalai Lama'yı kullanarak bastırmak istediye de Dalai Lama, hiçbir zaman kendi halkına cephe almadı. Bunun üzerine Çin kuvvetleri 17 Mart'ta Dalai Lama'nın sarayını topa tuttular, fakat kendisini ele geçiremediler; Dalai Lama kaçmayı başardı. Ancak Tibet de artık tam manasıyla Çin'in kontrolüne girmiş oldu.

1950

18 Ekim: *Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Komutanlığı emrine verdiği 4.500 kişilik kuvvet, Kore'ye gitti.*

25 Haziran 1950 yılında Kore Savaşı patlak verdiğinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ABD tarafından olağanüstü toplantıya çağırılmış ve aynı gün yapılan toplantıda, Kuzey Kore kuvvetlerinin Güney Kore'ye saldırımlarının barışı bozucu bir davranış olduğu kararlaştırılmış, 27 Haziran'da da Birleşmiş Milletler, üyelerini Kore Cumhuriyeti'ne saldırıyı karşılamak yeterliliğinde ve bölgedeki milletlerarası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırılmıştı.

Türkiye, Güvenlik Konseyi'nin bu konuda aldığı bütün kararları memnunklukla karşıladı. Kore'de Birleşmiş Milletler Komutanlığı kurulduktan sonra da 25 Temmuz 1950'de bu komutanlığın emrine 4.500 kişilik bir tugay kuvvet vermeyi kabul etti. Bu kuvvete mensup ilk birlikler, 18 Ekim 1950'de Pusan limanından Kore'ye ayak bastılar.

Türkiye, Kore Savaşı'nın bütün dünyada yarattığı güvensizlik havası içinde 11 Ağustos 1950'de NATO'ya alınması için ikinci müracaatını (İlk müracaat Mayıs 1950'de) yaptı.

4 Kasım: *Avrupa Konseyi'ne üye on beş devlet, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ni imzaladı.*

Avrupa Konseyi'ne üye on beş devlet 4 Kasım 1950'de "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ni imzaladılar. Sözleşme, 3 Eylül 1953'ten itibaren yürürlüğe girdi.⁵²

Sözleşmesi'nin esası, dünyada barış ve adaletin asıl dayanağını oluşturan, temel özgürlüklerin gerçekten demokratik bir siyasal rejime ve insan haklarının gözetilmesine dayandığı inancıdır. Sözleşmenin güvence altına aldığı hak ve özgürlüklerin çoğunluğu yaşam hakkından, işkence, kölelik, kulluk ve zorla çalıştırma yasağına kadar, klasik hak ve özgürlükler olarak nitelenen kişisel ya da siyasal nitelikte haklardır. Sözleşme, güvence altına aldığı haklara aykırı uygulamalar konusunda, bir devletin başka bir devlete karşı başvuruda bulunmasına hak tanıdığı gibi, bireylere ve topluluklara da, yargı yetkisi içinde bulunduğu devlete karşı, sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden birinin çiğnendiği gerekçesiyle şikâyetle bulunma (Bireysel Başvuru) imkânı vermiştir.

Sözleşme, insan hakları koruma mekanizmasını üç organ aracılığı ile gerçekleştirir. Bunlar; Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Divanı ve Bakanlar Komitesi'dir.

1950

⁵² Türkiye, 10 Mart 1954 tarihli yasayla sözleşmeyi uygun bulmuştur.

18 Nisan: *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasını sağlayan anlaşma Batı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında Paris'te imzalandı.*

9 Mayıs 1950'de "Avrupa Birleşik Devletleri"nin kurulması konusunda çaba göstermiş bir kişi olan Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Batı Almanya ve Fransa'da çelik ve kömür üretimini denetleyecek tek bir organ oluşturması ve bu ortaklığın diğer Avrupa ülkelerinin üyeliğine ve Birleşmiş Milletlerin işbirliğine de açık tutulması konusunda bir plan önerdi. Robert Schuman'ın önerisi Fransız Hükümeti tarafından "Avrupa'nın birleşmesi konusunda atılan ciddi bir adım" olarak değerlendirildi.

1951

Dokuz ay süren uzun müzakerelerden sonra, "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" kurulması konusunda ortaya atılan tasarı (Schuman Planı) Batı Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya Dışişleri Bakanları'nın katıldığı Paris konferansında 18 Nisan 1951'de kabul edildi.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun ilk başkanı, Fransız ekonomi uzmanı ve diplomat olan Jean Monnet'ti.

25 Temmuz 1952'de yürürlüğe giren ve aynı zamanda Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran anlaşma, o dönem sanayiinin iki temel hammaddesi olan demir ve çelik sektörlerinde güçlenmek amacıyla, gelecekte savaşın önlenmesi ve Avrupa Birliği'ne bir temel oluşturması için Fransa ile Almanya'nın kömür ve çelik kaynaklarını birleştirmesini öngören bir kartel anlaşmasıydı. Anlaşmanın amacı; üyeler arasında bir ortak kömür ve çelik pazarı oluşturulmasına yardım ederek, üye devletlerde ekonomik gelişmeyi, tam istihdamı sağlamak ve hayat seviyesini yükseltmektir. Bunu gerçekleştirmek için; kömür ve çelik ile ilgili her türlü gümrük vergisi ve miktar kısıtlaması, üreticiler arasında ayırım gözetici işlem ve uygulamalar, her türlü yardımı ve özellikle devlet yardımları

ve pazarların bölüşülmesini öngören kısıtlayıcı uygulamalar üye devletler arasında yasaklanıyordu.

28 Nisan: *Dr. Musaddık, İran Başbakanlığına getirildi; iki gün sonra da İran Petrolleri millîleştirildi.*

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran, Anglo-Iranian Oil Company adlı bir İngiliz şirketiyle 1933'te yaptığı petrol anlaşmasının değiştirilmesini istedi. Çünkü şirketin İran'a ödediği para çok azdı. İran bu paranın arttırılmasını istedi ve 17 Temmuz 1949'da, 1933 anlaşmasına ek bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma, şirketin İran'a ödeyeceği parayı çok az arttırıyordu. Halbuki bu sırada Amerikan şirketlerinin Venezüella ve Suudi Arabistan ile yaptığı anlaşmalarda, üretimden elde edilen kar yarı yarıya paylaşılmaktaydı.

Bu anlaşmanın İran meclisince tasdik edilmesi gerekiyordu; fakat meclisteki Millî Cephe Grubu ile onun lideri Dr. Musaddık anlaşmaya karşı çıktılar. Dr. Musaddık'a göre İran petrolleri devletleştirilmeliydi. Millî Cephe Grubu'nun ve Dr. Musaddık'ın çabaları sonucu İran meclisi 28 Aralık 1949'da anlaşmayı tasdik etmeyip reddetti. Bunun üzerine bütün İran'da, Rusların teşvik ve tahrikleriyle Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslam Teşkilatı'nın çabalarıyla, petrolün millîleştirilmesi için gösteriler başladı. Şirket, bu durum karşısında gerileyip Amerikan şirketleri gibi kardan %50 hisse vermeyi kabul etti ise de bu, Dr. Musaddık'ın, İran petrollerinin millîleştirilmesini öngören kanun tasarısını 19 Şubat 1951'de Meclise sunmasına engel olamadı.

Meclisteki müzakereler sırasında Başbakan Ali Razmara, teknik, ekonomik ve politik sebeplerle millîleştirmenin mümkün olamayacağını söyledi. 7 Mart 1951'de de Fedaiyanı İslam Cemiyeti mensubu bir genç tarafından öldürüldü.

Bu şartlar altında İran Şahı Dr. Musaddık'ı, 28 Nisan 1951'de Başbakanlığa getirmekten başka çare göremedi. Meclis, 30 Nisan'da İran petrolünün millîleştirilmesini öngören kanunu kabul etti. Bir ferman ile kanun, İran Şahı tarafından da tasdik edildi.

İngiliz ve Amerikan Büyükelçileri, petrolün devletleştirilmesi kararını protesto ettiler.

23 Mayıs: *Çin, Tibet'in dinî ve siyasî lideri Dalai Lama ile yaptığı gizli bir anlaşmayla Tibet'i kontrol altına aldı.*

Çin, 7 Ekim 1950 gününden itibaren 30.000 kişilik bir Çin Halk Kurtuluş Ordusu kuvvetini Doğu Tibet'e sokarak ülkeyi işgale başlamış ve ardından da Çin, Tibet'in dinî ve siyasî lideri Dalai Lama'ya 23 Mayıs 1951'de zorla gizli bir anlaşma imzalatmıştı.

Tibet liderine zorla imzalatılan 17 maddelik bu anlaşmada Çin, anavatan olarak zikredilmekle beraber, Dalai Lama'nın statüsü ile görev ve yetkilerinin aynen devam edeceği belirtiliyordu. Ayrıca Tibet ordusu ile Çin Halk Kurtuluş Ordusu birleştiriliyor ve Tibet'in dışişlerini Çin'in idare edeceği belirtiliyordu.

Bu anlaşma, Tibet'in bağımsızlığını tamamen ortadan kaldırmamış ve hiç değilse yarı bağımsız bir statü vermişti. Ama aslında Tibet bundan böyle Çin'in kontrolü altına girmiş oluyordu. Bu da Hindistan-Çin ilişkilerine büyük ölçüde tesir etti.

Bundan sonra Dalai Lama, geleneksel olarak Hindistan'la yakın münasebetler içinde bulunduğundan, bu gelişmeler karşısında Çin'e karşı Hindistan'a dayanmak istedi ise de bu gerçekleşmedi. Hindistan Çin tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını görünce Çin'i kışkırtmamak için ilişkilerini yumuşak tutma yolunu tercih etti. Bu sebepten, daha 1951'de ülkesinden kaçıp Hindistan'a sığınmayı tasarlayan Dalai Lama'ya ülkesinde kalmasını ve anlaşmadan ayrılmamasını tavsiye etti. Hindistan'dan yardım göremeyen Dalai Lama, kuvvete boyun eğmek zorunda kaldı. Bu durumu da bütün Tibet halkı bildiği için, halk Çin'in kontrolüne hiçbir zaman yardımcı olmadı. Bunun da ötesinde, Tibet'in güneydoğusundaki Kham bölgesinde yaşayan Khamba kabileleri Çinlilere karşı gerilla savaşına giriştiler.

31 Ağustos: *ABD ile Filipinler Cumhuriyeti arasında karşılıklı savunma antlaşması adını alan bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Amerika'nın Japonya ile barış yapmak istemesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın işgaline uğramış olan Filipinleri endişelendirdi. Bu sebeple Amerika 31 Ağustos 1951'de Filipinler ile bir ittifak antlaşması imzaladı. Bu ittifak, Pasifik bölgesinde bir saldırı halini öngörmekteydi.

1 Eylül: *ABD ile Avustralya ve Yeni Zelanda arasında ANZUS Paketi adını alan bir güvenlik antlaşması imzalandı.*

Amerika'nın Japonya ile barış imzalamak istemesi ve Japon emperyalizminin tekrar canlanması tehlikesi ve ihtimali sadece Filipinler için değil, aynı zamanda Avustralya ve Yeni Zelanda için de söz konusu idi. Bu iki devlet bu endişelerini Amerika'ya bildirmekten geri kalmadılar. Amerika bu iki devletin de endişesini gidermek için 1 Eylül 1951'de bu iki devletle de bir üçlü güvenlik antlaşması imzaladı. Üç devletin İngilizce isimlerinin baş harflerini alarak (Australia, New Zealand, United States) ANZUS Pakı adını alan bu ittifaka göre; üç devlet, Pasifik bölgesinde bir saldırıya uğramaları halinde birbirlerine yardım edeceklerdi. Antlaşmada Japonya'nın adı zikredilmediği için, bu antlaşma sadece Japonya'dan değil, herhangi bir devletten, mesela Çin'den gelen bir saldırı halinde de tatbik edilebilecekti.

ABD, antlaşma hükümlerine dayanarak bölgede nükleer araştırma ve deneyler yaptı. 1952 yılında yürürlüğe giren ve sürekli bir örgüt yapısı ve sekreteryası bulunmayan paktın en önemli organı olan Anzus Konseyi, 1985'e kadar savunma bakanları nezdinde toplandı, bu tarihten itibaren ise dışişleri bakanları toplantıları esas alındı. 1985 yılında Yeni Zelanda'nın gümrük girişlerinde ABD'ye zorluk çıkartması sonrasında iki ülke arasında Pakt koşulları donduruldu ve Anzus Pakı, Avustralya-ABD ile Avustralya-Yeni Zelanda arasındaki güvenlik ilişkilerini düzenler bir hal aldı.

8 Eylül: *ABD-Japonya barış antlaşması San Francisco'da imzalandı.*

Japonya, 2 Eylül 1945'te teslim olduğundan beri Amerika'nın işgali altında bulunuyordu. Bir yandan Sovyetler, diğer yandan Çin tehlikesinin ortaya çıkması ve bu iki devletin Japon halkını sürekli olarak Amerika aleyhine kışkırtmaları ABD'yi Japonya ile barış antlaşması yapmaya ve Japonya ile ilişkilerini yeni bir düzene sokmaya sevk etti. Bu sebeple Amerika, 20 Temmuz 1951'de Japonya'ya savaş ilan etmiş olan 52 devleti (Türkiye dahil) Japon barışını görüşmek üzere San Francisco'da toplantıya çağırdı. Aralarında Sovyetler Birliği, Polonya ve Çekoslovakya'nın da bulunduğu konferans 4-7 Eylül 1951 günlerinde çalıştıktan sonra barış antlaşmasını hazırladı. Sovyetler Birliği, Polonya ve Çekoslovakya bu çalışmaları kösteklemek için her türlü çabayı harcadıysa da bir şey yapamadılar. Sonunda da barış antlaşmasını imzalamayı reddettiler.

8 Eylül 1951'de imzalanan barış antlaşmasına göre Japonya; Kore, Formosa, Pescadores ve Kuril adaları ile Sakhalin adasının güney kısmı ve Spratly ve

Paracels adaları üzerindeki her türlü hak ve iddialarından vazgeçiyordu. Ayrıca Japonya, tamirat borcu ödeyecekti. Fakat ekonomik durumu dolayısıyla, bu tamirat borçları ilgili devletlerle Japonya arasında yapılacak antlaşmalarla tespit edilecekti. Barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren 90 gün içinde Japonya'daki işgal kuvvetleri ülkeyi terk edeceklerdi.

Aynı gün San Francisco'da imzalanan barış antlaşması hükümlerine göre, işgal kuvvetlerinin 90 gün içinde Japonya'yı terk etmeleri gerekiyordu; ancak Uzakdoğu'da Sovyet tehlikesine şimdi bir de Çin tehlikesi eklenmiş bulunuyordu. Bu şartlarda ABD'nin Japonya'dan çekilmesi mümkün değildi. İşte Amerika bunu sağlamak için Japonya ile bir de güvenlik antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre, Uzakdoğu'da milletlerarası barış ve güvenliğin korunması için Japonya, Amerika'ya topraklarında kara, deniz ve hava kuvvetleri bulundurma hakkını tanıyordu. Taraflar, şartlar müsait olduğu takdirde, bu antlaşmayı sona erdirebileceklerdi.

Bu antlaşmalarla Uzakdoğu'da kuvvetler dengesinin komünist blok tarafına geçmesi karşısında ABD Japonya'ya dayanma yoluna gidiyor ve böylece Japonya, Uzakdoğu'da tekrar önemli bir unsur haline geliyordu.

1951

13 Ekim: *Ortadoğu'nun savunulması için "Ortadoğu Komutanlığı" denen ortak bir kuvvetin tesis edilmesi için; Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye, Mısır'a ortak bir nota verdi.*

1948-49 Arap-İsrail savaşından sonra İngiltere, Mısır'da değilse bile Süveyş'te kalma hususunda yoğun çaba içine girdi. Meseleyi Ortadoğu Komutanlığı denen bir askerî ittifak çerçevesinde ele almaya karar verdi. Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından 13 Ekim 1951'de Mısır Hükümeti'ne verilen bir notada, bu ittifak sistemi şöyle açıklanmaktaydı: Ortadoğu'nun savunulması için bu dört devlet ile Mısır, Ortadoğu Komutanlığı denen müşterek bir kuvvet teşkil edeceklerdi. Bu kuvvet, Süveyş Kanalı bölgesinde bulunacaktı. İngiltere, bu kuvvetin emrine vereceği kuvvetlerin dışında, Mısır'da bulunan bütün kuvvetlerini geri çekecekti.

İngiltere, Süveyş'ten çıkmamak için böyle bir yol seçmişti. Türkiye ise, NATO üyeliğine İngiltere'nin karşı çıkmasını önlemek için bu projeye katılmıştı.

Mısır, Batılıların bu teklifini derhal reddettiği gibi, Mısır parlamentosu 15 Ekim 1951'de kabul ettiği kanunlarla 1936 tarihli İngiltere-Mısır Süveyş Antlaşması ile 1899 tarihli Sudan "condominium" anlaşmasını feshetti ve

Mısır kralı aynı zamanda Sudan kralı olarak da ilan edildi. Bunun üzerine halk Süveyş Kanalı'na yürümeye kalkınca, İngiliz kuvvetleri ile halk arasında çarpışmalar başladı.

24 Aralık: *Libya, ülke bütünlüğü bozulmadan bağımsız ilan edildi ve Emir İdris es-Senusi Libya Kralı Birinci İdris oldu.*

Batılılar, Bingazi'de İngiliz, Trablusgarb'da İtalyan ve Fizan'da da Fransız vesayeti kurarak, Birleşmiş Milletler'i de kullanmak suretiyle Libya'nın bölünmesini hukukileştirmek istiyorlardı. Her iki devletin dışişleri bakanlarının adlarıyla bilinen 7 Mayıs 1949 tarihli Bevin-Sforza antlaşmasına göre, İngiltere ve İtalya'nın peşin kararları buydu. Bağımsızlık hiç değilse 10 yıl ertelenecek, eski Mihver dostu İtalya'ya Libya'da yine egemenlik tanınacaktı.

Ne var ki Bevin-Sforza planı Mayıs 1949'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda reddedildi. 21 Kasım 1949 tarihli Genel Kurul kararıyla ise, 1 Ocak 1952'de Libya'ya bağımsızlık verilmesi öngörüldü. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun bu yönde aldığı karara göre; Sirenayka, Trablusgarb ve Fizan'dan birleşik Libya, bağımsız ve ulusal egemenliğine sahip bir devlet olarak kurulacak ve bağımsızlığını bir an önce ve en geç 1 Ocak 1952'ye kadar gerçekleştirmiş olacaktı.

Bu karara göre 24 Aralık 1951'de Libya, ülke bütünlüğü bozulmadan bağımsız ilan edildi ve Emir İdris es-Senusi Libya Kralı Birinci İdris oldu. 1951 anayasasına göre, Libya federal bir devlet bünyesine sahipti; merkezî hükümet ve meclisin yanı başında, her üç vilayetin yürütme ve yasama hakları kısıtlandı.

26 Aralık: *Mısır'ın teşebbüsüyle Kahire'de Asya-Afrika Dayanışma Konferansı toplandı.*

İngiltere ve Fransa'nın Kanal Harekatı'ndaki başarısızlığından sonra büyük bir prestij kazanan Mısır'ın teşebbüsüyle 26 Aralık 1951'de Kahire'de Asya-Afrika Dayanışma Konferansı toplandı. Mısır'ın bu yöndeki ilk denemesi olarak toplanan konferansın özelliği, Asya ve Afrika ülkelerindeki millî güçleri, gayri resmî düzeyde bir araya getirmiş olmasıydı. Türkiye, İran, Pakistan, Irak, Suudi Arabistan ve Filipinlerin katılmadığı konferans

Mısır için bir başarıydı. Bununla Mısır, emperyalizme karşı mücadelenin bir merkezi oluyordu.

Mısırlılar bütün Afrikalılarla temas kurdular ve Asya-Afrika Dayanışma Konseyi'nin Kahire'de üslenmesi ile, bu tek Asya-Afrika örgütünün başkanının bir Mısırlı olmasını taraflara kabul ettirdiler. Ayrıca Mısırlılar konferanstaki çeşitli komitelerde etkili yerlere seçildiler. Beş komiteden, örgütlenme ve kültür işleriyle uğraşan iki komitenin başkanı Mısırlılar oldu. Sosyal Komitenin başına Nasır taraftarı bir Suriyeli, Siyasal Komitenin başına da Mısır'ın teklifiyle bir Hintli getirildi. Sosyal Komite başkanlığı da yine Mısır'ın ısrarıyla, rotasyon yöntemiyle işler duruma getirildi.

18 Şubat: *Türkiye NATO'ya tam üye olarak katıldı ve Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğini bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağladı.*

İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin 19 Mart 1945'te, 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshetmesi, ardından Haziran ayında Türkiye'den Kars ve Ardahan bölgelerini istemesi, bununla da yetinmeyerek 1946'da Boğazlardan üs talepleri, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğü üzerindeki emperyalist emellerini açıkça ortaya koyuyordu. Daha önceleri Türkiye Sovyetler Birliği'ne karşı İngiltere'ye dayanırken, şimdi İngiltere'nin bölgedeki rolünü ABD üzerine almış ve Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a açıkça destek vermişti. Ancak bu destek, bir ittifaka dayanmıyordu. Türkiye ise NATO'nun kurulmasıyla, güvenlik ihtiyacını bu örgüte bağlamak gereğini duydu. Bunun için Türkiye NATO'ya katılmak için ilk müracaatını Mayıs 1950'de yaptı; ancak buna İtalya'dan başka destek veren olmadı. Türkiye 11 Ağustos 1950'de ikinci müracaatını yaptı; fakat bu isteği de geri çevrildi.

1952

Mayıs 1951'e kadar geçen süre içinde Ortadoğu ve Akdeniz bölgesinin güvenliği ile ilgili birçok toplantılardan, Amerikan Akdeniz Filo Komutanı ve Hava Bakanı'nın Türkiye'yi ziyaretlerinden sonra ABD, 15 Mayıs 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak alınmalarını resmen teklif etti. Bu tutum değişikliğinin sebebi, Doğu Bloku ülkelerinin Balkanlar'da hızla silahlanmaları sonucu, NATO'nun güney-doğu kanadının güçlendirilmesi ihtiyacının ortaya çıkmasıydı. Ancak bu teklif de İngiltere, Norveç, Hollanda, Danimarka ve Belçika gibi üyelerin itirazlarıyla karşılaştı. İngiltere'nin itirazı, Ortadoğu Komutanlığı projesi ile ilgiliydi. Fakat Mısır bu projeye katılmayı reddedince, İngiltere de itirazını kaldırdı.

Türkiye'nin Kore Savaşı'na Batılı güçlerin yanında katılması ve gösterdiği yararlılıkların da etkisiyle NATO Bakanlar Konseyi 17 Ekim 1951'de Londra'da yaptığı toplantıda ayrı ayrı kabul ettiği protokollerle Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmasını kabul etti. 17 Ekim protokolünü,

Amerikan Senatosu 29 Ocak 1952'de, Türkiye ise 18 Şubat 1952'de onayladı. Böylece Türkiye NATO'ya tam üye olarak katıldı.

23 Temmuz: *Mısır'da Yarbay Cemal Abdunnasır liderliğinde Hür Subaylar Komitesi, Kral Faruk'u devirip yönetimi ele geçirdi.*

Arap-İsrail savaşından sonra Arap ülkelerinde milliyetçi akımların yükselmesi ve Mısır'ın yenilgisinin, devlet idaresindeki bozukluklardan kaynaklandığını düşünen bir grup genç subay, 1949 yılında Cemal Abdunnasır liderliğinde Hür Subaylar Komitesi adında gizli bir teşkilat kurdular. Hür Subaylar Komitesi'nin ele geçirmek istediği ilk kurum Subaylar Kulübü oldu. General Necib'in de davalarına katılmasını sağlayan teşkilat, 27 Aralık 1951 seçimlerinde kralcı subayların karşısına yeni bir listeyle çıkmaya hazırlandı. Bunu öğrenen Kral Faruk, seçimlerin ertelenmesini istediye de durum değişmedi. Ocak 1952'de Kahire'de çıkan ayaklanmalardan yararlanan Komite, 23 Temmuz 1952'de Ras el-Tin sarayını tanklarla çevirdi ve Kral Faruk'u devirip iktidarı ele geçirdi. Kral Faruk, oğlu Ahmet Fuat adına tahtından feragat ettirildi ve Devrim Konseyi tarafından yurtdışına sürdü. (Krallık rejimi teorik olarak daha 11 ay devam etti, fakat aslında Muhammed Ali hanedanı artık son bulmuştu.)

1952

Darbeyi yapanlar krallığa, yabancı nüfuzuna ve politikacıların çürümüşlüğüne karşıydılar. Büyük çoğunluk Mısır milliyetçisiydi, bunun dışında başka eğilimleri yoktu. Halk, kralın uzaklaştırılmasını olumlu karşıladı. Hür Subaylar hedeflerini devrim derinleştikçe belirleyip uyguladılar. 9 Eylül 1952'de bir toprak reformu kabul edildi, kraliyet ailesinin ve 200 feddanın üstündeki topraklar devletleştirildi. Bu topraklar, topraksız köylülere verildi. Anayasa 10 Aralık'ta yürürlükten kaldırıldı, Ocak 1953'te siyasî partiler kapatıldı. 18 Haziran 1953'te Mısır cumhuriyet oldu ve General Necib ilk cumhurbaşkanlığına getirildi. 14 Kasım 1954'te Necib görevinden alınarak evinde göz hapsine konuldu ve Nasır cumhurbaşkanı oldu.

Nasır, Mısır'ın geleceğini Batının yanında görmüyordu. Batılı sömürgeci devletlerin Afrika kıtasından çıkarılmalarıyla doğacak boşluğu Mısır'ın doldurabileceğine inanıyordu.

Bu hadise, Mısır'ın tarihinde yeni bir dönemi başlattığı gibi, Ortadoğu'da da yeni bir dönem açtı. Başkan Nasır'ın bundan sonraki bütün çabası, "gerici"

dediği Arap monarşilerini yıkmak ve bunların yerine sosyalist-cumhuriyetçi rejimler kurmaya yönelik olacaktı.

11 Ağustos: *Ürdün parlamentosu Kral Tallal'ı hükümetten indirdi; yerine 16 yaşındaki oğlu Hüseyin getirildi.*

14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra Araplarla İsrail arasında savaş başlamıştı. Bu savaşta, Arap Birliği'nin askerî gücünün en büyük bölümünü sağlayan Ürdün, İsrail tarafından işgal edilmiş bölgelerini bırakan Arapların bir kısmının sığındığı Filistin'i işgal etti ve bir bölümünü topraklarına kattı. Ardından batısında ele geçirdiği toprakların işgaline kesin bir durum kazandırmak için, Ürdün ırmağıyla ikiye ayrılan eyaletleri (eski Maverai Ürdün ve Batı Şeria) birleştirdi.

Bu kararların ardından Kral İbni Hüseyin Abdullah, Filistinliler tarafından ülkelerinin bir bölümünü topraklarına katmakla ve İsrail Devleti'nin varlığını kabul etmekle suçlandı ve 20 Temmuz 1951'de Kudüs'te El-Aksa Camisi'nin merdivenlerinde, Filistin'i İsrail'le paylaşmayı kabul etme kararına karşı olan bir Filistinli tarafından öldürüldü. Onun yerine, sağlığı bozuk olan Tallal kral oldu. Ancak Ürdün Parlamentosu, sağlığı bozuk olduğu için 11 Ağustos 1952'de Kral Tallal'ı hükümetten indirdi ve yerine 16 yaşındaki oğlu Hüseyin'i getirdi.

1952

28 Şubat: *Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Ankara'da Balkan Paktı adını alan bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı.*

Türkiye'nin NATO'ya katılması, Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmıştı. Sovyetler'in Türkiye'den toprak ve üs talepleri, Bulgaristan'ın Türkleri göç ettirme politikası, Türkiye'yi Balkanlar bölgesinde güvenlik endişesine sevk etti. Bu durumda Türkiye, bölgesinde yeni savunma sistemleri kurmaya yöneldi. Bölgenin diğer iki ülkesi Yugoslavya ve Yunanistan'ın da durumu, Türkiye ile benzerlik arz ediyordu.

Yugoslavya, 1948'de Sovyet Bloku'ndan ayrıldıktan sonra, Sovyet uydusu olan Bulgaristan, Romanya ve Macaristan tarafından yay şeklinde sarılmış bulunmasından dolayı, güvenliğini tehlike altında görmekteydi.

Yunanistan ise, kuzey komşularının destekledikleri iç savaştan yeni çıkmıştı. Bulgaristan'la arası bozuktur. Arnavutluk da Yunanistan için ayrı bir tehlike kaynağı idi.

Böylece Sovyetler Birliği'nin ve ona bağlı Balkan Devletlerinin bölgedeki durumları ve izledikleri politikaları Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'yı birbirlerine yaklaştırmaktaydı.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılması, bu iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmıştı. Bu yakınlaşma 1952 yılı başlarından itibaren devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri ile daha da yoğunlaştı. Buna Yugoslav temsilcileri de katıldılar. Yapılan bu ziyaretler, üç devlet arasında karşılıklı bir savunma işbirliğinin yapılması düşüncesini olgunlaştırdı.

Bu durum, Yugoslavya ile aralarında Trieste sorunu bulunan İtalya'yı endişelendirdi; fakat İtalya'ya güvence verilerek endişesi giderildi. Bundan sonra Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında başlatılan üçlü görüşmeler, 28 Şubat 1953'te Ankara'da dışişleri bakanları arasında Balkan Paktı, resmî adı ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu ant-

laşma bir ittifak antlaşması değildi. Sadece üç devleti birbirine yaklaştıran ve işbirliğini öngören bir belge idi.

10 maddeden oluşan antlaşmaya göre üç devlet, aralarında ekonomik ve kültürel işbirliği yapacaklar, yine aralarında çıkacak sorunları barışçı yollarla çözecekler, taraflar birbirlerinin aleyhine olan ve çıkarlarına aykırı düşen herhangi bir ittifaka girmeyecekler ve genelkurmayları vasıtasıyla ortak savunma konusunda da işbirliğini sürdürecektir.

5 Mart: *Sovyet diktatörü Stalin Moskova'da öldü ve Sovyetler Birliği'nde dört yıl sürecek olan bir iktidar mücadelesi başladı.*

1924 yılından beri Rusya'nın dizginlerini elinde tutan Sovyet diktatörü Jozef Vissarionoviç Stalin 5 Mart 1953'te 74 yaşında Moskova'da öldü. Stalin'in ölümü ile Sovyetler Birliği'nde dört yıl sürecek olan bir iktidar mücadelesi başladı. Stalin'in ölümü ve iktidar mücadelesi, Sosyalist ülkelerde hem komünist rejimlere karşı ve hem de Moskova'ya karşı ayaklanmaların ve başkaldırıların ortaya çıkmasına sebep oldu. Blok içindeki bu sarsıntılar, gerek Blok-içi münasebetlere ve gerekse Sovyet Rusya'nın dış politikasına tesir etti.

1953

30 Mayıs: *Stalin'in ölümünden sonra yeni Sovyet liderliği yaptığı bir açıklamada; Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan ve Boğazlar'ın ortak savunması hakkındaki görüşlerinden vazgeçtiklerini ifade etti.*

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki uyuşmazlık devresi Stalin'in ölümüne kadar devam etti. Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği, Türkiye ile yeniden dostluk münasebetleri kurmak için çeşitli teşebbüslerde bulundu. Sovyetler Birliği'nin genel politikası ile uyumlu olan bu değişiklik; artık zor kullanma yolu ile genişleme ve nüfuzunu arttırmaktan vazgeçip barış içinde yan yana yaşama, ekonomik rekabet ve her milletin kendi özelliklerine göre gelişeceği prensiplerini kabul etmesinin bir sonucuydu.

Sovyetler Birliği Hükümeti 30 Mayıs 1953'te, Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan vazgeçtiğini beyan etti. Aynı beyanda Montreux Sözleşmesi'nin değişmesi ve Boğazlar'ın ortak savunması hakkında evvelce belirttiği görüşlerini değiştirdiğini bildirdi. Ancak bu bildiride Boğazlar üzerindeki taleplerinden vazgeçip vazgeçmediklerini açıklamadılar.

Sovyetler Birliği'nin bu feragat beyanına karşı Türkiye'nin tutumunu değişirme ve dostluk münasebetlerine yeniden dönmesine ilk engel, Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin politikasını değiştirdiğine hemen itimat edememesidir. Sovyetler Birliği'nin defalarca dostluk ve iyi komşuluk münasebetleri kurmak istediğini beyan etmesine karşılık Türkiye, Sovyetler Birliği'nin politikasının fiilen değiştiğine dair ortada inandırıcı delillerin bulunmadığını belirtti.

Sovyetler Birliği'nin dostluk teklifleri, 1956 yılındaki Macaristan olaylarından sonra durmuştur. Türkiye'nin duyduğu şüphe ve itimatsızlıkların ne derece haklı olduğu bu olaydan sonra ortaya çıkmıştır.

1 Haziran: *Çekoslovakya'da Pilsen'de işçiler ayaklandılar, ayaklanma Sovyet yardımıyla bastırıldı.*

Çekoslovakya'da komünist idarenin yerleşmesinden sonra Çekoslovak ekonomisi çok kötü bir duruma düştü. Enflasyon gittikçe artarken, aşırı endst-rileşmenin bir neticesi olarak, tarım üretimi ve tüketim endüstrisinin üretimi de azalmaktaydı. Buna bağlı olarak da fiyatlar hızla yükselmekteydi. Tüketim malları karaborsada yüksek fiyatlarla satılır olmuştu.

Hükümet enflasyonu frenlemek için 30 Mayıs 1953'te bir kararname ile bir para operasyonu başlattı. Çekoslovak Kuronları yenisi ile değiştirilecek, eski 50 Kuron yerine sadece 1 Kuron verilecekti. Böylece halkın elindeki tasarruflar birdenbire azaltılarak, satın alma gücü düşürülmeye çalışılıyordu. Bu tedbirler büyük bir tepki ile karşılandı. 1 Haziran 1953'ten itibaren Pilsen'deki Lenin fabrikalarında (eski Skoda fabrikaları) alışan 5.000 işçi sokaklara döküldü ve gösterilere başladı. Bunun arkasından gösterilere, Ostrava'daki elik fabrikaları işçileri ile Prag'daki makine endüstrisi işçileri de katıldı. Göstericiler, Stalin ve eski başbakan Gottwald'ın re-simlerini parçaladılar, Rus bayraklarını yaktılar; köylüler kollektif çiftliklere hücum edip, topraklarını kendi aralarında paylaşmaya başladılar.

Komünist Partisi lideri Antonin Novonty, Moskova'nın da desteğini elde ettikten sonra sert tedbirler alarak ülkedeki kaynaşmaları bastırmaya mu-vaffak oldu.

16 Haziran: *Doğu Berlin'deki işçiler ayaklandılar; ayaklanma, Sovyet kuvvetleri tarafından bastırıldı.*

1953 baharında ekonomik şartlar Doğu Almanya'da kötüleşmekte idi. Yiyecek maddeleri karneye bağlandığı halde, hükümet gereken yiyeceği karne ile bile veremeyecek duruma geldi. Doğu Almanya'nın Komünist Partisi lideri Walter Ulbricht'in Sovyetler'den yardım talebine olumlu cevap gelmedi. Her gün yüzlerce insan Batı Berlin'e kaçıyordu.

Stalin'in ölümü ve komünist partisi içindeki görüş ayrılıklarından cesaret alan Doğu Berlin'deki işçiler 16 Haziran 1953 sabahı ayaklandılar, ayaklanma kısa zamanda bütün Doğu Berlin'e yayıldı. İşçiler, çalışma şartlarının hafifletilmesini ve fiyatların düşürülmesini, ayrıca hükümetin istifasını ve gizli ve serbest seçim istiyorlardı.

17 Haziran sabahından itibaren durum daha da kötüleşti. Doğu Berlin'in kenar mahallelerinde toplanan kalabalık şehrin merkezine doğru yürümeye başladı. Genel grev ilan edildi ve binlerce insan şehrin merkezindeki hükümet binasına saldırdı, Kızılbayrak indirilerek yakıldı.

Bu durum karşısında şehirde bulunan iki Sovyet zırhlı tümeni harekete geçti. Halk taş ve sopalarla Sovyet tanklarına karşı koydu, fakat tanklar halkın üzerine ateş açtı. Akşama doğru Sovyet kuvvetleri şehre hâkim oldular ve ayaklanmaları bastırdılar. Ülkenin diğer şehirlerine de sıçrayan ayaklanmalar aynı şekilde bastırıldı.

27 Temmuz: *Kore savaşını sona erdiren antlaşma Panmunjom'da imzalandı: 38. paralelin kuzeyindeki ateşkes hattı sınır oldu.*

Kore Savaşı'nı sona erdirecek mütareke görüşmeleri Kuzey Kore'nin teklifi ile 1951 Temmuz'unda başladı. İki yıl süren mütareke görüşmeleri sırasında da çatışmalar devam etti. Nihayet Sovyet lideri Stalin'in 1953 Mart'ında ölmesi ve içerideki iktidar mücadelesi dolayısıyla Sovyetler mütarekeye razı oldu. Ayrıca ABD'de bütün seçim kampanyası süresince Kore Savaşı'na son vermeyi vaat etmiş olan General Eisenhower 1953'te başkan seçildi ve derhal Kore'ye giderek Syngman Rhee ile görüştü. Nisan 1953'te Panmunjom'da barış görüşmeleri başladı. Gerek barış görüşmelerine, gerek mütarekenin imzasına "gönüllüler" adına Çin Halk Cumhuriyeti de katıldı.

Görüşmeler sırasında savaş esirleri sorunu çözümlenemedi ve konferansa ara verildi. Çinli ve Kuzey Koreli esirler memleketlerine dönmek istemediler; Çin ve Kuzey Kore ise esirlerin zorla kendilerine teslimini istiyordu. Ancak Birleşmiş Milletler böyle bir teslimi reddetti; sonunda bu ülkeler boyun

eğmek zorunda kaldı. Esirlerin, Hindistan'ın denetiminde yapılacak görüşmelerde kendi isteklerine göre teslimi konusunda anlaşmaya varıldı ve mütareke 27 Temmuz 1953'te Panmunjom'da imzalandı. Tarafların temsilcileri General Nam II ve General Harrison, birbirlerine tek kelime söylemeden, birbirlerinin ellerini dahi sıkmadan anlaşmayı imzaladılar.

Anlaşma Kore'nin 38. enlem üzerinden geçen bir sınırla iki ayrı devlet halinde bölünmesini kabul etti.

Savaşın Güney Kore ABD'nin desteğiyle büyük bir askerî güç olarak çıktı, ancak sefalet ve büyük bir ekonomik çöküntü içine düştü. Kuzeyden gelen mülteci akımıyla nüfusu 20 milyona çıktı. Kuzey Kore ise çok yoksullaştı ve nüfusu 8 milyondan 5 milyona indi. Kuzey Kore, Çin ve SSCB'nin yardımıyla güçlü bir ordu kurdu. Böylece Kore Savaşı'nın sonucunda Kuzey Kore, Çin ile Batı arasında tampon devlet haline geldi. Savaşın Çin açısından sonucu, daha bir süre silah ve malî yardım bakımından Sovyetler'e bağlı kalmasıdır. Batılılar epey kayıp vermesine rağmen Güney Kore'yi kurtardılar. Ayrıca Sovyetler'in böyle bir savaşı başlatma cesareti, Avrupa ülkelerini kıtalarında güçlerini arttırmaya ve aralarındaki bağları sıklaştırmaya itti. NATO'nun, içine Türkiye, Yunanistan ve Federal Almanya'yı alacak biçimde genişletilmesi, Kore gibi saldırıya açık durumda bulunan Yugoslavya'ya Batının yardıma başlaması da bu savaşın sonrasında başladı.

12 Ağustos: Sovyetler Birliği ilk hidrojen bombasını patlattı.

ABD'den bir yıldan daha az bir süre sonra 12 Ağustos 1953'te patlatılan (ABD 1 Kasım 1952'de ilk hidrojen bombasını patlattı) bu bomba, uçaktan atılan türden bombalardan idi. Daha büyük patlamalar için ICBM'lerin (*intercontinental ballistic missile* –kıtalararası balistik füze) geliştirilmesi gerekecekti.

Nükleer silah yarışının bundan sonraki dönemi, fırlatma araçlarının geliştirilmesi ve bunların hedefleri vurmadaki isabet derecesinin artırılması alanında sürdürüldü.

19 Ağustos: İran'da General Zahidi liderliğindeki ordu bir darbe yaparak Dr. Musaddık'ı başbakanlıktan düşürdü.

İran petrollerinin millîleştirilmesi davasını güden Dr. Musaddık, 28 Nisan 1951'de Şah tarafından başbakanlığa getirilmiş ve iki gün sonra da

millîleştirme işlemi gerçekleşmişti. İngiliz ve Amerikan Büyükelçileri ise petrolün devletleştirilmesi kararını protesto etmişlerdi.

1952 Mayıs'ında yapılan seçimleri Dr. Musaddık'ın Millî Cephesi ile Tudehçiler kazandı. Bundan sonra Musaddık, Şah'ın, kendisine karşı girişilen hareketleri teşvik ettiği gerekçesiyle Şah'ı tahtından feragate zorladı. 1953 Şubat'ında Şah bu isteği kabul etmek zorunda kaldı.

Şah'ın tahttan feragati, Molla Kaşani'nin Fedaiyanı İslam Cemiyeti'nin Musaddık'a açıktan cephe alması ve Musaddık'ın da her geçen gün Tudeh Partisi'nin kontrolü altına girmesi orduyu harekete geçirdi. Bu sebeplerden dolayı, halk tarafından sevilen General Zahidi liderliğindeki ordunun 19 Ağustos 1953'te giriştiği darbe başarılı oldu ve Musaddık başbakanlıktan düşürülerek tutuklandı. General Zahidi Başbakanlığa getirildi. Üç gün sonra da İran Şah'ı, halkın sevgi gösterileri arasında 22 Ağustos 1953'te ülkesine geri döndü.

1 Ekim: *ABD ile Güney Kore arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.*

Kore Mütarekesi'nin (Panmunjom) yapılması Amerika'yı Kore ile de Japonya ile olduğu gibi bir ittifak imzalamaya götürdü. Çünkü Panmunjom Mütarekesi'ne göre, Kore topraklarındaki bütün yabancı güçlerin 90 gün içinde geri çekilmesi gerekiyordu; ancak Uzakdoğu'daki konjonktür (Çin ve Sovyet tehlikesi) buna imkân vermiyordu. Bu sebeple Birleşik Amerika 1 Ekim 1953'te Pasifik'teki ülkelere bir saldırı halini öngören ve kendisine Güney Kore'de asker bulundurma hakkını veren bir ittifak antlaşması imzaladı.

Mart: *Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), komünizmle mücadele etmek konusunda bir karar aldı; karara karşı olan Guatemala red oyu kullandı.*

Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) komünizme karşı mücadele etme konusunda 1948 ve 1951 yıllarında bir takım kararlar aldı. Mart 1954'te yapılan bir başka toplantıda ise bu kararlara 17'ye karşı 1 oyla bir yenisi daha eklendi. Kararın alınmasında Meksika ve Arjantin çekimser kaldı, sadece Guatemala red oyu kullandı. Bu karara göre, "Herhangi bir kıta Amerikası devletinin politik kurumlarının, uluslararası komünist hareket tarafından kontrol edilmesi veya bizzat yönetilmesi, Amerikan devletlerinin bağımsızlık ve bütünlüklerine karşı bir tehdit oluşturmakta, bölge barışını tehlikeye sokmaktadır." Yine bu OAS kararına göre, "... Guatemala Hükümeti bir terör dönemi başlatarak kitle katliamları yapmakta, hukuki anlaşma ve garantileri ihlal etmekte, muhalif parti üyelerini ise sindirmekte veya öldürmekteydi".

19 Haziran: *Guatemala'da Albay Arbenz rejimine karşı ABD, komünist bir saldırıya karşı kendilerini koruyabilmek maksadıyla harekete geçti ve Arbenz Hükümeti'ni devirdi.*

Guatemala'da reformcu subaylar 1944 yılında, uzun bir süredir yönetimi elinde bulunduran askerî diktatörlüğü devirmişlerdi. Ardından 1945 yılında sivil bir hükümet kurulmuş; fakat bu hükümet, komünist etki ve tesirlerin önemli hedefi haline gelmekten kurtulamamıştı. Kısa bir zaman içinde komünistler, subayların gerçekleştirdiği Guatemala devriminde inisiyatif sahibi olmaya başlamışlar ve başta Moskova'daki Lenin Okulu olmak üzere diğer komünist ülkelere, komünist devrim konusunda eğitim görmeleri için reformcular göndermişler; bir süre sonra da "Kitleli Organizasyon" olarak isimlendirilen stratejilerle radyo da dahil olmak üzere, resmî basın ve yayın organlarını kontrol altına alıp, giderek güçlerini arttırmaya ve politik kontrolü ellerine geçirmeye başlamışlardı. Sonunda 1950 yılında yapılan

seçimleri, anti-komünist rakibinin bir suikast sonucu öldürölmesi üzerine komünizm yanlısı Albay Arbenz kazanarak devlet başkanı seçildi.

Amerikan Devletleri Örgütü (OAS)'nün komünizme karşı mücadele konusunda Mart 1954'te aldığı karara sadece Guatemala red oyu kullanmıştı.

17 Mayıs 1954'te Guatemala'ya gönderilmek üzere Sovyet-bloku silahlarının yola çıkarıldığına dair bir haberin yankılanmasıyla ortalık birden bire karıştı. ABD, Guatemala'dan gelebilecek komünist bir saldırıya karşı kendilerini koruyabilmeleri amacıyla Honduras ve Nikaragua'ya silah ve hatta uçak gönderme kararı aldı. Bu silahların büyük çoğunluğu, komünist yönetime karşı mücadele eden sürgündeki asilerin ellerine ulaştırıldı. Bundan sonra yüzlerce isyancı ellerindeki silahlarla birlikte Guatemala'ya girdi. Bu isyancı grupların çarpışarak yaklaşık 35 km kadar ülke içlerine ilerledikleri sıralarda ise, başkent Guatemala City'de ordunun desteğini çekmesinden ötürü Arbenz Hükümeti' devrildi.

19 Haziran 1954'te, yani Amerikan saldırısının ilk başladığı tarihte Arbenz Hükümeti önce OAS'a başvurdu; bu örgütün lehinde bir karar vermeyeceği kanaatine vardıktan hemen sonra da talebini geri çekti. Sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurdu; fakat Konsey konunun Birleşmiş Milletler'de tartışılmasını isteyen önergeyi reddetti. Böylece Guatemala'da iktidar el değıştirmiş oldu.

1954

20-21 Temmuz: *Cenevre Antlaşmaları imzalandı; Laos ve Kamboçya bağımsızlığını elde etti, Vietnam ikiye bölündü.*

Fransa, İkinci Dünya Savaşından sonra eski sömürgeleri Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı yeniden kontrol altına almak için harekete geçince, Fransa ile Viet-Minh kuvvetleri arasında uzun ve kanlı bir gerilla savaşı başlamıştı⁵³. Hindiçini'de Fransızlara karşı yürütölen gerilla savaşları 1954 yılında doruk noktasına vardı. Kuzey Vietnam Başkomutanı General Nguyen Giap, 7 Mayıs 1954'te Fransa'nın Vietnam'daki en önemli garnizonunun bulunduğu Dien Bien Phu'yu ele geçirdi ve Viet_Minh tüm kuzeyi denetim altına aldı. Fransızlar, ABD'nin yardımlarına rağmen büyük kayıplara uğradılar ve bir sonuç elde edemediler.

⁵³ Fransa ile Viet-Minh kuvvetleri arasındaki gerilla savaşı için bakınız: 17 Aralık 1946 tarihi.

Daha fazla mücadele edemeyeceğini anlayan ve Doğu-Batı Blokları arasında ciddi bir buhran haline gelen Hindini meselesinde Fransa; 20-21 Temmuz 1954'de ABD, Fransa, İngiltere, SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti ile Vietnam, Laos ve Kamboç temsilcilerinin katılmasıyla toplanan Cenevre Konferansında, Hindini'de barışın kurulması sorununu görüşmeye razı oldu. Konferans, Hindini yarımadasında mütareke sağlayan bir antlaşmanın imzalanmasıyla kapandı.

Bu antlaşma ile Fransa; Vietnam, Laos ve Kamboçya'dan tamamen çekildi ve bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandılar. Ancak Vietnam, 17. enlem çizgisinden ikiye bölündü. Kuzeyde Hanoi başkent olmak üzere Vietnam Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Güneyde ise Ngo Dinh Diem'in başkanlığında ve Batı yanlısı bir hükümet kuruldu ve Güney Vietnam Cumhuriyeti adını aldı.

Varılan antlaşmaya göre, 1956 yılında serbest seçimler yapılacak ve bu seçimlerle ülke birleştirilecekti. Ancak Kuzey Vietnam Çin Halk Cumhuriyeti'nin; Güney Vietnam ise, Fransa çekildikten sonra ABD'nin etkisi altına girdi. Böylece Almanya ve Kore'den sonra üçüncü kez bir ülke ikiye bölünmüş oluyordu.

1954

21 Temmuz: *Hindistan ile Çin arasında, milletlerarası münasebetlerde "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" prensibi kabul edildi.*

Bu ilke ilk kez, Tibet sorununda Çin-Hint anlayış birliğinin 29 Nisan 1954 tarihinde kurulmasından hemen sonra iki devlet arasında imzalanan bir ticaret anlaşmasında ifadesini buldu. Hindini meselesi için 20-21 Temmuz 1954'te Cenevre'de yapılan konferanstan dönen Çin Başbakanı Chou En-lai, Yeni Delhi'de Hindistan Başbakanı Nehru ile görüşmelerde bulundu. İki başbakan, iki ülke arasındaki münasebetlerde "Beş Prensip" in hâkim olmasına karar verdiler. Bu beş prensip;

- Birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliklerine karşılıklı saygı.
- Saldırmazlık.
- Başkalarının içişlerine karışmama.
- Devletlerarasındaki ilişkilerin eşitlik ve karşılıklı yarar temeli üzerinde gelişmesi.
- Barış içinde bir arada yaşama ve ekonomik işbirliğidir.

Barış İçinde Bir Arada Yaşama politikası, Stalin'in sertlik politikasından, milletlerarası politikada bir yumuşamaya doğru gidişin bir işaretini taşı-maktaydı.

5 Ağustos: *Anglo-İranian Oil Company ile Amerikan petrol şirketlerinin oluşturduğu bir konsorsiyum ve İran arasında imzalanan bir anlaşma ile, bu şirketlerin İran petrollerinden alacağı hisse oranları belirlendi.*

Dr. Musaddık'ın başbakan olduktan sonra İran petrollerini devletleştirme-sinin ardından, İran'da çeşitli karışıklıklar ortaya çıkmıştı ve bunun üzerine General Zahidi liderliğindeki ordu, 19 Ağustos 1953'te yönetime el koymuş ve bundan sonra General Zahidi Başbakanlığa getirilmişti.⁵⁴ Başbakan Ge-neral Zahidi, ülkesinin içinde bulunduğu karışıklıklara bir son vermek için, petrol anlaşmazlığının çözümlenmesinin gerekli olduğuna karar verdi ve bunun için Amerika'nın aracılığını istedi.

Amerika'nın aracılığı ile Anglo-İranian Oil Company ile Amerikan petrol şirketlerinin oluşturduğu bir komisyon ve İran arasında 5 Ağustos 1954'te bir anlaşma imzalandı. Konsorsiyumda; İngiltere'ye ait Anglo-İranian şirke-tinin hissesi %40, Hollanda'ya ait Royal Dutch Shell şirketinin hissesi %16, Fransız petrol şirketinin hissesi %6 ve geriye kalan 5 Amerikan şirketinin her birinin hissesi %8'er (toplam %40) olarak belirlendi ve İran petrolleri-nin bu şirketler tarafından ortaklaşa olarak işletilmesi kararlaştırıldı.

İngiltere, yine İran petrollerine hâkim oluyor, fakat bu sefer Amerika'ya %40 hisse kaptırıyordu.

9 Ağustos: *Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Bled Antlaşması'yla "Balkan İttifakı" kuruldu.*

28 Şubat 1953'te Balkan Paketi adıyla anılan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasından⁵⁵ sonra, üç devlet arasında ilişkiler daha da sıklaştı. So-nunda dışişleri bakanları, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı resmî bir ittifak haline getirmek üzere 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'da Bled Antlaşması'nı imzaladılar. Tamamı 14 madde ve 20 yıl süreli olan bu antlaşmayla; taraf-lardan herhangi birine veya daha fazlasına yapılacak bir saldırı, hepsine

⁵⁴ Dr. Musaddık'ın askerî bir darbeyle başbakanlıktan düşürmesi için bakınız: 19 Ağustos 1953 tarihi

⁵⁵ Balkan Paketi'nin kuruluşu için bakınız: 28 Şubat 1953 tarihi

birden yapılmış sayılacak ve saldırıya uğrayan taraf veya taraflara tek tek veya ortaklaşa yardım edilecekti. Buna ilave olarak, dışişleri bakanları ya da hükümet üyelerinden kurulu bir Daimî Konsey kurulacaktı. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan için bu antlaşmayla ortaya çıkan yükümlülüklerin, NATO üyeliğinden doğan hak ve vazifelerine ne suretle olursa olsun tesir etmeyeceği de vurgulandı.

Balkan İttifakı'nın kurulması, NATO'nun Balkan Cephesi'ni güçlendirdiği için Amerika ve İngiltere tarafından memnurlukla karşılandı. Sovyetler Birliği ise 1954'ten itibaren Yugoslavya'ya karşı politikasını değiştirmeye ve ona bazı ödünler vermeye başladı.

8 Eylül: ABD, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Pakistan'ın katılımıyla Manila Paktı da denilen "Güney-Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı" (SEATO) kuruldu.

Vietnam Savaşı'ndan sonra Amerika, Güney-Doğu Asya'nın karşı karşıya bulunduğu komünist tehlikesine ve Amerikan menfaatlerine ters düşen durumlara karşı bu bölgede savunma tedbirlerini kuvvetlendirmek istedi. Singapur ve Malacca Boğazı'na Çin ve Sovyetler'in hâkim olması durumunda Pasifik'in savunmasında büyük güçlükler ortaya çıkabilirdi. Bunu önlemek için ABD, bu bölgede yeni bağımsızlıklarını kazanmış Tayland, Laos, Kamboçya ve Güney Vietnam'a askerî ve ekonomik yardımlarını arttırmakla beraber, 8 Eylül 1954'te Manila Paktı denilen Güney-Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı (SEATO)'nın kurulmasını sağladı.

Bu antlaşmayla ittifakın sorumluluk alanı, imzalayan ülkelerin Asya toprakları ile 21. Enlemin güneyinde kalan Güney-Batı Pasifik bölgesi idi. (İngiltere'nin Singapur'daki deniz üssü de bu savunma alanı içindeydi.) SEATO'nun imzası ile Amerika, Sovyetler ile Çin etrafında, Avrupa'nın Atlantik kıyılarından Pasifik'e kadar uzanan bir ittifaklar çemberi meydana getirmiş oluyordu. Zaten ABD SEATO'yu, Cenevre Antlaşması'nda elde edilen sonuçları dengelemek umuduyla kurmuştu.

Viet-Minh SEATO'yu Cenevre Antlaşması'nın özüne aykırı buldu. ABD'nin yeni tutumunu, Viet-Minh'in askerî alandaki başarısını siyasî alanda tekarrarlamasını engellemek olarak gördü ve Güney Vietnam'dan çekildi.

1952'de Türkiye ile Yunanistan'ın da NATO'ya katılmaları göz önünde tutulursa, SEATO ile komünist blok, Amerika'nın Atlantik kıyılarından başlayıp

Türkiye'nin doğu kıyılarına kadar devam eden ve tekrar Pakistan'ın batı sınırlarında başlayıp Japonya'nın kuzeyine kadar uzanan bir çizgi üzerinde çember içine alınmış olunmaktaydı. Bu çember üzerindeki boşluklardan Yugoslavya ile ilgili boşluk 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Balkan Paktı ile kapatıldı. 1955'te Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paktı ile de İran boşluğu dolduruldu. Yine bu çember üzerindeki boşluklardan biri olan Milliyetçi Çin (Formosa) ile de ABD 2 Aralık 1955'te bir ittifak antlaşması imzaladı.⁵⁶

Pakistan'ın 1968'de çekilmesinden, Fransa'nın 1975'te malî desteğini askıya almasından sonra son tatbikatını 20 Şubat 1976'da gerçekleştiren örgüt, 30 Haziran 1977'de resmen dağıldı.

19 Ekim: *İngiltere ile Mısır arasında imzalanan bir anlaşma ile Süveyş konusunda süregelen anlaşmazlık sona erdirildi.*

Mısır'da Yarbay Abdunnasır'ın idareyi ele almasından sonra dış münasebetlerde daha yumuşak bir yol izlendi. Önce Sudan konusunda İngiltere ile 12 Şubat 1953'te bir anlaşma imzalandı ve Sudan'a üç yıl içinde bağımsızlık verilmesi kararlaştırıldı. Daha sonra Süveyş konusunda 19 Ekim 1954'te İngiltere ile bir anlaşma imzalandı. Buna göre; 1936 İngiltere-Mısır Antlaşması sona eriyordu ve İngiliz kuvvetleri 20 ay içinde Mısır topraklarından tamamen çekileceklerdi. Ayrıca Arap Ligi devletleri ortak savunma antlaşmasına dahil devletlerden birine veya Türkiye'ye silahlı bir saldırı halinde Mısır, İngiltere'ye her türlü kolaylığı gösterecekti.

⁵⁶ Nicholas John Spykman, gerçek potansiyel hakimiyet gücünün Batı Avrupa-Türkiye-Irak-Pakistan-Afganistan-Hindistan-Çin-Kore-Doğu Sibiry'a'dan oluşan kenar kuşak hattında (Rimland) olduğunu iddia ederek bu hatta hakim olan gücün dünyaya hakim olacağı tezini geliştirmiştir. Bu tezden hareketle Amerikan yönetimi bu kuşağa başka bir gücün hakim olmasını engelleyecek bir politika izlenmesini tavsiye eden Spykman, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkisini sürdüren merkez kara küttlesini paktlar (NATO-CENTO-SEATO) yoluyla kuşatma politikasına dayalı Amerikan jeostratejisinin fikir babası sayılabilir. Böylece Rimland kuşağı üzerinde NATO ile Norveç'ten Türkiye'ye, CENTO ile Türkiye'den Pakistan'a ve SEATO ile Pakistan'dan kuzeyde Filipinler ile güneyde Yeni Zelanda'ya uzanan ve stratejik olarak birbirine eklemlenen bir stratejik kuşatma hattı oluşturulmak istenmiştir. (Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu. Ahmet Davutoğlu. s. 105)

23 Ekim: *Batı Almanya ile ABD, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan bir antlaşma ile Almanya'daki işgal statüsüne son verildi ve Federal Almanya Cumhuriyeti kuruldu; ardından Federal Almanya NATO'ya katıldı.*

Atlantik kıyılarından Pasifik'e kadar uzanan güvenlik kuşağının kurulmasından sonra ABD, NATO'yu kuvvetlendirmek için ek tedbirler almaya başladı. ABD, İngiltere ve Fransa, 23 Ekim 1954'te Federal Almanya ile imzaladıkları anlaşmalarla Almanya'daki işgal statüsüne son verdiler. Böylece Federal Almanya tam egemenliğe kavuşmuş oldu. Ancak bu üç devlet, Batı Almanya'nın savunmasını sağlamak amacı ile ülkede asker bulundurma hakkını da elde etti. Bu antlaşmaların yapıldığı gün NATO Konseyi, Batı Almanya'yı ittifaka katılmaya davet etti. Gerekli işlemler tamamlandıktan sonra, Batı Almanya 5 Mayıs 1955'ten itibaren NATO'nun 15. üyesi oldu. Varşova Paktı, Almanya'nın NATO'ya katılmasından 9 gün sonra kuruldu.

Federal Almanya 23 Ekim 1954 günü yaptığı bir açıklama ile Birleşmiş Milletler Yasası'nın 2. maddesinde yazılı yükümlülükleri kabul ettiğini ve Kuzey Atlantik Antlaşması'na katıldığı tarihten itibaren, bu antlaşmanın sadece savunmaya yönelik olan niteliği ile bağdaşmayan herhangi bir hareketten kaçınacağını bildirdi.

1954

1 Kasım: *Fransa'ya karşı Cezayir Bağımsızlık Savaşı başladı.*

Fransa, 1830 yılında Cezayir'i işgal ettikten sonra Emir Abdulkadir liderliğinde halk, Fransızlara karşı büyük bir mücadele verdi. Bu mücadele 20. yüzyılın başlarında da devam etti.

1919'da Cezayirli; medenî haklarını yok eden kanunun kaldırılmasını, genel oy hakkı tanınmasını ve Fransız parlamentosuna Cezayirli temsilcilerin katılmasını istediler. Bu amaçla 1920'de Jeune Algerien adlı bir örgüt kurdular. 1927 yılında "Müslüman Delegeler Federasyonu" kuruldu. Cezayir'den Fransa'ya çalıştırılmak üzere götürülen yerli işçilerden bir kısmı 1926'da Paris'te "Kuzey Afrika Yıldızı" adlı bir örgüt kurdular ve siyasal ve ekonomik reformlar istediler. 1931'de Şeyh Abdulhamid Ben Badis'in öncülüğünde "Ulema Reformcuları Birliği" kuruldu. Bu birlik, yerli kültürün yayılmasını istiyor, Fransızlaşmayı reddediyordu. Fransa'da Halk Cephesi'nin iktidara gelişiyle 1936'da, Cezayir'de Faşizm'e karşı bütün akımları bünyesinde birleştiren bir cephe kuruldu. Aynı yıl Cezayirli;lere parti kurulmasına müsaade edildikten sonra birçok siyasî parti kuruldu. 14 Mart 1944'te

“Manifestonun Dostları ve Özgürlük Birliği” adıyla kurulan geniş cephe örgütü, kısa sürede 500.000 üyeye kavuşan ilk büyük örgüt oldu. Fransa, 20 Eylül 1947’de Cezayir’e malî özerklik ve özel bir örgüt “statü”sü verdi.

1948-54 yılları, Cezayir ayaklanmasına bir hazırlık dönemi oldu. Cezayir statüsünün kabulünden sonra Cezayirliler anladılar ki, Fransa bu toprakları kendi isteğiyle terk etmeye asla niyetli değildir. Bunun için 1951 yılında komünistlerden Ulema Birliği’ne kadar, Cezayir’in Fransa’dan ayrılıp bağımsızlığını kazanmasını isteyenler birleştiler. 1954’te Cezayir İşçi Sendikaları kuruldu. Cezayir içinde Fransızlara karşı mücadele için gerilla grupları kurulmaya başlandı. Mart 1954’te Birlik ve Eylem İçin Devrimci Komite (CRUA) adlı gizli bir örgüt kuruldu. Bu komite Cezayir’i vilayetlere bölerek, her birine silahlı ayaklanmayı yönetecek bir komutan atadı. Devrimci komite, halkı 1 Kasım 1954 gecesini silahlı ayaklanmaya çağırdı. Silahlı kurtuluş hareketi böylece başlamış oldu.

Gerilla hareketi çok geçmeden bütün ülkeyi sardı. Kurtuluş mücadelesi veren birlikler daha sonra “Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN)” adını aldı. Bu örgütün siyasal kanadı “Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN)” idi. Bu cephe siyasal programını şöyle ilan etti:

Amaç: Ulusal Bağımsızlık:

1. Bağımsız, demokratik Cezayir devletinin İslam ilkeleri çerçevesinde kurulması.
2. Temel insan haklarına, ırk ya da inanç farkına bakılmaksızın saygı gösterilmesi.

İç Hedefler:

1. Ulusal Devrimci Hareketi gerçek yoluna oturtarak siyasal yenilenme.
2. Sömürge sisteminin ortadan kaldırılması için Cezayir halkının çabalarını birleştirmek ve örgütlemek.

Dış Hedefler:

1. Cezayir sorununu uluslararası sorunlardan biri durumuna getirmek.
2. Kuzey Afrika’da doğal Arap-Müslüman çerçevesinde birlik sağlamak.
3. Bağımsızlık mücadelemizi destekleyen bütün milletlere karşı, Birleşmiş Milletler Antlaşması sınırları içinde aktif sempatiimizi açıklamak.

Fransızlar, bu mücadeleyi önce küçümseme yoluna giderek, bunların “bir avuç asi” olduğunu ileri sürdüler; fakat savaşın zirveye ulaştığı noktada Cezayir’e tam 800.000 asker gönderdiler. Bir NATO birliği, Fransa’nın Cezayir halkıyla yaptığı mücadelede kullanıldı. Fransa, günde bir milyar (eski) frank harcayarak, tüm motorlu kuvvetlerini, uçaklarını ve radar sistemlerini burada kullanmaya başladı. Fransız donanması ve hava filoları, Batı Akdeniz’i her gün her saat denetliyordu. Fransa yıllarca, kuşkulandığı her gemiyi durduran bir korsan devlet gibi hareket etti.

Fransa, savaş boyunca işkenceden, normal bir baskı aracı olarak faydalandı. Birçok Cezayirli idam edildi ve işkence altında can verdi. Bütün Cezayir taranarak, gerillalarla işbirliği yaptıklarından şüphelenilen yerleşim bölgeleri yerle bir edildi. Binlercesi toplama kamplarında öldü, yüz binlercesi Tunus’a ve Fas’a kaçtı. 9 milyonluk Cezayir nüfusunun 1,5 milyonu böylece katliama tabi tutularak ortadan kaldırıldı.

Bütün bunlara rağmen Fransa, Cezayir direnişiyle baş edemedi. Cezayirli-ler, birçok imkânlardan yoksun bulunmalarına rağmen, bir büyük devleti dize getirebileceklerini bütün dünyaya kanıtladılar.

24 Şubat: *Türkiye ile Irak arasında, güvenlik ve savunma konusunda işbirliği yapılmasını öngören ve Bağdat Paktı adını alan bir antlaşma imzalandı.*

ABD'nin Sovyet yayılmasına karşı kurmak istediği "Kuzey Kuşağı" tasarısı ve Ortadoğu'yu kapsayacak bir savunma sisteminin kurulması fikrini, Türkiye büyük ümitlerle karşıladı. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Ankara'ya yaptığı on günlük bir ziyaret sonunda 18 Ekim 1954'te yayınlanan bir bildiride, Türkiye ile Irak'ın Ortadoğu'da bir güvenlik teşkilatı kurmaya karar verdikleri ve Türkiye'nin Arap devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlemeyeceği bildirildi. Bu son cümle ile İsrail'in körü körüne desteklenmeyeceği belirtilerek, Arap devletlerine bir taviz verilmek isteniyordu.

Bu teşebbüs, başta Mısır olmak üzere Arap devletleri tarafından tepkiyle karşılandı. Bu sıralarda Mısır kendi liderliğinde bir Arap Birliği kurmak istiyordu ve girişilen bu hareketi Arap Birliği'ne indirilmiş bir darbe olarak görüyordu. Bu nedenle Mısır, kurulacak olan bu güvenlik örgütüne katılmayacağını hemen açıkladı. Öteki Arap devletleri üzerinde de bu yolda baskılar yaptı. Türkiye Başbakanı bu gelişmeyi önleyebilmek için Ocak 1955'te Şam ve Beyrut'u ziyaret etti. Suriye kurulacak pakta katılmayı reddetti. Lübnan ise kesin bir cevap vermedi.

Ortadoğu Güvenlik Paktı meselesi Arap Ligi Konseyi'nin 22 Ocak-6 Şubat 1955 tarihleri arasında yaptığı toplantıda tartışma konusu oldu. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan pakta karşı şiddetli cephe aldılar. Irak ise pakt fikrini savundu. Lübnan ile Ürdün uzlaştırmacı bir rol oynamak istedilerse de Konsey toplantısı sonuç vermeden dağıldı.

Bu politik gelişme içerisinde Türkiye ile Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nı imzaladılar. İki devlet arasında güvenlik ve savunma konusunda işbirliği yapılmasını öngören 8 maddelik ve beşer yıllık sürelerle yenilenmek üzere yapılan bu antlaşmaya göre; iki devlet birbirlerinin içişlerine karışmayacak ve aralarında meydana gelecek anlaşmazlıkları barış yolu ile çözeceklerdi.

Antlaşma, Arap Birliği üyesi devletlerle, bölgenin güvenliği ile faal olarak ilgili ve taraflarca kesin olarak tanınan herhangi bir devlete açık bulunacaktı. Bu maddeye göre İsrail'in pakta katılma imkânı yoktu.

Mısır ve Suriye, paktın imzasından sonra Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya açtılar. Bağdat Paketi'nin Batı emperyalizminin bir vasıtası, İsrail'e hizmet eden bir oluşum olarak gösterdiler.

1 Nisan: *Grivas'ın kurduğu EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği) örgütü Kıbrıs'ta, İngilizler ve Türklere karşı tedhiş (terör) hareketlerine başladı.*

Türkiye 1952-54 döneminde, NATO'ya girmekle elde edilen güvenliğin daha da genişletilmesi ve güçlendirilmesiyle beraber Balkan İttifakı'nı gerçekleştirmeye çalıştığından; Yunanistan'ın İngiltere'ye başvurarak Adayı resmen istemesine karşı başlangıçta Kıbrıs sorunu konusunda oldukça pasif kaldı ve mesafe kaybetti; Yunanistan ve İngiltere ile ilişkilerinin bozulmasını istemedi. Konunun Birleşmiş Milletler'e götürülmesi ve Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs konusunun görüşülmesini ertelemesi üzerine, Grivas tarafından kurulan EOKA yeraltı örgütü 1 Nisan 1955'ten itibaren eylemlere başladı.

1955

Grivas, 1951 Temmuz ve 1952 Ekim aylarında Kıbrıs'a giderek burada gerilla faaliyetleri için keşiflerde bulundu ve Kıbrıs'taki Rum örgütlerinin desteğini sağladı. 1955 Ocak ayında Yunan Hükümeti'nin gerilla hareketi için Grivas'a destek vermesi üzerine Grivas, Kıbrıs Rum Kilisesi ve Makarios'un da finansman ve desteğiyle, önce İngilizlere, daha sonra da Türklere karşı sabotaj eylemlerine başladı. Polis ve askerlere, kiliselere, hastanelere, sivil halka karşı tedhiş hareketlerinde bulunan EOKA örgütü Atina'dan da büyük destek gördü.

İngiltere, Kıbrıs'ta olayların bir bunalım haline dönüşmesi üzerine, sorunun ilgili üç devlet, yani Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında çözümlenmesini sağlamak üzere Londra'da bir konferans toplamaya karar verdi. 29 Ağustos 1955'te toplanıp 7 Eylül 1955'e kadar devam eden "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Hakkında Üçlü Konferans", ilgili devletlerin görüş farklılıklarından dolayı bir sonuç alınmadan dağıldı.

4 Nisan: *İngiltere Bağdat Paketi'ne katıldı.*

İngiltere, başlangıçta Türk-Pakistan antlaşması ve bir Amerikan buluşu olan "Kuzey Kuşağı" fikrine, Batılı devletlerin Hindistan'la ilişkilerini bozabileceğini

düşünerek fazla itibar göstermemiştir. İngiltere'nin Ortadoğu'nun savunması konusundaki ilgisi, Süveyş Kanalı'nın güvenliği ile bu bölgede çeşitli antlaşmalarla elde ettiği üsleri korumaktı. Irak'ta iki önemli üsse sahip olması bakımından İngiltere'nin Kuzey Kuşağı fikrine duyduğu ilgi çoğaldı. İngiltere'ye Irak'ta üs bulundurma hakkı tanıyan 1930 antlaşması 1956 yılında sonra eriyordu ve yenilenme ihtimali çok zayıftı. Süveyş bölgesinden çıkacağı belli olduktan sonra Irak'taki üslerinden ayrılmak İngiltere'ye çok güç gelecekti.

Türkiye ile Irak arasında imzalanan pakt, İngiltere'ye o sırada muhtaç olduğu bir imkân sağlıyordu. Bu nedenle İngiltere 4 Nisan 1955'te Bağdat Paktı'na resmen katıldı ve aynı gün İngiltere ile Irak arasında 1930 ittifak antlaşmasının yerine geçecek olan özel bir antlaşma da imzalandı.

İngiltere'nin katılması, paktın niteliğine önemli bir değişiklik getirdi. Başlangıçta bu paktın hazırlanması ve imzalanması geniş ölçüde Amerikan teşebbüsü ve liderliği ile mümkün olduğu halde, bundan sonra pakta fiilen katılması sebebi ile İngiltere tabii olarak liderliği ele geçirdi. Süveyş'teki üslerin terk edilmesinden sonra İngiltere Ortadoğu'daki, özellikle Basra Körfezi'ndeki çıkarlarını, bu arada ekonomisi için hayati öneme haiz olan akaryakıtını ancak Bağdat Paktı ve Irak'la yaptığı ikili antlaşma sayesinde sağlamak ve korumak imkânına sahip olabilecekti. Bundan başka Bağdat Paktı, Ürdün'ün de katılması sağlanabildiği takdirde Ortadoğu'daki İngiliz nüfuzunun devamını mümkün kılabilirdi.

1955

18-24 Nisan: *Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanan ve Bandung Konferansı diye anılan Asya-Afrika Konferansı sonucunda "Bağılantısızlar" hareketi ortaya çıktı.*

1945'ten sonra Asya ve Afrika'da bağımsızlık mücadelesi vermiş ve bağımsızlığını kazanmış birçok yeni devlet kuruldu. Yeni kurulan bu devletler, Doğu ve Batı Bloğu dışında kalarak ekonomik gelişmelerine önem verdiler, fakat bunu iki kutuptan herhangi birine dayanmadan gerçekleştirmeye çalıştılar. Bununla Doğu ve Batı Bloğu'nun kontrolü altına girmeyerek her iki blok üzerinde bir baskı ve bir denge unsuru oluşturabilirler ve bloklar arası çatışma yumuşatılabilir.

Bu amaçla; Hollanda'nın sömürgesi iken, 1945'ten sonra sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesi sonunda 1949'da bağımsızlığını kazanan Endonezya'nın

teşebbüsü ile 18-24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde bir Asya-Afrika Konferansı toplandı.

Gerek izledikleri dış politika, gerekse çıkarları açısından aralarında büyük farklar olan 29 devletin (Türkiye dahil) bir araya geldiği konferansın amacı; yeni bağımsızlıklarını kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin, Amerika ve Sovyet Rusya gibi iki büyük nükleer güç karşısında varlıklarını korumak için bir birlik ve dayanışma sağlamaktı. Ancak konferansa katılan devletlerin bu heterojen yapısından kaynaklanan birçok anlaşmazlık ortaya çıktı. Sonunda ilk defa Çin Halk Cumhuriyeti ile Hindistan arasında kabul edilen “barış içinde bir arada yaşama”nın beş ilkesini de içeren on temel nokta üzerinde anlaşmaya varıldı.

Bandung Konferansı'nın milletlerarası politikada önemli bazı sonuçları oldu. Bunlardan birincisi; Asya-Afrika devletlerinin kendi aralarında kesin bir örgütlenmeye gitmemekle beraber, Birleşmiş Milletler içinde yeni ve etkili bir blok olarak ortaya çıkmalarıdır. İkincisi ise; “barış içinde bir arada yaşama” ve tarafsızlık / bağlantısızlık görüşlerinin kuvvetlenmesi, bunların Asya-Afrika devletlerinin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmesidir.

14 Mayıs: *Doğu Blokuna üye devletler arasında NATO'ya karşılık olmak üzere Varşova Paktı kuruldu.*

NATO'ya karşılık olmak üzere bölgesel, kolektif bir savunma ve yardımlaşma örgütü olarak 14 Mayıs 1955'te kurulan Pakta; Sovyetler Birliği, Polonya, Demokratik Almanya, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Arnavutluk katıldı. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Sovyetler Birliği'nin liderliğinde politik, ideolojik, ekonomik ve askerî yönden bir “Doğu Bloğu” meydana gelmiş oldu.

20 yıl kadar önce imzalanıp da süreleri dolmak üzere olan ve onların yerini almak üzere çok az farklı şartlarla imzalanan ve 20 yıl süreli olan bu “Dostluk ve Karşılıklı Yardım” adını alan ittifak antlaşmalarına göre; taraflardan birine veya bir kaçına Avrupa'da bir saldırı vuku bulduğu takdirde antlaşmaya taraf diğer devletler, silahlı kuvvet kullanılması da dahil olmak üzere gerekli göreceği bütün vasıtalarla saldırıya uğrayan devletin hemen yardımına gidecekti.

Paktın, Siyasal Danışma Komitesi ve Birleşik Komutanlık olmak üzere iki organı vardır. Paktın sivil teşkilatının en yüksek organı Siyasal Danışma

Komitesi; hükümet başkanları, Ulusal Komünist Parti liderleri ile Dışişleri veya Savunma bakanlarından teşekkül eder ve antlaşma ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek çeşitli sorunları çözer. Paktın askerî teşkilatının en yüksek organı Varşova Paktı Birleşik Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı, Sovyet bir komutan ve üye devletlerin millî savunma bakanları ve seçilen askerî liderlerin yardımcılıklarından oluşan bir kuruluştur.

25-26 Haziran: *Güney Afrika’da ırk ayrımcılığı ve Apartheid⁵⁷ politikasına karşı kurulan örgütler Johannesburg’da toplanarak “Kongre Hareketi”ni meydana getirdiler.*

İrk ayrımına karşı Afrikalı ve Hintlilerin kurduğu örgütler 1 Mayıs 1950’de ilk gösterilerini yaptılar. Polis göstericilere ateş açtı ve ölenler oldu. 26 Haziran 1950’de ilk genel grev yapıldı.⁵⁸ Bu örgütler 1952’de ırk ayrımını destekleyen kanunlara karşı koyma kampanyası başlattılar ve bir takım fedailer, ırk kanunlarını sistematik olarak çiğnediler. Bu havadan faydalanan ve ırkçılığa karşı olan beyazlar, “Demokratlar Kongresi” ve melezler de “Halk Örgütü” adında örgütler kurdular. Daha önce kurulan iki örgütle beraber sayıları dörde çıkan bu örgütler, 25-26 Haziran 1955’te Johannesburg’da toplanarak Kongre Hareketi’ni meydana getirdiler. 3.000 delegenin katıldığı ve Güney Afrika tarihinde en temsili toplantı sayılan Kongrede kabul edilen bir program, Güney Afrika’da demokratik bir devletin kurulmasını istedi. Güney Afrika, siyah ya da beyaz olsun orada yaşayan herkese aitti. Hiçbir hükümet, bütün halkın iradesine dayanmadan adil bir yetkiye sahip olduğunu ileri süremezdi. Program, toplumda köklü değişiklikler ileri sürüyor, halk yönetiminden ve herkes için eşit haklardan söz ediyordu.

Egemen çevreler demokratik tepkiye karşı yeni tedbirler tasarladılar. İrk ayrımı uygulamalarına uymayanlar için, deri renkleri ne olursa olsun daha şiddetli cezalar getirdiler.

23 Eylül: *Pakistan Bağdat Paktı’na katıldı.*

Bu sıralarda doğrudan Sovyet tehlikesiyle karşı karşıya bulunmayan, fakat Keşmir sorunu dolayısıyla Batıya bağlanmak isteyen Pakistan, Pakta

⁵⁷ Apartheid politikası için bakınız: 26 Mayıs 1948 tarihi

⁵⁸ 26 Haziran “Güney Afrika Özgürlük Günü” olarak demokratik unsurlarca kutlanmaya başlanmıştır.

katılmak istedi. Zaten 2 Nisan 1954'te Türkiye ile Pakistan arasında askerî nitelikte olmamakla beraber, yakın işbirliğini öngören bir antlaşma imzalanmıştı ve iki devlet arasında bir yakınlaşma olmuştu. Bu nedenle bu devletin isteği olumlu karşılandı ve Pakistan, 23 Eylül 1955'te paktın dördüncü üyesi oldu.

3 Kasım: *İran Bağdat Paktı'na katıldı.*

İran Hükümeti 11 Ekim 1955'te Pakta katılacağını açıkladıktan sonra ertesi gün bu hususu Irak Hükümeti'ne resmen bildirdi ve 3 Kasım 1955'te katılma işlemlerini tamamladı.

İran'ın Bağdat Paktı'na katılması, bu devletin dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etti. İran, geleneksel olarak güvenliğini bir tarafsızlık politikasıyla ve büyük devletler arasında kesin bir seçim yapmayarak, bunları kendisine karşı tahrik etmemekle korumuştur. Bununla beraber Musaddık rejiminin ve petrol uyuşmazlıklarının tecrübelerinden sonra İran Şahı Batıyı tercih eden bir politika izlemeye başladı. Ancak Şah Kuzey Kuşağı projesine, Batıların kendisini Sovyet tehlikesi karşısında savunacaklarına inandığı anda katıldı. Bununla beraber İran, Pakt'a katıldığı sırada bile Batıların ne yardım ve ne de garantisini alabildi. Fakat Şah, Pakt'a katılmakla Batı'nın daha fazla desteğini sağlayabileceğini ümit etmiştir.

1955

2 Aralık: *ABD, Milliyetçi Çin (Formosa) Hükümeti ile bir ittifak antlaşması imzaladı.*

1952'de Türkiye ile Yunanistan'ın da NATO'ya katılmaları göz önünde tutulursa, SEATO ile komünist blok, Amerika'nın Atlantik kıyılarında başlayıp Türkiye'nin doğu kıyılarına kadar devam eden ve tekrar Pakistan'ın batı sınırlarında başlayıp Japonya'nın kuzeyine kadar uzanan bir çizgi üzerinde çember içine alınmış olunmaktaydı. Bu çember üzerindeki boşluklardan Yugoslavya ile ilgili boşluk 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Balkan Paktı ile kapatılmıştı. 1955'te Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paktı ile de İran boşluğu dolduruldu. Yine bu çember üzerindeki boşluklardan biri olan Milliyetçi Çin (Formosa) ile de ABD 2 Aralık 1955'te bir ittifak antlaşması imzaladı.

SEATO antlaşması gibi bu ittifakın da süresi yoktu.

1 Ocak: *Sudan bağımsızlığını kazandı.*

İkinci Dünya Savaşı sıralarında Sudan'da halkın bağımsızlık bilinci ve kurtuluş hareketleri hız kazandı. Sudan'ın tek ulusal örgütü olan Mezunlar Kongresi, Nisan 1942'de İngiliz Genel Valisi'ne, savaştan sonra ülkeyi yöneten yerli bir hükümet kurulmasını isteyen bir memorandum yolladı. Kongre ayrıca, İngiltere'nin dış ticaretteki tekelinin son bulmasını ve yabancı pazarlara Sudan sermayesinin kabul edilmesini istedi. 1946 yılında Sudan'ın büyük merkezlerinde Sudan'a bağımsızlık verilmesini isteyen grevler ve gösteriler oldu. Mayıs 1949 ve Mart 1950'de genel grevler yapıldı. Kasım 1950'de kurulan Sudan İşçi Sendikaları Federasyonu Kasım 1953'teki İkinci Kongresinde; Sudanlılara, kendi geleceklerini diledikleri gibi seçme hakkının verilmesi, bütün yabancı askerler ve resmî kişilerin Sudan'ı terk etmesi ve emperyalistlerce hakları çiğnenen halkın bütün kesimlerinin birleşmesini istedi.

12 Şubat 1953'te İngiltere ile Mısır arasında yapılan anlaşmaya göre Sudan, üç yıl içinde kendi geleceğini belirleme hakkına sahip olacak ve bir parlamento kurulacaktı. Bu karar gereğince kurulan parlamento ve yapılan seçimlerden sonra, Sudan Parlamentosu 16 Ağustos 1955'te Sudan'ın bağımsızlığa kavuşması gereğini belirten bir karar aldı. Yeni kurulan Sudanlaşma Komitesi; 140 İngiliz yönetici, 8 güvenlik komiseri ve 30 kadar İngiliz subayının işlerine son verdi. 19 Aralık 1955'te iktidar partisi ile Umma Partisi, bağımsızlığın ilanı konusunda ortak bir karara vardılar. Bu karar gereğince Sudan 1 Ocak 1956'da bağımsızlığını kazandı ve İngiliz Genel Valisi ülkeden ayrıldı.

Bağımsız Sudan, Arap Birliği'ne ve Birleşmiş Milletler'e üye oldu.

25 Şubat: *Sovyetler Birliği Komünist Parti 20. Kongresi'nde Nikita Kruşçev, Stalin'in histerik, paranoyak ve megaloman olduğunu söyledi ve de-Stalinizasyon dönemini başlattı.*

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kongreleri genellikle dört veya beş yılda bir yapılırdı. 1952 Ekim'inde yapılan 19. Kongre'nin ardından yaklaşık 4 yıl sonra 20. Kongre, 14-25 Şubat 1956 günlerinde yapıldı. Kongrenin en önemli hadisesi Nikita Kruşçev'in 25 Şubat 1956 günü bir gizli oturumda yaptığı konuşma oldu. (Gizli oturuma sadece parti delegeleri alınmış, yabancı komünist partilerinin temsilcileri alınmamıştır.)

Kruşçev bu uzun konuşmasında Stalin'i yerden yere vurarak, politikasının hatalarla dolu olduğunu söyledi. Stalin'in yaptığı işkenceleri, zulmü ve rakiplerini bertaraf etmek için nasıl adam öldürttüğünü, Stalin'in idaresinin kötülüklerini ve ülkeye ve partiye yaptığı zararları uzun uzun anlattı. Stalin'in sadece kişisel diktatörlük kurmuş olduğunu ve "bir kişiye tapınma" durumu yarattığını, histerik, paranoyak ve megaloman olduğunu belirtti.

Kruşçev konuşmasında Stalin'in yaptıklarını anlatırken, delegeler zaman zaman Stalin aleyhine gösteriler yaptılar ve tepki gösterdiler. Konuşmanın sonunda da Kruşçev'i ayakta uzun süre alkışladılar.

Buna rağmen Stalin aleyhtarlığı kamuoyuna, basın ve yayın organları tarafından yavaş yavaş yayılmaya çalışıldı.

20. Kongre'nin getirdiği yeniliklerden biri de milletlerarası münasebetlerde "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" prensibinin kabulüdür. Barış İçinde Bir Arada Yaşama Politikası, Stalin'in sertlik politikasından, milletlerarası politikada bir yumuşamaya doğru gidişin bir işaretini taşımaktaydı. Kruşçev'i böyle bir politikaya iten en önemli sebep ekonomiktir. Zira devamlı bir savaş psikoza, çabaların ekonomik kalkınmaya yönelmesini engelleyecekti.

1956

2 Mart: Fas bağımsızlığını elde etti.

Fas halkının sömürgeci baskıya karşı mücadelesi 1920'li yıllarda başladı. 1934'te "Fas Halkının İstekleri Programı"nı dile getiren Fas Hareket Komitesi kuruldu ve bu komite 1936 yılında Faslılara; Fransızlarla eşit haklar, demokratik özgürlüklerin kabulü, eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi gibi bazı toplumsal reformlar istedi.

Fas'ın İspanyol yönetiminde olan bölümünde ise, Ulusal Reformlar Partisi Fas'taki İspanyol sömürge yönetimini eleştirmeye devam etti. Bu parti Aralık 1942'de Fas Birliği Partisi ile birlikte yayınladığı ortak bir bildiriyle tek ve bağımsız bir Fas devletinin kurulmasını istedi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilğe karşı olanların sayıları ve güçleri arttı. Kurulan sendikalar sayesinde 1946-48 yılları arasında Fas'ta grevler yapıldı. 30 Mart 1952'de bağımsızlık için seri gösteriler ve grevler olunca Fransız polisi göstericilere ateş açtı, fakat halkın yabancılara karşı direnmesi durmadı. Sömürge askerlerinin taşındığı trenlere yapılan saldırılar, bağımsızlık için silahlı mücadelenin başlangıcı oldu. Ağustos-Kasım 1954'te genel siyasî grevler oldu. Nihayet Ağustos 1955'te Fransız Hükümeti Fas temsilcileri ile Aix-les-Bains'te görüşmelere başlamayı kabul etmek zorunda kaldı.

Fas-Fransız görüşmeleri 15 Şubat 1956'da başladı ve 2 Mart 1956'da bağımsızlık anlaşması imzalandı. Fransız bölgesinde sömürge rejiminin yıkılması, aynı rejimin İspanyol bölgesinde sürüp gitmesini engelledi ve İspanya da 5 Nisan 1956'da Fas'ın bağımsızlığını tanıdı. Tanca'nın uluslararası statüsü de Ekim 1956'da Fedala'da yapılan bir konferansta kaldırıldı. Böylece Fransız ve İspanyol bölgeleriyle Tanca'nın tek bir Fas devleti halinde birleşmesi ile 44 yıl süren sömürge yönetimine son verilmiş oluyordu.

20 Mart: *Tunus bağımsızlığını kazandı.*

Haziran 1920'de kurulan Destur adlı milliyetçi bir parti, Tunus'ta Fransız sömürgeciliğine karşı ilk ciddi mücadeleyi vermeye başlamıştı. Fransızların bu partiye karşı sergiledikleri sert tutum ve baskı, halk tarafından protesto edilmiş; gösteriler ve grevler yapılmıştı. 1924-25 yıllarında ise huzursuzluk daha da artmıştı. 1924 Ağustos ve Eylül ayları kanlı olaylara sahne olmuştu. Bu sırada, başına bir kurtuluş savaşçısı olan Muhammed Ali'nin geçtiği ulusal çapta bir sendika olan Tunus Genel İşçi Konfederasyonu 3 Aralık 1924'te kuruldu. 2 Mart 1934'te Habib Burgiba Neo-Destur'u kurdu ve Tunuslu komünistlerin de desteğini aldı. 1937 sonlarına doğru Neo-Destur, halkı Fransız yöneticilerine karşı gelmeye çağırdı. Bu kampanya 1938'de doruğa ulaştı, bağımsızlık için yapılan gösteriler yine kana bulandı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Müttefik ve İtalyan rekabeti neticesinde Ağustos 1943'ten sonra Tunus'a Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi egemen oldu.

Savaştan sonra 1946'da Neo-Destur bir bağımsızlık kongresi düzenledi ve bütün siyasal kuruluşları ve halkı buna katılmaya çağırdı. Neo-Destur'un Fransa'dan iç otonomi istemesi ve bunun kabul edilmemesi üzerine 21-23

Aralık 1951’de üç günlük genel bir protesto grevi oldu. Bu olaylarla beraber, Fransızlara karşı silahlı bağımsızlık mücadelesi başladı. Ocak 1952’de kurulan gerilla birlikleri kısa sürede “Tunus Kurtuluş Ordusu” adı altında büyüdü. Halkın mukavemetinin kırılmayacağını anlayan Fransa, Tunus’a iç otonomi vermeye razı oldu. Buna göre bütün hükümet üyeleri Tunuslu olacak, devlet işlerinde bağımsız, savunma ve dış politikada Fransa’ya bağlı kalacaktı. Ancak 1956’da öteki Magrip ülkelerindeki, özellikle Cezayir’deki durum Tunus’u etkilemekteydi. 20 Mart 1956’da imzalanan bir protokol Tunus’a bağımsızlık verdi ve 1881, 1883 protektora antlaşmaları ortadan kalktı.

25 Mart 1956’daki kurucu meclis seçimlerini Neo-Destur’un ağır bastığı Ulusal Cephe kazandı. Habib Burgiba meclis başkanlığına seçildi; ardından Bağımsız Tunus’un ilk ulusal Hükümetini kurmakla görevlendirildi.

Yeni hükümet Ağustos 1956’da adlî reform yaparak şeriat, kadı ve kabile soyluları mahkemelerini kaldırdı ve tek tip laik mahkemeler kuruldu. Yeni bir aile hukuku kabul edildi. Kadınlara, erkeklerle eşit haklar verildi. Tek bir eğitim sistemi uygulanmaya başlandı. 22 Temmuz 1957’de Beylik kaldırıldı ve Tunus, üç gün sonra Cumhuriyet olarak ilan edildi. Habib Burgiba Tunus Cumhuriyeti’nin cumhurbaşkanı oldu.

(Gerek Tunus gerekse Cezayir’de Fransa’ya karşı yürütülen bağımsızlık savaşlarının kazanılması ve bu ülkelerde bağımsız devletlerin kurulması halkın sömürgecilğe karşı esas olan dayanaklarına rağmen sömürgeci yönetimlerden daha katı sistemlerin kurulmasına engel olamamıştır. Her iki ülkede de yeni oluşturulan yönetimler Fransızları idareden uzaklaştırmışlar ama zihniyetini sürdürmüşlerdir. Günümüzde her iki ülkede de yaşanan gerginlikler bunun bariz bir göstergesidir. Cezayir 1990’lı yıllarda adeta bir içsavaş yaşamış, bağımsızlık savaşında yaşadıklarının benzerini yaşamak suretiyle halk kendi idarecileri tarafından katliama tabi tutulmuştur.)

28 Haziran: *Polonya; Poznan’da işçiler ayaklandılar, ayaklanma kanlı bastırıldı; ancak ayaklananlara bazı demokratik haklar verildi ve Katolik kilisesinin faaliyetine müsaade edildi.*

Stalin’in ölümü, dinlerine ve geleneklerine bağlı Polonyalılar üzerinde etkili oldu. Stalin yanlısı diktatör Bierut Komünist Partisi liderliğinden alınıp, daha ılımlı Zawadski devlet başkanlığına ve Cyrankiewicz başbakanlığa

getirildi. 1954 Aralık ayında gizli polis teşkilatı lağvedildi, binlerce siyasî mahkûm serbest bırakıldı. Tüketici fiyatlarında indirimle gidildi.

Bu ortamda Bierut 1956 Mart'ında öldü. Kruşçev'in, Stalinci kanattan yana tavrını koymasına rağmen ılımlılar Komünist Partisi içinde liderliği ele geçirdiler. Bu durum Sovyet aleyhtarlığının daha da artmasına sebep oldu, siyasî mahkûmlara af çıkarıldı ve 25.000 siyasî tutuklu serbest bırakıldı.

Durum bu şekilde iken Poznan'da 28 Haziran 1956 günü işçiler, çalışma şartlarının ağırlığı ve ücretlerinin yetersizliği gibi sebeplerle ayaklandılar. Ayaklananlara halkın ve gençlerin de katılmasıyla iyice büyüyen kalabalık, "Kahrolsun Rusya..., Kahrolsun Sovyet işgali", "Bize dinimizi geri veriniz", "Yaşasın ekmek, hürriyet ve adalet" diye bağırmaya başladı. Güvenlik kuvvetleri derhal duruma el koydular ve iki taraf arasında karşılıklı ateş başladı, ancak duruma hâkim olamayan güvenlik kuvvetleri şehre tankları sürdüler ve ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırdılar.

Ayaklanma bastırılmakla beraber Komünist Partisi Merkez Komitesi, halkın siyasî ve ekonomik sıkıntılarını hafifletmek amacıyla bir dizi karar aldı. Katolik kilisesinin faaliyetine müsaade edildi, Polonya ordusundaki Rus subayları uzaklaştırıldı, Polonya'daki Sovyet kuvvetlerinin hareket serbestileri iyice kısıtlandı, Polonya'nın işlerine karışmaları ve egemenliklerine müdahale etmelerinin engellenmesi yönünde anlaşmalar yapıldı.

1956

26 Temmuz: *Mısır Devlet Başkanı Nasır, Süveyş Kanalı'nı işleten İngiliz-Fransız şirketini millîleştirdiğini ilan etti.*

Mısır'da iktidarı ele geçiren Nasır, Arap dünyasının lideri olmak hevesinde idi. Tam bu sırada Bağdat Paketi'nin kurulması ve Mısır'ın buna karşı çıkması, Nasır'a istediği fırsatı sundu. Nasır, Ortadoğu'da Batı emperyalizmine karşı çıkacak tek lider konumuna geldi. Ayrıca Sovyetler'in de Ortadoğu'ya sızmasını kolaylaştırdı.

1955 başlarında İsrail ile Mısır arasında Gazze bölgesinde çatışmalar başlayınca Mısır, ABD ve İngiltere'den silah satın almak istedi. Ancak bu iki devlet, Mayıs 1950 Deklarasyonu'na⁵⁹ bağlı oldukları için isteksiz davrandılar. Bu arada Sovyetler Birliği Mısır'a silah satmayı teklif etti. Bunun üzerine

⁵⁹ ABD, İngiltere ve Fransa'nın; Arap ülkeleri ve İsrail'e silah satışını sınırlayan deklarasyonu için bakınız: 25 Mayıs 1950 tarihi.

Mısır Çekoslovakya ile bir anlaşma yaparak, bu devlet kanalıyla Sovyetlerden pamuk ve pirinç ile ödenmek kaydıyla silah satın almaya karar verdiğini açıkladı. Bu gelişmeye en büyük tepki İngiltere'den geldi ve Nasır'a karşı bir takım tedbirler alınmasını istedi.

Nasır, 1953'ten beri Nil nehri üzerine yapılacak olan Asuan Barajı'na büyük önem veriyordu. Baraj, Mısır ekonomisine büyük katkılar sağlayacaktı. Ancak yapımı için dış krediye ihtiyaç vardı. Sovyetler Mısır'a istediği krediyi vermeyi teklif etti. Fakat Mısır önce Dünya Bankası'na müracaat etti. Amerikan Hükümeti bu krediyi prensip olarak vermeyi kabul etti; ancak Amerikan Senatosu aldığı bir kararla Asuan Barajı için verilecek kredinin kendi iznine bağlı olduğunu açıkladı. Bunun gerekçesi, Mısır'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması ve bu ülkeyle diplomatik münasebetler kurmasıydı. Amerika, Pekin'i tanıyan ülkelere hiç de iyi gözle bakmıyordu.

Senatonun kararına Mısır'ın tepkisi gayet sert oldu. Nasır, 24 Temmuz'daki konuşmasında, ülkesinin “ne kuvvet ve ne de dolar önünde eğilmeyeceği”ni bildirdikten sonra, ihtilalin dördüncü yıldönümü dolayısıyla 26 Temmuz 1956'da İskenderiye'de yaptığı uzun bir konuşmasında da, Süveyş Kanalı'nı işleten İngiliz-Fransız şirketini millileştirdiğini ilan etti. Ayrıca Kanal Şirketi'nin hisse senetlerinin bedelinin karşılanacağını ve 1888 İstanbul Antlaşması'yla hükme bağlanan geçiş serbestliğinin ise aynen devam edeceğini belirtti.

Bu hadise, İngiltere ve Fransa tarafından büyük tepki ile karşılandı. Sovyetler ise Mısır'ın yanında yer aldı.

3 Ekim: Macaristan Millî Ayaklanması başladı.

Polonya'da Poznan ayaklanması Macar halkı tarafından hararetle desteklendi. 20 Ekim'de Gomulka'nın Polonya'da işbaşına getirilmesi büyük heyecan uyandırdı. 22 Ekim'de Budapeşte Üniversitesi öğrencileri bir bildiri yayınladılar. Bu bildiride, Sovyet askerlerinin Macaristan'dan çekilmesi, İmre Nagy'nin başbakanlığında yeni bir Hükümetin kurulması, Stalin-Rakosi dönemi liderlerinin cezalandırılması, serbest ve çok partili seçimlere gidilmesi ve Yugoslavya ile ilişkilerin geliştirilmesi isteniyordu. 23 Ekim 1956'da 200.000 kadar işçi başkentin merkezinde toplanıp, iktidarın Nagy'ye devredilmesini istedi. Polis olaylara müdahale etti, halka ateş açtı ve ertesi gün Sovyet tankları Budapeşte sokaklarında görüldü. Ancak

Sovyetler'in bu müdahalesi Macar halkını birleştirdi, gösteriler ve genel grevler Macaristan'ın her tarafına yayıldı. Sovyet adını alan komiteler bütün şehirlerde idareyi ele aldılar. Halk, hürriyet ve Sovyet askerlerinin Macaristan'dan çıkarılmasını istiyordu. Ayaklananlar bütün şehirlerde bir Millî İhtilal Komitesi kurdular ve Sovyet kuvvetlerine ve onu destekleyenlere karşı millî bağımsızlık mücadelesi verdiler.

4 Kasım sabahından itibaren yüzlerce Sovyet tankı Budapeşte'ye amansız bir şekilde girmeye başladı. O kadar acımasız ve amansız davrandılar ki, kadınlara bile makineli tüfekle ateş açmaktan kaçınmadılar. Sovyet tanklarının bu kanlı baskını üzerine Macar Millî Ayaklanması sona erdi. Imre Nagy iktidardan düşürüldü ve ülkenin başına Sovyet desteği ile Janos Kadar getirildi.

Çekoslovakya, Bulgaristan ve Arnavutluk, bu meselede Sovyetler'i tam anlamı ile desteklediler. Çin Halk Cumhuriyeti, ayaklanmaların Sovyetler'in hatalı politikasından kaynaklandığını belirtti. ABD konuyu Birleşmiş Milletler'e götürdü, fakat ciddi bir sonuç elde edilemedi. İngiltere ve Fransa ise Sovyetler'in bu durumundan istifade ederek Süveyş Kanalı'na asker çıkarak Mısır'ı işgal teşebbüsünde bulundu.

29 Ekim: *Süveyş Kanalı'nın millîleştirilmesi üzerine İngiliz ve Fransız kuvvetleri İsrail ile ortaklaşa bir harekâtla, Mısır'da Süveyş Kanalı bölgesine saldırdılar.*

1956

Süveyş Kanalı'nın millîleştirilmesinin ardından, sorunun çözülmesi için Ağustos 1956'da Londra'da toplanan konferanstan ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantılarından hiçbir netice elde edilemedi. Nasır; Batılıların teklif ettiği, Süveyş Kanalı'nın milletlerarası kontrol altına konulması fikrini kabul etmemekte diretti. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, İsrail'in de katıldığı görüşmelerde ortak saldırı kararı aldılar ve Mısır'a karşı bir komplo hazırladılar. Saldırı, hukuksal bir çerçeve içine alınmak istendiğinden, İsrail'in saldırısından yararlanılacak ve savaşanları birbirlerinden ayırmak ve Arap-İsrail çatışmasında kanal bölgesine verilebilecek maddi zararları engellemek için, İngiltere ile Fransa ortak harekâta girişeceklerdi.

İsrail bu ortak komplo gereğince, 29 Ekim 1956'da Sina yarımadasını işgal etmeye başladı. Hazırlanan plan gereğince İngiltere ve Fransa, 30 Ekim'de İsrail ve Mısır'a 12 saatlik bir ültimatoma verdiler ve her iki devletin de Süveyş

Kanalı'nın iki kıyısından 16 km geri çekilmesini istediler. Mısır bu ulti-matoma reddedince, İngiltere ve Fransa Kanalı ele geçirmek ve Nasır'ı iktidar-dan düşürmek için Mısır havaalanlarını bombardıman ederek, Akdeniz'den Süveyş Kanalı bölgesine asker çıkarmaya başladılar. Mısır ise Kanal'daki bütün gemileri batırarak kanalı tıkadı.

Sovyetler Birliği ve ABD'den; İngiltere, Fransa ve İsrail'e karşı sert uya-rılar geldi ve Sovyetler Birliği ile ABD, bu açık saldırıya karşı Birleşmiş Milletler'de açıkça cephe aldılar. İki taraftan gelen bu ağır baskılar karşı-sında bu devletler daha ileri gidemediler ve ateşkes ilan ettiler. 6 Kasım'dan itibaren de askerlerini geri çekmeye başladılar. Çekilme işlemi Aralık ayına kadar sürdü. Süveyş Kanalı temizlenerek 1957 Mart'ında dünya deniz tra-fiğine yeniden açıldı.

3.000 askerinin ölmesine ve savaşı kaybetmesine rağmen, Süveyş saldırı-sından Mısır kazançlı çıktı. Her şeyden önce Süveyş Kanalı üzerinde tam bir denetim sağladı, İngiliz üslerini devraldı ve buradaki İngiliz ve Fransız mallarını ele geçirdi. Nasır, Arap dünyasının en etkili ve güçlü lideri du-rumuna yükseldi. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da prestiji arttı ve Mısır giderek bu devlete yaklaşmaya başladı.

5 Ocak: Ortadoğu'da komünist saldırısını ve yayılmasını önlemek için gerekirse askerî kuvvet kullanılmasını, bölge ülkelerine ekonomik ve askerî yardım yapılmasını öngören “Eisenhower Doktrini” ortaya atıldı.

İsrail ile İngiltere ve Fransa'nın 1956'da Mısır'a saldırmasıyla başlayan savaşta, Sovyetler Birliği'nin bu üç devlete ağır tehditler yöneltmesi ve hatta Ortadoğu'ya asker göndermekten söz etmesi üzerine ABD devreye girerek savaşın sona ermesini sağlamıştı. Bu savaştan sonra Batının prestiji Arap dünyasında büyük bir darbe yemiş, Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı Batıya bağlayan tek hukuki bağ olan 19 Ekim 1954 tarihli Süveyş Antlaşması'nın 1956'da Mısır tarafından feshedilmesiyle Batı ile bağlar koparılmıştı. Batının Ortadoğu'da prestij kaybı, bölgede büyük bir boşluk doğurdu. Bu boşluk Sovyetler Birliği tarafından doldurulmaktaydı. Sovyetler, Süveyş Kanalı'na ve Batı'nın Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına hâkim olarak, bölgeyi siyasî kontrolleri altına almak, Batı'ya darbe indirmek ve Batı'yı bu bölgeden çıkarmak istiyordu.

Bu şartlarda ABD için yapılacak iki şey vardı: Biri, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak suretiyle bu ülkeleri güçlendirmek; diğeri de, ister ikili, ister kollektif ilişkiler yoluyla bu ülkelere komünizm hegemonyasının neler getirebileceğini anlatmak ve bunların milletlerarası komünizme karşı koymalarına yardım etmektir. İşte bu yardımları sağlamak için ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957'de Kongre'ye “Eisenhower Doktrini” adını alan bir mesaj gönderdi ve yetki istedi. Amerikan Kongresi 7 Mart 1957 tarihli bir kararla doktrini olduğu gibi kabul etti. Doktrinde; bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapılması, bunlardan isteyen ülkelere askerî yardım yapılması, bu ülkelerin istemeleri şartıyla, milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması öngörülü-

yordu. Eisenhower bu amaçlarla üç yıllık bir süre için her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi aldı.

Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail doktrini kabul ettiğini bildirdi. Buna karşılık ilk tepki Mısır'dan geldi. Arkasından Suriye bu tepkiye katıldı. Bu iki devleti Ürdün ve Suudi Arabistan takip etti ise de Suudi Arabistan tutumunu değiştirerek doktrini iyi ve olumlu bulduğunu bildirdi. Sovyetler Birliği ise büyük tepki gösterdi.

6 Mart: *Afrika ülkelerinden Gana bağımsızlığını elde etti.*

İngilizlerin Gana'daki sömürge yönetimine karşı ilk siyasal mücadele 1920'li yıllarda başladı. 1925 yılında İngilizler Ganalılara bazı ödünlere beraber bir anayasa verdiler. 1925 anayasası, konulan yeni vergilere karşı açılan kampanya ve 1937-38 yıllarının boykot hareketleri, İngilizlere karşı yürütülen mücadelenin yeni bir aşamasıydı. Savaşın sona işçilerin durumunun kötüye gitmesi üzerine İngilizler sendikal faaliyetlere izin verdiler. 29 Aralık 1947'de başına Nkrumah'ın getirildiği Birleşik Altın Kıyısı Konvansiyonu kuruldu (Altın Kıyısı, Gana'nın bağımsızlıktan önceki adıydı). Bu parti ilk kez bağımsızlık isteğini dile getirdi. 1947-48 tarihleri arasında grevler yapıldı. İşçi Sendikaları Kongresi 8 Ocak 1950'de genel grev ilan etti ve İngiliz malları boykot edildi. Bunun üzerine İngilizler yeni ödünlere vermek zorunda kaldılar. Şubat 1951'de yapılan parlamento seçimlerini Halk Partisi kazandı ve tutuklu bulunan Nkrumah da parlamentoya girmeyi başardı. Yasama Meclisi Mayıs 1953'te İngiltere'den bağımsızlık istedi. İngiltere için bu toprakların bağımsızlık isteğine boyun eğmekten başka çare kalmadı ve Gana 6 Mart 1957'de bağımsızlığını kazandı.

Bağımsız Gana Cumhuriyeti, sömürge döneminden arta kalan ekonomisini ve idari yapısını düzenlemeye koyuldu. Nkrumah, Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkiler geliştirdi ve Afrika kıtasından sömürgeciliğin son kalıntılarını kaldırmak için yoğun mücadele içine girdi.

25 Mart: *Altı Batı Avrupa devleti arasında imzalanan Roma Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kuruldu.*

Nihaî olarak Avrupa'nın siyasal bütünlüğü hedefine ulaşmak amacıyla Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında 25 Mart

1957’de Roma’da imzalanan bir antlaşmayla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kuruldu; antlaşma 1 Ocak 1958’de yürürlüğe girdi. Anlaşmada AET’nin hedefi; “Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla, topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, hayat seviyesinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir” şeklinde belirtildi. Bu amaçlara ulaşmak için:

1. Üye devletler arasında, malların giriş ve çıkışlarında gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili tüm diğer önlemlerin kaldırılması.
2. Üçüncü ülkeler karşısında ortak gümrük tarifesinin ve ortak bir ticaret politikasının belirlenmesi.
3. Üye devletler arasında, kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını engelleyen unsurların kaldırılması.
4. Tarım alanında ortak bir politikanın tespiti.
5. Ulaşım alanında ortak bir politikanın oluşturulması.
6. Toplulukta rekabetin bozulmamasını sağlayan bir düzenin kurulması.
7. Üye devletlerin ekonomi politikalarının eşgüdümünü ve onların ödemeler dengesindeki bozukluklara çare bulmayı sağlayan yöntemlerin uygulanması.
8. Ortak Pazarın işleminin gerektirdiği süreçte ulusal yasaların birbirine yaklaştırılması.
9. İşçilerin istihdam imkânlarını iyileştirmek ve hayat seviyelerinin yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla bir Avrupa Sosyal Fonu’nun kurulması.
10. Yeni kaynaklar bulunması yoluyla topluluğun ekonomik genişlemesini kolaylaştırmaya yönelik bir Avrupa Yatırım Bankası’nın kurulması.
11. Ticarî değişimi arttırmak, ekonomik ve sosyal gelişme çabasını ortaklaşa sürdürmek amacıyla denizaşırı ülke ve bölgelerin birleştirilmesi.

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)’un amacı ise, nükleer enerji endüstrisinin kurulmasını ve gelişimini gerektiren koşulları sağlayarak, üye devletlerde hayat seviyesini yükseltmek ve öteki devletlerle bu alanda işbirliğini geliştirmektir.

Roma Antlaşması'nda AET'nin temel amacını oluşturan gümrük birliğinin gerçekleşmesi için üç aşamalı, toplam 12 yıllık bir geçiş dönemi öngörüldü.⁶⁰ AET'nin organları; Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Adalet Divanı'dır. Ayrıca danışma organı olarak Ekonomik ve Sosyal Komite kuruldu.

10 Nisan: Ürdün Kralı Hüseyin, kendisine karşı askerî bir harekât içerisinde olduğu bir sırada “Nasırcı” Başbakan Nablusi'yi, Amerika ve Suudi Arabistan'ın da desteğiyle başbakanlıktan düşürdü.

Ürdün'de 1956 Ekim'inde yapılan seçimleri Nasırcılar kazandı ve başbakanlığa Nablusi geldi. Kral Hüseyin ile Başbakan Nablusi arasında ilk günden başlayan sürtüşme, 10 Nisan 1957'de tam bir çatışma haline geldi. Nablusi, sol eğilimli Genelkurmay Başkanı Ali Abu Nuvar'la işbirliği yaparak Amman üzerine tank birlikleri sevk etmeye hazırlanırken, Kral tarafından başbakanlıktan düşürüldü. Kral Hüseyin Nablusi'yi bertaraf ederken Amerika ve Suudi Arabistan'ın da desteğini sağladı.

13 Nisan'da silahlı kuvvetler genel karargâhının bulunduğu Zerka'da Krala bağlı kuvvetlerle, solcu subayların etrafındaki askerler arasında çatışmalar çıktı. Kral Hüseyin bu ayaklanmayı da bastırmaya muvaffak oldu ve Ali Abu Nuvar Suriye'ye kaçtı. Dr. Halidi Başbakanlığa ve General Hayari de Genelkurmay Başkanlığına getirildi. Fakat kısa bir süre sonra Hayari de Suriye'ye kaçtı ve Abu Nuvar'a katıldı. Ürdün'de iç durum karıştı, grevler ve gösteriler yapıldı.

Irak ve Suudi Arabistan, bu olaylar sırasında Ürdün'ün yanında yer aldı; hatta Irak, Ürdün'de krallık rejiminin yıkılması halinde Ürdün'e asker sokacağını açıkladı. Amerika'nın Akdeniz'deki 6. Filosu 25 Nisan'da Beyrut açıklarına demir attı. Irak, Suudi Arabistan ve Amerika'nın desteğiyle Kral Hüseyin, karışıklıkları ve ülkesine yönelen tehlikeyi bertaraf etmeye muvaffak oldu ve iç kriz böylece kapandı.

6 Ağustos: Suriye'nin Sovyetler ile bir takım anlaşmalar yaptığını açıklaması üzerine, Türkiye ile Suriye arasında ve ABD ile Sovyetler arasında gerginliklerin yaşandığı “Suriye Buhranı” ortaya çıktı.

⁶⁰ Antlaşmada 1 Ocak 1970'te üye devletler arasındaki gümrük vergilerinin tümüyle kaldırılması öngörülmüş olmasına karşın, bu aşamaya 18 ay önce (1 Temmuz 1968) varılmış; kişilerin, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı da 1 Ocak 1970'te gerçekleşmiştir.

1956 Arap-İsrail Savaşı, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırıları, Arap dünyasında Batı aleyhtarlığını kamçıladı. Bu arada Suriye de 1957 yılından itibaren sola kaymaya başladı. Suriye kabinesinin kuvvetli adamlarından ve komünist sempatizanlığı ile tanınan Savunma Bakanı Halit el-Azm, 1957 Temmuz'unda bir heyetle Moskova'ya gitti ve orada Sovyetler'le bir takım anlaşmalar imzaladı. Buna göre, Sovyetler Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askerî yardım yapacaktı. Bu anlaşmaların 6 Ağustos 1957'de açıklanmasından bir süre sonra 17 Ağustos'ta genelkurmay başkanlığına, gençliğinde Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuş bulunan Albay el-Bızri'nin getirilmesi, bardağı taşıran damla oldu ve Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak ve Ürdün'de büyük heyecan uyandırdı. Suriye'nin Moskova'nın kontrolü altına girdiği yönünde bir kanaat ortaya çıktı.

Bu durum karşısında ABD Başkanı Eisenhower; Suriye'nin bir saldırısı üzerine Türkiye, Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı harekete geçmek zorunda kalması halinde, Amerika'nın kendilerine derhal silah yardımı yapacağını bildirdi. Buna paralel olarak Amerikan 6. Filosu da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçti. Türkiye ise ihtiyatları silah altına çağırırken, bir yandan da Suriye sınırlarına kuvvet kaydırması yaptı.

Bu durum üzerine Sovyetler Birliği harekete geçti. Sovyet Başbakanı Bulganin 10 Eylül 1957'de, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e gönderdiği mesajda, Suriye'ye karşı girişilecek askerî bir maceranın mahalli çapta kalacağı sanılıyorsa, bu hesabın çok tehlikeli olduğunu söyledi ve İkinci Dünya Savaşı'nın böyle mahalli askerî hareketlerden çıktığını hatırlattı.

Başbakan Menderes ise 30 Eylül'de verdiği cevapta, Suriye'nin makul savunma ölçülerinin dışında silahlanmasının Türkiye'yi endişeye sevk ettiğini, Suriye'nin ihtiyaç halinde muhtemelen başkaları tarafından kullanılacak bir silah deposu haline getirildiğine dikkat çekti ve İkinci Dünya Savaşı sonundan beri Sovyetler'in takip ettiği baskı politikasının karşılıklı itimadın yerleşmesine engel olduğunu ifade etti.

1957 Ekim ayında Türk-Sovyet gerginliği ve Suriye krizi daha da şiddetlendi. Kruşçev 9 Ekim'de bir Amerikan gazetesine verdiği demeçte, "Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak" dedi. Bunun üzerine Amerika, Rusya'nın bu tehdidine cevap verdi ve "aradaki mesafeye rağmen" ABD'nin bir müttefiki ve dostu

olan Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri "hafife alamayacağı"nı belirtti.

Sovyet tehditleri karşısında Amerika'nın Türkiye'yi destekleyen tutumu, Sovyetler'i yumuşattı. Ürdün'ün de Suriye'ye karşı yumuşak bir tavır alması ve Suudi Arabistan'ın arabuluculuk çabaları, Ekim ayı sonunda buhranın ortadan kalkmasına sebep oldu.

31 Ağustos: Malezya bağımsızlığını ilan etti.

Singapur'u ele geçirmek ve Malezya'nın doğal zenginliklerinden yararlanmak isteyen Japonlar, 8 Aralık 1941'de bölgeye çıkarma yapmışlardı. Japon çıkarması ile İngilizlerin hava gücü birkaç saat içinde yok edilmiş; deniz kuvvetleri de 10 Aralık'ta 2 zırhlısını kaybetmişti. Bu durum karşısında İngilizler geri çekilmek zorunda kalmışlar ve Japonlar 28 Ocak 1942'de yarımadanın tamamını ele geçirmişlerdi. 15 Şubat'ta ise Singapur teslim olmuştu.

Bundan sonra İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Pasifik savaşlarında Japonların gerilemesi üzerine 1945 Eylül'ünde İngilizler Malezya'yı yeniden ele geçirdiler. Ancak bu durum halk tarafından tepkiyle karşılandı ve büyük ölçüde Çinlilerin oluşturduğu ve gizli komünist partisinin denetiminde bulunan bir direniş hareketi de ortaya çıktı. Bunun karşısında İngilizler 1946'da sultanların gücünü ve Malayların ayrıcalıklarını sınırlayan Malezya Birliği'ni (Malayan Union) kurdular. Ancak bu da Malayların muhalefetiyle karşılaştı ve Tunku Abdurrahman liderliğinde United Malays National Organization (UMNU) kuruldu. Bu birlik 1948'de lağvedildi ve yeni bir federasyon kuruldu. Federasyonun amacı, Malayların haklarını korumak, Çinlilere ve Hintlilere vatandaşlık hakları kazandırmak ve Singapur'un da özel bir statüye kavuşmasını sağlamaktı. Bundan birkaç ay sonra Malezya Komünist Partisi genel bir ayaklanma başlattı. Bu durum karşısında 1960 yılına kadar sürecektir olan olağanüstü hal ilan edildi. İngiliz ordusu ve Malezyalı yardımcılarını ayaklanmayı bastırmak için yıllarca uğraştı.

Bu arada Tan Cheng Lonck'un Malayan Chinese Association (MCA)'sı ile UMNU birleştiler ve 1955 seçimlerini Tunku Abdurrahman yönetimi içindeki UMNU kazandı. Bu gelişmelerin ardından 31 Ağustos 1957'de Malezya'nın bağımsızlığı ilan edildi. İngiliz Uluslar Topluluğu'na katılan

Malezya'da Malaylar ile Müslümanlara ayrıcalıklar tanıyan bir anayasa yürürlüğe girdi; Çin ve Hint halkının siyasal hakları kısıtlandı ve önemli devlet görevlilerine hep Malaylar getirildi; ordu ve üniversite de Malayların elindeydi.

17 Eylül: *Romanya Başbakanı Chivu Stoica, kendi adıyla anılan ve Balkanlar'da işbirliğini savunan bir plan ortaya attı.*

1957 yılından sonra Doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetler Birliği, gerek Avrupa'nın ya da belirli bazı bölgelerin nükleer silahlardan arındırılması ve bölgesel nitelikte işbirliği tasarıları ve gerekse genel Avrupa barışı ile ilgili olarak çeşitli önerilerde bulundular. Ancak Batı bloku, şu ya da bu nedenlerle bu önerileri olumlu karşılamadı.

Romanya Başbakanı Chivu Stoica, kendi adıyla anılan ve Balkanlar'da işbirliğini savunan bir plan ortaya attı. 17 Eylül 1957'de açıklanan plana göre;

- 1) Balkanlar'daki ekonomik ve kültürel gelişmenin şu aşamasında, bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişme ve güçlenme imkânları çok büyüktür.
- 2) Balkanlar'ın bazı devletleri arasında çözümlenmemiş anlaşmazlıklar vardır, ama bunlar işbirliğini engellememelidir.
- 3) Ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, Balkan ülkelerinin yararına olacaktır ve bu yüzden ortak ekonomik girişimlerde bulunulmalıdır.
- 4) Balkan halkları arasında kültürel bağlar güçlendirilmelidir.

Görüldüğü gibi Stoica Planı'nın önemli bir özelliği, nükleer silahlardan arındırılmış bir Balkanlar'dan söz edilmemesiydi. Stoica, böylesine anlaşmazlıklar yaratabilecek bir nokta için zamanı erken bulmuş, önce genel bir işbirliğinin çerçevesini kurmak istemiştir.

Stoica, Balkanlar'da işbirliği önerisini 1959 Haziran'ında da tekrarladı. Bu önerinin birincisinden farklı üç önemli özelliği vardı:

- 1) Öneri, Balkanlar'da nükleer silahlardan arındırılmış bölge kurulmasını da içeriyordu.
- 2) Önerinin arkasındaki Sovyet desteği, birincisinden çok daha açık ve güçlüydü.

3) İşbirliğinin alanı, içine İtalya'yı da alacak biçimde genişletilmişti. Bu da önerinin ana amacının, Güneydoğu Avrupa'daki Amerikan füze üsleri olduğunu göstermekteydi.

Bundan bir süre önce Polonya Dışişleri Bakanı Adam Rapacki, Stoica Planı'ndan çok daha kapsamlı ve Orta Avrupa'yı içeren bir nükleer silahlardan arınma planı ortaya atmış ve öneri kabul edilmemişti. Daha sonra Bulgaristan 1964 yılına kadar Balkanlar'da işbirliğinin savunuluculuğunu yaptı. 1966 yılından sonra ise başta Sovyetler Birliği olmak üzere, Doğu Avrupa ülkeleri bir Avrupa Güvenlik Konferansı toplamak için çabalarda bulundular.

4 Ekim: *Sovyetler Birliği ilk yapay uydu Sputnik 1'i uzaya fırlattı.*

Sovyetler Birliği'nin askerî roketler geliştirmek için başlattığı ve yaklaşık 10 yıldır sürdürdüğü çalışmaların sonuçları, 1957 yılındaki Sputnik başarısıyla iyice görünür hale geldi. Bu yıl içinde Ağustos ayında bir SS-6 füzesiyle ilk kıtalararası balistik füze denemesini yapıp, ardından da 4 Ekim 1957'de insanoglunun ilk uydusu olan Sputnik'i yörüngeye yerleştirmeyi başaran Sovyetler Birliği, dünyada şok etkisi yarattı. Sovyetler, ilk füzeyi ve bunun taşıdığı uyduyu uzaya fırlatmakla stratejik bir üstünlük ele geçirmiş olmaktaydı. Meselenin önemi, uydudan çok füzede idi. Çünkü füzeler uçaklardan daha uzun menzilli ve tesirli idi. Kaldı ki uzaydan bir saldırı imkânı da sağlamakta idiler.

Bundan sonra orta menzilli füze üretiminde öncü konuma geçen Sovyetler Birliği, aynı zamanda kıtalararası bir balistik füzeyi başarıyla deneyen ilk ülke olmanın nimetlerinden propaganda yoluyla yararlanmaya başladı. 1958 yılından 1962 yılına kadar da Sovyet lideri Kruşçev, "tıpkı sosis imal eder gibi" roket ürettiklerini söyleyerek, bu konuda Sovyetler'in önde oluşuyla sürekli övündü.

14-16 Kasım: *Doğu Bloğu içinde birliği kuvvetlendirmek maksadıyla 64 Komünist Partisi Moskova Konferansı'nda bir araya geldiler.*

Sovyetler Birliği, 1956'daki Poznan ve Macar Millî Ayaklanmaları şokunu üzerinden attıktan sonra, blok içinde birliği kuvvetlendirmek için çaba göstermeye başladı. Bu amaçla 14-16 Kasım 1957'de 64 komünist partisinin katıldığı Moskova Konferansı düzenlendi. Konferansın sonunda

yayınlanan bildiride, sosyalist gelişmenin temel yasalarında birlik olduğu sürece, Moskova'nın komünistler arasında belli ölçüde bir farklılığı hoşgörü ile karşılayacağı belirtilerek hem 20. Kongre'nin yarattığı havanın sürdürülmesine çalışıldı, hem de Macar örneğinden alınan dersle, buna temel yasalardan birlik aramak yoluyla bir sınır getirildi.

Böylece bir yandan bu ülkelerin iç ve dış politikalarında belirli ölçüde bir bağımsızlığa izin veriliyor, öte yandan bu bağımsız tutumun komünist hareketin birliğinin parçalanmasına kadar varmasına engel olmak için bir sınır da getiriliyordu.

1958

1 Şubat: *Mısır ile Suriye, federal bir birlik anlaşması yaparak Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdular.*

13 Ekim 1957'de Türk ordusuna mensup bazı birliklerin -Suriye Buhranı'nın sıcak olduğu günlerde- Suriye sınırı yakınlarında manevra yapmakta oldukları bir sırada, Mısır'ın "Suriye'nin savunma gücünü desteklemek ve arttırmak" maksadıyla bu ülkeye iki tabur asker yolladığı açıklandı. Mısır birliklerinin Suriye'ye; iki ülke arasındaki ortak savunma anlaşması gereğince ve 11 Eylül'de Kahire'de Mısır ve Suriye silahlı kuvvetler komutanları arasında, Suriye savunmasını kuvvetlendirmek için yapılan işbirliği planları uyarınca gönderildiği bildirildi. Bundan bir ay sonra Mısır Millî Meclisi'nden bir grup Suriye'yi ziyaret etti ve bu grupla Suriyeli parlamenterler arasında yapılan görüşmeler sonunda, Mısır ve Suriye hükümetlerine bu iki ülke arasında bir federal birlik kurma çağrısında bulunulmasına karar verildi. Bunun üzerine 14 Eylül 1957'de Suriye ile Mısır, imzaladıkları bir antlaşma ile 1 Şubat 1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler.

1958

Nasır, bu birleşmeyi kabul konusunda uzun müddet tereddüt etti. Lakin Suriye'nin 1957 yazında bir komünist kontrolü altına girmesi ihtimali, Nasır'ın kararını kesinleştirdi. Nasır; Suriye'nin kendi kontrolü altına girmesiyle ancak komünizm tehlikesinden korunabileceğini düşünüyordu. Ancak daha ilk günden itibaren iki ülke arasında sürtüşmeler başladı. Nasır, Suriye'yi Mısır'ın bir eyaleti gibi idare etmeye başladı, bütün siyasî partileri kapattı.

Birlik, bu şartlarda daha fazla dayanamadı ve Suriye'de 1961 Eylül'ünde muhafazakârlarla askerler tarafından yapılan bir darbe neticesinde Suriye Mısır'dan koptu ve Birlik dağıldı.

23 Mayıs: *Çin'de köylerde küçük sanayiın modernleştirilmesine yönelik "İleriye Doğru Büyük Hamle" hareketi başladı. Büyük kıtlık yaratan hareket 15 ila 30 milyon kişinin ölümüne yol açtı.*

Çin’de başlayan 23 Mayıs 1958’de başlayan bu dönem, 1956 yılında açılan “Yüz Çiçek Dönemi”nin⁶¹ tamamen aksi istikametinde gelişen bir politika olarak ortaya çıktı. Bu politikanın esası -Çin’in özgün sanayileşmiş yapısı gereği- sosyalizm merhalesini tamamen atlayarak, feodalizmden doğrudan doğruya komünizme geçişi sağlamaktı. Bunun için Çin toplumu “halk komünleri” şeklinde organize edildi. 500 milyon köylü 26.000 komün içine alındı. Komünlerde en ileri komünist sistem tatbik edildi. Komünler çiftliklere sahip olduğu gibi, küçük küçük demir ve çelik üretimi birimlerine de sahipti. Yani komünler hem tarım ve hem de endüstri işletmeleri şeklinde organize edilmişti. Mao buna “iki ayak üstünde yürüme” diyordu.

“İleriye Doğru Büyük Hamle”, kitleye verdiği ihtilalci ruh ve heyecanla başlangıçta başarılı gözüktü. Hava şartlarının da iyi gitmesi neticesinde 1958 yılında tarımsal üretimde büyük bir artma oldu. Yine bu ruh ve heyecanla, komünlerde evlerin arka bahçelerinde kurulan küçük ocaklarda demir ve çelik üretimine teşebbüs edildi. Bu Mao’nun “Çelik Savaşı” idi. 1958 Ekim ayı sonunda bu küçük demir-çelik ocaklarının sayısı 1 milyonu buldu ve yaklaşık 100 milyon kadar insan sadece bu işte çalışmaya başladı.

1959’dan itibaren işler kötü gitmeye başladı. Dört yıl üst üste havaların kötü gitmesi, komün halkının bir süre sonra ilk heyecanını kaybetmesi, ekonomik gerçeklere uymayan demir-çelik endüstrisi, sektörler arası denge ve koordinasyonun iyi kurulamaması, Sovyet yardımıyla başlayan Büyük Hamle’yi tam bir başarısızlığa uğrattı. Batı’dan tahıl ithaline başlandı. Çin’de büyük kıtlık meydana getiren hareket 15 ila 30 milyon kişinin ölümüne yol açtı. Daha sonra Mao bu hatasını itiraf etti ve 1961’den itibaren Büyük Hamle’nin peşini bıraktı.

⁶¹ Mao, sosyalizm dönemini mümkün olduğu kadar kısaltmak ve hızla feodalizmden komünizme geçmek endişesi ile aydınların düşünce ve tekliflerinden yararlanmak istedi ve 1956 başlarından itibaren “Yüz Çiçek Dönemi”ni açtı. Dönemin esası, serbest tartışmayı hedef alan “Bırakın yüz çiçek açsın ve yüz düşünce okulu çekişsin” prensibine dayanmaktaydı. Fakat Yüz Çiçek Dönemi Mao’nun beklediği neticeyi vermedi. Çünkü kısa bir süre içinde aydınlardan, feodaliteden hızla kurtulmanın yolları hakkında teklif ve tavsiyeler geleceği yerde, parti ve rejime karşı açık ve cesaretli tenkitler gelmeye başladı. Anlaşılmıştı ki Çin Komünist Partisi, kitlelerin eğitilmesinde başarılı olamadığı gibi, aydınlar arasında da rejime karşı bir direnme vardı.

14 Temmuz: *Irak'ta General Kasım liderliğinde bir ihtilal yapıldı ve krallık rejimine son verilerek cumhuriyet kuruldu. Sovyet yanlısı yeni rejime Türkiye'nin müdahale edebileceği yönündeki söylentiler üzerine Sovyetler'le Türkiye arasındaki ilişkiler gerginleşti.*

Bağdat radyosunun 14 Temmuz 1958 sabahı yayınladığı bir bildiri ile General Kasım liderliğindeki Irak ihtilali dünyaya duyuruldu. Bildiride, Irak'ın "Ulu Tanrı'nın yardımı ve halk ile silahlı kuvvetlerin desteği" sayesinde "emperyalistler tarafından başa getirilmiş, doğru yoldan uzak yöneticiler grubunun tahakkümünden" kurtarıldığı söyleniyordu. Yine aynı bildiride, halk ve ordunun arasında tam bir birlik olduğu belirtildikten sonra, Irak'ta "millî birliği koruyacak, diğer Arap devletleriyle kardeşlik bağları kuracak ve Bandung Konferansı kararlarıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması'na ve Irak'ın menfaatine uygun olan bütün milletlerarası yükümlülüklerine sadık" bir cumhuriyet yönetiminin kurulduğu da açıklanıyordu. Irak Kralı II. Faysal, Veliyaht Prens Abdülilah ve Başbakan Nuri Sait Paşa ihtilal sırasında öldürüldü.

General Kasım, ihtilalin Batı'ya yöneltilmiş olmadığını, iki tarafın menfaatlerinin gerektirdiği sürece Irak'ın Batı ile işbirliğine devam edeceğini açıkladı. Yeni yönetim, Sovyetler Birliği ile uzun bir süredir kesik olan diplomatik münasebetleri yeniden kurdu. 19 Temmuz 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile karşılıklı savunma antlaşması imzaladı. 24 Mart 1959'da Bağdat Pakti'nden resmen çekildi. Türkiye yeni Irak Hükümeti'ni, Londra'da yapılan Bağdat Pakti Bakanlar Konseyi toplantısından sonra 31 Temmuz 1958'de tanıdı.

General Kasım'ın bir sol darbe yaptığıının anlaşılması ve darbenin Moskova tarafından hararetle desteklenmesi, en fazla Türkiye'de endişe ve tepki ile karşılandı. Türkiye'nin Irak'a müdahale edebileceğine dair söylentilerin çıkması üzerine Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkiler gerginleşti. Sovyetler Türkiye'ye verdikleri bir muhtırada açıkça tehditkâr bir tutum takındılar. 1957'de Suriye'nin Sovyetler'le imzalamış olduğu anlaşmalarla Moskova'nın adeta bir "uydusu" haline gelmesinden sonra şimdi Irak da aynı duruma geliyordu. Türkiye kendisini kuzeyden ve güneyden Sovyetler tarafından sıkıştırılmış hissediyordu. Bunun üzerine ABD; Türkiye, İran ve Pakistan'a Türkiye'nin Kafkas sınırlarından Pakistan'ın Hayber geçidine kadar olan 3.000 millik bir bölgenin savunma garantisini verdi. Ayrıca Türkiye, İran,

Pakistan, İngiltere başbakanları ile ABD Dışışleri Bakanı 28 Temmuz 1958'te Londra'da bir deklarasyon yayınlayarak, güvenliklerine yönelen her türlü saldırıya karşı koyma azimlerini belirttiler ve bu konuda ABD ile güvenlik ve savunma anlaşmaları yapacaklarını bildirdiler. Böylece ABD, desteklediği CENTO'ya hukuken de katılmış oldu. Türkiye ile ABD arasında deklarasyonda öngörülen işbirliği anlaşması 5 Mart 1959'da imzalandı.

15-18 Temmuz: *Amerikan deniz piyadeleri Lübnan'a, İngiliz kuvvetleri de Ürdün'e çıkarma yaptılar.*

1957 Haziran'ında Lübnan'da yapılan seçimleri; Cumhurbaşkanı Camille Chamoun; anayasa gereği bir daha seçilmesine imkân olmamasına rağmen, aynı zamanda Müslüman muhalefeti dışarıda bırakacak şekilde ve hile yaparak kazandı. Bu durumda Lübnan halkının yarısını oluşturan Müslümanlar, Beyrut ve Trablus'ta grevlere gittiler. Bu grevler bir ayaklanmaya dönüştü. Ayaklanma Batı aleyhtarı idi ve gösteriler sırasında Beyrut'taki Amerikan Haberler Merkezi yakıldı.

Cumhurbaşkanı Chamoun, 13 Mayıs'ta Amerika, İngiltere ve Fransa'ya başvurarak, bütün bu yapılanların bir yabancı -bilhassa Suriye'nin- müdahalesinin eseri olduğunu bildirdi ve bu sebeple Lübnan'a yardım yapılmasını istedi. Ayrıca Birleşmiş Milletler'e de başvurdu. Birleşmiş Milletler yaptığı incelemede, Suriye hakkındaki iddiaların doğru olmadığını bildirdi.

14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım'ın bir darbeyle monarşiyi devirmesi, Bağdat Paktı'na ve Batının Ortadoğu'daki nüfuzuna ağır bir darbe idi. Irak'ın ardından Lübnan da kontrolden çıkabilir ve Nasır'ın kontrolüne girebilirdi. Bu sebeple Amerika, 15 Temmuz 1958'den itibaren Lübnan'a deniz piyadelerini çıkarmaya başladı. Daha sonra Lübnan'a çıkardığı asker sayısı 15.000'e ulaştı.

Irak'ta monarşinin yıkılması, aynı aileden olan Ürdün Kralı Hüseyin'in de hayatını ve tahtını tehlikeye soktuğundan; Ürdün'ün isteği üzerine, İngiltere de 17-18 Temmuz 1958'de Kıbrıs'tan 2.200 kişilik bir paraşüt birliğini Ürdün'e gönderdi. Ürdün Kralı "sınırlarını çevreleyen düşmanlardan ve beynelmilel komünizmden korunmak için" aldığı "geçici bir tedbir" niteliğindeki bu kararın, tamamen meşru müdafaa hakkına uygun olduğunu ileri sürdü.

Irak gelişmeleri ve Amerika'nın baskıları neticesinde Cumhurbaşkanı Chamoun, cumhurbaşkanlığı süresini uzatmaktan vazgeçti. Genelkurmay Başkanı General Şahap, büyük çoğunlukla cumhurbaşkanlığına seçildi. Böylece Temmuz ayı sonunda Lübnan bunalımı yatışmış oldu.

2 Ekim: Afrika ülkelerinden Gine bağımsızlığını kazandı.

Gine, bütün Fransız siyah Afrika'sında sömürge statüsünden kurtulan ilk ülke oldu. Gine Cumhurbaşkanı Ahmed Sekau Toure ile 25 Ağustos 1958'de General de Gaulle, Conakry'de bağımsızlık konusunu görüştüler. Yapılan referandum sonucu Gine halkı bağımsızlıktan yana oy kullanınca -Toure bu konuda "özgürlükte fakirliği, kölelikte zenginliğe" yeğ tuttuğunu söylemişti- Fransız uzmanları bir anda çekildiler ve Gine 2 Ekim 1958'de bağımsızlığını ilan etti. Fransa bununla da yetinmeyerek, Gine'ye yapılan ihracatı da engellemeye çalıştı. Bütün bu zorlamalar Gine'yi bağımsızlıktan vazgeçirmek içindi, fakat Gine Hükümeti halkın desteğiyle yiyecek sorununu çözdü ve malî durumu normale döndürdü. Memurlar, ücret artışı istemeden her gün daha fazla çalışmaya razı olduklarını ilan ettiler. Sovyetler Birliği, Demokratik Almanya, Çekoslovakya ve öteki Doğu Bloğu üyeleri Gine'yi hemen tanıyarak ekonomik yardıma başladılar.

Kurucu Ulusal Meclis 10 Kasım 1958'de Gine Cumhuriyeti anayasasını oybirliği ile kabul etti. Anayasada; halkın özgürlüklere, eşit çalışma haklarına, sosyal güvenlik ve eğitim haklarına sahip oldukları belirtiliyordu.

4 Ekim: Fransa'da yeni bir anayasa yürürlüğe girdi ve Beşinci Cumhuriyet dönemi başladı.

Cezayir'deki olaylar sonucu 13 Mayıs 1958'de yapılan bir askerî darbe etkiyle Dördüncü Cumhuriyet'in parlamentosu, 1 Haziran 1958'de de Gaulle'ün başkanlığındaki bir hükümete rejimi değiştirme görevini vermek zorunda kaldı ve de Gaulle'e olağanüstü yetkiler tanıdı. 3 Haziran'da çıkarılan kanun, hükümete yasama yetkisiyle beraber yeni anayasayı hazırlama yetkisi verdi, ancak anayasa hazırlanırken beş ilkeye saygı gösterilmesi şart koşuldu. Bunlar; genel oy iktidarın tek kaynağıdır; yasama ve yürütme kuvveti birbirinden ayrılmalıdır; hükümet, parlamento önünde sorumlu olmalıdır; yargı bağımsız olmalıdır; anayasa, Cumhuriyet'in denizaşırı ülkelerle ilişkilerini düzeltmelidir.

Bununla beraber, de Gaulle'e olağanüstü yetkiler altı aylık bir süre için verildi ve kendisinden bu süre içinde ulusun kalkınması için gerekli tedbirleri alması istendi. Hazırlanan anayasa tasarısı 28 Eylül 1958'de halkoyuna sunuldu ve kabul edilerek 4 Ekim 1958'de yürürlüğe girdi. Böylece Fransa'da Beşinci Cumhuriyet dönemi başladı.

Fransız halkının General de Gaulle'e güveninin bir sonucu olarak kabul edilen anayasa; teorik olarak kolonyalizme son vererek, Fransa'ya bağlı denizaşırı ülkelerin serbest mukadderatlarını tayin etmeleri ilkesini benimsedi. Ayrıca anayasada; kanun önünde eşitlik, inançlara saygı, ulusal egemenlik, keyfi tutuklama ve hapse koyma yasağı gibi ilkeler tekrar edildi ve Fransa'nın laik, demokratik, sosyal ve bölünmez tek bir cumhuriyet olduğu belirtildi.

3 Ocak: Alaska ABD'nin 49. eyaleti oldu.

Rusların hizmetinde çalışan Bering'in Alaska'yı keşfetmesinden sonra bölgeye ilk yerleşenler Rus kürk tacirleriydi ve burası 1799'dan 1867'ye kadar bir Rus-Amerikan şirketi tarafından yönetildi. ABD Dışişleri Bakanı William H. Seward, bölgenin 7.2 milyon dolara Amerika'ya satılmasını onaylayan belgeyi 1867'de imzaladı ve Alaska ABD'ye katıldı. Önemli altın kaynaklarının keşfedilmesinden sonra 1880 ve 1890'larda çok sayıda Amerikalı Alaska'ya yerleşti. Bundan sonra ABD Kongresi 1912 yılında Alaska Toplulukları'nı kurdu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonların bölgedeki faaliyetlerinin artması üzerine ABD Alaska'da bazı savunma tesisleri kurdu ve Alaska (Alcan) karayolunun yaptı. Bunun ardından ABD, Asya ile Amerika kıtası arasındaki önemli bir geçiş noktası olan bu stratejik bölgeyi 3 Ocak 1959'da 49. eyalet olarak ABD'ye kattı.

ABD Hükümeti'nin çok geniş alanları elde tutması ve yine çok geniş alanların yerli halkların taleplerini karşılayabilmek için onlara dağıtılması, Alaska'nın iç yönetimini gittikçe karmaşıktırdı.

8 Ocak: Fransa'da de Gaulle, 5. Cumhuriyet'in ilk cumhurbaşkanı oldu; Fransa'nın iç ve dış siyasetinde yeni bir dönem başladı.

İkinci Dünya Savaşı'nda yenilen, fakat müttefiklerin yardımıyla savaş sonunda galip devletler arasında yer alan Fransa, 1954'ten 1958'e kadar çeşitli iç ve dış sorunlarla uğraştı ve bunalımlı bir dönem geçirdi. Kuzey Afrika'daki sömürgeleri Fas, Tunus ve Cezayir'i kaybetti.⁶² Hindicini'de başarısızlığa uğradı ve bölgeden çekilmek zorunda kaldı.⁶³ İngiltere'yle

⁶² Bakınız: Fas'ın bağımsızlığı için bakınız: 2 Mart 1956; Tunus'un bağımsızlığı için bakınız: 20 Mart 1956; Cezayir Bağımsızlık Savaşı için bakınız: 1 Kasım 1954 tarihleri

⁶³ Hindicini Ayaklanması ve Fransa'nın bölgeden çekilmesi için bakınız: 17 Aralık 1946 ve 20 Temmuz 1954 tarihleri

beraber Süveyş Kanalı'na yapılan bir harekatta, Kanal üzerindeki haklarını yitirdi.⁶⁴

1958 yılında General de Gaulle altı aylık bir süre için ve olağanüstü yetkilerle başkanlığa getirildi ve yeni bir anayasa hazırladı. 4 Ekim 1958'de yeni anayasanın ilanıyla 5. Cumhuriyet dönemi başladı⁶⁵ ve de Gaulle 8 Ocak 1959'da cumhurbaşkanlığına getirildi. De Gaulle ile beraber Fransa'nın dış politikasında yeni bir dönem açıldı. General de Gaulle'e göre;

1. Milletlerarası düzen, iki kutuplu olmaktan çıkarılmalıdır. Böylece küçük devletler bu iki kutuptan birine katılmak zorunda kalmayacak ve siyasî bağımsızlıklarını da koruyabileceklerdi.
2. Avrupa'da istikrarlı bir barış ortamının sağlanmasının ilk ve vazgeçilmez şartı, bağımsız bir Avrupa'nın yeniden doğuşudur. Bağımsız ve uyumlu işbirliğine dayanan bir Avrupa'nın ortaya çıkışı, Almanya sorununu kendiliğinden çözecektir. Askerî varlığı ve siyasal liderliğiyle birlikte ABD, Avrupa'dan çıkmalı ve Avrupa, büyük devlet egemenliğinden kurtarılmalıdır.
3. Fransa, büyük devletler karşısında bağımsızlığını kazanarak, eski büyüklüğüne tekrar kavuşmalıdır.
4. Fransa kendi millî savunmasını kurmalı ve mutlaka nükleer güce sahip olmalıdır.

De Gaulle'e göre, Avrupa'nın egemen devletleri arasındaki yakın ilişkiler yumuşamayacağı ortaya çıkaracak, bu yumuşama bir anlayış birliği yaratacak ve sonunda da gerçek işbirliği sağlanabilecekti. Avrupa'da yumuşamanın gerçekleşmesi yolunda Fransa'nın en önemli dış politika davranışı, NATO'nun askerî kanadından çekilmesi ve Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile temaslarını sıklaştırması oldu.

8 Ocak: *Fidel Castro dağlarda ve kırsal alanda yürüttüğü mücadeleyi başarıya ulaştırarak gerillaların başında başkent Havana'ya girdi.*

Castro ve arkadaşları, Küba'da öteden beri diktatörlüğünü sürdüren Fulgencio Batista rejimine karşı mücadeleye karar verdikleri zaman Marksizm ve komünizmle hiçbir bağlantıları yoktu. Fidel Castro, Batista diktatörlüğünü

⁶⁴ İngiltere ve Fransa'nın Kanal Harekâtı için bakınız: 29 Ekim 1956 tarihi

⁶⁵ Fransa'da Beşinci Cumhuriyet döneminin başlangıcı için bakınız: 4 Ekim 1958 tarihi

yıkamak için 1953 yılında “26 Temmuz Hareketi” denilen harekâtla bir garnizona saldırı ile işe başladı, fakat başarılı olamadı ve birçok arkadaşı öldürüldü, kendisi idam edilecekken affedildi ve mahkûm oldu.

Castro 1956 yılında bir kısım kuvvetlerle Küba’ya çıkarak harekete yeniden başladı. Harekât, köyden başlayıp köyden şehre doğru gelişti ve doğru-
dan silahlı mücadeleye geçildi. Uzun süren mücadelede Küba komünistleri Castro’nun teşebbüsünü Marksizm-Leninizm’in taktik ve stratejisine aykırı gördükleri için bir süre onu desteklemediler ve tenkit ettiler. Küba komünistleri Castro’yu ancak 1958 Şubat’ından itibaren kısmen desteklediler.

Castro, dağlarda ve kırsal alanda yürüttüğü mücadeleyi başarıya ulaştırarak 8 Ocak 1959’da gerillaların başında başkent Havana’ya girdi. Bu başarıda halkın Batista diktatörlüğünden yılmış olmasının rolü büyüktü. Fidel Castro 16 Şubat 1959’da ilk Hükümetini kurdu ve kendisi de başbakan oldu. Fakat Küba komünistlerinden kimseyi kabineye almadı. O kadar ki Sovyetler Castro Havana’ya girdikten iki gün sonra 10 Ocak’ta Castro rejimini resmen tanıdığı halde, Castro Sovyetler’i tanıma yoluna gitmedi. Bununla beraber ABD daha ilk günden itibaren Castro’ya güvenmedi. Castro’nun zaferinden kısa bir süre sonra Dominik Cumhuriyeti’nde de komünistler harekete geçti.

Castro 17 Mayıs 1959’da Tarım Reformu Kanunu’nu çıkardı. Büyük toprakların kamulaştırılmasının öngörüldüğü kanun ile Amerikalıların sahip olduğu büyük şeker kamışı plantasyonları da kamulaştırıldı. Bu durum, Castro ile ABD ilişkilerinin giderek bozulmasına sebep oldu. Bu ortamda Sovyetler Birliği ile Küba arasında diplomatik münasebetler kuruldu ve iki ülke arasında bir anlaşma imzalandı. Küba, kendisini ABD’ye bağımlılıktan kurtarmaya başlıyordu; buna karşılık bir Havana-Moskova köp-rüsü kuruluyordu.

11 Şubat: *Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs’ta bağımsız bir Cumhuriyet yönetiminin kurulması konusunda Zürih’te anlaşmaya vardılar.*

1956’dan itibaren Yunanistan’ın yardım ve kışkırtmasıyla tedhiş (terör) hareketi şiddetlendi ve Türk toplumuna yöneldi. İlgili devletlerin konuyla ilgili değişik yaklaşım tarzları sorunu çözemedi ve konu 1958’de Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletler’e götürüldü. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 5 Aralık 1958’de anlaşmazlığın taraflar arasında görüşmeler yoluyla

çözülmesi yönünde karar aldı. Bu gelişmeler üzerine Yunanistan görüşmelere razı oldu.

5 Şubat 1959'da Türkiye ve Yunanistan Başbakanları ile Dışişleri Bakanları Zürih'te bir araya gelerek, Kıbrıs anlaşmazlığını çözümlmek üzere görüşmelere başladılar. Bu toplantıların sonucunda 11 Şubat 1959'da iki devlet, Kıbrıs'ta bağımsız bir Cumhuriyet yönetiminin kurulduğunu açıkladılar. Anlaşmada Kıbrıs Cumhuriyeti içinde bulunan Türk ve Rum toplumlarının haklarının neler olacağı da belirlendi.

Bu suretle Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan Zürih Antlaşması ile Kıbrıs'ta yeni bir statünün kurulması kararlaştırılmış oldu.

19 Şubat: *Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Londra Antlaşması imzalandı.*

Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, Zürih Antlaşması hakkında İngiliz Dışişleri Bakanı'na bilgi verdikten sonra, Londra'da üç devlet ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumları liderlerinin katılacağı bir konferansın yapılmasını kararlaştırdılar. Bunun üzerine Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Başbakanları ile iki toplumun liderlerinin katılımıyla Londra Konferansı toplandı. Yapılan görüşmelerin sonucunda da, Zürih Antlaşması esas olmak üzere, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaran anlaşmalar 19 Şubat 1959'da imzalandı. Londra Antlaşması adını alan ve 23 Şubat 1959'da, üç devletin başkentinde açıklanan kararlar, başlıca şu dört konudaki anlaşmaları kapsamaktadır.

1. Kıbrıs üzerindeki İngiltere'nin egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair kurulma antlaşması.
2. Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini güvenlik altına alan garanti antlaşması.
3. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askerî ittifak antlaşması.
4. Kıbrıs'ta yeni anlaşmalar hazırlanması hususunda üzerinde mutabık kalınan önlemler.

Böylece bu antlaşmalarla, Kıbrıs'ın statüsünün değişmesine ve adanın bir cumhuriyet haline gelmesine karar verilmiş oldu.

Bu anlaşmalara göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Türk ve Rum toplumları, kendilerini ilgilendiren işleri Toplum Meclisleri, ortak işleri de başkanlık sistemine dayanan yürütme organı aracılığıyla yürüteceklerdi. Yürütmenin başkanı olan Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak ve 3'ü Türk 10 kişilik bir Bakanlar Kurulu bulunacaktı. Ayrıca 50 üyeli olacak Temsilciler Meclisi'ne %30 oranında Türk üye katılacaktı. Bir Anayasa Mahkemesi ile Türk ve Rumlar arasındaki davalar için karma mahkemeler kurulacaktı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasa düzeninin sürekliliğini Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garanti edeceklerdi. Aynı zamanda adanın savunması, bu üç devlet ile Kıbrıs tarafından Askerî İttifak Antlaşması çerçevesi içinde kurulacak ortak bir kuvvetle sağlanacaktı. Ada başka bir devletle birleşemeyecek ve taksim edilemeyecekti. Bunların yanı sıra İngiltere, kendisi için önemli olan adadaki üsleri ve bunların üzerindeki egemenlik haklarını koruyacaktı.

Ayrıca ilgili her devlet Garanti Antlaşması ile Kıbrıs'taki anayasal düzeni korumak üzere topluca, bu olmazsa tek başına müdahalede bulunabilecekti.

17 Mart: *Tibet'te Çin işgaline karşı ayaklanan Khamba kabilelerinin Dalai Lama'ya sığınmaları üzerine Çin kuvvetleri Dalai Lama'nın sarayını topa tuttu ve Tibet Çin'in bir eyaleti haline geldi.*

Çin, 7 Ekim 1950'den itibaren Doğu Tibet'e askerini sokarak Tibet'i işgal etmeye başlamış, ardından Tibet'i Çin'in himayesine sokan bir anlaşmayı 23 Mayıs 1951'de Dalai Lama'ya zorla imzalattırmışlardı. Tibet halkı ise Çin işgalini hiçbir zaman kabullenemediler. Bundan sonra Tibet'in güneydoğusundaki Kham bölgesinde yaşayan Khamba kabileleri Çinlilere karşı gerilla savaşına giriştiler. Khambaların beş-altı yıl süren mücadeleleri, on binlerce kayıp vermeleri dolayısıyla 1958 yazında kötüye gitmeye başladı. Khambalar kitleler halinde Dalai Lama'nın bulunduğu başkent Lhasa'ya akın etmeye başladılar ve Dalai Lama'ya sığındılar.

Khambaların mücadelesi sırasında Çin, bu ayaklanmayı Dalai Lama'yı kullanarak bastırmak istedi. Fakat Dalai Lama hiçbir zaman kendi halkına cephe almadı. Khambaların başkente akın ederek Dalai Lama'ya sığınmaları ve 10 Mart 1959'dan itibaren Lhasa'da Çin aleyhtarı gösterilere başlamaları üzerine, Çin kuvvetleri 17 Mart 1959'da Dalai Lama'nın sarayını topa tuttu. Fakat Dalai Lama, ailesi ile birlikte saraydan kaçarak 31 Mart'ta Hint

sınırlarından içeri girmeyi başardı ve 25 Nisan'da Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Assam eyaletinin başkenti Tezpur'a ulaştı. Bu durum, Çin için büyük bir prestij kaybı anlamına geliyordu. Ancak artık Tibet tam anlamıyla Çin'in bir eyaleti haline geldi.

31 Temmuz: *İspanya'da ETA (Euskadi Ta Askatasuna: Bask Ülkesi ve Özgürlüğü) adı verilen ayrılıkçı Bask hareketi kuruldu.*

ETA'nın temelleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında İspanya'nın bağımsızlık dönemindeki gelişmelere dayanmaktadır. Başlangıçta ekonomik nedenlerle başlayan hareket, zamanla ayrılıkçı bir yapıya büründü. 1831 yılında Bask bölgesinde "Foral" olarak adlandırılan ve bazı ayrıcalıklar taşıyan anlaşma ile özerk bir yapı oluşturuldu, fakat bu yapının değiştirilmesi, bağımsızlık mücadelesinin başlangıcını teşkil etti.

Dört İspanyol, üç Fransız eyaletinden oluşan Bask bölgesinde, Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda bağımsız, sosyalist ve birleşmiş bir Bask devletinin kurulmasını amaçlayan ETA örgütü; 1953 yılında Bilbao kenti Deusto Üniversitesi öğrencilerinden bir grup tarafından kurulan "Ekin Hareketi" isimli örgütten 31 Temmuz 1959 tarihinde ayrılan bir grup tarafından kuruldu. Bu tarihten itibaren Madrid Üniversitesi'nde solcu öğrenciler tarafından gerilla üniteleri oluşturuldu; her biri ortalama 200'er öğrenciden meydana gelen bu üniteler, polislerle vur-kaç şeklinde çatışmaya girmeye başladılar.

İspanya'nın Bask bölgesinde bölgesel hareketi savunan ETA'nın yapmış olduğu şiddet olayları karşısında İspanya Hükümeti olağanüstü hal ilan etti ve yakaladığı teröristleri askerî mahkemelerde ağır cezalara mahkûm etti. Örgüt, 1962-65 yılları arasında dört kez genel kurul topladı ve siyasî gelişimini tamamladı.

ETA örgütü, 1968 yılına kadar İspanya için potansiyel bir tehdit unsuru olmaktan öteye gidememişken, ilk planlı cinayetini 2 Ağustos 1968'de Komiser Manzanar'ı öldürerek gerçekleştirdi. Bu cinayet karşısında Franco yönetimi ETA'ya karşı çok sert tedbirler aldı.

Franco Hükümeti'nin Bask bölgesinde yaşayan herkesi düşman olarak görmesi ve baskı uygulaması, ETA ile Bask Milliyetçi Partisi (PNV)'nin taraftarlarını işbirliği yapmaya sevk etti ve iki milliyetçi akımın rejime karşı birlikte harekete geçmesine sebep oldu. 1968-76 yılları arasında, Franco

döneminde 1939 yılından 1975 yılına kadar Bask dilinin yasaklanması ve Bask bölgesinde alınan güvenlik önlemlerinin arttırılmasına rağmen terör olaylarında önemli bir değişiklik meydana gelmedi. 1976'da çıkarılan genel af ve 1979'da Bask bölgesine kısmi özerklik tanınmasını müteakip, 1978-79 yıllarında terör olayları en yüksek seviyeye ulaştı.

ETA mensuplarına dış destek sağlayan Fransa ile 1984 yılında terörizmle mücadele işbirliği anlaşması yapılması ve 1992 yılında yapılan ortak operasyon ile ETA'nın 30 kişilik eylem komitesinin ele geçirilmesi sonucu dış desteğin kesilmesi ve 1990'lı yıllarda ETA'nın Fransa'daki liderinin tutuklanması, halkın ve basının destek vermemesi, Sovyetler Birliği'nin dağılarak Marksist-Leninist ideolojinin çökmesi, ETA'nın 16 Eylül 1988'de süresiz ateşkes ilan etmesi⁶⁶ ve örgütün taktik değiştirerek siyasallaşma sürecini başlatması sonucu olaylarda önemli azalmalar meydana geldi.

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli çatışma ve eylemlere sahne olan bölgede yaşayanlara çeşitli ayrıcalıklar verilmesine rağmen (özerk bölge, eğitim, TV yayını vs), sürekli olarak yeni taleplerde bulunarak çeşitli şekillerde eylemlerini sürdürdüler.

21 Ağustos: Hawaii ABD'nin 50. eyaleti oldu.

Nisan 1898'deki İspanya-Amerika savaşı, Amerika'nın Pasifik'teki yayılmasını da hızlandırdı. Aralık 1899'da İngiltere, Almanya ve Amerika arasında imzalanan bir anlaşmayla Samoa adaları bu üç devlet tarafından paylaşılmıştı. Yine savaş sırasında Amerika, Hawaii adalarını da ilhak etti. Japonya'nın bu adalara fazla ilgi göstermesi, Amerika'yı endişelendiriyordu. Ayrıca Hawaii'de 25.000 kadar Japon vardı. Japonya'nın 1895'te Çin'i yenerek Uzakdoğu'da ve Pasifik'te bir kuvvet olarak belirmesi, Amerika'yı iyice korkutmuştu. Amerika'nın Uzakdoğu ile ilgisinin ve bu bölgedeki faaliyetlerinin artması da, Hawaii'nin stratejik önemini giderek arttırmaktaydı. Bu faktörler, Amerika'nın Hawaii'yi ilhak kararını kesinleştirdi. Hawaii ile 1897 Haziran'ında ilhakı sağlayan bir anlaşma yapıldıktan sonra, 1898 Ağustos'unda Hawaii adaları resmen Amerika'nın egemenliği altına girdi. Hawaii Hükümeti, Japon göçmenlerin akını dolayısıyla Japonya'dan korkmuş ve Amerika'nın kanadı altına girmeyi tercih etmişti. Bunun üzerine

⁶⁶ ETA, "Bağımsızlığa ve Bask bölgesinin Fransa ve İspanya'daki topraklarının birleştirilmesine giden yolu açmak" için süresiz ateşkes ilan etti.

Amerikan Kongresi 30 Nisan 1900'de Hawaii'ye "ülke" (Territory) statüsü tanıdı.

Hawaii'nin ülke statüsü kazanmasından sonra bu takımadalar ve özellikle Pearl Harbor, ABD Deniz Kuvvetleri'nin Pasifik donanması için önemli bir üs konumuna geldi. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmesine sebep olan Japon saldırısı 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor üssüne gerçekleşti. Bundan sonra adalar, yoğun bir askerî faaliyetin ve Pasifik savaşlarının merkezi oldu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında adalarda özerklik yanlıları da birtakım faaliyetlerde bulundular, ancak bu hareketleri başarısızlığa uğradı. ABD, Pasifik havzasında kendisi için oldukça stratejik bir konumda bulunan Hawaii Adaları'nı 21 Ağustos 1959'da 50. eyaleti olarak kabul etti.

21 Ağustos: *Irak'ın Bağdat Pakti'ndan çekilmesiyle Pakt, Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO)'na dönüştü.*

14 Temmuz 1958'de Irak'ta krallık rejimine karşı bir ihtilal meydana gelmiş ve ülkede cumhuriyet kurulmuştu. Irak'ta kurulan cumhuriyet yönetimi, hemen Sovyetler Birliği ile kesilmiş olan diplomatik ilişkileri yeniden kurdu ve Birleşik Arap Cumhuriyeti⁶⁷ ile de 18 Temmuz 1958'de karşılıklı savunma antlaşmaları imzaladı.

Bundan sonra Irak, 24 Mart 1959'da Bağdat Pakti'ndan resmen çekildi. Böylece Ortadoğu bölgesinde yeni bir durum meydana geldi. Bunun üzerine Bağdat Pakti'na yeni bir şekil verilerek Paktın adı değiştirildi ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) haline dönüştürüldü; merkezi Ankara'ya taşındı.

CENTO, faaliyetlerinin yönünü daha ziyade üyeler arasındaki ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine çevirdi ve bunda da başarı elde etti. Öte yandan Bağdat Pakti'nın geçirdiği bu nitelik değişikliği, ABD'yi paktın bu yeni şekliyle çok daha yakından ve sıkı bir işbirliğine yöneltti.

1 Aralık: *12 devlet arasında, hiçbir devletin Antartika üzerinde egemenlik iddiasında bulunamayacağını belirten Antartika (Güney Kutbu) Antlaşması imzalandı.*

⁶⁷ Mısır ile Suriye'nin birleşmesinden meydana gelen Birleşik Arap Cumhuriyeti için bakınız: 1 Şubat 1958 tarihi

Antartika Antlaşması, ABD'nin teklifi üzerine 15 Ekim-30 Kasım 1959 tarihleri arasında Washington'da yapılan "Antartika'da Uluslararası Bilimsel İşbirliği Konferansı"nda hazırlandı. Konferansa, Antartika'da bilimsel araştırma yapan 11 devlet (ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa, Japonya, Norveç, Şili, Belçika, Avustralya, Arjantin ve Yeni Zelanda) ile burada "bilimsel üssü" bulunan Güney Afrika Birliği katıldı.

Konferans sonunda 1 Aralık 1959'da 12 devlet arasında 30 yıl süreli bir antlaşma imzalandı. Antartika (Güney Kutbu) Antlaşması'na göre 60. Güney Enlem ile Güney Kutbu noktası arasında kalan alanın askerî maksatlarla kullanılması, asker ve silah bulundurulması, nükleer deneme yapılması, nükleer silah stoku yapılması ve her türlü nükleer patlayıcı ve radyoaktif kalıntı dökülmesi yasaklanıyordu. Hiçbir devlet Antartika üzerinde egemenlik iddia edemeyecek ve Antartika ancak barışçı maksatlarla kullanılacaktı. Ayrıca taraflar, bölge üzerindeki toprak iddialarını ve anlaşmazlıklarını dondurmaya ve 5 milyon mil karelik bir alanda uluslararası bir denetim sisteminin kurulmasını kabul ediyorlardı. Antlaşma 23 Haziran 1961'de yürürlüğe girdi.

Bu antlaşma, nükleer denemelerin yasaklanması konusunda bir ilk adım olması dolayısıyla önemlidir. Ancak "nükleer eşitliğin" henüz tam olarak gerçekleşmemiş bulunması, daha kapsamlı anlaşmaların yapılmasına engel oluyordu. Bu sırada ABD nükleer üstünlüğünü sürdürmeye, Sovyetler Birliği ise bu silahları siyasal ödünler koparmak için bir şantaj aracı olarak kullanmaya çalışıyordu.

1 Ocak: *Kamerun bağımsızlığını kazandı.*

Sömürgecilğe karşı olan mücadeleler her tarafta başarıya ulaşmaktaydı. Bu yüzden Fransız yönetimi altındaki bu toprakların da süratle kendi geleceklerine egemen olacakları ortadaydı. Bundan dolayı eski Fransız sömürgelerinin büyük çoğunluğu bağımsızlıklarını barışçı yollardan elde ettiler. Uluslararası durum da buna uygundu.

1 Ocak 1960'ta dünya kamuoyunun baskısı ve Birleşmiş Milletler'in kararıyla Kamerun'daki vesayet rejimi sona erdirildi ve bu sömürgeye bağımsızlık verildi.

Ancak bu bağımsızlık, Fransız yönetimi altında Birleşmiş Milletler vesayet sistemine bağlı olan Doğu Kamerun'a verilmişti. Batı Kamerun ise, İngiliz yönetiminde bir vesayet bölgesi olup, İngiltere'nin Nijerya sömürgesine bağlanmıştı. Nijerya, Ekim 1960'ta bağımsızlığını kazandıktan sonra, Batı Kamerun'un kuzey ve güney kısımlarında Birleşmiş Milletler kararıyla Şubat 1961'de bir plebisit yapıldı. Kuzey Kamerun halkı Nijerya ile Güney Kamerun halkı da eski Fransız sömürgesiyle birleşme isteğini belirtti. Böylece 1 Ekim 1961'de Kamerun Federal Cumhuriyeti kuruldu. Bu federasyonun iki parçası Doğu Kamerun (eski Fransız sömürgesi olan Kamerun Cumhuriyeti) ve Batı Kamerun (eski İngiliz sömürgesinin güney kısmı) olarak adlandırıldı. Her iki bölge de otonomiye sahip oldular ve kendi hükümeti ve yasama meclislerini kurdular.

4 Ocak: *Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere tarafından AET'nin kuruluşunu müteakip Stockholm Konvansiyonu ile kuruldu.*

Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere tarafından 4 Ocak 1960'ta AET'nin kuruluşunun müteakip Stockholm Konvansiyonu ile Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) kuruldu. 1986'da Finlandiya,

1970'te İzlanda Birliğe dahil oldular. Buna karşılık İngiltere ve Danimarka 1972'de; Portekiz 1985'te; Avusturya, Finlandiya ve İsveç de 1995 yılında Birlikten ayrılarak Avrupa Birliği'ne katıldılar.

EFTA üç alanda faaliyet göstermektedir. Bunlar;

1. Stockholm Sözleşmesi esasları doğrultusunda EFTA ülkeleri arasındaki ilişkileri düzenlemek ve takip etmek.
2. AB üyesi olmayan üçüncü ülkelerle ilişkileri geliştirmek.
3. Avrupa Ekonomik Alanı çerçevesinde AB ile ilişkileri geliştirerek AB pazarına iştirak etmek.

İşbirliği, bir gümrük birliği oluşturmaktan öte “dört özgürlük” olarak adlandırılan kişi, hizmet, sermaye ve mal dolaşım serbestisi ve rekabet kurallarının geçerli olduğu tek bir Pazar oluşturulmasına dayandırıldı. Birliğin amacı; Batı Avrupa’da gümrük vergileri ve eş etkili vergiler, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler ve ticaret üzerindeki diğer engellerin ortadan kaldırılması ile dünya ticaretinin serbestleştirilmesine öncülük etmek olarak ifade edildi. Birlik üyesi ülkeler, AB ile olan ilişkilerini Avrupa Ekonomik Alanı vasıtasıyla düzenlemenin yanı sıra, ticaretle doğrudan ilişkili olmayan araştırma-geliştirme, çevre, eğitim ve öğretim gibi alanlarda Avrupa Konseyi programlarına iştirak ettiler. Ayrıca aralarında Türkiye’nin de bulunduğu AB üyesi olmayan 15 devlet ile serbest ticaret anlaşmaları yaptılar.

Birliğin organları;

1. EFTA Konseyi: Serbest Ticaret Bölgesi’nin işleyişinden sorumludur ve yılda en az iki kere toplanmaktadır.
2. Komiteler: Konseye çalışmalarında yardımcı olmaktadır. (Ekonomik Komite, Ticaret Uzmanları Komitesi, Kaynak Kuralları ve Gümrük Komitesi, Ticarete Teknik Engeller Komitesi, Bütçe Komitesi, Hesap Uzmanları Kurulu, Portekiz Fonu Komitesi)
3. Danışma Komitesi ve Parlamenterler Komitesidir.

AB’ye nazaran çok daha sade bir yapıya sahip ve etki alanı sınırlı olan EFTA, uluslararası bir yapıya sahiptir. Diğer ülkelere uyguladıkları politikalarda bağımsız olan EFTA ülkeleri, sadece ticarî birliği amaçladılar ve ulusal niteliklerini korumaya özen gösterdiler; üye ülkelerin de malî politikalarına mümkün olduğunca az müdahalede bulundular. EFTA için geçerli olan

tek ve en önemli kural, karşılıklı ticaretteki tüm engellerin ortadan kaldırılmasıdır.

27 Nisan: *Afrika ülkelerinden Togo bağımsızlığını kazandı.*

Dünya kamuoyunun baskısı ve Birleşmiş Milletler'in kararıyla Fransa 27 Nisan 1960'ta bu ülkeye de bağımsızlığını vermek durumunda kaldı ve vesalet rejimi sona erdirildi.

Bağımsızlıktan hemen sonra ülkenin siyasal hayatına, geniş topraklara sahip olan Ewe kabilesine dayanan Togo Birlik Partisi hâkim oldu. Bundan sonra Togo, Fransa ile birtakım anlaşmalar yaptı ve ülke malî bakımından Fransa'nın kontrolüne girdi.

1 Mayıs: *Adana İncirlik üssünden kalkan U-2 Amerikan casus uçağının Sovyet topraklarına girdiği sırada düşürülmesi, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirdi.*

Sovyetler Birliği'nin 1957 yılında Sputnik füzesini fırlatmasıyla ele geçirdiği stratejik üstünlüğe karşılık ABD, Sovyet topraklarını uzaktan kontrol edebilmek maksadıyla U-2 casus uçaklarını geliştirdi. 30.000 metre yüksekliğe çıkabildiği için radarlara yakalanmayan ve bu yükseklikten net fotoğraflar çekebilen U-2 uçakları, havada 7,5 saat kalabilmekte, 3.000 mil mesafeye kadar uçabilmekte ve motor arızalarında 300 mil süzûlebilmekteydi. U-2 casus uçakları İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye'de konuşlu bulunmaktaydı.

1 Mayıs 1960 günü Adana'daki İncirlik hava üssünden havalanıp Pakistan'da Peşaver üzerinden Sovyet hava sahasına girdikten bir süre sonra motorlarının arıza yapması dolayısıyla alçalmak zorunda kalan U-2 uçağı Sovyet radarlarına yakalandı ve düşürüldü; pilot sağ olarak kurtuldu. Amerikan Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA), 3 Mayıs 1960 günü yaptığı açıklamada, kendilerine ait bir meteorolojik araştırma uçağının 1 Mayıs sabahı İncirlik üssünden havalandıktan sonra Van Gölü üzerinde pilotun oksijen problemi ile karşılaştığını, kendisinden bir daha haber alınamadığını ve uçağın Van Gölü üzerinde düşmüş olabileceğini açıkladı. NASA daha sonra yaptığı açıklamalarda bu uçağın silahsız bir meteoroloji uçağı olduğunu bildirdi. 5 Mayıs'ta Sovyet lideri Kruşçev, yaptığı açıklamada bir Amerikan uçağının düşürüldüğünü söyledi. NASA bu uçağın kaybolan meteoroloji uçağı

1960

olabileceğini belirtti. Bunun üzerine Sovyet Hükümeti 6 Mayıs'ta ABD'ye bir nota verip düşürülen uçağın pilotunun ellerinde olduğunu ve aradıkları pilotun bu olup olmadığını sordu. Pilotun ele geçirilmesi uçağın gerçek mahiyetini ortaya koyuyordu. Bu durum karşısında Amerikan Dışişleri Bakanlığı 7 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, gerçeği itiraf etmek zorunda kalarak, U-2 uçağının bir casus uçağı olduğunu bildirdi. Sovyetler Birliği aynı gün Amerika'yı ağır bir şekilde suçlayan açıklamalarda bulundu. Berlin buhranını görüşmek üzere Paris'te bulunan Kruşçev, bu olay üzerine zirveye katılmadı; Sovyet-Amerikan ilişkileri iyice gerginleşti.

Sovyetler daha sonra ABD ile ilişkilerini tekrar yumuşatmak için pilotu 10 Şubat 1962'de serbest bıraktılar.

U-2 uçağının Adana'dan kalkması ve Amerika'nın casusluk faaliyetlerine Türkiye'nin destek vermesi dolayısıyla Sovyetler Birliği Türkiye'yi suçladı. Fakat Türkiye verdiği cevapta, kendi hava sahası dışında sadece kendi uçaklarından sorumlu olacağını, bunun dışında kendi hava sahasından geçen başka uçaklardan dolayı sorumlu olamayacağını belirtti.

27 Mayıs: *Türkiye'de ordu yönetime el koydu. Yönetimin bundan böyle Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında Millî Birlik Komitesi'nde olduğu duyuruldu.*

14 Mayıs 1950 seçimleriyle 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti iktidara gelmişti. Daha o zamandan ordunun DP iktidarına karşı olumlu bir tavır takınmadığı ortadaydı. 1960 yıllarına gelindiğinde ise CHP ile DP arasındaki gerilim üst düzeydeydi. İnönü, DP'nin kalesi olan Ege'deki gezisi sırasında saldırıya uğradı ve Nisan 1960'ta Kayseri'de toplantı yapmasını önlemek için asker kullanıldı. İnönü geri dönmeyi kabul etmeyince askerler geri çekildi. DP 18 Nisan'da mecliste, muhalefetin faaliyetlerini soruşturmak için geniş yetkileri olan bir komisyon kurdu. Tamamen sertlik yanlısı DP üyelerinden oluşan bu komisyon, vardığı sonuçları üç ay içerisinde rapor edecek ve bu süre zarfında meclis dışındaki bütün siyasal faaliyetler yasaklanacaktı. Meclis tartışmalarının gazetelerde yayınlanması da yasaklanmıştı.

Tahkikat komisyonunun kurulması, İstanbul ve Ankara üniversitelerindeki hukuk profesörleri tarafından anayasaya aykırı olmakla suçlandı. Profesörlere karşı disiplin cezaları verilince, öğrenci gösterileri ve ayaklanmaları

oldu. Hükümet, öğrenci ayaklanmalarını bastırmak için asker kullanmaya karar verdi ve üniversiteler kapatıldı. Gösterilerin bastırılmasında askerlerin kullanılması, Harp Okulu öğrencilerinin Ankara’da 21 Mayıs’ta büyük bir sessiz yürüyüş yapmalarına yol açtı. 25 Mayıs’ta Menderes aniden, Meclis Tahkikat Komisyonu’nun çalışmalarının, tasarlanmış olan üç ay yerine bir ayda bitirilmiş olduğunu ve varılan sonuçların yakında açıklanacağını bildirdi. Bu komisyonun CHP ile ordu arasındaki olası ilişkileri soruşturmakta olduğu bilinmekteydi. Menderes’in bu açıklaması, ordu içinde memnuniyetsizlik yarattı.

Bütün bu gelişmelerden sonra 27 Mayıs 1960 sabahı saat 03.00’de askerî bir darbe olduğunu radyodan Albay Alparslan Türkeş okuduğu bir bildiriyle halka duyurdu. Bildiride; Türk Silahlı Kuvvetleri’nin “kardeş kavgasına meydan vermemek” ve “demokrasiyi içine düştüğü buhrandan kurtarmak” maksadıyla ülke yönetimine el koyduğu duyuruluyordu. Ayrıca darbenin tarafsızlığı da belirtiliyordu. Askerlerin yönetime el koymaları, Ankara ve İstanbul’da bir kısım halk, bilhassa öğrenciler ve aydınlar arasında büyük bir sevinçle karşılandı. Geniş halk kitleleri ise genelde sessiz kaldılar.

Darbe, yüzbaşı ve albay arasındaki rütbelere sahip genç subaylar tarafından planlanmış ve başına Kara Kuvvetleri eski komutanı Orgeneral Cemal Gürsel getirilmişti. Gürsel, darbeye başkanlık etmeyi kabul etmiş, fakat darbenin düzenlenişine ilişkin ayrıntılara karışmamıştı. Darbe başarıya ulaştığında İzmir’deki evinden Ankara’ya getirildi. Ordu, iktidarın bundan böyle Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki Millî Birlik Komitesi’nin elinde olduğunu duyurdu. Darbenin ertesi günü Gürsel’in Devlet Başkanı, Başbakan ve Millî Savunma Bakanı olduğu açıklandı.

Darbenin yapıldığı gün, İstanbul Üniversitesi’nden rektör Sıddık Sami Onar başkanlığında beş hukuk profesörü Ankara’ya getirildi ve kendilerine yeni bir anayasa hazırlama görevi verildi. Bu profesörler ertesi gün bir bildiri yayınladılar. Bu bildiride, DP Hükümeti’nin Tahkikat Komisyonları kurduğu için anayasaya aykırı davrandığı ve bu yüzden meşruiyetini yitirdiği ve bu sebeple askerî müdahalenin haklı olduğunu vurguluyordu. MBK da bu yorumu kabul edince ordu DP’yi doğrudan karşısına almış oldu ve 31 Ağustos’ta DP’nin çalışmaları durduruldu; 29 Eylül’de parti kapatıldı. Profesörler, 12 Haziran’da hem darbeyi hem de MBK’nın varlığına yasal bir dayanak sağlayan geçici bir anayasayı yayınladı. Darbe

sonra kurulan teknokratlar kabinesi ise, yalnızca bir yürütme organı olarak çalıştı; bütün önemli siyasal kararlar MBK tarafından alınıyordu. Daha sonra MBK içinde ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle Komite 13 Kasım 1962’de dağıtıldı ve içinde Alpaslan Türkeş’in de bulunduğu 14 kişi tasfiye edildi.⁶⁸

Hazırlanan yeni anayasa 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunuldu ve %61.7 ile kabul edildi. Eski yönetimin yargılanması ise 14 Ekim 1960’ta başladı ve 15 Eylül 1961’de bitti. Darbeye maruz kalan DP Hükümeti’nin Başbakanı Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye

⁶⁸ MBK başlangıçta 38 subaydan oluşuyordu (biri Eylül’de öldü ve yerine bir başkası alınmadı). Görünüşte Cemal Gürsel Komite’nin lideriydi. Ama gerçekte, devlet başkanının yardımcısı olan Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş, MBK’nın en nüfuzlu üyesiydi. 260 generalden 235’ini ve 5.000 kadar albay ve binbaşısı emekliye sevk eden 3 Ağustos kararını MBK’dan zorla çıkartanlar Türkeş’in grubuydu. Bu kişilerin emekliye sevk edilmelerinin nedeni, o kişilerin siyasal güvenilirliğinden kuşulanılmasıydı.

Ordudan sonra sıra üniversitelere geldi. Türkeş, meslektaşlarının nazarında kendi nüfuzu aşırı artınca, başbakanlık müsteşarlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı, böyle olduğu halde köktenci grup yine Ekim ayında 147 üniversite öğretim üyesini üniversiteden attıracak bir kararı zorla ve hızla geçirecek kadar güçlüydü. Ancak seçimlerde kullanılan ölçütlerin net olmaması, güçlü bir tepkiye yol açtı; bütün rektörler istifa ettiler. Bu akademik protestonun şiddeti, askeri liderleri şaşırttı ve bu kararı geri almak için hemen görüşmelere başlandı. Sonunda öğretim üyelerine kürsüleri iade edildi, ama bu ancak Mart 1962’de gerçekleşebildi. “Emekli İnkılap Subayları” (EMİNSU) derneğinde toplanan emekliye sevk edilmiş subayların, kendileri için de aynı şeyi elde etmek niyetiyle yaptıkları girişimler sonuçsuz kaldı.

Bu tasfiyelere karşı muhalefete rağmen, MBK içerisinde köktenciler, daha şiddetli bir planı Ekim ayında uygulamaya giriştiler. Açıkça Türkeş tarafından telkin edilmiş olan bu plan, “Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği” planıydı. Bu birlik, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, basın ve radyonun yönetimine el koyacak ve böylelikle ülkenin tüm kültürel hayatında totaliter bir nüfuz tesis edecekti. Hem sivil siyasetçilerin nazarında, hem de Orgeneral Cemal Gürsel dahil olmak üzere daha ılımlı MBK üyelerinin nazarında bu kadar çok fazlaydı. 13 Kasım 1962’de Gürsel beklenmedik şekilde, MBK’nın dağıtıldığını ve aralarında Türkeş’in de bulunduğu en bilinen köktencilerin 14’ünü dışta bırakan yeni bir MBK’ın kurulduğunu duyurdu. Geçici anayasa, MBK üyelerinin ağır suç haricinde görevden azledilemeyeceğini öngördüğü için 14’ler MBK’dan bu karmaşık yöntemle atılmışlardı. 14’ler yurtdışındaki Türk büyükkelçiliklerine atase olarak atanarak ülkeden uzaklaştırıldılar.

Bakanı Hasan Polatkan idama mahkûm edildiler ve idam kararları infaz edildi.⁶⁹

20 Haziran: *Afrika ülkelerinden Senegal ve Mali bağımsızlıklarını kazandı.*

Kamerun ve Togo'nun ardından Fransız sömürgesi olan bu iki ülkeye de 20 Haziran 1960'ta bağımsızlıkları verildi.

1960'ta siyasal bağımsızlıktan hemen sonra eski Fransız Sudan'ı ile Senegal bir araya gelerek Mali Federasyonu'nu kurdular. Ne var ki bu federasyon Haziran 1960'a kadar yaşayabildi ve Senegalli liderler birlikten ayrıldılar. Federasyonun bölünmesinden bir ay sonra eski Fransız Sudan'ı Mali Cumhuriyeti adını aldı.

Mali Cumhuriyeti'nde Ulusal Meclis yeni bir anayasa kabul ederek devletin "bölünmez, demokratik, laik ve sosyal" olduğunu ilan etti; herkesin köken, ırk ve dinleri ne olursa olsun kanun önünde eşit olduğunu vurguladı.

26 Haziran: *Malagazi (Madagaskar) bağımsızlığını kazandı.*

1896'da Madagaskar adasına hâkim olan Fransa'ya karşı ilk tepki, 1919 yılında başladı. 1925 yılında geniş çaplı grevler yapıldı, gösterilerde bağımsızlıktan söz edildi. 1936 yılında bir Ulusal Malagazi Cephesi kampanyası başlatıldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında halkın çektiği büyük sıkıntılar karşısında Fransa, yerlilere birtakım haklar verdi, temsili meclis kurdu. 1946'da kurulan Malagazi Demokratik Hareketi, parlamenter hükümet ve demokratik reformlar istedi. Bu istekleri ve birleşmeleri engellemek amacıyla sömürge yönetimi, 1947'de silaha başvurdu ve büyük katliamlar yaptı. Bu savaşta yerliler yenilmişse de 1950'li yıllarda kurulan örgütler ve sendikalar mücadeleyi sürdürdüler. Bunun üzerine Fransızlar taviz verme gereğini duydular ve yerlilere sınırlı birtakım siyasal haklar tanıdılar. Ancak bu, yerlileri tatmin etmekten uzaktı. Yeni kurulan Madagaskar Bağımsızlık Kongresi, tam kurtuluş için mücadeleyi atıldı. Adanın bağımsızlığı ve Fransız Birliği'nden çıkılması istendi. Bu baskıların sonucunda Şubat-Mart 1960'ta Fransızlarla yapılan görüşmelerde, Fransız Birliği içinde ba-

1960

⁶⁹ Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın yargılanmaları ve idam kararlarının infazı için bakınız: 17 Eylül 1961 tarihi

ğımsızlık noktasında anlaşma sağlandı. Madagaskar 26 Haziran 1960'ta bağımsızlığını kazandı.

2 Nisan 1960 tarihli Fransız-Malagazi işbirliği anlaşmalarıyla Madagaskar ekonomisi, Fransa'nın kontrolü altında kalmaya devam etti.

Dış politikada Malagazi Cumhuriyeti, Afro-Malagazi Birliği'ni gerçekleştirdi. Batı'ya (özellikle Fransa'ya) dönük ülkelerle özel ilişkiler kurdu.

30 Haziran: *Afrika ülkelerinden Zaire (Kongo) bağımsızlığını kazandı.*

1908 yılında Belçika kolonisi olan Kongo'da (bugünkü Zaire), Belçika sömürüsüne karşı ilk tepkiler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktı. 1921 yılında Kongolu bir Protestan papazı, Kongo'nun Kongolulara ait olduğunu söyleyerek, halktan vergi vermemelerini ve başkaldırmalarını istedi. Çıkan ayaklanmalar 1923'te zor bastırıldı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kongolu askerler isyan ettiler. Savaştan sonra kurtuluş mücadelesi daha da hızlandı, silahlı başkaldırıları ortaya çıktı. Belçika, 1946'da işçilere sendika kurma hakkını tanıdı. 1950'li yılların ortalarında siyasal bağımsızlıktan söz eden siyasal partiler kuruldu. Eylül 1958'de eyleme geçen Kongo Ulusal Hareketi ülke çapında bir rol oynadı. Nisan 1959'da kurulan Kongo İşçileri Ulusal Birliği bağımsızlıktan söz etti. Bütün bunlara karşılık Belçika, çeşitli tedbirler aldıysa da, bu tedbirler boşa çıktı. Kongo ve Belçika delegeleri, ülkenin geleceğini konuşmak üzere Ocak-Şubat 1960'ta Brüksel'de toplandılar. Tartışmalı geçen toplantı sonunda bağımsızlık tarihi 30 Haziran 1960 olarak belirlendi ve 30 Haziran 1960'ta Zaire (Kongo)'nin bağımsızlığı ilan edildi.

1960

1 Temmuz: *Somali bağımsızlığını kazandı.*

İngiliz, Fransız ve İtalyan sömürgeciliği karşısında üçe bölünen Somali topraklarında sömürgeci güçlere karşı mücadele, İkinci Dünya Savaşı yıllarında hızlandı. 5 Mayıs 1943'te kurulan Somali Gençlik Kulübü (daha sonra kurumu), tüm Somalilileri birleştirmek için büyük bir mücadele verdi. Bu mücadeleye daha sonra kurulan siyasî partiler ve sendikalar da katıldı. Sonunda İtalyanlar kendi bölgelerinde bir Yasama Meclisi'ne ve yerli hükümete razı oldular.

Somalililerin İtalyan bölgesindeki başarıları, İngiliz Somalisi'ni de etkiledi ve 1957'de orada da bir Yasama Meclisi kuruldu. Birleşmiş Milletler Genel

Kurulu'nun Aralık 1959'da aldığı bir karara göre, Somali'ye 1 Temmuz 1960'tan itibaren bağımsızlık verilmesi kararlaştırıldı. Somali Ulusal Cemiyeti ve Birleşmiş Somali Partisi, İngiliz Somalisi'nin bir an önce bağımsızlığına kavuşarak öteki Somalilerle birleşmesini istiyordu. Yeni Yasama Kurulu 6 Nisan 1960'ta İtalyan Somalisi'yle birleşme kararı aldı.

İngiliz Somalisi 20 Haziran 1960'ta, İtalyan Somalisi de 1 Temmuz 1960'ta bağımsız olduktan sonra birleşerek Somali Cumhuriyeti'ni kurdular.

Yeni Somali Cumhuriyeti kurulduktan sonra, bağlantısız bir siyaset güdeceğini açıkladı. Doğu ve Batı Bloku ülkeleriyle ilişkiler geliştirdi. Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler'e katıldı.

12 Temmuz: *Kongo (Zaire)'da bölgesel güvenlik kuvvetleri isyan edince, Belçikalılar kendi vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak gerekçesiyle Kongo'ya asker gönderdiler.*

30 Haziran 1960'ta Kongo (Zaire) bağımsızlığını kazandıktan sonra, Force Publique diye adlandırılan bölgesel güvenlik kuvvetleri isyan edince, Belçikalılar kendi vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak gerekçesiyle 12 Temmuz 1960'ta Kongo'ya asker gönderdiler. Bir gün önce de Tshombe, zengin Katanga bölgesinin yeni cumhuriyetten ayrıldığını ilan etmişti. Kongo Cumhurbaşkanı Kasavubu, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'e çektiği telgrafta, Belçika'nın 29 Haziran 1960 tarihli dostluk antlaşmasını ihlal ettiğini bildirdi ve askerî yardım talep etti. Güvenlik Kurulu 14 Temmuz 1960 tarihli kararıyla; Belçika'nın Kongo'daki askerlerini derhal geri çekmesini istedi ve Kongo ulusal kuvvetleri, sorumluluklarını yükleneyecek duruma gelinceye kadar Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ni Kongo Hükümeti'ne yardımda bulunmakla yetkili kıldı. Belçika kuvvetlerinin çok yavaş geriye çekilmeleri karşısında Kongo Hükümeti 17 Temmuz'da Birleşmiş Milletler'e bir ultimatoma göndererek, Belçika kıtaları iki gün içinde çekilmediği takdirde, Kongo'nun Sovyetler Birliği'nden yardım isteyeceğini bildirdi. Birleşmiş Milletler, 14 Temmuz tarihli kararı uygulamakta acele etmesini Belçika'dan istedi.

Birleşmiş Milletler'in 14 Temmuz tarihli kararı, Kongo'nun bütün topraklarında uygulanması gerekirken, Birleşmiş Milletler kuvvetleri Katanga'ya girmemişlerdi. Kongo Başbakanı Lumumba, Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin derhal Katanga'ya girmesini istedi. Katanga'nın bağımsızlığını ilan

eden Tshombe ise Katanga'ya girecek Birleşmiş Milletler kuvvetlerine karşı konulacağını ilan etti. Ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu 8 Ağustos'ta aldığı kararla, Belçika kuvvetlerinin Katanga'dan derhal çekilmesini ve Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin de Katanga'ya girmesini isteyen yeni bir karar aldı. Katanga'ya giriş bundan sonra gerçekleşti. Ancak Belçika kuvvetleri, Ağustos ayı sonuna kadar çekileceklerini açıklamalarına rağmen çekilmediler.

Bundan sonra Cumhurbaşkanı, Başbakan Lumumba'yı ve Hükümeti azletti ve Lumumba'yı Tshombe'ye teslim etti.

Kriz bu şekilde sürerken, Batılı devletlerin yeni hükümete verdikleri destekle 1963 başında Katanga'daki ayrılma girişimlerine son verildi; ancak bağımsızlıktan yana olan güçler de adamakıllı ezildiler.

1-3-5-7 Ağustos: *Afrika ülkelerinden Dahomey, Nijer, Yukarı Volta ve Fildişi Kıyısı bağımsızlığını kazandı.*

Fransa, Birleşmiş Milletler kararı ve dünya kamuoyunun baskısıyla bu ülkelerdeki vesayet rejimlerini sona erdirdi ve bu ülkelere bağımsızlıklarını verdi.

Dahomey'de; 1950'lerde bölgesel ve etnik farklılıklara göre kurulan siyasi partiler, 1960'a doğru bağımsızlık isteğinde birleştiler. 1 Ağustos 1960'ta bağımsızlık kazanıldıktan sonra ekonomik durum oldukça kötüydü ve partiler arasında siyasal mücadele sürüp gitmekteydi. 1961'de Fransa ile ekonomik ve askerî antlaşmalar yapıldı. Batı ile olduğu kadar Doğu Bloğu ülkeleriyle de ilişkiler kurdu.

Nijer'de; bağımsızlıktan önce ülkenin iki büyük partisi çetin bir siyasî mücadele içindeydi. 3 Ağustos 1960'ta bağımsızlık kazanıldıktan sonra 8 Kasım 1960'ta kabul edilen bir anayasa ile Başkan Hamani Diori'nin kişisel iktidarı kanunen sağlamlaştırıldı. Ekonominin oldukça kötü olduğu ülkede, siyasal güçlerin mücadelesi gizlice devam etti ve bazen açıktan çatışmalara dönüştü. 1961'de Fransa ile ekonomik ve savunma alanında bir takım antlaşmalar imzalayan Nijer, Federal Almanya ve İsrail ile ilişkiler kurdu. Afrika içi ekonomik işbirliği savunucularından olan Nijer, Afrika Birliği Örgütü'nün kurucuları arasında yer aldı.

Yukarı Volta; 5 Ağustos 1960'ta bağımsızlığını kazandıktan sonra, aynı yılın Kasım ayında başkanlık rejimine dayanan bir anayasa kabul etti.

Ekonomik bakımdan bir takım önemli sorunlarla karşı karşıya olan ülke, Nisan 1961’de Fransa ile “özel işbirliği ilişkisi” antlaşmalarını imzaladı. Mali ve Gine ile dostane ilişkiler kurdu. Ekonomik gidişin kötülüğünü eleştiren muhalefet partileri yasaklandı, kurulan güvenlik mahkemeleri, muhalifleri sık sık tutukladı.

Fildişi Kıyısı’nda 7 Ağustos 1960’ta bağımsızlığın kazanılmasının ardından kabul edilen bir anayasayla başkanlık sistemi benimsendi. 1961’de Fransa ile yaptığı antlaşmayla Fransa’ya dönük bir dış politika izledi. Diğer yandan Nijer ve Dahomey ile birlikte Bölgesel Savunma Konseyi’ne üye oldu, Afrika içi sorunlarda da aktif bir rol oynadı.

11-13-15-17 Ağustos: Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo (Brazzaville) ve Gabon bağımsızlıklarını kazandı.

Fransa, Birleşmiş Milletler kararı ve dünya kamuoyunun baskısıyla bu ülkelerdeki vesayet rejimini de sona erdirdi ve bu ülkelere de bağımsızlıklarını verdi.

Çad’da; 11 Ağustos 1960’ta elde edilen bağımsızlıktan sonra, 1962’de kabul edilen bir anayasayla Başkanı yedi yıl için, Ulusal Meclis üyeleri, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri ve yöresel soylular seçecekti ve Hükümeti de başkan kuracaktı. Ekonomik durumu oldukça kötü olan ve iktidardaki parti içinde ve dışında sürekli bir mücadelenin olduğu Çad, bağımsızlıktan sonra Fransa ile ekonomik ve askerî antlaşmalar yaptı ve yönetim mekanizmasında Avrupalı memurlar çalıştırmaya devam etti.

Orta Afrika Cumhuriyeti; 13 Ağustos 1960’ta bağımsızlığını kazandıktan sonra Fransa ile yaptığı ekonomik ve askerî işbirliği antlaşmalarıyla Fransa’nın kontrolüne girdi. Endüstrinin hemen hiç olmadığı ülkede on kadar büyük etnik grup vardır. Batılı devletlerle çok yakın ilişkiler kuran ülke, Doğu Bloğu ülkeleriyle de ilişkiler geliştirdi. Çad ve Kongo ile birlikte Orta Afrika Devletleri Birliği’ni kurdu.

Kongo (Brazzaville); 15 Ağustos 1960’ta bağımsızlığını kazanmadan önce Temmuz 1958’de Fransız Birliği çerçevesi içinde “otonom cumhuriyet” oldu ve Kongo siyasî partileri arasında bir iktidar mücadelesi başladı. Bağımsızlıktan sonra da devam eden mücadelede, Youlou yönetimine karşı birtakım hareketler ve ayaklanmalar oldu. Fransa ile işbirliği antlaşmaları ya-

pıldı. Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkiler geliştirdi ve Orta Afrika Gümrükler ve Ekonomik Birliği'ne üye oldu.

Gabon; 17 Ağustos 1960'ta bağımsızlığını kazandıktan sonra bağımsızlıktan önceki siyasal mücadele devam etti. İktidar, muhalefeti tasfiye hareketine girişti ve Fransa ile yakın ilişkiler geliştirdi. Afro-Malagazi Ortak Örgütü'nde aktif rol oynadı ve Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkiler kurmaya çalıştı. Irkçılık ve sömürgecilğe karşı tavrını korudu ve İsrail'in genişleme politikasını eleştirdi.

16 Ağustos: *Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası yürürlüğe girerek Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.*

Kıbrıs'ta, Zürih ve Londra Antlaşmaları gereğince 1959 Mart ayında geçici bir hükümet kuruldu. Aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti anayasa tasarısını, yönetimin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devredilmesini hazırlamak ve Londra Konferansı'nda alınan kararları uygulamaya koyabilmek için, son anlaşmaları düzenlemek üzere Londra ve Lefkoşe'de komisyonlar kuruldu.

Bir yıldan fazla çalışan komisyonlar, 1960 Temmuz ayı başlarında anayasa taslağını hazırladılar. Bunun üzerine İngiliz Parlamentosu 21 Temmuz 1960'ta, Kıbrıs'ın bir cumhuriyet olması ile ilgili kanun tasarısını kabul etti. 1960 Kıbrıs Kanunu adını taşıyan bu metne dayanarak Kraliçe tarafından 3 Ağustos 1960'ta "1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Emirnamesi" çıkarıldı. Buna göre Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe girecekti.

16 Ağustos 1960 günü anayasa metinleri, İngiltere adına Vali, Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük, Rum toplumu lideri Makarios ve ilgili devlet temsilcileri tarafından imzalanarak yürürlüğe girdi. Bu suretle 16 Ağustos 1960'ta Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi.

İttifak antlaşması gereğince aynı gün, Türk ve Yunan kuvvetleri Kıbrıs'a çıktı. İngiliz kuvvetleri de kendilerine bırakılan üslere çekildi. Böylece Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin kurulması ile yeni bir dönem başlamış oldu.

14 Eylül: *İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella hükümetlerinin ortak bir petrol üretim ve fiyat politikası izlemek üzere Bağdat'ta imzaladıkları bir anlaşmayla Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kuruldu.*

Süveyş bunalımı sonrası yeni petrol alanlarının da üretime geçirilmesi, petrol piyasasına bağımsız petrol şirketlerinin girmesi, Sovyetler'in komünist blok dışına ihracatını arttırması, dünya petrol piyasasında bir arz fazlalığı yarattı. Bu fazlalık petrol fiyatlarında önemli düşüslere neden oldu. Fiyatları düşmesi, petrol ihraç eden ülkelerin gelirlerinde önemli kayba neden olunca, üretici ülkelerin bir örgütte birleşmesiyle sonuçlanan mücadele başladı. İlk indirimi 1959'da varil başına 18 cent olarak British Petroleum yaptı. Arkasından 8 Ağustos 1960'ta Exxon'un, Ortadoğu petrolünün varil başına fiyatını 10 cent düşürmesi, petrol ihracatçısı ülkelerin 9 Eylül 1960'ta bir araya gelerek OPEC'i kurmalarına sebep oldu.

Petrol fiyatlarının düşürülmesinden en çok etkilenen ülkelerden biri Venezüella idi. Çünkü Venezüella petrolünün maliyeti Ortadoğu petrolüne göre oldukça yüksekti ve hem de Venezüella üretimini fazla arttıramıyordu. Bu nedenle fiyatların düşmesi bu ülkenin petrol gelirlerini oldukça düşürdü. 1959-60'da büyük petrol şirketlerinin petrol fiyatlarını düşürmesi üzerine Arap Petrol Kongreleri toplantılara başladı. İlk toplantı Nisan 1959'da Kahire'de yapıldı. Venezüella Petrol Bakanı Alfonso, Kahire'de Araplarla görüşmeler yaparak İran, Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır-Suriye), Suudi Arabistan, Kuveyt ve Irak devletleri arasında bir "Danışma Komitesi" kurulmasını sağladı. 8 Ağustos 1960'ta dünyanın en büyük petrol şirketi Exxon'nun ve diğer petrol şirketlerinin bir defa daha petrol fiyatlarını düşürmesi, petrol ihracatçısı ülkelerin birleşmesini hızlandırdı.

Petrol fiyatlarını tek yanlı olarak düşüren petrol şirketlerine ortak bir tavır almak üzere, Irak Petrol Bakanlığı tarafından Bağdat'ta bir toplantıya çağrılan Suudi Arabistan, Kuveyt, İran, Venezüella ve Irak temsilcileri 14 Eylül 1960'ta OPEC'i oluşturdular. Dünya petrol ihracatının %80'inden sorumlu olan bu ülkelerin kurduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), kuruluş toplantısında;

1. Fiyatları tek yanlı düşüren şirketlere karşı çıkılması.
2. Fiyatları eski düzeye çıkartmak için şirketler zorlanması.
3. OPEC üyesi ülkelerin, fiyatların düşmesini önlemek üzere üretimi düzenleyici bir sistem kurma çalışmaları yapılması kararlaştırıldı.

OPEC üyeleri, Ocak 1961'de Karakas'ta, Ekim 1961'de Tahran'da ikinci ve üçüncü konferanslarda bir araya gelerek örgütün yapısını ve çalışma esaslarını düzenleyen kuralları belirlediler. Bunlar; kararlar oybirliğiyle alınacaktır;

yeni üye olmak için elle tutulur ham petrol ihraç eden ve çıkarları örgüt üyesi ülkeler ile aynı doğrultuda bulunan bir devlet olmak gerekir; yeni üye kabulü üye devletlerin oybirliğiyle kararlaştırılacaktır.

Konferans, örgütün genel politikasını belirleme ve yönetim kurulunun rapor ve önerileri üzerinde karar alma yetkileriyle donatıldı. Yönetim Kurulu Başkanı aynı zamanda örgütün Genel Sekreteri olarak görev yapacaktı.

1961'den 1975'e kadar Katar, Libya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvator ve Gabon'un üyeliğe kabul edilmesiyle OPEC'in üye sayısı 13'e yükseldi. Dünya petrol ihracatının %85'ini bu ülkeler yapmaktadır.

Petrol fiyatlarının düşürülmesine karşı bir tepki olarak doğan OPEC, başlangıçtaki bu sınırlı amaçları ile pek başarılı olamadı. Zaman içinde ve yaklaşık on yıllık mücadele sonunda üretici ülkeler kendi petrolleri üzerindeki tasarruf haklarını şirketlere ve tüketici ülkelere kabul ettirdiler. Zaman içinde millileştirme hareketleri birbirlerini takip etti, katılmalar sonunda örgüt güçlendi ve üretici ülkelerin elinde çok etkili bir silah haline geldi.

Bunda ABD ve Avrupa'da kömür madenlerinin bırakılarak enerji üretiminde petrolün öne çıkmasının ve sanayileşmiş ülke ekonomilerinin en önemli enerji kaynağının petrol olmasının etkisi büyüktür.

1 Ekim: Nijerya bağımsızlığını kazandı.

Yirminci yüzyıla girerken İngiltere, Nijerya'nın işgalini tamamlamış olmasına rağmen, bu dönemde İngiliz işgaline karşı birçok protesto hareketi oldu. 1920'de ilk örgütlenmeler başladı, 1922'de bir anayasa yapıldı. 1933 yılında kurulan Lagos Gençlik Hareketi, 1936'da Nijerya Gençlik Hareketi adını alarak, ülkenin siyasal hayatında önemli bir rol oynadı. Bu örgüt, Nijerya için otonomi ve iç yönetimde serbesti istiyordu, ancak ülkeyi birleştiremedi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, ekonomik güçlükler ve çekilen sıkıntılar büyük bir huzursuzluk meydana getirdi, bu da halkı siyasal ve ekonomik bağımsızlık mücadelesinde birleştirdi. 1945'te ilk genel grev yapıldı, 1949'da halkla polis çatıştı. 1950-59 yılları arasında birçok grev ve hareketler oldu. Bu durum, İngilizlerin reformları hızlandırmasına sebep oldu. 1949-60 yılları arasında Lagos ve Londra'da yapılan konferanslarda İngilizler, Nijeryahlara yeni bazı siyasî ödünler vermek zorunda kaldı. Bu

arada Nijerya'da, farklı bölgelere ve değişik toplumsal temellere dayalı olan siyasî partiler kurulmaya başlandı.

1957'de başlayan yeni anayasa konferansında bütün partiler bağımsızlık istediler. İngiltere, birtakım taktikler ve geciktirme oyunlarından sonra 1 Ekim 1960'ta bağımsızlığa razı olmak zorunda kaldı. İktidar en büyük partiye verildi.

Yeni Nijerya Hükümeti'nin ilk işi İngiliz-Nijerya Savunma Antlaşması'nı feshetmek oldu. Daha sonra hükümet, askerî paktlar karşısında bağlantısız dış politika güdeceğini, iç düzenleri ne olursa olsun bütün ülkelerle dostane ilişkiler kurmaya çalışacağını, bağımsız Afrika devletleri birliğinin güçlenmesine gayret edeceğini ve kıtada sömürgeciliğin son kalıntılarının da kazınması için çaba sarf edeceğini açıkladı.

Nijerya, 1 Ekim 1963'te cumhuriyet oldu.

28 Kasım: *Afrika ülkelerinden Moritanya bağımsızlığını kazandı.*

Dünya kamuoyunun baskısı ve Birleşmiş Milletler'in kararıyla Fransa, bu ülkeye de 28 Kasım 1960'ta bağımsızlığını verdi ve vesayet rejimini sona erdirdi.

1961 anayasası Moritanya'ya başkanlık rejimini getirdi. Anayasa ayrıca, devletin "bölünmez, demokratik ve sosyal" bir cumhuriyet ve devletin dininin İslam olduğunu, inanç özgürlüğünün bulunduğunu, halkın oyuyla beş yıl için seçilen başkanın Müslüman olması gerektiğini, devlet başkanının aynı zamanda hükümet başkanı da olduğunu ve hükümet başkanının meclisle birlikte anayasayı değiştirme yetkisinin bulunduğunu belirtiliyordu.

Moritanya, 1961'de imzaladığı antlaşmalarla Fransa ile özel ilişkiler kurdu. Antlaşma, ülkede Fransız askerlerinin bulunmasını, Fransa'nın bu devletin silahlı kuvvetlerini, ekonomisini ve maliyesini denetlemesini öngörüyordu.

Moritanya Fas ile iyi ilişkiler kuramadı.

Aralık: *Orta Amerika ülkelerinden Guatemala, El Salvador, Honduras ve Nikaragua, imzaladıkları bir anlaşmayla Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM)'nı kurdular.*

Orta Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınmasını, serbest ticaret ve ekonomik bütünleşme yoluyla sağlamak amacıyla Guatemala, El Salvador, Honduras ve Nikaragua arasında Aralık 1960'ta imzalanan Orta Amerika Ekonomik Bütünleşme Genel Antlaşması'yla kurulan örgüte Temmuz 1962'de Kosta Rika da katıldı.

1961'de yürürlüğe giren CACM'ın merkezi El Salvador'un başkenti San Salvador'dadır. Üye ülkelerin ekonomiyle ilgili bakan ve bakan yardımcılarından oluşan çeşitli komisyonları, maliye bakanlarıyla merkez bankaları başkanlarından oluşan bir komisyonu ve daimî sekreterliğin bulunduğu örgütün üyeleri arasında 1966 Haziran'ına kadar ticaretin serbestleştirilmesi öngörüldü. Sanayi, konut ve turizm projelerini finanse etmek için Orta Amerika Ekonomik Bütünleşme Bankası kuruldu. 1964'te ise beş ülkenin merkez bankaları, ortak para birimi yaratmak için çalışma kararı aldı.

Orta Amerika ülkelerinde sanayi yatırımlarının yapılmasını ve bu ülkelerin ekonomilerinin çeşitlendirilmesini amaçlayan CACM, beklentileri karşılayacak ölçüde başarılı olamadı. Üye ülkeler arasında işgücünün serbest dolaşımı konusunda anlaşma sağlanamadığı gibi, Honduras'ta yaşayan El Salvadorlu işçilere kötü davranıldığına ilişkin haberler üzerine San Salvador birlikleri 3-29 Temmuz 1969'da tartışmalı bir futbol maçı nedeniyle Honduras'a girdiler; birlikler 29 Temmuz'da Honduras'tan ayrıldılar. Diğer yandan tarımsal ürünlere ilişkin bir ortak pazar anlaşmasının imzalanamaması ve karşı karşıya kalınan öteki sorunlar nedeniyle 1969'da Nikaragua, 1970'te de Honduras Orta Amerika ülkelerinden yapılan ithalata yeniden gümrük vergisi koydular. 1972 yılında CACM, işbirliği alanlarını genişletmek amacıyla yeni bir Orta Amerika Ekonomik Topluluğu anlaşması taslağı hazırladı. Örgüt, 1980 ortalarından başlayarak üye ülkelerdeki siyasal istikrarsızlık, şiddet olayları ve sınır çatışmaları nedeniyle etkisini kaybetti.

14 Aralık: *Paris'te imzalanan bir konvansiyon ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kuruldu.*

1948'de ABD'nin desteği ve teşvikiyle kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (EEC)'nün yerini almak üzere ve sanayileşmiş Batılı ülkelerin işbirliği ihtiyacının bir ürünü olarak 14 Aralık 1960'ta Paris'te imzalanan bir konvansiyon ile kurulan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nün

ilk üyeleri; ABD, Kanada, Avusturya, İngiltere, Belçika, Danimarka, Federal Almanya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, İspanya, Türkiye ve Yunanistan'dır. Kuruluşa 1964'te Japonya, 1969'da Finlandiya, 1971'de Avustralya katıldı. Yugoslavya, OECD çalışmalarına özel bir statüyle katılmakta, örgüt çalışmalarında Avrupa Toplulukları Komisyonu da yer almaktadır.

Sanayileşmiş Batılı ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi için kurulan OECD; IMF ve GATT gibi özel bir merkezi işleve (uluslararası parasal işbirliği ve denetimi ya da ticaretin serbestleştirilmesi gibi) sahip değildir. Daha çok bir forum karakteri taşımaktadır. Üye hükümetlere politika oluşturmada yardımcı olmak ve bu politikaları koordine etmek, OECD bölgesinde ekonomik ve toplumsal kalkınmayı geliştirmek, ülkelerin kalkınması için üyelerinin çabalarını hızlandırıp uyumlu hale getirmek amaçlarını taşımaktadır.

Siyasî bakımdan Batı'nın ve Avrupa'nın bir parçası saydıkları için Türkiye, Yunanistan ve Portekiz'in büyümeyi, üye olmayan ülkelere kalkınmanın teşvikini, dünya ticaretinin ayrımcı olmayan bir temelde genişletilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Teşkilatın; Konsey ve Yürütme Komitesi ile Yardımcı organları ve Özerk ve Yarı Özerk kuruluşları bulunmaktadır. Her türlü siyasî ve idari kararda en üst düzeyde yetki sahibi olan organı konseydir. Yürütme komitesi, konseyin hemen altında yer alır. Konseye Genel Sekreter başkanlık eder. OECD çalışmalarının büyük bölümü, uzman komiteleri ve sayıları iki yüzü aşkın çalışma grupları tarafından hazırlanıp yürütülür. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), Nükleer Enerji Ajansı (NEA), Kalkınma Merkezi ve Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi (CERI), teşkilatın özerk ya da yarı özerk kuruluşlarıdır. Bunlardan Kalkınma Merkezi 1962'de kurulmuş olup; üye ülkelerin ekonomik kalkınma ve genel ekonomik yardım politikalarının formülasyonu ve yürütülmesi konularındaki bilgi ve tecrübelerini bir araya getirmek, bu tür bilgi ve tecrübeleri kalkınma yolundaki ülkelerin güncel ihtiyaçlarını karşılayacak hale dönüştürerek sonuçları uygun araçlarla bu ülkelerin kullanımına sunmak amacını taşımaktadır.

14 Aralık: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "sömürgelere ve halklarına bağımsızlık güvencesine ilişkin bildiri" kabul edildi.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "sömürgele ve halklarına bağımsızlık güvencesine ilişkin bildiri" 14 Aralık 1960'ta kabul edildi. Temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, kadın, erkek ve büyük küçük ulusların eşit haklarına ve hayat düzeylerinin daha geniş özgürlük içinde daha da geliştirilmesi gereğine inanarak; bütün insanlar için eşit haklar ve kendi geleceklerini belirleme ilkesine saygılı olarak, istikrar, barışçı ve dostça ilişki koşullarının yaratılması ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin, insan hakları ve temel özgürlüklere uyma ve evrensel saygı gereğinin bilincinde olarak; bütün bağımlı devletlerin özgürlüğe olan kuvvetli özlemini ve bu hakların bağımsızlıklarına kavuşmaktaki rolünü kabul ederek; her türlü sömürgeciliğin sona ermesi konusunda dünya halklarının içten isteğini görerek; sömürgeciliğin sürüp gitmesinin, uluslararası ekonomik işbirliğinin gelişmesine engel olduğuna, bağımlı halkların sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerine set çekeceğine ve Birleşmiş Milletler'in evrensel barış idealine ters düşen bir hareket olduğuna inanarak; insanların uluslararası hukuk ve karşılıklı çıkar ilkelerine saygılı olarak, uluslararası ekonomik işbirliğinden doğan sorumluluklarına herhangi bir biçimde zarar vermeksizin, doğal zenginlikleri ve kaynakları, kendi geleceklerini hesaba katıp serbestçe kullanabilmek gereğini belirterek; kuruluş sürecinin karşı koyulamaz ve geri döndürülemez olduğuna ve ciddi bunalımları önlemek için ırk ayrımı ve sömürgecilik ve buna bağlı uygulamalara tüm biçimleriyle son verilmesi gereğine inanarak; bütün halkların vazgeçilmez özgürlüğü ve kendi ulusal ülkelerinin bütünlüğüne ve orada egemenlik haklarını kullanmaya hakkı bulunduğu inanarak; sömürgeciliğin bütün biçim ve görüntüleriyle ivedi ve koşulsuz olarak son verilmesi gereğini; resmen açıkladılar.

Bu sonuca ulaşmak için;

1. Halkların yabancı boyunduruğuna alınması, baskı altında tutulması ve sömürülmesi BM yasasına aykırı ve temel insan haklarının yadsınması demek olup dünya barışını ve işbirliğini engeller.
2. Bütün halkların kendi geleceklerini belirleme hakları vardır. Bundan yararlanarak, kendi siyasal statülerini belirlemeye ve kendi ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini sürdürmeye hakları vardır.
3. Onların siyasal, ekonomik, sosyal, eğitim bakımlarından yetersiz bulunmaları bağımsızlıklarını geciktirmeye bahane oluşturmaz.

4. Onları tam bağımsızlık ve ulusal ülkelerinin bütünlüğüne saygı gösterilmesi yolunda barışçı ve hür iradelerini kullanmaktan alıkoyacak her çeşit baskı önlemleri ve bütün silahlı eylemleri durdurulmalıdır.
5. Koruma altındaki bölgeler ve kendi kendini yönetemeyen bölgelerde ya da henüz bağımsızlığa kavuşmamış bütün ülkelerde, ırk, mezhep ya da renk ayrımı yapılmaksızın, bunların özgür irade ve özlemlerine uygun olarak, tam bağımsızlık ve özgürlüğe kavuşmaları için bu ülkeleri, hiçbir koşul ve çekince ileri sürmeksizin terk etmek üzere ivedi adımlar atılmalıdır.
6. Bir ülkenin, ülke bütünlüğü ve ulusal birliğini bir bölümüyle ya da bütünüyle engellemeye yönelik herhangi bir girişim BM yasasının ilke ve amaçlarına ters düşer.
7. Bütün devletler, BM yasasına, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne ve bugünkü bildirinin eşitlik, devletlerin içişlerine karışmama, halkların egemenlik haklarına saygı temeline dayalı olarak, bütün hükümlerine içtenlikle uyacaklardır.

17 Ocak: *Belçika Kongosu (Zaire)'nın ilk başbakanı Afrikalı milliyetçi lider Patrice Lumumba öldürüldü.*

Katanga'nın ayrılması, Birleşmiş Milletler'in Belçika kuvvetlerinin Katanga'dan çekilmesini istemesi ve Belçika'nın buna direnmesi ile başlayan kriz devam ederken⁷⁰ Cumhurbaşkanı Kasavubu, 12 Eylül'de Başbakan Patrice Emery Lumumba ve Hükümetini azletti. Cumhurbaşkanı'nın bu kararı almasında Belçika'nın müdahalesinin olduğu anlaşıyordu. Hükümet, Meclis ve bir dereceye kadar da halk bu harekete karşı koymak istediye de, Albay Joseph D. Mobutu bir darbeyle Lumumba Hükümeti'ni iktidardan uzaklaştırdı. Lumumba, arkadaşları Senato Başkanı J. Okito ve M. Mpolo ile birlikte Katanga diktatörü Tshombe'ye teslim edildi ve 17 Ocak 1961'de öldürüldü. Dünya kamuoyu, Lumumba'nın öldürüldüğünü dehşet içinde öğrendi.

14 Kasım 1961'de Lumumba'nın nasıl katledildiğini araştırmakla görevlendirilen Birleşmiş Milletler komisyonu, Lumumba ve iki arkadaşının, herhalde Belçikalı bir subay tarafından, Tshombe'nin huzurunda vurularak öldürüldüğünü belirledi.

Belçika'nın körüklediği ve yerli işbirlikçilerinin alet olduğu bu cinayet, dünya kamuoyunda şiddetli tepkiler uyandırdı. Afrika Birliği Partisi'nin lideri ve Lumumba'nın yakını olan Antonie Gizenga, ülkenin doğu toprakları üstünde Stanleyville'de yeni merkezî Hükümeti kurduğunu ilan etti.

13 Mart: *ABD Başkanı Kennedy, Küba'nın diğer Latin Amerika ülkelerini etkilemesini önlemek için bu ülkelere Amerikan yardımının öngörüldüğü "İlerleme İçin İttifak" planını ilan etti.*

ABD Başkanı John F. Kennedy 13 Mart 1961'de, Küba'nın diğer Latin Amerika ülkelerini etkilemesini önlemek için bu ülkelere Amerikan yardımının

⁷⁰ Belçika'nın Kongo'ya asker göndermesi ve bununla ilgili kriz için bakınız: 12 Temmuz 1960 tarihi

öngörüldüğü “İlerleme İçin İttifak” ya da “Gelişme İttifakı” (Alliance for Progress) planını ilan etti. Plan, 10 yıllık bir süre için 20 milyar dolarlık Amerikan yardımı ve yılda 300 milyon dolarlık özel sermaye yatırımı ile 1946-1960 yılları arasında kıtaya yapılan yıllık yardımı dört katına çıkarmayı öngörüyordu. Buna karşılık Latin Amerika ülkeleri 10 yıl içinde 80 milyar dolarlık yatırım yapacaklar ve toprak, vergi ve öteki toplumsal ve ekonomik reformlara girişeceklerdi. Bunların sonucunda bu ülkeler yılda %5 oranında büyüyecekti.

Plan daha başlangıçta büyük güçlüklerle karşılaştı. Washington’daki bürokratik mekanizma, planın zamanında işlenmesini engelledi. Brezilya, Arjantin ve Meksika kendi ulusal ekonomik kalkınma planlarının uluslararası düzeyde incelenmesine ve tartışılmasına izin vermediler. Latin Amerika ülkelerinin bir bölümü ise planda sözü edilen reformları çıkarlarına aykırı bulup uygulamadılar. 1960’larla birlikte dış ticaret açığı vermeye başlayan ABD, Latin Amerika’ya yapılacak yardımların tümünün Amerika ihraç mallarının alımında kullanılmasını isteyince, bu kısıtlayıcı ticaretin etkisiyle 1960’ların ortalarına gelindiğinde Arjantin, Şili ve Brezilya gibi ülkelerde korkunç bir enflasyon baş gösterdi. Üstelik bu yardım programı Latin Amerika insanının tüketim alışkanlıklarını da değiştirdi ve yükseltti. Bu olumsuz durumun ortaya çıkarttığı karışıklıklar önce Karayip Denizi’ndeki Dominik Cumhuriyeti’nde olaylara yol açtı.

İlerleme İçin İttifak, Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınma planları üzerinde ABD’nin etkisini artırarak düzenli, istikrarlı ve böylece Castro tipi devrimlerin yer almadığı bir Latin Amerika’nın kurulması ve sürdürülmesini hedefliyordu. Ancak program başarısız oldu ve düş kırıklığı yarattı; Latin Amerika ülkelerinin ABD’nin “zengin ve müdahaleci” olduğu yönündeki kuşkularının yumuşatılmasını başaramadı.

İlerleme İçin İttifak planının başarısızlığı karşısında Nixon yönetimi seçeksiz kaldı. Venezüella, Kolombiya, Guatemala ve Bolivya gibi ülkelerde terörizm ve gerilla faaliyetleri artınca, Nixon Latin Amerika ülkelerine gönderdiği silah sayısını arttırdı.

15-17 Nisan: ABD Küba’daki Castro yönetimini devirmek için “Domuzlar Körfezi Çıkarması”nı gerçekleştirdi; ancak harekât başarısızlığa uğradı.

Castro yönetimi, ABD'ye olan bağımlılığını azaltmak için Sovyetler'le bir antlaşma yapıp bu ülkeye yakınlaşmaya başladı. Bu durumda ABD, 1960 yılının ortalarından itibaren Küba'dan yaptığı şeker ithalatını kısmaya başladı ve iki ülke ilişkileri iyice bozuldu. Yeni seçilen Başkan John F. Kennedy, Castro komünizminin Latin Amerika'nın diğer ülkelerine bulaşmasını önlemek amacıyla 13 Mart 1961'de "Gelişme İttifakı" sistemini ortaya attı. Bu program, Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak için Amerika'nın yardım etmesini öngörüyordu. Küba bu programa katılmadı. Bundan sonra daha Kennedy başkan seçilmeden CIA tarafından hazırlanan Castro'yu devirme planı yürürlüğe konuldu. Buna göre Küba'dan kaçıp Amerika'ya sığınan Kübalı Castro aleyhtarı mülteciler aylarca askerî kamplarda eğitim yaptırılarak Küba'ya bir çıkarma için hazırlandılar. CIA'nın istihbaratına göre, bu Kübalılar Küba'ya çıkarılır çıkarılmaz Küba halkı Castro'ya karşı ayaklanarak bu kuvvetlerle birleşecekler ve bu suretle Castro kolaylıkla devredilecekti. Çıkarma "Domuzlar Körfezi" denen yere yapılacaktı.

Nikaragua'dan kalkan Amerikan B-26 bombardıman uçakları 15 Nisan 1961 günü Küba havaalanlarını bombardıman etmeye başladı. Guatemala'dan gemi ile yola çıkarılan Kübalı mültecilerden meydana gelen kuvvetler de 17 Nisan 1961'den itibaren Domuzlar Körfezine çıkarılmaya başlandı. Ancak harekât tam bir fiyasko oldu. Hiçbir Kübalı bu kuvvetlerin yardımına gelmediği gibi, Castro kuvvetleri üç gün içinde çıkarma kuvvetlerinden 300 kadarını öldürdü ve 1.100 kadar kişiyi de esir aldı.

Kruşçev 18 Nisan'da Küba'ya karşı girişilen bu "caniyanne istila"nın durdurulmasını istedi ve durdurulmadığı takdirde Sovyetler'in diğer ülkelerle birlikte gereken tedbirleri alacağını bildirdi. ABD'nin bu girişimi Küba liderini daha da sola itti ve Castro 1 Mayıs 1961'de Küba'yı bir "sosyalist devlet" olarak ilan etti. ABD 3 Şubat 1962'den itibaren Küba ile her türlü ticarî münasebetini kesti.

27 Nisan: *Afrika ülkelerinden Sierra Leone bağımsızlığını kazandı.*

İngiltere'nin Sierra Leone'ye ayak basmasından sonra halk, yabancılara karşı mücadeleye başladı. 1898'de başlayan bu mücadele 1920'li yıllarda devam etti. 1938'de kurulan Sierra Leone Gençlik Örgütü sömürge rejimine karşı şiddetli eleştiriler yöneltti. Savaş yılları ve sonrasında İngiltere, ülkenin

ekonomik zenginliklerini alıp götürdü. Buna karşı Ağustos 1950’de Sierra Leone Kolonisi Ulusal Kurulu kuruldu ve bu kurul ülke çıkarlarını savundu. 1951 yılında kurulan Halk Partisi, ülkenin kendi kendini yönetmesini istedi. Nihayet İngilizler Temsilciler Meclisinin kurulmasına razı oldular ve 1951’de Afrikalıların da katıldığı ilk hükümet kuruldu. İlk fabrikaların kuruluşu ve ulaştırma sisteminin daha da yaygınlaşması, işçi sınıfın büyüttü ve bu sınıfın sendikal mücadelesi, kurtuluş hareketinin ayrılmaz bir parçası oldu. 1955’te ilk genel grev yapıldı; grev ekonomik mücadele sınırlarını aşarak siyasal bir nitelik kazandı; köylüler de hareket destek verdiler. İngiliz Vali, göstericilere ateş açtırdıysa da köylüler bu ateşe karşılık silahlı mücadeleye başvurdular ve gerilla birlikleri kurdular. İngilizleri verdiği bazı ekonomik ödünlere de işe yaramadı ve 1957 yılında genel seçimler yapıldı.

Nisan 1960’ta Londra’da toplanan bir konferansta Sierra Leone’nin bağımsızlığı konusu ele alındı. Konferans sonunda 27 Nisan 1961’de Sierra Leone bağımsızlığını kazandı.

Sierra Leone aynı yıl yüzüncü üye olarak Birleşmiş Milletler’e girdi. Afrika Birliği Örgütü olarak da kıtadaki anlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümünü ve bütün Afrika ülkelerine bağımsızlık verilmesini istedi.

31 Mayıs: *Bağımsız Güney Afrika Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilan edildi.*

İngiltere’nin kıtaya 1814’te ayak basmasından sonra, 1881 yılında kurulan Boer Cumhuriyetleri’nin 1899 Transvaal savaşının sonunda imzalanan 1902 Vereeniging Antlaşması’yla ortadan kaldırılmasıyla,⁷¹ Boerler işgalci birliklere karşı pasif direnmeye giriştiler. 1910’da dört sömürge’nin ortak anayasasının yürürlüğe konmasıyla Güney Afrika Birliği kuruldu. 1914 Ağustos’unda Almanya ile yapılan savaşla, Güney-Batı Afrika’yı yönetme mandası Güney Afrika Birliği’ne verildi. 1913’te kurulan Ulusal Parti (NP) Başkanı Hertzog, başbakan oldu ve 1926 yılında İmparatorluk Konferansı’nda, ülkesinin egemenliğini onaylatmayı başardı. 1922’de ortaya çıkan ırkçılık, İkinci Dünya Savaşı boyunca gelişti. 1948 yılında seçimleri kazanan Dr. Malan liderliğindeki Ulusal Parti (NP), ırkçılığa dayanan bir dizi yasa çıkarmakla⁷² beraber

⁷¹ Boer Cumhuriyetleri’ni ortadan kaldıran Vereeniging (Pretoria) Antlaşması için bakınız: 31 Mayıs 1902 tarihi

⁷² Ulusal Parti (NP) ve Dr. Malan’ın iktidarı ve ırkçı Apartheid politikası için bakınız: 26 Mayıs 1948 tarihi

1949'da güney-batı topraklarını fiilen ilhak etti. Malan'ın yerine geçen J. C. Strijdom ve H. F. Verwoerd, onun siyasetini pekiştirdiler. 1956'da ayrımcılığa uğrayan Hintlilerin ve zencilerin muhalefeti şiddetlendi. 1952'de Afrika Ulusal Kongresi ve lideri Albert John Luthuli, pasif direnmeyle nitelenen bir "meydan okuma" hareketini başlattı. Bastırma çabalarına karşın hareket sürüp gitti ve 1960'ta Sharpeville'de, 1963'te Transkei'de kanlı sokak çatışmaları patlak verdi.

Uyguladığı siyasetin, özellikle de ırk ayrımının Birleşmiş Milletler ve Commonwealth tarafından eleştirilmesinden bıkan Ulusal Parti'nin 1961'de düzenlediği referandum, cumhuriyetin ilan edilmesinden ve Commonwealth'ten ayrılmaktan yana olanların ezici oy üstünlüğüyle sonuçlandı. 31 Mayıs 1961'de tam bağımsız Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi ve Charles Swart ilk cumhurbaşkanı oldu.

Birleşmiş Milletler, 1962'den sonra sürekli olarak Güney Afrika Cumhuriyeti ile ilişkilerin kesilmesi ve ürünlerinin boykot edilmesini istediysede bundan bir sonuç elde edilemedi.

2 Haziran: *Montevideo anlaşması uyarınca Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay, Peru ve Uruguay arasında Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) kuruldu.*

Uruguay'ın başkenti Montevideo'da Latin Amerika ülkelerinden Arjantin, Şili, Meksika, Paraguay, Peru ve Uruguay arasında Şubat 1960'ta serbest ticaret bölgesinin kurulması konusunda bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma uyarınca 2 Haziran 1961'de Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) kuruldu. Birliğe 1961'de Ekvator ve Kolombiya, 1966'da Venezuela, 1967'de ise Bolivya katıldı.

Birlik içi tarifelerde önemli indirimlerin sağlanmasının öngörüldüğü anlaşmada, ortak gümrük tarifelerinin uyumlaştırılmasında ise önemli ilerlemeler kaydedildi. Üyelerinden Şili ve Peru 1969 yılında Andean Paketi adlı yeni bir ekonomik grup oluşturmak amacıyla Bolivya, Kolombiya ve Ekvator'a katıldı.

LAFTA üyeleri 1981 yılında birliği tasfiye etme ve onun yerine Latin Amerika Bütünleşme Birliği (ALADI) adıyla yeni bir kuruluş kurma kararı aldılar. Yeni kuruluşun üç grup üyesi olması öngörüldü.

- a) Arjantin, Brezilya, Meksika
- b) Kolombiya, Şili, Peru
- c) Bolivya, Ekvator, Paraguay. ALADİ’de üyeler arası ticarete tarifeleri indirmek ilke olarak kabul edilmiş olmakla birlikte, bu konu genel değil özel boyutlarıyla onaylandı. Yani tek tek sanayi dalları temelinde gerçekleştirilmesi düşünüldü.

13 Ağustos: *Doğu Alman Hükümeti, Doğu ile Batı Berlin’i birbirinden ayıran sınır üzerine geçişi engelleyen bir duvar inşa etti. Duvar, “Berlin Duvarı” veya “Utanç Duvarı” diye anıldı.*

İkinci Berlin Bunalımı (birincisi 1948’de Berlin Ablukası) 27 Kasım 1958’de Sovyetler Birliği’nin Batılı devletlere verdiği bir nota ile başladı. Notada, savaşın sona ermesinden 13 yıl geçtiği halde Berlin’in hala işgal altında tutulduğunu, Batılı devletlerin Berlin’de bulunmalarının Doğu Almanya’nın güvenliğini ihlal ettiğini ileri sürerek, Batılı devletlerin 6 ay içinde askerlerini Batı Berlin’den çekmelerini istedi. Bu yapılmadığı takdirde Sovyetler’in Berlin’deki yükümlülüklerini Doğu Almanya’ya devredeceğini bildirdi. O zaman Batılılar Doğu Almanya Hükümeti’ni tanımak zorunda kalacaklardı.

Üç Batılı devlet ve Batı Almanya 31 Aralık 1958’de Paris’te toplanarak Sovyet notasına cevap verdiler. Yayınladıkları bildiride, Berlin konusundaki görüşlerini değiştirmeyeceklerini, yükümlülüklerin Doğu Almanya’ya devredilmesini tanımayacaklarını, Sovyetler’in yükümlülüklerinin sürdüğünü, tek taraflı hareketlerin hiçbir hukuki sonuç doğurmayacağını ve Batı Berlin’deki askerlerin dünya barışını kesinlikle tehdit etmediğini bildirdiler. İki Almanya’nın birleşmesi için de serbest seçimler yapılmalıydı. Sovyetler 10 Ocak 1959’da bu bildiriye verdikleri karşılıkta, Alman birliğinin serbest seçimle kurulamayacağını, Berlin’deki bütün işgal kuvvetlerinin çekilerek Berlin’in “Serbest Şehir” olmasını gerektiğini ve iki Almanya ile ayrı ayrı barış antlaşması imzalanması gerektiğini belirtti ve bununla ilgili bir antlaşma tasarısı sundu. Tasarıda her iki Almanya da hiçbir ittifak sistemine katılmayacak ve Polonya’nın Doğu sınırı olan Oder-Niesse sınırının ötesinde hiçbir toprak talebinde bulunamayacaktı.

Üç Batılı devlet 16 Şubat 1959’da dördü bir dışişleri bakanları konferansının toplanmasını önerdiler. İngiltere Başbakanı’nın Moskova ziyaretiyle Kruşçev buna razı oldu ve dört dışişleri bakanları toplantısı sonradan

toplanacak zirve toplantısına hazırlık olmak üzere 11 Mayıs-20 Haziran 1959 ve 13 Temmuz-5 Ağustos 1959 tarihlerinde Cenevre’de yapıldı, fakat hiçbir netice elde edilemedi. Kruşçev 15-17 Eylül 1959’da New York’a gitti ve 1959 Temmuz ayında Berlin meselesi yumuşamaya ve bir kriz olmaktan çıkmaya başladı. ABD’de yapılan görüşmelerde yapılması düşünülen zirvenin 16 Mayıs 1960’ta Paris’te yapılması kararlaştırıldı.

Bu arada İncirlik üssünden kalkan Amerikan U-2 casus uçağının 1 Mayıs 1960’ta Sovyet topraklarına girdiği bir sırada Sovyetler tarafından düşürülmesi, iki ülke arasında yeni bir krizin doğmasına sebep oldu. Bu şartlarda 16 Mayıs’ta toplanan zirve U-2 olayından dolayı bir sonuç elde edilemeden dağıldı. ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetler iyice gerginleşti, fakat bununla beraber önemli bir gelişme olmadı.

1960 Kasım’ında ABD Başkanlık seçimlerini John F. Kennedy kazandı. Yeni ABD Başkanı, Avrupa’ya yaptığı bir seyahatte 3-4 Haziran 1961’de Viyana’da Kruşçev ile görüştü. Bu görüşme son derece sert geçti ve taraflar kendi görüşlerinde ısrar ettiler. Bunalım iyice ağırlaştı.

Viyana zirvesinin başarısızlığından sonra Doğu Alman Hükümeti 13 Ağustos 1961’den itibaren, Doğu ile Batı Berlin’i birbirinden ayıran sınır üzerine geçişi engelleyen bir duvar inşa etti. Berlin Duvarı veya “Utanç Duvarı” diye anılan duvar, Doğu Berlin’den Batı Berlin’e ve dolayısıyla Batı Almanya’ya geçişi engellemek için yapılmıştı. Bunun nedeni: Doğu Berlin’de hayat şartlarının gayet kötü gitmesine karşılık Batı Berlin, her gün gelişen ekonomisiyle Doğu Almanya komünizminin ortasında bir refah adası gibi duruyordu. Üstelik Doğu Berlin’de komünizm bütün baskısı ile devam ederken, Batı Berlin tam manasıyla hür ve demokratik bir idareye sahipti. İşte bu iki faktör, Doğu Almanya’dan Batı Almanya’ya kaçışları tahrik etmekteydi ve Doğu Berlin ile Batı Berlin arasındaki sınır, bu kaçışların en yoğun olduğu bir kapıydı. Sovyetler bu kapıyı kapamanın yolunu, Batılıları Berlin’den çıkarmakta görüyordu. Zira bu kaçışlarda Doğu Almanya’nın yetişmiş ve kalifiye insan gücü azalmaktaydı.⁷³

⁷³ Mesela Doğu Almanya’dan Batı Almanya’ya ve bilhassa Batı Berlin’e kaçan Almanların sayısı 1957 yılında 261.622 ve 1958 yılında da 204.061 kişi olmuştur. 1958 Temmuz’unda 19.000 kişi ve Ağustos ayında da 21.500 kişi Doğu Berlin’den Batı Berlin’e kaçmıştır. İşin asıl önemli tarafı, Ocak-Ağustos 1958 döneminde Batı Berlin’e sığınan doktorların sayısının, bütün Doğu Almanya’da çalışan doktorların %6’sını teşkil etmesiydi. Yine bu kaçanlar arasında pek çok profesör, üniversite rektörü ve dekanlar da bulunuyordu.

Berlin Duvarı'nın inşası bir bakıma Sovyetler'in isteklerini Batılılara kabul ettiremeyip hiç değilse Doğu Berlin'i Berlin'in bütünlüğünden koparıp Doğu Almanya'nın hukuki değilse bile fiili kontrolü altına sokması manası da taşımaktaydı. Duvarın yapımından sonra çeşitli yollarla bu barikatı aşmak isteyen yüzlerce kişi duvarın dibinde öldürüldüler.

1-6 Eylül: *Bağlantısız 25 ülke, Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın teşebbüsüyle Belgrad'da bir konferans düzenlediler.*

Bandung Konferansı'ndan sonra Bağlantısız devletlerin sayısı hızla arttı. İleride yapılacak konferanslara hazırlık olmak üzere, 1-6 Eylül 1961'de Belgrad'da Yugoslav lideri Tito ve Mısır Başbakanı Nasır'ın öncülüğünde Bağlantısızlar Hazırlık Konferansı toplandı. Bu toplantıda, ileride Kahire'de yapılacak konferansa davet edilecek olan ülkelerin şu ilkelere uygun hareket etmelerinin gerekli olduğu vurgulanıyordu. Bunlar;

1. Konferansa katılacak her devlet, farklı toplumsal ve siyasal yapılara sahip, ulusların barış içinde bir arada yaşamalarına dayanan bağımsız bir politika izlemiş olmalıdır.
2. Ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelelerini sürekli desteklemiş bulunmalıdır.
3. Askerî paktlara ve Doğu ile Batı arasındaki Soğuk Savaş çatışma ve düzenlemelerine katılmamış olmalıdır.
4. Eğer katılacak bir devlet, büyük devletlerden biri ile ikili antlaşma yapmış ya da bölgesel bir savunma paktının üyesi olmuşsa, Soğuk Savaş içinde yer almamış olmalı ve Doğu-Batı mücadelesine katılmamış bulunmalıdır.
5. Soğuk Savaş'a taraf olan herhangi bir devletin yararına olacak askerî üs-lere topraklarında yer vermemiş olmalıdır.

Toplantının sonunda 27 maddelik bir “deklarasyon ile Amerika ve Sovyet Rusya'ya hitaben bir “Barış Çağrısı” yayınlandı. Deklarasyonda; her türlü kolonyalizm ve sömürgeciliğe karşı geliniyor, sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi isteniyor, bilhassa Kongo, Angola ve Cezayir'in bağımsızlık hareketleri destekleniyor, Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki ırk ayrımı (Apartheid) mahkûm ediliyor, Filistin Arap halkının tüm haklarının tanınması, yabancı üslerin kaldırılması, genel ve tam bir silahsızlanma, bütün nükleer silahların yasaklanması, büyük devletlerin en kısa zamanda

bir silahsızlanma anlaşması imzalamaları ve Çin'in Birleşmiş Milletler'e kabulü isteniyordu. Barış Çağrısı'nda ise, konferansın o günkü milletlerarası durumdan duyduğu kaygı ve endişe ifade ediliyordu.

17 Eylül: *Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesiyle başbakanlıktan uzaklaştırılan Adnan Menderes, İmralı Cezaevinde idam edildi.*

Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçildikten sonra yapılan 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen ve 27 Mayıs 1960'taki askerî darbeyle devrilene kadar 10 yıl iktidarda kalan Demokrat Parti'nin lideri Başbakan Adnan Menderes; 27 Mayıs 1960'tan sonra Yassıada'da çeşitli isnatlarla yargılandı. Yapılan duruşmaları, Millî Birlik Komitesi tarafından atanan ve hâkim Salim Başol'un başkanlık ettiği dokuz hâkimden oluşan Yüksek Adalet Divanı yönetmekteydi. Mahkeme üyeleri, siyasal açıdan DP'ye karşı açıkça önyargılıydılar.

Sanıklar aleyhine üç ceza, dokuz yolsuzluk ve yedi anayasayı ihlal davası açıldı. Ağır ceza ve yolsuzluk davalarının -ki bunların bazıları, Menderes'in gayri meşrû çocuğunu öldürmesi, ya da Celal Bayar'ın bir hayvanat bahçesini, kendisine hediye edilmiş bir köpeği satın almaya zorlaması gibi garip dava ve suçlamalardı- bu kişilerin isimlerini lekelemek için, büyük ölçüde etkisiz kalan bir çabayla açıldığı belliydi. Anayasa davaları, anayasayı zorla değiştirme ya da Millet Meclisi'ni zorla feshetme teşebbüsü ile ilgili TCK'nın 146. maddesine dayandırılmıştı.

14 Ekim 1960'ta başlayan yargılama, 203 oturum sonucunda 15 Eylül 1961'de bitti. 15 sanık idama, 31 sanık müebbet hapse, 408 sanık ise çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. 133 sanık beraat etti. Ölüm cezasına çarptırılan 15 sanıktan 11'inin cezası, Millî Birlik Komitesi'nce müebbet hapse çevrildi. Celal Bayar da cezası onaylanmasına rağmen yaş nedeniyle idamdan kurtuldu. Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 16 Eylül, Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961'de İmralı Cezaevi'nde idam edildi.⁷⁴

18 Ekim: *Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler Avrupa Sosyal Şartı (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi)'ni Torino'da imzaladılar.*

⁷⁴ Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın cenazeleri iadei itibarla Eylül 1990'da İstanbul'da bir devlet töreniyle yeniden toprağa verildi.

Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler 18 Ekim 1961'de Avrupa Sosyal Şartı'nı (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi) Torino'da imzaladı. 26 Şubat 1965'te yürürlüğe giren⁷⁵ ve 38 maddeden oluşan sözleşmenin önsözünde; Avrupa Konseyi'nin hedefinin, kendilerinin ortak mirası olan ideal ve prensiplerin gerçekleştirilmesi ve korunması gayesiyle, üyeleri arasında daha güçlü bir birliğin sağlanması ve özellikle insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve idame ettirilmesi suretiyle sosyal ve ekonomik gelişimin sağlanması olduğu; daha önce imzalanan sözleşmelere uygun olarak kişisel ve siyasal hak ve özgürlükleri sağlamayı kabul ettikleri; hiçbir ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal soy ve sosyal köken ayırımı gözetmeksizin sosyal haklardan yararlanma hakkının sağlanması gerektiği; uygun kuruluş ve faaliyetlerde kent ve kırsal nüfusun yaşam düzeyini geliştirmek ve sosyal refahını yükseltmek için her türlü ortak çabada bulunmaya kararlı oldukları belirtildi.

Sözleşmede; çalışma hakkı, adil çalışma koşulları hakkı, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı, adil bir ücret hakkı, örgütlenme hakkı, toplu pazarlık hakkı, çocukların ve gençlerin korunma hakkı, çalışan kadınların korunma hakkı, mesleğe yöneltme hakkı, meslekî eğitim hakkı, sağlığın korunması hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık ve sosyal güvenlik hakkı, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı, özürlülerin toplumsal hayatta bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı, ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı, çocukların ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı, diğer akit tarafların ülkelerinde gelir getirici bir iş edinme hakkı, çalışan göçmenlerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı ve bunlarla ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

17-31 Ekim: Çin-Sovyet anlaşmazlığı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 22. Kongresi'nden itibaren bir çatışmaya dönüştü.

İki ülke arasında yüzyıllardan beri süren tarihsel bir mücadele vardı. Çin, Rusya'ya 19. yüzyıldan beri kendisini sömüren bir devlet gözüyle bakıyordu. Sovyetlerle Çin Komünist Partisi arasındaki ilişkiler, daha 1920'lerde bozulmuş ve kısa süren bir iki dönem hariç hep bozuk kalmıştı. Daha sonra komünist dünyada bir liderlik mücadelesi başlamıştı. Çin'in emperyalist

⁷⁵ Türkiye sözleşmeyi 18 Ekim 1961 tarihinde imzalamış ve 16 Haziran 1989'da onaylamıştır.

olmayan, tam aksine sömürgecilğe konu olmuş geçmişi ve renginin beyaz olmaması, yeni Asya ve Afrika ülkelerine sempatik geliyordu. Üstelik Çin de kendileri gibi henüz endüstrileşmemiş bir ülkeydi ve bu yüzden onları sömürme imkânı yoktu. Bu özellikleriyle Çin, Sovyetler'in önüne önemli bir rakip olarak çıkıyordu.

Sovyetler'in 4 Ekim 1957'de Sputnik'i uzaya fırlatmasıyla elde ettiği stratejik üstünlüğe dayanarak Batıya karşı sert bir politika izlememesi, Çin tarafından kabul edilemiyordu. Çin'e göre Sovyetler, bu üstünlüğe dayanarak milletlerarası komünizm faaliyetleri için ihtilalci metotlar kullanmalı idi. Halbuki Moskova'ya göre her iki tarafın da nükleer gücü vardı ve bu nükleer bir savaşın çıkmasına sebep olabilirdi. Bu yüzden Çin'in görüşü kabul edilemezdi.

Çinlilerin diğer bir şikâyeti de, Batı Bloku'na karşı takip edilen politikada Moskova'nın Pekin'e hiç danışma ihtiyacı hissetmeden kendi başına hareket etmesiydi.

İki taraf arasında Marksist-Leninist ideolojiyi yorumlama biçiminde de farklılıklar vardı. Çinlilere göre, Sovyet liderlerinin savaştan kaçınabileceği ve emperyalist devletlerle barış içinde bir arada yaşanabileceği görüşü, Sovyet anlayışına göre temel komünist ideolojiye aykırıydı.

Çin, zayıf olduğu dönemlerde, Çarlık Rusya'sına toprak bıraktığı haksız sınır antlaşmalarının değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmeye başladı. Arada sırada bazı sınır olayları da ortaya çıktı.

Komünizmin yorumlanması konusundaki ideolojik farklılıklar sonucu Moskova, 1960 Temmuz'unda Pekin'e verdiği bir nota ile Çin'de bulunan uzmanlarını geri çekti. Bilimsel ve teknik işbirliğine dair 343 sözleşme ile 257 projeyi de feshettiler. Daha sonra Sovyetler Birliği'nin 17-31 Ekim 1961'de toplanan 22. Kongresi'nden itibaren Çin-Sovyetler Birliği ilişkileri bir çatışmaya dönüştü.

22. Kongre'ye katılmayan Arnavutluk İşçi Partisi'ne Kruşçev'in saldırıda bulunması, Arnavutluk'un Çin tarafına kaymasına sebep oldu.

Yine bu kongrede Kruşçev, Rusya'da sosyalizm inşasının tamamlandığını ve komünizmin inşa safhasının açıldığını ve bu safhanın da 1980'de tamamlanacağını ilan etmesiyle, Rusya'nın adeta komünist bloğun lideri olduğunu ima etmesi Çin tarafından kabul edilmedi.

İki ülke arasındaki bu anlaşmazlık konularının giderilmesi için 21 Şubat 1963, 14 Haziran 1963 ve 5-20 Temmuz 1963 tarihleri arasında komünist partileri arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı.

9 Aralık: *Afrika ülkelerinden Tanganyika (Tanzanya) bağımsızlığını kazandı.*

İngiliz sömürgeciliğine karşı Tanganyika'da 1920'lerde ilk direniş hareketleri başladı. 1946 yılında Tanganyika Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun kararıyla vesayet sistemi altına konuldu. Yürütme Kurulu'na ilk Afrikalı 1951'de girdi. 1954'te Tanganyika Afrika Ulusal Birliği (TANU), bağımsızlık isteyen büyük bir parti haline geldi. 1960'lı yıllarda sömürgeleikten kurtulma mücadelesi zirveye ulaştı, grevler ve bağımsızlık istekleri arttı.

Tanganyika'nın elden çıkmakta olduğunu gören İngiltere 1 Ekim 1960'ta bu ülkeye sınırlı otonomi verdi, ancak bu sınırlı otonomi bağımsızlık isteyenleri tatmin etmedi. 1 Mayıs 1961'de TANU'nun lideri yeni Hükümetin başkanlığına getirildi ve Yasama Kurulu, Ulusal Meclise dönüştürüldü. Tanganyika'daki İngiliz yönetimi 9 Aralık 1961'de sona erdi ve bu ülke de bağımsız oldu.

Tanganyika'da siyasal bağımsızlığın elde edilmesinden sonra yeni bir anayasa yapılarak, ülkede 9 Aralık 1962'de cumhuriyet rejimi kuruldu. Zanzibar ve Pemba Halk Cumhuriyeti ile birleşen Tanganyika, Bütün Afrika'nın sömürgeleikten kurtulması için gayret sarf etti; Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler'e katıldı.

1961

10 Aralık: *SSCB ile Arnavutluk arasındaki diplomatik ilişkiler koptu.*

Arnavutlar, Yugoslavya ve Yunanistan'dan çekiniyorlardı. Bu durumda Moskova, Tiran'a yardımcı olacağı ve onu destekleyeceği yerde, Belgrad ve Atina ile münasebetlerini düzgün tutmak için çaba harcıyordu. Bu sebeple Arnavutluk, Çin-Sovyet çatışmasında Çin tarafına kaydı. Arnavutluk Komünist Partisi'nin temsilcisi Hüsnü Kapo, açık bir şekilde Çin tarafını tuttu. Bunun üzerine Sovyetler 1960 yazında, Arnavutluğun 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na vadettiği yardımı kesti. Arnavutluk'taki uzmanlarını geri çekti. Arnavutluk'la olan ticaret hacmini birden bire azalttı. Asker ve sivil Arnavutluk öğrencilerine tanıdığı bursları kaldırdı.

3 Şubat 1961’de Çin ile Arnavutluk arasında karşılıklı ticaret hacmini arttırmayı ve Çin’in Arnavutluğa 500 milyon rublelik kredi açmasını öngören bir anlaşma imzalandı. Bunun üzerine Sovyetler de Arnavutluk’a karşı harekete geçti. 1961 Mayıs’ında Sovyetler, Valona limanındaki 8 denizaltısını geri çekti. Arkasından yine Sovyetler ve Çekoslovakya ile Doğu Almanya, Arnavutluk’a açtıkları kredileri dondurdular, Ağustos ayında Arnavutluk’taki Doğu Alman uzmanları geri çağırıldı. Sovyetler ayrıca Yugoslavya ile olan ilişkilerini daha da arttırmak için bir dizi faaliyete girişti.

Sovyet-Çin çatışmasının doruğa çıktığı 22. Kongre’den sonra da Sovyetler, 10 Aralık 1961’de Arnavutluk’la olan diplomatik münasebetlerini kopardılar. 12 Eylül 1968’de Arnavutluk Varşova Paktı’ndan ayrıldığını açıkladı.

18 Mart: *Fransa ve Cezayir, Evian anlaşmalarını imzaladı. Cezayir savaşı sona erdi.*

Fransa'nın 14 Haziran 1960'ta görüşmelere razı olduğunu açıklaması üzerine başlayan görüşmelerde, Fransa'nın eski sömürgeci anlayışla diplomatik kurnazlığa başvurması, görüşmelerin kesilmesine neden oldu. Bu arada Fransa'da, sömürgeciliğin devam etmesini isteyen aşırılar bir darbe tertip ettiler, fakat başarılı olamadılar. Bundan sonra tekrar başlayan görüşmeler sonucunda 18 Mart 1962'de Evian Antlaşmaları imzalandı. Böylece 7 yıl süren Fransa-Cezayir Savaşı sona eriyordu. Ateşkes 19 Mart'ta uygulanmaya başlandı. Çıkarılan af ile Cezayir'den kaçmak zorunda kalmış bulunan ya da zindanlara, kamplara atılmış olan Cezayirli normal hayata iade olundu. Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) hukuki bir örgüt olarak kabul edildi.

Evian Antlaşması'na göre; üç-altı aylık bir süre içinde Cezayir'in bağımsızlığı ve Fransa ile olan ilişkileri konusunda bir referandum yapılacaktı. Referandum olumlu sonuçlanır sonuçlanmaz Fransa -Sahra da dahil olmak üzere Cezayir'in bütün toprakları üstündeki bağımsızlığını kabul edecek ve bütün askerî kuvvetlerini üç yıl içinde geri çekecekti. Fakat Mers el-Kebir'deki deniz üssünü 15 yıl ve öteki üslerle, Sahra'daki atom deneme alanlarını bir süre terk etmeyecekti.⁷⁶ Referandumdan üç hafta sonra Ulusal Meclis toplanacak ve iktidar, geçici yönetimden ona devredilecekti. Antlaşmaya göre, yeni Cezayir devleti dilediği siyasal ve toplumsal rejimi seçmekte serbest olacaktı. Fransa ile Cezayir arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler devam edecek, Fransa Cezayir'e üç yıl ekonomik yardımda bulunacak, Fransız şirketleri petrol imtiyazlarını sürdürecekti ve Cezayir, frank bölgesinde kalacaktı. Cezayir'deki Avrupalılara üç yıl içinde -isterlerse- vatandaş olma hakkı tanınacak ve onların kültürel hakları, dinî inançları korunacaktı.

⁷⁶ Bu üslerin en sonuncusu 1 Şubat 1968'de Cezayirliye terk edildi.

Evian Antlaşmaları; Cezayir halkı, Fransa'nın aydın kesimi ve Cezayir davasını destekleyen tüm insanlar için bir zaferdi. Cezayir'in bağımsızlığı, bu antlaşmalarla tescil edilmiş oldu. Ancak bu antlaşmalarda, yeni sömürgeciliğin müdahalelerine imkân sağlayacak boşluklar da vardı. Fransa halkı 8 Nisan'da antlaşmaları çoğunlukla kabul etti.

23 Mart: *Fransa'nın Cezayir'le yaptığı Evian Antlaşmaları'nı hazmedemeyen, eski sömürgeciliğin sürmesini isteyen "aşırılar" ayaklandılar.*

Evian Antlaşmaları'nı ve Cezayir'in bağımsızlığını hazmedemeyen tek kuvvet "aşırılar"dı. Evian Antlaşmaları imzalanmadan önce Cezayirliyle yapılan görüşmelerde ayaklanan ve hatta kurdukları OAS rumuzu ile tanınan, gizli ve silahlı bir örgütle 22-25 Nisan 1961'de Fransa'da iktidara hâkim olmayı planlayan, fakat daha sonra demokratik güçlerin karşı koymasıyla başarılı olamayan aşırılar 23 Mart 1962'de bir kez daha ayaklandılar. Kendi vatandaşları olan Fransız askerlerine ateş açtıkları gibi, Cezayirliyle de saldırdılar. Sokak ortasında da yerlileri rasgele vurdular; okulları, hastaneleri, fabrikaları kundakladılar. Evin Antlaşmaları'nın hükümsüz sayılabilmesi için Cezayirliyle karşılık vermeye kışkırttılar. Sonunda bütün bunlardan da bir sonuç çıkmayacağını anlayınca aşırılardan kimi Fransa'ya, kimi dünya görüşlerine daha yakın olan İspanya'ya kaçtılar. Ancak aşırıların yarattığı son terör hareketleri sırasında katliamla korkutulan Avrupalı azınlık da kitle halinde Fransa'ya kaçmaya başladı. Öyle ki, üç ayda yarım milyon Avrupalı (Cezayir'deki yabancı nüfusun yarısı) Cezayir'i terk etti. Bu rakam bir yıl sonra 800.000'e çıktı.

1962

1 Mayıs: *Fransa, kendisinin yapmış olduğu 60 kilotonluk ilk atom bombasını Büyük Sahra'da patlattı.*

ABD, nükleer bilgilerin başka devletlere verilmesini yasaklayan Mc Mahon Kanunu'nu, önce 1954 ve 1955 yıllarında, sonra 1958 yılında değiştirerek, nükleer silah yapımında önemli ilerlemeler kaydetmiş bulunan müttefiklerine bilgi, nükleer madde ve nükleer silahların nükleer olmayan parçalarını vermeyi kabul etti. Özellikle 1958 değişikliğinde kabul edilen bu durum, aslında Amerika ile özel ilişkileri bulunan İngiltere'nin yararlanması için öngörülmüştü. Ancak NATO müttefikleri arasında İngiltere'ye ayrıcalıklı bir durumun sağlanması için yapılan değişiklik, sonradan ittifak içinde çıkan bazı anlaşmazlıkların kaynağı oldu. İngiltere bu değişiklikten yararlanarak

1958 yılından itibaren nükleer silahlarını güçlendirmek için ABD’den önemli miktarda zenginleştirilmiş uranyum yardımı aldı. Bundan başka 1960 yılında Amerika, İngiltere’ye Skybolt füzeleri verdi, iki yıl sonra ise bu devletler arasındaki Nassau Konferansı’nda bazı koşullarla Polaris denizaltıları vermeyi kararlaştırdı. Böylece İngiltere’nin nükleer silahlara sahip olması, bu alanda Fransa’nın kararını etkileyen nedenlerden biri oldu. Bundan sonra Fransa kendi nükleer gücünü geliştirmeye karar verdi.

De Gaulle; 8 Ocak 1959’da cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Fransa’nın yeniden eski büyüklüğüne kavuşması için kendi millî savunmasını kurmak zorunda olduğunu ve bunun için de nükleer güce sahip olması gerektiğini düşünüyordu. De Gaulle’e göre Fransa, kendi nükleer gücüne sahip olmalıdır; “Başkaları sahipken, bir büyük devlet bunlara sahip değilse, kendi mukadderatına da hâkim değil demektir.” De Gaulle buna Fransa’nın kendi “vurucu gücü” diyordu. Yine de Gaulle’e göre, büyük devlet olmanın da, bağımsız dış politikanın da çok kutuplu bir milletlerarası politika düzeni yaratmanın da temel şartı nükleer güçtü.

Fransa bu politikası sonucu 1 Mayıs 1962’de kendisinin yapmış olduğu 60 kilotonluk ilk atom bombasını Büyük Sahra’da patlattı ve 1963’ten itibaren bu bombaların üretimine geçti. Yine 1963’ten itibaren Fransa, Mirage-IV denen ve bir atom bombası taşıyabilen uçakların da üretimine başladı.

De Gaulle, nükleer bomba yapma meselesine o kadar önem veriyordu ki, Amerika’nın nükleer silahsızlanma konusundaki her teşebbüsünü, Fransa’nın nükleer güç olma çabalarını önlemek için hazırlanmış bir oyun olarak görüyordu.

1962

1 Temmuz: *Afrika ülkelerinden Ruanda ve Burundi bağımsızlığını kazandı.*

Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Alman sömürgesi olan bu topraklar, Versailles Antlaşması’yla Belçika’ya verildi. Ruanda ve Burundi (eski adı Urundi)’nin sömürgelikten kurtuluşu, Afrika kıtasının genel kurtuluşuna bağlı kaldı. Buralarda durumu değiştiren olay, Kongo’nun bağımsızlığı ve Belçika sömürge imparatorluğunun çatırdaması oldu.

Sömürge aleyhtarı hareket 1950’lerin sonuna doğru ortaya çıktı. 1969’da Ruanda Ulusal Birliği bağımsızlık istedi, ancak Bahutu Kurtuluş Hareketi sömürge yönetimiyle her an uzlaşacak durumda görünüyordu.

Haziran-Temmuz 1960 seçimlerini Bahutu Kurtuluş Hareketi kazandı. Ekim’de, Belçika vesayetinin sona ermesinden yana olan Ruanda Kralı Beşinci Kigeri Ruanda’dan kaçtı; geçici bir hükümet kuruldu ve 28 Aralık 1961’de Ruanda Cumhuriyet oldu. Ruanda Ulusal Birliği partisinin ileri gelenleri tutuklandı. Cumhuriyet rejimi 25 Eylül 1961 tarihli referandumla onaylandı, Yasama Meclisi üyeliğinin çoğunluğunu Bahutu Kurtuluş Hareketi ele geçirdi. Bahutulular başarılarını bir miktar Belçika’nın desteğine borçluydular. Bu etnik grubun vesayet rejiminin devamını isteyeceği sanılıyordu. Ne var ki Ruanda halkı süratle bağımsızlık görüşüne yanaşmaya başladı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 27 Haziran 1962 tarihli kararından sonra Ruanda 1 Temmuz 1962’de bağımsız oldu.

Burundi’de kurulan Hristiyan Demokratik Partisi ve Burundi Birlik ve Ulusal İlerleme Partisi, zamanla bağımsızlıktan yana olmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Burundi de 1 Temmuz 1962’de bağımsız oldu.

Ruanda, Aralık 1962’de kabul ettiği bir anayasayla başkanlık rejimine geçti. İki etnik grup olan Bahutu ile Batutsi’ler arasında anlaşmazlık devam etti.

Bağımsız Brundi ise 1966’ya kadar krallıkla yönetildi.

3 Temmuz: *Cezayir, Fransızlara karşı yaptığı uzun mücadelenin sonucunda referandumla bağımsızlığını kazandı.*

Cezayir; bağımsızlık mücadelesinde Fransa ve onun müttefiklerini karşısında bulduysa da yalnız da kalmadı. Arap ülkeleri başta olmak üzere, Asya-Afrika Bloku ve bu blokla birlikte hareket eden devletler Cezayir’i desteklediler. Cezayir sorunu 1955’ten itibaren Birleşmiş Milletler gündeminde yer aldı. Bizzat Fransa’da özgürlük ve bağımsızlık düşüncesini temsil eden aydınlar Cezayir ile birlikte hareket ettiler.

Cezayir’deki Fransız ordusu komutanı General Salan da isyanı destekledi ve Cezayir’de, Paris’teki hükümete de başkaldırmış olan açık bir askerî diktatörlük kuruldu. Böyle bir “devlet içinde devlet” durumu, 28 Mayıs’ta hükümetin istifasına ve General de Gaulle’ün olağanüstü yetkilerle donanarak ve Cezayir Savaşı’nı sürdürmek azmiyle iktidara gelmesine neden oldu.

Diğer yandan Cezayirli direnişçilerin ileri gelenleri 19 Eylül 1958’de Kahire’de toplanarak bağımsız Cezayir Cumhuriyeti’ni ilan ettiler. Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) liderleri bu hükümete girdiler. Kahire’de kurulmuş olan

hükümet zafere kadar, önce Kahire sonra Tunus'ta kaldı. Geçici hükümeti Asya-Afrika ülkeleriyle Doğu Bloğu ülkeleri tanıdılar.

De Gaulle'ün, direnişi kırmak için ortaya koyduğu bir takım öneriler Ceza-yirliler tarafından kabul edilmeyince, yine de Gaulle tarafından Cezayir'e, kendi geleceğine karar verme hakkının tanınacağı açıklandı; fakat uygulama ertelenmeye başlandı.

Ocak 1960'ta eski sömürgeciliğin sürüp gitmesini isteyen "aşırımlar"ın ileri gelenlerinden General Massu, de Gaulle'ün siyasetini açıklayınca görevinden alınarak Fransa'ya çağırıldı. Bunun üzerine aşırımlar ayaklandılar. Fakat 13 milyon Fransız'ın 1 Şubat 1960'ta başlattığı genel grev, aşırımları silahlarını bırakmaya zorladı.

Bütün bunlardan sonra Fransız Hükümeti 14 Haziran 1960'ta "asilerin ileri gelenleri" ile görüşmelere başlamaya hazır olduğunu ilan etti. Görüşmeler, Fransa'nın tutumu sebebiyle kesilince, Fransa'da aşırımlar bir hükümet darbesi tertitlediler, fakat başarılı olamadılar. Yeniden başlayan görüşmeler sonucunda 18 Mart 1962'de Evian Antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmayla öngörülen referandum 1 Temmuz 1962'de yapıldı. Cezayirliler, ülkelerinin siyasal bağımsızlığını oybirliğiyle onayladılar ve Cezayir 3 Temmuz 1962'de bağımsızlığını kazandı. Böylece Cezayir, bağımsızlığını gerçek bir kurtuluş savaşı sonucu kazanmış olan bir ülke oluyordu.

Ulusal Kurtuluş Cephesi, Haziran 1962'de Tripoli'de yaptığı bir kongrede yeni bir program benimsedi. Kongrede, toprak reformu, ekonomik konular, eğitim ve ulusal kültürün yeniden tesisi gibi konular kabul edildi.

1962

4 Temmuz: ABD Başkanı Kennedy, ABD ile Avrupalı müttefiklerin birer ortak gibi eşit bir işbirliği kurmalarını ve bu ilişkilerin ileride bir birleşmeye varacak şekilde sıklaştırılmasını istediği "Büyük Gaye" (Grand Design) projesini açıkladı.

ABD Başkanı Kennedy, 4 Temmuz 1962'de Filadelfiya'da bağımsızlık gününde verdiği bir nutukta Büyük Gaye (Grand Design) denilen yeni bir projesini açıkladı. Buna göre; ABD ile Avrupa'daki müttefikler, Atlantik Okyanusu'nun iki yakasında birer ortak gibi eşit bir işbirliği kurmalı ve ilişkilerini ileride bir birleşmeye varıracak şekilde sıklaştırıp geliştirmelidirler. Kennedy bunun yanında dünya ülkelerinin bağımsızlık gereğini ortaya koydu ve ancak kuvvetli ortaklıklar yaratılması ile ABD'yle birleşmiş bir

Avrupa'nın yakınlaşmasının faydalı olacağını belirtti. Böylece yalnız askerî gereklerle birbirine bağlı olmak yerine, ekonomik ve diğer alanlarda da birbirine bağlı olmanın yararlarını ortaya koymuş oluyordu. Bu nutkunda Kennedy, hem bağımsızlıktan söz ederken hem de daha kuvvetli bir birlik için dayanışma öneriyordu. Başkan bu konuda Amerikan birliğinin kuruluşunu örnek gösterdi ve o zamanki Bağımsızlık Beyannamesi'nden sonra, artık "İşbirliği ve Dayanışma Beyannamesi"nin lüzumundan bahsetti ve diğer ülkelere çağrıda bulundu.

Bu önerinin ilk adımı olmak üzere Kennedy ABD'de "Ticareti Geliştirme Kanunu" (Trade Expansion) adlı bir kanun çıkardı. Bununla ABD'nin diğer ülkelere gümrük indirimleri yapması ve onlarla müzakerelerde bulunması sağlandı. Bu müzakerelerde büyük ölçüde karşılıklı gümrük indirimleri, hububat konusunda önemli bir anlaşma ve dampinge karşı da bir anlaşma imzalandı. Ticareti Geliştirme Kanunu, dünya ticaretinin % 80'ini oluşturan ABD-Ortak Pazar ticaretindeki sanayi ürünlerinde % 100'e varan gümrük indirimini öngörüyordu. Buna dayanılarak müzakerelerde önemli ölçüde indirim kolaylıkları sağlandı.

Bu kanun, Kennedy'nin öncüsü olduğu Avrupa ile kurulması düşünülen birliğin (Grand Design) ekonomik yönü olacak olan "Kuzey Atlantik Serbest Mübadele Bölgesi"nin dayanağı olarak hazırlandı.

5 Ağustos: Güney Afrikalı siyah lider Nelson Mandela tutuklandı ve ömür boyu hapse mahkum edildi.

1918 yılında madenlerde işçi olarak çalışan, daha sonra ülkenin ilk siyah avukatı olan Nelson Rolihlahla Mandela, 25-26 Haziran 1955 yılında kurulan Kongre Hareketi'ne (Afrika Ulusal Kongresi-ANC) katıldı ve Kongrenin Gençlik Birliği'ne başkan seçildi. Daha sonra silahlı mücadeleyi üstlenen, kongrenin yan örgütü Ulusun Mızrağı (Umkonto ve Sizwe)'nın kurucusu ve başkanı oldu.

Güney Afrika'da 1960'lardan sonra içte muhalefet çok güçlendi ve bu yüzden birçok muhalif Tanzanya, İngiltere ya da Moskova'ya gittiler. Kalanlar tarafından kurulan Ulusun Mızrağı örgütünün üyeleri, idam ve uzun hapisleri göze alarak, gittikçe aşırı sağ uçlara uzanan ırkçı rejimi sarsmayı denediler. Mandela yurtdışına çıkarak İngiltere ve Afrika ülkelerinde destek aradı, ülkeye dönüşünde tutuklandı. Örgüt üyeleriyle birlikte; izinsiz

yurtdışına çıkmak, kışkırtıcılık, sabotajlar ve suikastlar düzenlemek suçlarıyla, beyazların ünlü “Rivonia Mahkemesi”nde yargılandı. Halkın temsil edilmediği bir parlamento tarafından hazırlanmış yasalara uymak zorunda olmadığını ileri sürmesine rağmen, 5 Ağustos 1962’de ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Onunla beraber yerliler için özgürlük ve eşitlik isteyen bütün liderler, 1964’te Rivonia Mahkemesi’nde ömür boyu hapis cezasına çarptırıldılar.

Nelson Mandela, ırk ayrımına karşı mücadele veren Afrikalıların simgesi oldu. (Nelson Mandela 27 yıl tutsak kaldıktan sonra 11 Şubat 1990’da özgürlüğüne kavuştu.)

27 Eylül: *Yemen’de Muhammed el-Bedr’in, Albay Abdullah Sallal liderliğinde askerî bir darbeyle düşürülmesi üzerine Yemen’de iç savaş başladı.*

İmam Yahya, Yemen’in kuzeyindeki Şii mezhebine mensup Zeydi’lerdendi ve hükümdarlığında da hep Zeydi’lere dayandı. Halbuki güney Yemen halkı Sünni Müslümanlardandı ve daima İmam Yahya’ya karşı geldiler ve ayaklandılar. 1948 Ağustos’unda çıkan bir ayaklanmada İmam Yahya öldürüldü ve yerine İmam Ahmed geçti. İmam Ahmed ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırmasına rağmen, darbe girişimleri ve suikastlar eksik olmadı. İmam Ahmed 19 Eylül 1962’de öldü ve yerine oğlu Muhammed el-Bedr tahta geçti. El-Bedr, Yemen’de reformlar yapacağını ve feodal hayatı çağdaşlaştıracığını söyledi, ancak 27 Eylül 1962’de Albay Abdullah Sallal liderliğindeki askerî bir darbeyle iktidardan düşürüldü; el-Bedr başkent Sana’dan kaçmayı başardı.

Sallal darbesi ile 28 Eylül 1962’den itibaren Yemen’de Cumhuriyet ilan edildi. Ancak darbe sırasında kaçmış olan İmam el-Bedr, 15 gün sonra Yemen’in kuzeyindeki dağlık bölgelerde ortaya çıktı ve etrafına topladığı kuvvetlerle Sallal rejimine karşı mücadeleye başladı. Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasındaki Yemen iç savaşı bu şekilde başladı.

Yeni Cumhuriyeti, başta Mısır olmak üzere Irak, Suriye, Lübnan, Sudan, Tunus ve Cezayir tanıdı. Suudi Arabistan, Ürdün ve Fas, Yemen rejimini tanımadılar; üstelik el-Bedr’e yardım ettiler. Buna karşılık Nasır, Sallal’ı desteklemek üzere 4 Ekim’den itibaren Yemen’e asker göndermeye başladı. Sovyetler Birliği de Yemen Cumhuriyeti’ni destekledi ve bu ülkeyle iki tane ekonomik yardım anlaşması imzaladı; ABD ise tarafsız kaldı. Böylece

Arap ülkeleri Yemen iç savaşı karşısında bölündüler ve birbirleriyle olan ilişkileri gerginleşti. Birleşmiş Milletler'in ve Arap Zirve Konferansı'nın çözüm için devreye girmesi de bir netice vermedi.

Bu gelişmeler olurken, gerek Cumhuriyetçilerin, gerekse Kralcılarının kendi içlerinde bölünmeler ve çatışmalar ortaya çıkmaya başladı. 1967 Arap-İsrail savaşı sırasında ve sonrasında Mısır'ın Yemen'deki askerlerini çekmesi ve Sallal'ın durumunun zayıflaması üzerine Sallal, Kasım 1967'de Yarbay Muhammed el-İriani liderliğindeki subaylar tarafından iktidardan düşürüldü. Buna karşılık Kralcılar içindeki muhalefet artmaya ve Kralcılarının Cumhuriyetçilere karşı girdiği saldırılar zayıflamaya ve başarısız olmaya başladı. 1969 yılından itibaren çatışmalar hafifledi.

Bu arada Aden'de solcu Güney Yemen Cumhuriyeti'nin ortaya çıkması, Suudi Arabistan'ın öncülüğünde barış görüşmelerinin başlamasını sağladı ve iki taraf arasında Nisan 1970'te anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre Cumhuriyetçiler, hem hükümette ve hem de Millî Danışma Konseyi ile bazı diplomatik tayinlerde İmamcılara da yer verecekler ve İmam el-Bedr ailesinin de Yemen'e dönmesine müsaade edilecekti.

9 Ekim: *Afrika ülkelerinden Uganda bağımsızlığını kazandı.*

İngiltere'nin 19. yüzyılın sonlarına doğru Uganda topraklarında kurduğu sömurgeye karşı ilk direnişler 1920'li yılların sonlarına doğru başladı. Ocak 1945'te genel grev oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurtuluş hareketleri hızlandı, siyasal örgütler kuruldu. Bütün bağımsızlık yanlıları, Uganda Ulusal Kongresi etrafında birleştiler. İngilizler, 1955 yılında Afrika temsilcilerinin Yasama Kurulu'na girmelerini kabul ettiler. Daha sonra Mart 1960'ta kurulan Uganda Halk Kongresi ülkenin bir numaralı partisi haline geldi ve Mart 1961 seçimlerinde en fazla oyu aldı. Bunun üzerine İngiltere, Uganda'da ilk Afrika Hükümeti'nin kurulmasına boyun eğmek zorunda kaldı. Londra'da Eylül 1961'de yapılan anayasa toplantısında Uganda'ya 1 Mart 1962'ye kadar tam iç otonomi ve 9 Ekim 1962'de bağımsızlık verilmesi kararlaştırıldı; ancak devlet başkanı İngiliz Kraliçesi olacaktı. Kraliçeyi, başkent Kampala'da oturan bir İngiliz Genel Valisi temsil edecekti. Bir yıl sonra bu durum değişti ve Ulusal Meclisin seçtiği İkinci Mutesa, Uganda'nın ilk cumhurbaşkanı oldu.

Uganda Hükümeti bağımsızlıktan sonra dış politikada bağlantısız siyaset güdeceğini açıkladı, Doğu Bloğu ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurdu, Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler'e katıldı.

20 Ekim: *Sınır anlaşmazlıkları yüzünden Çin Hindistan'a saldırdı ve Çin-Hint savaşı başladı.*

1950 yılında Tibet'in Çin tarafından işgal edilmesi, Tibet ile geniş ticareti bulunan Hindistan tarafından endişe ile karşılandı. Tibet bu tarihe kadar iki ülke arasında tam bir tampon bölge oluşturuyor ve böylece bazı bölgelerde düzensiz ve üstünkörü biçimde çizilmiş olan sınır üzerinde önemli bir anlaşmazlık çıkmasına engel oluyordu. Ancak Tibet'in Çin'e bağlanması ve bu yolla iki ülkenin doğrudan temasa geçmeleri, Nehru'yu bu sınırların çizilmesi konusunda harekete geçirdi.

Son derece dağlık ve sarp olan ve Himalayaların bulunduğu, bu sebeple bölge ülkelerinin sınırlarının kesin olarak çizilmediği, dolayısıyla sürekli sınır anlaşmazlıklarının mevcut olduğu bu toprakların Hindistan açısından önemi; bu topraklarda yaşayan insanların manevî ve dinî bakımdan Hindistan'a bağlı olmaları nedeniyle Hindistan'ın bu ülkeler üzerinde manevî bir nüfuza sahip olması ve bu toprakların Hindistan'ın güvenliği için önemli olmasıydı. Hindistan'ın kuzeyinde bir tesbih tanesi gibi dizilen bu topraklar, kuzeyden gelecek tehlike ve tehditlere karşı Hindistan'ı bir set gibi koruyacak özelliğe sahipti. Halbuki Çin; Hindistan'ın kuzeyinde Hindistan'la Çin arasında bulunan ve etnik bakımdan birbirlerine yakın olan Sikkim, Bhutan, Nagoland ve Nepal'e göz koydu ve bunları bir federasyon biçiminde birleştirmeye kalktı. Çin, bu toprakları Asya'nın güneyine yayılmak için bir basamak olarak görüyordu.

Nehru, İngiliz yönetimi tarafından çizilen Mc Mahon çizgisinin Hindistan'ın kesin sınırı olduğunu ve bunun Çin tarafından kabul edilmesi gerektiğini bildirdi. 1960 Nisan'ında Hindistan'ı ziyaret eden Çin Dışişleri Bakanı Hindistan'a, doğu sınırında Mc Mahon çizgisinin gerisine çekilmelerine karşılık Hindistan'ın da Ladakh'ta aynı şekilde davranmasını istedi. Hindistan bu teklifi reddedince Çin, Hindistan eyaleti olan Ladakh topraklarına zaman zaman girmeye başladı ve bir takım haritalar yayınladı. Bu haritalarda Hindistan'ın kuzey toprakları Çin'in sınırları içinde gösterilmekteydi. 1960-62 yılları arasında iki ülke arasında çeşitli sınır çatışmaları oldu.

Durum bu şekilde iken 20 Ekim 1962 sabahından itibaren 20.000 kişilik bir Çin kuvveti Hindistan'ın kuzeydoğu bölgesindeki sınırdan içeri girmeye başladı. Bir başka Çin kuvveti de kuzeybatıdaki Ladakh eyaleti sınırlarından içeri girip Aksa'yı Çin bölgesini işgale başladı. Bu iki istikametteki Çin saldırısı karşısında Hindistan ağır bir yenilgiye uğradı. Çin 21 Kasım 1962'de tek taraflı olarak ateşkes ilan etti.

Çin'in Hindistan'a saldırısı karşısında Sovyetler Birliği Hindistan'ın yanında yer aldı; ABD ise Hindistan'a silah yardımında bulundu.

22 Ekim: *Küba'da konuşlandırılmış olan Sovyet füzelerinin ABD tarafından tespit edilmesi üzerine, Küba ablukaya alındı. Doğu ve Batı Blokları'nın sıcak savaşın eşiğine geldiği "Küba Füze Buhranı" böylece başladı.*

Küba'nın her gün biraz daha Sovyetler'e yakınlaştığı ve buna karşılık da Amerika ile münasebetlerinin aynı derecede gerginleştiği 1962 yılının Ağustos ayında ABD; U-2 uçaklarının Küba üzerinde yaptıkları uçuşlarda, bu ülkede füze üslerinin bulunduğunu tespit etti. Halbuki Sovyetler daha önceki açıklamalarında, kendi füzelerinin çok güçlü olduğunu ve bu sebeple de Sovyet sınırları dışında herhangi bir üsse ihtiyaçları olmadığını ifade etmişlerdi.

Başkan Kennedy 22 Ekim 1962'de yaptığı açıklamada, Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirilmiş olduğunu ve bu füzelerin, Kuzeyde Hudson Körfezi ile Güneyde Lima'ya kadar olan bir alanı vurabileceğini, bunun ise Amerika Kıtaları'nın barış ve güvenliğine yöneltilmiş açık bir tehdit olduğunu ve bu sebeple de bunların sökülmesinin gerekli olduğunu söyledi. Ayrıca Küba'nın ablukaya alınacağını da ilan etti. 24 Ekim 1962'den itibaren Amerikan II. Filosu'na ait 19 savaş gemisi, Küba kıyılarını 800 km çapında bir çember üzerinde ablukaya aldı.

Sovyetler Birliği, Amerika'nın bu tutumuna karşı sert bir tutum alarak konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürdü. Burada da iki taraf arasında sert tartışmalar yaşandı. Küba ise bir Amerikan istilasına karşı askerî hazırlıklara geçti, ihtiyatlarını silah altına çağırdı. Atmosfer o kadar gerginleşti ki, bütün dünya her an bir çatışmanın çıkmasını beklemeye başladı.

Sovyetler, Amerika'nın kararlılığını görünce yavaş yavaş yumuşamaya başladı. Kruşçev, 27 Ekim'de Kennedy'ye gönderdiği mektupta, ABD'nin

Türkiye'deki Jupiter füzelerini sökmesi halinde, Sovyetler'in de Küba'daki füzeleri sökeceğini, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceğini bildirdi. Kennedy bu teklifi kabul ederek, Küba'yı işgal etmeyeceğini bildirdi. (Zaten Jupiter füzeleri de demode olmuştu.)

Karşılıklı füze sökümünün kabulü ile Küba Buhranı atlatılmış oldu. Fakat iki taraf da barışın çok hassas dengeler üzerine kurulmuş olduğunu gördü ve bu, bir yumuşama ve görüşme havası meydana getirdi. Türkiye ise, Jupiter füzelerinin sökülmesinden dolayı kırgındı. Amerika'nın gerektiğinde veya Sovyetlerle bir pazarlık söz konusu olduğunda kendisini feda edebileceği yolunda bir şüpheye kapıldı.

22 Ocak: *Fransa ve Almanya arasında Elysee Sarayı'nda Fransız-Alman Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı.*

Fransa'da 1958'de General de Gaulle'ün iktidara gelmesiyle Fransız-Alman ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. De Gaulle, iki ülke arasındaki ilişkilerin bir anlaşma ile sıklaştırılması görüşünde idi ve bir anlaşmanın yapılmasının yararlı sonuçlar doğurabileceğine inanıyordu. Bununla; Sovyet tehdidine karşı daha güçlü bir duruma gelinebilirdi; Yeni Dünyada ABD'yi dünyanın en güçlü ülkesi durumuna getiren birlik anlayışı, Eski Dünya'da da aynı sonucu doğurabilirdi; Avrupa'da gerginliklerin azalması ve Fransız-Alman yakınlaşması, de Gaulle'ün "Atlantik'ten Urallar'a kadar Avrupa" görüşüne hizmet edebilirdi; ayrıca böyle bir antlaşma Avrupa'nın iki yakası arasındaki ilişkilerin yumuşatılmasına yol açıp, dünya barışına da katkıda bulunabilirdi.

Bu amaçlarla iki ülke arasında başlayan görüşmeler Almanya ile Fransa arasında 22 Ocak 1963'te Elysee Sarayı'nda Fransız-Alman Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Liderler, iki devlet arasındaki işbirliğinin örgütlenmesi ve ilkeleri konusunda anlaştılar. Fransız-Alman hükümet yetkilileri arasında düzenli temaslarla ilgili bir program kabul edildi. İki ülkede de kurulacak bakanlıklar arası bir komisyon, iki ülke bakanları arasındaki görüşmelerin eşgüdümünü sağlayacak ve hükümetlerle işbirliğindeki gelişmeler konusunda rapor verecekti. Bunun yanında iki hükümet önemli dış politika sorunlarında, bir karara varmadan önce birbirlerine danışacaklardı.

Fransa ile Federal Almanya arasındaki tarihi rekabete son veren ve önemli bir diplomatik karar mahiyetinde olan bu belge ile diplomatik, askerî, ekonomik ve kültürel alanlarda organik bir işbirliğinin öngörülmesinin yanında çeşitli projelerin uygulamaya konulması da planlanmaktaydı. Bunlar; birçok önemli ürünün icadına yönelik faaliyetleri hedef alan Fransız-Alman Araştırma Enstitüsü'nün kurulması, Transall nakliye uçağı yapım projesi,

Roland füzesinin yapımı projesi, Alphajet uçağının ortak üretim projesi gibi projelerdi.

28 Mayıs: 30 Afrika ülkesi Addis Ababa Konferansı sonunda, Afrika ülkelerini bir araya getiren Afrika Birliği Örgütü (OAU)'nü kuran antlaşmayı imzaladılar.

1963 yılı başında Gine ve Mali dışında bütün eski Fransız sömürgelerinin savunma anlaşmalarıyla Paris'e bağlandığı bir sırada, öteden beri devam etmekte olan Afrika Birliği'ni kurma çabalarının son halkasını oluşturan Addis Ababa Konferansı'nda Gana lideri Nkrumah, "Afrika birleşmeli, yoksa batacak... sermayemiz, endüstride maharetimiz, ulaştırmamız ve iç pazarımız... olmadığı söyleniyor... Dünya borsaları Afrika altını, elması, uranyumu, platinyumu, bakırı ve demir cevheri ile dolu. Bizim sermayemiz bütün Batı sistemini çalıştırmak için dışa akıp gidiyor" diyordu.

Bölgesel ve siyasal farklılıklara rağmen 1963 yılı başında toplanan ve Afrika ülkelerini bir araya getiren Addis Ababa Konferansı hazırlık toplantısına otuz devletin dışişleri bakanları katıldı. Bu toplantıda; a) Afrika Birliği Örgütü'nün kurulması, b) Afrika ülkeleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, eğitim ve savunma konularında işbirliği, c) sömürgeleikten kurtuluş, d) ırk ayrımı, e) ekonomik gruplaşmaların Afrika'nın ekonomik gelişmesine etkisi, f) silahsızlanma, g) uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ve h) Birleşmiş Milletler ile ilişkiler konuları ele alındı.

Devlet başkanlarının hazırladığı antlaşmayı otuz devlet 28 Mayıs 1963'te imzaladı ve Afrika Birliği Örgütü (OAU) kuruldu. Antlaşma metnine göre, devlet veya hükümet başkanları, çeşitli Afrika ülkelerinin siyasetlerini bağdaştırabilmek için her yıl toplanacaklar, toplantılarda usul konuları basit çoğunlukla sonuçlandırılacak ve kararlar üçte-iki çoğunlukla alınacaktı.

Antlaşmaya göre örgütün amaçları; Afrika devletleri arasında birlik ve dayanışmayı geliştirmek, Afrika'da hayat seviyesini yükseltmek için harcanan çabaları bağdaştırmak, bütün devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını savunmak, Afrika'da sömürgeciliğin her biçiminin kökünü kazımak, uluslararası işbirliğini geliştirmek olarak belirlendi. Üye devletlerin egemen eşitlik, içişlerine karışmama ve bağlantısız dış politika ilkelelerine bağlı oldukları da vurgulandı.

Afrika Birliği Örgütü'nün kurulmasından sonra kıta Hükümeti düşüncesini ileri sürenler de oldu. Bunların içinde en inançlı görüneni Gana lideri Nkrumah'tı. Bu düşüncenin bir "rüya olmadığını", en geniş ekonomik ve toplumsal gelişmenin "kıta çapında bir planlama" ile başarılacağını, böyle bir planlamanın ise "ancak bir Afrika kıta hükümetinden doğabileceğini" söylüyor, hatta bir "Bütün Afrika Yüksek Komutanlığı"nı da gerekli görüyordu. Nkrumah'a göre; Afrika Birliği düşüncesi, bir kıta hükümeti olmaksızın "boş ve duygusal bir slogan" olarak kalmaya mahkûmdu.

20 Haziran: *Kremlin ile Beyaz Saray arasında "Kırmızı Telefon" hattı kuruldu.*

Küba Buhranı ve Füze Krizi ABD ve Sovyetler Birliği'ne, barışın bir pamuk ipliğine bağlı olduğunu ve en ufak bir dikkatsizliğin veya fevri bir hareketin savaşa sebep olabileceğini göstermişti. Bunu önlemenin ve barışı kuvvetlendirmenin çaresi ise silahsızlanmayla beraber, nükleer silahların kontrol altına alınması idi. Ayrıca buhran zamanlarında yanlış anlamaların önlenmesi ve meselelerin görüşmeler yoluyla halledilmesini temin etmek maksadıyla, Kremlin ile Beyaz Saray arasında bir "Kırmızı Telefon" hattının kurulması ve böylece iki devletin liderlerinin doğrudan doğruya konuşabilecekleri bir ortamın tesis edilmesi idi. Bu hat bir anlaşmayla 20 Haziran 1963'te kuruldu.

20 Temmuz: *AET ülkeleri ile yeni bağımsızlığını kazanan Afrika'daki 23 ülke arasında Kamerun'un başkenti Yaoundé'de Birinci Yaounde Sözleşmesi imzalanarak Ortaklık Antlaşması yapıldı.*

AET ülkeleri ile eski kolonileri olan ve yeni bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri arasında oldukça eskilere dayanan ekonomik ve kültürel ilişkiler ile karşılıklı bağımlılıklar bulunuyordu. Çünkü bunlar bir zamanlar topluluk üyelerinin bir parçası durumunda olan bölgelerdi. 1958 yılında AET kurulduğu zaman, altı kurucu üyeden Almanya ve Lüksemburg'un dışında kalanlarının çok geniş kolonileri vardı. Bu koloniler ile ayrıcalıklı bir ilişki kurulamaz ise, uygulanacak ortak gümrük tarifesi, koloniler ile olan ticareti büyük ölçüde engelleyecekti. Bu sebeple Roma Antlaşması'nda AET üyelerinin mevcut kolonileri ile ilişkileri "ortak üye" statüsü altında düzenlendi. AET'nin bu bölgeden yapacağı ithalattan gümrük vergileri almaması ve bunlara Avrupa Kalkınma Fonu'ndan yardım yapılması öngörüldü. Bundan

sonra Afrika kıtasındaki eski topluluk kolonileri yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanmaya başladılar. Yeni bağımsızlığını kazanan Afrika'daki 23 ülke ile 20 Temmuz 1963'te Kamerun'un başkenti Yaounde'de Birinci Yaounde Sözleşmesi imzalanarak ortaklık statüsü kuruldu.

1 Haziran 1964'te 5 yıl için yürürlüğe giren sözleşme ile bu ülkelerle daha önceki dönemde kurulan ilişkilere devam edilecek, topluluk mallarının bölgeye serbest girişi sağlanacak ve bölgenin tropik ürünlerinden alınan vergilerde indirim yapılacaktı. Ortaklık Antlaşması ile Bakanlar Konseyi, Sekreteryası, Parlamenterler Konferansı ve Uzlaşmazlık Mahkemesi ortaklığın organları olarak kuruldu.

29 Temmuz 1969'da İkinci Yaounde Sözleşmesi imzalandı ve 1 Ocak 1971'de yürürlüğe girdi. Böylece sözleşmenin süresi uzatılmış oldu.

27-31 Temmuz: *Romanya Moskova'dan bağımsız bir politika izlemeye başladı.*

Moskova'dan bağımsız tutumda Yugoslavya, Çin ve Arnavutluğu Romanya izledi. Romanya'nın öteki Doğu Avrupa ülkelerinden farklı üç önemli özelliği vardır:

- 1) Romen halkı, Latin ırkından gelmektedir ve Slav değildir.
- 2) 1945 yılına gelinceye kadar dış politikası Rusya'ya dönük olmayıp, Rusya ile işbirliği geleneği yoktu.
- 3) İki ülke arasında önemli toprak anlaşmazlıkları vardı. Romanya, Besarabya, Kuzey Bukovina ve Herta'ya, zorla elinden alınmış Romen toprakları gözüyle bakıyordu.

Temmuz 1963'te COMECON toplantılarında; Romanya kendisini bir hammadde üreticisi ve petrol çıkarıcısı durumunda tutmak isteyen COMECON'a karşı direndi ve bu tarihten sonra Doğu Avrupa'da bağımsız ekonomik planlamanın bayraktarlığını yapmaya başladı. Ekonomik anlaşmazlık dışında iki ülke arasında siyasal nitelikteki konularda da anlaşmazlıklar vardı. Avrupa'da Romen Hükümeti'nin asıl önem verdiği konu, toplumsal sistemlerine bakılmaksızın tüm Avrupa devletleri arasında ekonomik, kültürel, bilimsel ve siyasal bağların serbestçe gelişmesiydi. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için Romanya bir adım attı ve Romanya Başbakanı 27-31 Temmuz 1964 tarihleri arasında Fransa'yı resmen ziyaret etti. Romanya, ekonomik

bağımsızlıktan sonra şimdi dış politikada da bağımsız tutumunu ortaya koymaya başlıyordu. 31 Temmuz'da Fransa ile bilimsel ve teknik işbirliğini öngören bir anlaşma imzalandı.

Romanya blok içi dayanışmayı savunurken, Moskova'nın askerî bakımdan hazır bulunma çağrılarına kulak tıkadı. 1966 yılından itibaren Romanya, bağımsızlık politikasını ekonomik ve siyasal alandan askerî alana intikal ettirerek, Varşova Pakti'na hücum etmeye başladı.

5 Ağustos: *ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında nükleer denemeleri sınırlayan Moskova Antlaşması imzalandı.*

Moskova ile Washington arasında kurulan “Kırmızı Telefon” hattının yarattığı uygun ortamın da yardımı ile ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere temsilcilerinin 15 Temmuz-5 Ağustos 1963 tarihleri arasında Moskova'da yaptıkları görüşmeler, üç devlet arasında “Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Antlaşması'nın (Test Ban Treaty) imzalanması ile sonuçlandı. Sovyetler Birliği'nin bu antlaşmayı imzalamasında, Çin ile ilişkilerinin giderek ve açık bir biçimde bozulmuş olmasının önemli katkısı vardır.

Beş maddeden oluşan Moskova Antlaşması'nın 1. maddesinde taraflar; su altında, atmosferde ve uzayda nükleer deneme yapmamayı ve bu tür denemelerin yapılmasına yardım etmemeyi üstleniyorlardı. Yeraltı denemelerinde ortaya çıkan radyoaktif kalıntılar, patlamanın yapıldığı ülkenin sınırları dışına çıkarsa, bu tür denemeler de yasaklanıyordu. Anlaşmanın 4. maddesinde, ulusal çıkarların tehlikeye düşmesi halinde taraflara anlaşmadan çekilme imkânı veriliyordu.

Moskova Antlaşması'na dünya devletlerinin büyük çoğunluğu olumlu tepki gösterdiler ve anlaşma ile bağlı olmayı kabul ettiler. Yalnız Çin, Fransa, Arnavutluk, Kamboçya, Kongo, Küba, Gine, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve Suudi Arabistan anlaşmayı kabul etmediklerini açıkladılar. Bu sırada Fransa, ilk nükleer denemesini yapmış, Çin ise ilk denemesini yapabilmek için çalışıyordu. Nitekim Çin anlaşmadan bir yıl sonra 1964 yılında ilk nükleer bombasını patlattı. Öte yandan İngiltere 1952 yılından beri nükleer güce sahip bulunuyordu.

Fransa'nın Moskova Antlaşması'na katılmamasının nedeni; bu anlaşma Anglo-Saksonlar ile Sovyetler Birliği'nin nükleer üstünlüklerini sürdürmek için düşündükleri bir yöntemdi. Tüm nükleer güce sahip devletler bu tür

silahlarını ortadan kaldırmadıkça, Fransa kendi nükleer caydırıcı gücüne sahip olmaya devam edecektir. Çin Halk Cumhuriyeti ise; anlaşmanın, üç devletin nükleer tekeli sürdürmek için yaptıkları bir girişim olduğunu ileri sürdü. Bu açıklama, Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki sürtüşmeyi daha fazla arttırdı ve iyice su yüzüne çıkardı.

Moskova Antlaşması'ndan sonra yeraltı denemeleri giderek artan bir biçimde sürdü. Ancak bu antlaşma, iki süper devlet arasında varılan ilk önemli nükleer anlaşma olması bakımından önemliydi. Anlaşma "detente" politikasının temel taşlarından biri oldu.

12 Eylül: *Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında Ankara'da Ortaklık Antlaşması imzalandı.*

Yunanistan'ın AET'ye müracaatından sonra Türkiye, AET Antlaşması'nın 238. maddesi uyarınca bir Ortaklık Antlaşması imzalamak üzere 31 Temmuz 1959'da Topluluğa başvuruda bulundu. Türkiye ile AET Komisyonu arasında 28 Eylül 1959'da başlayan görüşmeler 12 Eylül 1963'te Ankara'da Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı.

Antlaşmanın hedefleri, gümrük birliği ve tarafların ekonomi politikalarında uyumun gerçekleşmesi olarak belirlendi. Ancak bu hedeflere ulaşıncaya tam üyelik söz konusu olacaktı. Türkiye ile AET arasında gümrük birliğinin kurulması için üç geçiş dönemi öngörüldü:

1. Hazırlık Dönemi
2. Geçiş Dönemi
3. Son Dönem

Hazırlık döneminde Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üzerine düşecek yükümlülükleri yerine getirebilmesi için topluluğun yardımıyla ekonomik yönden güçlendirilecekti. Süresi 5 yıl olan bu dönemde Türkiye'nin hiçbir yükümlülük üstlenmeden, anlaşmada belirlenen ticarî ve malî alanlarda AET'den kolaylıklar sağlaması kabul edildi.

Geçiş dönemine geçiş için bir Katma Protokol'ün yapılması gerekmektedir.⁷⁷ Bu dönemin amacı, AET ile Türkiye arasında zamanla gümrük birliğini

⁷⁷ Geçiş dönemine geçiş otomatik olmamakta, Geçici Protokole göre önce bir Katma Protokolün yapılması gerekmektedir. Protokolde Geçiş dönemine geçişin şekil ve şartlarının 4. yılın sonundan başlayarak Ortaklık Konseyince kararlaştırılması öngörüldüğünden,

gerçekleştirmek olduğuna göre, Topluluk makine halıları, pamuk ipliği ve öteki pamuklu dokuma maddeleri dışında, Türk endüstrisi ürünlerine herhangi bir gümrük vergisi koymamayı ve miktar kısıtlamaları uygulamamayı, buna karşılık Türkiye de Topluluk çıkışlı mallara uygulanan gümrük vergilerini 12 yıllık normal ya da en geç 22 yıllık olağanüstü dönem içinde yavaş yavaş kaldırmayı kabul ediyordu. Yani en geç 1995'te Türkiye ile Topluluk arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları bütünüyle kalkmış olacak ve AET ortak gümrük tarifesi Türkiye tarafından tümüyle üçüncü ülkelerle uygulanacak, böylece gümrük birliği gerçekleştirilecekti. Yine bu geçiş dönemi içinde kişi ve sermaye hareketleri serbestleştirilecek, ekonomilerde politikalar ve yasalar uyum içine sokulacaktı. Türkiye bu dönemin bitimine dek tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlayacak biçimde tarım politikasını Topluluğun tarım politikasına uydurmaya çalışacaktı.

Son dönem, AET-Türkiye gümrük birliğinin bütünüyle gerçekleştirileceği, ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılacağı, yani ortaklıktan tam üyeliğe geçişin hazırlanacağı dönemdir. Bu dönem için herhangi bir süre belirlenmedi.

Türkiye-AET ortaklığının organları; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Karma Parlamento Komisyonu'dur.

22 Kasım: ABD Başkanı J.F. Kennedy Dallas'ta uğradığı silahlı bir saldırı sonucu öldürüldü.

1963

Başkan Eisenhower'ın halefi olarak Massachusetts eyaletinden Nixon'a karşı 9 Kasım 1960'ta ABD Başkanlığı'na seçilen ve Amerika'nın ilk Katolik devlet başkanı olan John Fitzgerald Kennedy, 22 Kasım 1963 günü otomobiliyle Dallas'taki siyasî festivale giderken başından vurularak öldürüldü. Polis daha sonra Castro yanlısı bir derneğin başkanı olan Lee Harvey Oswald adlı eski bir deniz piyadesini tutukladı. 24 Kasım'da Oswald,

Türkiye 5 yılı beklemeden harekete geçerek AET ile bu konuda 5 Şubat 1969'da görüşmelere başladı. 22 Temmuz 1970'e kadar süren bu görüşmeler sonunda Katma Protokol 23 Kasım 1970'te Brüksel'de imzalandı. Bu arada Katma Protokol ve ona bağlı yeni Malî Protokol'ün yürürlüğe girmesine dek geçecek dönemi düzenlemek üzere Topluluk ile Türkiye arasında 27 Temmuz 1971'de bir Geçici Anlaşma imzalandı. Katma Protokol ise 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girdi. Böylece "Geçiş Dönemi" başladı.

Dallas polis merkezinden hapishaneye nakledilirken, yeraltı otoparkında vurularak öldürüldü. Katil Ruby'nin, konuşmasını önlemek için Oswald'ı öldürdüğü yönünde söylentilerin çıktığı Kennedy suikastını araştırmakla görevli bir komisyon kuruldu. Ancak komisyon, olayın arka planına ait sis perdesini aralayamadı.

10 Aralık: *Afrika ülkelerinden Zanzibar bağımsızlığını kazandı.*

İngiliz sömürüsüne karşı Kenya, Uganda, Tanganyika gibi mücadele veren Zanzibar'da, Yasama Kurulu'na ilk Afrikalı 1946'da girebildi. Bu tarihten sonra kurulan siyasî partiler sürekli olarak sömürgecilikle mücadele içine girdiler ve bağımsızlık istediler. İngilizler, bütün bu akımların baskısıyla Temmuz 1963'te Zanzibar'a otonomi verdiler. 1963 seçimlerini İngiliz desteğiyle sağ partiler kazandı. Eylül-Ekim 1963 Londra'da düzenlenen Anayasa Konferansı'nda bağımsızlık tarihi 10 Aralık 1963 olarak belirlendi ve bu tarihte Zanzibar bağımsızlığını kazandı.

12 Aralık: *Kenya bağımsızlığını kazandı.*

19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'nin Kenya üzerinde kurduğu sömürgeye karşı ilk olaylar 1922'de meydana geldi. Toprak meseleleri yüzünden meydana gelen olayları İngilizler kanlı bir şekilde bastırdılar. 1920'li yılların sonuna doğru kurulan Kikuyu Merkezî Birliği; İngilizlerin en iyi topraklara el koymalarına bir son verilmesini, Afrikalılara siyasal haklar tanınmasını ve Afrikalı işçilere eşit ücret ödenmesini istedi. 1929-33 yılları arasında büyük grevler oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz Hükümeti artan direniş karşısında bazı ödünler vermek gereğini duydu. Bazı yerliler Yasama Kuruluna girdiler. Bu arada, Kenya Afrika Birliği örgütünün yanı sıra, işçi sendikaları ve şiddet yanlısı örgütler kuruldu. 1951'de Kenyalılar ayaklandılar. 4 yıl süren gerilla savaşlarında (Bu harekete Mau Mau Hareketi denildi.) Afrikalılar, ormanlara ve dağlara sığınarak mücadelelerine devam ettiler. İngilizler ise 150.000 kişinin ölmesine sebep olan bir taktikle gerilla köylerinin beslenmesini engelledi. Diğer yandan İngilizler, direniş güçlerinin ve dünya kamuoyunun baskısıyla siyasal kuruluşlara izin vermek zorunda kaldılar. 14 Şubat-6 Nisan 1962 tarihleri arasında Londra'da toplanan anayasa konferansında İngiliz Hükümeti yeni tavizler verdi.

Mayıs 1963 seçimlerinde, bağımsızlık isteyen Kenya Afrika Ulusal Birliği büyük bir zafer kazandı. “Kendi kendini yönetim” getiren yeni anayasa 1 Haziran 1963’te yürürlüğe girdi.

Eylül-Ekim 1963’te Londra’da bir anayasa konferansı daha yapıldı ve Kenya 12 Aralık 1963’te bağımsızlığına kavuştu. Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler’e üye oldu.

Kenya Hükümeti, Doğu ve Batı Bloklarıyla ticarî ve ekonomik işbirliği içine girdi, bağlantısız siyaseti doğru bulduğunu ilan etti ve sömürgeciliğin son bulması için çaba gösterdi.

26 Nisan: *Afrika ülkelerinden Tanganyika ve Zanzibar birleşerek Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti'ni kurdular.*

Bağımsızlıktan hemen sonra Tanganyika ve Zanzibar ileri gelenleri, Nisan 1964'te iki devleti birleştirme noktasında anlaştılar. Her iki tarafın parlamentosu bu kararı 26 Nisan 1964'te onayladı ve Tanganyika ve Zanzibar birleşerek Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti'ni kurdular. Temmuz 1965'te Tanzanya parlamentosunun kabul ettiği geçici anayasa federal devlet sistemini benimsiyordu.

Federasyon cumhurbaşkanlığına Eylül 1965'te hem Tanganyika Afrika Ulusal Birliği, hem de Afro-Şirazi Partisi'nin adayı olan Julius Nyerere seçildi.

Eğitimde ve ekonomide atılım yapma gayretinde olan Tanzanya'da bütün topraklar devletleştirildi. Sömürgeciliğin her türlüsüne karşı mücadele verildi. Batı Bloku ve Doğu Bloku'yla ilişkiler geliştirildi, Doğu Afrika Federasyonu kurmak için büyük çaba harcandı.

28 Mayıs: *Doğu Kudüs'te toplanan Filistin Millî Kongresi'nde Ahmet el-Şukeyrî'nin başkanlığında "Filistin Kurtuluş Örgütü" (FKÖ) kuruldu.*

İsrail'in kuruluşundan sonra sürgünde yaşayan Filistinlilerin, ilk çaresizlik yıllarında bir şeyler yapacaklarına inandıkları Arap ülkeleri ve uluslararası kuruluşlara karşı olan güvenlerini artık iyice yitirmeleri ve kendi davalarını kendi güçleri ile çözmelerinin gerektiğine inanmaları sonucu, 1950'lerin ilk yıllarından itibaren silahlı mücadele başladı. İlk silahlı mücadele 1952'de Beyrut'ta George Habbash'ın (Habbaş) başını çektiği bir grup üniversite öğrencisinin, Filistinli mültecilerin vatanlarından başka yerlerde yerleştirilip kalmalarına karşı bir komite oluşturulması ve daha sonra 1948 savaşı ve sonuçlarından Arap yönetimlerini sorumlu tutarak Filistin kurtuluşu için silahlı mücadeleyi esas almasıyla başladı. Özellikle Nasır'ın Batıya karşı bir Arap Birliği yolunda attığı adımların, Arap Birliği'ni körelten

çıkar çatışmaları karşısında bir sonuca ulaşamaması ve İsrail karşısında ciddi adımların atılamayışı Filistinlilerin umutlarını boşa çıkardı. Bu durumda Filistinliler Araplardan bağımsız hareket etmeye başladılar. Özellikle el-Fetih⁷⁸ başta olmak üzere başlayan ve Araplardan bağımsız olarak gelişen direnişler ve İsrail'e karşı hareketlerin artması, Arap rejimlerini çeşitli yönlerden ürküttü ve çok geçmeden hükümetler bu tür direnişlere resmî kanalları açarak denetimleri altına almaya çalıştılar.

Bütün bu etkenlerin sonucu Arap dünyası Nasır'ın girişimiyle Arap Birliği Konseyi'nin Eylül 1963'teki bir toplantısında Ahmet el-Şukeyri'yi Filistin halkının temsilcisi olarak seçti; Ocak 1964'te Kahire'de toplanan ilk Arap zirvesinde ise "Filistin halkı için sorunun çözümü yolunda sorumluluk verilme zamanı gelmiştir" ifadelerinin yer aldığı bir bildiri yayınlarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün oluşumunu başlattı. Nihayet yapılan temaslar sonucu 28 Mayıs 1964'te Doğu Kudüs'te Filistin Millî Kongresi adıyla yapılan, Filistinlilerin yanında esas olarak Arap milliyetçileri ve Baas üyelerinin temsilcilerinin katıldığı toplantıda Ahmet el-Şukeyri'nin başkanı seçildiği Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) resmen kuruldu ve 33 maddelik bir Filistin Millî Misakı da kabul edildi. Daha sonra Eylül ayında İskenderiye'de toplanan İkinci Arap Zirvesi'nde bu kuruluş Arap hükümetlerince onaylandı.

⁷⁸ El-Fetih'in ortaya çıkışı, Yaser Arafat'ın (kod adıyla: Ebu Ammar) liderliğinde 1960'ların da öncesine gider. 1929'da Kudüs'te doğup, önce Gazze'de ilk mültecilik yıllarını geçiren ve 1950'lerin başında Kahire'de o günkü adıyla Fuad Üniversitesi'nde mühendislik öğrencisi olan Arafat, burada kendi ifadesine göre liderliğini yaptığı direnme hareketinin temelini oluşturacak olan Filistinli Öğrenci Birliği'nin başkanlığını yapmıştı. Bu dönemde en yakın arkadaşları, teşkilatın ilk kurucuları sayılacak olan Ebu İyad ve Ebu Cihad (asıl adı Halil el-Vezir) idi. Bu yıllarda Süveyş Kanalı bölgesinde İngilizlere karşı çatışmaya giren Filistinlilerin ön sıralarında yer alan Arafat ve arkadaşları, gerillacılık şeklinde belirginleşen silahlı mücadele ile burada tanıştı ve özellikle 1955'te İsrail'in girdiği Gazze harekâtından sonra bu tür bir yolun kendi mücadeleleri için gerekliliği fikri düşüncelerinde billurlaştı. Daha sonra 1957'de Mısır'dan çıkarak mühendis olarak çalışacağı Kuveyt'e giden Arafat ve arkadaşları, orada yeni öncülerle tanıştılar. Yine Arafat'ın başını çektiği bir grup 1959'da kendi direniş hareketlerini oluşturmak için Filistinlileri Araplardan bağımsız hareket etmeye çağıran gizli dergileri Filistinuna'yı (Filistinimiz) çıkardı ve esas olarak Kuveyt'te el-Fetih'in gizli hücrelerini kurdu. Esas adı Filistin Milli Kurtuluş Hareketi olan ve bu ismin Arapça ilk harfleriyle kısaltılmasının tersten okunuşunu ifade eden el-Fetih böylece kurulmuş oldu.

Bu Misak'a göre; İngiliz mandası altındaki Filistin toprakları Filistinlilerin anavatanı, Siyonist istilasından önce (1917 Balfour Deklarasyonu'ndan önce) Filistin topraklarında oturan Yahudiler de Filistinli sayılacaktı. Bunun dışında 1947'ye kadar Filistin topraklarında yaşayan Arap vatandaşlar ile bu tarihten sonra ister Filistin topraklarında, ister bu toprakların dışında doğmuş olsun Filistinli babadan olanlar Filistinli sayılacaktı. Filistin topraklarının kurtarılması için silahlı mücadele öngörülmekteydi. Ayrıca "Büyük Arap Vatanı"ndan, "Siyonist, emperyalist istila"nın kovulmasından ve "Filistin'deki Siyonist varlığı"nın tasfiyesinden söz edilmekteydi. Yine Filistin'in 1947'deki taksimi ve İsrail devletinin kurulması geçersiz sayılıyordu ve Filistin topraklarının tamamen kurtuluşu yerine geçecek her türlü çözüm reddediliyordu.

Arap devletlerinden, Filistinlileri yetiştirmek üzere askerî okullarına öğrenci almalarının istendiği, örgütün finansmanı için bir Filistin Millî Fonu'nun kurulduğu, Arap devletlerinde çeşitli bürolarının açıldığı ve Gazze ve Sina'da üslenecek bir Filistin Kurtuluş Ordusu'nun oluşturulduğu örgütün, başlangıçta asıl kurucuları bağımsız Filistinli mücadeleciler değil, Arap devlet başkanları ve malî olarak da Arap ülkelerinin resmî organı Arap Birliği idi.

Buna rağmen bu kurumlaşma, bir yandan Filistin halkının umutlarının, öte yandan filizlenmiş mücadele gruplarının eylemlerinin canlanmasında etkin bir rol oynadı. Ancak örgüt yine de Arap yönetimlerine bağımlılıktan tam anlamıyla kurtulamadı. Hal böyleyken Filistinlilerin Arap rejimlerinin tepkilerine ve planlarına bakmadan, kendi silahlı mücadelelerini başlatmaları gereğine inanan el-Fetih'in, el-Asife (Kasırga) adını kullanarak silahlı direniş yolunda ilk planlı eylemi başlattığı 1 Ocak 1965 günü,⁷⁹ Filistin direnme

⁷⁹ Direnişi planlamak üzere bir araya gelen el-Fetih liderleri bütün güçlülere rağmen kendi bağımsız mücadelelerini yürütebilmek için 1 Ocak 1965'ten itibaren eyleme geçme kararını oy çokluğuyla aldılar. Karara karşı çıkanlar, askeri eylemlerin Fetih adından başka bir adla başlatılmak gerektiğini, böylece başarısızlık halinde Fetih'in gizli hazırlık ve faaliyetlerine devam edebileceğini öne sürüyorlardı. Bunun üzerine önerileri kabul edildi ve ilk askeri eylemler için el-Asife (Kasırga) adının kullanılması kararlaştırıldı. Onuncu askeri bildiriden sonra ise Fetih, el-Asife'nin kendisi olduğunu açıklayacak; bununla beraber liderlik, tarihi bir özellik taşıdığı için el-Asife ismini sürdürmeye karar verecekti.

Bu şekilde gelişecek olan silahlı eylemlerin ilki, 31 Aralık 1964 gece yarısı Ürdün nehrini geçerek İsrail'in elindeki topraklara sızan üç komandonun, nehir yatağını değiştiren

hareketi içinde tarihi bir dönemeç oldu. El-Asife ve başlattığı silahlı mücadele, pek çok başka mücadele grubu için de bu yolda atılacak adımlar için bir itici güç oldu. 1967 savaşından sonra genişleyen ve kitle teşkilatı hüviyeti kazanan el-Fetih lideri Arafat, Şubat 1969'da yapılan Beşinci Kongrede FKÖ'nün Yürütme Kurulu Başkanlığı'na seçildi.

1970'lere gelindiğinde Yaser Arafat liderliğindeki el-Fetih ile Habbaş liderliğindeki Filistin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi birer kuvvet olarak sivrilmeye başladılar. O kadar ki, 16 Haziran 1970'te Ürdün'deki gerilla teşkilatları bir araya gelerek, bütün komando gruplarının temsilcilerinden oluşan 6 kişilik bir ortak organ, bir İdare Komitesi kurdular. El-Fetih lideri Arafat ile Habbaş'tan başka bu komiteye Filistin Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi lideri Nayef Hawatmeh, küçük gerilla teşkilatlarının temsilcileri olarak Dafi Jamani ve Dr. İssam Sartawi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün temsilcisi olarak da Kemal Nasır üye olarak katıldılar. Bundan sonra bütün gruplar FKÖ şemsiyesi altında bir araya geldiler. Bu çerçevede bağımsız ve Filistin halkının kendi girişimini temel alan yaklaşımıyla el-Fetih'in öncü rolü kendini gösterdi. Böylece el-Fetih, FKÖ içinde hâkim bir konum elde ettikten sonra "önce Filistin'in kurtuluşu için silahlı mücadele, buradan hareketle Arap Birliği" şeklinde özetlenen temel felsefesi, FKÖ'nün de ilkesi haline geldi. FKÖ'nün ideolojisi şu beş temel üzerine oturtuldu: Filistin'i kurtarma, bunun için silahlı mücadele, Filistin'in kendi öz teşkilatlanmasına güven, dost Arap güçleriyle işbirliği ve dost uluslararası güçlerle işbirliği.

1964

Kurumsallaşan FKÖ'nün organik yapısı; Filistin Millî Meclisi, Yürütme Kurulu, Merkezî Komite, Filistin Kurtuluş Ordusu, Filistin Silahlı Mücadele Komutanlığı, sosyo-ekonomik ve diğer hizmetlerle ilgili kuruluşlar ve Filistin Millî Fonu'dur.

5 Haziran: ABD Başkanı Johnson Başbakan İsmet İnönü'ye Kıbrıs konusunda tehditkâr bir mektup gönderdi; mektup üzerine Türkiye Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçti.

İsrail su projesine bağlı tesislere karşı harekâtı ile başladı. Ertesi gün Arap ülkelerine ve Filistin mülteci kamplarına dağıtılan el-Asife imzalı bildirilerin ilki ile bu eylemle birlikte Filistin'in kurtarılması yolunda düzenli bir silahlı mücadele döneminin başladığı açıklanıyordu.

Kıbrıs Rumları, Makarios yönetiminde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını (Enosis) bir oldu-bitti ile gerçekleştirmek için 24 Aralık 1963'ten itibaren Türklere saldırmaya başladılar ve bir katliama giriştiler. Saldırıları zaman zaman iyice şiddetlenerek 1964 yılı boyunca devam etti. Ortaya çıkan kriz sırasında ABD'nin tarafsız bir politika izleyeceğini açıklaması Yunanistan'ı iyice cesaretlendirdi. İngiltere ise meselenin çözümünü ABD'ye havale etti. Krizi ele alan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise, 4 Mart 1964'te Kıbrıs'ta görev yapmak üzere bir Barış Gücü'nün teşkiline karar verdi. Ancak Barış Gücü'nün teşkili zaman aldığından bu arada Rumlar Türklere saldırmaya devam etti.

ABD ve İngiltere'nin bu tutumları ve Rum saldırılarının giderek şiddetlenmesi karşısında Türkiye, 1963'ün sonlarından 1964'ün ilk aylarına kadar geçen sürede üç kere Kıbrıs'a asker gönderme girişiminde bulundu; ancak çeşitli sebeplerle bundan vazgeçildi. Kıbrıs'taki Türklerin durumunun giderek kötüleşmesi karşısında bakanlar kurulu 6 Haziran 1964'te Kıbrıs'a müdahaleye karar verdi. İnönü'nün isteğiyle bu kararın ABD'ye de bildirilmesi uygun bulundu. Ne var ki ABD Başkanı Johnson 5 Haziran 1964'te İnönü'ye yazdığı mektupta, diplomatik nezaket kurallarını hiçe sayan bir üslupla "Türkiye'nin Amerikan yardımı olarak verilmiş bulunan askerî malzemelerin Kıbrıs'a müdahale için kullanılmasına razı olmayacağını" bildirdi. Başkan Johnson bununla da yetinmeyerek "Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye müdahale sonucunu doğuracak bir adım atacak olursa, öteki NATO üyelerinin Türkiye'ye yardım yükümlülükleri bulunup bulunmadığını henüz gözden geçirmediğini" söyleyerek, olası bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'yi yalnız bırakacakları biçiminde bir de gözdağı verdi. Böylece 1947 tarihli yardım antlaşması ve NATO koruyuculuğu bir anlamda Türkiye'nin hareket alanını daraltan bir engele dönüştü. Bu mektup karşısında Kıbrıs çıkarması kararından vazgeçen İnönü, 13 Haziran'da Johnson mektubuna cevap vermekle beraber uğradığı büyük düş kırıklığını "Dünya yeniden kurulur ve Türkiye kendine düşen yeri alır" sözleriyle dışa vurdu.

Bununla birlikte Johnson İnönü'yü Washington'a davet etti. 21 Haziran'da Johnson'ın gönderdiği özel bir uçakla İnönü Ankara'dan ABD'ye hareket etti; burada görkemli törenlerle karşılandı; ancak görüşmelerden hiçbir önemli sonuç çıkmadı. İnönü'nün ABD dönüşünde uğradığı Londra'da İngiltere Dışişleri Bakanı kendisine, eğer Kıbrıs Yunanistan'a verilecek olursa

Türkiye'nin buna karşılık ne isteyeceğini sordu. İnönü bu beklenmedik soruya karşılık "Kimin malını kime veriyorsunuz?" diyerek tepki gösterdi.

Johnson Mektubu Türk Hükümeti'nde büyük bir hoşnutsuzluğa ve gayet sert tepkilere sebep oldu. Bu mektup üzerine Türkiye, bir müttefik olarak Amerika'ya olan güvenini kaybetmeye başladı ve dış politikasına yeni bir unsur kazandırmak amacı ile 1964 Kasım'ından itibaren Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltti ve hatta 1965 yılı içinde iki devlet arasında belirgin bir yakınlaşma görüldü. Buna karşılık 1964 yazında Ankara caddelerindeki gösterilerde halk ve gençlik ilk defa olarak "Yankee, go home" sloganını bağırdılar.

6 Temmuz: *Afrika ülkelerinden Malawi bağımsızlığını kazandı.*

İngiliz sömürgeciliğine karşı ilk direniş 1915 yılında ortaya çıktı. İki dünya savaşı arası dönemde de mücadele devam etti. Nyasaland Afrika Kongresi'nin ortaya çıkmasıyla mücadele yeni bir şekil aldı. 3 Eylül 1953'te İngilizlerin isteğiyle Rodezya ve Nyasaland arasında bir federasyon kuruldu. Ancak Afrikalılar bu federasyona daha ilk başından karşı çıktılar. Kuzey Rodezya'da 1953'te ilk genel grev yapıldı. 1959 yılında Malawi Kongre Partisi kuruldu. Ekim 1960'da yapılan Afrika Kongresi'nde, federasyona karşı tavır alan Afrikalı temsilciler toplantıyı terk ettiler. Nyasaland'da yerlilere oy hakkı tanıyan anayasa, Temmuz 1961'de kabul edildi. Ülke, 1 Şubat 1963'te otonomi kazandı, bunun üzerine federasyon 31 Aralık 1963'te son buldu.

Federasyonun son bulması üzerine Nyasaland 6 Temmuz 1964'te bağımsız bir devlet oldu. Bu topraklarda yaşayan Nyanja, Çeva ve Tonga gibi kabilelerin çoğu Malawi grubuna dahil olduğundan ülkeye Malawi denildi.

Ekonomisi oldukça kötü olan Malawi Afrika Birliği Örgütü'ne ve Birleşmiş Milletler'e üye oldu.

21 Temmuz: *Türkiye, İran ve Pakistan arasında Bölgesel Kalkınma İçin İşbirliği (RCD) Teşkilatı kuruldu.*

1964 yılında CENTO'nun birbirine komşu olan üç üyesi Türkiye, İran ve Pakistan; aralarındaki ekonomik, kültürel ve teknik alanlardaki işbirliğini daha da geliştirmek istediler. Bölgesel Kalkınma İçin İşbirliği düşüncesi, 20-21 Temmuz 1964'te İstanbul'da üç ülkenin devlet başkanları arasında yapılan toplantıda netleşti ve 21 Temmuz 1964'te ortak bir demeçle

açıklandı. Buna göre; üç devlet bütün alanlarda mevcut işbirliğini daha da genişletmek ve geliştirmek üzere, uygun önlemlerin alınmasına ve ortak çalışmalar yapılmasına karar verdiler. Bu suretle örgütün kuruluş amacı, bölge halkları için daha yüksek kalkınma düzeyleri sağlamak; ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda bölgesel işbirliğini gerçekleştirmekti.

Uluslararası alanda İstanbul Paketi adı verilen bu işbirliği anlaşmasını yürütmek üzere, yılda birkaç defa Bakanlar Konseyi toplantısının yapılması öngörüldü. Burada, çeşitli teknik komitelerin çalışmalarının ve Bölgesel Planlama Komitesi'nin raporlarının incelenip karara bağlanması esas alındı. Ayrıca Tahran'da yürütme ile görevli daimî bir sekreterlik kuruldu.

2 Ağustos: *Amerikan donanmasına ait bir geminin Viet Minh (Kuzey Vietnam) gemilerinin saldırısına uğramasıyla Vietnam ile ABD arasında savaş başladı.*

1954 Cenevre Antlaşmaları'yla Vietnam, 17. enlem sınır olmak üzere Kuzey ve Güney Vietnam olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Kuzey Vietnam'da Ho Chi Minh liderliğinde bir komünist rejim bulunuyordu. Güney Vietnam'da ise 23 Ekim 1955'te yapılan bir referandumla ülkenin başına Ngo Dinh Diem geçti. Koyu bir komünist aleyhtarı olan Diem'i ABD hemen tanıdı ve Diem ilk günden itibaren Amerika'ya dayanma yoluna gitti.

Cenevre Antlaşmalarına göre Kuzey ve Güney Vietnam 1956'da yapılacak seçimler yoluyla birleştirilecekti. Diem, seçimleri kaybedebileceği endişesiyle buna yanaşmadı. Ho Chi Minh ise 1957 yılına kadar bekledi ve Diem'in seçime yanaşmadığını görünce, Diem Hükümetini devirmek için Güney Vietnam'daki Viet Cong vasıtasıyla yoğun terörist faaliyetlerine ve gerilla mücadelelerine girişti. Bunun üzerine ABD Vietnam'a geniş askerî ve ekonomik yardım yapmaya başladı.

Öte yandan Güney Vietnam'da Diem'in diktatörlüğü her geçen gün halk için çekilmez hale gelmeye başladı. Bu sebeple ABD'nin desteklediği bir darbe ile Diem iktidardan uzaklaştırıldı ve yerine General Duong Van Minh başkanlığında bir Askerî İhtilal Konseyi geçti.

2 Ağustos 1964 günü Tonkin Körfezi'nde Amerikan donanmasına ait Maddox destroyeri Viet Minh (Kuzey Vietnam) gemilerinin saldırısına uğradı ve bunu 4 Ağustos'ta başka saldırılar izledi. Bu, açıkça ABD'ye savaş ilan etmek anlamına geliyordu. Amerikan Kongresi bu saldırıları defetmek üzere Başkana

her türlü tedbiri alma yetkisi verdi. Bunun üzerine ABD 1965 Şubat'ından itibaren, Viet Cong'un beslendiği ana merkez olan Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başladı. Fakat bombardımanlar istenilen neticeyi vermedi. Ho Chi Minh, ABD'nin bu saldırısına karşılık Güney Vietnam'daki gerilla faaliyetlerini arttırdı. 1965 Mayıs'ında ABD Güney Vietnam'a 80.000 asker gönderdi. ABD'nin asker göndermesi, Amerikan kamuoyunda tepkilere neden oldu ve savaş sorgulanmaya başlandı. Amerika'nın Avrupalı müttefikleri de savaşın manasızlığı karşısında ABD'nin tavrını onaylamadılar.

Halbuki ABD, Güneydoğu Asya ile Pasifik'i kendi millî menfaatlerinin ve güvenliğinin hayati bir bölgesi olarak kabul ediyordu. Bunun için ABD bir yandan savaşı tırmandırırken, diğer yandan da kayıplarının artması ve bombardımanlardan netice alamaması nedeniyle çeşitli kanallardan barış için girişimlerde bulunmaya başladı. Bu arada Vietnam'daki ABD kuvvetlerinin sayısı da her geçen gün arttı ve bu sayı sonradan 600.000'i buldu. 1969 başlarında savaşta 31.000 Amerikan askeri ölmüştü. Bu durumda ABD bir kısım kuvvetlerini Vietnam'dan çekerken, diğer taraftan Kuzey Vietnam'ın bombalanmasını daha da arttırdı. 1971 yılı sonlarına doğru geri çekilen askerlerin sayısı 200.000'i buldu.

Paris'te sürmekte olan barış görüşmeleri ise ancak 1973 yılı başında bir neticeye ulaşabildi. 55.000 Amerikan askerinin ölümüne ve Vietnam'ın geniş ölçüde yıkımına mal olan Vietnam savaşını bitiren barış 27 Ocak 1973'te Paris'te imzalandı. Antlaşma, Cenevre Antlaşmaları'nda belirtildiği gibi 17. enlem Kuzey ve Güney Vietnam arasında sınır kabul ediliyordu.

ABD bu barış ile nihayet yakasını Vietnam'dan kurtarmayı başardı. Ancak Vietnam meselesi bu barış ile kapanmadı. Barış antlaşmasından 22 ay sonra Güney Vietnam komünistlerin eline geçti.

5-10 Ekim: *Bağlantısız ülkeler Kahire'de bir araya geldiler ve "Barış ve Milletlerarası İşbirliği Programı"nı yayınladılar.*

1-6 Eylül 1961 Belgrat Hazırlık Konferansı gereği 5-10 Ekim 1964'te Kahire'de toplanan Bağlantısız ülkeler, 9.500 kelimelik Barış ve Milletlerarası İşbirliği Programı'nı yayınladılar. Bu program, bütün ülkelerin nükleer silahlardan vazgeçmesini, bütün yabancı üslerin tasfiyesini, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamalarını, yeni sömürgecilik ve emperyalizme karşı çıkıl-

masını ve bu arada da Kıbrıs'a self-determinasyon hakkının tanınmasını istiyordu.

14 Ekim: *Kruşçev, yaşının ilerlemesinden dolayı (70) başbakanlıktan alındı. Yerine 58 yaşındaki Brejnev parti birinci sekreterliğine, 60 yaşındaki Aleksey Kosigin de başbakanlığa getirildi.*

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 14 Ekim 1964 günü yaptığı toplantıda, "yaşının ilerlemiş olması" ve "sağlık sebepleri dolayısıyla" ve kendisinin isteği üzerine, 70 yaşındaki Kruşçev'in hem parti birinci sekreterliğinden ve hem de başbakanlıktan alındığı açıklandı. Yerine 58 yaşındaki Leonid Brejnev Parti birinci sekreterliğine ve 60 yaşındaki Aleksey Kosigin de başbakanlığa getirildi.

Daha sonra diğer komünist partilerine yapılan yazılı açıklamalarda, Kruşçev 29 konuda itham edildi. Bunlar arasında Çin'le olan münasebetleri düzenleyememesi ve Romanya'nın Moskova'dan uzaklaşmasına sebep olması da yer almaktaydı.

16 Ekim: *Çin, ilk nükleer bomba denemesini başarıyla gerçekleştirdi.*

Çin ilk kez 1985 yılında Sovyetler Birliği'nden bir nükleer reaktör aldı. Fakat 1960'ların başından itibaren, özellikle 1963 tarihinde nükleer denemelerin kısmen yasaklanması antlaşmasının imzalanmasından sonra, iki devlet arasındaki çatışma açıkça ortaya çıkınca, Çin kendi atom silahlarını kendi imkânları ile geliştirme yoluna girdi. Bundan sonra Çin, ilk atom denemesini 16 Ekim 1964 tarihinde yaptı. Öte yandan fırlatma araçları bakımından Çin, ilk atom bombası denemesini Sovyetler Birliği hududuna yakın yörelerdeki hedefleri vurabilecek kısa ve orta menzilli füzeler -en çok 1.500-2.000 mil menzilli MRBM'ler⁸⁰- üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırdı. Çin'in atma araçları arasında sınırlı sayıda orta menzilli bombardıman uçaklar bulunmaktaydı.

İki devletin nükleer tehdidi altında bulunması Çin'in nükleer silahsızlanma siyasetine de yön verdi. Hiçbir nükleer silahsızlanma çalışmasına katılmamakla birlikte, Çinli yöneticiler bu tür silahların sadece savunma amacıyla

⁸⁰ MRBM, *medium range ballistic missile* (orta menzilli balistik füze). Bunlar 600-1.500 deniz millik balistik füzelerdir. ABD bu tür füze yapmamıştır. Sovyetler'in elinde ise bunlardan 300 adet bulunmaktadır.

kullanılabileceğini, özellikle kendilerinin nükleer silahı kullanan ilk devlet olmayacağını sık sık tekrarladılar. Bu görüşten hareketle Çin yöneticileri, tüm nükleer silahların ortadan kaldırılması için bir ilk adım olarak nükleer devletlerin, bu silahların ilk kez kendileri tarafından kullanılmayacağını üstlenmelerini istemektedirler.

24 Ekim: *Afrika ülkelerinden Zambiya bağımsızlığını kazandı.*

İngiliz sömürmesine karşı ilk direniş 1915 yılında ortaya çıktı. İki savaş arası dönemde yerlilerin henüz biçimlenmemiş mücadeleleri sürdü. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ulusal kurtuluş mücadeleleri biçim kazandı ve Nyasaland Afrika Kongresi ortaya çıktı. 1950'li yıllarda grevler yapıldı. Rodezya, Malawi ve Zambiya'da kurtuluş mücadelesinin başlamasına yol açacak olaylar yaşandı. 1960 yılında Birleşmiş Ulusal Bağımsızlık Partisi (UNIP) kuruldu. Bu parti, Afrika halkının egemen olduğu bir yönetim istiyordu. Nyasaland'da yerlilere oy hakkı tanıyan ilk anayasa Temmuz 1961'de kabul edildi. Ülke 1 Şubat 1963'te otonomi kazandı. Nyasaland'ın otonomi kazanması üzerine, Rodezya ve Nyasaland arasında 3 Eylül 1953'te, halkın karşı çıkmasına rağmen kurulan federasyon 31 Aralık 1963'te son buldu.

20-21 Ocak 1964'te Kuzey Rodezya'da ilk genel seçimler yapıldı ve UNIP seçimleri kazandı. Kurulan hükümet 24 Ekim 1964'te bağımsız bir cumhuriyet olarak (güneyde sınırı teşkil eden Zambezi nehrinden mülhem olarak) "Zambiya adını aldı.

Ekonomisini güçlendirmek için birtakım teşebbüslerde bulunan Zambiya, dış politikasını "ırkçılık aleyhtarlığı" temeline oturttu, bağlantısız siyaset izledi; Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler'e katıldı.

30 Aralık: *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) kurularak, "77'ler Grubu" adı ile anılan gelişme yolundaki ülkeler grubu oluşturuldu.*

Birleşmiş Milletler örgütünün kurucu antlaşmasındaki amaçlarına uygun olarak (mad.1/2), özellikle gelişme yolundaki ülkelerin kalkınması yolunda birçok faaliyetler ortaya çıktı. İlk önceleri yalnızca bu devletlerin kalkınmaları için fon ve teknoloji transferi sağlamaya yönelik çalışmalar yapan Birleşmiş Milletler, zamanla bu çalışma alanını giderek genişletmeye başladı. Dünya ticaretinin önüne çıkan engelleri ortadan kaldırmak için kurulan GATT'ın,

dünya ticaretinde ayrımcılığı ve yerli sanayiın dışa karşı korunmasında sadece gümrük tarifelerini esas alması; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kısa zamanda sayıları artan azgelişmiş Üçüncü Dünya devletlerini, uluslararası ticaretin gelişmiş sanayi ülkelerinin yararına bir düzen içinde geçtiğini öne sürerek yeni bir Uluslararası Ekonomik Düzen kurulması gereğini savunmaya sevk etti. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1963'te aldığı bir karar ile 23 Mart-16 Haziran 1964'te Cenevre'de düzenlediği konferansta ortaya konulan tavsiyeler doğrultusunda Genel Kurul'un 30 Aralık 1964 günü 1995 (XIX) sayılı bir kararıyla kendisine bağlı bir organ olarak Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) kuruldu.

Merkezi GATT gibi Cenevre'de bulunan UNCTAD'a hemen hemen tüm Birleşmiş Milletler üyeleri katıldılar. Ayrıca yalnız Birleşmiş Milletler uzmanlık kurumları ya da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın üyesi olan devletler de UNCTAD'a üye olabilmekteydi. UNCTAD bünyesindeki devletler 4 gruba ayrıldı:

A Grubunda: Asya ve Afrika devletleri, Asya'daki Çin ve diğer komünist ülkeler ve Yugoslavya bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu gelişme sürecindeki devletlerdir.

B Grubunda: Çoğunluğu OECD üyesi gelişmiş Batı ülkeleri, Japonya, Avustalya ve Yeni Zelanda bulunmaktadır. Türkiye, Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta da bu grubun içindedir.

C Grubunda: Latin (Orta ve Güney) Amerika devletleri yer almaktadır.

D Grubunda: Sovyet bloğu devletler ile Arnavutluk, yani batıdaki komünist devletler bulunmaktadır.

UNCTAD'daki bu resmî grup ayırımı hem coğrafi duruma, hem de ekonomik ve siyasal ölçütlere göre yapıldı. Ancak örgüt kurulur kurulmaz üyeler içinde gelişme sürecindeki 77 devlet gelişmiş devletlere karşı bir cephe oluşturdular. "77'ler Grubu" denilen bu fiili grup A ve C grubu devletlerden oluştu ve zamanla sayıları 120'yi aştı.

Örgütün başlıca organları; Konferans, Ticaret ve Kalkınma Grubu ve Sekreteryadır. Konferans genellikle her dört yılda bir toplanır ve tüm üyelerin temsil heyetlerinden oluşur.

Örgütün amacı her şeyden önce uluslararası ticaretin geliştirilmesi için çok taraflı anlaşmalara öncelik vermek, ticarete uyulması gereken ilkeleri

hazırlamak, fiyat istikrarını sağlamaktı. Örgütün çalışmalarında gelişme sürecindeki ülkelerin ihracatlarının, özellikle sınai ürünlerinin satışlarının artırılması, dünyada ticaretle ilgili düzenin daha adil bir duruma getirilmesi önemli bir yer tuttu; bu ülkelerce ihraç edilecek ana malların fiyat istikrarı üzerinde özellikle duruldu. Nitekim kaly, kahve, şeker ve kakao gibi malların fiyatları için uluslararası antlaşmalar gerçekleştirildi.

77'ler Gurubu'nun etkisi ile UNCTAD kısa sürede bir "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" arayışı içine girdi. Bu yeni düzen arayışı ilk kez 77'ler Grubu'nun II. UNCTAD'a hazırlık amacıyla 1967'de toplandıkları sırada Cezayir Bildirisi'nde belirtildi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1974 yılındaki 6. olağanüstü dönem çalışmaları sonunda, 1 Mayıs 1974'te "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen"ın kurulmasına ilişkin bir bildiri ve bir de eylem programı kabul etti.

1965

18 Şubat: *Afrika ülkelerinden Gambiya bağımsızlığını kazandı.*

Afrika ve dünyadaki genel değişim, İngiltere'yi Gambiya'da tutum değişikliğine zorladı ve bu ülkede bir miktar yatırım yaptı, para harcadı, yönetimde birtakım reformlar yaptı. 1959'da kurulan Halk İlerici Partisi ve 1957'de kurulan Gambiya İşçi Sendikaları, yönetimde daha radikal dönüşümler talep ettiler. İngiliz Vali 1959'da bir anayasa konferansı topladı, burada da bu gruplar genel seçim ve genel oy hakkı istediler. 1960-61 yıllarında işçi sendikaları gösteriler ve genel grevler düzenlediler. Bundan sonra İngilizler taviz vermeye razı oldular, 4 Ekim 1963'te Gambiya'yı "kendi kendini yöneten koloni" ilan ettiler. Vali dış politika, iç güvenlik ve savunmayı denetlemekte devam edecekti. Temmuz 1964'teki bir anayasa konferansından sonra İngiliz Hükümeti ülkeye 18 Şubat 1965'te bağımsızlık vermeyi kabul etmek zorunda kaldı. Gambiya 1970 yılında cumhuriyet oldu.

Gambiya dış politikasında bağlantısız bir siyaset izledi. Senegal ile özel ilişkiler kurdu. Mart 1965'te Afrika Birliği Örgütü'ne katıldı, 21 Eylül 1965'te Birleşmiş Milletler'e üye oldu.

24 Nisan: *Amerika Birleşik Devletleri Dominik Cumhuriyeti'ni işgal etti.*

Dominik Cumhuriyeti; 1931 yılından 1961 yılında suikasta uğrayıncaya kadar, toplam 30 yıllık bir süre boyunca diktatör Trujillo tarafından yönetildi. 1924 yılından sonra ilk demokratik seçimler 1962'de yapıldı; fakat seçimi kazanan Juan Rosch Hükümeti; 1963'te tutucu işadamları, toprak sahipleri ve kilisenin desteğindeki bir darbe ile düşürüldü. Reid Cabral'ın cunta yönetimi, halk desteği olmamasına rağmen ABD tarafından desteklendi. Cabral 1965 seçimlerinde başkanlığa adaylığını koydu. ABD de cunta rejimine 5 milyon dolar yardım verince, Rosch taraftarları ayaklandılar ve kanlı sokak çatışmaları başladı; ülke bir iç savaşın eşiğine geldi. ABD, bir başka Castro tipi devrimi engellemek amacıyla 24 Nisan 1965'te 23.000

kişilik bir askerî birliği başkent Santa Domingo'ya gönderdi. Bu müdahaleye uluslararası bir nitelik vermek için de Amerikan Devletleri Örgütü (OAS)'ne başvurdu ve çok az bir oy farkıyla OAS'tan müdahale kararı çıkartmayı başardı. Bunun üzerine tutucu askerî rejimlere sahip beş ülke, Dominik Cumhuriyeti'ne yardım gönderdi. Bu kuvvetler sayesinde ortaklık yatıştı ve 1966 yılında yapılan seçimlerde Joaquin Balaguer'in başkanlığında tutucu bir hükümet işbaşına geldi. Ancak bundan sonra da Dominik Cumhuriyeti'nde siyasal istikrar sağlanamadı.

ABD'nin bu müdahalesi, uluslararası prestijine ağır bir darbe oldu ve birçok ülke uzmanları tarafından illegal olarak yorumlandı.

19 Haziran: *Cezayir'de Genelkurmay Başkanı Albay Huari Bumedyen'in liderliğindeki bir Devrim Konseyi, ordunun da desteğini alarak iktidarı ele geçirdi.*

Devlet Başkanı Ben Bella, bir süreden beri savunulması zor bir baskı yönetimi denemekteydi. Çevresindekileri kişisel nedenlerle tutuklatıyor ve işkence ettiriyordu. Daha da önemlisi sürekli ideoloji değiştirmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı cephe ileri gelenlerinden bir grup, Başbakan Yardımcısı, Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı Albay Huari Bumedyen'in liderliğinde bir Devrim Konseyi kurdu. Bu grup, ordu içindeki desteğine dayanarak 19 Haziran 1965'te iktidarı ele aldı ve Başbakan Ben Bella'yı "kişisel bir iktidar rejimi" kurmakla suçlayarak tutukladı. Ulusal Meclis dağıtıldı ve 10 Temmuz 1965'te Devrim Konseyi Başkanı Bumedyen'in liderliğinde yeni bir Bakanlar Kurulu kuruldu. Bir hafta sonra Ulusal Kurtuluş Cephesi'nde de bir Yönetici Sekreteryaya meydana getirilerek, Devrim Konseyi'ne bağlandı.

Ben Bella'nın iktidardan uzaklaştırılmasına ilk tepki öğrencilerden geldi, çünkü bütün öğrencilerin yarısına devlet bursları verilmişti. Fransız ve İtalyan Komünist Partileri darbeyi yeren açıklamalar yaptılar. Çin Halk Cumhuriyeti ise yeni rejimi hemen tanıdı ve destekledi.

Devrim Konseyi, resmî açıklamalarında Tripoli Programı ile Cezayir Şartı'na bağlı olduklarını açıkladı. Sömürgeciliğin kalıntılarının yok edileceğini, ulusal bağımsızlığın güçlendirileceğini ve adaletin hüküm süreceği toplumcu bir düzenin kurulacağını belirtti.

29 Temmuz: *Cezayir ile Fransa arasında, Cezayir Hükümeti'nin ısrarları üzerine bir petrol anlaşması imzalandı.*

Cezayir ile Fransa arasında, Cezayir Hükümeti'nin ısrarları üzerine 29 Temmuz 1965'te bir petrol anlaşması imzalandı. Daha önceleri Cezayir kendi petrolünü hiç kullanmazken, yeni kurulan bir ortaklık örgütü (ASCOOP), yeni petrol damarlarını birlikte aramayı ve bulunan petrolü birlikte çıkarmayı öngörüyordu. En büyük petrol şirketlerinden biri olan REPAL'da Cezayir'in payı %40.5'ten %50'ye çıkarıldı. Dünya pazarlarındaki fiyat oynamalarından zarar görmemek için, Cezayir devletine ödenecek pay sabit tutuldu. Cezayir, artık kendi ihtiyaçları için Fransız şirketlerinden doğalgaz alabilecek ve bunun bir kısmını ihraç edebilecekti. Çoğu borç ve kredi olarak Fransa Cezayir'e 2 milyar frank verecek, bu parayla endüstrinin gelişmesi için Fransız makineleri satın alınacaktı.

Bu antlaşma, petrol ve doğalgaz yataklarını kullanma hakkını 15 yıl daha Fransa'ya verdiyse de antlaşmadan Cezayir karlı çıktı. Antlaşmayla Cezayir'in gelirleri arttı ve millî bir petrol endüstrisi kurulabilmesi için kendisine gerekli olan bazı imkânları sağladı.

5 Ağustos: *Pakistan askerlerinin Keşmir'in Hindistan'ın elinde bulunan kısmına geçmeleri sonucu Pakistan-Hindistan savaşı başladı.*

Hindistan ile Pakistan arasındaki anlaşmazlık bölgesi olan Keşmir'deki ateşkes çizgisinde, 1964 yılı içinde iki ülke birlikleri arasında çeşitli çatışmalar çıktı ve bu çatışmalar 1965 yılının ilk yarısında şiddetlenmeye başladı. İki ülke 1965 Nisan'ında Rann Kuç bölgesindeki birliklerini güçlendirdiler. Bu arada 1962 yılından beri sınırın daha kuzeyinde Hint ve Pakistan birlikleri arasında süren çatışmalar da 1965 yılının ilk yarısında hızlandı. Giderek artan bu gerginlik içinde Pakistan askerleri, 5 Ağustos 1965'te Keşmir'in Pakistan'ın elinde bulunan bölgesinden, Hindistan'ın elinde bulunan bölgeye bir ayaklanma çıkarmak amacıyla geçtiler. Hint birlikleri ise ateşkes çizgisindeki bu geçişi önlemek için 16 Ağustos'tan başlayarak Pakistan sınırını içindeki bazı stratejik noktaları işgal etti. Bunun üzerine Pakistan, Keşmir Hint bağlantısını, yani Srinagar-Delhi yolunu kesmek için Jammu bölgesine bir saldırı düzenledi, Hindistan da Eylül ayında Pakistan'a karşı üç kollu bir saldırıya geçti. Çatışmalar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 23 Eylül tarihli ateşkes çağrısına tarafların uyması ile durdu.

Savaş boyunca Pakistan'ı desteklediğini açıklayan Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan Tibet-Sikkim sınırındaki tahkim edilmiş noktalar kaldırılmadığı takdirde bu devlete savaş açacağını açıklayarak bunalımın sınırlarını önce genişletti, fakat daha sonra bundan vazgeçti. ABD ise Hindistan'ın yanında yer aldı.

Ateşkesten sonra Hint-Pakistan ilişkileri gergin kaldı. Ateşkese rağmen iki taraf da birbirlerinin önemli toprak parçalarını ellerinde bulunduruyorlardı ve bu yüzden sık sık sınır çatışmaları oluyordu.

Savaş boyunca Pakistan, Hindistan'ın karşısında CENTO Antlaşması'nı harekete geçireceğini söyledi ve örgüt üyeleri olan İran ve Türkiye'den silah yardımı istedi. Türkiye ve İran, müttefikleri olan Pakistan'ı destekleyeceklerini açıklamakla beraber, Pakistan'ın Türkiye'den istediği 24 savaş uçağını Türkiye, bunların NATO amaçları için kullanılacağı gerekçesiyle vermedi. Ancak 5 milyon dolar değerinde çeşitli askerî malzeme ve silahı Pakistan'a gönderdi.

5 Ekim: *Endonezya'da General Suharto liderliğinde CIA'ye bağlı generalerin ülkede duruma el koymalarının ardından Sukarno'nun bütün yetkileri elinden alındı ve yerine Suharto getirildi.*

Endonezya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Sukarno, Bağlantısızlık hareketiyle (Nisan 1955'te Bandung Konferansı'nda temelleri atıldı) Üçüncü Dünya ülkelerinin liderliğini ele almaya çalıştı; içeride bütün siyasal eğilimleri birleştirmek istedi. Ardından ülkede Mart 1959'da başkanlık sistemine geçildi ve parlamento dağıtılarak bütün yetkiler fiilen Sukarno'nun eline geçti. Sukarno 1959'da yapılması gereken seçimleri de süresiz olarak erteleyerek bir çeşit diktatörlük kurdu.

Bundan sonra Sukarno Cakarta'yı uluslararası anti-emperyalizmin başkenti durumuna getirmek amacıyla, sömürgeciliğe karşı mücadeleye dayanan bir dış siyaset uygulamaya koyuldu. Bu amaçla ülkedeki son Hollandalıları sınır dışı ederek 17 Ağustos 1960'ta Hollanda ile siyasal ilişkilerini kesti. Ordunun milliyetçi isteklerini yatıştırmayı da düşünerek önce Batı Yeni Gine, sonra da Malezya üzerinde hak iddialarında bulundu. Hollanda'nın Yeni Gine üzerindeki haklarını Birleşmiş Milletler'e bırakmasının ardından Birleşmiş Milletler 1 Mayıs 1963'te bu hakkı Endonezya'ya bıraktı. Böylece Sukarno Batı Yeni Gine konusunda başarıya ulaştı. Sukarno'nun 1963'te bir

Malezya Milletleri Konfederasyonu kurma tasarısının başarısızlığa uğramasından sonra Endonezya 16 Eylül 1963'te Malezya Federasyonu'nu bir "yeni sömürgecilik" kuruluşu olmakla suçlayarak Birleşmiş Milletler'den ayrıldı. Bu arada Sukarno Mayıs 1963'te halk meclisinde kendini ömür boyu cumhurbaşkanı ilan ettirdi.

1965'te Pekin, Cakarta, Karaçi arasında Üçlü Asya İttifakı kurmak amacıyla yapılan çeşitli görüşmeler, Sukarno'nun özel muhafız alayı komutanı Albay Utung'u 30 Eylül 1965'te harekete geçirdi. ABD, Uzak Asya'da sosyalizmin yayılmasını engellemek düşüncesiyle buna karşı çıktı ve CIA'ye bağlı generaller General Suharto liderliğinde 5 Ekim 1965'te ülkede duruma el koydular ve Albay Utung'un müdahalesi başarılı olamadı. General Suharto'nun kısa sürede bastırdığı bu harekette, Komünist Partisi askerî darbede başrolü oynamakla suçlandı ve kapatıldı. Dış siyasette ise gittikçe Pekin aleyhine bir tutum benimsendi. Ordunun baskısıyla kabinedeki solcu bakanlar tasfiye edildi ve ordu yavaş yavaş iktidarını kabul ettirdi. 12 Mart 1966'da Sukarno bütün yetkilerini başkomutan Suharto'ya devretmek zorunda kaldı. 20 Haziran 1966'da toplanan İstişari Halk Meclisi, Sukarno'dan ömür boyu cumhurbaşkanlığı hakkını elinden aldı. Ekim 1966'da Sukarno'nun 1965 darbesine karışmakla suçlanması üzerine bütün yetkileri alındı ve yerine General Suharto getirildi. Suharto 1968'de devlet başkanlığına seçildi.

Tarafsızlık ve Bağlantısızlık modeli oluşturmayı amaçlayan Suharto, yine de ABD'nin güçlü bir biçimde etkisi altında kaldı. 1973, 1978 ve 1983'teki seçimlerde yeniden devlet başkanı seçildi.

25 Kasım: Zaire'de General Mobutu darbeyle iktidara geldi.

1965

Kongo'ya Belçika müdahalesinden sonra,⁸¹ politikada iki büyük siyasal gruplaşma oldu. Bir tanesi Tshombe'nin liderliğinde 49 sağ partiyi bir araya getiren Kongo Ulusal Topluluğu, diğeri ise Cumhurbaşkanı Kasavubu çevresinde toplanan Kongo Demokratik Cephesi idi. İç çelişkiler ve mücadeleler sonucu Tshombe, Eylül 1965'te iktidardan düştü.

Bu olaylardan sonra Kongo Silahlı Kuvvetler Başkanı General Joseph D. Mobutu, 25 Kasım 1965'te yaptığı bir darbeyle Kasavubu'yu cumhurbaşkanlığından uzaklaştırdı, bütün siyasî partilerin faaliyetlerini durdurdu,

⁸¹ Kongo'ya Belçika müdahalesi ve bu çerçevede gelişen olaylar için bakınız: 12 Temmuz 1960 ve 17 Ocak 1961 tarihleri

dernekleri ve sendikaları kapattı. Cumhurbaşkanı, aynı zamanda hükümet başkanlığını da ele aldı. Parlamentoyu bir danışmanlar kurumu durumuna indirgedi. Ülkeyi 8 vilayete böldü, her birinin başına yalnız kendine karşı sorumlu olan birer vali koydu. Eski Belçikalı devlet adamlarından mülhem isimlerle anılan şehirlerin isimlerini değiştirdi. Mobutu, Devrimin Ulusal Hareketi adlı bir parti kurarak sendikaları ona bağladı. En büyük yabancı maden şirketini devletleştirdi. Belçika yönetimi sona erdikten sonra Amerika'ya yakınlaştı.

10 Ocak: *Hindistan ve Pakistan, aralarındaki savaş durumuna son veren ve savaştan önceki sınırlara çekilmelerini öngören Taşkent Bildirisi'ni imzaladılar.*

5 Ağustos 1965'te başlayan Hindistan-Pakistan savaşı, 23 Eylül tarihli ateşkesin kabul edilmesiyle son bulmuştu; ancak yer yer sınır çatışmaları devam ediyordu. Savaş boyunca tarafsız bir tutum sergileyen Sovyetler Birliği, bu tutumuna ilave olarak taraflar arasında arabuluculuk önerisinde bulundu. Bu öneri 1965 Kasım'ında Hindistan ve Pakistan tarafından kabul edildi. Bunun üzerine Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han ile Hindistan Başbakanı Lal Bahadur Shastri, Sovyet Özbekistanı'nın başkenti Taşkent'te 4 Ocak 1966'da bir araya geldiler. Görüşmeler sonunda taraflar Keşmir konusunda 10 Ocak 1966'da Taşkent Bildirisi denilen belgeyi imzalayıp yayınladılar. 9 maddelik bu anlaşmaya göre; her iki taraf da kuvvetlerini çatışmaların başladığı 5 Ağustos 1965 tarihinden önceki mevzilere çekecekler ve anlaşmazlıklarını kuvvet yoluyla değil, barışçı vasıtalarla çözeceklerdi. İki ülkenin münasebetleri, birbirlerinin içişlerine karışmama esasına dayanacak ve her iki hükümet birbirlerinin aleyhine propagandaya girişmeyeceklerdi. Son olarak iki ülke arasında ekonomik, ticarî ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine çalışılacaktı.

22 Ocak 1966'da iki hükümet arasında imzalanan bir anlaşma ile birlikler 1966 Şubat'ında, 5 Ağustos 1965'ten önceki sınırlarına çekildiler. Daha sonra Keşmir'de bulunan kuvvetlerin sayısını 1949'daki seviyeye indirme konusunda da anlaşmaya varıldı. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen taraflar, uzlaşmanın Keşmir'le ilgili yorumunda yeni anlaşmazlıklara düştüler. Hint Hükümeti, Keşmir konusunun artık tartışılmayacağını savunurken; Pakistan Hükümeti, Taşkent Bildirisi'nde Keşmir'e atıfta bulunulmasının, bu bölgenin taraflar arasında görüşmelere açık, anlaşmazlık konusu bir bölge olduğunu gösterdiğini öne sürdü. Bu konuda Rawalpindi'de 1966 Mart'ında yapılan görüşmeler de bir sonuca ulaşmadı ve Keşmir anlaşmazlığı 1966

yılını izleyen dönemde de taraflar arasında önemli bir anlaşmazlık konusu olarak sürdü.

24 Şubat: *Gana’da yapılan askerî bir darbeyle, bağımsızlıkta önemli bir rol oynayan Nkrumah devrildi.*

Gana’nın bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rolü olan Nkrumah’a 1962 ve 1964’te iki kez suikast yapılmıştı. İkinci suikasttan sonra Nkrumah; “Gana toplumunda bugün, aslında bir savaş durumu vardır. Karşı devrimci güçler, halkın sosyalizme doğru ilerlemesini şiddet ve anayasa dışı eylemlerle durdurma yolunda yeni kanıtlar verdiler” diyerek, bazı kişileri mahkemesiz hapsettirdi. 1964’te Gana’da tek parti rejimi kuruldu. Nkrumah’ın yaptıkları, silahlı kuvvetler içindeki muhalefeti tedirgin etti.

Nkrumah 24 Şubat 1966’da askerî bir darbe ile düşürüldü, taraftarları tutuklandı, Gana’yı kurmuş olan partisi kapatıldı, anayasa yürürlükten kaldırıldı ve Yedi Yıllık Plan durduruldu. John W. K. Harlley liderliğindeki polis kuvvetleri ve Albay E. K. Kotoka ile Binbaşı A. K. Afrifa yönetimindeki ordu, darbeyi Nkrumah’ın Pekin’e resmen davetli olduğu bir sırada yaptılar. Ordu ve polis, Nkrumah’ın kendi komuta zincirlerine müdahalelerinden bıkmıştı. Üstelik Nkrumah, Sovyet subaylarının eğittiği bir Başkanlık Muhafız Alayı da kurmuştu. Ancak darbenin asıl nedeni, Konvansiyon Halk Partisi (CPP)’nin içte ve dıştaki tutumuna karşı, yabancı tekellerle yerli işbirlikçilerinin ittifakıydı.

29 Mart: *Fransa, kendi kuvvetlerinin 1 Temmuz’dan itibaren NATO’nun emrine verilmeyeceğini belirterek, NATO’nun askerî kanadından çekildiğini açıkladı.*

De Gaulle ile beraber Fransa’nın dış politikasında yeni bir dönem açıldı. De Gaulle’ün en büyük amacı, milletlerarası politik düzeni iki kutuplu olmaktan çıkarmak ve Fransa’yı da büyük devletler arasına katmaktı. Bu amaca ulaşmak için ilk olarak 1958’den itibaren NATO içinde Fransa’nın rolünü ve sesini yükseltme çabası içine girdi. De Gaulle, nükleer silahların kullanılmasında Amerika’dan başka İngiltere ve Fransa’nın da veto hakkına sahip olmasını istedi, fakat ABD bunu kabul etmedi.

1961’den itibaren de Gaulle, Ortak Pazar’dan hareketle bir Avrupa Birliği kurmak ve NATO’yu münhasıran Avrupa Birliği üzerine oturtmak

istedi. Böylece ABD'nin NATO'daki tesir ve hâkimiyetini azaltacaktı, ancak bu mümkün olmadı. Bunun üzerine de Gaulle, Amerika'nın NATO'daki hâkimiyetine karşı savaş açtı. NATO'nun çok fazla entegre hale geldiğinden ve savunma konusunda üyelerin millî egemenlik haklarını kısıtlamaya başladığından şikayet etti.

1965'ten itibaren Fransa, Avrupa'da Sovyet tehdidinin artık azaldığını ileri sürerek, sosyalist ülkelere yanaşmaya başladı. De Gaulle'ün düşüncesi "Atlantik'ten Urallara bir Avrupa" kurmak ve "Pan-Avrupa" güvenliğini gerçekleştirmektir. Bunun için önce NATO ile bağların koparılması gerekiyordu. 7 Mart 1966'da de Gaulle, Fransa'nın NATO'nun birleşik askerî komutanlıklarından çekilmek niyetinde olduğunu Başkan Johnson'a bildirdi. 29 Mart 1966'da ise NATO Başkomutanlığı emrindeki Fransız askerî kuvvetlerinin geri çekileceğini, Fransız kuvvetlerinin 1 Temmuz 1966'dan itibaren NATO emrine verilmesinin son bulacağını ve NATO Başkomutanlık karargahı dahil bütün NATO üs ve tesislerinin Fransız topraklarından çekilmesini istedi. Ardından Fransa'daki Amerikan üslerine ait beş anlaşma feshedildi.

Böylece Fransa, NATO'nun askerî kanadından çekilmiş oluyordu. Ancak NATO, siyasî bir organizasyondan ziyade askerî bir ittifaktı. Bu bakımdan Fransa'nın çekilmesi önemli idi.

8 Ağustos: Çin'de "Büyük Proleter Kültür İhtilali" başladı.

İleriye Doğru Büyük Hamle'den⁸² ve bunu takip eden ekonomik çöküntüden sonra; ideolojik ve ihtilalci heyecanın ciddi bir şekilde azalmaya başlaması, menfaat gruplarının ortaya çıkması, bürokrasinin heyecanını yitirmesi ve genç kuşağın rejimden hayal kırıklığı duymaya başlaması üzerine Mao, bu durumu ortadan kaldırmak ve topluma yeni bir dinamizm kazandırmak için 1964'ten itibaren ideolojik bir kampanya başlattı. Bu kampanyanın hedefi birinci planda aydınlardı ve ihtilalci heyecanını ve ideolojik dinamizmini kaybedenlerin nerede olursa olsun "temizlenmesi" amacını güdüyordu. Mao bu ideolojik temizlik hareketini başlangıçta istediği gibi yürütemeyince, bu hareketi bir kitle hareketine dönüştürmek istedi.

⁸² Çin'de İleriye Dönük Büyük Hamle için bakınız: 23 Mayıs 1958 tarihi

Kültür İhtilali, Başbakan Chou En-lai'nin 30 Nisan 1966'da yaptığı bir konuşma ile resmen ilan edildi. Bu konuşmasında Chou; üniversitelerde, eğitimde, basında, sanat ve edebiyat ile kültürün diğer alanlarında burjuva ideolojisine karşı sert ve uzun bir mücadele açılmasını istedi. Bundan sonra Kültür İhtilali'nin prensipleri, Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1-12 Ağustos 1966 günlerinde yaptığı toplantıda 16 madde halinde tespit edildi ve 8 Ağustos 1966'da açıklandı. Bu 16 maddelik karara göre, ülkede bir burjuvazi tehlikesi vardı, kapitalizm yeniden hortlamak istiyordu, bunun için "Büyük Proleter Kültür İhtilali" gerekliydi ve şöyle deniyordu: "Büyük Proleter Kültür İhtilali'nden kendilerini kurtaracak olanlar kitlelerin ta kendisidir... Başkan Mao'nun öğretilerine göre, ihtilal nazik, yumuşak, merhametli ve hoş bir şey değildir."

18 Ağustos 1966'da Pekin'de Mao'nun başkanlık ettiği ve 1 milyon kişinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıdan sonra gençler silahlandırılarak "Kültür İhtilali'nin Kızıl Muhafızları" adıyla ülkenin dört bir tarafına gönderildiler. Bundan sonra ülkenin sokakları Kızıl Muhafızların kontrolüne girdi. Aralık ayında ise yetişkinler tarafından "İhtilalci Asiler" teşkilatı kuruldu. İhtilalci Asiler kırsal alana girdiler. Bu ise İhtilalci Asiler ile köylülerin hemen her yerde çatışmasına sebep oldu. Yine Aralık 1966'dan itibaren Kızıl Muhafızlar, Kültür İhtilali'ni kültür kesiminden endüstri kesimine aktarmak için fabrikalara girmeye başladılar. Bu gelişme endüstri merkezlerinde işçilerle Kızıl Muhafızların çatışmasına sebep oldu. Çatışmalar birçok yerlerde yüzlerce kişinin ölmesi ve yaralanmasına sebep oldu. 1967 Temmuz'unda Hupeh eyaletinin başkenti 2 milyonluk Wuhan şehrinde resmen bir iç savaş patlak verdi. Kültür İhtilali'nin ortaya çıkardığı bu terör, ülkede belirgin bir şekilde Mao aleyhtarlığının doğmasına sebep oldu.

Mao, ülkenin içine sürüklendiği bu kaosu gördü ve orduyu kullanarak düzeni yeniden kurmak zorunda kaldı. Bunun neticesi olarak Proleter Kültür İhtilali 1968 sonundan itibaren hızını kaybetmeye başladı.

Kültür İhtilali'nden sonra; Çin Komünist Partisi'nde yapılan tasfiyeler sonucu gençlere parti içinde yükselme imkânı açıldı; Parti içinde askerin hâkimiyeti arttı ve Merkez Komitesi'nin hemen yarı üyesi askerlerden meydana geldi; ülke ekonomisinde ve eğitim sisteminde ve hatta savunma sisteminde ağır tahribatlar meydana geldi ve Moskova-Pekin çatışması şiddetlendi. Bu atmosfer içinde 1969 Mart'ında Çin-Sovyet sınırı üzerindeki

Ussuri nehrinde bulunan bazı anlaşmazlık konusu adalarda Çin ve Sovyet askerleri arasında silahlı çatışmalar çıktı.

30 Eylül-4 Ekim: *Afrika ülkelerinden Botswana ve Lesotho bağımsızlıklarını kazandı.*

İngiliz sömürgesine karşı Basutoland (Lesotho'nun eski adı) kurtuluş hareketi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladı. 1916'da kurulan Basutoland İlerici Derneği, Afrikalılar için yönetim, ticaret ve eğitimde daha fazla haklar istedi, fakat kurtuluş hareketine liderlik edemedi. Savaştan önce kurulan, fakat 1918'den sonra eylemini arttırmış olan Halk Birliği, sömürge yönetiminin sona ermesini istedi ve fakir halktan yana tavır koydu. Ekonomik durumun iyice bozulduğu ve yiyecek sıkıntısının çekildiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Basutoland halkının bir kısmı otonomi ve kabile başkanlarının yetkilerinin kısılmasını istedi. 1958'de yapılan yeni anayasadan sonra, bağımsızlık ve demokratik reformlar isteyen Afrika Kongresi adıyla bir siyasî parti kuruldu. Bu parti ilk genel seçimlerde çoğunluğun oyunu aldı.

Yine Beçuanaland (Botswana'nın eski adı)'da 1960'ta kurulan Beçuanaland Halk Partisi sömürgeciliğe ve kabileciliğe karşı çıktı.

Bütün bu olaylar, İngiliz Hükümeti'ni birtakım reformlar yapmaya sevk etti. Basutoland'a 1965'te otonomi verildi, halk ilk kez oy kullandı.

Beçuanaland 30 Eylül 1966'da bağımsız bir devlet olarak Botswana Cumhuriyeti adını aldı. Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler'e üye oldu.

Basutoland 4 Ekim 1966'da bağımsızlığını kazanarak Lesotho Krallığı adını aldı ve Afrika Birliği Örgütü ile Birleşmiş Milletler'e üye oldu.

1966

24 Kasım: *Filipinler'in başkenti Manila'da Asya Kalkınma Bankası (ADB) kuruldu.*

Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Komisyonu'nun tavsiyeleri uyarınca 24 Kasım 1966'da kurulan banka, bölge ülkeleri arasında ekonomik ve malî işbirliğini özendirmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bankanın kredi politikası, gerçekçi faiz hadleri uygulamak, bölge dışı kaynaklardan bölgeye sermaye çekmektir.

Asya Kalkınma Bankası'nın Asya ve Pasifik'te 31, bölge dışında ise 14 üyesi vardır. Bölge dışı üyeler arasında; Belçika, Kanada, Danimarka, Federal Almanya, İtalya, İngiltere ve ABD gibi ülkeler yer almaktadır.

Bankanın sağladığı kaynakların en büyük bölümü tarım, kalan kısmı enerji, madencilik ve sanayi kesimlerine gitmiştir.

1 Aralık: *Batı Almanya’da “Büyük Koalisyon”un kurulmasından sonra doğu politikasında köklü bir değişikliğe gidildi ve “Ostpolitik” (Doğu’ya açılma) dönemi başlatıldı.*

Batı Almanya’da Prof. Erhard’ın istifası üzerine, 1 Aralık 1966’da Hristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar tarafından kurulan “Büyük Koalisyon”un başbakanlığına Kurt Georg Kiesinger ve başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığına Willy Brand getirildi. Brand’ın dışişleri bakanlığını ele almasıyla hükümetin Doğu-Batı ilişkilerine bakış açısı değişti ve Alman sorununun çözümlenmesinde yumuşama gerekli bir ön koşul olarak kabul edildi. Almanya sorununun çözülmesi ve dolayısıyla Avrupa barışının gerçekleşmesi için yumuşama gerekliydi ve Batı Almanya bu yolda üzerine düşen görevleri yapmalıydı. Willy Brand, böyle bir politika uygulamak için iki kavram geliştirdi: Avrupa Güvenlik Sistemi ve Avrupa Barış Düzeni. Birincisi, ikincisi için bir basamak taşı sayılıyordu.

İşleyen bir Avrupa Güvenlik Sistemi şu öğelere dayanmalıydı: Avrupa devletleri arasında kuvvet kullanımının reddi, Avrupa’nın her iki kanadında da kuvvetlerin giderek azaltılması ve iki büyük devletin bu sisteme katılması. Bu güvenlik sistemi, ya iki ittifakı da sürdürüp silahları düzenli ve denetimli bir biçimde azaltmak, ya da iki ittifakı bir süreç içinde ortadan kaldırmak yoluyla kurulabilirdi. Bu barış düzeninin temel taşı ise Batı Almanya ile Sovyetler Birliği arasında gerçek bir uzlaşma olmasıydı. Bu uzlaşma, iki blok arasında gerçek bir yumuşama içinde, Batı Almanya’nın izleyeceği dengeli bir Doğu-Batı politikası ile mümkündü.

Doğu-Batı ilişkilerinde bu yeni bakış açısının sonucu olarak Batı Almanya 1967 yılında “Ostpolitik” (Doğu’ya açılma) adı verilen bir doğu politikası izlemeye başladı. Bu politikanın üç ana unsuru vardı;

- 1) Moskova ile doğrudan diyalogun açılması,
- 2) Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin tam olarak normalleştirilmesi için yolların aranması
- 3) Doğu Almanya’yı ayrı bir birim olarak tanımaksızın, bu devletle “geçici bir anlaşmaya” varılması.

Diğer taraftan Almanya'nın bölünmüşlüğü kabul edilmekle beraber, Alman milletinin bölünmüşlüğü kabul edilmiyordu. Buna “Bir Millet-İki Devlet” politikası deniyordu.

Doğuya açılma politikasının bir sonucu olarak Batı Almanya; Sovyetler Birliği, Polonya, Doğu Almanya ve Çekoslovakya ile antlaşmalar imzaladı.⁸³

16 Aralık: *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel ve siyasal haklarla ilgili iki uluslararası sözleşmeyi kabul etti.*

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966'da 2200 A sayılı kararıyla kabul edilen sözleşmelerden ilki; “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” ve diğeri ise “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”dir. Ayrıca Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesine Ek Seçmeli Protokol kabul edildi.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisine uygun bir biçimde, korkudan ve yoksuluktan kurtulma özgürlüğünü kullanabilen özgür insan idealinin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ile birlikte kişisel ve siyasal haklarını da kullanabildiği şartların yaratılması halinde gerçekleştirilebileceğini düşünen ve bunu temin etmek için kabul edilen bu sözleşmelerde; milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı; her türlü ayrımcılığın, köleliğin, işkencenin yasaklanması ile kişisel hakların neler olduğu ve hakların nasıl kullanılacağı ile ilgili birçok husus teferruatlı olarak yer aldı.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi 3 Ocak 1976 tarihinde; Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve bu sözleşmeye Ek Seçmeli Protokol ise 23 Mart 1976'da yürürlüğe girdi.⁸⁴

1966

⁸³ Bakınız: Batı Almanya-Sovyetler Birliği Antlaşması için 12 Ağustos 1970; Batı Almanya-Polonya Antlaşması için 7 Aralık 1970; Batı Almanya-Doğu Almanya Antlaşması için 21 Aralık 1972 ve Batı Almanya-Çekoslovakya Antlaşması için 11 Aralık 1973 tarihleri.

⁸⁴ Türkiye, sözleşmeleri 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladı, fakat henüz TBMM ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadı (Ocak 2003).

27 Ocak: *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda; "Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanılmasında, Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek İlişkilere İlişkin Antlaşma" oybirliği ile kabul edildi.*

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 27 Ocak 1967'de "Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanılmasında, Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek İlişkilere İlişkin Antlaşma" oybirliği ile kabul edildi. Buna göre; uzay çalışmaları ekonomik ve bilimsel kalkınma durumlarına bakılmaksızın bütün insanlığın yarar ve çıkarlarına uygun olarak yapılacak, uzay ve gök cisimleri bütün insanlığın ortak çalışma alanları sayılacak, bütün çalışmalarda uluslararası barış ve güvenliğin korunması, uluslararası işbirliği ve anlayışın desteklenmesi sağlanacak, nükleer silahlar veya öteki kitle imha silahlarını taşıyan cisimler dünyanın yörüngesine, diğer uzay cisimlerine veya diğer başka bir biçimde uzaya yerleştirilemeyecek, ay ve gök cisimlerine askerî tesisler kurulamayacak, manevra ve silah denemeleri yapılamayacaktı.

14 Şubat: *Latin Amerika ülkeleri arasında "Latin Amerika'da Nükleer Silahların Yasaklanmasına İlişkin Sözleşme" (Tlatelolco Antlaşması) imzalandı.*

1962 yılındaki Küba bunalımı sırasında bölgeye nükleer silahların yerleştirilmesi girişimi, Latin Amerika devletlerini bunu önlemek için tedbirler almaya yöneltti. Küba bunalımından kısa bir süre sonra başlayan çalışmalar çok uzun sürdü ve 21 devletin 14 Şubat 1967'de Tlatelolco Antlaşması'nı imzalamaları ile sonuçlandı.

Antlaşmaya göre; Latin Amerika devletlerinde bulunan nükleer madde ve tesisler barışçı amaçlarla kullanılacak ve her türlü nükleer silahların denenmesi, kullanılması, yapımı ve hangi yoldan olursa olsun elde edilmesi, depolanması, yerleştirilmesi ve herhangi bir biçimde bunlara sahip olunması yasaklanacaktı.

Arjantin anlaşmayı onaylamadı, Brezilya ise onaylamakla birlikte, anlaşmanın kendisi bakımından yürürlüğe girebilmesi için ilgili tüm devletlerin anlaşmayı ve protokolleri onaylamış olması gerektiği yolunda bir çekince ileri sürdü. Sonra Arjantin ve Brezilya anlaşmayı, “barışçı nükleer patlamalara” izin verdiği biçimde yorumladıklarını açıkladılar.

İki Latin Amerika devletinin, anlaşmaya ve protokollere karşı tutumları, Tlatelolco Antlaşması’nın etkinliğini zayıflatmıştır.

21 Nisan: *Yunanistan’da “Albaylar Cuntası” da denilen askerî diktatörlük dönemi başladı.*

1959-1965 yılları arasında Kıbrıs bunalımının arttığı bir dönemde Sovyetler Birliği’nin Ocak 1965’te Makarios’u desteklemekten vazgeçmesi üzerine iktidardaki Georgios Papandreu, Rum ve Yunan basını tarafından Rumların davasını yüzüstü bırakmakla suçlandı. Bunun üzerine Papandreu 15 Temmuz 1965’te istifa etti. Ortaya çıkan bunalım, Eylül ayında Stefanopulos başkanlığında sağın desteklediği bir uzlaşma Hükümetiyle çözümlendi. Ancak yeni hükümet ülkeyi istikrara kavuşturamadı. Kıbrıs konusunda hükümet üyeleri arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve Mart 1966’dan başlayarak ülkede Papandreu lehine geniş çaplı gösteriler yapıldı. Hükümet Aralık 1966’da istifa etmek zorunda kaldı. Kralın yeni hükümeti kurmakla görevlendirdiği Paraskevopulos, 13 Ocak 1967’de parlamento dışı üyelerle bir hükümet kurdu, fakat o da 30 Mart’ta istifa etti. Yeni başbakan Kanellopulos, 14 Nisan’da meclisi dağıttı ve 28 Mayıs’ta seçim yapılmasını kararlaştırdı.

Seçim kampanyasının başlamasına iki gün kala 21 Nisan 1967’de General Pattakos, Albay Papadhopulos, Albay Makarezos bir askerî darbe yaparak iktidarı ele geçirdiler. Konstantinos Kollias başkanlığındaki yeni hükümet Kral Konstantinos’un önünde yemin ederek görevine başladı. Her şeyden önce anti-komünist ve partiler-üstü olduğunu bildiren yeni hükümet, hemen aşırı sola yönelik sert önlemler aldı. “Albaylar Cuntası” Kıbrıs dolayısıyla yeni bir bunalımla karşılaştı; Ankara’nın gittikçe artan baskısıyla 1967 Kasım’ında Türk birlikleriyle birlikte kendi birliklerini de adadan çekmeyi ilke olarak kabul etmek zorunda kaldı.

13 Aralık 1967’de Kral Konstantinos bir karşı-darbe gerçekleştirmek istediye de başaramadı ve Roma’ya sığındı. Bunun üzerine Papadhopulos

başbakan, General Zoitakis de krallık naibi oldu. 1968 Eylül'ünde yapılan referandum sonucu kabul edilen yeni anayasa, yetkileri esas olarak yürütme gücünün elinde topladı, ancak ordunun devlet içinde öncelikli bir yere sahip olduğunu da vurguladı.

Albaylar rejimine karşı 1968'den itibaren güçlü bir muhalefetin ortaya çıkması üzerine cunta, 1971'de belli bir yumuşama gösterdi; askerî mahkemeler yerini sivil mahkemelere bıraktı, tutuklu kampları kapatıldı. Albay Papadhopulos, muhalefetin kralın lehine dönmesinden korkarak 1 Haziran 1973'te cumhuriyet ilan etti ve bu karar 29 Temmuz'da yapılan halkoylamasıyla onaylandı.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülkede muhalefetin giderek artması ve şiddet olaylarının ortaya çıkması; ekonomik durumun kötüleşmesi ve Kıbrıs'ta cuntanın bir darbeyle Makarios'u devirmesi karşısında ordunun çeşitli gruplara bölünmesi ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi üzerine askerler 23 Temmuz 1974'te iktidarı sivillere bıraktı. Böylece Yunanistan'da 21 Nisan 1967'de başlayan Albaylar Cuntası dönemi sona erdi.

4 Haziran: *Bağdat'ta Arap devletlerinin yaptığı toplantıda, saldırgan eylemlerde bulunan ya da İsrail'e yardım eden devletlere petrol ambargosu uygulanması kararlaştırıldı.*

4 Haziran 1967'de Irak, Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt, Cezayir, Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır-Suriye), Bahreyn, Katar, Abu Dabi ve Lübnan'ın temsilcileri Bağdat'ta toplandılar. Toplantıda Arap devletlerine saldırgan eylemlerde bulunan ya da İsrail'e yardım eden devletlere petrol ambargosu uygulanmasını kararlaştırdılar. Ayrıca İsrail'e petrol vermemesi konusunda İran'a çağrıda bulundular.

Haziran 1967'deki "Altı Gün Savaşı" olarak anılan ve İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla başlayan savaş üzerine, Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın çağrısıyla Batılı şirketlere karşı başlatılan petrol boykotu ya da petrol ambargosunun ilk denemesi, OPEC üyesi ülkeler arasında gerekli uyumun sağlanamaması üzerine başarılı ve etkili olamadı.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda petrolün İsrail, ABD ve İngiltere'ye karşı kullanılması ve Süveyş Kanalı'nın kapanması sonucu, Cezayir ve Libya'nın üretimi arttırmasına sebep oldu. Ancak ambargo uygulayan ülkeler bundan çok zarar gördüler.

5-10 Haziran: “Altı Gün Savaşı” da denilen Arap-İsrail savaşı başladı, savaş sonunda İsrail; Sina, Golan, Kudüs’ün doğusu, Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ni işgal etti.

Daha önce yapılan Arap-İsrail savaşlarından sonra İsrail ile Arap devletleri arasında ilişkiler sürekli gergin kaldı. 1966 Şubat’ında Suriye’de Baas Partisi’nin sol kanadının bir darbeyle iktidarı ele geçirmesinden sonra Suriye-İsrail sınırında çatışmalar çıkmaya başladı. Bu yeni Baasçılar, Başkan Nasır’ı İsrail’e karşı yumuşak davranmak ve 1956 savaşından sonra Sina’da bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücü’nün kanadı altına sığınmakla suçladı. Bu arada Suriye topraklarından hareket eden el-Fetih gerillaları İsrail sınırlarından içeri sızarak saldırılara başladılar. Nasır, Birleşmiş Milletler Barış Gücü’nün çekilmesini istedi. Kasım ayında Suriye ile Mısır arasında bir savunma antlaşması imzalandı.

Bu gelişmeler üzerine İsrail, fedayin saldırılarına karşı ağır silahlarla karşılık vermeye başladı. Bir yandan Suriye-İsrail, bir yandan da Ürdün-İsrail sınırlarında gerginlik her geçen gün biraz daha artmaya başladı. Nisan 1967’den itibaren tank, topçu ve hava çatışmalarına kadar her türlü faaliyet arttı. 7 Nisan’da Sovyet yapımı 6 Suriye savaş uçağı İsrail tarafından düşürüldü. 14 Mayıs’ta Sina’ya girmeye başlayan Mısır Silahlı Kuvvetleri 16 Mayıs’ta alarm durumuna geçirildi. Bununla yetinmeyen Nasır 22 Mayıs’ta Tiran Boğazı’nı İsrail gemilerine ve 24 Mayıs’ta da bütün deniz trafiğine kapadı. Böylece İsrail’e gelebilecek yardımları önledi.

Tiran Boğazı’nın ve arkasından Akabe Körfezi’nin kapatılması havayı birden gerginleştirdi. İsrail bunu kendine yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul etti. ABD ve Sovyetler’in harekete geçerek savaşı önleme çabaları içine girmeleri bir sonuç getirmedi. 30 Mayıs’ta Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır-Suriye) ile Ürdün arasında bir savunma antlaşması imzalandı. Buna 4 Haziran’da Irak da katıldı. Bu arada 1 Haziran’da İsrail Savunma Bakanlığı’na, 1956 Sina harekâtına katılan Moşe Dayan getirildi.

İsrail liderleri, sınırlarda Arap devletlerinin askerî kuvvetlerinin bire üç oranında İsrail kuvvetlerine üstün olduğu ve her an bir işgalin gerçekleşebileceği hesaplarını yapmaya başladılar. Böylece bir işgali bekleyeceklerine, bunu engelleyecek sürpriz bir saldırının daha iyi olacağı kararına vardılar.

Araplara ilk ve ağır bir darbe indirmek için 5 Haziran 1967 sabahı havala-
nan İsrail uçakları Mısır, Suriye ve Ürdün havaalanlarını bombardıman et-
meye başladılar. Mısır'a yapılan baskında İsrail uçakları, Mısır radarlarına
yakalanmamak için Akdeniz üzerinde çok alçaktan uçarak, Mısır'ın batı sı-
nırlarına ulaştılar ve saldırılarını batıdan yaptılar. 5 Haziran günü akşamı
16 Mısır havaalanı artık kullanılamaz hale geldi ve 280 Mısır uçağı, 52 Su-
riye uçağı, 20 Ürdün uçağı ve birçok da Irak uçağı yerde tahrip edildi.

Hava üstünlüğünü kesin bir şekilde eline geçiren İsrail, Sina yarımadasın-
daki Mısır zırhlı birliklerini ağır tahribata uğratarak püskürttüler ve bütün
Sina'yı üç gün içinde ele geçirip, 7 Haziran akşamı Süveyş Kanalı'nın sağ
kıyısındaki, kuzeyde Kantara, ortada İsmailiye ve güneyde de Port Tevfik'e
ulaştılar. Bu durumda Mısır, 8 Haziran'da İsrail ile ateşkesi kabul ederek,
İsrail kuvvetlerinin Kanalı öbür yakasına geçmesini önledi.

Ürdün ve Batı Şeria cephesi İsrail için en çetin cephe oldu. Ürdün kuvvet-
leri İsrail'i gerçekten uğraştırdılar ve ciddi kayıplar verdirdiler; fakat onlar
da fazla dayanamadılar. 7 Haziran'da Nablus muharebesini kaybedip, şe-
hir İsrail kuvvetlerinin eline geçince, İsrail bütün Batı Şeria'yı işgal etti. Bu
sebeple Ürdün, 7 Haziran akşamı İsrail ile ateşkesi kabul etti.

8 Haziran'dan itibaren Suriye cephesinde Golan tepelerinde çarpışmalar
şiddetlendi. Bu tepeler İsrail'in Suriye'ye karşı savunması bakımından stra-
tejik önemde idi. Suriyeliler de İsrail karşısında fazla dayanamadılar. İsrail
kuvvetleri Golan tepelerini aldıktan sonra Suriye topraklarında ilerlemeye
başladılar. İsrail kuvvetleri Şam'a 40 mil mesafedeki Kuneitra'ya girdikle-
rinde, Sovyetler devreye girerek İsrail ilerlemesinin durdurulmasını istedi;
İsrail burada durdu. 10 Haziran'da İsrail ile Suriye arasında ateşkes yürür-
lüğe girdi. Böylece "Altı Gün Savaşı" sona erdi.

Savaşın sonu Araplar için tam bir hezimetti. Savaşın sonra bir Arap askerî
gücü kalmadı. Arapların bu silah kaybı, Sovyetler'in bu ülkeleri tekrar si-
lahlandırmak için daha sıkı kontrolleri altına almaları neticesini doğurdu
ve Ortadoğu'da daha fazla söz sahibi olmak için bir fırsat elde etmelerine
sebep oldu.

İsrail'i desteklemesi yüzünden hemen hemen bütün Arap devletleri, ABD
ile diplomatik ilişkilerini kestiler. Böylece savaşın sonra ABD, Ortadoğu'da
büyük prestij kaybına uğradı.

1967 Savaşı ile İsrail, topraklarını dört misli daha genişletti. Gazze ve bütün Sina yarımadası İsrail'in eline geçtiği için, İsrail Süveyş Kanalı'na dayandı ve güneyde de Şarm el-Şeyh'i alarak Tiran Boğazı'nın kontrolünü ele geçirdi. Yine Sina'nın kuzey-doğusundaki Gazze bölgesi de İsrail'in eline geçti. İsrail Ürdün'den Şeria nehrinin batısındaki bütün toprakları aldı ve Şeria nehri Ürdün ile İsrail arasında sınır oldu. Yine Ürdün'ün elindeki Doğu Kudüs de İsrail'in eline geçti. Keza İsrail Golan tepelerini ve Kuneitra'ya kadar uzanan Suriye topraklarını işgal etti.

1967 Savaşı'nın önemli sonuçlarından biri de 400.000'in üzerindeki Filistinli mültecinin Ürdün'e göç etmesi ile Ürdün, büyük mülteci kampları barındıran bir ülke durumuna geldi ve bu da Ürdün'e büyük bir yük getirdi.

Savaş sonunda Eylül ayında Hartum'da yapılan zirve toplantısında Arap devletleri, İsrail'e karşı tutumlarını sertleştirdiler ve kesinlikle görüşme ve barış yapmayacakları kararına vardılar.

8 Ağustos: 5 Güneydoğu Asya ülkesi arasında Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) kuruldu.

Malezya, Endonezya, Singapur, Filipinler ve Tayland Dışişleri Bakanlarının Tayland'ın başkenti Bangkok'taki toplantıları sonunda 8 Ağustos 1967'de açıklanan deklarasyonla kurulan ASEAN'ın üye sayısı 1994'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Myanmar ve Laos, 1998'de Kamboçya'nın katılmasıyla 10'a yükseldi; Yeni Gine ise gözlemci üye olarak katıldı.

ASEAN; Güneydoğu Asya'da istikrarın korunması, üye ülkeler arasında ikili ve çok taraflı işbirliği ve dayanışmanın teşvik edilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimin arttırılması amacıyla, ekonomik gelişmeyi hedef alan, uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümlenmesini ve içişlerine karışmama ilkesini esas alan bir kuruluş olarak kuruldu. Esas itibarıyla birlik; üye ülkelerin güvenliğini, ekonomik işbirliği ve gelişmeyi güçlendirerek sağlamaya çalıştı. ASEAN'ın ana stratejik hedefi, bölgede ne Çin'in, ne de Japonya'nın bölge hâkimiyeti kurmaya çalışan ülkeler olarak ortaya çıkmalarının önlenmesiydi. Bu hedef, ABD'nin çıkarlarıyla da uyuşmaktaydı.

ASEAN, Güneydoğu Asya bölgesinde güvenlik ve istikrarın korunması, komünizmin yayılmasının önüne geçilmesi, üye ülkeler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimin arttırılması amacıyla kuruldu. Bundan başka barış, ortaklık ve eşitlik ilkelerine dayalı

olarak bölgede ekonomik büyümeyi, sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlamak, istikrar ve barışı kuvvetlendirmek, eğitim, teknik ve yönetim alanlarında araştırma ve geliştirmeye yardımcı olmak, endüstri alanında daha güçlü işbirliğine gitmek, halkın hayat standartlarını yükseltmek, Güneydoğu Asya üzerine araştırmaları teşvik etmek ile bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla yararlı işbirliği ve ilişkileri sürdürmeyi de amaçları arasında saydı.

2010 yılına kadar ASEAN bünyesinde ekonomik entegrasyonun sağlanacağı, ekonomik gelişme stratejilerinin işbirliği halinde belirleneceği, gelişme düzeyleri arasındaki farklılıkların giderilmesine çalışılacağı, serbest ticaret ve rekabet gücünün geliştirilmesi için faaliyet gösterileceği ifade edildi. Bu çerçevede bir Serbest Ticaret Bölgesi'nin (AFTA) oluşturulacağı, 2010 yılına kadar bölge içerisinde yatırıma yönelik sermayelerin serbestçe hareket edebileceği ve diğer bölgesel kuruluşlarla işbirliğinin arttırılacağı ve ASEAN yatırım pazarının 2020 yılında tüm dünya sermayelerine açılacağı kaydedildi.

ASEAN, üçüncü ülkelerle veya uluslararası kuruluşlarla;

1. Muhtemel bir "Diyalog Ortağı" ülkeyle ilişkileri geliştirmek,
2. Muhtemel bir "Diyalog Ortağı" ülkeyle karşılıklı çıkara dayanan ticarî ve ekonomik ilişkileri geliştirmek,
3. Mevcut ASEAN işbirliğinin herhangi bir yönünü geliştirmek,
4. ASEAN'ın uluslararası platformdaki pozisyonunu güçlendirmek koşullarından birinin, birkaçının veya tamamının mevcudiyeti halinde ilişki kuracağını açıkladı.

Bu amaçlarla üçüncü taraflarla ilişkiye geçen ASEAN, ilişkilerini devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama ve uyuşmazlıkların güç kullanımı veya tehdidi yoluyla sonuçlandırılmaması ilkeleri çerçevesinde yürüttü ve aynı zamanda bölgenin nükleer silahlardan arındırılması, üye ülkeler arasında serbest ticaretin hızlandırılması ve 2003 yılına kadar AFTA'nın kurulmasını da hedefledi.

22 Kasım: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İsrail'in işgal ettiği toprakları boşaltmasını öngören 242 sayılı kararı kabul etti.

1967 Arap-İsrail savaşında İsrail; Sina yarımadası, Golan tepeleri, Kudüs'ün doğusu, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal etti. ABD'nin bu savaşta İsrail'i

desteklemesi, Ortadoğu'da prestij kaybetmesine; Sovyetler'in ise Arap ülkelerine silah yardımı yapması, bu ülkelerde nüfuzunun artmasına sebep oldu. Sovyetler, Araplar üzerinde koruyucu bir rol üstlendi ve savaştan sonraki durumla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Araplar lehine bir karar çıkarmak maksadıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nu 19 Haziran'da olağanüstü toplantıya çağırdı. Ancak Genel Kurul, 21 Temmuz'a kadar yapılan toplantılarda Arap-İsrail barışı için ortaya atılan hiçbir formül üzerinde mutabakat sağlayamadı. Bunun üzerine mesele Güvenlik Konseyi'ne havale edildi. Genel Kurul sadece 4 Temmuz 1967'de, İsrail'i Kudüs'ün statüsünü değiştirebilecek her türlü tedbirden kaçınmaya davet eden ve bu gibi tedbirlerin geçersiz olduğunu hatırlatan; Pakistan tarafından teklif edilip Türkiye, İran, Gine, Mali ve Nijer tarafından desteklenen bir karar tasarısını 20 çekimser oya karşılık 99 oyla kabul etti.

Güvenlik Konseyi, İsrail'i destekleyen Amerika ile Arapları destekleyen Sovyet görüşlerini uzlaştırmak için uzun süren görüşme ve tartışmalardan sonra 22 Kasım 1967'de 242 sayılı karar kabul etti. Karar, İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngörüyordu. Yine her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığının tanınması ve buna saygı gösterilmesi isteniyor ve her devletin barış içinde, tehdit ve kuvvet kullanılmasından uzak olarak, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yaşama hakkı kabul ediliyordu.

242 sayılı karar gereğince Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin, bu karar çerçevesinde barışı gerçekleştirmek için atadığı özel temsilcinin temasları ve faaliyetleri bir netice vermedi. Daha sonraları ABD, Araplarla İsrail'i bir barış çözümü etrafında birleştirmek için çeşitli planlar ortaya attı. Ancak bu planlar, Arapların bir barış için önce İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini söylemeleri yüzünden sonuç vermedi.

Buna karşılık İsrail, 242 sayılı kararda öngörülen, önce müzakere masasına oturulmasını ve "güvenlikli ve tanınmış" sınırların tespitini ve ondan sonra da İsrail'in hangi topraklardan çekilecekse oradan çekilmesi gerektiği görüşünü savundu.

30 Kasım: *Aden'de İngilizlere karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde Millî Kurtuluş Cephesi duruma hâkim oldu ve Güney Yemen bağımsızlığını kazandı.*

1952’de Nasır’ın Mısır’da askerî bir darbe ile yönetimi ele geçirmesi ve kısa sürede İngiliz yönetimini ülkeden kovması ve hemen arkasından da Süveyş Savaşı’ndan politik bir zaferle çıkması, Yemenli Arapları İngiliz yönetimine karşı harekete geçirmişti. 1960’lara doğru hem Aden’de hem de Güney Yemen’in diğer bölgelerinde İngiliz askerlerine saldırılar başlamış, Güney Yemen’de İngiliz egemenliğine karşı ciddi bir muhalefetin oluşması üzerine İngilizler 3 Protektora’yı birleştirme kararını Yasama Meclisleri’nden geçirmek için harekete geçmişlerdi. Bunun üzerine 26 Eylül’de Aden Meclisi konuyu oylayarak Aden ve diğer iki Protektora’yı bir federasyonda birleştiren Londra Antlaşmasını onaylamıştı. Ancak, Kuzey de Albay Sallal liderliğinde askerler bir darbe yaparak İmamı devirmişler ve Cumhuriyeti ilan etmişlerdi.

Buna karşılık Aden diğer iki federasyondan farklı olarak Arap milliyetçiliğinin ve sendikal hareketlerin merkezi haline geldi. Nasır milliyetçiliği ve Baas ideolojisinin yanında örgütlü sendikalar, öğretmenler birliği gibi sivil örgütlerin varlığı Aden’i İngiliz işgaline karşı direnişin merkezi konumuna getirdi. Aden’in de federasyona katılması ile Güney Arabistan Federasyonu’nda İngiliz egemenliğine karşı gelişen muhalefet şiddetini artırdı. Nitekim 1962’de Kuzeydeki Albay Sallal darbesine paralel olarak, Güney Yemen’de de bir grup Yemenli İngiliz varlığını ülkeden çıkarmak için silahlı eylem kararı aldı. Yemen’i bağımsızlığa götürecektir olan Millî Kurtuluş Cephesi 1962 yılındaki Kuzey devriminden birkaç gün sonra, YAC’a (Kuzey Yemen Arap Cumhuriyeti) katılmış olan Güneydeki militanlar tarafından kuruldu. Millî Kurtuluş Cephesi’nin (NLF) temelde iki amacı vardı: İngilizleri geri çekilmeye ve üssü terk etmeye zorlamak, bunu yaparken bir yandan da federasyonu zayıflatmak.

1960’lardan sonra başlayan silahlı direniş karşısında İngilizler ilk önceleri sultanları ve aşiret reislerini kullanmaya çalıştılar. Ancak NLF bu güçleri savaş meydanında yenince, İngilizler yönetimi kabile güçlerine dayanan Federal Ordu’ya devretmek istediler ve bu konuda ordu komuta kademesi ile ilişkiye geçtiler; ancak genç subaylar NLF’nin başarılarını desteklediler ve bu savaşta tarafsız kalmayı tercih ettiler. Bu arada NLF güçleri Aden dışındaki önemli merkezleri denetimi altına alırken, Aden’de de NLF’ye bağlı milisler sabotaj ve saldırılarını artırdılar. İngiltere, örgütün cephe ileri gelenleriyle Londra’da doğrudan barış görüşmelerine başladıysa da, NLF’nin

cephede kazandığı başarılarından dolayı İngiltere istediği ödünleri koparamadı. Nitekim NLF'nin Aden'e yakın bölgeleri de ele geçirmesi üzerine 29 Kasım'da bütün İngiliz birlikleri geri çekildi ve 30 Kasım 1967'de Güney Yemen Halk Cumhuriyeti adıyla yeni bir bağımsız devlet ortaya çıktı. Bu aynı zamanda 128 yıllık İngiliz egemenliğinin sona ermesi anlamına geliyordu. Ayrıca Güney Yemen'in bağımsızlık süreci ile Kuzey Yemen'in bağımsızlık süreci arasında ciddi farkların bulunduğu anlaşıyordu. En belirgin fark Kuzey Yemen'in İmam Yahya'nın önderliğinde Kabile liderlerinin desteği ile bağımsız bir cumhuriyet olması, Güney'in ise, kabilelerden ziyade örgütlü grupların silahlı mücadelesi sonucu bağımsızlığını kazanması ve özellikle bu süreçte Marksist bir örgüt olan NLF'nin mücadeleye önderlik ederek İngilizleri çekilmeye zorladıktan sonra yönetimi ele geçirmiş olmasıdır. Bu tarihten sonra Güney Yemen'de geleneksel yapılara karşı ciddi bir tasfiye süreci başlarken, Kuzeyde geleneksel yapıların varlığını sürdürmeye devam etmiş olması da bu iki Yemen arasındaki temel farklılıklardandır.

Ancak 1969'da Millî Kurtuluş Cephesi'nin Marksist kanadı iktidarı ele geçirdi ve ülkede sıkı bir sosyalist rejim uygulanmaya başlandı. Bütün yabancı şirketler ve ekonominin bütün sektörleri devletleştirildi ve ABD ile münasebetler kesildi. Buna karşılık Sovyetler Birliği ve Çin, Güney Yemen'i desteklediler ve silah yardımıyla bulundular.

Kuzeydeki Yemen Arap Cumhuriyeti'nin Suudi Arabistan ile yakın temaslar kurması, Güney Yemen'in hiç hoşuna gitmedi ve Suudi Arabistan ile aralarında devamlı hadiseler çıktı. Güney Yemen ayrıca, Kuzey Yemen'de Marksist bir rejimin kurulması için bu ülkede zaman zaman suikastlar tertip etti ve yıkıcı faaliyetleri kışkırttı. Yine Umman Sultanlığı'na karşı mücadele eden solcu gerillalar Güney Yemen tarafından desteklendi.

Güney Yemen başkanlarından Salim Rubaye Ali; Kuzey Yemen, Suudi Arabistan, Umman ve ABD ile ilişkilerini geliştirmek istediği zaman, Temmuz 1978'de bir darbe ile iktidardan uzaklaştırıldı ve öldürüldü.

13-14 Aralık: *Kuzey Atlantik Konseyi, "İttifakın Gelecekteki Görevleri" hakkındaki Harmel Raporu'nu kabul etti ve Doğu-Batı Blokları arasında yumuşama yolunda önemli bir adım attı.*

Varşova Paketi'nin 4-6 Temmuz 1966'da Bükreş'te yaptığı toplantı sonunda 8 Temmuz 1966'da yayınladığı "Avrupa'da Barışın ve Güvenliğin Güçlendirilmesi

Hakkında Deklarasyon” ile Avrupa ülkeleri arasındaki münasebetlerde barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesinin hâkim olması, Avrupa’da güvenliğin tesis edilebilmesi için NATO ve Varşova Paktı gibi blokların ve askerî üslerin kaldırılması ve Avrupa’da mevcut yabancı kuvvetlerin kendi millî sınırlarına çekilmesi, Avrupa’da nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler kurulması gibi hususların gerçekleştirilmesi için bir Avrupa Konferansı toplanması teklif edildi. Aralık 1966’da NATO Bakanlar Konseyi’nin Paris’te yaptığı toplantıda Varşova Paktı’nın teklifine dolaylı cevap verildi ve Berlin meselesi Almanya meselesine, Almanya meselesi Avrupa güvenliği meselesine, Avrupa güvenliği de silahsızlanma meselesine bağlandı.

Bundan sonra NATO, 13-14 Aralık 1967’deki Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında kabul ettiği Harmel Raporu ile yumuşama yolunda önemli bir adım attı. Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel tarafından hazırlanıp Bakanlar Konseyi’nce kabul edilen “İttifakın Gelecekteki Görevleri” adındaki bu rapora göre her NATO üyesi, İttifakın temel amacını gözden uzak tutmaksızın, kendisinin ekonomik, siyasal, jeopolitik, tarihi ve geleneksel durumuna göre, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirebilecekti. NATO’nun bu kararı, Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir açılışın işareti oldu.

Aynı toplantıda Savunma Planlama Komitesi, NATO’nun esnek tepkiyi içeren yeni stratejik kavramını ve Atlantik Hazır Deniz Gücü’nün (STANAVFORLANT) kurulmasını kabul etti.

Ocak: *Petrolün İsrail'e karşı kullanılmasından dolayı zarar gören Arapların zararlarını önlemek için, Arap ülkeleri kendi aralarında birleşerek Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'nü (OAPEC) kurdular.*

1967 Arap-İsrail savaşında petrolün İsrail, ABD ve İngiltere'ye karşı kullanılması ve Süveyş Kanalı'nın kapanması, Cezayir ve Libya'nın üretimi arttırmasına sebep oldu. Ancak ambargo uygulayan ülkeler bundan büyük zarar gördüler. Petrolün İsrail'e karşı kullanılmasından dolayı zarar gören Arapların zararlarını önlemek isteyen Arap ülkeleri kendi aralarında birleşerek Ocak 1968'de Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'nü (OAPEC) kurdular. Suudi Arabistan, Libya ve Kuveyt tarafından kurulan OAPEC'in amacı; örgütün dışında kalan, özellikle Mısır gibi ülkelerin petrol politikalarına karışarak, örgüte üye devletlerin ekonomik çıkarlarına zarar vermemelerini önlemektir.

1973 yazına gelindiği zaman Cezayir, Dubai, Bahreyn, Abu Dabi, Katar, Mısır, Irak ve Suriye OAPEC üyesi oldular. 1973 Arap-İsrail savaşına kadar OAPEC, bir tanker filosunun kurulması ve işletilmesi, bir tersane tasarımı, ortak bir petrol şirketinin kurulması, ekonomik işbirliği, petrolün gerektiğinde siyasal bir silah olarak kullanılması ve enerji kaynakları araştırmalarını finanse etmek için bir Arap Yatırım Sermayesi Birliği kurulması gibi konularda çalışmalar yaptı.

12 Mart: *Afrika adalarından Mauritius bağımsızlığını kazandı.*

Adada İngiliz hâkimiyetinin kurulmasından sonra, ilk siyasî parti Mauritius İşçi Partisi (MPL), işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve oy hakkı ile Hükümet Konseyi'nde temsil edilmelerini istedi. İngilizler bunları kabul etmeyince Ağustos 1937'de ilk ciddi gösteriler yapıldı. Demokratik bir temsilcilik ancak 1945'te ele alınabildi. 1959'da yeni bir anayasa ilan edildi. Yeni kurulan partilerden Bağımsızlık Partisi, Yasama Kurulu'nda 39 üye-

liği ele geçirince bağımsızlık kaçınılmaz oldu ve 12 Mart 1968’de Mauritius bağımsızlığını kazandı.

Mauritius, Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler’e üye oldu.

14 Mart: *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleyen Anlaşma” kabul edildi.*

Nükleer silahların yayılmasını önleme çabaları, daha geniş bir biçimde Birleşmiş Milletler bünyesi içinde ele alındı. ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere’den sonra Fransa (1960) ve Çin (1964) nükleer denemeler yapmışlardı. Hindistan, Federal Almanya, İtalya, Japonya, Brezilya, İsveç, İsrail, Pakistan, Güney Kore, İran ve Libya’nın da nükleer bomba yapımı için çalıştıkları biliniyordu. Bunun üzerine özellikle bağlantısız devletler, Birleşmiş Milletler nezdinde nükleer silahların yayılmasını önlemek için çaba gösterdiler.

Federal Almanya’yı NATO çerçevesi içinde nükleer güç yapacak olan “ok Taraflı Nükleer Güç” konusu, ABD ile Sovyetler Birliği arasında önemli bir tartışma yarattı. Sovyetler Birliği, ne şekilde olursa olsun Almanya’nın nükleer güce sahip olmasına karşı çıkıyordu. Bağlantısız devletler ise nükleer silahların hem artmasına ve hem de yayılmasına karşıydılar ve bunu önlemek için geniş kapsamlı tedbirler üzerinde duruyorlardı. Aynı zamanda nükleer denemelerin tümünden yasaklanmasından yanaydılar.

ABD ve Sovyetler Birliği, aralarındaki bazı anlaşmazlıklara rağmen, 14 Mart 1968’de ortak bir anlaşma metnini Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na getirdiler. Genel Kurul’da bu metin üzerinde yapılan bazı değişikliklerden sonra “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleyen Anlaşma”nın imzaya açılmasını öngören tasarı 95 olumlu oya karşı 4 olumsuz (Arnavutluk, Küba, Tanzanya ve Zambiya) oyla kabul edildi, 21 devlet ise çekimser oy kullandı.

Anlaşmaya göre; nükleer güce sahip olan devletler, silah ve patlayıcı maddeleri başka devletlere devretmeyecek ve nükleer silah yapımında onlara yardımcı olmayacaktı. Diğer devletler ise bu silahları devralmamayı üstleneceklerdi. Bu hususların denetim yetkisi ise Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’na verilecekti. Anlaşmada ayrıca nükleer enerjinin barışçı amaçlarla kullanılması ve nükleer silah yarışına son vermek için iyi niyetle görüşmelerde bulunulması ve bölgesel silahsızlanma anlaşmaları yapılması hakkının saklı tutulduğu da belirtiliyordu.

Bu anlaşmaya karşı, özellikle nükleer silah yapma kapasitesine ve imkânlarına sahip bulunan nükleer olmayan devletler şiddetli tepki gösterdiler. Bunlar arasında Hindistan, Brezilya ve Çin başta geliyordu. Oylamada çekimser kalan Fransa ise, anlaşmayı imzalamamakla birlikte, bu amaçlara uygun davranacağını açıkladı.

22 Mart: *Batı Avrupa ve Türkiye’de “68 Kuşağı Gençlik Hareketleri” ortaya çıktı.*

Özellikle Fransa ve Almanya, 22 Mart 1968’de başlayan öğrenci hareketlerinin en çarpıcı yoğunlukta yaşandığı ülkeler oldular ve kısa sürede Batı Avrupa’da üniversiteler hareketlendi. Avrupa’nın en batısından en doğusuna kadar aşağı yukarı bütün ülkeler, bir ay boyunca, kapitalist ve sosyalist rejim gençliğinin etkin olduğu ve bu rejimlerin kendilerine sunduğu hayat tarzından usanmış ve başka yeni bir hayat tarzının istendiği olaylara sahne oldular. Söz konusu ülkelerin rejimleri farklı olduğu oranda bu başkaldırmanın da nedenleri, amaçları ve yürütülme biçimleri farklıydı. Sosyalist ülkelerin gençleri kapitalizmle özdeşledikleri değerler için eyleme girişirken, Batının kapitalist ülkelerinin gençleri de kapitalizme, onun değerlerine ve hayat tarzına başkaldırdılar. Batıdaki bu hareketler, temelde sol bir hareket olduğu halde, kendi ülkelerinin bilinen sol politik örgütlerinden oldukça bilinçli bir tavırla uzak durdular.

Türkiye’deki gençlik hareketi; 1968’lerden itibaren Almanya, özellikle de öğrencilerin Mayıs 1968’de bir devrimi başlatıp neredeyse General de Gaulle’ü alaşağı edecek gibi oldukları Fransa’daki öğrenci hareketlerinin etkisi altındaydı. Kendiliğinden başlayan eylemlerin içinde, önceden az çok örgütlenmiş guruplar da bulunuyordu. Bunlardan biri, Türkiye İşçi Partisi doğrultusunda örgütlenen Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), diğeri ise birbirleriyle daha gevşek ilişkiler içerisinde olan ve sonradan bölünen Millî Demokratik Devrim stratejisi çerçevesinde toplanan gruptu. Bunun yanında Sovyetler’in Çekoslovakya’yı işgali, dünyanın dört bir yanındaki sol çevrelerde olduğu gibi Türk solu arasında da bir bilinç bunalımına yol açtı. Türkiye İşçi Partisi bölündü; Türkiye’nin feodal özelliklere sahip bir Asyalı toplum olduğunu, proletaryanın hayli zayıf olduğunu ve devrimci değişimin ancak bir aydınlar ve subaylar koalisyonuyla gerçekleşebileceğini ileri süren “Millî Demokratik Devrim” grubu da bölündü.

Türkiye’de ilk işgal İstanbul Üniversitesi’nde başladı ve kısa sürede başka yüksek öğrenim kurumlarına da sıçradı. 1970’ten itibaren Millî Demokratik Devrim çevresinden bazı köktencilere, ajitasyonun yeterli olmadığı ve sadece silahlı propagandanın, yani terörist saldırıların ve silahlı gerilla mücadelesinin devrimi getirebileceği kararına vardı. Bunun sonucu TKP-ML (Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist); TİKKO (Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu); Deniz Gezmiş’in THKO’su (Türkiye Halk Kurtuluş Örgütü) ve Mahir Çayan’ın THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi) öncülüğündeki gruplar, ülkeyi istikrarsızlaştırmayı hedefleyen bir terör mücadelesini, şehir gerilla savaşını başlattılar.

4 Nisan: ABD’de “Yurttaş Hakları Hareketi”ne öncülük eden siyah din adamı *Martin Luther King 39 yaşında öldürüldü.*

Alabama’da, Montgomery’de halkın kullandığı toplu taşıtlardaki ırkçılığı protesto etmek için başlatılan otobüs boykotuna liderlik etmesiyle tanınan Dr. Martin Luther King, kurduğu Güney Hristiyan Liderliği Konferansı ile Yurttaş Hakları Hareketi’ni başlattı. Siyahların medenî haklarına kavuşabilmeleri ve ırk ayrımcılığına son verilmesi için şiddete başvurmadan yapılan gösterilere öncülük eden Dr. King, siyah-beyaz, güney-kuzey ayrımı gözetmeden çalışmalarını fakirlik üzerine yoğunlaştırdı. 1963’te Birmingham’daki kitle gösterilerine öncülüğü ve Washington’daki yürüyüşte yaptığı “bir rüyam var” konuşmasıyla ülke çapında ün kazanan Dr. King, 4 Nisan 1968’de çöpçü grevine liderlik etmek için gittiği Memphis’te kimliği belirsiz bir beyaz tarafından, 39 yaşında öldürüldü. 9 Nisan’da yapılan cenaze törenine 150 binden fazla kişi katıldı.

Dr. Martin Luther King’in öldürülmesinden sonra California’dan Kalamazoo’ya kadar ABD’nin büyük şehir ve kasabalarında çeşitli şiddet olayları ortaya çıktı. Zenciler haberi duyar duymaz her tarafı yakıp yıkmaya başladılar. Detroit’te iki polis vuruldu; New York’un Harlem mahallesinde ve Florida’da çatışmalar yaşandı; dükkânlar yakıldı ve yağmalandı. Başkan Johnson, Hawaii’ye planladığı geziyi iptal ederek, ırk çatışmalarıyla artan gerilimi yatıştırmak üzere Kongre’de konuşacağını söyledi.

1 Temmuz: ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere, Cenevre Silahsızlanma Konferansı’nda Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin bir anlaşma imzaladılar.

Silahsızlanmanın konvansiyonel silahlardan nükleer silahlara intikalinde, nükleer silahların sınırlandırılması anlaşmalarının yapılmasında, bir nükleer savaşın doğurabileceği muhtemel korkunç neticelerin göz önüne alınması büyük rol oynadı. Dünya ilk defa 1962 Küba krizinde bir nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya kaldı ve bundan sonra nükleer güce sahip ülkeler arasında, bu tür silahların doğuracağı felaketleri önlemek için çeşitli görüşmeler yapılmaya başlandı. Bundan sonra 5 Ağustos 1963'te yer altı denemeleri hariç, atmosferde, uzayda ve su altında yapılan denemelerin durdurulması üzerinde anlaşmaya varıldı. Bunu 27 Ocak 1967'de imzalanan Dış Uzay Antlaşması takip etti. Bu antlaşmadan sonra da görüşmeler sürdürüldü.

Cenevre Silahsızlanma Konferansı sonunda ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin bir anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre; üç büyük devlet, nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer aygıtları ya da bu silahların veya patlayıcı aygıtların denetimini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kime olursa olsun devretmeyi, nükleer silahlara sahip olmayan herhangi bir devlete, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı aygıtları yapması veya başka şekilde ele geçirmesi yahut her türlü silahların veya patlayıcı aygıtların denetimini elde etmesi için hiçbir şekilde yardım, teşvik veya isteklendirmede bulunmamayı kararlaştırdılar.

14 Mart 1968 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleyen Antlaşma'nın (The Non-Proliferation Treaty) imzaya açılmasını öngören tasarı, 95 olumlu oya karşı 4 olumsuz (Arnavutluk, Küba, Tanzanya ve Zambiya) oyla kabul edildi, 21 devlet ise çekimser oy kullandı. Antlaşma, 1 Temmuz 1968 tarihinde Moskova, Washington ve Londra'da imzaya açıldı. 5 Mart 1970'te yürürlüğe girdi.

1968

17 Temmuz: *Irak'ta Albay el-Bekr liderliğinde yapılan askerî bir darbe ile Baas Partisi iktidara geldi.*

Irak'ta 1958 yılında askerî bir darbeye iktidara gelen General Kasım'ın yönetimi 1961'den sonra gelişen iç ve dış sorunlarla zayıflamaya başladı. Hükümetle anlaşmazlığa düşen Kürtler silahlı bir ayaklanma başlattılar. Ordu içinde çeşitli hizipler ortaya çıktı. Öte yandan yabancı petrol şirketlerinin denetimini kısıma girişimleri ve Kuveyt'e yönelik tehditler, İngiltere'nin

ve Arap ülkelerinin Kasım yönetimine karşı cephe almasına yol açtı. Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Irak koluyla işbirliği yapan ordu içindeki bir grup subayın Şubat 1963'te yaptığı darbe ile yönetim devrildi ve General Kasım öldürüldü.

Perde arkasında kalmayı tercih eden darbeciler, yönetimi Baas Partisi'ne verdi. Devlet başkanlığına Abdüsselam Arif getirildi; ancak yasama ve yürütme yetkileri Ulusal Devrim Komuta Konseyi'ne verildi. Başbakanlığa Albay Ahmet Hasan el-Bekr atandı. Bir süre sonra Baas Partisi arasında görüş ayrılıkları baş gösterdi ve bölünmeler oldu. Abdüsselam Arif'in yetkileri geniş ölçüde kısıtlandı. Bu durumdan yararlanan Arif, ordunun desteğiyle Kasım 1963'te Baasçıları tasfiye etti. Devletleştirme politikası güden Arif, ekonominin daha da kötüleşmesi üzerine sivil yönetime geçme hazırlığı yaptı ve ordunun yönetimindeki ağırlığına son vermeye başladı.

Nisan 1966'da meydana gelen bir helikopter kazasında Abdüsselam Arif'in ölmesi üzerine büyük kardeşi Abdurrahman Arif devlet başkanlığına getirildi. Birkaç ay sonra subayların baskısı ile sivil yönetim istifa etti ve yönetime tekrar ordu hâkim oldu. Hizip çekişmeleri yüzünden yönetim sürekli el değiştirdi. Sonunda hizipler Baas Partisi ile işbirliği yaparak iktidara gelme planları yaptı. Baas Partisi de bu hiziplerin desteğinden yararlanarak 17 Temmuz 1968'de el-Bekr'in öncülüğünde yaptığı bir darbe ile yönetime geldi. Devlet başkanlığına ve başbakanlığa getirilen el-Bekr, oluşturulan Devrim Komuta Konseyi'nin başkanı sıfatı ile en üst yönetim lideri olarak ülkenin kaderine hâkim oldu.

Çok geçmeden Baas Partisi, iktidarını güçlendirmek için muhalefet gruplarını acımasızca tasfiye hareketlerine başladı. Partiyeye muhalefet yapanların bir kısmı sürgüne gönderildi, bir kısmı tutuklandı ve idam edildi.

1968

21 Ağustos: Sovyetler Birliği liderliğindeki Varşova Paktı ülkeleri Çekoslovakya'yı işgal ettiler.

Çekoslovakya'da 1967 yılında Aleksander Dubçek'in liderliğini yaptığı bir "insancıl komünizm" hareketi ortaya çıktı. Bu hareketin amaçları arasında Moskova'dan kopmak, bağımsızlık ve Varşova Pakti'nden ayrılmak bulunuyordu. Sadece Çekoslovakya'da komünist sistemin tatbikatını, insan hayatına yaraşır bir şekilde sokmak istemekteydi. Böyle bir tatbikatta insan hürriyetlerine de asgari bir yer verilecekti.

Çekoslovak hadisesinin başlangıcını ve esas sebebini, ekonomik gelişmelerdeki başarısızlıklar teşkil etti. 1963'ten itibaren sosyalist rejimin tatbikatında önemli gevşemeler yapıldı, basına geniş hürriyetler verildi, özel mülkiyet ve hür teşebbüs istikametinde yeni tedbirler alındı. 1966'da yapılan Komünist Partisi 13. Kongresi'nde kabul edilen ekonomik kalkınma planı, ekonominin sevk ve idaresinde işletmecilerin yetkilerini arttırdığı gibi, toplumun demokratikleşmesi yolunda da önemli adımlar attı. Bu kongreden sonra Komünist Partisi liderliği için Aleksander Dubçek ile parti lideri Novotny arasında başlayan mücadeleyi 5 Ocak 1968'de Dubçek kazandı.

Dubçek'in birinci sekreterliği ile beraber Çekoslovakya'da görülmemiş bir hürriyetler sistemi ortaya çıkmaya başladı. Sansür kaldırıldı; basın, radyo ve televizyona söz ve ifade hürriyeti tanındı. Dubçek'in "Sosyalist Demokratik Devrim" dediği bu reformlarla, Çekoslovakya'nın kapısının yabancı sermayeye açılacağı söyleniyordu.

Çekoslovakya Komünist Partisi 9 Nisan 1968'de "Çekoslovakya'nın Sosyalizme Giden Yolu" adını alan, fakat genellikle "Harekât Programı" adıyla anılan bir belge yayınladı. Bu belgede amacın, sosyalizmin dinamik gelişmesini, geniş bir demokrasi ile birleştirerek, yeni bir siyasî sistem kurmak olduğu söylendikten sonra; parti ile devletin birbirinden ayrılacağı, partinin devlet idaresine müdahalesinin önleneyeceği, sosyalist devlet iktidarının tek bir partinin tekeli altına konamayacağı, toplanma ve dernek, söz ve ifade, inanç ve kanaat, basın ve seyahat hürriyetlerinin kabul edileceği, sansürün tamamen kaldırılacağı, Komünist Partisi'nin çok partili bir hayatın şartlarını hazırlayacağı, tam manasıyla demokratik seçimlerin yapılmasını öngören bir seçim sisteminin kabul edileceği vs. belirtildikten sonra, "Çekoslovakya'nın şartlarına tamamen uyan bir sosyalist toplumun yoğun bir demokratik modelini inşa etmek istiyoruz" deniyordu.

Sovyetler, görüşme ve baskı yoluyla Çekoslovakya'yı bu yoldan döndürmek istedi, fakat sonuç alamadı. Yugoslavya ve Romanya Çekoslovakya'yı destekledi. Sovyetler Birliği ise herhangi bir sertlik teşebbüsünde bulunacağına dair bir işaret vermekten özellikle kaçındı.

Varşova Paktı üyeleri olan Sovyetler Birliği, Polonya, Doğu Almanya, Macaristan ve Bulgaristan birliklerinden meydana gelen 250.000 kişilik bir kuvvet 20-21 Ağustos 1968 gecesi Çekoslovakya'yı işgale başladı. Bu kuvvetin

miktarı Ağustos ayı sonunda 600.000'i buldu. Çekoslovak liderliği işgali protesto etmekle beraber, halkı da karşı koymaya teşvik etmedi.

İşgalden sonra Sovyetler, Çekoslovak liderlerine zorla bir anlaşma imzattılar. Bu anlaşmayla Çekoslovakya tamamen geriliyordu. Böylece Ocak ayında başlayıp Ağustos ayında sona eren ve "Prag Baharı" denen demokratik dönem artık sona ermiş oluyordu.

Batı dünyası ve NATO, işgalden büyük endişe duydu. Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk dahil 18 komünist partisi, işgalden dolayı Sovyet Rusya'yı mahkum ettiler.

6 Eylül: *Afrika ülkelerinden Swaziland bağımsızlığını kazandı.*

İngiliz sömürgesi altında bulunan ve halkları etnik bakımdan akraba olan Beçuanaland (Botswana), Basutoland (Lesotho) ve Swaziland; İngiltere'nin 1965'te reform yapmayı kabul etmesinden sonra Swaziland'da yapılan seçimleri İmbokodo Partisi kazandı; ancak muhalefet seçim sonuçlarına itiraz etti. Botswana ve Lesotho'nun bağımsızlığını elde etmesine karşın Swaziland'ın bağımsızlığı bu yüzden gecikti.

Swaziland, 6 Eylül 1968'de bağımsızlığını kazandı ve Afrika Birliği Örgütü ile Birleşmiş Milletler'e üye oldu.

12 Ekim: *Afrika ülkelerinden Ekvator Ginesi bağımsızlığını elde etti.*

1900 Paris Antlaşması'yla İspanyol hâkimiyetine giren Ekvator Ginesi, 30 Temmuz 1959'da "İspanya'nın Ekvator Bölgesi" olarak ilan edildi. Bundan sonra bütün yerliler İspanyol vatandaşlığına kabul edildi, ancak yerliler kendi istekleri dışında bir çeşit "Siyah İspanyol" olmak istemediler. İspanyollara karşı çıkanlardan bir kısmı Gabon ve Kamerun'a kaçmak zorunda kaldılar. İspanya, buralara Eylül 1963'te bir derece otonomi verdi, meclis ve kabine kurulmasına müsaade etti. Ancak kurulan hükümetler, hep İspanyol kuklası olmakla suçlandılar.

Ekvator Ginesi 12 Ekim 1968'de bağımsız oldu ve kukla hükümet devrildi. Bundan sonra İspanya ile ilişkiler daha da kötüleşti ve İspanyollar bu toprakları kitle halinde terk ettiler.

12 Kasım: *Sovyetler, gerekli gördükleri anda istedikleri sosyalist ülkeye müdahale hakkını kendilerine tanıyan "Brejnev Doktrini"ni ortaya attılar.*

20-21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya'nın Sovyet birlikleri tarafından işgal edilmesinden sonra, Brejnev Doktrini'nin ilk işaretleri 26 Eylül 1968'de Pravda'da yayınlanan bir makalede verildi. Bu makalede; Çekoslovakya'yı işgal eden yabancı kuvvetlerin "Çekoslovakya halklarının self-determinasyon ilkesi için mücadele verdikleri", "kanunların ve hukuk kurallarının sınıf mücadelesi kanunlarına tabi olduğu", "her sosyalist ülkenin egemenliğinin, dünya sosyalizminin ve dünya ihtilalci hareketinin menfaatlerine aykırı olamayacağı" yazılıyordu. Makale, böylece sosyalist ülkeler için yeni bir egemenlik kavramı getiriyordu.

Sovyet lideri Brejnev, Polonya Komünist Partisi'nin 12 Kasım 1968'de yapılan 5. Kongresi'nde yaptığı konuşmada Brejnev Doktrini'ni şöyle açıkladı:

"Gayet iyi bilinmelidir ki, sosyalizmi inşa etmenin müşterek tabii kanunları vardır ve bu kanunlardan sapma, sosyalizmden de sapma neticesini verir ve sosyalizme karşı olan iç ve dış kuvvetler, belirli bir sosyalist ülkenin gelişmelerini, kapitalist sistemin tesisi istikametine döndürmeye çalışırsa, bir ülkede sosyalizm davasına yönelik bir tehlike ortaya çıkarsa, -ki bu aynı zamanda bir bütün olarak sosyalist milletler topluluğunun güvenliğine de yönelik bir tehlikedir- bu artık sadece o ülkenin bir meselesi değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir mesele olur."

Görüldüğü üzere Brejnev'e göre, bir sosyalist ülkenin iç gelişmeleri sadece o ülkeye ait bir mesele değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ve dolayısıyla diğer ülkelere müdahale hakkı veren bir mesele idi. Brejnev Doktrini, Sovyet Rusya'nın gerek sosyalist blok ve gerekse milletlerarası komünizm üzerindeki kontrolünü pekiştirmek üzere ortaya atılmış bir doktrindi.

25 Mayıs: *Sudan'da Albay (sonradan General) Cafer el-Nimeiri (Numeyri) askerî bir darbeyle iktidarı ele geçirdi.*

17 Kasım 1958'de bir askerî darbeyle yönetimi ele geçiren General İbrahim Abud yönetimi, kısa zamanda halkın tercihleriyle ters düştü. Halk artık Hükümeti desteklemiyordu. Hükümet aleyhinde öğrenci olayları, mitingler ve grevler sonucunda yeni bir hükümet kuruldu. Kurulan yeni hükümetteki sağ ve sol unsurlar arasında birtakım görüş ayrılıkları vardı. Huzursuzluklar devam etti ve ardından kurulan hükümetler Sudan'da huzursuzluğu gideremedi. Malî konular başta olmak üzere ülkede iç durum parlak değildi. Parlamantonun 7 Ocak 1968'de kendi kendini feshetmesinden sonra kurulan Muhammed Mahgub'un üçüncü Hükümeti de ekonomik sorunların altından kalkamadı ve 25 Mayıs 1969'da Albay (sonra General) Cafer el-Nimeiri (Numeyri)'nin liderliğinde bir askerî darbe yapıldı.

İktidar askerlerden kurulu bir Devrim Konseyi'nin elindeydi, ancak aralarında komünistlerin de bulunduğu sivil bakanlar kurulu da vardı. Yeni yönetim bankaları ve birkaç şirketi devletleştirdi, bazılarının mallarına el koydu; bütün siyasal örgütler kapatıldı.

Yeni rejim Sudan Sosyalizmi'ne bağlı olduğunu açıkladı ve ülkenin adını Sudan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirdi. İmam Hacı el-Mehdi gibi gelenekçilere ve İslamî Cephe adı altında birleşen eski Müslüman Kardeşler mensuplarına sırt çevirdi; komünistlerin desteğini aldı.

26 Mayıs: *Şili, Kolombiya, Bolivya, Peru ve Ekvator arasında gümrük birliğini amaçlayan Cartagena anlaşmasının imzalanmasıyla Andean Paketi kuruldu.*

1969 yılında Şili, Kolombiya, Bolivya, Peru ve Ekvator arasında imzalanan Cartagena anlaşmasıyla Andean Paketi kuruldu. Paktın ana amacı, üye ülkeler arasında bir gümrük birliği oluşturmaktı. Venezuela Pakta 1973'te katıldı. Şili ise üyeliğini 1976'da sona erdirdi.

Grubun amacı; üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesi, bölgesel temelde belirli sanayilerin geliştirilmesi ve rasyonelleştirilmesi ile üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin oluşturulmasıdır. Daha sonraları üye ülkeler arasında -Ekvator ve Bolivya hariç- sanayi ürünleri alanında gümrük birliği sağlandı.

5-17 Haziran: Moskova’da yapılan 3. Komünist Partiler Konferansı’nı 17 Komünist Partisi boykot etti.

Brejnev Doktrini, Sovyet Rusya’nın gerek sosyalist blok, gerek milletlerarası komünizm üzerindeki kontrolü pekiştirmek için ortaya atılmış olmakla beraber aksi netice verdi. Sovyetler’in Çekoslovakya’yı işgalini kabul edemeyen 17 komünist partisi, Moskova’da 5-17 Haziran 1969’da yapılan Üçüncü Komünist Partiler Konferansı’nı boykot etti. Konferansın sonunda alınan kararları, katılanlardan bazıları büyük kısmı ile imzalamadılar ve bir kısım komünist partileri de ancak bazı ihtirazi kayıtlarla imzaladılar.

Bununla başlayan süreçte 1970’lerin başından itibaren, öncülüğünü İtalyan ve İspanyol komünist partilerinin yaptığı ve Moskova’dan bağımsız bir “Avrupa Komünizmi” hareketi ortaya çıktı.

3 Temmuz: Türkiye ile ABD arasında, daha önce imzalanan 54 anlaşmayı konsolide eden kapsamlı bir Savunma İşbirliği Antlaşması imzalandı.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye ile ABD arasında birtakım ikili anlaşmalar yapıldı. Bu ikili anlaşmalar esas itibarıyla iki konu üzerinde toplanmaktaydı: Birincisi Amerikalılara sağlanan üs ve tesislerle ilgiliydi. İkinci kısım anlaşmalar ise, Amerikalı personelin Türkiye’de sahip olacağı yetkileri ve ayrıcalıkları tespit ediyordu. Bu yetki ve ayrıcalıklar zamanla o kadar genişletildi ki, bunlar Türkiye’nin egemenlik haklarına ters düşen kapitülasyon mahiyetini aldı ve tatbikatta da Amerikalı personel ile Türkler arasında sürtüşmelere ve sosyal rahatsızlıklara sebep oldu.

1962 Küba krizinde Amerika’nın Türkiye’ye sormadan Türkiye’deki Jüpiter füzelerini sökmesi ve 1964 Johnson Mektubu ile Türkiye’nin Amerika’ya olan güveninin sarsılması ve ilişkilerin şüpheli bir duruma düşmesiyle, Türk kamuoyunda ABD’ye karşı sert tepkiler ortaya çıktı. Bu ortamda Türkiye’de ikili anlaşmalar meselesi gündeme getirildi. Bu durumun da etkisiyle Türk Dışişleri Bakanlığı 21 Ocak 1967’de yaptığı açıklamada bu ikili anlaşmaların

54 tane olduğunu, 3'ünün 1950'den önce, 31 tanesinin 1950-60 arasında ve 20'sinin de 1960-65 yılları arasında yapıldığını bildirdi. Türk Hükümeti 7 Nisan 1966'da ABD'ye verdiği bir muhtıradaki bu anlaşmaların tedvin ve ıslahını yani konsolidasyonunu istedi. Türkiye'nin bu müracaatı üzerine başlayan müzakereler 3 Temmuz 1969'da Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı.

Gizli olan bu anlaşmaya göre iki ülke arasındaki işbirliği alanları ve askerî konulardaki ilişki bir düzene bağlandı. Bundan sonraki ilişkiler bu anlaşma çerçevesinde ele alındı.

25 Temmuz: ABD Başkanı Nixon, Asya'daki askerî taahhütlerini azaltacağını, Asya'da sadece anlaşmalardan doğan taahhütlerine bağlı kalacağını açıkladığı "Nixon Doktrini" veya "Guam Doktrini"ni ortaya attı. Çin-ABD yakınlaşması başladı.

Çin, 1949 yılında milletlerarası sahneye çıktığı andan itibaren Amerika'nın şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Bu bölgede komünizmin güç kazanmasından dolayı Amerika, bu gücün tesirini azaltmak için Çin Halk Cumhuriyeti'ni milletlerarası hayattan mümkün olduğunca uzak tutmaya çalıştı ve bunun için de Çin'in başka devletlerce tanınmasını önlemek için çaba harcadı.

1960'lı yıllardan sonra Çin-Sovyet çatışmasından dolayı Çin, "halktan halka münasebetler" dediği başka ülke halklarını ihtilale kışkırtmaktan vazgeçerek "devletten devlete münasebetler" dediği bir yumuşaklık politikasını benimseyerek, hem yalnızlıktan kurtulmayı düşündü, hem de dış politika alanını genişleterek Sovyet Rusya'ya karşı çok alternatifli bir dış politika oluşturmaya karar verdi. Böylece kendi tanınma meselesini de halledebilecekti.

Çin'i bu yumuşak politikaya sevk eden bir diğer faktör de Japonya idi. Uzakdoğu'da büyük bir ekonomik kuvvet olarak sivrilmeye başlayan Japonya ile Sovyet Rusya'nın yakın münasebetler kurmaya çalışması Çin'in hoşuna gitmiyordu. Amerikan nüfuzu altında bulunan Japonya ile münasebetleri geliştirmek, Çin için faydalı olabilirdi. Bunun için Amerika ile ilişkiler önem kazanıyordu.

Amerika'nın Vietnam'da sertlik politikası izlemesi ve giderek savaşı tırmandırması, Amerikan kamuoyu ve dünya kamuoyunda tepkilere neden olmuştu. Bundan dolayı ABD de Çin gibi diplomatik bir yalnızlığa düşüyordu.

1968 seçimlerinde cumhurbaşkanlığına seçilen Nixon, Vietnam ve Çin meselelerinde bir bağlantı görüyordu. Bu sebeple Nixon 8 Haziran 1969'da yaptığı bir açıklamayla, Güney Vietnam'da bulunan 25 bin kişilik bir kuvveti çekeceğini bildirdi. Buna ilave olarak, 1969 yılı sonunda 100 bin ve 1970 yılında 100-150 bin kişilik bir kuvvetin daha çekileceğini bildirdi. Bu karar, Amerika'nın Güney Vietnam'daki yarım milyon askerini kendilerine yöneltmiş bir tehdit olarak gören Çin'i sevindirdi.

Nixon'ın Pekin'e yaklaşma istikametindeki ikinci adımını, Guam Doktrini veya Nixon Doktrini teşkil eder. Nixon 25 Temmuz 1969'da Guam adasında yaptığı bir açıklamada, bundan böyle Amerika, Vietnam örneği mahalli savaşlara bulaşmayacak, Asya'daki askerî taahhütlerini azaltacak, fakat Asya gelişmelerini yakından takip ederek, mevcut anlaşmalardan doğan taahhütlerine bağlı kalacaktı.

Amerika'nın, Uzakdoğu ile kendisi arasına belirli bir mesafe koyan bu yeni politikası Çinliler tarafından hoşnutlukla karşılandı.

1 Eylül: *Libya'da Muammer Kaddafi askerî bir darbe sonucu iktidarı ele geçirdi.*

Yaşlı Libya Kralı Türkiye'de tedavi gördüğü bir sırada, genç subaylardan (sonradan Albay) 27 yaşındaki Muammer Kaddafi tarafından 1 Eylül 1969'da askerî bir darbeye devrildi. Yaşlı kral tahttan çekilmeyi önce reddettiysen de, yeni yönetime karşı halktan karşı koyan olmadığını görünce darbeyi kabul etti. Genç subaylardan kurulu Devrimci Komuta Kurulu'nun başkanlığına Muammer Kaddafi getirildi.

Yeni hükümet, “özgürlük, sosyalizm ve birlik” üçlüsüne inandığını açıkladı. Memlekette “bir tek yabancı asker bile bulunsa”, özgürlüğün tamam olmayacağı, “Libya'daki yabancı üslerin yalnız bu devletin değil, tüm Arap âleminin egemenlik ve güvenliğini tehdit ettiği” söyleniyordu. Böylece Libya, dış politikasını “Pan-Arap”laştırıyor, “uluslararası Siyonizm ve emperyalizme” karşı “cihad” açıyordu.

22-25 Eylül: *24 ülkenin katılımıyla Fas'ın başkenti Rabat'ta “Birinci İslam Zirve Konferansı” gerçekleştirilerek İslam Konferansı Örgütü (İKO)'nün temelleri atıldı.*

İslam ülkelerinin devlet başkanlarının katılacağı bir zirve konferansı tertip-
lenmesi fikri, İsrail işgali altında bulunan Kudüs'teki El-Aksa Camii'nin 21
Ağustos 1969'da kundaklanmasına bir reaksiyon olarak ortaya çıktı. Olay,
İslam dünyasında infial uyandırdı.

Bu olay üzerine Ürdün Kralı Hüseyin, İslam ülkeleri devlet başkanlarına bi-
rer mesaj yollayarak bir İslam Zirve toplantısı önerisinde bulundu. Sonunda
Fas Kralı II. Hasan'ın çağrısıyla ilk ve kurucu İslam Konferansı 22-25 Eylül
1969'da Rabat'ta toplandı. Örgüt; 1962'de kurulan İslam İttifakı ve 1966'da
kurulan İslam Birliği örgütlerinin bir devamı niteliğindedir. Türkiye laik
bir devlet olması nedeniyle konferansa tam üye olmaktan kaçındı; Tem-
muz 1975'te Cidde'de yapılan 6. İslam Konferansı'na ilk kez eşit düzeyde
katıldı. Yakın zamana kadar teşkilatın üye sayısı 45 iken Arnavutluk, Azer-
baycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile Togo ve Guyana'nın katılımı ile bu
sayı 56'ya yükseldi. KKTC, Bosna-Hersek, Fildişi Sahili ve Tayland gözlemci
statüsünde teşkilatın çalışmalarına katıldılar. 1972'de Cidde'de yapılan Dı-
şışleri Bakanları Konferansı'nda örgütün amaçları şöyle belirlendi:

1. Üye devletler arasında İslam dayanışmasını geliştirmek.
2. İktisadi, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer önemli faaliyet alanlarında üye
devletler arasında işbirliğini güçlendirmek ve uluslararası örgütlerde üye
devletler arasında dayanışmayı yürütmek.
3. Irk ayrımını, fark gözetmeyi bertaraf etmeye ve sömürgeciliğin her şek-
lini ortadan kaldırmaya çaba göstermek.
4. Adalet üzerine kurulu uluslararası barış ve güvenliği desteklemek için
gerekli önlemleri almak.
5. Kutsal yerlerin korunması için sarf edilen gayretleri ve Filistin halkının
mücadelesi için Filistin halkına yardım etmek.
6. Bütün Müslüman devletlerin vakar, bağımsızlık ve millî haklarını koru-
mak amacıyla mücadelelerini güçlendirmek.
7. Üye devletler ile diğer ülkeler arasında işbirliği ve anlayışı geliştirmeye
elverişli havayı yaratmak.

Konferansın organları; krallar, devlet ya da hükümet başkanlarının bir
araya gelmesiyle oluşan Zirve Konferansı, Dışışleri Bakanları Konferansı
ve Genel Sekreterlik'tir.

Konferans, İran-Irak Savaşı konusunda, İsrail'in Lübnan'ı işgalinde ve Filistinlilere yönelik soykırım uygulamasında, daha sonra da Suriye'nin FKÖ kamplarına girmesinde sonuç alıcı çalışma yapamadı. Potansiyel olarak oldukça büyük bir güce sahip olan İslam Konferansı Örgütü, uluslararası politik gruplaşmalar ve kutuplaşmalar nedeniyle bu gücünü etkin olarak kullanamadı.

21 Ekim: *Somali'de silahlı kuvvetlerden bir grup, askerî bir darbeyle yönetimi ele geçirdi.*

Somali'de Muhammed Hacı İbrahim Egal, 1967 ve 1969'da başbakanlığa getirildi ve klanlar arası koalisyon hükümetleriyle ülkeyi yönetmeye başladı. 15 Ekim 1969'da başbakanın yurtdışında olduğu bir sırada cumhurbaşkanı öldürülünce, Somali bir iç bunalıma girdi. Yeni cumhurbaşkanının, İbrahim Egal'in desteklediği birinin olacağı anlaşılnca, silahlı kuvvetlerden bir grup 21 Ekim 1969 tarihinde iktidara el koydu. Parlamento kapatıldı, hükümet üyeleri ve bazı politikacılar tutuklandı. Ülkeyi Yüksek Devrimci Kurul yönetmeye başladı.

Yeni iktidar, kabileciliğe ve görevi kötüye kullanma alışkanlığına bir son vererek demokrasi ve adaleti kuracağını ilan etti. Bunu sembolize etmek üzere de devletin adını "Somali Demokratik Cumhuriyeti"ne dönüştürdü. Yeni yönetim ayrıca, Somali toplumunun "sosyalist" olduğunu ve "bilimsel sosyalizm ilkelerine" inandıklarını açıkladı.

Bu darbeden sonra Somali, Doğu Bloğu ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurdu.

12 Ağustos: *Federal Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova Antlaşması ile Avrupa'daki sınırların dokunulmazlığı kabul edildi.*

Batı Almanya'nın 1966-67 yıllarında başlattığı Ostpolitik (Doğuya açılma) politikası gereği 12 Ağustos 1970'te Federal Almanya ile Sovyetler Birliği arasında Moskova Antlaşması imzalandı. Federal Alman Başbakanı Willy Brand ile Sovyet Başbakanı Aleksî Kosigin arasında imzalanan bu antlaşma ile Batı Almanya, müttefiklerin yani ABD, İngiltere ve Fransa'nın Berlin üzerindeki hakları saklı kalmak kaydıyla Avrupa'daki sınırların dokunulmazlığını ve kuvvete başvurmamayı kabul ediyordu. Bu hüküm iki bakımdan önemli idi: Birincisi; Batı Almanya, Almanya'nın bölünmüşlüğü kabul ediyordu. İkincisi de; dolaylı olarak dokunulmazlığı kabul edilen sınırlar, ancak barışçı yollarla değiştirilebilirdi.

Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi, -ABD, Fransa ve İngiltere'nin isteği üzerine- Berlin konusunda yapılacak dörtlü bir anlaşmaya bağlı olacaktı.⁸⁵

8-10 Eylül: *54 Bağılantısız ülke, Zambia'nın başkenti Lusaka'da bir araya geldi.*

Bağılantısızlığın, yani hiçbir bloka veya askerî ittifaka bağlı olmama hareketinin ilk teşkilatlanması, Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın teşebbüsüyle 1-6 Eylül 1961 günlerinde Belgrad'ta 25 tarafsız ve bağılantısız ülkenin katılımıyla gerçekleşmişti. Bundan sonra çeşitli tarihlerde bir araya gelen Bağılantısızlar'ın üçüncü toplantısı zirve toplantısı olarak 8-10 Eylül 1970'te Zambia'nın başkenti Lusaka'da yapıldı ve buna 54 ülke katıldı.

Zirvenin sonunda bazı karar ve deklarasyonlar kabul edilerek yayınlandı. "Barış, Bağımsızlık, Gelişme, İşbirliği ve Uluslararası İlişkilerin

⁸⁵ Moskova Antlaşması ve daha sonra imzalanan Varşova Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi için yapılması gereken dörtlü Berlin Antlaşması için bakınız: 7 Aralık 1970 tarihli Varşova Antlaşması'nın son kısımları

Demokratikleşmesi Üzerine Lusaka Deklarasyonu” adlı sonuç metninde; büyük devletler arasındaki çatışma olasılığının azaldığına, ancak küçük ve orta büyüklükteki devletler arasındaki çatışmaların varlığına dikkat çekilerek, her ülkenin kendi geleceğini belirleme hakkına sahip olduğu belirtildi ve “yeni sömürgecilik” uygulamalarının dünya barışı üzerindeki olumsuz etkisine işaret edildi. Ayrıca Afrika’daki ırkçı rejimler ile Portekiz sömürgelerine ilişkin ayrı karar tasarıları da kabul edildi. Gelişme sorunları da ele alınarak “Ekonomik Gelişme ve Bağlantısızlık Üzerine Deklarasyon” adını taşıyan bir belge yayınlandı. Bu deklarasyonda, zengin ve fakir ülke ekonomileri arasındaki uçurumun, gelişmekte olan ülkelerin bağımsızlıklarını tehdit ettiği görüşü savunuldu. Bu gerekçe ile bağlantısız ülkeler arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, mevcut uluslararası ekonomik düzenin gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını da koruyacak bir yapıya kavuşturulması için çaba harcanması konuları üzerinde duruldu.

Konferansın en belirgin özelliği, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları türünden, grubun tümünü doğrudan ilgilendiren konuların önemini nispeten kaybetmesi ve bağlantısız ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların daha gözle görülür hale gelmesi oldu.

16-22 Eylül: Ürdün’ün başkenti Amman’da, Ürdün ve Filistin kuvvetleri arasında iç savaşı andıran kanlı çatışmalar meydana geldi; 3 binden fazla insan öldü.

Ürdün’de iç savaşa doğru giden ilk çatışmalar, Zerka mülteci kampındaki Filistinlilerle Ürdün ordusu askerleri arasında 7 Haziran 1970’te başladı. Zerka olaylarının ertesi günü George Habbash (Habbaş)’ın lideri bulunduğu Marksist-Leninist, “Filistin’in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi” gerillaları, başkent Amman’a saldırarak birçok noktaları kontrol altına aldılar. Bunun üzerine Amman’da dört gün süren kanlı çarpışmalar oldu. El-Fetih gerillaları da bu çatışmalara katıldı. Ancak El-Fetih ve Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat ile Ürdün Kralı Hüseyin arasında, Filistinli mültecilerin kamplarına dönmeleri ve bütün mahpusların serbest bırakılmasını öngören bir anlaşma yapıldı; fakat bu anlaşma Habbaş tarafından kabul edilmedi. Habbaş’a bağlı gerillalar; bütün anti gerilla kuruluşlarının dağıtılması, Ürdün askerlerinin kıışlasına dönmesi ve hapisteki bütün komandoların serbest bırakılması gibi isteklerinin yerine getirilmesi için bazı otelleri bastılar

1970

ve yabancıları rehin aldılar. El-Fetih'in baskıları üzerine Habbaş'ın bu faaliyeti uzun sürmedi ve rehineler serbest bırakıldı. Bu suretle Ürdün iç savaşının başlangıç safhası sona erdi.

Bu arada 16 Haziran 1970'te Ürdün'deki Filistin gerilla teşkilatları bir araya gelerek, bütün komando gruplarının temsilcilerinden oluşan ortak bir organ (İdare Komitesi) kurdular ve Ürdün'de Kral Hüseyin'in otoritesinin yanında bir güç olarak sivrilmeye başladılar. Bundan sonra gerilla teşkilatlarının Ürdün'deki statüleri konusunda, Ürdün Hükümeti ile yapılan müzakereler sonucunda 10 Temmuz 1970'te bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile komandolar Ürdün'de tam bir hareket serbestisi ve İsrail'e karşı Ürdün'ün desteğini kazandılar. Buna karşılık Ürdün'ün güvenliğine ve disiplinine saygı göstereceklerdi.

Anlaşmadan sonra 26 Ağustos'tan itibaren, Mısır, Suriye ve Irak'ın desteklediği ve Arafat'a bağlı gerillalar ile Ürdün askerleri arasında çatışmalar yeniden başladı. Anlaşıldı ki bu üç Arap devleti, Kral Hüseyin'i devirmek ve Ürdün'ü Filistinlilere bir yurt yapmak niyetindeydiler. 1 Eylül'de Kral Hüseyin'e karşı bir suikast yapıldı ise de başarılı olamadı.

Çatışmalar, tank ve topların kullanılmasıyla 16 Eylül 1970'ten itibaren tam bir iç savaş haline geldi. 20 Eylül 1970'te Ürdün silahlı kuvvetlerinin duruma hâkim olmaya başladığı sırada, Suriye zırhlı birlikleri Ürdün'ün kuzey sınırlarından içeri girerek Ürdün ordusuyla savaşa başladı. Hüseyin'in Amerika ve İngiltere'den yardım istemesi üzerine ABD harekete geçti; karadan da müdahale etmek üzere İsrail'i harekete geçirdi. Diğer taraftan da Suriye konusunda Sovyetler'e uyarıda bulundu. Sovyetler'in Suriye'ye baskısı ve Ürdün ordusunun başarılı direnmesi karşısında Suriye kuvvetleri dağınık bir şekilde geri çekilmek zorunda kaldı. Kral Hüseyin 23 Eylül'de ateşkes ilan etti.

Her iki taraftan toplam 3.000 kadar insanın öldüğü ve tarihe 'Kara Eylül' olarak geçen çatışmalar, ateşkesten sonra hemen kesilmeyip bir süre daha devam etti.

7 Aralık: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ABD ve Sovyetler Birliği'nin görüş birliğine varmaları üzerine "Nükleer Silahların ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Okyanus Tabanına ve Onun Altındaki Toprağa Yerleştirilmesinin Yasaklanması" anlaşmasını kabul etti.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin görüş birliğine varmaları üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 7 Aralık 1970'te "Nükleer Silahların ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Okyanus Tabanına ve Onun Altındaki Toprağa Yerleştirilmesinin Yasaklanması Antlaşması" kabul edildi. Kabul edilen anlaşma tasarısına göre; 12 millik bir kıyı suları şeridi dışında nükleer silahlar veya diğer kitle imha silahlarının depolanması, denenmesi veya kullanılması için gerekli tesislerin yapılması yasaklanıyordu. Ayrıca anlaşmada denetimin, her devletin kendi imkânları ile yapılması kabul edilmekte, uluslararası bir denetim sistemi öngörülmemektedir.

7 Aralık: *Federal Almanya ile Polonya arasında imzalanan Varşova Antlaşması'yla Federal Almanya, Doğu Almanya ile Polonya arasındaki sınırı Oder-Niesse hattı olarak kabul etti.*

Almanya'nın 1969 Eylül'ünden sonra "Ostpolitik" yani "doğuya açılma" politikası ile başlattığı radikal dış politika değişikliği, Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşması'nı imzalaması neticesini vermişti. Aynı politika gereği Federal Almanya 7 Aralık 1970'te Polonya ile Varşova Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma ile Federal Almanya, Doğu Almanya ile Polonya arasındaki sınırı Oder-Niesse nehirlerinin teşkil ettiği sınır olarak kabul ediyordu. Bu sınır ise bir kısım Alman toprağını Polonya'ya vermekteydi.

Batı Almanya'nın, Doğu Almanya ile Polonya arasındaki sınırı kabul etmesi demek, Batı Almanya ile Doğu Almanya arasında organik ve hukuki bir bağ kurmak demektir.

Moskova ve Varşova antlaşmalarının öngördüğü dörtlü Berlin Antlaşması, 3 Eylül 1971'de hazırlanıp parafe edildi. Resmen imzalanması 3 Haziran 1972'de yapıldı ve Moskova-Varşova Antlaşmaları yürürlüğe girdi.

Berlin Antlaşması ile Berlin şehri tekrar dört devletin sorumluluğu altına konuyordu. Yani Batı Berlin, üç Batılı devletin sorumluluğu altında olacaktı; hukukî anlamda, Batı Almanya'nın imza ettiği uluslararası anlaşmalar Batı Berlin'de de yürürlükte olacaktı.

1970

25 Ocak: *Uganda'da Genel Kurmay Başkanı Idi Amin (İyd Emin) Dada, askerî bir darbeyle iktidarı ele geçirdi.*

Uganda'da bazı vilayetlerin referandum sonucunda ayrılması, merkezî hükümet otoritesinin kalmaması ve ülke içinde bazı krallıkların kurulması üzerine Başbakan Milton Obote, Şubat 1966'da anayasayı ortadan kaldırdı, devlet başkanını da görevinden uzaklaştırdı. Bazı vilayetlerde kopma eğilimlerini besleyen altı bakanını tutuklattı. 15 Nisan 1966'da yeni anayasa kabul edildikten sonra, Obote yeni cumhurbaşkanı seçildi. 1969 yılında muhalefet partileri kapatıldı.

Ne var ki, 1962'den bu yana hiç seçim görmemiş olan Uganda, vadedilen 1971 yılında da seçim görmedi. Obote, Singapur'da bir toplantıdayken, Genel Kurmay Başkanı Idi Amin Dada 25 Ocak 1971'de bir askerî darbe yaptı ve iktidarı ele geçirdi. Darbeden sonra Idi Amin, iktidarı serbest seçimle sivillere devredeceğini vadediyordu. Ancak Idi Amin orgeneralliğe yükseltildi ve 20 Şubat 1971'de devlet başkanı oldu.

3 Mart: *Pakistan'da anayasa komisyonunun açılışının, Doğu Pakistan konusunda liderler arasında bir anlaşmaya varılana kadar belirsiz bir süre ertelenmesi üzerine Doğu Pakistan'da iç savaş çıktı.*

Başkenti Dakka olan Doğu Pakistan, halkı Müslüman olmakla beraber tarihi gelişim ve kültür itibarıyla Batı Pakistan'dan farklı idi. Pakistan'ın bağımsızlığından sonra Doğu Pakistanlılarda, kendilerinin Batı Pakistan tarafından sömürüldüğü ve ekonomik kalkınmalarına yeterince önem verilmediği kanaati yerleşmişti.

Pakistan'da 1970 Aralık ayında yapılan genel seçimler sonrasında ciddi bir siyasî bunalım ortaya çıktı. Yeni anayasa meselesi, ayrılıkçı hareketin öncülüğünü yapan Şeyh Mucibur Rahman liderliğindeki Awami Partisi için bir fırsat oldu. Mucibur Rahman yeni anayasada Doğu Pakistan için

bağımsızlığa kadar varabilecek geniş hak ve yetkiler istedi. Bunun üzerine Pakistan Devlet Başkanı Yahya Han, 3 Mart 1971'de Dakka'da toplanıp anayasa hazırlayacak olan Pakistan Ulusal Meclisi'nin açılışını, liderler arasında bir anlaşmaya varılana kadar belirsiz bir süre erteledi. Awami Partisi'nin isteklerine karşı çıkan Halk Partisi lideri Zülfikar Ali Butto, Mucibur Rahman ve Devlet Başkanı Yahya Han arasında yapılan görüşmeler çıkmaza girince Doğu Pakistan'da halk ayaklandı. Daha sonra Awami Partisi 23 Mart 1971'de Bangladeş adıyla Doğu Pakistan'ın bağımsızlığını ilan etti. 17 Nisan 1971'de de Hint sınırına çok yakın bir kasabada Bangladeş Hükümeti kuruldu. Ama ertesi gün bu kasaba Pakistan birlikleri tarafından işgal edildi ve hükümet dağıtıldı. Bunun üzerine Awami Partisi mensupları "Bangladeş Kurtuluş Ordusu" adında bir kuvvet teşkil ederek Pakistan'a karşı gerilla savaşına başladı. Böylece Doğu Pakistan'da iç savaş başladı.

Doğu Pakistan'daki iç savaş boyunca bölgede yaşayan 300.000 Müslüman ve Hindu sınırı aşır Hindistan'a sığındı. Bu göç, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en büyük göç hareketiydi. Göç edenler, salgın hastalıklar ve açlıkla karşı karşıya kaldılar. Daha sonra göç edenlerin sayısı 9 milyonu aştı.

Hindistan'la Pakistan arasında zaten gergin olan ilişkiler, Doğu Pakistan'daki iç savaş ve bu iç savaşın yarattığı sonuçlarla hızla kötüleşmeye başladı. Bu arada iç savaşın tüm şiddeti ile sürdüğü Doğu Pakistan'da ayrılıkçı hareketin lideri Mucibur Rahman yakalanarak 1971 Ağustos'unda "Pakistan'a savaş açmak" suçundan yargılanmaya başlandı.

12 Mart: Türkiye'de *Genelkurmay Başkanı Başbakan Süleyman Demirel'e bir muhtıra verdi; Demirel başkanlığındaki hükümet istifa etti.*

Amerikan 6. Filosu'nun Temmuz 1968 ve Şubat 1969'da Türkiye'ye gelişleri sırasında, olayı ve Amerikan emperyalizmini protesto eden gruplarla asker ve polis arasında şiddetli çatışmalar çıktı ve ölenler oldu. Bu tarihten sonra bombalı saldırılar, soygunlar ve adam kaçırmalar arttı. Ancak 1968 sonlarından itibaren ve 1969 ve 1970 yıllarında daha da artarak devam eden şiddet olayları, sağdan gelen karşı şiddet hareketleriyle yüz yüze geldi.

Ayrılmalar yüzünden zayıflamış olan Demirel Hükümeti'nin, 1971 başlarında üniversite kampüslerindeki şiddeti önlemek için eyleme geçecek gücü kalmamıştı ve toplumsal ve malî reformlara ilişkin herhangi bir ciddi yasa-yayı meclisten geçirme umudu da yoktu. Bu ortamda Genelkurmay Başkanı

12 Mart 1971'de Başbakana, tam anlamıyla Silahlı Kuvvetlerin ulti­matomu olan bir muhtıra verdi. Muhtıra, anarşiyi sona erdirebilecek ve reformları Atatürkçü bir görüşle uygulayacak güçlü ve inandırıcı bir Hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu talepler karşılanmadığı takdirde ordu anayasal görevini yerine getirecek ve iktidara el koyacaktı.

Muhtıra üzerine Demirel Hükümeti derhal istifa etti; İnönü, ordunun siyasete burnunu sokmasını şiddetle kınadı. Ancak kısa bir süre sonra her iki parti lideri de daha uzlaşmacı bir tavır takındılar. Demirel partisine sakin olması uyarısında bulundu. İnönü ise, generaller tarafından göreve atanan yeni hükümetin başında CHP'nin sağ kanat mensubu Nihat Erim'in olacağı belli olur olmaz bu hükümeti desteklediğini açıkladı. Erim, büyük ölçüde siyasetin dışından gelen teknokratlardan oluşan bir kabine kurdu. Hükümetin kamu düzenini sağlayacağı ve uzun zamandır gecikmiş olan bazı sosyo-ekonomik reformları gerçekleştireceğini açıkladı. Dünya Bankası'nda çalışmış olan Atilla Karaosmanoğlu tarafından bir reform programı hazırlandı. Erim, ordunun kesin desteğiyle sağın direnişine rağmen programını kabul ettirmeyi başardı. Ayrıca terörist eylemlerin yeniden başlaması üzerine 11 ilde sıkıyönetim kararı alındı.

Kısa zaman sonra ise muhtıranın asıl sebebi ortaya çıktı. Aslında yüksek rütbeli komutanların, alt rütbeden bazı subayların komünist bir darbe yapma niyetlerini fark edip, bunu önlemek maksadıyla harekete geçtiği anlaşıldı. Muhtıradan hemen sonra bazı subaylar emekliye sevk edilince, böyle geniş çaplı gizli bir tertibin varlığı netlik kazandı.

6 Nisan: *Amerikan Ping Pong takımının Çin'i ziyaretiyle iki ülke arasında, "Ping Pong Diplomasisi" denilen ilk temaslar başladı.*

ABD ile Çin yakınlaşması, Başkan Nixon'ın kendi adıyla anılan doktrinini ortaya atmasıyla⁸⁶ başlamıştı. Başkan Nixon bu konuda daha da ileri gide­rek, 1969 Aralık ayında Amerikan şirketlerinin Amerika dışında bulunan şubelerinin Çin'le ticaret yapmalarına imkân sağladı. 1970 Mart'ında, Çin'e yapılacak meşru seyahatler için pasaport müsaadesi çıktı. 1970 Nisan'ında ise Çin'e stratejik olmayan maddelerin ihracına izin verildi.

⁸⁶ ABD-Çin yakınlaşması ve Nixon Doktrini (Guam Doktrini) için bakınız: 25 Temmuz 1969 tarihi

Amerika'nın bu yumuşatıcı yaklaşımlarını Çinliler cevapsız bırakmadılar. Japonya'da dünya şampiyonası için bulunan Amerikan masa tenisi (ping pong) takımı, 6 Nisan 1971 günü Çin'e davet edildi. Bu davet vesilesiyle Çin Hükümeti, çoğunluğu Amerikalı olan yedi Batılı gazeteciye de giriş vizesi verdi. Çinliler, Amerikan masa tenisi takımını Çin'de gezdirdiği gibi, 14 Nisan 1971 günü de Başbakan Chou En-lai tarafından kabul edilmesini sağladılar. Aynı gün Başkan Nixon da, 20 yıldan beri Çin'e karşı tatbik edilmekte olan ticarî ambargoyu kaldırdı ve Amerika'ya gelmek isteyen Çinlilere vize verileceğini bildirdi.

Amerikan ping pong takımının yapmış olduğu bu ziyaretle, Çin ile Amerika arasında ilk temaslar başlamış oldu. Buna "Ping Pong Diplomasisi" denildi. İki ülke arasında daha sonraları resmî düzeyde görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler bütün dünyada bir bomba etkisi yaptı.

1 Temmuz: *AET ile "Üçüncü Dünya" ilişkilerinde Genel Tercihler Sistemi (GPS) yürürlüğe girdi.*

AET ile Üçüncü Dünya ilişkilerinde, 1 Temmuz 1971'de yürürlüğe giren Genel Tercihler Sistemi (GPS) de önemli bir yer tutar. Sistem, az gelişmiş ülkelerden ithal edilen çeşitli mamul ve yarımamul mallara gümrük vergisi indirimleri ve bazı bağışıklıklar getirdi. Söz konusu indirim ve bağışıklıklardan yararlanan ülkeler, AET ülkelerinde gümrük vergilerini aynı oranda indirmek zorunda değillerdi. Bu ödünler ayırım gözetmeden az gelişmiş ülkelerin tümü için geçerliydi.

AET'nin Üçüncü Dünya ile ekonomik ilişkilerinin kazandığı boyutlar ve özellikle imzaladığı tercihli ticaret anlaşmaları, zaman zaman ABD'nin tepkisine yol açtı. Diğer yandan GPS'nin uygulanması, Lome Antlaşması'ndan yararlanan Asya, Karayip, Pasifik (ACP) ülkelerinin ve AET ile arasında tercihli ticaret anlaşmaları bulunan Akdeniz ülkelerinin sağladığı avantajları azaltan bir gelişme olarak değerlendirildi.

1971

9 Ağustos: *Sovyetler Birliği ile Hindistan arasında Çin'e karşı bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı.*

1969 Mart'ında Çin ile Sovyetler Birliği arasında başlayan sınır çatışmaları 1971 yılında da devam etti. Sovyetler yumuşak bir tutumla Çin'i uzlaşmaya çekmek istediye de Çin, Moskova'ya karşı olan güvensizlik tutumunda

hiçbir değişiklik yapmadı. O kadar ki, şimdi Çin için Sovyetler'in "sosyal emperyalizmi" ile "Amerikan emperyalizmi" arasında hiçbir fark yoktu. 1970 Ağustos'unda Çin basını hep bir ağızdan şöyle diyordu: "Sosyal emperyalizm büyük bir iştahla gözlerini Çin topraklarına çevirmiş bulunuyor. Çin'e saldırmak için yaptığı hazırlıkları bir tek gün bile gevşetmemiş bulunuyor." Gerçekten Sovyetler bu sırada Çin sınırlarına bitişik bölgelerine 45 tümenlik bir kuvvet yığmış bulunmaktaydı.

Çin için kuzeyden gelen bu Sovyet tehlikesi, aynı zamanda güneyde de belirmeye başlamıştı. Çünkü Kültür İhtilali sırasında Çin, Vietnam ile meşgul olamamış ve Kuzey Vietnam giderek Sovyetler Birliği'ne dayanmak zorunda kalmıştı.

Çin ile Hindistan'ın da münasebetleri 1959 yılından beri bozuktu. 1959 Mart'ında Çin'in Tibet'i işgal etmesini Hindistan iyi karşılamamış ve 1959 Ekim'inde Hindistan'la Çin arasında sınır çatışmaları patlak vermişti. Yine sınır bölgelerindeki toprak anlaşmazlıkları yüzünden 1962 Ekim'inde Hindistan ve Çin tam manasıyla bir savaş durumuna gelmişlerdi. Bu gelişmeler Hindistan'ı bir Çin tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştı.

İşte böyle bir ortamda 9 Ağustos 1971'de Sovyetler Birliği ile Hindistan arasında bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, bir saldırı halinde taraflar birbirlerine danışacaklardı. Bu şu demekti, Hindistan'a bir saldırı halinde taraflar birbirlerine danışacaklar ve elbette ki bu dayanışma sonunda şu veya bu şekilde bir yardım durumu ortaya çıkacaktı. Bu antlaşmanın Çin'e yöneltilmiş olduğu açıktı. Bu durum Çinliler tarafından çok can sıkıcı bulundu.

25 Ekim: *Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi; Milliyetçi Çin üyelikten çıkarıldı.*

Amerikan-Çin münasebetlerinde 1970 Mart'ından sonra buzların erimeye başlaması, Çin bakımından ilk meyvesini vermekte gecikmedi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Arnavutluk ve 20 ülkenin teklifi üzerine 25 Ekim 1971'de 35 aleyhte ve 17 çekimser oya karşı 76 oyla (Türkiye dahil) kabul ettiği bir kararla Çin Halk Cumhuriyeti'ni Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul ediyor ve buna karşılık Milliyetçi Çin'i (Taiwan) de üyelikten çıkarıyordu.

ABD, Çin Halk Cumhuriyeti'nin üyeliğini "Amerikan politikasına uygun" bir hadise olarak yorumlarken, Milliyetçi Çin'in Birleşmiş Milletler'den

çıkarılmasını tepkiyle karşıladı. ABD Milliyetçi Çin'i feda etmek niyetinde değildi. Çünkü Taiwan her şeye rağmen bir koz olarak elde tutulmalıydı.

2 Aralık: *Körfezdeki altı emirlik, İngiltere'den bağımsız olarak Birleşik Arap Emirlikleri'ni kurdu.*

İngilizler 1892'de sahil boyundaki Arap emirlikleriyle bir anlaşma yaparak buralardaki nüfuzlarını arttırmışlar ve bu emirlikler 1947'ye kadar İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne bağlı kalmışlardı. Bu tarihten sonra İngilizlerin Hindistan'dan çekilmelerine rağmen, Körfez emirliklerinin İngiltere'ye bağlılığı devam etti. İngiltere 1952'de kendisine bağlı Anlaşmalı Emirlikler Konseyi'ni kurdu; ancak 1968 yılında Körfez'den çekileceğini açıkladı. Bunun üzerine 30 Mart 1968'de bölgedeki emirlikler kendi aralarında bir birlik oluşturma kararı aldılar. Birliğe başlangıçta Katar ve Bahreyn de dahilildi. Ancak Ekim 1969'da Katar, Bahreyn ve Fuceyre birlikten çıkma kararı aldı. Kalan altı emirlik 2 Aralık 1971'de İngiltere'den bağımsız olarak Birleşik Arap Emirlikleri'ni kurdu. Bu federasyona Şubat 1972'de Fuceyre yenisinden katıldı ve böylece federasyonu oluşturan emirlik sayısı yediye çıktı.

3 Aralık: *Doğu Pakistan'da başlayan iç savaşa Hindistan'ın müdahale etmesiyle Pakistan ile Hindistan arasında savaş başladı.*

Doğu Pakistan'da başlayan iç savaş, Keşmir meselesi yüzünden ilişkileri zaten iyi olmayan Hindistan ve Pakistan'ı karşı karşıya getirdi. Hint Hükümeti 26 Mart 1971'de Pakistan ordusunu Doğu Pakistan halkına karşı zor kullanmakla suçlayıp Hint Hükümeti'nin "sınırlarına bu kadar yakın olan bir bölgedeki gelişmelere karşı kayıtsız kalamayacağını" açıkladı. Pakistan Hükümeti de böyle davranışların Pakistan'ın içişlerine doğrudan bir karışma sayılacağını bildirdi. Sovyetler Birliği duruma müdahale ederek, Doğu Pakistan halkına karşı girişilen kanlı saldırılara bir son verilmesini ve sorunun barışçı yollardan çözülmesini istedi. Sovyet müdahalesi, Çin Halk Cumhuriyeti'ni harekete geçirdi ve Pakistan'ı sonuna kadar destekleyeceğini, "Hint yayılmacıları" bundan yararlanarak Pakistan'a saldırırlarsa, Pakistan'a elinden gelen her türlü yardımı yapacağını bildirdi. Pakistan ile Hindistan arasındaki ilişkiler de Ağustos-Kasım ayları arasında Doğu Pakistan'dan kaçanların sayısının 9 milyonu bulmasıyla daha da kötüleşti. Pakistan Hükümeti, gerillaların Pakistan ordusuna karşı giriştikleri saldırılarda Hint birliklerinin de bulunduğunu iddia etti. (Sonradan

1971

görüldü ki, Hindistan Bangladeşlilere asker ve malzeme yardımında bulunmuştur.) Sınır boyunca Hint ve Pakistan birlikleri arasında ciddi çatışmalar başladı. Bu çatışmalar, 3 Aralık 1971 günü Pakistan savaş uçaklarının Batı Hindistan'daki askerî havaalanlarına sürpriz saldırısı ile açık savaşa dönüştü. Bunun üzerine Hindistan ordusu Doğu Pakistan'a girmeye başladı. 6 Aralık'ta Hindistan Bangladeş'in bağımsızlığını tanıdı. Doğu Pakistan'daki Pakistan kuvvetleri, Hint kuvvetleri karşısında fazla dayanamadı ve 16 Aralık 1971'de şartsız teslim oldu. Bir gün sonra da Batı cephesinde ateşkes yürürlüğe girdi.

Bu savaşta Çin ve ABD Pakistan'ı, Sovyetler Birliği ise Hindistan'ı destekledi. Amerikan Hükümeti Hindistan'a yaptığı her türlü yardımı kesti.

7 Aralık: *Petrol politikasında daha fazla söz sahibi olabilmek için Libya Hükümeti, İngiliz Petrol Şirketi (British Petroleum Company)'ni millîleştirdiğini açıkladı.*

Libya'da 1969'da bir askerî darbeyle yönetimi ele geçiren Muammer Kaddafi, yeni bir petrol siyaseti gütmeye başladı. Hükümetin ilk işi yabancı şirketlerden petrol üretimini azaltmalarını istemek oldu. Ocak 1970'te Libya, Cezayir, Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır-Suriye) ve Irak arasında pazarlama siyasetini bağdaştırma ve yabancı şirketlerden baskı geldikçe birbirlerine destek olmayı öngören bir anlaşma imzalandı. Libya Hükümeti 2 Nisan 1971'de Batılı şirketlerle beş yıllık bir anlaşma yaparak petrol kazançlarını arttırdı.

7 Aralık 1971'de İngiliz Petrol Şirketi British Petroleum Company millîleştirildi ve İngiliz bankalarındaki bütün Libya parasının çekileceği açıklandı. Bu hareket İngiltere'nin, İran'ın Arap Körfezi'ndeki Abu Musa, Büyük Tumb ve Küçük Tumb adalarındaki işgalini önlememesine tepki olarak gösterildi. Şirketin %49'u İngiliz Hükümeti'ne aitti. Libya petrolü, İngiltere'nin yıllık ihtiyacının dörtte biri kadardı.

Libya, petrolün aranma, çıkarılma ve arıtılması konusunda Sovyetler Birliği ile bir anlaşma yaptı. Petrolüne yeni pazarlar açma politikasının bir sonucu olarak, Bulgaristan'a satışı öngören bir anlaşmaya varıldı. Haziran 1973'te Bunker Hunt petrol şirketi ve bir ay sonra da Occidental şirketi ile Oasis grubu paylarının %51'i millîleştirildi. Libya bununla, ABD'nin İsrail'i desteklemeye devam etmesini cevaplandırmış oluyordu.

1 Eylül 1973'te bütün yabancı petrol şirketleri (Texaco, Mobil, Royal Dutch-Shell, Standart Oil of California, Atlantic Richfield ve Exxon) %51 oranında millileştirildi. Bu oran Libya için daha yüksek kar ve petrol politikasında daha fazla söz sahibi olmak demektir. Böylece öteki Arap ülkeleri de kendi paylarını arttırmak istediklerini söyleme cesaretini buldular. Ekim 1973 Arap-İsrail Savaşı, 11 Arap ülkesinin ortak kararlar almasına yol açtı ve petrol, Ortadoğu çatışmasında bir Arap silahı olarak kullanılmaya başlandı.

16 Aralık: *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu biyolojik silahlarla mikrop yayan silahların yasaklanmasını öngören bir karar tasarısını kabul etti.*

ABD Başkanı Nixon, göreve başlamasından kısa bir süre sonra 25 Kasım 1969'da yaptığı açıklamada, kimyasal silahları ilk kullanan devletin Amerika olmayacağını, biyolojik savaşlara ise koşulsuz olarak asla girmeyeceklerini bildirdi. Beyaz Saray'dan 14 Şubat 1970'te yapılan bir başka açıklamada ise, kimyasal silahlar arasına mikrop (toksin) saçan silahların da katıldığı bildirilerek iki silah arasında ayırım yapılmayacağı belirtildi.

ABD'nin bu açıklamaları, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1970 yılındaki toplantısında sorunun yeniden etraflı olarak tartışılmasına yol açtı. Fakat görüş birliğine Genel Kurul'un sonraki döneminde varılabildi. Genel Kurul'un 16 Aralık 1971'de yaptığı toplantıda biyolojik silahlarla mikrop yayan silahların yasaklanmasını öngören bir karar tasarısı kabul edildi. Biyolojik Silahlar Sözleşmesi 1972 yılında aynı anda Washington, Moskova ve Londra'da imzaya açıldı ve 26 Mart 1975'te 146 ülkenin taraf olmasıyla yürürlüğe girdi. "Bakteriyolojik (Biyolojik) Silahlarla Mikrop (Toksin) Silahlarının Geliştirilmesinin, Yapımının ve Depolanmasının Yasaklanması ve Bunların Yok Edilmesi Hakkında Sözleşme"yi kapsayan bu kararın alınmasında Fransa ve Çin çekimser oy kullandılar. Bu iki devlet sözleşmenin kimyasal silahları kapsamamasını eleştirdiler.⁸⁷

Sözleşme, biyolojik silahlarla birlikte mikrop yayan silahların da geliştirilmesini, yapımını, depolanmasını veya başka yerden elde edilmesini yasaklıyordu. Bu türden maddelerin hepsi, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonraki dokuz ay içinde tahrip edilecekti. Ayrıca sözleşmenin 5 yılda bir gözden geçirilmesi maksadıyla konferanslar düzenlenmesi de öngörülüyordu.

⁸⁷ Sözleşmeyi ABD 22 Ocak 1975'te; Türkiye ise 5 Kasım 1974'te onaylamıştır.

Bu sözleşmenin yaptırım gücünün geliştirilmesi maksadıyla oluşturulan hükümet uzmanları grubu tarafından 21 adet potansiyel denetim önlemi 1993 yılı içinde hazırlandı. Bu çerçevede 19-30 Eylül 1994'te Cenevre'de özel bir konferans düzenlendi. Konferansta ABD'nin biyolojik silahlar alanında özel çalışmalar yapmakta olduğu, bu nedenle bu alanda açıklığa pek yanaşmadığı, konferansta bu konuda Avrupa ülkeleri ile karşı karşıya geldiği gözlemlendi.

Böylece bu sözleşme, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anlaşmalar içinde, belli bir silahı tümünden ortadan kaldıran ilk uluslararası belge oldu.

16 Aralık: *Doğu Pakistan, Pakistan'dan ayrılarak Bangladeş adıyla bağımsızlığını ilan etti.*

Pakistan'da 1970 seçimlerinden sonra Doğu ve Batı Pakistan arasında başlayan iç savaş, Hindistan'ın da devreye girmesiyle Pakistan-Hindistan savaşına dönüşmüştü. İki devlet arasında başlayan savaş, Hint birliklerinin Doğu Pakistan'a girmesi ve Pakistan ordusunun 16 Aralık 1971'de şartsız teslim olmasıyla sona erdi. Pakistan birliklerinin Hindistan kuvvetlerine teslim olduğu 16 Aralık 1971 günü Bangladeş devletinin kuruluşu resmen ilan edildi.

Bangladeş Hükümeti 22 Aralık 1971'de Dakka'da kurularak, Batı Pakistan'da hapiste bulunan Mucibur Rahman devlet başkanı ilan edildi. Bu arada Pakistan devlet başkanı seçilen Zülfikar Ali Butto, Mucibur Rahman'ı Ocak 1972'de serbest bıraktı ve Mucibur Rahman devlet başkanlığını Abu Seyit Chowdhury'ye bırakarak başbakan oldu ve ülkede sosyalist ve laik bir yönetim kurdu.

1971

Bangladeş'in kuruluşu Hindistan için büyük bir avantaj sağladı; zira Doğu Pakistan mevcutken Hindistan, doğudan ve batıdan iki Pakistan arasında sıkışmış vaziyetteydi. Şubat 1972'ye kadar Bangladeş'in bağımsızlığını Sovyetler Birliği, İngiltere, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri dahil 30 devlet tanıdı. Hint Hükümeti Bangladeş'te bulunan tüm birliklerini 1972 Mart'ına kadar geri çekeceğini açıkladı. Hindistan Başbakanı Bayan İndira Gandhi de 17-19 Mart 1972 günü Dakka'yı ziyaret etti ve Hindistan ile Bangladeş arasında bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladı. Böylece Bangladeş Hindistan'ın koruyuculuğu altına girmiş oldu.

Mucibur Rahman, 20 Ocak 1975’de General Saim’in darbesi sonucu öldürüldü. 21 Nisan 1977’ye kadar ülkeyi yöneten General Saim zamanında da karışıklıklar durmadı. Mucibur Rahman taraftarları ülkede yönetimi yeniden ele geçirmek için harekete geçtiler, ancak halk desteğini arkasına alan Ziaur Rahman yönetimi ele aldı, 1982’de Genelkurmay başkanı General Hüseyin Muhammed Erşad’ın gerçekleştirdiği darbeyle Ziaur Rahman yönetimi sona erdi.

26 Mayıs: ABD ile Sovyetler Birliği arasında *Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT I)* Moskova'da imzalandı.

Stratejik nükleer silahların sınırlandırılması önerisi ilk kez 1964'te ABD tarafından yapıldı. Sovyetler Birliği 1966'da ABM sistemini⁸⁸ kurmaya başladığı sırada ABD bu önerisini yeniledi. Ancak 1969'a gelinceye dek taraflar masa başına oturmadılar. Stratejik nükleer silahların sınırlandırılması görüşmeleri fiilen 17 Kasım 1969'da Helsinki'de başlayabildi. İki buçuk yıl süreyle Helsinki ve Viyana'da yapılan yüzlerce toplantıdan sonra Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT I) 26 Mayıs 1972'de Moskova'da imzalandı.

Görüşmelerde en önemli tartışma, stratejik nükleer silahlar ile saldırı ve savunma silahlarının tanımı üzerinde oldu. Sovyetler kendi ülkelerine ulaşabilecek her türlü silah ile bunların gönderme araçlarının ve füze saldırılarının önlenmesi için kurulan ABM sistemlerinin, bu tanımın kapsamı içine alınmasını savundular. Bunun anlamı, sadece ICBM⁸⁹ ve ABM'lerin değil, taktik bombardıman uçakları ile Akdeniz'deki uçak gemilerinde bulunan ve nükleer silah taşıyan uçakların da tanımın kapsamı içine girmesi idi. ABD'ye göre "ileri üs sistemi" (FBS)⁹⁰ içine giren uçak gemileri esas iti-

⁸⁸ ABM, *antiballistic missile-anti balistik füze*; ya "atmosfere yeniden giren" türden bir füzeyi durduran veya onu imha eden füzeler, ya da balistik füze saldırılarına karşı belirli bir hedefi veya coğrafi bir bölgeyi koruma amacını güden füzeler, radarlar, bilgisayarlar ve füze atan cihazlardır.

⁸⁹ ICBM, *intercontinental ballistic missile-kıtalararası balistik füze*; atom savaş başlıkları ile donatılan çok katlı ve uzun menzilli (4.000-8.000 mil) roket veya füzedir. Minutman türü ICBM'ler katı yakıt ile çalışan kıtalararası Amerikan balistik füzeleridir.

⁹⁰ FBS, *forward-based system-ileri üs sistemi*; ABD dışındaki üslerin Sovyetler Birliği'ne nükleer başlıkları gönderecek uçakların veya öteki araçların oluşturduğu sistemdir. Bu sistem esas itibarıyla Batı ve Orta Avrupa'daki NATO kara güçlerinin desteklenmesi amacını gütmektedir.

barıyla Sovyet topraklarını hedef alan “stratejik” silahlar değillerdi; bunlar Sovyetler’in orta menzilli füzeleri ile kısa menzilli füzelerini önlemeye yönelik silahlardı. Sayıları 650 kadar olan bu Sovyet füzeleri, Sovyet ülkesinin batı kesiminde üslenmişlerdi ve NATO’nun Avrupa ülkelerine yöneltilmişlerdi. Görüşmeler sonunda, FBS silahlarının anlaşmanın kapsamı dışında bırakılması ve bunların sonradan iki tarafın uzun menzilli bombardıman uçakları ile birlikte ele alınmaları kararlaştırıldı.

Stratejik silahların sınırlandırılması görüşmeleri sonunda Moskova’da üç ayrı metin imzalandı. Birinci Metin: Füzesavar Füze Sistemlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Anlaşma. İkinci metin: Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Bazı Tedbirler Hakkında Geçici Anlaşma. Üçüncü Metin ise, geçici anlaşmada söz konusu nükleer denizaltılarda bulundurulacak füze sayısını belirleyen Protokoldür.

Bunlardan başka anlaşmadaki kimi hükümlerin yorumları üzerindeki görüş birliğini kapsayan bir metin ile -ki bunlar iki tarafça yapılmış ve parafe edilmiş açıklamalardır- kimi hükümler üzerindeki ortak görüşü kapsayan ayrı bir metindir. Bu son iki metin aynen anlaşmaların kendisi gibi iki taraf için bağlayıcıdır. Bunların dışında iki devlet, anlaşmaların kimi maddeleri üzerindeki görüşlerini belirten tek taraflı açıklamalar yaptılar; öteki taraf için bağlayıcı olmamakla birlikte bu açıklamaların metinleri de anlaşmalara eklendi. Nihayet SALT’ta kabul edilen iki anlaşmada, kaza sonucu veya yetkililerin bilgisi dışına nükleer bir silahın fırlatılması halinde, Kırmızı Telefon hattının kullanılması da dahil olmak üzere tarafların alması gereken tedbirler ve yapacakları işler hakkında hükümler bulunmaktadır.

SALT’ta yapılan en önemli ve ayrıntılı anlaşma ABM anlaşmasıdır. 16 maddeden oluşan bu anlaşma ile her iki tarafın ABM sistemleri nicelik, nitelik ve coğrafi bakımlardan geniş sınırlandırılmalarına tabi tutulmakta, böylece her iki taraf için “ilk darbe” girişimi rasyonel bir politika olmaktan çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca anlaşma ile bir sürekli Danışma Komitesi kurulmaktadır. Anlaşmada nicelik bakımından getirilen sınırlamalara göre; iki devlet, anlaşmada belirtilen istisnalar dışında ABM sistemi kurmamayı üstlendiler. Bunun dışında halen var olan bütün ABM sistemlerinin sökülerek yok edilmesi kabul edildi. Nitelik yönünden getirilen sınırlamalara göre; ABM’lerin geliştirilmesi ve denenmesi, hava savunma sistemlerinin geliştirilerek bunlara ABM niteliği kazandırılması da yasaklandı. Bunlara karşılık

ABM sistemlerinin modernleştirilmesi ve yenilenmesine izin verildi; ancak başka ülkelerde kurulmasına ve bu konudaki teknik bilgilerin başka devletlere verilmesine izin verilmedi. Anlaşmanın önemli bir hükmü de; her iki devlet de “yüksek çıkarlarının gerektirmesi halinde” ve 6 ay önceden haber vermek şartıyla anlaşmadan çekilme hakkına sahip olmasıydı.

8 maddeden oluşan “Stratejik Saldırı Silahların Sınırlandırılmasına İlişkin Bazı Tedbirler Hakkında Geçici Anlaşma”da da tarafların sahip olabilecekleri silahlara nicelik ve nitelik bakımlardan birçok sınırlamalar getirildi.

Öte yandan SLBM’lerin⁹¹ tavan sayısı Geçici Anlaşmanın Ek Protokolü’nde belirlendi ve bu konuda Sovyetler’e üstünlük tanındı. Bunun dışında saldırı silahlarının yenilenmesi, modernleştirilmesi ve geliştirilmesi serbest bırakıldı.

SALT görüşmelerinde tarafların amaçları, nükleer silahsızlanmayı gerçekleştirmekten çok, karşılıklı caydırıcılık dengesinin güvenilirliğini arttırmak ve nükleer dingingiye daha istikrarlı bir nitelik kazandırmaktı. Anlaşmaların en fazla eleştirilen yönü, nükleer silahların geliştirilmesinin sınırlandırılması dolayısıyla silah yarışının sürdürülmesi imkânının açık bırakılmasıydı. Nitekim anlaşmalar yapıldıktan sonra Sovyetler, ABM Antlaşması’na aykırı olmayan bir şekilde savunma sistemlerini geliştirmeye çalıştığını açıklarken, Amerikalılar da saldırı silahlarını geliştirerek, Sovyetler’in savunma sistemlerini aşabilecek silahlar üzerinde çalıştıklarını açıkladılar.

29 Eylül: Çin ile Japonya arasında 35 yıldan beri devam eden savaş durumuna son veren bir antlaşma imzalandı.

Çin ile ABD arasında başlayan yakınlaşma,⁹² Çin-Japon münasebetlerine de tesir etti ve 29 Eylül 1972’de iki ülke arasında 35 yıldan beri devam eden savaş durumuna son veren bir antlaşma imzalandı. Japonya bu antlaşma ile Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıyor ve Taiwan (Formoza) yani Milliyetçi Çin ile diplomatik münasebetlerini kesiyordu. Ayrıca Japonya, Taiwan’ın Çin Halk Cumhuriyeti’nin ayrılmaz bir parçası olduğunu da kabul ediyordu.

22 Kasım: Avrupa’da güvenlik ve işbirliğinin temin edilmesi, barış ve demokrasi ilkelerinin uygulanmaya geçirilmesi amacıyla -Arnavutluk hariç- bütün

⁹¹ SLBM, submarine launched ballistic missile-denizaltılardan atılan balistik füze.

⁹² Çin ile ABD arasındaki yakınlaşma için bakınız: 25 Temmuz 1969 ve 6 Nisan 1971 tarihleri

Avrupa devletleri ile Kanada ve ABD'nin katılımıyla 35 ülke arasında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) toplandı.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda "Soğuk Savaş" dönemine girilmesi ve Avrupa'da doğu ve batı bloklarının büyük miktarda askerî kuvvet bulundurmaları, gerek dünyada ve gerekse Avrupa'da büyük ölçüde huzursuzluk kaynağı oldu. Ancak Soğuk Savaş'ın son yıllarında Doğu ile Batı Bloğu arasında bir yakınlaşma göze çarptı. Özellikle Küba buhranından sonra dünyanın her an nükleer bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya gelmesi, her iki blokun da birbirlerine karşı daha yumuşak bir politika izlemeleri gerektiği konusunda bir görüşün ortaya çıkmasına yol açtı. Bunun sonucunda ABD ile Sovyetler Birliği birbirlerine daha da yakınlaştılar; Federal Almanya Doğu bloku ülkeleriyle uzlaşma siyaseti izlemeye başladı. Bu durumda Avrupa'da gerginliğin azaltılması, güvenliğin sağlamlaştırılması ve bazı alanlarda anlayış ve işbirliği imkânlarının araştırılması için çeşitli çabalar ortaya çıktı. Bu konuda Rusya bir süredir Avrupa güvenliği ve işbirliği konusunda genel bir konferansın toplanması fikrini ileri sürüyordu. Ancak Batılı ülkeler, özellikle NATO ülkeleri bu fikrin samimiyet ve gerçekliğinden şüphe ettiler ve olumlu netice alınacağına inanmadılar. Yine de böyle bir konferansın toplanması için aralarında diplomatik temaslarını sürdürdüler.

Nihayet 1968'de NATO Bakanlar Konseyi'nin İzlanda'nın başkenti Reykjavik'teki toplantısında bir karara varılarak, Rusya'ya böyle bir konferansta ABD ve Kanada'nın da Avrupa ülkelerinin yanında yer almaları ve "demirperde"nin aralanarak kuvvet indirimi yolunda yapıcı çalışmalara girişilmesi şartıyla konferans fikrini kabul edebileceklerini bildirdiler. Bu çağrının karşılıklı olarak kabulünden sonra 22 Kasım 1972'de Helsinki'de -Arnavutluk hariç- 35 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada temsilcileri, Avrupa'da güvenlik ve işbirliğinin temin edilmesi, barış ve demokrasi ilkelerinin uygulanmaya geçirilmesi amacıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın hazırlık çalışmalarına başladılar. Aylarca süren hazırlık toplantıları ve komisyon çalışmaları sonucu 3-7 Temmuz 1973'te dışişleri bakanları seviyesinde Helsinki'de ikinci bir toplantı daha yapıldı. Konferans, Eylül ayından itibaren ise Cenevre'de çalışmalarına devam etti.

1972

21 Aralık: *Batı Almanya ile Doğu Almanya arasında ilişkileri normalleştiren bir anlaşma imzalandı.*

Batı Almanya'nın 1966-67 yıllarında başlattığı ve Ostpolitik (Doğuya açılma) politikası gereği Sovyetler Birliği ve Polonya ile imzaladığı antlaşmalardan sonra, iki Almanya arasında 21 Aralık 1972'de imzalanan bu antlaşma, Batı Almanya'nın yeni Doğu politikasının en önemli unsuruydu ve iki Almanya arasında Soğuk Savaş temelinde oluşturulan ilişkilerin normalleştirilmesi amacına yönelikti. Böylece Batı Almanya'nın Doğu politikasının en önemli ve anlamlı uygulaması gerçekleştirildi. Antlaşmaya göre; taraflar birbirlerine karşı kuvvet ve tehdit kullanmayacaklar, birbirlerinin sınırlarının dokunulmazlığını ve toprak bütünlüğünü kabul edecekler, birbirlerini uluslararası alanda temsil etmeyecekler, ötekinin adına davranışta bulunmayacaklar ve aralarında daimî temsilcilikler kuracaklardı.

Batı Almanya, antlaşmanın imzalandığı gün Doğu Alman Hükümeti'ne bir nota vererek, imzalanan bu antlaşmanın Almanya'nın yeniden birleşmesi amacıyla çelişmediği görüşünde olduğunu açıkladı.

1 Ocak: İngiltere, Danimarka ve İrlanda, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na tam üye olarak katıldılar. Norveç halk oylaması sonucu topluluğa katılmayı reddetti.

İngiltere, AET'ye giriş müzakerelerine başlayacağını 31 Temmuz 1961'de ilan ederek üyelik başvurusunu yapmıştı. 10 Ekim 1961'de AET ile İngiltere arasında katılma görüşmeleri başladı. Bu arada 18-21 Aralık 1962 tarihlerinde ABD ile İngiltere'nin nükleer silahlar konusunda bir anlaşma imzalamaları ve bu anlaşmaya Fransa'nın da katılmasını istemeleri üzerine Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle, İngiltere'nin Roma Antlaşması'nın şartlarını uygulamaya istekli olmadığını belirterek en iyi çözüm yolunun bir ortaklık anlaşması olduğunu söyledi. Böylece İngiltere'nin AET'ye girmesine engel oldu.

10 Mayıs 1967'de İngiltere (ikinci kez) ve İrlanda 11 Mayıs 1967'de Danimarka AET'ye tam üyelik başvurularını yaptı, bunları 21 Temmuz'da Norveç izledi.

16 Mayıs 1967'de bir basın toplantısı düzenleyen de Gaulle, başvuruyu veto etmediğini, fakat İngiltere'nin katılmasıyla AET'nin yapısının değişeceğini, Topluluğun bir serbest ticaret alanına dönüşerek özelliğini kaybedebileceğini açıkladı. 27 Kasım 1967'de İngiltere'nin AET'ye girmesinin topluluğun niteliğini değiştireceğini vurgulayarak, ikinci başvuruyu da sonuçsuz bıraktı.

28 Nisan 1969'da de Gaulle'ün istifa etmesinden sonra başkan seçilen George Pompidou, İngiltere'nin Topluluğa katılma müzakerelerini başlatacağını söyledi ve bir zirve çağrısı yaptı. 1 Aralık 1969'da gerçekleşen La Haye Zirvesi'nde Avrupa'nın ekonomik ve siyasal birliğinin temelini atılması istendi. İngiltere'de AET'den yana olanların ağır basmasıyla 30 Haziran 1971'de Lüksemburg'ta beş yıllık bir geçiş süresi benimsendi. Katılma Antlaşması 22 Ocak 1972'de Brüksel'de imzalandı.

İrlanda, Danimarka ve Norveç ile de benzer anlaşmalar imzalandı. 10 Mayıs 1972'de İrlanda'da yapılan halkoylamasında evet oyları büyük çoğunluk sağladı. Danimarka'da evet oyları küçük bir farkla öne çıktı. 25 Eylül 1972'de Norveç'teki halkoylamasında hayır oyları %53 ile çoğunlukta idi. Böylece Norveç dışında İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1 Ocak 1973'ten geçerli olmak üzere AET'ye tam üye oldular.

27 Ocak: *ABD ile Vietnam arasındaki savaş, Paris'te barış antlaşmasının imzalanması ile son buldu.*

1964'te başlayan ve şiddeti giderek artan Vietnam savaşı sırasında Paris'te devam eden barış görüşmeleri 1973 yılı başında bir neticeye ulaşabildi. Bunda, 1972'de ABD'nin Çin'le ilişkilerini düzeltmesi ve Sovyetler Birliği ile 1972 Mayıs'ında SALT-I Antlaşması'nın imzalanması büyük rol oynadı. Bu durumda Vietnam, en büyük destekçileri tarafından terk edildiği endişesine kapıldı. Amerikan bombardımanının Kuzey Vietnam'da yaptığı tahribat da oldukça büyüktü. ABD açısından ise; 17 milyonluk küçük bir ülkede giderek bataklığa saplanması ve yakasını bundan kurtaramaması, Batılı müttefikleri ve iç kamuoyu tarafından anlamsız ve amaçsız bir savaşa girerek prestij kaybetmesi gibi sebepler ABD'yi Paris'te antlaşma yapmaya sevk etti.

55.000 Amerikan askerinin ölmesine ve binlercesinin yaralanmasına, Kuzey Vietnam'ın büyük tahribata uğramasına sebep olan savaş, Paris'te 27 Ocak 1973'te barış antlaşmasının imzalanmasıyla son buldu. Antlaşmaya göre; 1954 Cenevre Antlaşmaları'nda kabul edilen 17. enlem Kuzey ve Güney Vietnam arasında yeniden sınır olacak; bütün Amerikan asker ve danışmanları Vietnam'dan çekilecek; esirler geri verilecek; genel seçimler konusunda Güney ve Kuzey Vietnam arasında danışmalarda bulunulacak; Kuzey ve Güney Vietnam halkının istediği yönetim biçimini seçmesine müdahale edilmeyecek; Kuzey ve Güney Vietnam'ın birleştirilmesi kuvvet ve zor yoluyla değil, iki tarafın aralarında yapacakları müzakereler, karşılıklı anlaşma ve barış yoluyla gerçekleştirilecek; Laos ile Kamboçya'dan tüm yabancı güçler geri çekilecek ve nihayet savaş yaralarının sarılmasında ve kalkınmasında ABD, Kuzey Vietnam'a yardım edecekti.

ABD, bu barış ile nihayet yakasını Vietnam'dan kurtarmayı başardı. Ancak Vietnam meselesi bu barış ile kapanmadı. Barıştan 22 ay sonra Güney Vietnam komünistlerin eline geçti.

Vietnam savaşında ABD, Hindicini üzerine 7 milyon ton bomba attı. Bu, İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere üzerine atılan bombaların seksen katı ve Japonya'ya atılan atom bombasının 300 tanesine eşitti. Bombalar 20 milyon krater izi bıraktı ve Vietnam kuşaklar boyu üzerinde hiçbir şey bitmeyecek olan bir “ay yüzeyi” durumuna geldi.

11 Eylül: Şili’de Genelkurmay Başkanı Pinochet askerî bir darbeyle Devlet Başkanı Salvador Allende’yi devirdi; darbe sırasında Allende öldürüldü.

Şili’de 1970’te yapılan başkanlık seçimlerini; sosyalistler, komünistler, halkçı radikaller, sosyal demokratlar, Hristiyanlar ve Bağımsız Halkçı İttifak’ın bir araya gelmesiyle oluşan ve liderliğini Salvador Allende’nin yaptığı Halk Birliği kazandı ve Allende devlet başkanı oldu. ABD Allende’nin başkan seçilişini soğuk karşıladı ve resmen kutlamadı. Şili parlamentosu Allende’nin başkanlığını onaylayıncaya kadar basında sürekli bir komünizm tehlikesinden söz edildi; bankalardaki bütün paralar çekildi, Allende yanlısı genelkurmay başkanı öldürüldü, ordunun parlamentoyu kapatması için tahrikler yapıldı. Buna rağmen parlamento Allende’nin başkanlığını onayladı.

Allende işe toprak reformu yasasını çıkararak başladı. 4 Nisan 1971’deki belediye seçimlerini de Halk Birliği kazandı. Ardından 11 Temmuz 1971’de parlamento bakır madenlerinin millileştirilmesine karar verdi. (Şili’de bakır çıkarılması Amerikan şirketlerinin tekelindeydi ve Şili ihracatının %77’sini bakır oluştuyordu) Yabancı sermaye kuruluşları denetim altına alındı. Bankalarla beraber elektrik ve kömür şirketleri de devletleştirildi.

Bunun üzerine ABD Şili’ye verdiği bazı kredileri kesti ve Şili’yi ekonomik abluka altına aldı. Bu arada CIA 1970 ve 1971 yılları içinde iki kere darbe girişiminde bulundu. ABD’nin ekonomik abluka sonuçlarını vermeye başladı ve Şili’de 1972 sonlarında tüccar ve esnaflar hükümete karşı grevlere ve boykotlara başladılar. Bu şartlarda 1973’te yapılan seçimleri Allende yeniden kazandı. Ancak seçimi izleyen aylarda hükümete karşı geniş çaplı eylemler gerçekleştirildi, birçok kişi öldü. Buna karşılık 4 Eylül’de Santiago’da Allende lehinde büyük bir gösteri yapıldı. ABD’nin ekonomik baskıları da devam ediyordu.

Bu ortamda 11 Eylül 1973’te Genelkurmay Başkanı Augusto Pinochet’nin başında bulunduğu darbeciler, Allende’ye görevinden çekilmesi için 24 saat

süre tanıdı. Allende bu isteğe boyun eğmeyince başkanlık sarayı Pinochet kuvvetleri tarafından sarıldı ve bombalandı; Allende hayatını kaybetti.

23 Eylül: *Arjantin’de “Peronizm” akımının öncüsü Juan Peron, ülkesine geri dönmesinin ardından yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi.*

Arjantin’de ordunun 4 Haziran 1943’te bir darbeyle iktidarı ele almasından sonra Juan Peron yeni yönetimde çalışma ve savaş bakanlıkları ile cumhurbaşkanı yardımcılığı görevlerine getirildi. Özellikle çalışma bakanlığında yaptığı işlerle çalışan kesimin ve halkın sevgisini kazandı. Ancak Evita adlı bir aktristin Peron’a yakınlığı sebebiyle darbeciler tarafından görevinden uzaklaştırıldı. Fakat halkın Peron’a desteği devam etti. Halkın bu desteğiyle 24 Şubat 1946’daki seçimleri Peron kazandı. Arjantin’i 1946’dan 1955’e kadar yöneten Peron’un iktidarı süresince sanayide birtakım gelişmeler kaydedildi. Demiryolları, ulaştırma araçları, telefon şirketi ve merkez bankası millileştirildi. Tarım ürünlerinin ihracı için devletin aracılığı kabul edildi. İşçilerin ekonomik ve sosyal haklarının düzeltilmesi, konut, turizm ve bunun gibi birçok konuda çeşitli icraatlar yapıldı. Dış politikada ise Peron, ABD ile Sovyetler Birliği arasında bir üçüncü güç olmaya ve ABD’den bağımsız bir politika izlemeye çalıştı; ancak yine de ABD’nin etkisinden sıyrılamadı. 16 Eylül 1955’te bir hükümet darbesiyle devrilen Peron, Arjantin dışına kaçtı ve uzun bir süre ülkesine dönmedi.

1955’ten 1972’ye kadar geçen dönemde Arjantin’de sürekli darbeler ve iktidar değişiklikleri oldu. Bu dönemde halkın hoşnutsuzluğu, siyasal ve ekonomik kargaşalıklar devam etti. Bu arada Peron’un 1964 Aralığında ülkesine dönme girişimi başarısızlığa uğradı. 1969’da öğrenci ayaklanmalarının baş göstermesi, çatışma ve kargaşanın yayılması sonucu Peroncu çözüm yeniden gündeme getirildi. 26 Mart 1971’de yönetimi ele geçiren General Larusse, ekonomik durumun günden güne bozulmasını engelleyemeyince Peron’un Arjantin’e dönmesine izin verdi. Peron 17 Kasım 1972’de ülkesine döndü. Mart 1973’te yapılan seçimleri Peroncular kazandı. Cumhurbaşkanlığına seçilen Campara 13 Temmuz 1973’te istifa ederek Peron’a seçilme imkânı sağladı. Bu durumda Peron 23 Eylül 1973’te oyların %60’ından fazlasını alarak cumhurbaşkanı seçildi.

Yeniden iktidara gelen Peron, ülkedeki ekonomik ve sosyal problemlere çözüm bulmaya çalıştı. Üçüncü Dünya ülkeleri ve sosyalist ülkelerle (Çin,

Libya, Küba gibi) işbirliği yapma yoluna girdi. Fakat yaşlılığı nedeniyle ülkedeki denetimini yitirdi. 1 Temmuz 1974'te öldü, yerine karısı Isabel Peron geçti. Fakat o da ülkedeki kargaşayı önleyemedi ve 24 Mart 1976'da bir darbeyle devrildi. Darbeciler ülkede geniş çaplı bir temizlik hareketine giriştiler. Ancak bu da toplumsal bir çatışmanın doğmasına neden oldu.

24 Eylül: *Afrika ülkelerinden Gine (Bissau) bağımsızlığını ilan etti.*

Sömürge halkı Portekiz yönetimini hiçbir zaman kabul etmemişti. Bolama Adasında 1908'de baş gösteren bir ayaklanma, kıtaya sığılarak 1916'ya kadar sürdü ve iki Dünya savaşı arasında başkaldırmalar oldu. Bütün bu hareketler vahşice bastırıldıysa da, tüm kıtanın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık yoluna girmesiyle, Portekiz sömürgelerinde de yabancıya karşı daha etkili mücadeleler ortaya çıktı. 1956'da Gine'de nehir ulaşımında çalışanlar greve gittiler, 1959'da liman işçileri grev yaptılar. Portekiz kuvvetleri grev yapanların üzerine ateş açtı. 1963'teki greve bütün işçiler katıldılar. Buna, Portekiz birlikleri köyleri ve ekinleri yakarak cevap verdiler. Bu protesto hareketleri zamanla örgütlü bir hale geldi ve birleşik bir cephe kuran direnişçiler silahlı mücadeleye başladılar. Portekiz Ginesi ve Cape Verde Adası'nın Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi (PAIGC), mücadeleyi daha sonra muntazam ordu birlikleriyle sürdürmeye başladı. Portekiz kuvvetleri geriyleyerek Como ve Cavin Adaları'ndan çekildiler ve ancak birkaç büyük şehrin çevresinde tutunabildiler.

PAIGC'nin bütün bu mücadelesi sonucunda Gine (Bissau) 24 Eylül 1973'te bağımsızlığını ilan etti. Kurtulan bölgelerde büyük bir eğitim ve ekonomik seferberlik başlatıldı.

6 Ekim: *Mısır ve Suriye kuvvetlerinin aniden İsrail'e karşı saldırıya geçmeleriyle 4. Arap-İsrail savaşı başladı.*

İsrail'in 1967 savaşındaki kesin zaferi, Arap devletleri arasında utanç ve kızgınlık yarattı. İsrail'e kaptırılan geniş ve stratejik topraklar ile Kudüs diplomasi yoluyla geri alınamadı.

Nasır'ın 1970'te ölmesi ile yerine Enver Sedat geçti. Enver Sedat, hem 1967'de İsrail'e kaptırdığı geniş toprakları geri almak, hem de bu yolla Nasır'ın büyük prestijinden sonra kendisine de Arap dünyasında saygınlık kazandırmak için geniş ölçekli bir Arap karşı saldırısı planlamaya başladı. Bunun

için Sovyetler'e yöneldi. Sovyetler'in önce silah vermeye yanaşmamaları üzerine, bu devletin Mısır'da bulunan uzmanlarını Mısır'dan çıkardı, diplomatik ilişkilerini kesti ve İskenderiye'deki Sovyet deniz üssünü kapattı. Bunun üzerine Sovyetler 1972'den itibaren Mısır'a yanaşarak, Mısır'ın ihtiyacı olan modern silahları vermeye başladı; buna karşılık Mısır'ın askerî harekâtının amacı, Süveyş'in sağ kıyısını ele geçirmekten öteye geçmeyecekti.

Sonraki aylarda Mısır, Suriye ve Ürdün yoğun temaslar ve savaş planları için müzakerelere giriştiler. Savaşın sadece Sina ve Golan'da yapılması kararlaştırıldı. Müslümanların kutsal ayı olan Ramazan ve Yahudilerin en kutsal günü olan Yom Kippur'un tatil olduğu 6 Ekim 1973 günü Mısır ve Suriye kuvvetleri aniden İsrail'e karşı saldırıya geçtiler. Golan tepeleri ve Sina yarımadasında İsrail birlikleri geri çekilmeye zorlandılar. Irak 3 tümenlik bir kuvvet ile üç uçak filosu, Fas 1.800 kişilik bir kuvveti, Ürdün 2 zırhlı tümeni ve Suudi Arabistan küçük bir kuvveti Suriye cephesine gönderdi. ABD İsrail'e, Sovyetler Birliği de Arap devletlerine giderek artan oranda silah vermeye başladı.

Savaşın başlarında geri çekilen İsrail kuvvetleri, kendilerini çabuk toplayarak Suriye cephesinde karşı taarruza geçtiler ve burada eski sınırlarına ulaştılar. Bundan sonra Sina'ya kuvvet kaydırarak Mısır kuvvetlerinin ilerleyişini durdurdular ve Mısır kuvvetlerinin bir kısmını çember içine aldılar.

Savaşın tehlikeli boyutlar alması ve giderek Doğu-Batı çatışmasına dönmesi ihtimali karşısında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 22 Ekim 1973'te 338 sayılı ateşkes kararını aldı; taraflar buna uydular ve çatışmalar durdu. 338 sayılı karar; tarafları 1967 Arap-İsrail savaşından sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği 242 sayılı kararı derhal uygulamaya davet ediyordu.

Ateşkese rağmen İsrail, 23 Ekim'de çarpışmaları yeniden başlatınca ABD ile Sovyetler Birliği karşı karşıya geldi. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi taraflar arasına Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin konulmasına dair 340 sayılı karar kabul etti. Bunun üzerine çarpışmalar durdu ve savaş sona erdi.

16 Ekim: *Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrol fiyatlarını %70 arttırmaya ve üretimi azaltmaya karar vermesiyle ilk petrol şoku yaşandı ve bir petrol bunalımı ortaya çıktı.*

OPEC'in⁹³ kuruluş amaçlarından biri de petrol fiyatlarını yükseltmekti. Bu amaçla 1971'de OPEC ülkeleriyle yabancı petrol şirketleri arasında imzalanan Tahran anlaşmasıyla, petrol fiyatlarına 1970-72 döneminde %35 düzeyinde bir zam yapıldı.

1973 Ekim'inde İsrail ile Arap ülkeleri arasında yeni bir savaş patlak verdikten sonra, petrol ihracatçısı Arap ülkeleri 16 Ekim 1973'te Kuveyt'te bir araya gelerek, petrolü bir silah olarak kullanma kararı aldılar ve aynı amaçla İsrail'in yanında yer aldığı gerekçesiyle ABD ve Hollanda'ya ambargo koyarak petrol sevkini durdurdular. Bunun yanı sıra petrol fiyatlarının yükselmesini sağlamak için üretimin sınırlandırılması politikasında anlaştılar ve ayrıca petrol fiyatlarını % 70 arttırdılar. Bir gün sonra 10 OPEC üyesi devlet temsilcisi (Abu Dabi, Bahreyn, Cezayir, Mısır, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudi Arabistan ve Suriye) Kuveyt'te bir araya gelerek, İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği topraklarından çekilinceye ve Filistinlilerin meşru hakları güvenceye kavuşturuluncaya kadar petrol üretimlerini her ay % 5 kısıacaklarını ilan ettiler.

OPEC ülkelerinin üretimi kısıması ve belirli ülkelere ambargo koyması, dünyada petrol talebinin arttığı bir döneme rastlıyordu. Bu nedenle ambargo ve üretimin kısılması derhal etkisini gösterdi. 1973 yılının son üç ayında petrol fiyatları % 370 yükseldi. 1974'te ambargo kalkmasına rağmen⁹⁴ petrol fiyatlarının yükselmesi devam etti.

1974'te ambargonun ortadan kalkmasından sonra uygulanan başarılı petrol fiyat arttırma politikaları, daha önceleri petrol tekelinin 7 dev petrol şirketinden OPEC'e geçmesini sağladı. Dünya piyasalarına sağlanan ham petrolün % 90'ına yakın bir kısmını kontrol eden OPEC üyesi ülkeler, pet-

⁹³ OPEC'in kuruluşu için bakınız: 14 Eylül 1960 tarihi

⁹⁴ 13 Mart 1974'te Irak'ın katılmadığı OPEC toplantısında, Libya ve Suriye'nin karşı oyuna rağmen Arap ülkeleri ABD'ye karşı yürüttükleri ambargoyu kaldırma kararı aldılar. 10 Temmuz 1974'teki Kahire toplantısında da Hollanda'ya karşı yürütülen ambargonun kaldırması kararlaştırıldı. Aralık 1974'te Libya'nın hiçbir açıklama yapmadan ABD'ye karşı uyguladığı ambargoyu kaldırmasıyla Arap ülkelerinin ambargo politikası sona erdi. ABD hükümet sözcüsünün açıkladığına göre, Suudi Arabistan ambargo süresince ABD'ye petrol göndermeye devam etti. Arap devletlerinin tam katılımını sağlayamayan başarısız ambargo, 1974'ün sonunda tamamen ortadan kalktı.

rol piyasasında dev şirketlerin yerini ve gücünü ele geçirdiler ve petrol gelirlerini arttırdılar.

1973 Arap-İsrail Savaşı'nda uygulanan kısa süreli ve kısmî petrol ambargosu, benzer durumlarla karşılaşma tehlikesini gelişmiş ülkelerin gündemine getirdi. Bu ihtimale karşı Batılı ülkelerin petrol stoklamasına gittikleri görüldü.

1 Kasım: *Türkiye'nin, Ege'nin açık sularında petrol araması yapmak üzere Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na ruhsat vermesi ve Yunanistan'ın bu ruhsatı geçersiz sayması üzerine iki ülke arasında "Kıta Sahaneliği" konusunda anlaşmazlık ortaya çıktı.*

Türkiye ile Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı meselesi, Türk Hükümeti tarafından Ege'nin açık sularında ve Türkiye'nin kıta sahanlığında bulunan 27 bölgede petrol araması yapmak üzere Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na arama ruhsatı vermesi ve ruhsat alanlarını gösteren haritanın 1 Kasım 1973'te Resmî Gazete'de yayınlanmasıyla başladı. Söz konusu alan Semadirek, Limni, Midilli, Aghios, Sakız adaları civarında ve bu adaların karasularının dışına düşmekteydi.

Yunan Hükümeti 7 Şubat 1974'te Türkiye'ye verdiği notada, söz konusu ruhsat alanının Yunan kıta sahanlığına girmesinden dolayı bu arama ruhsatının geçersiz olduğunu bildirdi. Türk Hükümeti ise 27 Şubat'taki cevabında, Anadolu kıyılarından itibaren Ege Denizi'nin altından batıya doğru uzanan toprakların Anadolu'nun doğal bir uzantısı olduğunu, dolayısıyla Türkiye'nin kıta sahanlığı içinde bulunduğunu, yani adaların kendine ait kıta sahanlığının bulunamayacağını bildirdi.

Buna karşılık Yunanistan, karasularının 6 mil olan genişliğini 12 mile çıkarmayı ve Ege'deki adalarına da bunu uygulamayı düşünmeye başladı. Türkiye ise Yunanistan'ın Ege'de karasularının sınırını 6 milden 12 mile çıkarması halinde bu kararı bir savaş nedeni sayacağını bildirdi. Mayıs 1974'te de Ege Denizi'nde petrol aramalarında bulunmak üzere Çandarlı Gemisi'ni Ege'ye çıkardı.

Kıta sahanlığı konusunda 1975'te devam eden tartışma sırasında Yunanistan, konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na götürmekte ısrar etti. Türkiye bunu daha sonra kabul etti. İki ülke arasının kıta sahanlığı yüzünden gerinleşmesi üzerine konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde görüşüldü

ve buradan ikili müzakerelerle sorunun çözümlenmesi yönünde bir tavsiye kararı çıktı. Bununla ilgili olarak Bern’de yapılan müzakereler sonucunda 11 Kasım 1976’da yayınlanan deklarasyonla, iki tarafın iyi niyetle görüşmeler yürütecekleri ve ikili ilişkilerde birbirlerini küçültücü hareketlerden kaçınacakları bildirildi.

11 Aralık: *Batı Almanya ile Çekoslovakya arasında imzalanan bir antlaşma ile iki ülke diplomatik ilişkileri yeniden kuruldu.*

Batı Almanya’nın 1966-67 yıllarında başlattığı Doğu politikasının son halkası Çekoslovakya idi. 11 Aralık 1973 tarihli Batı Almanya-Çekoslovakya Antlaşması’yla iki ülke arasında varolan anlaşmazlıklar ortadan kaldırıldı. Bu antlaşma ile Doğu Avrupa’daki anlaşmazlıkların temeli olan ve Çekoslovakya topraklarının paylaşılmasını içeren 1938 tarihli Münih Düzenlemesi’nin geçersiz olduğu kabul edildi ve iki ülke sınırlarının dokunulmazlığı yükümlülük altına alındı. Ayrıca iki devlet arasında diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu.

Böylece Willy Brand’ın 1966-67 yıllarında başlattığı Doğu politikası, bu politikanın özüne uygun olarak imzalanan anlaşmalarla uygulama alanına girdi ve Batı Almanya’nın bu davranışı, Soğuk Savaş’tan yumuşamaya geçişte en önemli basamak taşı oldu.

14-15 Aralık: *AET ülkelerinin Kopenhag’ta yaptıkları toplantıda, “Avrupa Kimliği Belgesi” ve OECD çerçevesinde enerji konusunda ortak bir çalışma yapılması kabul edildi.*

Kopenhag’ta toplanan AET üyesi ülkelerin dışişleri bakanları “Avrupa Kimliği Belgesi”ni kabul ederek, ilk defa uluslarüstü bir örgütü, yani Avrupa Birliği’ni gerçekleştirme iradesini ortaya koydular. Buna ilave olarak AET ülkeleri, enerji konusunda ortak önlemler alınmasına çalışılmışsa da İngiltere’nin Kuzey Denizi’ndeki petrol yataklarına ilişkin politikası nedeniyle ortak bir enerji politikası güdülmesi mümkün olmadı.

Petrol bunalımını aşma çabaları, daha sonra petrol ihracatçısı devletlerle yapılan ikili anlaşmalarla başarılmaya çalışıldı. Özellikle Avrupalı ülkeler ve Japonya, ikili ilişkilerden yana olurken ABD böyle bir tutumu benimsemişti.

OPEC ülkeleriyle doğrudan ikili temas kuran ilk ülke Fransa oldu. Artık petrol şirketlerine güvenilemeyeceği noktasından hareket eden Fransa, Suudi Arabistan ve İran'la petrol anlaşmaları imzaladı. Daha sonra Libya, Kuveyt, Irak ve Katar'la petrol ve ekonomik anlaşmalar yaptı.

AET ülkeleri 14-15 Aralık 1973'te Kopenhag'ta yapılan toplantıda OECD çerçevesinde enerji konusunda ortak bir çalışma yapılmasını kabul ederek, toplu bir enerji politikası yürütülmesine yol açtılar. Bu çerçevede 11 Şubat 1974'te Washington'da toplanan konferansta Fransa ile Batı arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Ancak öteki AET ülkeleri, ABD, Japonya, Kanada ve Norveç bir Enerji Eşgüdüm Grubu kurdular.

8-9 Temmuz 1974'te Brüksel'de toplanan Enerji Eşgüdüm Grubu, bir enerji bunalımı durumunda üye ülkelerin petrol paylaşımının nasıl olacağını karara bağladılar. Buna göre, bir üye ülkeye yöneltilen ambargo sonucunda, bu devletin petrol ithalatı % 5'ten çok azalıyorsa öteki ülkeler yardım edeceklerdi. Eğer ambargo tüm üye ülkelerin petrol taleplerinde % 10 bir azalmaya yol açarsa, tüm üye devletler petrollerini bir havuzda toplayarak buradan bölüşeceklerdi.

7 Ocak: *ABD Savunma Bakanı, petrol ambargosunun sürdürülmesi durumunda ABD kamuoyunun, Hükümeti güç kullanmaya zorlayabileceğini söyledi.*

Üretici ve tüketici ülkeler arasında başlatılacak uyumlu bir diyalog, petrolün fiyat artışını dengeli bir hale getirebilirdi. Ancak yıllarca ucuz petrol peşinde koşan şirketler ve ABD buna pek yanaşmadılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeye ilk defa Constellation uçak gemisini gönderen ABD Başkanı Ford, "Ekonomimizin hayat damarları kesilirse, kendimizi savunmamız için gerekli önlemleri ve inisiyatifi ele almak için hazır olmalıyız" diyerek, petrol bölgesini askerî operasyonla kontrol altına alacağı tehdidini savurdu. Yine 7 Ocak 1974'te ABD Savunma Bakanı J. Schlesinger, petrol ambargosunun sürdürülmesi durumunda ABD kamuoyunun Hükümeti, güç kullanmaya zorlayabileceğini söyledi. Bir gün sonra Ford, Arap ülkelerini yiyecek göndermemekle tehdit etti. Buna karşılık Suudi Arabistan Petrol Bakanı Zeki Yamani de ABD'nin güç kullanması halinde tüm petrol kuyularının havaya uçurularak bir felakete yol açılabileceği karşı tehdidini savurdu.

18 Ocak: *Mısır ile İsrail Genelkurmay Başkanları arasında İsrail'in Sina'dan belli bir ölçüde geri çekilmesini sağlayan "101. Km Antlaşması" imzalandı.*

1973 Arap-İsrail Savaşı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 338 sayılı kararıyla sona ermiş, ancak kalıcı barış yapılmamıştı. 338 sayılı karara göre, kalıcı barış yapılması amacıyla müzakereye oturulması gerekiyordu. İşte bunu gerçekleştirmek için ABD Dışişleri Bakanı Dr. Henry Kissinger, Tel-Aviv ile Arap başkentleri arasında defalarca gidip gelmek suretiyle mekik diplomasisi başlattı. Bunun sonucunda Mısır ile İsrail arasında 18 Ocak 1974'te İsrail'in Sina yarımadasından belli bir ölçüde geri çekilmesini sağlayan bir anlaşma imzalandı. Süveyş-Kahire yolunun 101. kilometresinde imzalanmış olması dolayısıyla 101. Km Antlaşması adı verilen bu anlaşmanın

en büyük özelliği, Genelkurmay Başkanları arasında müzakere edilip imzalanmış olmasına rağmen, İsrail ile Mısır'ın en yüksek askerî seviyede bir masa etrafında oturmuş olmalarıydı.

Anlaşmaya göre, İsrail Süveyş Kanalı'nın batı yakasındaki bütün kuvvetlerini çekecek, doğu yakasındaki kuvvetlerini ise kıyıdan 20 mil kadar geriye çekilecekti. İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında Birleşmiş Milletler kuvvetleri yerleştirilecekti. Gerek Mısır'ın, gerek İsrail'in kuvvetleri 7.000 kişiyi geçmeyecek ve ancak hafif silahlara sahip olabileceklerdi.

Bu anlaşmayı taraflar bir barış anlaşması olarak değil, fakat o istikamette atılmış bir "ilk adım" saymakta idiler. 101. Km Antlaşması'ndan sonra Mısır-Amerikan ilişkilerinin düzelmesi, Mısır'ın Amerika'nın çabaları ile Süveyş Kanalı'na tekrar kavuşması ve İsrail bakımından hiç değilse askerlerin bir masa etrafında oturması, Ortadoğu'da olumlu gelişmelerdi. Bu olumlu gelişmeler, İsrail ile Mısır'ın Sina konusunda 1 Eylül 1975'te yeni bir anlaşma daha yapmalarını sağladı. Bu anlaşmada da İsrail Sina'da daha da geriye çekiliyordu.

Mekik diplomasisinin bir sonucu olarak 31 Mayıs 1974'te İsrail ile Suriye arasında da benzer anlaşmalar imzalandı. Böylece Hartum Konferansı'ndan sonra İsrail'le uzlaşmamaya ve barış yapmamaya karar vermiş olan Arap devletleri, bu anlaşmalarla uzlaşmama kararlarından vazgeçmiş oluyorlardı.

Nisan: *Kuzey Irak'taki Kürtlerle Irak kuvvetleri arasında başlayan çatışmalar giderek bir ayaklanma ve iç savaş haline dönüştü.*

Irak'taki nüfusun yaklaşık % 15-20'sini oluşturan ve ülkenin kuzey bölgelerinde yaşayan Kürtler, kabile bağlarına önem veren bir yapıdaydı. 1920'lerin başında Kürt muhalefetinin başı Süleymaniye'de bulunan Barzinji ailesi idi ve bu hareketin başı Kadiri cemaati mensubu Şeyh Mahmud idi. Şeyh Mahmud, bu kabile bağlantılarını ve dinî bir söylemi self-determinasyon çağrıları ile birleştirerek önce İngilizlere, daha sonra da Irak devletine karşı ayaklandı. 1930'lardan sonra Kürt muhalefetinin liderliği Barzani Ailesi'ne⁹⁵ geçti.

⁹⁵ Barzani Ailesi'nin kökeni olarak 1982 yılında Yale Üniversitesi tarafından yayınlanan "The Folk Literature of the Kurdistan Jews: An Anthology (Kürdistan Yahudilerinin Halk Edebiyatı: Antoloji) kitabında; kendisi de bir Kürt Yahudisi olan ve Los Angeles'teki California Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Yona Sabar, Kuzey Irak'ta yaşayan Kürt Yahudilerinin hayatına ışık tuttu. Kitaba göre, 16. ve 17. yüzyılda bölgede yaşayan Yahudi

Molla Mustafa Barzani 1930'lu yılların ilk yarısında Irak'taki Kürt siyasetinin en etkin figürlerinden biri olarak ortaya çıktı. Barzan bölgesinde hükûmete karşı çeşitli ayaklanmaları örgütledikten sonra 1936'da Süleymaniye'de bir çeşit göz hapsinde yaşamaya mecbur tutuldu. Burada kaldığı süre içerisinde çeşitli Kürt entelektüellerle bağlantı kurdu ve 1939'da kurulan Hewa (Umut) Partisi'nin temeli bu şekilde atıldı. 1941'de İngiltere'nin ülkeyi işgal etmesi ve Iraklı yetkililerin dikkatlerini güneye yoğunlaştırmaları sebebiyle Barzani Süleymaniye'den kaçarak Barzan'a döndü ve burada bir ayaklanma başlattı; İngilizlerin de desteğini kazanarak bir Kürt otonomisi elde etmeye çalıştı. 1943'te patlak veren isyan sırasında Molla Mustafa Barzani Sovyetler'le temasa geçti ve 30 Kasım 1943'te Tahran'da Stalin'le görüştü; Stalin'in desteğini elde etti. 1945'te Irak yönetimi kuzeydeki otoritesini yeniden sağlamak için harekete geçti. Bundan sonra Barzani Ekim 1945'te İran'a kaçmak zorunda kaldı ve daha sonra da Sovyetler'e sığındı. Ayaklanma 1946'da sona erdi.

1946'da herhangi bir aşiret temeline dayanmayan Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) kuruldu. KDP içinde 1959'da başlayan ayrışma 1964'te bölünmeyle sonuçlandı ve iki grup arasında ilk çatışmalar ortaya çıktı.

İran, 1961'den beri Irak'ın başına dert olan Kürt meselesini zaman zaman Irak'a karşı bir koz olarak kullandı ve Kürt ayaklanmalarını destekledi. Irak'ta 1968'de Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle İhtilal Komuta Konseyi Başkan yardımcısı Saddam Hüseyin'in çabalarıyla 1961'den beri devam eden Kürt meselesine bir çözüm getirmek üzere, KDP lideri Molla Mustafa Barzani ile 1970 Mart'ında Kürtlere muhtariyet veren bir anlaşma imzaladı. Ancak bu anlaşmayı tatbik etme imkânı olmadı; anlaşmanın tatbikinde iki taraf arasında anlaşmazlıklar çıktı. Bunun üzerine 1974 Nisan'ında Kürtlere Irak kuvvetleri arasında Irak'ın kuzey bölgelerinde silahlı çatışmalar başladı ve bu çatışmalar giderek bir ayaklanma ve iç savaş haline dönüştü. Bu iç savaşa 1974 Kasım ayından itibaren İran da karışmaya ve Kürtlere top ve tanksavar silahları vermeye başladı. Yine Irak kuvvetlerinden kaçan Kürtler İran'a sığınıyor ve İran'dan takviye aldıktan sonra tekrar Irak kuvvetlerine

ailelerin en ünlülerinden biri Barzani ailesiydi ve bu aileye mensup hahamların kurduğu Yahudi eğitim kurumları büyük itibara sahipti... Ayrıca, Molla Mustafa Barzani'nin 1967'de İsrail'e gittiği ve İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan ile ve MOSSAD'la ilişki içinde olduğu da iddia edildi. (18 Şubat 2003, Hürriyet Gazetesi)

karşı mücadeleye başlıyorlardı. Bu durumda İran-Irak ilişkileri de gerginleşti. 6 Mart 1975'te İran-Irak arasında imzalanan Cezayir Antlaşması'yla İran, Kuzey Iraklı Kürt gruplara yaptığı yardımları kesti. Bundan sonra Irak kuvvetleri Kürt ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırmaya muvaffak oldu. Böylece Kürt muhalefeti ciddi bir darbe yedi.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra o dönemde KDP'nin Suriye ve Lübnan temsilcisi olan Celal Talabani 1976 yılında kendi partisi Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kurdu. Molla Mustafa Barzani ise ABD'ye gitmek zorunda kaldı ve orada öldü. KDP'nin liderliğini ondan sonra oğlu Mesut Barzani ele aldı. Bundan sonraki süreç içerisinde iki taraf arasındaki mücadele devam etti; iki grup birbirlerine karşı gerektiğinde komşu ülkelerden yardım aldılar.

1 Temmuz: *Türkiye'nin daha önce aldığı haşhaş ekim yasağını kaldırması üzerine ABD ile Türkiye arasında "Haşhaş Krizi" diye anılan anlaşmazlık baş gösterdi.*

ABD'de uyuşturucu maddeler alışkanlığının yaygınlaşması üzerine bu ülke, gelen eroin kaynaklarından birinin Türkiye'de yetiştirilen haşhaş olduğunu ileri sürerek haşhaş tarımının yasaklanmasını Türkiye'den istemişti. Ancak Türkiye'nin dünya üretimi içindeki payı % 3 civarında idi ve genel üretim daha çok Çin, Hindistan, Afganistan, Pakistan ve "Altın Üçgen" denilen Hindicini'deki bir bölgeden yapılmaktaydı. Türkiye buna rağmen Haziran 1971'de aldığı bir kararla tazminat verilmesi şartıyla haşhaş ekimini yasakladı.

Fakat verilecek ABD tazminatının çok düşük olması, geçimini bu ürünün tarımından elde eden on binlerce Türk çiftçisini sıkıntıya soktu. Bunun yanında Türkiye'de üretimin yasaklanmasına karşılık Hindistan'da artırıma gidilmesi, ülkede tıbbi ihtiyaçlar için gerekli stokların erimesi ve birçok zorluğun ortaya çıkması nedeniyle hükümet 1 Temmuz 1974'te haşhaş ekim yasağını kaldırdı. Karara göre, 7 ilde toplam 20 bin hektarda ekim yapılacak ve sıkı kontrol uygulanacaktı. (Yasaktan önce 42 ilde ekim yapılmaktaydı.) Karar yaklaşık 90 bin üreticiyi ilgilendirmekteydi.

Bu karar, Kıbrıs bunalımı nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde gerçekleşti ve ABD karardan hoşnut olmadı. Hatta Türk-

Amerikan ilişkileri gittikçe bozuldu.⁹⁶ Türkiye'ye ABD'nin uyguladığı silah ambargosunun nedenlerinden biri de bu kriz oldu.

15 Temmuz: *Kıbrıs'ta Yunanistan Silahlı Kuvvetlerine bağlı subaylar, eski bir EOKA'cı⁹⁷ olan Nikos Sampson liderliğinde Makarios'u devirerek "Kıbrıs Elen Cumhuriyeti"ni ilan ettiler.*

1968 Haziran'ında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirme amacını taşıyan ve 6 yıl devam eden toplumlararası görüşmelerden, 1974 yılına gelindiğinde en küçük bir mesafe alınabilmiş değildi. Bunun sebebi, Rumların Türklere 1960 Anayasası'ndaki haklarını vermeye yanaşmamaları ve Türk toplumunu bir azınlık statüsü içinde tutmak istemeleriydi. Buna karşılık Türkler, Kıbrıs devletinin Türk ve Rum iki ayrı federe devlete dayanmasıyla haklarının korunabileceği görüşünde idiler. Ancak Türk Hükümeti daha sonraları bu görüşünü değiştirerek bölge muhtariyeti esasını benimsedi; fakat bu görüşler, Rum görüşleriyle uyuşmuyordu.

Mayıs 1974'te Türkiye'nin Çandarlı adlı araştırma gemisinin, Ege Denizi'nin uluslararası sularında ve Türkiye'ye göre de Türkiye'nin kıta sahanlığı içinde petrol aramalarına başlaması, buna karşılık Yunanistan'ın bu suların kendi kıta sahanlığı içinde bulunduğunu iddia etmesi üzerine, Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Bu anlaşmazlık sonraki aylarda da devam etti. Bu arada Kıbrıs Rum toplumu içinde sürtüşmeler ve Makarios'un da Atina ile arası açılmaya başladı. Toplumlararası görüşmelerin uzaması, ne olursa olsun Enosis'i gerçekleştirerek Yunan halkının desteğini kazanmak isteyen Yunan cuntasını kızdırdı. Yunan Hükümeti, adanın Yunanistan'a ilhak zamanının geldiğine inanıyor, ancak Makarios'u bu ilhak için bir engel olarak görüyordu. Bu sebeple Atina, adadaki Yunan subayları vasıtasıyla Makarios aleyhine bir takım faaliyetlere girerek onu iktidardan düşürmeye karar verdi. Sertlik taraftarları, Kıbrıs Rumlarını

⁹⁶ Haşhaş Krizi dolayısıyla ABD'nin Türkiye'yi tehdit ettiğini, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in 21 Şubat 2003'te Zaman gazetesine yaptığı bir açıklamadan anlıyoruz: Açıklamada Ecevit; "Haşhaş yasağını kaldıracığımızı söylediğimizde ABD'den tehditler almıştık. Sultan Ahmet Camii'ni bombalayacaklarını, Türkiye'yi NATO'dan çıkarcaklarını ve haşhaş eken köyleri bombardımana tutacaklarını söylediler. 6. Filo da yakınıımızdaydı..." (Zaman gazetes, Ömer Şahin, Ankara 21.02.2003)

⁹⁷ EOKA; 1 Nisan 1955'te Grivas tarafından kurulan ve İngilizlerle Türklere karşı tedhiş hareketlerinde bulunan bir örgüt. Ayrıntılar için bakınız: 1 Nisan 1955 tarihi

Makarios'a karşı kışkırttı. Makarios 2 Temmuz'da Yunan Cumhurbaşkanı Fedon Kizikis'e yazdığı mektupta, Atina'nın bu faaliyetlerini protesto etti ve kendisinin tayin edilmiş bir vali değil, seçilmiş bir lider olduğunu bildirerek kendisine buna göre muamele edilmesini istedi.

Atina'nın bu mektuba cevabı sert oldu. 15 Temmuz 1974'te EOKA tedhişçilerinden ve cinayetleri ile meşhur Nikos Sampson, Rum Millî Muhafız teşkilatını da yanına alarak, yaptığı bir darbe ile Makarios'u düşürdü ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etti. Makarios kaçmayı başardı ve hayatını kurtardı. Sampson darbesi ise, Enosis yani adanın fiilen Yunanistan'a ilhakından başka bir şey değildi. Hadise aynı zamanda Yunanistan'ın Kıbrıs'a açık bir müdahalesi idi.

Türkiye Sampson darbesini, anayasa düzeninin yıkılması, gayri meşrû bir idarenin kurulması ve Kıbrıs konusundaki antlaşmaların ihlali saydı ve yeni yönetimi tanımadığını bildirdi. İngiltere de sert bir şekilde yeni Hükümeti tanımadığını ilan etti. ABD ise daha yumuşak bir ifadeyle olayı onayladığını ve tanımadığını bildirdi.

Sampson darbesinden sonra Türkiye, Garanti antlaşmasının verdiği yetkiye dayanarak İngiltere ile beraber Kıbrıs'a müdahaleye karar verdi.

20 Temmuz: *Türkiye Kıbrıs'ta barış harekâtını gerçekleştirdi.*

Esas amaçları Enosis (Yunanistan'la birleşmek) olan Kıbrıs Rumları 1963 yılında, Kıbrıs Türk toplumunun imhasını öngören Akritas planını uygulamaya koydular, fakat Türkiye'nin gösterdiği sert tepki ve önlemlerle bu plan etkisiz hale getirildi. Rumlar aynı katliam girişimlerini 1964-67 yıllarında da tekrarlamışlar, ancak Türk toplumunun kahramanca direnişi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahalede bulunma hazırlıkları karşısında, bu teşebbüsler de başarısız kalmıştı.

1974 yılı Temmuz ayı başlarında Kıbrıs Rum Yönetimi lideri Makarios ile Yunanistan'da iktidarda bulunan Cunta idaresi arasında meydana gelen görüş farklılıkları, giderek sürtüşmeye dönüştü ve Cunta 15 Temmuz 1974 günü Makarios'a karşı bir darbe yaptırarak, Kıbrıs'taki Yunanlı subaylar ve Eokacıların yardımıyla Nikos Sampson'u devlet başkanı ilan ettiler. Bu arada Kıbrıs'ta Rumlar arasında baş gösteren silahlı çatışma, Kıbrıs'taki Türkleri de etkilemeye başladı.

Darbe haberinin alınmasıyla durumu değerlendiren Türkiye, bunun Enosis için yapılan bir girişim olduğunu, mevcut antlaşmaların çiğnendiğini, bu nedenle, garanti antlaşması gereğince duruma müdahale edilmesi gerektiğini diğer garantör devletlerden olan İngiltere'ye bildirdi. 16-19 Temmuz 1974 günleri yapılan seri ve yoğun diplomatik faaliyetlerden bir sonuç alınamayınca, adada barışı korumak için garantör devlet olarak tek başına Türkiye'nin müdahalesinden başka çare olmadığı sonucuna varıldı ve harekâta başlandı.

Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Temmuz 1974 günü sabah saat 06:00'dan başlayarak Kıbrıs'a karşı kıyı çıkarma ve hava indirme hareketına başladı. Anlaşmalar gereği Kıbrıs'ta bulunan Türk Alayı, Lefkoşe-Girne yönündeki harekâta katılarak Girne bölgesine yapılmakta olan çıkarma harekâtını destekledi. Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nin müşterek amfibik ve hava indirme hareketi sonucu ilk hedeflerine ulaşan Barış Harekatı, Birleşmiş Milletler'in aldığı ateşkes çağrısına uyularak 22 Temmuz 1974 günü saat 17:00'de durduruldu.

Ateşkes kararından sonra 25 Temmuz 1974'te Cenevre'de başlayan barış görüşmeleri, Yunanistan'ın gerçekleri ve adadaki fiili durumu bir türlü kabule yanaşmaması üzerine 13 Ağustos 1974'te bir sonuca ulaşılamadan kesildi. Türk Silahlı Kuvvetleri 14 Ağustos günü sabah saat 04:00'ten itibaren Barış Harekatı'nın nihaî hedeflerini gerçekleştirmek maksadıyla tekrar ileri harekâta başladı. 19 Ağustos 1974 günü saat 19:00'da kabul edilen ateşkese kadar geçen altı günlük süre içinde ileride kurulacak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırlarını oluşturan hattı ele geçirdi.

Türk Silahlı Kuvvetleri bu görevi başarıyla yerine getirdi ve Kıbrıs'taki Türk menfaatlerini koruyarak, soydaşlarının hayatını güvence altına aldı.

6 Ağustos: Türkiye yayınladığı 714 sayılı NOTAM ile Ege hava sahasını kuzey-güney yönündeki bir hatla ikiye ayırdı; buna karşı çıkan Yunanistan ile Türkiye arasında "FIR Hattı" konusunda anlaşmazlık ortaya çıktı.

Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) 1952'de yaptığı bölge toplantısında, Ege üzerinde uçan bütün uçakların uçuş bilgilerini Atina'ya vermesine ve ancak Türk karasularına girerken bu bilgileri İstanbul'a bildirmesine karar vermişti. O dönemdeki Türk Hükümeti bunda bir sakınca görmemişti.

1974 bunalımında Türk-Yunan ilişkileri iyice gerginleşince 1952’de kabul edilen FIR Hattı konusu bir problem olarak ortaya çıktı. Buna göre uçaklar ancak Türk hava sahasına girerken İstanbul’a bilgi vereceklerinden, Türkiye havadan gelebilecek sürpriz baskınlara karşı savunmasız kalıyordu. Bu sebeple Türkiye 6 Ağustos 1974 günü yayınladığı 714 sayılı NOTAM (Bütün Havacılara Tebliğ) ile Ege hava sahasını kuzey-güney istikametindeki bir hatla ikiye ayırdı ve bu çizgiye gelen uçakların uçuş bilgilerini İstanbul’a vermeleri gerektiğini bildirdi.

Yunan Hükümeti ise 7 Ağustos’ta yayınladığı 1018 sayılı NOTAM’la Türkiye’nin 714 sayılı NOTAM’ının göz önüne alınmamasını bildirdiyse de sonra bundan vazgeçti ve 13 Eylül günkü 1157 sayılı NOTAM’la, Ege hava sahasının tehlikeli hale gelmesi sebebiyle Ege üzerindeki bütün uçuş koridorlarını kapadığını ilan etti. Böylece Ege Denizi üzerindeki bütün hava trafiği durmuş oluyordu.

FIR Hattı konusunda 1975-77 yıllarında yapılan görüşmelerden bir sonuç elde edilemedi. Bu arada konu ile ilgili olarak NATO’nun yaptığı bazı teklifleri Yunanistan reddetti.

Haziran 1979’da NATO Başkomutanlığına getirilen General Rogers “Rogers Planı” adını alan yeni bir anlaşma taslağı hazırladı. Bu plana göre, Türkiye Ege hava sahasının kuzey-güney yönünde ikiye ayırma isteğinden; Yunanistan’ın da 1974 öncesi statüye dönülmesinden vazgeçti. Nitekim Türk Genelkurmayı 22 Şubat 1980’de, 6 Ağustos 1974 tarihli ve 714 sayılı NOTAM’ın kaldırıldığını açıkladı. 23 Şubat’ta da Yunanistan kendisinin 13 Eylül 1974 tarihli 1157 sayılı NOTAM’ını kaldırdı. Böylece Ege Denizi yeniden sivil trafiğe açılmış oldu.

8 Ağustos: *“Watergate Skandalı” yüzünden ABD Devlet Başkanı Richard Nixon istifa etti, yerine yardımcısı Gerald Ford geçti.*

Watergate, Demokrat Parti’nin Washington’daki genel merkezinin bulunduğu bina idi. 1973 Haziran’ında bir gece beş kişi bu binaya dinleme aletleri koyarken yakalandı. Olay başlangıçta basit bir hırsızlık zannedildi ise de soruşturma derinleştirilince Başkan Nixon’ın da bilgisi dahilinde olmak üzere, Demokrat Parti binasına birçok dinleme aleti yerleştirildiği ve bu suretle Nixon’ın Cumhuriyetçilerin seçim taktiklerini kolaylıkla öğrenmek imkânını elde etmek istediği anlaşıldı. Ancak Nixon uzun süre bu

olayla hiçbir ilgisi olmadığını, hiçbir emir vermediğini ve bir bilgisi bulunmadığını iddia etti. Suçlular mahkemeye verilince işin gerçekten bir skandal olduğu görüldü.

Bir kısım olaylar üzerine Amerikan Kongresi, Başkan'ın yargılanması için dokunulmazlığını kaldırma eğilimi gösterince, Nixon'ın gizlediği Beyaz Saray'daki konuşmalara ait bir kısım ses bantları mahkemeye sunuldu. Bazı yerleri silinmiş veya bozulmuş olmasına rağmen bantlardan Nixon'ın bu işten haberi olduğu ve yalan söylediği anlaşıldı. Zira bu hadisenin dışında, Nixon'ın çalışma arkadaşlarının da içinde bulunduğu birçok olay ortaya çıkartıldı. Rüşvet hadiseleri ve seçimler için gizli ve usulsüz paralar alındığı tespit edildi.

Skandalın ortaya çıkmasından sonra Nixon, kamuoyunun tepkilerine ve baskılarına bir yıldan fazla dayandı, fakat sonunda 8 Ağustos 1974'te istifa etmek zorunda kaldı. Anayasa gereğince yerine Başkan Yardımcısı Gerald Ford geçti.

14 Ağustos: *Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi üzerine NATO'nun askerî kanadından çekildi.*

Yunanistan Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi üzerine 14 Ağustos 1974'te NATO'nun askerî kanadından çekildiğini açıkladı. Ancak bundan sonra Yunanistan bu kararından geri dönerek NATO'nun askerî kanadına yeniden dönmek istedi. Ancak Türkiye, Yunanistan'ın 1976 yılında NATO'nun askerî kanadına dönmek istemesini, kendisinin Avrupa Topluluğu'na katılmasına karşı Yunan vetosunu önlemek için bir koz olarak kullandı ve uzun süre veto etti. Ancak 12 Eylül 1980 askerî darbesinden sonra NATO Müttefik Yüksek Komutanı General Rogers'in kendi adını alan bir planı, Türkiye'ye kabul ettirmesiyle Yunanistan 20 Ekim 1980'de askerî kanada geri döndü.⁹⁸

1974

15 Kasım: *Paris'te toplanan OECD üyesi 16 devlet Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nı kurdular.*

1973'te petrol bunalımıyla ortaya çıkan durumu aşmak maksadıyla 11 Şubat'ta Washington'da kurulan Enerji Eşgüdüm Grubu'nun yerine 15 Kasım 1974'te

⁹⁸ Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönmesinin ayrıntıları için bakınız: 20 Ekim 1980 tarihi

Paris'te toplanan 16 OECD üyesi ülke (ABD, Belçika, Kanada, İngiltere, Danimarka, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, Türkiye ve Almanya) Uluslararası Enerji Ajansı'nı (IEA) kurarak 18 Kasım 1974'te anlaşmayı imzaladılar.

IEA'nın amacı; enerji bunalımlarının etkilerini azaltmak, üretici ve öteki tüketici ülkeler arasında işbirliği sağlamak ve petrol pazarlarına ilişkin gelişmeleri yakından izlemektir. Ayrıca üye ülkelere petrol arzındaki kısıtlamalardan doğacak bir bunalımda 60 günlük stok bulundurarak bir paylaşım düzeni getiriyordu. Bunun yanında tüm üye ülkeler enerji tasarrufuna riayet ederek daha az petrol kullanacaklardı.

9-10 Aralık: *Avrupa Topluluğu üyelerinin Paris Zirvesi sonunda yayınladıkları bildiride, Avrupa Topluluğu Konseyi kurumsallaştırıldı ve Global Akdeniz Politikası benimsendi.*

Avrupa Topluluğu üyelerinin Paris Zirvesi sonunda 9-10 Aralık 1974'te yayınladıkları bir bildiride Avrupa Topluluğu Konseyi kurumsallaştırıldı. Buna göre, üye ülke devlet ya da hükümet başkanları ile Topluluk Komisyonu başkanı yılda en az iki kere toplanarak, gerek siyasî işbirliği gerekse Topluluk faaliyetleri konularında politika seçeneklerini tartışacaklar ve bazı konularda öncülük görevi üstleneceklerdi. Konseye dışişleri bakanları ile bir komisyon üyesi yardımcı olacaktı.

Avrupa Topluluğu Konseyi, diğer bir deyişle Avrupa Zirvesi ilk toplantısını Nisan 1975'te Dublin'de yaptı.

1970'lerin ikinci yarısında Topluluk, ikili tercihli anlaşmaların Akdeniz ülkeleri arasında eşitsizlik ve istikrarsızlık yaratabileceği, bölgenin önemli sorunlarını çözmede yetersiz kalabileceği düşüncesiyle "Global Akdeniz Politikası"nı benimsedi. Topluluk devlet ya da hükümet başkanları 1974 Paris Zirvesi sonucunda 9-10 Aralık 1974'te bir bildiri yayınlayarak, Avrupa Topluluklarının Global Akdeniz Politikası'nı başlattılar ve bölge ülkeleri ile işbirliğinin arttırılmasını kararlaştırdılar. Bu çerçevede 1987 yılında bütün Maşrık (Doğu) ülkeleri (Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır) ile (Suriye ile 1978'de) işbirliği anlaşmaları imzaladılar.

Avrupa Topluluğu'nun Global Akdeniz Politikası kapsamına aldığı ülkeler Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, İsrail, Lübnan, Suriye, Yugoslavya, Malta, Türkiye, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dı. Arnavutluk ve Libya

kapsam dışında bırakıldı. Ortak Akdeniz Politikası ile bölge istikrarı amaçlandı. Bunun için bölge ülkeleri ile ticaret anlaşmaları imzalandı ve bunların başarısı için bu ülkelere malî yardım yapılması öngörüldü. Yapılan anlaşmalar üç tip olarak yapıldı. Birinci tip; serbest ticaret anlaşmasıdır (İsrail örneği). Burada karşılıklı tercihler vardı. İkinci tip; Yunanistan ve Türkiye ile yapılan tam üyeliğe yönelik anlaşmalardır. Üçüncü tip ise; diğer Akdeniz ülkeleri ile gerçekleştirilen anlaşmalardır. Bu tipte, GATT hükümleri saklı kalmak şartıyla tek taraflı olarak bu ülkelere tercihler tanındı, dış ticaretteki liberalleşmenin ortaya çıkaracağı sakıncaları gidermek için malî yardımda bulunulması kabul edildi. Magrib ülkeleri (Cezayir, Tunus, Fas) ile ayrıca “işgücü işbirliği” anlaşmaları imzalandı. Böylece Arnavutluk ve Libya hariç Akdeniz havzasındaki bütün ülkelerle ticaret anlaşmaları imzalanmış oldu.

1973 dünya petrol bunalımından sonra tarım dışı sektörlerde de Topluluk, bu ülkelerden ihracatı kısıtlayan Gönüllü ihracat Kotaları Anlaşmaları imzaladı. 1980’lerin başında Topluluk, Global Akdeniz Politikası’nın büyük ölçüde başarısız olduğunu kabul etti.

5 Şubat: *ABD Kongresi, Türkiye'ye verilen silahların Kıbrıs'ta kullanılması dolayısıyla Türkiye'ye silah ambargosu koydu.*

Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a müdahalesi Batı'da kaygı ve tepki uyandırdı. ABD Hükümeti ihtiyatlı bir tutum içinde görünmekle birlikte, Amerikan kamuoyunda ve Kongrede Yunan lobisinin etkisiyle Türkiye'ye karşı aleyhte bir hava doğdu. Zaten Türkiye'nin Haziran 1971'de alınan haşhaş ekim yasasını 1 Temmuz 1974'ten itibaren kaldırması da ABD'de büyük tepkiyle karşılanmıştı. Bu hava içinde ve Vietnam ile Watergate skandalından dolayı yürütme organına karşı güvenini kaybetmiş olan Amerikan Kongresi, Türkiye'ye verilen silahların -Kıbrıs'ta kullanılmasından dolayı- amaçları dışında kullanıldığı gerekçesiyle ambargo uygulanmasına karar verdi. 17 Aralık 1974'te Senatonun ve bir gün sonra da Temsilciler Meclisi'nin kabul ettiği 93-559 sayılı kanunla 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar verildi. Bu kanuna göre, 5 Şubat 1975'e kadar Türkiye ateşkese riayet eder ve Kıbrıs'a yeni asker ve Amerikan silahı sevk etmez ise ambargo uygulanmayacak, aksi takdirde tatbik edilecekti. Türkiye buna uymadığı için bu tarihte ambargo yürürlüğe girdi.

ABD ambargosu, Türkiye'nin askerî durumunda önemli sarsıntılar yarattı. Türkiye'ye sevk edilmesi gereken 200 milyon dolarlık askerî malzeme sevk edilmedi. Ambargoya karşılık Türkiye 17 Haziran 1975'te ABD'ye verdiği bir notayla, Türkiye'deki 20 kadar Amerikan üssünün statüsü hakkında 30 gün içinde müzakereye yanaşmadığı takdirde yeni bir durumun doğacağını bildirdi. Konuyu yeniden ele alan Temsilciler Meclisi ambargonun kaldırılmasını reddetti. Bunun üzerine Türkiye 25 Temmuz'da ABD'ye verdiği bir başka notayla, 3 Temmuz 1969 tarihli Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması'nı 26 Temmuz 1975'ten itibaren yürürlükten kaldırdığını, Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerinin bu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve gözetimi altına gireceğini bildirdi.

Türkiye'nin bu kararı üzerine Temsilciler Meclisi, anlaşması daha önce yapılmış ve nakdi bedeli Türkiye tarafından ödenmiş olan 185 milyon dolarlık askerî malzemenin sevkine izin verdi.

1976 başından itibaren hava biraz yumuşamaya başladı. Türkiye Şubat 1976'da Kıbrıs'tan 2.000 kişilik bir kuvveti çekeceğini açıkladı ve Birleşmiş Milletler gözetiminde toplumlararası görüşmeler yeniden başladı. Türkiye-ABD arasında üsler konusunda girişilen müzakereler de olumlu sonuçlandı ve 26 Mart 1976'da yeni bir Savunma İşbirliği Antlaşması imzalandı. Anlaşma gereğince ABD Türkiye'ye 4 yıllık bir dönem için 1 Milyar dolar askerî yardım yapacak, bunun 200 milyon dolarlık kısmı hibe olacaktı. Buna rağmen ambargonun kaldırılması hemen mümkün olmadı.

ABD'nin silah ambargosu, Türkiye'de millî silah sanayiinin kurulması yolundaki çalışmaları da hızlandırdı; "Millî Savunma Konsepti" düşünceleri ortaya çıktı. Başbakan Ecevit'in Sovyetler Birliği'ni ziyareti sırasında 23 Haziran 1978'de bu ülkeyle bir siyasî belge imzalandı. Bundan başka Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Rauf Denktaş'ın 20 Temmuz 1978'de, toplumlararası görüşmeler başlar başlamaz ve gelecekteki statüye ilişkin her türlü haklarını saklı tutmak şartıyla Kıbrıs'ın Maraş bölgesine 35.000 Rum göçmenin kabul edilebileceğini ve buranın belirli bir kısmında geçici bir yönetimin kurulabileceğini bildirmesi; öte yandan ABD Başkanı Carter'in çabaları sonucunda 26 Temmuz 1978'de Amerikan Senatosu, 1 Ağustos'ta da Temsilciler Meclisi ambargoyu kaldırma kararı aldılar. Bu karar 26 Eylül 1978'de yürürlüğe girdi.

13 Şubat: *Kıbrıs Türk Toplumunu, Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğunu ilan etti.*

16 Ağustos 1974'te ikinci ateşkes antlaşmasının kabul edilmesinden sonra 22 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Otonom Türk Yönetimi ilan edildi. Bundan sonra üç garantör devlet arasında Üçüncü Barış Konferansı'nın toplanması hemen gerçekleşmedi. Bunun yerine Kıbrıs Türk ve Rum toplumları arasında ikili görüşmelere başlandı. Görüşmelerde bazı güncel sorunlar çözümlenmekle beraber, genel konularda olumlu bir sonuca varılamadı. 4 Şubat'ta Makarios bir basın toplantısı düzenleyerek Lefkoşe'de sürdürülen toplumlararası görüşmelerin çıkmaza girdiğini açıkladı.

Bu gelişmeler üzerine Otonom Türk Yönetimi Yürütme Kurulu ve Yasama Meclisi, 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasını kabul etti. Böylece Türk Toplumunu Kıbrıs'ta yeni bir statüye kavuştu ve fiili durum resmî hale getirilmiş oldu.

26 Şubat'ta İngiltere, Fransa ve İtalya Güvenlik Konseyi'ne, Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmelerin sürmesi yolunda ortak bir tasarı sundular. 11 Mart'ta Ankara'ya gelen Kissinger, Kıbrıs için görüşmelere başlandığı takdirde Amerikan ambargosunun kaldırılacağını bildirdi. Bundan sonra da Kıbrıs konusunun ağırlık noktası diplomatik alanda kalmaya devam etti.

28 Şubat: 46 Commonwealth üyesi Afrika, Karayip ve Pasifik (ACP) ülkesiyle AET arasında "Ortaklık İlişkisi" kuran Birinci Lome Sözleşmesi imzalandı.

1973'te İngiltere'nin AET'ye üye olmasıyla, İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) üyesi ülkelerle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasındaki ilişkileri yeni bir temele oturtmak zorunluluğu doğdu. Yaounde Sözleşmeleri sonucunda AET ile ortaklık bağı kuran 23 ülkeye ek olarak 20 yeni bağımsız Uluslar Topluluğu ülkesi ile de 1 Ağustos 1973 tarihinde yeniden görüşmelere başlandı. Görüşmeler esnasında ülke sayısı 46'ya yükseldi. 28 Şubat 1975'te Togo'nun başkenti Lome'de imzalanan Birinci ACP-AET (Birinci Lome) Sözleşmesi bu zorunluluğun ürünü olarak ortaya çıktı ve ortaklık ilişkisi kurdu. 1968'de Arusha Antlaşması'nı imzalamış olan devletler de bu anlaşmaya dahil edildi. 1976-77 yılları boyunca da birçok yeni devlet anlaşma kapsamına alındı. 1979 ve 1985 yıllarında yenilenen Lome Antlaşması'yla AET karşısında taraf olan Afrika, Karayip, Pasifik (ACP) ülkelerinin sayısı 66'ya ulaştı. Lome Antlaşması 1985'te aldığı son biçimiyle Namibya dışında kalan bütün siyah Afrika'yı kapsadı. 5 yıllık bir süre için imzalanan sözleşme, 1 Nisan 1976'da yürürlüğe girdi.⁹⁹

1975

⁹⁹ İkinci Lome Sözleşmesi 31 Ekim 1979'da imzalandı ve 1 Ocak 1981'de yürürlüğe konuldu. Aynı sözleşmenin yenilenme anlaşması 8 Aralık 1985'te imzalandı ve Üçüncü Lome Sözleşmesi 1 Mayıs 1986 tarihinde uygulanmaya başlandı. Bu sözleşme 28 Şubat 1990'da sone erdi. Dördüncü Lome Sözleşmesi 15 Aralık 1989'da, Üçüncü Lome Sözleşmesi'ni imzalayan 66 ACP ülkesine ek olarak Haiti ve Dominik Cumhuriyeti'nin de katılımıyla 68 ülke ile imzalandı. Namibya'nın bağımsızlığını takiben bu ülkenin de katılımı öngörüldü ve sözleşme 1 Ekim 1991'de yürürlüğe girdi. Sözleşme 10 yıllık bir dönemi kapsamakta, ilk beş yıllık süre için bir mali protokol de içermektedir.

Anlaşma, AET mallarının ACP ülkelerine serbestçe girmesini sağlarken, ACP ülkelerinin mamul mallarıyla tropik tarım ürünlerine de AET piyasalarına serbestçe girme hakkını tanıdı. Anlaşma uyarınca ACP ülkeleri temel malların ihracatından elde edilen gelirlerine istikrar kazandırmak için AET'den finansman kaynağı da bulabilme imkânına kavuştular.¹⁰⁰

Lome Sözleşmeleri ile AB ile ACP ülkeleri arasında tercihli ticaret ve işbirliği ilişkisi kuruldu ve bu ülkelerin malları Topluluğa gümrüksüz olarak girmeye başladı. Buna karşılık ACP ülkeleri gümrüklerini kaldırmadılar; sadece ortak tarım politikası kapsamındaki mallar uygulama dışında bırakıldı.

6 Mart: *İran ile Irak arasında imzalanan Cezayir Antlaşması'yla Şatt'ül-Arap'taki sınır anlaşmazlıkları çözümlendi.*

İngiltere'nin 1970'lerin başında Körfez'den ayrılması bölgede bir güç boşluğu doğurdu. Irak'ta 1968'de gerçekleşen Baasçı darbe ve Baas rejiminin Şatt'ül-Arap'ın tamamı üzerinde hak iddia etmesi İran'ın politikalarını etkiledi ve 1969'da İran 1937 tarihli İran-Irak Antlaşması'nı tanımadığını ilan etti. Buna karşılık 1969'da Irak Başbakan yardımcısı, "Irak'ın Şatt'ül-Arap konusunda İran'la ciddi bir sorunu yok, çünkü burası her zaman bizim ülkemizin bir parçası idi. Sorun, Irak topraklarının bir parçası olan ve İran tarafından yabancıların yönetimi sırasında işgal edilen Kuzistan bölgesi ile ilgilidir" şeklinde bir açıklama yaptı. Şatt'ül-Arap'taki sorunların yanında, iki ülke arasındaki ilişkiler Şatt'ül-Arap'ın kuzeyindeki sınır bölgesi bakımından da pek iyi durumda değildi. 1970'li yılların başlarında İran, Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin bağımsızlık hareketlerini destekledi. Buna karşılık Irak da, Şah rejiminin dindar ve seküler muhaliflerini destekleyerek İran'daki Beluci, Kürt ve Arap muhaliflere finansal ve askerî yardım sağladı. İran ise 1971'de Basra Körfezi'ndeki stratejik bakımdan önemli üç adaya, su yolu üzerinde daha fazla kontrol sağlamak amacıyla el koydu. Bu olay üzerine Irak, İran'la diplomatik ilişkilerini sona erdirdi. İki ülke arasındaki ilişkiler, İran'ın ABD ve İsrail'le beraber Iraklı Kürtlere yardımı arttırmamasından sonra iyice kötüleşti.

1970'leri başında iki ülke arasında ciddi sınır çatışmaları meydana geldi. Sınır çatışmaları ve tarafların diğer ülkedeki muhalif grupları desteklemeleri

¹⁰⁰ Topluluğun 30 yıllık dönemde malî destek sağladığı ACP ülkesi sayısı 20'den 68'e, destek tutarı ise 15 kat artarak 800 milyon ECU'den 12 milyar ECU'ye ulaştı.

1974'te İran ve Irak'ı savaşın eşiğine getirdi. Ancak İran ile Irak arasındaki bu gerginlik durumu uzun sürmedi. Mart 1975'teki OPEC toplantısında Cezayir Devlet Başkanı Bumedyen'in aracılık çabaları sonucu İran Şahı ile Irak Başkan yardımcısı Saddam Hüseyin arasında 6 Mart 1975'te bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre; 1913 İstanbul Protokolü'nde olduğu gibi Şatt'ül-Arap su yolu¹⁰¹ uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak, Thalweg çizgisi¹⁰² İran ile Irak arasında sınır olarak kabul edildi. Taraflar iyi komşuluk ve dostluk münasebetleri kuracaklar ve karşılıklı işbirliğinde bulunacaklar; İran Kürtlere yardım etmekten vazgeçecek; sınırda karşılıklı güven ve emniyeti yeniden sağlamak için sıkı ve etkin kontrol tesis edilecek ve her iki tarafça isyancıların sızmasına mani olmak için gereken önlemler alınacaktı. Ayrıca her iki taraf da OPEC toplantılarında görüş birliği halinde hareket edeceklerdi. Taraflar arasındaki görüşmeler bundan sonra da devam etti ve İran ile Irak arasında 13 Haziran 1975'te aynı mahiyette Bağdat'ta bir anlaşma imzalandı.

Cezayir Antlaşması her iki ülkenin de yararına idi. Çünkü Irak, Kürt ayaklanması dolayısıyla İran'la doğrudan bir çatışmaya girme ihtimalinden kurtuluyor ve Kürt ayaklanmasını bastırmak suretiyle Kerkük petrollerini yeniden işletme imkânı elde ediyordu. Buna karşılık İran da Irak'la bir çatışma ihtimalini bertaraf ettiği gibi, Şatt'ül-Arap'taki sınırını uzatıyor ve ayrıca Irak'ın Şah muhaliflerini desteklemekten vazgeçmesini sağlıyordu.

13 Nisan: Lübnan'da Hristiyanlarla Müslümanlar arasında başlayan çatışmalar bir iç savaşa dönüştü; iç savaş süresince 100.000'den fazla insan hayatını kaybetti.

Lübnan'da iç karışıklıkların ve iç savaşların çıkmasının nedeni olarak; Lübnan'ın dinî ve etnik yönden çeşitli bölümlere ayrılmış -ki bunlar arasında Müslüman Sünniler, Şiiler, Dürziler, Hristiyan Maruniler, Yunan Ortodokslar, Katolikler ve Yahudiler en önemlilerini oluşturmaktadır- bir

¹⁰¹ Şatt'ül-Arap su yolu, Dicle ile Fırat nehirlerinin Basra'nın biraz kuzeyinde birleşmesinden meydana gelen 120 mil uzunluğunda bir nehirdir. Denizden Irak'ın önemli bir limanı olan Basra'ya kadar gemi nakliyeciliğine müsaittir. Nehrin İran kıyısında ise Abadan petroleri bulunmaktadır.

¹⁰² Thalweg Çizgisi; bir su yolunun denizcilik için kullanılabilir kısmının tam ortası anlamına gelir.

ulus devlet olmaması ve ülkede konuşulan Arap dili, Arap kültürü ile Hristiyan Batı kültürü ve dinî yapısında ise Hristiyanlık ile Müslümanlığın çatışması ve son olarak da Lübnan'ın ailelere bölünmüş yapısı sonucu, iki ya da daha çok aile ve destekçileri arasındaki çatışmanın körüklenmesi gösterilebilir. Ayrıca bütün bu dinî ve siyasî bölünmeler ve bu bölünmelerin askerî kuvvetini teşkil eden milis kuvvetleri karşısında Lübnan ordusunun sayısı da ancak 15.000 kadardı ve bu ordu da kendi içinde siyasî, etnik ve dinî yönden bir bütün değildi.

1943 yılındaki bağımsızlığından itibaren Lübnan'ın devlet ve siyasî yapısı da, bu dinî ve siyasî bölünmelere göre düzenlenmişti. Fransız sömürgeciliğinden kalan bu siyasî sisteme göre, o zamanlar halkın çoğunluğunu teşkil eden Hristiyanlar, Millî Meclis ve hükümette de çoğunluğu ellerinde tutuyorlardı. Cumhurbaşkanlığı Katolik Marunilerin, Başbakanlık Sünni Müslümanların ve Meclis Başkanlığı da Şiilerin idi. Hristiyanların bu siyasî yapı içindeki imtiyazlı durumları, onlara toplumda ekonomik ve sosyal bir üstünlük ve güç kazandırmıştı. Müslümanların durumu ise iyi değildi. Ancak Arap-İsrail savaşlarının sonucu olarak evsiz ve yurtsuz kalan 400.000 Filistinli Arap nüfusun Lübnan'da kurdukları mülteci kampları, Lübnan'ın zaten hassas olan etnik dengesini bozdu; fakat siyasî sistem değişmedi. Filistin Kurtuluş Örgütü bu kampları İsrail'e karşı gerilla savaşı yürütmekte olan Filistinlilerin eğitim merkezi olarak kullanmaya başladı.

Lübnan'daki ilk çatışmalar, Şubat-Mart 1975'te hükümetin balık avı imtiyazını bir Hristiyan şirketine vermesi üzerine, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında başladı. Bir haftalık çatışmaların sonunda iki taraf arasında bir ateşkes sağlandı. Fakat Nisan'da çatışmalar daha da şiddetlendi ve Beyrut'a sıçradı. 13 Nisan 1975'te Beyrut'un kenar mahallelerinde bir otobüs dolusu Filistinli, Cemayel'in Falanjistlerinin saldırısına uğradı ve bütün Filistinliler öldürüldü. Bunun üzerine Beyrut'ta bir hafta süren kanlı çarpışmalar oldu; çarpışmalarda ağır silahlar kullanıldı. Sidon ve Trablus'ta genel grevler başladı. Bundan sonra Hristiyan-Müslüman çatışmalarının arkası kesilmedi ve ülkenin her tarafına yayıldı. Temmuz ayında Beyrut'un kenar mahalleleri ve ülkenin diğer yerleri, taraflar tarafından işgale başlandı.

Ülkedeki bu savaşı ve bölünmeyi durdurmak için siyasî çabalar bir netice vermediyse de, Suriye'nin müdahalesi ve aracılığıyla iki taraf arasında 21 Ocak 1976'da bir uzlaşma ve anlaşma meydana geldi. Bu anlaşmaya rağmen

Lübnan iç savaşı durmadı. Bu sefer Hristiyanlarla Filistinliler arasında anlaşmazlık çıktı. Durum bu safhada iken, Müslümanların ve Filistinlilerin kışkırtması ile Lübnan ordusunda bir ayaklanma çıktı ve ordu parçalandı. Çatışmalar da yaz ayları boyunca devam etti.

Çarpışmalar devam ederken 1976 yılı içinde Suriye, Filistin gerillalarını kontrol altına almak için her seferinde bir kısım kuvvetini Lübnan'a soktu. Mısır ve Irak gibi Arap ülkelerinin buna tepki göstermeleri üzerine, 1976 Ekim'inde Riyad'da yapılan Arap zirvesinde, Lübnan'da sayıları 30.000'e çıkmış bulunan Suriye kuvvetlerinin Arap Barış Gücü adıyla görev yapması kararlaştırıldı. Bu gücün masrafları ve Lübnan'ın tamiri ve kalkınması için Arap ülkeleri bir fon kurdular.

Böylece Lübnan iç savaşı sona erdi, ancak ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamak mümkün olmadı. Bu tarihten sonra Filistin Kurtuluş Örgütü ülkenin tek hâkimi oldu. Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki anlaşmazlık ve mücadele ortadan kalkmadı. Filistin gerillaları ise Güney Lübnan'ı kontrolleri altına alarak Suriye kuvvetlerinin himayesinde İsrail topraklarına karşı saldırılarını iyice arttırdılar. İsrail kuvvetleri ise bu saldırılara her seferinde karşılık verdi.

17 Nisan: *Kızıl Khmerlerin başkent Phnom Penh'i ele geçirmesiyle Kamboçya komünistlerin kontrolüne girdi.*

Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinden sonra 1954 Cenevre Antlaşmaları ile bağımsızlığını kazanan Kamboçya, 1970 yılına kadar Prens Norodom Sihanouk tarafından yönetildi. 1970'te Mareşal Lon Nol'un yaptığı bir darbe ile Sihanouk iktidardan düşürüldü. Fakat Lon Nol'un diktatörlüğüne karşı ordunun içinden ve çeşitli çevrelerden muhalefet ortaya çıktı. Kuzey Vietnam tarafından desteklenen ve Kızıl Khmerler denen Kamboçya komünistleri Lon Nol rejimine karşı mücadeleye giriştiler. Bu mücadelede Çin Halk Cumhuriyeti de Kızıl Khmerleri destekledi ve silah ve malzeme yardımı yaptı. Kuzey Vietnam ise Vietnam Halk Ordusu'ndan 30.000 kişilik bir kuvvetle Kızıl Khmerlere yardım etti.

Bu arada 1973 Ocak ayında Kuzey Vietnam'ın ABD ile barış yapması Kızıl Khmerlerin hoşuna gitmedi; ancak mücadelelerine devam ettiler. Bu mücadelenin sonunda 17 Nisan 1975'te başkent Phnom Penh Kızıl Khmerlerin eline geçti ve Kamboçya komünistlerin kontrolü altına girdi. Ülkenin

adı da Kampuchea oldu. (Çünkü Kamboçya Komünist Partisi 1973'te Kampuchea Komünist Partisi adını almıştı) Kamboçya'nın başına ise, dört yıllık iktidarı boyunca Kamboçya nüfusunun dörtte birini öldürdüğü iddia edilen Pol Pot geçti.

Kamboçya komünistlerinin ülkeye hâkim olmasından sonra Kamboçya ile Vietnam arasındaki ilişkiler gittikçe bozuldu ve 1977'den itibaren çatışmalara dönüşmeye başladı.

28 Mayıs: *Batı Afrika ülkeleri arasında Nijerya'nın başkenti Lagos'ta Batı Afrika Ekonomik Topluluğu kuruldu.*

Üye devletler arasındaki gümrük ve ticaret kısıtlamalarını kaldırmak, serbest ekonomik ilişkiler kurmak ve üye ülke ekonomi politikaları arasında belirli bir uyumu gerçekleştirmek amacıyla 28 Mayıs 1975 tarihinde Nijerya'nın başkenti Lagos'ta imzalanan bir antlaşma ile bölgesel bir ekonomik işbirliği örgütü olan Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States-ECOWAS) kuruldu. 1979'da 15 yıllık bir süre içerisinde gerçekleştirilmesi öngörülen parasal ve ekonomik birlik oluşumu kararı alındı. Üye ülkeler arasındaki sorunlara barışçı çözümler bulma, demokrasi ve insan haklarını koruma türünden amaçlar da edinmiş olan örgüt, 1999'da alınan bir kararla "kriz yönetimi" oluşturdu.

Topluluk organları; Hükümet ve Devlet Başkanları Üst Kurulu, Bakanlar Konseyi ve Uzmanlık Komisyonları'dır.

Topluluk üyeleri; Benin, Cabo Verde Adaları, Gambiya, Gana, Girne, Gine Bissau, Fildişi Sahili, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Sierra Leone, Togo ve Yukarı Volta'dır. Örgütün merkezi Nijerya'nın başkenti Lagos'tadır.

25 Haziran: *Afrika ülkelerinden Mozambik bağımsızlığını kazandı.*

1975

Portekiz sömürgeciliğine karşı Mozambik'te ilk silahlı isyan 1920'li yıllarda başlamıştı. Bunu 1949 yılında liman işçilerinin grevi izledi. 1960'ta millî hareketlerle beraber ayaklanmalar ortaya çıktı. 1960'lı yıllarda kurulan kitle partilerinin üçünün birleşmesiyle 1962 yılında Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRELIMO) ortaya çıktı. Afrika Birliği Örgütü FRELIMO'yu Mozambik'in tek kurtuluş örgütü olarak kabul etti.

Silahlı başkaldırı FRELIMO'nun çağrısı üstüne 25 Eylül 1964'te başladı. Portekizlilerin tepkisinin çok sert olmasına rağmen örgüt, 1965'te ülkenin beşte birine hâkim oldu. Ancak, örgüt içinde baş gösteren siyasî ayrılıklar sonucu örgüt başkanı öldürüldü. Bundan sonra FRELIMO mücadeleye devam etti ve baskılarını arttırdı, grevler yaygınlaştı. Siyahlar ve beyazlar arasındaki çatışmalar yoğunlaştı.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kasım 1972'de aldığı bir kararla Portekiz'i, sömürgelerine bağımsızlık vermesi amacıyla, kurtuluş mücadelelerini yürütenlerle görüşmelere başlaması için zorladı, aynı gün bağımsızlık vermesini istedi.

Portekiz'de Nisan 1974'te gerçekleşen hükümet darbesiyle, sömürge savaşına siyasal bir çözüm bulmak isteyen General Spínola'nın iktidara gelmesinden sonra 25 Haziran 1975'te Mozambik bağımsızlığını ilan etti. Şiddetli beyaz ayaklanması kısa zamanda bastırıldı ve bir Halk Cumhuriyeti kuruldu.

4 Temmuz: *Afrika'da Cape Verde Adaları bağımsızlığını kazandı.*

Portekiz sömürgesine karşı mücadele eden halk, Portekiz Ginesi ve Cape Verde Adasının Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi (PAIGC) adlı birleşik bir cephe kurdu. Bu örgütün hedefi Gine ve Cape Verde Adaları'nı kayıtsız şartsız bağımsızlığa kavuşturmak, sömürge yönetimini sona erdirmek ve bütün eski antlaşmaları yok saymaktı. Gine'nin bağımsızlığı ile ortak yürütülen mücadele sonucunda Portekiz kuvvetleri gerilemek zorunda kaldı. Afrika siyasetinin tam bir çıkmazda olduğunu anlayan Portekiz, siyasal bir çözüme boyun eğmek zorunda kaldı. Cape Verde Adaları'na bağımsızlık veren antlaşma, Portekiz Hükümeti'yle 19 Aralık 1974'te imzalandı. Bu antlaşmadan sonra 4 Temmuz 1975'te Cape Verde Adaları bağımsızlığını kazandı.

Portekiz, Sao Tome ve Principe Adalarındaki iktidarı da 21 Aralık 1974'te resmen geçici bir Afrika Hükümeti'ne devretti.

1975

20 Temmuz: *Türkiye, NATO'ya bağlı olmayan, tamamen kendi kontrolünde olan Ege Ordusu'nu kurdu.*

Türkiye'nin 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta giriştiği "Barış Harekâtı" ve "Kıta Sahahlığı" anlaşmazlığı, Türk-Yunan ilişkilerini tam bir savaş havası içine soktu. Yunanistan, Türk kıyılarına yakın adalara iki tümenlik bir kuvvet yığdı ve bazı adaların karasularını mayınladı. Rodos'taki sivil havaalanı,

askerî uçakların inmesi için ıslah edildi. Lozan Antlaşması; Limni, Midilli gibi Yunan adalarında ve Gökçeada, Bozcaada ve Çanakkale Boğazının ağzındaki Logassia gibi Türk adalarında askerî güç bulunmayacağını, sadece güvenlik gücü bulunabileceğini belirtmesine rağmen; Yunanistan'ın özellikle Limni'yi "tahkim edilmiş gözetim altında bir ada" olarak ilan etti. Yunan ordusu alarına geçirildi. Türk kıyılarına yakın Ege adaları, Türkiye'ye yapılacak bir Yunan saldırısı için bir atlama taşı olabilirdi. Bu yüzden Türkiye için tehlike arz ediyordu. Bu arada Kıta sahanlığı meselesi tartışması 1975 yılında da devam etti.

Yunanistan'ın Türk kıyılarına yakın olan Ege adalarını silahlandırması üzerine¹⁰³ Türkiye İzmir'de, 20 Temmuz 1975'te Ege ordusu denen 4. orduyu kurdu. Türkiye'nin bu yeni askerî kuvveti tamamen NATO'nun dışında ve doğrudan doğruya kendi emrinde bir silahlı kuvvetti.

¹⁰³ Yunanistan, askeri amaçlarla da kullanılabilecek havaalanı ve diğer tesislerin ilkinin 1952'de Leros adasında kurmuştur. Bundan sonra baş gösteren Kıbrıs ve Ege uyuşmazlıklarından sonra Ege adalarının Yunanistan tarafından silahlandırılmasına hız verilmiştir. Uluslararası antlaşmalar bu adaları üç kategoriye ayırmaktadır:

1-Yunan adaları Limni ve Semadirek ile Türk adaları İmroz ve Bozcaada. Bu "Boğaz önü" adaları Boğazlarla birlikte, Boğazlar Rejimine ilişkin Lozan Sözleşmesi'nin 4. maddesiyle askerden arındırılmıştır.

2-Limni, Sakız, Sisam ve Nikerya adlı Yunan adaları. Bunlar Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesi gereğince ülkelerinde ancak polis ve Jandarma kuvveti bulunabilecek, deniz üssü ve istihdam kurmanın yasak olduğu adalardır.

3-Oniki Ada; sayıları aslında 14 olan bu adalar da 1947 Paris Antlaşması'yla İtalya'dan alınıp Yunanistan'a verilmiş adalar olup, aynı antlaşmanın 14. maddesine göre üzerlerinde ancak asayiş sağlayacak kadar kuvvet bulundurulabilir.

Yunanistan'a göre, antlaşmalar yapıldığı sıradaki koşullar köklü biçimde değişmiştir (rebus sic stantibus), dolayısıyla adalar üzerindeki sınırlama ortadan kalkmıştır. Ayrıca Boğazları silahtan arındıran Boğazlar rejimini düzenleyen Lozan Sözleşmesi'nin yerine 1936 Montreux Antlaşması geçmiş ve Boğazlar tekrar silahlandırılmış, böylece 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi tamamen sona ermiştir. Boğazlar tekrar silahlandırıldığı için, bu sistemin bir parçası olan adalar da silahlandırılabilir. Türkiye'ye göre ise; Montreux'den Boğaz-önü adalarının silahlandırılabilceği şeklinde bir anlam çıkarılamayacağı, çıkarılsa bile, Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesine göre anılan adaların 1914'te silahsızlandırıldığını doğrulamaktadır. Yunanistan ayrıca Türkiye'nin 1947 Paris Antlaşması'na taraf olmadığını, bu nedenle de hak ve yükümlülükler doğurmadığını iddia etmektedir. Türkiye ise, her ne kadar taraf olmasa da Paris Antlaşması'nın bir "objektif statü" yarattığını, bu nedenle de kendisini ilgilendirdiğini belirtmektedir.

Bundan sonra Yunanistan, Ege ordusunun varlığından dolayı sürekli rahatsızlık duydu ve bunu şikâyet konusu yaptı.

1 Ağustos: *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)’in devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla düzenlenen zirve toplantısında “Helsinki Nihaî Senedi” kabul edildi.*

AGİK Helsinki Konferansı, başta Sovyetler Birliği olmak üzere Varşova Paktı devletlerinin yaptıkları tekliflerin uzun tereddütlerden sonra Batılı devletlerce kabul edilmesi üzerine toplandı. Arnavutluk dışındaki tüm Avrupa devletleri ile ABD ve Kanada’nın katıldıkları hazırlık çalışmalarına 1972 yılının Kasım ayında başlandı. Nihaî Senet 1 Ağustos 1975’te imzalandı.

Nihaî Senet, uyulması zorunlu bir anlaşma niteliğinde olmayıp, ortak bir ilkeler demecine benzemektedir. Doğu Bloğu devletlerinin özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Avrupa haritasına “meşrûluk kazandırılması”, Batı Bloğu devletlerinin ise “sosyalist rejimlerin liberalleştirilmesini sağlamak” amacıyla katıldıkları bu konferansın, silahsızlanma veya silahların sınırlandırılması ile doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Nihaî Senet’in “Güven Getirici Önlemler ve Güvenlik ve Silahsızlanmanın Bazı Yönleri Hakkında Belge” kısmında, Sovyetler Birliği’nin isteği üzerine; Avrupa devletlerinin sınırlarına 250 km veya daha yakın mesafelerde 25.000 ya da daha fazla askerin katılmasıyla yapılacak manevraların diplomatik yollardan öteki devletlere duyurulmasını öngören bir hüküm konuldu. Bundan başka, bu belgeye katılan devletlerin öteki katılan devletlere, gönüllü ve iki taraflı olarak, bütün katılan devletlere karşılıklı olma ve iyi niyet duygusu ile askerî manevralara gözlemci gönderme çağrısında bulunacakları belirtildi. Helsinki Nihaî Senedi üç ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm: Avrupa güvenliğinin siyasal ve kısmen askerî yönlerini içerir. AGİK sürecinin temelini oluşturan güvenlik bölümünün başında yer alan “Katılan Devletlerin Karşılıklı İlişkilerine Yol Gösterecek İlkeler” ifade edilmiştir. AGİK’e üye devletlerin ilişkilerine rehberlik eden 10 temel ilke şunlardır.

- Devletlerin egemen eşitliği ve egemenliğin özündeki haklara saygı.
- Tehdit veya kuvvete başvurmama.
- Sınırların dokunulmazlığı.

- Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı.
- Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü.
- İçişlerine karışmama.
- Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlükleri de dahil olmak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı.
- Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkı.
- Devletler arasında işbirliği.
- Uluslararası hukuk çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

İkinci Bölüm: Ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre konularını içermektedir.

Üçüncü Bölüm: İnsanî boyut ve diğer alanlarda işbirliği kapsamında çalışmalar yapılmasını öngörmektedir.

Helsinki Nihai Senedi'nin önemli bölümlerinden birisi de alınan kararların uygulanmaya geçirilmesi için, sürecin devamı konusunda izleme toplantılarının yapılmasıdır. İzleme toplantılarının ilki 4 Ekim 1977'de Belgrad'ta yapıldı. Bunları 1979 yılında Malta'da yapılan "Akdeniz Güvenlik Toplantısı", 1980 Hamburg "AGİK Bilimsel Forumu ve Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümlemesi" toplantıları izledi.

Nihai Senet, Doğu-Batı ilişkilerinin yumuşamasına, dolayısıyla da silahsızlanma çalışmalarına dolaylı yararlar sağladı.

10 Kasım: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu "Siyonizm'in bir çeşit ırkçılık ve ırk ayrımı olduğunu" kabul eden 3379 sayılı kararı kabul etti.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; Irk Ayrımının Bütün Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 20 Kasım 1963 tarih ve 1904 sayılı kararını ve özellikle "ırksal farklılık ya da üstünlük iddiasındaki herhangi bir doktrinin bilimsel bakımdan yanlış, ahlaken kınanması gereken ve toplumsal yönden adalete aykırı ve tehlikeli" olduğunu vurgulamasını ve "dünyanın bazı bölgelerinde, bir kısmının yasal, idari ya da başka önlemlerle hükümetlerce uygulanan ırk ayrımı olaylarına hala rastlanmasından dolayı" endişelenmesini hatırlayarak; "uluslararası işbirliği ve barışın, halkların onuru ve kendi geleceklerini kendilerinin saptamaları hakkının tanınması olduğu kadar, ulusal kurtuluş ve bağımsızlığın elde edilmesini, sömürgecilik,

yeni-sömürgecilik, yabancı işgal, Siyonizm, Apartheid ve ırk ayrımının bütün biçimlerinin ortadan kaldırılmasının gerektiği”ne ilişkin 19 Haziran-2 Temmuz 1975 Meksika Bildirisi dikkate alınarak; “işgal altında bulunan Filistin’deki ırkçı rejimle Zimbabwe ve Güney Afrika’daki ırkçı rejimlerin, bir bütün oluşturan ve aynı ırkçı yapıya sahip olarak ve insan onuru ile bütünlüğünü baskı altında tutmayı hedef alan siyasetleriyle organik bağlar kurarak, ortak emperyalist kökeni olduğunu” söyleyen 28 Temmuz-1 Ağustos 1975 Kampala Bildirisi dikkate alınarak ve 25-30 Ağustos 1975’te Lima’da kabul edilen “Siyonizm’i çok ciddi biçimde dünya barışı ve güvenliği için bir tehdit sayıp bütün ülkeleri bu ırkçı ve emperyalist ideolojiye karşı çağıran” Uluslararası Barış ve Güvenliği Güçlendirme ve Bağlantısız Ülkeler Arasında Dayanışma ve Karşılıklı Yardımı Pekiştirmeye İlişkin Siyasal Bildiri ve stratejiyi de dikkate alarak: “Siyonizm’in bir çeşit ırkçılık ve ırk ayrımı olduğuna” karar verdi.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 10 Kasım 1975’te oylanan 3379 sayılı bu karar 35’e karşı 72 devlet tarafından desteklendi; 32 devlet çekimser kaldı ve 3 devlet de oylamaya katılmadı.

11 Kasım: Angola bağımsızlığını kazandı.

Portekiz sömürgeciliğine karşı Angola’da ilk başkaldırı 1910’lu yıllarda başlamıştı. 1924’te tarım işçileri, 1939’da Mukuba kabilesi ayaklandı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sömürgecilğe karşı kültürel ve dinî örgütler ortaya çıktı. 1955’te silahlı mücadele taraftarı Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA) kuruldu ve bu örgüt bütün Angolalıların katıldığı ulusal bir cephe oldu. MPLA’nın öncülüğünde yerliler 3 Şubat 1961’de silahlı mücadeleye başladılar.

Bu arada daha önce kurulan Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (FNLA)’nden ayrılan bir grup 1965’te Angola’nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (UNITA)’i kurdu.

Birleşmiş Milletler’in Kasım 1972’de Portekiz sömürgelerine bağımsızlık verilmesi yönündeki kararı ve Portekiz’de meydana gelen hükümet darbesiyle işbaşına gelen General Spínola’nın Nisan 1974’te sömürge savaşına siyasal bir çözüm bulmak istemesi üzerine, kurtuluş hareketleriyle görüşmeler başladı. 14 Ocak 1975’te Portekiz Hükümeti ile üç millî hareket arasında başlayan görüşmeler sonucunda 11 Kasım 1975’te Angola’ya

tam bağımsızlık tanınmasını öngören bir antlaşma imzalandı. Temmuz ayında MPLA, Lizbon yetkililerinin bir bölümünün de desteğiyle FNLA ve UNITA'yı Luanda'dan sınır dışı etti. Bu arada Portekiz Hükümeti bağımsızlık tarihini onayladı.

Bağımsızlıktan hemen sonra, birbirine rakip iki hükümet kuruldu. Bunun üzerine MPLA, Kübalı birliklerin ve Sovyet maddî yardımının desteğiyle UNITA'ya karşı saldırıya geçti; ABD de Zaire aracılığıyla işe karıştı. Böylece MPLA ve UNITA arasında bir iç savaş başladı. MPLA, Mart 1976'da iç savaş kazandı ve Agostinho Neto Angola Cumhurbaşkanı oldu. Ancak bundan sonra ülkede uzun süre devam eden bir iç savaş başladı.¹⁰⁴

15-17 Kasım: ABD, Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya devlet ya da hükümet başkanları, Fransa'da Rambouillet'te bir araya gelerek "Zenginler Kulübü" olarak da bilinen "G-7" (Group Seven) yi kurdular. (Kanada 1976'da katıldı.)

Zengin, endüstrileşmesini tamamlamış ve demokrasi ile yönetilen altı ülkenin devlet ya da hükümet başkanlarının 15-17 Kasım 1975'te Fransa'da Rambouillet'te bir araya gelmeleri ile oluşturulan foruma, 27-28 Haziran 1976 San Juan/Puerto Rico zirvesinde Kanada'nın katılması ile G-7'ler ortaya çıktı. G-7'lerin dünya siyaset ve ekonomi sahnesine çıktığı dönem, aynı zamanda Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'in Batı'nın çıkarları ile oynamaya başladığı dönemdir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü müteakip topluluk, Rusya ile ilişkilerini geliştirerek 1994 Naples toplantısından sonra politik alanda da işbirliğine girişti. Bu işbirliği sonucunda topluluk, politik faktörlerin de etkisiyle, Denver ve Birmingham/İngiltere toplantılarından sonra G-8'ler olarak adlandırılmaya başlandı; ancak G-7'ler olarak bilinen yapı muhafaza edildi. Öteki uluslararası örgütlere benzemeyen bir yapıya sahip olan ve herhangi bir antlaşma ile kurulmayan G-7'nin temel niteliği, bu toplantılara ancak kuzey yarımkürenin 7 zengin ülkesi ve siyasî konularda da Rusya'nın katılabilesidir.

G-7/G-8 zirveleri, önemli ve komplike uluslararası sorunların incelenerek, uluslararası kriz ve şokların önlenmesi amacını taşımaktadır. Zirve toplantılarında; makroekonomik yönetim konuları, uluslararası suçlar ve terörizm, Doğu-Batı ekonomik ilişkilerinde karşılaşılan sorunlar, enerji ile

¹⁰⁴ Angola'da başlayan iç savaş ve ayrıntıları için bakınız: 22 Aralık 1988 tarihi

ilgili konular, çevre sorunları, insan hakları ihlalleri ile bölgesel ve küresel güvenlik konuları görüşülmektedir.

Zirve toplantıları, topluluğu oluşturan ülkelerin devlet başkanlarının iştiraki ile yıllık olarak yapılmaktadır. Toplantılarda alınan kararların icrası maksadıyla bakanlar seviyesinde forumlar oluşturulmuştur. Zirve toplantılarında kararlar konsensüs içinde, oybirliğiyle alınmaktadır. Devlet başkanları, bakanlıklar dışında belirli konuların teferruatlı olarak incelenmesi maksadıyla çalışma ve inceleme grupları oluşturulmaktadır. Daimî bir sekreteryasının bulunmadığı örgütün sekreteryaya hizmetleri ev sahibi ülke tarafından yürütülmektedir. Topluluk zirvesi, mevcut çalışmalara ilave olarak danışmanlık görevlerini de icra etmektedir.

Her zirvenin ana dokümanı, ekonomik deklarasyon olarak da anılan “Communique” dur. Deklarasyon; işsizlik, ekonomik büyüme, Doğu-Batı ilişkileri, çevre sorunları, üçüncü dünya ülkelerinin borçları ve uluslararası kuruluşlar ile ilişkiler gibi konuları da kapsamaktadır.

İkinci bildiri ise “Politik Deklarasyon”dur. Bu kapsamdaki bildirilerin yayınlanmasına 1978 yılından itibaren başlandı. Politik deklarasyon, zirvenin ekonomik yapısını bozmaması maksadıyla ekonomik deklarasyonun dışında ayrı bir bildiri olarak yayınlanmaktadır.

Yayınlanan diğer bir bildiri ise “Başkanlık Özetleri”dir. Ev sahibi ülke devlet başkanının kişisel görüşlerini, zirve hakkındaki izlenimlerini içermektedir. Devlet başkanları, bakanlar dışında çalışma grupları, uzmanlık kuruluşları da çeşitli konularda inceleme sonuçları yayınlamaktadır.

G-7’ler, 1990 Houston zirvesinde OECD ülkelerini malî konularda birlikte çalışmaya çağrıldılar. Birlikte çalışma isteğinin ardında, diğer örgüt ve ülkeleri kumanda etme ve yönlendirme isteğinin yattığı yorumları yapıldı. 20 Haziran 1999 Köln zirvesinde, Kosova sorunundan Keşmir’e, Kıbrıs’tan Ortadoğu barış sürecine kadar pek çok husus görüşüldü ve bu konularla ilgili çeşitli kararlar alındı. Bundan anlaşılan, G-7/G-8’lerin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi yerini aldığı ve onun gibi çalıştığıdır.

ABD, kendi ulusal çıkarlarını korumak maksadıyla “Global Güç” olan diğer G-7/G-8 ülkeleri ile birlikte dünyadaki ekonomik, siyasî ve sosyal olayları yönlendirmektedir. Bu foruma yakın gelecekte Çin’in de katılacağı değerlendirilmektedir.

20 Kasım: *Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 22 ülke tarafından İslam Kalkınma Bankası kuruldu.*

Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 22 ülke tarafından 20 Kasım 1975'te İslam Kalkınma Bankası kuruldu. Daha sonra üye sayısı 43'e ulaşan bankanın üyelerinden 18'i en az gelişmiş ülkeler; 9'u sermaye fazlasına sahip OPEC ülkeleri; kalan 16'sı da orta düzeydeki az gelişmiş ülkelerdir. Bankanın amacı; İslam ülkelerinin kalkınma çabalarına yardımcı olmak, bunun için kaynak sağlamak, üyeler arasındaki ticarî ve sınai işbirliğini geliştirip güçlendirmektir. Merkezi, Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde olan kuruluşun kullandığı hesap birimi İslam Dinarı'dır.

Kuruluş, üye ülkelerin finansman başvurularını yatırım ve projelerin fizibilite raporlarıyla birlikte teknik, ekonomik ve malî yönlerden inceleyerek karara bağlar. Finansman işlemlerinde faiz ve taahhüt ücreti alınmaz.

İslam Kalkınma Bankası'nın yönetim organları; Guvernörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu ve Başkanlık ile üç Çalışma Komitesi'ne ilave olarak, çalışmalarını teknik düzeyde yürüten komitelerden oluşmaktadır.

25 Kasım: *Surinam, Hollanda'dan bağımsızlığını ilan etti.*

Surinam kıyısı 1499'da İspanyol Alonso de Ojeda tarafından keşfedildi. Fakat İspanya'nın buraya yerleşme teşebbüsleri kısa süreli oldu. 1650'de İngiltere kıyısı sömürgeleştirmek için yerleşme merkezleri kurdu. 1667'de İngiltere ve Hollanda arasındaki bir savaş sonucunda, İngiltere Surinam'ı Hollanda'ya bıraktı. 1680'lerde ülkeye şeker üretimi için Afrika'dan köleler getirildi. 18 ve 19. yüzyıllarda şeker üretiminde, Afrikalı köleler çalıştırıldı. 1863'te kölelik kaldırılınca, Hindistan'dan ve Cava'dan işçi getirildi. 1922'de Surinam'ın statüsü değiştirilerek, bir sömürgeyken Felemenk Krallığı'nın bir bölgesi oldu. 1954'te eskiden beri Hollanda Guyanası denilen Surinam'a Hollanda, içişlerinde bağımsızlık verdi. 25 Kasım 1975'te ülke bağımsız bir cumhuriyet oldu.

Şubat 1982'de Millî askerî Konsey, hükümetin kontrolünü üzerine aldı. Hollanda ve ABD sivil bir hükümet kuruluncaya kadar yardımı kestiklerini ilan ettiler. 1987 Kasım'ında yapılan seçimlerle askerî yönetime son verildi. Aynı günlerde hazırlanan yeni anayasa referandumla kabul edildi. 1990 senesi sonlarına doğru ordu bir darbe ile yönetime el koydu. Askerî yönetim dış baskılar yüzünden 1991 Mayıs'ında genel seçimlere gitmek mecburiyetinde

kaldı. Hiçbir parti gerekli çoğunluğu sağlayamayınca uzun görüşmeler neticesinde, Birleşik Halk Meclisi Ronald Venitiaan'ı başkanlığa seçti. Bu arada gerillalarla hükümet kuvvetleri arasında ateşkes imzalandı. Bu gelişme barış yönünde kalıcı düzenlemelere ve demokratikleşme yönünde yeni adımların atılmasına yardımcı oldu.

16 Aralık: *Paris'te başlayan "Uluslararası Ekonomik İşbirliği Konferansı" çerçevesinde "Kuzey-Güney Diyalogu" ortaya çıktı.*

Birleşmiş Milletler; 12 Aralık 1974'teki 29. Genel Kurul toplantısında, "Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Yasası"nı kabul etti. Bu belgenin, üye devletleri hukuki düzeyde bağlamayan bir Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı biçiminde değerlendirilmesine karşın, bu konuda uluslararası hukukta yeni bir süreç doğdu. Bu süreç, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1-16 Eylül 1975 tarihlerinde yaptığı 7. olağanüstü dönem toplantısında aldığı bir karara uygun olarak, ilki 16 Aralık 1975'te Paris'te başlayan "Uluslararası Ekonomik İşbirliği Konferansı" (Kuzey-Güney Diyalogu) çerçevesinde etkisini biraz azalarak da olsa sürdürmeye devam etti.

Kuzey-Güney Diyalogu çerçevesinde, dünyada varolan ekonomik düzenin değiştirilmesi yolunda alınması gereken tedbirler üzerinde gelişmiş devletler ile geliştirmekte olan devletlerin temsilcileri arasında uzun ve yorucu tartışmalar cereyan etti. Fakat bu konuda önemli bir adım atılamadı. Bununla birlikte bu çalışmaların ve çabaların açıkça gösterdiği gibi, haklarının korunması yolunda geliştirmekte olan ülkeler arasındaki dayanışma giderek güçlendi.

Bundan sonra Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, uluslararası ekonomik ilişkilerde etkileri yadsınamayacak olan, genel olarak çok-uluslu ortaklıklar diye anılan ticaret ortaklıklarını da uluslararası düzeyde denetleyebilmek amacıyla birtakım çalışmalar içine girdi.

26 Şubat: *ASEAN üyeleri arasında Bali’de Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı.*

Malezya, Endonezya, Singapur, Filipinler ve Tayland Dışişleri Bakanlarının Tayland’ın başkenti Bangkok’taki toplantıları sonunda 8 Ağustos 1967’de açıklanan deklarasyonla kurulan ASEAN’ın üye sayısı 1984’te Brunei, 1995’te Vietnam, 1997’de Myanmar ve Laos, 1998’de Kamboçya’nın katılmasıyla 10’a yükseldi; Yeni Gine ise gözlemci üye olarak katıldı.

ASEAN; Güneydoğu Asya’da istikrarın korunması, üye ülkeler arasında ikili ve çok taraflı işbirliği ve dayanışmanın teşvik edilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimin artırılması amacıyla, ekonomik gelişmeyi hedef alan, uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözülmesini ve içişlerine karışmama ilkesini esas alan bir kuruluş olarak kuruldu. Esas itibarıyla birlik; üye ülkelerin güvenliğini, ekonomik işbirliği ve gelişmeyi güçlendirerek sağlamaya çalıştı. ASEAN’ın ana stratejik hedefi, bölgede ne Çin’in, ne de Japonya’nın bölge hâkimiyeti kurmaya çalışan ülkeler olarak ortaya çıkmalarının önlenmesiydi. Bu hedef, ABD’nin çıkarlarıyla da uyuşmaktaydı.

Bu amaçlarla üçüncü taraflarla ilişkiye geçen ASEAN, ilişkilerini devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama ve uyuşmazlıkların güç kullanımı veya tehdidi yoluyla sonuçlandırılmaması ilkeleri çerçevesinde yürüttü ve aynı zamanda bölgenin nükleer silahlardan arındırılması, üye ülkeler arasında serbest ticaretin hızlandırılması ve 2003 yılına kadar Serbest Ticaret Bölgesi’nin (AFTA) kurulmasını da hedefledi.

Antlaşmayla tarımsal ve sınai mal üretiminde birlik ülkelerinin ihtiyaçlarını öncelikle karşılayacak büyük ölçekli tesis kurulması, üçüncü ülkelere karşı ortak hareket edilmesi, ortak enerji politikası izlenmesi ve uluslararası ekonomik konularda işbirliğinin sağlanması amaçlandı.

Yüzyılın sonlarına doğru dünya ekonomisinin ilgi alanı bu bölgelere kaydı; bu da ekonomik, siyasal ve stratejik rekabeti bu bölgeye çekti. Asya Krizi

sonrasında IMF yoluyla ASEAN ülkeleri üzerinde giderek artan bir etkiye sahip olan ABD ile uluslararası sistemde bölgesel etkinliğini arttıran Çin arasında, ekonomik ve siyasal rekabet bir çatışmaya dönüşmeye başladı. ASEAN belirgin biçimde Çin ve ABD, dolaylı olarak da Rusya ve özellikle Japonya'nın ilgi ve çıkar alanı içerisinde yer almaya devam etti. Buna karşı ASEAN üyeleri, ekonomik/siyasî baskı kuran güçlere karşı silahlanarak karşı koymaya çalıştı. Bu amaçla ASEAN ülkeleri arasında Bali'de 26 Şubat 1976'da Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı.

Mayıs: *Sri Lanka'da Tamil etnik grubunun yaşadığı bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden ayrılıkçı terör örgütü Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları (Liberation Tigers of Tamil Eelam) kuruldu.*

Tamiller, Hindistan'ın güneybatısındaki Tamil Nadu Eyaletinde ve Sri Lanka'nın kuzeyinde yaşayan etnik bir gruptur. Sri Lanka ise değişik etnik gruplardan oluşan ve nüfusunun yaklaşık yüzde 74'ü Sinhalice, yüzde 20'si de Tamilce konuşan bir ülkedir. Tarih boyunca bu iki etnik yapı arasında sorunlar hiç eksik olmadı. 1948'de İngiltere'den bağımsızlık kazanıldıktan sonra iktidarı ele geçiren Sinhaliler, sömürgecilik döneminde İngiliz idarecilerce Tamillere tanınan hakların kaldırılması ve Tamillerin bulundukları makamlardan uzaklaştırılmasıyla sorunların temelini atıldı.

Tamiller çıkarılan yasalarda kendi azınlık haklarıyla ilgili hiçbir olumlu adımın atılmadığını, aksine Sinhalilerin milliyetçi ve ırkçı uygulamalar ve yasalarla kendilerini doğal vatandaşlık haklarından mahrum bıraktıklarını düşünüyorlardı. 1970'te çıkarılan ve Tamil gençlerinin üniversiteye girişini zorlaştıran yasa etnik çatışmaların fitilini ateşleyen kıvılcım oldu. 1971'de toplanan Sri Lanka Kurucu Meclisi'nin Seylan olan ülkenin adını Sri Lanka olarak değiştirmesi, Budizm inancını ülkenin resmî dini kabul etmesi, Tamilce'nin ülkenin resmî dillerinden biri olarak kabulünü öngören yasayı onaylamaması üzerine ülke karıştı.

1976

1972'de Tamil dilinin durumunu değiştirmek amacıyla bir araya gelen dört Tamil siyasî partisinin birleşmesiyle oluşan Tamil Birleşik Cephesi, hukuki ve siyasî alanlarda Tamil mücadelesini başlattı. Tamillerin gördüğü baskılarda herhangi bir azalma ya da değişme olmaması, Tamiller içinde bazı grupları bağımsızlık fikirlerine yöneltti. Tamillerin meşrû ve demokratik taleplerinin Sri Lanka Hükümeti'nce dikkate alınmaması, bağımsızlık

anlayışına yönelmiş bu tip örgütlerin çoğalmasını ve mücadelelerinin silahlı mücadeleye dönüşmesini sağladı. Zaman içerisinde sayıları 35'i bulan ve birbirleriyle de mücadele halinde bulunan bu örgütlerin ortak hareket etmesi fikri oluşmaya başladı. Tamil örgütleri liderleri uzun süren müzakereler sonucu kurucu lider Velupillai Prabhakaran önderliğinde Mayıs 1976'da "Tamil Anayurdu Özgürlük Kaplanları" örgütü adı altında bir araya gelmeyi kabul ettiler.

Nihai hedefi Tamil Anayurdu olarak kabul edilen, Sri Lanka'nın kuzey ve doğusunda uzun süreli bir halk savaşı yöntemiyle bağımsız, Marksist-Sosyalist bir Tamil devleti kurmak olan örgüt, sonraları ideolojiden çok etnisite faktöründen yararlanabilmek maksadıyla ırkçı-milliyetçi bir çizgiye kaydı. Özellikle eğitim hakları kısıtlanmış bulunan Tamil gençleri arasında sistemli propaganda faaliyetleri sonucunda gücünü ve gerekliliğini hissettirdi.

1978'de Jaiwardneh başkanlığındaki Sri Lanka Hükümeti, Tamil Özgürlük Kaplanları Örgütü'nü yasadışı ilan etti ve bu örgütün terör saldırılarına karşılık etkin yasalar çıkardı. Bu güvenlik tedbirlerinin yanı sıra devletle örgüt arasında sürekli olarak bir diyalog ve siyasî çözüm yolu kapısı açık tutuldu. 29 Haziran 1987 yılında Hindistan'ın arabuluculuğuyla iki taraf arasında bir barış anlaşması bile imzalandı. 90'lı ve 2000'li yıllar boyunca görüşmeler kesintilerle devam etmesine rağmen, kimi zaman çatışmalar da yaşandı.

Mayıs 2009 yılında Sri Lanka ordusunun giriştiği geniş çaplı askerî operasyon, örgütün yenilgiye uğraması ve lider kadrosunun ölümüyle sonuçlandı. Sri Lanka'da ayrılıkçı çatışmalarla başlayan, sonra yerini iç savaşa bırakan ve yaklaşık 26 yıl süren çatışma ve savaş ortamının sonucunda ortaya çıkan bilanço 70 bin ölü, 100 bine yakın yaralı ve büyük ekonomik kayıptı. Neticede Tamil Kaplanları yenildi. Tamil halkının 1983'ten bu yana süren silahlı kurtuluş mücadelesi başarısızlıkla sonuçlandı.

9 Eylül: Çin Devlet Başkanı Mao'nun ölmesiyle Çin'de ılımlılarla radikaller arasındaki mücadele şiddetlendi.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri başbakan olan Chou En-lai, 78 yaşında iken 8 Ocak 1976'da öldü. Chou öldüğünde Çin Komünist Partisi içinde ılımlılar ile radikaller arasında bir mücadele sürüyordu. ılımlılar ölmeden önce Başbakan Chou'nun yanında toplanmışlar, radikalleri ise

Mao'nun karısı Chiang Chin yönetiyordu. Mao bu sıralarda 82 yaşındaydı ve hastaydı. Chou'nun ölümünden sonra başbakanlığa Başbakan Yardımcısı ve Proleter Kültür İhtilali'nin kurbanlarından Deng Saoping'in (Deng Tsiao-ping) getirilmesi gerekiyordu. Ancak radikaller buna kabul etmeyince başbakanlığa 54 yaşındaki Hua Kuo-feng getirildi.

Mao Tse-tung da 82 yaşında iken 9 Eylül 1976'da öldü. Bu sırada ılımlılar-radikaller mücadelesi devam etmekteydi. Mao'nun ölümünden sonra Başbakan Hua, hem parti başkanlığını hem de Askerî Komite Başkanlığını ele geçirdi ve bu suretle Parti'yi ve orduyu kontrol altına aldı. Bunun yanında Mao'nun ölümüyle karısı Chiang ve üç arkadaşı ki, bunlara Dörtlü Çete denilmekteydi, birtakım faaliyetlere giriştiler. Ancak bu olaylardan on beş gün sonra Dörtlü Çete'nin tutuklandığı bildirildi. Bu, radikallerin mücadeleyi kaybetmesi demekti.

Bu tarihten itibaren, 1976 Nisan'ında Parti'den ve Parti'deki bütün görevlerinden atılmış olan Deng Şaoping'in yıldızı yükselmeye başladı. 1977 Temmuz'unda Dörtlü Çete Parti'den atılırken, Deng Şaoping de Merkez Komitesi, Politbüro, Politbüro Yürütme Komitesi üyeliklerine yeniden tayin edildi.

Bu değişikliklerden sonra Çin Halk Cumhuriyeti, sürekli sınıf çatışması yerine modernleşmeyi temel ilke kabul ederek, yavaş yavaş daha tutucu ve bir bakıma yenilikçi iç politika ile daha ılımlı bir dış politika izlemeye başladı.

4 Aralık: *Açe Sumatra, Endonezya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etti ve bağımsız bir hükümet kurduğunu açıkladı.*

Endonezya'nın bağımsızlığının ardından Açe halkı, Hollanda sömürgeciliğinin bir devamı olarak gördükleri Endonezya'ya karşı kendi bağımsız devletlerini kurmak için mücadeleye girişti. Bu amaçla Açe Sumatra Millî Kurtuluş Cephesi (NLFAS) adıyla bir örgüt kuruldu. Uzun bir mücadele döneminin ardından bu cephe 4 Aralık 1976'da yayınladığı bağımsızlık bildirisiyle Açe Sumatra'nın bağımsızlığını ilan etti ve cephenin lideri Dr. Tungku Hasan di Tiro'nun liderliğinde bir hükümet kurduğunu açıkladı. Fakat Endonezya Hükümeti, sahip olduğu dış desteğe ve askerî güce dayanarak bu hükümete hayat hakkı tanımadı. Ancak Açe Sumatra halkının bağımsızlık mücadelesi devam etti.

6 Ocak: *Çekoslovakya’da 242 aydın ve siyaset adamı, insan haklarının geliştirilmesini isteyen “77 Şartı”nı yayınladılar.*

Çekoslovakya’daki 1953 ayaklanmasından sonra Dubçek liderliğinde başlatılan liberalleşme hareketlerine ve reform isteklerine karşı Sovyetler Birliği’nin 1968 Ağustos’unda ülkeyi işgal etmesi üzerine Çekoslovakya’da katı bir komünizm uygulanmaya başlandı. Prag Baharı olarak bilinen bu dönem aydınlarının sesi, 1977 yılına kadar kesildi.

6 Ocak 1977’de, çoğu 1968’deki reform hareketlerine katılmış 242 aydın ve siyaset adamı “77 Şartı” ya da “77 Misakı” denen bir belge yayınlamak, bunu hem Çek Hükümeti’ne ve hem de Batılı hükümetlere gönderdi. Liderleri arasında Prof. Jiri Hayek, Dr. Vaclav Havel ve Prof. Jan Patocka ile Dubçek’in 1968’deki arkadaşlarından bazıları bulunuyordu. Bildiri; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 1966’da kabul edilen ve 23 Mart 1976’da Çekoslovakya’nın onaylayan 35. devlet olarak tasdikinden sonra yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin Çekoslovakya’da 13 Ekim 1976’da yayınlanması üzerine yayımlandı. Bildiride; bu iki sözleşmede bahsedilen eğitim hakkı, fikirleri ifade hürriyeti, vicdan hürriyeti ve diğer insan hak ve hürriyetleriyle ilgili hususların Çekoslovakya’da uygulanmadığı ve yüz binlerce vatandaşın korku altında yaşadığı vurgulanıyordu.

Prof. Hayek, bildirinin amacının Milletlerarası İnsan Hakları Sözleşmeleri’ni yürürlüğe koymak olduğunu söyledi ve bunu bir siyasî eylem veya muhalefet faaliyeti için bir esas yapmak istemediklerini de belirtti.

Prag Hükümeti, bu insan hakları hareketine karşı sert tepkiler gösterdi ve tedbirler aldı. Bildiriyi imzalayanlardan birçoğu geçici olarak sorgulanmak üzere polis tarafından tutuklandılar. Bazılarının evleri arandı ve görevlerinden uzaklaştırıldılar. Hükümet, 77 Şartı’na karşı resmî bir kampanya başlattı. Fakat bildiriyi yayınlayan aydınlar mücadelelerine devam ettiler.

Çekoslovakya'nın bağımsızlığa ve demokrasiye kavuştuğu sonraki yıllarda bu hareket önemli bir yer tuttu.

77 Şartı'na Çin'den ve Macaristan'daki bir grup aydından destek geldi. ABD ve İngiliz hükümetleri Çekoslovakya'daki insan hakları ihlallerinden dolayı endişe duyduklarını belirttiler ve bildiriyi desteklediler. Norveç ve İtalyan hükümetleri ise Çekoslovak Hükümeti'nin tavrını memnuniyetsizlikle karşıladılar.

12 Şubat: Kıbrıs Türk Toplum lideri Denктаş ile Rum Toplum lideri Makarios arasında 4 maddelik bir anlaşmaya varıldı.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'yla özgürlüğüne kavuşan Kıbrıs Türk Halkı, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)'ni kurdu. Ancak adada hala daha özgürlüğüne kavuşmamış Türkler vardı. Bunlar adanın güney kesiminde kalan Türklerdi. 1975 yılında Cenevre'de Rum ve Türk temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde nüfus değişimi anlaşması yapıldı ve Eylül ayında güneyde kalan 65.000 Türk'ün kuzeye geçmesi, aynı şekilde kuzeyde kalan Rumlardan da isteyenlerin güneye geçmesi sağlandı. 1975'te 6 tur süren görüşmelerde başka bir neticeye varılamadı. Daha sonra 12 Şubat 1977'de Denктаş ile Makarios arasında 4 maddelik bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaya göre;

1. Bağımsız, bağlantısız iki toplumlu bir Kıbrıs Cumhuriyeti istiyoruz.
2. Her toplumun yönetimi altındaki topraklar, ekonomik ve toprak verimliliği ile toprak mülkiyeti ışığında görüşülmelidir.
3. Dolaşma, yerleşme serbestisi, mülkiyet hakkı gibi prensip meseleleri müzakereye açıktır. Bunların görüşülmesinde iki toplumlu federal sistem ve Türk toplumu yönünden doğabilecek güçlükler de dikkate alınacaktır.
4. Federal Hükümetin görev ve yetkileri, devletin birliği ve devletin iki toplumlu mahiyetini koruyacak şekilde olacaktır.

27 Haziran: Kızıldeniz'in girişinde bulunan ve 115 yıldan beri Fransız sömürgesi olan Afars ve İssa'nın bağımsızlığa kavuşmasıyla burada Cibuti Cumhuriyeti kuruldu.

Fransız bayrağı Obock limanına ilk kez 1862'de çekildi, ancak Afar ve Somali liderleriyle anlaşmalar yapılması ancak 1888'de gerçekleşti ve Cibuti kuruldu. 1924-34 yılları arasında yeni yolların açılması ve yönetim merkezlerinin

kurulmasıyla bölgenin büyük bölümü denetim altına alındı. İtalya'nın 1936'da Etiyopya'yı işgal etmesi üzerine bölgede yoğun bir tahkimata gidildi. 1940'ta Vichy yönetimine bağlı kuvvetlerin denetimi altına giren bölge, Hür Fransa Hükümeti'nin yanında yer aldığı 1942 sonuna değin abluka altında kaldı. 1946'da denizaşırı toprak statüsü kazanan Fransız Somalisi, 1956'da çıkarılan bir kanunla sınırlı bir özerkliğe kavuştu. 1959'da yapılan halkoylamasında bölge halkı, Beşinci Cumhuriyet yönetimi altında oluşturulan Fransız Uluslar Topluluğu'nun bir denizaşırı toprağı olarak kalma yönünde oy kullandı. Bu doğrultuda oy verenlerin büyük çoğunluğunu Afarlar ve Avrupalılar oluşturuyordu. Fransa ile bağların koparılmasından yana olan İssalar ise oylamaya katılmama ya da olumsuz oy verme yoluna gittiler. Etiyopya ve Somali'nin bölgedeki çıkar çatışmaları yüzünden Cibuti üzerinde hak iddia etmeleri üzerine 1967'de ikinci bir halkoylaması yapıldı. İssaların kitleler halinde ülke dışına sürülmesi nedeniyle %60 bir çoğunlukla Fransız yönetiminin sürmesi yönünde bir karar çıktı. Sonraki yıllarda Fransız yönetimi İssa çoğunluğuna kısıtlamalar getiren vatandaşlık yasasını değiştirdi, Somali'den geniş çaplı göçler başladı. Bu arada İssaların siyasal ağırlığı da giderek arttı. Bağımsızlık konusunun yeniden gündeme getirilmesi yönündeki baskıların artması sonucu Fransız Hükümeti 18 Mart 1977'de bunu ilke olarak kabul etti. Yapılan referandum sonucu halkın % 98'i Fransa'dan ayrılma yönünde oy kullandı. Bunun üzerine 115 yıldan beri Fransız sömürgesi olan Afar ve İssalar 27 Haziran 1975'de Cibuti Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığa kavuştular.

Fransız yönetimine muhalefet eden Bağımsızlık İçin Afrika Halk Birliği'nin lideri Hasan Gouled Aptidon cumhurbaşkanlığına seçildi. 1980'lerin başlarında Afarlar ve İssalar arasında yeniden gerginlikler baş gösterdi. Afarlarla hükümet arasındaki gerginlikler 1980'li yıllar boyunca devam etti.

5 Temmuz: *Pakistan'da Genelkurmay Başkanı Ziya el-Hak bir darbeye yönetime el koydu.*

Pakistan'ın kurucusu M. Ali Cinnah 1948 yılında vefat edince yerine Liyakat Ali Han geçti. ABD yanlısı ve Rus aleyhtarı olarak bilinen Ali Han, kadın teşkilatlarında görev alan eşinin de desteğiyle ülkede Batılılaşma hareketi başlattı. Ancak 1951 yılında bir suikast sonucu öldürüldü.

1955'te işbaşına gelen İskender Mirza, 7 Ekim 1958'de anayasayı feshedip sıkıyönetim ilan etti; siyasî partiler kapatıldı, ulusal ve bölgesel parlamentolar

dağıtıldı. İktidarı teslim ettiği Eyüp Han, 10 yıllık görev süresi boyunca siyasi partilere olan düşmanlığı ile tanındı. Kendisine karşı muhalefetin artması üzerine yönetimi 1969 yılında Yahya Han'a devretti. Yahya Han'ın da ilk icraatı ülkede sıkıyönetim ilan etmek oldu.

1970 yılındaki seçimler Pakistan tarihinde bir dönüm noktası oldu. Seçimler öncesinde Pakistan Doğu ve Batı diye iki kısımdan oluşuyordu. Doğu Pakistan'da (Bangladeş) yapılan seçimlerde 162 sandalyeden 160'ını Şeyh Müciburrahman kazandı. Batı Pakistan'da da "ekmek, elbise, ev" sloganı ile seçimlere giren Zülfikar Ali Butto, oyların % 38'ini, sandalyelerin % 60'ını (82 sandalye) kazandı. Bu durumda hükümet kurma görevi Müciburrahman'a düştü. Ancak Butto ve beraberindeki bazı subayların buna karşı çıkmaları sonucu Butto'nun meşhur "sen orda, biz burda" sözü ile Pakistan ikiye bölündü.

Hindistan'ın müdahalesiyle patlak veren iç savaş sonrasında doğu Pakistan, Bangladeş adıyla 16 Aralık 1971'de bağımsızlığını ilan etti. Pakistan 24 Şubat 1974'te Bangladeş'i tanıdı.

Butto döneminde Batılılaşma çalışmaları hızla devam etti. Bu çalışmaların İslamiyet'e zarar verdiği düşüncesi sonucu karşısında büyük muhalefet oluştu. Butto ani bir kararla 1977'de seçimlerin yapılacağını duyurdu. Laik Ulusal Demokrat Parti'den İslamcı Cemaati İslami'ye kadar geniş bir yelpazedeki dokuz parti Butto'ya karşı birleşip Pakistan Millî Birlik Partisi adı ile seçimlere girdiler. Butto'nun partisinin Meclis'teki sandalyelerin üçte ikisini kazandığının açıklanması, muhalefetin hile yapıldığı ve seçimlerin yenilenmesi gerektiği iddialarına yol açtı.

Ülke seçimler sonrasında bir iç savaşın eşiğine gelince Genelkurmay Başkanı Ziya el-Hak 5 Temmuz 1977'de yaptığı bir darbeyle yönetime el koydu. Ziya el-Hak, ilk açıklamasında 90 gün içinde seçimlerin tekrarlanacağını ve askerlerin kıışlarına döneceğini açıkladı. Ancak daha sonra ileri sürülen çeşitli nedenlerden dolayı seçimler yapılmadı. Bu arada Zülfikar Ali Butto, siyasi bir rakibinin babasını öldürtmek suçundan Lahor'da yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldı ve cezası 4 Nisan 1979'da infaz edildi.

Eylül 1978'de Çuderi Fazıl'ın süresinin dolmasının ardından Ziya el-Hak cumhurbaşkanı oldu. 1984 yılında yapılan referandumla, ülkede İslamleşmeyi daha da hızlandırmak ve hayatın her bölümünü İslam'a uygun hale

getirmek vaadiyle Ziya ül-Hak beş seneliğine yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi. 1985'te Eyüp Han zamanından beri devam eden sıkıyönetim ve olağanüstü hal kaldırıldı. Aynı yıl anayasada yapılan değişikliklerle ülkenin İslamî esaslara göre yönetileceğini belirleyen “Hedefler Tasarısı” anayasaya dahil edildi; cumhurbaşkanına hükümeti görevden alma ve parlamentoyu feshetme yetkisi verildi.

1985 yılında yapılan seçimlerle merkez ve eyalet parlamentoları oluşturuldu. Sindli politikacı Han Muhammed Cuneco da başbakanlığa getirildi. Cuneco 1988 yılında Ziya el-Hak tarafından “yolsuzluk ve yetersizlik” gerekçesiyle görevden alınana dek başbakanlık görevini yürüttü. 1985 sonunda sıkıyönetim kaldırıldı ve siyasî partilerin kurulmasına izin verildi. Ziya el-Hak Haziran 1988'de şariat yasalarını ilan etti ve devletteki İslamileştirme politikasını hızlandırmak için de bir “özel İslamileştirme komitesi” kurdu.

Ziya el-Hak Ağustos 1988'de uçağına bilinmeyen kişiler tarafından bomba konması ve patlaması sonucu öldü. Serdar Abdulkayyum'a göre Ziya el-Hak, Rus ve ABD işbirliği ile ortadan kaldırıldı.

Ziya el-Hak'ın öldürülmesinden sonra ortam, sıkıyönetim ilan edilmesi, ordunun duruma el koyması için oldukça müsaitti ve bu tür beklentiler de vardı. Ancak yeni Genelkurmay Başkanı Aslam Beg seçimlerin yapılmasını tercih etti.

12-18 Ağustos: Çin Komünist Partisi'nin 11. Kongresi'nden sonra Çin'de başlayan Deng Şaoping döneminde siyasal ve ekonomik birçok reform hareketlerine girişildi; Çin Batı'ya açıldı.

Çin'de Mao'nun 9 Eylül 1976'da ölmesinden sonra, 1977'de aşırı unsurlar arasında olan Mao'nun dul eşi ile üç arkadaşı (Dörtler Çetesi) tutuklanarak mahkemeye verildiler. Bu tarihten sonra Deng Şaoping, Politbüro Yürütme Komitesi üyeliğine, Komünist Parti Başkan Yardımcılığı ve Askerî Komite Başkan Yardımcılığı ile Genelkurmay başkanlığına getirildi. Daha sonra Çin Komünist Partisi'nin 12-18 Ağustos 1977 tarihinde yapılan kongresinde siyasî iktidar, Hua ile Deng arasında paylaştırdı ve Deng'in yükseliş yolu açıldı. Çin Millî Halk Kongresi de Deng'i Başbakan birinci yardımcılığı görevine getirdi. Böylece Deng'in adı ön plana çıkmaya başladı ve Mao açık bir şekilde eleştirildi. Kültür İhtilali yöntemiyle “sosyalist değerleri” sürekli olarak ayakta tutmak davranışından vazgeçilerek, ihtilal öncesi Çin

kültürünün ve değerlerinin canlandırılmasına önem verildi. Böylece Çin gelenekleri “Çin Sosyalizmi”nin bir parçası olma yoluna girdi.

Deng döneminde ekonomik bir takım tedbirler alındı. Bunlar; tarım alanında, köylüye toprak kiralamak, tarımda aile işletmeciliğini ve tarımsal ürünlerin satışını serbest bırakmak; endüstride, yabancı bankalardan kredi almak, yabancı sermaye ile ortak yatırım yapmak, teknik yardım ve ekipman yardımı konusunda yabancı şirketlerle sözleşme yapmak, gerek devlet çiftliklerinde, gerek sanayi işletmelerinde yöneticilere, üretim planları, maliyet ve kar hesaplarının yapılmasında daha geniş yetkiler vermek ve ücretlerin belirlenmesinde işletmenin kar ve zararını göz önünde bulundurmak gibi hususlardı.

1978 sonlarından itibaren, 1957’den beri hiçbir faaliyet göstermeyen sendikaların ve gençlik kuruluşlarının faaliyetlerine ve üniversitelerde dinî konuların incelenmesine izin verildi.

1978 Şubat’ında “Dörtlü Modernleşme” adı verilen kalkınma modeli hayata geçirildi. Bu program; tarım, sanayi, bilim ve teknoloji ve savunma alanlarında yenilenmeyi ve gelişmeyi amaçlıyordu. Ancak bu program için hazırlanan 120 projenin maliyeti 600 milyar doları bulmaktaydı ki bu yabancı sermayeye ihtiyaç duyulduğu anlamına geliyordu. Çin bunu temin etmek için Japonya’ya döndü ve bu devletle 60 milyar dolarlık bir ticaret anlaşması imzaladı.¹⁰⁵

Sosyalizmin piyasa koşullarına uydurulması yolunda, karma ekonomik bir yapının gerçekleştirilmesi için uğraşıldı. Merkezî yönetime ek malî kaynak sağlamak için tarımda devlet desteği kaldırıldı.

Devlet yönetiminde yaşlılar, yerlerini gençlere bırakmaya zorlandılar.

Reformlar konusunda en büyük adım, Millî Halk Kongresi’nin 4 Aralık 1982’de kabul ettiği 4. anayasa ile atıldı. Anayasa ile yerel yönetimlere geniş yetkiler verilmekle beraber, ferdi ekonomiye izin verildi ve yabancı sermayenin ülkeye girişi ve devlet tarafından korunması benimsendi.

Deng’in başlattığı bu reformlar, halkın günlük yaşamında olumlu bir etki yaptı; üretimde büyük gelişmeler ortaya çıktı. Pazar ekonomisi, Çin’in yeni yaşamında tek model haline geldi.

¹⁰⁵ Bu anlaşma aynı zamanda 1937’den bu yana iki ülke arasındaki savaş durumuna son veriyordu.

1978

16 Mart: *Eski İtalya Başbakanı Aldo Moro, Roma'da Kızıl Tugaylar tarafından kaçırıldı.*

Kızıl Tugaylar (İtalyanca: Brigade Rosse; BR) 1970 yılında Alberto Franceschini, kız arkadaşı olan Margherita (Mara) Cagol ve Renato Curcio tarafından kurulan solcu militan bir örgüttü. Marksist Kızıl Tugaylar örgütünün amacı silahlı mücadele vererek devrimci bir devlet kurmak ve İtalya'yı Batı Bloğu'ndan çıkarmaktı.

Örgütün sloganı "Bir kişiyi vur, yüz kişiyi eğit" oldu. Eylemlerine ufak çaplı kundaklama ve bombalamalarla başlayan örgüt, 1974 yılından itibaren devletin kalbine saldırma stratejisini benimsedi. Bu plan dahilinde savcılar, yargıçlar, güvenlik güçleri, profesörler, teknokratlar hedef seçildi; birçok kişiye suikast yapılarak öldürüldü. Bu stratejinin ilk eylemi de 1974'te Cenova'da kaçırılan yargıç Mario Sossi oldu. İtalya çapında ses getiren bu eylemden sonra Mario Sossi serbest bırakılsa da Kızıl Tugaylar'ın eylemleri şiddetini arttırarak devam etti.

Kızıl Tugaylar'ın tartışmasız en çok ses getiren eylemi Aldo Moro'nun kaçırılmasıdır. 16 Mart 1978'de Aldo Moro sabah evinden çıkıp otomobiline bindikten kısa bir süre sonra Roma'nın göbeğinde saldırıya uğradı. Moro'nun korumalarıyla teröristler arasında şiddetli bir çatışma yaşandı. 5 koruması ve şoförü öldüren teröristler iki kez başbakanlık yapan Moro'yu alıp ortadan kayboldular. O sırada Andreotti başbakan, Cossiga ise içişleri bakanıydı.

Kızıl Tugaylar, Moro'ya karşılık hapisteki 13 teröristin serbest bırakılmasını istediler ve 8 hafta boyunca Moro'yu Roma'da bir yerde rehin tuttular. Neredeyse her gün Moro'dan ailesine ve polise mektuplar gönderdiler. Andreotti ve Cossiga; ailesinin, yakınlarının, hatta Papa Jean Paul VI'nın ısrarlarına rağmen Moro'yu kurtarmak için Kızıl Tugaylar'la pazarlık yapmayı reddetti. 55 gün sonra 9 Mayıs'ta Moro'nun delik deşik olmuş cesedi Roma'nın gö-

1978

beğinde, Hristiyan Demokrat Parti ve Komünist Parti Genel Merkezleri'nin arasındaki bir sokağa park edilmiş kırmızı bir Renault'nun bagajında bulundu. 1970'ler boyunca Kızıl Tugaylar yaklaşık 14.000 şiddet eyleminden sorumlu tutuldular. Aldo Moro cinayetinden sonra İtalya çapında güvenlik güçleri tarafından sürekli takip edilen Kızıl Tugaylar, 80'li yılların başında yakalanan militanların itirafları sonucunda büyük ölçüde çökertildi, lider kadrosunun çoğu yakalandı. 1984'teki bölünmenin ardından iki fraksiyona ayrılan örgüt, 1989'da Soğuk Savaş'ın bitimine kadar zorlukla ayakta kalabildi. 90'lı yıllarda Kızıl Tugaylar etkinliğini büyük ölçüde yitirdi ve eylemleri yok denecek kadar azaldı.

17 Eylül: Mısır ile İsrail arasında ABD'nin çabaları sonucunda Camp David Antlaşmaları imzalandı.

1973 Arap-İsrail savaşından sonra Amerika'nın çabalarıyla İsrail-Suriye anlaşması imzalandı ve ABD Ortadoğu'da yeniden tesirini arttırdı. Daha sonra Başkan Nixon'ın Ortadoğu ülkeleri ve Mısır'a yaptığı ziyaretlerle, bu ülkelerle diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu. Bunun sonucunda Mısır ile İsrail arasında Sina konusunda bir anlaşma imzalanabildi. Mısır, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle de ABD'ye ve Batıya yakınlaşmaya başladı ve ABD'den 1 milyar dolarlık yardım aldı.

Bu arada 1975 Temmuz'unda Mısır'ın Batı'ya kayması sebebiyle Mısır ile Libya arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti ve bir savaş durumuna kadar geldi. Bu gerginlik durumu 1977 Ekim ayına kadar sürdü. Sovyetler Birliği de Mısır'ın bu politika değişikliğinden memnun değildi. Bu sırada 15 Mart 1976'da Mısır, 27 Mayıs 1971 tarihli Mısır-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı feshetti. Bu durum ABD'yi oldukça memnun etti.

Mısır'ın bu yeni tutumu, ABD'yi Ortadoğu barışı konusunda cesaretlendirdi ve bu konudaki temaslarını arttırmaya sevk etti. Enver Sedat'ın 9 Kasım 1977'de barış konusundaki kararlılığını açıklaması ve barış için en büyük engelin psikolojik olduğunu, bunu kırmak gerektiğini ve gerekirse kendisinin İsrail'e gitmeye hazır olduğunu bildirmesi üzerine İsrail Başbakanı Menahem Begin, Sedat'ı İsrail'e resmen davet etti. Enver Sedat 19-21 Kasım'da İsrail'i ziyaret etti ve 20 Kasım'da Kudüs'te İsrail parlamentosunda bir konuşma yaptı. Bu suretle İsrail ile Mısır arasında bir diyalog süreci başlatılmış oldu. Suriye, Libya, Irak ve FKÖ, Sedat'ın Kudüs ziyaretine büyük tepki gösterdiler.

25-26 Aralık 1977'de Begin, Mısır'ı ziyaret ederek Enver Sedat'la görüşmelerde bulundu. Taraflar, barış görüşmelerini yürütmek ve toprak meselelerini müzakere etmek üzere yüksek seviyede askerî komiteler kurdular. Ancak bunlardan bir netice çıkmadı. Bu arada İsrail'in Batı Şeria'da yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurmaya başlaması, Mısır'la ABD ilişkilerinin bozulmasına sebep oldu. 1978 Ağustos'undan sonra ABD'nin tekrar devreye girmesi üzerine Enver Sedat ile Begin, Washington yakınlarında Camp David'de müzakere masasına oturdular. Müzakereler 5-17 Eylül 1978'de Başkan Carter'ın da katılımıyla gerçekleşti ve 17 Eylül 1978'de Mısır, İsrail ve ABD arasında Camp David Anlaşmaları imzalandı.

Camp David Anlaşmaları; biri, Ortadoğu barışının esaslarını çizen ve Batı Şeria ile Gazze ve Filistin meselesini ele alan ve diğeri ise İsrail ile Mısır arasındaki barışın esaslarını çizen iki çerçeve anlaşmadan meydana geldi. Anlaşmalarda gerektiğinde Ürdün'ün de müzakerelere katılması ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1967'deki 242 sayılı kararı ile 1973'teki 338 sayılı kararı prensip olarak alındı. Anlaşmaya göre, Batı Şeria ve Gazze'de Filistinlilere özerklik verilecek ve bunun şekli, İsrail, Mısır ve Ürdün arasında yapılacak görüşmelerle tespit edilecek; Filistin halkının meşrû hakları ve adil istekleri tanınacaktı. Ayrıca İsrail ile Ürdün arasında barış müzakereleri ve İsrail'in güvenliğini sağlayacak düzenlemeler de yapılacaktı.

İsrail-Mısır barış antlaşması üç ay içinde imzalanamadı. Begin, anlaşmaları tatbikte yeteri kadar iyi niyetli davranmadı ve Batı Şeria'da yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurmaya devam etti. Antlaşma metinlerinin de açık ve seçik şekilde yazılmaması bunda etkili oldu.

Arap ülkelerinin Camp David Anlaşmalarına tepkileri şiddetli oldu. Suriye, Libya, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve FKÖ arasında, İsrail'le her türlü anlaşmayı reddeden bir "Kararlılık Cephesi" oluşturdu. Bu cephe, Enver Sedat'ın politikasına karşı mücadele etmek üzere ortak bir siyasî ve askerî komutanlık kurdu ve Amerika'nın Ortadoğu'daki nüfuzuna karşı denge olmak üzere Sovyetler Birliği'yle daha yakın ilişkiler geliştirme kararı aldı.

1978

1 Ekim: *Büyük Okyanus'taki Tuvalu, Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını ilan etti.*

Tuvalu, Büyük Okyanus'ta dokuz adet mercan adasından oluşan Polinezya ülkesidir. Avustralya ve Hawaii'nin arasında bulunmaktadır. Komşu ülkeleri

Kiribati, Samoa ve Fiji adaları olan Tuvalu, 26 kilometre karelik bir yüzölçümüne sahiptir. Tuvalu, dünyada Vatikan, Monako ve Nauru'dan sonra en küçük ülkedir. Vatikan'dan sonra ise en az nüfusa sahip ikinci bağımsız ülkedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler'e üye olan en az nüfuslu ülkedir.

Tuvalu Adalarına 1325'te ilk yerleşenlerin Polinezyalılar olduğu tahmin edilmektedir. Adalar Avrupalılar tarafından ilk olarak 16. asırda keşfedilmiştir. İspanyol kâşif Alvaro de Mendana de Neira; 1568'de Nuiyi, 1595'te ise Niulakita adalarını gördü. Bölgeyi 1819'da ziyaret eden Arent de Peyster, adalara Ellice Adaları ismini verdi. 1865'te adalarda, Londra Misyoner Derneği bir misyoner derneği kurarak ada halkına Hristiyanlığı kabul ettirdi. Bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri bölgede hak iddia ettiyse de İngilizler 1892'de Gilbert Adaları'nda himaye yönetimi kurdu. Adalar 1916'da Gilbert Ellice Adaları Kolonisi ismini aldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Gilbert Adaları Japonlar, Ellice adaları da ABD tarafından işgal edildi.

Tuvalular 1967'de yönetimde temsil hakkını kazandılar. 1976'da yapılan halk oylamasıyla Tuvalu, Gilbert Adaları'ndan ayrıldı. 1977'de temsilciler genel meclisi için genel seçimler yapıldı ve 1 Ekim 1978'de İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı olarak bağımsız bir devlet oldu. ABD 1979'da Tuvalu ile bir anlaşma imzalayarak İkinci Dünya Savaşı'nda inşa ettiği üsleri kullanma şartıyla adalar üzerindeki hak iddialarından vazgeçti. Bağımsızlıktan sonra ilk parlamento seçimleri 1981'de yapıldı.

3 Kasım: *Karayip Denizi'ndeki Dominika, Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını ilan etti.*

Kristof Kolomb, 1493'te keşfettiği bu adaya Dominika adını verdi. İspanyol ve Fransızların egemenliğinden sonra Paris Antlaşması'yla 1763'te İngilizlerin eline geçti. 1967'de İngiliz Milletler Topluluğu'na katıldı, 3 Kasım 1978'de bağımsızlığını elde etti.

Sık sık yaşanan ve büyük yıkımlara yol açan kasırgalar (Ağustos 1979), az gelişmiş ülkede süregelen şiddet ve siyasî istikrarsızlık ortamının en önemli sebepleridir. 1980'deki genel seçimler muhafazakârların zaferiyle sonuçlandı. İki darbe girişimi sonrası siyasî hayatın karıştığı Dominika, İngiliz Milletler Topluluğu, Birleşmiş Milletler ve Karayip Topluluğu ile Küba, Venezuela, Bolivya ve Nikaragua'nın içinde yer aldığı ALBA'nın üyesidir.

27 Aralık: *Vietnam 120.000 kişilik bir kuvvetle Kampuchea'ya karşı saldırıya geçti ve ülkeyi işgale başladı.*

Kampuchea komünistlerinin 1975'te ülkeye hâkim olmasından sonra Kampuchea ile Vietnam ilişkileri gittikçe bozuldu ve 1977'den itibaren çatışmalara dönüşmeye başladı. Bunun sebebi; Vietnam Komünist Partisinin, Kampuchea Komünist Partisi üzerinde kurduğu hâkimiyetle, bu partiyi Kampuchea'nın menfaatlerini bir tarafa bırakarak kendi menfaatlerine göre hareket etmek zorunda bırakmasıydı. Bu ise Kampuchea komünistleri tarafından hoş karşılanmıyordu. Yine Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'a karşı yürüttüğü mücadele sırasında Kampuchea topraklarını kullanarak buraya asker sokması ve askerlerini geri çekmemesi de Kampuchea ile Vietnam arasında üç yıl sürecek olan çatışmalar dönemi başlattı. 1977 Aralık ayında şiddetlenen çatışmalarda kayıplar verildi; iki taraftan gelen anlaşma teşebbüsleri de sonuç vermedi.

Bu arada Vietnam giderek Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmaya başladı; buna karşılık Kampuchea Çin'e yakınlaştı. Çin başlangıçta Kampuchea'yı yatıştırarak bölgede yeni bir çatışmanın çıkmasını önlemek istediysede bunda muvaffak olamadı. Aralık 1978 başlarında Vietnam, Kampuchea'dan kaçan halkı eğiterek Kamboçun Millî Selameti İçin Birleşik Cephe adı ile bir teşkilat kurdu ve Kampuchea sınırına kuvvet yığmaya başladı. Vietnam ayrıca 3 Kasım 1978'de Sovyetler Birliği ile bir barış, dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladı.

Vietnam, 27 Aralık 1978 günü tanklarla ve zırhlı araçlarla desteklenen 120.000 kişilik bir kuvvetle Kampuchea'ya karşı saldırıya geçti. 1975'ten beri ülkeyi zulüm ve işkenceyle yöneten Pol Pot rejimi Vietnam saldırısına fazla dayanamadı ve 7 Ocak 1979 günü başkent Phnom Penh Vietnam kuvvetleri tarafından işgal edildi. Pol Pot, yanına aldığı bir kısım kuvvetle Tayland sınırı yakınlarındaki dağlık ve ormanlık bölgelere kaçtı ve gerilla savaşlarına başladı. Çin ve Tayland Pol Pot'u destekledi.

8 Ocak 1979'da başkent Phnom Penh'te Vietnam'ın kuklası olan ve başında Heng Samrin'in bulunduğu "Ulusal Kurtuluş İçin Birleşik Ulusal Cephe" Hükümeti kuruldu. Bu hükümet Sovyetler Birliği tarafından hemen tanındı. Bununla beraber Vietnam'ın Kampuchea'yı işgali dünyada tepki uyandırdı ve Birleşmiş Milletler'de Kampuchea'yı Pol Pot rejimi temsil etmeye devam etti.

1978

1 Şubat: Humeyni 16 yıllık sürgünden sonra Paris'ten Tahran'a döndü; Mehdi Bazargan başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu; 11 Şubat'ta ordu tarafsızlığını açıkladı ve 31 Mart'ta da İran İslam Cumhuriyeti ilan edildi.

1973 petrol krizi sonrasında petrol fiyatlarının hızla yükselmesiyle İran'ın gelirleri de arttı. Bu gelir artışıyla beraber kırsal alandan şehre hızlı bir nüfus akışı ve sosyal yapıda bazı değişiklikler ortaya çıktı. Bu durum yüksek bir enflasyon, işsizlik, sosyal ve ekonomik dengesizlikleri arttırdı. Bununla birlikte Şah'ın kendisinden olmayanları İran gizli istihbarat teşkilatı SAVAK aracılığıyla acımasızca ezmesi, Şah'a karşı ciddi bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu muhalefet; 1975-76'dan itibaren terörist faaliyetlerde bulunan komünist Tudeh Partisi, ilerici-İslamcı Mücahidin-i Halk ile Marksist-Leninist Fedaiyan-ı Halk etrafında örgütlendi. Aralık 1977'de aydınlar ve öğrenciler tarafından Şah'ın yetkilerinin sınırlanması ile siyasî hürriyetlere taraftar, anayasacı bir kuruluş olarak kurulan Millî Cephe de bu örgütler arasındaydı. Ayrıca kuvvetli bir grup olarak; İran'ın millî, geleneksel ve Şii karakterine ağırlık veren, Batı kültürüne karşı çıkan, İran'ın İslam hukukuna göre idare edilmesini ve kanunların buna uygunluğunu kontrol edecek beş kişilik bir din adamları heyeti oluşturulmasını isteyen mollalar bulunuyordu. Liderliğini Ayetullah Humeyni ile Ayetullah Şeriatmedari'nin yaptığı bu grup; İran'da mevcut 180.000 molla, nüfuzları geniş olan çarşı-pazar esnafı ve işsiz halk kitleleri tarafından destekleniyordu. Humeyni, Şah'a karşı muhalefeti dolayısıyla 1963'ten beri Irak'ta (1978'de Paris'e geçti) yaşamaktaydı.

Rejime karşı muhalefetin ayaklanmaya dönüşmesi Ocak 1978'de Kum şehrinde patlak veren olaylarla oldu. Olaylar Şubat ayında Tebriz'e ve diğer şehirlere sıçrayarak bütün yıl boyunca genişledi; Ağustos ayında İsfahan'da çatışmalar çıktı ve burada sıkıyönetim ilan edildi. Bununla birlikte Şah, başbakanlığa Cafer Şerif İmami'yi getirdi ise de halk yatışmadı. Yaşanan grevlerle

petrol üretimi iyice düştü. Şah'ın başbakanlığa Gulam Rıza Azhari'yi getirmesi de olayları durduramadı. Kasım-Aralık aylarında Şah'a karşı gösteriler, göstericiler ile hükümet arasındaki çatışmalar ve sürgündeki Humeyni'nin direktifleriyle ülke çapında grevler şiddetlendi. Humeyni, askerlere de halkın yanında yer alması çağrısında bulundu. İran'daki karışıklıkların giderek artması üzerine Şah, muhalefet liderlerinden Dr. Gulam Hüseyin Sadıki'nin yeni Hükümeti kurmasına razı olduysa da, Millî Cephe Humeyni'nin direktifi ile Şah'ın otoritesi altında hangi liderin başkanlığı altında olursa olsun, hiçbir Hükümeti desteklememe kararı aldı. Grevler sebebiyle ülkenin petrol ihracatı durdu.

Şah son bir girişim olarak Millî Cephe'nin ileri gelen üyelerinden Şahpur Bahtiyar'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. Bahtiyar bu görevi kabul edince, Humeyni karara karşı çıktı ve Millî Cephe de Bahtiyar'ı üyelikten çıkardı. Bahtiyar 11 Ocak 1979'da kabinesini açıkladı. Programında muhalefetin hemen hemen bütün istekleri yer alıyordu. Yeni hükümetin güvenoyu almasından hemen sonra 16 Ocak 1979'da Şah ve Şahbanu Farah Tahran'dan ayrılarak Mısır'a gittiler. Daha sonra Fas'a ve ardından Bahama Adaları'na geçtiler. Bu arada Humeyni 13 Ocak'ta meşrû olmayan hükümetin yerine geçici bir "Devrimci İslam Konseyi"nin kurulduğunu açıkladı. Mehdi Bazargan ise Humeyni ile Bahtiyar'ı uzlaştırmak için arabuluculuk yapmaya çalıştı. Bahtiyar istifa etmekle birlikte 30 Ocak'ta Humeyni'nin İran'a dönebileceğini söyledi.

1 Şubat 1979 günü Humeyni özel bir uçakla Paris'ten Tahran'a geldi ve 3 milyon kişi tarafından büyük gösterilerle karşılandı. Humeyni 5 Şubat'ta Mehdi Bazargan'ı geçici hükümetin başkanlığına atadı. 11 Şubat'ta da Bahtiyar Hükümeti düştü ve ordu komutanları askerlerini kışlaya çekip geçici hükümeti tanıyacaklarını bildirdiler. Böylece İran'da Humeyni dönemi başladı.

Yeni rejim, kurulan Devrim Muhafızları vasıtasıyla otoritenin yeniden tesis edilmesine çalıştı. Ardından 30-31 Mart 1979'da yapılan bir referandum sonucu halkın % 99 oyu ile monarşiye son verilerek İran İslam Cumhuriyeti ilan edildi. 3 Ağustos'ta anayasa konseyi seçimleri yapıldı. Aralık ayında yeni anayasa yapıldı ve halkoyuyla kabul edildi. Ocak 1980'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini % 75 oy ile Dr. Ebulhasan Beni Sadr kazandı. Mart-Mayıs aylarında yapılan meclis seçimlerinde Meclis Başkanlığına

Muhammed Ali Recai seçildi. Bundan sonra Beni Sadr ile Ali Recai arasında bir mücadele başladı ve bu mücadele 1981 Mart'ından itibaren sokak çatışmalarına kadar vardı. Bir süre sonra Humeyni desteğini Beni Sadr'dan çekti ve Haziran'da Beni Sadr'ı cumhurbaşkanlığı görevinden azletti. Böylece sol gruplarla mollalar karşı karşıya kaldı. Yeni rejime karşı Kürt grupları ve başını Ayetullah Şeriatmedari'nin çektiği Azeri grupları da ayaklandılar. Bu gruplarla Devrim Muhafızları arasında çatışmalar eksik olmadı. Bu arada rejim aleyhtarı binlerce kişi idam edildi. Sol gruplar tasfiye edildi ve ayaklanmalar bastırıldı.

Humeyni daha ilk günden itibaren Amerika ve İsrail'e cephe aldı; Filistinlileri desteklediğini açıkladı. Körfez monarşilerine karşı bu ülke halklarını ayaklanmaya çağırdı.

17 Şubat: Çin, 100.000 kişilik bir kuvvetle Vietnam sınırlarından içeri girmeye başladı ve Kuzey Vietnam'da bir kısım toprakları işgal etti.

Vietnam'ın 3 Kasım 1978'de Sovyetlerle ittifaka yakın bir antlaşma imzalaması ve arkasından Kamboçya'yı işgali, Çin'i son derece sinirlendirdi. Çünkü Vietnam şimdi bütün Güneydoğu Asya'ya hâkim olma yolundaydı. Bunun için Vietnam'a bir ders verilmeliydi.

Çin 17 Şubat 1979 günü 100.000 kişilik bir kuvvetle Vietnam sınırlarından içeri girmeye başladı. Kuzey Vietnam'da bir kısım toprakları işgal ettikten sonra, Vietnam'ın yeteri kadar cezalandırıldığı gerekçesiyle 16 Mart'ta işgal birliklerini geri çekti. Ancak Vietnam, Çin'in ileride de aynı şekilde davranabileceğini öne sürerek, kuzeydeki ordusunun seferberlik durumunu sürdürdü. Böylece iki devlet arasında, Amerikalıları Güneydoğu Asya'dan atmak için varolan "sarsılmaz ittifak" sona erdi.

İşgalden sonra Vietnam ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler daha da sıklaştı. Askerî ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkiler de gelişti ve Vietnam her geçen gün Sovyetler'e daha fazla dayanmak zorunda kaldı.

Bunun yanı sıra Vietnam, bölgesinde yayılma ve genişleme emellerinden vazgeçmedi. 1979 yılında Laos'a 50.000 kişilik bir kuvvet gönderdi ve bu ülkeyi kontrolü altına aldı. 1980'de ise Tayland'ın Kızıl Khmerlere yardım etmesi nedeniyle Tayland sınırlarından içeri kuvvet sevk etti.

22 Şubat: Saint Lucia, İngiltere'den bağımsızlığını ilan etti.

İlk olarak İngilizler 1605'te adaya yerleşme teşebbüsünde bulundular. Ülke Fransa ve İngiltere arasında el değiştirdikten sonra, 1814'te Paris Antlaşması'yla İngiltere'ye bırakıldı. 1967'de muhtariyet elde eden ada, 22 Şubat 1979'da İngiltere'den bağımsızlığına kavuştu.

Saint Lucia Karayipler'de Doğu Karayip denizindeki küçük bir ada üzerine kurulmuştur ve İngiliz Milletler Topluluğu'nun üyesidir.

26 Mart: *Camp David Antlaşmaları'nın öngördüğü İsrail-Mısır barış antlaşması Washington'da imzalandı.*

Camp David Antlaşmaları'na göre İsrail ile Mısır arasında üç ay içinde bir barış antlaşmasının imzalanması öngörülüyordu. Ancak anlaşma metinlerinin açık olmaması sebebiyle İsrail'in bunu mümkün olduğunca dar yorumlaması; Batı Şeria'da yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurması ve Batı Şeria'yı "tarihi İsrail'in ayrılmaz bir parçası sayması; Filistin'in bağımsızlığı ve Kudüs'ün statüsünde anlaşma sağlanamaması üzerine İsrail-Mısır antlaşması gerçekleşmemiştir. Bu tartışmalar devam ederken 1979 Şubat'ında İran'da Şahlık rejiminin yıkılarak Humeyni liderliğinde bir İslam Cumhuriyeti'nin kurulması, Arap dünyasını endişelendirdi; ABD ile İsrail'in ise bölgedeki stratejilerini değiştirmelerine sebep oldu. ABD'nin çabası ve iki tarafa da görülmemiş miktarda ekonomik yardım sözü karşılığında İsrail-Mısır barış antlaşması 26 Mart 1979'da Washington'da imzalandı.

Barış antlaşması ile 1948 yılından beri iki devlet arasında devam eden savaş hali artık sona eriyor ve iki devlet arasında normal ilişkiler başlıyordu. Taraflar, birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlıklarına saygı göstereceklerdi. Birbirlerinin "barış içinde" ve "güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde" yaşama hakkını kabul ediyorlardı. Ayrıca birbirlerine karşı kuvvete ve tehdide başvurmamayı taahhüt ediyorlardı. Aralarındaki sınır ise, Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır olacaktı ve İsrail Sina'dan çekilecekti.

Diğer taraftan aynı tarihte ABD ile İsrail arasında yapılan anlaşmaya göre, bu barış antlaşmasının ihlali veya İsrail'in bir saldırıya uğraması halinde ABD, İsrail'e yardım için gerekli diplomatik, ekonomik ve askerî tedbirleri almayı kabul ediyordu. Yine ikinci bir anlaşmaya göre, 1 Eylül 1975 antlaşması gereğince İsrail'in Sina petrollerinden satın almaya hakkı olan petrolü

Mısır kesecek olursa, ABD İsrail'e ihtiyacı olan petrolü 15 yıl süreyle satmayı kabul ediyordu.

Bu antlaşma, Filistin Kurtuluş Örgütü ile hemen hemen bütün Arap dünyasında tepki ile karşılandı ve Mısır'a karşı geniş bir siyasi ve ekonomik boykota girişildi. Diğer yandan anlaşmaya uygun olarak 1979 Eylül ayı sonunda, İsrail'in işgali altında bulunan Sina yarımadası aşamalı olarak boşaltıldı.

27 Mart: *Mısır-İsrail barışı üzerine Mısır'a karşı uygulanacak politikaları belirlemek üzere Arap Birliği devletleri Bağdat'ta toplandılar.*

Arap Birliği 19 üyesinin dışişleri, maliye ve ekonomi bakanları, Mısır-İsrail antlaşmasından dolayı Mısır'a karşı uygulanacak politikaları belirlemek üzere 27 Mart 1979'da Bağdat'ta toplandılar. Toplantıya Mısır davet edilmedi; davet edilen Umman ve Sudan ise katılmayı reddettiler. Toplantı sonunda 31 Mart'ta açıklanan bildiriye göre; Arap devletlerinin büyükelçilerini hemen Mısır'dan çekmeleri ve diplomatik ilişkilerini kesmeleri; Arap Birliği merkezinin geçici olarak Tunus'a taşınması; Mısır'ın bağlantısızlık hareketi, İslam Konferansı ve Arap Birliği örgütlerindeki üyeliklerinin askıya alınması; Camp David ve Mısır-İsrail barış antlaşmalarının gerçekleştirilmesindeki önemli payı nedeniyle ABD'nin şiddetle kınanması ve Mısır'a Arap devletlerince yapılan her türlü ekonomik yardımın kesilmesi ve ticarî kolaylıkların durdurulması kararlaştırıldı.

Mısır, İsrail'le uzlaşmasından sonra savaş yükünü omuzlarından attı; ABD'den ekonomik yardım almaya başladı; ancak Arap dünyasında tam bir yalnızlığa sürüklendi, Filistin davasına ihanetle suçlandı. Arap dünyasında bir Amerikan aleyhtarlığının ortaya çıkması, Sovyetler Birliği'ni memnun etti ve bu devlete Ortadoğu'daki nüfuzunu arttırma imkânları verdi. Ayrıca Arap ülkeleri arasında bir dayanışma havası meydana getirdi.

Daha sonraları 1980'lerin ortalarında Arap devletlerinin Mısır'a karşı tutumlarında belirli bir yumuşama ortaya çıktı. Hatta 12 Ekim 1982'de Mısır ile Sudan bir birlik kurma kararı aldılar.

18 Haziran: *ABD ile Sovyetler Birliği arasında Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT II) imzalandı. Amerikan Sena-*

tosu, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi nedeniyle antlaşmayı onaylamadı.

SALT I çalışmalarının olumlu sonuçlar vermesinden sonra iki süper güç arasında SALT II görüşmeleri 21 Kasım 1972'de Cenevre'de başladı. Görüşmelerde iki yıl hiçbir ilerleme kaydedilemedi. 1973 yılında Washington'da yapılan zirve toplantısında, stratejik saldırı silahlarının hem nitelik ve hem de sayısal yönleri üzerinde durulması hususunda görüş birliğine varıldı. Haziran-Temmuz 1974'te Moskova'da yapılan zirve toplantısında sürekli bir anlaşma yerine, daha gerçekçi olmak için 1985 yılına dek sürecektir bir anlaşmanın yapılması kararlaştırıldı. Ancak esas gelişme 1974'te Vladivostok'ta yapılan zirvede kaydedildi. Başkan Ford ve Genel Sekreter Brejnev 24 Kasım 1974'te yayınladıkları ortak bir bildiride SALT II çalışmalarının temel ilkelerini açıkladılar.

SALT II Antlaşması 15-18 Haziran 1979'da Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı Leonid Brejnev ile ABD Başkanı Jimmy Carter arasında Viyana'da yapılan toplantı sırasında imzalandı. SALT II bir silahlı silahlı anlaşması değildir. Bu anlaşmanın kapsamadığı daha pek çok nükleer silahlar bulunmaktadır. Anlaşmanın amacı, nükleer silah dengesini korumak, böylece taraflardan birinin ötekine kabul edilemeyecek ölçüde tahripkâr bir saldırıda bulunmasını önlemektir. SALT II Antlaşması, stratejik nükleer silahlar konusunda sınırlı bir indirimi öngörmekle beraber, SALT I anlaşmasının ötesine giden hükümler içermektedir. Anlaşmayla ilk kez, yaşanmış kimi nükleer silahların yok edilmesi ve teknolojik sınırlamaların konulması kabul edildi.

SALT II Antlaşması 76 sayfalık bir metin içinde bir giriş bölümü, anlaşmanın kendisi, bir protokol, ilkelerle ilgili açıklamalar ve birçok eklerden oluşmaktadır. 1985 yılına kadar sürecektir olan anlaşmanın ana bölümü, 1974 yılında Vladivostok'ta varılan görüş birliği uyarınca iki tarafın sahip olabilecekleri toplam nükleer silahlara bir sınırlama getirmektedir. Anlaşmayla;

- Taraflar başlangıçta 2.400 stratejik saldırı araçlarına (lancer) sahip olabilecekler, bu sayı 1 Ocak 1981'den itibaren 2.250'ye indirilecekti.

- Bunların en çok 1.320 adedi MIRV¹⁰⁶ lı kıtalararası balistik füze, denizaltıdan atılan balistik füze (SLCM- Submarine Launched Ballistic Missile) ve uçaklardan atılan füzeler ile menzili 600 km'yi aşan seyir füzesi taşıyan uçaklardan oluşacaktı.
- Kıtalararası balistik füzelerin taşıyabilecekleri başlık sayısı 10, denizaltıdan atılan füzelerin 14, havadan atılan füzelerin sayısı 10 ile sınırlandırıldı.
- Her bombardıman uçağının donatabileceği uzun menzilli seyir füzesi sayısı 28 olarak belirlendi.
- Stratejik silahların sayısı dışında füzelerin büyüklüğüne de sınırlamalar getirildi. Her iki devletin, Sovyetler'in SS-19 füzelerinden daha büyüğünü yapmaları yasaklandı.
- Anlaşmaya uyulup uyulmadığını her iki devlet ayrı ayrı kendi uyduları ve geliştirdikleri elektronik dinleme cihazlarıyla denetleyeceklerdi.
- Anlaşma 1985 yılına kadar yürürlükte kalacaktı.

Böylece ilk kez her iki taraf belli bir tavan üzerinde anlaşmaya varmış oluyordu. Ancak buna rağmen SALT II Antlaşmasına bazı eleştiriler de yöneltilti. Bunlar; sınırlamaların sadece Lancerlere (fırlatıcılar) uygulanması, harp başlıklarına uygulanmaması; Sovyetler Birliği'nin tek taraflı olarak 300 ağır ICBM (kıtalararası balistik füze) konuşlandırma hakkını garanti etmesi; Sovyet Backfire uçaklarının kıtalararası olmasına rağmen toplam adede dahil edilmemesidir.

ABD Senatosu, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi nedeniyle anlaşmayı onaylamadı. Bununla birlikte Carter ve daha sonra başkan seçilen Reagan ile Brejnev, SALT II'yi ihlal etmeme konusunda niyet beyanında bulundular.

17 Temmuz: *Nikaragua'da Sandinista gerillaları ile hükümet kuvvetleri arasında uzun süren bir savaşın sonunda devlet başkanı Somoza Miami'ye kaçtı; ülkede 44 yıldır süren Somoza diktatörlüğü sona erdi.*

¹⁰⁶ MIRV: *Multiple independently targetable reentry vehicle* –Bağımsız Olarak Hedefe Yöneltilen Çok Başlıklı Füze. Birbirinden uzak ve ayrı hedeflere birçok savaş başlıkları atabilen füzelerin oluşturduğu sistemdir. Füzeye “reentry vehicle” (tekrar giren araç) denilmesinin nedeni, fırlatılmasından sonra atmosferi terk edip uzayda yol alması ve hedefine yaklaştıktan sonra yeniden atmosfere girerek hedefini vurması yüzündendir.

Nikaragua'ya 1909'da ilk Amerikan askerlerinin gelmesinin ardından ülke 1921'de tümüyle ABD tarafından işgal edilmişti. ABD işgaline karşı Cesar Sandino'nun liderliğinde başlayan direniş üzerine Amerikan askerleri 1931'de Nikaragua'yı terk ettiler, Sandino ise 1934'te öldürüldü. Bundan sonra 1935'te iktidara gelen Somoza (Baba Somoza) ülkede tam bir egemenlik kurdu. Kurduğu Ulusal Muhafızlar adı verilen ordusuyla da iktidarını korudu. Baba Somoza 1956'da öldürülene kadar geçen sürede sınırsız bir servetin ve gücün sahibi oldu. Baba Somoza'dan sonra yerine oğlu Luis Somoza devlet başkanı oldu; fakat o da 1963'te öldü. 1963-67 yılları arasında başka bir Somoza olan Rene Schick devlet başkanlığını üstlendi. Son Somoza'nın devlet başkanlığına geldiği 1967'de ülke nüfusunun yaklaşık % 60'ı açlık sınırındaydı.

Somozalara karşı Sandinist hareket 1960'lı yıllarda başladı. 1962'de Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) resmen kuruldu. Cephe başlangıçta dağlarda mücadelesini sürdürürken, 1967'den itibaren şehirlerde gerilla faaliyetlerine başladı. Ancak 1970-74 yılları arasında hareket yeraltına indi ve propagandaya ağırlık verdi. 1974'ten sonra FSLN eylemlerini açık bir şekilde sürdürmeye karar verdi ve 27 Aralık'ta Noel Partisi Baskını denilen eylemini gerçekleştirdi. Buna karşılık Somoza sıkıyönetim ilan etti. 1977'de sıkıyönetimin kalkmasından sonra Sandinistler bir halk ayaklanması çıkarmak için çaba sarf ettiler. 1978'de muhalefet iyice güçlendi. Muhalefet gruplarından "Onikiler" halkı Sandinistaları desteklemeye çağırdı. Bu arada muhalif gruplardan Demokratik Kurtuluş Birliği (UDEL) lideri Chamorro 10 Ocak 1978'de öldürüldü. Chamorro'nun cenaze töreni hızla isyana dönüştü. İsyanda inisiyatif tamamen FSLN'nin eline geçti. UDEL de 23 Ocak'ta grev çağrısı yaptı. Mart ayında Ulusal Muhafızların şefi, Sandinistalar tarafından kaçırılıp öldürüldü. Bunun üzerine Ulusal Muhafızlar acımasız özel timler kurdular. 1978 Mayıs'ında bütün muhalefet grupları Geniş Muhalefet Cephesi (FAO) içinde birleştiklerini açıkladılar.

22 Ağustos 1978'de Sandinistalar Mangua Sarayı'na saldırdılar ve üst düzey 200 yöneticiyi rehin aldılar. Ardından genel grevler ve ayaklanmalar başka şehirlere de yayıldı. 9 Eylül'de ayaklanan bütün kuvvetler Ulusal Muhafızların garnizonlara karşı saldırıya geçtiler. Ancak Nikaragua Hava Kuvvetleri bütün şehirleri bombardıman etti. Şubat 1979'a kadar duran savaş, bu tarihten sonra gerilla saldırılarıyla yeniden başladı. Haziran-Temmuz ayında

şiddetlenen saldırılardan sonra Sandinistalar 13 Temmuz'da başkente girdiler. Somoza, 17 Temmuz 1979'da istifa ederek Miami'ye kaçtı. Böylece 44 yıldır süren Somoza diktatörlüğü sona erdi. Somoza ülkeyi terk ettiğinde 1 milyar dolarlık bir servete sahipti.

17 Temmuz: *Irak'ta Hasan El Bekr'in istifasıyla Saddam Hüseyin devlet başkanı sıfatıyla ülkenin yönetimini ele aldı.*

1968 yılında General Ahmet Hasan el-Bekr'in liderliğinde yapılan kan-sız bir darbeyle Baas Partisi yönetimi ele geçirdi. Baas Partisi 1973'e kadar yönetimde, parti üyesi olmayan kişilere de söz sahibi olma hakkı ver-diye de, bu tarihten sonra kontrolü tamamen ele aldı. Parti, yönetimini sürdürebilmek için baskı ve korku politikaları uyguladı ve bu politikaları sistemli bir şekilde uygulayacak kurumları oluşturdu. 1968 sonrasında Ah-met Hasan el-Bekr devlet başkanı, başbakan ve ordu komutanı olarak bü-tün gücü elinde tutuyordu; fakat el-Bekr'in yardımcısı Saddam Hüseyin de parti içindeki en etkili kişiydi ve Kasım 1969'da Devrim Komuta Konseyi başkan yardımcılığına getirildi.

Saddam Hüseyin 17 Temmuz 1979'da el-Bekr'in istifasıyla Devlet Başkanı, Baas Partisi Genel Sekreteri ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı sıfatlarıyla ülkenin yönetimini ele aldı. Bundan sonra ülke içerisindeki hâkimiyetini güçlendirdi ve muhalefeti acımasızca tasfiye etti.

4 Kasım: *Tahran'da Humeyni taraftarı öğrenciler Amerikan Büyükelçiliği'ni bastılar ve elçilik personelinin 63 kişiyi rehin aldılar.*

İran, devrimden sonra yaptığı açıklamada; İran'ın bağımsızlık ve tarafsızlık temeline dayanan bir dış politika izleyeceğini, Sovyetler Birliği ve Batılı devletlerle dostça ilişkiler kurmaya hazır olduğunu, CENTO'dan çıkma kararı verdiğini, ancak Türkiye, İran ve Pakistan arasında oluşturulmuş bulunan RCD örgütündeki üyeliğini sürdüreceğini ve bu örgüte Afganistan, Hindistan ve Irak'ın da katılarak genişletilmesi için çalışacağını açıkladı. Ayrıca İsrail ile ilişkilerini kesti ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Tahran'da bürosunu açtı; Şah döneminde ABD ile sürdürülen yakın askerî işbirliğinin de sona erdirildiğini açıkladı. Humeyni söylemlerinde Amerika'dan "Büyük Şeytan" olarak söz etti. Amerika ile yakın ilişkileri olan Körfez monarşilerinin halklarını da rejimlerine karşı ayaklanmaya teşvik etti.

İşte bu ortamda Humeyni taraftarı öğrenciler, 4 Kasım 1979'da Tahran'daki Amerikan büyükelçiliğini bastılar ve elçilik personelinin 63 kişiyi rehin aldılar. Öğrenciler rehineleri serbest bırakmak için ABD'de bulunan Şah'ın teslim edilmesini istiyorlardı. Bu olay uluslararası alanda şiddetle eleştirildi.

Buna karşılık ABD, kendi bankalarında bulunan milyarlarca dolar İran parasını dondurdu. Arkasından Pasifik Okyanusu'ndaki Amerikan donanmasından bir kısmını Umman Denizi'ne gönderdi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden İran'ı kınayan bir karar çıkarmak için harekete geçti. 7 Nisan 1980'de İran'la ilişkilerini kesti. 17 Nisan'da Amerikan vatandaşlarının İran'a gitmelerini yasakladı. Amerika'nın isteği üzerine AET 22 Nisan'da gıda maddeleri ve tıbbi malzeme hariç İran'a ekonomik ambargo uygulamaya karar verdi.

Bu tedbirlerden hiçbiri İran'a rehineler konusunda geri adım attıramadı. İran, Şah'ın ve dışarıdaki parasının kendisine teslimini istiyordu. Bunun üzerine ABD 24 Nisan'da Umman Denizi'nde bulunan donanmasından kalkan 8 helikopterle 90 kişilik bir ekibi, rehineleri kurtarmak üzere, İran topraklarında Tahran'dan 400 km mesafedeki Tebes Çölü'ndeki bir noktaya indirdi. Fakat bu kurtarma operasyonu ABD için tam bir fiyasko oldu. İndirme sırasında üç helikopter arıza yaptı, bir uçak iniş sırasında helikopterlere çarptı ve parçalandı. 8 Amerikalı öldü ve 5 kişi de yaralandı. Bu durumda askerler operasyona girişmeden geri çekildiler.

ABD'nin bu başarısızlığından sonra İslam Konferansı, AET, Uluslararası Adalet Divanı rehinelerin serbest bırakılması için çeşitli girişimlerde bulundular. Ancak bunlardan bir netice elde edilemedi. Humeyni sadece, Amerika'nın İran'a karşı yaptığı hataları itiraf ederek özür dilemesi isteginden vazgeçti. Bu arada 27 Temmuz'da Şah da Mısır'da öldü.

Başka çıkar yol bulamayan ABD, Cezayir'in aracılığıyla İran alacaklarının (10 milyar dolar) serbest bırakılmasını kabul etti. Bunun üzerine daha önce bir kısmı bırakılan rehinelerden kalan 52'si 21 Ocak 1981 günü serbest bırakıldılar.

1979

24-27 Aralık: Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etti.

Afganistan'ın Sovyetler'e yakınlaşması ve bu ülkenin nüfuzu altına girmesi; 1953 Eylül'ünde General Muhammed Davud Han'ın kansız bir darbe ile başbakanlığı ele almasından, 1963 Mart'ına kadar sürecektir olan on yıllık

diktatörlük döneminde gerçekleşti. Bu dönemde Sovyetler Afganistan'a ekonomik ve askerî yardımlar yaptılar. Ancak bu yakınlaşmaya halk büyük tepki gösterdi. Davud Han, 17 Temmuz 1973'te yeniden bir darbe yaparak monarşiyi devirdi ve ülkede cumhuriyet ilan etti. Cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerini de üzerine aldı. Solcular başlangıçta Davud Han'ı desteklediler; fakat daha sonra araları açıldı ve Davud Han'a karşı mücadeleye başladılar. Sonunda Marksistler askerlerin de desteğiyle 27 Nisan 1978'de bir darbe yaparak Davud Han'ı devirdiler; bir gün sonra da Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Darbenin liderleri Nur Muhammed Taraki, Hafızullah Amin, Babrak Karmal ve General Abdulkadir idi. Darbeyi yapan solcu gruplar birleşerek Afganistan Demokratik Halk Partisi'ni kurdular. Taraki daha sonra Babrak Karmal'ı ve General Abdulkadir'i tasfiye etti.

Taraki yönetimi 1978'den itibaren Sovyetler'le çok yakın bir işbirliğine girdi. Sayıları 5.000'i bulan Sovyet uzmanları Afganistan'a gelirken, birçok Afganlı da Sovyetler'e gönderildi. Ayrıca Taraki 1978'de Sovyetlerle 20 yıl süreli bir Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzaladı. Askerî işbirliği öngören anlaşmada taraflar, karşılıklı olarak ülkelerinin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için birbirleriyle danışma içinde olacaklar ve karşılıklı muvafakat ile gerekli tedbirleri alacaklardı. Bu şekilde Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmeye başladı.

Taraki yönetimine karşı Müslüman grupların direnişi 1978 Eylül ayından itibaren doğu bölgelerinde başladı. Olaylar kısa sürede genişleyerek bir iç savaş halini aldı. Ülkenin her yanında birçok direniş grupları ortaya çıktı. 1979 Mart'ına gelindiğinde ülkenin hemen hemen yarısında Müslümanlarla hükümet kuvvetleri arasında çarpışmalar devam ediyordu.

Taraki'nin Mücahidin denilen Müslümanlarla baş edememesi üzerine Hafızullah Amin, 1979 Mart'ında başbakanlığı üzerine aldı. Amin, direnişi bastırmak için artan bir şekilde Sovyetlerden yardım almaya başladı. Böylece ilk Sovyet askerleri Afganistan'a geldi.

16 Eylül 1979'da Afganistan Demokratik Halk Partisi Merkez Komitesi, sağlık ve akli dengesizlik nedenleriyle Taraki'nin istifasının kabul edildiğini ve yerine Hafızullah Amin'in getirildiğini açıkladı. 9 Ekim'de ise Kabul radyosu Taraki'nin uzun süren bir rahatsızlıktan sonra öldüğünü duyurdu. Amin'le beraber Sovyetler, direnişi bastırma işini kendi üzerlerine

aldılar ve Afganistan'daki kuvvetlerini sürekli olarak arttırdılar. 24 Aralık 1979'dan itibaren de üç gün boyunca Kabil havaalanına asker indirdiler; 27 Aralık 1979'da Sovyet askerleri hükümet dairelerini işgal etmeye başladılar ve Afgan tümenlerini etkisiz hale getirdiler.

28 Aralık günü Babrak Karmal başkanlığında bir İhtilal Konseyi'nin kurulduğu ve aynı zamanda Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin genel sekreteri olduğu açıklandı. Hafızullah Amin'in ise idam edildiği bildirildi. Böylece Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiş oldu.

Afganistan'ın işgali bütün dünyada ve Batı'da büyük tepki ile karşılandı. ABD Başkanı Carter, Sovyet işgalini, "uluslararası hukuka aykırı" "kaba bir müdahale" diye nitelendirdi ve SALT II müzakerelerinin ertelenmesini istedi. Senato anlaşmayı onaylamadı ve SALT II yürürlüğe girmedi. Sovyetler'in buna cevabı ise, 1978 Antlaşması'na uygun bir şekilde, Afgan Hükümeti'nin daveti üzerine, başkana yardım etmek için bu ülkeye asker soktuğu şeklindeydi. Afganistan'ın işgali İslam ülkeleri tarafından da şiddetle kınandı; Afganistan'ın İslam Konferansı'ndaki üyeliği askıya alındı; Moskova Olimpiyat Oyunları'nın boykot edilmesi istendi. Bazı Doğu Avrupa ülkelerinden bile Sovyetler'e kınama geldi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da 14 Ocak 1980'de aldığı bir kararda, Sovyetler'in adından bahsetmeksizin yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesini ve mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanmasını istedi. ABD ayrıca Moskova'da 1980 Haziran'ında yapılması kararlaştırılan olimpiyatların boykot edilmesi ya da iptali için uğraştı. Nitekim 24 Mayıs 1980'de aralarında Batı Almanya ve ABD'nin de bulunduğu 56 ülke Moskova Olimpiyat Oyunları'nı boykot edeceklerini açıkladılar.

Sovyetler'in Afganistan'ı işgali üzerine 3 milyon kişi Pakistan'a sığındı. İran'a sığınan mültecilerin sayısı da 500.000'i buldu.

İşgalden sonra Afgan halkı kitleler halinde Sovyetler'e karşı direnişe geçtiler.¹⁰⁷ Bütün savaş boyunca kırsal alanın % 70'i daima Afgan direnişçilerinin kontrolü altında kaldı. Arazinin oldukça dağlık olması, Afganistan ordusunun

¹⁰⁷ Afganistan'da Sovyet işgaline karşı ortaya çıkan direniş hareketleri şunlardır:

Hizb-i İslamî: Gulbettin Hikmetyar'ın Kabil Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimi gördüğü sıralarda 1969'da kurduğu Müslüman Öğrenciler Örgütü'nden doğmuştur. 1978 Nisan'ındaki komünist darbesinden sonra, komünistlere karşı ilk silahlı mücadeleyi başlatan örgüt, direniş gruplarının en güçlüsüdür ve Sünni karakterlidir.

-askerlerin çoğunun direnişçilerin safına geçmesinden dolayı- kullanılamaması sonucu Sovyetler 1984 yılından itibaren direnişçilere karşı kimyasal silahlar kullanmaya başladılar.

Cemiyet-i İslamî: Liderliğini, Kabil Üniversitesi'nde İslamî Bilimler Profesörlüğü de yapmış olan Tacik asıllı Dr. Seyyid Burhanuddin Rabbani'nin yaptığı örgütün askeri lideri, yine Tacik asıllı olan Panşir Aslanı diye de anılan Ahmet Şah Mesut'tur. Cemiyet iki defa Hizb-i İslamî ile birleşmişse de bu birleşmeler uzun ömürlü olmamıştır.

Bu iki büyük radikal örgütün dışında birtakım küçük gruplar da bulunmaktaydı. Bunlardan başka; Krallık rejimini savunan ve 1978'de ortaya çıkan Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi'nin liderliğini yaptığı Hareket-i İnkılab-ı İslamî örgütü; çağdaş, demokratik ve komünist olmayan bir Afganistan görüşünü savunan, Pir Seyyid Ahmet Geylani'nin lideri olduğu Peyman-ı İttihad-ı İslamî örgütü ve Afganistan'ın tanınmış molla ailelerinden Sibgetullah Müceddidi'nin lideri olduğu Cephe-i Azadir-i Afganistan örgütü de direniş grupları arasında yer aldı. Ayrıca Pakistan'da karargah kurmuş olan örgütlerle, Afganistan'ın kendi içinde ve İran'da, İran tarafından desteklenen örgütler de bulunmakta idi.

13 Nisan: *Zimbabwe (Rodezya) bağımsızlığını kazandı.*

İngiliz sömürgeciliğine karşı gelişen başkaldırı, Nyasaland ve Güney-Kuzey Rodezya'da beraberce gelişmişti.¹⁰⁸ Rodezya ve Nyasaland federasyonu 31 Aralık 1963'te dağıldıktan sonra Güney Rodezya'daki kurtuluş mücadelesi devam etti. 1964 başında Rodezya cephesinin en uçtaki sağ kanadı parti liderliğini ele geçirdi ve Ian Smith başbakan oldu. Smith, Ağustos 1964'te tek taraflı bağımsızlığını ilan etti. İngiliz Hükümeti ise bağımsızlık koşulları olarak, seçim yasasının zenciler yararına gözden geçirilmesini ve her türlü ırk ayrımının kaldırılmasını öne sürdü. Ayrıca Birleşmiş Milletler'e çağrıda bulunarak, başta petrol ambargosu olmak üzere ekonomik yaptırımlarla karşılık verdi ve Birleşmiş Milletler üyelerini, yeni yönetimi tanımamaya çağırdı.

Rodezya Cumhuriyeti Mart 1970'te ilan edildi ve o tarihten başlayarak bütünüyle Güney Afrika'daki ırkçı modeli izledi. 1979 sonunda Londra'da, Rodezya sorununa toptan bir çözüm getirmek amacıyla toplanan bir konferans, 21 Aralık'ta anlaşmayla sonuçlandı. Şubat 1980'de yapılan seçimlerden sonra 13 Nisan 1980'de Commonwealth içinde Zimbabwe'nin bağımsızlığı ilan edildi.

Tam bir ekonomik bunalım içine giren ülke, hem iç güçlüklerle hem de dünya bunalımıyla karşı karşıya kaldı.

29 Mart: *Türkiye ile ABD arasında Ankara'da Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) imzalandı.*

1974 Kıbrıs harekâtına ve Türkiye'nin Kıbrıs'tan tüm askerlerini çekmesine tepki olarak Amerikan Kongresi'nin 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması üzerine Türk Hükümeti

¹⁰⁸ Ayrıntılar için bakınız: 6 Temmuz 1964 Malawi ve 24 Ekim 1964 Zambia bağımsızlık savaşları.

26 Temmuz 1975'te yaptığı bir açıklamada, 3 Temmuz 1969 tarihli Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması'nı yürürlükten kaldırdığını ve Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerinin bu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve gözetimi altına gireceğini bildirdi. Bunun üzerine ABD'nin Ekim 1975'te ambargoyu bazı bakımlardan yumuşatma kararı alması, Türk Hükümeti'nin 1976 başından itibaren tutumunu belirli bir ölçüde yumuşatması, Kıbrıs'tan 2.000 askerini geri çekeceğini açıklaması ve toplumlararası görüşmelere yeniden başlanması üzerine Amerikan Hükümeti, Türk Hükümeti'nin yürürlükten kaldırdığı 3 Temmuz 1969 tarihli anlaşmanın yenilenmesi amacıyla müzakerelere başladı. Bu müzakereler 29 Mart 1976'da Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Ancak anlaşmanın yürürlüğe girmesi, ambargonun kalkmasına ve Kongrenin onayına bağlandı. Anlaşmada, dört yıllık dönem içinde Türkiye'ye 200 milyon doları hibe olmak üzere toplam 1 milyar dolarlık yardım öngörülüyordu. Fakat Türkiye'de Ecevit'in başbakan olması ve öngörülen yardım miktarını az bulmasıyla anlaşma onaylanmadı.

1979'da Ecevit'in istifasından sonra başbakanlığa Demirel'in gelmesiyle Amerika ile yeniden müzakereler başladı. Sonunda 29 Mart 1980'de Ankara'da Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalandı. Anlaşmada savunma, ekonomik, bilimsel, ticarî, sınai ve teknolojik alanlarda işbirliği öngörülüyordu.

30 Temmuz: *İsrail Parlamentosu Knesset, işgali altındaki Doğu (Arap) Kudüs'ü ilhak ile Kudüs'ün tümünü İsrail'in birleşmiş ve bölünmez başkenti ilan etti.*

26 Mart 1979'da imzalanan Mısır-İsrail barışı 25 Nisan 1979'da yürürlüğe girmiş ve iki taraf arasında belirli bir yumuşama başlamıştı. Fakat bu yaklaşım, gerek barış anlaşmasının ve gerek onun temelini teşkil eden Camp David Antlaşmaları'nın en ağırlıklı konusu olan Gazze ve Batı Şeria'nın özerkliği konusuna bir çözüm getiremedi. Bu konuda Mısır ile İsrail liderleri arasında birçok defa görüşmeler yapıldı. Enver Sedat'ın öldürülmesinden sonra yerine geçen Hüsnü Mübarek, Filistin özerkliği denen Gazze ve Batı Şeria'nın özerkliği için çaba harcadı; fakat bir sonuç alamadı. Zira gerek Mısır, gerek İsrail bu konuda gayet katı bir tutum alarak tavize yanaşmadılar. Mısır, İsrail ile barıştan sonra kendisiyle bütün bağlarını koparan

Arap dünyasının baskısı altındaydı. İsrail’de ise aşırı dinciler bu toprakları tarihi “İsrail Ülkesi” olarak görmekteydiler. Bu sebeple Başbakan Begin, Filistin bağımsızlığı anlamına gelecek veya buna yol açabilecek her şeye karşı sert tepki göstermekteydi.

Bunun sonucunda Begin Hükümeti, muhtemel Filistin bağımsızlığına bir engel oluşturmak düşüncesiyle işgali altında bulundurduğu topraklarda Yahudi yerleşim merkezleri kurulmasına hız verdi. Bundan sonra İsrail Parlamentosu Knesset 30 Temmuz 1980’de işgali altındaki Doğu (Arap) Kudüs’ü ilhak ile Kudüs’ün tamamını İsrail’in birleşmiş ve bölünmez başkenti ilan etti.

Bu durum Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 29 Kasım 1947 tarihli ve 181 sayılı kararına aykırıydı. Zira 181 sayılı karar, Kudüs’e milletlerarası bir statü öngörmüş ve bu şehri “ayrı bir varlık” (corpus separatum) olarak tanımıştı. Birleşmiş Milletler bu tarihten sonraki pek çok kararında Kudüs’ün bu statüsünü daima vurguladı. Ayrıca Güvenlik Konseyi, aldığı yeni kararlarla Kudüs’ün ilhakını tanımadıysa da, bunun İsrail üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Filistin’in özerkliği için görüşmelere başlayan Mısır, protesto amacıyla temaslarını kesti. BM Güvenlik Konseyi 20 Ağustos’ta bu kentteki büyükelçiliklerin Tel-Aviv’e taşınması için çağrıda bulundu.

14 Ağustos: *Polonya’da Gdansk’taki tersane işçileri “Dayanışma Sendikası” bünyesinde ve Lech Walesa önderliğinde grev ve gösterilere başladılar.*

Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa’daki stratejik konumu dolayısıyla Polonya üzerinde çok sıkı bir denetim kurmuştu ve en küçük bir hürriyet hareketine izin vermiyordu. Ayrıca Varşova Paktı merkezi olması dolayısıyla burada çok sayıda asker bulunduruyordu. Polonya’nın ekonomik durumu da oldukça kötüydü.

Polonya’da daha fazla hürriyet isteyen hareketler 1977 yılında, “İşçileri Savunma Komitesi” ve “İnsan Hakları ve Hürriyetlerini Savunma Hareketi” gibi birtakım gizli kuruluşların ortaya çıkmasıyla başladı. Ancak Sovyetler Birliği’nin ülkede kurduğu sıkı denetim ve rejimin sertliği sebebiyle bu kuruluşlar pek fazla bir şey yapamadılar.

Fakat 1980 Temmuz’unda hükümetin et fiyatlarına % 60 zam yapması ve birçok gıda maddesine uyguladığı % 25 oranında sübvansiyonu kaldırması üzerine 14 Ağustos 1980’de Lenin Tersaneleri’nde başlayan gösteriler

sırasında Lech Walesa 17 bin işçiye greve çıkma çağrısında bulundu. Gdansk ve Szczecin'deki tersane işçileri ayaklandı. Bununla beraber ülkenin birçok yerinde gösteriler başladı. Olaylar geliştikçe, Gdansk'taki tersane işçileri, grevlerin ve gösterilerin öncüsü haline geldi. Daha sonra "Dayanışma Sendikası" adını alan bu hareketin liderliğini Lech Walesa adında bir tersane elektrik işçisi aldı. Grev ve direnişlerinin artmasıyla Dayanışma ile hükümet arasındaki çatışma giderek şiddetlendi. ABD ise Dayanışma Sendikası'nı destekledi.

Bunun üzerine Sovyetler Birliği, Polonya'ya karşı daha sert bir tutum takındı ve 1981 Şubat'ında Polonya Komünist Partisi liderliğine, Savunma Bakanı General Wojciech Jaruzelski getirildi. Bundan sonraki mücadele, Sovyetler Birliği'nin desteklediği Jaruzelski ile Walesa liderliğindeki Dayanışma Sendikası arasında cereyan etti. Aralık 1981'de ilan edilen sıkı yönetimle sendikanın faaliyetleri durduruldu ve Ekim 1982'de Polonya Ulusal Meclisi'nin kararıyla resmen kapatıldı. Bu dönem boyunca sendika başkanı Lech Walesa liderliğinde komünist yönetime karşı pasif bir direniş ise devam etti. Nihayet 80'lerin sonlarına doğru Jaruzelski Hükümeti Dayanışma Sendikası ile temaslara başladı. Yönetim ile Sendika arasında yapılan "yuvarlak masa" toplantılarından sonra Sendika yasallaştı ve bir siyasî parti niteliğini de kazandı. Fakat 1987 Mayıs'ından itibaren ülkenin her tarafında yeniden yürüyüşler, kaynaşmalar ve grevler ortaya çıktı. Hükümet bütün bu kaynaşmalara karşı sert tedbirler aldı ve Gdansk başta olmak üzere birçok şehirde sokağa çıkma yasağı uyguladı. Bunun üzerine Dayanışma Sendikası grevleri durdurmak zorunda kaldı.

12 Eylül: *Türk Silahlı Kuvvetleri emir komuta zinciri içinde yönetime koydu ve parlamento feshedildi.*

Özellikle 1977'den sonra Türkiye'de hızla artmaya başlayan anarşi ve terör eylemleri, ekonomik istikrarsızlık ve sıkıntılar, Güneydoğu Anadolu'da başlayan Kürt ayrılıkçılığı ve problemlere çözüm bulmaktan uzak siyasal sistem; bunların yanında Ocak 1979'da İran'da meydana gelen İslam Devrimi'nin Türkiye üzerindeki etkileri Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ülke yönetimine el koymak üzere harekete geçirdi. TSK yönetime el koyma hazırlıklarına daha 1979 yazında başladı ve aynı yılın Aralık ayında İstanbul'daki bir toplantıda kuvvet komutanları siyasetçilere 12 Mart 1971 benzeri bir

muhtıra hazırlamayı kararlaştırdılar. Bu muhtıra 2 Ocak 1980'de açıklandı, ancak istenilen etkiyi yaratmadı. Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolmasının ardından parlamentonun altı ay boyunca yeni cumhurbaşkanı seçememesi ve 6 Eylül 1980'de Konya'da Millî Selamet Partisi'nin büyük bir kitle gösterisinde bulunması ve bir grubun İstiklal Marşı'nı söylemeyi reddetmesi, yönetime el koymak için Türk Silahlı Kuvvetleri'ni tetikleyen ana etkenler oldu.

12 Eylül 1980 sabahı saat 04:30'da Türk Silahlı Kuvvetleri adına okunan ilk bildiriyle, Silahlı Kuvvetler'in devletin organlarının işlemediği gerekçeyle ülke yönetimine el koyduğu ilan edildi. Ayrıca parlamentonun dağıtıldığı, kabinenin görevine son verildiği ve Millet Meclisi üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı bildirildi. Hemen ardından bütün siyasal partiler ve iki sendika konfederasyonunun (sosyalist DİSK ve aşırı sağcı-milliyetçi MİSK) faaliyetleri durduruldu. Alparslan Türkeş'in dışındaki siyasal parti liderleri tutuklandı, saklanmış olan Türkeş iki gün sonra teslim oldu. Bütün ülkede sıkıyönetim ilan edildi ve yurtdışına çıkışlar yasaklandı. Tüm iktidar ordunun, özellikle de 14 Eylül'de resmen devlet başkanı ilan edilen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanı olduğu Millî Güvenlik Konseyi'nin (MGK) elinde toplandı. Generallere göre, görevleri, demokrasiyi siyasetçilerden kurtarmak ve siyasal sistemi temizlemektir. 1 Kasım'da demokrasiye dönüşle ilgili olarak sekiz maddelik bir program açıklandı. MGK, darbeden bir hafta sonra Emekli Amiral Bülent Ulusu'nun başkanlığında 27 üyeli bir kabine atadı. Bu kabinenin işlevi, sadece MGK'ya tavsiyelerde bulunmak ve onun kararlarını icra etmektir. MGK yalnızca kabine değil, kendilerine sıkıyönetim yasası gereği çok geniş yetkiler verilmiş bölgesel ve yerel komutanlar vasıtasıyla da iş görüyordu. Bu kişiler eğitimin, basının, ticaret odalarının ve sendikaların başlarına getirilmişlerdi ve yetkilerini kullanmada tereddüt etmiyorlardı.

Kenan Evren, geleceğin Türkiye'sinde eski siyasetçilere yer olmayacağını kesin bir dille belirtti. Tutuklanan Demirel ve Ecevit Ekim ayında serbest bırakıldı. Erbakan ve Türkeş, anayasal düzeni değiştirmeyi tasarladıkları gerekçeyle yargılandılar, fakat beraat ettiler. Haziran 1981'de siyasal konuların alenen tartışılması yasaklandı. Darbeden sonra faaliyetleri durdurulmuş olan eski partiler, 16 Ekim'de resmen kapatıldı ve mal varlıklarına el konuldu.

Darbeden sonra ilk altı hafta içinde 11.500 kişi tutuklandı; 1980 sonunda bu sayı 30.000'e çıktı ve bir yıl sonra yapılan tutuklama sayısı 122.600 idi. Toplam olarak darbeyi izleyen iki yıl boyunca yaklaşık 3.600 idam cezası istendi, yargılamalar sonunda bunlardan sadece 15'i infaz edildi.

120'si askerî valiler tarafından, 40'ı MGK tarafından atanmış olan 160 üyeli Danışma Meclisi 23 Ekim 1981'de ilk kez toplandı. Danışma Meclisi Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın başkanı olduğu 15 üyeli bir anayasa komisyonu seçti. Bu komisyon 17 Temmuz 1982'de yeni anayasanın ilk taslağını hazırladı. Yeni anayasa 7 Kasım 1982'de halkoylamasına sunuldu ve % 91.4 "evet" oyuyla kabul edildi. Anayasanın geçici bir maddesiyle Kenan Evren 7 yıl süreyle cumhurbaşkanlığına getirildi. Mart 1983'te yeni siyasal partiler yasası ilan edildi. Eylül 1980'den önce faal olan siyasetçiler, on yıl süreyle siyasetten men edildi. Bundan sonra MGK tarafından onaylanan üç parti kuruldu. Bunlar; Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın liderliğindeki, generaller tarafından desteklenen Milliyetçi Demokrasi Partisi; Necdet Calp'ın liderliğindeki, CHP'nin geleneksel Kemalist kanadına yakın olan Halkçı Parti; 1979-80'de başlatılan ekonomik reform programının arkasındaki adam olan, askerî yönetim zamanında malî skandalların sonucunda görevden alınana kadar ekonomiden sorumlu tam yetkili bakan olarak hizmet veren Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi. 6 Kasım 1983'te yapılan seçimlere bu üç parti katılabildi ve oyların %45'ini alan Anavatan Partisi mecliste salt çoğunluğu sağladı. Böylece 12 Eylül 1980'de başlayan askerî ara dönem sona erdi.

22 Eylül: *Irak ordusunun 300 millik bir cephe boyunca İran'a karşı harekete geçmesiyle İran-Irak savaşı başladı.*

İran ile Irak arasındaki ilişkiler 1975 Cezayir Antlaşması'ndan sonra genelde iyi seyretse de, İran'da 1979'da yaşanan devrim sonrasında bozulmaya başladı. Ayetullah Humeyni'nin İran'da kurmuş olduğu yeni rejim Irak için rahatsızlık verici idi. Humeyni'nin daha ilk günden itibaren bütün Arap ülkelerindeki Şiileri ayaklanmaya kışkırtması, halkının %40'ı Şii olan Irak için tehlikeli bir gelişme idi. Nitekim Iraklı Şii muhalefet liderleri, ilk günden itibaren İran devrimini desteklediklerini açıkladılar.

Bu arada Irak, İran'daki Arap bölgesi olan Kuzistan'a özerklik verilmesi iddialarını savunmaya başladı; Kuzistan Arapları da özerklik istediler. Humeyni,

Arapların bu isteklerini kabule yanaşmayınca, 1979 Mayıs'ında Araplarla Devrim Muhafızları arasında Hürremşehir'de çarpışmalar başladı. Bu çarpışmalarda Irak, Kuzistan Araplarına silah ve cephane yardımı yaptı.

1975'te kurulan İran-İrak sınır komitesi, çalışmalarını Kasr-ı Şirin bölgesi yakınlarındaki küçük bir alan hariç büyük ölçüde tamamlamıştı. Ancak komite çalışmaları, İran devrimi sonrasında ortaya çıkan iç karışıklıklar nedeniyle kesildi. Yeni çizilen sınırlarda sahipleri değişen yapıların el değiştirmesiyle ilgili konularda anlaşmazlıklar çıktı.

Devrim sonrasında oluşan iç karışıklık nedeniyle İranlı sınır muhafızlarının görevlerini tam olarak yerine getirememeleri, Kuzey Irak'taki Kürt gerilla gruplarının rahatça sınırı geçmelerini sağladı. Bu durumda İran'ın Irak'a bitişik bölgeleri Irak Kürtleri için bir sığınak haline geldi. İran'ın, iki ülke topraklarına bölücü unsurların girmesini önlemek için hazırladığı "Simurg" planı da, ağır kış şartları ve İran'daki karışıklıklar sebebiyle uygulanamadı.

Irak 1975 anlaşmasına göre alması gereken toprakların bir an önce kendisine verilmesini istedi. İran bu talepleri görmezden geldi. Sonunda Irak 17 Eylül 1980'de 1975 Cezayir Antlaşması'nı artık tanımadığını ve Körfez'deki adaların Araplara iade edilmesinden başka bir amacının olmadığını ilan etti.

Böylece Irak, 1975 Antlaşması'nı ortadan kaldırmak ve Şatt'ül-Arap'ın tümü üzerinde Irak'ın egemenliğini yeniden tesis etmek, İran'ın devrimci fikirlerinin yayılmasını önlemek, İran'ın Körfez'deki üç adayı boşaltmasını sağlamak, İran'ı bölgede egemen güç olmasına imkân verecek büyük petrol kaynaklarından mahrum etmek ve Kuzistan bölgesindeki Arapları tam otonomiye kavuşturmak amaçlarıyla; 1980 yılı ortalarında İran ordusundaki yüksek rütbeli subayların İran devrim hareketi tarafından tasfiye edilmesi ve rehineler olayıyla da ABD düşmanlığının üzerine çekilmesinden yararlanarak; bu devletin askerî bakımdan güçsüz bir duruma geldiği izleniminden hareketle; İran'ın iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olan bir bölgeden askerlerini çekmeyi reddetmesi üzerine, 22 Eylül 1980'de Irak ordusunun 300 millik bir cephe boyunca İran'a karşı harekete geçmesiyle İran-İrak savaşı başladı.

İran tahmin edilenden büyük bir direniş gösterdi. Eylül ayının sonunda Irak ordusu Abadan ve Hürremşehir'i abluka altına aldı; ancak asıl hedeflerine

ulaşamadı. 1981 Nisan'ında savaş yeniden yoğunlaştı. 1982 Mayıs'ında İranlıların büyük kuvvetlerle yaptıkları saldırılar karşısında, Irak kuvvetleri savaşın başından beri elde ettikleri bütün toprakları terk ederek savaştan önceki sınırlara döndüler. 1983 başlarında İran kuvvetlerinin karşı taarruzlarından da bir netice çıkmadı. Ancak Irak kara savaşlarında zaman zaman kimyasal silah kullandı. Bundan sonra savaş bir “yıpratma savaşı” biçimine dönüştü. Her iki tarafın da petrol kaynaklarında ağır tahribatlar meydana geldi. Savaş, İran'ın 18 Temmuz 1988'de Birleşmiş Milletler'in 598 sayılı kararını kabul etmesiyle son buldu. 8 yıl süren savaş sonunda ne Irak ne de İran amaçlarına ulaşabildi.

İran-Irak savaşı, Arap dünyasındaki bölünmeyi daha da keskinleştirdi. Suudi Arabistan, Ürdün ve Körfez monarşileri Irak'ı desteklediler. Libya ve Suriye ise İran tarafında yer aldı. Savaş boyunca Türkiye ise “aktif tarafsızlık” politikası takip etti. İslam Konferansı ise daha ilk günden itibaren aracılık için harekete geçti ve bir “Aracılık Komitesi” teşkil etti. Bağlantısızlar da arabuluculuk faaliyetlerinde bulundu. Hiçbir savaşta bu kadar çok arabuluculuk yapılmadı.

Irak savaş boyunca Fransa, İtalya, İspanya ve bazı Batılı ülkelere ve Mısır'dan silah yardımı aldı. İran'ın en önemli silah kaynakları ise Libya, Suriye ve Kuzey Kore idi. Çin, Taiwan, Arjantin, Güney Amerika, Pakistan ve İsviçre de İran'a çeşitli yedek parça ve mühimmat sattılar. Irak, kimyasal silahların malzeme ve tekniğini Almanya'dan, Mirage uçaklarını da Fransa'dan aldı. Sovyetler Birliği, Afganistan'ın işgaliyle meşgul olduğundan bu savaşta fazla bir etkinlik gösteremedi. ABD ve AT ülkeleri, İslam radikalizminden korktuklarından, enerji kaynaklarının İran'ın kontrolüne geçmesine engel olmak için Irak'ın başarısını desteklediler. Hatta ABD ve AT ülkeleri Türkiye'ye başvurarak, İran'a karşı uygulanan ambargoya destek istediler.

8 Ekim: *Suriye ile Sovyetler Birliği arasında bir “Dostluk ve İşbirliği” antlaşması imzalandı.*

Camp David anlaşmalarının imzalanmasından sonra İsrail ile Mısır'ın Washington'da barış yapmaları, bütün Arap dünyasında bir Amerikan aleyhtarlığının şiddetlenmesine sebep oldu. Camp David Antlaşmaları ve barışa karşı tepki, Sovyetler tarafından, Ortadoğu'da nüfuzlarını arttırma imkânı

vermesi bakımından memnunlukla karşılandı. Arap devletleri içinde bil-hassa Suriye, Sovyetler’le ilişkilerini genişletti ve 8 Ekim 1980’de bu devletle bir Dostluk ve İşbirliği antlaşması imzaladı. Antlaşmayla taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehdidin ortadan kaldırılması ve barışın yeniden tesis edilmesi amacıyla işbirliği yapmak için derhal birbirleriyle temasa geçmeleri öngörüldü.

20 Ekim: *Türkiye’nin vetosunu geri çekmesi üzerine Yunanistan, NATO’nun askerî kanadına tekrar döndü.*

Yunanistan 1976’da NATO’nun askerî kanadına yeniden dönmek isteyince, Türkiye buna karşı çıkmamakla birlikte, Ege’deki eski komuta-denetim alanları düzenlemesinin yeniden geçerli olamayacağını bildirdi. Bunun üzerine her iki tarafı tatmin edecek bir formül arayan NATO Müttefik Yüksek Komutanı General Rogers bir “Geçici Askerî Teknik Düzenleme” hazırladı. Düzenleme Türkiye tarafından benimsendikten sonra NATO Savunma Planlama Komitesi’ne getirildi. 20 Ekim 1980’de oraya davet edilen Yunan temsilcisi de bunu kabul edince yürürlüğe girdi ve Yunanistan’ın NATO’nun askerî kanadına dönmesi kesinleşti.

Rogers Planı denilen Geçici Düzenlemenin esasları şunlardı: İzmir’deki Kara Kuvvetleri karargâhından Yunanistan ayrıldığına ve geriye dönmeyeceğine göre, bu NATO komutanlığı Napoli üzerinden SHAPE’ye (NATO Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı) bağlı olarak bir Türk orgeneralin komutasında yalnız Türkiye’nin savunmasından sorumlu duruma geliyor; Yunanistan’ın ise NATO emrinde tutacağı kendi kara kuvvetleri için Yunanistan’da yeni bir karargâh kurması gerekiyordu. Hava kuvvetleri için de durum aynı idi. Fakat Yunanistan 8 Aralık 1981’de yaptığı bir açıklama ile Rogers Planı ile kendisini bağlı saymadı. Larissa’da kurulması beklenen NATO Kara Kuvvetleri ve 7. Hava Kuvvetleri Komutanlıkları’nı kurmadı ve bu kuvvetleri ulusal komuta zinciri içinde bıraktı.

1 Ocak: *Yunanistan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na onuncu üye olarak katıldı.*

Yunanistan ile AET arasında 9 Temmuz 1961'de imzalanan Ortaklık/Atina Antlaşması, 21 Nisan 1967'de meydana gelen askerî darbe ile uygulamadan kaldırıldı. 20 Temmuz 1974'te "Albaylar Cuntası" yönetimden düşünce, ülkede demokratik rejime geçiş süreci başladı ve Atina Antlaşması tekrar yürürlüğe konuldu. Bu tarihten bir yıl sonra Yunanistan, antlaşmada öngörülen süreden önce 12 Haziran 1975'te Topluluğa tam üyelik başvurusunu yaptı. Komisyon, Yunanistan'ın üyelik başvurusunu ekonomik gerekçelerle 29 Ocak 1976'da Avis Raporu'yla reddetti. Fakat Komisyon'un teknik açıdan hazırladığı cevap, Konsey'de 9 Şubat 1976'da görüşüldü ve siyasî bir kararla olumlu olarak değiştirildi. Yapılan görüşmeler 28 Mayıs 1979'da Atina'da Yunanistan'ın tam üyeliği ile ilgili Katılma Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Anlaşma 1 Ocak 1981'den itibaren yürürlüğe girdi. Böylece Avrupa Topluluğu güneye doğru genişlemiş oldu.

25-27 Ocak: *Taif'te yapılan İslam Zirvesi'nde İslam ülkeleri arasında İslam Ekonomik ve Ticarî İşbirliği Daimî Komitesi (İSEDAK) kuruldu.*

25-27 Ocak 1981'de Taif'te yapılan İslam Zirvesi'nde Afganistan'ın işgali, İran gelişmeleri ve birçok konu görüşüldü. İslam ülkeleri arasında ekonomik ve ticarî yönden işbirliğini geliştirmek maksadıyla da İslam Ekonomik ve Ticarî İşbirliği Daimî Komitesi (İSEDAK) kuruldu. Ekim 1981'de İstanbul'da kabul edilen eylem planı ile ticaret, sanayi, gıda güvenliği ve tarımsal kalkınma, ulaştırma, haberleşme, enerji, teknik işbirliği ve altyapı, bayındırlık ve ayrıca İslam Kalkınma Bankası bünyesinde oluşturulan orta vadeli dış ticaret finansman mekanizması 1987 yılında uygulamaya geçirildi. Bundan başka İSEDAK'ın gündeminde İslam ülkeleri arasında tercihlili bir ticaret sistemi kurulması projesi ve ihracat kredi sigortası ve yatırımların garantisi mekanizması gibi teknik projeler yer aldı. Bir teknik enformasyon

ağının kurulması ve standartların belirlenmesi konularındaki çalışmalar sürdürüldü. 1984 yılında Kazablanka'da yapılan 4. İslam Zirve Konferansı'nda Türkiye Cumhurbaşkanı başkanlığa seçildi ve İslam Konferansı Teşkilatı'na üye ülkelerin İSEDAK'a da üye oldukları teyit edildi.¹⁰⁹

7 **Haziran:** *İsrail Hava Kuvvetleri, Fransa'nın gönderdiği Osirak reaktörünü barındıran Irak'taki Temmuz 17 nükleer araştırma merkezine saldırdı ve tesisleri tamamen tahrip etti.*

1973 Dünya enerji krizi, alternatif bir enerji kaynağı olarak nükleer güce olan ilgiyi arttırmıştı ve sistemleri üreten ülkeler, uluslararası satış operasyonlarını arttırmaya çalışıyorlardı. Bu sırada Fransa ile kendisine petrol sağlayan ikinci büyük petrol ülkesi olan Irak arasında bunalımın başlarında bir nükleer araştırma merkezi kurma anlaşması imzalandı. Anlaşmayla Fransa Irak'a 700 mega watt gücünde ticarî bir nükleer reaktör satacaktı.

Irak, nükleer araştırma merkezinin temel amacının Bağdat'a enerji sağlamakla sınırlı olduğunu ve barışçı maksatlarla kullanılacağını sürekli vurguluyordu. İsrail ise bu kuruluşun kendisine karşı nükleer bomba üretiminde kullanılacağından endişe ediyordu. Fransa, Pierrelatte'deki askerî geliştirme fabrikasında yapılan % 93 zenginleştirilmiş uranyumu, bu iki reaktöre vermek için bir anlaşma yaptı. Bu çerçevede Fransa Irak'a 4 partiden oluşan yakıtı, yani 150 poundluk zenginleştirilmiş uranyum -ki bu da 4 nükleer bomba yapmak için yeterliydi- satacaktı. Fransızların Irak'a zenginleştirilmiş uranyum yerine, nükleer enerji üretmekle beraber, bomba yapımında kullanılmayan daha az güçlü bir yakıt olan "karamel" verilmesi teklifinde bulunmasına rağmen Irak buna şiddetle karşı çıktı.

ABD Başkanı Jimmy Carter, tüm dış politika çabalarını bu konuda kullanıp, ABD diplomatlarını da aktif olarak Fransa ve Irak'ı bu projeden vazgeçmeleri

¹⁰⁹ Türkiye, Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali üzerine Taif Zirvesi'ne -daha önceleri dışişleri bakanları seviyesinde katılmasının aksine- ilk defa başbakan seviyesinde katıldı. Türkiye'nin İslam zirvelerine sadece dışişleri bakanları seviyesinde katılmasının sebebi, kamuoyundan ve muhalefetten gelen bazı tepkilerdi. Bu tepkilerde, Türkiye Cumhuriyeti anayasasının laiklik ilkesini kabul etmesi sebebiyle, Türkiye'nin dinî mahiyetteki toplantılara katılamayacağı ileri sürüldü. 1980 yılı sonundan itibaren Türkiye'nin Arap dünyası ve Ortadoğu ile ilişkileri yeni bir hız ve gelişme kaydetmeye başlayınca, Türkiye Taif'te yapılan İslam zirvesine ilk defa başbakan seviyesinde Başbakan Bülent Ulusu ile katıldı.

için lobi faaliyetlerine sokarak projeye muhalefet etti. Irak lideri Saddam Hüseyin ise Haziran 1980’de “Geçmiş yıllarda Avrupa’daki Siyonist çevreler Araplar için sadece çölde deveye binmeyi iyi bilen gerici ve uygarlaşmamış halklar derdi. Eh, şimdi bakın aynı çevreler gözlerini kırpmadan Irak’ın atom bombası üretebileceği noktaya geldiğini söylüyorlar” dedi.

İsrail, kendisi için büyük tehlike arz ettiğini düşündüğü Irak nükleer tesisleri ile ilgili bütün bilgileri uzun süren MOSSAD (İsrail İstihbarat Servisi) araştırmaları sonucunda elde etti. Ardından Amerikan yapımı F-15 ve F-16 İsrail bombardıman uçakları 7 Haziran 1981’de yaptığı ani bir saldırıyla, Bağdat’ın hemen dışında bulunan Tuvaytha’daki Irak nükleer kompleksi Temmuz 17 (ya da Osirak)’yi bombaladı ve tesisleri tamamen tahrip etti.

İsrail’in nükleer silah geliştirme konusundaki görüşü, topraklarının yeterli derinlikten yoksun olması nedeniyle klasik silahlarla yapılacak bir saldırı karşısında, kısa bir sürede cevap zorunluluğu ve İsrail’in nüfus olarak komşularına göre dezavantajlı olmasına dayanmaktadır. Gerçekten İsrail hiçbir zaman nükleer silaha sahip olduğunu açıklamadı. 1981’de Irak’ın Fransa’dan anahtar teslimi aldığı plütonyum Osirak reaktörünü bombaladığında Menahem Begin tarafından açıklanan ve “Begin Doktrini” olarak adlandırılan konseptte göre; İsrail bölgedeki rakiplerinin her türlü nükleer silah edinme girişimini engelleyeceğini açıkladı.¹¹⁰

6 Ekim: *Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, Ekim 1973 İsrail-Arap Savaşı anısına düzenlenen askerî geçit töreni sırasında öldürüldü.*

Nasır’ın 28 Eylül 1970’te ölümüyle Başkan Yardımcısı Enver Sedat, kabine ve parti tarafından geçici başkanlığa getirilmiş ve bir süre sonra da referandumla bu görevde kalmıştı. Bu dönemde iç ve dış politikada birtakım değişiklikler oldu. Yeni başkan, bütün Arapları ortak paydalarda toplamak istiyordu. Ancak Mısır, 1952’den bu yana geleneksel sayılması gereken bazı

¹¹⁰ Yıllar sonra (Aralık 2003) İsrail Savunma Bakanı Şaul Mofaz, Begin Doktrini’nin halen geçerli olduğunu gösteren bir açıklamada bulundu. İsrail Savunma Bakanı Şaul Mofaz, gerekli görmeleri halinde İran’ın nükleer tesislerini vurabileceklerini söyledi. İsrail’de yayınlanan Haaretz gazetesi Şaul Mofaz’ın İsrail radyosuna yaptığı açıklamada; “Gerekli görürsek İran’ın nükleer tesislerini vururuz” dediğini açıkladı. Gerçek Hayat, 22 Aralık 2003, Yıl 3 sayı 2003-51, s.5

temel tercihlerini terk etmedi. 1967 İsrail saldırısının sonuçlarını silme hedefi, Mısır'ın ana meşgalesi oldu.

Enver Sedat, Temmuz 1972'de Sovyet uzmanlarını sınır dışı ederek bu ülkeyle ilişkilerini kesti ve ABD ile yakınlaştı. 1978'de Camp David'de İsrail ile yaptığı barış antlaşmasının ardından İsrail Başbakanı Begin ile beraber Nobel Barış Ödülü'nü aldı, fakat barış antlaşmasından dolayı bütün Arap dünyasının tepkisiyle karşılaştı ve Arap davasına ihanet ettiği ileri sürüldü. Arap Birliği ülkeleri Mısır'a karşı cephe aldılar. Mısır'da "İslamcı" kesim Sedat'a karşı gösteriler düzenledi. Bu kesimlere ve bütün muhalefete karşı sert tutum sergileyen Sedat, Ekim 1973 savaşının yıldönümü dolayısıyla yapılan askerî geçit sırasında 6 Ekim 1981'de Mısır ordusunda subay olan Halid İslambuli tarafından öldürüldü.

14 Aralık: *İsrail, işgali altında bulundurduğu Golan tepelerini ilhak ettiğini açıkladı.*

26 Mart 1979'da imzalanan Mısır-İsrail barışından sonra iki ülke arasında başlayan yumuşak yaklaşım uzun süre devam etmedi. Filistin'in özerkliği anlamına gelen Gazze ve Batı Şeria'nın özerkliği konusunda iki tarafın tutumlarındaki uzlaşmaz tavır, İsrail'in Filistin'in bağımsızlığı anlamına gelecek her türlü yaklaşıma şiddetle karşı çıkması ve bunun için, işgali altında bulundurduğu Filistin topraklarında yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurması, ardından İsrail Parlamentosu'nun 30 Temmuz 1980'de Kudüs'ü ilhakı ve başkent ilan etmesi, Mısır ile İsrail ilişkilerinin yeniden bozulmasına ve yapılan görüşmelerin kesilmesine sebep olmuştu.

1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail'in işgal ettiği Golan Tepeleri, İsrail için oldukça stratejik bir noktaydı ve aynı zamanda su kaynağıydı. Bu sebeple İsrail bu tarihten sonra Golan Tepeleri'ni işgali altında tutmaya devam ediyordu. Kudüs'ün İsrail tarafından ilhak ile başkent ilan edilmesinden yaklaşık bir yıl sonra ve 1979 Camp David barışının mimarı Enver Sedat'ın öldürülmesinden iki ay kadar sonra 14 Aralık 1981'de İsrail, işgali altında bulundurduğu Golan Tepeleri'ni ilhak ettiğini açıkladı.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, kabul ettiği 497 sayılı kararı ile İsrail'in Golan Tepeleri'ni ilhak kararını geçersiz saydı. Ancak bu İsrail'i yolundan geri döndüremedi.

Bundan sonra İsrail ile Suriye'yi anlaştırmak bir türlü mümkün olmadı. Bu konuda özellikle Amerika büyük çaba sarf etti. Suriye, İsrail'in Golan Tepeleri'nden tümten çekilmesine karşılık tam barış teklif ederken, İsrail güvenlik endişesiyle, ya kısmen çekilmeden veya güvenlik tedbirlerinden söz etti. Ancak Suriye Golan Tepeleri'nin kontrolü konusunda herhangi bir sınırlamayı kabul etmedi.

2 Şubat: Suriye’de Baas rejiminin başlattığı “Sünni” Müslümanlara yönelik “temizlik” harekâtı sonucunda Hama’da “Müslüman Kardeşler” örgütünün öncülüğünde bir ayaklanma çıktı; on binlerce kişi öldürüldü.

Suriye’de 1963’te iktidarı ele geçirmesinden sonra azınlık durumunda bulunan Alevi (Nusayri) Baasçılar’ın hâkim konuma gelmeleri karşısında “Sünni” Müslüman muhalif gruplar, Suriye rejiminin baskıcı karakterine karşı kin duymaya başladılar. Bunun sonucu olarak bu gruplar, 1976 yılından sonra Suriye Baas Partisi liderlerine karşı bir dizi siyasî suikast ve saldırılara giriştiler. Bunlardan en önemlisi 16 Haziran 1979’da Halep Topçu Okulu’ndaki öğrencilere karşı girişilen katliamdır. Halep katliamının hemen ardından, olayların sorumlusu olarak görülen Müslüman Kardeşler örgütünü yok etmek için ülke çapında operasyonlar başlatıldı. İlk olarak hapiste bulunan 15 örgüt üyesi idam edildi. Suikastların devam etmesi üzerine Lazkiye’de Aleviler ile Sünniler arasında çatışmalar çıktı. Ancak rejimin başlattığı Müslüman Kardeşler’in kökünü kazımayı amaçlayan operasyon ve propaganda savaşı öyle acımasız ve sert bulundu ki, dinine bağlı halkın büyük bölümünün desteğini kazanmak bir yana, karşı cephe almalarına neden oldu. Ülke çapında, muhafazakâr ve dindar kesimlerin de destek verdiği Sünnilerle Aleviler arasında 1980’lerin başında çeşitli olaylar meydana geldi.

Devlet Başkanı Hafız Esad’ın, 26 Haziran 1980’de Müslüman Kardeşler’in Şam’da düzenlediği suikasttan kılıpayı kurtulması üzerine Alevi cemaati büyük bir nefret dalgasıyla sarsıldı; Esad’ın kardeşi Rıfat intikam yemini etti. Palmira’da bulunan Müslüman Kardeşler’e mensup 550 tutuklu, hücrelerinde katliama tabi tutuldu. Bunun üzerine 1980’lerin sonunda Müslüman Kardeşler başta olmak üzere, çeşitli Sünni muhalif gruplar “Suriye İslam Cephesi” adı altında birleştiler ve “Suriye İslam Devrimi ve Programı” başlığını taşıyan bir bildiri yayınladılar. Bildiride Alevilere özel bir çağrıda bulunularak, “çok geç olmadan akıllarını başlarına toplamaları” isteniyordu.

Aynı zamanda Suriye yönetimi açısından artık “geri dönülmez bir noktaya gelindiği” ve rejim devrilmeden ateşkes olmayacağı söyleniyordu.

Müslüman Kardeşler ile Alevilerin egemenliğindeki Baas rejimi arasındaki süren mezhep çatışması; Sünnilerin kalesi durumunda bulunan ve Müslüman Kardeşler’in geniş çapta örgütlü olduğu Hama şehrine de sıçradı. Suriye rejimi, şehri karış karış temizlemeyi planlıyordu. 2 Şubat 1982’de şehir kordona alındı, topluca tutuklamalar yapıldı ve kasıtlı olarak yüzlerce insan öldürüldü. En seçkin Alevi birliklerinin kullanıldığı saldırılara, Hama halkının karşı koyması üzerine başlayan olaylar silahlı bir ayaklanmaya dönüştü. Camiler, çarşılar, sokaklar ve nüfusun yoğun olarak bulunduğu bölgeler ağır bombardımana tabi tutuldu ve yerle bir edildi. Şubat ayı boyunca devam eden olaylarda 25.000 ila 30.000 arasında insan katledildi ve kent adeta haritadan silindi.

Hama’daki nihaî çatışma ile rejim muhalifi Müslüman Kardeşler’in en önemli üssü yok edildi ve Sünni muhalefet ağır bir darbe yedi. Ancak geleceğe dönük nefret ve intikam duygularının tohumu da atılmış oldu.

Nisan: *Arjantin’in Falkland Adaları’nı işgal etmesiyle başlayan kriz, İngiliz-Arjantin savaşına dönüştü.*

2 Nisan 1982 tarihinde Falkland Adaları’nın Arjantin tarafından işgali, İngiliz halkı ile tüm dünyada beklenmedik bir olay gibi görünmüştü de adaların statüsü, İngiltere ile Arjantin arasında uzun zamandan beri anlaşmazlık konusuydu. Arjantinlilerin çoğunluğuna göre, Malvinas olarak bildikleri adalar Arjantin’in bir parçasıydı. Uzun süren müzakerelerden sonra, İngiltere bu iddiayı neredeyse kabul edecek gibiydi. Bir görüşe göre İngiltere, tıpkı Hong Kong’da olduğu gibi, adalar üzerindeki egemenliğini Arjantin’e devretmeli, ancak yönetimi belirli bir anlaşmaya uygun olarak sürdürmeliydi. Ancak İngiltere, adalarda yaşayan İngiliz asıllıların isteklerine aykırı olan böyle bir düzenlemeye gidememektedir.

1982 başlarındaki müzakereler herhangi bir sonuca varamayınca Arjantin, Falkland ve Güney Georgia adalarını işgal etti. Arjantin askerî cuntasının, halkın dikkatlerini iç huzursuzluk ve kötü ekonomik durumdan dışarıya çekmeye çalıştığı iddia edilmekteydi. İngiltere’nin tepkisi çok sert oldu ve Güney Atlantik’e hemen bir özel görev kuvveti gönderdi. Bu arada İngiltere, gerek Birleşmiş Milletler’de ve gerekse Avrupa Ekonomik Topluluğu’nda

büyük diplomatik destek sağladı ve Arjantin'e ekonomik zorlama tedbirleri uygulanmaya başlandı. Önceleri anlaşmazlıkta tarafsız kalan ve iki ülke arasında arabuluculuk yapmaya çalışan ABD, Dışişleri Bakanı Alexander Haig'in diplomatik başarısızlığından sonra, Arjantin saldırısını şiddetle eleştirdi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin barış çabaları da bir sonuç vermedi.

Diplomatik çabalar sürdürülürken İngiliz görev birliği Güney Atlantik'e doğru yol alıyordu. İngiltere için asıl sorun, Arjantin'e çok yakın ve İngiltere'ye çok uzak olan adalar üzerinde hava hâkimiyetine sahip olamamasıydı. Ancak başlangıçtaki başarılarına rağmen Arjantin hava kuvvetleri, İngiltere'nin deniz harekâtını engelleyemedi. Arjantin deniz gücü ise, üstün İngiliz donanmasına karşı bir şey yapamadı. 25-26 Nisan 1982 tarihinde İngiliz birlikleri Güney Georgia Adası'nı ellerine geçirdiler. 14 Haziran'da da Falkland Adaları'nın başkenti olan Stanley'deki Arjantin komutanı teslim oldu.

Teslimden hemen sonra Arjantin Devlet Başkanı Galtieri çekilmeye zorlandı. Ancak işgali başlatan Galtieri'nin ayrılmasından sonra İngiltere, Falkland Adaları'ndan çekilme niyetinde olmadığını gösterdi ve iki ülke arasındaki sorun kesin bir çözüme kavuşamadı.

30 Mayıs: *İspanya NATO'nun 16. üyesi olarak İttifak'a katıldı.*

11 Aralık 1981'de yapılan Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar toplantısında İspanya'nın Kuzey Atlantik İttifakı'na katılma protokolü imzalandı. Protokol, üye ülkelerin yasalarında öngörülen usuller uyarınca onaylandı ve İspanya 30 Mayıs 1982'de NATO'nun 16. üyesi oldu.

İspanya 1982'de NATO'ya 16. üye olarak girmeden bu konuda yapılan halkoylaması sonuçları doğrultusunda "ülkede nükleer silah bulundurmamak, NATO'nun askerî kanadına girmemek ve İspanya'daki ABD kuvvetlerini azaltmak" kararı alarak Fransa gibi askerî kanadın dışında kaldı; ancak Fransa'ninkinden daha sıkı bilgi alışverişi ve danışma yanlısı oldu.

6 Haziran: *İsrail birlikleri Güney Lübnan'ı işgal ederek Beyrut'a girdiler. İşgalden sonra yüzlerce sivil Filistinli Sabra ve Şatila mülteci kamplarında katledildi.*

Lübnan'da başlayan iç savaşta 1976 yılı içinde Suriye'nin 30.000 kişilik bir kuvvetini Lübnan'a sokması ve Filistinli gerillalar ile Filistin Kurtuluş

Örgütü'ne destek sağlamaları sonucu Güney Lübnan Filistinlilerin kontrolüne girdi. Bundan sonra Filistinli gerillalar, Suriye kuvvetlerinin himayesinde İsrail'e karşı saldırılarını iyice arttırdılar. Filistinlilerin saldırılarına İsrail misilleme ile karşılık verdi. Bu mücadele sadece gerillalar ile İsrail arasında değil, zaman zaman da hava muharebeleri şeklinde İsrail ile Suriye arasında ve Lübnan hava sahasında cereyan etti.

Filistinli gerillalar ile İsrail arasında mücadele altı yıl sürdükten sonra, Londra büyükelçisinin 3 Haziran 1982'de bir saldırı sonucu yaralanması bahane edilerek 4-5 Haziran'da Beyrut'a İsrail uçakları tarafından düzenlenen saldırılarda 800 kişi öldü. 6 Haziran 1982'den itibaren, Lübnan'daki Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) mevzilerini ortadan kaldırmak için İsrail hava, kara ve deniz kuvvetleri eşgüdümlü bir harekât başlattılar ve 90.000 kişilik bir kuvvetle Lübnan'ın güneyini üç koldan işgale başladılar. Bekaa vadisinde bu işgal kuvvetleriyle Suriye birlikleri arasında çatışmalar çıktı ve İsrail birlikleri Beyrut'un kenar mahallelerini işgal ettiler. Hristiyan Falanjistler de İsrail güçlerine yardım ettiler.

İsrail'in Beyrut'u kuşatması ve bombalaması, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Beyrut'tan çıkmaya zorlamak içindi. FKÖ direndi, fakat Beyrut'ta tutunamayacağını anlayan Yaser Arafat, 27 Haziran'da bütün gerillaları ile Beyrut'tan ayrılmayı kabul etti. Beyrut'un boşaltılması 21 Ağustos'ta başladı ve 1 Eylül'de tamamlandı. Sayısı 12.000 kadar olan gerillaların yarısı Suriye'ye, diğerleri de Arap ülkelerine gittiler. Arafat da karargahını Tunus'a nakletti. Bu tarihten sonra FKÖ içindeki çeşitli direniş örgütleriyle Arafat arasında, İsrail'e karşı verilen mücadelenin biçimi konusunda anlaşmazlıklar, hatta çatışmalar çıktı.

İsrail'in Lübnan'ı işgali, hem dünyada, hem de kendi kamuoyunda tepki ile karşılandı; savaş aleyhine gösteriler yapıldı. Bu sebeple ABD, Lübnan'dan bir an önce çıkması için İsrail'e baskı yapmaya başladı. Fakat İsrail güvenlik garantisi isteyince, yani FKÖ'nün tekrar Beyrut'a dönmesini önlemek için; 800 Amerikan askeri, 800 Fransız askeri ve 400 İtalyan askerinden meydana gelen Çok Uluslu Kuvvet teşkil edildi ve bu kuvvetler 21 Ağustos'tan itibaren Beyrut'a gelmeye başladı.

Çok Uluslu Kuvvet'in gelmesiyle İsrail'in Beyrut'tan çekilmesi gerekiyordu; ancak böyle olmadı. 14 Eylül 1982'de Lübnan Devlet Başkanı Beşir Cemayel'in göreve geldikten 22 gün sonra Beyrut'ta düzenlenen bombalı

bir saldırı sonucu 19 kişiyle birlikte ölmesi üzerine İsrail kuvvetleri, Müslümanların çoğunlukta olduğu Batı Beyrut'un tamamını kontrol altına aldı. İki gün sonra da Filistinli mültecilerin kaldığı Beyrut yakınlarındaki Sabra ve Şatila kampları, burada ikamet edenlerin herhangi bir yere kaçmalarını önleyecek şekilde kuşatıldı. İsrail Savunma Bakanı Sharon'un bilgisi dahilinde hareket eden Lübnan Falanjist kuvvetleri, İsrail askerlerinin gözetimi altında 16-17 Eylül 1982 gecesi Sabra ve Şatila mülteci kamplarına baskın yapıp, kadınlar ve çocuklar dahil 1.900-3.000¹¹¹ kişiyi katlettiler. Bu olay bütün dünyada geniş yankılar uyandırdı. İsrail'de yer yerinden oynadı. Bunun üzerine "Sabra ve Şatila Kasabı" denen Savunma Bakanı Sharon görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

İsrail'in Lübnan işgali, 1985 Ocak ayına kadar sürdü. İşgalin malî yükü, ABD'nin baskısı ve Şii Emel örgütünün sabotaj ve saldırıları sonucu, İsrail Lübnan'dan çekildi.

¹¹¹ Lübnan Hükümeti, kendilerinin 762 ceset ortaya çıkardığını ve 1.200 cesedinse yakınları tarafından gömüldüğünü ileri sürdü. Amnon Kapeliouk özenle hazırladığı incelemeğinde, 3.000-3.500 kişinin öldürüldüğünü tahmin etmektedir. Sabra and Shatila: Inquiry into a Massacre (Arap-Amerikan Üniversitesi Mezunları Derneği, 1984) s.30 (Terörizm Efsanesi: s.54)

23 Mart: ABD Başkanı Reagan, Sovyetler'in uzun menzilli füzelerini uzaydan atacağı füzelerle etkisiz hale getirmeyi amaçlayan "Stratejik Savunma Girişimi" (SDI) ya da "Yıldız Savaşları" programını ortaya attı.

Sovyetler Birliği ile ABD arasında uzun zamandan beri devam eden silahlanma yarışında iki taraf da birbirlerinin topraklarını rahatlıkla vurabilecekleri uzun menzilli füzelere sahip olmuşlardı. Bu rekabet zamanla Sovyet ekonomisinin kaldıramayacağı bir duruma geldi. ABD ise Sovyetler'in uzun menzilli stratejik füzelerini uzaydan atacağı füzelerle etkisiz hale getirecek bazı çalışmalar yapmaya başladı. Bu çalışmalarla ilgili olarak ABD Başkanı Ronald Reagan 23 Mart 1983'te Stratejik Savunma Girişimi (Strategic Defence Initiatives-SDI) ya da Yıldız Savaşları (Stars War) programını ortaya attı.

Sovyetler Birliği'nin kıtalararası balistik füzelerinin uçuşlarını çeşitli aşamalarda yok etmeye yönelik olan SDI, üzerinde çalışılması ve geliştirilmesi öngörülen sistemleri gerektiriyordu. Sistemin esası, uzaya ve yeryüzüne konuşlandırılmış lazer savaş istasyonlarının yok edici ışınlarının, çeşitli yöntemlerle hareketli Sovyet hedeflerine yöneltilmesine dayanıyordu. Sistemin bir başka önemli ögesi ise, havadan ve yerden fırlatılan füzelere nükleer olmayan öldürücü mekanizmalar ekleyerek, ABD'ye ait kıtalararası balistik füze siloları gibi ana hedefler çevresinde yoğunlaştırılmış bir geri savunma kademesinin oluşturulmasıydı. Ayrıca Sovyet saldırılarını ortaya çıkarmak için yeryüzüne, gökyüzüne ve uzaya yerleştirilecek alıcılarda radar, optik araçlar ve kızılötesi ışın gibi tehdit algılayıcı sistemler kullanılması da öngörüliyordu.

ABD Kongresi 1980'lerin ortalarında konuyla ilgili çalışmalar için gerekli fonu onayladı. Ama program, doğuracağı askerî ve siyasal sonuçlar ve teknik uygulanabilirlik açısından silah uzmanları ve devlet görevlileri arasında tartışmalara yol açtı. SDI'yi savunanlar etkili bir savunma sisteminin olası bir Sovyet saldırısını caydıracağını öne sürüyorlardı. Programa

yöneltiren eleştiriler ise, bu sistemin ABD'yi tümüyle bir nükleer saldırıdan koruyamayacağı, programın her iki süper gücü hem savunma, hem saldırı alanında çok pahalı bir yarışmaya sürükleyeceği, programın iki süper gücü de birden fazla anti-balistik füze üssünü yasaklayan 1972 tarihli Anti-balistik Füze Antlaşması'na ait 1974 Protokolü'nü tehlikeye düşüreceği ve genelde silahların sınırlandırılmasına yönelik anlaşmaların gerçekleşme olasılığını zayıflatacağı yönündeydi.

Maliyeti oldukça yüksek olan bu projeyi ABD ekonomisi kaldıracabilecek durumdaydı. Ancak Sovyet ekonomisi bu projeyi etkisiz kılacak bir sistemi, ne teknik ve ne de malî bakımdan gerçekleştirme imkânından yoksundu. Bu yüzden Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin bu konudaki handikapını daha baştan görmüştü. Bundan dolayı 1985 yılından itibaren Gorbaçov, ABD ile ilişkilerinde bu uzay yarışını sona erdirmek, Amerika ile bir uzlaşmaya vararak, Amerika'yı bu programdan vazgeçirmek için yoğun çaba harcadı. Özellikle Reagan ile Gorbaçov arasında gerçekleşen Kasım 1985'te Cenevre ve Ekim 1986'daki Reykjavik zirvelerinde konu Sovyet lideri tarafından gündeme getirildi, ancak bir sonuç elde edilemedi.

25 Ekim: *ABD ordusu, askerî bir harekâtla Karayipler'de bulunan Grenada'daki marksist hükümeti devirdi.*

Grenada, yaklaşık 200 yıllık sömürge döneminden sonra Mart 1967'de Birleşik Krallık'a bağlı özerk bir devlet oldu. Ağustos 1967'de yapılan seçimlerde sendikacı Eric M. Gairy önderliğindeki Grenada Birleşik İşçi Cephesi (GULP), Grenada Ulusal Partisi (GNP) karşısında çoğunluğu sağlayarak iktidara geldi. Şubat 1974'te Grenada Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını ilan etti. Bu arada Eric Gairy yönetimine karşı toplumsal ve siyasî muhalefet giderek arttı. GULP, 1976 seçimlerinde, muhalefetteki Yeni JEWEL (*Joint Endeavor for Welfare, Education, and Liberation - Refah, Eğitim ve Özgürlük İçin Ortak Çaba*) Hareketi (NJM-New Jewel Movement) koalisyonu karşısında parlamentodaki çoğunluğunu yitirdi. 1979'da Gairy yurtdışındayken NJM kansız bir darbeyle iktidarı ele geçirdi ve Maurice Bishop, yeni kurulan Devrimci Halk Hükümeti'nin (PRG) başına geçti.

Sosyalist eğilimli olduğu için Batılı devletlerin karşı çıktığı hükümet, Gairy'nin ardından ekonomiyi büyük ölçüde düzeltti. Buna karşı anayasayı

yürürlükten kaldırarak ve diğer siyasî partileri yasaklayarak bir tek parti rejimi kurdu. Dış politikada Küba ve diğer komünist ülkelere yakınlaştı. Bishop yönetimi, yeni uluslararası havaalanının inşaatı için Kanada ve Meksika gibi sosyalist olmayan ülkelere yardım alsa da Mart 1983'te ABD başkanı Ronald Reagan yeni inşa edilen havaalanı pisti ve yakıt depolarının ticarî uçuşlar için haddinden fazla büyük inşa edildiğini, Bishop'un asıl niyetinin aday bir Sovyet-Küba hava üssüne çevirmek olduğunu ve bunun ABD için büyük bir tehdit oluşturduğunu iddia etti.

13 Ekim 1983'te başbakan yardımcısı Bernard Coard bir darbeyle başbakan Maurice Bishop'u iktidardan uzaklaştırdı. Hudson Austin yönetimindeki ordu ülkenin kontrolünü ele geçirdi ve bir askerî konsey oluşturuldu. Birleşik Krallık valisi ev hapsine alındı ve sokağa çıkma yasağı ilan edildi.

Grenada'daki hükümet darbesi, 1981'den beri Grenada'daki sosyalist yönetimi devirme planları yapan Reagan yönetimi için bu yönde bir fırsat oluşturdu. ABD, zaten kendi kontrolü altında bulunan Doğu Karayip Devletleri Organizasyonu (OECS)'dan Grenada'ya müdahale yönünde bir karar çıkarttırdı. Sağcı ve ABD yanlısı hükümetlerin işbaşında olduğu Jamaika ve Barbados harekât sırasında ABD'ye yardım edeceklerini açıkladılar. 25 Ekim 1983 sabahı ABD'li paraşütçüler adaya indirilmeye başladı. Operasyon boyunca toplam 7.000 ABD ve 300 OECS askerî adaya ulaştı. Yaklaşık 1.500 kişilik Grenadalı ve 700 Kübalı (çoğunlukla inşaat işçisi) asker işgal kuvvetlerine karşı koydu. Güçlü direniş karşısında 2 tabur asker daha adaya çıkarıldı. Ancak güçlü direnişe karşı ABD'nin etkili hava gücü ve deniz gücü işgal kuvvetlerine büyük üstünlük kazandırdı.

Çatışmalar sırasında askerî kayıplarının 100 dolayında olduğu ve çoğunluğu solcu ve komünistlerle onların aileleri olmak üzere en az 600 Grenadalı sivilin ABD kuvvetleri tarafından öldürüldüğü iddia edildi.

Birleşmiş Milletler 38/7 kararıyla Grenada'nın işgalini kınadı. İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olan Grenada'ya düzenlenen ABD müdahalesi Birleşik Krallık, Trinidad, Tobago ve Kanada'nın da tepkisini çekti. Müdahaleden sonra genel vali Paul Scoon yeniden göreve geldi. 1984'te yapılan seçimleri Herbert A. Blaize önderliğindeki Yeni Ulusal Parti (NNP) kazandı. 1985 ortalarına kadar ABD kuvvetleri adada kaldı.

15 Kasım: *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’nin kurulduğunu ilan eden “Bağımsızlık Bildirisi” Rauf Denktaş tarafından okunarak dünyaya duyuruldu.*

Makarios’un ölümünden sonra yerine geçen Spiros Kiprianou, Türk tarafını tanımadığını ve görüşmeyeceğini beyan etti. Fakat daha sonra dıştan gelen baskılar neticesinde 19 Mayıs 1979 tarihinde Denktaş’la toplantıya katıldı ve bu toplantı sonunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nce 10 maddelik mutabakat metni açıklandı. Burada verilen en önemli karar toplumlararası görüşmelere 15 Haziran 1979’da Lefkoşe’de devam edilmesi idi. Bu görüşmeler Rumların ENOSIS’e açık bir tutum içerisine girmeleri yüzünden çıkmaza girdi.

9 Ağustos 1980’de taraflar, uzun süren çabalardan sonra; a) Maraş’ın belirli esaslar dahilinde iskana açılması, b) anayasa meselesi, c) toprak meselesi ve d) pratik önlemler gündemi üzerinde mutabık kaldılar ve gündem metnini imzaladılar. Fakat Kiprianou, imzalamış olduğu bu gündemi açıklandığı gün kabul etmediğini açıkladı. Her şeye rağmen Türk tarafı görüşmede ısrar etti ve 5 Ağustos 1981’de yapılan toplantıda iyi niyetli ve kapsamlı olarak hazırladığı önlemler paketini Rum tarafına ve Birleşmiş Milletler’e sundu. Bu pakette; a) Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)’nin sınırlarını gösteren bir harita, b) Maraş’la ilgili harita, c) anayasa taslağı, d) güvenlik konuları ve e) garantiler yer alıyordu. Bu öneriler Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin özel temsilcisi tarafından olumlu bulundu. Rum tarafı ise Türk önerilerini görüşmeye bile gerek duymadan kabul etmeyeceğini açıkladı. Bundan sonra Rumlar, nüfus mübadelesi anlaşmasını tanımadıklarını açıklayarak bütün Rum göçmenlerin evlerine dönmesi gerektiği tezini savunmaya başladılar. Taktikleri ise anlaşma isteyen taraf görünüp KTFD ve dolayısıyla Kıbrıs Türk Halkı’nı ekonomik abluka altında tutmak ve Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınmanın avantajlarını kullanarak Türkleri dünyadan tecrit etmektir. Bu tutumlarıyla -zaman hep Rumlardan yana çalıştığından- anlaşmazlığı uzatmak suretiyle zaman kazanma yolunu seçmiş oluyorlardı.

13 Mayıs 1983 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda, yine Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınmanın avantajını kullanarak Türklerin aleyhine bir karar çıkarttılar. Türk tarafı bu kararı kabul etmedi ve KTFD Meclisi, 17 Haziran 1983 tarihinde self-determinasyon hakkının bağımsızlık yönünde

kullanılmasına imkân sağlayan bir karar aldı. Daha sonra Rum tarafının Türklerin görüşme çağrılarını kabul etmemesi ve resmî Kıbrıs Cumhuriyeti sıfatını kullanmakta ısrar etmesi üzerine KTFD Meclisi, 15 Kasım 1983 tarihinde yaptığı toplantıda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin kurulmasını oybirliği ile karara bağladı. KKTC'nin Bağımsızlık Bildirisi aynı gün Rauf Denktaş tarafından Saray otelinin balkonundan okunarak bütün dünyaya duyuruldu.

KKTC'nin ilanından sonra Yunanistan ve Rum tarafı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurular. Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın ayrıntılı açıklamalarına rağmen Güvenlik Konseyi 541 Sayılı karar ile KKTC'nin ilanını hukuken geçersiz saydı. Türkiye ve KKTC, bu kararı tanımadığını açıkladı.

31 Aralık: Güneydoğu Asya ülkelerinden Brunei bağımsızlığına kavuştu.

15. yüzyılda İslam'la tanışan Brunei, Hint ve Çin ticareti için önemli bir liman konumunda bulunuyordu. 16. yüzyılda Filipinlere gelen İspanyolların saldırılarına uğrayan Brunei, 17. yüzyıl başlarında Hollandalıların akınlarına uğradılar ve Hollandalılar Brunei'nin güneyinde koloniler kurmaya başladılar. Doğu Hint Adaları'nın Hollanda sömürgesi olmasının ardından İngilizler de Brunei'ye göz dikmeye başladılar. İngilizlerin bölgedeki gücü ve varlığı arttıkça Hollanda etkisi zayıflamaya başladı ve 1888'de Brunei tamamen İngilizlerin himayesine girdi. 1941'de ise Japonya'nın işgal ettiği Brunei, Avustralya birliklerinin bölgeyi geri almasının ardından İngilizlere devredildi.

Bruneililer kendi topraklarında söz sahibi olmak ve ülkelere kendileri yön vermek istediklerinden parti kurma girişiminde bulundular. Kurulan Brunei Halk Partisi tarafından başlatılan ayaklanma İngilizler tarafından bastırıldı. 1965'te göstermelik bir seçim yapılsa da İngiliz himayesi devam etti. Uzun süren mücadelelerin sonucunda 1979'da İngiltere ile bir anlaşmaya varıldı.

31 Aralık 1983'te bağımsızlığa kavuşan Brunei, 1 Ocak 1984'te bağımsızlığını ilan etti. 1985'te Sultan Hasan el Bolkiah, Brunei Ulusal Demokrasi Partisi'ni kurarak kendini başbakan atadı.

7 Ocak 1984'te Brunei Güneydoğu Asya Ulusları Birliği ASEAN'ın altıncı üyesi oldu.

10 Ocak: ABD Kongresi, 1867'den beri Vatikan ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını yasaklayan hükmü kaldırarak Vatikan ile resmî ilişki kurdu.

Vatikan ilk defa, 16'ncı yüzyılın sonunda bir Cizvit papazı olan John Carroll'u Amerika'da ilk Katolik piskopos olarak görevlendirdi. Ancak ABD, 1984 yılına kadar Vatikan'la resmî diplomatik ilişki kurmaktan kaçındı. ABD'nin Vatikan nezdinde büyükelçi düzeyinde temsil edilmeme tavrının altında bir yandan, Vatikan'ın ülkesindeki Hristiyan cemaatler üzerinde siyasî nüfuz ve etki sağlamasını önlemek düşüncesi (ki Amerikan nüfusunun yüzde 25'i Katolik'tir), diğer yandan da küresel bir güç olarak rakip yaratmama politikası etkili olmuştu. ABD Kongresi, 1867'den beri Vatikan ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını yasaklayan hükmü 10 Ocak 1984'te kaldırmasıyla Vatikan ile resmî ilişki kuruldu. İlk Amerika Büyükelçisi William A. Wilson 1984'de güven mektubunu Papa II. Paolo'ya sunarak resmî diplomatik ilişkileri başlattı.

30 Aralık 1993'ten sonra Vatikan ile İsrail arasında da resmî ilişkileri kuruldu.

6 Haziran: Hindistan kuvvetleri Amritsar'daki Sihlerin en kutsal mekânı olan Altın Tapınak'a saldırdı: 1000'in üzerinde kişi öldü, tapınak yıkıldı.

Sihizm, Sri Guru Nanak Dev Ji (1469-1539) tarafından kurulmuş İslam ve Hinduizm karışımı bir dinî harekettir. Sihler Kuzeybatı Hindistan'ın Pencap bölgesinde yaşamaktadırlar ve nüfusları 1995 sayımına göre 18.7 milyondur.

Hindistan'ın Pencap eyaletinde 19.yy ilk yarısından itibaren hüküm süren Sihlerin Devleti, 1875 bağımsızlık savaşından önce sona erdi. 1947'de Hindistan'la Pakistan'ın ayrılmasından önce Pencap'ta Sihler önemli siyasî mevkileri işgal ederlerken, ayrılmadan sonra Sihlerin büyük bölümü Hindistan'ın farklı bölgelerine gönderilerek dağıtıldılar ve Doğu Pencap'taki

Sih devletinin askerî kuvvet ve siyasî gücü dağıtıldı. 1941-1951 yılları arasında Hindistan'da sürmekte olan Sihlerin Hindulaştırılması kampanyalarında yaklaşık 200.000 Sih, Hindu öldü. Özellikle Hindu ve Müslümanlar arasına sık sık patlak veren din çatışmalarında birçok insan hayatını kaybetti.

1948 tarihindeki Bağımsızlık savaşları sırasında, özellikle Pencap'ta ve Amritsar'da İngilizlerin kitle katliamlarına girişmeleri, burada yaşayan insanları derinden sarstı.

Hindistan'ın bağımsızlığından beri istedikleri konuma gelemediklerini düşünen Sihler, 1981'de Amritsar şehrinde Sihlerin en kutsal mekânı olan Altın Tapınak'ta bir konferans düzenleyerek, 1973'te Pencap'ın ve Sihlerin statüsü konusunda hazırlanmış olan bir talepler manzumesini onayladılar. Sihlerin partisi olarak görülen Akali Partisi (*Akali Dal*), merkezî hükümetle bu konuda pazarlığa oturdu.

Ancak Akali Partisi'nin görüşmelerdeki isteksizliğinin ve merkezî hükümetle olan iyi ilişkilerinin her gün daha fazla farkına varan ve hayal kırıklığına uğrayan Sihler ve özellikle gençler yeni bir siyasî-ruhanî mahfil aramaya başladılar ve Sant Jarnail Singh Bhindranwala ismi ön plana çıktı. Bhindranwala ve takipçileri de yöntem olarak silaha sarılmayı değil, "moça" adı verilen gösterileri seçtiler. Fakat Hint Hükümeti'nin tepkisi şiddetli oldu. Sih gençlerinin müdahaleler sonucu ve gözaltında öldürülmesi, umutsuzluğu ve hükümete duyulan nefreti artırdı.

Nihayet merkezî hükümet tarafından bu probleme bir son verilmesine karar verildi. 6 Haziran 1984'te Altın Tapınak'a karşı "Mavi Yıldız Operasyonu" başlatıldı. 4 gün süren çatışmanın sonucunda sayıları 450 ila 1200 arasındaki Sih öldürüldü. Hint ordusu Altın Tapınak ve çevresindeki 14 bin hacıyı katletti. Ardından Pencap'ın her tarafında bir insan avı başladı ve 100 binin üzerinde Sih hapse kondu. Resmî açıklamalara göre çoğu Sih olmak üzere 2.700 kişi öldürüldü. İnsan hakları örgütleri ve gazeteler ise bu sayının 10.000 ile 17.000 arasında olduğunu açıkladılar. Bu katliama Sih militanlar, önde gelen bazı Hinduları ve politikalarına karşı çıkan ılımlı Sih liderleri öldürerek cevap verdiler.

1984 yılından itibaren Sihlerle Hindular arasında yaşanan çatışmalarda yaklaşık 30.000 kişi öldü. 1990'lı yılların ortalarına doğru şiddet olayları

azalmaya başladı. Ancak son yıllarda Hindu milliyetçiliğinin yükselişi ile çatışmalar tekrar artmaya başladı.

Bu olaydan yaklaşık beş ay sonra Hindistan başbakanı İndira Gandhi 31 Ekim 1984'de Yeni Delhi'de Sih muhafızları tarafından öldürüldü. O'nun ölümü ile çıkan olaylarda 2000 civarında Sih öldürüldü.

28 Temmuz: *Amerika Birleşik Devletleri'nin Los Angeles kentinde başlayan yaz olimpiyat oyunları Doğu Bloğu ülkeleri tarafından boykot edildi.*

1980 Moskova Olimpiyatları, komünist bir ülkede düzenlenen ilk olimpiyatlardı. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi, başta ABD olmak üzere bütün Batı dünyasında tepkiyle karşılanmıştı. ABD Başkanı, ABD Olimpiyat Komitesi'ne Moskova Olimpiyat oyunlarını boykot etme çağrısında bulunmuş ve boykot gerçekleşmişti.

1984 Los Angeles Olimpiyatları başta Sovyetler Birliği olmak üzere 14 Doğu Bloku ülke tarafından 28 Temmuz 1984'te bir misillemeyle; ABD'nin oyunları aşırı ticarî hale getirmesi ve güvenlik endişeleri gerekçesiyle boykot edildi. Oyunlara demirperde ülkelerinden yalnızca Romanya katıldı.

15 Ağustos: *Eylem hazırlıklarını tamamladığını kabul eden PKK terör örgütü, Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla eylemlerine başladı.*

15 Ağustos 1984 günü 60'a yakın PKK'lı terörist, Eruh İlçe Jandarma Bölük Komutanlığı binasını, lojmanlarını ve bazı devlet dairelerini otomatik tüfeklerle tarayarak ve patlayıcı madde atarak tahrip etti. Aynı saatlerde Hakkari/Şemdinli İlçe Jandarma Bölük Komutanlığı'nın yazlık gazinosu ve lojmanlar başta olmak üzere Askerlik Şubesi, kamu bina ve lojmanlarına çeşitli istikametlerden silahlı saldırı düzenlendi. Van/Çatak'a planlanan baskın ise gerçekleştirilemedi.

PKK (Partiye Karkeren Kurdistan) terör örgütü ile ilgili ilk faaliyetler, 1973 yılından itibaren Abdullah Öcalan liderliğinde çeşitli okullarda öğrenim gören Marksist-Leninist ideolojiye sahip bazı öğrencilerin Ankara Demokratik Yurtsever Öğrenci Derneği'ndeki fikir çalışmaları ile başladı. 1973 yılındaki Ankara Çubuk buluşması ile 1974 Tuzluca'yı toplantısı örgüt için bir başlangıç; 1976 yılındaki Dikmen toplantısı ise merkezleşmenin temeli oldu.

1970'li yıllarda, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin diğer bölgelere nazaran geri kalmışlığı, kültürel, sosyal ve ekonomik yapının bozukluğu, ağalık ve aşiret ilişkilerinin halk üzerinde baskı oluşturmaması, birçok altyapı hizmetlerinin yeterli düzeyde olmaması, devletin bu bölgelere yatırımının sınırlı kalması nedeniyle terör örgütleri bu bölgelerde faaliyetlerini rahatça yürüttüler.

PKK'nın ilk ciddi eylemi Şanlıurfa/Hilvan'da Süleymanlar aşiretine karşı oldu. Örgütün aşiretçi yapıya yönelmesi bölgedeki köylü desteğini sağladı. Hilvan'da meydana gelen çatışmalar, örgütün nitelik ve nicelik olarak dağıtıldığını gösterdi.

Örgüt, 1978 yılına kadar ideolojik açılım ve yayılmasını gerçekleştirdikten sonra politik bir güç olma, yani partileşmeye doğru yöneldi. Hilvan'da sahip olduğu potansiyel ile partileşme kararı alındı ve 27 Kasım 1978'de Diyarbakır'ın Lice ilçesi Ziyaret (Fis) köyünde 25 taraftarın katılması ile yapılan I. Kongre toplantısında partinin kuruluşu ilan edildi ve yönetim kadrosu belirlendi. Toplantıdan sonra Abdullah Öcalan kendisini PKK Genel Sekreteri ilan etti.

PKK, 12 Eylül 1980 öncesinde bölge temsilciliklerini kurarak örgütlenme faaliyetlerine hız verdi; büyük bir bölümü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olmak üzere 22 il, 63 ilçe temsilciliği ve 2.000 civarında üyesi ile terör faaliyetlerine başladı.

Amacı; Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini de içine alacak şekilde Suriye, İran ve Irak toprakları üzerinde Kürdistan olarak adlandırılan bölgede Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda bağımsız birleşik bir Kürdistan devleti kurmaktır. Örgüt bu amaçları gerçekleştirmek için silahlı mücadeleyi esas aldı ve "uzun süreli halk savaşı" stratejisini benimsedi. Bu stratejiye göre; işçi sınıfı önder, köylüler ise temel güçtür. Kırsal alan halk savaşının temeli, şehirler ise tali alandır. Halk savaşı kırsaldan şehirlere doğru gelişir. Bu stratejiye bağlı olarak halk savaşının safhalarını;

- Stratejik Savunma (1984-1989): Gerilla yöntemleri ile halk, siyasî yönden örgütlenecek ve mücadele edilen güçler politik çıkmaza sokulacaktır. Büyük birliklere saldırı yapılmayacak ve aşiret otoritesi ortadan kaldırılacaktır.

- Stratejik Denge (1989-1991): Siyasî çalışmalar güçlendirilecek, gerilla gruplarının yerini tabur ve tugay seviyesindeki birlikler alacak, bu güçlerle kurtarılmış bölgeler tesis edilecek, hareketli savaş yöntemi uygulanacaktır.
- Stratejik Saldırı (1991-1996): Tüm kitlelerin direnme savaşına katılmaları ve örgüt düzeyinin güçlü devlet desteğine dönüştürülmesi planlandı. Sağlanacak destekle düzenli ordular kurulacak, bununla kırlar kontrol altına alınacak, kırlardan hareketle şehirler ele geçirilerek mücadele edilen güçlere karşı halk ayaklandırılacaktır. Şehirlerin ayaklanmasıyla da başarı sağlanacak ve devrim tamamlanmış olacaktır.

Örgüt, birçok kongre ve konferanslar düzenledi, birçok devlet tarafından desteklendi. Çeşitli kanlı eylemler gerçekleştirdi.

10 Aralık: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, “İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri insanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme”yi 39/46 sayılı kararıyla kabul etti.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık 1984’te “İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri insanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme”yi 39/46 sayılı kararıyla kabul etti. Bu sözleşmeye taraf olan devletler; Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda ilan edilen ilkelere uygun olarak insanlık âleminin tüm mensuplarının eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının dünyada, hürriyetin, adaletin ve barışın temelini oluşturduğunu düşünerek; bu hakların, kişinin haysiyetine bağlı olarak meydana geldiğini kabul ederek; insan hakları ve ana hürriyetlerine saygıyı dünyada yaymak ve bunlara uyma yükümlerini düşünerek; bu konuda kabul edilen diğer uluslararası sözleşmeleri de dikkate alarak, bütün dünyada işkence ve diğer zalimane, gayri insanî veya küçültücü muamele veya cezaya karşı mücadeleyi daha etkinleştirmeyi mümkün kılmak için bu sözleşmeyi imzaladılar.

Sözleşme amaçlarına göre “işkence” terimi; bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetken herhangi bir sebep dolayısıyla, bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvaffakatıyla uygulanan fizikî veya manevî ağır acı veya ızdırıp veren bir fiil anlamına gelir. Bu, yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.

Üç kısımdan ve toplam 33 maddeden oluşan sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1984 tarih ve 39/46 sayılı kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açıldı ve 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe girdi.¹¹²

¹¹² Türkiye sözleşmeyi 25 Ocak 1988 tarihinde imzalamış ve 21 Nisan 1988 tarihinde bir beyan ve bir ihtirazi kayıtla onaylamıştır. 3441 sayılı Onay Kanunu 29 Nisan 1988 gün ve 19799 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

27 Ocak: *Türkiye, İran ve Pakistan arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) kuruldu.*

Türkiye, İran ve Pakistan arasında ekonomik işbirliğini geliştirmek için 1964 yılında kurulan Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD), İran Devrimi'nden sonra atıl duruma düştü. 27 Ocak 1985 tarihinde Tahran'da yapılan konsey toplantısında kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD) ana antlaşması olan 1977 İzmir Antlaşması'nda şekil ve içerik değişiklikleri yapılarak Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) kuruldu. Ancak 1985 ECO protokolünün üye ülkelerce onaylanması konusunda ortaya çıkan sorunlar nedeniyle 1989'a kadar öngörülen faaliyetler gerçekleşmedi ve bir duraklama dönemi yaşandı. 1990 yılında hukuki sorunların çözümü yönünde olumlu adımlar atıldı. ECO Yüksek Konseyi Haziran 1990 yılında İslamabat'ta bakanlar düzeyinde toplanarak 1977 tarihli İzmir Antlaşması'nı yeniden düzenleyen bir protokol imzaladılar. Üye ülkelerce onaylanan yeni protokol ile Örgüt, gerekli yasal temele ve daha rasyonel bir yapıya kavuşturuldu.

ECO'nun ilk zirve toplantısı 16-17 Şubat 1992 yılında Tahran'da yapıldı ve ECO ortak bildirisi yayınlandı. 28 Kasım 1992'de İslamabat'ta yapılan olağanüstü Bakanlar Konseyi'nde Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla ECO'ya üye olan ülkelerin sayısı 10'a yükseldi. (KKTC bazı üyelerin itirazları sebebiyle Kıbrıs Türk Müslüman Toplumu adına sadece komite çalışmalarına katılmaktadır.)

6-7 Mayıs 1993'te İstanbul'da yapılan ECO'nun ikinci zirvesinde uzun vadeli planları Bakanlar Konseyi'nce kabul edildi. Buna göre organizasyonunun temel amacı; kısa vadede; üye ülkeler arasında karşılıklı ticareti arttırmak, bölgede sürdürülebilir gelişme için koşullar hazırlamak, kültürel ve dostluk ilişkilerini güçlendirmektir. ECO bölgesinde ticaretin geliştirilmesi için tarife ve tarife dışı engellerin azaltılması, serbest pazar ekonomisinin işlemesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural

ve standartları ile uyumlaştırılması ve özel sektörün bölge içinde etkin şekilde faaliyet gösterebilmesine yönelik tedbirlerin alınmasıdır.

Orta vadede ise; üye ülkeler arasında işbirliğinin gerçekleşmesine yönelik öncelikli hedefler olarak seçtiği ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörüne ağırlık verilmesi stratejisi benimsendi. ECO, ulaştırma ve haberleşme alanına verdiği öncelik bağlamında, özellikle denize çıkışı olmayan örgüt üyelerinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, uluslararası liman ve pazarlara ulaşmalarını mümkün kılacak şekilde bölgenin altyapısını geliştirmeyi, eksiklerini tamamlamayı, ayrıca iletişim ağını günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirip yaygınlaştırmayı hedeflemektedir.

Organları; Genel Sekreterlik, Bakanlar Konseyi, vekillerden oluşan Konsey ve uzmanlık kuruluşlarıdır (Sanayi ve Ticaret Odası, Sigorta Merkezi, Sigorta Koleji ve Ortak Sigorta Uyum Programı).

Örgütün kurulmasıyla, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Afganistan'ın katılımıyla "İpek Yolu"nun yeniden canlandırılması düşünüldü.

1 Şubat: *Yapılan halkoylaması sonucu Avrupa Topluluğu (AT)'ndan ayrılma kararı alan Groenland Topluluk'tan ayrıldı.*

Danimarka'ya bağlı olan Groenland, 1 Ocak 1973'te Avrupa Topluluğu'na girdi. Fakat 23 Şubat 1983'te yapılan halkoylamasında % 52 hayır oyu ile AT'dan ayrılma kararı aldı. Bunun üzerine Danimarka Hükümeti, adanın AT Antlaşmaları kapsamı dışında bırakılması için Mayıs 1983'te Konsey'e başvurdu. Yapılan anlaşmayla Groenland 1 Şubat 1985'te AT'ndan ayrıldı.

11 Mart: *Konstantin Çernenko'nun ölmesi üzerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne Mikhail Gorbaçov getirildi.*

Leonid Brejnev'in 10 Kasım 1982'de ölmesinin ardından yerine hasta ve yaşlı olan Yuri Antropov geçti. 15 aylık Antropov döneminde parti üst kademelerinde gençlere ağırlık verildi ve Gorbaçov dış politikada önemli görevler üstlendi. Antropov, Gorbaçov'u kendi veliahdı yapmak istiyordu. 9 Şubat 1984'te Antropov'un ölmesinden sonra yerine Konstantin Çernenko getirildi. Ancak o da 13 ay iktidarda kalabildi ve 10 Mart 1985'te öldü. Özellikle Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde 50 yaşın altındaki gençlerin etkisiyle 11 Mart 1985'te genel sekreterliğe Mikhail Gorbaçov getirildi.

Gorbaçov iktidarını halka dayandırmak istiyordu. Bu amaçla 1941 yılından beri toplanamayan Parti Konferansı'nın Haziran-Temmuz 1988'de toplanmasını sağladı. Halkın temsilcilerinden meydana gelen konferansta anayasa değişikliğiyle ilgili bir takım kararlar alındı. Bunlardan en önemlisi, Komünist Partisi'nin devlet üzerindeki vesayetinin kaldırılması, yani parti ile hükümet işlerinin birbirinden ayrılmasıydı. Ayrıca Gorbaçov'un birçok yetkileri de genişletildi. Yüksek Sovyet Aralık 1988'de Gorbaçov'un yetkilerinin genişletilmesini aynen onayladı ve Gorbaçov'u aynı zamanda Devlet Başkanlığı'na getirdi. Bunun yanında bir Halk Temsilcileri Kongresi'nin kurulması da kabul edildi. Böylece halkın yönetime doğrudan katılması mümkün oldu. Yüksek Sovyet ayrıca Şubat 1990'da Başkanlık sistemini getiren bir karar aldı.

4 Şubat 1990'da Moskova'da 200.000 kişinin katıldığı bir gösteri yapıldı. Gösterilerde, Komünist Partisi'nin ülke yönetimindeki tekeline son verilmesi ve partide radikal reformlar yapılması istenmekteydi. Gösterilerin ertesi günü Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde; partinin ülke yönetiminde tek güç olmasını öngören anayasa maddesi kaldırıldı ve "Sovyetler Birliği Komünist Partisi halk için vardır ve halka hizmet etmektedir" hükmü anayasaya konuldu. Böylece Gorbaçov, iktidarını iyice pekiştirmiş oldu.

15 Kasım: *İngiltere-İrlanda hükümetleri Hillsborough Antlaşması olarak bilinen anlaşmayı imzaladılar.*

Kuzey İrlanda'daki mevcut huzursuzluklar 1969 yılında azınlıkların iş, ev bulma, seçimlerde oy kullanma gibi sivil hakların geliştirilmesinden yana olan tepkilerin ortaya çıkışından sonra başladı. Buna bağlı olarak geliştirilen reform programında, tüm yerel seçimlerde "bir kişi bir oy prensibi", seçim ve seçmenlerle ilgili sınırların kaldırılması, din ayrımının yasaklanması ve yasadışı siyasî faaliyetlere karşı 1922 yılında kabul edilen Özel Yetkiler Yasası'nın feshedilmesi konuları yer aldı. Bu önlemlerin uygulanışından sonra toplum içindeki büyük çaplı huzursuzluklar azalmakla birlikte 1970'li yılların başında özellikle IRA başta olmak üzere diğer milliyetçi militanlar ve "Loyalistler" (sadakatten yana) terör grupları şiddet eylemlerine başlayarak, tarihi ayrımı yeniden gündeme getirmeye başladılar.

15 Kasım 1985'te İngiltere ile İrlanda arasında imzalanan Hillsborough Antlaşması'nın amacı; barış ve istikrarın devamını sağlamak, milliyetçiler

ile sendikalar arasındaki bölünmeleri ortadan kaldırarak iki ülke arasında dostluk ve işbirliğini sağlayıp güvenliği güçlendirmektir. Bu çerçevede her iki hükümet, Kuzey İrlanda'nın statükosundaki bir değişikliğin sadece çoğunluğun rızası ile gerçekleşebileceğini kabul ettiler. Anlaşma iki hükümetin bakanları ve üst düzey yetkilileri arasında düzenli olarak toplantılar yapılmasını da benimsedi.

Belfast yakınlarında yapılan bu hükümetlerarası konferans, ayrıca İrlandalı yetkililere kuzeydeki azınlıkların durumu ile ilgili görüşlerini açıklama ve yeni öneriler sunma imkânı verdi. Sendikacılar tarafından karşı çıkılmasına rağmen anlaşma iki hükümet arasındaki anlayış ve işbirliğini geliştirdi. Şubat 1990'da siyasî ve güvenlik konuları, eğitim, çevre ile ilgili sorunları vs. görüşmek üzere anlaşmadan ayrı olarak İngiltere ve İrlanda parlamento-ları arasında bir birim oluşturuldu.

Bu zemin üzerinde görüşmeler 29 Nisan 1992 tarihinde Kuzey İrlanda Dışişleri Bakanı'nın başkanlığında başladı. Görüşmeler her bir konuyu ele alan üç aşamada yapıldı. İlki İngiltere Hükümeti ile Kuzey İrlanda'nın dört büyük partisi arasında yapıldı ve Kuzey İrlanda halkı arasındaki ilişkileri ve buradaki yeni kuruluşlar ile Westminster Parlamentosu arasındaki ilişkileri inceledi. İkincisine İrlanda Hükümeti de katıldı ve Kuzey İrlanda halkı içerisindeki ilişkiler incelendi.

15 Aralık 1993'te İngiltere ile İrlanda Cumhuriyeti arasında varılan anlaşma ile Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti'nin birleşebileceği, bunun içinse her iki tarafın da halkın çoğunluğunun birleşmeden yana oy kullanması gerektiği konusunda fikir birliğine varıldı. Müzakerelerin başlaması için bir başka ön koşul olan IRA'nın eylemlerine son vermesi ise daha sonraya bırakıldı. Ancak IRA'nın 31 Ağustos 1994'te ateşkes ilan etmesiyle yeni bir süreç başladı.

1 Ocak: *İspanya ve Portekiz Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na tam üye olarak katıldılar.*

İspanya, 20 Kasım 1975'te diktatör Franco'nun ölümü sonucunda demokratik rejime yeniden geçince, Haziran 1977 seçimlerinden sonra 28 Temmuz 1977'de AT'na tam üye olmak için başvurdu. Konsey, 20 Eylül 1977'de İspanya dosyasını Komisyon'a havale ederek Roma Antlaşması'nda öngörülen sürecin başlatılmasına karar verdi. Komisyon ve Konseyin olumlu görüş bildirmeleri üzerine 5 Şubat 1979'da başlayan görüşmeler, 12 Haziran 1985'te Madrid'de imzalanan Katılma Antlaşması ile sonuçlandı ve İspanya 1 Ocak 1986'da tam üye olarak Topluluk'a katıldı.

Portekiz'de Eylül 1974'te Spınola devrilince, demokrasiye geçişi kolaylaştırmak için Topluluk bu ülkeye geniş malî yardım yapmaya başladı. 28 Mart 1977'de Portekiz, AT'na tam üye olmak için Konsey'e başvurdu. Komisyon ve Konseyin olumlu görüş bildirmeleri üzerine 17 Ekim 1978'de başlayan katılma görüşmeleri 12 Haziran 1985'te Lizbon'da imzalanan Katılma Antlaşması ile sonuçlandı ve Portekiz 1 Ocak 1986'da tam üye olarak Topluluk'a katıldı.

17 Şubat: *Lüksemburg Zirvesinde Avrupa Topluluğu (AT)'nu kuran anlaşma "Tek Senet" adı ile kabul edildi.*

Avrupa Konseyi Milano zirvesine katılan ülkelerin büyük bir çoğunluğu, Beyaz Kitap¹¹³ kapsamında önerilen direktiflerin geliştirilmesini ve onaylanmasını kolaylaştırmak için Roma Antlaşması'nın 236. maddesine daya-

¹¹³ Topluluk üyeleri, sorunlara karşı koyabilmek amacıyla genelde korumacı tedbirleri artırma yoluna gitmişler ve sonuç olarak, ticaretin önündeki engellerin arttığı gözlenmiştir. 1982 yılından itibaren Topluluk'un 1957'den başlayarak gösterdiği gelişmelerin durduğu, hatta bu alanda gerilemenin başladığı gözlenmiş ve Topluluklar Komisyonu söz konusu gerilemenin önüne geçebilmek için Topluluk iç pazarının tamamlanmasına ilişkin bir program içeren Beyaz Kitabı yayınlamıştır.

narak antlaşmada birtakım değişiklikler tavsiye etmek üzere bir konferans düzenlenmesi kararını aldılar. Milano Avrupa Konseyi'ni takip eden Lüksemburg zirvesinde Avrupa Birliği için Antlaşma taslağı, "Tek Senet" adı ile kabul edilerek 17 Şubat 1986'da Lahey'de üye ülkelerce imzalandı; ancak Danimarka ve İrlanda'daki yürürlüğe giriş işlemlerinin uzaması nedeniyle ancak 1 Temmuz 1987 tarihinde Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalara değişiklik ve ilaveler getirerek yürürlüğe girdi.

Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması'nda yer alan fakat gerçekleştirilmesinde eksikliklerle karşılaşılan Ortak Pazar hedefi yeniden tanımlandı. Tek Pazar hedefi ile birlikte Onikiler arasında bozulan dengeleri eşitlemek ve Tek Pazarla yeni Topluluk beklentileri arasında uyum sağlamak amacıyla sosyal politika, ekonomik ve sosyal bütünleşme, ekonomik ve parasal birlik, teknolojik araştırma ve geliştirme, çevre politikası, dış politika alanında daha sıkı işbirliği gibi bazı yeni Topluluk politikaları ortaya konuldu. Aynı zamanda AT'na üye ülkeler arasında siyasî ve ekonomik konularda daha fazla işbirliğini hedefleyen hükümlere yer verildi ve Topluluk'a üye ülkeler arasında ortak bir dış politika oluşturulması ve uygulanmasını öngören hükümler de Senette yer aldı.

Kısacası Tek Avrupa Senedi ile Tek Pazar'ın gerçekleştirilmesi için gerekli hukukî ve politik dayanak oluşturuldu; Tek Pazar'ın tamamlanması hedefi güçlendirildi ve Beyaz Kitap'ta yer alan programın kapsamı genişletildi.

25 Şubat: *Filipinleri 21 yıldır diktatörlükle yöneten Devlet Başkanı Marcos, yoğun muhalefet ve olaylar sebebiyle Hawaii Adası'na kaçtı; Corazon Aquino devlet başkanlığına seçildi.*

İkinci Dünya savaşından sonra tam bağımsızlığa kavuşan Filipinlerde Ferdinand Marcos 1965'te devlet başkanlığına seçildi. Ülkede 1973'te başkanlık sistemine geçildi. Ancak ülkenin kuzeyindeki Luzon bölgesinde komünist gerillalar; güneyde ise Müslüman gerillalar¹¹⁴ faaliyet gösteriyorlardı.

¹¹⁴ Malezya'daki Müslümanlarla bağları olan Filipinli Müslümanlar Mindanao ve Sulu adalarında yaşıyorlardı. İspanyolların Filipin adalarına gelmelerinden sonra, buradaki Müslümanlar zorla Hıristiyanlaştırma siyasetiyle karşılaştılar ve buna karşı ciddi direniş gösterdiler. Sonunda İspanyollar Müslümanların varlıklarını kabul etmek zorunda kaldılar. İspanyollardan sonra adalara gelen Amerikalılar, Müslümanlar üzerinde bir sindirme siyaseti takip ettiler. Buna karşı Müslümanların başkaldırıları, Amerikalılar

Bu durumda Marcos 1973'te ülkede sıkıyönetim ilan etti ve muhalefetin ileri gelenlerini tutukladı; bütün partileri kapattı. 1978'de kurucu meclis seçimlerinin yeniden yapılabilmesi için, kapatılan partilerin siyasal etkinliklerine yeniden izin verildi. Seçimde adaylığını koyanlar arasında, 6 yıl önce tutuklanan Benigno Aquino da vardı. Aquino seçimlere tutuklu bulunduğu hücrelerinden katıldı. Seçimleri oyların % 90'ını aldığı iddia edilen Marcos'un desteklediği Yeni Toplum Hareketi kazandı. Seçimlerden bir gün sonra 1981 yılında, baskı rejiminin devam ettirilmesine karşın sıkıyönetim kaldırıldı. Aynı yılın ortalarında yapılan başkanlık seçimlerini Marcos yine kazanarak başkanlık koltuğuna üçüncü kez oturdu. Bu arada Aquino'nun hücrelerinden çıkarılarak ABD'ye tedaviye gitmesine izin verildi. Fakat Aquino ülkesine döneceğini ve aday olacağını açıkladı. Buna karşılık askerî mahkeme Aquino'nun dönmesi halinde hemen tutuklanacağını karara bağladı; ancak Aquino dönme kararından vazgeçmedi.

21 Ağustos 1983'te Aquino, Manila'ya döndüğü gün havaalanında vurularak öldürüldü. Değişik siyasal gruplardan oluşan Müttefik Demokratik Birlik adındaki muhalefet, Hükümeti gerekli tedbirleri almamakla suçladı. Aquino'nun ölümünden 10 gün sonra yapılan cenaze töreni ise muhalefetin tam bir gövde gösterisine dönüştü; güvenlik güçleriyle halk arasında sokak çatışmaları çıktı, birçok kişi hayatını kaybetti.

14 Mayıs 1984'te yapılacak parlamento seçimlerini, çeşitli sol örgütlerin boykot edecekleri açıklamalarına rağmen Müttefik Demokratik Birlik Başkanı

tarafından kolayca bastırıldı. Filipinlerin bağımsızlığını kazanmasından sonra kuzeyden, nüfusun nispeten az ve toprakların verimli olduğu güney bölgesine başlayan Hristiyan göçü, Müslümanların huzurunu iyice kaçırdı. Marcos'un aldığı bazı tedbirler de Moro Müslümanlarının tepkisiyle karşılaştı. Bu huzursuzluklar 1970'li yıllarda Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında ciddi çatışmalara yol açtı. Müslümanların lideri Nur Misuari 1972'de Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurdu. Bağımsız bir Müslüman devletin ilanını hedefleyen cephe, aynı yıl sıkıyönetim ilanından sonra silahlı mücadeleye başladı. 1974'te Müslüman gerillaların saldırıları daha da etkin olmaya başladı. Marcos'un girişimiyle 1975'te hükümetle Morolu gerillalar arasında ateşkes ilan edildi ve cephenin elinde bulundurduğu 13 bölgeye özerklik verilmesi anlaşmaya bağlandı. Ancak Marcos'un özerkliği referanduma bağlaması üzerine cephe 1977 Ekim ayında saldırılarına yeniden başladı. Bundan sonra Marcos, Moro gerillaları için af çıkardı. Bunun sonucunda Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi'nde bölünmeler yaşandı ve hareket gittikçe zayıflayarak etkisini kaybetti.

Laurel, seçimleri Filipinler demokrasisi için son şans olarak gördüklerini ve boykot etmeyeceklerini açıkladı. Aquino'nun dul karısı Corazon Aquino ise, Marcos rejiminin kansız bir biçimde devrilmesi için halkı oy vermeye çağırdı. Seçimler, sonuç olarak öncekilerden hiç farklı olmadı. Seçmenlerin yazılımında ve oy sayımlarında büyük hileler yapıldı ve Marcos yeniden başkanlık koltuğuna oturdu.

Halkın seçim sonuçlarına tepkisi oldukça sert oldu. Ekonomik durumun da iyice kötüye gitmesi, gösterilerin giderek artmasına neden oldu. Gösterilerin önünü alamayan Marcos, özel polis timlerini devreye soktu. Ancak Aquino'nun ölüm yıldönümünde 1,5 milyon kişi gösteri yaptı. Bu arada Moro'daki Müslümanlar da hükümet kuvvetlerine karşı saldırılarını arttırdılar. Yıl sonuna doğru gittikçe artan gösterilerde polis artık silah kullanıyordu. Sonunda Marcos 17 Ocak 1986'da seçimlerin yapılacağını ilan etti.

Seçimlerde Corazon Aquino ve Laurel, Marcos'un karşısında adaylıklarını açıkladılar. Meydana gelen şiddet olaylarında 26 kişinin öldüğü seçim sabahı hem Marcos, hem de Aquino zaferi kendilerinin kazandığını söylediler. Ancak resmî açıklama seçimi kazananın Marcos olduğu yönündeydi. Aquino seçimlerden bir hafta sonra yüz binlerce kişilik bir kalabalığa, Marcos'un zaferini protesto etmek üzere ülke çapında greve gidilmesi ve direnişin örgütlenerek Marcos'un düşürülene kadar barışçı eylemlerin sürdürülmesi çağrısında bulundu.

Bu gelişmeler üzerine 22 Şubat'ta Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanlığını ele geçirerek Marcos'u Filipinlerin meşru başkanı olarak tanımadıklarını açıkladılar. Marcos ülkede sıkıyönetim ilan etti ve kendisine sadık kalan tek subay General Ver'den isyancılara saldırmasını istedi: Ver bunu göze alamadı. Bunun üzerine Marcos ve Ver 25 Şubat 1986'da bir helikopterle ABD'nin Clark askerî üssüne, oradan da Hawaii Adası'na kaçtılar. Böylece Marcos'un diktatörlüğü sona erdi.

Corazon Aquino işbaşına geçer geçmez bir anayasa komisyonu kurdu, bütün siyasal suçlular için af çıkardı, Müslüman ve komünist gerillalarla görüşmelere başladı. 1986 Kasım'ında ve 1987'de Marcos yanlısı subayların darbe girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1987 Şubat'ında yapılan referandumu ve Mayıs ayındaki genel seçimleri Corazon Aquino büyük oy farkıyla kazandı.

1-7 Eylül: *Zimbabve'nin başkenti Harare'de yapılan Bağlantısız ülkeler zirvesinde; Libya'ya saldırması ve Nikaragua'daki gerillalara desteğinden dolayı ABD'nin kınanmasına ve ırk ayrımı politikasından ötürü Güney Afrika Cumhuriyeti'ne baskı uygulanmasına karar verildi.*

Bağlantısız ülkelerin zirve konferanslarından sekizincisi 1-7 Eylül 1986'da Zimbabve'nin başkenti Harare'de yapıldı. Konferansa Filistin Kurtuluş Örgütü ve Güneybatı Afrika Halk Kurtuluş Örgütü (SWAPO) de dahil olmak üzere 101 üye katıldı. Konferansta, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ırk ayrımı politikası, silahsızlanma ve az gelişmiş ülkelerin dış borç sorunları görüşüldü ve sonunda üç deklarasyon ile "Harare Çağrısı" olarak bilinen bir bildiri yayınlandı.

Ekonomik Deklarasyon, daha öncekilerden bir farklılık taşımazken, Siyasal Deklarasyon'da Amerika Birleşik Devletleri'nin Libya'ya düzenlediği saldırı ve Nikaragua'daki Kontra gerillalarına verdiği destek kınandı. Ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü mücadelesinin desteklendiği ifade edildi. Güney Afrika'ya ilişkin deklarasyonda ise ırk ayrımı politikasına son vermesi için Güney Afrika Cumhuriyeti'ne baskı yapılması öngörüldü. Harare Çağrısı'nda ise Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği liderlerine yönelik olarak silahlanma yarışına son vermeleri duyurusu yapıldı.

22 Eylül: *Stockholm'de yapılan Avrupa Silahsızlanma Konferansı sonucunda "Stockholm Kapanış Belgesi" ile "Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler"in Atlantik'ten Urallar'a kadar bir alan içinde uygulanması kararlaştırıldı.*

12 Ocak 1984 tarihinde Stockholm'de başlayan Avrupa Silahsızlanma Konferansı, 22 Eylül 1986 tarihinde "Stockholm Kapanış Belgesi"nin yayınlanması ile sonuçlandı. Belgeyi AGİK üyesi bütün ülkeler (Arnavutluk hariç) ile ABD ve Kanada onayladı. Konferansın ana konusunu "Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler"in görüşülmesi oluşturdu. Bu önlemlerin Atlantik'ten Urallar'a kadar bir alan içinde uygulanması kararlaştırıldı. Siyasî bağlayıcılığı olan Stockholm kararlarının hükümleri şunlardır:

- Her üye ülke 75.000'den fazla askerin katılacağı tatbikatları 2 yıl önceden, 40.000'den fazla askerin katılacağı tatbikatları ise 1 yıl önceden diğer üye ülkelere bildirecekti.

- Her yılın 15 Kasım tarihinden önce her ülke, müteakip yıl içinde en az 13.000 askerinin veya 3.000 kişilik hava indirme birliklerinin katılmasıyla yapılacak bütün önemli tatbikatları bildirecekti.
- Her ülke en az 17.000 askerinin veya 5.000 kişilik hava indirme birliklerinin katılmasıyla yapılacak askerî tatbikatlarına gözlemci davet edecekti.
- Ülkeler, güven artırıcı önlemlere uyulup uyulmadığına dair şüphelerin giderilmesi amacıyla karadan ve havadan denetim yapılmasına yılda en az 3 defa izin verecekti.
- Müttefik ülkeler birbirlerini denetleyemeyeceklerdi.
- Denetçilerin, denetim başvurusundan sonra 36 saat içinde ilgili ülkeye girmelerine izin verilecekti. Denetçiler görevlerini 48 saat içinde tamamlayacaklardı.
- Üye ülkeler, kuvvet kullanmama ilkesi ve Helsinki Nihâî Senedi'nde yer alan insan hakları ile ilgili taahhütlerine bağlılıklarını teyit ettiler.

Avrupa Silahsızlanma Konferansı'nda ulaşılan sonuçlar, Helsinki Nihâî Senedi'ne göre ilerleme kaydetmiştir. Belge ile Sovyetler ilk kez Batının denetimini kabul ettiler. 1987 ve 1988 yılları içinde Stockholm Belgesi çerçevesinde NATO/Varşova Paktı arasında 10'a yakın denetim uygulandı.

25 Kasım: ABD'de İran-gate skandalı patladı. Bazı üst düzey yöneticiler, İran'a silah satmakla ve Nikaragualı isyancılara finansman sağlamakla suçlandı.

1985 başlarında Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) başkanı Robert C. McFarlane, İran'a tanksavar ve uçaksavar füzeleri satılırsa, İran'a bağlı Şii teröristlerin Lübnan'a kaçırdıkları ABD vatandaşlarının serbest bırakılabileceğini düşündü. 1986'da İran'a yapılan bu ve benzeri gizli silah satışları, ABD Hükümeti'nin teröristlerle pazarlığa girişmemek, Irak'a karşı sürdürdüğü savaşta uluslararası terörü desteklediğine inanılan İran'a yardım etmemek ilkelerine dayanan politikasıyla çelişiyordu. İran'ın silahlar karşısında ödediği 48 milyon doların bir bölümü NSC tarafından alınarak Nikaragua'da Marksist eğilimli Sandinista Hükümeti'ni devirmek için savaşan ve ABD'nin desteklediği ayaklanmacı Kontralara aktarıldı. Paranın transferi, Yarbay Oliver North ve McFarlane'in yerine NSC'nin başına geçen Amiral John M. Pointdexter'in onayıyla gerçekleştirildi. North ve arkadaşları Kontralara desteklemek için özel fonlar oluşturdular. Bu eylemler, 1984'te kabul

edilen ve Kontralara doğrudan ya da dolaylı askerî yardım yapılmasını yasaklayan Boland Yasası'na aykırıydı.

NSC'nin bu yasadışı eylemleri 25 Kasım 1986'da ortaya çıktı ve kamuoyunda büyük tepkiyle karşılandı. Pointdexter ve North görevinden alınarak yargılandılar. Başkan Reagan ise kamuoyu desteğini kaybetti ve ABD'nin de terörizme karşı çıkan ülke imajı zedelendi.

22 Ocak- 7 Kasım: *Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov; Glasnost (Açıklık ve Şeffaflık) ve Perestroyka (Yeniden Yapılanma, Yeniden İnşa) sürecini başlattı.*

Gorbaçov, genel sekreterliğe seçilmesinden sonra yaptığı konuşmada ekonomik mekanizma ile işletmecilik sisteminin devamlı bir şekilde geliştirilmesi ihtiyacından söz etti. Bunun arkasından Nisan 1985'te verimliliği ve ürün kalitesini yükseltmek için çeşitli tedbirler; Mayıs'ta da endüstride ve araştırmada çalışan işçi, mühendis ve üretim mühendislerine maddî ve manevî teşvikler getiren kararlar alındı. Ağustos'ta işletmelere, üretim hedeflerinin tespiti ile fiyat tespitinde daha geniş karar yetkisi tanıyan kararname yayınlandı. Ayrıca umumî yerlerde içki içmek, işyerine sarhoş gelmek, küçükleri içkiye teşvik etmek, evlerde içki imal etmek yasaklandı ve cumhuriyetlerin yönetimindeki suiistimal ve rüşvete karşı da mücadele başlatıldı. 1986'da Brejnev döneminin ekonomi politikasına göre hazırlanmış 12. Beş Yıllık (1986-1990) planda köklü değişiklikler yapıldı. 1971-80 arası dönemde hazırlanan 9 ve 10. beş yıllık planların başarısızlığında, bilimsel ve teknik gelişmelerin gerisinde kalınmasının büyük rol oynadığı vurgulandı.

Gorbaçov, Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 22 Ocak 1987 yaptığı Genel Kurul toplantısında sert bir konuşma yaparak Brejnev dönemini ağır bir şekilde eleştirdikten sonra, parti hayatında reform ve demokratisasyon ve toplum hayatında "geniş demokrasi" gerektiğini söyledi. Devlet ve kamu kuruluşlarının da kamuoyunun eleştirilerine açık olması gerektiğini belirterek, devlet hayatında "açıklık ve şeffaflık" yani "Glostnost" ilkesini ortaya attı.

Bolşevik ihtilali'nin 70. yıldönümü dolayısıyla 7 Kasım 1987'de yaptığı bir konuşmada ise Gorbaçov; "Perestroyka" yani "yeniden inşa, yeniden yapılanma" ilkesini ortaya attı. Gorbaçov, Lenin'den başlayarak o güne kadar Rusya'da sosyalizmin gelişmelerini tahlil ederek "Sosyalizme ikinci bir rüzgâr" sağlamak için ekonominin yeniden yapılanması ve ekonomide

reform ve demokratizasyon gerektiğini söyledi. Perestroyka'nın ilk önemli ve büyük adımı ise 1 Ocak 1988'de yürürlüğe konan "Sosyalist Teşebbüs Kanunu" oldu. Ardından teşebbüslere ve yöneticilerine, rasyonel ve verimli bir işletme sağlama hususunda çok geniş yetkiler sağlandı.

Böylece Gorbaçov, Glastnost ve Perestroyka ile Sovyet komünizmine yeni bir dinamizm getirmek istedi; fakat bu reformların karşısına dikilen bir takım muhafazakâr çevreler oldu. Ancak Gorbaçov bu muhafazakâr direnişi kırmasını bildi.

14 Nisan: *Türkiye Avrupa Topluluğu (AT)'na tam üyelik başvurusunda bulundu.*

12 Eylül 1980'de askerî müdahale sonucu Türkiye'de demokrasi askıya alınca Türkiye-AET ilişkileri bozulmuştu. Parlamento dağıtıldığından Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu toplantıları ve Ortaklık Konseyi toplantıları da durdu. Bu durumda 4. Katma Protokole işlerlik kazandırılmadı ve Protokol ile vaadedilen 600 milyon ECU'luk 4. malî yardım ödenmedi. Öte yandan Katma Protokol gereğince en geç 1 Aralık 1986'da işlemeye başlaması öngörülen Türk işçilerinin serbest dolaşımı imkânı da askıya alındı.

Türkiye-AET ilişkilerinin normalleşmeye başladığı bir sırada Türkiye 14 Nisan 1987 günü Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunu Konsey başkanlığına sundu. Böyle bir başvuru, Roma Antlaşması'nın 237. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Antlaşması'nın 98. EURATOM Antlaşması'nın 205. maddesi ve 1963 Ankara Antlaşması'na göre yapıldı. Başvuru incelenmek üzere Komisyona sunuldu; Komisyon bir çalışma grubu kurdu.

Ne var ki Topluluk Türkiye'nin tam üyeliğine çeşitli nedenlerle ya da bahanelerle (Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa Topluluğu'na çok malî yük getireceği, Türk işçilerinin serbest dolaşımının kabul edilemeyeceği, henüz İspanya ve Portekiz'in uyumunun bile tam olarak sağlanamadığı, Türkiye'de demokrasi ve insan haklarının iyice yerleşmediği, Batılılarınkinden ayrı bir dine bağlı Türklerin kültür farkının büyük olması, Yunanistan'ın "Kıbrıs'ın işgali" tezleri vs.) olumlu bir tutum sergilemekten uzak kaldı.

8 Aralık: *ABD ve Sovyetler Birliği arasında Washington'da Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (INF) imzalandı.*

1970'lerin ikinci yarısında Sovyetler, 5.000 km menzile sahip SS-20 füzelerini Avrupa'ya yerleştirmeye başladı. Sovyetler'in Batı Avrupa'yı tehdit etmesi karşısında Batılılar, 1977'de nükleer uzmanlardan oluşan Yüksek Düzeyli Grup kurdular. Bu grubun yaptığı çalışmalar sonucu 1979'da "İki Yönlü Karar" veya 1979 Kararları alındı. Buna göre; 1981 yılından başlamak üzere Sovyetlerle INF (Intermediate Range Nuclear Forces) füzelerinin müzakerelerine başlanıp, 1983 Aralık ayına kadar sonuç alınamazsa ABD füzelerinin (Cruise-Pershing-II) Avrupa'ya yerleştirilmesine başlanacaktı.

1981'den 1983 yılına kadar süren müzakerelerde Sovyetler Birliği genelde İngiltere ve Fransa'nın 162 adet füzesinin uzun menzilli ve NATO'dan bağımsız olduklarını ileri sürerek bunların da antlaşma kapsamına alınmasını istedi. ABD ise Sovyetler'in SS-20'leri kaldırması halinde Avrupa'ya Cruise ve Pershing-II füzelerini yerleştirmemeyi öngören O-O çözümünde ısrar etti.

1983 yılında INF görüşmelerinden hiçbir sonuç elde edilememesi ve Avrupa'ya ABD füzelerinin yerleştirilmeye başlanması üzerine, Sovyetler Birliği 1983 yılında görüşmelerden tek yanlı olarak çekildi.

1985 yılında tekrar görüşmelere dönen Sovyetler, İngiliz ve Fransız sistemleri ısrarından vazgeçince, ABD-Sovyetler Birliği liderleri arasında yapılan üç zirveden sonra Washington'da; ABD Başkanı Reagan ve Sovyet lideri Gorbacov, daha önce varılan "Global Çifte Sıfır" çözümüne ilişkin mutabakat uyarınca, iki ülkeye ait karada konuşlu Orta Menzilli Nükleer Füzelelerin (INF) tamamen tasfiyesini öngören antlaşmayı 8 Aralık 1987'de imzaladılar. 1 Haziran 1988'de INF Antlaşması karşılıklı olarak ABD Kongresi ve Sovyet Prezidyumu tarafından onaylanarak teati edildi.

Anlaşma kapsamına giren füzeler; a) Orta Menzilli INF'ler (LRINF: 1.000-5.500 km) b) Orta Kısa Menzilli INF'ler (SRINF: 500-1.000 km)'dir. Bunlar Batıda Pershing ve Cruise füzeleri ile Doğuda SS-14, SS-5 ve SS-20 (LRINF) ile SS-12 ve SS-23 füzeleridir.

Anlaşmaya göre; Avrupa ve Asya'daki tüm INF'ler 3 yıl içinde sökülecek, yerinde ve etkin bir denetim sistemi uygulanacaktı.

Böylece Sovyetler, füze sayısı bakımından 2 misli, başlık sayısı bakımından 3.5 misli daha fazla nükleer silahı imha etmeyi kabul etmiş oluyordu.

9 Aralık: *Gazze’de İsrail işgaline karşı sivil Filistinlilerle İsrail askerleri arasındaki çatışmalarla, 6 sene sürececek olan “İntifada” başladı.*

“İntifada”; bir İsrail askerî kamyonunun yolda giden 4 Filistinli işçiye çarparak ölümüne sebep olması ve bunun, birkaç gün önce bıçaklanan bir İsrailli için misilleme olarak kasten yapıldığı anlayışının yayılması üzerine, 9 Aralık 1987’de bir grup gencin protesto eylemlerinde bulunmasına karşılık, İsrail askerlerinin ateş açması ve protestocuların ise buna taş atarak karşılık vermesiyle başladı ve giderek genişledi. Yahudilerin bölgeye gelişi ile birlikte, Filistinlilerin irili-ufaklı pek çok başkaldırı hareketi oldu. Ancak bu seferki ayaklanma, diğerlerinden oldukça farklı gelişti. 20 yılı aşkın bir süredir işgal altında yaşayan ve İsrail yönetimi altında dayanılmaz boyutlara ulaşan drama karşı, bu süreç içinde doğup-büyümüş nesil için katlanılmaz noktaya gelişinin bir yansıması olarak ortaya çıkan “İntifada”, Arapça “silkinme” anlamına gelmektedir. Daha büyük güç ve organların bu drama bir son verebilmekte başarısız kalışı, hep başkalarından çözüm beklemek durumunda kalmış bu son neslin, kırgınlık ve öfkesini taşıma noktasına kadar getirdi. Başta Birleşmiş Milletler kararları olmak üzere pek çok çabanın sonuçsuz kalması, gerek dış dünyada ve gerekse türlü çıkar farklılaşmaları ve iç hesaplaşmaları yüzünden Filistinlileri davalarında yalnız bırakmış olan Arap ülkelerinden bir şeyler beklemeyi bir yana bırakmış olan Filistinlileri, kendi davalarına sahip çıkma çabası içine yöneltti.

Batı Yakası ve Gazze Şeridi’nde ilkin taş atma ve yasak olan bayrağın sergilenişi simgeleriyle beliren İntifada, “Birleşmiş Milli Liderlik”¹¹⁵ ve oluşturulan komiteler vasıtasıyla halkın her kesimine yayıldı. Bu süreç içerisinde halk; “dükkânlar savaşı” adı verilen ve haftalarca süren özel ve kamu işyerlerini kapatma eylemi, İsrail ihraç mallarına karşı boykot, İsrail yönetiminin tayin olunan işlerden kitle halinde ayrılımlar gibi birçok yöntemle başvurdu. İsrail ekonomisi bu eylemlerden büyük zararlar gördü.

İsrail, başlangıçta taş atan göstericilere karşı oldukça sert bir tutum sergiledi ve tanklarla ve ağır silahlar kullanarak ayaklanmayı bastırmaya çalıştı.¹¹⁶

¹¹⁵ Birleşmiş Milli Liderlik; Filistin Kurtuluş Örgütü el-Fetih, Halkçı Cephe, Demokratik Cephe, Komünist Partisi ve İslamcı eğilimde olan ana siyasî grupların temsilcilerinden meydana gelen ve İntifada’yı sürdüren bir oluşum olarak ortaya çıktı.

¹¹⁶ İntifada’nın ikinci yıldönümüne kadar geçen sürede 700’den fazla Filistinli öldürüldü ve 37.000 kişi de yaralandı. Tutuklanan Filistinli sayısı ise 35-40 bin civarındadır.

Yine İsrail, Filistin halkını yıldırma için ekonomik ve sosyal birçok baskılara başvurdu; işgal altındaki topraklara yeni Yahudi yerleşim merkezleri kurulmasına hız verdi. Ancak İsrail'in insan haklarını zedeleyen uygulamalarını kınamak üzere Birleşmiş Milletler'e bağlı çeşitli komisyonlar birtakım kararlar çıkarttılar. Bunlardan başka uluslararası kamuoyunun değişik kesimlerini temsil eden pek çok kuruluş da (İslam Konferansı Teşkilatı, Bağlantısızlar Hareketi, Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki bazı kuruluşlar vs.) çeşitli karar ve bildiriler hazırlayarak tepkilerini dile getirdiler. Avrupa Parlamentosu Mart 1988'de aldığı bir kararda; işgal altındaki topraklarda İsrail'in giriştiği uygulamaları eleştirdi ve hatta İsrail ile yapılmış bir dizi ticaret anlaşmasının onaylanmasına karşı çıktı. Bunun yanında, başlattığı barış girişiminden dolayı Arafat, Avrupa Parlamentosu'na davet edildi.

14 Aralık: *Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kapsayan topraklarda yeniden Filistin devletini kurmak amacıyla İslamî Direniş Hareketi (HAMAS) Gazze'de kuruldu.*

14 Aralık 1987'de Şeyh Ahmed Yasin, Abdülaziz el-Rantisi ve Muhammed Taha tarafından Gazze'de İsrail işgaline karşı ilk intifadanın başlangıcında Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütünün Filistin kanadı olarak kurulan Hamas, Filistin'in Müslüman olmayanlar tarafından etrafı çevrilebilecek bir İslam ülkesi olamayacağını ifade ederek ve Filistinli Müslümanlar için Filistin'in kontrolünü İsrail'den almak adına kutsal bir savaş vermenin İslamî bir görev olduğunu söyleyerek yola çıktı. Örgütün kuruluş amacı 1948 öncesi İsrail'in işgal ettiği Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kapsayan topraklarda yeniden Filistin İslam devletini kurmaktır. Bu amaç; 1988'de İsrail'in var olma hakkını tanıyan Filistin Kurtuluş Örgütü ile Hamas'ı çatışma noktasına getirdi.

1922'den beri yaptığı eğitim ve propaganda faaliyetleriyle halk üzerindeki etki ve sempatisini arttıran Hamas, etkileme gücünü sendikalara, üniversitelere, meslek örgütlerine, çarşılar ve toplumun her kesimine kadar genişletti.

Şubat 2005'te özerk yönetim başkanı Mahmud Abbas'la Şaron arasında varılan ateşkes anlaşmasının direniş hareketleri tarafından da kabul edilmesiyle intifada ile başlayan olaylar kısmen duruldu ve dört merhaleli yerel

seçimler tamamlandı. 25 Ocak 2006 tarihinde de yasama meclisi seçimlerinin yapılması kararlaştırıldı. Fakat yerel seçimlerde Hamas'ın üstün bir başarı kazanması üzerine İsrail ve başta ABD olmak üzere Batılı güçler seçimlerin ertelenmesi için baskı yapmaya başladılar. Özerk yönetim önce erteleme işini gündemine aldı. Fakat böyle bir şey yapması durumunda halkın tepkisiyle karşı karşıya geleceğini, ayrıca erteleme işleminin sonucu da pek değiştirmeyeceğini bildiğinden seçimleri belirlenen tarihte gerçekleştirmeyi kararlaştırdı.

Hamas, yasama meclisi seçimlerinde başarısını artırdı. Yerel seçimlerde aldığı % 50.5 oy oranını parlamento seçimlerinde % 55'e yükseltti.

Hamas'ın böyle bir başarı gerçekleştirmesinin sebebi:

Filistin'de işgale karşı direniş ve mücadele uzun süreden beri devam etmekteydi. Fakat başlangıcı İslamî bilinç ve duyarlılıkla olsa da bir dönem bu mücadelede İslamî bilinç ve duyarlılığın etkisi çok fazla değildi ya da pek öne çıkmıyordu. Hamas'ın ve İslâmî Cihad Hareketi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte bu direniş yeniden İslamî bilinçle buluştu. Hamas'ın aynı zamanda kitlesel bir hareket olması, halk tabanına yayılma konusunda oldukça sistemli bir çalışma yapması sebebiyle geniş bir tabanın desteğini elde etti.

İkinci olarak Filistin halkı 1993'te başlayan ve Oslo yahut barış süreci adı verilen görüşmeler sürecinden bir sonuç çıkmadığını, İsrail'in anlaşmalarına hiçbir zaman bağlı kalmadığını, dolayısıyla masa başında kendisine güvenilecek bir devlet olmadığını gördü. Bu konuda yaşanan tecrübeler Hamas'ı haklı çıkardı. Dolayısıyla Filistin halkı işgale karşı kararlılıkla mücadele etme, Filistin halkının haklarını ona pazarlık yoluyla değil sonucunu mecburen kabul edeceği bir direniş yoluyla kabul ettirme tarafını seçti.

Üçüncü olarak, Oslo süreciyle çıkarılamayan işgalcilerin direniş yoluyla Gazze'den çıkarılması da önemli bir etken oldu. Filistin halkı bu zaferi görünce, işgal edilen diğer bölgelerin de direnişle kurtulacağı inancı daha da güçlendi.

Dördüncü olarak, dış güçlerin doğrudan müdahalede bulunmaları ve Filistin direnişini dizginlemek için özellikle Hamas'ın üzerine gitmeleri de ters bir tepki uyandırdı.

Beşincisi ise Filistin'in kendi içyapısıyla ilgilidir. Özellikle son dönemde Filistin özerk yönetimi bünyesinde ciddi problemler ortaya çıktı. Halkı belli

bir düzen içinde yönetme yetkisine sahip olan kurumların kendileri oldukça düzensiz hale gelmişlerdi. Başta rüşvet olmak üzere ekonomik alanla ilgili önemli ahlaki sorunlar ortaya çıktı. Güvenlik organlarına olan güven kayboldu.

İsrailli asker Gilad Şalit'in Hamas tarafından kaçırılması sonrasında İsrailli birçok Hamas yetkilisini tutuklayarak çok sert tepki verdi. 2007 Haziran'ın da El-Fetih ve Hamas arasındaki iç anlaşmazlık sonrasında Hamas Gazze'de kontrolü ele geçirdi. Filistin Yönetimi lideri Mahmut Abbas ise Hamas Hükümeti'ni feshetti. Bu arada Gazze'de kontrolü ele geçirmiş olan Hamas, İsrail'e roket göndermeye devam etti. Bunun üzerine İsrail 2008 yılının sonunda Gazze'ye "Dökme Kurşun Operasyonu" düzenleyerek 22 gün içinde binden fazla kişiyi öldürdü ve beş bine yakın kişi yaralandı. Bu saldırıdan sonra Türkiye ve İsrail'in de arası açıldı.

31 Ocak: *Türkiye ve Yunanistan Başbakanları, İsviçre'nin Davos şehrinde yapılan yıllık Dünya Ekonomik Forumu'nda bir zirve gerçekleştirdiler ve "Davos Bildirisi" adını alan bir bildiri yayınladılar.*

1987 Mart'ındaki Ege bunalımından sonra iki taraf da siyasetlerini değiştirmedikleri halde, Başbakan Özal ile Papandreou arasında Papandreou'nun girişimiyle bir mesaj trafiği başladı. Bunun sonucunda 31 Ocak 1988'de Davos'ta iki gün süren görüşmeler sonunda Özal ve Papandreou iki ayrı komite kurulmasını kararlaştırdılar. Bunlardan biri ortak yatırımlar, turizm, iletişim ve kültürel faaliyetlerle ilgili çalışırken, diğeri ikili sorunların çözümüyle ilgilenecekti. Liderler her yıl bir kez buluşma konusunda ve gelecekte işe yarayabilecek bir Atina-Ankara Kırmızı Telefon hattının kullanılmaya başlanmasında anlaştılar.

İkinci komite ya da siyasî komite, görevine en basit ikili sorunları çözmekle başlayacak, uzun vadede ise daha ciddi sorunları çözecekti. İki tarafın kabul etmiş gördükleri varsayım, basit sorunların çözümü ve işbirliği komitesinin ilgilendiği sosyo-ekonomik alanlardaki ilerlemenin karşılıklı güveni arttıracığı ve daha zor meselelerin çözümüne uygun bir ortam yaratacağıydı. Buna rağmen taraflar iki ülke arasında hangi meselelerin sorun olduğu konusundaki farklı görüşlerini terk etmemişlerdi. Özal, siyasî komitenin kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası, askersizleştirme, FIR Hattı, azınlıklar ve Kıbrıs konularını görüşebileceğini belirtirken; Papandreou, sadece kıta sahanlığı ve Kıbrıs'ı ikili sorun olarak gördüklerini öne sürerek geleneksel Yunan görüşünü tekrarlardı. Diğer konuları görüşmek buna göre Yunan millî çıkarlarından taviz vermekle eşanlamlıydı.

1988'e kadar Papandreou'nun diyalog konusundaki tavrı çok netti. Buna göre Ankara askerlerini Kıbrıs'tan çekmezse ve Ege'de Yunanistan lehine olan statükoyu tanımazsa Atina diyaloga karşı çıkacaktı. Papandreou'nun Davos sürecine evet demesi, onun bu yolla kıta sahanlığının Atina'nın istediği gibi Uluslararası Adalet Divanı'na havalesinin sağlanması ve Kıbrıs'ta

Ankara'nın taviz vermesi beklentilerinin sonucuydu. Davos süreci Papandreou açısından bir başarıydı, çünkü Ankara ve Atina savaşın, sorunların çözümünde bir araç olamayacağını bu süreçte açık olarak kabul ettiler. Böylece Atina'nın geleneksel tavrına uygun olarak ne kadar kışkırtıcı olunursa olunsun Ankara'nın savaşmayacağını garanti etmesi, Davos sürecinde Atina'nın istediği şeydi. Türkiye açısından bu sürecin anlamı, Atina ile kurulacak normal ilişkilerin Avrupa Topluluğu ile olan ilişkilere olumlu etki yapacağıydı.

Başlangıçtaki gelişmeler olumlu yöndeydi. Türkiye 6 Şubat 1988'de 1964 kararnamesini iptal ederek, Yunan vatandaşlarına İstanbul'daki mülklerini satma imkânı sağladı. Atina da Nisan ayında uyum protokolünü imzalayarak 1963 Türkiye-AT Ortaklık Antlaşması'na katıldı. Yunanistan'ın bu jesti aslında yerine getirmek zorunda olduğu basit bir formalite ise de Atina açısından yine de büyük bir adımdı.

İki ülke ayrıca turizme zarar vermemek amacıyla 1 Temmuz-1 Eylül tarihleri arasında ve dinî bayramlar süresince askerî tatbikatlar yapmamayı ve tatbikat sahalarını uzun süre kapalı tutmamayı kararlaştırdılar. Taraflar ayrıca açık denizlerde ve uluslararası hava sahasında kazaların önlenmesi amacıyla bir dizi kural üzerinde anlaştılar. Bu güven arttırıcı önlemler paketi, belki de Davos sürecinin en önemli başarısıdır.

Başlangıçtaki bu iyi niyet jestlerinin ardından beklenen daha kapsamlı adımlar atılamadı. Atina, Ankara'ya Ege ve Kıbrıs konularında baskı yapmak amacıyla elinde tuttuğu kozlarını kolayca elinden çıkarmak istemedi. AT ile Türkiye arasındaki 4. Malî Protokolü imzalamayan Atina, 600 milyon ECU tutarındaki AT yardımının Türkiye'ye verilmesini Kıbrıs'ta tavize bağlayarak engelledi. 1995'te Türkiye'nin "Gümrük Birliği"ne girmesine rağmen Yunanistan bu tutumunu sürdürdü. Yunanistan AT organlarında Davos'a rağmen Türkiye aleyhtarı tavrını, Kıbrıs'ta bir çözüm olana kadar sürdüreceğini Davos zirvesinin üstünden iki ay geçmeden söylemeye başladı. Ayrıca 1988 ortalarından itibaren Papandreou, Kıbrıs'ta çözüm sağlanmadan Davos sürecinden verim almanın mümkün olmadığını söyledi. Papandreou'dan Nisan 1990'da hükümeti devralan Mitsotakis'in, "Türlklere Kıbrıs'ta çözüm olmadan Türk-Yunan ilişkilerinde gelişme olmayacağı ve Türkiye'nin AT ile ilişkilerinin düzelmeyeceği anlatılmalıdır" sözleriyle Davos süreci ve Türk-Yunan ilişkilerindeki yumuşama dönemi sona erdi.

22 Şubat: *Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması isteklerinin ortaya çıkması üzerine Karabağ Sovyeti aldığı bir kararla Karabağ'ı Ermenistan'a bağladı; Azeri-Ermeni çatışmaları başladı.*

Karabağ, Çarlık Rusyası'nın egemenliğine girdikten sonra buraya Ermeni göçleri başladı. 1823'te Karabağ'da yaşayan toplam 20.095 ailenin 15.729'u Azeri, 4.366'sı ise Ermeniydi. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 1829 Edirne barışı ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra Anadolu'dan Kafkaslar'a geniş Ermeni göçleri başladı. 1908 yılı geldiğinde Kafkaslar'a göç eden Ermenilerin sayısı 1 milyonu buldu. Bu göçler sonucu Karabağ'ın da nüfus yapısı Ermeniler lehine bir gelişme gösterdi. 1917 yılında Karabağ'da yaşayan nüfusun 317.861'i Azeri iken, Ermenilerin sayısı da 243.627 oldu. Bunun içerisinde başka etnik gruplar da vardı.

Sovyetler Birliği'nin kurulması ile birlikte Karabağ Azerbaycan sınırları içinde "özerk" bir bölge haline getirildi. Ayrıca Karabağ'ın Zengezur kısmı da Ermenistan'a verildi. Stalin zamanında Karabağ'ın Ermeni nüfusu hızla artmaya başladı. Çünkü Stalin Karabağ'da belirli bir Ermeni göçü politikası izledi. Bunun sonucu olarak Karabağ'ın nüfusunun % 75'i Ermeni, % 25'i de Azeri oldu.

Garboçov'un Sovyetler Birliği'nde başlatmış olduğu açıklık ve yeniden yapılanma politikaları üzerine, Karabağ'daki nüfus çoğunluğundan yararlanmak isteyen Ermenistan, bu tarihten itibaren Karabağ'ın kendisine bağlanmasını istemeye başladı. Aynı zamanda Karabağ Ermenileri de aynı istikamette gösterilere başladı. Bunun sonucunda Karabağ Sovyeti 22 Şubat 1988'de Karabağ'ın Ermenistan'a katılmasına karar verdi. Sovyet'in (Parlamento) 140 üyesinden 110'u Ermeni idi.

Moskova, Ermenistan'ın ve Karabağ Ermenilerinin bu isteklerini reddetmekle beraber, Karabağ Azerileri de hareketlendi. Bu ise Karabağ'da Azeri-Ermeni çatışmalarına sebep oldu. Çatışmalar Azerbaycan'a da sıçradı. Bundan sonra olaylar her gün şiddetlenerek devam etti. Hatta Ermenistan ile Azerbaycan arasında resmen bir savaşa dönüştü.

Bu şartlar içinde Azerbaycan Yüksek Sovyeti, Azerbaycan Halk Cephesi'nin etkisiyle 1989 Eylül'ünde kabul ettiği bir kanunla Azerbaycan'ın egemenliğini ilan etti. Buna göre Azerbaycan Sovyetler Birliği'nden ayrılıyor, Azerbaycan sınırlarının dokunulmazlığı ve Karabağ üzerindeki Azeri egemenliği

vurgulanıyordu. Yüksek Sovyet 1989 Ekim'inde Halk Cephesi'ni resmen tescil etti.

Azerbaycan'daki bu gelişmeler karşısında Ermenistan'da da Karabağ ve Rusya'nın diğer yerlerinden gelen Ermenilerin toplantısında Ermeni Millî Hareketi'nin kurulmasına karar verildi. Millî Hareketin başkanlığına Levon Ter-Petrosyan getirildi.

Bu durum karşısında Moskova harekete geçti ve her iki tarafı uzlaştırmak için bir takım formüller ortaya attı. Buna göre Karabağ Azerbaycan sınırları içinde kalmakla beraber, Karabağ'da 5.000 kişilik bir Sovyet kuvveti bulunacak ve ayrıca Azerbaycan Karabağ Ermenilerinin haklarını garanti altına alan kanunlar çıkaracaktı.

Bu teklifleri iki taraf da kabul etmediler. Bunun üzerine 1989'da nispeten yavaşlamış görünen Ermeni-Azeri çatışmaları, hem Karabağ ve Azerbaycan'da ve hem de Ermenistan ile Azerbaycan arasında 1990 Ocak ayından itibaren daha geniş bir alanda yeniden başladı ve giderek büyüdü. Azeri-Ermeni çatışmasının büyümesi üzerine 20 Ocak 1990'da Sovyet ordusu Bakü'ye girdi ve büyük bir katliam gerçekleştirdi. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Karabağ'ın içindeki silahlı Ermeni milisler Ermenistan'ın da desteğiyle Azerbaycan'a karşı silahlı bir hareket başlattılar. Bu gelişmeler içinde Ermenistan da 23 Ağustos 1990'da bağımsızlığını ilan etti.

Azeri-Ermeni çatışmalarının devam etmesi üzerine 1992 Ocağında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov bölgeyi kendi yönetimine alarak Ermeni görevlileri Azeriler ile değiştirdi. Aynı ay Azerbaycan güçleri Dağlık Karabağ'ın başkenti Stepanakert'e, Ermeniler ise çoğunluğunu Azerilerin oluşturduğu Suşa (Shusha) şehrine saldırdılar. Ermeni kuvvetleri Suşa'yı ve daha sonra da stratejik öneme sahip Laçın vadisini ele geçirerek Azerbaycan içerisinde Dağlık Karabağ ile Ermenistan'ı birleştiren bir koridor açmayı başardılar. Ermenistan'ın daha sonra Nahçıvan'a saldırması üzerine garantör Türkiye ve Rusya'nın da çatışmalara dahil olması tehlikesi ortaya çıktı. 1992 Haziran'ında Azerbaycan Hükümeti'nin Dağlık Karabağ'a kuvvetlerini yollayarak bu toprakları yeniden ele geçirme ve barış konferansı düzenleme çabalarının başarılı olamaması üzerine, Dağlık Karabağ yönetimi sıkı yönetim ilan etti. 1993 yılı boyunca Ermeniler kaybettikleri toprakları geri almaya başladılar ve Nisan ayında Kelbajar'ın ele geçirilmesiyle ikinci bir koridor daha açıldı. Azerbaycan'da 1993'te ortaya çıkan hükümet bunalımı

da Ermenistan'ın konumunu güçlendirdi ve Ermenistan'ın tüm Dağlık Karabağ'ın kontrolünü ele geçirmesini sağladı. BM Güvenlik Konseyi'nin 822 ve 855 sayılı kararlarıyla, Ermeni güçlerinin derhal geri çekilmesini istemesine karşılık Ermeni kuvvetleri Azeri topraklarının %20'sini işgal ettiler. Türkiye ve İran'ın birliklerini sınır bölgesine hareketlendirmesi ve BM Güvenlik Konseyi'nin Dağlık Karabağ Ermenilerini ayrı bir taraf olarak kabul etmesi üzerine Ermeni Hükümeti BM kararını kabul etti.

Çatışmalar 24 Eylül 1993'te Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'na tam üye olarak katılmasıyla son buldu; ancak başta işgal edilmiş Azerbaycan topraklarının boşaltılması konusu çözümlenemedi.

14 Nisan: *Afganistan, Pakistan, ABD ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Cenevre Anlaşmaları'yla Afganistan sorununa bir çözüm getirildi.*

Afganistan sorununu Güvenlik Konseyi'ne getiren Çin oldu. Ancak 1980 Ocak ayında altı toplantı yapılmasına rağmen bir sonuç alınamadı. 14 Ocak 1980'de Genel Kurul'da alınan bir karara göre ise; Sovyetler Birliği'nin adı anılmaksızın Afganistan'ın egemenlik, toprak bütünlüğü, siyasî bağımsızlığı ile bağlantısızlık statüsüne saygı gösterilmesi, Afgan halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine imkân vermek için bütün yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesi, Afgan mültecilerinin kendi istekleriyle evlerine dönmelerini sağlayacak şartların yaratılması ve mültecilere yardım için Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği'nin desteklenmesi isteniyordu. Bundan sonra Genel Kurul, konu ile ilgili olarak bir özel temsilci atanmasını kararlaştırdı.

Birleşmiş Milletler özel temsilcisi, 1982 Haziran'ından 1988 Nisan'ına kadar olan dönemde, Afganistan ve Pakistan temsilcileri ile Cenevre'de 12 kez bir araya geldi. Sonunda altı yıl süren müzakerelerin ardından taraflar arasında bir uzlaşma ve anlaşma meydana geldi. Amerikan ve Sovyet Dışişleri Bakanları'nın 21-23 Mart 1988'de yaptıkları toplantıda son pürüzler de giderildi ve Afganistan'la ilgili anlaşmalar 14 Nisan 1988'de Cenevre'de imzalandı. Bu anlaşmalar, bazı ekler hariç 4 esas belgeden meydana geldi. Bunlar:

1. *Karşılıklı Münasebetlerin İlkeleri Konusunda İkili Anlaşma:* Afganistan ve Pakistan, birbirlerinin egemenlik, siyasî bağımsızlık, toprak bütünlüğü ile güvenlik ve bağlantısızlık ilkelerine saygı göstermeyi ve birbirlerinin içişlerine karışmamayı taahhüt etmekteydiler.

2. *Milletlerarası Garantiler Konusunda Deklarasyon*: Bu belge ABD ile Sovyetler Birliği arasında imzalandı. İki taraf, Afganistan ile Pakistan'ın içişlerine karışmayacaklarını ve birinci belgedeki ilkelere saygı göstereceklerini belirtiyorlardı.
3. *Mültecilerin Kendi İstekleri İle Dönmelerine Dair Anlaşma*: Mültecilerin serbestçe evlerine dönmelerinin sağlanması hususundaki tedbirleri kapsamaktaydı.
4. *Diğer İlgili Konular Antlaşması*: Bu anlaşmalarla ilgili diğer konuların ne şekilde ele alınacağı belirtilmekteydi.

İmzalanan bu belgelerde Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesine dair hiçbir ifade yoktu. Sovyetler Birliği 1988 sonunda Afganistan'dan çekileceğini açıkladı. Böylece Sovyetler'in prestiji korunmuş olmaktadır. Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesi ikinci belge olan Garantiler Deklarasyonu çerçevesinde gerçekleşti. Nitekim Sovyetler'in Afganistan'da bulunan 120.000 kişilik kuvvetinin çekilmesi hususunda Amerika ile Sovyetler arasında bir takvim tespit edildi ve son Sovyet askerinin Afganistan'dan 15 Şubat 1989'da çekilmesi kararlaştırıldı.

16 Mart: *Irak kuvvetleri Halepçe'ye kimyasal gaz saldırısında bulundu; yaklaşık 5.000 kişi öldü.*

Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) 1976'da Talabani ve arkadaşları tarafından kurulduktan sonra; Irak için demokrasi, Kürtler için otonomi istekleriyle operasyonlara başladı. Şubat 1987'de Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve KYB ortak bir bildiri yayınlarak, Kürdistan Millî Cephesi ve daha sonra Irak Millî Muhalefet Cephesi kurulması konusundaki kararlılıklarını ifade ettiler ve askerî olarak da peşmerge güçlerini birleştirmek konusunda söz verdiler. Mayıs 1987'de tüm Kürt grupları birleşerek Kürdistan Cephesi'ni kurdular ve siyasî ve askerî faaliyetlerin beraberce yürütülmesine karar verdiler.

Mart 1987'de Saddam, kuzeni General Ali Hasan el-Mecid'i Kuzey Valisi olarak atadı ve mutlak yetkilerle donattı. Nisan 1987'de KYB'nin Süleymaniye yakınlarındaki Duka vadisini ele geçirmesinden bir gün sonra el-Mecid, KYB bölge karargâhının da bulunduğu Balisan vadisindeki Kürt bölgelerine kimyasal silahlarla saldırılarda bulundu. Haziran 1987'de geniş tarım arazileri yasak bölge ilan edildi. Ocak 1988'de İran birliklerinin

Mawat'a bakan stratejik tepeleri ele geçirmeleri ve Quara Chulan nehrini geçmeleri ile Bağdat'a karşı olan tehdit arttı. Kürt ve İran kuvvetlerinin baharda bölgede ilerlemeleri ve Diyala nehri üzerinden Mezopotamya ovasına girişi ciddi bir tehlikeye dönüştü. Saddam, KYB'ye görüşme başlatmak için gizli bir mesaj yolladı ise de Talabani bunu, Hükümetin başındakinin değişmeden olamayacağını söyleyerek reddetti. Irak'ın Kürt bölgelerinde karşı karşıya olduğu tehdit karşısında el-Mecid, Kürt kuvvetlerini yenmek ve İran'ın Duka barajını ele geçirme planlarını yok etmek için -kara kuvvetleri bölgeyi ele geçirmeden önce- kimyasal ve yüksek patlayıcı hava saldırılarından oluşan ve hedefi peşmerge kontrolündeki bölge olan Anfal 1 operasyonunu başlattı. Şubat ayı başlarında Süleymaniye yakınlarındaki Jafutu vadisinde yaşayanlar bombardıman edildi ve ağır kayıplar verdirilerek bölge üç haftada ele geçirildi. Tutuklanan tüm yetişkin ve genç erkekler, el-Mecid'in emriyle yok edildi.

15 Mart 1988'de KYB ve İran kuvvetleri doğrudan doğruya Darbadikan gölü üzerinde bulunan stratejik öneme sahip Halepçe'yi, Irak kuvvetlerine büyük kayıplar verdirerek ele geçirdi. 16 Mart 1988'de Irak kuvvetleri şehri saatlerce bombalayarak intikam aldı. Öğleden sonra da kimyasal gaz kullandılar; yaklaşık 5.000 sivil öldü.

Bir hafta sonra Süleymaniye'nin güneyinde Irak tarafından sarılmış dağlık bölge olan Kara Dağ'daki Kürtlere karşı Anfal 2 başlatıldı ve kara güçlerinin saldırısından önce kimyasal silah kullanıldı. Ardından Anfal 3 ve Mayıs başında Anfal 4 operasyonu başlatıldı. Aşağı Zap kıyılarında yine kimyasal silah kullanıldı. 598 sayılı kararın kabulüyle İran-İrak Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Bahdinan çevresine kaçan sivil ve peşmergelerin yoğunlaştığı köy ve vadilerin 25 Ağustos'ta yüksek patlayıcılarla bombardıman edilmesiyle Anfal 8 başladı. Anfal Operasyonları'nda yaklaşık 150-200 bin kişi hayatını kaybetti.

18 Temmuz: 8 yıl süren İran-İrak Savaşı, İran'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını kabul etmesiyle son buldu.

İran-İrak Savaşı'nın 1983'ten sonra bir "yıpratma savaşı"na dönüşmesi ekonomi ve insan gücünü ön plana çıkardı. İki ülkenin de ekonomik gücü büyük ölçüde ihraç edebildikleri petrole dayanıyordu. Ancak Irak petrol boru hatlarından ihracatını sürdürebilirken, İran'ın petrol ihracatı tümüyle

Basra Körfezi'ne dayanmaktaydı. Dolayısıyla Körfez'de petrol trafiğinin kesintisiz sürmesi İran'ın istediği bir durumdu ve bu yüzden savaş boyunca Irak sürekli deniz hedeflerini, yani petrol taşıyan hedefleri vurdu. Savaşta Irak'ı destekleyen Körfez monarşilerinin de petrol trafiğinin sürmesinde çıkarları vardı.

Savaşın çıkmasıyla ABD ilk defa Ortadoğu petroleri ile ilgili olarak bir tehlike gördüğünden hemen harekete geçti ve bir tedbir olarak ve gerektiğinde bölgeye hemen müdahale etmek üzere 1981 Mart'ında "Hızlı İntikal Kuvveti" adını alan 200 bin kişilik acil müdahale kuvvetinin teşkiline karar verdi. 1984 yılından itibaren Suudi Arabistan ve Kuveyt tankerlerine karşı korsanlık faaliyetlerinin başlaması ve Körfez'in uluslararası sularında seyriüsefer serbestisinin ihlali ABD'yi harekete geçirdi. ABD petrol yollarını açık tutmak amacıyla 1987'de Körfeze donanma gönderdi. Kuveyt tankerleri bir ara Amerikan donanmasının koruması altında ve Amerikan bayrağı çekerek petrol taşıması yaptı. Önceleri İran, Amerikan koruması altındaki Kuveyt tankerlerine saldırmadı. Ancak Çin'den Silkworm füzeleri aldıktan sonra Kuveyt tankerlerine saldırıda bulundu. ABD böyle bir saldırı olduğu takdirde karşılık vereceğini açıklamıştı ve bunu da İran petrol platformunu bombalayarak gerçekleştirdi. Ayrıca ABD, Basra Körfezi'nde hiçbir devletin üstünlüğüne izin vermeyeceğini ve buranın Amerika'nın temel "ilgi alanı" olduğunu, hele hele Körfez'in bir "Pers Körfezi" olamayacağını söylüyordu.

Körfez'deki İran-ABD çatışması, Birleşmiş Milletler'i de telaşlandırdığından Güvenlik Konseyi 20 Temmuz 1987'de barışın esaslarını belirten 10 maddelik 598 sayılı kararını aldı. 3 Temmuz 1988 günü Körfez'de bulunan Amerikan donanmasına ait Vincennes gemisinin, İran havayollarına ait 290 kişi taşıyan A-300 tipi bir yolcu uçağını roketlerle düşürmesi üzerine İran, Irak'ın kabul ettiği Birleşmiş Milletler'in 20 Temmuz 1987 tarihli 598 sayılı kararını 18 Temmuz 1988'de kabul ettiğini bildirdi.

598 sayılı karar; İran-Irak Savaşı'nda acil bir ateşkes talep ediyor, tüm güçlerin uluslararası hukukça tanınmış sınırların gerisine çekilmesini ve İran ile Irak'ın bir barış anlaşmasına ulaşması için işbirliği yapmalarını istiyordu.

20 Ağustos 1988'de bütün İran-Irak cephesinde ateşkes yürürlüğe girdi. İki taraf 25 Ağustos 1988'de daha detaylı barış görüşmeleri yapmak üzere Cenevre'de bir araya geldiler.

Savaş bu şekilde 8 yıl sürmesine ve yüz binlerce insanın hayatına mal olmasına rağmen, başladığı gibi “sıfır” noktasında sona erdi.

15 Kasım: *Filistin Millî Konseyi Cezayir’de yaptığı toplantı sonunda bir bildiri yayınlarak Bağımsız Filistin Devleti’nin kurulduğunu ilan etti.*

Nisan 1987’de Filistin Millî Konseyi’nin Cezayir’de yaptığı toplantıda, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)’nün içindeki önemli gruplar yeniden bir dayanışma içine girdiler ve her türlü bağımlı çözümleri bir kenara bırakarak, bağımsızlık yolunda önemli adımlar attılar. 1988 yılında gelişerek devam eden İntifada’nın da etkisiyle Ürdün, Temmuz 1988’de kendi topraklarındaki Filistinlilerle bütün bağlarına son veren bir karar aldı. Ayrıca Batı Şeria halkının Ürdün parlamentosunda temsil edilmesine de son verdi. Bunu yapmakla Kral Hüseyin, Batı Şeria halkının ayrı bir varlığı olduğunu ortaya koymak ve böylece Batı Şeria halkını ve Filistin Kurtuluş Örgütü’nü bağımsızlığı itmek istiyordu. Ürdün’ün bu kararından sonra 12-15 Kasım 1988’de Cezayir’de bir araya gelen Filistin Millî Konseyi üyeleri, 15 Kasım 1988’de yayınladıkları Filistin Devleti’nin İlanı ve Bağımsızlık Bildirisi ile Bağımsız Filistin Devleti’nin kurulduğunu ilan ettiler. Bildiride Birleşmiş Milletler’in 242 ve 338 sayılı kararlarıyla beraber İsrail’in varlığı kabul ediliyor ve Filistin Devleti’nin terörizmi reddettiği belirtiliyordu. Filistin Devleti’nin başkentinin Kudüs olduğu da vurgulanıyordu.

Bağımsızlık ilanını 110’un üzerinde devlet ya tanıdı, ya da olumlu karşıladı. (Türkiye, yeni Filistin Devleti’ni ilk tanıyan devletlerden biri oldu.) Birleşmiş Milletler, 15 Aralık 1988’de 177 sayılı kararıyla, Birleşmiş Milletler çerçevesinde FKÖ’nün gözlemci statüsü ve fonksiyonlarına zarar verici bir sonuca varmaksızın, FKÖ deyimini yerine Filistin ifadesinin kullanılmasını uygun buldu. ABD ise ilk defa FKÖ ile temas kurdu.

21 Aralık: *PAN AM Havayolları’na ait bir uçak, İskoçya’nın Lockerbie kasabası üzerinde infilak etti; Birleşmiş Milletler iki Libyalıyı uçağı düşürmekle suçladı ve Libya’ya ambargo uygulamaya başladı.*

Frankfurt-Londra-New York hattında uçan PAN AM Havayolları’na ait Boeing 747 tipi uçak, 21 Aralık 1988’de İskoçya’nın Lockerbie kasabasının üzerinde infilak etti. Uçakta bulunan 270 kişi öldü. Uçağı düşürmekle suçlanan iki Libyalı’nın ABD veya İngiltere’ye teslim edilmesi isteğinin Libya

yönetimi tarafından reddedilmesi, bu ülkeye karşı ABD öncülüğünde bir uluslararası baskıya başvurulması sonucunu doğurdu. Libya yönetimi PAN AM uçağını düşürmekle suçlanan Libyalıların Libya mahkemelerinde yargılandıklarını ileri sürerek, ABD ve İngiltere'nin gerek görmeleri halinde davaya katılmak üzere yargıçlar gönderebileceklerini duyurdu. Ancak ABD ve İngiltere yönetimleri, Libyalı sanıkların kendilerine teslim edilmeleri dışında hiçbir şeyi kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Buna karşılık Libya'nın da sözü konusu kişileri teslim etmemekte ısrar etmesi üzerine, ABD ve İngiltere'nin isteği ile Birleşmiş Milletler tarafından Libya'ya uluslararası ambargo uygulanması kararlaştırıldı.

Bazı Arap ülkeleri Birleşmiş Milletler'in ambargo kararına uymadılarsa da çoğunluğunu Avrupalıların oluşturduğu birçok ülke karara uydu. Daha sonra Libya yönetimi, suçlanan iki Libyalıyı adil ve tarafsız bir mahkemede yargılanmaları şartıyla teslim edebileceğini bildirdi. Ancak bu açıklama da ABD, İngiltere ve Birleşmiş Milletler'i yumuşatamadı. Ambargodan Libya büyük zarar gördü.

ABD ile Libya arasında daha önce de çeşitli problemler ortaya çıkmıştı. 1981 Ağustos ayında ABD uçakları Sirte Körfezi'nde iki Libya uçağını düşürdü. Yine 15 Nisan 1986'da F-11 tipi 18 Amerikan bombardıman uçağı, Trablus'ta Kaddafi'nin karargâhını bombaladı. Aralarında Kaddafi'nin evlat edindiği 15 aylık kızının da bulunduğu 37 kişi öldü, Kaddafi yaralandı.

22 Aralık: *Angola'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra başlayan iç savaşa müdahil olan ABD, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Küba dışişleri bakanlarının imzaladıkları bir anlaşmayla, Angola'daki bütün yabancı birliklerin kademeli olarak çekilmesi kararlaştırıldı.*

11 Kasım 1975'te bağımsızlığını kazanmasından sonra Angola'da Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA), Kübalı birliklerin ve Sovyet maddi yardımının desteğiyle UNITA (Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik)'ya karşı saldırıya geçti; ABD de Zaire aracılığıyla işe karıştı. Böylece MPLA ve UNITA arasında bir iç savaş başladı. MPLA, Mart 1976'da iç savaşı kazandı ve Agostinho Neto Angola Cumhurbaşkanı oldu.

MPLA'nın en önemli sorunu, Namibya ile olan sınırı dolayısıyla Güney Afrika Cumhuriyeti'nin saldırılarına hedef teşkil etmesiydi. Angola'da üsleri olan Güneybatı Afrika Halk Örgütü (SWAPO) gerillalarına karşı giriştikleri

bir harekât sonrasında Güney Angola'daki bütün SWAPO üslerini yok etmek amacıyla ülkeye giren Güney Afrika Cumhuriyeti kuvvetleri, bu bölgede kaldılar. Hükümet aleyhtarı UNITA kuvvetleri de 1983'te Angola'nın 500 km içerisindeki Cangamba'yı ele geçirdiler. Angola, uluslararası alanda Namibya'nın bağımsızlığına destek olmaya çalıştı. Ancak Namibya'dan Güney Afrika birliklerinin çekilmesinin, Angola'dan Küba birliklerinin çekilmesine bağlı olduğu tezi, ABD ve Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından ısrarla savunulunca, ABD, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Küba dışişleri bakanları 22 Aralık 1988'de imzaladıkları bir anlaşmayla Angola'daki bütün birliklerin 1991'e kadar kademeli olarak çekilmesini kararlaştırdılar. Güney Afrika Cumhuriyeti de UNITA'ya verdiği desteği çekeceğini resmen açıkladı. UNITA kuvvetleri lideri Savimbi ile Angola Devlet Başkanı Jose Eduardo Dos Santos arasında uzlaşma yapılması çağrıları ise Dos Santos tarafından reddedildi. Ancak dış baskılar sonucu 1989 Haziran'ında iki lider Kinşasa'da bir araya gelerek ateşkesin ilan edilmesini kararlaştırdılar. Fakat iki lider de birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçladılar ve Savimbi Eylül ayında Kinşasa'da yapılan toplantıya katılmadı.

1991 yılına kadar zaman zaman kesintiye uğrayarak devam eden iç savaş, 15 Mayıs 1991'de yürürlüğe giren ateşkes ile son buldu. Savimbi ve Dos Santos'un 31 Mayıs'ta Lizbon'da yaptığı anlaşma ile 1992'de Angola'da serbest seçimlerin yapılması ve gerilla birliklerinin dağıtılarak yeni bir ordu kurulması kararlaştırıldı. Ancak Eylül 1992'de yapılan seçimlerde MPLA kesin bir zafer kazanınca UNITA'ya bağlı gruplar bunu kabule yanaşmadılar ve çatışmalar yeniden alevlendi. Ülkede denetimin bir bölümü UNITA ayaklanmacılarının eline geçti. Fakat ABD Hükümeti'nin Mayıs 1993'te MPLA Hükümeti'ni tanımasına karşın ateşkes görüşmelerinden bir sonuç alınamadı.

28 Haziran 1994'te UNITA'nın MPLA Hükümeti'ni tanıyarak bu yönde bir anlaşmayı imzalamayı kabul etmesine rağmen faaliyetlerine devam etmesi üzerine, 1997 Ağustos'unda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi UNITA'ya yaptırım uygulama kararı aldı. 1998 yılında ise Angola Hükümeti Kongo-Kinşasa'daki Laurent Kabila yönetimini desteklemek için bölgeye binlerce asker yolladı. 1999'da Birleşmiş Milletler misyonunun Angola'daki görevini tamamlaması sonrasında ise gerillalar ülkenin kontrolünü ele geçirdiler.

2 Şubat: *Paraguay'da 1954'ten beri iktidarda olan diktatör Stroessner, General Rodriguez tarafından devrildi.*

1930 ve 40'lı yıllarda Paraguay'da iktidar sürekli olarak el değiştirdi ve 1949'dan sonra ülkeyi yöneten Colorado Partisi lideri Chaves, 1954'te General Alfredo Stroessner tarafından devrildi. Bundan sonra sürekli olarak yeniden seçilen Stroessner, Colorado Partisi'ne dayanarak ülkede diktatörlük kurdu. Etkin polis örgütü MOPOCO, ayrılan Colorado partililerden komünistlere, liberallerden Hristiyan Demokratlar'a kadar uzanan her türlü muhalefeti susturdu.

Stroessner 1988'de sekizinci kez cumhurbaşkanı seçildiyse de 2 Şubat 1989'da General Andres Rodriguez liderliğindeki bir darbeyle devrildi ve Brezilya'ya sığınmak zorunda kaldı. Bundan sonra ülkede basın özgürlüğü sağlandı ve çok partili düzene geçildi. Mayıs ayında Rodriguez cumhurbaşkanı seçildi.

14 Şubat: *İran'ın dinî lideri Humeyni, Hint kökenli İngiliz yazar Salman Rüşdi hakkında "Şeytan Ayetleri" adlı kitabı dolayısıyla ölüm fetvası yayınladı.*

Hint asıllı İngiliz yazar Salman Rüşdi'nin Şeytan Ayetleri romanı, 1988 Eylül'ünde piyasaya çıktı. İlk zamanlarda pek kimsenin dikkatini çekmeyen kitabın, özellikle Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerde yayınlanması tepkileri de beraberinde getirdi. Hz. Muhammed ve eşlerine iğrenç iftiralar atan ve hakaret eden, İslam dinince kutsal sayılan birçok değere saldırılan kitabı çeşitli şekillerde protesto eden Müslümanlar, Pakistan ve Hindistan'da güvenlik kuvvetleri ve -özellikle Keşmir'de- gayri-müslimlerle çatışmak durumunda kaldılar. Pek çok sayıda kişinin ölümüne ve yaralanmasına yol açan olaylar, kısa sürede 1.5 milyonun üzerinde Müslüman'ın yaşadığı İngiltere'ye de sıçradı. 1989 yılının ilk günlerinde kitaba ilişkin protestolar, gösteriler bütün İslam dünyası ile beraber İran'da da hızlanmaya başladı.

Kitabın İslam âleminde meydana getirdiği infiale karşı İran'ın dinî lideri İmam Humeyni 14 Şubat 1989'da kitabın yazar ve yayıncılarının öldürülmesi gerektiğine dair bir fetva yayınladı. Bu fetva ile beraber olay dünya gündeminin baş köşesine yerleşti.

Batı kamuoyu ve hükümetleri aşağı yukarı aynı gerekçelerle Salman Rüşdi ve kitabına sahip çıktılar. Olay, Rüşdi ve kitabının sınırlarını aşarak Batılı ülkeler ile İran arasında bir diplomatik krize dönüştü. Krizin giderek tırmanması ve karşılıklı restleşmeler üzerine Brüksel'de toplanan Avrupa Topluluğu dışişleri bakanları Tahran'daki büyükelçilerini geri çekme ve İran ile yapılacak üst düzey ziyaretleri dondurma kararı aldılar. ABD İran'ın tutumunu kabul edilemez olarak nitelendirdi. Salman Rüşdi'nin özür dilemesi de Humeyni'nin tavrını yumuşatamadı ve ölüm fetvasını geri çekmedi. Sovyet Dışişleri Bakanı, İngiltere'nin isteği üzerine İran'ı yumuşatmak için İran'a gitti ve Humeyni ile görüştü.

Kısa bir süre içinde tüm Batı dünyasının hükümet ve devlet adamları, özel kuruluşları, yazarları, yayıncıları ve hatta kilisesi ile Rüşdi'nin yanında yer alması ve böylesine topyekûn bir tavır alışın; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez gerçekleştiği üzerinde duruldu.

17 Mayıs-21 Ağustos: *Bulgaristan, ülkesindeki Türk azınlığı Türkiye'ye zorunlu göçe tabi tuttu.*

Parçalanmış ailelerin Bulgaristan'da bıraktıkları çocukların Türkiye'deki ailelerine verilmesine karar veren Bulgar devleti; 17 Mayıs 1989'da da Bulgar Türklerine pasaport verileceğini bildirdi. 8 Eylül 1944'ten beri ülke dışına kaçanlara af çıkarılacağı yönündeki haberler üzerine Türk azınlığı, haklarının ve Türk adlarının yeniden verilmesi için gösteriler yaptılar. Bulgar Hükümeti gösterilere sert tepki gösterdi ve göstericilere ateş açtı, çok sayıda kişi öldü ve yaralandı, yüzlerce kişi tutuklanarak Belene Kampı'na gönderildi. Bulgar Hükümeti Türk azınlığa pasaport vererek sınırdışı etmeye başladı. 30 Mayıs günü Bulgaristan'dan göç edenlerin sayısı 500'e ulaştı. "Bulgaristan'da Türk yoktur!" diyen Bulgar yönetimi, 3 Haziran'dan itibaren Türkleri karayolu ve trenlerle Türkiye sınırına bıraktı; Türkiye, sınırı açmak zorunda kaldı. 26 Haziran'da 70.000'e ulaşan göçmenler için "çadırkent"ler kuruldu. 2 Temmuz günü Başbakan Turgut Özal, "Göndersinler! 300.000 kişiye ulaşmasını bekliyoruz" dedi. Temmuz ayı boyunca göçler devam etti

ve 21 Ağustos'a gelindiğinde 310.000'e yakın Türk, Türkiye'ye geldi. Bu tarihte Türk Hükümeti sınırı kapama kararı aldı.

Tehcir veya sürgün politikası, Bulgar Hükümeti'nin iç dengeleri muhafaza etmek bakımından, Türk nüfusunun hiçbir zaman belli bir oranı geçmesi amacına yönelikti.

29-30 Mayıs: *NATO devlet ve hükümet başkanlarının Brüksel'de yaptıkları zirve toplantısı sonunda yayınlanan bildiride, Avrupa'da konvansiyonel güç indirimine ilişkin yeni girişimler açıklandı.*

NATO devlet ve hükümet başkanları 29-30 Mayıs 1989'da Brüksel'de gerçekleştirdikleri zirve sonunda bir bildiri yayınladılar. Brüksel Zirve Bildirisi son derece önemli birçok unsur içeriyordu. Bildiride, Sovyetler Birliği ve aynı zamanda diğer Avrupa ülkelerinde bir değişim sürecinin başlamış olduğu kabul ediliyor ve İttifakın Avrupa'nın bölünmesinin önlenmesi, adil ve barışçıl bir Avrupa düzeni oluşturulması konusundaki yaklaşımının ana hatları çiziliyordu. Bildiri ile inandırıcı ve etkili caydırıcı bir kuvvet ve uygun bir savunmaya olan ihtiyaç tekrarlandı ve ABD Başkanı Bush'un Viyana'da başlatılan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler İndirimi (AKKA) müzakerelerinin hızlandırılması ve konvansiyonel kuvvetlerin diğer kategorilerinde ve aynı zamanda ABD ve Sovyetler Birliği'nin kendi toprakları dışında bulunan askerî personeline önemli indirimlere gidilmesi yolundaki çağrısı desteklendi.

Bildiri, diğer alanlarda genişletilmiş Doğu-Batı işbirliği, önemli küresel sorunlar üzerinde harekete geçmek ve İttifakın uzun dönemli amaçlarını gerçekleştirmek için oluşturulacak önlemler üzerinde geniş çaplı bir gündem de sunuyordu.

3-4 Haziran: *Çin'in Tienanmen Meydanı'nda işçiler ve öğrencilerin demokratik reform isteğiyle yaptıkları gösterilere ordu müdahale etti, binlerce kişi öldü ve yaralandı.*

9 Eylül 1976'da Mao'nun ölümünden sonra 1977-78 yıllarında Çin'de Deng Şaoping'in başlattığı ekonomik ve sosyal reformlar, başta halkın günlük yaşamına olumlu bir şekilde yansdı. Ancak bu olumlu gelişmeler zamanla olumsuz sonuçlar doğurmaya başladı. 1985'ten itibaren tarımsal üretim düşerken, kredi yetersizlikleri, elektrik enerjisi sıkıntısı, ham madde temininde

karşılaşılan güçlükler ve enflasyon rakamlarının yükselmesi halk üzerinde olumsuz sonuçlar doğurdu. Bu durum, Komünist Partisi içinde bir iktidar mücadelesinin doğmasına yol açtı. Parti içindeki bu gelişmelerden cesaret alan bazı üniversite profesörleri ve öğrenciler, daha fazla hürriyet için 1986 Ocak ayında gösterilere başladılar. Gösteriler, giderek bir kısım aydın ve işçiler tarafından desteklendi. Bu gelişmeler Deng'i endişelendirmeye başladı. 4 Mayıs 1989'da Pekin'de işçi ve öğrenciler demokratik reform isteğiyle yürüyüşe geçtiler. Gösteriler, Sovyet lideri Gorbaçov'un 15-18 Mayıs'ta Pekin'e yaptığı ve 1959'dan beri ilk Sovyet-Çin zirvesi olan ziyarette daha da şiddetlendi. Pekin'de 1 milyon kişi, Gorbaçov'un Sovyetler'de gerçekleştirdiği demokratikleşmenin Çin'de de hayata geçirilmesini ve Deng başta olmak üzere bir kısım liderlerin görevlerini bırakmalarını istiyordu. Bunun üzerine sıkıyönetim ilan edilerek ordu birlikleri Pekin'e getirildi ve Tienanmen Meydanı'ndaki gösterilere 3-4 Haziran 1989'da çok kanlı bir şekilde müdahalede bulundu. Batılı kaynaklar 5.000 kişinin öldüğünü ve 10.000 kişinin de yaralandığını duyurdular.

Tienanmen olaylarının kanlı bir şekilde bastırılması, başta Amerika olmak üzere Batı dünyasında sert tepkilerle karşılandı. ABD Çin'e ekonomik yaptırımlar uygulanması kararı aldı. Avrupa Topluluğu sert tepki göstererek ABD'nin kabul ettiği yaptırımların aynısını benimsedi.

30 Haziran: *Sudan'da Genelkurmay Başkanı el-Beşir'in askerî bir darbeyle yönetimi ele geçirmesi ve kademeli olarak İslam kanunlarını uygulamaya koyması üzerine ABD bu ülkeye karşı ekonomik ve siyasî baskıya başladı.*

25 Mayıs 1969'da askerî bir darbeyle iktidara gelen Albay Cafer Numeyri, başlangıçta komünistlerle işbirliğine girdi, ancak daha sonra bu tavrını değiştirdi ve Ekim 1971'deki başkanlık seçimlerinde oyların % 90'ını aldı. Numeyri bundan sonra İslamî kesimlerle iyi ilişkiler kurmaya çalıştı; İslamî Millî Cephe adıyla bir grup oluşturdu ve Eylül 1983'te ülkede İslam kanunlarını uygulamaya koyma kararı aldı. Ancak ABD Numeyri'nin bu kararını hoş karşılamadı ve derhal yaptığı ekonomik yardımı kesti. ABD Başkan yardımcısı George Bush'un Şubat 1984'te başkent Hartum'u ziyaretinden sonra Numeyri, İslamî kesimi ağır bir şekilde tenkit etti ve Mart 1985'te İslam kanunlarının uygulanmasına son verdi. Bunun üzerine

Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Suvaruzzeheb 6 Nisan 1985'te gerçekleştirdiği askerî darbeyle Numeyri'nin 16 yıllık iktidarına son verdi; bir yıl sonra da seçime gitti. 46 partinin katıldığı ve hiçbir partinin mutlak çoğunluk sağlayamadığı seçimden sonra Hükümeti kurma görevi, seçimden birinci parti olarak çıkan Yeni Ümmet Partisi'nin genel başkanı Sadık el-Mehdi'ye verildi. Sadık el-Mehdi'nin kurduğu koalisyon 1988 ortalarında çözüldü. Bunun üzerine el-Mehdi, Hasan Abdullah et-Turabi liderliğindeki İslamî Millî Cephe Partisi'yle, ülkede İslam kanunlarının uygulanması şartını kabul ederek bir koalisyon kurdu. Bu koalisyona karşı ABD yeniden devreye girdi ve ekonomik baskı uygulamaya başladı. El-Mehdi Hükümeti bu baskılar karşısında zor durumda kaldı ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle halktan büyük tepki gördü. Tepkinin giderek şiddetlenmeye başlaması karşısında Genelkurmay Başkanı Ömer Hasan Ahmed el-Beşir; hükümete önce bir nota verdi, sonra 30 Haziran 1989'da askerî bir darbeyle yönetimi ele geçirdi.

El-Beşir bütün siyasî partileri kapattı ve ülkeyi ekonomik bağımsızlığa kavuşturmak için bir program uygulamaya koydu. Bu program büyük ölçüde başarılı oldu. Gerçekleştirdiği darbeyi "Millî Kurtuluş Devrimi" olarak adlandıran el-Beşir, ekonomik alandaki programını belli bir noktaya getirdikten sonra tedrici bir İslamlaştırma süreci başlattı. Buna bağlı olarak İslam kanunları kademeli olarak uygulamaya geçirildi.

ABD, Sudan'ı geri adım atmaya zorlamak için ekonomik baskı yollarını yine kullandı. Ancak Sudan'ın ekonomik bağımsızlık programı, ABD'nin ekonomik baskısını büyük ölçüde etkisiz hale getirdi. ABD bununla kalmayıp Sudan'ın kuzey bölgelerinde Mısırlı bazı gençlerin askerî yönden eğitilmesi için kamplar kurulduğunu ileri sürerek ve bunlarla ilgili çeşitli uydu fotoğrafları ortaya çıkararak Mısır'la Sudan'ı karşı karşıya getirmeye çalıştı. Bunun yanı sıra Sudan'ı her yıl hazırladığı "terörü destekleyen ülkeler" listesine dahil etti. Güney Sudan'daki etnik farklılığa dayanan karışıklığı da kullanarak, Sudan yönetimini sıkıştırmaya çalıştı. Ancak Sudan bütün bu ekonomik ve siyasî baskılara rağmen geri adım atmadı.

14-15 Ekim: Kürt hareketlerine uluslararası alanda meşruiyet kazandırmak amacıyla Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı F. Mitterrand'ın eşi Danielle Mitterrand'ın başkanlığında bir "Kürt Konferansı" toplandı.

Türkiye’de Kürt gruplar arasında, 1978’de kurulan PKK’nın en güçlü olmasına karşılık, daha çok Kürt aydınları tarafından desteklenen görece güçlü iki Kürt partisi daha vardı. Bunlar; Türkiye Sosyalist Kürt Partisi (TSKP) ve Kürdistan Öncü İşçi Partisi (PPKK) idi. Bu üç gruptan başka Türkiye içinde faaliyet gösteren Rızgari, KAWA, KUK gibi başka gruplar da bulunuyordu.

Kürt hareketinin uluslararası platforma bir numaralı gündem maddesi olarak taşınması, tüm bu grupların katıldığı ve 14-15 Ekim 1989’da Paris’te düzenlenen Kürt Konferansı’yla gerçekleşti. Bu konferans, Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand’ın eşi Danielle Mitterrand’ın başkanlığını yaptığı Fransa Özgürlükler Vakfı ile Paris Kürt Enstitüsü tarafından düzenlendi. Toplantıdan önce yapılan açıklamalarda, Kürt sorununun insan hakları platformunda ele alınacağı belirtildi, ancak sonuçta siyasal kararlar ortaya çıktı. Bunları içinde en önemlisi, bütün Kürtlerin temsil edileceği ortak bir Kürt örgütünün kurulması ve buna da Birleşmiş Milletler tarafından gözlemci statüsünün kazandırılması amacıyla çalışmalar başlanmasıdır. Ayrıca bu gruplar bu tarihten sonra Avrupa Konseyi gibi örgütlerde de temsil hakkı elde etmeye çalıştılar.

Özellikle Fransa bu konferansın toplanmasında baş rolü oynadı. Nitekim bu ülke toplantıda Bayan Mitterrand’ın yanı sıra bir Kürt dostu olarak bilinen Devlet Bakanı Bernard Kouchner ile de temsil edildi. Fransa’nın girişimini destekleyen ülkeler ise Amerika ve İngiltere oldu. Amerika konferansta, biri Senato Dış İlişkiler Komitesi üyesi Peter Galbraith, diğeri ise Türkiye aleyhtarı karar tasarılarıyla tanınan Claiborne Pell olan iki senatörle temsil edildi. İngiltere adına ise Parlamento İnsan Hakları Grubu Başkanı Lord Avebury katıldı. Sovyetler Birliği de konferansa katılan Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü Kürtçe Bölümü Müdürü Prof. Lazarev’in ağzından Kürt sorununun Birleşmiş Milletler’e götürülmesini desteklediğini bildirdi.

Gerçekte Batı’nın Kürtlere olan ilgisi yeni değildi ve büyük güçler Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren Kürtleri bağımsızlık sözü karşılığında kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan hiçbir zaman çekinmediler. Bu konuda 14 Aralık 1918 tarihli bir İngiliz telgrafında, Kürtlerin emperyalizm için önemi konusunda şöyle denilmektedir: “Kürdistan’ın Büyük Britanya için değeri, şu gerçeğin altında yatmaktadır: Bu ülkeye egemen olan güç

Mezopotamya'ya ulaşan stratejik noktaları ve bu toprakların sulamasının büyük ölçüde dayandığı Dicle su kaynağını kontrol edecektir. Üstelik askerî amaçlar için zengin bir kaynak olabilecek istikrarlı bir dost Kürdistan, Yukarı Mezopotamya'da barışın sağlanması için hayati önemdedir. Mezopotamya sınırındaki alçak topraklar, petrol alanlarına ve diğer kaynaklara sahiptir. Petrol, kömür ve tütün üreten Süleymaniye ve Halepçe, büyük gelişme potansiyeline sahip bölgeler olarak değerlendirilmektedir. Kıfri-Kerkük yolu üzerindeki Tuz Hurmatu'da ve bölgenin güney-doğusundaki Siyakur'da da petrol bulunmuştur. Bütün bu bölgeler, Britanya'nın nüfuz alanındadır... Bölgede halihazırdaki siyasal ortam mükemmeldir. Ülkenin güney bölümünü askerî olarak işgal etmiş bulunmaktayız ve şu anda İngiliz idari görevlileri Kifri, Kerkük, Süleymaniye, Altınköprü ve Erbil'e atanmışlardır. Alınan son raporlar, yeni rejimin Kürtler tarafından benimsendiğini ve bağımsız bir Kürt devleti veya İngiliz mandasındaki bir federasyon şeklindeki çözümlerin ülke sakinlerini tatmin edeceğini göstermektedir. Gerçekten de Süleymaniye'deki siyasî temsilci (Binbaşı Noel) Van Gölü kıyılarına kadar uzanacak bağımsız bir Kürdistan emeline şu anda kolaylıkla ulaşılacağını yakın zamanda rapor etmiştir." Yine başka raporlarda Kürdistan bölgesinin Kars ve Tiflis'ten Adana'ya, Trabzon ve Malatya'dan Revanduz'a kadar uzandığını; Kürt nüfusunun Türk yönetiminden hoşlanmadığını ve bağımsız bir Kürdistan istediğini bildirmektedir. Ayrıca bu konuda çalışan Kürt ileri gelenlerinin de İngiliz destek ve himayelerini bekledikleri de ifade edilmektedir.

9 Kasım: *Bulgaristan'ı 35 yıldır "demir yumrukla" yöneten Todor Jivkov, halkın yoğun gösterileri karşısında Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevinden alındı.*

Doğu Bloğu içinde Sovyetler Birliği'ne en çok bağlı olan iki devletten biri olan Doğu Almanya'da Erich Honecker'in iktidardan uzaklaştırılması, Bulgaristan'ın da etkiledi. Honecker'in düşürülmesinden iki hafta sonra 3 Kasım 1989'da Sofya'da binlerce insanın katıldığı gösteriler başladı. Göstericiler "glastnost" ve "demokrasi" diye bağırıyorlardı. Bu gösteriler ve diğer Doğu Bloku ülkelerinde meydana gelen gelişmeler üzerine, Bulgaristan Komünist Partisi 9 Kasım 1989'da 78 yaşındaki Jivkov'u görevinden aldı.

Jivkov'un yerine 53 yaşındaki Petar Mladenov Parti Genel Sekreterliği'ne getirildi. Mladenov, glastnost ve perestroyka taraftarıydı ve "sosyalizm çerçevesinde" reformların yapılması gerektiğine inanıyordu. Parti içinde muhafazakârları tasfiye edip, ılımlılara dayanma yoluna gitti. Ayrıca serbest seçimlerden bahsetti.

Bu gelişmeler üzerine ülkede demokrasi için mücadele eden 9 grup Aralık 1989'da birleşerek Demokratik Güçler Birliği'ni kurdular. Bu birlik, Komünist Partisi'ni demokratik bir anayasa için zorlamaya başladı. Halk da gösterilerle bu mücadeleyi destekledi. Bu durum karşısında Ocak 1990'da, ülkenin yönetimini Komünist Partisi tekeline veren anayasanın 1. maddesi kaldırıldı. 1990 Şubat'ında başbakanlığa ılımlılardan Lukanov getirildi. Ayrıca hür ve serbest seçimlerin yapılması kararlaştırıldı. Komünist Partisi adını Bulgaristan Sosyalist Partisi şeklinde değiştirdi.

Haziran 1990'da yapılan iki turlu seçimlerden Bulgaristan Sosyalist Partisi birinci olarak çıktı; ancak gösterilerin ve grevlerin yoğunlaşması üzerine, tarafsızlardan Dimitar Popov'un başkanlığında bir koalisyon kabinesi kuruldu.

13 Temmuz 1991'de yürürlüğe giren ve Bulgaristan'ı demokratik ve anayasal, sosyal bir devlet olarak tanımlayan yeni anayasa sonrası Ekim 1991'de yapılan çok partili ikinci serbest seçimler, Demokratik Güçler Birliği'nin zaferi ile sonuçlandı ve Sosyalist Parti önemli oy kaybına uğradı.

20 Kasım: *ABD Panama'ya askerî müdahalede bulundu ve General Noriega tutuklandı.*

Panama, ABD için özel öneme sahip bir ülkedir. Uzunca bir süre Panama kanalının hâkimi olan ABD, bu bölgeden çıkarken iki önemli antlaşma yaptı: Panama kanalı Antlaşması ve Tarafsızlık Antlaşması. Söz konusu antlaşmalarda ABD'nin Panama'ya müdahalede bulunacağı sınırlı durumlar çok detaylı olarak ifade edilmişti.

Peru'daki askerî okulda okurken ABD Merkezî Haberalma Örgütü (CIA) adına ajanlık yapan Manuel Antonio Noriega, 1971 yılında Panama Askerî Haberalma Örgütü'nün başına getirildi ve ardından 1983 yılında Panama ordusu başkomutanlığına atandı. Nikaragua'ya karşı ABD'nin hazırladığı komplolara katılan General Noriega'nın, daha sonra ABD yönetimiyle arası açıldı ve Eylül 1985'te muhalefet lideri Hugo Spadafora'yı öldürtmekle

suçlandı. Kendisini görevden almak isteyen Cumhurbaşkanı Delvalle, parlamento tarafından başkanlıktan düşürüldü.

ABD, Noriega'ya karşı bir yıpratma kampanyası başlattı ve ABD Federal Mahkemesi, Panama lideri General Noriega hakkında 5 Şubat 1988'de, Kolombiya'dan Amerika'ya 12 ayrı uyuşturucu kaçakçılığından dava açtı. Suçlamalar arasında, Küba Devlet Başkanı Castro'nun Medellin¹¹⁷ kokain karteli arasındaki bir tartışmaya karıştığı iddiası da bulunuyordu. ABD kuvvetleri, 20 Kasım 1989'da uçakların da katıldığı bir harekâtla başkent Panama City'ye girdi ve Noriega'nın askerî üssü kuşatıldı; daha sonra yakalanarak yargılanmak üzere ABD'ye teslim edildi. 1990-92 arasında tutuklu olarak yargılanan eski diktatör, 1992'de 40 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

23 Kasım: *Avrupa Topluluğu, Akdeniz ülkelerine yönelik politikaya yeniden işlerlik kazandırmak maksadıyla Topluluklar Komisyonu'nun hazırlayarak Konsey'e sunduğu bir bildiri ile "Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası"nın temel ilkelerini belirledi.*

1980'li yıllarda tüm dünyada etkili olan ekonomik daralma Topluluk'u da etkiledi ve bu dönemde Topluluk daha çok kendi iç sorunlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Önce Yunanistan'ın, daha sonra da İspanya ve Portekiz'in tam üyeliklerinin getirdiği birtakım zorluklar, dünya pazarlarındaki durgunluk ve tüm bunlara rağmen 1992'de iç pazarın tamamlanmasını sağlama çabaları, bu dönemde Topluluk'u eskisi kadar aktif bir dış politika uygulamaktan alıkoydu. Doğu Bloğu'nda meydana gelen büyük değişiklikler, Avrupa'nın gelecekteki şekli ile ilgili görüşleri bir anda değiştirdi ve Topluluk, bu anlamda Avrupa'nın geleceğinin belirlenmesi sürecinde daha etkin rol alma zorunluluğunu hissederek Doğu Avrupa ve EFTA ülkeleriyle yoğun ilişkiler içine girdi.

1980'lerin sonuna gelindiğinde, Topluluk tarafından uzun süre ihmal edilmiş olan Akdeniz ülkelerine yönelik politikaya yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla konu gözden geçirildi ve Topluluklar Komisyonu'nun 23 Kasım 1989'da hazırlayarak Konseye sunduğu bir bildiri ile Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası'nın temel ilkelerini belirledi.

¹¹⁷ Kolombiya'nın ikinci büyük şehri olan Medellin, uyuşturucu kartellerinin bulunduğu bir merkez olarak ün yapmıştır.

Akdeniz ülkeleriyle Topluluk arasında daha önce imzalanmış bulunan anlaşmalara hâkim olan yaklaşıma herhangi bir kurumsal yenilik getirmeyen ve Topluluk ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası; Akdeniz ülkelerindeki ekonomik reformların desteklenmesi; bu ülkelerde özel yatırımların teşviki; yatırımların daha geniş bir ölçek içinde gerçekleştirilmesi; bu ülkelerin mallarına Topluluk pazarlarının açık tutulması; bu ülkelerin, Topluluk'un gelişme süreci ile daha yakın şekilde ilişkilendirilmesi; ekonomik diyalogun güçlendirilmesi gibi hususları öngörmekteydi. Bölgede barış ve güvenliği sağlamak, bu politikanın başlıca amacı olarak sunuldu. Bu çerçevede iki hedef belirlendi: Radikalizmi önlemek için siyasal reformları desteklemek, insan haklarını ve düşünce özgürlüğünü savunmak; şiddeti durdurmak ve göçmen işçi baskısını azaltmak amacıyla iş imkânları yaratacak devamlı büyümeyi sağlamak ve hayat standartlarını yükseltmek için ekonomik ve toplumsal reformları teşvik etmek. Bunun için 1992-96 yılları arasında; tarım ürünlerinde gümrüklerin kaldırılması, ancak duyarlı ürünler için belli ithalat limitleri belirlenmesi, malî protokollerin yenilenmesi, aynı dönem için 2 milyar ECU yardım ve Avrupa Yatırım Bankası kredisi ayrılması, bu ülkelerin ekonomik reform politikalarını desteklemek için 3 milyar ECU yardım yapılması, bazı tekstil ürünlerinde ayrıcalıkların kaldırılması, yatay işbirliği temin etmek için özel fonlar ayrılması ve bölgesel karakterde ve çevre sorunları ile ilgili projelere öncelik verilmesi gibi hususların uygulanması düşünüldü.

Avrupa Komisyonu, politikalarını değişen jeopolitik duruma göre ayarlamaya çalışıyordu. 1992'de Komisyon Magrib politikasını oluşturdu. Bu politikanın kısa vadede en önemli amacı; Fas, Tunus ve Cezayir ile yeni anlaşmalar yapmaktır.

Topluluğun üye olmayan Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini daha da ileriye götürmek üzere Ekim 1994'te Akdeniz İşbirliği Projesi ilan edildi. Bu çerçevede yardım ve Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden oluşan yaklaşık 3.1 milyar ECU tutarında MEDA olarak bilinen bir Akdeniz Yatırım Programı oluşturulmasına karar verildi.

3 Aralık: Malta zirvesinde bir araya gelen ABD Başkanı G. Bush ve SSCB Devlet Başkanı M. Gorbaçov, Soğuk Savaş'ın artık sona erdiğini açıkladılar.

ABD Başkanı George Bush ile SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov, 3 Aralık 1989'da Malta'da bir araya geldiler. Malta zirvesinden sonra ortak bir basın toplantısı yapan liderler, bütün dünyanın Soğuk Savaş'ı terk ettiğini ve kalıcı barışın hâkim olacağı bir döneme girdiklerini belirttiler. Sovyet sözcüsü Gennady Gerasimov'a göre Soğuk Savaş "bugün (3 Aralık 1989) 12.45'te bitti". Zirve sonunda bir açıklama yapan Gorbaçov, "SSCB ABD'ye hiçbir zaman savaş açmayacak. Bu konuda Bush'a teminat verdim" şeklinde konuştu. Böylece İkinci Dünya savaşıdan sonra başlayan Soğuk Savaş dönemi sona erdi.

22 Aralık: *Romanya diktatörü Nicolae Ceausescu (Çavuşesku), aleyhinde gelişen yoğun gösteriler ve olaylar sebebiyle Bükreş'ten kaçtı; üç gün sonra da yakalanarak idam edildi.*

Romanya'da Çavuşesku, Doğu Bloğu ülkelerindeki gelişmelere gözlerini kapayarak diktatörlüğünü devam ettirmek istedi. Ayrıca ağır ekonomik şartlar, halkı iyice bunaltmıştı. Bu şartlarla beraber sosyalist ülkelerdeki diğer gelişmeler karşısında Braşov'daki kamyon fabrikalarında çalışan işçiler 1989 Kasım'ında "ekmek istiyoruz", "kahrolsun diktatörlük" diye ayaklandılar. Bu gösteriler ve tepkiler bir süre sonra Braila ve Temeşvar gibi büyük şehirlere de yayıldı. Bu arada Komünist Partisi içinde Çavuşesku'ya yapılan uyarılar, Çavuşesku tarafından gayet sert tepkilerle karşılaştı.

Temeşvar'daki gösteriler yoğunlaşarak Aralık ayı boyunca devam etti. Hem Temeşvar'da ve hem de Bükreş, Arad ve Braşov'daki gösterilerde, halk ile güvenlik kuvvetleri arasında çatışmalar çıktı; halktan ölenler ve yaralananlar oldu. (Bazı yabancı ajanslar, Temeşvar'daki çatışmalarda ölenlerin sayısını 2.000 olarak verdiler.) Çavuşesku 20 Aralık'ta yaptığı konuşmada, Temeşvar olaylarını "teröristlerin, faşistlerin, emperyalistlerin, serserilerin ve yabancı istihbarat örgütlerinin işi" olarak değerlendirdi. 21 Aralık 1989'da Bükreş'te halkın ve binlerce öğrencinin katıldığı büyük gösteriler yapıldı. Halk "Kahrolsun Çavuşesku", "Kahrolsun katiller" diye bağıırıyordu. Bu sırada Çavuşesku, Başkanlık sarayının balkonundan halka hitap etmek istediye de, ısıklar ve protestolarla karşılandı. Bunun üzerine güvenlik kuvvetleri ve özellikle gizli polis ile halk arasında çatışmalar çıktı. Polis otomatik silahlarla halka ateş açarken, tanklar da halkın üzerine yürüdü.

Çavuşesku 22 Aralık 1989 sabahı yine sarayın balkonundan halka hitap etmek isteyince, halk “Ölüm! Ölüm!” diye bağırarak saraya hücum edip içeri girmeye başladı. Bu durum karşısında Çavuşesku ve karısı, sarayın damına inen bir helikopterle Bükreş’ten kaçtılar. Fakat aynı akşam Bükreş’in 80 km kuzey-batısında bulunan Tirgoviste’de askerler tarafından yakalandılar. 25 Aralık’ta orada kurulan bir askerî mahkeme tarafından yargılanıp idama mahkûm oldular ve hemen kurşuna dizildiler.

Çavuşesku’nun öldürülmesinden sonra göstericilerin kurduğu ve başkanlığına Ion Iliescu’nun getirildiği Millî Selamet Cephesi, Mayıs 1990’da yapılan seçimlerden büyük bir güç olarak çıktı. Bundan sonra Romanya’da bir süre daha karışıklıklar ve huzursuzlukların devam etmesine rağmen, Iliescu aldığı demokratik tedbirler ve özellikle liberal ekonomi ve pazar ekonomisine yönelmesiyle ülkeyi belirli bir huzura kavuşturmayı başardı.

29 Aralık: *Çekoslovakya Devlet Başkanlığı’na Vaclav Havel’in getirilmesiyle ülkede komünist iktidar tekeli sona erdi.*

1987’de Gorbaçov’un Glasnost ve Perestroyka süreçlerini başlatması üzerine, Çekoslovakya’da 1968 Prag Baharı ve 1977 “77 Şartı” denilen demokratikleşme hareketlerine, 1988 Haziran’ında “Prag 88” adı ile yeni bir oluşum daha katıldı. Bu tarihten itibaren Çekoslovakya’nın içi karışmaya ve kitleler harekete geçmeye başladı. 1988 Ağustos’unda binlerce insan Prag sokaklarında “Ruslar evinize dönün”, “Dubçek, Dubçek” diye bağırmaya başladılar.

Gösterilerin ileriki aylarda genişleyerek devam etmesi üzerine 1989 yılında Çekoslovak Komünist Partisi içinde çözülmeler başladı. Ekim ve Kasım ayında gösterilerin yoğunlaşmasıyla, göstericilerle polis arasında çatışmalar yaşandı. Bu durumda Komünist Partisi 1989 Aralık ayında sadece yarısı komünist olan bir koalisyon kabinesi kurdu. Bu, yönetimde Komünist Partisi tekelinin yıkılması anlamına geliyordu. Sonunda Çekoslovak parlamentosu 28 Aralık 1989’da Dubçek’i Parlamento Başkanı ve ertesi gün de Vaclav Havel’i Devlet Başkanı seçti. Havel tarafından 41 yıl içinde Çekoslovakya’nın ilk komünist eğilimli olmayan Hükümeti, Pazar ekonomisine geçişi ve çok partili demokrasi sürecini başlattı.

Komünist Partisi iktidarının yıkılmasından sonra Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti ve Çekoslovak Federal Cumhuriyeti isimlerindeki “Sosyalist”

kelimesini attılar. Çekoslovakya'nın adı Çekoslovak Federal Cumhuriyeti oldu. 1990 Haziran'ında yapılan ilk serbest seçimlerden sonra, Slovakya'nın otomisini isteyen ve başını Slovak Ulusal Partisi'nin çektiğı hareketler gündeme geldi. Bunun sonucunda 1991 Mart'ında yeni bir federal anayasanın kabul edilmesine ilişkin taslak benimsendi ve ek ve Slovak Cumhuriyetleri federal sisteme son vererek, ayrı bağımsız birer devlet oldular.

13 Ocak: *Türkiye'nin Atatürk Barajı gölünü doldurmak için Fırat nehrinin sularını tutmaya başlamasıyla Türkiye ile Irak ve Suriye arasındaki "su sorunu" yeniden alevlendi.*

Su sorununun Türk dış politikası gündemine girmesi, Fırat ve Dicle nehirlerinin aktığı ve kullanıldığı bölgelerde hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve şehirleşme sonucu artan su, enerji, gıda ihtiyaçlarının barajlarla karşılanma yoluna gidilmesi ile aşağı çığır bölgelerine akış miktarının azalması neticesinde ortaya çıktı. Türkiye'nin yukarı havza ülkesi olarak Fırat ve Dicle nehirlerinin sularını işletecek şekilde tasarlanan ve toplam 21 baraj ve 19 hidroelektrik santrali içeren Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'ne girişmesi, aşağı çığır ülkeleri durumunda olan Suriye ve Irak tarafından tepki ile karşılandı. Daha önce kendi aralarında su yüzünden ciddi sorunlar yaşayan bu iki ülke, Türkiye'ye tepkilerinde birleştiler ve "suya karşı teröre destek kuzuna" başvurdular. Türkiye ile aşağı havza komşuları arasındaki en ciddi sorun, Türkiye'nin Atatürk Barajı gölünü doldurmak üzere Fırat nehrinin sularını 13 Ocak ile 12 Şubat 1990'da tutmaya başlamasıyla yaşandı.

Türkiye, kendi topraklarından kaynaklanan sular üzerinde bir hak iddia edilemeyeceği noktasından hareketle, komşularına kalıcı zarar vermeme ve sınır aşan suların optimum, akılcı ve hakça kullanımı ilkelerini vurgulamaktayken, aşağı çığır ülkeleri Suriye ve Irak açısından ise sorun, bir ortak paylaşım hakkının tanınması çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Irak'la 1946'da imzaladığı Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'na ek olarak gerçekleştirilen "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü"ne göre Türkiye, Irak'a bu akarsular üzerinde geliştireceği tesisler konusunda bilgi vermeyi taahhüt etti. 1980'de Irak ve Türkiye arasında imzalanan Karma Ekonomik Komisyon Protokolü uyarınca bölgenin su sorununu görüşmek amacıyla bir Ortak Teknik Komite kuruldu. Suriye'nin 1983'te ilk kez katılmaya başladığı Komite toplantılarında, özellikle görüşmelerin neyi amaçladığı konusundaki görüş ayrılıkları çözümlenemedi. Türkiye,

Suriye'nin karşı çıkışlarına rağmen Asi nehrinin de görüşme kapsamına alınmasını gündeme getirdi. Ayrıca Irak da Türkiye'nin Fırat ölçüsünde kullanma planları olmadığı bilinen Dicle'yi görüşmekten kaçındı. Komite'nin neyi amaçladığı konusundaki görüş ayrılıkları ise Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle'yi "uluslararası sular" olarak tanımlayarak Türkiye'den hakça paylaşım üzerinde bir anlaşma beklmeleri karşısında, Türkiye'nin "sınıraşan sular" şeklinde bir araştırmaya giderek ve bu konuda uluslararası hukukun henüz oluşmadığını vurgulayarak kendi topraklarından kaynaklanan sular üzerinde hak iddia edilemeyeceği görüşünü savunmasından kaynaklanmaktaydı. 10 Aralık 1987'de ise Türkiye ile Suriye bir Ekonomik İşbirliği Protokolü imzaladılar. Buna göre Türkiye, Suriye'ye sınırdan en az 500 m³/s su bırakacağını taahhüt etti. Bu protokolün imzalanmasında önce Cumhurbaşkanı Özal'ın Suriye'ye PKK'yı desteklemekten vazgeçmezse Türkiye'nin Fırat'ın sularını kesebileceğini söylemesi ve protokolün PKK'nın Bekaa Vadisi'ndeki üslerinin ve Suriye topraklarındaki hareketlerinin denetim altına alınmasını amaçlayan Güvenlik Protokolü ile birlikte imzalanması, su sorununun güvenlik kaygılarıyla ilişkisini ortaya koydu ve ayrıca Türkiye'nin de kendisine karşı terör kozunu kullanan bu iki ülkeye karşı su kozunu ne ölçüde kullanabileceği sorusunu da beraberinde getirdi.

Bu olaydan sonra 16 Nisan 1990'da Suriye ile Irak arasında Fırat'ın sularının paylaşımı konusunda bir anlaşma imzalandı. Buna göre miktara bakılmaksızın Fırat'ın yıllık akışının %42'sini Suriye, %58'ini Irak alacaktı. Mart ve Aralık 1991'de Suriye, Fırat'ın akışındaki geçici azalmalardan dolayı durumu protesto etti ve konu üzerinde üçlü görüşme isteğini tekrarladı. Eylül 1992'de toplanan son Karma Teknik Komite toplantısı da, Türk tarafına yöneltilen suçlamalarla çıkmaza girerek sona erdi.

Öte yandan 1987'den 1991 sonuna kadar Özal tarafından gündemde tutulan Barış Suyu Boru Hattı Projesi'nde¹¹⁸ iki boru hattının Seyhan ve Ceyhan ne-

¹¹⁸ Düşünce olarak 1986'da ortaya çıkan ve 1988'de resmen ilgili taraflara tebliğ edilen Barış Suyu Projesi; bütünüyle Türkiye'de doğup Türkiye'de denize dökülen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kullanım dışı sularını boru hatlarıyla Arabistan yarımadasının doğu ve batı kıyıları boyunca Suudi Arabistan ve Oman'a ulaştırmak şeklinde planlanmıştır. Batı hattı günde 3.5 milyon metreküplük kapasitesiyle, Suriye üzerinden Ürdün ve Suudi Arabistan'a giderek Mekke ve Cidde'de son bulacaktır. Doğu ya da Körfez hattı ise, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan üzerinden Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Oman'a günde 2.5 milyon metreküp su taşıyacaktır. Batı hattı 2.650, doğu hattı ise 3.900 km

hirlerinden su taşması öngörüldü. Batı hattı Suriye, Ürdün ve Batı Şeria'ya su taşıırken, Doğu hattı Körfez ülkelerine su götürecekti. Ancak teklif taraflarca ilk andan itibaren soğuk karşılandı ve su konusunda Türkiye'ye bağımlı kalmak istemediklerinden projenin gerçekleşmesi mümkün olmadı.

14 Ocak: *Doğu Alman halkının Batı'ya kaçışını önlemek için inşa edilmiş olan Berlin Duvarı yıkıldı.*

Gorbaçov'un Glastnost ve Perestroyka politikalarının ardından Doğu Avrupa'da baş gösteren liberalleşme hareketleri, Doğu Alman Hükümeti'ni de bir şeyler yapmaya sevk etti. Rejimden hoşnut olmayanların ülkeden çıkarılması amacıyla Doğu Alman Hükümeti Temmuz 1989'da halka turistik çıkış vizesi vermeye başladı. Ancak Doğu Almanya'dan on binlerce kişinin çıkış yapması, komşu ülkeleri sıkıntıya sokmaya başladı ve konu uluslararası bir boyut kazandı. Ardından 1989 Ekim ayından itibaren Doğu Almanya'nın birçok büyük şehirlerinde komünist rejim aleyhtarı büyük gösteriler yapıldı. Daha sonra Yeni Reform, Barış ve İnsan Hakları İçin Teşebbüs ve Şimdi Demokrasi gibi komünizm aleyhtarı siyasal gruplar ortaya çıktı. Gösterilerde halk, hür seçim ve duvarın yıkılmasını istiyordu.

Doğu Alman halkının ayaklanması karşısında 18 yıldır görevde bulunan Erich Honecker, parti liderliğinden uzaklaştırıldı. Fakat bu halkı tatmin etmedi. Hükümet 9 Kasım 1989'da Doğu ve Batı Berlin arasındaki duvarı açtı. Böylece Doğu ve Batı Almanya arasında seyahat ve göç serbestisi ilan edilmiş oluyordu. Binlerce insan Batı Berlin'e akın etti. Bunun üzerine Doğu Alman Hükümeti 2 Ocak 1990'da Berlin Duvarı'nın yıkılacağını ilan etti ve 14 Ocak 1990'dan itibaren duvar yıkılmaya başlandı. 1961 Ağustos'unda

uzunluğunda olacak Barış Suyu Projesi'nin tutarı yaklaşık 21 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Suyun maliyetinin 0.87-1.07 dolar arasında olacağı tahmin edilmekte, bunun da desalinizasyonun (tuzlanmanın önlenmesi) birim maliyetinden daha düşük olması nedeniyle ekonomik bir alternatif olduğu değerlendirilmektedir.

1993'ün ikinci yarısından itibaren Barış Suyu Projesi türünden projeler yeniden gündeme gelmeye başladı. Bunlardan biri Suriye, Ürdün ve Filistin'e su taşıyacak olan 5 milyar dolarlık boru hattı projesidir. Bu planın, Golan tepelerinde tank engeli oluşturacak bir açık kanalı da içerecek biçimde uygulanmasının İsrail ve Suriye'nin bölgedeki kaygılarını da gidereceği düşünülmüştür. Yine Türkiye'nin, Manavgat'ta kurmakta olduğu tesislerdeki su fazlasını isteyen ülkelere tankerlerle satması da gündeme gelmiştir. Bu konuda İsrail oldukça istekli gözükmektedir.

Doğu Alman halkının Batı'ya kaçışını önlemek için inşa edilmiş olan Duvar, tarihe "Utanç Duvarı" olarak geçmiştir.

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Doğu Alman rejimi, ülke üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetti. Bu durum komünist rejimin sonunu getirdi. 18 Mart 1990'da, 1945'ten sonra yapılan ilk serbest seçimlerden Hristiyan Demokrat Parti birinci parti olarak çıktı.

Doğu bloku ile Batı bloku arasında inşa edilmiş bulunan Berlin Duvarı'nın yıkılışı, aynı zamanda komünist boğun da yıkılışı anlamına geliyordu. Bundan sonra komünist ülkeler hızla Sovyetler Birliği'nden kopmuşlar ve Batılı ülkelerle bağımsız ilişkiler kurabilmişlerdir.

19-20 Ocak: *Kızılordu Bakü'yü işgal ederek burada geniş çaplı katliamlar yaptı.*

Azerbaycan'da tarihçi Ebulfeyz Elçibey liderliğindeki başlatılan Halk Cephesi hareketi, hem Azerbaycan aydınlarının, hem de halkın tek kurtuluş ümidi haline geldi. Elçibey, Azerbaycan halkının uğradığı haksızlıkları sert bir dille ortaya koyarak Moskova'nın Azerbaycan'ı bırakmasını istedi. Diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nin aksine Azerbaycan Türklerinin içinde böyle bir organize gücün ortaya çıkması ve Halk Cephesi'nin bağımsızlık için yapmış olduğu faaliyetler Moskova'yı son derece telaşlandırdı. Azerbaycan petrol ve doğalgaz gelirlerinden mahrum olmak istemeyen Sovyetler Birliği, el altından Ermenileri kışkırtmaya başladı. Kışkırtmalar sonucunda Ermenistan'da yaşayan 250.000'e yakın Azeri, Ermeni Hükümeti tarafından Ermenistan'dan zorla çıkarıldılar. Bakü'ye gelen bu göçmenler burada gösteriler ve toplantılar yaparak seslerini dünya kamuoyuna duyurmaya çalıştılar. Moskova yönetimi, haksızlığa uğramış bu insanların feryatlarını örtbas etmek ve hem de büyük bir tehlike olarak gördüğü Halk Cephesi Hareketi'ni çökertmek için hazırlıklar yapmaya başladı. Dünya kamuoyuna Azerilerin Ermenistan'da olaylar çıkarttığını, Bakü'de toplanarak Ermeniler başta olmak üzere bütün Hristiyanlara karşı katliama girişeceklerini ve bu olayları Halk Cephesi'nin tezgahladığını söylemeye başladılar. Yapılan yayınlarla dünya kamuoyunun Azeriler aleyhine döndüğü bir sırada Kızılordu birlikleri 19-20 Ocak 1990'dan itibaren başkent Bakü'yü işgale başladılar. Bu işgal sırasında silahsız insanların üzerine sıkılan kurşunlarla yüzlerce kişi öldü ve binlercesi de yaralandı.

Bakü'de Kızılordu'nun katliamından sonra sıkıyönetim ilan edildi. Aylarca süren bu dönemde Halk Cephesi hareketi mücadelesini önemli ölçüde yavaşlattı. Ancak Sovyetler Birliği'nde Ağustos 1991'de meydana gelen askeri darbe, Sovyetler'in Bakü'deki kontrolünü kaybetmesine neden oldu.

20 Şubat: *Arnavutluk'ta rejim bir miktar demokratikleştirilmekle beraber, yabancı sermayenin ülkeye girişine izin verildi; bir yıl sonra da ilk kez serbest seçimler yapıldı.*

Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesinin birinci ayında Enver Hoca öldü ve yerine Ramiz Alia geçti. Doğu Bloğu ülkeleri diktatörlerinden Erich Honecker, Todor Jivkov ve Nicolae Çavuşesku'nun halktan gelen hareketlerle devrilmeleri üzerine 1990 Ocak ayından itibaren Arnavutluk Komünist Partisi de rejimi yumuşatma istikametinde bir takım tedbirlere başvurmaya başladı. Parti Merkez Komitesi'nin 22-23 Ocak 1990 günlerinde yaptığı toplantıda, bazı ekonomik ve siyasî kararlar alındı. Siyasî reform alanında, Komünist Partisi'nin alt kademe organlarına bazı özerklik yetkileri tanınırken; ekonomik alanda da, işletmelerde yönetim özerkliği, işçi ücretleri ile fiyat tespitinde işletme yöneticilerine yetki verilmesi gibi kararlar alındı. Ayrıca vatandaşlara, hükümet kararları ile mahkeme kararlarına itiraz için hukukî yollara başvuru hakkı tanındı. Ramiz Alia, Arnavutluk'ta sosyalizmin esasına dokunulmaksızın demokrasiye gidileceğini bildirdi. 20 Şubat 1990'da bir hayli sınırlamalar altında yabancı sermayenin ülkeye girişine izin verildi. Ramiz Alia 17 Nisan'da yaptığı bir konuşmada, ülkesinin Sovyetler Birliği ve Amerika ile diplomatik münasebetler kuracağını, Avrupa Topluluğu ile münasebetleri geliştirmek istediğini söyledi ve “sosyal sistemlerine bakılmaksızın bütün ülkelerle dostane münasebetler kurmak istiyoruz” dedi. Ayrıca 12 Mayıs'ta “Arnavutluk; hürriyet, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm yolundan geri döndürülemez” dedikten sonra, Arnavutluğun küçük bir ülke ve bu sebeple de “kuvvetli bir birliğe” ihtiyacı olduğunu belirterek “sanıyorum ki bize Fransız ve İngiliz usulü demokrasi tavsiye etmek abes olacaktır” dedi.

Bundan sonra Arnavutluk yönetimi 10 Şubat 1991'de ilk kez çok partili seçimler yapılmasını kararlaştırdı. 31 Mart'ta yapılan seçimleri Arnavutluk Emek Partisi kazandı. Ancak seçimleri izleyen genel grev sonrasında hükümet istifa etmek zorunda kaldı ve “ulusal esenlik” hükümeti kuruldu. Eski

komünistlere karşı yönelen eleştirel yaklaşım, Ramiz Alia ve Sosyalist Parti lideri Fatoş Nano'nun görevi kötüye kullandıkları iddiasıyla hapse atılmasına dek vardı. 1992'de Sali Berişa ilk komünist olmayan başkan olarak seçildi ve 1994'te bir anayasa değişikliği kabul edildi.

Komünist rejimin çöküşü sonrası Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini geliştiren Arnavutluk, 1993'te İslam Konferansı Örgütü'ne katıldı. Ancak iç düzenin oturması oldukça güç bir süreçten geçen Arnavutluk'ta 1996 yılında yapılan şaibeli seçimleri kazanan Berişa, ülkede başlayan protesto gösterileri ve anarşi ortamı karşısında geri adım atmayınca bir askerî darbe gerçekleşti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ülkede düzeni sağlamak amacıyla bir barış misyonu oluşturdu. 1997'de yapılan seçimlerden sosyalistlerin galip çıkması sonrası barış gücü ülkeden çekildi. 1999'da Yugoslavya'ya karşı başlatılan NATO harekâtı sırasında yüz binlerce göçmenin akınına uğrayan ülkede düzenin sağlanması önemli bir sorun oldu.

21 Mart: *Namibya (Güney-Batı Afrika) bağımsızlığını kazandı.*

Alman sömürgeciliğinden sonra Güney-Batı Afrika, 12 Aralık 1920'de Güney Afrika Birliği'ne manda olarak devredildi. Bundan sonra Güney Afrika, Almanları da geride bırakan bir mezalime girişti. Güney Afrikalılar bu "manda"ya bir sömürge gözüyle bakıyorlardı. Güney-Batı Afrika topraklarını hukuken kendilerine katma düşüncesini hiçbir zaman akıllarından çıkarmadılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Güney Afrika, bu toprakları kendi topraklarının bir parçası saydı; buranın yönetimini kurduğu bir bakanlığa bağladı; Apartheid (ırk ayrımı) kanunlarını burada da uygulamaya koydu.

Güney Afrika'nın bu politikasına karşılık, Haziran 1960'ta bağımsızlık isteyen Güney-Batı Afrika Ulusal Birliği (SWAPO) adında bir siyasal örgüt kuruldu. 1966'da SWAPO, bu toprakların bundan böyle silah zoruyla kurtarılacağını açıkladı ve 26 Ağustos 1966'da Namibya Halk Kurtuluş Ordusu'nu kurarak silahlı mücadeleye başladı. Afrika ülkeleri ve Doğu Bloğu ülkeleri tarafından desteklenen örgüt, 1973 yılında Birleşmiş Milletlerce Namibya halkının tek gerçek temsilcisi olarak tanındı.

1977'de Namibya'nın idari bakımdan Güney Afrika'dan ayrılması kabul edildi ve 1978 sonunda seçimler yapıldı; ancak bu seçimler, Güney Afrika

tarafından tek yanlı örgütlendiği gerekçesiyle SWAPO tarafından boykot edildi. SWAPO'nun koyduğu şartları kabul etmeyen ve Ocak 1981'de yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Cenevre Konferansı'nın ardından Güney Afrika, Ocak 1983'te Namibya'yı idari denetim altına aldı. 1988 Temmuz'unda Angola, Küba ve Güney Afrika temsilcileri New York'ta bir araya gelerek temel ilkelerde anlaşmaya vardılar ve Namibya'nın bağımsızlığını kabul ettiler. 1989 başlarında Güney Afrika birlikleri ülkeden çekilmeye başladı. 28 yıldan beri sürgünde olan SWAPO lideri Samuel Nujoma ülkesine döndü. 17 Şubat 1990'da Nujoma cumhurbaşkanı seçildi. 21 Mart 1990'da Namibya'nın (Güney-Batı Afrika) bağımsızlığı ve yeni anayasası ilan edildi.

22 Mayıs: *Yemen Arap Cumhuriyeti ile Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti birleşerek Yemen Cumhuriyeti'ni kurdular.*

Gerek 1839 yılında İngiltere'nin Aden'i işgal ettiği döneme kadar Yemen'de kurulan İmamlık rejimlerinde, gerekse Fatimi ve Osmanlı dönemlerinde Güney Yemen ve Kuzey Yemen toprakları genellikle Sana'a merkezli bir yönetimle yönetildi. Sosyo-politik yapı itibariyle de her iki bölge arasında ciddi farklar bulunmaktaydı. Her iki bölgede de kabileler, Emirler, Şeyhler ve Kadılar siyasal ve toplumsal hayatı yönlendiren güçlerdi. Bu nedenle iki bölge arasında oluşan sınır, Güney Yemen'in İngiltere tarafından sömürülmesi ile ortaya çıkan ve zamanla birbirinden farklı bir politik kültürün temelini oluşturan siyasî nitelikli bir sınırdı. Bu yüzden İngiliz işgalini takiben birleşik Yemen politikası her iki tarafta da ciddi bir politik hareket olarak doğdu ve her iki tarafın da hem yerel otoriteleri hem de sosyal kurumları tarafından desteklendi.

İlk önceleri Kuzeyli İmamlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan birleşme, daha sonra Cumhuriyetçiler ve Yemenli milliyetçiler tarafından sürdürülen bir amaç oldu. Bu dönemde Güneyde Aden ve Kuzeyde de Sana'a ve Taiz, birleşmeyi savunan milliyetçilerin toplandığı şehirlerdi. İngiliz sömürgesi Güneyden çekildiğinde ve Kuzeyde bir cumhuriyet kurulduğunda ise Yemenli entelektüeller ve milliyetçiler birleşmenin kendiliğinden olacağı üzerinde durdular. Ancak, ilk önce Kuzeyde yaşanan iç savaşta Cumhuriyetçilerin başarı kazanamaması ve daha sonra da Güneyde Marksistlerin devleti ele geçirmesi birleşmeyi engelledi. Dolayısıyla bu dönemde

her iki tarafta benimsenen farklı ideolojiler birleşme karşısındaki en büyük engeli oluşturdu.

Bu tarihten sonra rafa kaldırılan birlik politikası, 1972’te iki taraf arasında yaşanan savaştan sonra tekrar gündeme geldi, ancak gerçekleştirilemedi. 1979’da tekrar imzalanan birlik antlaşması da diğeri gibi yürümedi. Ne var ki 1980’de Güneyde Ali Nasır Muhammed’in bir darbe ile koyu bir Marksist olan Devlet Başkanı İsmail’in yerine geçmesi ile iki ülke arasındaki ilişkilerin niteliği de değişerek birleşme konusu tekrar tartışılmaya başlandı. Kuzeyde de 1978’de iktidara gelen Taiz Valisi Abdullah Salih, Güney ile birleşmenin koşullarını sağlamaya dönük bir faaliyet içerisine girdi. İki lider kısa bir süre sonra iki ülkenin birleşmesini sağlayacak önemli bir adım atarak “Yüksek Yemen Meclisi”ni oluşturdular. Bu meclisin temel çalışma alanı, iki ülke politikaları arasındaki koordinasyonu sağlamaktı.

Meclis çalışmaları sonuç vermeye başladı. Yıllardır her iki ülkenin egemenlik iddiasında bulunduğu ve her iki ülkenin de toprağı içerisinde olan Marip ve Shabwa bölgelerinin öncelikli olarak askerden arındırılması ve arkasından da birlikte petrol arama ve işletme faaliyetlerinde bulunulması üzerinde anlaşıldı. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1986’da Ali Muhammed’e düzenlenen darbe ile kesintiye uğradıysa da kısa bir süre sonra tekrar rayına oturdu. 1986 darbesinden sonra Moskova, eski Devlet Başkanı’na destek veren Sana’a Hükümeti’ni, yeni Aden Hükümeti’ne karşı düşmanca politikalar içerisine girmemesi ve Güney üzerinde bir baskı yapmaması için uyarıda bulundu. Ancak 1989’a gelindiğinde Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine paralel olarak, Aden Hükümeti de Sana’a Hükümeti ile birlik anlaşması üzerinde tekrar müzakerelere başladı. Bu doğrultuda Ali Salim el-Baydah (Baydh) ile Salih arasında Nisan ayı içerisinde Taiz’de bir görüşme yapıldı. Bu görüşmeden birkaç gün sonra da, 4 Mayıs 1989’da “Temel Antlaşma” imzalandı. Buna göre birlik politikaları üzerinde anlaşmaya devam etme kararı alındı ve Yüksek Yemen Meclisi de çalışmalarına tekrar başladı. Nitekim iki Yemen Nisan 1990’da bir birleşme anlaşması imzaladı ve bu anlaşma uyarınca 22 Mayıs 1990’da birleşme gerçekleştirildi. Anlaşma 22 Kasım 1992’ye kadarki sürenin geçiş süresi olarak kabul edilmesini, bu sürenin bitiminde demokratik seçimlerin yapılmasını ve geçiş dönemi sonrası idarî mekanizmanın bu seçim sonuçlarına göre belirlenmesini öngörüyordu. Ayrıca içlerinde kabile liderlerinin

de bulunacağı 5 kişiden oluşan bir başkanlık konseyinin kurulmasına karar verildi. Böylece kabile liderlerine de yönetimde söz hakkı tanındı. Bununla birlikte yeni devletin iki meclise sahip olması kabul edildi. Anlaşma en geç 1991 yılı sonuna kadar her iki tarafta da halk oylamasına gidilmesini öngörüyordu. Bu bağlamda 1991 yılında yapılan referandumu takiben 30 ay içerisinde parlamento seçimlerinin yapılması konusunda da uzlaşma sağlandı. Sonunda 1830'lardan itibaren iki Yemen'in birleştirilmesine yönelik çabalar, ancak 1990'ların başında demokratik bir Yemen zemini üzerinde oturtularak gerçekleştirilebildi.

19 Haziran: *Sınır kapılarındaki polis ve gümrük kontrollerini kaldıran Schengen Antlaşması, Avrupa Topluluğu üyesi beş ülke arasında imzalandı.*

Avrupa Topluluğu üyesi beş ülke arasında, sınır kapılarındaki polis ve gümrük kontrollerini 1 Ocak 1992'de bütünüyle ortadan kaldırmayı amaçlayan bir anlaşma Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 19 Haziran 1990'da Schengen'de imzalandı. Avrupa'nın siyasî birliği doğrultusunda önemli bir adım olan anlaşmaya göre, Topluluk üyesi olmayan yabancıların "Schengen Alanı" adı verilen bu beş ülkeye girişlerinde çeşitli şartlar aranacaktı. İtalya, sınır kontrollerinin yeterince sağlam olmadığı gerekçesiyle bu alan içine sokulmadı. Danimarka bu anlaşmaya siyasal nedenlerle katılmazken, İrlanda, Yunanistan ve İngiltere coğrafi nedenlerle anlaşmaya uygun olmayan ülkeler olarak değerlendirildiler. Almanya'nın birleşmesiyle Doğu Almanya da doğal olarak bu alanın içine girdi. Haziran 1991'de İspanya, Portekiz ve İtalya bu antlaşmaya katıldılar.

Anlaşma, taraf ülkeler arasında sınırların kaldırılmasının yanında terörizm, silah, uyuşturucu kaçakçılığı vb. alanlarda da işbirliğini esas almaktadır.

4 Temmuz: *Kıbrıs Rum Kesimi, tüm Kıbrıs adına Avrupa Topluluğu (AT)'na tam üyelik müracaatında bulundu.*

AET, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilk kez 1972 yılında bir ortaklık antlaşması imzalayarak ilişki kurdu. 26 Haziran 1990'da Dublin'de yapılan Avrupa Topluluğu zirvesinde "Kıbrıs meselesi Türkiye-AT ilişkilerini etkiler" şeklinde bir bildiri kabul edildi. Bu bildirinin yayınlanmasından bir hafta sonra Kıbrıs Rum kesimi, tüm Kıbrıs adına 4 Temmuz 1990'da Avrupa Topluluğu'na tam üyelik müracaatında bulundu. AT Konseyi başvuruyu,

görüşünü bildirmesi için 17 Eylül 1990'da Komisyona havale etti. Komisyon 30 Haziran 1993'te başvurunun uygun bulunduğu yolunda görüş bildirdi.

Avrupa Birliği Konseyi 24-25 Haziran 1994'teki Korfu Zirvesi'nde Kıbrıs'ın başvurusu ile ilgili gelişmelerin değerlendirilmesi ve AB'ye kabul edilmesi için müzakerelerin hızlandırılmasında ısrar etti. 9 Aralık 1994'teki Essen zirvesinde de AB'nin ilk genişlemesinin Kıbrıs'ı da içine alacağı açıklandı. 1995 Cannes ve Madrid zirvelerinde Kıbrıs'ın katılım müzakerelerinin 1996 Hükümetlerarası Konferans'ın tamamlanmasını izleyen 6 aylık süre sonunda başlatılması kararlaştırıldı. 12-13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde; "Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'ye katılımı sağlanmalı ve bu katılım barış ve uzlaşmayı teşvik etmelidir. Katılım müzakereleri, Kıbrıs sorununa, iki toplumlu ve iki bölgeli federatif bir yapı kurulması yönünde, Birleşmiş Milletler bünyesinde devam eden çözüm arayışlarına da olumlu bir katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda Konsey, Kıbrıs Hükümeti'nin katılım müzakerelerine Kıbrıs Türk toplumu temsilcilerini de dahil etme yönündeki niyetini somutlaştırmasını talep etmektedir. Bu niyetin somutlaştırılabilmesi amacıyla, Başkanlık ve Komisyon gerekli girişimlerde bulunacaktır" şeklinde bir karar alındı ve müzakere takvimi için Kıbrıs Rum Kesimi'ne 31 Mart 1998 tarihi verildi. Haziran 1998'deki Cardiff Zirvesi'nde ise Kıbrıs sorununa bulunacak çözümün "AB kazanımlarına" uygun olması gereğine işaret edildi.

AB, KKTC ile Türkiye'nin tüm itirazlarına ve izlediği politikanın müzakere sürecini kesintiye uğratmasına rağmen Rum Kesimi'ni muhatap almaya devam etti. Lüksemburg Zirvesi'nden sonra KKTC ve Türkiye Cumhurbaşkanı ortak bir deklarasyon yayınlarak, Rum Kesimi'nin AB ile bütünleşmesine karşılık Türkiye'nin de KKTC ile aynı ölçüde bütünleşmeye gideceğini duyurdular. Ancak 30 Mart 1998'de AB üyesi ülkeler ile aday ülkeler arasında bakanlar düzeyinde yapılan toplantıda Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyelik süreci başlatıldı. 9 Kasım 1998'de Brüksel'de yapılan AB Genel İşler Konseyi'nde Rum Kesimi ile üyelik müzakerelerine başlanması kararı alındı ve görüşmeler 10 Kasım'da gerçekleştirildi. Türkiye ve KKTC 11 Kasım'da yaptıkları açıklamalarla bu gelişmelere tepki gösterdiler ve uluslararası anlaşmaları hatırlattılar.

6 Temmuz: *Londra'da toplanan NATO devlet ve hükümet başkanları, Dönüştürülmüş Kuzey Atlantik İttifakı hakkındaki Londra Bildirisi'ni yayınladılar.*

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın çökmesinden sonra NATO'ya olan güvensizliği ortadan kaldırmak ve gerginliği azaltmak amacıyla, Londra'da toplanan NATO devlet ve hükümet başkanları 6 Temmuz 1990'da Dönüştürülmüş Kuzey Atlantik İttifakı hakkında Londra Bildirisi'ni yayınladılar. Yayımlanan Bildiri ile Kuzey Atlantik İttifakı'nın yeni güvenlik ortamı doğrultusunda dönüştürülmesi hedeflendi. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile geniş bir siyasî ve askerî yelpazede işbirliğinin geliştirilmesine yönelik önerilerin ana hatları belirlendi. Bu öneriler arasında NATO ile bu ülkeler arasında düzenli diplomatik münasebetler kurulması da bulunuyordu. Bu çerçevede Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin temsilcileri Brüksel'deki NATO karargâhına davet edildiler ve diplomatik düzeyde düzenli ilişkiler oluşturulması için düzenlemeler yapıldı.

NATO Genel Sekreteri Londra zirve toplantısından hemen sonra bildiriye yer alan önerileri ve İttifakın yeni ortaya çıkan siyasî fırsatları yapıcı olarak kullanma yönündeki kararlılığını Sovyet liderlerine iletmek üzere Moskova'yı ziyaret etti.

1 Ağustos: *Irak Kuveyt'i işgal etti.*

Kuveyt'in Kasım 1961'de bağımsızlığını elde etmesinden sonra Irak, bu toprakların Osmanlı Devleti zamanında Basra vilayetinin bir parçası bulunduğunu ve dolayısıyla Irak'a ait olduğunu iddia etti. Irak'ın 1963'te Kuveyt'in bağımsızlığını tanımasına rağmen iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıkları devam etmişti.

Kuveyt'in İran-Irak savaşında Irak'ı desteklemesine karşılık, savaştan sonra ilişkiler tekrar bozuldu. Irak savaş sırasında Kuveyt'e ve diğer Arap komşularına 37 milyar dolar borçlanmıştı ve bunun yanında Batılı ülkelere ve Japonya'ya da önemli miktarlarda (toplam 80 milyar dolar kadar) borcu vardı. 1989 sonunda Irak borçlarını yeniden yapılandırmak zorundaydı. Bu borçların ödenmesi Saddam'ın bölgesel hesaplarına pek uymuyordu. Irak askerî amaçlar için ciddi miktarlarda para harcıyordu ve mobilize edilmeye hazır büyük bir ordusu vardı. Bu durumda Saddam, Kuveyt'e karşı yeni iddia ve ithamlarda bulundu.

İran-İrak savaşında İran'ın Şatt'ül-Arap'ın ağzındaki Fao adasını 1986 Şubat'ında ele geçirmesiyle Irak'ın Basra'ya çıkışı daraldı. Bu durumda Irak Kuveyt'e ait Verbe ve Bubiyan adalarını 99 yıl süreyle kiralamak istedi. Kuveyt bu teklifi reddetti.

1970'li yıllarda iki ülke sınırına yakın bölgelerde (Irak'ın Rumeyla ve Kuveyt'in Ratga bölgeleri) büyük miktarlarda petrol bulundu. Iraklı yetkililer; Kuveyt'in Ratga'daki üretimi nedeniyle Rumeyla bölgesinin üretiminde bir düşüş olduğunu, bu sebeple Kuveyt'in sınır ihlalinde bulunduğunu ve Irak'ın 2.4 milyar dolar değerindeki petrolünü çaldığını iddia ettiler. Bu nedenle Irak, Kuveyt'e olan borcunun silinmesini istedi.

Saddam, petrol üretimlerinde OPEC'in tespit ettiği günlük üretim kotalarını aşmaları dolayısıyla petrol fiyatlarının dünya pazarlarında düştüğünü ve dolayısıyla bundan da Irak'ın büyük zarar gördüğünü iddia etti.

Diğer taraftan Saddam'a göre, İran-İrak savaşı sırasında Suudilerin ve Kuveyt'in Irak'a yaptığı para yardımları borç olamazdı. Çünkü Irak, on binlerce askerini kaybettiği bu savaşta, sadece kendi çıkarlarını değil, bütün Arap dünyasının çıkarlarını savunmak için savaşıyordu.

Bütün bu argümanlar 15 Temmuz 1990'da bir memorandumla Arap Ligi'ne iletilti. Bu konuların tartışıldığı OPEC toplantısı öncesinde Kuveyt'e baskı yapmak isteyen Irak, iki zırhlı birliğini Kuveyt sınırına konuşlandırdı. Bundan sonra Ürdün ve Mısır'ın aracılığıyla iki ülke yetkilileri Cidde'de bir araya geldiler. Burada Irak Rumeyla petrol bölgesi ile Verbe ve Bubiyan adalarının kendisine terk edilmesini, Irak'ın Kuveyt'e olan borcunun silinmesini istedi. Kuveyt bu istekleri reddetti. Bunun üzerine Kuveyt sınırında bulunan, uçaklar ve zırhlı tümenlerle desteklenen Irak kuvvetleri, 1 Ağustos 1990 sabahından itibaren Kuveyt topraklarını işgale başladı.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aynı gün aldığı 660 sayılı kararla işgali kınadı ve Irak kuvvetlerinin tamamen ve hiçbir şart ileri sürmeksizin işgalden önceki pozisyona çekilmesi istedi. Yine 6 Ağustos'ta Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararıyla Irak'a kapsamlı bir ekonomik ambargo uygulamasını kabul etti. Buna karşılık Irak Devrim Komuta Konseyi 8 Ağustos'ta yayınladığı bildiride var olan sınırlar nedeniyle İngiltere'yi suçladı. 28 Ağustos'ta da Kuveyt'i 19. vilayeti ilan etti.

12 Eylül: *Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesini öngören Moskova Antlaşması; ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa ile Doğu ve Batı Almanya arasında imzalandı.*

Doğu Almanya'daki gösterilerin Ekim 1989'dan itibaren bir ayaklanma halini alarak bütün ülkeye yayılmaya başlaması üzerine Batı Almanya Başbakanı, 1989 Kasım ayında Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesini öngören 10 maddelik bir plan teklif etti. Bu yumuşak plan, önce iki Almanya arasında bir işbirliğini, sonra Konfederasyonu ve daha sonra da federal birleşmeyi öngörüyordu. Bu amaçla Batı Alman Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın Şubat 1990'da Moskova'ya yaptıkları ziyarette Gorbaçov, her iki Almanya'nın birleşmesi için "yeşil ışık" yaktı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Berlin konularında çeşitli anlaşmalar imzalandığından sorun İngiltere, Fransa ve ABD'yi de ilgilendirmekteydi. Nisan ayında bu devletlerle 2+4 olarak bilinen ve Almanya'nın egemenliğinin geri verilmesini öngören görüşmeler yapıldı. Mayıs ayında Doğu Almanya'da yerel seçimler yapılarak iki Berlin'in birleşme süreci hızlandı. Haziran'da iki Almanya arasında parasal ve sosyal birlik gerçekleşerek Doğu Alman Markı'nın Batı Alman Markı'na bire bir eşlenmesi sağlandı ve Doğu Almanya'nın vergi sistemi tümüyle değişti. Nihayet 2+4 görüşmeleri sonuçlandı ve iki Almanya'nın birleşmesi için ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa ile Doğu ve Batı Almanya arasında 12 Eylül 1990'da Moskova'da bir anlaşma imzalandı. 10 maddelik bir metin ile bir ek mektup ve bir deklarasyondan ibaret olan bu anlaşma 3 Ekim 1990'da yürürlüğe girdi.

Birleşme ile beraber Sovyetler, Polonya'ya Oder-Neisse sınırını vererek, Doğu Almanya'dan toprak aldılar. Bu sebeple Birleşik Almanya ile Polonya arasında 14 Kasım 1990'da Varşova'da imzalanan bir anlaşma ile Almanya, bu sınırların değişmezliğini kabul etti. Böylece Polonya 104.000 km karelik bir Alman toprağını almış oldu. Almanya topraklarında kalan son Rus askeri 31 Ağustos 1994'te, Batı Almanya'da bulunan Batılı Müttefiklerin askerlerinin son bölümü ise 9 Eylül 1994'te ülkelerine döndüler.

Gerçekte iki Almanya'nın birleşmesi, Avrupa devletlerinin içtenlikle istedikleri bir gelişme değildi; ancak Avrupa'nın yeni havası içinde ve Almanların azmi karşısında birleşmeyi desteklediklerini açıklamaktan başka bir şey yapamadılar.

Birleşmeyle beraber Doğu Almanya'nın hantal ekonomisi, Almanya'ya büyük yük getirdi. İşsizlik sorununun artması, Almanya'da ırkçılığın hortlamasına ve yabancılara karşı Neo-Nazi saldırılarının ortaya çıkmasına yol açtı. (Bu saldırılar bilhassa Almanya'da yaşayan Türklere karşı yoğunlaştı)

Dış politikada ise, 80 milyonluk bir Almanya, yalnızca Orta ve Doğu Avrupa'da değil, tüm kıtada ağırlığını hissettirmeye başladı. Balkanlar'da ise belirli bir Alman üstünlüğünü ortaya çıkardı.

19-21 Kasım: *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreci içinde, Helsinki Nihai Senedi'nin 10 ilkesi rehberliğinde Paris'te 34 ülke tarafından "Paris Şartı" kabul edildi.*

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreci içinde, Helsinki Nihai Senedi'nin 10 ilkesi rehberliğinde 19-21 Kasım 1990'da Paris'te 34 ülke tarafından "Paris Şartı" kabul edildi. Paris Şartı; bloklar arasındaki soğuk savaş resmen sona erdirmesi, uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemi ve Avrupa'nın yeniden yapılanma sürecini başlatması nedenleriyle tüm dünya için bir dönüm noktası oldu. Uluslararası barış ve işbirliğine dayalı, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, sosyal adalet ve çevreye duyarlı demokrasilerin hüküm süreceği bir Avrupa, hatta dünya düzeni ilk kez Paris Şartı'yla ifadesini buldu. Paris Şartı şu üç temel ilke üzerine kuruldu:

- İnsan Hakları
- Demokrasi
- Hukukun Üstünlüğü

Paris Şartı'na göre insan hakları ve temel özgürlüklere her insan doğduğu anda sahip olur. Bunlardan feragat edilemez ve hukukun güvencesi altındadır. Devletin birinci sorumluluğu, bunları korumak ve geliştirmektir. Bunlara uyulması ve eksiksiz işlerlik kazandırılması özgürlük, adalet ve barışın temelidir. Demokratik yönetim, düzenli aralıklarla yapılan özgür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk iradesine dayalıdır. Demokrasinin temeli, insanın kişiliğine saygı ve hukukun üstünlüğüne dayanır. Demokrasi, ifade özgürlüğünün, toplumdaki bütün kesimlere hoşgörü gösterilmesinin ve her fert için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesidir. Demokrasi, temsili ve çoğulcu özelliği ile seçmene karşı sorumluluğu, kamu makamlarının hukuka bağlı olması ve adaletin yansız bir şekilde dağıtılmasını da zorunlu kılar. Kimse yasaların üzerinde olamaz.

Diğer yandan, taraf devletler arasında dostane ilişkiler ve işbirliği kabul edildi.

19 Kasım: *Paris'te NATO ve Varşova Paktı'na üye 22 ülke arasında Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) imzalandı ve saldırgan olmama üzerine ortak bir açıklama yayınlandı.*

Atlantik'ten Urallar'a kadar olan Avrupa topraklarında bulunan konvansiyonel kuvvetlerde istikrarlı ve güvenli bir denge yaratmak, geniş çaplı taarruz imkân ve kabiliyetini bertaraf etmek ve bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla AGİK zirve toplantısı çerçevesinde Paris'te 19 Kasım 1990'da Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA), Ortak Bildiri ve Saldırmazlık Taahhüdü imzalandı.

Ortak Bildiri, düşmanca ilişkileri resmî olarak sona erdiriyor ve imzacıların Birleşmiş Milletler Şartı ve Helsinki Nihaî Senedi'ne uygun olarak, herhangi bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığına karşı tehdit veya güç kullanmaktan kaçınma niyetlerini bir kez daha taahhüt ediyordu. Daha sonra AGİK'e üye tüm ülkeler bu taahhüde katılmaya davet edildiler.

AKKA 23 maddelik bir ana metin ile 8 protokolden oluşmaktadır. Bu protokoller;

- a. Konvansiyonel Silah ve Teçhizatın Mevcut Tipleri Protokolü.
- b. Savaş Yetenekli Uçakların Belirli Tip ve Modellerinin Silahsız Eğitim Uçakları Olarak Yeniden Sınıflandırılmasını Düzenleyen Usuller Protokolü.
- c. AKKA Antlaşması'yla Sınırlanan Konvansiyonel Silah İndirimini Düzenleyen Usuller Protokolü.
- d. Savaş Helikopterlerinin Sınırlandırılması ve Çok Amaçlı Taarruz Helikopterlerinin Yeniden Sınıflandırılması İşlemlerini Düzenleyen Usuller Protokolü.
- e. Bildirim ve Bilgi Değişimi Protokolü.
- f. Denetim Protokolü.
- g. Ortak Danışma Grubu Protokolü.
- h. AKKA Antlaşması'nın Belirli Hükümlerinin Geçici Uygulanması Protokolü.

Antlaşma kapsamına giren konvansiyonel silah ve teçhizatı beş kategori altında sınıflandırıldı. AKKA hükümleri birer askerî ittifak olan NATO

ve Varşova Paktı arasında sayısal eşitlik sağlanması temeline oturtuldu. Atlantik'ten Urallara kadar uzanan uygulama alanı¹¹⁹ içerisinde bulunan tüm tank, top, zırhlı savaş aracı, taarruz helikopteri ve savaş uçaklarının sayılarını sınırladı. Bilgi değişimi kapsamında her ülke AKKA'nın sayısal sınırlamalara konu olan konvansiyonel silah ve teçhizatın her birinin uygulama alanı içerisindeki topraklarında toplam ne kadar bulunduğunu ve bunların tiplerini, konuşlandırma yerlerini, sayılarını ve tiplerini bildirecekti.

Kısa süre içinde askerî güçler ve doktrinler üzerinde yapılan yoğun tartışmalar da dahil olmak üzere yeni askerî ilişkiler kuruldu. Askerî faaliyetler bakımından şeffaflık ve güveni arttırmak üzere karşılıklı olarak ulusal toprakların üzerinde uçuşa izin veren "Open Skies" (Açık Semalar)¹²⁰ antlaşması yönünde ilerleme kaydedildi. AKKA Antlaşması'nı daha da ileri götürecek yeni görüşmeler başlatıldı. AGİK sürecinin hızlandırılması ve özgür toplumların kurulması ve korunması için yeni standartlar belirlenmesi konusunda fikir birliğine varıldı. Antlaşma 17 Temmuz 1992'de yürürlüğe girdi.

¹¹⁹ Türkiye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da antlaşmaya taraf olmayan ülkelerle komşu olduğundan savunma ihtiyaçları nedeniyle bu bölgeyi antlaşma dışı bıraktırdı. Söz konusu hat belirlenirken mümkün olduğu kadar geniş bir alanın antlaşma dışında bırakılması ve 2. Ordu sorumluluk sahası esas alındı.

¹²⁰ Açık Semalar (Open Skies) Antlaşması için bakınız: 24 Mart 1992 tarihine

Türkiye, Turgut Özal'ın formüle ettiği “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası” söylemi ile Osmanlı hinterlandı üzerinde “statükocu ve pasif” dış politikasını terk ederek “aktif bir dış politika” izlemeye başladı.

1950'den sonra belirgin bir şekilde Amerikan yanlısı bir politika izleyen Türkiye, bu dönemde İsrail'i tanımış ve ilişki içinde olmuş idiyse de Sovyet nüfuzuna oldukça açık görünen Arap dünyasını da dikkate alarak İsrail'le ilişkilerini hep düşük profilli tutmaya özen göstermişti. Bu durum esasen Amerika'nın o dönemlerde Türkiye'den beklentileriyle örtüşmekteydi. Fakat Sovyetler'in yıkılmasından sonra Sovyet karşıtı bölgesel ittifakların hızlı bir gelişim gösterdiği bir ortamda Türkiye, hazır olmamakla birlikte yeni oluşan bu duruma karşı yeni arayışlara yöneldi. Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet tehdidine göre şartlanan Türkiye, Sovyetler'in yıkılmasıyla Soğuk Savaş dönemi boyunca izlenen “statükocu pasif dış politika” tavrını sorgular oldu.

“Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyası” söylemi, Batı ile Orta Asya ve Kafkaslar'daki Türk varlığı arasında köprü olma misyonu biçiminde formüle edilmeye başlandı. Gerek parçalanmış Yugoslavya'da çıkan savaşlar ve gerekse Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan istikrarsızlık, Özallı yılların Türkiye'si'ni Osmanlı hinterlandı üzerine aktif dış politika yapma konusunda heyecanlandırdı. Körfez Savaşı sırasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Kuveyt'e asker göndermeye yönelik çabalarının sonuçsuz kalması üzerine Özal, “*En azından orada çağımızın savaşını öğrenmek durumunda olacaktı subaylarımız. Böyle bir fırsatı kaçırmamalıydık*” diyerek “daha küçük, hareketli ve vurucu gücü yüksek” bir ordunun “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar” tüm bölgede hareket edebilecek yeteneğe sahip olması gerektiğinin üzerinde durdu. Osmanlı'nın yıkılmasından sonra Ortadoğu'da eksik olmayan istikrarsız yapıya Sovyetler'in dağılmasından sonra Balkanlar ve Kafkaslar da yeni bölgeler olarak eklendi.

Türkiye'ye "Adiryatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası" ve Osmanlı hinterlandı çerçevesinde Ortadoğu'da oynamayı tasarladığı aktif rol heyecan verirken, Amerika açısından da Türkiye, Ortadoğu'ya ilaveten yeni istikrarsızlık bölgeleri olarak tanımlanan Balkanlar ve Kafkaslar açısından jeopolitik konumu nedeniyle önemli bir ülke olarak görülüyordu. Türkiye'de Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği Özal'lı dönemlerde Amerika'yla birlikte Irak'a girerek Musul ve Kerkük'te hak iddia etmeye kadar vardırılan "aktif dış politika" söylemine sahip bir kesim yanında, geçmişteki "statükocu ve pasif" olarak nitelendirilen geleneksel politikaları savunan ve Amerika/NATO çerçevesinde yapılacak yeni tehdit değerlendirmelerini bekleyerek buna uygun bir dış politika seyri izlemeyi uygun gören kesim de bulunuyordu. "Aktif dış politika" söylemini maceracılık olarak suçlayan geleneksel dış politikayı savunma açısından muhafazakâr olarak nitelendirilebilecek kesim, Özal'ın ölümünden sonra Amerika tarafından yapılan yeni tehdit değerlendirmesine uyumlu bir politikayı tercih edeceğini ortaya koydu.

Yeni tehdit değerlendirmesine göre öncelikli tehditler "uluslararası terörizm, kökten dincilik ve etnik bölgesel çatışmalar" olarak ortaya konmaktaydı. Etnik bölgesel çatışmaların adresi olarak Balkanlar ve Kafkaslar gösterilirken, kökten dincilik ile de Ortadoğu'ya işaret edilmekteydi.

Özal'ın formüle ettiği "aktif dış politika" söylemine göre; Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı dış politikadaki çok yönlülüğe dönük mirası, daha önce başarılı bir şekilde kullanamamıştır. Bunu nedeni, yeni stratejiler üretmesine engel olan Batı bağımlılığıdır. Bundan dolayıdır ki, İslam ülkeleriyle işbirliğinde, Ortadoğu'daki gelişmelerde ve özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Türk dünyası ile ilişkilerinde boşlukta kalmış gibidir. Oysa Türkiye'nin Osmanlı'dan gelen devlet geleneği ve jeopolitiğinin sağladığı avantajlar, onu bir dünya gücü yapabilir. Bu potansiyel, çevre ülkelerdeki ve Orta Asya'daki Türk varlığı nedeniyle kendi içinde zaten vardır. Ayrıca İslam dünyasıyla kurulacak olumlu ilişkiler, Türk dış politikasına yeni hareket alanları da sağlayacaktır. "Yeni Osmanlılık" olarak adlandırılan bu akıma göre Türkiye, dünyanın geri kalan kısmından kendini büyük ölçüde tecrit eden geleneksel dış politikasını bırakıp, önüne çıkan her fırsatı sonuna kadar değerlendirerek, Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir alana etki etmeli ve böylece bölgesinin en güçlü devleti olarak dünya politikasına ağırlığını koymalıdır. Aynı zamanda bu onun en

doğal hakkıdır da; çünkü Türkiye, bugün yer yer kanlı çarpışmalara sahne olan bu bölgenin büyük bir kısmında tarihin en uzun barış ve huzur dönemine damgasını vurmuş emperyal bir uygarlığın mirasçısıdır. Eğer bunu başaramazsa, yani önünde duran bu tarihi misyonu bağlamında, bir Kafkasya, Karadeniz ve Balkan gücü olma, Kıbrıs adasını denetimi altına sokacak bir formülle bir Doğu Akdeniz gücü olma ve Türk dünyasının önderliğini üstlenerek, aynı zamanda da Orta Asya ile özel ilişkileri sayesinde bir Avrasya gücü olma şansını kaçırsa, parçalanarak daha da küçülme tehlikesiyle yüz yüze gelecektir.

Bu düşünceler, Türkiye'nin Misak-ı Milli'den sonra kendisi için temel olarak iki alt bölgeden oluşan yeni bir "hayat alanı" belirlediğini göstermektedir:

1. Eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan Müslümanların oturduğu bölgeler. Bu gruba Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova ve Batı Trakya'yı kapsayan Balkan toprakları ile Irak ve Suriye'deki Türk ve Kürt unsurların yaşadığı alanlar girmektedir. Hatta bazı Arap ve Magrip ülkeleri de Türkiye'nin etkinlik oluşturmak istediği bölgenin içindedir.
2. Yeni kurulan ve Türk Cumhuriyetleri olarak adlandırılan devletlerin oluşturduğu bölge. Bu grup, ilkinde göre Ankara'nın liderlik politikasında görece daha az önem taşımaktadır ve dolayısıyla Türkiye'nin bu cumhuriyetlere ilgisi, siyasal olmaktan çok ekonomik temellere dayanır. Özal'a göre, "böyle bir fırsat 300 yılda bir yakalanır" bir fırsattı.

17 Ocak: ABD'nin Irak'a karşı "Çöl Fırtınası Harekâtı" başladı.

Kuveyt'in Irak tarafından işgali yalnız bölgeyi değil, tüm uluslararası sistemi tehdit etmekteydi. Bu yüzden Birleşmiş Milletler aldığı 660 sayılı kararlar Irak'ın Kuveyt'ten şartsız çekilmesini istedi. Ardından 661 sayılı kararlar Irak'a kapsamlı ekonomik ambargo uygulanmaya başlandı. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin ve çeşitli Arap ülkelerinin çabaları bir netice vermedi. ABD'nin Sovyetler'le temasları sonunda da belirli bir uzlaşma sağlandı ve sorunun Birleşmiş Milletler çerçevesinde ve barışçı yollarla çözümü ilkesi benimsendi. Fakat Saddam, bu çabalar karşısında en hafif bir yumuşama bile göstermedi. Bu durumda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 30 Kasım 1990 günü aldığı 678 sayılı kararlar, Kuveyt'le işbirliği yapan bütün devletlere, Irak 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde,

bundan önce Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması hususunda “bütün gerekli vasıtaları kullanmaları” yetkisini verdi. Bu karara rağmen Irak Kuveyt’ten çekilmeyi reddetti. ABD hiç zaman kaybetmeksizin NATO ve çeşitli Arap devletlerinin katıldığı çokuluslu bir ittifak kurdu ve bölgede askerî yığınak yapmaya başladı.¹²¹

Güvenlik Konseyi’nin 678 sayılı kararında verilen sürenin 15 Ocak 1991’de sona ermesine rağmen Irak’ın Kuveyt’ten çekilmemesi üzerine 17 Ocak 1991 sabahı Suudi Arabistan’dan kalkan yüzlerce Amerikan ve İngiliz uçağı Irak’taki hedefleri bombalamaya başladılar. “Çöl Fırtınası Harekâtı” adı verilen harekâtın birinci aşaması olan hava bombardımanları 24 Şubat’a kadar devam etti. Irak bu saldırılara, Suudi Arabistan ve İsrail’e Scud füze-leri göndererek cevap verdi. Hava saldırıları sonunda Irak’ın ne havada ne de karada saldırı yapacak gücü kalmadı. Buna karşılık Irak Kuveyt’in petrol kuyularını ateşe verdi. 24 Şubat’tan itibaren başlayan kara harekâtında Irak kuvvetleri herhangi bir direniş göstermediler ve 25 Şubat akşamından itibaren Kuveyt’ten çekilmeye başladılar. ABD Başkanı Bush, 28 Şubat sabahı Kuveyt’in tamamen kurtarılmış olduğunu açıkladı ve harekâtın tek taraflı olarak durdurulduğunu bildirdi.

Bu gelişmeler üzerine Sovyetler müdahale ederek Güvenlik Konseyi’nden bir ateşkes kararı alınmasını istedi. Güvenlik Konseyi 2 Mart 1991’de 686 sayılı karar kabul etti. Bu karar; ateşkesin dışında Irak’ın bundan önceki 12 Güvenlik Konseyi kararını kabul etmesini, Kuveyt’in ilhakı ile ilgili bütün işlem ve kararlarını geri almasını, tamirat borcu ödemesini ve bütün esirleri serbest bırakmasını öngörmekteydi. Irak, bütün bu şartları kabul ettiğini bildirince Körfez Savaşı da sona erdi.

Iraklıların 85.000 ölü, 175.000 esir; Müttefiklerin ise 234 ölü ve 479 yaralı verdiği savaş sonunda, Saddam Hüseyin’e karşı çeşitli ayaklanmalar ortaya çıktı. Irak birlikleri Kürt, Şii ve rejime direnen yüz binlerce sivil Nisan 1991’den itibaren İran ve Türkiye sınırına doğru sürdü. Bu iki ülke sayıları milyonları bulan mülteci sorunuyla karşı karşıya kaldılar.

¹²¹ ABD Başkanı Bush’un 7 Ağustos’ta Suudi Arabistan’da Irak’a karşı çokuluslu bir kuvvetin kurulmasına karar vermesinin ardından bu kuvvete katılan ülkeler şunlardır: ABD 425.000, Suudi Arabistan 45.000, Mısır 30.000, İngiltere 25.000, Suriye 17.000, Fransa 15.000, Kuveyt 12.000, diğer İslam ülkeleri 8.000 ve çeşitli kuvvetler 118.000. Toplam 700.000’e yaklaşmaktaydı.

Güvenlik Konseyi savaştan sonra Irak'ın tam ve sıkı bir denetim altında tutulmasını sağlayan 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı kararı aldı. Karara göre, Irak'ın tümünden silahsızlandırılmasına yönelik olarak, Irak bütün kitle imha silahlarıyla menzili 150 km'yi aşan füzelerin yerlerini Güvenlik Konseyi'ne bildirecekti.

Yine Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991'de aldığı 688 sayılı kararıyla, Irak'ı Kuzey Irak'ta giriştiği hareketten dolayı kınadı ve insanî yardımlar için uluslararası yardım kuruluşlarının Kuzey Irak topraklarına girmesine izin verdi. Ayrıca ABD Başkanı Bush, 10 Nisan 1991'de yayınladığı bir deklarasyonla, Irak'ın 36. paralelin kuzeyindeki topraklarda her türlü askerî harekâtını yasakladığını bildirdi. Irak buna boyun eğdi. Böylece mültecilerin geri dönebilmesi için güvenli bir ortam sağlanmış oldu.

ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra 36. paralelin kuzeyinin güvenli tutulması için de, "Çekiç Güç" adı verilen ve Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşan uluslararası geçici bir güç oluşturuldu ve Silopi'de konuşlandırıldı.¹²²

Körfez Savaşı'nda Türkiye, Irak'ın karşısında yer aldı ve tamamen ABD'yi destekledi. Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı kararı almasıyla 7 Ağustos'ta Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapattı. Ayrıca hava bombardımanlarında Adana-İncirlik üssü Amerikan uçakları tarafından kullanıldı.

Savaş sonunda ABD, Ortadoğu'da ve özellikle Basra Körfezi'yle petrol kaynakları üzerinde tam bir kontrol ve hâkimiyet elde etti.

1 Nisan: Varşova Paketi dağıtıldı.

1990'lı yıllarda Doğu Bloğu ülkelerindeki rejim değişiklikleri ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi, komünist blok için bir savunma paketi olan Varşova Paketi'ni anlamsız hale getirdi. Üye ülke liderleri örgütün feshedilmesi amacıyla 1 Temmuz 1990'da bir araya geldiler ve daha sonra 19 Kasım 1990'da AGİK ve AKKUM liderler zirvesinde örgütün

¹²² Silopi'de konuşlandırılan bu kuvvetlerin, Türkiye'nin PKK terörüne karşı giriştiği harekati engeller niteliğe bürünmesi ve Türkiye'nin itirazı üzerine, geçici olması ve günlük operasyonlarında Türkiye'nin de söz sahibi olması esas kabul edildi. Daha sonra ise 23 Eylül'de Çekiç Güç bir kara kuvveti olmaktan çıkarıldı ve bir hava gücü haline getirildi. 1991 Haziran'ından sonra TBMM'nin onayı ile 6'şar aylık uzatmalarla görev süresi sürekli olarak uzatıldı.

feshedilmesine karar verdiler. Varşova Pakti'ndan ilk çekilen ülke Doğu Almanya oldu. 1 Nisan 1991'de Prag'da yapılan bir anlaşmayla Varşova Pakti sona erdirildi. 25 Nisan 1991 tarihinde yürürlüğe giren bir karar ile de örgütün askerî kanadı feshedildi.

9 Nisan: *Bağımsızlık için yapılan halkoylaması sonucunda Gürcistan meclisi, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etti.*

Glastnost ve Perestroyka'nın ardından Gürcistan'daki milliyetçi hareketler 1989'da ortaya çıkmaya başladı. Bu hareketlerin liderliğini Millî Demokratik Parti yapıyordu. Gürcü milliyetçi hareketinin yanında bir yandan Abkhazia, diğer yandan da Osetya halkı bağımsızlık için ayaklandı. Gürcüler bir taraftan Rus kuvvetleriyle mücadele ederken, diğer taraftan etnik milliyetçilikle mücadele etmeye başladılar. Bu mücadele içinde giderek Zviad Gamsakhurdia ismi sivrilmeye başladı ve bununla beraber 16 milliyetçi ve hürriyetçi grup birbirleriyle mücadeleye başladılar.

Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlaması üzerine Gürcistan Kasım 1989'da bağımsızlığını ilan etti. Yapılan seçimler sonucunda 1990 Kasım'ında Meclis Başkanlığı'na seçilen Zviad Gamsakhurdia, Aralık ayında ayaklanan Güney Osetya'yı ilhak etti. Ardından Ocak 1991'de yapılan referandumda Gürcistan'ın bağımsızlık isteği onaylandı. 9 Nisan 1991'de de meclis Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etti ve anayasayı değiştirdi. 1991 Mayıs'ında Gamsakhurdia genel oyla cumhurbaşkanlığına seçildi.

Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Gamsakhurdia tam bir diktatör gibi davranmaya başladı; en küçük bir muhalefeti dahi hoşgörü ile karşılamadı ve en sert şekilde tasfiye etti. Bu ise bütün ülkede genel bir hoşnutsuzluğa ve tepkilere yol açtı. Bunun sonucu olarak Aralık 1991 sonlarında başkent Tiflis'te ayaklanmalar patlak verdi ve Millî Muhafız Kuvvetleri Gamsakhurdia'nın sığındığı parlamento binasını kuşattı. Bu ayaklanmalar üzerine Gamsakhurdia 1992 Ocak ayı başlarında Tiflis'ten kaçtı. Fakat taraftarlarıyla diğer gruplar arasında yer yer çarpışmalar devam etti. Bu durum karşısında bir askerî konsey Gürcistan yönetimini ele aldı. Gamsakhurdia, Kutaysi'ye geçerek yeniden iktidarı ele geçirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. 1992 Mart'ında geçici bir organ olarak Devlet Konseyi kuruldu ve başkanlığına Gürcü Eduard Şevardnadze getirildi. Bunun üzerine Batılı ülkeler (Türkiye dahil) Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıdılar. Bu arada Ağustos 1992'de

bağımsızlığını ilan eden Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde Abhaz ve Gürcü birlikleri arasındaki savaş devam ederken, 1992 Ekim'inde yapılan seçimleri, oyların % 90'ını alarak kazanan Şevardnadze, Meclis Başkanlığı'na ve aynı zamanda Devlet Başkanlığı'na getirildi.

6 Mayıs: *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri “Kazan Kurultayı”nda bir araya gelerek birleşme yolunda önemli adımlar atıldılar.*

Bağımsızlığını ilan etmiş Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan cumhuriyetlerinin devlet başkanları Haziran 1990 ve Ağustos 1991 tarihlerinde Alma Ata'da bir araya gelerek “Türkistan Konfederasyonu” fikrini ortaya attılar.

Bu arada Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni birleştirme yolundaki bir diğer önemli adım da “Kazan Kurultayı”dır. Mayıs 1991'de Kazan'da bir araya gelen Azeriler, Kazaklar, Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Başkırtlar, Kırım ve Kazan Tatarları, Balkarlar, Nogaylar, Dağıstanlılar, Gagavuzlar, Altaylar, Tuvalar, Yakutlar ve diğer Türk kavimlerinin temsilcileri önemli kararlar aldılar. Bu kararlar;

- I) Bütün Türk kavimlerinin Latin Alfabesi'ni kullanması,
- II) Bütün Türk kavimlerinin birbirleriyle dostluk ve dayanışma içinde bulunması ve dış tahriklere kapılmamaları,
- III) Millî hislerin din ve mezheplerin üzerinde tutulması, aynı dil ve aynı kültür ile birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi,
- IV) Din, mezhep ve vicdan hürriyetine baskı yapılmaması ve laiklik ilkesine sadık kalınması,
- V) Türk cumhuriyetlerinin ekonomilerini destekleyecek bir “Türk Fonu”nun kurulması hususlarıdır.

Kurultayın amacının; “Türkçülük ideolojisinin canlandırılması ve Latin Alfabesiyle kültür birliğini sağlam temellere oturtulması gibi konuların, Türk kavimlerinin özgürce gelişmelerini temin etmek yönünde, ilerici bir düşünce akımı olarak değerlendirilmesi” olduğu ifade edildi.¹²³

¹²³ 10 Mart 1993'te Ankara'da yapılan Alfabe-İmla Konferansı ile bu konuda önemli adımlar atıldı. Konferans sonunda yayınlanan bildiride, “...iletişimdeki bu eksikliğin giderilmesinde atılacak ilk adımın Türk cumhuriyetlerinin aynı esaslar dahilinde bir alfabede birleşmeleri olduğu...” dile getirildi ve “Türk cumhuriyetlerinin, hem Türk dilinin

Gerek Türkistan Konfederasyonu fikri gerekse Kazan Kurultayı, eski SSCB’de yaşayan Türklerin 75 yıldan beri devam eden Komünizm baskısından kurtularak aralarındaki birlik ve beraberliği sağlama yönünde attıkları çok önemli ilk adımlardır.

25 Haziran: *Yugoslavya’da iç savaş başladı, Slovenya ve Hırvatistan tek yanlı olarak bağımsızlıklarını ilan ettiler.*

Mareşal Tito’nun 1990’da ölmesiyle Yugoslavya’da etnik grupları bir arada tutan bağ ve karizmanın kaybolması ve komünizmin çökmesinden sonra federatif yapının sarsıntıya uğraması üzerine Yugoslavya’nın 4 federe cumhuriyetinde (Sırbistan, Makedonya, Bosna-Hersek ve Karadağ) serbest seçimler yapıldı. (8 Nisan 1990’da Slovenya, 22 Nisan 1990’da Hırvatistan’da) komünistlerin yönetimi kaybetmesi sonrasında 23 Aralık 1990’da Slovenya, 19 Mayıs 1991’de ise Hırvatistan’da yapılan halkoylamalarında halk bağımsızlık lehinde oy kullandı. Serbest seçimler ve halkoylamalarından sonra Slovenya ve Hırvatistan, Yugoslavya’nın daha esnek bir egemen devletler ittifakı haline gelmemesi durumunda federasyondan ayrılacaklarını ilan ettiler. Sırbistan ve Karadağ buna karşı çıktılar.

25 Haziran 1991’de federasyonun en gelişmiş iki cumhuriyeti olan Slovenya ve Hırvatistan, ülkedeki dönüşüm konusunda bu güne kadar yürütülen müzakerelerin başarısız olduğuna kanaat getirerek bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Bağımsızlık ilanına ilk tepki, birleşik bir Yugoslavya’yı tercih ettiklerini açıklayan Sovyetler Birliği ve ABD’den geldi. İngiltere, Kanada, İsviçre, Danimarka, Fransa, Çekoslovakya, Polonya ve İsveç de bağımsızlık ilanını tanımayacaklarını ilan ettiler.

27 Haziran’da Yugoslav Halk Ordusu’na bağlı birlikler Slovenya ve Hırvatistan’a girdi ve Slovenya’da çatışmalar başladı.

yapısına uygunluğu, hem de modern dünyayı daha yakından ve kolay olarak takip edip yararlanmak ve modern dünyada hak edilen yeri almak için Latin esasında kurulacak ...Ortak Türk Alfabesi olarak...” kabul edildiği bildirildi. Özbekistan 1994’ten sonra, Türkmenistan 1996’ya kadar ve Kırgızistan kesin belirtilmeyen bir süre içerisinde Latin alfabesine geçiş kararı almışlardır. Kazakistan’da bu yönde bir karar olmadığı gibi, yönetimin eğilimi bir süre daha Kiril alfabesinin kullanılması yönündedir. Tacikistan ise kendi kültürünün temel ögesi olarak kabul ettiği Arap alfabesini benimsemiştir.

Avrupa Topluluğu 28 Haziran'da Yugoslavya'ya yapılan yardımları durdurma kararı aldı. Batı Avrupa Birliği üyesi 9 ülke ise şiddet eylemlerinden uzak durularak diyalog yoluyla federal devletin bütünlüğünün korunmasını istedi. AGİK'e üye 35 ülke temsilcileri, Yugoslavya'daki bunalımı görüşmek üzere Çekoslovakya'da olağanüstü toplandı; AT üyeleri, askerî birliklerin kışlalarına dönmeleri halinde Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma konusunu gözden geçirebileceklerini belirttiler. Olaylar yatışınca kadar bu ülkeye ekonomik yardımı ve silah satışını durdurdular.

Alman Hükümeti, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıyabileceğini ilan etti; buna Belçika, Avusturya ve Avustralya da katıldı.

18 Temmuz'da Bosna-Hersek Devlet Başkanı, Slovenya'daki birliklerin çekileceği ve Slovenya'da konuşlu iki kolordunun birinin Bosna-Hersek, diğerinin ise Sırbistan'a intikal ettirileceğini bildirdi. Ayrıca Bosna-Hersek'te de yakın bir tarihte halkoylaması yapılarak, halkın bağımsızlık hakkındaki görüşünün ne olduğunun öğrenileceğini bildirdi. Yugoslavya'daki karışıklıklar yer yer devam etti.

8 Eylül 1991'de Makedonya'da bağımsızlık ilanı ile ilgili halkoylaması yapıldı. Bosna-Hersek Cumhuriyeti 20 Eylül günü aldığı bir kararla, ülkedeki çatışmanın artmasına engel olmak maksadıyla Yugoslav Halk Ordusu'na asker göndermeyi reddetti. Çarpışmaların yoğunlaşması üzerine Bosna-Hersek, topraklarının savunulması için seferberlik ilan etti ve topraklarına giren Yugoslav Halk Ordusu birliklerinin çekilmesini istedi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aldığı bir kararla Yugoslavya'ya tam ve koşulsuz silah ambargosu uygulanmasını kararlaştırdı. Bosna-Hersek Parlamentosu, Cumhuriyet'in egemenliği ve gelecekte Yugoslavya'dan ayrılması yolundaki iki belgeyi onayladı. Hırvatistan'ın federal ordudaki Hırvat askerlerinin ülkesine geri dönmesini istemesinden sonra, Slovenya ve Hırvatistan'dan çekilen birliklerle bunlara ilave edilen bazı birlikler Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ne kaydırıldı.

16 Kasım 1991'de Makedonya, 21 Aralık 1991'de de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etti. Makedonya'nın bağımsızlık ilanına Yunanistan karşı çıktı. (8 Nisan 1993'te Makedonya Cumhuriyeti, Batı tarafından kullanılan "Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya" geçici adıyla Birleşmiş Milletler'in 181. üyesi oldu.) Devletler bağımsızlıklarını ilan eden bu devletleri birbiri ardına tanıdılar. 7 Nisan 1992'de AT devletleri ve ABD'nin Bosna-Hersek'i

tanınmasına karşı çıkan Bosna-Hersek Sırpları ayaklandılar. Ayrıca Sırbistan, Saraybosna'yı ele geçirmek üzere Bosna-Hersek'e saldırdı. Binlerce Müslüman'ı katleden Sırp birlikleri burada etnik bir temizlik harekâtına giriştiler. Bu savaşta Yunanistan da Sırbistan'ı destekledi.

Bosna İç Savaşı, Birleşmiş Milletler'in Avrupa Topluluğu'nun ve NATO'nun aracılık ve barış çabalarına rağmen, Sırpların inanılmaz vahşeti ve Müslümanlara uyguladığı zulüm ve etnik temizlik hareketleriyle üç buçuk yıl sürdü. Amerika, bu iç savaşa bulaşmaktan kaçındı. Fakat 1996 Temmuz'undan itibaren soruna el attı.

1992'den itibaren 73 yıllık Yugoslavya tarihe karıştı.

31 Temmuz: *ABD ve Sovyetler Birliği arasında Moskova'da stratejik nükleer silahların azaltılmasını kabul eden START-I Antlaşması imzalandı.*

Stratejik nükleer silahların azaltılması maksadıyla ABD ve Sovyetler Birliği arasında Haziran 1982'de başlayan görüşmeler 10 yıla yakın bir müzakere sürecini takiben 31 Temmuz 1991 tarihinde Moskova'da START-I Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. START-I Antlaşması'yla;

- Taraflara yaklaşık 10.000 adet civarında olan toplam harp başlığı sayısının 6.000 adet seviyesine,
- Atma vasıtalarının 1.600 adet seviyesine,
- Ağır balistik füze harp başlıklarının 1.540 adet seviyesine indirilmesi öngörülüyordu.

Diğer taraftan çok başlıklı füzeler ile denizaltıdan atılan füzelerde bir kısıtlamaya gidilmedi. SSCB'nin dağılmasından sonra nükleer güç olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Kazakistan'ın anlaşmayı 1992-93 tarihlerinde onaylamasına karşın Ukrayna ancak şartlı olarak onay verdi.¹²⁴

19 Ağustos: *Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'a karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunuldu, beş gün sonra da Komünist Partisi kendisini feshetti.*

Gorbaçov; 1987'de başlattığı Perestroyka ile Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan beri daima bir problem olan "milliyetler sorunu"na "yeniden yapılanma" çerçevesinde bir çözüm getirmek istedi. Konu ilk defa olarak

¹²⁴ Ukrayna'nın anlaşmaya koyduğu çekinceler için bakınız: 23 Mayıs 1992 tarihli Lizbon Protokolü.

Haziran-Temmuz 1988'deki 19. Parti Konferansı'nda ele alındı. Konferans; biri "Birlik Konseyi", diğeri de "Milliyetler Konseyi" olmak üzere Yüksek Sovyet'i iki meclisli hale getirdi. Milliyetler Konseyi; tamamen cumhuriyetler, özerk cumhuriyetler, özerk bölge ve topraklar temsilcilerinden meydana gelecekti. 1990 Aralık ayında yapılan Halk Temsilcileri Kongresi'nde ise Gorbaçov, "Egemen Devletler Birliği Antlaşması" tasarısını ortaya attı. Bununla birlikte ekonomik bütünlüğün korunmasına da önem verdi.

Bütün bu gelişmeler, cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı eğilimleri harekete geçirdi. Ayrılıkçı eğilimlerin hız kazanması ise orduyu rahatsız etti. Ordu, Gorbaçov'dan ayrılıkçı hareketlere karşı sert tedbirler almasını ve bu bölgelerde olağanüstü hal ilan etmesini istedi. 22 Aralık 1990'da KGB Başkanı Vladimir Kryuchkov gayet sert bir konuşma yaparak, ayrılıkçı hareketler ve etnik çatışmalar devam ederse KGB'nin mücadele edeceğini bildirdi.

Halk Temsilcileri Kongresi, Sovyetler Birliği'nin adını Egemen ve Eşit Devletler Federasyonu olarak kabul etti ve Gorbaçov'a olağanüstü yetkiler verdi. Gorbaçov, Kongre'nin kabul ettiği yeni federasyon tasarısını diğer cumhuriyetlere kabul ettirmek için 1991 yılı başından itibaren bunlarla müzakerelere girişti. Tasarı, Temmuz 1991 sonunda 10 cumhuriyet tarafından kabul edildi. Bundan sonra Gorbaçov 5 Ağustos'ta Kırım'a tatile gitti.

18 Ağustos 1991 günü öğleden sonra KGB birlikleri, Gorbaçov'un kaldığı yeri kontrol altına alarak kendisini ve ailesini ev hapsine aldılar. 19 Ağustos 1991 sabahı ise Olağanüstü Hal Devlet Komitesi bir bildiri yayınladı, Moskova caddeleri ise tanklar tarafından kontrol altına alındı. Bildiride; Gorbaçov yönetimi yerden yere vurularak, ülkenin yönetilemez hale getirildiği anlatıldı, Devlet Komitesi'nin ülkeyi bu uçurumdan kurtarma sorumluluğunu üzerine aldığı ve yeni bir birlik antlaşması tasarısının tartışmaya açılacağı belirtildi. Öğleden sonra tanklar, Rusya Federasyonu parlamentosunu çembere almaya başlayınca Boris Yeltsin, mürettebatının bırakıp kaçtığı bir tankın üzerine çıkıp toplanmış halka hitap ederek, darbenin anayasaya aykırı olduğunu söyledi ve darbecilere "hainler" dedi. Yeltsin ayrıca, bütün Rusya halkından darbecilere karşı grevlere gitmesini istedi. Ordudan ve bürokrasiden darbeciler lehine herhangi bir destek gelmedi.

Darbecilerin içeriden destek alamamaları ve Boris Yeltsin'in başta ABD olmak üzere Batıdan tam destek görmesi üzerine, 20 Ağustos'tan itibaren Devlet Komitesi'nde çözümler başladı. Başkan Pavlov, KGB Başkanı ve

Savunma Bakanı Komite'den istifa ettiler. 21 Ağustos'ta darbenin başarısızlığı kesinleşti. Bundan sonra Sovyetler Birliği'nde iktidar tam anlamıyla Boris Yeltsin'in eline geçti. 24 Ağustos'ta Gorbaçov, Sovyetler Birliği Komünist Partisi liderliğinden istifa ettiğini açıkladı. Ardından Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i de aynı gün, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bütün faaliyetlerinin sona erdirildiğini ilan etti. Gorbaçov 25 Aralık 1991'de Başkanlık görevinden de istifa ettiğini açıkladı.

21 Ağustos: *Baltık ülkelerinden Litvanya, Estonya ve Letonya bağımsızlıklarını ilan etti.*

Sovyetler Birliği, Haziran 1940'ta bu üç Baltık cumhuriyetini işgal ederek, birer cumhuriyet olarak Birliğe katmıştı. Gorbaçov'un Glastnost ve Perestroyka politikalarıyla başlayan süreç içerisinde Litvanya, Estonya ve Letonya'da da liberalleşme hareketleri ortaya çıktı. Başlangıçta Komünist Partisi'ne karşı yürütülen mücadele, gittikçe milliyetçi bir çizgiye dönüşmeye başladı. Gorbaçov, bu üç Baltık ülkesinde başlayan millî bağımsızlık ve Birlikten kopma hareketlerine şiddetle karşı çıktı. "Uydu"lara karşı daha esnek hareket eden Gorbaçov'un bu tutumu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemek içindi. Gorbaçov bunun için ilk önce, bu ülkelerde yerleşmiş bulunan Rusları kullanma yoluna gitti ve daha sonra, başta Litvanya olmak üzere Estonya ve Letonya'ya ekonomik ambargo uyguladı.

Bütün bu gelişmelere rağmen Litvanya Parlamentosu 11 Mart 1990'da, Letonya Parlamentosu 4 Mayıs 1990'da ve Estonya Parlamentosu da 8 Mayıs 1990'da ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bunun karşısında Sovyetler Birliği, bu bağımsızlıklara son vermek için 1991 Ağustos ayında harekete geçti. Sovyet askerî kuvvetleri, İçişleri Bakanlığı kuvvetleri ve Sovyet Gizli Polisi KGB kuvvetleri ile milliyetçiler arasında başlayan çatışmalarda ölenler ve yaralananlar oldu.

21 Ağustos 1991'de Gorbaçov'u devirmek için askerî bir darbe yapıldı. Bunun üzerine aynı gün her üç Baltık ülkesi de bağımsızlıklarını bir kez daha ilan ettiler. ABD'nin ve Batı Avrupa ülkelerinin bağımsızlık ilanlarını desteklemesi karşısında Sovyetler Birliği 24 Ağustos'ta Litvanya, Estonya ve Letonya'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Böylece Sovyetler Birliği dağılma sürecine girmiş oldu.

25 Ağustos: *Beyaz Rusya (Belarus) bağımsızlığını ilan etti.*

Beyaz Rusya halkının 1980-81 yıllarında Ruslara karşı ortaya çıkan mücadelesi, genelde “millî kültür” yani “Ruslaştırma”ya karşı bir hareket olarak gelişti. 24-25 Haziran 1989’da Beyaz Rus milliyetçileri “Beyaz Rusya Halk Cephesi”ni kurdular. Bu grubun kuruluş toplantısında bağımsızlıktan söz edilmeyip, millî kültürün serbestçe geliştirilmesinden, insan haklarından, diğer etnik gruplar ve cumhuriyetlerle ilişkilerden söz edildi.

Diğer Sovyet cumhuriyetlerinde meydana gelen gelişmeler, Beyaz Rusya’yı da etkiledi. Halk Cephesi’nin düzenlediği gösterilerin artması üzerine Beyaz Rusya Parlamentosu 27 Temmuz 1990’da Beyaz Rusya’nın egemenliğini ilan etti. Gorbaçov’a karşı girişilen başarısız darbenin ardından 25 Ağustos 1991’de Beyaz Rusya bağımsızlığını ilan etti.

27 Ağustos: *Moldovya bağımsızlığını ilan etti.*

Glastnost ve Perestroyka’nın ortaya çıkması üzerine Moldavlar, Rumence’nin millî ve resmî dil olarak kabul edilmesini isteyen bir “dil milliyetçiliği” başlattılar. Bu dil milliyetçiliği, 1989 yılından itibaren bağımsızlık isteklerine dönüştü. Moldavlar, kurdukları “Demokratik Hareket” adlı örgüt vasıtasıyla, Sovyetler’in daha önce Romanya’dan aldıkları Bukovina ile de birleşmek istiyorlardı. Moldav milliyetçiliğinin giderek yoğunlaşması üzerine Moldavya Komünist Partisi, içindeki muhafazakârları tasfiye etti. Daha sonra Parlamento 1990 Haziran’ında aldığı bir kararla “Egemenlik Deklarasyonu”nu kabul etti. Bununla Moldav halkı ülkenin tek sahibi oluyor ve ülkede Moldav anayasası ile kanunlarının geçerli olduğu kabul ediliyordu.

Ne var ki, Moldavların bağımsızlık yolunda attıkları bu önemli adımların arkasından, sayıları 180-200 bin kadar olan Ortodoks Gagauz Türkleri de 19 Ağustos 1990’da bağımsızlıklarını ilan ederek bir cumhuriyet kurduklarını bildirdiler. Nüfusun % 20’sini teşkil eden Ruslar da Eylül 1990’da “Dinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”ni kurduklarını ilan ettiler. Her iki harekete de Moldavlar şiddetle karşı çıktılar.

Gorbaçov’a karşı Ağustos 1991’de başarısız bir darbe girişiminden sonra Sovyet Cumhuriyetleri’nin birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan etmesi üzerine, Moldavya Parlamentosu 24 Ağustos 1991’de Komünist Partisi’nin kanundışı olduğu yönünde bir karar aldı; 27 Ağustos 1991’de de Moldovya’nın

bağımsızlığını ilan etti. Moldavya'nın adı Rumence bir ad olarak Moldova şeklinde değiştirildi.

31 Ağustos: Özbekistan bağımsızlığını ilan etti.

Sovyetler Birliği Merkez Komitesi'nin 27 Ekim 1924'te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurması ile Özbekistan Sovyetler Birliği'ne bağlandı. Bu tarihten sonra Özbekistan diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi sıkı bir şekilde Moskova tarafından idare edildi.

Haziran 1989'da Komünist Partisi I. Sekreterliği'ne gelen İslam Abdulganiyevîç Kerimov, komünizm içerisinde Özbek Türklerinin haklarını koruma mücadelesi vermeye başladı. Fakat Kerimov'un göreve başlamasından bir süre sonra Fergana'da başlayan kanlı olaylar onu zor durumda bıraktı. KGB'nin (Sovyet Gizli Polis Teşkilatı) kışkırtması ile harekete geçen bir grup Özbek Türkü, Fergana'daki Ahıska Türkleri'ne saldırarak yüzlercesini öldürüp binlercesini de evlerini terke mecbur bıraktı.¹²⁵ Bu, KGB'nin dağılmakta olan Sovyet İmparatorluğu'nda Türk'ü Türk'e karşı kırdırma operasyonunun bir sonucuydu. (1990 başlarında Özbeklerin Kırgızlarla Oş şehrinde çatışmaya girmesi de bu durumu açıkça gösteriyordu.) Bu olaylar karşısında İslam Kerimov Kızılordu birliklerini yardıma çağırmak zorunda kaldı.

Fergana olayları karşısında İslam Kerimov'un takip ettiği siyaset onun Özbekistan'da sevilen bir lider durumuna gelmesine de sebep oldu ve Mart 1990'da başkan seçildi. Başkan seçilişinin ardından Kerimov, Sovyetler'in uzun yıllar Özbekistan'ı bir hammadde ambarı olarak kullandığını, bunun ise Özbek halkının geri kalmasına yol açtığını belirterek Sovyet aleyhtarı bir hareket başlattı. Bu arada uzun yıllar Sovyet sömürü sisteminden bunalan insanlar, Sovyet aleyhtarı bir eyleme girerek 28 Mayıs 1989'da Muhammed Salih ve Abdurrahim Polat liderliğinde beş bin üyeli "Birlik Partisi"ni kurdular. Halkın Sovyet sömürüsünden kurtulmak için bir parti etrafında toplanmaya başlaması, İslam Kerimov'u da daha milliyetçi bir politika takibine

¹²⁵ Bir Batılı raportör Fergana olaylarını şöyle değerlendirmiştir: "1989'da Fergana'da yaşayan Misket (Ahıska) Türklerine karşı yapılan hücumların, Özbek olmayan ve hükümete yakın şahıslarca yapıldığı ısrarla iddia edilmiştir. Saldırganların yüzleri kapalı olduğu için kimlikleri tespit edilememiştir". Mehmet Saray, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, TTK Yayınları, s.321 (J. Cristchlow, "The Crisis Deepens", Report On the USSR, January 4, s. 40.)

mecbur etti. Ardından Özbek halkına seslenen Kerimov, bir daha Rus sömürgesi haline gelmeyeceklerini belirterek birlikte mücadele etmenin ve millî birliği korumanın gereğine işaret etti ve Birlik Partisi ile beraber çalışmayı teklif etti. Bu teklif Birlik Partisi tarafından kabul edildi. Bundan sonra Özbekistan 20 Haziran 1990'da bağımsızlık kararı aldı.

Sovyetler Birliği'nde 19-20 Ağustos 1991'de meydana gelen askerî darbe girişiminin başarısızlığa uğramasının ardından Sovyet Cumhuriyetleri'nin peş peşe bağımsızlığını ilan etmeleri üzerine 31 Ağustos 1991'de Özbekistan Parlamentosu 20 Haziran 1990'da alınan bağımsızlık kararını onayladı; Komünist Partisi kendisini lağvederek Demokratik Parti adını aldı. 29 Aralık 1991'de gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerini ise İslam Kerimov kazandı.

Türkiye 16 Aralık 1991'de Özbekistan'ın bağımsızlığını tanıdı.

6 Eylül: *Çeçen Halk Kongresi, Moskova yanlısı yönetimin Yüksek Sovyetini düşürerek, Yüksek Sovyet, KGB ve İçişleri Bakanlığı'nın denetimini ele geçirdi ve Çeçenistan tam bağımsızlığını kazandı.*

1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ı ilhak eden Rusya, güneye yayılma siyasetinin gereği olarak Kafkasya'ya yöneldi ve hükümlerini kabul etmeyen Dağıstan ve Çeçenistan'da uzun yıllar sürecek savaşlara girişti. Bu ilk işgal girişimi karşısında bölge halkı, bir tarikat şeyhi olan İmam Mansur etrafında birleşerek direnişe geçti. Ruslar 1791'de direnişi zorlukla bastırabildiler.

1820'de Kafkas direniş hareketinin başına bu defa Şeyh Şamil geçti. 40 yıl süren direniş Şeyh Şamil'in esir düşmesiyle son buldu ve Rusya bölgeyi Ruslaştırma planı çerçevesinde büyük bir sürgün başlattı. Bu tarihte bölgeden Osmanlı Devleti'ne doğru büyük göçler yaşandı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında direnişin başına Kadiri şeyhi Kunte Hacı Kişiyev geçti. Çarlık Rusyası'nın yerini Ekim 1917'de Bolşeviklerin almasıyla Kafkasya'daki bağımsızlık hareketi yeni bir aşamaya girdi. 11 Mayıs 1918'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ilan edildi ve Osmanlı Devleti bu cumhuriyeti tanıdı. 1922'de Çeçen Özerk Bölgesi bu cumhuriyetten ayrıldı ve 1924'te ayrılan İnguş Özerk bölgesiyle 1934'te Çeçen-İnguş Özerk Bölgesi olarak birleştirildi. 1936 Sovyet Anayasası gereğince de özerk bölge "Özerk Cumhuriyet" ismini aldı.

1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle Çeçen-İnguşlar, Rusya Federasyonu içinde özerk Cumhuriyet halinde kaldılar. Ancak bir süre sonra eski Sovyetler Birliği coğrafyasında esen milliyetçilik ve bağımsızlık rüzgârları Çeçenleri de etkiledi ve bunun sonucunda 1990'da Grozni'de Çeçen Halkı Kongresi yapıldı. Kongrede, Çeçen halkının bağımsızlığının ve devletin yeniden ihya edilmesine ilişkin bir deklarasyon kabul edildi. 27 Ekim 1990'da Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin Moskova yanlısı yönetimi, Çeçen Halk Kongresi'nin yayınladığı deklarasyonu onayladı; ayrıca kendisi de Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığı hakkında bir deklarasyon yayınladı. Özerkliğin kaldırıldığı, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu dışında bağımsız Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi. 8 Temmuz 1991'de Çeçen Halk Kongresi'nin 2. toplantısında alınan kararda, Çeçenistan'ın özerklik statüsünün değişmiş olmasından dolayı ve Çeçen Halk Kongresi kararı doğrultusunda, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti Moskova yanlısı yönetiminin meşruluğunu kaybetmiş olduğu ilan edildi. Ayrıca 19 Ağustos 1991'de Moskova'da gerçekleştirilen darbe girişiminden sonra Çeçen Halk Kongresi, darbecilere karşı silahlı direnmeyi organize etti.

Çeçenistan'ın her seviyeden Sovyet meclis temsilcilerinin katılımıyla 1 Eylül 1991'de Çeçen Halk Kongresi'nin 3. toplantısı gerçekleştirildi ve burada Moskova yanlısı Çeçen-İnguşetia Yüksek Sovyeti'nin düşürülmüş olduğu, keza Rusya ile yüzyıllardır sürdürülen savaşlar sonucunda kaybedilmiş olan devlet bağımsızlığı ve devlet hukuki statüsünün ihya edilmiş olduğu ilan edildi. Bu karar doğrultusunda 6 Eylül 1991'de eski Moskova yanlısı yönetimin Yüksek Sovyet'i düşürüldü. Yüksek Sovyet, KGB ve İçişleri Bakanlığı binaları Çeçen Halk Kongresi'nin denetimine girdi. Böylece Çeçenistan tam bağımsızlığını kazandı.

15 Eylül 1991'de eski Çeçen-İnguşetia Yüksek Sovyeti kendini feshetme yönünde bir karar aldı. Çeçen Halk Kongresi, Çeçenistan'ın her seviyeden Sovyet meclis temsilcilerinin de katılımıyla Geçici Yüksek Konsey'i oluşturdu. Bu Konsey'e, bağımsız Çeçenistan Devleti'nin Başkan ve Parlamento seçimlerini gerçekleştirmek görevi verildi. Meşru seçimlerin yapılabilmesi için gereken hukuki belgeler ve kanuni işlemler Kongre ve Geçici Yüksek Konsey tarafından düzenlendi. Ekim 1991'de İnguş halkı İnguşetia'da kendi kongresini yaptı ve merkezi Nazran şehrinde olmak üzere kendi cumhuriyetinin kurulmuş olduğunu ilan etti. 27 Ekim 1991'de de dünyanın 23

devletinden ve uluslararası kuruluşlardan gelmiş olan gözlemcilerin gözetiminde, bağımsız Çeçen Devleti parlamentosu ve devlet başkanlığı seçimleri yapıldı. Çeçen Halk Kongresi Başkanı olan, stratejik hava kuvvetleri generali Cahar Dudayev, oyların % 85'ini alarak bağımsız Çeçen Devleti'nin başkanı seçildi. Aynı zamanda 41 milletvekilinin oluşturduğu parlamento üyeleri de belirlendi.

Çeçen Devlet Başkanı C. Dudayev ilk olarak 1 Kasım 1991'de "Çeçen Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığının İhya Edilişine Dair" kararnameyi imzaladı. Bağımsızlık ilanı anlamına gelen bu karar Rusya Federasyonu kabul etmedi ve 7 Kasım 1991'de olağanüstü hal ilan ederek Çeçenistan'ın başkenti Grozni'ye asker gönderdi. Bu askerlerin Grozni havaalanında Devlet Başkanı Dudayev'e bağlı askerler tarafından engellenmesi üzerine, Rusya Parlamentosu olağanüstü hali kaldırdı ve Rus askerleri 3 gün sonra geri döndü.

12 Mart 1992'de Çeçenistan parlamentosu, bağımsız Çeçen Devleti'nin anayasasını kabul etti. Nisan 1992'de Çeçen Hükümeti ile yapılan bir anlaşma doğrultusunda Rusya orduları Çeçenistan topraklarından tamamen çıkarıldı. Bu tarihten itibaren Çeçenistan topraklarında tek bir Rus askeri dahi kalmadı. Bundan sonra Haziran 1992'de Çeçen-İnguş Cumhuriyeti, "Çeçenistan" ve "İnguşiistan" olarak birbirinden ayrıldılar. Bu ortamda İnguşlar 30 Kasım 1994'te yaptıkları bir halk oylaması sonucunda Rusya Federasyonu'nda kalmayı tercih ettiler.

Öte yandan Rusya, Çeçenistan'ın bağımsızlığını kabul etmek istemedi ve bunu askerî güç kullanarak engellemeye çalıştı. Üstelik Çeçenler 12 Aralık 1993'te Rusya Federasyonu yeni anayasa ve parlamento seçimlerine de katılmadılar. Rusya, Çeçenistan'ın bağımsızlığının kendi içinde yaşayan diğer etnik gruplar için kötü örnek oluşturacağını düşünüyor ve Kuzey Kafkasya'daki siyasî ve ekonomik çıkarlardan da vazgeçmek istemiyordu.

9 Eylül: Tacikistan bağımsızlığını ilan etti.

1920 yılında Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesinin ardından muhtar bölge olan Tacikistan, Ekim 1924'ten itibaren Sovyet Cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği'ne bağlandı ve Moskova tarafından sıkı bir şekilde idare edildi.

Sovyetler Birliği'nde Ağustos 1991'de girişilen askerî darbenin başarısızlığa uğramasının ardından Sovyet Cumhuriyetleri'nin birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine Tacikistan da 9 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etti.

27 Eylül: *Başkan Bush, ABD'nin nükleer silahlarında büyük indirimler yapacağını açıkladı ve Sovyetler'e de aynı kararı alması için çağrıda bulundu.*

ABD Başkanı Bush 27 Eylül 1991'de ABD'nin nükleer silahlarında büyük indirimler yapacağını açıkladı ve Sovyetler'e de aynı kararı alması için çağrıda bulundu. İndirimler, ABD'nin karadan fırlatılan bütün taktik nükleer füzelerinin imhasını ve denizaltılar ile savaş gemilerindeki nükleer cruise füzelerinin sökülmesini içeriyordu.

Nükleer toplar, karadan karaya füzeler ve yerden havaya füzeler ile deniz kuvvetleri için yarı stratejik silahların indirimi Temmuz 1992'de tamamlandı. Bu, % 80'in üzerinde bir indirim anlamına geliyordu. Fırlatma vasıtalarının bazıları konvansiyonel amaçlar için tutulmuşsa da, bu kuvvetlere tahsis edilmiş olan nükleer savaş başlıklarının tümü NATO envanterinden çıkarıldı. Ancak NATO'nun karada üslenen yarı stratejik kuvvetleri için Avrupa'da kalan tek nükleer silahı çift yetenekli uçakların bombalarıdır. Sayıları önemli ölçüde azalan bu silahlar birkaç üste, son derece güvenli ortamlarda muhafaza edilmektedir. Uçakların nükleer hazırlıklı olma statüleri azaltılırken konvansiyonel rollerinin önemi arttırıldı.

ABD Başkanı Bush'un bu açıklamalarından sonra 6 Ekim 1991'de Sovyet lideri Gorbaçov, ülkesinin bütün kısa menzilli nükleer füzelerinin imha edileceğini ve denizaltılar, savaş gemileri ve deniz kuvvetlerinin karada üslenen uçaklarındaki bütün taktik nükleer füzelerinin söküleceğini açıkladı.

18 Ekim: *Azerbaycan bağımsızlığını kazandı.*

27 Nisan 1920'de Kızılordu'nun Azerbaycan'ı işgal ederek Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırması üzerine Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi ve 5 Aralık 1936'da Sovyetler Birliği'ne bağlandı.

1985'te Sovyet lideri Gorbaçov'un yeniden yapılama (Perestroika) ve açıklık (Glastnost) politikalarını uygulamaya koymasından sonra, Azerbaycan'daki

muhalif güçler bağımsızlık yanlısı Halk Cephesi'nin etrafında toplanmaya başladı. Ebulfeyz Elçibey'in liderliğinde başlatılan Halk Cephesi Hareketi aydınlar ve halk tarafından geniş ölçüde destek buldu. Halk Cephesi, aydınları organize ederek bağımsızlık için mücadeleye başladı. Azerbaycan'ın bağımsızlığı için Elçibey ve Halk Cephesi mücadelesini sürdürürken, Sovyet Cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Moskova'da Ağustos 1991'de meydana gelen askerî darbeden bir hafta sonra Azerbaycan'ın başında bulunan Ayaz Muttalibov, çoğunluğu komünist üyelerden oluşan Azerbaycan meclisinde bağımsızlık kararı aldırttı. Bir buçuk ay sonra halkoylamasıyla 18 Ekim 1991'de bağımsızlık kararı kesinleşti. Bağımsızlıktan sonra ilk serbest cumhurbaşkanlığı seçimlerini ise Halk Cephesi lideri Elçibey kazandı ve 7 Haziran 1992'de cumhurbaşkanı oldu. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye oldu.

Elçibey'in cumhurbaşkanı olması Rusya'yı endişelendirdi. Bu arada Rusya'yla yakın ilişkileri olan ve darbe hazırlığı içinde olduğundan Şubat 1993'te görevinden alınmış olan ordu komutanlarından Suret Hüseyinov, etrafına topladığı askerlerle Haziran 1993'te Gence'de bir isyan başlattı. Bu isyanı bastıramayan Elçibey Bakü'yü terk ederek Nahcivan'a sığındı. Bunun üzerine Hüseyinov çok geçmeden Bakü'yü ele geçirdi ve Hükümeti istifaya zorladı. Öte yandan Nahcivan Özerk Bölgesi Meclis Başkanı Haydar Aliyev isyancıların çağrısı üzerine Bakü'ye geçti ve önce Azerbaycan Millî Meclis başkanlığına, 24 Haziran 1993'te de vekâleten cumhurbaşkanlığına getirildi. 30 Haziran'da Hüseyinov başbakan oldu. Ekim 1993 başında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini de Haydar Aliyev kazanarak 10 Ekim'den itibaren asaleten cumhurbaşkanı oldu.

Bu gelişmelerden sonra Azerbaycan Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye oldu.

27 Ekim: Türkmenistan bağımsızlığını ilan etti.

27 Ekim 1924'te Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Sovyetler Birliği'ne bağlanan Türkmenistan, bu tarihten sonra Moskova tarafından sıkı bir şekilde idare edildi. Bu dönemde Türkmen halkının millî duyguları yok edildi ve siyasal, kültürel ve dinî birçok baskılara maruz bırakıldı.

Saparmurat Niyazov'un 1985 yılında Türkmenistan Komünist Partisi I. Sekreterliğine seçilmesinin ardından Niyazov, Türkmen halkı arasında mevcut

olan kabile kavgalarına bir son vererek ülkede birliği sağladı. Daha sonra Sovyet sömürgeciliğine karşı bazı eleştiriler yaptı ve bunun devam edemeyeceğini söyledi. Ardından 1989'da Türkmenistan Hükümeti aldığı bir kararla Türkmen dilinin Rusça ile birlikte Cumhuriyet'in resmî dili olması kabul etti. Bütün bu hareketler Niyazov'un halkın nazarında sevilen bir lider durumuna gelmesini ve 1990'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasını sağladı.

Türkmenistan Parlamentosu 22 Ağustos 1990'da bağımsızlık kararı aldı. Bu bağımsızlığın ilan edilip edilmemesi konusunda yapılan halkoylamasında bağımsızlık kararı çıkınca; Sovyetler Birliği'nde Ağustos 1991'de gerçekleşen askerî darbenin başarısızlığa uğramasının ardından gelişmeleri yakından takip eden Türkmen Parlamentosu halkoylamasını 27 Ekim 1991'de oybirliği ile kabul ederek Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlıktan sonra cumhurbaşkanlığına Saparmurat Niyazov getirildi.

Türkiye 16 Aralık 1991'de Türkmenistan'ın bağımsızlığını tanıdı.

30 Ekim: *Ortadoğu'da kalıcı barışı sağlamak maksadıyla Madrid'de uluslararası bir konferans toplandı.*

Arafat'ın başlatmış olduğu barış girişiminin uluslararası kamuoyunda meydana getirdiği olumlu görüş birliğinin de etkisiyle 14 Aralık 1988'den itibaren ABD resmen FKÖ ile görüşmelere başladı. Ardından AET ülkelerinin dışişleri bakanlarının hazırladığı ve FKÖ'nün barış sürecinde taraf olacağı, Birleşmiş Milletler himayesinde bir uluslararası barış konferansını öngören tasarısı, Haziran 1989 Madrid Bildirisi ile bir plan haline getirildi. Ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 6 Aralık 1989'da aldığı 44/42 sayılı kararıyla Uluslararası Barış Konferansı'nın toplanması kararlaştırıldı.

Bu gelişmelerin ışığında ABD Başkanı Bush, 6 Mart 1991'de Ortadoğu'nun barış ve huzuru için 4 nokta ve 4 ilke ortaya attı ve bu maksatla barış sürecini başlatmak için hemen atağa kalktı. ABD Dışişleri Bakanı 7 Mart'tan itibaren 1991 Ekim ayı ortalarına kadar Ortadoğu ülkelerini ziyaret ederek bir mekik diplomasisi başlattı. Bunun sonucu olarak 30 Ekim 1991'de Madrid'de bir Ortadoğu konferansının toplanması sağlandı. Konferans, hiçbir bağlayıcı karar almayacaktı. ABD için önemli olan İsrail ile Arapların bir masa etrafında oturmalarını sağlamaktı.

Konferansa Sovyetler Birliği, ABD, Avrupa Topluluğu, Mısır ile gözlemci olarak Konsey İşbirliği'nin Genel Sekreteri ve yine gözlemci olarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin temsilcisi katıldı. Böylece başlayan Orta-doğu diyalogu oldukça çetin geçti. Bundan sonraki görüşmeler 10 tur halinde 10-18 Aralık 1991'den 15 Haziran-1Temmuz 1993'e kadar Washington'da devam etti.

7-8 Kasım: *Roma'da toplanan NATO devlet ve hükümet başkanları İttifak'ın yeni Stratejik Kavramı ile Barış ve İşbirliği ile ilgili Roma Bildirisi'ni yayınladılar.*

Roma'da 7-8 Kasım 1991'de toplanan NATO devlet ve hükümet başkanları, İttifakın yeni stratejik kavramı ile Barış ve İşbirliği ile ilgili Roma Bildirisi'ni yayınladılar. Roma'da onaylanan Stratejik Kavram; toplu savunma yeteneğinin korunması, diyalog ve işbirliğine dayalı geniş kapsamlı bir güvenlik yaklaşımı ve NATO'nun politik ve askerî unsurlarını uyumlu bir bütün haline getirdi ve İttifak stratejisinin bir parçası olarak Orta ve Doğu Avrupalı yeni ortaklarla işbirliğini başlattı. Ayrıca nükleer silahlara daha az güvenilmesini sağladı ve NATO'nun entegre askerî kuvvetlerinde büyük değişiklikler yaptı. Askerî kuvvetlerin çapı ve hazırlık durumlarında somut indirimler; bu kuvvetlerin hareket yeteneği, esnekliği ve değişik olası durumlara uyum sağlayabilme yeteneğindeki iyileştirmeler ve çokuluslu formasyonların daha fazla kullanılması bu değişiklikler arasında yer aldı. NATO'nun askerî komuta yapısının yeniden şekillendirilmesi ve İttifak'ın savunma planlaması ve yöntemlerinin özellikle gelecekteki kriz yönetimi ve barışı koruma misyonlarının ihtiyaçlarını göz önünde tutarak uyarlanması için önlemler alındı.

Roma'daki zirve toplantısında müttefik liderler, Barış ve İşbirliği üzerine de bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri, Avrupa'nın gelecekteki güvenliğine ilişkin kurumsal çerçeve bağlamında ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile gelişen ortaklık ve işbirliği ile ilgili olarak NATO'nun gelecekteki görevleri ve politikalarını tanımladılar. Bildiri, İttifak'ın Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde reformlarla ilgili atılan adımları desteklemekte, bu ülkelere bu zor geçiş döneminde yardım teklif etmekte, uygun İttifak forumlarına katılmaya davet etmekte ve bu ülkelere İttifakın politik, ekonomik ve bilimsel konulardaki tecrübelerini sunmaktaydı. Bu amaçla, bu ortaklığın

gelişmesine yardımcı olacak olan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kuruldu.

1 Aralık: *Ukrayna, yapılan halkoylamasıyla bağımsızlığını kazandı.*

Ukrayna, Bolşevik ihtilalinden sonra bağımsızlık için ayaklandıysa da 1920’de Rusya tarafından işgal edilerek bağımsızlığına son verildi. Bundan sonra özellikle Batı Ukrayna’da Rus düşmanlığı egemen oldu. Gorbaçov’un başlattığı Glastnost ve Perestroyka ile beraber Ukrayna’da da 1988-89 yıllarında bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmaya başladı. Bu hareketlere, demokrasi yanlısı olan Halk Hareketi ile Ukrayna Halk Cephesi liderlik ediyordu.

Sovyet Cumhuriyetleri’nin birbiri ardına bağımsızlıklarını ilanı üzerine Ukrayna Yüksek Sovyet’i Temmuz 1990’da bir Bağımsızlık Deklarasyonu kabul etti. Ağustos 1991’de Gorbaçov’a düzenlenen darbenin başarısızlığa uğramasının ardından Ukrayna da 24 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan etti. 1 Aralık 1991’de yapılan halkoylaması ile bağımsızlık kesinleşti.

8 Aralık: *Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna’nın Minsk’te Bağımsız Devletler Topluluğu’nu (BDT) kuran anlaşmayı imzalamalarıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) hukuken sona erdi.*

Sovyetler Birliği’ni oluşturan 15 cumhuriyetten üç Baltık Cumhuriyeti’nin tamamen bağımsızlıklarına kavuşmasıyla dağılma süreci içine giren Sovyet Rusya, Türk Cumhuriyetleri’ni de kaybetmemek için 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk’te Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna cumhurbaşkanları tarafından imzalanan “Bağımsız Devletler Topluluğu”nun tesisine ilişkin anlaşmayla yeni bir döneme girdi. Minsk’te biri siyasî, diğeri iktisadî iki bildiri yayınlandı.

Bu anlaşmanın giriş kısmında; SSCB’nin uluslararası hukukun bir sujesi ve jeopolitik bir varlık olarak sona erdiği kaydedildi.¹²⁶ Ayrıca üç cumhuriyetin

¹²⁶ Bu anlaşmayla tarihe karışan SSCB’nin dağılması sonucu oluşan devletlerden Rusya Federasyonu, SSCB’nin mirasçısı durumundadır. Rusya Federasyonu Antlaşması; 1993’te 90 yönetim birimi, 21 Rus olmayan özerk cumhuriyet, 6 bağlı toprak (kray), 49 özerk il (oblast), 11 özerk bölge, Yahudi Özerk Cumhuriyeti (Birobican), 2 kent (Moskova, Sen-Petersburg) tarafından imzalandı. Çeçen ve Tataristan Özerk Cumhuriyetleri antlaşmaya katılmadı.

demokratik hukuk devletleri oluşturacakları ve aralarındaki ilişkileri karşılıklı tanınma ve devlet egemenliğine saygı, eşitlik, içişlerine karışmama, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ilkelerine dayalı olarak geliştirmeyi amaçladıkları belirtilmekte ve Birleşmiş Milletler şartı'na, Helsinki Nihaî Senedi'ne ve diğer AGİK/AGİT Belgeleri ile insan hakları konusundaki uluslararası standartlara bağlılık teyit edildi.

14 maddeden oluşan anlaşmanın ilk beş maddesinde; akit tarafların bir "Bağımsız Devletler Topluluğu" kurdukları; vatandaşlarına milliyet ve diğer farklılıkları gözetmeksizin eşit hak ve özgürlükler garanti ettikleri; topraklarında yaşayan diğer ülke vatandaşlarına ve vatansız kişilere insan hakları konusunda genel kabul görmüş kurallara uygun olarak siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel hak ve özgürlükleri sağlayacakları; topraklarında mevcut azınlıklar ile etno-kültürel bölgelerin dil ve din özgürlüğünün korunmasına, geliştirilmesine yardımcı olacakları ve toplulukları koruyacakları; halkları ve devletleri arasında siyasî, ekonomik, kültürel, eğitim, sağlık, evre koruması, bilim, ticaret, insanî konular ve diğer alanlarda eşit hak ve karşılıklı yarara dayanan işbirliğini geliştirerek bilgi değişimine ve karşılıklı taahhütlere riayet edecekleri, birbirlerinin toprak bütünlüğünü ve sınırlarının dokunulmazlığını tanıyıp saygı duyacakları, bu çerçevede sınırlarını vatandaşlarının serbestçe dolaşımına ve bilgi değişimine açacakları kaydedildi.

Anlaşmanın 6. maddesinde askerî konulara değinilerek, topluluğa üye devletlerin, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, silahların ve askerî harcamaların sınırlandırılması gibi hususların temininde işbirliği yapacakları, bu meyanda tüm nükleer silahların ortadan kaldırılması ve uluslararası denetim altında topyekun ve tam silahsızlanmaya gidilmesi arzusunı taşıdıkları; birbirlerinin nükleer silahlardan arındırılmış bölge olma ve tarafsız devlet statüsü kazanma yönündeki arzularına saygı gösterecekleri; özel bir anlaşmayla düzenlenecek olan, nükleer silahlar üzerinde ortak denetim dahil, ortak komuta altındaki askerî ve stratejik bölgeyi koruyup destekleyecekleri; ayrıca stratejik silahlı kuvvetlerin konuşlandırılması, faaliyetleri ve maddî ve sosyal açılardan devamının sağlanması için gerekli koşulları garanti edecekleri; ordu mensuplarıyla ailelerinin sosyal güvenlik ve emeklilik konularında uzlaşıcı bir politika uygulamakla yükümlü olacakları belirtildi.

Anlaşmanın 7. maddesinde; dış politikanın koordinasyonu; gümrük politikası alanında ortak ekonomik alan, ortak Avrupa ve Avrupa-Asya pazarlarının kurulması ve geliştirilmesinde işbirliği; ulaşım ve haberleşme sistemlerinin geliştirilmesinde işbirliği; çevre korunmasında işbirliği ve uluslararası evrensel ekolojik güvenlik sisteminin korunmasına iştirak; göç politikası konuları; organize suçlara karşı mücadele konularının, topluluğun ortak koordinasyon kurumları vasıtasıyla yürütülecek mütekabiliyet esasına dayalı, ortak faaliyetlerden olduğu belirtildi.

8. maddesinde; Çernobil felaketiyle ortaya çıkan zararların asgariye indirilmesi yönündeki çabaların koordine edilmesi maksadıyla bir anlaşmanın imzalanması hususunda mutabakata varıldı.

Anlaşmanın 9, 10, 11, 12 ve 13. maddelerinde anlaşmanın yorum, uygulama ve yükümlülük gibi yönlerine değinildi.

14. maddesinde ise; anlaşmanın merkezinin Minsk olduğu ve eski SSCB organlarının, topluluk üyesi devletlerin topraklarındaki faaliyetlerinin de sona erdirildiği vurgulandı.

12 Aralık: Kırgızistan bağımsızlığını ilan etti.

Ekim 1924'te cumhuriyet olan ve 5 Aralık 1936'da Rusya'dan ayrılarak Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüyle Sovyetler Birliği'ne bağlanan Kırgızistan, sıkı bir şekilde Moskova tarafından idare edildi. Kırgız halkı da diğer Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi millî, kültürel ve siyasî birçok baskılara maruz bırakıldı. Ancak Kırgızistan'da Rus hâkimiyetine karşı birçok mücadele ortaya çıktı.

27 Ekim 1990'da devlet başkanlığına seçilmesinin ardından Askar Akayev'in ilk icraatlarından biri, merkeziyetçi ekonomik sistemden kurtularak liberal sisteme geçişi sağlamak için bazı değişiklikler yapmak oldu. Ardından 15 Aralık 1990'da bağımsızlık kararı alındı. Sovyetler Birliği'nde Ağustos 1991'de meydana gelen askerî darbenin başarısızlığa uğramasından sonra 12 Aralık 1991'de Kırgızistan Parlamentosu 15 Aralık 1990'da alınan bağımsızlık kararını onayladı ve Kırgızistan bağımsızlığını kazandı.

Türkiye Kırgızistan'ın bağımsızlığını 16 Aralık 1991'de tanıdı.

16 Aralık: *Kazakistan bağımsızlığını ilan etti. Türkiye aynı gün Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıdı.*

1924 yılında yapılan düzenlemeyle muhtar bir cumhuriyet olan Kazakistan, 5 Aralık 1936'da Rusya'dan ayrılarak Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla doğrudan Sovyetler Birliği'ne bağlandı ve bundan sonra çoğunlukla Rus idareciler tarafından yönetildi. Kazakistan Komünist Partisi'nin idarecileri de genellikle Ruslar oldu. Rusların baskı politikası ve etnik arındırma uygulamaları zaman zaman geniş çaplı protestolara ve eylemlere yol açtı, ancak hepsi kanlı bir şekilde bastırıldı.

Kazakistan Komünist Partisi birinci sekreterliğine getirilen bir Kazak'ın 16 Aralık 1986'da bu görevden alınarak yerine Rus asıllı birinin atanması, halkın büyük tepkisine neden oldu ve bu tepki gösterilere dönüştü. Sovyet yönetimi "glasnost" politikasına dayanarak daha önce yaptığının tersine bu olayları dünyaya duyurdu. Olaylar sonrasında komünist yönetim geniş çaplı bir tutuklama kampanyası başlattıysa da bazı tavizler vermek zorunda kaldı. Kazakistan olayları diğer Sovyet Cumhuriyetleri'ni de etkiledi. Bu olayların üzerinden çok fazla zaman geçmeden bağımsızlık mücadeleleri bütün Sovyetler Birliği'ni sardı.

Bu süreç içinde 22 Haziran 1989'da Kazakistan Komünist Partisi başkanlığına getirilen Nursultan Nazarbayev, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda bağımsızlık yolunda önemli çalışmalarda bulundu.

Sovyetler Birliği'nde Ağustos 1991'de meydana gelen askerî darbenin başarısızlığa uğramasından sonra Sovyet Cumhuriyetleri'nin birer birer bağımsızlığını kazanmaları üzerine, Nazarbayev'in halkoyu ile cumhurbaşkanlığına seçilmesinden on gün sonra 10 Aralık 1991'de Kazak Parlamentosu aldığı bir kararla cumhuriyetlerinin "Sovyet Sosyalist" adını bıraktığını ve sadece Kazakistan Cumhuriyeti olarak anılacağını ilan etti. Ardından 16 Aralık 1991'de bağımsızlık ilan edildi. Aynı gün Türkiye bağımsızlık kararını tanıdı.

16 Aralık: *Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya ile Avrupa Topluluğu (AT) arasında Ortaklık Anlaşmaları imzalandı.*

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan reform hareketleri, Batı Avrupa'da yeni strateji arayışlarına ve statükoyu temelden etkileyen gelişmelere zemin hazırladı. 1989 ve 1990 yıllarında Merkezi ve

Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan tarihsel, demokratik ve ekonomik değişikliklerin Avrupa Topluluğu bünyesinde yarattığı heyecan sayesinde, taraflar arasındaki ilişkiler hızlı bir gelişme süreci içine girdi.

Avrupa Topluluğu'nun Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine ilişkin dış politikasında meydana gelen gelişmenin ilk adımını 25 Haziran 1988'de AT ile COMECON arasında imzalanan Ortak Deklarasyonla diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi teşkil etti. Doğu Avrupa ülkelerindeki demokratikleşme sürecine paralel olarak Avrupa Topluluğu'nun bu ülkelerle ticaretini düzenlemek amacıyla yönelik Ekonomik ve Ticarî İşbirliği Anlaşmaları imzalamayı kararlaştırması ve bu anlaşmaları kısa sürede tamamlaması ise ikinci aşmayı oluşturdu. Bu sürecin bir uzantısı olarak söz konusu ülkelerin piyasa ekonomilerine geçişlerini kolaylaştıracak ve Topluluk ile aralarında ortaklık ilişkisi doğuracak Avrupa Anlaşmaları'nın imzalanması gündeme geldi ve 17 Eylül 1990'da ikinci kuşak anlaşmaları olarak da ifade edilen bu anlaşmaların genel hatlarıyla içeriğini belirleyen Komisyon belgesi Topluluk Dışişleri Bakanları Konseyi'nde onaylandı. Serbest mübadele ve asimetrik tavizler ilkesine dayalı bu anlaşmaların müzakereleri için komisyonca verilecek yetki tasarısının Aralık 1990'da konseyde kabulünden sonra söz konusu ülkeler ile başlatılan görüşmeler Haziran 1991'de tamamlandı.

Bu suretle başlatılan çalışmaların ve müzakerelerin sonunda Avrupa Topluluğu ile Visegrad Üçgeni olarak adlandırılan Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya (1 Ocak 1993 tarihinden itibaren Çek ve Slovak Cumhuriyetleri) arasında 16 Aralık 1991'de Ortaklık Anlaşmaları imzalandı. Ancak anlaşmaların Avrupa Topluluğu'nun ve ilgili ülkelerin parlamentolarında onaylanmasını müteakip yürürlüğe girecek olması ve bu işlemlerin de zaman alması nedeniyle Avrupa Anlaşmaları'nın ticarî hükümlerinin ara anlaşmalarla (Interim Agreements) yürürlüğe girmesi kabul edildi. Geçici Anlaşmalar 1 Mart 1992'de yürürlüğe girdi.

Geçici Anlaşmaların amacı, Topluluk ile bu dört ülke arasında serbest ticaretin oluşturulması ve en fazla 10 yıl olarak belirlenen geçiş dönemi sonunda ticaretteki gümrük vergileri ve diğer kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılmasıydı. Avrupa Anlaşmaları'nda nihai amacın bu ülkelerin Topluluk üyeliği olduğuna da değinildi.

Macaristan ve Polonya Anlaşmaları 1 Şubat 1994'te yürürlüğe girdi. Çekoslovakya'nın ayrılmasından sonra Topluluk, her iki tarafla ayrı ayrı Avrupa Anlaşmaları'nı müzakere etti ve bu anlaşmalar 4 Ekim 1993 tarihinde imzalandı.

20 Aralık: *Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)'nin açılış toplantısı 9 Orta ve Doğu Avrupa ve 16 NATO ülkesinin temsilcilerinin katılımıyla yapıldı.*

Moskova'daki gelişmelerin, SSCB'nin resmen sona erdiğini ortaya koyduğu günlerde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin (KAİK) 20 Aralık 1991'deki açılış toplantısına 6 Orta ve Doğu Avrupa, 3 Baltık ve 16 NATO ülkesinin Dışişleri Bakanları veya temsilcileri katıldılar. KAİK'in rolü; güvenlik ve güvenliğe ilişkin konularda katılımcı ülkeler arasında her düzeyde yapılacak işbirliğini kolaylaştırmak ve bu ülkeler arasında gerek kurumsal bağların, gerek gayri resmî ilişkilerin geliştirilmesi sürecine nezaret etmektir. Soğuk Savaş'ın eski düşmanlıklarını tarihe gömmek, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Rusya ve bu devletten ayrılan yeni cumhuriyetlerle irtibatı devam ettirmek, onları siyasî reformlara ve yeni Avrupa yapısına entegre etmek de KAİK'in amaçları arasında yer aldı. KAİK'in işbirliği, yıllık olarak (1995'ten sonra iki yıllık) hazırlanan çalışma planları esasına dayanmaktaydı.

Eski Sovyetler Birliği topraklarında yer alan ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan 11 ülke 3 Mart 1992'de bu sürece katıldılar.

KAİK'in içindeki danışmalar ve işbirliği, çok çeşitli konuları kapsamakla birlikte özellikle politik ve güvenliğe ilişkin; barışı koruma, silahların kontrolü ve silahsızlanmada kavramsal yaklaşımlar, savunma planlaması konuları, asker-sivil ilişkilerinde demokratik kavramlar, savunma amaçlı üretimin sivil amaçlara dönüştürülmesi, savunma harcamaları ve bütçeleri, işbirliği ortakları ülkelerinde NATO ile ilgili bilginin yaygınlaşması, siyasî planlama konusunda danışmalar ve sivil-asker hava trafiği yönetimi gibi alanlarda yoğunlaştı.

30 Mayıs 1997'de kurulan 44 üyeli Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), KAİK'in yerini aldı.

21 Aralık: *Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da imzalanan bir anlaşmayla SSCB'ye son verildi ve Bağımsız Devletler Topluluğu yeni üyelerin katılımıyla genişledi. Devlet Başkanı Gorbaçov 4 gün sonra istifa etti.*

8 Aralık 1991 tarihli Minsk Antlaşması'nın yanında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'ye vücut veren asıl doküman Alma Ata Belgesidir. 21 Aralık 1991'de Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da bir araya gelen 11 eski Sovyet cumhuriyetinin devlet başkanları bir deklarasyon ile Minsk Antlaşması'nı tamamlayıcı mahiyette beş yeni belgeyi imzaladılar. Böylece BDT 11 üyeli bir topluluk olarak ortaya çıktı.

Alma Ata deklarasyonunda temel ilkeler tespit edildi. 11 devletin amacının demokratik hukuk devleti kurmak olduğundan bahisle; Minsk Antlaşması'nda yer alan kendi geleceğini tayin hakkı, eşitlik, içişlerine karışmama, egemenliğe saygı, kuvvet kullanımının reddi, ekonomik veya diğer tehdit metotlarının baskı amacıyla kullanılmaması, sorunların barışçı yollarla çözümü, millî azınlıklar da dahil olmak üzere insan hak ve özgürlüklerine saygı, yükümlülüklerin ve uluslararası hukukun prensip ve standartlarının uygulanması gibi ilkeler tekrarlandıktan sonra devlet veya devlet üstü bir kuruluşa sahip olmayan ortaklığın üyeler arasındaki anlaşmalara ve eşitlik esasına göre yürütüleceği vurgulandı.

Anlaşmada Minsk Antlaşması'na ek olarak “egemen eşitlik” kavramına yer verildi. Ayrıca eski SSCB'nin uluslararası yükümlülükleri ile sorumluluklarının, her devletin anayasal usullerine uygun olarak yerine getirileceği de taahhüt edildi.

İmzalanan bir diğer belgeyle, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde SSCB'nin yerine kimin geçeceği de karara bağlandı. Bu durumda Rusya'nın hem Güvenlik Konseyi'nde, hem de diğer uluslararası örgütlerde SSCB'nin temsil hakkını devralması diğer üyeler tarafından desteklendi.

İmzalanan bir başka belgede ise, nükleer silahların denetimine ve kullanımına ilişkin bazı ilkeler belirlendi ve nükleer silahların bütün topluluk üyesi ülkelerin birleşik stratejik güçlerinin bir parçası olduğu ve topluluk üyelerinin ortak güvenliğini sağladığı kaydedildi. Aynı zamanda “nükleer silahları ilk kullanan olmama” yükümlülüğü kabul edildi. Buna ilave olarak Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'nın 1968 tarihli nükleer silahların yayılmasının önlenmesi anlaşmasına taraf olması ve 1 Temmuz 1992

tarihine kadar taktik nükleer silahların imha edilmek üzere bu üç ülkenin topraklarından çekilmesi öngörüldü.

Topluluğun koordinasyon organları olarak “Devlet Başkanları Konseyi” ve “Hükümet Başkanları Konseyi” kuruldu.

30 Aralık'ta Minsk'te bir araya gelen BDT liderleri 15 belge daha imzalandılar. 10-16 Ocak 1992'de BDT'nin askerî yapılanması ve eski Sovyetler Birliği'nin yurtdışındaki mal varlığının geleceğini görüşmek üzere yeniden bir araya gelindi; ancak bu toplantılardan kamuoyuna açıklanan somut sonuçlar çıkmadı.

12 Ocak: *Cezayir’de yapılan seçimlerin birinci turunu İslamî Selamet Cephesi (FIS)’in ezici bir çoğunlukla kazanması üzerine ikinci tur seçimler iptal edildi, 80.000 civarında insanın hayatını kaybettiği iç savaş başladı.*

Cezayir’de 1988 Ekim’inde başlayan olaylarda 500’e yakın kişinin ölmesinin ardından sıkıyönetimin ilan edilmesi, ekonomik ve siyasal istikrarsızlığın artması üzerine 23 Şubat 1989’da ülkede çok partili sisteme geçildi. Ocak 1990’da Şadli Bin Cedit, sürgündeki bütün muhaliflerin ülkeye girişine izin verdi. Sosyalist Güçler Cephesi (FFS) lideri Hüseyin İyd Ahmet ve eski başkan Ahmet Bin Bella Cezayir’e döndüler.

1989’da çok partili sisteme geçilmesinden iki hafta sonra kurulan İslamî Selamet Cephesi (FIS), kuruluşunu 10 Mart 1989’da Bin Badis Camii’nde düzenlenen bir törenle ilan etti; 6 Eylül 1989’da FIS’in kuruluşu tescil edildi. Cezayir İslamî hareketinin “ılımlısından radikaline” çok çeşitli gruplarını çatısı altında toplayan; felsefe profesörü Abbas Medenî’nin liderliğinde ve siyasal, ekonomik ve sosyal problemlere kapsamlı bir İslamî çözüm öneren İslamî Selamet Cephesi (FIS), 12 Haziran 1990’da katıldığı ilk yerel seçimlerde oyların % 55’ini alarak büyük bir başarı kazandı. Bu başarı ile FIS, mevcut yönetimi genel seçimlere zorlamaya başladı. Baskılara dayanamayan yönetim, genel seçimlerin 27 Haziran 1991’de yapılacağını açıklarken, bu yükselişi durdurmak için de seçim sistemini değiştirdi. Abbas Medenî, bu seçim kanununa karşı halkı genel greve çağırdı. Gelişen olaylar üzerine sıkıyönetim ilan edildi ve seçimler iptal edildi. Abbas Medenî ve partinin ikinci adamı Ali Bin Hac’ın da içinde bulunduğu 800 FIS yöneticisinin tutuklanmasına rağmen, parti örgütlenmeye ve siyasî çalışmalarına devam etti. Sonunda seçimlerin 26 Aralık 1991’de yapılacağı duyuruldu.

26 Aralık 1991’de yapılan genel seçimlerin ilk turunda FIS oyların % 85’ini alarak, 232 milletvekilliğinin 188’ini kazandı. İkinci tur seçimler beklenirken karşı İslamcı gruplar büyük gösteriler yaptılar ve Şadli Bin Cedit

görevinden istifa etti. FIS'in gösterdiği başarı başta Fransa olmak üzere bütün Batılı güçleri rahatsız etti. Sonuçta ordu 12 Ocak 1992'de yönetime el koydu ve 16 Ocak'ta yapılması gereken ikinci tur seçimleri iptal etti. General Halid Nezzar'ın başkanlığında askerî idare Yüksek Devlet Konseyi adıyla bir konsey oluşturdu ve konseyin başkanlığına, 29 yıldır Fas'ta sürgünde olan Muhammed Budiafı getirdi. Şubat 1992'de sıkıyönetim ilan edildi ve Mart ayında İslamî Selamet Cephesi kapatıldı. Bunun üzerine olaylar büyüdü ve 29 Haziran'da Muhammed Budiaf bir suikastla öldürüldü. Ülkede olağanüstü hal ilan edildi. Bu arada içlerinde 109 parlamento üyesi, 200'den fazla seçilmiş belediye başkanı, öğretim üyeleri, doktorlar ve sendikacıların da bulunduğu 12.000 FIS üyesi gözaltına alındı ve tutuklandı. FIS üyelerinin ya askerî hapishanelere atılması veya toplama kamplarına sürülmesi, ülkede tam bir iç savaşın yaşanmasına sebep oldu. İlmli FIS liderleri bile yurtdışına kaçmaya veya yeraltına inmeye zorlandılar. 1998 başına kadar, olaylarda 80.000 kadar insan hayatını kaybetti. (Budiaf'ın öldürülmesi olayı başlangıçta FIS'e yüklendi, ancak daha sonra olayı ordu içinden ve FIS'le ilgisi olmayan birinin gerçekleştirdiği ortaya çıktı.)

Bu arada 16 Kasım 1995'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Liamin Zerval'in % 61.5 oy oranıyla seçildiği açıklandı. İkinci gelen, muhalefet adayı % 25.5 ile ılımlıları temsil eden Hamas lideri Mahfuz Nahnah'dı. Seçimleri boykot eden FIS, seçimlere katılım oranının % 37 olduğunu açıkladı ve seçimlerin askerî baskı altında gerçekleştiğini belirtti. Ardından dinî ve bölgeci partileri yasaklayarak, devlet başkanına yeni yetkiler veren anayasa kabul edildi.

5 Kasım 1997'de ülkede genel seçimler yapıldı. Muhalefet çevreleri ve Batılı uzmanlar halkın % 35'inin katılmadığı seçimlere hile karıştırıldığını belirttiler.

16 Ocak: *Salvador'da 75 bin insanın ölümüne neden olan iç savaş sonunda gerillalar ile hükümet arasında bir barış anlaşması imzalandı.*

Salvador'da 1972 seçimlerini hükümetin adayı Albay Arturo Molina'nın kazanmasına, muhalefet hükümeti hile yapmakla suçlayarak itiraz etti. Bunun üzerine ülkede muhalefet ile hükümetteki askerler arasında bir mücadele başladı ve çeşitli şiddet olayları ortaya çıktı. 1977'de seçilen yeni başkan General Humberto Romero Mena, ülkede başlatılan reformları etkisizleştirmeye

çalıştı. Bu durum karşısında suikastlar, rehin almalar, terör ve karşı terör arttı. Ekim 1979'da reformcu subayların düzenledikleri bir hükümet darbesiyle General Mena devrildi. Cuntanın reformcu siyaseti, gerillalar kadar ordudaki en katı fraksiyonların da muhalefetiyle karşılaştı ve cunta içinde bölünmeler ortaya çıktı. Sonunda Ocak 1980'de yeni bir cunta işbaşına geldi ve Duarte devlet başkanlığına getirildi. Bunun üzerine komünist eğilimli Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi (FMLN) ve öteki sol hareketleri bir araya getiren Devrimci Demokratik Cephe (FDR)'den oluşan belli başlı iki silahlı devrim hareketi, kırsal bölgelerde büyük bir saldırı başlattı. Böylece başlayan iç savaş bütün ülkeyi sardı. ABD, bu iç savaşta hükümetteki askerleri destekledi.

1984'te yeniden başkanlığa seçilen Duarte, gerilla liderleriyle görüşmelere girişti ve ülke bir barış havası içine girdi. Ancak bu görüşmelerden bir sonuç elde edilemedi. 1987'de gerillalarla çatışmalar yeniden bir iç savaş boyutlarına ulaştı ve bütün ülkeye yayıldı. FMLN iktisadî hedeflere sabotajlar düzenledi. Salvador tarafından da kabul edilen Orta Amerika Barış Planı (Arias Planı) gerillalarca reddedildi. Bunun üzerine Salvador, Orta Amerika'da barışı sağlamak için Kosta Rika, Guatemala, Honduras ve Nikaragua ile anlaşma imzaladı. 1989'da ise aşırı sağın adayı Alfredo Cristiani cumhurbaşkanı seçildi. 1992'de gerillalar ile hükümet arasında yeniden başlayan görüşmeler, 16 Ocak 1992'de barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Böylece 75 bin insanın ölümüne yol açan on yıllık iç savaş sona erdi, ülkede genel af ilan edildi.

7 Şubat: *Avrupa Topluluğu'na üye devletler "Avrupa Birliği Antlaşması" da denilen Maastricht Antlaşmasını imzaladılar.*

Roma'da 14-15 Aralık 1990'da düzenlenen zirvede Avrupa Birliği Antlaşması'nı gerçekleştirmek için hızlandırıcı hazırlıklar yapıldı. Hükümetlerarası Konferans 1991 yılı boyunca sürdürüldü ve üye ülkeler tarafından ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesine yönelik bazı önerilerde bulunuldu. Bu arada İngiltere'nin ekonomik ve parasal birlik sürecine getirdiği itirazların diğer ülkeleri etkilemeden nasıl çözüleceği konularında gerekli çalışmalar tamamlandı. Nihayet 9-10 Aralık 1991'de Maastricht'te toplanan AT devlet ve hükümet başkanları Konseyi Avrupa Birliği Antlaşması üzerinde mutabakata vardılar. Bu mutabakat çerçevesinde Avrupa Birliği Antlaşması

7 Şubat 1992’de üye devletlerin dışişleri ve maliye bakanları tarafından Maastricht’te (Hollanda) imzalandı.

Roma Antlaşması’na çok önemli ve kapsamlı değişiklikler getiren Maastricht Antlaşması, gelecekteki Avrupa’nın inşası için gerekli zemini oluşturma, Birliği oluşturan toplumların kültür ve geçmişini gözardı etmeden dayanışmayı güçlendirme, demokrasiyi, temel hak ve hürriyetleri pekiştirme gibi tarihi ve siyasî hedefleri çizdi. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği olmak üzere üç temel üzerine bina edilen antlaşma;

- Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası
- Sosyal Avrupa
- Avrupa Vatandaşlığı
- Birliğin Kurumları
- Adalet ve İçişleri
- Subsidiarite (ikame) İlkesi
- Ekonomik ve Parasal Birlik
- Topluluğun Diğer İşbirliği Alanları (Çevre, tüketici hakları, sanayi politikası, enerji ve ulaştırma, haberleşme, sağlık, bölgesel kalkınma politikası vb)

alanlarında kapsamlı düzenlemeler yaptı. Ayrıca antlaşma, 12 üye ülkenin gelecekteki strateji ve politikalarını belirlemek amacıyla imzalandı. Her Avrupa devletinin AB’ye üyelik başvurusunda bulunabileceği, bunun için; ülkenin Avrupalı olması, demokratik bir rejime sahip olması ve insan haklarına saygılı olması gerektiği vurgulandı.

Tüm üye ülkeler tarafından onaylanmasından sonra 7 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması ile 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması’nda Tek Senet’ten sonra bir kez daha değişiklik öngörüldü. Böylece 1900’lü yıllarda düşünülen Birleşik Avrupa yolunda önemli bir adım daha atılmış oldu.

24 Mart: 24 ülkenin dışişleri bakanları Helsinki’deki 4. AGİK Follow up toplantısında karşılıklı olarak ulusal hava sahaları üzerinde uçuşa izin veren Açık Semalar (Open Skies) Antlaşması’nı imzaladı.

Karada konuşlu silahlı kuvvetlere ilişkin olarak 19 Kasım 1990'da imzalanan AKKA Antlaşması, havadan denetimi de içermesine rağmen mevcut havadan denetim rejimi uygulamaya konulamadı. Bunun yerine Açık Semalar rejimine ağırlık verildi. ABD Başkanı George Bush tarafından 1989 yılında gündeme getirilen Açık Semalar rejimi, 3 yıla yakın süren müzakerelerden sonra 24 Mart 1992 tarihinde Helsinki'de 24 ülkenin dışişleri bakanlarınca imzalandı. AKKA ve Viyana Belgesi'ni tamamlayıcı mahiyetteki Açık Semalar rejimi ile; taraf ülke topraklarının karşılıklı olarak yapılacak keşif uçuşlarıyla gözlenmesi, bu suretle ülkeler arasında açıklık sağlanması, güven ve güvenlik ortamının geliştirilmesi, krizlerin önceden teşhisi ve daha sonra da kriz yönetimi kapasitesini güçlendirmek ve antlaşma kapsamı içindeki bir ülkede bir başka ülkenin güvenliğine zarar verecek askeri faaliyetlerin yapılmamasının garanti edilmesi amaçlandı.

Antlaşmanın uygulama alanı, Vancouver'den Vladivostok'a kadar olan ve taraf ülkelere ait Asya, Avrupa ve Amerika'daki bütün toprakları kapsıyordu. Antlaşma şartlarına göre, her bir katılımcı ülkenin toprakları üzerinde herhangi bir engelleme olmadan gözlem uçuşları yapabilecekti. Antlaşma ile belirlenmiş gözlem sensörlerinin kullanılacağı bu uçuşların sıklığı, uçuş kotalarına bağlı olacaktı.

Antlaşmayı ilk imzalayan ülkeler; NATO ülkeleri, eski Varşova Paktı üyeleri (Bulgaristan, Romanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan) ile Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna'dır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden olan Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan bu antlaşmanın doğal üyeleri sayıldı¹²⁷.

2 Mayıs: *Avrupa Topluluğu (AT) ülkeleri ile EFTA ülkeleri arasında Porto'da imzalanan bir anlaşmayla Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) kuruldu.*

EFTA ülkeleri 1988 yılına kadar AT ile kapsamlı bir ilişkiye girme konusunda isteksiz davrandılar, ancak Avrupa bütünleşmesi konusunda AT

¹²⁷ Hukukî bağlayıcılığı olan Açık Semalar Antlaşması'nı TBMM onaylayarak ilgili makamlara gönderdi. Bu antlaşma ile Türkiye, örneğin Rusya'da 6.000 km, Ukrayna'da 2.000 km ve Bulgaristan'da 700 km uzunluğunda ve 50 km genişliğinde bir sahada foto, video, infrared ve radar görüntüsü kaydedebilecekti. Ancak antlaşma imzalandığında Türkiye, Açık Semalar rejiminde kullanılacak özel donanımlı uçağa sahip değildi.

içinde ortaya çıkan gelişmelerden sonra Topluluk ile ilişkilerini sıklaştırdılar. Komisyon başkanı J. Delors'un 17 Aralık 1989'da Avrupa Parlamentosunda yaptığı ve EFTA ülkelerini AT ile ilişkilerini güçlendirmeye davet eden konuşması, Avrupa'da olumlu bir etki yarattı. AT ile EFTA ülkeleri arasında bu şekilde başlayan görüşmeler 2 Mayıs 1992'de Avrupa Ekonomik Alanı (AEA)'nın kurulmasıyla sonuçlandı.

AEA Antlaşması, AT ile EFTA arasında kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını amaçlamaktadır. AEA aslında gümrük birliğine dayanmayan iyileştirilmiş bir serbest ticaret anlaşmasıdır. AEA kapsamında topluluğun üçüncü ülkeler ile ticarî ilişkileri yer almadığından ortak bir ticaret politikasından bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca ortak tarım politikası, balıkçılık politikası ile vergilendirme ve malî konularda da ortak politikalar yoktur. EFTA ülkeleri, Avrupa Para Sistemi'ne ve Avrupa Para Birliği'ne, ortak savunma ve dış politika konularındaki ortaklığa katılmadılar. Kısacası EFTA ülkeleri bu anlaşmayla AT iç pazarına dahil oldular. Anlaşma ile;

- Dört temel özgürlük (işgücünün, malların, sermayenin ve hizmetlerin 19 ülke arasında serbest dolaşımı).
- Yan ve yatay politikalar (ekonominin bazı alanlarda işbirliğini yansıtan araştırma-geliştirme, eğitim, tüketici politikaları, çevre, sosyal politika gibi alanlar).
- Taraflar arasında kabul edilebilir ortak kurallar ve düzenlemelerin yürütülmesini denetleyecek ve gelecekte AEA mevzuatı üzerinde EFTA'nın etkisini garanti edecek bir hukuk sistemi oluşturulması hedeflendi.

AEA Antlaşması sadece geçiş dönemi için bir önem taşımaktaydı. Çünkü EFTA ülkeleri İsviçre ve Norveç dışında 1995'te AB'ye tam üye oldular.

23 Mayıs: *Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan ile ABD arasında nükleer silahların azaltılması maksadıyla Lizbon Protokolü imzalandı.*

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakip; Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan nükleer silahlara sahip devletler olarak ortaya çıktılar ve 23 Mayıs 1992'de ABD ile Lizbon Protokolü'nü imzaladılar. Bu protokol ile Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan START-I Antlaşması'nın yeni

tarafları durumuna geldiler ve aynı zamanda nükleer silahların yayılması-
nın önlenmesi anlaşmasına gayri nükleer statüde katılmayı kabul ettiler.

START-I Antlaşması, Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Kazakistan ta-
rafından 1992 ve 1993 yılları içinde onaylamasına rağmen Ukrayna parla-
mentosu onayı reddetti. Ukrayna'nın bu tutumu nedeniyle START-I Ant-
laşması yürürlüğe giremedi. Rusya Federasyonu ve Batılı ülkelerin yoğun
baskıları sonucu 18 Kasım 1993'te Ukrayna parlamentosu START-I'i ve Liz-
bon Protokolü'nü şartlı olarak onayladı. Ukrayna parlamentosunun START-I
Antlaşması'nı onaylarken ileri sürdüğü şartlar şunlardır:

- Nükleer silahlara sahip ülkelerin Ukrayna'nın ülke bütünlüğü ile Ukrayna'ya
karşı nükleer veya konvansiyonel silah kullanmamayı garanti etmeleri,
- Ukrayna'da mevcut nükleer silahların (176 adet SS-19 ve SS-24 füzesi ve
yaklaşık 1.700 adet harp başlığı) atma vasıtası olarak % 36'sının, harp
başlığı olarak % 42'sinin imha edilmesi, bu miktardan fazla imhanın
Ukrayna'nın tasarrufunda olması,
- Antlaşma hükümlerinin yerine getirilebilmesi için Ukrayna'ya malî ve
teknik yardım yapılması,
- İmhaların Ukrayna dışında gerçekleştirilmesi durumunda Ukrayna'nın
bu işlemi kontrol edebilmesi,
- Nükleer silahların imhalarından elde edilecek malzemelerin (nükleer mal-
zemeler) Ukrayna'ya ait olması veya bunların tazmin edilmesi.

Ukrayna Lizbon Protokolü'nü ise, Ukrayna'nın 1968 tarihli nükleer silahla-
rın yayılmasını önleme anlaşmasına gayri nükleer statüde katılmasını ön-
gören 5. maddesini reddederek (şartlı onay) kabul etti.

4 Haziran: NATO Dışişleri Bakanları, Oslo'da yaptıkları toplantıda AGİK'in
sorumluluğu altındaki barış gücü faaliyetlerini, her bir özel durumu ayrı
ayrı değerlendirmek suretiyle koşullu olarak desteklemeye hazır olduk-
larını bildirdiler.

NATO'nun eski Yugoslavya'daki rolünün politik temeli, Kuzey Atlantik
Konseyi'nin 4 Haziran 1992'de Oslo'da yapılan Bakanlar Toplantısı'nda
oluşturuldu. Bu toplantıda NATO Dışişleri Bakanları, her bir durumu ayrı
ayrı ele alarak ve kendi prosedürleri uyarınca, AGİK'in sorumluluğu altın-
daki barışı koruma faaliyetlerini desteklemeye hazır olduklarını belirttiler.
Bakanlar, Dağlık Karabağ ve eski Yugoslavya topraklarındaki kriz hakkında

da bildiriler yayınladılar. Bu karar, NATO'nun kaynak ve uzmanlığının barışı koruma operasyonlarına tahsisini de kapsıyordu.

11 Aralık 1992'de NATO Dışışleri Bakanları, İttifakın uluslararası barış ve güvenlikten birinci derecede sorumlu olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altındaki barışı koruma operasyonlarını da desteklemeye hazır olduklarını ve bu faaliyetlerin desteklenmesinin NATO güçlerinin ve karargahının görevleri arasına dahil edilmesi gerektiğini ifade ettiler. Bakanlar, eski Yugoslavya'daki çatışma ile ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanmasını desteklemek amacıyla, NATO ülkeleri tarafından gerek ayrı ayrı, gerekse İttifak olarak yürütülmekte olan barışı koruma ve yaptırımları veya ambargoyu uygulama önlemlerini gözden geçirdiler. Bakanlar ayrıca NATO'nun BM Genel Sekreteri'nin bu alanda İttifaktan yardım talep ettiği diğer teşebbüslerine olumlu cevap vermeye hazır olduğunu belirttiler.

Bu kararların sonucunda NATO deniz kuvvetleri, Batı Avrupa Birliği ile birlikte BM'in Adriyatik'teki ambargo ve yaptırımlarının gözlenmesi ve uygulanması için; NATO hava kuvvetleri de Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa kapalı bölgenin önce kontrolü, sonra da bu karara uyulmasını sağlamak için bir dizi operasyon yaptılar. NATO ayrıca Bosna-Hersek'teki BM Koruma Gücü (UNPROFOR)'ne yakın hava desteği sağladı ve Saraybosna'yı ve BM tarafından güvenli bölge olarak belirlenen diğer bölgelerin dışarıyla irtibatlarının kesilmesinden kurtarılması için yapılacak hava saldırılarını onayladı.

Oslo Bildirisi ile Avrupa'da güvenliğin tesis edilebilmesi için bölgenin bir bütün olarak ele alınması gerektiği ve bunun için de Doğu Avrupa ülkeleriyle kapsamlı bir diyalog, ortaklık ve işbirliğine dayanan yeni ve uzun vadeli bir barışın tesisinin şart olduğu belirtildi.

19 Haziran: *Batı Avrupa Birliği (BAB) üyesi ülkelerin Dışışleri ve Savunma Bakanları, BAB'ın rolünü daha da kuvvetlendirmek amacıyla Bonn yakınlarında toplanarak "Petersberg Bildirisi"ni yayınladılar.*

Batı Avrupa Birliği (BAB) üyesi ülkelerin Dışışleri ve Savunma Bakanları, BAB'ın rolünü daha da kuvvetlendirmek amacıyla 19 Haziran 1992'de Bonn yakınlarında toplanarak "Petersberg Bildirisi"ni yayınladılar. Bu bildiri Maastricht kararlarına dayanarak örgütün gelecekteki gelişmesi ile ilgili ana

hatları belirledi. BAB üyesi ülkeler, konvansiyonel silahlı kuvvetlerinden BAB yetkisi altındaki askerî görevlere birlik tahsis etmeye hazır olduklarını bildirdiler. “Petersberg Görevleri” olarak adlandırılan bu görevler; insanî ve kurtarma görevlerini, barışı koruma görevlerini ve muharebe kuvvetlerinin barışı tesis etmek dahil tüm kriz yönetimi görevlerini içeriyordu. Bildiri ile BAB üyeleri AGİK ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile işbirliği içinde, çatışma önleme ve barışı koruma çalışmalarına destek vermeyi taahhüt ettiler.

25 Haziran: *Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler arasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Teşkilatı kuruldu.*

Türkiye’nin öncülüğünde 19 Aralık 1990 yılında Ankara’da ilke anlaşması imzalanarak kurulan KEİ; Türkiye, Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Moldova, Romanya, Ukrayna ve Yunanistan devlet ve hükümet başkanlarının KEİ sürecinin temel ilke, amaç ve hedeflerini belirleyen zirve deklarasyonu olan Boğaziçi Bildirgesi’ni 25 Haziran 1992’de İstanbul’da imzalamalarıyla resmen kuruldu.

KEİ’nin ilk kurucu üyeleri, Karadeniz’e kıyısı olan Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan’dı. Sovyetler Birliği’nin dağılması üzerine Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla örgüte katıldılar. Ardından Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye sıfatı kazandı. Daha sonra İsrail, Mısır, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Tunus, İtalya ve Avusturya ile KEİ Konseyi ve Uluslararası Karadeniz Kulübü gözlemci üye statüsüyle toplantılara katılmaya başladılar.

Başlangıçta KEİ’nin amacı, Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasıydı; ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişim, ekonomik işbirliği çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir girişim olarak nitelendirildi.

KEİ’nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak; katılan devletlerin arasındaki mevcut geleneksel bağlardan, Karadeniz’e sahilدار ve havzada yerleşik devletler ile Tuna nehri yoluyla bu denize bağlanan Balkan ülkelerinin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticarî, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ile Karadeniz bölgesinin bir

barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörüldü. Bu temel amaç doğrultusunda kısa dönemde, bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortam oluşturulması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin artırılması öngörüldü. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için uzun dönemde aşamalı olarak kişilerin, sermaye, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı sağlanarak katılan devletler arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlandı.

KEİ'ye katılan devletler, iki yıllık bir süre içinde gerekli hükümetler arası, parlamentolar arası, iş çevreler arası ve finansal birimleri içine alan etki-leyici bir organizasyon yapısı ortaya koydular. Bunlar; Dışişleri Bakanları Toplantısı, KEİ Parlamenter Asamblesi, KEİ Konseyi, Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası ve KEİ İstatistik ve Ekonomik Bilgi Değişimi Eşgüdüm Merkezi'dir.

Doğu Avrupa'da ekonomik boyutta, serbest piyasa ekonomisine ve siyasal boyutta, çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinin yarattığı ortamda konumunu ve zamanlamasını bulan ve öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bölgesel bir ekonomik işbirliği girişimi olan KEİ fikri; dünyada küreselleşme ve bölgesel düzeyde uluslararası bütünleşme yönünde siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Bu süreç, Karadeniz havzasının bir istikrar ve refah bölgesine dönüştürülmesini amaçladı.

2 Temmuz: ABD'nin karadan fırlatılan silahları ve deniz taktik nükleer silahlarını (TNW) Avrupa'dan çekmesi tamamlandı.

27 Eylül 1991'de ABD Başkanı Bush'un, ABD'nin nükleer silahlarında büyük indirimlere gideceğini açıklaması ve Rusya Federasyonu'na da aynı karar alması çağrısını yapmasından sonra, -ki bu indirimler ABD'nin karadan fırlatılan bütün taktik nükleer füzelerinin imhasını ve denizaltılar ile savaş gemilerindeki nükleer cruise füzelerinin sökülmesini içeriyordu- ABD, Amerikan gemileri ve taarruz denizaltılarındaki bütün taktik nükleer silahların (TNW) kaldırılmasının yanı sıra, bu çağrı uyarınca Avrupa'dan, karada üstlenmiş nükleer top mermilerinin, LANCE füze başlıklarının ve nükleer derinlik bombalarının 2 Temmuz 1992'de Avrupa'dan çekilmesinin tamamlandığını bildirdi.

9-10 Temmuz: *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Helsinki Zirvesi'nde kabul edilen belge ile AGİK'in güvenlik boyutunda yaptırım gücü artırıldı.*

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'nın 9-10 Temmuz 1992'de gerçekleştirdiği Helsinki Zirvesi'nde kabul edilen Değişim Sorunları adlı belgede;

- AGİK kurumlarının güçlendirilmesi,
- Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'nin kurulması,
- Erken uyarı, inceleme, rapor etme ve barışı koruma görevleri,
- Çatışma önleme ve kriz yönetimi,
- Anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü,
- Uluslararası kuruluşlar ve AGİK'e üye olmayan ülkelerle ilişkiler,
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Forumu'nun kurulması konularında kararlar alındı.

Ayrıca insan hakları ile ilgili faaliyetlerin bir çerçevesi oluşturuldu. Bu kapsamda;

- AGİK'in taahhütlerine uyumun gözlenmesi,
- İşbirliğinin geliştirilmesi,
- Seminer ve toplantılar düzenlenmesi,
- Ulusal azınlıklar, yerliler, göçmen işçiler, mülteciler ve yer değiştirmiş insanlar gibi çeşitli konularda kararlar alındı.

Ekonomik boyutunda ise; bilim, çevre, teknoloji ve ekonomi konularında ülkeler arasında daha fazla işbirliği ortamı yaratılması ve Pazar ekonomilerinin desteklenmesi, bu çerçevede bir forum oluşturulması konularında kararlar alındı.

12 Ağustos: *Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA); ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalandı.*

Kuzey Amerika'da 1989 yılında Amerika ve Kanada arasında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Antlaşması'ndan (FTA) sonra, Meksika'nın da bu oluşuma katılması ile birlikte Haziran 1991'de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi için çalışmalar başlatıldı. Meksika'nın ABD ile bir serbest ticaret anlaşması akdetme talebi üzerine, esasen ABD ile arasında bir serbest ticaret

anlaşması bulunan ve bu anlaşmadan büyük yararlar elde eden Kanada, söz konusu dış ticaret politikasının yanı sıra, Meksika pazarının sağlayacağı avantajları tek başına ABD'ye kaptırmamak amacıyla müzakerelere katılmayı istedi ve üçlü müzakereler bu şekilde başladı. Müzakereler sonucunda 12 Ağustos 1992'de NAFTA anlaşması imzalandı ve Ocak 1994'te yürürlüğe girdi.

NAFTA'nın temel amacı; 1990 yılında ABD Başkanı Bush'un açıkladığı gibi "Alaska'dan Arjantin'e kadar uzanan bir serbest ticaret alanı yaratmaya yöneliktir." Bu amaç doğrultusunda ABD, birçok Latin Amerika ülkesi ile çerçeve anlaşması imzaladı. NAFTA, Avrupa Birliği'nden farklı olarak işçilerin serbest dolaşım hakkını kapsamayan ve en önemlisi politik ve ekonomik bütünleşmeyi içermeyen bir anlaşmadır. ABD tarafından belirlenen koşulları karşılamak kaydıyla tüm Amerika kıtasında serbest ticaret alanı yaratmayı hedef alan NAFTA Antlaşması ile ülkeler arasında ekonomik, siyasî, askerî ve kültürel ilişkileri koordine etmek amacıyla Avrupa Birliği'ne benzer bir teşkilat kurulmadı.

NAFTA ile, üye ülkeler arasında tüm ticareti ve yatırımları sınırlayıcı engellerin GATT kuralları çerçevesinde ve belli bir geçiş süreci dahilinde kaldırılarak bölgede bir serbest ticaret alanı oluşturulması öngörülmektedir. Bu çerçevede NAFTA'nın yürürlüğe girmesiyle ABD, Kanada ve Meksika arasındaki ticaret, hizmet sektörü ve yatırımlara ilişkin engellerin 5-10 yıllık süre içerisinde tümüyle ortadan kaldırılması düşünülmektedir. Diğer taraftan bu ülkeler üçüncü ülkelerle olan ticaretlerinde kendi tarifelerini uygulamaktadırlar.

NAFTA ile Avrupa tek pazarına ve Uzakdoğu'daki bölgesel ticaret bloklarına karşı bir güç oluşturma arzusu yatmaktadır.

Şili ile NAFTA üyeliği için görüşmelerin başlatılmasını kararlaştırdı.

30 Eylül: *Çekoslovakya Federal Parlamentosu'nun ayrılmayı onaylamasıyla Çek Cumhuriyeti ve Slovak Cumhuriyeti adında iki ayrı devlet ortaya çıktı.*

Çekoslovakya'da 29 Aralık 1989'da Vaclav Havel'in devlet başkanlığına getirilmesinden sonra ülkede komünist iktidar tekeli sona erdi. Ardından 1990 Haziran'ında yapılan federal seçimlere pek çok siyasî parti katıldı. Komünist Partisi ikinci parti olmasına rağmen oyların ancak % 13,6'sını alabildi.

Çekoslovakya'da komünizmin iktidarını kaybetmesiyle beraber ülke, Slovak milliyetçiliği hareketiyle karşı karşıya kaldı. Devlet Başkanı Havel, bölünmeye karşı olmasına rağmen, çok faal olan Slovak milliyetçiliği karşısında başka çıkar yol bulamadı. Bunun üzerine her iki taraf da 19 Haziran 1992'de ayrılma kararı aldılar. 17 Temmuz 1992'de Slovak Millî Konseyi bir Bağımsızlık Deklarasyonu kabul etti. 23 Temmuz'da Çek ve Slovaklar arasında ayrılmanın esaslarını belirten bir anlaşma imzalandı. Bağımsız devletler kuruluncaya kadar federal hükümet, ülke yönetimini sınırlı yetkilerle yürütecek bir geçici hükümet seçti. Bu geçici hükümet sadece savunma, maliye, dış ilişkiler, iç işleri ve ekonomi konularından sorumluydu. Diğer bütün yetkiler Çek ve Slovak hükümet ve parlamentolarına devredildi. Bu anlaşmayı "Çekoslovak Federal Parlamentosu" 30 Eylül 1992'de onayladı. Böylece bölünme resmen gerçekleşti ve Çek Cumhuriyeti ile Slovak Cumhuriyeti adında iki ayrı devlet ortaya çıktı.

24 Ekim: *Tacikistan'da Millî İttifak Hükümeti'nin kurulmasının ardından Rusya, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın Tacikistan'a asker göndermeye karar vermeleri üzerine Rus zırhlı tümeni başkent Duşanbe'ye girdi.*

Bağımsızlıktan sonra Kasım 1991'de yapılan hileli seçimlerde eski komünist ve eski başkan Rahman Nabiye cumhurbaşkanlığına seçildi. Resmî açıklamalara göre Nabiye oyların % 58'ini, İslamî Diriliş Partisi ise % 33'ünü almıştı. Ancak muhalefet partileri hile karıştırıldığı gerekçesiyle seçimlerin yenilenmesini istediler. Fakat Yüksek Seçim Kurulu bu isteği reddetti ve seçimleri geçerli saydı. Bunun üzerine muhalif gruplar Mart 1992'den itibaren yönetimin istifası isteğiyle gösteriler düzenlemeye başladılar. Zamanla gösteriler ülkenin her tarafına yayıldı ve 2 Eylül 1992'de Nabiye istifa etmek zorunda kaldı.

Nabiye'nin istifasının ardından İslamî Diriliş Partisi genel başkan yardımcısı Devlet Osman'ın başbakan yardımcısı olduğu ve bütün siyasî partilerin temsil edildiği bir Millî İttifak Hükümeti kuruldu. Nabiye'nin yerine de eski meclis başkanı Ekber Şah İskenderov geçirildi. Ancak komünistler bu hükümete karşı çıktılar ve Sosyalist Halk Cephesi adına bir milis cephesi oluşturarak güneydeki Kul'ab bölgesine ve kuzey kesimlere yığınak yapmaya başladılar. Çok geçmeden de silahlı saldırılar başlattılar. Öte yandan

Tacikistan'da İslamcıların da katıldığı bir Millî İttifak Hükümeti'nin kurulması, Rusya'yı ve Tacikistan'a komşu Türk Cumhuriyetlerini endişeye soktu. Rusya, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan 7 Eylül 1992'de Tacikistan'a asker gönderme kararı aldılar. Bu karar doğrultusunda 24 Ekim 1992'de 201. Rus zırhlı tümeni Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'ye girdi. Daha önce istifa ettiğini bildiren Rahman Nabiyev de Rus askerlerinin ve Sosyalist Halk Cephesi milislerinin desteğiyle Duşanbe'ye döndü. Daha sonra Nabiyev 7 Kasım 1992'de Rusya ile Tacikistan'a gönderilen askerî birliklerin bu ülkede konuşlandırılmasını içeren bir anlaşma imzaladı.

Nabiyev kısa bir süre devletin başında kaldıktan sonra cumhurbaşkanlığına İmamali Rahmanov getirildi. Tacikistan halkı komünistlerin yeniden yönetimi ele geçirmelerine ve Rus işgaline karşı çıktı. Bunun üzerine işgal kuvvetleri ülke genelinde bir "temizlik" hareketi başlattı. Çıkan çatışmalarda 100 binden fazla Tacikistanlı hayatını kaybederken, 500 bin kişi de Afganistan'a sığındı. Muhalif liderler de ülkelerini terk etmek zorunda kaldılar. Ülkedeki bütün muhalefet tasfiye edildi.

Afganistan'a sığınan muhalif milisler zaman zaman Tacikistan içlerine girerek askerî mevzilere saldırılar düzenlediler. Bu saldırılarda çok sayıda Rus askeri öldü. Buna karşılık Rus uçakları da Afganistan sınırını geçerek Tacik mültecilerin yaşadığı bazı bölgeleri bombaladılar.

30-31 Ekim: *Türk Cumhuriyetleri'nin Ankara'da gerçekleştirdikleri zirve sonunda yayınlanan "Ankara Bildirisi"nde işbirliğinin geliştirilmesi kararı alındı.*

Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in 27 Nisan-3 Mayıs 1992'de Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı ziyareti sırasında malî konular, ulaştırma, kültür, televizyon yayınları gibi çeşitli alanlarda 41 anlaşma imzalandı. Yine aynı gezi sırasında Türkiye'nin bu ülkelere Eximbank kanalıyla toplam 600 milyon dolar kredi açması da kararlaştırıldı ve tarım ürünlerinin satışı da dahil edilince bu miktar 1.2 milyar dolara ulaştı.

Başbakan Demirel'in Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni ziyareti sırasında kararlaştırılan; ortak konular ile bölgesel ve milletlerarası sorunların ele alınacağı devlet / hükümet başkanları düzeyinde ortak danışma toplantılarının ilki 30-31 Ekim 1992'de Ankara'da yapıldı. Toplantıya Cumhurbaşkanı

Turgut Özal'ın başkanlığında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov katıldı. Zirve sonunda yayınlanan “Ankara Bildirisi”nde;

Halkları arasındaki ortak tarih, dil ve kültürden kaynaklanan özel bağlara işaret edilerek, ilişkilerde kardeşlik, dayanışma ve işbirliği ruhunun hâkim olduğu belirtildi ve uluslararası ilişkileri düzenleyen ilkeler teyit edildi.

- Ülkeler arasında ortak yarar temelinde çeşitli zamanlarda çok taraflı ve ikili işbirliğinin geliştirilmesinin arzu edildiği,
- Ülkeler arasındaki ilişkilerin bağımsızlık, toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama ve eşitlik ilkeleri üzerinde daha da güçlendirilmeye kararlı olduğu,
- Devlet ya da hükümet başkanlarının demokrasi, insan haklarına saygı, laiklik, sosyal adalet ve piyasa ekonomisi ilkelerine dayalı toplum düzenine olan inançlarının teyit edildiği,
- Ulaşım ve haberleşme projelerinin gerçekleştirilmesi; ticarî ve ekonomik işbirliğinin daha da geliştirilmesi; sanayi, enerji, tarım, hizmet sektörleri ile madenler, petrol ve doğalgaz araştırılması, işletilmesi ve nakli ile ilgili ortak projeler ve işletmeler geliştirilmesi; karşılıklı teknik yardım ve meslekî eğitim imkânları yaratılması hususlarında çalışma gruplarının kurulmasının kararlaştırıldığı,
- Kültürel alanda ortak etkinlikler ve ortak kültürel mirası eserlerinin korunması, onarımı ve tanıtılması dahil işbirliğinin yapılması; ulusların dil dahil kültürlerinin ortak unsurlarını canlandırma çabalarının desteklendiği,
- Zirvelerin düzenli olarak devam ettirilmesinin kararlaştırıldığı vurgulandı.

Ayrıca zirve sonunda Kazakistan'la Türkiye arasında Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi'nin kurulması da kararlaştırıldı. Böylece zirve ile ilk defa 6 Türk Cumhuriyeti bir araya gelmiş oldu.

Ancak Ankara zirvesinden sonra Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve kültürel işbirliğinde istenen gelişme kaydedilemedi. Ankara Bildirisi'ni imzalayan altı Türk Cumhuriyeti, herhangi bir yükümlülük altına girmek istemediler. Örneğin Türkmenistan ve Kazakistan petrolünün Türkiye üzerinden Batı'ya aktarılması için bir anlaşma imzalanamadı. İşbirliğinin

örgütlenmesinin de devamlı bir sekreteryaya yerine, kurulacak çalışma grupları tarafından sürdürülmesi öngörüldü. Fakat zirve toplantılarının sürekliliği sağlanamadı.

6 Aralık: *İsviçre, Avrupa Ekonomik Alanı (AEA)'ya katılmak için yapılan halkoylamasında olumsuz sonuç çıkması üzerine AEA'ya girmekten vazgeçti.*

EFTA üyesi İsviçre, 20 Mayıs 1992'de Avrupa Topluluğu (AT)'na tam üyelik başvurusunda bulundu. Ancak yapılan halkoylamasından olumsuz sonuç çıkmasıyla İsviçre, 2 Mayıs 1992'de kurulan Avrupa Ekonomik Alanı'na girmeyi kabul etmeyerek, dolaylı yoldan Avrupa Birliği'nin dışında kalmayı tercih etti. Böylece İsviçre, geleneksel tarafsızlık politikasını sürdürdü.

9 Aralık: *Birleşmiş Milletler Barış Gücü ABD'nin öncülüğünde Somali'ye çıkarma yaptı.*

1 Temmuz 1960'ta bağımsızlığını kazanmasının ardından her iki Somali birleşmeye karar verdi. Ancak Birleşik Somali, elinden alındığını ileri sürdüğü eyaletlerden Ogaden'i, Kenya'nın bir bölümünü ve Afarlar ve İsarlar (daha sonra Cumhuriyeti)'in bir bölümünü Britanya'dan istedi ve 1963'te bu ülke ile ilişkilerini kesti. Daha sonra 1966'da Birleşmiş Milletler'den Fransız kıyısının bağımsızlığını istedi. Somali-Etiyopya sınırındaki ilk çarpışmalar ise 1964'te başladı.

21 Ekim 1969'da askerî bir cunta Somali'de yönetimi ele geçirdi ve anayasa yürürlükten kaldırdı. Devlet otoritesi, yeni devlet başkanı General Ziyad Barre yönetimindeki Yüksek Devrim Konseyi'nin eline geçti. Daha sonra yabancı bankaların ve elektrik üretimiyle petrol ihtiyacının karşılanmasını denetleyen uluslararası şirketlerin millileştirilmesi gibi sosyalist nitelikte reformlara girişildi ve Ağustos 1977'de Sovyetler Birliği'yle bir yardımlaşma anlaşması imzalandı. Ancak yaz aylarında Mukdişo Hükümeti'nin resmen desteklemediği Batı Somali Kurtuluş Cephesi, Ogaden ve Harar yönünde saldırıya geçti. Somali, geleneksel düşmanı Etiyopya'ya Sovyetler'in büyük yardım sağladığını görünce 13 Kasım'da Rus uzmanları sınır dışı etti ve Küba'yla diplomatik ilişkileri kesti. Ancak Mart 1978'de Etiyopya birliklerinin ilerlemesi karşısında Ogaden'i boşalttı. Bu durum karşısında Somali, 21 Ağustos 1980'de ABD ile bir anlaşma imzalayarak bu devletin Berbera

hava ve deniz üssünden yararlanmasına izin verdi. Bundan sonra Temmuz 1982'de Etiyopya'yla savaş yeniden başladı ve Ağustos ayına kadar sürdü; fakat yönetime karşı çarpışan gerillalar için af çıkarılması, anayasada yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kuralının benimsenmesi ve iki devlet başkanının görüşmelerinden sonra Etiyopya'yla ilişkiler yeniden düzeldi. Fakat bu durum da uzun sürmedi ve Temmuz 1988'de gerillalar yeniden saldırıya geçtiler ve böylece iç savaş başladı.

1989 yazında başkentte ve ordu içinde çeşitli ayaklanmalar oldu ve yüzlerce insan öldü. Aralık 1990'da ise gerillalar başkent Mukdişo'ya karşı saldırıya geçti. Bu saldırı karşısında cumhurbaşkanı Barre Ocak 1991'de Kenya'ya sığınmak zorunda kaldı ve yerine Ali Mehdi Muhammed getirildi. Bunun üzerine gerillaların mensup olduğu Somali Millî Hareketi Partisi kuzeyde Somaliland Cumhuriyeti'ni ilan etti. Ülkedeki karışıklığa son vermek için Temmuz'da toplanan konferansta altı büyük parti arasında anlaşma sağlanamadı. Kasım 1991'de A. M. Muhammed devrildi ve aşiretler ile gerilla grupları arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Savaş ve açlık nedeniyle on binlerce kişi hayatını kaybetti. Ülkedeki otorite boşluğu yüzünden Birleşmiş Milletler'in gönderdiği yiyecek ve ilaçlar, silahlı gruplar tarafından yağmalandı. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler, asayişini sağlamak amacıyla askerî müdahale kararı aldı.

Çeşitli milletlerin katılımıyla oluşturulan Birleşmiş Milletler Barış Gücü komutanlığına Türk ordusundan Korgeneral Çevik Bir atandı ve bu güç 9 Aralık 1992'de Somali'ye çıktı. Bir yandan ülkede asayişini sağlamaya ve yardımları halka ulaştırmaya, diğer yandan da siyasal güçler arasında uzlaşma ve barış sağlamaya çalışan Barış Gücü büyük zorluklarla karşılaştı, zaman zaman silahlı grupların saldırısına uğradı.

3 Ocak: *ABD ve Rusya Federasyonu arasında Stratejik nükleer silahların azaltılmasını kabul eden START-II Antlaşması Moskova’da imzalandı.*

START-I Antlaşması’nı daha ileri götürerek, stratejik nükleer silahlarda¹²⁸ daha alt seviyelerde istikrarı sağlamak maksadıyla ABD ve Rusya Federasyonu devlet başkanları 3 Ocak 1993 tarihinde Moskova’da START-II Antlaşması’nı imzaladılar.

Antlaşmaya göre; 1 Ocak 2003 tarihine kadar ABD ve Rusya Federasyonu’nda bulunan kıtalararası balistik füzeler ve ağır bombardıman uçaklarından atılan toplam stratejik harp başlıklarının miktarları 3.500-3.000 seviyesine indirilecekti. İki taraf da antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra stratejik silahlarını 2.000-2.500 seviyesine indirmek konusunda görüşmelere başlayacaklarını ifade ettiler.

- Karada konuşlu çok başlıklı kıtalararası balistik füzeler imha edilecek,
- Her iki taraf, denizaltıdan atılan balistik füze başlık sayısını 1.750-1.700 seviyesine indirecekler,
- Ağır bombardıman uçaklarından atılan harp başlıkları 1.250-750 olacak,
- Toplam atma vasıtaları miktarı 1.600 olacaktı.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra İngiltere ve Fransa da nükleer programlarında önemli indirimler yaptılar. Eylül 1991’de ilan edilen ve Temmuz 1992’de tamamlanan yarı stratejik silahlarda da önemli indirimler yapıldı.

¹²⁸ “Stratejik” ve “Yarı Stratejik” terimleri değişik ülkelerde değişik anlamlara gelmektedir. Stratejik nükleer silahlar normal olarak “kıtalararası” menzili olan (5.500 km’den fazla) silahlar olarak tanımlanır, ancak bazı durumlarda bu silahlara daha düşük orta menzilli balistik füzeler de dahil edilir. “Yarı Stratejik” nükleer silah terimi 1989’dan beri NATO’nun çift yetenekli uçakları için havadan fırlatılan silahlar için kullanılmaktadır. (Diğer yarı stratejik nükleer silahlar Avrupa’dan çekilmiştir.)

Nükleer kuvvetlerde yapılan bu radikal indirim, artık bu kuvvetlere çok fazla dayanılmadığının bir göstergesidir¹²⁹.

1 Şubat: *Romanya ve 8 Mart'ta da Bulgaristan ile Avrupa Topluluğu (AT) arasında Avrupa Antlaşması ve Geçici Ticaret Antlaşması imzalandı.*

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan reform hareketleri, Batı Avrupa'da yeni strateji arayışlarına ve statükoyu temelden etkileyen gelişmelere zemin hazırladı. 1989 ve 1990 yıllarında Merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan tarihsel, demokratik ve ekonomik değişikliklerin Avrupa Topluluğu bünyesinde yarattığı heyecan sayesinde, taraflar arasındaki ilişkiler hızlı bir gelişme süreci içine girdi.

Avrupa Topluluğu'nun Merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerine ilişkin dış politikasında meydana gelen gelişmenin ilk adımını 25 Haziran 1988'de AT ile COMECON arasında imzalanan Ortak Deklarasyonla diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi teşkil etti. Doğu Avrupa ülkelerindeki demokratikleşme sürecine paralel olarak Avrupa Topluluğu'nun bu ülkelerle ticaretini düzenlemek amacına yönelik Ekonomik ve Ticarî İşbirliği Anlaşmaları imzalamayı kararlaştırması ve bu anlaşmaları kısa sürede tamamlaması ise ikinci aşmayı oluşturdu. Bu sürecin bir uzantısı olarak söz konusu ülkelerin piyasa ekonomilerine geçişlerini kolaylaştıracak ve Topluluk ile aralarında ortaklık ilişkisi doğuracak Avrupa Anlaşmaları'nın imzalanması gündeme geldi ve 17 Eylül 1990'da ikinci kuşak anlaşmaları olarak da ifade edilen bu anlaşmaların genel hatlarıyla içeriğini belirleyen Komisyon belgesi Topluluk Dışişleri Bakanları Konseyi'nde onaylandı.

Bu anlaşmalar ilk önce 16 Aralık 1991'de Macaristan, Polonya ile Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'yle imzalandı. Ardından Romanya ve Bulgaristan'la görüşmelere başlandı. Bu görüşmeler sonunda Romanya ile Avrupa Topluluğu arasında 1 Şubat 1993'te, Bulgaristan ile Avrupa Topluluğu arasında da 8 Mart 1993'te Avrupa Antlaşması ve Geçici Ticaret Antlaşması imzalandı.

Geçici anlaşmaların amacı, Topluluk ile bu tür anlaşmaların imzalandığı ülkeler arasında serbest ticaretin oluşturulması ve en fazla 10 yıl olarak belirlenen geçiş dönemi sonunda ticaretteki gümrük vergileri ve diğer kısıtla-

¹²⁹ ABD, Rusya Federasyonu'nun Avrupa Konseyi'ne katıldığı tarih olan 26 Ocak 1996'da START -II Antlaşması'nı onayladı.

yıcı önlemlerin kaldırılmasıydı. Avrupa Anlaşmaları'nda nihaî amacın bu ülkelerin Topluluk üyeliği olduğuna da değinildi.

18 Mayıs: *ABD, İran ve Irak'ı ekonomik ve siyasî olarak uluslararası arenada izole etmeyi amaçlayan "ikili çevreleme" politikasını başlattı.*

İlk kez Clinton'ın özel danışmanı Martin Indyk'in 18 Mayıs 1993'te Washington Institute for Near East Policy adlı düşünce üretim merkezinde yaptığı bir konuşma ile gündeme gelen "ikili çevreleme" (dual containment) politikası, Arap-İsrail barış girişimi ile birlikte ABD'nin 1990'lı yıllarda Ortadoğu'ya yönelik oluşturduğu en önemli politikalarından biriydi. İran ve Irak'ı ekonomik ve siyasal olarak uluslararası arenada izole etmeyi amaçlayan bu politika, ABD'nin artık Ortadoğu'da geçmişte olduğu gibi Irak ve İran'ı birbirine karşı kullanma siyasetinden vazgeçmesi anlamına geliyordu.

İkili çevreleme politikası ilanından itibaren yoğun eleştirilere konu oldu ve uygulamada karşılaşılan sorunlar da bunun üzerine eklenince, Amerikan kamuoyunda ve uluslararası arenada hızlı bir destek kaybına uğradı.

İkili çevreleme politikasının bir ucuyla dayandığı Irak'ı tecrit politikası, Körfez savaşında Amerikan liderliğinde birlikte hareket eden koalisyon üyelerinin savaş sonrasında da Irak'a karşı bu birlikteliği sürdürme kararlılığını göstermelerine bağlıydı. Oysa savaştan kısa bir süre sonra bunun hiç de kolay olmadığı görüldü. Ekim 1994'te Irak, Kuveyt sınırına 1990'dakine benzer bir şekilde asker yığıp, ABD de asker sevkiyatı suretiyle buna sert bir karşılık vermeye kalkıştığında, ABD eski koalisyon desteğini arkasında bulamadı. Koalisyondaki çatlaklar giderek büyüdü ve Eylül 1996'da ABD, Irak'ın kitle imha silahlarını ortadan kaldırmakta direnen tavrına karşı Irak'taki bazı hedefleri bombaladığında koalisyonun çözüldüğü açıkça ortaya çıktı.

İran'a yönelik çevreleme politikasının ise Irak'a nazaran, Birleşmiş Milletler'in desteğini almaksızın sürdürülmesi çok daha zordu. Ancak ABD, İran'ın Arap-İsrail barış sürecine artan muhalefetine karşı, 1980'den itibaren İran'a yönelik kısmi ekonomik boykotu topyekûn bir ticarî ambargoya dönüştürme kararı aldı. Daha sonra bununla da yetinmeyerek Ağustos 1996'da kabul edilen D'Amato Yasası çerçevesinde boykot daha da genişleyerek İran'a 20, Libya'ya ise 40 milyon dolardan fazla yatırım yapan şirketlerin cezalandırılacağı açıklandı. Avrupa Birliği ülkeleri ile Japonya, İran'ı ekonomik olarak dışlama konusunda başından itibaren

Amerikan yaklaşımını benimsemeyip “eleştirel diyalog” diye tanımlanan politikaları çerçevesinde D’Amato Yasası’na karşı İran’la ilişkilerini sürdürdüler. Türkiye ile İran’ın, Refahyol Hükümeti döneminde ve D’Amato Yasası’ndan birkaç gün sonra 12 Ağustos 1996’da 23 milyar dolarlık bir doğalgaz anlaşması imzalamaları karşısında, ABD’nin hoşnutsuzluğunu ciddi bir şekilde dile getirdiği görüldü.

Muhammed Hatemi’nin Mayıs 1997’de iktidara gelmesiyle birlikte İran’a yönelik ikili çevreleme politikasını uygulamak daha da güçleşti. İran, ABD ile yaklaşık 20 yıllık bir aradan sonra sınırlı da olsa ilişkiye girmeye başladı ve bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemeye yöneldi. Tahran’da 9-11 Aralık 1997’de gerçekleştirilen İslam Konferansı Örgütü Zirvesi, adeta İran’ın bölgeye dönüşünün ve ABD’nin İran’ı uluslararası arenada izole etmedeki başarısızlığının önemli bir göstergesi oldu.

24 Mayıs: *Eritre Halk Kurtuluş Cephesi’nin başkent Asmara’yı ele geçirmesi üzerine yapılan halkoylamasıyla Eritre’nin bağımsızlığı ilan edildi.*

İkinci Dünya Savaşı’na kadar İtalyan işgalinde kalan Eritre, savaştan sonra İngiliz sömürgecilerinin eline geçti. Eritre halkı 1946’da sömürgecilerin vatanlarını terk etmeleri için Rabıta Partisi öncülüğünde Birleşmiş Milletler nezdinde ve daha başka kanallardan mücadele vermeye başladı. Ancak bazı güçlerin kışkırttığı Hıristiyan Eritreliler, Habeşistan ile birleşmek istediklerini bildirdiler. Birleşmiş Milletler azınlık durumundaki bu istekleri dikkate alarak Eritre’nin Habeşistan’la birleşmesini öngören 390 sayılı karar aldı. Ancak Eritre’nin bağımsızlık mücadelesini organize etmek üzere oluşturulan ve liderliğini Hamid İdris Avati’nin yaptığı Eritre Kurtuluş Cephesi, Birleşmiş Milletler kararını tanımayarak 1961’de fiili mücadele başlattı. Diğer yandan Habeşistan Krallığı 1962’de Birleşmiş Milletler’in kararına dayanarak Eritre topraklarını ilhak ettiğini açıkladı. Eritre Kurtuluş Cephesi’nin mücadelesi devam etti; ancak bu mücadeleye karşı, Batı tarafından desteklenen Eritre Halk Kurtuluş Cephesi adında ayrı bir örgüt kurularak Eritre Kurtuluş Cephesi’yle çarpışmaya başladı. Küba başta olmak üzere bazı komünist ülkeler de Eritre’ye asker göndererek Eritre Halk Kurtuluş Cephesi’nin yanında yer aldılar. Öte yandan bu örgüt liderleri, 1974’te Habeşistan’daki krallık rejiminin devrilmesinden sonra yerine kurulan Sosyalist Etiyopya’nın yöneticileriyle gizlice temasa geçtiler. Ancak

Etiyopya rejimin zayıflamaya başlaması üzerine Batılılar Eritre Halk Kurtuluş Cephesi'ne yardımlarını arttırdılar.

1991 başlarında Etiyopya'daki komünist rejimin çökmesi ve Etiyopya Devrimci Demokratik Halk Cephesi'nin yönetimi ele geçirmesi üzerine, aynı yılın Mayıs ayında Eritre Halk Kurtuluş Cephesi gerillaları, Eritre'nin başkenti Asmara'yı ele geçirerek Etiyopya hâkimiyetine son verdiler ve geçici bir Eritre Hükümeti kurdular. Daha sonra 23-25 Nisan 1993'te yapılan halkoylamasında bağımsızlık kararı çıkması üzerine 24 Mayıs 1993'te Eritre'nin bağımsızlığı ilan edildi.

Bağımsızlıktan sonra üyelerini genellikle Eritre Halk Kurtuluş Cephesi mensuplarının oluşturduğu 4 yıllık bir geçiş dönemi hükümeti kuruldu. Etiyopya yönetimi ise Eritre'nin bağımsızlığını tanıdı.

22 Haziran: *Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin 22 Haziran 1993'te toplanan Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezî Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etti ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri belirledi.*

Bu kriterler siyasî, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olarak üç grupta toplanmıştır.

Siyasî Kriterler: AB'ye girmeye aday ülkeler;

- İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin varolması,
- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- İnsan haklarına saygı,
- Azınlıkların korunması gibi dört ana kriter açısından değerlendirilmeye alınacaktır.

Genel olarak ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir.

Ekonomik Kriterler: Kopenhag Zirve sonuçlarına göre, ekonomi alanında işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı kadar AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesi aranmaktadır.

a) Etkin bir piyasa ekonomisi için;

- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- Ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması,
- Mülkiyet haklarını (fıkrî ve sınaî mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,
- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,
- Ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,
- Malî sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

b) AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için;

- Öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,
- Alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fizikî ve beşerî sermayenin olması,
- Firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Bu çerçevede rekabet edebilme derecesinin göstergeleri olarak, birliğe girmeden önce birlik ile o ülke arasında belirli bir ticaret ortaklığının olması ve ülke ekonomisinde küçük firmaların oranı sayılmaktadır.

Topluluk Müktesebatına Uyum Kriterleri:

a) AB'nin siyasî birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmek:

Birliğin “ortak dış politika ve güvenlik politikası”na etkin bir katılım için aday ülkelerin buna hazır olması gerekmektedir. Ekonomik ve parasal

birlik konusunda ise; merkez bankasının bağımsızlığı, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrar ve Büyüme Pakti'na katılım, merkez bankasının kamu sektörü açıklarını finanse etmesinin yasaklanması gibi konularda üye ülkelerin aldıkları kararlara katılmak gerekmektedir.

- b) AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlamak:
- c) Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmalarının da belirlenen şartlara uyum sağlaması,
- d) Tek pazara geçişi gerektiren topluluk müktesebatına uyum sağlanması,
- e) Topluluğun tarım, iletişim ve bilgi teknolojileri, çevre, ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketici hakları, adalet ve içişleri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, vergilendirme, istatistik, bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası gibi alanlardaki her türlü düzenlemesine uyum sağlanması.

13 Eylül: Oslo'da gizli görüşmeler yapan FKÖ ve İsrail yönetimi, Filistin'e özerklik tanıyan "İlkeler Deklarasyonu"nu imzaladılar ve Beyaz Saray'da Yaser Arafat ile İzak Rabin el sıkıştılar.

Ortadoğu'da barışı ve huzuru sağlamak için Madrid'de başlatılan ve Washington'da devam eden görüşmelerin ardından, FKÖ ile İsrail arasında Norveç Dışişleri Bakanı'nın aracılığıyla Norveç / Oslo'da, Tunus'ta ve açıklanmayan başka yerlerde aylardır yapılan gizli görüşmeler neticesinde 30 Ağustos 1993 günü yapılan bir açıklamayla, İsrail ile FKÖ arasında bir barış anlaşması tasarısının imzalandığı bildirildi. 8 Eylül'de son Paris toplantısından sonra Arafat ile İsrail Başbakanı Rabin ve Norveç Dışişleri Bakanı Holst arasında 10 Eylül'de teati edilen mektuplarla İsrail ve FKÖ birbirlerini resmen tanıdılar. Arafat Rabin'e; İsrail'in barış ve güvenlik içinde yaşama hakkını tanıdığını, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul ettiğini, FKÖ'nün terörizmden vazgeçtiğini ve FKÖ elemanlarının bu konudaki faaliyetlerinin sorumluluğunu üzerine aldığını, nihaî statü için müzakere yolunu benimsediğini bildirdi. Rabin ise, FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak tanıdığını, Ortadoğu Barış süreci için FKÖ ile müzakerelere başlayacağını taahhüt etti.

Bu olayın hemen arkasından Arafat ve Rabin, Washington'da Başkan Clinton'un ve davetlilerin önünde 13 Eylül 1993'te İsrail-FKÖ barışının

esaslarını belirleyen “İlkeler Deklarasyonu”nu imzaladılar. 17 Madde ile iki Ek’ten meydana gelen bu belge, imzasından bir ay sonra yürürlüğe girecekti. Deklarasyona göre; Gazze ve Batı Şeria’da beş yılı aşmayan bir süre için Filistin özerk yönetimi uygulanacaktı. Bundan sonra 242 ve 338 sayılı kararlar çerçevesinde nihai statü söz konusu olacaktı. Özerklik yönetimini, Kudüs’ün Arap halkının da seçime katılmasıyla Filistinlilerin seçeceği bir Konsey yürütecekti. Özerkliğin ilk adımı olarak, İsrail Gazze ve Eriha’dan çekilecek ve söz konusu beş yıllık geçici dönem, bu çekilmeden sonra başlayacaktı. Bununla beraber İsrail, özerk yönetim bölgesinin bazı yerlerinde asker bulundurabilecekti. Ayrıca bütün bunların ayrıntılı bir şekilde uygulanabilmesi için bir takım anlaşmalar yapılmasını da öngörmekteydi.

Barış süreci, Filistin’de olduğu kadar İsrail’de de radikal gruplar tarafından eleştirilere uğradı: HAMAS, FKÖ’nü Filistin davasına ihanetle suçladı; İsrail Başbakanı Rabin ise 1995’te fanatik bir Yahudi tarafından öldürüldü. Buna rağmen barış görüşmeleri sürdürüldü. Görüşmeler sonunda taraflar 24 Ocak 1998’de ABD’de bir araya gelerek “Wye Plantation Barış Antlaşması”nı imzaladılar. Antlaşma İsrail’in işgal ettiği topraklardan çıkışını bir takvime bağlıyordu. Öngörülen birinci aşamada toprakların %30’unun boşaltılmasını öneren Filistin tarafına karşılık, İsrail %13’te ısrar etti. Ayrıca İsrail’in 750 Filistinli tutukluyu serbest bırakmasına karşılık FKÖ, bölgedeki Filistin saldırılarını denetim altına almayı garanti ediyordu. Ancak İsrail tutukluları serbest bırakmadı. Filistin tedhiş eylemleri ise devam etti. Taraflar antlaşma konularında giderek uzlaşmazlığa düşerlerken İsrail, antlaşmayı dondurduğunu açıkladı. Bundan sonra İsrail’in politikası “güvenlik karşılığı barış olurken, FKÖ de özerk yönetim yerine bağımsızlık yanlısı bir politikaya yöneldi.

İsrail’deki seçimler sonrasında iktidara gelen Ehud Barak ile görüşmeler yeniden başladı. 1999 Eylül’ünde taraflar Mısır’ın Şarm el-Şeyh şehrinde bir araya geldiler ve Wye River Barış Antlaşması’nı imzaladılar. Antlaşma ile İsrail, geri çekilme işlemi tamamlanmadan Filistin’in nihaî statüsünün belirlenmesi konusundaki ısrarından vazgeçti. FKÖ’de bölgedeki tedhiş hareketlerini denetleme garantisini tekrarladı. Kudüs, bu görüşmelerin dışında tutuldu.

24 Eylül: *Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Moskova'da başbakanlar seviyesinde yapılan zirve toplantısında 9 ülke "BDT Ekonomik Birlik Antlaşması"nı imzaladılar.*

9 Ekim 1992'de Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yapılan ve 9 BDT üyesinin liderleri ile Azerbaycan ve Gürcistan'ın gözlemci sıfatıyla hazır bulundukları zirvede, tek bir "Ruble Bölgesi" kurulması yolundaki öneriler iki anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. BDT Devlet Başkanları Konseyi'ne bağlı olarak ekonomik konularda koordinasyon sağlamak amacıyla bir "Ekonomik Danışma Çalışma Grubu" kurulması da benimsendi ve Azerbaycan ile Türkmenistan dışındaki tüm BDT üyesi ülkelerce anlaşma imzalandı.

22 Ocak 1993 tarihinde Minsk'te yapılan zirvede, Bağımsız Devletler Topluluğu Sözleşmesi, 11 kurucu üyenin 7'si tarafından imzalandı. Gözlemci statüsü ile zirveye katılan Azerbaycan dışındaki kurucu üyelerden Ukrayna, Moldova ve Türkmenistan sözleşmeyi imzalamadılar, ancak yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde BDT kurucu üyelerinin sözleşmeye katılmalarını öngören "Bildirge"yi imzalayarak sürecin dışında kalmadılar.

14 Mayıs 1993 tarihinde Moskova'da yapılan BDT hükümet başkanları zirvesinde ise, bir "Ekonomik Bütünleşme Teşkilatı"nın kurulmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Türkmenistan, daha fazla zamana ihtiyacı olduğu gerekçesiyle anlaşmayı imzalamadı. Gürcistan ve Azerbaycan zirveye gözlemci olarak katıldılar.

Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Beyaz Rusya ile Ermenistan hükümet ve millî banka yetkilileri 7 Eylül 1993'te Moskova'da bir araya gelerek bir "Ruble Bölgesi" oluşturulması konusunda prensip anlaşması imzaladılar. Söz konusu anlaşmanın bilahare birleşik bir para sistemi teşkili konusunda ikili anlaşmalarla tamamlanması, ruble bölgesinin oluşturulmasının taraf devletlerin bütçe, kredi, bankacılık, gümrük gibi ekonomik politikalarında da bir koordinasyon getireceği ifade edildi. Aynı tarihte imzalanan ortak bildiride de; anlaşmanın taraf devletler arasında geleneksel ekonomik ilişkilerin korunması için gerekli şartları yaratmaya ve ekonomik entegrasyonunun derinleştirilmesini sağlayacağı belirtildi.

Bu gelişmelerden sonra 24 Eylül 1993'te Moskova'da başbakanlar seviyesinde yapılan BDT zirvesine 9 ülke (Rusya Federasyonu, Ermenistan, Beyaz Rusya, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan, Moldova, Kırgızistan ve

Azerbaycan) başbakanları bir “BDT Ekonomik Birlik Antlaşması” imzaladılar. Anlaşma; mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımını, para, maliye ve sosyal politikaların harmonizasyonu ve bir ruble bölgesinin kurulması amacıyla imzalandı. Anlaşmaya daha sonra Ukrayna da üye olarak katıldı.

25 Kasım: *Pasifik havzasında ABD’nin liderliğinde 16 ülke arasında Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) kuruldu.*

Pasifik havzasında ABD liderliğinde bir çeşit serbest ticaret bölgesi ve ekonomik topluluk oluşturmak düşüncesiyle ABD, Japonya, Çin, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda, Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur, Tayland, Yeni Gine, Brunei Sultanlığı, Kanada, Hong Kong ve Taiwan arasında ABD’nin Seattle eyaletinde 25 Kasım 1993’te Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) kuruldu. APEC’in amacı;

1. Bölgenin sürekli büyümesini ve gelişmesini sağlayarak dünya ekonomisinin de büyümesine katkıda bulunmak.
2. Bölge ülkeleri arasındaki mal, hizmet ve teknoloji akışının teşvik edilmesini sağlamak.
3. Çok taraflı ticaret anlaşmalarının geliştirilip kuvvetlendirilmesini sağlamak.
4. GATT prensipleri doğrultusunda mal ve hizmetlerin ticaretinde ortaya çıkan engellerin kaldırılmasını sağlamak.
5. Bölgesel işbirliğinin faydasını arttırmak için özel sektörün rolünü teşvik etmek ve kuvvetlendirmek, aynı zamanda serbest piyasa mekanizmasını da işlerliğe kavuşturmak.
6. Üye ülkeler arasında çıkan görüş ayrılıklarının gerginliğe dönüşmeden barışçı bir şekilde çözümlenmesi için gerekli zemini hazırlamak olarak belirtildi.

Pasifik havzasında daha serbest ticaret, ekonomide daha hızlı büyüme, çevre koruması, eğitim ve iş imkânlarının geliştirilmesi, uzun vadede gümrük birliğine gitmek suretiyle yeni bir ekonomik alan oluşturmak örgütün hedefleri arasında sayıldı. ABD Dışişleri Bakanı’nın “Asya, Amerika’nın geleceğidir” ifadesi, dünya ekonomisinin % 40’ını elinde tutan Asya pazarının ABD için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2 milyar nüfuslu ve dünya üretiminin yarısından fazlasına, dünya ticaret hacminin % 40'ına sahip bulunan Asya-Pasifik bölgesinde; serbest ticaret ve yatırımları teşvik etmek, ticaret ve yatırımların kolaylaştırılması programlarını yaymak ve hızlandırmak ve sürdürülebilir büyüme, dengeli kalkınma ve ulusal ve bölgesel istikrarı sağlamak için yoğun bir ekonomik ve teknik kalkınma işbirliğini gerçekleştirmek için hazırlanan eylem planlarının 2020 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Örgüte daha sonra Meksika ve Şili de katılmak için müracaat ettiler.

10-11 Ocak: *Brüksel’de yapılan NATO zirvesinde; kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi konusunda bazı kararlar alındı; Barış İçin Ortaklık (BİO) bildirisi yayınlandı.*

10-11 Ocak 1994’te Brüksel’de yapılan NATO zirvesinde; kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi konusunda bazı kararlar alındı ve Barış İçin Ortaklık (BİO) bildirisi yayınlandı. NATO devlet ya da hükümet başkanları, kitle imha silahlarının ve bunları atma vasıtalarının yayılmasının güvenlik üzerinde oluşturduğu tehdidin altını çizerek bu konu ile ilgili bazı kararlar aldılar. Bu kararlar;

1. Kitle imha silahlarının uluslararası güvenliğe karşı bir tehdit olması nedeniyle, NATO’nun bu silahların yayılmasına karşı politik ve savunma gayretlerini yoğunlaştırması ve genişletmesi,
2. Kitle imha silahlarının yayılması tehlikesinin azaltılması ve mevcut gayretlerin desteklenmesi için müttefiklerin müşterek bir politika geliştirmesi için çalışma başlatılması,
3. 1995 yılında yapılacak konferansta, 1968 tarihli nükleer silahların yayılması antlaşmasının süresiz uzatılması ve denetim rejiminin güçlendirilmesi,
4. Kimyasal silahlar sözleşmesinin gecikmeden yürürlüğe girmesi,
5. Biyolojik silahlar sözleşmesini güçlendirici yeni önlemlerin tespit edilmesi,
6. Nükleer denemelerin tamamen yasaklanması konusunda kapsamlı bir anlaşma için görüşmelerin başlatılmasıdır.

Zirve sonunda yayınlanan Barış İçin Ortaklık (BİO) bildirisine ilişkin taslak dokümanı hazırlanarak BİO ülkelerinin onayına sunuldu. Doküman, Tacikistan hariç NATO üyesi olmayan 27 ülke tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. BİO’nun en önemli özelliği, her bir üye ülkeye NATO ile ikili ilişkiler temelinde ve bireysel çıkarları ve yetenekleri doğrultusunda işbirliğine

dayalı yoğun faaliyetler geliştirme imkânı vermesidir. Program; ortak planlama, eğitim ve tatbikatlar vasıtasıyla barışı koruma yeteneklerini güçlendirmeyi ve böylece ortak ülkelerin askerî kuvvetlerinin NATO kuvvetleri ile birlikte çalışabilirliğini arttırmayı amaçlamakla birlikte, Birleşmiş Milletler ve AGİT sorumluluğunda yürütülecek operasyonlara katkıda bulunmaya hazır olmak ve bu yeteneği muhafaza etmeyi; ulusal savunma planlaması ve bütçelerini ve savunma kuvvetlerinin demokratik yollarla kontrolünde şeffaflığı kolaylaştırmayı da amaçladı. Ancak Rusya Federasyonu'nun tekrar toparlanma çabaları, Bosna'da cereyan eden gelişmeler ve buna karşılık Birleşmiş Milletler, AGİT ve Avrupa Birliği'nin yeterince etkili olamayışı, BİO çerçevesindeki güvenliği yetersiz bulan bazı Doğu Avrupa ülkelerini NATO'ya üyelik talebinde bulunmaya sevk etti. Bu ülkelerin üyelik talepleri başta Almanya olmak üzere diğer NATO üyelerinin çoğu tarafından da olumlu karşılandı. Bunun sonucu olarak zirvede genişleme prensip olarak kabul edildi ve hazırlık süreci başlatıldı.

Zirvede Birleşik Müşterek Görev Gücü kavramı (Birleşik Müşterek Görev Gücü kavramı; özellikle gelecekteki güvenlik düzenlemelerinde belirli askerî görevlere uygun, kolaylıkla konuşlandırılabilen, çokuluslu, çok hizmetli askerî oluşumlara ihtiyaç olacağı düşünüldüğünden; insani yardım, barışı koruma ve destekleme ile toplu savunma gibi görevler için kurulan ve Avrupa'da değişen güvenlik ortamı ve isteklerinin ortaya çıkmasından kaynaklanan ihtiyaçların karşılanması için oluşturuldu.) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin gelişmesini destekleyecek diğer önlemler onaylandı. Saraybosna ve Bosna-Hersek'teki diğer Birleşmiş Milletler Güvenli Bölgelerinin dışarıyla bağlantılarının kesilmesini önlemek için hava saldırıları yapmaya hazır olunduğu da bildirildi.

13-15 Ocak: ABD, Rusya ve Ukrayna'nın katılımıyla gerçekleştirilen Moskova Zirvesi'nde, Ukrayna topraklarında SSCB döneminden kalan tüm nükleer silahların imha edilmek üzere Rusya'ya devredilmesini öngören anlaşma Kremlin'de imzalandı.

13-15 Ocak 1994 tarihleri arasında ABD Başkanı Clinton ve Rusya Devlet Başkanı Yeltsin arasında gerçekleştirilen Moskova Zirvesi'ne, 14 Ocak tarihinde Ukrayna Devlet Başkanı Kravçuk'un da katılımıyla üç ülkenin devlet başkanları; SSCB döneminden kalan Ukrayna'ya ait tüm nükleer silahların

imha edilmek üzere Rusya Federasyonu'na devredilmesini öngören antlaşmayı Kremlin Sarayı'nda imzaladılar.

Antlaşmaya göre, SS-24S'lerin tamamının sökülmesi işlemi 10 ay içinde tamamlanmış olacaktı. Ukrayna topraklarındaki nükleer silahların tamamı ise bu anlaşma gereğince START-I'in tanıdığı 7 yıllık dönem içinde imha edilmek üzere Rusya Federasyonu (RF)'na gönderilecekti. Anlaşma, Ukrayna'nın 176'sı kıtalararası stratejik füze başlığı olmak üzere yaklaşık 1.800 (SS-19S ve SS-24S) nükleer başlıktan oluşan bütün nükleer gücünü kapsıyordu.

Anlaşmayla RF ve ABD; Ukrayna'ya nükleer silahlardan vazgeçmesinin bu devlet için bir "güvenlik tehdidi" yaratmayacağı hususunda güvence verdiler. Buna göre ABD ve RF; bilhassa START-I'in yürürlüğe girmesi ve Ukrayna'nın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT)'na taraf ve nükleer silahlara sahip olmayan bir ülke konumuna girmesi halinde bu ülkeye, nükleer silahların kullanıldığı bir saldırı ya da tehdit vuku bulduğunda yardım sağlamak üzere BM Güvenlik Konseyi'ni hemen harekete geçirecekleri hususunda garanti verdiler.

Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'ın nükleer başlıklarını devretmekle uğrayacağı maddi zararın tazmin edilmesi için düzenlemeler de getirdi. Buna göre ABD, nükleer başlıkların sökülmesi ve depolanması süreçlerinde kullanılmak üzere, Ukrayna, RF, Belarus ve Kazakistan'a yaklaşık 800 milyon dolar vereceğini taahhüt etti.

Moskova Zirvesi'nin bitiminde Clinton ve Yeltsin tarafından 15 Ocak tarihli, "Moskova Deklarasyonu" yayınlandı. Deklarasyona göre, ABD ve RF sahip oldukları uzun menzilli füzelerin (kıtalararası balistik füzeler) bundan böyle bir birlerinin topraklarını hedef almaması hususunda anlaştılar. Bu karar, füzelerin bilgisayarlarla yönlendirilmeleri ve birkaç dakika içinde eski hedeflerine kilitlenebilmeleri nedeniyle pratik olmaktan çok sembolik bir önem taşıyordu. Bu yüzden "Soğuk Savaşa son veren anlaşma" olarak nitelendirildi.

Antlaşmayla birlikte Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin kabul ettiği START-I Antlaşması'nı (11 Şubat 1994'te Ukrayna herhangi bir çekince koymadan şartsız olarak onayladı) ve Moskova Zirvesi'nde imzalanan Üçlü Antlaşmayı kabul etti.

Zirvede alınan kararların, topraklarında nükleer silahlar barındıran Beyaz Rusya ve Kazakistan'ı da kapsadığı belirtildi. Her iki ülkenin de 800 milyon dolarlık yardımdan pay alması öngörüldü, ancak Kazakistan bu rakamı az bulduğunu bildirdi.

6 Nisan: *Ruanda'da Hutularla Tutsiler arasında başlayan iç savaşta 800 bin kişi hayatını kaybetti.*

Ruanda'nın Başkenti Kigali'de 6 Nisan 1994'te içinde bulundukları arabanın havaya uçması sonucu Hutu etnik çoğunluğuna mensup Ruanda Devlet Başkanı Juvenal Habyarimana ve Burundi Devlet Başkanı Cyprien Ntaryamira öldü. Ertesi gün Hutu etnik grubu tüm ülkede katliamlar yapmaya başladı. Nisan-Temmuz aylarında Tutsi soykırımı ve muhalefetteki Hutuların öldürülmesiyle yaklaşık 750.000 Tutsi ve 50.000 Hutu öldürüldü. 100 gün devam eden iç savaş ve soykırım, ancak Kagame liderliğinde bir ulusal uzlaşma Hükümeti'nin kurulmasıyla durdurulabildi.

Bu iç savaşta, İngilizce konuşan ve bölgede İngiliz kültürünün temsilcisi durumundaki Tutsiler Amerika ve İsrail tarafından desteklendi. Buna karşılık Amerika'nın Afrika'daki nüfuz bölgelerine karşı büyük bir mücadele yürüten Fransa da Hutuları destekledi. Eritre yoluyla Kızıldeniz'i Araplara ve Fransızların nüfuz bölgesine kapatan Amerika ve İsrail; Burundi, Ruanda ve Zaire'nin doğusuyla da Arapları karadan çevrelemeyi istiyordu.

Ruanda olaylarında Barış Gücü Komutanı General Romeo Dallaire'nin tüm çağrılarına rağmen Birleşmiş Milletler tepkisiz kaldı. Dallaire'ye göre o dönemde 5.000 kişilik bir kuvvet katliamı durdurmada yeterli olabilecekti. Tüm bunlara rağmen olaylar devam ederken Birleşmiş Milletler sessiz kalmayı tercih etti ve her şey olup bittikten sonra özür diledi. Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri B. Gali o dönemde olaylara "jenosit" adını veremediklerini, bunu yapabilselerdi şüphesiz müdahale edebileceklerini dile getirdi. Yine ABD Başkanı Clinton da bir konuşmasında uluslararası toplumun hatalı olduğunu ve özür dilediklerini belirtti.

26-29 Nisan: *Güney Afrika Cumhuriyeti'nde her ırktan insanın katıldığı ilk seçimler yapıldı ve Apartheid rejimi sona erdi.*

26 Mayıs 1948 yılında Daniel Malan'ın liderliğinde iktidara gelen Ulusal Parti, ırkların ayırımına dayanan "Apartheid" politikasını yasallaştırdı.

Ancak buna karşı 1950'li yıllarda çeşitli tepkiler, grevler ve gösteriler meydana geldi. Afrika'daki ırk ayrımcılığına karşı kurulan örgütler 25-26 Haziran 1955'te Johannesburg'da toplanarak Kongre Hareketi'ni (Afrika Ulusal Kongresi-ANC) kurdular. 3.000 delegenin katıldığı ve Güney Afrika tarihinde en temsili toplantı sayılan Kongrede kabul edilen bir program, Güney Afrika'da demokratik bir devletin kurulmasını istedi. Programa göre Güney Afrika, siyah ya da beyaz olsun orada yaşayan herkese aitti. Hiçbir hükümet, bütün halkın iradesine dayanmadan adil bir yetkiye sahip olduğunu ileri süremezdi. Program, toplumda köklü değişiklikler ileri sürüyor, halk yönetiminden ve herkes için eşit haklardan söz ediyordu.

Bundan sonra Afrika Ulusal Kongresi (ANC) ve Afrika toplumu içindeki diğer güçler "Apartheid" rejimine karşı mücadeleyi tırmandırdılar. Uluslararası toplum da ekonomik yaptırımları artan bir şekilde dayatmaya devam etti. İlahiyatçı Walter Wink'in başlattığı açlık grevi, kitlelerin yargısız gözaltında tutulmasını sona erdirdi ve plajlardaki Apartheid'e karşı protestolar ayrımcılığın adaletsizliğini, polis eylemlerinin kabul edilemezliğini gözler önüne serdi. Beyaz şirketlere ekonomik boykot, Apartheid yasalarına meydan okuyan hukuk mücadeleleri, kira boykotları, gösteriler ve yürüyüşler giderek yaygınlaştı. Bu arada Mandela'nın serbest bırakılmasına yönelik ülke içinde başlatılan kampanyaya dünyanın her yerinden destek geldi. Uzun yıllar ırkçı beyaz azınlığın dikta yönetimi altında ezilen Güney Afrikalı siyahların demokratik haklarını kazanmak üzere giriştiği mücadelede, Nelson Mandela gibi öne çıkan liderlere yönelik baskılar zirveye tırmandı. Özellikle Afrika Ulusal Kongresi (ANC) çevresinde birleşen siyahların haklı demokrasi mücadelesine tüm dünyadan destek gelirken, ırkçı rejim de her geçen gün biraz daha izole olmaya başladı. Belli bir sürecin sonunda Mandela görüşmelerin odağı oldu. Önce ırkçı rejimin kimi yetkilileri, sonra da Devlet Başkanı'nın bizzat kendisi cezaevinde Mandela ile görüştü. Sonunda 11 Şubat 1990'da Devlet Başkanı F. W. de Klerk ANC üzerindeki yasağı kaldırdı ve Nelson Mandela'yı koşulsuz olarak serbest bırakıp Güney Afrika'nın geleceği hakkındaki görüşmelerin yolunu açarak tüm dünyayı şaşırttı.

Cezaevinden çıktıktan sonra da barış görüşmelerine devam eden Mandela, 5 Temmuz 1991'de ANC Genel Başkanlığı'na seçildi. Mandela'nın öncülük ettiği kuruluş çalışmalarında, ANC'nin ırkçılık karşıtı demokrasi ilkesine

sıkı sıkıya sarılması sağlam bir temel oluşturdu. Tüm siyasî partilerin katılımıyla Dünya Ticaret Merkezi'nde 1991 ile 1993 yılları arasında geçici bir anayasa hazırlandı. Başarısız olmaları için gösterilen tüm olumsuz çabalara rağmen anayasa müzakerelerinde uzlaşma sağlandı. 1993 tarihli Güney Afrika Anayasası partiler arasında yapılan yoğun müzakerelerden sonra ortaya çıktı ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 1996 Anayasasına temel teşkil etti. Mandela, 1993 yılında ırkçı beyaz azınlık rejiminin son Devlet Başkanı de Klerk ile birlikte Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 26-29 Nisan 1994'teki seçimlerinden sonra ülkede yumuşak geçişi sağlamak amacıyla Afrika Ulusal Kongresi, Yeni Ulusal Parti ve Inkata Özgürlük Partisi, "Ulusal Birlik Hükümeti"ni kurdular. Partilerin aldıkları oy oranıyla temsil edildikleri hükümette en fazla oy alan ANC en çok bakana sahip olurken, beyazların desteklediği Ulusal Parti (NP) muhalefette kalmak amacıyla 1996'da hükümetten ayrıldı. Apartheid sonrası yapılan ilk serbest seçimler sonucunda parlamentoda temsil olunan partilerden Afrika Ulusal Kongresi (ANC) oyların % 63'ünü, Yeni Ulusal Parti (NNP) % 20.5'ini ve Inkata Özgürlük Partisi (IFP) % 10.8'ini aldı.

10 Mayıs 1994'te Güney Afrika Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı'na getirilen Nelson Mandela, görev süresinin bitimi olan 1999 yılında ikinci kez aday olmayı reddederek emekliye ayrıldığı tarihe kadar bu görevde kaldı.

Anayasanın nihai metni 4 Aralık 1996'da Anayasa Mahkemesi tarafından oybirliği ile onaylandı ve 10 Aralık 1996 tarihinde Sharpeville'de Başkan Nelson Mandela tarafından imzalanarak 4 Şubat 1997'de yürürlüğe girdi. Böylece Güney Afrika'da Apartheid rejimi resmen son buldu.

22 Haziran: *NATO ile Rusya arasında Barış İçin Ortaklık (BİO) çerçevesinde öngörülen faaliyetlere ilaveten bir "Kapsamlı ve Güçlendirilmiş Diyalog ve İşbirliği" başlatılmasına karar verildi.*

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra NATO ile Rusya arasında gerçekleştirilecek yapıcı ve işbirliğine dayalı ilişkilerin, uluslararası toplumun güvenlik ve istikrarında çok önemli bir unsur olacağı düşünülerek, 1991'den beri Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) çerçevesinde işbirliği yürütülüyordu. Rusya Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev, BİO Çerçeve Dokümanı'nı imzalamak ve Konseyle görüşmeler yapmak üzere NATO karargâhını ziyaret etti. Rusya'nın BİO programına katılma kararına dayanarak 22 Haziran 1994'te

BİO çerçevesinde öngörülen faaliyetlere ilaveten bir “Kapsamlı ve Güçlendirilmiş Diyalog ve İşbirliği” başlatılmasına karar verildi. 1 Aralık 1997’de yürürlüğe girecek anlaşmadan başka, Şubat 1996’da yürürlüğe girecek olan ve ticaretle ilgili hükümleri kapsayan bir Geçici Antlaşma da imzalandı.

Tam kapsamlı bir çerçeveye sahip olan anlaşma, taraflar arasında hemen her türlü işbirliğinin gerçekleşmesini sağlayacak şekilde düzenlendi. NATO ve Rusya arasında bakanlar, büyükelçiler ve uzmanlar seviyesinde yapılan toplantılar (16+1 toplantıları olarak anılan), ortak endişe konularında bilgi alışverişi ve danışmalar yapılmasına imkân sağladı. İşbirliğini geliştirmek üzere seçilen alanlar arasında barışı koruma, ticaret, insan hakları ve demokrasi, bilim ve teknoloji, eğitim ve öğretim, gümrük ile ilgili konular, suça karşı mücadele, ulaşım, enerji ve telekomünikasyon, çevre ve kültür konuları bulunmaktadır. Enformasyon alanındaki yeni teşebbüsler arasında, Rusya’nın NATO hakkında bilgiye erişiminin kolaylaştırılması yer aldı. Bu konudaki ilk adım olarak 1995 yılında bir NATO enformasyon görevlisi Rusya’ya tayin edildi.

Anlaşma kapsamında Rusya’da iş kuracak NATO firmalarına “en çok kayırılan ülke” statüsü uygulanacak ve NATO ülkelerinden ithal edilecek ürünlere miktar sınırlaması uygulaması sınırlı tutulacaktı. Ayrıca malî hizmetler alanındaki kurumlaşma kademeli olarak kolaylaştırılacak ve NATO firmalarının Rus hizmet pazarına daha fazla açılabilmesi sağlanacaktı. NATO ve AB, Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütü’ne girmesine yardımcı olacak ve bu konuda teknik yardım sağlayacaktı.

Bu anlaşmadan sonra AB ve NATO ülkeleri Rusya’nın en büyük ticaret ortağı konumuna geldiler.

20 Eylül: *Azeri devleti petrol şirketi Socar,¹³⁰ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ve Rusya petrol şirketi Lukoil’in de içinde bulunduğu Batılı petrol şirketlerinden oluşan bir konsorsiyumla bir anlaşma imzaladı.*

20 Eylül 1994’te 30 yıllık bir süre için imzalanan ve Azeri, Çırak ve Güneşli alanlarını kapsayan anlaşmaya 12 şirket iştirak etti. Bu şirketler ve payları;

¹³⁰ Ağustos 1992’de bağımsız rafinerilerin ve Azerbaycan petrol taşıma şirketinin birleşmesiyle Azerbaycan Milli Petrol Şirketi (SOCAR) kuruldu ve bundan sonra yabancı şirketlerle görüşmeler Socar tarafından gerçekleştirildi. Yine Ağustos 1992’de iletim ve dağıtım şirketlerinin birleştirilmesiyle Milli Gaz Şirketi (Azergaz) kuruldu.

BP (İng.) % 17.13; Amoco (ABD) % 17.01; Unocal (ABD) % 10.05; Socar (Azerbaycan) % 10; Lukoil (Rusya) % 10; Statoil (Norveç) % 8.56; Exxon (ABD) % 8.0; TPAO (Türkiye) % 6.75; Pennzoil (ABD) % 4.82; Itochu (Japonya) % 3.92; Ramco (İng.) % 2.08; Delta (S.Arabistan) % 1.68'dir. Türkiye başlangıçta % 1.75 hisse ile iştirak etti ve bilahare Azeri Devlet Petrol Şirketi SOCAR'dan % 5 daha alarak hissesini % 6.75'e çıkardı. Exxon şirketi konsorsiyuma daha sonra katıldı. İran bu anlaşmaya dahil olmak istedi, fakat ABD'nin telkini ile kabul edilmedi. Anlaşmanın imzasından önce 6 Haziran 1994'te İstanbul'da bir toplantı yapıldı ve Azeri Hükümeti çıkarılacak petrolü taşıyacak boru hattının Türkiye'den geçmesi için temennide bulundu. Azerbaycan Devlet Başkanı Elçibey'in bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılması sonucu devlet başkanlığına Haydar Aliyev getirilmesinden sonra Haydar Aliyev, Rus Lukoil petrol şirketinin konsorsiyuma iştirakini sağladı.

Bundan sonra Azerbaycan 1 Ağustos 1997 tarihine kadar geçen sürede 8 anlaşma daha yaptı. Yapılan toplam 9 anlaşma ile 14 petrol yatağında arama ve üretim çalışmaları başlatıldı. İlk anlaşma bölgede ve dünyada geniş yankılar uyandırdı ve işletme alanlarında, Hazar Denizi'nin statüsünden boru hatlarına, bölgesel ihtilafların körüklenmesinden hükümet darbelerine kadar birçok alanda tartışmalara yol açtı.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra uluslararası konsorsiyum, Erken Üretim petrolünün Bakü-Novorossisk¹³¹ ile Bakü-Supsa¹³² olmak üzere mevcut iki hattın eş zamanlı olarak kullanılarak nakline ilişkin 9 Ekim 1994 tarihli kararı aldı.

Rus petrol şirketi Lukoil'in anlaşmayı imzalamasından hemen sonra Rusya anlaşmayı geçersiz ilan ederek "Azerbaycan'ın Moskova'nın yakın çevre doktrinine meydan okurcasına Batı'ya ve Türkiye'ye yakınlaşmasına izin vermeyeceği"ne ilişkin açıklamalarda bulundu. Rusya'yı bu davranışa iten

¹³¹ Bakü-Novorossisk Boru Hattı, Bakü'den başlayarak Hazar kıyısını takip ederek Dağıstan üzerinden Tikhorest'ten Novorossisk'e uzanan 1.340 km uzunluğunda ve 28 inç çapındadır. Bu hattın kapasitesi yılda 5 milyon tondur. Aynı hat Tikhorest'ten itibaren Tuapse'ye 20 inçlik hatla da bağlanmaktadır. Novorossisk limanı yılda 20-30 milyon ton kapasitelidir. Tuapse limanı ise yaklaşık 10 milyon ton kapasitelidir.

¹³² Bakü-Supsa Boru Hattı, Bakü-Tiflis demiryolunu takiben Supsa'ya uzanmakta ve oradan da Batum'a inmektedir. Bu hattın kapasitesi yılda 5 milyon ton civarındadır.

sebepe, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in Rus ekseninden gide- rek ayrılması ve Batı'ya yaklaşan adımlar atmasıdır.

18-19 Ekim: *İkinci Türk Zirvesi İstanbul'da yapıldı; ancak Rusya'nın etki- siyle zirveden somut bir sonuç çıkmadı.*

30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da toplanan Birinci Türk zirvesinden sonra, Türkiye'nin başta Türk Ortak Pazarı olmak üzere tasarladığı eko- nomik ilişkiler, ilk metin değiştirilerek gevşek bir işbirliğine dönüştü- rüldü. Bu çerçevede Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, ekonomik işbirliğinin Bağımsız Devletler Topluluğu ve dünyaya karşı di- ğer yükümlölüklerini zedelemesini istemediğini vurguladı. Yine de An- kara Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin sınırlı imkânlarıyla Türk Cumhuriyet- leri arasındaki işbirliği geliştirilmeye çalışıldı. Ayrıca Türkiye, bu ülkelere yaptığı yardımları düzenlemek maksadıyla 1992'de Türk İşbirliği ve Kal- kınma Ajansı'nı kurdu.

Bu şartlarda İkinci Türk Zirvesi 18-19 Ekim 1994'te İstanbul'da yapıldı. Bu toplantıda başlıca kültürel ve ekonomik konular ele alındı. Parlamentolar arasındaki işbirliğinde kurumlaşma kabul edildi. Zirve sonunda yayımla- nan İstanbul Bildirisi'nde devlet başkanları;

Kültürel alanda, dil dahil kültürlerinin ortak unsurlarının güçlendirilmesi amacıyla, Kültür Bakanlıkları ve kurumlar arasındaki işbirliği ve ortak kül- türel etkinlikler konusundaki çabaları desteklediklerini bildirdiler. Bu çer- çevede Türk lehçelerinin karşılaştırmalı sözlüğünün hazırlanması ve ortak kültür mirası eserlerinin korunması, onarılması ve tanıtılması için yapılan işbirliğini memnuniyetle kaydettiler.

Ekonomik alanda, petrol ve doğalgaz başta olmak üzere ülkelerindeki zen- gin doğal kaynakların işletilmesinin ve dünya pazarlarına en ekonomik yol- dan ve kısa sürede ulaştırılmasının önemini bir kez daha vurgulayarak, bu konuda işbirliği yapılmasını, ortak projeler geliştirilmesini ve gerçekleştirilmesini kabul ettiler.

Siyasal alanda da, bölgelerinde AGİT ve BM ilkelerinin açık bir şekilde ih- lali neticesinde ortaya çıkan uyuşmazlıklardan duydukları derin endişeyi belirttiler ve bütün tarafları söz konusu ilkelere uymaya davet ettiler. An- cak Azerbaycan ve KKTC'ye daha açık destek vermediler.

İstanbul Zirvesi'nden de somut sonuçların çıkmamasının en önemli nedeni Rusya'dır. Rusya, bu zirvelerden açıkça rahatsız olduğunu belirtti ve 1993'te Antalya'da yapılan Türk Halkları Kurultayı'ndaki simgelere atıfta bulunarak, Pan-Türkizm etrafında bir kümeleşmenin gerçekleşmekte olduğunu iddia etti. İstanbul Zirvesi'nin hemen ardındansa gövde gösterisi yaparcasına Moskova'da Bağımsız Devletler Topluluğu zirvesini gerçekleştirdi.

26 Ekim: *Ürdün, Mısır'dan sonra İsrail'le bir barış anlaşması imzalayan ikinci Arap ülkesi oldu.*

İsrail'in Filistin Kurtuluş Örgütü ile anlaşması ve 13 Eylül 1993'te İlkel Deklarasyonu'nun imzası, İsrail-Ürdün barışına giden yolu da açtı. Bu deklarasyonun ertesi günü İsrail ile Ürdün, barış görüşmeleri için gündem tespiti yapan bir anlaşmayı imzaladılar. Bu gündem çerçevesinde başlayan görüşmeler 25 Temmuz 1994'te Kral Hüseyin, Başbakan Rabin ve Başkan Clinton arasında 5 maddelik Washington Deklarasyonu'nun imzasıyla sonuçlandı. Deklarasyon, İsrail ile Ürdün arasındaki 46 yıllık savaş haline son veriyor ve her iki tarafın da 242 ve 338 sayılı kararlar¹³³ çerçevesinde bir barış imzasına karar vermiş olduklarını belirtiyordu.

Nitekim İsrail-Ürdün barışı 26 Ekim 1994'te İsrail-Ürdün sınırı üzerindeki Vadi Arava'da görkemli bir törenle imzalandı. Törene ABD, Ürdün ve İsrail'in dışında Rusya'nın da dahil olduğu 12 ülke dışişleri bakanı katıldı.

27 Kasım: *Norveç'te yapılan halkoylaması sonucu Norveç, Avrupa Birliği (AB)'ne katılmaktan vazgeçti.*

Norveç 25 Kasım 1992'de Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulundu. Norveç'in tam üyelik müracaatına Avrupa Komisyonu 24 Mart 1993'te olumlu görüş bildirdi ve bu ülke ile tam üyelik müzakereleri 5 Nisan 1993'te başladı. Norveç'te 27 Kasım 1994'te yapılan halkoylaması sonucunda Norveç halkının % 52.2'si (AB'ne hayır) olumsuz oy kullandı ve bu ülke Avrupa Birliği'ne katılmaktan vazgeçti. (25 Eylül 1972'de yapılan ilk halkoylamasında % 53 hayır oyu çıkmıştı.)

¹³³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 242 sayılı karar için bakınız: 22 Kasım 1967 tarihi; 22 Ekim 1973'te alınan 338 sayılı karar için bakınız: 6 Ekim 1973 tarihi

Norveç halkının AB'ne hayır demesi, üç temel sebebe dayanmaktadır. Birinci sebep; Norveç ekonomisinin çok iyi olmasıdır. Norveçliler AB üyeliği ile birtakım malî yükümlülöklere girmek veya ekonomisi daha zayıf AB ölkeleri ile ortak olmak istememektedir. İkinci sebep; Norveç'in 1905'te bağımsızlığına kavuşan genç bir devlet olmasıdır. Norveçliler egemenlikleri konusunda çok duyarlıdırlar. Üçüncü sebep ise Norveç'in AB ile bir "Avrupa Ekonomik Bölgesi-EEA" anlaşmasının bulunmasıdır. Bu çerçevede AB ölkeleriyle zaten serbest ticaret yapabilmektedirler.

5-6 Aralık: AGİK Budapeşte Zirvesi'nde Konferansın adı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'e dönüştürüldü.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'in 5-6 Aralık 1994'teki Budapeşte Zirvesi sonunda kabul edilen belgelerden "Yeni Dönemde Gerçek Bir Ortaklığa Doğru" başlığını taşıyan siyasî deklarasyonda, Konferansın adı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olarak değıştirildi.¹³⁴ Deklarasyonda ayrıca terörizm kınandı; yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın kriz nedeni olduğu belirtildi; bölgedeki uyuşmazlıkların AGİK tarafından çözüleceğı, gerğinde sorunun Birleşmiş Milletler'e havale edilebileceğı kaydedildi.

"Vişana Belgesi"ne; 24 Kasım 1993'te AGİK Roma Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen ve 1 Ocak 1994'ten itibaren yürürlükte olan Savunma Planlaması belgesi ile Askerî Temaslar ve İşbirliği Programı belgesi de dahil edildi.

"Küresel Askerî Bilgi Değışimi" belgesinde; AGİK'e katılan devletlerin kendi hükümlran bölgelerinin tümünde ve dünyanın herhangi bir yerinde konuşlandırmış olduğu Konvansiyonel Silahlı Kuvvetleri hakkında alan dışı uygulaması olmadan 30 Nisan'a kadar bilgi değışiminde bulunacağı belirtildi.¹³⁵

¹³⁴ Katılan devletler; Almanya, ABD, Andora, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Beyaz Rusya, Birleşik Krallık, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kanada, Kazakistan, Kıbrıs, Kırgızistan Cumhuriyeti, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Moldova, Monako, Norveç, Özbekistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, San Marino, Slovakya, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan, Türkiye, Ukrayna, Vatikan, Yugoslavya (sonradan faaliyetlerden men edildi), Yunanistan'dır.

¹³⁵ Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AGİK'e katılan devlet statüsüne 1975 yılında itiraz kaydı koymuş olması nedeniyle, Küresel Askerî Bilgi Değışimi rejiminin Kıbrıs kapsamında Türkiye açısından bir bağlayıcılığı olmayacağına dair kayıt koydurmuştur.

Katılan devletlerin güvenlik alanındaki ilişkilerini belirli ilkelere bağlamak amacını güden “Davranış İlkeleri Rehberi” belgesinde; güvenliğin bölünmezliği, kapsamlı güvenlik, terörizme karşı müşterek tutum ön planda tutulmakta, silahlı kuvvetlerin ve iç güvenlik kuvvetlerinin demokratik kontrolü ile silahlı kuvvetlerin iç güvenlikte kullanılmasına dair ilkeler yer almaktadır. Bunlar arasında; terörist faaliyetlerin hiçbir şekilde desteklenmeyeceği, bu konuda işbirliği yapılacağı; devletlerin toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmayacağı; devletlerin meşru müdafaa haklarının teyit edildiği; devletlerin güvenliklerini diğer bir devletin aleyhine güçlendirmeyecekleri; insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlali ile saldırgan milliyetçilik, ırkçılık, Yahudi düşmanlığı, yabancı düşmanlığı gibi hususların gerginlik kaynağı olduğu gibi konular bulunmaktadır. Siyasî bağlayıcılığı olan Davranış İlkeleri Rehberi 1 Ocak 1995’ten itibaren yürürlüğe konacaktı.

“Kitle imha Silahlarının Yayılmasının Önlenmesi İçin Yönlendirici Prensipler” belgesinde; nükleer, biyolojik, kimyasal silahlara ilişkin antlaşma ve sözleşmelere uyulması yeniden taahhüt edilmekte, bu silahları atma vasıtası olabilecek füzeler ile bu füzelere ilişkin teknolojinin kontrolünü kapsayan rejimlerin güçlendirilmesi kabul edilmekte ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması’nın süresiz ve koşulsuz biçimde uzatılması gerektiği vurgulandı.

11 Aralık: *Rusya Federasyonu Çeçenistan’ı işgale başladı.*

Çeçenistan’ın 6 Eylül 1991’deki tam bağımsızlığının ardından Rusya, Çeçenistan’ın bağımsızlığını kabul etmek istemedi ve bunu askerî güç kullanılarak engellemeye çalıştı. Üstelik Çeçenler 12 Aralık 1993’te Rusya Federasyonu yeni anayasa ve parlamento seçimlerine de katılmadılar. Rusya, Çeçenistan’ın bağımsızlığının kendi içinde yaşayan diğer etnik gruplar için kötü örnek oluşturacağını düşünüyor ve Kuzey Kafkasya’daki siyasî ve ekonomik çıkarlarından da vazgeçmek istemiyordu.

Çeçen lider Cahar Dudayev, Rusya ile aralarındaki meselenin siyasî olarak çözümünü teklif etti ve hatta petrol boru hatları ile demiryollarının ortak işletilmesinden bahsetti. Rusya’nın buna cevabı, muhalif Çeçenleri silahlandırmak şeklinde oldu. Çeçen muhaliflerin kurduğu Geçici Konseyin lideri Umar Avturkhanov 23 Temmuz 1994’te Rusya lideri Boris Yeltsin’e

başvurarak Çeçenistan'ın tek meşru yönetimi olarak kendi yönetiminin tanınmasını istedi. 24 Temmuz'da Geçici Konsey'in "Yeniden Doğuş Hükümeti" olarak Rusya tarafından tanındığını TASS Haber Ajansı dünyaya duyurdu.

Moskova'nın 1994'te, "Çeçenistan suçlular karargâhı haline geldi" diyerek başlattığı propaganda savaşı ve halka Cahar Dudayev'i devirme çağrısı yapması üzerine Rusya'nın desteğini alan Geçici Konsey, 2 Ağustos 1994'te Dudayev'i devirme çalışmalarına başladı. Ayrıca Çeçen muhalifler, Moskova yönetiminin emriyle tank ve ağır silahlarla üç yönden başkent Grozni'ye saldırdılar. İlk aşamada pek varlık gösteremeyen bu muhalif güçler, zaman içinde etkili olmaya başladı. Bunun üzerine 24 Kasım 1994'te Çeçenistan Genelkurmay Başkanı genel seferberlik ilân etti. 26 Kasım 1994'te Moskova'nın emrindeki Çeçen muhalifler en büyük saldırılarına girişerek Grozni'nin büyük kısmını ele geçirdiler. Fakat bu üstünlük geçici oldu ve Cahar Dudayev'e bağlı kuvvetler Moskova destekli muhalifleri yenilgiye uğrattılar. Buna rağmen Yeltsin, Çeçenistan Hükümeti'ne silahları bırakmaları için 48 saat süreli bir ultimatom verdi. Aksi halde olağanüstü hal ilan edeceğini duyurdu. Ayrıca Rus uçakları Grozni'yi bombaladı. Bu gelişmeler üzerine Rusya Savunma Bakanı Pavel Graçov ile Çeçenistan Devlet Başkanı Cahar Dudayev Vladikafkas'da bir araya geldiler ve 12 Aralık 1994'te yeniden görüşmeyi kararlaştırdılar.

Ancak bu barış ümidi, Yeltsin'in 11 Aralık 1994'te ani olarak Rus ordularına Grozni'ye saldırı emrini vermesiyle son buldu. Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in emriyle başlatılan işgal ile Rusya Federasyonu büyük bir darbe aldı; içeride ve dünya kamuoyu nezdinde güvenirliliğini yitirdi: Siyasî ve askerî bir açmaz içine sürüklendi; yarım saatte işgal edilmesi beklenilen Çeçenistan, Rus ordu birlikleri ile Rusya ekonomisi için tam bir yıkım oldu. Savunma Bakanı Graçov'un "bir alay askerle 2 saatte alırım" dediği Çeçenistan'da Rusya tam bir bataklığa saplandı. Orduda büyük bir bölünmüşlük ve isteksizlik yaşandı. Rus halkı sokaklara dökülüp yönetimi kınayan mitingler yaptılar. Rusya meclisi Duma'nın milletvekilleri 228 oyla savaşa hayır derken sadece 38 üye savaşı destekledi; ancak buna rağmen yönetim savaşmaya devam etti.

Dudayev'in liderliğindeki Çeçenistan, Rus ordusuna karşı tam bir gerilla savaşı başlattı ve Ruslara büyük zayıflık verdi. Ancak bütün Çeçenistan

tamamen yıkılıp yakıldı ve bütün altyapı sistemi tahrip edildi. Başkent Grozni başta olmak üzere bütün Çeçen şehirleri ve yerleşim yerleri tamamen yıkıldı, harap ve ölü bir şehir halini aldı. Buna rağmen Ruslar, şehirleri kontrol altına alamadılar.

14 Haziran 1995'te Şamil Basayev komutasında 57 silahlı Çeçen, Rusya'nın Budenovsk kasabasına girerek kasabayı ele geçirmek istediler; ancak bir hastaneye sığınmak zorunda kaldılar ve burada yüzlerce kişiyi rehin aldılar. Olaydan sonra eylemciler Çeçenistan'a geri döndüler. Çeçenlerin bu ilk büyük ve yankı uyandıran gerilla eyleminden sonra Rus ve Çeçen taraflar 30 Temmuz 1995'te ateşkes anlaşması imzaladıysa da siyasî çözüme ulaşamadılar. Bunun sonucunda Çeçenistan'da çatışmalar yeniden başladı. Çeçenler 14 Aralık 1995'te daha önce terk ettikleri Çeçenistan'ın ikinci büyük kenti Gudermes'e yeniden girdiler; fakat yüzlerce kişinin öldüğü çatışmalardan sonra bir kez daha geri çekildiler. Bu arada 21 Nisan 1996'da Çeçenistan Devlet Başkanı Cahar Dudayev öldürüldü. 6 Ağustos 1996'da Grozni'ye başlatılan saldırılarda Çeçen kuvvetleri şehri ele geçirdiler. Bunun üzerine Yeltsin'in özel temsilcisi A. Lebed ile Mashadov arasında AGİT temsilcisinin huzurunda 31 Ağustos 1996'da Hasavyurt Sözleşmesi imzalandı. İhtilafların silah kullanarak çözülmesinin kabul edilemezliği, halkların kendi kaderlerini tayinde hür olduğu ifadelerinin yer aldığı metinde, Rusya Federasyonu ile Çeçen Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin uluslararası hukukun normları çerçevesinde 31 Aralık 2001 yılına kadar çözülmesi gibi önemli ifadeler yer alıyordu. Rusya ile nihaî barış anlaşmasının imzalanması işi yenilenecek seçimler sonucunda ortaya çıkacak Çeçen temsilcilerle yapılacaktı.

27 Ocak 1997'de Çeçenistan Cumhuriyeti'nde seçimler yapıldı. Aralarında stil farkları olmakla birlikte adayların tamamı Çeçenistan'ın bağımsızlığı konusunda hemfikirdi. Rusya, kendisiyle en kolay çalışabileceği ismin Rus ordusunun eski albaylarından Mashadov olduğu kanaatindeydi. 1994-96 Çeçen-Rus savaşının önde gelen isimlerinden olan Basayev, kendisinin de aday olduğu cumhurbaşkanlığı kampanyasında Mashadov'u Rusya ile görüşmelerde çok istekli olmakla suçladı. Mashadov bu seçimlerde Çeçenistan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçildi. Basayev ise %25'lik oyla ikinci geldi, Rusya'nın korkuları nispeten hafifledi.

Şubat 1997'de Basayev, Rusya'nın bağımsızlığı tanıyacağı ana kadar savaşın süreceğini, Çeçen yönetiminin bağımsızlıktan sapması durumunda

tüm imkânlarla bildiği yolda mücadeleye devam edeceğini açıkladı. Mashadov, Basayev'i ve kendisi gibi düşünen diğer cephe komutanlarını 1 Nisan 1997'de açıklanan kabineye aldı. Bu kanadın kabinedeki ağırlıkları dolayısıyla Mashadov barış görüşmeleri için Rusya'nın hazırladığı taslak anlaşmaları reddetti.

Mayıs ayına doğru barış görüşmeleri başladı. Rusya serbest bölge, Çeçenistan'daki petrol rafinerisinin işletmeye açılması gibi ekonomik konuları öne almaya çalışırken, Çeçen tarafı siyasî statü konusuna öncelik veriyordu. Rus kamuoyu da Aralık 1996 tarihli bir ankete göre %69 oranında Çeçenistan'ın ayrılma fikrinden vazgeçemedikleri halde bir ruble bile verilmemesi kanaatindeydi. Rusya savaş tazminatı ödemeye de razı değildi. Yalnızca 1997 federasyon bütçesinden Çeçenistan'a düşen pay olan 757 milyar ruble Çeçenistan'a verilebilirdi. Rusya anlaşma uyarınca 5 Ocak 1997'de Çeçenistan'dan resmen çıktı.

İmzaya çok az kala Salman Raduyev'in, Dudayev'in ölüm yıldönümü nedeniyle giriştiği baskınlar, Rus ve diğer yabancıların rehin alınması gibi olaylar yüzünden ilişkiler yeniden gerildi. Rus İçişleri Bakanı Kulikov, Mashadov'un etrafını teröristlerle doldurduğunu iddia etti. Bu eylemlerin anlaşmayı imzalamak istemeyen Rusların komplosu olduğunu ileri sürenler de oldu. Mayıs başında müzakerelere devam kararı alındı. Rus tarafı Çeçenistan konusunda yalnızca Güvenlik Konseyi'nin karar verme yetkisinin olduğunu açıklayarak içişleri bakanının açıklamalarını engellerken, Çeçenler de Raduyev'in tutuklanması dahil güvenlik konusunda bazı sözler verdiler. 12 Mayıs 1997'de Çeçenistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında barış anlaşması imzalandı. Moskova'da Yeltsin ile Mashadov arasında imzalanan anlaşma için Yeltsin, yüzyılların husumetini sona erdirecek anlaşma sözleriyle tarihi dönüm noktası olduğunu ilan etti. Rus muhalefeti bu açıklamanın Kafkasya'daki Rus geçmişi reddetmek anlamına geldiği yönünde eleştirilerde bulunurken, yönetim anlaşmayla Çeçenistan'ın hala Rusya Federasyonu içinde olduğunun tescil edildiğini ilan etti. Rus Merkez Bankası ile Çeçen Millî Bankası arasında da anlaşma imzalandı. Çeçenistan'ın kabul edilmesinde en çok ısrar ettiği madde, "Moskova-Grozni ilişkilerinin uluslararası hukuk esas alınarak yapılması" idi. Anlaşmada buna çok yakın bir ifade yer aldı.

Ancak anlaşmalara rağmen Rusya Federasyonu, uluslararası hukuk ilkele-
rini ihlal ederek Çeçenistan'a karşı siyasî ekonomik ve askerî abluka uygu-
lamaya devam etti. Ayrıca savaş sırasında Çeçen devletine verilen maddi
zararın tazmini ile ilgili olarak üstlenmiş olduğu yükümlülükleri de yerine
getirmeyi her vesileyle erteledi.

Çeçenistan'ı işgal harekâtının başladığı tarihten itibaren nispeten istikrarlı
bir duruma girmeye başlayan Rusya ekonomisi, tekrar önemli ölçüde sek-
teye uğradı. 1998'de Rusya ciddi bir ekonomik kriz yaşadı.

9 Eylül 1999'da Moskova'da 9 katlı bir binaya düzenlenen saldırıda 93 kişi
öldü. Yine 13 Eylül 1999'da Moskova'da bir apartmana düzenlenen saldırıda
ise 118 kişi öldü. Bunun üzerine Rusya, bu olaylardan Çeçenleri sorumlu tu-
tarak 23 Eylül 1999'da Çeçenistan'a karşı yeni bir operasyona başladı. An-
cak daha sonra patlamaların Rus gizli haber alma örgütü FSB (KGB) tara-
fından gerçekleştirildiği ortaya çıktı.¹³⁶ Ayrıca Putin'in, yaklaşan başkanlık
seçimleri öncesinde önemli bir avantaj elde etmek düşüncesiyle bu saldı-
rıyı başlattığı yönünde yorumlar yapıldı.

¹³⁶ Bu konuda bakınız: *Allah'ın Dağları Çeçenistan'da Savaş*, Sebastian Smith, Sabancı
Üniversitesi-İstanbul Mayıs 2002. s. 14...19

1 Ocak: *Avusturya, İsveç ve Finlandiya Avrupa Birliği (AB)'ne tam üye olarak katıldılar.*

Avusturya, 17 Temmuz 1989'da Avrupa Topluluğu'na katılmak için Konseye başvurdu. 1 Temmuz 1991'de İsveç, 18 Mart 1992'de de Finlandiya AT'na tam üyelik başvurularını yaptı. 1 Şubat 1993'te tam üyelik müzakerelerine başlandı. Avrupa Parlamentosu'nun 4 Mayıs 1994'te aldığı olumlu kararın ardından, 24-25 Haziran 1994 Korfu Zirvesinde üyelik anlaşmaları imzalandı. Finlandiya'da 16 Ekim 1994'te yapılan halkoylamasında %57 evet oyu, İsveç'te 13 Kasım 1994'te yapılan halkoylamasında %52.2 evet oyu, Avusturya'da 12 Ekim 1994'te yapılan halkoylamasında %66.39 evet oyu çıktı. Bu üç ülke AT'na tam üyelik başvurularını yaptıktan sonra, AB tarihinde en kısa sürede 1 Ocak 1995 tarihinde tam üye oldular.

Böylece Avrupa Birliği, Kuzey ve Orta Avrupa'ya doğru dördüncü genişlemesini gerçekleştirdi. Üç EFTA üyesinin Avrupa Birliği'ne katılması ile birlikte EFTA çözülme sürecine girdi.

1 Ocak: *Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) kuruldu.*

Ticarette serbestliği arttırmak ve özellikle gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan yeni ithalat kısıtlamalarını önlemek amacıyla, 1986 yılında müzakerelerine başlanan ve 8 Aralık 1994'te yapılan uygulama konferansında kabul edilen kararla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) sistemi yerine 1 Ocak 1995'te Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) kuruldu.

GATT, çok taraflı bir ticaret sözleşmesi idi. Aynı zamanda yapacağı periyodik toplantılarla gümrük tarifelerini indirmek ve öteki kısıtlamaları kaldırmak suretiyle dünya ticaretini evrensel olarak serbestleştirmek amacıyla kurulan uluslararası bir örgüttü. 1947-1948 yıllarında Havana'da toplanan elli

kadar ülkenin temsilcisi Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) adlı bir örgütün kuruluş yasasını hazırladılar. Ancak bu, başta ABD olmak üzere bazı sanayileşmiş ülkeler tarafından onaylanmadı. Bu nedenle hiçbir zaman kurulup faaliyete geçemeyen ITO'nun amaçlarını gerçekleştirme görevi GATT tarafından devralındı. GATT önceleri geçici bir anlaşma şeklinde ortaya çıktı. Ancak ITO sözleşmesinin onaylanmaması üzerine de onun amaçlarını devralan sürekli bir kurulmuş durumuna geldi.

GATT zaman zaman düzenlediği toplantılarla gümrük tarifelerinin indirilmesi yolunda önemli ilerlemeler sağladı. Özellikle Kennedy Görüşmeleri'nde GATT üyesi ülkeler arasındaki sanayi malları ticareti üzerinde gümrük tarifelerinin ortalama %35 oranında indirilmesi sağlandı. Tarifelerin indirilmesinden sonra son yıllarda, tarife dışı engellerin indirilmesi için de uğraş verdi. Örgütün, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve geliştirilmesi konusunda belirlediği bazı kurallar vardır. Bunların başlıcaları şöyle belirtilebilir: a) Üye ülkelerinin birbirleri ile yapacakları ticarete tarife uygulamaları bakımından ayırım yapmama ülkesi, b) Gümrük tarifelerini periyodik olarak yapılan görüşmelerde, çok yanlı olarak indirmek, c) İthalat kotalarının kaldırılması, d) Üyeler arasında baş gösterecek ticarî anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapma.

Örgütün Organları Genel Kurul, Temsilciler Konseyi ve Sekreteryadır. Örgütün 95 üyesi vardır. (Türkiye 1953'den beri örgüte üyedir.) Merkezi, İsviçre'nin Cenevre kentindedir.

8 Ocak: İran ile Rusya Federasyonu arasında Moskova'da nükleer işbirliği anlaşması imzalandı.

1980'li yılların ortasında İran'da İslamî rejimin ülkede kontrolü tam olarak tesis ettiğine yönelik inancın güçlenmesi üzerine nükleer bir güç olma yolunda Şah rejimi döneminde atılan adımların kaldığı yerden devam etmesi amacıyla ilk girişimler başlatıldı. İlk olarak 1989 yılında İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Mikhail Gorbaçov ile Moskova'da yaptığı resmî görüşmelerde dile getirilen nükleer alanda işbirliği yapma fikri, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına yol açan gelişmeler sonucu bir süre hayata geçirilemedi. Sovyetler Birliği'nin resmî mirasçısı olarak Rusya Federasyonu kısa süre sonra İran ile olan ilişkilerinde nükleer işbirliğine önem verdi. Başta

ABD olmak üzere İsrail ve birçok Batılı ülkenin çok sert tepkisine rağmen Rusya bu yöndeki girişimlerinden geri adım atmadı. Bu durumun jeopolitik ve jeostratejik sebepleri olduğu kadar Rusya Federasyonu'nun içine düştüğü ekonomik kriz sebebiyle ihtiyaç duyduğu döviz girdilerini sağlayabileceği düşüncesinin de etkili olduğu söylenebilir.

Nihayetinde, İran ve Rusya Federasyonu 8 Ocak 1995 tarihinde Moskova'da nükleer işbirliği anlaşması imzaladılar. Bu anlaşma halen ABD ve Rusya Federasyonu arasında en önemli anlaşmazlık konularından birini oluşturmaktadır. Yaklaşık bir milyar dolar tutarında olan İran-Rus nükleer işbirliği anlaşması genel hatlarıyla önemli hükümler içermektedir. Bunlar arasında, Alman firmaları tarafından yarım bırakılan Buşehr nükleer tesislerinde iki adet 1,000 megawatt gücünde reaktörleri işletmeye geçirecek çalışmaların yapılması; her yıl 20 İranlı öğrencinin nükleer fizik, nükleer mühendislik gibi dallarda doktora yapmak üzere Moskova Üniversitesi'nde eğitime kabul edilmesi; daha fazla sayıda öğrenci ve teknikerin yüksek lisans ve ileri derecede mesleki eğitim almak üzere Rus teknoloji enstitülerine kabul edilmesi; Rusya Federasyonu'nun İran'da nükleer araştırma merkezlerinin geliştirilmesine ve kurulmasına yardım etmesi ve bu bağlamda gerekli bilimsel ve teknolojik materyalin sağlanması konuları sayılabilir.

24 Şubat: *“Akdeniz Diyalogu” çerçevesinde NATO ile Mısır, İsrail, Moritanya, Fas, Tunus, Aralık ayında da Ürdün NATO ile diyaloglara katılmaya davet edildiler.*

Akdeniz Diyalogu'nun doğuşu ilk olarak 1994 yılında yapılan Brüksel Zirvesi'nde ele alındı. Devlet ve hükümet başkanları Ortadoğu Barış Süreci'ndeki olumlu gelişmelere değinerek, bu gelişmelerin “bölgedeki ülkeler arasında diyalog, anlayış ve güven tesisini geliştirecek adımlar için ortam yarattığını” ve “bölgedeki istikrarı güçlendirmeye yönelik” her türlü çabayı desteklediklerini belirttiler. Aralık 1994'te yapılan toplantılarda NATO Dışişleri Bakanları, “bölgesel istikrarı geliştirme amacıyla İttifak ve Akdeniz ülkeleri arasında her bir özel durumu ayrı ayrı değerlendirmek suretiyle temaslar kurmaya” hazır olduklarını açıkladılar. Bu doğrultuda Daimî Konseyi; “durumu değerlendirmeye devam etmek, önerilen diyalogun ayrıntılarını geliştirmek ve ilk temasları başlatmakla” görevlendirildiler. Bu çalışmalar sonucunda

24 Şubat 1995'te Mısır, İsrail, Moritanya, Fas ve Tunus, Aralık 1995'te de Ürdün, NATO ile diyaloglara katılmaya davet edildiler.

Diyaloğun amacı; Akdeniz bölgesinde güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak, karşılıklı anlayışı geliştirmek ve Akdeniz ülkeleri arasında NATO hakkında yanlış algılamaları açıklığa kavuşturmaktır. Akdeniz Diyalogu, politik diyalog ve belirli alanlardaki faaliyetlere katılımı içerir.

Politik diyalog; NATO'nun faaliyetleri, dışa açılan programları, ortaklık programları, dahili uyarlanması ve işbirliğine dayalı güvenlik yapıları oluşturmaktaki genel yaklaşımı üzerinde geniş kapsamlı brifingler yapılmasına; Akdeniz ülkeleri için de Akdeniz bölgesindeki güvenlik ve istikrarı konusundaki düşüncelerini NATO ile paylaşımlarına imkân sağlayan ve düzenli olarak yapılan politik tartışmaları kapsar.

Akdeniz Diyalogu ülkeleri bilim, enformasyon, sivil olağanüstü hal planlaması gibi belirli alanlardaki etkinliklere ve NATO okullarındaki barışı koruma, silahların kontrolü ve denetimi, çevrenin korunmasında askerî kuvvetlerin sorumlulukları ve NATO Avrupa güvenlik işbirliği gibi konularda eğitimler almaktadır.

Başlatıldığı 1994 yılından itibaren Akdeniz Diyalogu düzenli bir şekilde ilerlemeler kaydetti. 1997 Madrid Zirvesi'nde başlatılan Akdeniz İşbirliği Grubu, bu diyaloga yeni ve daha dinamik bir yön kazandırdı.

6 Mart: *Türkiye ile Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi, 1 Ocak 1996'dan geçerli olmak üzere "Gümrük Birliği" anlaşmasını imzaladılar.*

Türkiye ile AB arasında tam üyeliği esas alan ve bir ortaklık ilişkisi tesis eden Ankara Antlaşması, ortaklığın son döneminin gümrük birliği temelinde olacağını tespit etmiş, Katma Protokol ise 22 yıllık bir süre sonunda gümrük birliğine ulaşılmasını öngörmüştü. Bu kapsamda teknik ve siyasî platformda yürütülen çalışmaların sonuçları, gümrük birliğinin tamamlanmasına ilişkin esasları ve takvimleri belirleyen 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi kararı altında toplandı. Söz konusu kararın Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kabul edilmesinin ardından Türkiye-AB Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girdi. Anlaşma;

- Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası,

- Gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili vergi ve tedbirlerin kaldırılması,
- Ortak gümrük tarifesi ve tercihli tarife politikası,
- İşlenmiş tarım ürünleri,
- Gümrükler,
- Mevzuatın yakınlaştırılması (fikri, sınai ve ticarî mülkiyetin korunması, rekabet, devlet yardımları, kamu ihaleleri, vergilendirme),
- Yerleşme hakkı ve hizmetler,
- Kurumsal yapı,
- Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi,
- Danışma ve karar prosedürleri,
- Uyuşmazlıkların çözümü,
- Korunma tedbirleri ile ilgili hükümler ve eklerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra;
- Taraflar arasındaki ilişkilerin Ortaklık Antlaşması'nın öngörmediği alanlarda da güçlendirilmesini amaçlayan bir tavsiye kararı,
- Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı 1 Ocak 2001 tarihine kadar Ortak Gümrük tarifesi üzerinden vergi uygulayacağı hassas ürünleri belirleyen 2/95 sayılı karar,
- Türk ekonomisinin Gümrük Birliği'ne bağlı olarak geçireceği değişiklikler aşamasında ihtiyaç duyacağı malî yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen Topluluk Deklarasyonu kabul edildi.

Gümrük Birliği esas itibarıyla sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Ancak hassas maddeler olarak nitelendirilen bazı sanayi ürünlerinin, üçüncü ülkelerden ithalatında topluluk tarafından uygulanan Ortak Gümrük Tarifesi hadlerine uyum, kademeli olarak 1 Ocak 2001 tarihi itibarıyla gerçekleştirilecektir. Diğer taraftan işlenmiş tarım ürünleri Gümrük Birliği kapsamında yer alırken, bu ürünlerin dışındaki tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, Türkiye'nin topluluğun ortak tarım politikasına uyumu ertesinde mümkün olabilecektir.

AB, Gümrük Birliği ile Türkiye'yi malî, sosyal ve kültürel bir bedel ödemediği yanında tutma ve yönlendirme imkânlarına kavuştu. Bu, AB açısından ideal bir çözüm yoluydu. AB'nin tarihinde hiçbir ortaklık konseyi kararı parlamento onayına sunulmamasına rağmen, AB bu anlaşmayla o kadar

önem vermiştir ki, kural dışına çıkılarak anlaşma AB Parlamentosu'na da onaylatılmıştır.

24 Haziran: SSCB'nin son Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov İstanbul'da yaptığı konuşmada “Rusya’nın Çeçenistan’a saldırısının ardında iç huzursuzluk ve mevcut yönetimin beceriksizliğinin yattığını” belirtti.

Yapı Kredi Bankası’nın davetlisi olarak bir dizi konferans vermek üzere Türkiye’ye gelen eski SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov’un 24 Haziran 1995’te İstanbul’da yaptığı konuşmada; “Rusya’nın Çeçenistan’a saldırısının ardında iç huzursuzluk ve mevcut yönetimin beceriksizliğinin yattığını” belirterek, “Rus halkı arasında yönetime karşı bir güvensizliğin doğması üzerine yönetimin çareyi Çeçenistan’a saldırmakta bulduğunu” ifade etti.

Konu ile ilgili olarak sorulan bir soruya Gorbaçov; “Başta Boris Yeltsin olmak üzere bir takım yöneticiler Çeçenistan’a saldırdılar. 2 yıl üst üste gidip kutladıkları Dudayev yönetimine karşı bilinçsizce savaş açtılar. Taraftarı azalan Yeltsin, varlığını savaşla göstermek istiyor. Bu savaşta Rusya’nın var olduğunu göstermek istiyorlar. İktidarın elindeki sopa; tank, top ve tüfek. Bu savaş olmamalıydı. Buna hiç gerek yoktu. Savaş bir çukurdur, bir felakettir.”

Yapılan kamuoyu yoklaması, Rusların % 72’sinin Devlet Başkanı Boris Yeltsin’e güvenmediğini ortaya çıkardı.

28 Eylül: İsrail Dışişleri Bakanı Perez ile Filistin Özerk Yönetimi Başkanı Arafat arasında Mısır’ın Taba şehrinde 24 Eylül’de parafe edilen Batı Şeria’nın devri anlaşması töreni Beyaz Saray’da yapıldı.

Filistin Özerk Yönetimi’nin yetki alanının Batı Şeria’yı da kapsayacak biçimde genişletilmesi ve yönetimin Filistinlilerce seçilecek olan Filistin Meclisi’ne devredilmesi amacına yönelik çalışmalar, “İlkeler Deklarasyonu”nun ikinci uygulama aşamasını oluşturmaktaydı. Bu konuda anlaşmaya varılmasında görüş ayrılıklarına neden olan İsrail Silahlı Kuvvetleri’nin El Halil (Hebron) kentinde ne şekilde konuşlandırılacağı, 5.000 Filistinli hükümlünün serbest bırakılmasının bir takvime bağlanması, su kaynaklarının ve yüksek gerilim hatlarının kontrolü ve Doğu Kudüs’te yaşayan Filistinlilerin seçimlere hangi sıfatla katılacakları konuları, taraflar arasında yapılan bir dizi müzakere sonucunda giderildi. Bunun sonucunda Mısır’ın Taba

şehrinde 24 Eylül 1995'te Batı Şeria'nın devri antlaşması parafe edildi; 28 Eylül 1995'te ise bu antlaşma İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez ile Filistin Özerk Yönetimi Başkanı Yaser Arafat tarafından Beyaz Saray'da yapılan bir törenle imzalandı.

400 sayfalık bir metin ve birçok ekten oluşan anlaşma, 1999 yılı Mayıs ayına kadar sürecektir olan geçiş döneminde faaliyet gösterecek Filistin Meclisi ile ilgili düzenlemelerde bulunuyor ve son aşama görüşmelerin başlama tarihinin Mayıs 1996'yı geçmemesini öngörüyordu. Son aşama görüşmeleri; aralarında Kudüs, Filistinli sığınmacılar, Yahudi yerleşimciler, güvenlik düzenlemeleri, sınırlar, ilişkiler ve komşu devletlerle yardımlaşma konularının da arasında bulunduğu diğer sorunlara ilişkin olacaktı. Taba anlaşması ile düzenlenen konular özetle şöyledir:

Seçimler: Kudüs ve çevresinde yaşayan Filistinliler için özel düzenlemelerle beraber 18 yaşını bitirmiş Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da yaşayan bütün Filistinlilerin seçime katılmasını öngörüordu.

Filistin Meclisi: Dış ilişkilerin düzenlenmesi hariç tam bir yasama, yürütme ve yargı yetkisine sahip olacak ve 88 üyeden oluşacaktı.

Güvenlik ve İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin Yeniden Konuşlanması: Bir program dahilinde İsrail ordusu belirlenen B bölgesine çekilecekti.

Filistin Misakı'nda: İsrail'in yıkılmasını öngören hükümleri değiştirilecekti.

Terörün Önlenmesi Konusunda: Taraflar işbirliği içinde olacaklardı. Bölgede 12.000 kişilik kuvvetli bir Filistin polis gücü oluşturulacaktı.

Yönetimin Devri: Sivil yönetim yetkilerinin devri aşamalı olarak gerçekleştirilecekti.

Seyahat Özgürlüğü: İsrailliler, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki yollarda seyahat özgürlüğüne sahip olacaktı.

Kutsal Yerler: Kutsal yerlerin kontrol sorumluluğu Filistin tarafına bırakılacaktı.

Sular: İsrail'in Filistinlilere verdiği suyun miktarının artırılması öngörüldü.

İsrail cezaevlerinde bulunan Filistinliler üç aşamada serbest bırakılacaktı.

Eğitim ve Barış: Taraflar, karşılıklı anlaşmayı güçlendirecek uygulamalarda bulunacaklar, diğerine karşı ve onurkırıcı eylemlere engel olacaklardı.

10 Ekim: *Bakü erken üretim petrolünün taşınması konusunda Azerbaycan petrol şirketi Socar ile uluslararası konsorsiyum arasında bir anlaşma imzalandı.*

Çeşitli görüşmeler ve teknik toplantılardan sonra ilk ya da erken üretim diye adlandırılan Azerbaycan petrolünün (ki bu tahminen 5-6 milyon tonluk bir üretimdir) taşınması için çift güzergâhtan ve eş zamanlı olarak iki boru hattı ile aktarılması konusunda 10 Ekim 1995'te Azerbaycan petrol şirketi Socar ile uluslararası konsorsiyumun diğer üyeleri Bakü'de bir anlaşmaya vardılar.

Anlaşmaya göre; Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk limanına uzanan Kuzey hattı ile Gürcistan'ın Supsa limanına ulaşan boru hattı eş zamanlı olarak devreye girecek ve müteahhit taraf ile Socar, tarafları tatmin edecek bir zamanlamayla mevcut anlaşmaları görüşüp, onaylayıp uygulamaya koymadıkça Erken Üretim Petrol Projesi gerçekleşmeyecekti.

Rusya'nın Azeri petrolüne ihtiyacı olmadığı halde Azeri petrolünün kendi ülkesinden geçmesini ısrarla istemesi, Azerbaycan'ın ve Kazakistan'ın ekonomik ve politik hayatına müdahalesini sürdürmek istemesindendir.

Böylece erken üretim için iki petrol hattı belirlendi. Bakü-Supsa boru hattının görünürde Türkiye'ye pek faydası yoktur. Ancak erken üretim petrolünün iki hattan taşınmasının karara bağlanması, Hazar-Akdeniz hattı için 1999'daki görüşmelerde en azından bir olabilirlik ihtimali ortaya çıkarttı ve 1999 asıl boru hattının belirlenmesinde önemli bir avantaj sağladı.

Sonuçta Bakü-Tiflis boru hattı, Türkiye'nin bir zaferi olarak algılanmasa da Hazar petrollerini taşıyacak boru hatlarında Rus tekelinin kırılması ve böylece 2-3 yıl sonraki asıl üretim olan 35-45 milyon tonluk petrolü taşıyacak Bakü-Ceyhan boru hattına bir yol açılmış oldu.

4 Kasım: *İsrail Başbakanı İzak Rabin, Tel-Aviv'de düzenlenen ve yüz bin kişinin katıldığı "Barış Yürüyüşü"nde fanatik bir Yahudi tarafından öldürüldü.*

İsrail Başbakanı İzak Rabin, 4 Kasım 1995'te Tel-Aviv'de düzenlenen ve yüz bin kişinin katıldığı "Barış Yürüyüşü"nde fanatik bir Yahudi tarafından öldürüldü. Suikastı yapan Eyal adlı terörist gruba¹³⁷ mensup fanatik Yahudi Yigal Amir, "Allah'ın emirlerini yerine getirdim" diyordu.

9 Mart 1922'de Kudüs'te doğan Rabin, Siyonist faaliyetleri nedeniyle 1946'da İngilizler tarafından hapisle cezalandırılmıştı. 1948'de Kudüs çevresindeki İsrail kuvvetlerine komuta eden Rabin, 1964'te genelkurmay başkanı oldu. 1967 Arap-İsrail Savaşları'nı kazanan komutan unvanını elde etti. 1987'de başlayan Filistin Ayaklanması (İntifada)'na karşı sert önlemler alan İsrail Savunma Bakanı da Rabin'di. 1992 seçimlerini kazandıktan sonra, "şahin"liği terk ederek "güvercin" olmaya karar vermişti.

İsrail-Filistin arasında yapılan barış anlaşmalarına sert muhalefetiyle ve İsrail hedeflerine intihar saldırıları düzenlemekle tanınan İslamî Cihad Örgütü'nün lideri Dr. Fethi Şakaki'nin 28 Ekim 1995'te Malta'da öldürülmesi, işgal altındaki Filistin topraklarında gerginliğin artmasına neden olmuştu. Olayın ardından İslamî Cihad Örgütü, misillemede bulunacağını açıklamıştı. Ancak bu olayın arkasındaki sis perdesi aydınlatılamadı.

28 Kasım: *Barselona'da AB üyesi ülkeler ile 12 Akdeniz ülkesi arasında "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı" kuran "Barselona Bildirisi" imzalandı.*

26-27 Haziran 1995 tarihinde Fransa'nın Cannes şehrinde yapılan 56. AB zirvesinde AB ülkeleri ile Akdeniz çevresinde yer alan ülkeler arasında bir işbirliği ve ortaklık oluşturmak için karara varıldı. Bunun için 15 AB üyesi ülke ile 12 Akdeniz ülkesi (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin) 27-28 Kasım 1995'te Barselona'daki konferansta bir araya geldiler.

Konferansa katılan taraflar, gelecekteki ilişkilerini dayanışma üzerine kurulu bir işbirliğine göre yürütmeyi ve ortaklık ilkesine dayanan çok taraflı ve sürekli çerçeve oluşturmayı kararlaştırdılar. Bu yeni çerçevenin mevcut ikili ilişkileri tamamlayıcı bir nitelik taşıdığı, barış, istikrar ve bölgesel kalkınma amacıyla oluşturulmuş diğer yapılanmaların yerini almayaacağı da belirtildi. Akdeniz Bölgesini bir diyalog, değişim ve işbirliği alanına

¹³⁷ EYAL; liderliğini KAH Terör Örgütü'nün eski bir üyesi olan Efşay Refif'in yaptığı, ihtiyat subaylarından birçok üyesi bulunan ve eylemlerini El Halil bölgesinde yoğunlaştıran militan bir Yahudi örgütüdür.

dönüştürme hedefi taşıyan, “Barselona Süreci” de denilen “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı” üç temel üzerine oturtuldu:

1. Ortak bir barış ve istikrar alanı oluşturulması amacıyla siyasi ve güvenlik alanlarında ortaklık.
2. Ekonomik bir refah bölgesi oluşturulması amacıyla ekonomik ve mali ortaklık.
3. İnsan kaynaklarının, kültürel ve sivil toplum ilişkilerinin geliştirilmesi ve kuvvetlendirilmesi amacıyla sosyal, kültürel ve insanî boyutlarda ortaklıktır.

1974’te başlayan Global Akdeniz Politikası, 1989’da Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası ve sonunda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile Akdeniz ülkeleri, ABD’den sonra Avrupa Birliği’nin en önemli ticaret ortağı durumuna geldiler. (Avrupa ülkeleri enerji ihtiyaçlarının %20’sini bu ülkelerden karşılamaktadırlar. Akdeniz’in güney ve doğu kıyısındaki bütün ülkeler, ekonomik açıdan belirgin ölçüde AB’ye bağımlıdırlar. Bu bağımlılık ticaret, hizmetler, özellikle turizm ve doğrudan yatırım alanlarında kendini göstermektedir. Ayrıca Avrupa’da göçmen işçi statüsüyle büyük bir Akdenizli nüfus yaşamaktadır.)

Akdeniz Bölgesinin kalkınmasını desteklemek, Avrupa Birliği’nin bir numaralı siyasî ve ekonomik önceliği oldu. Barselona Bildirisi ile bölge ülkeleri arasındaki kurumsal işbirliğini arttırmak için en geç 2010 yılına kadar 500 milyon kişiyi birleştiren bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması da kararlaştırıldı.

14 Aralık: 21 Kasım’da ABD’nin Dayton eyaletinde tasarlanan ve Paris’te Franjo Tudjman, Slobodan Miloseviç ve Alia İzzetbegoviç’in imzaladıkları anlaşmayla Bosna savaşı son erdi.

1991 Haziran’ında Hırvatistan ve kuzeydeki komşusu Slovenya, Yugoslavya’dan bağımsızlıklarını ilan edince Hırvatistan’da ciddi çatışmalar başladı ve Hırvatistan’da yaşayan Sırlar, Yugoslav Halk Ordusu’ndan aldıkları destekle bu harekete karşı durmaya başladı. 1991 yılı ortalarında Avrupa Topluluğu’nun düşmanlıkları sona erdirmeye ve krizi bir Yugoslavya Konferansı yoluyla çözme girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Birleşmiş Milletler, Yugoslavya’daki duruma 25 Eylül 1991’de Bakanlar düzeyinde toplanan Güvenlik Konseyi’nin 7/3 sayılı oybirliğiyle aldığı kararla

müdahil oldu. Karar, bu ülkedeki çatışmalarla ilgili olarak derin bir üzüntü duyulduğunu ve Yugoslavya'ya iletilecek tüm silah ve askerî teçhizat hakkında genel ve mütekâmil bir ambargo uygulanmasına karar verildiğini belirtiyordu. Genel Sekreter, 8 Ekim 1991'de Yugoslavya konusunda özel bir elçi atadı. Özel elçinin yaptığı görüşmeler neticesinde 23 Kasım'da Cenevre'de taraflar arasında acil bir ateşkesle birlikte birtakım meseleler konusunda uzlaşmaya varıldı ve acil bir Birleşmiş Milletler Barışı Koruma operasyonunun başlatılması kararlaştırıldı. Diğer konularda görüşmeler devam ederken ateşkes çok geçmeden ihlal edildi. 21 Şubat 1992'de 12 aylık bir dönem için Koruma Gücü kuruldu ve göreve başladı. Çarpışmaların devam etmesi üzerine 12 Nisan 1993'te NATO uygulama operasyonu (Deny Flight) başladı.

NATO operasyonlarının sona ermesinden sonra 1 Kasım 1995'te ABD'nin Ohio eyaleti Dayton şehrinde başlayan ve üç hafta süren görüşmelerden sonra 21 Kasım 1995'te Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Alia İzzetbegović, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Başkanı Slobodan Miloseviç, 14 Aralık 1995'te Paris'te son imzaları atmak üzere Bosna-Hersek Cumhuriyeti için nihaî barış anlaşması olan Dayton Antlaşması'nı parafe ettiler. Parafe töreninde İzzetbegović, "Bu adil bir barış olmayabilir, fakat süren bir savaştan daha iyidir. Mevcut durumla ve mevcut dünyayla daha iyi bir barış mümkün değil" şeklinde konuştu. 14 Aralık 1995'te Paris'te nihaî barış anlaşması imzalandı.

Karadağ Sırplarının Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ne karşı 4 yılı bulan saldırılardan sonra geride 250.000 ölü veya kayıp, 200.000 evlerinden çıkartılmış insanın kaldığı savaşı sona erdiren anlaşmayla Çokuluslu Askerî Uygulama Gücü (IFOR) oluşturulması kararlaştırıldı. Ayrıca anlaşmada, "Genel Çatı Antlaşması" olarak askerî düzenlemelerden insan haklarına, uygulama işleminden seçimlere ve Bosna-Hersek anayasasına kadar birçok konu yer aldı. Barış Planı ile;

1. Bosna-Hersek Cumhuriyeti, uluslararası tanınmış sınırlar içinde ege-men bir devlet olacaktır.
2. Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu (Müslüman-Hırvat) ve Sırp Cumhuriyetleri'nden oluşacaktır.
3. Merkezî hükümet dış politika, dış ticaret, gümrükler, para politikası, uluslararası hukuk uygulaması, iletişim, ulaşım ve hava trafik kontrolünden

sorumlu olacak, diğer merkezî organları, anayasa mahkemesi ve merkez bankası olacaktır.

4. Yasama organı ve yürütmeyi temsil edecek cumhurbaşkanlığında Federasyon üçte iki, Sırplar üçte bir oranında yer alacaktır.
5. Saraybosna bölünmeyecek, Müslüman-Hırvat Federasyonu topraklarında kalacak ve Birleşik Başkent konumuna sahip olacaktır.
6. Saraybosna'nın çevresinde Sırpların elinde bulunan Grbavica, Ilıça, Hacıci, Vogosca, İlijas banliyöleri ve havaalanı merkezî hükümete devredilecektir.
7. Savaş suçlusu olarak haklarında soruşturma açılanlar, siyasî hayata katılamayacak ve kamu görevi alamayacaklar.
8. Gorazde 8 ila 15 km'lik bir koridorla Saraybosna'ya bağlanacaktır.
9. Bosna-Hersek topraklarında serbest dolaşım, isteyen mültecilerin geri dönmeleri ve 6 ila 9 ay arasında uluslararası gözetim altında yapılacak seçimlerde ait oldukları yerde oy kullanmaları sağlanacaktır.
10. 20 bini Amerikalı 60 bin kişilik NATO askerî gücü, müdahale yetkisiyle bu hükümlerin yerine getirilmesinden sorumlu olacaktır.
11. Kuzeyde, Doğu ve Batı Bosna'daki Sırp bölgelerini birbirine ve Sırbistan'a bağlayan Pasavina koridorundaki Breko şehri şimdilik Sırp'larda kalacak, nihaî statü hakemlik yoluyla belirlenecektir.
12. İki tarafın ağır silah oranı 2'ye 1 olacaktır.
13. Uluslararası sivil polis gücü ve uluslararası insan hakları kuruluşları cumhuriyette devamlı görev yapacak.
14. Doğu Slovenya'da 1991'de Sırpların işgal ettiği topraklar Hırvatistan'a geri verilecek.
15. Bosna-Hırvat Federasyonu'nun denize bağlantı için 18 km'lik bir kıyı şeridi verilecek.
16. Dubrovnik yakınlarındaki Predlika yarımadası denize çıkış imkânı olarak Sırp Cumhuriyeti'ne bırakılacaktır.

IFOR,¹³⁸ 16 Aralık 1995'te Joint Endeavour adlı operasyonla göreve başladı ve Dayton Antlaşması'nı takip eden süre içinde barışa geçişte hayati bir rol

¹³⁸ IFOR'a katkıda bulunan 14 BİO (Barış İçin Ortaklık) ülkesi; Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, İsveç, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya ve Ukrayna idi. Ayrıca Fas, Malezya, Mısır ve Ürdün de

oyladı. 20 Aralık 1996'da NATO Uygulama Gücü (IFOR)'un yerini, barışın ve istikrarın sağlanabilmesi için İstikrar Gücü (SFOR) aldı.

15 Aralık: *ASEAN ülkeleri yayınladıkları Bangkok Deklarasyonu ile bir Dostluk ve Birlik Antlaşması ile Güneydoğu Asya Nükleer Silahlardan Arındırma Bölge Antlaşması imzalayacaklarını dünya kamuoyuna duyurdular.*

ASEAN ülkeleri 15 Aralık 1995'te yayınladıkları Bangkok Deklarasyonu ile ASEAN üyelerinin bir Dostluk ve Birlik Antlaşması (TAC) ve Güneydoğu Asya Nükleer Silahlardan Arındırma Bölge Antlaşması (SEANWFZ) imzalayacaklarını dünya kamuoyuna duyurdular. ASEAN üyesi ülkelerin böyle bir anlaşmayı imzalayacaklarını duyurması, siyasî ve güvenlik işbirliği ihtiyacından doğuyordu. ASEAN'ın daha önce yayınladığı deklarasyonda olduğu gibi güvenlik konusu 1995 yıllarında artan önemini korudu. Deklarasyon, ASEAN'lılar Güvenlik Birliği (ASEAN Security Cooperation) üzerinde ısrarla durdu ve ASEAN Bölgesel Forumu'nun, Asya-Pasifik bölgesindeki barış ve güvenliğin liderliğini yapan bir merkez olması vurgulandı.

Bu çerçevede 27 Mart 1997 tarihinde yürürlüğe giren Güneydoğu Asya'da Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Tesisi (SEANWFZ) Antlaşması'nın 26 Haziran 1997 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından tescil edilmesi örgüt tarafından memnuniyetle karşılandı ve bu konuda nükleer güce sahip ülkelere destek istendi. Yapılan çağrıda ise "bölgede güvenlik tesisini isteyen ülkelerin nükleer silahlardan arındırılmış bir barış, özgürlük ve tarafsızlık bölgesi oluşturulması kavramını desteklemesi gerektiği" dile getirildi.

25 Aralık: *Figen Akad isimli Türk ticaret gemisinin Kardak Kayalıkları'nda karaya oturmasıyla, Kardak Kayalıkları'nın egemenliği konusundaki anlaşmazlık bir Türk-Yunan krizine dönüştü.*

25 Aralık 1995'te Figen Akad isimli bir Türk ticaret gemisinin Kardak Kayalıkları'nda karaya oturmasıyla, Kardak Kayalıkları'nın egemenliği konusundaki anlaşmazlık bir Türk-Yunan krizine dönüştü. Yunanistan'ın iskân uygulamasıyla başlayan ve Kardak Kayalıkları'nda bir geminin tesadüfen karaya oturmasıyla tırmanan olumsuz gelişmeler, gizli diplomasi

kuvvet tahsisinde bulundu. Bu dört devletten Malezya hariç diğer üçü NATO'nun Akdeniz Diyalogu'na katılmaktadırlar.

ile kontrol edilmeye çalışılırken, 20 Ocak 1996 tarihinde konu Yunan basınında aşırı milliyetçi bir üslupla ele alınmaya başlandı. Yunanistan'ın Kilimli belediye başkanı 26 Ocak'ta aralarında çocukların ve papazlarında bulunduğu bir grupla Kardak Kayalıkları'na gelerek buraya Yunan bayrağını dikti. Olayın duyulması ve Türk medyasının da olaya müdahil olması üzerine, 27 Ocak günü Hürriyet gazetesi muhabirleri Yunan bayrağını indirerek kayalıklara Türk bayrağını diktiler. Türkiye ile Yunanistan arasında nota trafiğinin yaşanmasına neden olan olay, iki taraf arasındaki gerginliği oldukça artırdı. Türkiye'nin soruna barışçı ve diplomatik yollardan çözüm aranmasına karşılık Yunanistan, Kardak Kayalıkları'nın Yunan egemenliği altında olduğunu iddia ederek 29 Ocak'ta Doğu Kardak'a 12 kişiden oluşan bir askerî tim çıkarmış ve her iki kayalığa Yunan bayrağı çekerek konuyu tırmanmaya götüren girişimlerde bulunmuştur. Yunan deniz ve hava kuvvetlerinin tacize başlamaları üzerine, Türkiye Yunanistan'a sert bir nota vermiştir. Ancak Yunan başbakanı Kostas Simitis, "ellerindeki mevcut tüm imkânları Türkiye'ye karşı kullanmakta tereddüt etmeyeceklerini" söyleyerek, Yunan bayrağını indirmeyeceklerini ve kayalıkları Türkiye ile asla müzakere konusu yapmayacaklarını söylemiştir.

Türkiye bu tahriklere karşı serinkanlı tutumunu sürdürmüş, olaya diplomatik yollardan çözüm aramış ve ABD Başkanı ve önde gelen Avrupalı liderlerle temas kurmuştur. Yunanistan'ın devam eden olumsuz tutumu ve bölgeden asker ve gemilerini çekmemesi nedeniyle, 30-31 Ocak 1996 gece yarısı, Türk Deniz Kuvvetleri'ne bağlı Sualtı Taarruz (SAT) ve Sualtı Savunma (SAS) timleri, Yunan askeri bulunmayan Batı Kardak'a çıkarak kayalıktaki Yunan bayrağını indirmiş ve Türk bayrağını dikmiştir. Bunun üzerine Yunanistan geri adım atmak zorunda kalmış, daha sonra iki taraf kendi kuvvetlerini geri çekmeyi ve tartışmalı kayalıklar üzerinde herhangi bir askerî faaliyet yapmamayı kabul etmişlerdir. 31 Ocak 1996'dan itibaren Yunan Deniz Kuvvetleri bölgeden ayrılmaya başlamışlar ve her iki kayalıktaki bayraklar indirilmiştir. Böylece eski statüye dönülerek kriz sona ermiştir.

13 Şubat: *Türkmen doğalgazının Türkiye'ye taşınması hususunda iki ülke arasında Antlaşma Tutanağı imzalandı.*

Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğalgazın boru hattı ile Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınarak 2000'li yıllarda Türkiye ve Avrupa'da meydana gelmesi beklenen doğalgaz arz açığının karşılanması amacı güldü. Türkmen gazının Türkiye'ye taşınması hususunda 13 Şubat 1996 tarihinde iki ülke arasında Anlaşma Tutanağı imzalandı. Bu anlaşma tutanağı çerçevesinde 18-19 Temmuz 1996 tarihlerinde gerçekleştirilen toplantılarda, mevcut sistem ile 7-8 milyar metreküp/yıl Türkmen gazının Türkiye'ye sevk edilebileceği belirlendi. Bu proje ile ilgili olarak 28 Aralık 1996 tarihinde Türkiye, İran ve Türkmenistan arasında 8 milyar metreküp/yıl Türkmen gazının İran üzerinden Türkiye'ye taşınması konusunda diğer bir anlaşma tutanağı imzalandı. 13 Mayıs 1997'de ise yılda 28-30 milyar metreküp Türkmen doğalgazının öncelikle Türkiye'nin ve daha sonra da Avrupa'nın gaz talebinin bir bölümünün karşılanması amacıyla boru hattı ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması konusunda İran, Türkmenistan ve Türkiye arasında anlaşmaya varıldı.¹³⁹

¹³⁹ Bunlardan başka bazı boru hatları daha planlandı. Bunlar:

Rusya Federasyonu-Türkiye-İsrail Doğalgaz Boru Hattı Projesi: Bu proje ile Türkiye'de ortaya çıkacak olan doğalgaz açığının karşılanmasının yanı sıra, İsrail'in doğalgaz talebinin karşılanması amacıyla Rusya Federasyonu'ndan alınacak gazın boru hattı ile önce Türkiye'nin doğusuna ve sonra da deniz geçişi ile İsrail'e taşınması hedeflendi.

Güney Doğalgaz İletim Hattı: Rusya'dan alınacak gazın güney bölgelerine uzatılması amacıyla planlanan hattın uzunluğu 1.084 km'dir.

Ege Doğalgaz İletim Hattı: Rusya'dan alınacak gazın Ege bölgesine uzatılması için planlanan hattın uzunluğu 534 km'dir.

Ayrıca Ceyhan-Samsun Ham Petrol Boru Hattı Projesi: Ukrayna ile birlikte diğer Karadeniz ülkelerinin mevcut veya yapımı planlanan rafinerilerin petrol ihtiyaçları için 10-11 Nisan 1997'de anlaşma taslağının parafe edilmesiyle planlanan 564 km uzunluğundaki hattır.

1-2 Mart: *Asya-Avrupa Zirvesi (ASEM); Asya'yı temsilen ASEAN üyesi 7 ülke ile Çin, Japonya, Güney Kore ve Avrupa'yı temsilen 15 AB üyesi ülkenin katılımıyla Bangkok'ta yapıldı.*

Asya-Avrupa Zirvesi (ASEM); Asya'yı temsilen ASEAN üyesi 7 ülke ile Çin, Japonya, Güney Kore ve Avrupa'yı temsilen 15 AB üyesi ülkenin katılımıyla 1-2 Mart 1996'da Bangkok'ta yapıldı. Asya-Avrupa Zirvesi'nin amacı, Asya ile Avrupa arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri geliştirmek, Asya'daki hızlı ekonomik kalkınma sürecine Avrupalıların dikkatini çekmek ve AB ülkelerinin Doğu ve Güneydoğu Asya'ya daha büyük ölçüde yatırımlar yapmalarını sağlamaktır. ASEM; AB ülkelerinin Japonya, Çin ve Güney Kore'yi; Brunei, Filipinler, Vietnam, Malezya, Singapur, Endonezya, Tayland gibi ASEAN ülkelerinin dahil olduğu çok geniş bir alanı ve nüfusu kapsayan bir forumdur. ASEM; hükümet başkanları, ekonomi ve dışişleri bakanları ve daha alt seviyelerde yapılan zirve ve forumlarla belirli kararlar almakta ve bu kararları uygulamaya koyacak projeler hazırlamaktadır. Projeler, çalışma grupları tarafından geliştirilmektedir. Bangkok Zirvesi'nde yayınlanan "Başkanlık Bildirgesi" ile;

- Karşılıklı saygı, eşitlik ve içişlerine karışmama ilkelerine dayalı siyasî diyalog kurulacaktır.
- Karşılıklı yarar sağlayacak ticarî ilişkiler genişletilecektir.
- Yatırımların arttırılmasına yönelik bir eylem planı hazırlanacaktır.
- İşadamları arasında temasları kurumsallaştırmak amacıyla bir "Asya-Avrupa İş Forumu" kurulacak ve forum ilk toplantısını Fransa'da yapacaktır.
- Trans-Asya Demiryolu şebekesinin kurulmasına yönelik çalışmalar başlatılacaktır.
- Asya ve Avrupa'nın "think-tank"leri arasında bağ kurulmasını sağlayacak bir "Asya-Avrupa Vakfı" kurulacak, bunun yanı sıra ASEM üniversite programı oluşturulacaktır.
- Bangkok'ta bir "Asya-Avrupa Çevre Teknolojileri Merkezi" kurulacaktır.
- Birleşmiş Milletler'in yeniden yapılanmasında ve reformunda işbirliği yapılacaktır.
- Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'nın bir an önce imzalanması için çaba gösterilecektir.

- Karşılıklı ticaretin geliştirilmesi için mevcut engellerin kaldırılması ve açık bölgencilik politikası izlenmesi çağrısında bulunulmuştur.

13 Mart: ABD, Mısır, İsrail ve Filistin liderlerinin girişimiyle Mısır'ın Şarm el-Şeyh şehrinde, Ortadoğu'da barış sürecinin korunması ve terörle mücadeleyle hedef alan "Terörle Mücadele Zirvesi" adıyla uluslararası bir zirve toplandı.

ABD, Mısır, İsrail ve Filistin liderlerinin girişimiyle 13 Mart 1996'da Mısır'ın Şarm el-Şeyh şehrinde, Ortadoğu'da barış sürecinin korunması ve terörle mücadeleyi hedef alan "Terörle Mücadele Zirvesi" adıyla uluslararası bir zirve toplandı. Toplantıya ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, Türkiye, Fas, İsrail, Filistin gibi ülkelerin de içinde bulunduğu 31 ülkenin devlet ya da hükümet başkanları ile dışişleri bakanları katıldı. İran, Suriye, Libya, Sudan ve Lübnan zirveye katılmadı. Zirvede liderler, terörizmi ve teröre destek veren ülkeleri kınayan konuşmalar yaptılar.

Zirveye Türkiye'yi temsilen katılan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yaptığı konuşmada, insanlığın en çok ihtiyaç duyduğu şeyin barış olduğunu belirterek, barış, refah ve mutluluk yolundaki gayretleri kendi çıkarları ve beklentileri yönünde sekteye uğratmak isteyecek güçlerin de, insanlık dışı davranışlarını sürdüreceklerine dikkat çekti. Cumhurbaşkanı Demirel, dünyanın, 2000'li yıllara, insani değerlerin giderek önem kazandığı ve refah, mutluluk gibi kavramların da globalleştiği bir şekilde gidilebilmesi için en çok ihtiyaç duyulan şeyin barış olduğunu söyledi.

ABD Başkanı Bill Clinton da konuşmasında, yapılan bu zirve ile Ortadoğu'da şiddetin azalacağını ve dünyanın barışa kavuşacağını ümit ettiğini söyledi.

Ayrıca Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve İsrail Başbakanı Şimon Peres de birer konuşma yaptılar.

Zirvede sadece İslamcı terörün hedef alınması, zirveden beklenen birçok ümitleri yok etti. Hamas'ın askerî kanadı bu terör zirvesini "Siyonistleri kurtarmak için düzenlenecek ümitsiz bir girişim" olarak değerlendirdi. "İslamî Cihad" ise yayınladığı bildiride, zirveyi İslam âlemine karşı bir Haçlı Seferi olarak nitelendirdi. Terör zirvesi İstanbul'da yapılan çeşitli gösterilerle de protesto edildi. Uluslararası haber ajansları Terör zirvesi ile ilgili haberlerinde, terörist faaliyetler ve gruplar hakkında bilgi verirken sadece

“İslamcılardan” örnekler sunuyorlardı. Dolayısıyla zirve hiçbir zaman terörizme karşı işbirliği amacına hizmet etmedi.

26 Nisan: *Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında imzalanan Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenin Güçlendirilmesi Antlaşması ile “Şanghay Beşlisi” kuruldu.*

Sovyetler Birliği’nin 15 bağımsız devlet halinde dağılması Pekin’e hem bir tehdit oluşturdu, hem de fırsatlar sağladı. Bağımsız Orta Asya Cumhuriyetleri’nin ortaya çıkışı, jeopolitik açıdan önemli ve tabii kaynakları zengin olan Orta Asya’da Çin’e nüfuzunu arttırma imkânları sağladı. Bu arada Çin Orta Asya devletlerine komşu olan Sincan bölgesindeki Müslüman Uygur azınlığının içten içe oluşan etnik iddiaları ve ayrılıkçılığı ile karşı karşıya kaldı. Bundan dolayı Pekin, bölgedeki barış ve istikrarın devam etmesi gerektiğini vurgulayarak Rusya’ya olduğu gibi Orta Asya devletlerine de yaklaştı. Rus siyaseti ise başlangıçta tamamıyla Batı yanlısı olmuşsa da sonraları Batı ile olan bazı anlaşmazlıklar, Rus siyasî çevrelerini daha dengeli ve çok taraflı siyaset takip etme yoluna sevk etti.

1980’li yıllarda başlayan Moskova-Pekin ilişkilerindeki gelişme süreci, iki ülke arasında 16 Mayıs 1991’de imzalanan doğu sınır antlaşmasıyla ve 3 Eylül 1994’te batı sınır antlaşmasıyla devam etti. Bu süreç, karşılıklı ziyaretler ve dostane işbirliği mesajlarıyla sürdü. Çin-Rus uzlaşmasının temelinde, Sovyetler ve Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin liderlik ettiği Batı’nın çok hâkim bir duruma geldiği ve her iki ülkenin işbirliği yapmakla karlı çıkacağı hususu bulunmaktaydı. Moskova’nın ve Pekin’in daha önceleri birbirlerini tehdit olarak algılayışı, böylece yerini giderek gelişen bir işbirliği ortaklığına bıraktı.

Rusya ve Çin’in oluşturduğu örneği diğer Orta Asya ülkeleri takip etti. Orta Asya ülkelerinin devlet başkanlarının Çin’i ziyaretleri sırasında bu ülkelerle Çin arasında iyi komşuluk ilişkilerini öngören anlaşmalar imzalandı; Çin, etrafı kara ile çevrili Orta Asya ülkelerine Pasifik kıyılarında denize çıkış imkânları sağlamayı teklif etti. Bu gelişmelerden sonra “Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenin Güçlendirilmesi Antlaşması” 26 Nisan 1996’da Şanghay’da Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından imzalanarak “Şanghay Beşlisi” kuruldu. Antlaşmaya göre; sınır bölgelerinde konuşlandırılmış olan birlikler birbirlerine saldırmayacaktı. Güven arttırıcı tedbirler

olarak taraflar, büyük çapta askerî tatbikatları önceden birbirlerine haber verecekler, askerî manevra ve tatbikatlarda diğer taraflardan gözlemci çağıracaklardı. Tarafların askerî personeli arasında dostane temaslar teşvik edilecekti.

Böylece Orta Asya'da Çin-Rus ortaklığının yapılaşmasının ilk adımı, bütün eski Sovyet-Çin sınırı boyunca güven artırıcı önlemlerin kabulüyle gerçekleşti. Geçen zaman içinde diğer adımlar da atıldı. Sovyet döneminden sonraki Rusya ve Orta Asya ülkelerinin önlerindeki öncelikli mesele, iç politik ve ekonomik sistemin değişimi idi. Bunun için istikrarlı, elverişli bir dış ortama ve sınır boylarında barışa ihtiyaç duyuyorlardı. Çin de aynı şekilde ülkesinin ekonomik modernizasyonuna öncelik vermişti ve sınır bölgelerinde barışın tesisini istiyordu. Ayrıca Sincan bölgesindeki Uygur bağımsızlık iddialarını önlemeye çalışıyordu. Orta Asya'da yapılan sınır müzakerelerinin önemli bir tarafı da, üç Orta Asya devletinin dört artı bir çerçevesinde Rusya ile yan yana Çin ile müzakerelere katılması oldu.

Taraflar Moskova'da 1997'de yaptıkları ikinci zirve toplantısında "Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Askerî Kuvvet İndirimi Antlaşması"nı kabul edip imzaladılar. Anlaşma, eski Sovyet-Çin sınırının her iki tarafında 100 km'lik bir derinlik içinde kara, hava ve hava savunma kuvvetlerinin toplam mevcudunu 1.300.000 olarak tespit ediyordu. Anlaşma aynı zamanda sınır-daki askerî kuvvetler üzerinde gözetim sağlayacak bir sistem kurmaktaydı. Taraflar, kuvvet kullanmamakta veya kuvvet tehdidinde bulunmamakta, askerî üstünlük peşinde koşmamakta ve sınırlardaki askerî birlikleri hakkında bilgi değişimi konularında mutabık kaldılar.

Üçüncü zirve toplantısı 1998 Haziran-Temmuz aylarında Alma Ata'da yapıldı. Yayınlanan ortak bildiri, tarafların sınır boylarında gerçek dostluk ve tam güven atmosferini güçlendirmeye hazır olduklarını vurguladı. Zirvede dikkat çeken husus, Afganistan'da devam eden ihtilafa, bölgede artan uyuşturucu kaçakçılığı, dinî aşırılık, ayrılıkçılık ve saldırgan milliyetçilik konularına bütün liderlerin dikkat çekmeleri ve bu konularda mücadele etmeyi taahhüt etmeleridir. Bunlara ilave olarak beş ülkeyi birbirleri ile irtibatlandıracak boru hattı inşasına duydukları ortak ilgiyi ifade etmeleridir.

Şanghay Beşlisi, sınır boylarında güven artırıcı tedbirlerin alınmasında gerçek bir başarının sağlanması için bir platform oluşturdu ve sınır anlaş-

mazlıklarının çözümlenmesi ve sınır hatlarının işaretlenmesi işlemlerini hızlandırdı.

19-21 Mayıs: *NATO Dışışleri Bakanları ve İşbirliği Ortaklarının temsilcileri Bonn yakınlarında toplanarak, “Kitle İmha Silahları”nın¹⁴⁰ ve bunları atma vasıtalarının yayılmasının derin bir endişe konusu olmaya devam ettiğini ve uluslararası güvenliği tehdit ettiğini belirttiler.*

NATO Dışışleri Bakanları ve İşbirliği Ortaklarının temsilcileri 19-21 Mayıs 1996’da Bonn yakınlarında toplanarak, “Kitle İmha Silahları”nın ve bunları atma vasıtalarının yayılmasının derin bir endişe konusu olmaya devam ettiğini ve uluslararası güvenliği tehdit ettiğini belirttiler. Kitle İmha Silahları riskine karşı NATO’nun temel hedefi, yayılmayı durdurmak, bu yapılmadığı takdirde olayı diplomatik yollarla geri döndürmektir. Özellikle endişe yaratan konular arasında NATO’nun periferisindeki giderek artan yayılma riski, bu silahlarla ilgili teknoloji ve bu silahları sağlayanların oynadığı rol, Kitle İmha Silahlarının ve ilgili malzemelerin kaçak nakli, politik-askerî belirsizlikler ve Kitle İmha Silahlarıyla ilgili gelecekteki teknoloji trendleri bulunmaktadır.

Kuzey Atlantik Konseyi, NATO’nun Kitle İmha Silahlarının yayılması konusundaki yaklaşımının politik yönlerini ele almak amacıyla Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Politik-Askerî Grubu (SGP) kurdu. SGP; politik, güvenlik ve ekonomi alanlarında yayılmaya neden olabilecek veya yayılmayı etkileyebilecek bazı faktörleri gözden geçirerek, yayılmayı önlemek veya mukabele etmek üzere bir takım politik ve ekonomik araçlar belirledi. SGP, Kitle İmha Silahları edinmek isteyen ülkelerin karşılaşacakları ciddi sonuçların ve silahların yayılmasına karşı uluslararası normlara uyma gereğinin altını çizdi ve bu silahları edinmeyi teşvik edecek durumların en aza indirilmesinin, bölgesel gerginliklerin ortadan kaldırılmasının bir güven ve güvenlik ortamı yaratmasındaki önemini vurguladı.

Yayılmayı önlemekte politik çabalar her zaman sonuç vermeyeceğinden NATO, NBC silahlarının varlığı, tehdidi veya kullanımına karşı tüm üyele-
rinin güvenliğini garanti etmek amacıyla yayılma riskinin savunmayla ilgili yönlerini de ele aldı ve bu riskler karşısında İttifak’ın eylem özgürlüğünü

¹⁴⁰ Kitle İmha Silahları (WMD) veya Nükleer, Biyolojik, Kimyasal silahlar (NBC) terimleri birbirlerinin yerine kullanılabilir.

korumaya karar verdi. NATO'nun askerî tutumunun herhangi bir potansiyel saldırgana, İttifak'ın NBC silahları tehdidiyle veya bu silahları kullanması için zorlanamayacağı, ancak bu tehdide mukabelede bulunacak yetenekte olduğunu açıkça göstermesi gerektiği vurgulandı.

3 Haziran: *NATO Dışişleri Bakanları'nın Berlin'deki toplantısında Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)'nin NATO'nun iç uyarlanmasının bir parçası olarak geliştirmesi konusunda anlaşmaya varıldı.*

3 Haziran 1996'da Berlin'de yapılan Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında, İttifakın değişen ortama uyarlanması (özellikle iç uyarlanması) konusunda Brüksel zirvesinde başlatılan girişimleri bir adım daha ileriye götürüldü. NATO Askerî Komitesi'nin, İttifakın askerî komuta yapısının Avrupa'daki yeni ortama ve gelecekte ortaya çıkabilecek muhtemel tehditlere daha iyi cevap verebilecek şekilde yenilenmesi konusunda yürüttüğü çalışmalara yol gösterecek talimatlar verildi. Bunlara ilaveten, Avrupalı müttefiklerin NATO'nun askerî komuta yapısında daha fazla rol üstlenmelerine imkân sağlayacak ve Batı Avrupa Birliği (BAB) başkanlığında yapılacak barışı koruma ve kriz yönetimi operasyonlarında NATO varlıkları ve yeteneklerinin kullanımını kolaylaştıracak düzenlemelerin geliştirilmesi konusundaki önlemler üzerinde karara varıldı. Bu önlemlerin tümü, İttifakın askerî etkinliğinin devamını garanti edecek, yeni misyonlar üslenmesine imkân verecek ve İttifak içerisinde bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin geliştirilmesine katkıda bulunacak şekilde düzenlendi.

Avrupa Birliği'nin 16-17 Haziran 1997'de Amsterdam'da imzaladıkları antlaşmayla BAB; bu ülkelerin 19 Haziran 1992'de Bonn yakınlarında Petersberg'te kabul ettikleri "Petersberg Görevleri"denilen görevlerini -ki bu görevler; insani ve kurtarma görevleri, barışı koruma görevleri ile barışı koruma operasyonları gibi kriz yönetimi durumlarında muharebe kuvvetlerine verilen görevlerdir- Avrupa Birliği adına yürüten bağımsız bir alt organ olarak kabul edildi.

NATO içinde AGSK oluşturulması yönündeki ve NATO'nun BAB liderliğindeki operasyonlara sağlayabileceği desteğe ait düzenlemeler Madrid zirvesinde tanımlandı. Bunlar; NATO'nun kuvvet ve yetenekler geliştirmesi ile ilgili yeni savunma planlama yöntemleri içinde BAB ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması; BAB'ın Kuzey Atlantik Konseyi'nin onayıyla

kullanmak isteyebileceği NATO varlık ve yeteneklerini belirleyecek yöntemler oluşturulması; NATO içinde BAB'ın politik kontrolü ve stratejik yönetimi altındaki bir operasyonu hazırlamak, desteklemek, komuta etmek ve yürütmekte kullanılabilecek çokuluslu Avrupa komuta düzenlemeleri yapmak; NATO desteğiyle yürütülen bir BAB operasyonu sırasında ihtiyaç duyulan eşgüdümü sağlayacak danışma ve enformasyon paylaşma düzenlemeleri yapmak; BAB misyonları için askerî planlama ve tatbikatlar geliştirmektir.

Pratikte bu düzenlemeler şu anlama geliyordu: BAB'ın müdahale etmeye karar verdiği bir kriz durumunda (NATO müdahale etmemeyi tercih ediyorsa) BAB, kendi kontrol ve yönetiminde bir operasyon yapmak için İttifak varlık ve yeteneklerini ve büyük ihtimalle bir Birleşik Müsterek Görev Gücü (BMGG) karargâhını kullanmak isteyebilir. Talep edilen varlıklar, Kuzey Atlantik Konseyi tarafından her bir durum ayrı ayrı incelenerek BAB'ın kullanımına tahsis edilebilir; bununla ilgili ayrıntılar anlaşmalarla belirlenir.

NATO içinde AGSK geliştirilmesinde bundan sonraki safha, NATO varlıklarının ve komuta düzenlemelerinin kullanımı ve enformasyon paylaşımı ile ilgili düzenlemelerin tamamlanması veya geliştirilmesi, kriz yönetimi yöntemlerinin müştereken denenmesi ve değerlendirilmesi; bunu takiben komuta unsurları ve kuvvetlerin denenmesi konusunda yapılacak çalışmalardan oluşmaktadır.

Türkiye, NATO içinde oluşturulan AGSK süreci karar mekanizmalarının dışında tutulmak istendi. Ancak Türkiye, kendisinin yer almadığı böyle bir oluşumu veto edeceğini ve karar sürecine katılmak istediğini sürekli olarak tekrar etti.

12 Ağustos: *Türkiye ile İran arasında doğalgaz alım satımına ilişkin anlaşma Tahran'da imzalandı.*

1970 yılına dayanan İran-Türkiye doğalgaz boru hattı inşaa projesi konusunda, 2-4 Mayıs 1995 tarihinde ilke anlaşmasına varıldı. İran doğalgazının boru hattıyla Türkiye'ye ulaştırılmasının amaçlandığı 23 milyar dolarlık anlaşma ise 12 Ağustos 1996'da imzalandı. Bu anlaşmayla, Türkiye'nin İran'dan 1999 yılında 3 milyar metre küpten başlamak üzere 2005 yılında 10 milyar metreküpe ulaşarak 23 yıl süreyle doğalgaz satın alması öngörüldü. Projenin ilk aşaması olan 300 km uzunluğunda ve 40 inç çapındaki

Doğu Beyazıt-Erzurum bölümü ile ilgili malzeme temini ve boru hattı inşasına yönelik ihaleye Aralık 1996 tarihinde başlandı ve belirlenen firma ile sözleşme imzalandı. Projenin ikinci aşaması Erzurum-Ankara bölümü için de Nisan 1997’de ihale açıldı.

ABD’nin 18 Mayıs 1993’te ortaya attığı, İran ve Irak’ı uluslararası arenada ekonomik ve siyasî olarak tecrit etmeyi amaçlayan politikası ile Clinton yönetiminin İran’a karşı ambargoyu ağırlaştırma çabasının sonucu olarak kabul ettiği D’Amato Yasası’na karşılık Refahyol Hükümeti’nin D’Amato Yasası’ndan birkaç gün sonra İran’la 23 milyar dolarlık bir doğalgaz anlaşması imzalaması, ABD’nin hoşnutsuzluğunu ciddi bir şekilde dile getirmesine yol açtı.

28 Ağustos: *Türkiye ile İsrail arasında başlayan yakın askerî ilişkiler, “Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması”nın imzalanmasıyla sonuçlandı.*

“Sovyet tehdidi” karşısında en ön cephede bulunmasından dolayı NATO ve ABD’den büyük yardımlar alan Türkiye, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla bu rolünü yitirdi. Türkiye İsrail’e yakınlaşmakla, ABD ve Kongresi’nin desteği yanında, Amerika’daki İsrail yanlısı güçlü lobiye de kazanabilecekti.

Türkiye-İsrail diplomatik ilişkileri 1949’da İsrail devletinin kuruluşundan bir yıl sonra “elçilik” düzeyinde başladı. Bununla birlikte İsrail’in 1991 Madrid Antlaşması’yla Ortadoğu Barış Süreci’ne ilişkin olarak izlediği kararlı tutum da Türkiye-İsrail ilişkilerini olumlu yönde etkiledi. Uzun yıllar barış sürecinde FKÖ pozisyonunu savunan Türkiye, 1989 yılında Filistin Ulusal Konseyi’nin “Filistin İçin Bağımsızlık Deklarasyonunu” kabul eden ilk ülkeler arasında yer almaktaydı. FKÖ’nün de İsrail’i tanımasının ardından, Türkiye için İsrail ile işbirliği yapmasına çekince oluşturacak bir engel kalmıyordu.

Türkiye FKÖ’yü açıkça desteklemesine rağmen, ne Yunanistan’la yaşanan Kıbrıs sorununda ne de 1980’lerin ortalarında Bulgaristan’daki Türk azınlığın karşılaştığı baskı ve asimilasyon sorununda, Arap dünyasından tatmin edici bir destek göremedi. Arap dünyasının Kıbrıs’a ilişkin tavrı konusunda adeta hayal kırıklığına uğrayan Türkiye, PKK ve Dicle-Fırat suları sorununda da umduğunu bulamadı.

1990'lı yılların ortalarına doğru Türkiye ve İsrail 19 antlaşma imzaladı. Bu antlaşmalardan 17'si iki ülke arasında bilimsel, ekonomik ve teknolojik işbirliği zeminini hazırlamak amaçlı idi.

Türkiye-İsrail yakınlaşması, ABD'deki Yahudi Lobisi ve örgütlerinin de Türkiye'ye ilgilerini arttırdı. Türkiye-İsrail ittifakı, özellikle askerî alandaki işbirliği ekseninde oldukça kısa bir dönemde meyvelerini verdi. Mart 1996'da İsrailli şirketler, yarım milyar dolar değerindeki Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 54 F-4 uçağının modernizasyonu ihalesini kazandı. İsrail ile sürdürülen ilişkiler çerçevesinde, İsrail Türkiye'ye tank satacak, ortaklaşa füze üretiminin yanı sıra, Türkiye 48 F-5 savaş uçağının modernizasyonu işini de İsrail'e verecekti. Nitekim Türkiye Aralık 1997'de 48 F-5 savaş uçağı ile ilgili kontratı İsrail'le imzaladı.

Genel kanı, yapılan iki anlaşma uyarınca, iki ülkenin ortak hava ve deniz tatbikatları yapma, birbirlerinin liman imkânlarından yararlanma, hava kuvvetlerinin Türkiye ve İsrail'de eğitim uçuşları yapma, karşılıklı askerî ziyaretler, terörizm ve sınır güvenliği konusunda işbirliği, savunma sanayi alanında işbirliği, uzman personel değişimi gibi çeşitli konular üzerinde uzlaşmaya varıldığı yönündedir.

Türk-İsrail ittifakı, gerek içeride ve gerekse de dışarıda farklı tepkilere maruz kaldı. Bu yakınlaşmaya Türkiye'den reaksiyon gösterenlerin başında muhalefetteyken Refah Partisi gelmekteydi. Refah Partisi, iktidara gelmesinin hemen ardından, "ikili ilişkileri çıkarlar yönlendirir" prensibi çerçevesinde yapılan anlaşmayı kabul ettiği gibi İsrail ile askerî anlamda çok önemli olan "Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması" nı 54. Hükümet olarak 28 Ağustos 1996'da imzaladı.

Başta Suriye olmak üzere Arap dünyası bu ittifaka kuşkuyla baktı. Suriye'nin ittifaka karşı açıkça tavır almasının kimi sebepleri vardı: Türkiye, Suriye ve İsrail arasındaki düşmanlığın savaşa dönüşmesi durumunda, İsrail lehine direkt olarak savaşa katılmasa bile oldukça önemli bir rol oynayabilirdi.

Türkiye-İsrail ittifakı, yıllardır İsrail aleyhindeki bütün eylemlerin destekleyicisi durumunda olan İran'ı da İsrail'e sınırdaş kıldı. Böylece İsrail, bölgede kendisi için uzun vadede tehdit olarak gördüğü İran hakkında daha kolay istihbarat elde edebilecekti. Türkiye açısından ittifakın birinci

derecede amacı Suriye ve PKK iken, İsrail açısından hava sahasından yararlanma ve İran'dı.

İttifak, Arap dünyasında tam bir şok etkisi yarattı. Arapların bir kesimi ittifakı, Türkiye'nin son 50 yılda Arap dünyasında karşı giriştiği ikinci ihanet (Birincisi Türkiye'nin 1949'da İsrail devletini tanımasıydı) olarak gördüler. Araplar açısından bu ittifaktan çekinmenin 3 önemli nedeni vardı: 1. Türkiye-İsrail ittifakı, genel olarak Arap ülkelerine özel olarak da Suriye ve Irak'a karşı stratejik tehlikeyi arttıracaktır. 2. İttifak Arap ayrılığını derinleştirecek, çünkü Arap ülkelerinden biri olan Ürdün'ü kapsayacak. 3. İttifak Arap-İsrail barış sürecinin geleceğini olumsuz yönde etkileyecek ve Arapların barış görüşmelerindeki manevra kabiliyetini zayıflatacaktır.

Arapların Türkiye-İsrail ittifakına ilişkin korku ve endişelerinden biri de, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikasıydı. Onlara göre Türkiye caydırıcı bir güçle karşılaşmazsa, 1939'da Hatay'ı ilhak ettiği gibi, Musul'u da kendi topraklarına katabilirdi.

Ancak tüm Arap ülkelerinin Türkiye-İsrail ittifakına tepkileri aynı düzeyde gerçekleşmedi. Uzun yıllar Türkiye ile yakın ilişkiler içinde olan FKÖ, Türkiye-İsrail yakınlaşmasını hiçbir şekilde eleştirmede; aksine Türkiye'nin İsrail ile varolan ilişkilerinden dolayı barış sürecine katkıda bulunmasını istedi. Ürdün, Türk-İsrail yakınlaşmasına sıcak baktığı ve her iki ülkeyle de ilişkide olmasına karşılık, Körfez ülkeleri konuya ilgili olarak suskun kalmayı tercih ettiler.

Eylül: Çin ile İran arasında savaş uçakları, füzeler ve savaş gemilerinin satışını içeren 4,5 milyar dolarlık bir anlaşma yapıldı.

Çin, İran-Irak savaşı ile birlikte İran'a en fazla silah satan ülke oldu ve 1996'da günlük yaklaşık 600 bin varil petrol ihtiyacı ile İran'la olan ilişkilerini geliştirdi. ABD tarafından dışlanan ve Rusya'ya da yanaşamayan İran da Çin'le ilişkilerini hep sıcak tuttu.

Eylül 1996'da Çin ile İran, savaş uçakları, füzeler ve savaş gemilerinin satışını içeren 4,5 milyar dolarlık bir anlaşmaya vardılar. Çin yine birkaç yıl içinde yaklaşık 3 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirildi ve füze, helikopter ve top yapım teknolojisi transfer etti. İran'ın Körfez'e yerleştirdiği füzelerin başlıklarında kullanabileceği 400 bin ton kimyasal madde de yine Çin tarafından karşılandı. Buna karşılık İran, çok az bir nakit ödeme yanında

silahların karşılığını petrol olarak ödeme yoluna gitti. Çin, İran'da iki adet 300 megawatt gücünde nükleer enerji santrali kurmayı kabul etti.

ABD, bu santrallerin nükleer silah programı için kullanılabileceğini belirterek buna şiddetle karşı çıktı.

24 Eylül: *ABD, İngiltere, Çin, Fransa ve Rusya arasında Kapsamlı Nükleer Denemeleri Yasaklama Antlaşması (CTBT) imzalandı.*

ABD ve eski Sovyetler Birliği'nde bulunan ve topraklarında nükleer silah bulunduran dört ülke arasında (Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna) Mayıs 1992'de START-I Antlaşması ve bu anlaşmayı uygulama taahhüdü getiren Lizbon Protokolü imzalandı. Bunu takiben Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna, topraklarında nükleer silah bulundurmayan ülkeler olarak Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) imzalandılar. 1995 yılında NPT'nin süresiz ve koşulsuz olarak uzatılması kararlaştırıldı. Bundan sonra ABD, İngiltere, Çin, Fransa ve Rusya arasında 1996 yılında imzaya açılan Kapsamlı Nükleer Denemeleri Yasaklama Antlaşması (CTBT) 24 Eylül 1996'da imzalandı. Bununla nükleer silahların yayılmasını önleme ve nükleer denemelerin yasaklanması konusunda önemli bir adım daha atıldı.

27 Eylül: *Taliban milisleri Kabil'e girerek şehri kontrol altına aldılar.*

Sovyet askerlerinin Afganistan'ı Şubat 1989'da terk etmesinin ardından Muhammed Necibullah yönetiminin hemen devrileceği konusundaki görüşler doğru çıkmadı. Bunun nedeni; Necibullah'ın, savaştan çok çekmiş olan Afgan halkının millî duygularını ustaca kullanması, gerilla grupları arasında ortak bir görüşün sağlanamaması ve bunların din ve kabile çizgileriyle birbirlerinden ayrılmalarıydı.

Pakistan'da 1989 Şubat'ında toplanan meclisin seçtiği geçici hükümet, ortak bir hareket başlatamadı. Şii Afgan gerillalar, çoğunlukla Sünni olan gerilla gruplarının Şiiler için istenen temsil oranını reddetmeleri üzerine meclisi boykot ettiler. ABD ve Pakistan başta olmak üzere birçok devletin desteğine karşın Kabil yönetimi, gerillaları ülkenin birçok yerindeki mevzilerinden geri püskürttü. Necibullah'ın sürekli olarak önerdiği millî uzlaşma, gerillalar tarafından reddedildi.

16 Nisan 1992'de birbirleriyle de mücadele eden gerilla grupları çevreyi denetleyip Kabil'e doğru harekete geçtiklerinde Başkan Necibullah istifa etmek zorunda kaldı. Gerilla kuvvetleri Kabil'de 28 Nisan'da iktidarı ele geçirerek 14 yıllık Sovyet destekli yönetimi devirdiler. Bu tarihten sonra ılımlı güçlerle radikal İslamcılar arasında iktidar mücadelesi başladı. Cemiyet-i İslamî lideri Burhaneddin Rabbani 28 Haziran 1992'de başkan olduysa da Kabil çevresindeki çatışmalar sürdü.

Afganistan, 1997'de radikal İslamcı Taliban örgütünün ülkeyi sarsan olaylarına sahne oldu. Taliban örgütünün faaliyetleri tüm dünyayı ve özellikle de Sovyetler'i yakından etkiledi. Mücadele, bir süre sonra Taliban ile Özbek asıllı general Raşid Dostum kuvvetleri arasında iç çatışmalara dönüştü. Taliban örgütünün özellikle Tacikistan'ı da hedef alması, Sovyetler'i daha da endişelendirdi. Bütün bu çatışmalar sonunda Taliban milisleri 27 Eylül 1996'da Kabil'e girerek şehri kontrol altına aldılar. Bundan sonra Taliban yönetimi ülkede hâkim oldu.

2-3 Aralık: *Lizbon'da Avrupa güvenlik konusu üzerine toplanan AGİT Zirvesi, 21. yüzyıl için Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli'ni benimsedi.*

2-3 Aralık 1996'da Lizbon'da toplanan AGİT zirve toplantısında yayınlanan 21. yüzyılda Avrupa İçin Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli Bildirisi, Avrupa güvenliğinin katılımcı devletler ve Avrupa ve Atlantik ötesi örgütler arasında geniş işbirliği ve eşgüdüm gerektirdiğini ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin bu tür örgüt ve kurumlar arasında işbirliği ve karşılıklı tamamlayıcılığı arttırmaya en uygun forum olduğunu teyit etti. Bildiri ayrıca, AGİT'in şeffaf ve öngörülebilir faaliyetlerde bulunan, üyeleri AGİT ilke ve taahhütlerine bağlı ve üyelikleri açık ve gönüllü taahhütlere dayanan diğer güvenlik örgütleri ile işbirliğini arttırmak niyetini de ifade etti.

29 Aralık: *Guatemala'da hükümet ve devrimci gerillalar arasında 36 yıl süren ve yaklaşık 200.000 kişinin ölümüne sebep olan iç savaştan sonra ateşkes antlaşması imzalandı.*

Guatemala nüfusunun % 45'i İspanyolca konuşan ve asimile olmuş yerliler ile ülkeye sonradan gelen İspanyol ve Meksikalı gruplar, % 55'i Guatemala yerlileri ve % 2'si de beyazlar ve diğer göçmenlerden oluşmaktaydı.

1961 yılında ülkedeki yerli grupların geniş desteğine sahip olan solcu gerillalar, ülkedeki İspanyol sömürge sisteminden kalan ve bu kültürün egemenliğini savunan Guatemala Hükümeti'ne karşı silahlı bir direniş hareketi başlattı. Ordunun yanı sıra Hükümetin desteği ile oluşturulan sağcı gruplar ise bu tarihten itibaren yerlilere karşı katliamlara girişmeye başladı. Ülkenin kuzeybatısında ve dağlık bölgeye yayılmış olarak yaşayan Chalchiteco yerli halkı, hükümete karşı süren gerilla hareketinin esas gövdesini oluşturuyordu. Ülkeyi yöneten militarist güçlerin Mayalara karşı giriştiği “soykırım” harekâtı süresince Chalchiteco yerlilerinin önemli bir bölümü de sürgüne zorlandılar; Meksika ve ABD başta olmak üzere birçok ülkeye sığındılar. Değişik yerli halklardan oluşan gerilla gruplarının 1961’de başlattıkları silahlı direnişi bastırmak için tüm savaş yöntemleri kullanıldı. Ancak, başta CIA olmak üzere tüm katliamcı ve darbeci organizasyonlardan destek gören ordu birlikleri, halkın direnişini kıramadı. İspanyol sömürgeciliğinden kalma iktidarı sürdürmek ve yerli kültürleri yok etmek, tek tip bir ulus yaratmak için gerici ve ırkçı siyasî çevreleri de etrafında toplayan Guatemala’nın işbirlikçi yönetimleri, uzun yıllar yerlilere karşı eşine az rastlanır katliamlara girişti.

1978’de Guatemala Devlet Başkanı olan Romeo Lucas Garcia, ülkede yerlilere karşı “soykırım” olarak da nitelendirilen büyük bir kıyım girişti. Bu süreç içerisinde aralarında 76 muhalif liderin bulunduğu 5 bin kişi Guatemala ordusu ve desteklediği gruplar tarafından öldürüldü. Katliamların en büyüğü ise 29 Mayıs 1978’de Panzos yerli köyünde gerçekleşti. Bu tarihte köy meydanında ordu tarafından el konulan topraklarını geri isteyen yerlilerin üzerine ateş açılması sonucu 53 kişi hayatını kaybetti.

1991’e kadar 30 yıl süren silahlı mücadele, uluslararası baskılar ve Guatemala’da sivil idarenin güçlenmesi ile durdu. Bundan sonra sorunun çözümü için siyasî çabalar gelişti ve halkın toprak ve özgürlük taleplerini karşılamak için görüşmeler başladı. 26 Nisan 1991’de Guatemala Hükümeti sorunların barışçıl yollardan çözümünün aranmasına yönelik bir kararı kabul etti ve barış süreci böylelikle başladı. 17 Haziran 1994’te ise barış sürecinin en önemli adımı atıldı. Bu tarihte Silahlı Çatışma Nedeniyle Köklerinden Koparılan Toplulukların Yeniden Kazanılması Mutabakatı ile Guatemala Hükümeti, tüm gerilla direniş gruplarına mensup kişileri “normal bir Guatemala vatandaşının sahip olduğu tüm haklara sahip” kişiler olarak nitelendirdi.

Hükümet ayrıca çatışma nedeniyle mülteci konumuna düşen herkesin ülkeye dönebileceğini belirterek, bunun için de gereken tüm sosyal ve ekonomik şartları yerine getirme konusunda kendini yükümlü kıldı. Aynı yıl içinde savaş sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri konusunda bir komisyon kurularak geniş çaplı bir soruşturma başlatıldı.

Guatemala Hükümeti 31 Mart 1995'te ise Yerli Halkların Kimlik ve Hakları Mutabakatı ile Guatemala ulusunu "çok etnisiteli, çok kültürlü ve çok dilli" olarak tanımlayarak Maya, Xinca ve Harifuna halklarını ulusun bir parçası olarak kabul etti. Hükümet bu mutabakat ile her türlü ayrımcılığı engelleme, yerlilerin yasal haklarının sağlanması için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirme konusunda açık garanti verdi. Çatışma sürecini geride bırakan hükümet, 1996 yılında da eğitim ve sağlık harcamalarına ayrılan bütçeyi % 50 oranında arttırdı ve bu bütçe çoğunlukla yerli halkların yaşadığı bölgelerin geliştirilmesi için kullanıldı.

Tarihinde birçok defa askerî darbeye sahne olmuş ve askerin siyaset üzerinde ciddi bir etkisinin bulunduğu ülkede 19 Eylül 1996'da ise Sivil Otoritenin Güçlendirilmesi ve Demokratik Toplumda Ordunun Rolünün Tanımlanması Mutabakatı ile de ordu sivil demokratik sistem içinde olması gereken yere oturtuldu ve siyasetten tamamen dışlandı.

Bütün yapılanmanın tamamlanmasının ardından 29 Aralık 1996'da gerillalar ile hükümet arasında kesin ateşkes anlaşması imzalandı. 5 yıl süren çabaların ardından 4 sol gerilla örgütünden oluşan Guatemala Ulusal Devrimci Birliği ile Devlet Başkanı Alvaro Arzu arasında imzalanan ateşkes anlaşması ile silaha, savaşa ve rantçı çevrelere akan kaynağın halkın geleceğine aktarılmasının etkisi hissedilir oldu. % 60'ı yoksulluk sınırının altında yaşayan, yarısı okuma yazma bilmeyen, 1961-96 yılları boyunca iç savaş yaşamış, 200.000'den fazla insanın hayatını kaybettiği, 50.000 dolayında Maya Kızılderilisi'nin kayıp olduğu ülkede, hayatı yeniden düzenlemek için çabalar bundan sonra da sürdürüldü.

4 Ocak: *Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Rusya'dan, Türk savaş uçakları ve füzelerine karşı yerden havaya 150 km menzilli S-300 füzelerini alacağını açıklaması üzerine Türk-Yunan ilişkileri gerginleşti: Türkiye, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir gelişmeye göz yummayacağını açıkladı.*

1996'da Kardak krizi ile gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri; 4 Ocak 1997'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) lideri Glafkos Klerides'in Rum Yönetimi'nin Türk savaş uçakları, Cruise ve Balistik füzeler ile ATACM'ların (Army Tactical Missile System- Ordu Taktik Füze Sistemi) da içinde bulunduğu füzelere karşı etkili olan Rus yapımı yerden havaya 150 km menzilli S-300 PMU-1 savunma sistemini satın almaya karar verdiğini açıklamasıyla yeni bir gerginlik içine girdi. Türkiye, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir gelişmeye göz yummayacağını açıkladı. Antlaşmanın duyurulduğu ilk günlerde Kıbrıslı Rumlar, uluslararası platformdan da büyük tepki aldı. ABD, Kıbrıslı Rumların yanlış yolda olduğunu söyledi; İngiltere ve BM de anlaşmaya sert tepki gösterdi. Ancak daha sonra, Türkiye Savunma Bakanı Turhan Tayan ve Dışişleri Bakanı Tansu Çillerin füze rampalarını vurma tehditleri bir anda uluslararası kamuoyunu Türkiye'nin karşısına geçirdi. Önce Rumların, daha sonra da Rusya'nın, füzelerin 16 aydan önce Kıbrıs'a yerleştirilemeyeceğini açıklamalarından ve yoğun diplomasi trafiğinden sonra kriz yatıştı, ama son ermedi.

S-300 krizi Türkiye ile Rusya'yı da karşı karşıya getirdi. Türkiye, füzelerin Boğazlar'dan geçirileceğini öğrenmesinin ardından Rusya'yı caydırma yöntemlerine başvurarak, Boğazlar'dan geçen her şüpheli gemiyi yakın takibe aldı. Türkiye'nin giderek sertleşen ve taviz vermeyen yaklaşımı karşısında Rusya, kendi güvenliğini doğrudan ihlal eden bir durum söz konusu olmadıkça krize müdahil olma niyetinde olmadığını sinyallerini vermeye başladı.

Türkiye, S-300'leri konuşlandıracağını açıklayan GKRY'ne karşı üç aşamalı bir plan hazırladı: Planın birinci ayağını diplomatik girişimler (Bir sonraki dönemde başlaması öngörülen Kıbrıs müzakere sürecine yönelik olumsuz tutum alınması, Kıbrıs'a üst düzey ziyaretler düzenlenmesi, Türkiye'nin tutumunun başta ABD ile İngiltere liderleri nezdinde olmak üzere mektup ya da telefon diplomasisiyle üst düzeyde dile getirilmesi) oluştururken, ikinci ayağını Yunanistan ve GKRY'ne gözdağı verilmesi (Ortak tatbikatların düzenlenmesi, Ada'ya silah ve mühimmat takviyesi yapılması, Ada'nın ablukaya alınabileceğinin açıklanması), üçüncü ayağını ise sıcak çatışmalara yol açabilecek olan ateşe ateşle karşılık verilmesi (Ada'nın ablukaya alınması, füze rampalarının vurulması) oluşturuyordu.

Gerek Türkiye'nin kararlı tutumu ve gerekse S-300'ler konusunda Klerides'in ABD ve AB'den beklediği desteği görememesi geri adım atmasına yol açtı. Yunan Başbakanı Kostas Simitis ile Klerides'in Atina'daki görüşmelerinden sonra Rum Ulusal Konseyi 29 Aralık 1998'de toplanarak, Rusya'dan alınan S-300'lerin Rum Kesimi'ne konuşlandırılmayacağını açıkladı.

28 Şubat: *Millî Güvenlik Kurulu toplantısında hükümet ile askerler arasında yaşanan gerginlikle zirveye çıkan süreç sonunda Başbakan Erbakan istifası etti. Bu olay "Postmodern Darbe" olarak nitelendirildi.*

Türkiye'de seçimlerden birinci parti olarak çıkan Refah Partisi, Doğru Yol Partisi ile bir koalisyon Hükümeti kurarak, Refahyol Hükümeti adıyla Haziran 1996'da fiilen göreve başladı. "İslamcı" çizgisi ile tanınan Erbakan'ın başbakanlığa gelmesinin ardından, çeşitli medya ve basın kuruluşları sürekli olarak "irticaî tehdit"ten ve rejim bunalımından söz etmeye başladılar; Refah Partisi milletvekillerinin tüm faaliyetleri laiklik karşıtı flaş haber olarak verildi. Başbakan Erbakan'ın tarikat liderlerine Başbakanlık'ta verdiği yemek, Kudüs Gecesi, Sincan'dan tankların geçişi (Bu olaydan sonra dönemin Genelkurmay II. Başkanı Çevik Bir "Demokrasiye balans ayarı yaptık" açıklamasında bulundu), Erbakan'ın olaylı Libya gezisi, Fadime Şahin-Ali Kalkancı provokasyonları ve Mercüme soruşturması gibi bir dizi olaylar, bazı STK'ların askerî müdahaleye yeşil ışık yapacak tarzda eylemlerde bulunmaları, 1997'den itibaren Türkiye'de suni bir gerginlik ortamının doğmasına yol açtı. Öyle ki görevde olan veya emekli olan bazı generaller basına verdikleri demeçlerde, Refahyol Hükümeti'nin istifa etmemesi halinde

müdahale edeceklerini, hatta bu müdahale esnasında silah bile kullanabileceklerini söylediler. Millî Askerî Stratejik Konsept'te, Türkiye'nin tehdit sıralamasında tanımı net olarak yapılamayan "irtica" birinci sıraya alındı. (Önceki sıralamada PKK birinci sırada yer alıyordu.)

8 Müslüman ülkeden oluşan D-8'lerin dışişleri bakanlarının ilk toplantısını Türkiye'nin öncülüğünde İstanbul'da yapmalarının başta ABD, Avrupa Birliği ve İsrail'de yarattığı rahatsızlık, Türkiye'nin dış politikasında bu ülkelerin Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar'daki politikalarına ters düşebilecek faaliyetlerde bulunması da Refahyol Hükümeti'ni bu ülkelerin hedefi haline getirdi.

Bu şartlarda 28 Şubat 1997'de 9 saat süren Millî Güvenlik Kurulu toplantısında, Kurul'un asker ve sivil üyeleri arasında gerginlik yaşandı ve irticai faaliyetlerle ilgili olarak alınacak önlemleri içeren çeşitli kararlar alındı. Hükümet, MGK'da alınan kararları uygulamada da isteksiz davrandı. Bunun üzerine askerler Haziran ayı içinde basın-yayın kuruluşlarına, yargı mensuplarına ve çeşitli çevrelere irtica brifingleri verdiler. Artan baskı karşısında 18 Haziran 1997'de Erbakan başbakanlıktan istifa etti. Yerine DYP'den birçok milletvekili transfer edilerek Mesut Yılmaz'ın başkanlığında Anasol-D Hükümeti kuruldu.

Televizyon kanallarından birinde yayınlanan "Ceviz Kabuğu" adlı programa telefonla katılan dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Emekli Tümgeneral Erol Özkasnak, 28 Şubat'ın "Postmodern" bir darbe olduğunu kabul etti ve "Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel olmasaydı 28 Şubat'ı başaramazdık" ifadesini kullandı.

Mayıs: Çin ile Fransa ortak yayınladıkları bir deklarasyonla nükleer denemelerin yasaklanmasını istediler.

300'den fazla nükleer başlığa, dış ülkelere satabileceği bir miktarda nükleer bilgi paketine, 2004 yılına kadar 10 tane daha ilave edilmesi planlanan 15 nükleer reaktöre sahip olan Çin, 1996 Haziran ayında şiddeti 20-80 kiloton arasında değişen nükleer denemeler yaptı. Bu denemelerin ardından dünya devletlerinde, "Acaba Çin, nükleer silah programını tamamladı mı?" sorusunu uyandıracak bir şekilde Mayıs 1997'de Fransa ile ortak bir deklarasyon yayınlarak nükleer denemelerin yasaklanmasını istedi.

12 Mayıs-7 Temmuz: *Türk ordusu PKK terör örgütüne karşı peşmergele-
rin de katıldığı büyük bir harekâtla Kuzey Irak'a girdi.*

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin PKK'ya karşı yürütmüş olduğu operasyonlar so-
nucu PKK örgütü mensupları; Körfez Savaşı'ndan sonra 36. Paralelin ku-
zeyinde meydana gelen otorite boşluğundan da faydalanarak buralarda üs-
lenmeye başladılar. Ayrıca bu bölgede bazı devletlerin yardım ve desteğiyle
Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtsevenler Birliği (KYB)
birer güç olarak ortaya çıktılar ve devletleşme sürecinde ilerlemeler kaydet-
tiler. Bu iki parti ile işbirliği yapılarak gerçekleştirilen ve "Çekiç Harekâtı"
adı verilen harekât 12 Mayıs 1997'de başladı ve 7 Temmuz 1997'ye kadar
sürdü. Operasyonda 2.730'u ölü, 129'u sağ ve 286'sı yaralı olmak üzere
toplam 3.145 PKK örgütü mensubu etkisiz hale getirildi. 114 güvenlik gö-
revlisi hayatını kaybetti.

Bu harekâttan sonra 24 Eylül-24 Kasım 1997 tarihleri arasında "Şafak Ope-
rasyonu" adı verilen ikinci bir Kuzey Irak harekâtı yapıldı. Bu operasyonda
ise 1.523'ü ölü, 23'ü sağ, 20'si teslim olmak üzere 1.566 örgüt mensubu ele
geçirildi. 102 güvenlik görevlisi hayatını kaybetti.

Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı giriştiği bu sınır ötesi
operasyonlara özellikle Almanya kendi silahlarının kullanılması gerekçe-
siyle karşı çıktı ve tepki gösterdi. İki ülke arasındaki ilişkilerde soğuma ya-
şandı.

27 Mayıs: *Paris'te yapılan NATO-Rusya Zirve toplantısında Karşılıklı İliş-
kiler, İşbirliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet ve Rusya-NATO Güven-
lik Antlaşması imzalandı.*

30-31 Mayıs 1995'te NATO Dışışleri Bakanları ve Kuzey Atlantik İşbirliği
Konseyi (KAİK), Hollanda'nın Noordwijk şehrinde bir araya geldi. Rusya
Dışışleri Bakanı Kozyrev ile yapılan özel bir toplantıda Rusya, Barış İçin
Ortaklık (BİO) Bireysel Ortaklık Programı'nı ve "Geniş ve Güçlendirilmiş
Bir NATO-Rusya Diyalog ve İşbirliği İçin Belirlenen Alanlar" belgesini res-
men kabul etti.

10 Aralık 1996'da Brüksel'de yapılan toplantılarda NATO Dışışleri Bakan-
ları, Genel Sekreterden Rus tarafı ile NATO-Rusya ilişkilerini derinleştire-
cek ve gelecekte bu ilişkileri daha da geliştirecek bir anlaşma zemini bul-
ması için araştırma yapmasını istediler. Genel Sekreter Solana ve Rusya

Federasyonu Dışışleri Bakanı Primakov arasında dört ay süren yoğun görüşmelerden sonra Paris'te bir Rusya-NATO zirvesinin toplanmasına karar verildi. Paris'te 27 Mayıs 1997'de toplanan zirve sonunda Genel Sekreter ve NATO devlet ve hükümet başkanları ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanı tarafından Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet ile Güvenlik Antlaşması imzalandı.

İstikrarlı, barış içinde ve bölünmemiş bir Avrupa yaratmak için atılan adımlardan biri olarak yeni bir güvenlik ortaklığı için bir çerçeve yaratan Kurucu Senet sadece NATO ve Rusya arasında değil, Avrupa-Atlantik bölgesindeki tüm ülkelerin yararına olacak daha yakın bir ilişki gelişmesine imkân sağlamak düşüncesiyle oluşturuldu.

NATO ve Rusya'nın danışmalar ve işbirliği yaptığı konular arasında; kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek, güvenlik ve savunma politikaları ve kuvvetleri üzerinde bilgi alış-verişi, nükleer silahlar konusu, savunma sanayilerinin dönüşümü, savunmaya ilişkin çevresel konular, sivil olağanüstü hal hazırlığı, barışı koruma operasyonları ve olası ortak eylemler gibi konular bulunmaktadır.

NATO'nun genişlemesine izin veren Güvenlik Antlaşması'na göre ise;

- a. NATO, yeni üye olacak ülkelerin toprakları üzerinde askerî altyapı oluşturmayacak ve nükleer silah konuşlandırmayacak.
- b. NATO, nükleer silah bulundurmanın dışında yeni üye ülkelerde nükleer silah depoları kuramayacak ve Sovyet artığı silah depolarını da kullanmayacak.
- c. Antlaşma ile birlikte NATO ve Rusya arasında Ortak Daimî Konsey (PJC) kurulacak; Konsey vasıtasıyla barışı koruma, silahsızlanma, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularda işbirliği sağlanacaktı.

Sonuç olarak NATO; dünyada barış ve güvenliğin sağlanması, ekonomik ve sosyal dengelerin kurulması yolunda etkin bir güç olarak varlığını sürdürmekte ve ilgi alanını yalnız Avrupa ile sınırlamayıp Asya ve Afrika kıtalarına da uzatarak dünya genelinde bir güç olmaya devam etmekte ve özellikle de muhtemel gelişmelere bağlı olarak dinamizmini muhafaza etmektedir.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ideolojik çatışma ve askerî kamplaşmanın hüküm sürdüğü iki kutuplu dünya düzeni yerini, gelecek için ümit vadeden

bir işbirliği ortamına bıraktı. NATO ile Rusya Federasyonu arasında imzalanan NATO-Rusya Kurucu Senedi bu işbirliği ortamını kurumsallaştırdı.

30 Mayıs: *Portekiz'in Sintra şehrinde Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK)'nin temeli atıldı ve Barış için Ortaklık Programı'nın çapı ve içeriğinin iyileştirilmesi kararı alındı.*

20 Aralık 1991'de kurulan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)'nin yerini alan ve 44 üyenin katılmasıyla oluşturulan Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), 30 Mayıs 1997'de Portekiz'in Sintra şehrindeki toplantıda kuruldu. AAOK Dokümanı ile üye ülkeler, Avrupa-Atlantik bölgesinde istikrar ve güvenliği güçlendirme ve yayma konusunda müşterek taahhütte bulundular.

AAOK, NATO ve ortaklar arasında işbirliğinin başarıya ulaşmasındaki iki önemli ilkeyi bünyesinde barındırır: Birincisi; politik danışmalar ve pratik işbirliği fırsatlarının NATO ve ortaklara eşit olarak ve ayırım yapılmaksızın verilmesi. İkincisi; faaliyetlere seçmeli katılımın olması, yani ortakların NATO ile yapacakları işbirliği alanları ve düzeyini bireysel olarak seçebilmeleri. Bu ilkelere uygun olarak AAOK, NATO ve ortak ülke grupları arasında kısıtlı bir formatta genel kurul şeklinde toplanabilir veya bölgesel konuları görüşmek üzere özel olarak toplanabilir.

AAOK, 2-3 Aralık 1997'de üye ülkelerin aralarında daha güçlü ve operasyonel bir ortaklık geliştirme arzularını yansıtan 1998-2000 Eylem Planı'nı onayladı. Eylem Planı'nın temel amaçlarından biri de, 44 üye ülke arasında şeffaflığı arttırmak ve AAOK çerçevesinde yürütülen politik ve güvenliğe ilişkin danışmalar ve işbirliğine daha fazla derinlik kazandırmaktır. Politik güvenliğe ilişkin konular, kriz yönetimi, bölgesel konular, silahların kontrolü, nükleer- biyolojik-kimyasal silahların yayılması ve savunma konuları, uluslararası terörizm, savunma planlama ve bütçeleri, savunma politikası ve stratejisi ve ekonomik kalkınmanın güvenliğe etkileri gibi konularda politik danışmalar da bu çerçevede ele alındı. Planda ayrıca sivil olağanüstü hal ve afetlere karşı hazırlıklı olma, Ulusal Silahlanma Konferansı (CNAD) himayesinde silahlanma işbirliği, nükleer emniyet, savunma bağlantılı çevresel konular, hava trafik yönetiminin sivil/asker eşgüdümü ve barışı koruma operasyonlarına ilişkin konularda danışmalar ve işbirliğine yer verilmektedir.

15 Haziran: Türkiye, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya ve Pakistan devlet ve hükümet başkanları “İstanbul Deklarasyonu”nu imzalayarak D-8 (Developing-8)’in resmen kurulduğunu ilan ettiler.

Türkiye Başbakanı Erbakan’ın daveti üzerine 22 Ekim 1996’da İstanbul’da Gelişme İçin İşbirliği Konferansı toplandı. Bu toplantı sonunda toplantıya katılan üyeler arasında, mensubu oldukları ülkelerin sosyal gelişmeleri ve ekonomik büyümeleri konularında işbirliği yapılması için D-8 işbirliği mekanizmasının kurulması konusunda görüş birliğine varıldı. Daha sonra oluşturulan komisyonlar, işbirliği yapılacak alanları ve projeleri belirlediler. Bundan sonra Türkiye, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya ve Pakistan devlet ve hükümet başkanları “İstanbul Deklarasyonu”nu imzalayarak D-8’in (Developing-8) kuruluşunu tamamladılar.

D-8’in amacı; sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlamak ve ticaret, sanayi, iletişim ve enformasyon, finans-bankacılık ve özelleştirme, yoksulluğun bertaraf edilmesi ve kırsal kalkınma, insan kaynaklarının geliştirilmesi, tarım, enerji, çevre, sağlık, turizm, kültür ve spor alanlarında işbirliği yapmak olarak belirlendi. İstanbul Deklarasyonu’nda D-8’in hedefi “tatminkâr düzeyde olmayan ticaret hacmini ve grubun dünyaya yönelik ihracatını arttırmak” şeklinde ifade edildi. Yine bu deklarasyonda “D-8’in ortak hedef, amaç ve ilkelerine inanan ve ortak bağlara sahip olan diğer gelişmekte olan ülkelerin üyeliğine açık küresel bir örgüt” olduğu, ayrıca “grubun ortak amaçlarının gerçekleştirilmesinde, hem gelişmekte olan ülkeler hem de ekonomik olarak gelişmiş ülkeler ile işbirliği yapılması” arzusuyla beraber, dünya üzerinde gelişmekte olan 150 ülkenin de ilgi alanı içinde görüldüğü belirtildi. D-8, sosyo-ekonomik gelişmeyi şu prensipler çerçevesinde geliştirmeyi ilke edindi:

- Çatışma yerine barış
- Sürtüşme yerine diyalog
- Sömürü yerine işbirliği
- Çifte standart yerine adalet
- Ayrımcılık yerine eşitlik
- Baskı yerine demokrasi

Ayrıca D-8 üyesi ülkeler, Birleşmiş Milletler Şartı’nın amaçlarına, ilkelerine ve hedeflerine uyma gerekliliğinin önemini kavrayıp; istişare, işbirliği, şeffaflık, eşitlik ve karşılıklı saygı ilkelerine bağlı olduklarını kabul ettiler.

Organları; Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, Bakanlar Konseyi (Dışişleri Bakanları), Yüksek Danışmanlar Komisyonu, İcra Direktörlüğü'dür.

16-17 Haziran: *Amsterdam'da AB devlet ve hükümet başkanları Maastricht Antlaşması üzerinde, Birliğin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nı etkileyecek bazı değişiklikler yapılması konusunda anlaşmaya vardılar.*

AB üyesi ülkelerin, Maastricht Antlaşması'nın günün koşulları ve ihtiyaçlarına uyarlanması ve bu çerçevede tek para birimine geçiş ve AB'nin genişlemesine ilişkin sürecin belirlenebilmesi amacıyla 1996 Mart ayında Torino'da başlattıkları hükümetler arası konferans süreci 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesi ile tamamlandı. Amsterdam Zirvesi, AB'nin genişleme sürecinin başlaması ve 1 Ocak 1999 tarihinde tek para birimi uygulamasına geçişin teyit edilmesi bakımından oldukça önemli bir aşamadır. Maastricht Antlaşması'nda yapılan değişiklikler 2 Ekim 1997 tarihinde imzalandı ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girdi. Amsterdam'da kabul edilen değişiklikler şunlardır:

1. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi görevini üstlenecek.
2. Kendisinin sorumluluğu altında bir Politika Planlama ve Erken Uyarı Birliği kurulacak.
3. AB ile Batı Avrupa Birliği (BAB) Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonraki bir yıl içinde aralarındaki işbirliğini kuvvetlendirmek için gereken düzenlemeleri yapacaklar.
4. İnsani ve kurtarma görevleri, barışı koruma görevleri ve muharebe güçlerinin barışı sağlama da dahil tüm kriz yönetimi görevleri, antlaşmanın gözden geçirilmiş şekline dahil edilecek.

Anlaşmanın yeni yapısına göre Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin üye ülkelerinin ortak çıkarları bulunan alanlarda uygulayacağı ortak stratejileri belirleyecekti. Bu kararlar nitelikli çoğunluk tarafından alınacaktı; ancak herhangi bir üye ülkenin "olumlu çekimser" pozisyonda kalmasına imkân tanınacaktı. Bu durum, söz konusu üye ülkenin karara katılmayabileceği, ancak diğer üye ülkeleri de engellemeyeceği anlamına gelecekti.

Anlaşmayla Avrupa Birliği üç "ayak"tan oluşacaktı:

1. Avrupa Topluluğu tek pazar, uluslararası ticaret, kalkınma yardımı, para politikası, tarım, balıkçılık, çevre, bölgesel kalkınma, enerji vb. ile ilgili topluluk politikalarının hukuki çerçevesini oluşturur.
2. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası.
3. Adalet ve içişleri, AB içinde medenî hukuk ve ceza hukuku, göçmenler ve sığınma politikası, sınırların kontrolü, esrar ticareti, polis işbirliği ve bilgi alışverişi gibi konularda işbirliğini kapsar.

AB'nin en önemli iç hedefi; sınırlarla bölünmemiş bir bölge oluşturarak, ekonomik ve sosyal tutarlılık sağlayarak, ekonomik ve parasal birlik ve tek para birimi oluşturarak ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmak şeklinde ifade edildi. Birliğin dışarıdaki en önemli hedefi; Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası vasıtasıyla ve ortak bir savunma politikası ile uluslararası sahnede varlığını kabul ettirmek olarak belirtildi. Birliğin temel ilkeleri, ulusal kimliklere, demokrasiye ve temel insan haklarına saygı olarak belirlendi.

Bunun yanında 1 Ocak 1999 tarihinde tek para birimi uygulamasına geçiş teyit edildi. Özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı ilkesine bağlı her Avrupa devletinin, birliğe üye olmak için başvuruda bulunabileceği belirtildi. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri için katılma öncesi stratejinin güçlendirilmesi kararlaştırıldı. Sosyal Protokol üzerindeki İngiltere'nin çekincesi kalktı. İşçilerle ilgili olarak sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler getirildi. İşsizlikle mücadelede eşgüdümlü bir stratejinin uygulanması maksadıyla İstihdam Komitesi kuruldu. AB vatandaşlığının tamamlayıcı mahiyette olduğu, ulusal vatandaşlığa hâlel getirmeyeceği belirtildi. AB vatandaşları için topluluğun 12 dilinden herhangi birini kullanarak topluluk kurum ve organlarıyla yazışma ve aynı dilde cevap alma hakkı getirildi.

1 Temmuz: *İngiltere'nin Çin ile yaptığı anlaşmayla Hong Kong Çin yönetimine devredildi.*

1842 yılında imzalanan Nanking Antlaşması'yla Hong Kong İngilizlere bırakılmıştı. 1856 yılında İkinci Afyon Savaşı sonunda İngiltere, Çin ile yaptığı Pekin Antlaşması'yla Hong Kong civarında birçok adayı ele geçirmiş ve "Hong Kong Bölgesinin Genişletilmesi Sözleşmesi"ni 99 yıllık bir süre için Quing Hükümeti'ne imzalatmayı başarmıştı.

24 Eylül 1982’de Çin’e resmî bir ziyarette bulunan İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ile Çin yetkilileri arasında yapılan görüşmelerde, Çin Hükümeti’nin 1997 yılında Hong Kong’un tamamı üzerindeki hâkimiyetini yeniden kurmayı kararlaştırmış olduğu resmen bildirildi. Yapılan görüşmeler sonunda 19 Aralık 1984’te Pekin’de “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Hükümeti ve Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti’nin Hong Kong Sorunu Konusundaki Ortak Deklarasyonu”nu imzalandı.

Bu deklarasyonda, 1 Temmuz 1997’den geçerli olmak üzere Çin Halk Cumhuriyeti’nin Hong Kong üzerindeki hâkimiyetinin yeniden kurulacağı ve İngiltere Hükümeti’nin de Hong Kong’u Çin Halk Cumhuriyeti’ne iade edeceği açıkça belirtiliyordu. Çin Hükümeti ise bu egemenliğin kurulmasından sonra 50 yıl süreyle burada “Hong Kong Özel İdari Bölgesi”nin oluşturulmasını kabul ediyordu.

2 Temmuz: *Tayland’da yapılan devalüasyon sonucu başlayan ekonomik kriz, bütün Asya ülkelerini etkisi altına aldı.*

Tayland’da para birimi Baht’ın dolar karşısında oldukça değer kazanması; ihracatın düşmesine, dış ticaret açığının büyümesine ve dolayısıyla spekülative para akımlarına yol açtı. Yuan ve Yen’in fiyatının da düşmesi ülkenin ihracat gücünü olumsuz etkiledi. Ülkeye borç veren yabancı fon sahipleri makro ekonomik gelişmelerden 1997 baharı boyunca endişelendiler ve dolayısıyla yabancı kaynak akışında dikkat çekici azalma oldu. Bunun üzerine hükümet 2 Temmuz 1997’de sabit kur sistemini daha fazla koruyamayacağını anlayarak sabit kurdan vazgeçti ve döviz kurunu dalgalanmaya bıraktı. Bunun sonucunda döviz kuru kısa sürede keskin bir şekilde 1 USD’in karşılığı olan 24 bahttan 28 bahta % 16’lık bir düşüş yaşadı. Altı ayın sonrasında da Tayland para birimi aşınmaya devam etti. Dönem sonunda 1 dolar 45 baht ile işlem görmeye başladı ve toplam devalüasyon oranı % 45’e çıktı. Döviz kurundaki düşüşe paralel olarak Tayland borsası çöktü. Temmuz başlarından Aralık sonlarına kadar borsa endeksi 125 puandan 30 puana düşerek, % 76’lık bir kayıp oluştu.

Krizin yayılma süreci çok hızlı gelişmiştir. Baht gibi para birimlerini ABD dolarına endekslemiş bulunan (Kore hariç, Kore parasını 1996 yılından beri dalgalanmaya bırakmıştı) Tayland’ın ihracatta rakipleri durumundaki birçok Doğu Asya ülkesi, bahtın değer kaybına uğramasıyla birlikte,

rekabet kabiliyetlerinin aşınmasını önlemek yönünde baskı altına girdiler ve Hong-Kong ve Çin dışında paralarını dalgalanmaya bıraktılar. Söz konusu ülkelerin esasen aşırı değerlenmiş paraları, bir taraftan değer kaybına uğrarken, diğer taraftan piyasalar dikkatlerini Endonezya, G. Kore ve diğer komşu ülkelere yoğunlaştırdılar. Bu arada diğer bölge ülkeleri de değişik derecelerde Tayland finans sektörünün karşılaştığı benzeri sorunlardan etkilendiler ve kriz aşamasına geldiler. Ülkelerin para birimlerinde ortaya çıkan sürekli değer kayıpları, borçlanan özel sektör şirketlerinin kredi maliyetlerini artırdı. Bu sürecin ne kadar müddetle devam edeceğini kestiremeyen şahıs ve kuruluşlar dolara yöneldiler ve bu durum da para birimleri üzerindeki baskıyı daha da yoğunlaştırdı. 21 Ocak 1998 itibariyle bölgenin dalgalanmaya bırakılan para birimlerine istikrar sağlanamadı. Böylece Tayland'da başlayan ekonomik kriz kısa sürede Güney Kore ve Endonezya'ya yayıldı, Hong-Kong, Malezya ve Filipinleri belirli ölçüde olumsuz etkiledi ve Singapur'da da olumsuz etkileri hissedildi. Kriz, Çin ve Japonya'da ciddi kaygılar uyandırdı. Asya krizi, dünya ekonomik büyümesinde ve dünya ticaretinde de olumsuzluklara yol açtı. Nitekim, sanayileşmiş ülkelerin kriz öncesinde yapılan büyüme projeksiyonları krizden sonra revize edildi. Son olarak 1997 Aralık ayında OECD tarafından yapılan 1998 yılı dünya ekonomik büyümesine ilişkin projeksiyon, Ekim ayı projeksiyonuna göre % 0,8 oranında küçültülerek, % 3,5 seviyesine çekildi. Ayrıca Avrupa Birliği, ABD ve diğer sanayileşmiş ülkeler de krizden değişik derecelerde etkilendiler.

8-9 Temmuz: *Kuzey Atlantik Konseyi'nin Madrid zirvesinde NATO'nun genişlemesi ve Ukrayna ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ilkeler belirlendi.*

Kuzey Atlantik Konseyi'nin 8-9 Temmuz 1997'de Madrid'de yapılan zirve toplantısında NATO'nun iç ve dış uyarlanması önemli kararlar alındı. Zirveye katılan liderler, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'yı Nisan 1999'da onaylanma süreçlerinin tamamlanarak NATO üyesi olabilmeleri amacıyla İttifaka katılım görüşmelerini başlatmaya davet etme konusunda anlaştılar. İttifakın yeni üyelere açılmasının altında yatan temel amaç, NATO'nun askerî etkisini ve yeteneklerini genişleterek Avrupa'nın bütününe kadar genişletebilmektir.

Bu amaçla söz konusu ülkelerin üyeliklerinin 1999 yılında başlayabilmesi için gereken görüşmeler 1997 sonunda tamamlandı ve Aralık 1997’de Katılım Protokolleri imzalandı. Yeni üye olan ülkeler NATO’nun tüm misyon ve görevlerine katılacaklar, entegre askerî yapıya katılan diğer üyelerle beraber NATO kuvvet yapılarının planlama, geliştirme ve personel sağlama faaliyetlerine dahil edileceklerdi.

Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 10. maddesi uyarınca, ileride başka ülkelerin de katılımına imkân verecek “açık kapı” politikasının ve NATO’ya katılma arzusunda olan diğer ortaklarla yürütülen yoğun diyalogların sürdürülmesine ve bu hususun 1999’daki toplantılarda gözden geçirilmesine karar verildi.

Bunun yanı sıra Güçlendirilmiş Barış İçin Ortaklık Programı’nın uygulanması, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi vasıtasıyla ortaklarla yürütülen danışmaların yoğunlaştırılması ve İttifakın, NATO üyesi olmayan Akdeniz komşuları ile yürüttüğü diyalogun geliştirilmesi yönünde kararlar alındı.

Madrid zirvesi, iç uyarlanma konusu ile ilgili olarak İttifak içerisinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)’nin geliştirilmesi ve Batı Avrupa Birliği (BAB) ile kurumsal işbirliğinin güçlendirilmesi yönünde kaydedilen ilerlemeleri onayladı.

Madrid zirvesinin ikinci gününde İttifak liderleri ve Ukrayna Devlet Başkanı Kuchma, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü ve Ukrayna arasında bir Belirgin Ortaklık Şartı imzaladılar. Söz konusu şart, NATO-Ukrayna ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik ilkeleri belirledi, danışmalar ve işbirliği yapılacak alanları tanımladı. Bununla NATO üyesi ülkeler; Ukrayna’nın bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün, demokratik gelişiminin, ekonomik refahının, nükleer silah bulundurmayan ülke statüsünün ve sınırlarının ihlal edilemeyeceği konusundaki desteklerini teyit ettiler. Orta ve Doğu Avrupa’da istikrar ve ortak demokratik değerlerin daha da geliştirilmesine katkıda bulunacak şekilde düzenlenen bu şart, NATO-Ukrayna ilişkilerinin geliştirilmesi için gereken temeli sağladı.

NATO devlet ve hükümet başkanları, Bosna-Hersek ile ilgili özel bir bildiri yayınlarak, barış anlaşmasının tamamen uygulanması ve Bosna-Hersek’in birçok etnik gruptan oluşan tek bir demokratik devlet olarak kurulması yönündeki taahhütlerini teyit ettiler.

11 Aralık: *Sera etkisi yapan gazların yayılmasını sınırlandırmak ve küresel ısınmayla mücadele ederek çölleşmenin ve denizlerdeki su seviyesinin artmasının önüne geçmek üzere Japonya’da Kyoto Protokolü imzalandı.*

Küresel ısınmayla mücadele ilk defa Rio’da 3-14 Haziran 1992’de yapılan Birleşmiş Milletler’in düzenlediği “Dünya Zirvesi”nde gündeme geldi. Dünyanın en önemli sorunlarını görüşmek üzere ilk kez toplanan ülkeler, acil çevre sorunlarının önüne geçebilmek için ortaklaşa bir çözüm yolu aradılar. Bu toplantıda sanayileşmiş ülkeler, dünya üzerindeki sorunların temelinde denetimsiz sanayileşmenin yattığını kabul ettiler. Bu ilk küresel konferansta varlıklı ülkeler, dünyanın birincil sorunlarından biri olan küresel ısınmanın, çölleşmenin ve denizlerdeki su seviyesinin artmasının önüne geçmek için çeşitli anlaşmalara imza koydular ve ısınmanın ana nedeninin sanayi, motorlu trafik ve özel meskenlerde enerji kullanımı sonucu atmosfere yayılan atık gazlar olduğunu kabul ettiler.

İlk iklim konferansı 1995 yılında Berlin’de yapıldı. Almanya Başbakanı Helmut Kohl, tüm dünyadan Berlin’e gelen çevre korumacılara, Almanya’nın 2005 yılına dek karbonmonoksit emisyonunu % 25 azaltacağını söyledi. Bu hedef diğer ülkeleri de aynı yönde sözler vermeye zorladı. 11 Aralık 1997’de Japonya’nın Kyoto kentinde yapılan bir diğer iklim konferansında kabul edilen Kyoto Protokolü’nde ise Rio’da alınan kararlar daha belirgin hale getirildi. Kyoto Protokolü’ne göre, dünyanın en varlıklı 40 ülkesi 2010 yılına dek karbonmonoksit emisyonunu % 5.2 oranında azaltmayı kabul etti.

2000 yılında Lahey’de düzenlenen konferanstayısa, Amerika Birleşik Devletleri’nin Kyoto Protokolü’nden imzasını çekmesinden sonra, Avustralya da aynı yolu izledi. Bu durum, çevre konusunda varılan mutabakata vurulan önemli bir darbe niteliğindedir. Çünkü dünya zararlı gaz emisyonunun % 25’i ABD’den kaynaklanıyordu. 2001 yılında Marakeş’te yapılan konferansta ise ABD olmadan alınan ve birçok esnekliği beraberinde getiren kararlarla -Kyoto Protokolü’nün sulandırılmış haliyle- karbonmonoksit emisyonlarının yalnızca aynı oranda kalması kabul edildi. Bu konudaki anlaşmayı aralarında Almanya’nın da bulunduğu 119 ülke imzaladı ki, bu emisyon oranının % 44’üne eşdeğer bir rakamdı. Sera etkisi yapan gazların yayılmasını sınırlandıran Kyoto Protokolü’nün yürürlüğe girmesi için, bu gazların en az % 55’ini yayan ülkelere onaylanması gerekiyordu. ABD’nin protokolü reddetmesinden sonra, bu sadece Rusya’nın onayıyla mümkündü.

Ancak Rusya, protokolün Rusya'daki ekonomik büyümeyi azaltacağı gerekçesiyle anlaşmayı bu haliyle imzalamayacağını açıkladı.

Birleşmiş Milletler Kyoto Protokolü'nden çekilen ABD, protokolü "deli gömleği" olarak nitelendirdi. ABD dışişleri bakan yardımcılarında Paula Dobriansky, Financial Times'a yazdığı makalede Kyoto protokolü için "gerçekçi olmayan, kuralları giderek daha sıkılaştıran, enerji tüketimini kısıtlayan bir deli gömleği" ifadesini kullandı. Dobriansky, Kyoto'nun, otomobillerden ve fabrikalardan karbondioksit gibi gazların emisyonunu engelleyen mevcut teknolojileri, dünyanın ekonomik büyümesi pahasına kullandığını belirtti.

1 Aralık 2003'te İtalya'nın Milano şehrinde 180 ülkenin yetkililerini bir araya getiren toplantılarda ise, ABD'nin çekilmesi ve Rusya'nın onaylamayı kabul etmemesinin ardından işlevsizleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Kyoto Protokolü'ne etkinlik kazandırmak üzere görüşmelere devam edildi.

Birleşmiş Milletler'in konuyla ilgili heyeti, son olarak, endüstrileşmiş ülkelerdeki emisyonun 2000-2010 yılları arasında 1990 düzeyine göre % 17 artabileceği uyarısını yaptı.

12-13 Aralık: *Avrupa Birliği üyesi ülkeler Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin genişleme sürecini ilan ettiler. Türkiye bu sürecin dışında bırakıldı.*

Avrupa'nın geleceği için bir dönüm noktası teşkil eden Lüksemburg zirvesi 12-13 Aralık 1997'de toplandı. Zirve, AB'nin genişleme sürecinin ilanı, geçmişteki bölünmüşlüğü kesin bir biçimde son veren yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Zirvede ele alınan konular:

Genişleme: Zirvede Konsey, Avrupa ülkelerinin iç ve dış hedeflerini ve değerlerini paylaşmak amacı ile aday ülkelerin yanı sıra Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin de katılacağı "Avrupa Konferansı"nın gerçekleştirilmesini kararlaştırdı. Bu kapsamda AB'nin daveti, ilk aşamada Kıbrıs Rum Kesimi, üyelğe aday Merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerini ve Türkiye'yi kapsamaktadır. Avrupa Konferansı'nın dış politika ve güvenlik, adalet ve içişleri gibi katılımcıların genel çıkarları yanında, ekonomik ve bölgesel işbirliği gibi ortak çıkarları alanlarında da işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin sorunların inceleneceği çok taraflı siyasî danışmalar biçiminde gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı.

Katılma ve Müzakere Süreci: Yapılan inceleme sonucunda Konsey, 10 Merkezî ve Doğu Avrupa ülkesi ile Kıbrıs Rum Kesimi için tam üyelik süreci öngördü.

Çerçeve Hükümler: Katılım sürecine ilişkin çerçevenin oluşturulması için 15 AB üyesi ülke ve 10 Merkezî ve Doğu Avrupa ülkesi ile Kıbrıs Rum Kesimi'nin Dışişleri Bakanları 30 Mart 1998'de bir araya geleceklerdir.

Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Strateji: Genişleme öncesinde birliğin müktesebatının yeniden belirlenebilmesi için, taraflar arasında hızlandırılmış bir katılım öncesi strateji benimsenmesine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.

Katılım İçin Ortaklık: Yeni bir unsur olup, güçlendirilmiş ön katılım stratejisinin temelini teşkil edecek ve bu kapsamda aday ülkelere yönlendirilecek tüm yardımlar tek bir çerçevede gerçekleştirilecektir.

Ön Katılıma İlişkin Yardımın Geliştirilmesi: Genişleme sürecinde adaylara verilecek malî yardımlarda eşitlik prensibi göz önünde bulundurulacak ve ayrıca yardımların dağıtımında katılım tarihleri dikkate alınmayacak, öncelik en çok ihtiyacı olan aday ülkeye tanınacaktır.

Komisyon Görüşleri ve Katılım Müzakereleri: Kopenhag Zirvesi kriterlerine uygunluk, bütün katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için bir ön koşuldur.

İzleme Prosedürü: Tam üyelik yolunda Kopenhag Kriterleri ve AB mevzuatının kabul edilme hızı çerçevesinde her adayın gösterdiği gelişimin izlenmesi, Komisyonun Konseye sunacağı düzenli raporlarla gerçekleştirilecektir.

Türkiye İçin Avrupa Stratejisi: Avrupa Konseyi, Türkiye'nin AB'ye katılım konusunda ehil olduğunu teyit etmekle beraber; Türkiye'nin Avrupa Konferansı'na katılımı, AB üyesi ülkelerle Türkiye arasındaki diyalogu ve ortak çıkar alanlarında işbirliğini artırma imkânı sağlayacaktır. Avrupa Konseyi, Türkiye'nin AB ile bağlarının güçlendirilmesinin, bu ülkenin AB'de yürürlükte bulunan insan hakları normları ve uygulamalarına uyum sağlama, azınlıkların haklarını koruma, Yunanistan ile tatminkâr ve istikrarlı ilişkiler kurma, ihtilafların çözülmesinde hukuki yollara başvurma (özellikle Uluslararası Adalet Divanı) ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde Kıbrıs sorununa politik bir çözüm bulmak amacıyla Birleşmiş Milletler gözetiminde gerçekleştirilen müzakerelere destek

verme gibi alanlarda başlattığı girişimlerin devam ettirilmesine bağlı olduğu hatırlatıldı.

Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar, 38 yıllık AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Türkiye'nin AB'nin genişleme süreci dışında bırakılması üzerine Başbakan Mesut Yılmaz, Lüksemburg Zirvesi kararlarının Haziran ayında Cardiff'te yapılacak Zirvede değiştirilmemesi durumunda Türkiye'nin AB ile siyasî diyalogu keseceğini, ayrıca AB'nin Kıbrıs Rum Kesimi ile üyelik müzakerelerini başlattığı takdirde Türkiye'nin KKTC ile entegrasyona gitme fikri üzerine ciddi olarak eğileceğini açıkladı.

16 Aralık: *NATO ile Ukrayna arasında Sivil Olağanüstü Hal Planlaması ve Afetlere Hazırlık üzerine bir Anlayış Muhtırası imzalandı.*

Kuzey Atlantik Konseyi'nin 8-9 Temmuz 1997'deki toplantısında Ukrayna ile çeşitli konularda işbirliğinin yapılması öngörülmüştü. Bu çerçevede 16 Aralık 1997'de NATO ile Ukrayna arasında bir anlayış muhtırası imzalandı. Ukrayna ile NATO arasında özellikle ortak seminerler, ortak çalışma grupları ve diğer işbirliği programları vasıtasıyla yürütülen danışmalar ve işbirliği çok çeşitli konuları kapsıyordu. Mevcut konular arasında, sivil olağanüstü hal planlaması ve afetlere hazırlık; sivil-asker ilişkileri, silahlı kuvvetlerin demokratik yollarla kontrolü ve Ukrayna savunma reformu; savunma planlaması, bütçeleme, politik strateji ve ulusal güvenlik kavramları; savunmanın dönüşümü; NATO-Ukrayna askerî işbirliği ve birlikte çalışabilirlik; askerî eğitim ve tatbikatlar, güvenliğin ekonomik yönleri; bilimsel ve teknolojik konular; nükleer güvenlik dahil çevresel güvenlik konuları; uzay araştırma ve geliştirme ve hava trafiğinin sivil-askerî yollarla kontrolü ve yönetimi bulunuyordu.

Savunma reformu, sivil askerî ilişkiler ve askerî reform, kaynak planlaması ve yönetimi gibi yeni alanlarda da girişimler başlatıldı. Bu alanlardaki çalışmalarını ilerletmek üzere bir NATO-Ukrayna Savunma Reformu Ortak Çalışma Grubu (JWG) kuruldu.

3-4 Nisan: *Londra’da yapılan ikinci ASEM (Asya-Avrupa) Zirvesi’nde, malî piyasalardaki aşırı dalgalanmaların önlemesi amacıyla yeni bir uluslararası malî sistemin oluşturulması için çalışmalara başlanmasına karar verildi.*

ASEM (Asya-Avrupa) Zirvesi’nin birincisi Asya’yı temsilen ASEAN üyesi 7 ülke ile Çin, Japonya, Güney Kore ve Avrupa’yı temsilen 15 AB üyesi ülkenin katılımıyla 1-2 Mart 1996’da Bangkok’ta yapıldı. Asya-Avrupa Zirvesi’nin amacı, Asya ile Avrupa arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri geliştirmek, Asya’daki hızlı ekonomik kalkınma sürecine Avrupalıların dikkatini çekmek ve AB ülkelerinin Doğu ve Güneydoğu Asya’ya daha büyük ölçüde yatırımlar yapmalarını sağlamaktır. ASEM; AB ülkelerinin Japonya, Çin ve Güney Kore’yi; Brunei, Filipinler, Vietnam, Malezya, Singapur, Endonezya, Tayland gibi ASEAN ülkelerinin dahil olduğu çok geniş bir alanı ve nüfusu kapsayan bir forumdur. ASEM; hükümet başkanları, ekonomi ve dışişleri bakanları ve daha alt seviyelerde yapılan zirve ve forumlarla belirli kararlar almakta ve bu kararları uygulamaya koyacak projeler hazırlamaktadır. Projeler, çalışma grupları tarafından geliştirilmektedir.

Asya’da meydana gelen malî kriz üzerine 3-4 Aralık 1998’de Londra’da ikinci ASEM zirvesi toplandı. Zirve, ekonomik ve ticarî ilişkiler temeli üzerinde gerçekleşti. Toplantıda, malî piyasalardaki aşırı dalgalanmaların önlenmesi amacıyla yeni bir uluslararası malî sistem oluşturulması için çalışmaların başlatılması ve Asya’ya yapılan yatırımların arttırılması amacıyla Avrupa ülkeleri tarafından bölgeye bir “fact-finding” heyetinin gönderilmesi kararlaştırıldı. Yayınlanan bildiride; Asya’daki ekonomik kriz nedeniyle yeni bir bölgesel denetim mekanizması kurulması, Dünya Bankası ile ASEM tarafından Asya ülkelerine yönelik bir yardım fonunun oluşturulması yer aldı. Zirvede ayrıca ASEM’in genişlemesi konusunun 2000 yılında Seul’da yapılacak üçüncü zirvede ele alınması yönünde mutabakata varıldı.

2-3 Mayıs: *Avrupa için tek para birimi olan EURO Brüksel’de Yunanistan, İngiltere, İsveç ve Danimarka dışındaki AB ülkeleri tarafından kabul edildi.*

Ekonomik ve Parasal Birlik ilk defa Kasım 1959’da Jean Monnet başkanlığında toplanan Birleşik Avrupa için Eylem Komitesi tarafından Avrupa Maliye Politikası oluşturulması amacıyla hazırlanan bir raporda ortaya konuldu. Anca o dönemde bu fikirleri uygulamaya geçirmek, önceliğin tamamen gerçekçi nedenlerle gümrük birliği ve ortak tarım politikasının oluşturulmasına verilmesi sebebiyle mümkün olmadı. Roma Antlaşması genel anlamda ekonomik entegrasyon hedefini kapsamakla birlikte, ekonomik ve parasal birlikle ilgili hukuki temelleri ortaya koymadı.

AT’de ekonomik ve parasal birlik konusu 1950 ve 1960’lı yıllarda gümrük birliğinin planlanandan önce tamamlanması ve ortak tarım politikasının başarılı olması üzerine ortaya atıldı ve 1969’da Hague Zirvesi’nde başlayan ve 1970’te hazırlanan Werner Raporu ile devam eden gelişmeler, 1972 yılında Paris Zirvesi’nde üye ülkelerin ekonomik ve parasal birliğe ulaşma yolundaki siyasî irade beyanları ile somut bir aşamaya ulaştı. Bu sonuçta, 1971 yılında ABD’nin doların altına konvertibl olmayacağını açıklaması ve Bretton Woods Sistemi’nin çökmesiyle Topluluk’un yeni bir arayışa girmesi de önemli bir rol oynadı. 1971-74 yılları arasında ekonomik ve parasal birlik konusunda önemli adımlar atıldı. Çeşitli AT paralarının bir sepet içinde toplanarak bu paralar arasındaki kur farklarının belli bir miktardan fazla açılmasını engellemeyi amaçlayan “Para Yılanı” sistemi oluşturuldu.

1973 yılından itibaren gündeme gelen petrol krizi ve bunun yarattığı enflasyonist ortamın da etkisiyle Topluluk yeni bir arayış içine girdi ve 1977 yılında dönemin Komisyon Başkanı Roy Jenkins’in önerisi ile başlayan çalışmalar 13 Mart 1979’da yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi (APS) ile sonuçlandı. APS’nin amaçları; sisteme katılan ülkelerin ekonomilerinin yakınlaştırılması, üye ülkelerde ortak kamu politikasının uygulanması ve özellikle enflasyonun kontrolü, döviz kuru istikrarının temini, ECU’nün merkezî rolünün geliştirilmesi, üye ülkeler arasında daha üst düzeyde bir entegrasyon sağlanması olarak belirlendi. Bu amaçlara ulaşabilmek için APS; Avrupa Para Birimi’nin (ECU) tespiti, döviz kurlarının oluşturulması ve müdahale mekanizması, kredi (parasal destek) mekanizması ile teçhiz edildi. Bundan sonra ECU ödeme aracı ve hesap birimi olarak kabul edildi.

Bütün bu gelişmelerden sonra 2-3 Mayıs 1998'de Brüksel'de toplanan Avrupa Birliği ülkeleri devlet ve hükümet başkanlarından oluşan özel bir konsey, AB'ye üye 11 devletin 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla tek para birimi EURO'nun kabulü için gerekli şartları yerine getirdiklerine karar verdi. Bu kararı takiben Konsey, EURO cinsinden madeni paraların teknik özelliklerine ve EURO'nun devreye girmesine ilişkin iki tüzük kabul etti. Konsey ayrıca Avrupa Merkez Bankası Yönetim Kurulu'nun başkan, başkan yardımcısı ve diğer üyelerini belirledi. EURO'ya katılan üye devletlerin bakanları ve Merkez Bankaları guvernörleri, Komisyon ve Avrupa Para Enstitüsü, EURO için geri dönüşsüz değişim oranlarının tespit edilmesine ilişkin ortak bir bildirim kabul ettiler. Yunanistan, İngiltere, İsveç ve Danimarka; tek para sistemi EURO'ya katılmadılar.

Bu kararın ardından 1 Haziran 1998'de Avrupa Merkez Bankası kuruldu. 31 Aralık 1998'de de Avrupa Konseyi, EURO'ya katılan 11 üye devletin ulusal paraları ile EURO arasında sabit ve geri dönüşsüz değişim oranlarını kabul etti. 1 Ocak 1999'dan itibaren Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İspanya EURO'yu resmî para birimi olarak kabul ettiler.

11-13 Mayıs: *Hindistan 5 nükleer deneme yaparak, nükleer potansiyele sahip ülke olduğunu dünya kamuoyuna gösterdi; Pakistan ise buna “misilleme” olarak nükleer denemelerde bulundu; nükleer güçler bu iki ülkeye tepki gösterdiler.*

Hindistan, 11 Mayıs 1998'de Racastan Çölü'nde ardı ardına üç nükleer deneme yaptı. Bu, 1974'ten bu yana Hint yönetimi tarafından yapılan ilk nükleer denemeydi. İki gün sonra 13 Mayıs 1998'de iki yeni nükleer deneme daha yaptı. İlerleyen günlerde Pakistan'ın kendi nükleer denemeleriyle “misilleme” yapması ile Asya'da gerilim hızla tırmandı. Başta nükleer güçler ABD, Fransa, İsrail, Rusya, Çin ve diğerleri olmak üzere, “uluslararası kamuoyu” bu iki ülkeye tepki gösterdiler. ABD yönetimi önce Hindistan'a, sonra Pakistan'a ambargo başlattı. Bu kararı, diğer ülkelerin ambargoları izledi. Japonya, İsveç, Norveç, Avustralya, Yeni Zelanda, Almanya gibi ülkeler çeşitli düzeylerde “önlemler” alarak iki devleti cezalandırdılar.

1998'de yaptığı nükleer silah denemelerinden sonra, dünyadaki önemli nükleer potansiyele sahip ülkeler arasında olduğunu gösteren Hindistan,

nükleer silah doktrinini minimum caydırıcılık ve bu silahı ilk kullanan ülke olmama şeklinde iki prensibe dayandırdı.

Pakistan'ın nükleer silah geliştirmesi, komşusu Hindistan'la olan çatışmalı ilişkilerine bağlıydı. Pakistan ve Hindistan 1947'de bağımsızlıklarını kazandıktan sonra karşılıklı olarak birbirlerini kendi güvenlikleri ve ulusal birlikleri için sürekli bir tehdit olarak gördüler. 1976'dan itibaren Keşmir sorunu nedeniyle Çin ile işbirliğini geliştiren Pakistan, hızlı bir şekilde nükleer silah geliştirerek, ilk denemesini Hindistan ile eş zamanlı olarak yapmayı başardı. Pakistan nükleer silahı ilk kullanan ülke olmayacağını ve caydırma amacı taşıdığını belirtirken, ulusal birliğe yönelik bir tehlike durumunda nükleer silah kullanabileceğini açıkladı.

Hindistan 1996 da 150 mil menzilli olan ve 1.000 kg.lık nükleer başlık takabilme özelliğine sahip füze denemesini gerçekleştirirken, Pakistan henüz bir deneme gerçekleştirememişti. Ancak Pakistan 1998'de bir açıklamada bulunarak nükleer savaş başlığı takması söz konusu olabilecek ilk orta menzilli füzeyi geliştirdiğini duyurdu.

1 Ocak 1967'den önce nükleer silahlara sahip olan devletler olarak ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin kastediliyordu. Bu tarihten sonra hiçbir devlet -Hindistan ve Pakistan gibi- bu silahlara sahip olsa bile nükleer silahlara sahip olan devletler kategorisinde değerlendirilmeyerek, anlaşmaya aykırı hareket eden devletler olarak dikkate alındı.

1 Temmuz 1968'de Washington, Moskova ve Londra tarafından imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) Hindistan, Pakistan, İsrail ve Küba tarafından imzalanmamıştı.

15-16 Haziran: *Avrupa Birliği üyesi ülkeler Cardiff Zirvesi'nde Avrupa Birliği'nin genişleme stratejisini ele aldılar.*

Avrupa Birliği üyesi ülkeler 15-16 Haziran 1998'de Cardiff Zirvesi'nde bir araya geldiler ve Avrupa Birliği'nin genişleme stratejisini ele aldılar. Zirvede; Avrupa'nın rekabetçi bir ekonomiye sahip olması, sermaye-işgücü piyasalarının incelenmesi, AB'nin 21. yüzyıla ilişkin genişleme stratejisi, önümüzdeki dönemde tamamlanması gereken çalışmalar, yapısal fonlarda gerçekleştirilecek reformlar ve tarım politikası gibi konuların yanı sıra, Türkiye ile ilişkiler de genişleme başlığı altında ele alındı.

Avrupa Konseyi, 11 üye ülkenin tek paraya geçişe ilişkin kriterleri karşıladığını teyit eden 3 Mayıs 1998 tarihli kararını ve 1 Haziran 1998 tarihinde Avrupa Merkez Bankası'nın kurulmuş olmasını memnuniyetle karşıladılar. Ayrıca EURO'nun 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla tedavüle girmesi için hukuki ve uygulamaya yönelik düzenlemelerin bir an önce tamamlanmasının ve Amsterdam Antlaşması'nın bir an önce yürürlüğe girmesinin gerekliliği vurgulandı.

Türkiye için hazırlanacak olan raporda, Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin esas alınacağı belirtildi.

31 Ağustos: *Kuzey Kore, menzili 1380 kilometreyi bulan iki aşamalı Taep'o-Dong-1 füzesini başarı ile denedi*

Kuzey Kore balistik füzeleri üretmek için gerekli alt yapıyı oluşturma çabalarına 1960'lı yılların ortalarında başladı. Stratejik işbirliği içinde bulunduğu Sovyetler Birliği tarafından verilen, önceleri FROG ve daha sonra da SCUD füzelerini etüd ederek kendi imkânları ile geliştirmeye 1970'li yılların sonu itibarıyla başladı. 1980'lerin sonundan itibaren menzili 1000 kilometreyi bulan No-Dong füze sistemlerini geliştirmeyi başardı. Ortadoğu'da İran, Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkelerin özellikle maddi destek ve kaçak yollardan malzeme sağlayan katkılarıyla No-Dong'dan daha uzun menzile sahip olan Taep'o-Dong füzelerini geliştirmeye çalıştı. 1994'te nükleer silah yapılmasını kesin bir dille yasaklayan NPT antlaşmasından çıkmak istemesine çok sert tepki gösteren ABD'nin yaptırımları ve engellemeleri sebebiyle bir süre askıya aldığı balistik füze programını bir müddet sonra yeniden hızlandırdı.

Kuzey Kore 31 Ağustos 1998 tarihinde menzili 1380 kilometreyi bulan iki aşamalı Taep'o-Dong-1 füzesini başarı ile denedi. Japon Denizi'ni aşarak Japonya'nın doğusunda Pasifik Okyanusu'na düşen füze, artık Kuzey Kore'nin istediği takdirde Japonya topraklarında dilediği her noktayı ve ABD üslerini vurabileceğini göstermiş oldu. Bundan sonra da Kuzey Kore'nin füze programı artan bir hızla devam etti ve bazı görüşlere göre önümüzdeki beş yıl içinde menzili 4000 ila 6000 kilometre arasında olacağı tahmin edilen Taep'o-Dong-2 füzelerini üretmek için çalışmaktadır.

Öte yandan, Kuzey Kore'nin ABD ile 1994 yılında vardığı Çerçeve Antlaşması'nın hükümlerinin aksine nükleer silah üretme programını tamamıyla sona

erdirmediğine yönelik yeni bilgiler açığa çıkmaktadır. 1994 krizi öncesine kadar Kuzey Kore'nin nükleer silah üretme programının merkezi olan Yongbyon şehrinin kuzeybatısında Kumchang-ri mevkiinde yer altında nükleer reaktör ya da plütonyum ayrıştırma tesisi kurma girişimleri hakkında yeni bilgiler basına yansıdı. Kuzey Kore Hükümeti, Kumchang-ri'deki tesisin askerî amaç taşımadığını ve tamamen sivil amaçlarla inşa edildiğini açıkladı.

29 Ekim: *Ankara'da bir araya gelen Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye ve Gürcistan devlet başkanları, Amerikan Enerji Bakanlığı'nın gözetiminde ortak bir deklarasyona imza atarak, Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı için siyasî desteklerini ifade ettiler.*

Ankara'da 29 Ekim 1998'de bir araya gelen Türkiye, Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Gürcistan devlet başkanları, Amerikan Enerji Bakanlığı'nın gözetiminde ortak bir deklarasyona imza atarak, Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı için siyasî desteklerini ifade ettiler. Altı maddeden oluşan deklarasyonun en önemli özelliği, devlet başkanları düzeyinde ilk kez bir arada böyle bir deklarasyonu imzalamaları (Türkmenistan hariç) ve siyasî desteklerini tam olarak Hazar-Akdeniz yönünde kullanmalarındır.

Deklarasyonda, Karadeniz'in mevcut durumu ile büyük bir kirlilik riski altında iken, gelecekte de petrol taşımacılığının bu deniz üzerinden yapılmasının ne kadar büyük bir tehlike arz edeceği hususu vurgulandı. Ayrıca boru hattı taşımacılığının en uygun ve en ekonomik çözüm olduğu ifade edildi. Karadeniz'in bölge petrollerinin taşınması için kullanılması durumunda Türk boğazlarının bu yükü kaldıramayacağı ve bir çevre felaketine sebebiyet verileceği de ortaya konuldu.

Hazar havzasında bulunan Azerbaycan, Kazakistan gibi ülkelerde üretilen ham petrolün, boru hattı ile Ceyhan'daki bir terminale taşınması, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması için çeşitli etütler yaptırıldı. Bu proje kapsamında Bakü'ye kadar taşınacak olan 20 milyon ton/yıl Kazak petrolünün burada 25 milyon ton/yıl Azeri petrolü ile birleştirilerek Gürcistan üzerinden Ceyhan'a taşınması için yapılan ön çalışmalar sürdürüldü.

11-12 Aralık: *Avrupa Birliği üyesi ölkeler Viyana Zirvesi'ni gerçekleştirdiler.*

Avrupa Birliği üyesi ölkeler 11-12 Aralık 1998'de Viyana'da toplandılar. Zirvede; AB'nin genişlemesi, istihdam, büyüme ve istikrar, ekonomik ve parasal birlik, Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe konulmasına ilişkin hazırlıklar, kurumsal yapının düzgün işletilmesi, uluslararası ilişkiler ile adalet ve içişlerine ilişkin konular görüşöldü. Bunun yanında Euro'nun dışarıda temsiline ilişkin şartlar tespit edildi.

AB'nin Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verdiği belirtilerek, Lüksemburg ve Cardiff Zirvelerinde kabul edilen kararlara uygun olarak Türkiye için belirlenen Avrupa stratejisinin titizlikle takip edileceği ifade edildi.

16 Şubat: *PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirildi.*

PKK terör örgütü, Türkiye'nin hâkimiyeti altındaki topraklardan bir bölümünü ayırarak yerine Marksist-Leninist temellere dayalı bir Kürt Devleti kurmayı amaçlayan Abdullah Öcalan ve bir grup arkadaşı tarafından 27 Kasım 1978'de Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde kuruldu. Kurulduğu günden itibaren on binlerce cinayet, adam kaçırma, kundaklama ve tehdit olaylarını gerçekleştiren örgütün yönetim ve lider kadrosu 7 Temmuz 1978'de Suriye'ye kaçtı ve bu tarihten sonra Suriye gizli servisi Muhaberat tarafından himaye gördü. 1998 yılına kadar Suriye, PKK ile ilişkilerini devamlı inkâr etti.

Eylül 1998'de Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş, Hatay'ın Reyhanlı ilçesi sınırında yaptığı konuşmada; Suriye'nin yaklaşık 20 yıldan bu yana PKK militanları ve örgüt lideri Abdullah Öcalan'ı kendi topraklarında barındırdığı, kanlı örgüte ve liderine verdiği destekten dolayı 10 binlerce insanımızın ölümüne neden olduğunu, sabrımızın artık taşıdığını dile getirerek Suriye'nin PKK örgütüne verdiği her türlü desteğin bitirilerek, başta kanlı örgüt lideri olmak üzere Suriye topraklarında bulunan PKK militanlarının Türkiye'ye teslim edilmesini, aksi halde Suriye'nin hak ettiği dersi alacağını çok sert bir üslupla açıkladı. Türkiye de Suriye'ye karşı bugüne kadar uygulanan stratejiyi değiştirme ve sertleştirme kararı aldı. Suriye'ye bir aylık bir süre verildi. Bu süre sonunda Suriye'nin terörist ülke olduğuna dair eldeki bilgi ve belgelerle uluslararası alanda da diplomatik girişimlerde bulunulması kararlaştırıldı; Türkiye-Suriye sınırına askerî yığınak yapılmaya başlandı; 50 bin askerin katıldığı Deniz Kararlılık Tatbikatı yapılmasına karar verildi.

Türkiye'nin bu kararlı tutumu karşısında Suriye, 20 Ekim 1998'de Adana'da yapılan, Türkiye ve Suriye yetkililerinin katıldığı toplantıda, ilk defa PKK'nın

bir terör örgütü olduğunu resmî bir antlaşmada kabul etti. Antlaşmaya göre Suriye, PKK ve liderini topraklarından çıkarmayı kabul ediyordu.

9 Ekim 1998'de Suriye'den sınırdışı edilen Abdullah Öcalan ve PKK'lılar, önce tarifeli bir uçakla Yunanistan'a intikal ettirildi. ABD'nin baskısıyla buradan beklediği desteği elde edemeyen Öcalan, Rus yetkililerinden alınan izinle özel bir uçakla Rusya'ya gönderildi. Bu gelişme üzerine Türkiye, Rusya'ya 27 Ekim'de "Abdullah Öcalan"ı iade etmesi için bir nota verdi. Abdullah Öcalan, Rusya'da kaldığı süre içerisinde iltica başvurusu yaptı, Rus Parlamentosu Alt Meclisi Duma'nın, Abdullah Öcalan'ın sığınma isteğini kabul etmesi Türk-Rus ilişkilerini gerginleştirdi. Bunun üzerine Rusya, 11 Kasım 1998'de Abdullah Öcalan'ı tarifeli bir Rus uçağıyla İtalya'ya gönderdi. 12 Kasım'da Abdullah Öcalan ve beraberindeki PKK'lılar Roma havaalanında bazı İtalyan parlamenterler tarafından karşılandı. Türkiye'nin Abdullah Öcalan'ın iadesi için İtalyan makamlarına yaptığı başvuru, Türkiye'de ölüm cezası olduğu gerekçesiye reddedildi. İtalya'da bulunduğu süre içinde villa kiralayıp örgüt mensuplarıyla görüşen Abdullah Öcalan, Türkiye ve ABD'nin baskıları sonucu İtalya'da istenmeyen adam durumuna geldi. 16 Ocak 1999'da Rusya'ya gönderilen Öcalan, 29 Ocak 1999'da Yunanistan'a geçti. Yunanlı yetkililer, teröre destek veren bir ülke olarak anılmaktan ve ABD korkusundan telaşa kapılarak, CIA ve Mossad'ın bilgisi dahilinde Öcalan'ı apar topar Kenya'ya gönderdi.

Öcalan Kenya'da Yunan Büyükelçiliği Rezidansı'nda ikamet ederken, Kenya güvenlik güçleri rezidansı kuşattı ve Yunan Büyükelçiliği'nden teslim alınan Öcalan, 16 Şubat 1999'da Kenya güvenlik güçleri, CIA ve Mossad işbirliğiyle Kenya Nairobi havaalanında bekleyen Türk güvenlik güçlerine teslim edildi.

Abdullah Öcalan yakalandıktan sonra kendisi için özel olarak hazırlanan İmralı Adası'na getirildi ve burada Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce yargılanma sürecine başlandı. İmralı'daki yargılama sürecinin sonunda Abdullah Öcalan, oybirliğiyle idam cezasına çarptırıldı ve bu karar 25 Kasım'da Yargıtay tarafından onandı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Abdullah Öcalan'ın idam kararı ile ilgili olarak nihai karar verilmeye kadar tedbir isteminde bulundu. Adalet Bakanlığı idam cezasını Meclis'in onayına sunulmak üzere hükümete gönderdi; ancak hü-

kümet idam dosyasını tutarak AHİM'in nihaî kararına kadar Meclis'e sevk edilmemesine karar verdi ¹⁴¹.

21 Şubat: *Hindistan ile Pakistan arasındaki anlaşmazlıklara barışçı çözüm bulmak, nükleer silahların yarattığı tehditleri ortadan kaldırmak ve barış ve güvenlik ortamını arttırmak maksadıyla Lahor Deklarasyonu imzalandı.*

Hindistan Başbakanı Atal Bihari Vajpayee 20-21 Şubat 1999 tarihlerinde Pakistan'a tarihi bir ziyarette bulundu. Bu ziyaret 1960'taki Jawaharlal Nehru'nun ziyaretinden beri bir Hint Başbakanı'nın Pakistan'a ilk ziyaretiydi. Birçok konuda yapılan detaylı görüşmelerin sonunda her iki başbakan 21 Şubat 1999'da Lahor Deklarasyonu'nu imzaladılar. Ziyaret sonunda yapılan ortak açıklamaya göre iki lider, ikili ilişkiler dahilindeki tüm konular, SAARC (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü) çerçevesinde bölgesel işbirliği ve uluslararası konuları ele aldılar.

Yayınlanan Lahor Deklarasyonu'nda iki başbakan; Jammu ve Keşmir dahil tüm sorunların çözümü için çabalarını artıracakları, birbirlerinin içişlerine müdahale etmeyecekleri, karşılıklı mutabakata varılmış gündemin bir an önce olumlu bir şekilde sonuçlanması için yapılacak kapsamlı diyalog süreci çalışmalarını artıracakları, nükleer silahların istem ya da yetki dışı kullanılma riskini en aza indirmek ve nükleer ve konvansiyonel silahlar konusunda herhangi bir anlaşmazlığa engel olmak amacıyla güvenlik

¹⁴¹ Abdullah Öcalan'ın idam kararının uygulanmamasıyla ilgili olarak şöyle bir iddia gündeme getirildi: "4 Şubat 1999 gecesı ABD gizli servisi CIA'nın Ankara temsilcisi, MİT Müsteşarına yaptığı ziyarette Abdullah Öcalan'ı yakalayıp teslim edeceklerini, ancak tek şartlarının öldürülmeme garantisinin verilmesi olduğunu belirtmişti. Amerika, Abdullah Öcalan'ın sağ olarak Türkiye'ye getirilip, yargılanması ve öldürülmemesi konusunda garanti ve güvence istiyordu. MİT Müsteşarı, konuyu Başbakan Bülent Ecevit'e aktardı. Bilahare Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve MİT Müsteşarının katılımıyla ABD teklifi, yapılan toplantıda ele alındı ve kabul edildi. MİT Müsteşarının, Ankara CIA yetkilisine 'Abdullah Öcalan, Türkiye'ye sağ olarak getirilecek ve yargıya teslim edilecek. Bağımsız Türk yargısı kendisini en adil bir biçimde yargılayacak' şeklinde açıklamasıyla iki istihbarat servisi arasında bir protokol yapılarak, protokol tutanağına bu maddeler geçirildi ve Abdullah Öcalan'ın 1978'de başlayan süreci Kenya operasyonu ile nihayetlendirildi." Deşifre-Darbeyi Rapor Ettim. Bülent Orakoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s.410-411

konseptlerini ve doktrinlerini güven artırıcı önlemleri geliştirecek şekilde tartışmak üzere acil adımlar atacakları, SAARC (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü) hedeflerine sadık kalacakları ve ülke insanlarının refahını geliştirmek ve ekonomik kalkınma yoluyla hayat standartlarını yükseltmek amacıyla 2000 yılı ve sonrası için belirlenen SAARC vizyonunun gerçekleştirilmesi için çalışacakları konusunda kararlı oldukları, terörizmin her türlüşünü kınamakta ve bu belayla mücadelede kararlı oldukları, tüm insan haklarını ve temel özgürlükleri teşvik edecekleri konusunda anlaşmaya vardılar.

Yine aynı antlaşmaya uygun olarak hazırlanan Mutabakat Muhtırası'nda; barış ve güvenlik ortamının her iki ülkenin yüksek menfaatleri gereği olduğu ve Jammu ve Keşmir dahil bütün sorunların çözülmesinin bu yüzden çok önemli olduğu vurgulanarak her iki ülke arasında istikrarlı bir barış ve güvenlik ortamı oluşturulması yönünde gerekli önlemlerin alınması amacıyla Başbakanlar tarafından Lahor'da verilen direktiflere uygun olarak;

1. Her iki taraf nükleer ve konvansiyonel silahlar konusunda herhangi bir anlaşmazlığa engel olmak amacıyla güven artırıcı önlemleri geliştirecek şekilde yapılacak ikili görüşmelerde güvenlik konseptlerini ve nükleer doktrinleri ele alacaklardır.
2. Her iki taraf balistik füze uçuş testleri konusunda birbirlerini önceden uyaracak ve bu konuda ikili bir anlaşma oluşturacaklardır.
3. Her iki taraf da nükleer silahların istem ya da yetki dışı kullanılma riskini azaltmak için kendi ülkelerinde gerekli düzenlemeleri yapacaklar.

24 Mart: *Kosova'da Sırpların Kosovalı Arnavutlara karşı giriştiği etnik temizlik harekâtının durdurulması maksadıyla Yugoslavya'ya yönelik NATO hava harekâtı başladı.*

Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesinden sonra Kosovalı Arnavutlar da bağımsızlık istekleri için harekete geçti. Ancak Kasım ayında Dayton Antlaşması müzakere edilirken Kosova üzerinde hiç durulmadı. Bu sıralarda Kosova için için kaynıyordu. 1 Mart 1998'de Kosova'da Sırplar Kosovalı Arnavutlara karşı saldırılara başladılar ve sistematik bir etnik temizlik harekâtına giriştiler. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri arasında anlaşmazlıkların olmasından dolayı örgüt karar alamadı. Batılı devletler, Vukovar'ın imhasına, Saraybosna'nın 1.000 gün süren kuşatılmasına ve

bombardımanına, Serebrika katliamına, mültecilerin perişanlığına tanık olmuşlardı; buna rağmen yaklaşan krizi önlemeye yönelik etkili önlemler alma yoluna gitmediler ve Sırlar etnik temizliğe başlayınca bunu önlemek için zamanında harekete geçmediler. NATO ise, Sırları durdurmak amacıyla hava harekâtına bir yıllık bir gecikme ile 24 Mart 1999'da başladı. Ancak NATO operasyonu başlayıncaya kadar geçen sürede bir hayli kırım olmuştu.

NATO'nun Kosova'ya müdahale etmesi, Rusya ve Çin'in veto etmeleri sebebiyle Birleşmiş Milletler kararına dayandırılmadı. Bu durumda NATO ülkeleri askerî müdahaleyi büyük çapta insanlık faciasını önleme gerekçesine dayandırdılar. 77 gün süren hava bombardımanının Yugoslavya üzerindeki etkileri çok ağır oldu. Ekonomik altyapı tamamen tahrip edildi; havaalanları, komuta-kontrol ve iletişim merkezleri, uçaksavar bataryaları, radarlar, kışla ve cephane depoları yok edildi. Fakat Yugoslav ordusu bütün bu bombardıman sonucu sadece 460 ölü verdi. Bunlara rağmen ne Miloseviç ve ne de Sırp halkı etnik temizlik kararlılığından vazgeçecek duruma gelmediler. Bunun yanında 27 Mayıs'ta Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'i Kosova'daki vahşetin sorumlusu olmakla suçladı.

Türkiye başından itibaren Kosova sorununa büyük ilgi gösterdi. Sorunun diplomatik yollardan çözümü için uluslararası arenada büyük çaba gösterdi. Ayrıca NATO'nun başlattığı hava harekâtına 18 adet F-16 uçağı tahsis ederek destek verdi. Bunun yanında harekât sırasında hava üslerinin bazılarının kullanılmasına izin verdi; mültecilerin durumlarıyla yakından ilgilendi ve insanî yardımlarda bulundu.

NATO'nun Kosova'ya düzenlediği operasyon, 20 Haziran'da Sırp birliklerinin Kosova'dan çekilmesi anlaşmasıyla sona erdi.

4 Nisan: *Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya NATO'ya üye oldu ve böylece NATO'nun üye sayısı 19'a yükseldi.*

Kuzey Atlantik Konseyi'nin 8-9 Temmuz 1997'de Madrid'de yapılan zirve toplantısında NATO'nun iç ve dış uyarlanması önemli kararlar alındı. Zirveye katılan liderler, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'yı Nisan 1999'da onaylanma süreçlerinin tamamlanarak NATO üyesi olabilmeleri amacıyla İttifak'a katılım görüşmelerini başlatmaya davet etme konusunda

anlaştılar. İttifak'ın yeni üyelere açılmasının altında yatan temel amaç, NATO'nun askerî etkisini ve yeteneklerini genişleterek Avrupa'nın bütününe kadar genişletebilmektir.

Bu amaçla söz konusu ülkelerin üyeliklerinin 1999 yılında başlayabilmesi için gereken görüşmeler 1997 sonunda tamamlandı ve Aralık 1997'de Katılım Protokolleri imzalandı. Yeni üye olan ülkeler NATO'nun tüm misyon ve görevlerine katılacaklar, entegre askerî yapıya katılan diğer üyelerle beraber NATO kuvvet yapılarının planlama, geliştirme ve personel sağlama faaliyetlerine dahil edileceklerdi.

Aralık 1997'de katılım protokolleri imzalanan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya 4 Nisan 1999'da NATO'ya üye olarak katıldılar. Böylece NATO'nun üye sayısı 19'a yükseldi.

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 10. maddesi uyarınca, ileride başka ülkelerin de katılımına imkân verecek "açık kapı" politikasının ve NATO'ya katılma arzusunda olan diğer ortaklarla yürütülen yoğun diyalogların sürdürülmesine karar verildi.

23-24 Nisan: *NATO'nun Washington'daki zirve toplantısında ittifakın yeni stratejik konsepti kabul edildi.*

23-24 Nisan 1999'da Washington'da bir araya gelen NATO üyesi ülkeleri devlet ve hükümet başkanları NATO'nun yeni stratejik konsepti konusunda bir anlaşma imzaladılar. NATO'nun Washington Antlaşması'nda ortaya konulan esas ve daimî amacı; tüm üyelerin özgürlük ve güvenliğini siyasî ve askerî vasıtalarla emniyete almak olarak belirlendi. NATO'nun, yeni komuta yapısı çalışmaları ve gelişmeler bağlamında oluşturulan yeni stratejik konsepti ile NATO'nun Avrupa'da güvenlik ve istikrarın temel unsuru olan bir "Kolektif Savunma" olarak kalması, transatlantik bağın muhafaza edilmesi, 5. madde görevlerinin¹⁴² önem ve önceliğinin korunması, ancak 5. madde

¹⁴² 5. Madde görevleri; taraflar içerisinde birine ya da bir kaçına Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da yöneltilecek silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılacağı, bunun sonucu olarak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanıyan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkının kullanılarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurma ve güvence altına almak için silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere, gerekli göreceği davranışa, tek başına ve öteki taraflarla görüş birliği içinde hemen geçerek, saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardım edilmesidir.

dışı görevlerin de ittifakın yeni görev kapsamı içine alınması, NATO'nun kitle imha silahlarının yayılmasını önlenmesi ve terörizme karşı mücadelede aktif rol alması, ittifakın faaliyet alanının daha geniş (Avrupa-Atlantik ve çevresi), komuta ve kuvvet yapısının daha esnek ve reaksiyon süresinin daha kısa olması, NATO'nun diğer uluslararası örgütlerle koordineli çalışması ve NATO üyesi olmayan devletlerle de güvenlik alanında işbirliğini amaçlayan Barış İçin Ortaklık (BİO) gibi uluslararası mekanizmaların desteklenip geliştirilmesinin sağlanması hedeflendi.

Sonuç olarak yeni stratejik konsept ile; ittifakın etkin olarak devamının sağlanması, transatlantik bağın muhafaza edilmesi ve ittifak içerisinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)'nin geliştirilmesi amaçlandı. NATO artık sadece üye ülkelerin toprak bütünlüklerinin kolektif savunulması ile sınırlı kalmayacak, aynı zamanda BİO katılımcıları için de kolektif güvenlik sağlayacak, giderek büyüyecek, daha esnek olacak ve yeni görevler üstlenecektir.

3-4 Haziran: *Avrupa Birliği üyesi ülkeler Köln Zirvesi'nde bir araya geldiler.*

3-4 Haziran 1999'da Köln'de toplanan Avrupa Konseyi'nin ana gündemini; 1 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'nın uygulanmasında karşılaşılabilecek muhtemel güçlükler, Avrupa İstihdam Pakti'nin hedefleri, AB Komisyonu Hile ile Mücadele Birimi'nin (UCLAF) yerine kurulan Yolsuzlukla Mücadele Ofisi'nin çalışma imkânları, ortak güvenlik ve savunma politikası bağlamında Güney Avrupa Güvenlik Pakti kurulması oluşturdu. Zirve Sonuç Bildirisi'nde, genişleme kapsamında yer alan birinci kuşak ülkeler ile bugüne kadar sürdürülen müzakerelerin beklenen şekilde düzenli ve başarılı bir biçimde sürdürüldüğü ifade edildi. Zirvenin Sonuç Bildirgesi'nin gelişmeye ilişkin bölümünde Türkiye'ye yer verilmedi.

Zirvede, Balkanlar'ı ve bazı Orta Avrupa ülkelerini kapsayan ve bu bölgede barış, istikrar ve refahın sağlanmasına katkıda bulunması amacına yönelik olarak Doğu Avrupa İstikrar Pakti adı altında bir organizasyonun kurulması öngörüldü. Zirvede ayrıca başta Rusya olmak üzere Ukrayna, Akdeniz -özellikle Barselona ve Ortadoğu barış süreci bağlamında- ve Batı Balkan bölgelerine yönelik olarak bir ortak Avrupa stratejisi oluşturulması da

karaflaştırıldı. Malta'ya ilişkin olarak Topluluk mevzuatının yüklenilmesi konusunda analitik çalışmalara başlanabileceği belirtildi.

18-21 Haziran: *G-8'lerin yıllık zirvesi Köln'de yapıldı; ardından AB-Japonya ve AB-ABD zirveleri gerçekleştirildi.*

G-8 üyesi ülkeler (ABD, Japonya, Kanada, Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya Federasyonu) 18-20 Haziran 1999'da Köln'de yıllık zirve toplantısı için bir araya geldiler. Zirvede hükümet ve devlet başkanları 21. yüzyılın, özellikle de küreselleşmenin zorluklarına karşı koyabilmek için önceliklerini belirlediler. Sürdürülebilir bir büyüme sağlamak amacıyla uygun makroekonomik politikaların ve yapısal reformların uygulamaya konmasını, istihdamın arttırılmasına ve sosyal garantilerin güçlendirilmesine yönelik ekonomik politikalar oluşturulmasını öngördüler. Rusya'nın ekonomik durumunun iyileştirilmesine destek verilmesi, Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde herkes için kabul edilebilir bir dünya ticaret sisteminin kurulması ve geniş kapsamlı, iddialı, yeni birçok taraflı ticaret müzakereleri turunun başlatılması ve gelişmekte olan ülkelerin borçlarının azaltılması için girişimde bulunulması da öncelikler arasında yer aldı. Katılımcılar, bölgesel sorunlara ilişkin bir bildiri de kabul ettiler. Güneydoğu Avrupa için İstikrar Pakti'nin kabul edilmesinden duydukları memnuniyeti ifade ettiler ve Kosova'da uluslararası sivil örgütlerin ve güvenlik örgütlerinin mevcudiyetine verdikleri desteği teyit ettiler.

G-8 zirvesinin ardından 20 Haziran 1999'da Bonn'da AB-Japonya zirvesi yapıldı. Zirvede taraflar, özellikle siyasî alanda ortak projeler geliştirmek, bir sonraki çok taraflı ticaret müzakereleri turunun hazırlanmasında işbirliği yapmak ve karşılıklı tanımaya ilişkin iki taraflı bir anlaşma akdetmek suretiyle, AB-Japonya ilişkilerinin güçlendirilmesi yönündeki isteklerini vurguladılar.

Yine Bonn'da 21 Haziran 1999'da gerçekleştirilen AB-ABD zirvesinde taraflar yayınladıkları ortak bir bildiri ile Yeni Transatlantik Gündemi çerçevesinde işbirliklerini güçlendirme ve özellikle uluslararası krizlerin önlenmesi ve çözülmesinde birlikte hareket etme taahhüdünde bulundular. Ortak bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın aşamalı olarak uygulamaya konmasının önemini vurguladılar. Taraflar ayrıca zarar verici ticarî anlaşmazlıkları engellemek amacıyla, ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların

her iki tarafça zamanında fark edilerek bertaraf edilmesine yönelik bir erken uyarı sistemi oluşturulması konusunda mutabakata vardılar. Görüşmelerin önemli bir bölümü de Kosova ve Güneydoğu Avrupa'ya ayrıldı. Taraflar, bölgenin yeniden yapılandırılmasını kolaylaştırmak için verimli bir işbirliği yapılması ve yardım faaliyetlerinin koordinasyonunda, Komisyon ile Dünya Bankası'nın birlikte çalışması konusunda da anlaşma sağladılar.

28-29 Haziran: *AB ülkeleri ile Latin Amerika ve Karayip ülkeleri arasında yapılan zirve sonunda kabul edilen Rio Deklarasyonu ile iki bölge arasında stratejik ortaklığın geliştirilmesi kararlaştırıldı.*

1970'li yıllarda AT, Brezilya ve Uruguay ile ilk anlaşmalarını imzaladı. Ancak bu anlaşmalar asgarî bir ticarî işbirliği ile sınırlı kaldı. 1982-1991 yılları arasında Topluluk Brezilya'dan Patagonya'ya kadar tüm Latin Amerika'yı kapsayan ilişkiler kurdu. Bu dönemde imzalanan anlaşmalar sadece ticaretle sınırlı kalmayıp aynı zamanda ekonomi, sanayi, bilim ve teknoloji, çevre ve uyuşturucu ile mücadele gibi alanlarda da düzenlemeler içerdi. Topluluk ayrıca sadece bu ülkelerle değil, aynı zamanda bu ülkelerin oluşturdukları bölgesel entegrasyonlarla da (Andean Paketi gibi) ilişkilerini geliştirme yoluna gitti. Tek Pazar doğrultusunda ilerleyen Topluluk, Latin Amerika ülkeleri ile ilişkilerini konsolide etmek ve geliştirmek istedi. Bu çerçevede 1991-95 yıllarını kapsayan dönem için malî imkânlar iki katına çıkarıldı.

1976-1991 yılları arasında Asya ülkeleri ile AB arasında 14 işbirliği anlaşması imzalandı ve AB'nin Asya ülkelerine sağladığı yardım 3.2 milyar ECU seviyesinde gerçekleşti. Böylece AB bu bölgeye yönelik yardım sağlayan ülkeler arasında Japonya'nın ardından ikinci sırada yer aldı. AB, Asya'ya yönelik yardımlarda bir çerçeve oluşturacak "Asya'ya yönelik Yeni Bir Stratejiye Doğru" başlıklı bir çalışma da yaptı.

Topluluk ayrıca Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleriyle çeşitli anlaşmalar imzaladı ve ilişkilerini bu çerçevede yürüttü.

Avrupa Birliği, Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin devlet ve hükümet başkanlarının 28-29 Haziran 1999'da bir araya geldiği ilk zirve toplantısının sonunda Rio Deklarasyonu kabul edildi. Deklarasyonda, iki bölge arasındaki stratejik ortaklığın geliştirilmesinin önemi vurgulandı ve 55 öncelikli eylem alanı tespit edildi: Siyasî öncelikler kapsamında; uluslararası forumlarda işbirliği, organize suçlar, rüşvet, uyuşturucu ve terörizm ile

mücadele, afetlerin önlenmesi ve sürdürülebilir gelişmenin teşviki konuları yer aldı. Ekonomik öncelikler kapsamında ise; Uruguay turunun sonuçlarının uygulamaya konması yönünde ortak bir eylem benimsenmesi, karşılıklı yarar sağlayacak yeni birçok taraflı ticaret müzakereleri turunun başlatılması ve uluslararası malî sistemin sağlamlaştırılması konularına yer verildi. Zirveye katılan ülkelerin devlet ve hükümet başkanları Avrupa Yatırım Bankası'nı, Latin Amerika ve Karayip ülkelerindeki faaliyetlerini arttırmaya davet etti.

25 Ağustos: *Şanghay Beşlisi'nin Bişkek'te yapılan dördüncü zirvesinde; terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı alınacak tedbirler konusu görüşüldü.*

Şanghay Beşlisi'nin dördüncü zirvesi 25 Ağustos 1999'da Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yapıldı. Bişkek zirvesinin gerisinde NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması vardı. Bu olay Moskova ve Pekin'i, hegemonya tesisine ve Birleşmiş Milletler yaptırımı olmaksızın kuvvet kullanılmasına karşı ortak mücadele etmek konusunda birbirine daha da yaklaştırdı. Bişkek havaalanına varışta Rusya Devlet Başkanı Yeltsin özellikle Batılılarla bir savaşa hazır olduğunu ifade etti. Başkan Yeltsin'in bu sözlerini yumuşatmak için Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov daha sonra "Rusya-Çin arasındaki daha yakın ilişkinin dünyada daha büyük bir istikrar demek olduğunu" söyledi ve sonra da "ABD ile daha yapıcı bir işbirliği dünyada daha büyük bir istikrardır" dedi.

Bişkek zirvesi boyunca, 1996'da Şanghay'da güven tesis etmek ve sınır işbirliğine ilave bir hız vermek için tespit edilmiş olan görevlerin ifa edilmiş olduğu vurgulandı. Şimdi yeni görevler ortaya çıkıyordu. Bu görevler; uluslararası terörizmle, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile yasadışı mültecilerle ve sınırları aşan diğer suçlarla mücadele etmektir. Bişkek zirvesinin arka planını başlıca iki gelişme meydana getirdi. Bunlar; a) NATO kuvvetleri tarafından Yugoslavya'nın bombalanması, b) Şubat 1999'da Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov'a düzenlenen suikast girişimi dahil Özbekistan'da artan İslamî faaliyetler; Kırgızistan'ın Batken bölgesindeki şiddet hareketleri, Dağıstan'ın sınır köylerine yaz aylarında yapılan saldırılar ve Moskova ile diğer Rus şehirlerinde Çeçenlerin yaptığı apartman bombalamalarıdır. Bişkek Bildirisi, tarafların 1999-2000 yıllarında terörizm, silah ve

uyuřturucu kaçakçılıđına karřı alınacak uygun ortak tedbirleri vurguladı. řanghai Beřlisi'nin diđer űlkelere karřı kurulmadıđı, bugűnkű dűnyanın siyasi gelişmesinde genel eğilimin çok kutupluluk konsepti olduđu da belirtildi. Taraflar zirve sonunda beř űlke arasında ekonomik işbirliđinin ve ticaretin geliştirilmesi niyetinde olduklarını beyan ettiler ve “İpek Yolu Diplomasisi”nin canlandırılması fikrini desteklediler.

25 Eylül: *G-8 űlkeleri maliye bakanları ile merkez bankası başkanlarının Washington'da yaptığı toplantı sonunda yayınladıkları ortak bildiride, bir “Gayri Resmî Diyalog Forumu” olarak dűnyanın 20 en büyük ekonomisinden oluşan G-20 Grubu'nun kurulması kararlaştırıldı.*

1997 yılının ortasında Güneydođu Asya'da başlayan ekonomik kriz, tüm dűnya ekonomilerini sarstı. Globalleşen dűnyada gelişmiş űlkelerin yalnızca birbirlerinden etkilenmedikleri, küçük ekonomilerin de dűnyanın büyük ekonomilerini tehdit ettiđi görűldű. Bu nedenle G-20 fikri, ilk defa ABD'nin liderliđinde ortaya atıldı ve iki yıllık çalışmadan sonra G-20'nin kurulması aşamasına gelindi.

Global ekonomik sistem içerisinde önemli űlkelerle, istikrarlı ve sürdürűlebilir ekonomik büyümeyi gerçekteřtirme ve işbirliđini geliştirme iradesi ifade edilerek Bretton Woods (IMF ve Dűnya Bankası) kurumsal sistemi çerçevesinde bir “Gayri Resmî Diyalog Forumu” olarak dűnyanın en büyük 20 ekonomisinden oluřan G-20 Grubu, 25 Eylül 1999'da G-8 űlkelerinin maliye bakanları ve merkez bankası başkanlarının Washington'da yaptıkları toplantıda kuruldu. G-20 adını taşıyan bu yeni oluřumda, G-8 űlkelere (ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada) ek olarak; Türkiye, Brezilya, Arjantin, Meksika, Çin, Hindistan, Güney Kore, Avustralya, Endonezya, Suudi Arabistan ve Güney Afrika yer aldı. Bu 19 űlke ile birlikte Avrupa Birliđi ve Bretton Woods kuruluşlarından birer temsilci yeni grubun űyeleri oldu. G-8 dışında G-20'de yer alacak 11 yeni űyenin seřiminde, űlkelerin bölgesel güçleri, ekonomik güçleri, nüfusları vb. gibi kriterler dikkate alındı.

Sűrekli bir sekreteryasının olmadığı ve uluslararası malî sistemin istikrarlı bir yapıya kavuřturulması amacıyla oluřturulan G-20; dűnya ekonomisi açısından önemli konuların tartışılabacađı ve politikaların belirleneceđi “Gayri Resmî Bir Platform” olarak düşünűldű.

G-20, üye ülkeler arasında ekonomik ve malî konularda daha sıkı bilgi alış-verişini teşvik ederek, küresel ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve dünya ekonomisini sürdürülebilir bir büyüme trendine sokmayı amaçlamakla birlikte, küresel ekonomide yaşanabilecek olası bir krizi önlemeyi de hedeflemektedir.

Dünya ekonomisinde payları giderek artan ve “yükselen pazarlar” diye anılan ülkeleri içine alan bu yeni gayri resmî oluşumun, ileride resmî bir oluşuma dönüştüğü takdirde dünya ekonomisine yön vereceği, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşları da bünyesine alacağı ve Avrupa Birliği’nin önemli üyelerini de içinde bulundurduğundan Avrupa Birliği’ni kapsayacağı değerlendirilmektedir.

G-20, maliye bakanları ve merkez bankası başkanlarının katılacakları toplantılarla temsil edilen G-20 Grubu’nun ilk toplantısı 15-16 Aralık 1999’da Berlin’de yapıldı.

19 Kasım: *İstanbul’da yapılan AGİT zirvesinde “İstanbul Deklarasyonu”, “Avrupa Güvenlik Şartı” ve “Güncelleştirilmiş Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması” belgeleri kabul edildi.*

19 Kasım 1999’da İstanbul’da yapılan AGİT zirvesinde “İstanbul Deklarasyonu”, “Avrupa Güvenlik Şartı” ve “Güncelleştirilmiş Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması” belgeleri kabul edildi. Bu belgeler, AGİT’in yapısını ve misyonunu günün koşullarına uygun şekilde güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda 21. yüzyılda Atlantik’ten Orta Asya’ya kadar uzanan geniş bir bölgede, 54 ülkenin politikalarını etkileyecek olan bir yol haritası çizdi.

21. yüzyılın eşiğinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi ülkelerin devlet ya da hükümet başkanları, üye devletlerin birbirleri ile barış içinde ve bireylerin ve toplumların özgürlük, refah ve güvenlik içinde yaşayabileceği hür, demokratik ve daha fazla bütünleşmiş bir AGİT bölgesi yaratılması için taahhütlerde bulundular ve birtakım yeni adımlar atılmasına karar verdiler.

Bu amaçla;

- AGİT ile diğer uluslararası teşkilatlar ve kurumlar arasında işbirliğini geliştirmek ve bu sayede uluslararası toplumun mevcut kaynaklarını daha etkin kullanabilmek için İşbirliğine Dayalı Güvenlik Platformu oluşturmaya,

- AGİT'in barışı koruma operasyonlarındaki rolünü geliştirmeye ve böylece örgütün güvenliğe ilişkin kapsamlı yaklaşımını daha iyi yansıtmaya,
- AGİT'in yardım ve geniş çaplı sivil alan operasyonlarına ilişkin taleplere daha çabuk cevap verebilmesini teminen Yardım ve İşbirliği Süratli Uzman Takımları (YİSUT) oluşturmaya,
- Hukukun üstünlüğünün sürdürülmesini sağlamak amacıyla polis faaliyetleri yürütebilmek için yeteneklerimizi genişletmeye,
- AGİT alan operasyonlarının planlanması ve konuşlandırılması amacıyla bir harekât merkezi oluşturmaya,
- AGİT Daimî Konseyi altında Hazırlık Komitesi'ni kurarak, AGİT içinde siyasî danışma sürecini güçlendirmeye karar verildi.

Ayrıca şiddet kullanılan çatışmaların mümkün olduğunca önlenmesine, AGİT'in bu alandaki yeteneklerinin güçlendirilmesine, savaş ve yıkımdan tahrip olmuş toplumların rehabilitasyonu konusunda AGİT'in kapasitesinin geliştirilmesine çalışılacağı belirtildi. Bunun yanı sıra uluslararası güvenlik ve ekonomi konularında işbirliği yapılması kararlaştırıldı. Birleşmiş Milletler Şartı'na, Helsinki Nihai Senedi'ne, Paris Şartı'na ve diğer AGİT belgelerine olan bağımlılık vurgulandı.

30 Kasım: *Ekonomik bütünleşme çabaları sonucunda Kenya, Tanzanya ve Uganda arasında Arusha'da Doğu Afrika Topluluğu (EAC) kuruldu.*

Ekonomik bütünleşme çabaları sonucunda Kenya, Tanzanya ve Uganda arasında Aralık 1967'de Doğu Afrika Topluluğu (EAC) kuruldu. Ekonomik bütünleşme çabaları içinde olan bu devletler, bir çeşit Doğu Afrika ülkeleri "Ortak Pazarı"nı kurdular. Üç cumhurbaşkanından oluşan bir Doğu Afrika Otoritesi, Yasama Meclisi, Ortak Pazar Kurulu, Ortak Pazar Mahkemesi, Merkezi Sekretaryası ve Doğu Afrika Temyiz Mahkemesi ve kuruluşu bağlı Doğu Afrika Kalkınma Bankası da oluşturuldu. Sonradan örgüte; Burundi, Etiyopya, Somali ve Zambiya da katılmak için resmî müracaatta bulundu.

Örgüt, 1977 yılında üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle dağıldı.

Daha sonra yapılan çeşitli toplantılar sonucunda Kenya, Tanzanya ve Uganda Devlet Başkanları 30 Kasım 1993'te "Doğu Afrika İşbirliğine Yönelik Daimî Üçlü Komisyonun Kurulmasına İlişkin Antlaşma"yı imzaladılar.

Doğu Afrika İşbirliği'nin fiilen başlaması ise Daimî Üçlü Komisyonu'n sekreteraryasının 14 Mart 1996 tarihinde Tanzanya'nın Arusha kentinde kurulmasıyla mümkün olabildi. Doğu Afrika Devlet Başkanları, bölgesel işbirliğini geliştirme ihtiyacını göz önünde bulundurarak, 29 Nisan 1997'de Arusha'da gerçekleştirilen ikinci zirvede Daimî Üçlü Komisyona, komisyonun kuruluş anlaşmasını geliştirerek yeni bir antlaşma haline getirmesi talimatını verdiler.

Üye ülkelerin birbirleriyle müzakere süreçlerini ve halkların görüşlerinin alınmasını da içeren antlaşmanın yapım süreci 2 yıl içerisinde başarıyla sonuçlandı ve Doğu Afrika Topluluğunun Kuruluş Antlaşması 30 Kasım 1999'da Arusha'da imzalandı. Antlaşma, 7 Temmuz 2000 tarihinde üye ülkelerin parlamentolarında onaylanmasının ardından yürürlüğe girdi. Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Doğu Afrika Topluluğu (EAC) resmen hayata geçmiştir.

11 Aralık: *Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığını tescil ettiler.*

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin 11 Aralık 1999'da Helsinki'de gerçekleştirdikleri zirve toplantısında AB Konseyi, Helsinki Sonuç Bildirisi ile Türkiye'ye diğer aday ülkelerle eşit adaylık statüsü tanıyarak, Türkiye'nin "Avrupalılık Kimliği" tartışmalarına son verdi. Zirvede kabul edilen Helsinki Siyasî Tanımlamaları ile sınır sorunlarının komşularla barışçı yollardan veya La Haye Uluslararası Adalet Divanı nezdinde çözülmesinin gerektiği belirtildi. Ayrıca diğer aday ülkelerin tam üyelik sürecine engel teşkil etmemesi koşulu benimsendi.

Bildirgede, 2002 yılında tedavüle girecek EURO'ya siyasî desteğin sürdüğü ve NATO içinde ve dışında AB'nin, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) ile özerk bir askerî kurumsallaşmaya yönelmekte olduğu belirtildi.

Zirvenin en önemli yönü Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit şekilde ve eşit koşullar çerçevesinde ele alınacak olması ve tam üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için uyması gereken kıstaslar olarak temelde Kopenhag Siyasî Kriterleri ile Helsinki Siyasî Tanımlamaları'na ilişkin esasların ön plana çıkmasıdır. Helsinki Siyasî Tanımlamaları'nda belirlenen esasların Türkiye için anlamı, 2004 yılına kadar sorunlarını çözmemesi halinde, AB Konseyi'nin

siyasî değerlendirmesine imkân vermesidir. Yine Türkiye açısından değerlendirildiğinde bu koşulun, özellikle Kıbrıs konusunda Ada içi siyasî mn tam üyelik için bir ön koşul teşkil etmeyecek olmasıdır.

20 Aralık: *Portekiz'in elinde tuttuğu Macao Yarımadası, yapılan bir antlaşmayla Çin Halk Cumhuriyeti'ne iade edildi.*

1557'den beri Macao'ya yerleşmeye başlayan Portekizliler 1887'de Quing Hükümeti'ni "Çin-Portekiz Toplantısı Taslak Antlaşması" ve daha sonra da "Portekiz'in Macao ve bağlı bölgeleri, Portekiz tarafından idare edilen başka herhangi bir bölge gibi sonsuza kadar idare etmesini" ngren "Çin-Portekiz- Pekin Antlaşması"nı imzalamaya zorladı. Bu tarihten itibaren Portekiz, Macao Yarımadasını işgal altında tutmaktaydı.

Hong Kong konusuna olduğu gibi Macao konusunda da Çin, bu soruna uygun bir zamanda ve barışi müzakere yoluyla çözümü tercih etti. Çin ile Portekiz arasında 1979 yılında diplomatik ilişki kurulduğunda Portekiz Hükümeti, Macao'nun Çin'e ait olduğunu kabul etti.

Portekiz Cumhurbaşkanı Ramalho Eanes, Mayıs 1985'te Çin'i ziyaret etti ve Macao konusunun çözümü için anlaşmaya varıldı. Haziran 1986 ve Mayıs 1987 tarihleri arasında iki ülkenin heyetleri dört kez toplandı. 13 Nisan 1987'de Çin Halk Cumhuriyeti ve Portekiz Cumhuriyeti hükümetleri Macao sorunu için ortak bir deklarasyonu Pekin'de imzaladılar. Buna göre Çin Halk Cumhuriyeti Macao zerindeki hâkimiyetini 20 Aralık 1999 tarihinden itibaren yeniden tesis etti. Çin ise burada 50 yıl süreyle Macao zel İdari Bölgesi'nin oluşturulmasını kabul etti.

Bibliyografya

- ABDULLAH, Ömer Faruk: *Suriye Dosyası*, Çeviren: Hasan BASRİ, Akabe Yayınları, İstanbul Ekim 1985.
- ACAR, Cemal: *Soğuk Savaş Dönemi Süpergüçlerin Hakimiyet Kavgası*, Frapan Yayıncılık, Ankara 1991.
- ACAR, İrfan C.: *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet: *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- AFETİNAN, A.: *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- AKBULUT, Saffet; Süleyman ERTEKİN: *Dünyadaki Silahsızlanma Çalışmaları ve Türkiye*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Mayıs 1995.
- AKSOY, M. Tahir; Ergin ERSOY: *Türkiye-Federal Almanya İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Mayıs 1994.
- AKYÜZ, Yahya: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- ALPAR, Cem ve M. Tuba ONGUN: *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirme*, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara 1985.
- ALTUĞ, Yılmaz: *Çekoslovakya Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- ANASTASIUS, Alexander Pallis: *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, Yapı Kredi Yayınları, Çeviren: Orhan AZİZOĞLU, İstanbul Ocak 1997.

- ARAZ, Nezihe: *Başlangıçtan Bugüne Dünya Tarihi Cilt III. Birinci Dünya Savaşı'ndan Bugüne*, Kaynak Kitapları, İstanbul 1975.
- ARI, Kemal: *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir: *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- 19. yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- 20. yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995, C. I. II., Alkim Yayınevi (Tarihsiz).
- ARSLAN, Ahmet Ali: *Dargeçit (Azerbaycan'ın Demokrasi Yolundaki Çilesi)*, Yeni Düşünce Yayınları, Ankara Mayıs 1991.
- ARTUÇ, İbrahim: *Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kaderi*, Kastaş Yayınları, İstanbul Ekim 1984.
- ATAÖV, Türkkaya: *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.
- Siyonizm ve Irkçılık, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- ATUN, Ali Fikret: *İkinci Dünya Harbi'nde Kuzey Afrika Harekatı ve Alınan Dersler*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- AYDIN, Aziz: *Başlangıcından Bugüne Türk-Amerikan İlişkilerini Etkileyen Faktörler*, TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Araştırma Servisi, Haziran 2003.
- AYDIN, Nehir: *Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Nisan 1999.
- AYDOĞAN, Metin: *Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye, 20. yüzyılın Sorgulanması, C. I. II.*, Otopsi Yayınevi, İstanbul Ekim 2000.
- BAĞIŞ, Ali İhsan; William HALE; Colin HEYWOOD; Ömer KÜRKÇÜOĞLU; Mübahat S. KÜTÜKOĞLU; Geoffrey LEWIS; Osman OKYAR; Susan SKILLITER: *Türk-İngiliz İlişkileri (1583-1984)*, Başbakanlık Basın-Yayın Enformasyon Müdürlüğü, Ankara 1985.
- BARDAKÇI, Murat: *Şahbaba, Osmanlıların Son Hükümdarı VI. Mehmet Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları*, Pan Yayıncılık, İstanbul Kasım 1998.

- BARLAS, Gülhan: *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Avrupa Cepheleri (Özet)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Basın ve Enformasyon Bürosu, *Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı, NATO El Kitabı*, NATO-1110 Brüksel, Belçika 1998.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002*, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara Mayıs 2002.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara Ocak 1996.
- BATIR, Kerem: *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Dergisi (9: 1) 2011.
- BAYUR, Y. Hikmet: *Hindistan Tarihi, Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949) (Kuruluşundan Bugüne Kadar Afganistan Tarihini de İhtiva Eder)*, C. III., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Türk İnkılabı Tarihi, C. I, K. I-II., C.II, K. I-II-III-IV, C. III, K. I-II-III-IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik: *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- BOSTANOĞLU, Burcu: *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara Aralık 1999.
- BOZKURT, Gülnihal: *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- BUDAK, Mustafa: *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul Nisan 2002.
- BURÇAK, Rıfık Salim: *Siyasî Tarih (Ders Notları)*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara 1984.
- Milliyet, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi C. I...XXIV*, Interpres Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1986.
- CANATAN, Yaşar: *Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

- CEBECİOĞLU, Güngör: *Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 4. Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.
- CEYLAN, Naci: *Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1995.
- CHOMSKY, Naom; Edward S. HERMAN; Gerry O'SULLIVAN; Alexander GEORGE: *Terörizm Efsanesi*, Çev.: Bahadır Sina ŞENER, Ayraç Yayınevi, Ankara Mart 1999.
- ÇAM, Esat: *Devlet Sistemleri İngiltere, ABD, Fransa, SSCB, Federal Almanya Cumhuriyeti*, İÜ İktisat Fakültesi Siyaset İlmi Kürsüsü, İstanbul 1976.
- ÇANDAR, Cengiz: *Dünden Yarına İran*, Yalçın Yayınları, Ocak 1981.
- ÇAY, Abdulhaluk M.: *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- ÇAYCI, Abdurrahman: *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- DAVUTOĞLU, Ahmet: *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul Nisan 2001.
- Dayanışma Vakfı Yayını, *Birleşmiş Milletler Kararlarında Eski Yugoslavya ve Bosna Hersek, Dayton Anlaşması Eki İle*, Tercüme: Nejat ÖZDEMİROĞLU, İstanbul Ocak 1996.
- DEVLET, Nadir: *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Dünya, *Almanak 2003*, Dünya Yayıncılık 2003.
- EBERHARD, Wolfram: *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- ELEKDAĞ, Şükrü: *Balkanlardaki Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Olan Etkileri, (E. Büyükelçi Şükrü Elekdağ'ın Harp Akademileri'nde Verdiği Konferans-19 Ocak 2000)*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Şubat 2000.
- ELİBOL, Sabahattin; Zekai ARIKAN: *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Mayıs 1994.
- ERALP, Atila: *Türkiye ve Avrupa, Batılılaşma Kalkınma Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara Mayıs 1997.
- ESMER, A. Şükrü: *Siyasî Tarih*, Maarif Vekilliği, İstanbul 1944.
- Gelişim Yayınları, *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, C. I-II-III-IV., İstanbul 1987.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı: 115, 363, 366, 367.

- Genelkurmay Basımevi, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garb Ordusu Karadağ Cephesi C. III 3. Kısım*, Ankara 1993.
- GİRGİN, Kemal: *Çağdaş Politika ve Diplomasi (El Kitabı)*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1975.
- GÖNLÜBOL, Mehmet: *Milletlerarası Siyasî Teşkilatlanma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- Uluslararası Politika. İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Kürsüsü, Siyasal Yayınları, Ankara (Tarihsiz).
- Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- GÜNEL, Kamil: *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994.
- GÜREL, Şükrü Sina: *Kıbrıs Tarihi (1878-1960). Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, C. I. II.*, Kaynak Yayınları, Ankara Kasım 1984.
- GÜRKAN, İhsan: *Türk Dış Politikası ve Ortadoğu, Seminer Notları*, Dış Politika Enstitüsü, (Dış Politika Enstitüsünde 4 Şubat 1983 günü yapılan Strateji Grubu Toplantısında sunulan tebliğ), Ankara 1982.
- Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Ankara, 8-9 Mart 1990, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- HALAÇOĞLU, Yusuf: *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- HALLI, Reşat: *Balkan Harbi (1912-1913) I. Cilt, Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- HAYİT, Baymirza: *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- HİTLER, Adolf: *Mein Kampf (Kavgam)*, Çeviren: Mine TOKER, Toker Yayınları, İstanbul 1975.
- HOBBSBAWM, Eric: *Kısa 20. yüzyıl 1914-1991 Aşırıhklar Çağı*, Çeviren: Yavuz ALOĞAN, Sarmal Yayınevi, İstanbul Ekim 1996.
- HOFMANN, Rudolf; Walter GÖRLİTZ: *İkinci Dünya Savaşı'nın Kesin Sonuçlu Muharebelerinden Moskova ve Stalingrad Muharebeleri*, Çeviren: İbrahim ULUS, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

- Hürriyet, *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi C. I-XXV*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1993.
- İletişim Yayınları, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. I-X*.
- İNAN, Kamran: *Cenevre Yılları, Öncesi 1980 Sonrası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2002.
- JACOBSEN, Hans-Adolf: *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Çev.: İbrahim ULUS, Gnkur As. Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- JAESCHKE, Gotthard: *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi- II. Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922-31 Aralık 1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren: Cemal KÖPRÜLÜ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- KARAAĞAÇLI, Abbas: *Sri Lanka ve Tamil Kaplanları*, BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 15 Aralık 2009.
- KARADAĞ, Raif: *Petrol Fırtınası*, Divan Yayınları, İstanbul 1991.
- KARAGÖL, Recai; Hasan KARAGÖZ: *Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Nisan 1995.
- KARAMAN, M. Lutfullah: *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.
- KARATAMU, Selahattin: *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi (1908-1920) C. III 6. Kısım*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- KAZGAN, Gülten: *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1994.
- KENNEDY, Paul: *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri-1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1990.
- KIN, Mehmet Akif: *D-8'e Üye Olan Ülkelerin Siyasî, Ekonomik, Sosyal ve Askeri Açından Mukayesesi ve Muhtemel Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1998.

- KISSINGER, Henry: *Diplomasi*, Çeviren: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Ocak 2002.
- KIZILTEPE, Celal; Coşkun ŞENYUVA; Nami ERSÜ: *21. yüzyıla Girerken Dünya Düzeni*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 2000.
- KİBAROĞLU, Mustafa: *İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?* Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Böl., Avrasya Dosyası-İran Özel Sayısı Güz 1999, C.5, Sayı.3.
- Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya'nın Güvenliği* Bilkent Ü. Uluslararası İlişkiler Böl., Avrasya Dosyası-Japonya Özel Say. Yaz 1999, C.5, Sayı.2.
- KİLİ, Suna: *Türk Devrim Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul Ocak 1982.
- KOÇAOĞLU, Mehmet: *Petro-Strateji*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul Mart 1996.
- KOÇAK, Cemil: *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- KUMKALE, Tahir Tamer: *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul Temmuz 1995.
- KURAT, Akdes Nimet: *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- KURTCEPHE, İsrail: *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- KURUMAHMUT, Ali: *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö.; G. BOZKURT; İ. GÜNEŞ; E. TAŞDEMİRCİ; N. ÇAĞAN; M. ERGUN; N. GENÇ: *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I-II Atatürk İnkılapları*, Yüksek Öğretim Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- LANGLOIS, Georges; Jean BOISMENU; Luc LEFEBVRE; Patrice REGIMBALD: *20. yüzyıl Tarihi*, Nehir Yayınları, İstanbul Aralık 2000.
- MANAZ, Abdullah: *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, Ulusal Birlik İçin Düşünce-Eylem Vakfı, İzmir 1998.
- MANİSALI, Erol: *Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe*, Derin Yayınları, İstanbul 2002.
- MANSFIELD, Peter: *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çeviren: Salih YURDAKUL, Söylem Yayınları, İstanbul Ekim 2000.

- MC DOWALL, David: *A Modern History of The Kurds, (Kürtlerin Modern Tarihi)*, C. I. Nisan 1995.
- MELEK, Abdurrahman: *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1991.
- METİN, Halil: *Türkiye'nin Siyasî Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- Milliyet Yayınları, *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, 1991.
- Almanak, 20. yüzyıl*, Mart 1986.
- Almanak 2003*, Milliyet Input, İstanbul 2003.
- NEZİROĞLU, İrfan: *Filistin Sorunu* TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Şubat 1994.
- Pakistan Dosyası*, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Mart 1997.
- OĞAN, Mustafa S.: *Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Nisan 1997.
- ORAKOĞLU, Bülent: *Deşifre, Darbeyi Rapor Ettim*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003.
- OSTROVSKY, Victor; Claire HOY: *MOSSAD-İhanet Çemberi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul Kasım 1990.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz ve Ahmet R. ÖKÇÜN: *Türk Antlaşmaları Rehberi (1920-1973)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
- ÖKE, Mim Kemal: *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.
- ÖYMEN, Onur: *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul Haziran 2002.
- ÖZCAN, Mesut: *Sorunlu Miras Irak*, Küre Yayınları, İstanbul Şubat 2003.
- ÖZDAĞDEVİREN, K. Nazif: *Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Mayıs 1995.
- ÖZGÜLDÜR, Yavuz: *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- ÖZTOPRAK, İzzet: *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ÖZTUNA, Yılmaz: *Osmanlı Devleti Tarihi I Siyasî Tarih*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

- PARLAR, Suat: *Ortadoğu, Vaat Edilmiş Topraklar*, Bibliotek Yay., İstanbul Aralık 1997.
- PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.
- Uluslararası Hukuk Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Yaptığı Anlaşmalar*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- SAATÇI, Suphi: *Tarihi Gelişimi İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul 1996.
- Sabah, *Grolier International Americana Encyclopedia C. I-II*, İstanbul 1993.
- SAGAY, Dr. Jur. Reşat: *XIX. ve XX. yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1972.
- SAKAOĞLU, Necdet: *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul Şubat 2000.
- SANDER, Oral: *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara Eylül 2000.
- Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e, C. I.*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.
- Siyasî Tarih, (1914-1994), C. II.*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000.
- SANDIKLI, Atilla: *Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 2001.
- SARAÇ, Ali Fuat: *İran-Irak Savaşı'nın Askeri Analizi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- SARAL, Muhterem; Alpaslan ORHON: *Birinci Dünya Harb'inde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı I. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- SARAY, Mehmet: *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- SMITH, Sebastian: *Allah'ın Dağları Çeçenistan'da Savaş*, Çeviren: Hadiye Nurgay, Sabancı Üniversitesi, İstanbul Mayıs 2002.
- SOMUNCUOĞLU, Sadi: *Arka Kapımıza Dayandılar Kıbrıs'ta Sirtaki*, Ankara ticaret Odası, Ankara Kasım 2002.

- SONYEL, Salahi R.: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. I-II.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1995.
- Sor yayıncılık, *Protesto ve Türk Basını'nda Salman Rüşdi Olayı*, Editör: M. İhsan Arslan, Ankara Mart 1989.
- SOYSAL, İsmail: *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), C. I.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990), C. II, Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk: *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Hazırlayanlar: Ülke ARIBOĞAN, Gülden AYMAN, Beril DEDEOĞLU, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- STODDART, Dr. Philip H.: *Teşkilat-ı Mahsusa, Osmanlı Hükümeti ve Araplar 1911-1918: Teşkilat-ı Mahsusa Üzerine Bir Ön Çalışma*, Çeviren: Tansel Demirel, Arba Yayınları, İstanbul Aralık 1994.
- SÜKAN, Özer: *Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi-Kurulması Gelişmesi Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 2000.
- 21. yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 2001.
- ŞENYUVA,Coşkun: *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1999.
- ŞİMŞEK, Halil: *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- TANSEL, Selahattin: *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. I-II-III-IV.*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- TAŞKIRAN, Cemalettin: *Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- TAVUKÇU, Sinan: *Vatikan'la Resmi İlişki Kurulmasına Diplomatik İtiraz*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 04.06.2012.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, *Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri*, Ankara Aralık 2001.
- TEMİZKAN, Fikri: *Türkiye-İtalya İlişkileri ve Muhtemel Gelişmeler*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1995.

- Tercüman, 1900 Yılından 1990'a 20. yüzyıl Ansiklopedisi C. I-II-III-IV, İstanbul 1990.
- TETİK, Ahmet: *Devletler Hukuku*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2001.
- TEZKAN, Yılmaz: *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*, Ülke Kitapları, İstanbul Mart 2002.
- THOMAZİ, A.: *Çanakkale Deniz Savaşı*, Çeviren: Hüseyin IŞIK, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- TOBB, *Doğu Sorunu Teşhisler ve Tespitler*, Özel Araştırma Raporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi: 1, Temmuz 1995.
- TOGAN, A. Zeki Velidi: *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, Batı ve Kuzey Türkistan, C. I.*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- TOKER, Hülya; Nurcan FİDAN: *Balkan Harbi Kronolojisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- TOPALOĞLU, Alaaddin: *Batı Avrupa Birliği ve Türkiye*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Nisan 1995.
- TUKİN, Cemal: *Boğazlar Meselesi*, Pan Yayıncılık, İstanbul Ağustos 1999.
- TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), C. II.*, Hürriyet Vakfı Yayınları, Kasım 1984.
- TUNÇOKU, Mete; Cemalettin TAŞKIRAN: *Çanakkale, Churchill ve Anzaklar*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- TURAN, Şerafettin: *Türk Devrim Tarihi C. I, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Türk Devrim Tarihi C. II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Türk Devrim Tarihi C. III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Türk Devrim Tarihi C. IV, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*, Bilgi Yayınevi, 1999.
- İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- TÜRSAN, O. Nurettin: *İkinci Dünya Savaşı*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1998.
- UÇAROL, Rifat: *Siyasî Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul Eylül 1985.

- USLU, Nasuh: *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. yüzyıl Yayınları, Ankara Ekim 2000.
- UZER, Tahsin: *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- ÜNAL, Tahsin: *Türk Siyasî Tarihi 1700-1958*, Kutluğ Yayınları, İstanbul (?).
- ÜNVER, Mehmet İlhan: *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1996.
- VAN DAM, Nikolaos: *Suriye’de İktidar Mücadelesi, Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, Çevirenler: Semih İDİZ, Aslı Falay ÇALKIVİK, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- WALTZ, Kenneth; George H. Quester: *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, Çev.: Ersin ONULDURAN, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, Ankara 1982.
- WINSTONE, H. V. F.: *Ortadoğu Serüveni 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu’daki Siyasî ve Askeri İstihbaratın Öyküsü*, Risale Yayınları, İstanbul 1999.
- VARLI, Bahar: *1929 Krizi ve New Deal Modeli*, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Mayıs 1993.
- Avrupa Birliği’nde Ekonomik ve Parasal Bütünleşme*, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi, Temmuz 1994.
- VAROL, M. Ahmet: *İslam Ülkeleri Ansiklopedisi*, Ahsen Basın Sanayi, İstanbul 1994.
- YAVUZ, Bilge: *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- YAVUZER, Yakup: *Türkiye-İngiltere İlişkileri ve Muhtemel Gelişmeler*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul Mayıs 1993.
- YILMAZ, Veli: *Siyasî Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul Mayıs 1998.
- ZÜRCHER, Erik Jan: *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev.: Yasemin Saner GÖNEN, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- <http://tr.wikipedia.org>

Dizin

3. Komünist Partiler Konferansı 689
4. AGİK Follow up 899
4. Arap-İsrail Savaşı 717
14 Nokta 189
20. Kongre 560, 575
22. Kongre 620, 622
26 Temmuz Hareketi 584
31 Mart Vak'ası 89, 91
38. paralel 541
77'ler Grubu 652, 653, 654
77 Şartı 755, 756, 849
93 Harbi 31, 32, 109
101. Km Antlaşması 723, 724
242 sayılı karar 675, 933
598 sayılı karar 834
714 sayılı NOTAM 729, 730
1904-1905 Rus-Japon Savaşı 74
1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Emirnamesi 602
1960 Kıbrıs Kanunu 602
1973 Dünya enerji krizi 789
1973 perol krizi 766
- A**
A. Lebed 937
- AB-ABD Zirveleri 999
Abadan 142, 157, 333, 738, 785
Abadan petrolleri 333, 738
AB-Japonya Zirvesi 999
Abbas Medeni 896
Abdruzzes dağları 440, 442
ABD-Almanya ilişkileri 149
ABD Federal Mahkemesi 846
ABD-Güney Kore İttifak Antlaşması 543
ABD-Çin yakınlaşması 700
ABD Mandası 200
ABD-Sovyetler Birliği İttifak Antlaşması 432
ABD-İspanya Savaşı 33
ABD-Japonya rekabeti 242, 243
ABD Milliyetçi Çin (Formosa) İttifak Antlaşması 703
Abdulganiyevîç Kerimov 880
Abdullah 313, 367, 481, 537, 629, 805, 806, 842, 858, 992, 993, 994
Abdullah Öcalan 805, 806, 992, 993, 994
Abdullah Salih 858
Abdurrahim Polat 880

- Abdurrahman Arif 684
Abdurrahman Suvvaruzzeheb 842
Abdülaziz el-Rantisi 824
Abdülaziz İbn Suud 281
Abdülmecid Efendi 266
Abdüsselam Arif 684
AB Genel İşler Konseyi 860
Abhazya Özerk Cumhuriyeti 873
ABM (antiballistic missile-anti balistic füze) 708, 709, 710
Abu Dabi 670, 679, 719
Abu Musa 704
Abu Seyit Chowdhury 706
Açe Sumatra 754
Açe Sumatra Millî Kurtuluş Cephesi 754
Açık Kapı 46, 81, 88, 98, 243, 381
Açık Semalar (Open Skies) Antlaşması 866, 899, 900
Adana Ayaklanması 90
Adalet Divanı 308, 311, 324, 465, 466, 479, 570, 618, 720, 775, 827, 983, 1005
Adalet ve İçişlerinde İşbirliği 899
Adam Rapacki 574
Adana 90, 91, 126, 161, 191, 193, 437, 438, 593, 594, 844, 871, 992
Adapazarı 151
Addis Ababa 423, 635
Addis Ababa Konferansı 635
Aden 287, 361, 630, 675, 676, 677, 857, 858
Adigrat 352
Adnan Menderes 522, 571, 596, 618
Adolf Hitler 215, 261, 273, 328, 329
Adowa 352
Adriyatik 27, 85, 94, 111, 115, 116, 121, 122, 266, 388, 479, 867, 903
Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası 867
Aehrenthal 84, 85
AET Komisyonu 639
AET ülkeleri 636, 721, 722
Afarlar 757, 911
Afetlere Hazırlık Muhtırası 984
Afgan-Sovyet ilişkileri 293
Afganistan 81, 82, 175, 194, 195, 229, 230, 231, 279, 292, 293, 296, 333, 371, 549, 568, 726, 771, 772, 774, 775, 776, 777, 778, 786, 788, 789, 805, 809, 810, 831, 832, 909, 958, 965, 966
Afganistan Demokratik Cumhuriyeti 776
Afganistan Demokratik Halk Partisi 776, 777
Afganistan Emiri Habibullah Han 194
Afganistan-Sovyet Rusya Dostluk Antlaşması 229
Afganistan'ın işgali 777, 788
Afrika 21, 30, 47, 49, 51, 60, 76, 102, 114, 141, 143, 144, 168, 206, 291, 322, 346, 352, 365, 366, 367, 416, 417, 435, 439, 440, 463, 507, 508, 533, 534, 536, 550, 551, 555, 556, 557, 568, 580, 582, 590, 593, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 605, 610, 612, 613, 614, 617, 620, 621, 625, 626, 627, 628, 630, 631, 635, 636, 637, 641, 642, 643, 648, 652, 653, 655, 665, 679, 680, 686, 695, 717, 736, 741, 742, 746, 749, 757, 779, 817, 836, 837, 856, 857, 927, 928, 929, 973, 1000, 1002, 1004, 1005
Afrika Birliği Örgütü 599, 600, 613, 621, 631, 635, 636, 642, 648, 652, 655, 665, 680, 686, 741

Afrika Birliği Partisi 610
Afrika Kongresi 648, 652, 665
Afrika Ulusal Kongresi 614, 628, 928, 929
Afro-Malagazi Birliği 598
Afro-Malagazi Ortak Örgütü 602
Afro-Şirazi Partisi 643
Afyon 34, 224, 233, 235, 246, 977
Afyonkarahisar 228
Afyon Savaşı 34, 977
Agadir limanı 100
Aghios 720
Agostinho Neto 747, 836
Ağrı/Ararat 193
Ahıska Türkleri 880
Ahmed Sekau Toure 580
Ahmet Bin Bella 896
Ahmet el-Şukeiri 643, 644
Ahmet Fuat 536
Ahmet İzzet Paşa 179
Ahmet Nesimi Bey 166
Ahmet Rıza Han 276, 277
Ahmet Sukarno 520
Ahmet Şah Mesut 778
Ahmet Zogo 289, 290, 295
Aillette Somme nehirleri 408
Aix-less-Bains 561
Akabe 78, 79, 93, 141, 507, 671
Akabe Körfezi 78, 507, 671
Akali Partisi (Akali Dal) 804
Akayev 890, 910
Akdeniz 16, 18, 19, 20, 28, 31, 41, 44, 48, 49, 65, 72, 78, 93, 109, 112, 114, 130, 140, 141, 153, 179, 197, 237, 250, 255, 296, 297, 342, 353, 361, 365, 368, 372, 375, 388, 390, 401, 406, 407, 409, 412, 414, 422, 439, 442, 514, 535, 552, 554, 566, 570, 571, 672, 701, 708, 732, 733, 745, 846, 847, 869, 942, 943, 947, 948, 949, 952, 980, 990, 998
Akdeniz Diyalogu 942, 943, 952
Akdeniz Filo 535
Akdeniz Güvenlik Toplantısı 745
Akdeniz İşbirliği Grubu 943
Akdeniz İşbirliği Projesi 847
Akdeniz Paktı 353, 514
Akdeniz Yatırım Programı 847
Aksa 537, 632, 692
Aksu-Dimboz Hattı 224
aktif dış politika 867, 868
aktif tarafsızlık 786
Alabama 682
Alaska 17, 33, 582, 907
Alaska Toplulukları 582
Alaşehir 196, 212
Alatini Köşkü 92
Albay Abdullah Sallal 629
Albay Arturo Molina 897
Albay Ahmet Hasan el-Bekr 684
Albay Arbenz 544, 545
Albay Beck 381
Albay Cafer Numeyri 841
Albay Chester 255
Albay Colby 255
Albay E. K. Kotoka 662
Albay el-Bızri 571
Albay Huari Bumedien 656
Albay Joseph D. Mobutu 610
Albaylar Cuntası 669, 670, 788
Albay Makarezos 669
Albay Papadhopulos 669, 670
Albay Plastiras 268
Albay Utung 659
Albay Vyx 192

Albert John Luthuli 614
Alberto Franceschini 761
Alçala Zamora 317, 321, 322, 357
Alcesiras 357
Aldo Moro 761, 762
Aleksander 684, 685
Aleksander Dubçek 684, 685
Aleksey Kosigin 651
Alevi (Nusayri) 793, 794
Alexander Haig 795
Alexandre 223
Alfabe-İmla Konferansı 873
Alfred Rosenberg 484
Algesiras Antlaşması 101
Algesiras Kararları 100
Ali Abu Nuvar 570
Ali Ekrem Bey 93
Ali Fethi Bey 261, 271
Ali Mehdi Muhammed 912
Ali Nasır Muhammed 858
Ali Razmara 529
Ali Salim el-Baydah (Baydh) 858
Alia İzzetbegoviç 949,950
Alma Ata 873, 894, 958
Alma Ata Belgesi 894
Alman Ajansı Manisman 156
Alman Askerî Heyeti 141
Alman birliği 28
Alman Cumhuriyeti 182, 517, 520
Alman Deutsche Bank 49
Alman-Fransız çatışması 356
Alman Komünist Partisi 189
Alman İşçileri Millî Partisi 261
Alman İşçi Partisi 215
Alman-Japon Antlaşması 363
Alman Millî Birliği 274
Alman Milletleri 27

Alman-Musevi Kolonizasyon Örgütü 93
Alman Nasyonal Sosyalist Partisi (NAZİ) 262, 328
Alman Sosyal Demokratlar 189
Alman-Sovyet Antlaşması 283
Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı 398
Almanya 10, 11, 15, 16, 24, 27, 28, 29, 30, 39, 40- 42, 44, 47, 49, 50, 52-54, 60, 67, 68, 72, 80-83, 93, 95, 97, 98, 100-102, 104, 114, 115, 121, 124, 126, 127, 129-144, 148-158, 160, 162-172, 175, 176, 179, 182-184, 187-199, 202, 204, 207, 220, 224, 236, 244, 245, 247, 248, 254, 255, 262, 265, 267, 269, 273-276, 279, 283-285, 287, 288, 291, 293, 294, 299, 303-310, 320, 326, 328, 329, 331, 333, 334, 336-338, 341, 343, 344, 346-353, 355-358, 360-366, 369, 370, 372-392, 394-400, 404- 425, 427-439, 441-445, 447-462, 464, 466-469, 472, 476, 478, 483, 484, 490, 501-503, 513, 517-520, 528, 541, 542, 546, 550, 556, 568, 580, 583, 588, 593, 600, 607, 613, 615-617, 622, 634, 636, 665-678, 680, 681, 685, 694, 697, 711, 712, 721, 732, 747, 777, 786, 844, 853, 859, 863, 864, 872, 925, 934, 956, 972, 981, 987, 999, 1002
Almanya-Avusturya ilişkileri 343, 344
Almanya'da cumhuriyetin ilanı 182
Almanya-Danimarka Saldırmazlık Antlaşması 392
Almanya-Polonya ilişkileri 341, 398
Almanya-Polonya Saldırmazlık Antlaşması 341
Almanya-Romanya Ticaret Antlaşması 385
Almanya-Rus çatışması 133

- Alonso de Ojeda 749
- Alparslan Türkeş 595, 596, 783
- Alphajet uçağı 635
- Alsace-Lorraine 29, 184, 189, 197, 276
- Altaylar 873
- Altı Gün Savaşı 670-672
- Altinköprü 844
- Altın Tapınak 803, 804
- Altın Üçgen 726
- Alvaro Arzu 968
- Alvaro de Mendana de Neira 764
- Amerika 9, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 32, 33, 39, 40, 42, 45, 46, 64, 67, 71, 88, 101, 102, 104, 105, 138, 150, 163, 164, 165, 166, 181, 183, 201, 204, 206, 234, 235, 243, 255, 256, 258, 259, 299, 304, 309, 310, 319, 320, 331, 332, 336, 338, 339, 358, 376, 381, 382, 387, 391, 406, 414, 415, 417, 422, 423, 425, 427, 428, 432, 438, 439, 440, 443, 448, 450, 460, 469, 470, 471, 475, 480, 482, 483, 491, 492, 495, 502, 504, 505, 506, 508, 516, 518, 519, 522, 523, 524, 525, 530, 531, 532, 543, 547, 548, 556, 558, 564, 570, 571, 572, 579, 580, 582, 588, 594, 605, 606, 610-612, 614, 617, 624, 625, 632, 633, 640, 648, 649, 650, 653, 655, 660, 662, 663, 668, 669, 675, 689, 690, 691, 696, 700, 701, 705, 724, 762, 763, 764, 768, 774, 775, 780, 786, 792, 799, 803, 805, 817, 824, 832, 834, 841, 843, 846, 855, 867, 868, 876, 898, 900, 906, 907, 922, 927, 962, 981, 994, 997, 1000, 1001
- Amerika Birleşik Devletleri 9, 11, 12, 17, 19, 22, 32-34, 39, 40, 54, 71, 98, 99, 101, 149, 150, 163-166, 169, 173, 182, 189, 190, 196, 197, 200, 201, 209, 221, 242, 243, 255, 258, 259, 269, 272, 298, 299, 302, 304, 309, 313, 330, 331, 332, 337-339, 349, 354, 363, 370, 375, 380-382, 384, 387, 392, 398, 401, 402, 406, 411, 413, 414, 417, 419, 425, 426, 427, 428, 430, 431, 432, 439, 442, 446, 448, 450, 452-455, 458-463, 465-466, 468, 470-474, 476, 478-480, 484, 489, 491, 492, 495, 498, 502-506, 508-510, 514-516, 518, 521, 523, 524-526, 530-532, 535, 541-550, 553, 558, 563, 565, 566, 567, 570, 571, 578, 579, 582-584, 588-590, 593, 594, 604, 606, 607, 610-612, 616, 624, 625, 627-629, 632, 634, 636, 638, 640, 646, 647, 649, 650, 651, 655, 656, 658, 659, 662, 663, 665, 670-675, 677, 679, 680, 682, 683, 689, 690, 694, 696, 697, 700-706, 708, 710, 711, 713-716, 718, 719, 721-723, 726, 727, 728, 730, 732, 734, 735, 737, 740, 744, 747, 748, 749, 751, 752, 756, 757, 759, 762-764, 769, 770-775, 777, 779, 780, 782, 785, 786, 789, 791, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 803, 805, 815-819, 821, 822, 825, 831, 832, 834, 835, 836, 837, 839, 840, 841, 842, 845-848, 863, 869-871, 874-878, 884, 886, 887, 898, 900, 901, 905-907, 911, 913-916, 920, 922, 925-927, 931, 933, 934, 941, 942, 949, 950, 953, 956, 957, 962-965, 967, 969, 970, 971, 978, 979, 981, 982, 986-989, 993, 994, 999, 1001, 1002
- Amerikan 6. Filosu 571, 699
- Amerikan ambargosu 736
- Amerikan Askerî Genel Valiliği 472
- Amerikan-Çin münasebetleri 702
- Amerikan deniz piyadeleri 579
- Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) 504, 505, 544, 545, 624, 656
- Amerikan Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) 593

- Amerikan İç Savaşı 33
Amerikan Ping Pong Takımı 700, 701
Amerika-Rus ilişkileri 338
Amiral Bristol 259
Amiral Calthrope 179, 182, 183
Amiral Dönitz 484
Amiral Horthy 292
Amiral Towshend 179
Amiral John M. Pointdexter 818
Amiral Kolçak 188
Amiral Kunduriotis 268
Amiral Raeder 484
Amiral Souchon 140, 141
Amiral von Tirpitz 40
Amiral Webb 195
Amman 158, 570, 695
Amoco 931
Amritsar 803, 804
Amsterdam 451, 960, 976, 989, 991, 998
Amsterdam Antlaşması 976, 989, 991, 998
Amur Akarsuyu 17
Amur Usuri 521
Anadolu 48, 49, 50, 62, 69, 84, 90, 124, 126- 128, 129, 131, 139, 141, 143, 146, 147, 150, 154, 161, 166, 168, 175, 195, 196, 197, 200, 207, 212, 216, 217, 220, 227, 230-232, 236-238, 241, 246-249, 255, 256, 257, 261, 268, 271, 280, 324, 720, 782, 806, 829, 851, 866
Anadolu Demiryolu Kumpanyası 48, 49, 50
Anadolu Macerası 146
Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Adanın Cihedi Aidiyeti Hakkındaki Sözleşme 324
Anafartalar Grubu 148
Anasol-D Hükümeti 971
Anatolef Leroy-Beaulieu 39
Anavatan Partisi 784
Anayasa Konferansı 641
Anayasa Mahkemesi 586, 929
Andean Paktı 614, 688, 1000
Andrei Kozyrev 929
Andreotti 761
Anfal Operasyonları 833
Anglo-Iranian Oil Company 529
Anglo-Persian Petrol Şirketi (APOC) 333
Anglo-Sakson 411
Angola 617, 746, 747, 836, 837, 857
Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA) 746, 747, 836, 837
Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (FNLA) 746 ,747
Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (UNITA) 746,747, 836, 837
Ankara 49, 193, 208, 211, 212, 222-227, 230, 231, 233, 237-239, 241, 242, 248, 250-252, 256, 257, 258, 260, 261, 264-267, 271, 272, 276, 282, 285, 296, 308, 312, 314, 324, 326, 332, 335, 338, 368, 371, 378, 387, 390, 392, 393, 394, 400, 407, 418, 420, 421, 423, 428, 435, 449, 504, 538, 553, 589, 594, 595, 639, 647, 648, 669, 727, 736, 779, 780, 805, 821, 827, 828, 869, 873, 904, 909, 910, 932, 943, 962, 990, 993, 994
Ankara Antlaşması 238, 239, 276, 285, 393, 821, 943
Ankara Bildirisi 909, 910
Ankara Çubuk Buluşması 805
Ankara Demokratik Yurtsever Öğrenci Derneği 805

Ankara Hükümeti 211, 212, 222, 223, 224, 226, 227, 230, 231, 237, 238, 241, 242, 248, 250, 252, 256, 261, 282, 407
Ankara İstiklal Mahkemesi 272
Ankara Radyosu 387
Ankara Üniversitesi 594
Ankara Zirvesi 932
Anschluss (birleşme) 247, 248
Antakya 161, 191, 238, 393
Antalya 149, 165, 212, 217, 228, 933
Antartika'da Uluslararası Bilimsel İşbirliği Konferansı 590
Antartika (Güney Kutbu) Antlaşması 589, 590
Anti-balistik Füze Antlaşması 799
Antigua 414
Anti-Komintern Pakt 362, 363
Antonie Gizenga 610
Antonin Novonty 540
ANZUS Paktı 530, 531
Apartheid (onurlandırılan ayırım) 507, 508, 557, 613, 617, 746, 856, 927, 928, 929
Apartheid rejimi 927-929
Arabistan 149, 158, 209, 281, 282, 342, 343, 371, 463, 529, 533, 553, 568, 570, 572, 602, 603, 629, 630, 638, 670, 676, 677, 679, 718, 719, 722, 723, 749, 786, 834, 852, 870, 931, 1002
Arad 192, 848
Arap Barış Gücü 740
Arap Birliği 462, 463, 489, 537, 553, 554, 559, 643, 644, 645, 646, 770, 791
Arap Devleti 158, 497, 498
Arap-İsrail Barış Süreci 915, 964
Arap-İsrail Savaşı 506, 571, 670, 705, 720, 723, 791, 948
Arapkir 193
Arap Ligi 463, 549, 553, 862
Arap Memleketleri'nin Kralı 281
Arap Milliyetçiliği 218, 444-446, 679
Arap Petrol Kongreleri 603
Arap Sosyalist Baas Partisi 684
Arap Yatırım Sermayesi Birliği 679
Arap Zirvesi 644
Ardahan 31, 175, 205, 222, 225, 226, 231, 467, 468, 535
Arent de Peyster 764
Arkangelsk 187, 188
Aristide Briand 310, 516
Arizona 164
Arjantin 54, 336, 544, 590, 611, 614, 615, 669, 716, 786, 794, 795, 907, 1002
Arnavutça 96
Arnavutluk 32, 96, 110, 115, 116, 119-122, 129, 130, 259, 289-291, 294, 295, 313, 335, 340, 353, 372, 387, 388, 390, 415, 457, 458, 482, 488, 509, 513, 538, 556, 565, 620-622, 638, 653, 680, 683, 686, 692, 702, 710, 711, 732, 733, 744, 817, 855, 856, 869, 904, 934, 951
Arnavutluk'un Bağımsızlığı 115
Arnavutluk Emek Partisi 855
Arnavutluk Halk Cumhuriyeti 457, 458
Arnavutluk İşçi Partisi 620
Arnavutluk Krizi 129, 130
Arnavutluk Komünist Partisi 621, 855
Arnavutluk Millî Bankası 290
Arpaçay Irmağı 222
Arthur Griffith 52
Artvin 225, 226, 468
Asam 403
ASCOOP 657
Asi nehri 852
Askerî İhtilal Komitesi 170

- Askerî İhtilal Konseyi 649
Askerî Komite 516, 754, 759
Askerî Temaslar ve İşbirliği Programı 934
Asker Murahhasları Sovyeti 73
Aslam Beg 759
Aslıhanlar 235, 247
Asmara 916, 917
Assam 79, 587
Astrahan 166
Asuan Barajı 564
Asuri 193
Asya 17, 21, 27, 35, 47, 59, 60, 64, 80-82, 101, 104, 131, 137, 138, 143, 146, 149, 166, 168, 201, 219, 230, 245, 293, 369, 381, 415-417, 471, 524, 533, 534, 548, 555, 556, 582, 620, 626, 627, 631, 650, 653, 659, 665, 673, 674, 690-692, 701, 751, 752, 768, 802, 810, 822, 867, 868, 869, 873, 890, 900, 909, 922, 923, 952, 955, 957, 958, 973, 978, 979, 985, 987, 994, 995, 1000, 1002, 1003
Asya-Afrika Bloğu 626
Asya-Afrika Dayanışma Konferansı 533
Asya-Afrika Konferansı 555, 556
Asya-Avrupa İş Forumu 955
Asya-Avrupa Vakfı 955
Asya-Avrupa Zirvesi (ASEM) 955, 985
Asya Kalkınma Bankası (ADB) 665
Asya Krizi 751, 1002
Asya-Pasifik Bölgesi 923, 952
Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) 922
Aşağı Zap 833
Aşırımlar 623, 624, 627
Atal Bihari Vajpayee 994
Atatürk Barajı 851
Atilla Ateş 992
Atilla Karaosmanoğlu 700
Atina 112, 124, 125, 169, 177, 178, 223, 236, 312-314, 341, 342, 377, 415, 422, 481, 554, 621, 727, 728, 729, 788, 827, 828, 970
Atina-Ankara Kırmızı Telefon Hattı 827
Atina Antlaşması 788
Atina Barış Antlaşması 124, 125
Atina Mütarekesi 177
Atlantic Richfield 705
Atlantik 21, 65, 100, 101, 114, 115, 130, 404, 409, 414, 426, 430, 439, 514, 515, 516, 548, 550, 558, 627, 628, 634, 663, 677, 678, 794, 795, 817, 861, 865, 866, 888, 893, 902, 929, 959, 960, 961, 966, 972, 973, 974, 979, 980, 984, 996-998, 1003
Atlantik Bildirisi 426, 430
Atlantik Hazar Deniz Gücü (STANAV-FORLANT) 678
atom bombası 470, 471, 518, 624, 625, 651, 715, 790
Augusto Pinochet 715
Auschwitz 431
Avedis Aharonian 191
Avis Raporu 788
Avrasya Gücü 869
Avrupa Antlaşmaları 914, 915, 892, 893
Avrupa-Akdeniz Ortaklığı 948, 949
Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) 893, 974, 980
Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) 568, 569, 821
Avrupa Barış Düzeni 666

- Avrupa Birleşik Devletleri 528
- Avrupa Birliği (AB) 501, 508, 515, 528, 592, 662, 721, 737, 814, 856, 860, 875, 898, 899, 901, 903, 907, 911, 915, 917-919, 925, 930, 933, 934, 940, 943-945, 948, 949, 955, 960, 970, 971, 976, 977, 979, 980, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 991, 998-1000, 1002, 1003, 1005
- Avrupa Birliği Antlaşması 898, 899
- Avrupa Birliği Konseyi 860
- Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi 943
- Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi 917
- Avrupa'da Barışın ve Güvenliğin Güçlendirilmesi Hakkında Deklarasyon 677
- Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) 592, 900, 901, 911
- Avrupa Ekonomik Bölgesi (EEA) 934
- Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (EEC) 492, 503, 504, 606
- Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 568, 569, 570, 591, 636, 639, 640, 701, 713, 714, 721, 722, 736, 737, 775, 788, 794, 813, 821, 859, 886
- Avrupa Federal Birliği 310
- Avrupa Güvenlik Konferansı 574
- Avrupa Güvenlik Sistemi 666
- Avrupa Güvenlik Şartı 1003
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Forumu 906
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) 711, 744, 745, 817, 864, 865, 866, 871, 875, 889, 899, 902, 904, 906, 934
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 889, 925, 932, 934, 937, 966, 1003, 1004
- Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) 925, 960, 961, 980, 998, 1005
- Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası 999
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AHİM) 512, 993, 994
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 527
- Avrupa İstihdam Paketi 998
- Avrupa Kalkınma Fonu 636
- Avrupa Kalkınma Planı 492
- Avrupa Kimliği Belgesi 721
- Avrupa Komisyonu 847, 933
- Avrupa Komünizmi 689
- Avrupa Konferansı 31, 310, 678, 982, 983
- Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) 840, 865, 866, 900, 1003
- Avrupa Konseyi 516, 517, 527, 592, 618, 619, 813, 814, 843, 914, 917, 976, 983, 987, 989, 998
- Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) 528, 821
- Avrupa Maliye Politikası 986
- Avrupa Merkez Bankası 987, 989
- Avrupa Para Birimi (ECU) 737, 821, 828, 847, 986, 1000
- Avrupa Para Birliği 901
- Avrupa Para Enstitüsü 987
- Avrupa Para Sistemi (APS) 901, 986
- Avrupa Parlamentosu 570, 824, 940
- Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) 591, 592, 846, 900, 901, 911, 940
- Avrupa Silahsızlanma Konferansı 817, 818
- Avrupa Sosyal Fonu 569

- Avrupa Sosyal Şartı (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi) 618, 619
- Avrupa Topluluğu (AT) 731, 732, 786, 788, 810, 813, 814, 821, 828, 839, 841, 846, 855, 859, 875, 876, 887, 891, 892, 898, 900, 901, 911, 914, 933, 940, 949, 977, 986, 1000
- Avrupa Toplulukları Komisyonu 607
- Avrupa Vatandaşlığı 899
- Avrupa Yatırım Bankası 569, 847, 1001
- Avustralya 235, 322, 358, 414, 417, 530, 531, 548, 590, 607, 653, 763, 802, 875, 922, 981, 987, 1002
- Avusturya 10, 11, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 27-30, 32, 44, 53-58, 61, 67, 72, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 90, 94, 95, 106, 107, 111, 112, 115, 116, 121, 122, 124, 130, 131, 132, 133, 134, 136-138, 140, 144, 148, 149, 152-155, 158-162, 169, 173, 175, 176, 180, 184, 185, 187, 189, 193, 197, 198, 199, 211, 247, 248, 249, 254, 262, 263, 265, 266, 274, 287, 292, 294, 317, 343, 344, 346, 348, 353, 374, 375, 376, 469, 486, 487, 503, 517, 591, 592, 607, 875, 904, 934, 940, 951, 987
- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 24, 29, 199, 211, 265, 287, 294, 317
- Avusturya Millî Meclisi 343
- Avusturya-Sırp çatışması 133
- Avusturya Veliahdı Arşidük Ferdinand 131
- Awami Partisi 698, 699
- Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması 31, 32
- Ayaz Muttalibov 830, 885
- Aydın 165, 196, 212, 213, 224, 228, 522
- Aydınlık Hükümeti 104
- Ayetullah Humeyni 766, 784
- Ayetullah Şeriatmedari 766, 768
- Aynalı Salonu 197
- Ayn Şems 463
- Ayrı Bir Varlık (Corpus Separatum) 393, 781
- Ayvalık 213, 224
- Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kalkınmasında, Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek İlişkilere İlişkin Antlaşma 668
- Azak Denizi 18
- Azana 321, 322, 357
- Azerbaycan 76, 77, 176, 188, 210, 221, 223, 226, 237, 238, 253, 474, 475, 482, 692, 809, 810, 829, 830, 831, 854, 884, 885, 900, 904, 909, 910, 921, 922, 930-932, 934, 947, 990
- Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti 884
- Azerbaycan Halk Cephesi 829
- Azerbaycan Millî Hükümeti 210
- Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 884
- Azerbaycan Yüksek Sovyeti 829
- Azeri 175, 176, 211, 768, 829, 830, 831, 854, 930, 931, 947, 990
- Azeri-Ermeni çatışmaları 829, 830
- Azeri Devleti Petrol Şirketi Socar 930, 931, 947
- Azeri petrolü 947, 990
- B**
- B-26 Bombardıman Uçakları 612
- Baas ideolojisi 679
- Baas Partisi 671, 683, 684, 725, 774, 793
- Baas Rejimi 737, 793, 794

- Baasçı darbe 737
BAB 903, 904, 960, 961, 976, 980
Baba Somoza 773
Bâbîâlî Baskını 118, 119
Babi Yar 431
Bade 182, 183, 189
Bağdat 48, 49, 50, 78, 98, 122, 129, 131, 142, 157, 313, 549, 553-555, 557, 558, 563, 578, 579, 589, 602, 603, 670, 738, 770, 789, 790, 833
Bağdat Demiryolu 48, 50, 98, 131
Bağdat Paktı 549, 553, 554, 555, 557, 558, 563, 578, 579, 589
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) 831, 885, 888, 889, 893, 894, 895, 904, 921, 922, 932, 933
Bağımsız Filistin Devleti 835
Bağımsız Halkçı İttifak 715
Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti 602
Bağımsızlık Bildirisi 22, 801, 802, 835
Bağımsızlık Deklarasyonu 888, 908
Bağımsızlık Günü 627
Bağımsızlık İçin Afrika Halk Birliği 757
Bağımsızlık Partisi 185, 652, 679
Bağımsız Olarak Hedefe Yöneltilen Çok Başlıklı Füze (MIRV: Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle) -772
Bağımsız Tunus 562
Bağılantısız Devletler 617, 680
Bağılantısızlar Hareketi 824
Bağılantısızlar Hazırlık Konferansı 617
Bahama 414, 767
Bahdinan 833
Bahreyn 123, 463, 670, 679, 703, 719, 852
Bahreyn'in bağımsızlığı 123
Bahriyeliler Konseyi 182
Bahutu 625, 626
Bahutu Kurtuluş Hareketi 625, 626
Bakanlar Komitesi 517, 527
Bakteriyolojik (Biyolojik) Silahlarla Mikrop (Toksin) Silahlarının Geliştirilmesinin, Yapımının ve Depolanmasının Yasaklanması ve Bunların Yok Edilmesi Hakkında Sözleşme 705
Bakü 166, 210, 219, 220, 830, 854, 855, 885, 931, 947, 990
Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı 990
Bakülü Samoil Koyun 69
Bakü-Novorossisk 931
Bakü-Supsa 931, 947
Bakü-Tiflis boru hattı 947
Balfour Deklarasyonu 169, 392, 645
Balıkesir 196, 212, 224
Bali 751, 752
Balistik füzeler 969
Baltiski limanı 400
Balkan Antantı 314, 335, 341, 342, 368, 378
Balkan Cephesi 548
Balkan Federasyonu 509
Balkan İttifakı 108, 110, 547, 548, 554
Balkan Konferansı 313, 314, 335
Balkanlar 27, 29, 31, 57, 58, 71, 82, 86, 94, 103, 106, 110, 111, 113, 114, 132, 249, 297, 303, 338, 342, 366, 377, 388, 389, 390, 406, 412, 415, 416, 418-421, 423, 438, 441, 446-448, 450, 451, 454, 455, 457, 459, 535, 538, 573, 574, 864, 867, 868, 971, 998
Balkanlıları birbirine düşürmek 96
Balkan Paktı 313, 314, 377, 378, 418, 538, 547, 549, 558

- Balkan Paktı Devletleri Sürekli Konseyi 378
- Balkan Savaşı 73, 96, 97, 110, 112, 113, 115, 118, 119, 121, 129, 143
- Balkarlar 873
- Baltık 18, 20, 60, 130, 175, 184, 206, 221, 225, 334, 395, 400, 404, 407, 408, 409, 431, 447, 479, 878, 888, 893
- Baltık Cumhuriyetleri 221, 225
- Baltık Devletleri 334, 408, 409, 431
- Baltık Denizi 18, 20, 130, 175
- Banat 160, 206, 422
- Bandung Konferansı 555, 556, 578, 617, 658
- Bangkok 673, 751, 952, 955, 985
- Bangkok Deklarasyonu 952
- Bangkok Zirvesi 955
- Bangladeş 699, 704, 706, 758, 975
- Bangladeş Kurtuluş Ordusu 699
- Bao Dai 472, 485
- Bardiya 414
- Bardiz 222
- Barış Çağrısı 617, 618
- Barışçı Nükleer Patlamalar 669
- Barış Gücü 647, 671, 740, 911, 912, 927
- Barış Harekâtı 742, 756
- Barış İçinde Bir Arada Yaşama 546, 547, 560
- Barış İçin Ortaklık (BiO) 924, 925, 929, 930, 951, 972, 980, 998
- Barış Suyu Boru Hattı Projesi 852
- Barış ve İnsan Hakları İçin Teşebbüs 853
- Barış ve Milletlerarası İşbirliği Programı 650
- Baron von Neurath 337
- Baroş limanı 266
- Barre 911, 912
- Barrere-Prinetti Antlaşması 53
- Barselona 357, 948, 949, 998
- Barselona Bildirisi 948, 949
- Bartın 212
- Barzinji ailesi 724
- Basel Kongresi 64
- Bask bölgesi 587, 588
- Bask Milliyetçi Partisi (PNV) 587
- Bask Ülkesi ve Özgürlüğü (ETA:Euskadi Ta Askatasuna) 240, 587, 588
- Basmacılar Hareketi 245
- Basra 49, 50, 122, 131, 141, 142, 157, 281, 313, 333, 555, 737, 738, 834, 861, 862, 871
- Basra Körfezi 49, 50, 122, 131, 141, 142, 333, 555, 737, 834, 871
- Basutoland İlerici Derneği 665
- Basutoland (Lesotho) 665, 686
- Başkanlık Özetleri 748
- Başkan Taft 255
- Başkırtlar 873
- Başkomutanlık Meydan Muharebesi 247
- Batı Afrika 60, 613, 741, 856, 857
- Batı Afrika Ekonomik Topluluğu 741
- Batı Almanya 502, 517, 528, 550, 615, 616, 666, 667, 694, 697, 712, 721, 777, 853, 863
- Batı Almanya-Çekoslovakya Antlaşması 667, 721
- Batı Almanya-Doğu Almanya Antlaşması 667
- Batı Almanya-Polonya Antlaşması 667
- Batı Almanya-Sovyetler Birliği Antlaşması 667

Batı Avrupa 16, 239, 325, 390, 432, 448, 492, 501, 508, 515, 516, 549, 568, 592, 681, 706, 822, 875, 878, 891, 903, 914, 960, 976, 980
Batı Avrupa Birliği 501, 508, 515, 875, 903, 960, 976, 980
Batı Berlin 502, 510, 515, 541, 615, 616, 697, 853
Batı Bloğu 555, 711, 744, 761
Batı Emperyalizmi 219, 554, 563
Batı Kamerun 591
Batı Pakistan 698, 706, 758
Batı Prusya 197
Batı Somali Kurtuluş Cephesi 911
Batı Şeria 537, 671, 672, 674, 763, 769, 780, 791, 824, 835, 853, 920, 945, 946
Batı Şeria'nın Devri Antlaşması 945, 946
Batı Trakya 136, 203, 205, 212, 257, 258, 311, 312, 487, 869
Batı Yakası 823
Batken bölgesi 1101
Batum 141, 175, 200, 205, 225, 226, 231, 931
Batutsi 626
Bavyera 189, 262, 263
Bayburt 468
BBC 411
BDT Ekonomik Birlik Antlaşması 921, 922
Beçuanaland (Botswana) 665, 686
Beçuanaland Halk Partisi 665
Begin Doktrini 790
Bekaa Vadisi 852
Bekir Sami Bey 227
Bela Kovacs 490
Bela Kun 192, 193, 206, 292
Belçika 16, 24, 135, 136, 139, 173, 184, 197, 198, 216, 220, 224, 225, 243, 269, 275, 278, 299, 325, 355, 356, 363, 364, 397, 405, 407, 408, 426, 501, 515, 516, 528, 535, 568, 590, 598, 599, 600, 607, 610, 625, 626, 659, 660, 665, 678, 732, 859, 875, 934, 987
Belçika Kolonisi 598
Belçika Kongosu (Zaire) 610
Belçika Tarafsızlığı 136, 197
Belen Kampı 839
Belfast 812
Belgrad 132, 185, 339, 340, 342, 365, 422, 456, 479, 495, 509, 617, 621, 650, 694, 745
Belgrat Hazırlık Konferansı 650
Belirgin Ortaklık Şartı 980
Beluci 737
Belucistan 403
Belverede 419
Ben Bella 656
Benelüks 325, 501, 503
Beneş 178, 179, 380, 500, 501
Bengal 79, 403, 494
Benigno Aquino 815
Benin 741
Berchtesgaden Şatosu 374
Beresina hattı 153
Bering Boğazı 17
Berlin 30-32, 44, 55, 57, 85, 86, 87, 101, 114, 182, 188, 189, 198, 206, 207, 262, 263, 267, 283, 284, 327, 341, 361, 362, 363, 373, 374, 377, 383-386, 388, 390, 398, 415, 416, 422, 451, 460, 466-468, 479, 502, 508, 510, 511, 515, 517, 520, 540, 541, 594, 615-617, 678, 694, 697, 853, 854, 863, 960, 973, 981, 1003
Berlin Ablukası 502, 511, 520, 615

- Berlin Antlaşması 31, 32, 57, 85, 86, 87, 283, 284, 694, 697
- Berlin Buhranı 508, 517
- Berlin Duvarı 615, 616, 617, 853, 854, 973
- Berlin Görüşmeleri 416
- Berlin Kongresi 31, 32
- Berlin-Roma Mihveri 361, 362, 388
- Berlin-Roma-Tokyo Mihveri 373, 386
- Berlin-Tokyo Mihveri 362, 363, 373
- Bermuda 414
- Bernard Coard 880
- Bernard Kouchner 843
- Berstesgaden 381
- Besarabya 20, 282, 303, 334, 338, 396, 409, 410, 413, 416, 487, 637
- Besni 193
- Beşinci Cumhuriyet Dönemi 580, 581, 583
- Beşinci Kigeri 626
- Beşir Cemayel 796
- Beş Prensip 546
- Bevin-Sforza Antlaşması 533
- Beyaz Belge 391, 392
- Beyaz ırk 508
- Beyazıt 31, 119, 141, 151, 962
- Beyaz Kitap 813, 814
- Beyaz Ordu 172, 188
- Beyaz Rusya (Belarus) 188, 221, 225, 253, 424, 876, 879, 888, 894, 900, 901, 902, 921, 926, 927, 934, 965
- Beyaz Rusya Halk Cephesi 879
- Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 253
- Beyaz Saray 636, 705, 731, 919, 945, 946
- Beyrut 93, 177, 180, 217, 218, 219, 393, 444, 445, 553, 570, 579, 643, 739, 795, 796, 797
- Beyşehir Gölü 131
- Beytullahım 497, 498
- Bhutan 631
- Bierut Komünist Partisi 562
- Bihar 494
- Bilbao 587
- Bildirim ve Bilgi Değişimi Protokolü 865
- Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü Kürtçe Bölümü 843
- Bilimsel Sosyalizm İlkeleri 693
- Bill Clinton 956
- Bin Badis Camii 896
- Binbaşı Ali Fuat 100
- Binbaşı Noel 844
- Binbaşı Zeki Bey 253
- Bingazi 94, 102, 103, 113, 117, 414, 533
- Bireysel Ortaklık Programı 972
- Birinci Amerika Devletleri Konferansı 504
- Birinci Arap-İsrail Savaşı 506
- Birinci Balkan Savaşı 110, 118, 121
- Birinci Devlet 489
- Birinci Dünya Savaşı 10, 11, 27, 75, 118, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 140, 144, 145, 146, 147, 152, 159, 180, 184, 185, 186, 188, 196, 197, 204, 205, 206, 209, 213, 217, 225, 232, 237, 242-244, 256, 267, 272, 276, 283-285, 287, 300, 303, 312, 316, 317, 324, 326, 329, 332, 338, 340, 363, 392, 401, 402, 410, 419, 598, 625, 665, 843
- Birinci Fas Krizi 67
- Birinci İdris 533

- Birinci İnönü Muharebesi 224
Birinci İslam Zirve Konferansı 691
Birinci Kazak Kongresi 166
Birinci Lome Sözleşmesi 736
Birinci Yaounde Sözleşmesi 636, 637
Birla House 499
Birleşik Altın Kıyısı Konvansiyonu 568
Birleşik Arap Emirlikleri 463, 604, 703
Birleşik Avrupa 39, 899, 986
Birleşik Avrupa fikri 39
Birleşik Avrupa İçin Eylem Komitesi 986
Birleşik İrlanda 239
Birleşik Komutanlık 556
Birleşik Krallık 239, 322, 323, 488, 763, 764, 799, 800, 934
Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) 925, 961
Birleşik Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı 557
Birleşik Somali 911
Birleşmiş Milletler Antlaşması 463, 464, 465, 479, 509, 515, 516, 551, 578, 807, 997
Birleşmiş Milletler Barış Gücü 671, 911, 912
Birleşmiş Milletler (BM) 430, 454, 459, 460, 461, 463, 464, 465, 466, 470, 474, 479, 482, 484, 486, 488, 496, 497, 498, 505, 506, 507, 509, 510, 511, 512, 514, 515, 516, 517, 520, 521, 524, 525, 526, 533, 541, 545, 550, 551, 554, 556, 559, 565, 566, 578, 579, 584, 591, 593, 598, 599, 600, 601, 605, 607, 608, 609, 610, 613, 614, 618, 621, 626, 630, 631, 632, 635, 642, 647, 648, 652, 653, 654, 655, 657, 658, 659, 665, 667, 668, 671, 674, 675, 680, 683, 686, 696, 697, 702, 705, 718, 720, 723, 724, 729, 735, 742, 745, 746, 748, 750, 755, 763, 764, 765, 775, 777, 779, 781, 786, 791, 794, 795, 800, 801, 802, 807, 808, 823, 824, 831, 833, 834, 835, 836, 837, 843, 856, 860, 862, 865, 869, 875, 876, 886, 887, 889, 894, 903, 904, 911, 912, 915, 916, 919, 925, 927, 933, 934, 949, 950, 952, 955, 975, 981, 982, 983, 995, 996, 997, 1001, 1004
Birleşmiş Milletler Demeci 430
Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 750, 755
Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi 750
Birleşmiş Milletler Filistin Komisyonu 498
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 488, 496, 497, 505, 511, 512, 533, 584, 598, 607, 608, 626, 653, 654, 667, 668, 675, 680, 683, 696, 697, 702, 705, 723, 742, 745, 746, 750, 755, 777, 781, 801, 807, 808, 886
Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 482, 488, 524, 525, 526, 545, 565, 632, 647, 657, 674, 718, 720, 748, 763, 775, 791, 802, 833, 837, 856, 862, 869, 875, 894, 903, 904, 919, 933, 983, 995
Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 755
Birleşmiş Milletler Komutanlığı 526
Birleşmiş Milletler Şartı 865, 889, 975, 1004
Birleşmiş Milletler Teşkilatı 470, 496
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) 652, 653, 654

Birleşmiş Somali Partisi 599
Birleşmiş Ulusal Bağımsızlık Partisi (UNIP) 652
Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Komisyonu 665
Birleşmiş Milletler Müşterek Görev Gücü (BMGG) 961
Birleşmiş Milli Liderlik 823
Birliğin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası 976
Birlik Konseyi 877
Birlik Partisi 593, 758, 880, 881
Birlik ve Eylem için Devrimci Komite 551
Birlik Sovyeti 254
Bir Millet-İki Devlet 667
Birmanya 433, 499
Birmingham 682, 747
Bir Rüya Var 682
Bismarck 10, 28, 29, 30, 135, 197, 284, 329, 375, 397
Bismarck Takım Adaları 322
Bissau 717, 741
Bişkek 921, 1001
Bişkek Zirvesi 1101
Bitlis 61, 63, 91, 126, 142, 145, 151, 161, 191, 193, 255
Biyolojik Silahlar 705
Biyolojik Silahlar Sözleşmesi 705
Bizans Devleti 20
Bizim Akdeniz (mare nostrum) 250, 296
Blaine 504
Bled Antlaşması 547
BM Koruma Gücü (UNPROFOR) 903
BM Özel Komisyonu (UNSCOP) 505
Bodrum Körfezi 324
Boeing 747 835
Boer Cumhuriyetleri 613
Boerler Savaşı 50
Bogos Nubar Paşa 190
Bogota 504
Boğazönü adaları 743
Boğaziçi Bildirgesi 904
Boğazlar 27, 84, 94, 132, 134, 135, 143, 147, 148, 161, 165, 179, 205, 209, 216, 248, 258, 338, 358, 359, 400, 412, 416, 426, 461, 467, 468, 470, 474, 491, 539, 743, 969
Boğazlar Komisyonu 216
Boğazlar Rejimi 84, 358, 743
Boğazlar Sorunu 258
Bohemya 179, 199, 376, 380, 383, 384, 431
Bohemya Almanları 179
Bolama Adası 717
Boland Yasası 819
Bolivya 611, 614, 615, 688, 689, 764
Bolşevik 55, 56, 159, 164, 170, 171, 174, 176, 177, 185, 187, 188, 189, 210, 219, 220, 226, 230, 326, 338, 424, 820, 888
Bolşevik İhtilali 159
Bolşevikler 56, 170, 171, 176, 177, 188, 189, 210, 219, 220, 234, 282, 410
Bolşevizm 187, 232, 244, 274, 363, 467
Bombay 202, 213, 499
Bonn 517, 903, 959, 960, 999
Borçlar meselesi 326, 332
Boris Yeltsin 877, 878, 935, 936, 945, 956
Borneo 433

Bosna-Hersek 32, 84, 85, 86, 87, 89, 94, 112, 132, 292, 692, 869, 874, 875, 876, 903, 925, 934, 950, 951, 980
Bosna-Hersek'in İlhakı 84, 85, 86, 112, 132
Bosna İç Savaşı 876
Bosna Svaşı 949
Botswana 665, 686
Bourgos 409
Boxer (Boksörler) Ayaklanması 41
Bozano Bölgesi 344
Bozcaada 111, 128, 129, 147, 257, 743
Bozkurt 308
Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD) 648, 774, 809
Bölgesel Kalkınma İçin İşbirliği 648
Bölgesel Planlama Komitesi 649
Bölgesel Savunma Konseyi 601
Braga Garnizonu 285
Braila 848
Braşov 848
Bratislava Dieti 383
Brejnev Doktrini 686, 687, 689
Breko şehri 951
Brenner 486
Breslau 139, 140
Brest-Litovsk Antlaşması 175, 177, 217, 225, 226
Bretton Woods 451, 452, 475, 477, 986, 1002
Bretton Woods Konferansı 451, 475, 477
Bretton Woods Sistemi 986
Brezilya 336, 611, 614, 615, 669, 680, 681, 838, 1000, 1002
Briand-Kellog Paktı 299, 302, 333, 336, 339
Briand Muhtırası 310
Bridzneşvili 468
Britanya İmparatorluğu 216, 217, 384
British Petroleum 603, 704
Brunei 673, 751, 802, 922, 955, 985
Brunei Halk Partisi 802
Brunei Ulusal Demokrasi Partisi 802
Brunswick 189
Brusilof 158, 159, 160
Brüksel 56, 278, 286, 451, 501, 508, 515, 598, 640, 713, 722, 839, 840, 860, 861, 924, 942, 960, 972, 986, 987
Brüksel Antlaşması 508, 515
Brüksel Zirve Bildirisi 840
Brüksel Zirvesi 942
Buchlau Şatosu 84,85
Budapeşte 193, 206, 292, 479, 564, 565, 934
Budapeşte Üniversitesi 564
Budapeşte Zirvesi 934
Bug nehri 18
Buhara 229, 230, 245, 293
Buhara Halk Cumhuriyeti 230
Buhara Hanlığı 230
Buhara ve Hiva'nın Bağımsızlığı 229, 230
Bukovina 158, 160, 199, 385, 410, 413, 487, 637, 879
Bulganin 571
Bulgaristan 31, 55-57, 61, 85-87, 89, 90, 106, 108, 109, 110, 111, 116, 119-121, 123-125, 135, 136, 137, 138, 154, 155, 175, 177-179, 185, 202, 203, 234, 276, 291, 297, 303, 305, 313, 314, 318, 335, 336, 338-340, 342, 358, 365, 377, 378, 379, 401, 413, 416, 418-420, 422, 428, 450, 451, 457, 459, 469, 482, 486, 487, 488, 490, 495, 509, 513, 514, 538,

- 556, 565, 574, 685, 704, 839, 844, 845, 900, 904, 914, 934, 951, 962
Bulgaristan Komünist Partisi 844
Bulgaristan Sosyalist Partisi 845
Bulgaristan Türkleri 305
Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi 305
Bulgaristan'ın Bağımsızlığı 87, 89
Bulgar-Yugoslav anlaşmasının 366
Bulgar-Yunan İttifak Antlaşması 107
Bunker Hunt Petrol Şirketi 704
Bumedyen 656, 738
Burdur 228
Burgerbrau Birahanesi 262
Burgenland 292
Burhaneddin Rabbani 966
Bursa 165, 212, 224, 233, 247
Burundi 625, 626, 927, 1004
Burundi Birlik ve Ulusal İlerleme Partisi 626
Buşehr nükleer tesisleri 942
Butto 699, 706, 758
Bükreş 123, 124, 137, 154, 155, 161, 176, 184, 202, 314, 479, 677, 848, 849
Bükreş Barış Antlaşması 123, 176
Bülent Ecevit 727, 735, 780, 783, 994
Bülent Ulusu 783, 789
Bürning 328
Bütün Afrika Yüksek Komutanlığı 636
Büyük Arap Krallığı 161
Büyük Arap Vatanı 645
Büyük Bizans 237
Büyük Britanya 146, 239, 412, 843, 978
Büyük Britanya Krallığı 239
Büyük Britanya Muharebesi 412
Büyük Ermenistan Cumhuriyeti 196, 197
Büyük Faşist Konseyi 440
Büyük Gaye (Grand Design) 627
Büyük İttifak 461
Büyük Kabine 109, 118
Büyük Koalisyon 666
Büyük Kolombiya 504
Büyük Lübnan 443
Büyük Millet Meclisi (BMM) 208, 209, 211, 212, 227, 237, 241, 242, 251, 252, 255, 256, 260, 261, 266, 298, 301, 325, 336, 434, 435
Büyük Ortadoğu Projesi 10
Büyük Proleter Kültür İhtilali 663, 664
Büyük Sahra 624, 625
Büyük Sırbistan 55, 61, 86, 121, 129, 131
Büyük Şeytan 774
Büyük Taarruz 246
Büyük Tumb 704
C
Caber Kalesi 239
Cabo 741
Cafer el-Nimeiri (Numeyri) 688
Cafer Pişaveri 474, 475
Cafer Şerif İmami 766
Cahar Dudayev 883, 935, 936, 937
Cakarta 658, 659
Cakova 123
Calabria 442
California 682, 705
Californiya Üniversitesi 724
Calki (Kharki) 488
Calminos (Kalymnos) 488

Calvin 508
Calvinizm 15
Calvo Sotelo 357
Camille Chamoun 579
Campara 716
Camp David /Camp David Antlaşması 762, 763, 769, 770, 780, 786, 791
Cananyşa 468
Cangamba 837
Cannes 860, 948
Cannes Zirvesi 860
Canton 104, 300, 519
Cape Verde Adaları 742
Cape Verde Adası'nın Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi (PAIGC) 717, 742
Cardiff 860, 984, 988, 991
Cardiff Zirvesi 860, 988
Caroline 138
Carouh köprüsü 272
Cartagena Antlaşması 688
Carranza 99
Cassos (Casso) 488
Castellorizo 488
Castillo 357
Catapult Harekâtı 410
Cava Denizi 433
Cavit Bey 92, 104, 134, 136
Cebel-i Bereket 191
Cebelitarık 16, 19, 24, 65, 101, 412
Cebelitarık Boğazı 101, 412
Celalabad 194, 195
Celal Bayar 522, 618
Celal Talabani 726
Celebes adaları 433
Cemaati İslami 758
Cemal Gürsel 594, 595, 596
Cemal Paşa 91, 133, 134, 136, 142, 180
Cemayel 444, 739, 796
Cemiyet-i İslamî 778, 966
Cenevre 186, 204, 247, 248, 254, 272, 279, 309, 333, 336, 338, 378, 409, 485, 497, 545, 546, 548, 616, 649, 650, 653, 682, 683, 706, 711, 714, 729, 740, 756, 771, 799, 831, 834, 857, 941, 950
Cenevre Antlaşmaları 545, 649, 650, 714, 740
Cenevre Silahsızlanma Konferansı 333, 682, 683
Cenevre Konferansı 309, 857
Cenevre Protokolü 247, 248, 272
Cenova 220, 232, 245, 761
Cermenler 433
Cephe-i Azadir-i Afganistan 778
Cesar Sandino 773
Ceviz Kabuğu 971
Ceyhan 852, 947, 954, 990
Ceyhan-Samsun Ham Petrol Boru Hattı Projesi 954
Cezayir 26, 44, 67, 102, 366, 409, 410, 439, 463, 550-552, 562, 580, 582, 604, 617, 623, 624, 626, 627, 629, 654, 656, 657, 670, 679, 704, 719, 726, 732, 733, 737, 738, 763, 775, 784, 785, 835, 847, 896, 948
Cezayir Antlaşması 726, 737, 738, 784, 785
Cezayir Bağımsızlık Savaşı 550, 582
Cezayir Bildirisi 654
Cezayir İslamî Hareketi 896
Cezayir İşçi Sendikaları 551
Cezayir Savaşı 623, 626
Cezayir Şartı 656
Cezire 236, 270
Chahar 369, 370
Chalchiteco Yerli Halkı 967

Chamberlain 386, 405
Chamorro 773
Chamoun 579, 580
Charles G. Dawes 269
Charles Swart 614
Chaves 838
Chester Projesi 255, 256
Chiang Chin 754
Chiang Kai-shek 299, 300, 319, 320, 321, 370, 381, 433, 446, 460, 518, 519, 521
Chicherin 199, 200
Chivu Stoica 573
Chou En-lai 546, 664, 701, 753
CHP 521, 522, 523, 594, 595, 700, 784
Chu Teh 320
Cibuti 352, 463, 756, 757
Cibuti Cumhuriyeti 756, 757
Cidde 281, 282, 692, 749, 852, 862
Cidde Antlaşması 282
Cihad 143, 144, 240, 644, 825, 948, 956
Cihad-ı Mukaddes 143
Claiborne Pell 843
Clark Askerî Üssü 816
Clayton-Kennedy 256
Clemenceau 192, 197
Clement Attlee 468
Colorado Partisi 838
Cominform (Communist Information Bureau) 482, 492, 495, 509, 510, 515
Comintern 191, 219, 220, 515
Communique 748
Como ve Cafa Adaları 717
Compiegne Ormanı 409
Conrad Adenauer 518
Conrad Henlein 376, 377
Constellation Uçak Gemisi 723
Continuity (Süreklilik) IRA (CIRA) 240
Corazon Aquino 814, 816
Cordell Hull 450
Cos (Kos) 488
Cossiga 761
Crioia Antlaşması 413
Cristiani 898
Cromwell 18, 19
Cruise füzeleri 822
Cruise-Pershing-II 822
Cuma Selamlığı 69, 252, 266
Cumhuriyetçiler 321, 629, 630, 857
Curia 289
Curzon Çizgisi 233, 461, 469
Cyprien Ntaryamira 927
Cyrankiewicz 562

Ç
Çad 601
Çaldaris 335
Çanakkale Boğazı 103, 107, 109, 112, 124, 129, 147, 148, 174, 248
Çanakkale Cephesi 143
Çanakkale Savaşları 143, 147
Çandarlı Gemisi 720, 727
Çapakçur 271
Çareviç Aleksey 162
Çar II. Nikola 74, 162, 164
Çatak 805
Çatalca Hattı 111
Çatalca Mütarekesi 116
Çavuşesku 848, 849, 855
Çeçen Halk Kongresi 881, 882, 883
Çeçen-İnguşetya Yüksek Sovyeti 882

- Çeçen-İnguş Özerk Bölgesi 881
Çeçenistan 881, 882, 883, 935, 936, 937, 938, 939, 945
Çeçen Millî Bankası 938
Çeçen Özerk Bölgesi 881
Çeçen-Rus savaşı 937
Çek 178, 179, 187, 188, 192, 199, 362, 376, 377, 379, 380, 381, 383, 755, 849, 850, 892, 900, 907, 908, 914, 934, 951, 979, 996, 997
Çek Askerî Birliği 187
Çek Cumhuriyeti 849, 900, 907, 908, 934, 951, 979, 996, 997
Çekiç Güç 871
Çekiç Harekâtı 972
Çek Memleketleri Millî Konseyi 178
Çekoslovak Federal Cumhuriyeti 849, 850
Çekoslovak Komünist Partisi 849
Çekoslovakya 178, 179, 197, 199, 211, 216, 224, 233, 234, 235, 236, 247, 265, 275, 276, 287, 292, 294, 299, 303, 333, 338, 339, 349, 376, 377, 379, 380, 381, 383-385, 387, 388, 413, 426, 439, 480, 487, 490, 495, 500, 501, 506, 513, 515, 531, 540, 556, 564, 565, 580, 622, 667, 681, 684-687, 689, 721, 755, 756, 849, 850, 874, 875, 891, 892, 893, 907, 908
Çekoslovakya Buhranı 379
Çekoslovakya Cumhuriyeti 178, 179
Çekoslovakya Darbesi 501
Çekoslovakya Komünist Partisi 685
Çekoslovakya'nın Sosyalizme Giden Yolu 685
Çekoslovakya-Yugoslavya İttifak Antlaşması 265
Çek-Sovyet ittifakı 362
Çelik Paktı 390, 391
Çelik Savaşı 577
Çerkez Ethem Ayaklanması 224
Çernobil Felaketi 890
Çeva 648
Çevik Bir 912, 970
Çırak 930
Çiçerin 280, 283
Çiftçi Partisi 490
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 522
Çin 17, 34, 35, 39, 41, 42, 45-48, 50, 59, 60, 64, 71, 74, 75, 80, 81, 82, 88, 104, 105, 132, 133, 138, 146, 169, 189, 242, 243, 254, 299, 300, 318, 319, 320, 321, 329, 330, 331, 344, 345, 363, 369, 370, 381, 382, 413, 415, 419, 425, 427, 433, 439, 442, 443, 446, 447, 454, 460, 465, 466, 477, 485, 513, 518, 519, 521, 524, 525, 526, 529-532, 541-543, 546, 548, 549, 556, 558, 564, 565, 573, 576, 577, 586, 587, 588, 618-622, 631, 632, 637-639, 651, 652, 653, 656, 658, 663, 664, 665, 673, 677, 680, 681, 690, 691, 700-705, 710, 714, 716, 726, 740, 748, 751, 752, 753, 754, 756, 759, 760, 765, 768, 786, 802, 831, 834, 840, 841, 867, 868, 922, 955, 957, 958, 964, 965, 971, 977, 978, 979, 985, 987, 988, 996, 1001, 1002, 1006
Çin-ABD yakınlaşması 690
Çin Cumhuriyeti Ulusal Hükümeti 299, 300, 320
Çin Denizi 138
Çin Halk Cumhuriyeti 466, 477, 513, 518, 519, 541, 546, 556, 564, 565, 639, 656, 658, 690, 702, 703, 710, 740, 753, 754, 978, 1006
Çin Halk Kurtuluş Ordusu 525, 530
Çinhindi Komünist Partisi 472
Çin-Hint anlayış birliği 546

Çin-Hint Savaşı 631
Çin'in savaşa girmesi 169
Çin-Japon anlaşmazlığı 415
Çin-Japon münasebetleri 710
Çin-Japon Savaşı 138
Çin Komünist Partisi 345, 577, 619,
664, 753, 759
Çin Millî Halk Kongresi 759
Çin-Portekiz-Pekin Antlaşması 1006
Çin-Sovyet anlaşmazlığı 619
Çin-Sovyet çatışması 621, 690
Çin Sovyet Cumhuriyeti 300, 320
Çok Taraflı Nükleer Güç 680
Çokuluslu Askerî Uygulama Gücü/NATO
Uygulama Gücü (IFOR) 950, 951,
952 950
Çöl Fırtınası Harekâtı 869, 870
Çuderi Fazıl 758
Çukurova 196, 222

D

D'Amato Yasası 915,916, 962
D-8 (Developing-8) 971, 975
Dachau İlk Toplanma Kampı 331
Daçya Devleti 20
Dafi Jamani 646
Dag Hammarkjöld 599
Dago adaları 400
Dairen Limanı 519,521
Dağıstan 881, 931, 1001
Dağıstanlılar 873
Dağlık Karabağ 830, 831, 902
Dahomey 600, 601
Dairen limanı 519, 521
Dakka 79, 195, 698, 699, 706
Dalai Lama 526, 529, 530, 586
Dallaire 927

Dalmaçya 20, 221
Damat Ferit Paşa 208
Danışma Komitesi 556, 592, 603, 709
Danışma Meclisi 501, 784
Danielle Mitterrand 842, 843
Daniel Malan 927
Danimarka 15, 28, 130, 150, 163, 392,
402, 404, 405, 407, 467, 503, 515, 516,
535, 591, 592, 607, 665, 713, 714, 732,
810, 814, 859, 874, 934, 986, 987
Dantzig 197, 224, 302, 341, 386, 388,
391, 397, 398
Dantzig Serbest Şehri 302, 397, 398
Dantzig ve Koridor bölgelerini 398
Dar es-Salam olaylarında 240
Darbadikan Gölü 833
Daszynski 184
David Ben Gurion 505, 506
Davos Bildirisi 827
Davranış İlkeleri Rehberi 935
Dawes Ödeme Planı 269, 374
Dayanışma Sendikası 781, 782
Daymiyo 34
Dayton Antlaşması 950, 951, 995
de-Stalinizasyon Dönemi 559
Dedeğaç 119, 123, 124, 155, 203
Deir Yassin Katliamı 506
Delhi 201, 202, 213, 214, 494, 546,
657, 805
Deli Petro 18
Delvalle 846
Demirperde 480, 711, 805
Demir yumruk 844
Demokratik Almanya 513, 519, 520,
556, 580
Demokratik Almanya Cumhuriyeti 519,
520

Demokratik Güçler Birliği 845
Demokratik Halk Diktatörlüğü 519
Demokratik Hareket 879
Demokratik Kurtuluş Birliği (UDEL) 773
Demokratik Parti 872, 881
Demokratlar Kongresi 557
Demokrat Parti (DP) 77, 198, 517, 518, 521, 522, 523, 594, 595, 596, 618, 730, 758, 762, 854
Deng Saoping (Deng Tsiao-ping) 754
Denikin 187
Deniz Aslanı 412
Denizaltı Savaşı 163, 164, 165
Denizcilik Kanunu 18
Deniz Gezmiş 682
Deniz Kararlılık Tatbikatı 992
Deniz Kuvvetlerinin Tahdidi Hakkında Protokol 314
Deniz Silahsızlanması Antlaşması 309
Deniz Taktik Nükleer Silahları (TNW) 905
Denver 747
Deny Flight 950
Derne 103, 414
Dersim 366
Derviş Vahdeti 89
Destur 561, 562
Detente Politikası 639
Detroit 682
Deusto Üniversitesi 587
Devlet Güvenlik Mahkemesi 993
Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Yasası 750
Devlet Osman 908
Devrimci Demokratik Cephe (FDR) 898
Devrimci Komuta Kurulu 691
Devrimin Ulusal Hareketi 660
Devrim Komitesi 268
Devrim Komuta Konseyi 684, 774, 862
Devrim Konseyi 536, 656, 688, 911
Devrim Muhafızları 767, 768, 785
Dış Çekoslovak Komitesi 178
Dış Moğolistan 363, 460
Dış Moğolistan Halk Cumhuriyeti 363
Dış Uzay Antlaşması 683
Dicle 123, 738, 844, 851, 852, 962
Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü 123, 738, 844, 851, 852, 962
Diderot 22
Dien Bien Phu 545
Dikmen toplantısı 805
Dil Milliyetçiliği 879
Dimetoka 124, 155
Dimitar Popov 845
Dinyeper 17, 18, 424
Dinyeper Barajı 424
Dinyester 18, 20, 879
Dinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 879
Diriliş Partisi 908
DİSK 783
Divicek 193
Diyanet İşleri Başkanlığı 596
Diyarbakır 49, 91, 126, 151, 191, 193, 271, 272, 806, 992
Dmowski 184, 284
Dobriansky 982
Dobruca 121, 123, 155, 160, 161, 176, 178, 203, 234, 338, 342, 413, 418, 487
Doğru Yol Partisi 970

Doğu Afrika Kalkınma Bankası 1004
Doğu Afrika Otoritesi 1004
Doğu Afrika Temyiz Mahkemesi 1004
Doğu Afrika Topluluğu 1004, 1005
Doğu Akdeniz 297, 342, 368, 422, 554, 571, 869
Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Hakkında Üçlü Konferans 554
Doğu Almanya 467, 469, 541, 615, 616, 617, 622, 666, 667, 685, 697, 712, 844, 853, 859, 863, 864, 872
Doğu Anadolu 69, 90, 126, 127, 139, 143, 150, 175, 216, 255, 271
Doğu (Arap) Kudüs 17, 24, 27, 31, 32, 34, 43, 60, 69, 82, 87, 90, 101, 111, 126, 127, 138, 139, 141, 143, 150, 151, 153, 160, 161, 166, 172, 175, 184, 198, 200, 205, 207, 209, 216, 217, 219, 220, 229, 231, 238, 248, 255, 257, 271, 297, 302, 317, 319, 327, 342, 352, 368, 381, 386, 395, 398, 402, 415, 416, 422, 423, 451, 460, 461, 462, 467, 468, 469, 479, 487, 494, 510, 519, 521, 525, 530, 535, 540, 541, 546, 548, 549, 554, 555, 556, 568, 571, 573, 574, 580, 583, 586, 591, 599, 600, 601, 602, 615-617, 622, 627, 631, 632, 637, 642, 643, 644, 666, 667, 673, 677, 678, 685, 693, 697-699, 703, 704, 706, 711, 712, 718, 721, 732, 744, 745, 747, 748, 758, 769, 777, 780, 781, 800, 802, 803, 805, 806, 840, 843, 844, 846, 848, 852, 853, 854, 855, 856, 859, 861, 863, 864, 866, 869, 871, 872, 887, 891, 892, 893, 903, 905, 914, 917, 925, 945, 951, 953, 955, 962, 977, 978, 980, 982, 983, 985, 998, 1004, 1005
Doğu Asya 60, 101, 381, 415, 548, 978
Doğu Avrupa 17, 24, 43, 82, 302, 395, 479, 487, 521, 573, 574, 583, 637, 666, 678, 721, 777, 781, 846, 853, 861, 864, 887, 891, 892, 893, 903, 905, 914, 917, 925, 925, 977, 980, 982, 983, 998
Doğu Avrupa İstikrar Paktı 998
Doğu-Batı çatışması 718
Doğu-Batı ilişkileri 748
Doğu-Batı işbirliği 840
Doğu-Batı mücadelesi 617
Doğu Bengal 494
Doğu Berlin 510, 540, 541, 616, 617
Doğu Beyazıt 141, 962
Doğu Bloğu 556, 574, 580, 600, 601, 602, 627, 631, 744, 805, 844, 846, 848, 855, 856, 871
Doğu Çin demiryolları 319, 460, 519, 521
Doğu Kamerun 591
Doğu Karayip Devletleri Organizasyonu (OECS) 800
Doğu Kareli 402
Doğu Karelya 172
Doğu Milletlerinin İlk Kongresi 219, 220
Doğu Pakistan 698, 699, 703, 704, 706, 758
Doğu Pakistan'da İç Savaş 698, 699, 703
Doğu Paktı projesi 327
Doğu Prusya 198, 386, 398, 451
Doğu Sorunu 31, 32, 205, 207, 209, 216, 217
Doğu Tibet 525, 530, 586
Doğu Trakya 200, 216, 248, 257
Doktor Schacht 484
Dokuz Devlet Antlaşması 243
Dolar Diplomasisi 33
Dominika 764
Dominik Cumhuriyeti 505, 584, 611, 655, 656, 736

Dominyon 305, 306
Dominyonlar 306, 322
Domuzlar Körfezi Çıkarması 611
Domuzlar Savaşı 61
Dostluk ve Birlik Antlaşması (TAC) 952
Dökme Kurşun Operasyonu 826
Dönüştürülmüş Kuzey Atlantik İttifakı 861
Dördüncü Balkan Konferansı 314
Dördüncü Cumhuriyet 580
Dört Devlet Deklarasyonu 443
Dört Özgürlük 592
Dörtler Konseyi 197
Dörtlü Antlaşma 243
Dörtlü Çete 754
Dörtlü Modernleşme 760
Dörtlü Takrir 522
Dört Yıllık Plan 360
Draç Limanı 115, 295
Drago doktrini 54
Drama 123
Dr Bahattin Şakir Bey 180
Dr. Beneş 380, 500, 501
Dr. Daniel François Malan 507
Dreadnought 41
Dr. Ebulhasan Beni Sadr 767
Dr. Fazıl Küçük 602
Dr. Fethi Şakaki 948
Dr. Gulam Hüseyin Sadıki 767
Dr. Halidi 570
Dr. İssam Sartawi 646
Dr. Kuhne 301
Dr. Nazım 180
Dr. Seyss-Inquart 375
Dr. Sun Yat-sen 104, 105, 300
Dr. Tungku Hasan di Tiro 754

Duan 169
Duarte 898
Dubai 679
Dublin 732, 859
Dubrovnik 951
Duka vadisi 832
Duma (Rus Parlamentosu) 73, 74, 77, 80, 159, 166, 936, 993
Dumbarton Oaks 454, 464
Dumlupınar 235, 247
Dunkerque Antlaşması 490
Dunkerque Boşaltması 408
Durazzo 115
Duşanbe 908, 909
Duyûn-ı Umûmiye 308, 332, 452
Dünya Bankası (IBRD: International Bank For Reconstruction and Development) 452, 477, 478, 564, 700, 708, 772, 985, 1000, 1002, 1003
Dünya Ekonomik Forumu 827
Dünya Ekonomi Konferansı 333
Dünya politikası (Weltpolitik) 30
Dünya Proleter İhtilali 191
Dünya Sergisi 387
Dünya Ticaret Merkezi 929
Dünya Ticaret Örgütü (WTO:World Trade Organization) 809, 930, 940, 999
Dünya Zirvesi 981
Dürziler 443, 444, 738

E

Ebert 182, 183
Ebu Ammar 644
Ebu Cihad 644
Ebu İyad 644
Ebulfeyz Elçibey 854, 885

- Economic Community of West African States-ECOWAS 741
- Edde 444, 445
- Eden 407, 428, 602, 603, 679, 718, 747
- Edirne 56, 57, 62, 90, 116, 118, 119, 121, 124, 155, 196, 829
- Edirne Barışı 829
- Edremit 217
- Eduard Şevardnadze 872
- Edward Grey 114, 115, 130, 146, 147
- Efişay Refif 948
- Eflak-Boğdan 27
- Ege adaları 128, 139, 743
- Ege bunalımı 827
- Ege Denizi 123-125, 140, 203, 324, 342, 422, 720, 727, 730
- Ege Doğalgaz İletim Hattı 954
- Ege hava sahası 729, 730
- Egemen eşitlik 635, 894
- Egemen Devletler Birliği Antlaşması 877
- Egemenlik Deklarasyonu 879
- Ege Ordusu 742-744
- Eğil Bucağı 271
- Ehud Barak 920
- Ein Volk, Ein Reich (Bir Millet, Bir Devlet) 329
- Einzugsgruppen 431
- Eisenhower Doktrini 567
- Ekber Şah İskenderov 908
- Ekin Hareketi 587
- Ekonomik buhran 215, 248, 304, 308, 319, 322, 328, 330, 332, 383, 452
- Ekonomik Danışma Çalışma Grubu 921
- Ekonomik Gelişme ve Bağlantısızlık Üzerine Deklarasyon 695
- Ekonomik İşbirliği Antlaşması 492, 779, 780
- Ekonomik İşbirliği Protokolü 852
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) 809, 810
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 504, 606, 607, 653, 721, 722, 731, 732, 748, 979
- Ekonomik Kalkınma Enstitüsü (EDI) 478
- Ekonomik Kriterler 918
- Ekonomik Kriz 66, 73, 269, 936, 942, 978, 979, 985, 1002
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi 22, 170, 215, 245, 276, 277, 322, 383, 434, 465, 466, 478, 479, 487, 492, 503-505, 513, 514, 568-570, 573, 592, 601, 602, 606, 637, 639, 653-665, 667, 695, 713, 736, 741, 750, 755, 779, 780, 788, 794, 809, 813, 816, 817, 827, 851, 852, 892, 899-901, 904-906, 911, 914, 918, 921, 922, 932, 934, 949, 986, 996, 1001, 1004
- Ekonomik ve Parasal Birlik 899, 986
- Ekonomik ve Sosyal Komite 570
- Ekonomik ve Sosyal Konsey 466, 479
- Ekvator 604, 614, 615, 686, 688, 689
- Ekvator Ginesi 686
- El-Aksa Camii 692
- El-Alamein 435, 436
- el-Asife (Kasırga) 645, 646
- Elazığ 151, 271
- Elbe Adası 23
- El Cezire 236
- Elçiler Konferansı 121, 122, 129, 130
- el-Fetih 644, 645, 646, 671, 823
- El Halil (Hebron) 945, 948
- El-İttihat Partisi 270

Elen Milleti 108
Ellice Adaları 764
El Salvador 605, 606
Elysee Sarayı 634
Emanullah Han 194, 195
Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) 596
Emiliano Zapata 99
Emin Ali 193
EMİNSU 596
Emir Bedirhanzade 193
Emir Faysal 313
Emir İdris es-Senusi 533
En ziyade müsaadeye mazhar millet 304, 387
Endonezya milliyetçiliği 520
Enerji Eşgüdüm Grubu 722, 731
Entente Cordiale (Dostane İttifak) Antlaşması 60,65
Enternasyonal Yürütme Komitesi 440
Enver Hoca 457, 458, 855
Enver Paşa 134, 136, 141, 145, 159, 180, 245, 246, 293
Enver Sedat 717, 762, 763, 780, 790, 791
Eperj 192
Epir 123, 415, 487
Erbakan 783, 970, 971, 975
Erbil 193, 844
Ereğli 212, 228
Ereğli madeni 228
Erhardt Tugayı 206
Ergani 228, 255
Eric Gairy 799
Erich Honecker 844, 853, 855
Eriha 920
Eritre 352, 361, 486, 916, 917, 927
Eritre Halk Kurtuluş Cephesi 916, 917
Eritre Kurtuluş Cephesi 916
Erivan 191, 196, 197, 222, 223
Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekilleri 267
Erken Uyarı Birliği 976
Erken Üretim Petrol Projesi 947
Ermeni 62, 63, 69, 70, 84, 90, 91, 127, 128, 151, 175, 176, 190, 191, 193, 196, 197, 207, 209, 222, 223, 238, 259, 829, 830, 831, 854
Ermeni Cumhuriyeti 191
Ermeni çetecileri 63
Ermeni Devleti 209
Ermeni Gönüllü İntikam Alayları 151
Ermeni Islahatı 90
Ermeni İhtilal Cemiyeti 69
Ermeni Komiteleri 62
Ermeni Krallığı 197
Ermeni meselesi 259
Ermeni Millî Birliği 190
Ermeni Millî Hareketi 830
Ermeni Millî Meclisi 190
Ermeni olayları 151, 207
Ermenilere Geniş Özerklik 126
Ermenistan 90, 176, 188, 191, 196, 197, 200, 201, 210, 216, 221, 222, 223, 225, 226, 231, 237, 238, 253, 468, 829, 830, 831, 854, 904, 921, 934
Ermenistan'ı İşgal 221-223
Ermenistan'ın Bağımsızlığı 222
Eruh ve Şemdinli Baskınları 805
Ermeni göçleri 829
Essen Zirvesi 860
Erzincan 128, 142, 145, 193
Erzurum 126, 142, 145, 151, 161, 191, 193, 196, 435, 962

Eski Dünya 634
Eskişehir 49, 224, 233, 235, 236, 237, 246
Eskişehir-Konya demiryolu 49
Eskişehir-Seyitgazi hattı 235
Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya 875
Estonya 175, 231, 279, 302, 333, 396, 400, 407, 408, 878, 934, 951
Eşgüdüm Grubu 722, 731
Etbali Meselesi 311, 312
Etiyopya 352, 423, 486, 757, 911, 912, 916, 917, 1004
Etiyopya Devrimci Demokratik Halk Cephesi 917
Eupen 197
EURO 986, 987, 989, 1005
Evian Antlaşmaları 623, 624, 627
Evita 716
Evrensel Barış Kongresi 313
Evrensel İsrailoğulları Birliği 93
Ewe kabilesi 593
Eximbank 909
Exxon 603, 705, 931
Eyal 948
Eyüp Han 661, 758, 759

F

F. Joseph 185
F.W. de Klerk
Fadime Şahin-Ali Kalkancı 970
Fahreddin Paşa 158
Fakta 249
Falanjistler 796
Falanjist Parti 444
Falkland Adaları 794, 795
Fan Noli 289

Fao adası 862
Fas 44, 51, 61, 65, 67, 68, 97, 100, 101, 102, 115, 144, 156, 216, 357, 439, 463, 552, 560, 561, 568, 582, 605, 629, 691, 692, 718, 732, 733, 767, 847, 897, 942, 943, 948, 951, 956
Fas Birliği Partisi 560
Fas Halkının İstekleri Programı 560
Fas Hareket Komitesi 560
Fas Kralı II. Hasan 692
Faşist Partisi 249, 250, 266, 440, 441
Faşizm 291, 296, 297, 550
Fatimi 857
Fatin Rüştü Zorlu 596, 618
Fatoş Nano 856
Faysal 218, 219, 313, 371, 481, 578
Fedaiyan-ı İslam Cemiyeti 529, 543
Fedaiyan-ı İslam Teşkilatı 529
Federal Almanya 501, 503, 517, 542, 550, 600, 607, 634, 665, 680, 694, 697, 711
Federal Kafkas Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 210
Fedon Kizikis 728
Felah-ı Vatan Grubu 205
Ferenc Nagy 490
Fergana 246, 880
Fergana Olayları 880
Ferit Paşa 93, 208
Fethi Bey 261, 271
Fırat 123, 738, 851, 852, 962
FIR Hattı 729, 730, 827
Fidel Castro 583, 584
Figen Akad 952
Fiji adaları 764
Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 681

Filadelfiya 627
Fildişi Kıyısı 600, 601
Fildişi Sahili 692, 741
Filipinler 71, 88, 101, 433, 524, 530, 531, 548, 549, 665, 673, 751, 816, 922, 955, 985
Filistin 10, 42, 43, 63, 64, 92, 93, 94, 141, 142, 161, 169, 170, 177, 209, 216, 218, 322, 391, 392, 445, 463, 481, 497, 498, 505, 506, 507, 514, 537, 617, 643, 644, 645, 646, 692, 695, 696, 739, 740, 746, 763, 769, 770, 774, 780, 781, 791, 795, 796, 817, 823-826, 835, 853, 919, 920, 933, 945, 946, 948, 956, 962
Filistin davası 506, 770, 920
Filistin Devleti 835
Filistin'e göç 42, 92, 170, 392
Filistin Kurtuluş Ordusu 645, 646
Filistin Kurtuluş Örgütü 463, 643, 644, 646, 695, 739, 740, 770, 774, 795, 796, 817, 823, 824, 835, 933
Filistin Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi 646
Filistinli Öğrenci Birliği 644
Filistin Meselesi 498, 763
Filistin Millî Fonu 645, 646
Filistin Millî Kongresi 643, 644
Filistin Millî Kurtuluş Hareketi 644
Filistin Millî Meclisi 646
Filistin Millî Misakı 644
Filistin Özel Komisyonu 505
Filistin Özerk Yönetimi 945, 946
Filistin Silahlı Mücadele Komutanlığı 646
Filistin-Suriye Cephesi 141
Filistin'in Taksimi 514
Filistinuna (Filistinimiz) 644
Filorina 124
Finlandiya 66, 83, 164, 171, 172, 221, 225, 231, 279, 333, 334, 395, 396, 402, 416, 424, 447, 486, 503, 591, 592, 607, 934, 940, 951, 987
Finlandiya Cumhuriyeti 172
Finlandiya Körfezi 83, 402
Finlandiya'nın Bağımsızlığı 171
Fin-Rus Savaşı 402
Fiume 206, 220, 221, 265, 266
Fiume Meselesi 220
Fizan 533
Flandin 347
Flandres 408
Florida 33, 682
Foral 587
Force Publique 599
Ford 723, 730, 731, 771
Francisco Franco 357
Francisco Madero 98, 99
Franco yönetimi 587
François Mitterrand 843
Franjo Tudjman 949, 950
Frankfurt 29, 835
Franklin-Bouillon 241
Fransa 10, 15, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 27-34, 42, 44, 45, 47, 49-51, 53, 54, 60, 61, 65, 67, 68, 76, 80, 82, 84, 87, 88, 93, 97, 98, 100-102, 109, 112, 114-116, 121, 126, 128-130, 133, 134, 135, 137-139, 141, 143, 144, 147-149, 153, 155, 157, 161, 164, 165, 168, 169, 173, 181, 182, 184, 188, 189, 190, 192, 196, 197, 198, 201, 209, 212, 216, 217, 218, 220, 224, 225, 232, 236, 237, 238, 241, 243, 244, 245, 247, 248, 254, 255, 256, 257, 262, 265, 269, 272, 274, 275, 276, 282, 283, 285, 286, 287, 290, 291, 294, 298, 299, 303, 304, 308-310, 313, 318, 326,

- 327, 331, 332, 337, 338, 341, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 355, 356, 358, 360, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 372, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 384, 385, 386-389, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 404-414, 419, 424, 426, 431, 432, 439, 441, 443-446, 451, 452, 455, 457-460, 463, 465, 466, 472, 476, 478, 484-486, 490, 491, 492, 495, 498, 502, 503, 505, 515, 516, 523, 528, 532, 533, 545, 546, 548-552, 561, 562, 563- 568, 571, 579-582, 583, 588, 590, 593, 597, 598, 600-602, 605, 607, 623-627, 634, 637, 638, 639, 657, 662, 663, 680, 681, 694, 705, 713, 722, 736, 740, 747, 757, 769, 786, 789, 790, 795, 822, 842, 843, 859, 863, 870, 874, 897, 913, 927, 934, 948, 955, 956, 965, 971, 987, 988, 999, 1002
- Fransa-Cezayir Savaşı 623
- Fransa-Belçika İttifak Antlaşması 220
- Fransa-Çekoslovakya Dostluk ve İttifak Antlaşması 265
- Fransa-Polonya İttifak Antlaşması 224
- Fransa-Sovyetler Birliği Karşılıklı Yardım Anlaşması 349
- Fransa Özgürlükler Vakfı 843
- Fransız 15, 21, 22, 23, 26, 29, 30, 41, 45, 47, 48, 52, 53, 60, 65, 67, 76, 81, 97, 100, 101, 102, 109, 114, 115, 129, 130, 133, 144, 146-148, 151, 157, 161, 177, 178, 179, 188, 198, 206, 212, 216-219, 238, 241, 248, 269, 283, 286, 291, 298, 302, 308, 318, 327, 332, 341, 346, 347, 350, 355, 356, 362, 363, 366, 376, 380, 393, 394, 397, 401, 405, 406, 408-411, 421, 437, 443-446, 455, 467, 469, 472, 492, 502, 528, 533, 547, 550, 552, 561, 563, 564, 565, 566, 571, 580, 581, 587, 591, 597, 598, 601, 605, 623, 624, 626, 627, 634, 635, 656, 657, 663, 739, 756, 757, 796, 822, 855, 871, 911
- Fransız-Alman Araştırma Enstitüsü 634
- Fransız-Alman Dostluk ve İşbirliği Antlaşması 634
- Fransız-Alman ilişkileri 283
- Fransız-Alman mütarekesi 409
- Fransız Birliği 597, 601
- Fransız İhtilali 22, 23
- Fransız-İngiliz Antlaşması 48
- Fransız Komünist Partisi 571
- Fransız Kolonileri 21
- Fransız Kongosu 101
- Fransız-Malagazi işbirliği 598
- Fransız-Rus Askerî Anlaşması 30
- Fransız-Rus ittifakı 30
- Fransız Somalisi 757
- Fransız-Sovyet ittifak antlaşması 455
- Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi 455, 561
- Fransız Uluslar Topluluğu 757
- Fransız Yüksek Komiseri 217, 219, 393, 444, 445
- Franz Von Papen 328, 421, 423, 435, 438, 484
- Forward-Basel System-İleri Üs Sistemi (FBS) 708, 709
- Fuad Üniversitesi 644
- Fuat Köprülü 522
- Fuceyre 703
- Fukien eyaleti 300,320
- Fulgencio Batista 583
- Fulton kasabası 480
- Führer 328, 329
- Füzeler Krizi 636

Füzesavar Füze Sistemlerinin Sınırlan-
dırılmasına İlişkin Antlaşma 709

G

G-7 747, 748

G-8 747, 748, 999, 1002

G-20 Grubu 1002, 1003

Gabon 601, 602, 604, 686

Gagauz Türkleri 879

Galata Köprüsü 69

Galiçya 24, 140, 153, 157, 158, 159,
199

Galiçya cephesi 158

Galilee bölgesi 507

Galtieri 795

Gambiya 655, 741

Gambiya İşçi Sendikaları 655

Gana 568, 635, 636, 662, 741

Garanti Antlaşması 586

Garantör Devlet 729, 735

Gayri Resmî Diyalog Forumu 1002

Gazi Ahmet Muhtar Paşa 109

Gaziantep 228

Gazze 157, 158, 507, 563, 644, 645, 671,
673, 674, 763, 780, 791, 823, 824, 825,
826, 920, 946

Gazze Şeridi 507, 671, 674, 823, 824,
946

Gdansk 781, 782

Geçici Askerî Teknik Düzenleme 787

Geçici Demokratik Yunan Hükümeti
482

Geçici Ticaret Antlaşması 914

Geçici Yüksek Konsey 882

Gelişme İçin İşbirliği Konferansı 975

Gelişme İttifakı (Alliance for Progress)
611, 612

Genç 271, 691

Gençlik Birliği 628

Genel Çatı Antlaşması 950

Genelkurmay Komitesi 501

Genel Kurul 252, 466, 479, 483, 498,
505, 506, 533, 653, 675, 680, 705, 750,
820, 831, 941

Genel Senet 67

Genel Tercihler Sistemi (GPS) 701

General Ahmet Hasan el-Bekr 774

General Alfredo Stroessner 838

General Ali Hasan el-Mecid 832

General Allenby 177, 243

General Alvaro Obregon 99

General Andres Rodriguez 838

General Berenguer 316

General Brusilof 158

General Charles de Gaulle 455

General Duong Van Minh 649

General Eisenhower 439, 467, 541

General Frünze 241, 242

General Gargalides 268

General Geering 360

General Gomes da Costa 285

General Gouraud 219

General Gunaris 268

General Harbord 200

General Harington 253

General Harrison 542

General Hayari 570

General Horace Porter 54

General Huerta 99

General Humberto Romero Mena
897

General Hüseyin Muhammed Erşad
707

General İbrahim Abud 688

General James Hertzog 507

General Jodl 467, 484
General Joseph D. Mobutu 659
General Kasım 578, 579, 683, 684
General Kondilis 354
General Larusse 716
General Li 169
General Lossow 263
General Ludendorff 262, 263
General Mac Arthur 472
General Mannerheim 172
General Markos 482
General Massu 627
General Maurice Sarraill 219
General Metaksas 268
General Mihail Frünze 241
General Miklos 459
General Mobutu 659
General Montgomery 436
General Muhammed Davud Han 775
General Nam II 542
General Necib 536
General Nguyen Giap 545
General Noriega 845, 846
General Pangalos 273
General Pattakos 669
General Petain 157
General Primo de Rivera 260, 316
General Rogers 730, 731, 787
General Romeo Dallaire 927
General Saim 707
General Salan 626
General Sir George Milne 212
General Smuts 507
General Spinola 742, 746
General Suharto 658, 659
General Şahap 580
General Tellini 259

General Towshend 142, 157
General Trikopis 247
General Ver 816
General Von der Goltz 172
General Von Lossow 262
General Weygand 408
General Wojciech Jaruzelski 782
General Yuan 300
General Yuan Shih-kai 300
General Zahidi 542, 543, 547
General Zeligowski 288
General Ziyad Barre 911
General Zoitakis 670
Geniş Muhalefet Cephesi (FAO) 773
Geniş ve Güçlendirilmiş Bir NATO-
Rusya Diyalog ve İşbirliği İçin Belir-
lenen Alanlar 972
Gennady Gerasimov 848
Gentlemen's Agreement 365, 375
George Bush 841, 848, 900
George Habbash 643, 695
George Marshall 491, 492
George Pompidou 713
Georgios Papandreu 669
Gerald Ford 730, 731
Geşof 108
Geylan 96
Giers 136, 137
Giichi Tanaka 318
Gilad Şalit 826
Gilbert 433, 764
Gilbert Ellice Adaları Kolonisi 764
Gine 322, 580, 601, 635, 638, 658, 673,
675, 717, 741, 742, 751, 922
Gine (Bissau) 322, 580, 601, 635, 638,
658, 673, 675, 717, 741, 742, 751, 922
Giraud 437

Giresun 468
Girit 32, 87, 88, 89, 91, 107, 108, 112, 119, 125, 168, 422
Girit Meclisi 87
Girit'in Yunanistan'a İlhakı 32
Girne 729, 741
Gizli Polis Teşkilatı Gestapo 329, 331
Glafkos Klerides 969
Glasnost (Açıklık ve Şeffaflık) 820
Global Akdeniz Politikası 732, 733, 949
Global Çifte Sıfır 822
Global Güç 748
Goebbels 262
Goeben 140
Goering 262, 484
Golan 9, 671, 672, 673, 674, 718, 791, 792, 853
Golan Tepeleri 9, 791, 792
Gomulka 564
Gorazde 951
Gökçeada 128, 129, 743
Gönüllü İhracat Kotaları Antlaşmaları 733
Graçov 936
Graf Witte 77
Grandük Mishell 164
Grek Devleti Projesi 10, 20
Grek-Ortodokslar 444
Grenada 799, 800
Grenada Birleşik İşçi Cephesi (GULP) 799
Grenada Ulusal Parti (GNP) 799
Grey 104, 114, 115, 130, 146, 147
Grivas 554, 727
Groenland 810
Grozni 882, 883, 936, 937, 938
Guadalcanal Savaşı 433
Guam 34, 39, 433, 690, 691, 700
Guam Doktrini 690, 691, 700
Guatemala 544, 545, 605, 606, 611, 612, 898, 966, 967, 968
Guatemala Ulusal Devrimci Birliği 968
Gudermes 937
Gulam Rıza Azhari 767
Gulbettin Hikmetyar 777
Gulkeviç 126
Gustav Struve Vapuru 70
Guvarnörler Kurulu 749
Guvarnörler Meclisi 475
Guyana 692
Güçlendirilmiş Barış İçin Ortaklık Programı 980
Güçler Birliği 269, 845
Gümrü 191, 222
Gümrü Barış Antlaşması 222
Gümrük Birliği 326, 828, 919, 943, 944
Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) 496, 497, 607, 652, 653, 733, 907, 922, 940, 941
Gümüllüne 203
Gümüşhane 468
Güncelleştirilmiş Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması 1003
Güneşli 930
Güney Afrika 49, 51, 141, 322, 507, 508, 557, 590, 613, 614, 617, 628, 746, 779, 817, 836, 837, 856, 857, 927, 928, 929, 1002
Güney Afrika Birliği 508, 590, 613, 856
Güney Afrika Cumhuriyeti 613, 614, 617, 817, 836, 837, 927, 929

Güney Afrika Özgürlük Günü 557
Güney Afrika Partisi (Afrikaner) 507, 508
Güney Amerika 18, 21, 33, 786
Güney Avrupa Güvenlik Paketi 998
Güney Arabistan Federasyonu 676
Güneybatı Afrika Halk Kurtuluş Örgütü (Güney-Batı Afrika Ulusal Birliği) (SWAPO) 817, 836, 837, 856, 857
Güneybatı Afrika 322, 817
Güneydoğu Anadolu 216, 255
Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi 999
Güney Dobruca 123, 203, 234, 338, 413, 418, 487
Güney Doğalgaz İletim Hattı 954
Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) 851
Güneydoğu Asya 416, 650, 673, 674, 751, 752, 768, 802, 952, 955, 985, 1002
Güney-Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı (SEATO) 548, 549, 558
Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Antlaşması 751, 752
Güneydoğu Asya Nükleer Silahlardan Arındırma Bölge Antlaşması (SEANWFZ) 952
Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) 673, 674, 751, 752, 802, 952, 955, 985
Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC) 994, 995
Güney Hristiyan Liderliği Konferansı 682
Güney Georgia adası 794,795
Güney İrlanda 53
Güney Kafkasya Federal Demokratik Cumhuriyeti 176

Güney Kamerun 591
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 934, 969
Güney Kore 510, 524, 525, 526, 542, 543, 680, 922, 955, 979, 985, 1002
Güney Lübnan 740, 795, 796
Güney Mançurya 35, 64, 460, 519, 521
Güney Rodezya 779
Güney Slav Halkları 180, 186
Güney Vietnam 546, 548, 649, 650, 691, 714, 765
Güney Yemen 630, 675, 676, 677, 763, 857
Güney Yemen Halk Cumhuriyeti 677
Gürcistan 176, 188, 210, 221, 223, 225, 226, 231, 237, 238, 253, 468, 872, 900, 904, 921, 934, 947, 990
Gürcistan'ın İşgali 225, 226
Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti 225, 226
Güven Getirici Önlemler ve Güvenlik ve Silahsızlanmanın Bazı Yönleri Hakkında Belge 744
Güvenlik Konseyi 455, 460, 466, 479, 482, 488, 524, 525, 526, 545, 565, 632, 647, 657, 674, 675, 718, 720, 736, 748, 763, 775, 781, 783, 791, 802, 818, 831, 833, 834, 837, 856, 862, 869, 870, 871, 875, 894, 903, 904, 919, 926, 933, 938, 949, 983, 995
Güvenlik Politikası 899, 976, 977
Güvenlik Protokolü 852
Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler 817

H

Habeş-İtalyan çatışması 352
Habeşistan 272, 288, 346, 352, 353, 360, 361, 365, 368, 375, 376, 378, 414, 423, 486, 916

Habeşistan (Etiyopya) 272, 288, 346,
352, 353, 360, 361, 365, 368, 375, 376,
378, 414, 423, 486, 916
Habeşistan'ı İlhak 353
Habib Burgiba 561, 562
Habsburg Hanedanı 181
Habsburg İmparatorluğu 162, 199
Habsburglar 15
Hacha 383, 384
Hacici 951
Hafız Esad 793
Hafızullah Amin 776, 777
Haganah 392
Hague Zirvesi 986
Haile Selasiye 352, 423
Hainan adası 427, 519
Haiti 736
Hakkari 181, 278, 805
Haklar Beyannamesi 19
Hak ve Özgürlükler 512
Halep 177, 180, 193, 218, 255, 793
Halepçe 832, 833, 844
Halep Topçu Okulu 793
Haliç Konferansı 278
Halid İslambuli 791
halifeliğin kaldırılması 282
Halil Bey 134
Halil el-Vezir 644
Halit el-Azın 571
Halk Birliği 665, 715, 757
Halk Cephesi 322, 357, 550, 646, 695,
829, 830, 854, 855, 879, 885, 888,
908, 909, 917
Halk Cephesi Hareketi 854, 885
Halkçı Cephe 823
Halkçı Parti 784
Halk Hareketi 888
Halk İlerici Partisi 655
Halk Komünleri 577
Halk Örgütü 557, 836
Halk Partisi 383, 517, 568, 613, 662,
665, 699, 776, 777, 802
halktan halka münasebetler 690
Halk Temsilcileri Kongresi 811, 877
Halvori 367
Hama 218, 793, 794
Hamani Diori 600
Hamburg 745
Hamdi Bey 366
Hamid İdris Avati 916
Hamidiye Alayları 69, 127
Han Muhammed Cuneco 759
Hangö Adası 402
Hani 271
Hanoi 472, 485, 546
Harar 911
Harare Çağrısı 817
Harçık köprüsü 366, 367
Hareket-i İnkılab-ı İslamî 778
Hareket Ordusu 90, 91
Harezmi 230
Harifuna Halkları 968
Harlem Mahallesi 682
Harmel Raporu 677, 678
Harp Okulu 595
Harput 91, 126, 191, 193, 255
Harran 193
Hartal günü 213
Hartum 673, 724, 841
Hartum Konferansı 724
Harvard Üniversitesi 492
Hasan Abdullah et-Turabi 842
Hasan Fehmi Bey 89
Hasan Gouled Aptidon 757

Hasan Polatkan 597, 618
Hasavyurt Sözleşmesi 937
Haşhaş Krizi 726, 727
Haşimiler 158
Haşimi Rafsancani 941
Haşimi Ürdün Krallığı 481
Hatay 258, 309, 377, 392, 393, 394, 964, 992
Hatay Devleti 394
Hatay sorunu 309
Havana 583, 584, 940
Havana-Moskova köprüsü 584
Havel 755, 849, 907, 908
Hawaii Adaları 589
Hayat Alanı (Lebensraum) 329
Hayber Geçidi 578
Haydar Aliyev 885, 931, 932
Haydarpaşa-İzmit Demiryolu 49
Hayreldin el-Abdab 445
Hazar-Akdeniz hattı 947
Hazar Denizi 931
Hazar havzası 990
Hazar petrolleri 947
Hedefler Tasarısı 759
Heligoland 24
Helmut Kohl 981
Helsinki 172, 708, 711, 744, 745, 818, 864, 865, 889, 899, 900, 906, 1004, 1005
Helsinki Nihai Senedi 744, 745, 818, 864, 865, 889
Henderson 337
Henry Kissinger 24, 723
Herbert A. Blaize 800
Herta 637
Hertzog 507, 613
Hesap Uzmanları Kurulu 592
Hewa (Umut) Partisi 725
Heyet-i Temsiliye 200, 208
H. F. Verwoerd 614
Hınçak 63, 90
Hristiyan Demokratik Partisi 626
Hristiyan Demokratlar 666, 838
Hristiyan Demokrat Parti 518, 762, 854
Hristiyan Medeniyeti 480
Hristiyan-Müslüman çatışmaları 739
Hırvatistan 199, 206, 211, 292, 388, 422, 874, 875, 934, 949, 950, 951
Hırvatlar 186, 317, 318
Hızlı İntikal Kuvveti 834
Hicaz 78, 158, 216, 218, 281, 282
Hicaz Demiryolu 78
Hicaz Kralı ve Necd Sultanı 281
Hidiv I. Fuad 244
Hidrojen bombası 542
Hilafet Meselesi 202
Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memalik-i Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun 266
Hile ile Mücadele Birimi (UCLAF) 998
Hillsboroug Antlaşması 811
Hilvan 806
Himalayalar 631
Himmeler 483, 484
Hindenburg 182, 183, 328, 329
Hindiçini 370, 412, 413, 425, 427, 485, 524, 545, 546, 582, 715, 726
Hindiçini Federasyonu 485
Hindistan 19, 21, 49, 79, 82, 101, 122, 132, 141-145, 157, 183, 195, 201, 202, 213, 214, 215, 305, 306, 307, 403, 404, 414, 416, 433, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 499, 525, 526, 530, 542, 546, 549,

- 554, 556, 587, 631, 632, 657, 658, 661, 680, 681, 699, 701, 702, 703, 704, 706, 726, 749, 752, 753, 758, 774, 803-805, 838, 987, 988, 994, 1002
- Hindistan-Çin ilişkileri 530
- Hindistan Hilafet Komitesi 202, 214
- Hindistan-Pakistan savaşı 661
- Hindistan Ulusal Hizmeti 215
- Hindu 201, 202, 214, 403, 492, 493, 494, 496, 499, 699, 804, 805
- Hindu Mahasabha 492, 493
- Hindu-Müslüman ayrılığı 493
- Hint-Pakistan ilişkileri 658
- Hint Okyanusu 60, 131, 352, 361, 416
- Hint Ulusal Kongresi (Kongre Partisi) 214, 305, 306, 403, 404, 492
- Hiroshima 470, 471, 524
- Hitler'in intiharı 466
- Hiva 229, 230, 245, 293
- Hiva Hanlığı 230
- Hizb-i İslamî 777, 778
- Hlinka Muhafızları 383
- Ho Chi Minh 649, 650
- Hodza Hükümeti 376
- Hollanda 15, 18, 24, 150, 163, 182, 183, 243, 325, 397, 405, 407, 426, 467, 501, 515, 516, 520, 528, 535, 547, 555, 568, 607, 658, 719, 732, 749, 754, 802, 859, 899, 934, 972, 987
- Hollanda Guyanası 749
- Hollanda Hindistanı (Endonezya) 405
- Holst 919
- Honduras 545, 605, 606, 898
- Hong Kong 433, 794, 922, 977, 978, 1006
- Hong Kong Bölgesinin Genişletilmesi Sözleşmesi 977
- Hong Kong Özel İdarî Bölgesi 978
- Hopei 369, 370
- Hopei Chahar Muhtar Siyasal Konseyi 369
- Horthy-Bethlen rejimi 292
- Houston Zirvesi 748
- Hua Kuo-feng 754
- Hudeyde Limanı 287
- Hudson Körfezi 632
- Hugessen 450, 454
- Hugo Preus 198
- Humus 103, 218
- Hunan 105, 345
- Hupeh Eyaletinin 664
- Huri 444, 446
- Hutular 927
- Hür Demokratik Yunan Ordusu (EDES) 481
- Hür Fransa 757
- Hür Fransızlar Hareketi 411
- Hür Keşmir 496
- Hürremşehir 785
- Hürriyet Gazetesi 725
- Hürriyet ve İtilaf Fırkası 208
- Hür Subaylar Komitesi 536
- Hüseyin 89, 93, 157, 158, 161, 207, 214, 217, 218, 219, 281, 313, 537, 570, 579, 692, 695, 696, 707, 725, 738, 767, 774, 790, 835, 870, 896, 933
- Hüseyin Hilmi Paşa 89, 93
- Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi 89
- Hüseyin İyd Ahmet 896
- Hüseyin Rauf 207
- Hüsnü Kapo 621
- Hüsnü Mübarek 780, 956
- Hız. Muhammed 838

I-İ

Ian Smith 779

Idi Amin (Iyd Emin) Dada 698

I. Enternasyonal 191

II. Enternasyonal 191

I. François Joseph 161

Igor Ivanov 1001

II. Abdülhamid 32, 42, 49, 69, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 106, 180

II. Charles 16

II. Emmanuel 97

II. Faysal 578

II. Georgios 268

III. Aleksandr 64

III. Cumhuriyet Dönemi 410

III. Enternasyonal (Comintern) 191, 326, 339, 363, 373, 440

III. Reich 10, 329, 363, 375

III. Victor Emmanuel 94, 388

II. Joseph 18, 20

II. Katerina 18, 20

II. Meşrutiyet 70, 83, 84, 92, 96, 112, 255, 300

II. Nikola 66, 74, 80, 83, 94, 162, 164, 176, 177

II. Reich 10, 329

II. Wilhelm 30, 40, 49, 62, 67, 134, 182, 183

I. Karl 162, 180

I. Konstantinos 268

IMF reçetesi efsanesi 476

Imrdy 381

Intermediate Range Nuclear Forces (INF) 821, 822

Inkata Özgürlük Partisi 929

I. Petro (Deli Petro) 18

Irak 10, 141, 142, 158, 161, 181, 209, 216, 257, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 286, 312, 313, 322, 325, 371, 421, 463, 506, 514, 533, 549, 553-555, 558, 568, 570, 571, 578, 579, 580, 589, 602, 603, 629, 670-672, 679, 683, 684, 693, 696, 704, 718, 719, 722, 724-726, 737, 738, 740, 762, 763, 766, 774, 784, 785, 786, 789, 790, 806, 818, 832, 833, 834, 851, 852, 861, 862, 867-869, 870, 871, 915, 962, 964, 972

Irak'ın Bağımsızlığı 312, 313, 371

Irak Cephesi 141, 142

Irak Devrim Komuta Konseyi 862

Irak İhtilali 578

Irak Millî Muhalefet Cephesi 832

Irak nükleer tesisleri 790

Irak petrol boru hattı 833

İrkçı yasalar 350, 431

Irak'ı tecrit politikası 915

Irak Sınırı 257

I. Reich 10, 329

İrk ayrımı 557

Isabel Peron 717

İslah-ı Hurufa Dair 301

Isparta 228

Iswolsky 84, 85

Itochu 931

IV. İvan (Korkunç İvan) 17

ibn Hüseyin Abdullah 537

İbn Suud 281, 282

İbrahim Paşa 100

İcra Direktörleri Kurulu 749

İctimaî boykot 306,307

İçişleri Savunma Komitesi 781

İç Savaş 33, 174, 188, 481, 482

İdil-Ural 166

İhtilalci Asiler 664

- İhtilal Komuta Konseyi 725
İhtilal Konseyi 649, 777
İkâmet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi 314, 315
İkili çevreleme politikası 915,916
İkinci Afyon Savaşı 977
ikinci ASEM (Asya-Avrupa) Zirvesi 985
İkinci Balkan Konferansı 314
İkinci Balkan Savaşı 120
İkinci Berlin Bunalımı 615
İkinci Dünya Savaşı 10, 11, 272, 334, 343, 370, 398, 399, 403, 418, 428, 434, 441, 445, 451, 462, 464, 470, 471, 473, 477, 483, 485, 486, 489, 490, 492, 496, 500, 502, 503, 505, 516, 518, 520, 521, 529, 530, 535, 549, 556, 559, 561, 571, 572, 582, 589, 597, 598, 604, 613, 630, 641, 652, 653, 665, 689, 699, 706, 711, 715, 717, 723, 744, 746, 764, 839, 856, 863, 916
İkinci Dünya Savaşı'nın Sonu 471
İkinci Fas Krizi 100
İkinci İnönü Muharebeleri 233
İkinci Kahire Konferansı 448
İkinci Lome Sözleşmesi 736
İkinci Sivil İtaatsizlik Kampanyası 305
İkinci Tiran Antlaşması 294
İkinci Türk Zirvesi 932
İkinci Yaounde Sözleşmesi 637
İki Yönlü Karar 822
İklim Konferansı 981
İleriye Doğru Büyük Hamle 576, 577, 663
İlijas 951
İlkeler Deklarasyonu 919, 920, 933, 945
İlk Müslüman Kurultayı 166
İmam Ahmed 629
İmamali Rahmanov 909
İmam el-Bedr 629, 630
İmam Hacı el-Mehdi 688
İmam Mansur 881
İmam Yahya 287, 629, 677
İmbokodo Partisi 686
İmparator Bao Dai 485
İmparatoriçe Tz'u Hsi 41, 104
İmparatorluk Konferansı 613
İmparatorluk yolları 368
İmralı Adası 993
İmralı Cezaevi 618
İmre Nagy 564
İmroz (Gökçeada) 128, 129, 147, 257, 743
İncil 508
İncirlik Üssü 593, 616, 871
İndira Gandhi 706, 805
İngiliz-Afgan savaşı 194
İngiliz-Alman Antlaşması 131, 389
İngiliz-Alman Deniz Antlaşması 389
İngiliz-Alman deniz silahları rekabeti 40
İngiliz-Amerikan ilişkileri 309
İngiliz-Arjantin Savaşı 794
İngiliz Belucistanı 494
İngiliz Birliği 495
İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 703
İngiliz-Fransız Antlaşması 30, 60, 65, 67, 81, 97
İngiliz-Fransız Şirketi 563, 564
İngiliz Guyanası 414
İngiliz-İran Antlaşması 277
İngiliz İşçi Partisi 347
İngiliz İşgal Kuvvetleri 253
İngiliz-Japon ittifakı 41, 50, 101, 102

- İngiliz-Japon İttifak Antlaşması 234
İngiliz mallarının boykotu 307
İngiliz-Mısır Antlaşması 368
İngiliz Muhipleri Cemiyeti 208
İngiliz-Nijerya Savunma Antlaşması 605
İngiliz-Rus Antlaşması 30, 82, 98
İngiliz Somalisi 414, 423, 486, 598, 599
İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) 323, 480, 499, 572, 736
İngiliz Yüksek Komiseri 481
İngiltere 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27, 31-34, 39, 40-53, 58, 59-61, 64, 65, 67-69, 72, 78, 79, 81-84, 87, 88, 90, 97, 98, 101, 102, 104, 112, 114, 115, 116, 121-123, 126, 130-137, 139, 140-145, 147, 148-150, 153, 154, 155, 157, 158, 161, 163-165, 168-171, 179, 181, 182, 188-191, 195, 196, 197, 201, 202, 204, 209, 214, 215, 216, 217, 218, 228, 229, 231, 232, 234-237, 239, 241-244, 247, 248, 253, 254, 256, 257, 260, 269, 270, 272, 274, 275, 277-282, 286, 287, 288, 291, 299, 304-307, 309, 310, 312, 313, 320, 322, 325, 327, 333, 335, 337, 342-344, 348, 349, 350, 352, 353, 355, 356, 358, 360, 361, 363, 364, 365, 368, 370-372, 374, 375, 376, 378-381, 384-402, 404-407, 409-412, 414-417, 419, 421-429, 431, 432, 438-440, 442, 446-448, 450, 453-470, 472, 475, 476, 478, 480-484, 489, 490, 492-494, 498, 499, 502, 503, 505, 506, 514-516, 523, 524, 525, 532, 533, 535, 546-550, 554, 555, 558, 559, 563-568, 571, 579, 582, 583, 585, 586, 588, 590-593, 602, 604, 605, 607, 612, 613, 615, 621, 624, 625, 628, 630, 638, 641, 647, 655, 662, 665, 670, 676, 677, 679, 680, 682, 683, 686, 694, 696, 703, 704, 706, 713-715, 721, 725, 728, 729, 732, 736, 737, 747, 749, 752, 768, 769, 794, 795, 802, 811, 812, 822, 835, 836, 838, 839, 843, 857, 859, 862, 863, 870, 874, 898, 913, 956, 965, 969, 970, 977, 978, 986, 987, 988, 999, 1002
İngiltere-Polonya İttifak Antlaşması 397
İngiltere-Rusya Ticaret Antlaşması 232
İngiltere-Yemen Dostluk Antlaşması 342
İngiltere-İrlanda Antlaşması 53
İngiltere İşçi Partisi 309, 347, 358, 468
İngiltere-Mısır Antlaşması 549
İngiltere-Mısır Süveyş Antlaşması 532
İnguş 881, 882, 883
İnguşistan 883
İnguş Özerk Bölgesi 881
insancıl komünizm 684
İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 512, 609
İnsan Hakları Sözleşmesi 505, 527, 917
İnsan Hakları ve Hürriyetlerini Savunma Hareketi 781
intifada 824
İnziva Politikası 508, 509
İpek Yolu 810, 1002
İran 62, 63, 81, 82, 90, 98, 115, 122, 142, 145, 157, 171, 175, 193, 228, 231, 276, 277, 279, 282, 283, 293, 294, 302, 326, 333, 371, 416, 426, 427, 433, 435, 447, 459, 461, 470, 474, 475, 480, 482, 483, 529, 533, 542, 543, 547, 549, 558, 578, 602, 603, 648, 658, 670, 675, 680, 693, 704, 722, 725, 726, 737, 738, 766, 767, 769, 774, 775, 777, 778, 782, 784,

- 785, 786, 788, 790, 806, 809, 818, 831, 832, 833, 834, 838, 839, 861, 862, 870, 915, 916, 931, 941, 942, 954, 956, 961-965, 975, 989
- İran-ABD çatışması 834
- İran Devrimi 809
- İran-gate skandalı 818
- İran Gizli İstihbarat Teşkilatı (SAVAK) 766
- İran'ı işgal 277, 426
- İran-Irak Antlaşması 737
- İran-Irak Savaşı 693, 833, 834
- İran İslam Cumhuriyeti 766, 767, 941
- İran Kazak Tugayı 277
- İran Meselesi 461
- İran Petrolleri 529
- İran-Rus nükleer işbirliği anlaşması 942
- İran-Türkiye doğalgaz boru hattı 961
- İrgun 392, 506
- İrlanda 52, 53, 150, 163, 239, 322, 503, 516, 607, 713, 714, 732, 811, 812, 814, 859, 934, 978, 987
- İrlanda Bağımsızlık Hareketi 52
- İrlanda Cumhuriyeti 52, 53, 239, 812
- İrlanda Gönüllüleri 52
- İrlanda Kurtuluş Ordusu (IRA) 52, 53, 239, 240, 811, 812
- İrlanda'nın bağımsızlığı 239
- irtica 271, 971
- İsarlar 911
- İSEDAK 788, 789
- İsfahan 766
- İskandinav Federasyonları 439
- İskenderiye 270, 352, 435, 463, 564, 644, 718
- İskender Mirza 757
- İskenderun 90, 165, 238, 285, 393
- İskenderun (Hatay) Sancağı 90, 165, 238, 285, 393
- İskoçya 835
- İskra (Kıvılcım) gazetesi 56
- İslam Devrimi 782, 793
- İslam Dinarı 749
- İslam Ekonomik ve Ticarî İşbirliği Daimî Komitesi (İSEDAK) 788
- İslamî Cephe 688
- İslamî Cihad 240, 948, 956
- İslamî Cihad Örgütü 948
- İslamî Direniş Hareketi (HAMAS) 240, 824, 825, 826, 897, 920, 956
- İslamî Diriliş Partisi 908
- İslamî Millî Cephe 841, 842
- İslamî Selamet Cephesi 896, 897
- İslam Kalkınma Bankası 749, 788
- İslam Konferansı 691, 692, 693, 770, 775, 777, 786, 789, 824, 856, 916
- İslam Konferansı Örgütü (İKO) 691, 693, 856, 916, 691
- İsmail 70, 180, 858
- İsmail Gasprinski 70
- İsmailiye 672
- İsmet İnönü /İsmet Paşa 233, 248, 256, 258, 259, 261, 271, 314, 336, 387, 418, 423, 428, 437, 438, 448, 449, 522, 523, 594, 646, 647, 648, 700
- İspanya 15, 16, 19, 21, 29, 33, 34, 39, 61, 65, 68, 260, 316, 317, 321, 322, 325, 353, 357, 358, 365, 372, 386, 407, 409, 412, 428, 439, 441, 470, 503, 561, 587, 588, 607, 624, 686, 732, 749, 786, 795, 813, 821, 846, 859, 934, 987
- İspanya-Amerika Savaşı 39, 588
- İspanya Veraset Savaşları 16, 19
- İspanyol İç Savaşı 358, 362, 372, 373, 378

- İspir 468
- İsrail 9, 10, 64, 93, 392, 505, 506, 507, 514, 523, 532, 536, 537, 553, 554, 563, 565, 566, 567, 568, 571, 600, 602, 630, 643, 644, 645, 646, 670-675, 679, 680, 692, 693, 696, 704, 705, 717-720, 723, 724, 725, 732, 733, 737, 739, 740, 762, 763, 768-770, 774, 780, 781, 786, 789-792, 795, 796, 797, 803, 823-825, 826, 835, 853, 867, 870, 886, 904, 915, 919, 920, 927, 933, 942, 943, 945, 946-948, 954, 956, 962-964, 971, 987, 988
- İsrail-Arap Savaşı 790
- İsrail Devleti 505, 506, 514, 537
- İsrail ittifakı 963, 964
- İsrail İstihbarat Servisi (MOSSAD) 725, 790
- İsrail-Mısır barış antlaşması 763, 769
- İsrail Parlamentosu Knesset 780, 781
- İsrail-Suriye anlaşması 762
- İsrail Ülkesi 781
- İsrail-Ürdün Barışı 933
- İsrail Vatanı 93
- İstanbul 20, 31, 42, 45, 49, 57, 62, 69, 80, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 103, 107, 116, 122, 124, 125, 126, 129, 130, 134, 136, 137, 141, 143, 147, 155, 182, 193, 195, 196, 199, 205-209, 211, 216, 227, 236, 248, 250-252, 255, 257, 259-261, 267, 277, 285, 286, 311, 312, 314, 418, 435, 564, 594, 595, 618, 648, 649, 682, 729, 730, 738, 782, 788, 809, 828, 904, 931, 932, 933, 939, 945, 956, 971, 975, 994, 1003
- İstanbul Barış Antlaşması 124
- İstanbul Bildirisi 932
- İstanbul Boğazı 216
- İstanbul Deklarasyonu 975, 1003
- İstanbul Hükümeti 42, 57, 137, 195, 208, 211, 227, 250, 252
- İstanbul Paktı 649
- İstanbul Protokolü 738
- İstanbul Üniversitesi 595, 682
- İstanbul Zirvesi 933
- İstanbul'un İşgali 206, 207, 208, 211
- İstihdam Komitesi 977
- İstihdam ve Paranın Genel Teorisi 354
- İstiklal Mahkemesi 271, 272
- İstiklal Marşı 783
- İstikrar Gücü (SFOR) 952
- İstikrar ve Büyüme Paktı 919
- İstip 123
- İstişari Halk Meclisi 659
- İstriya 221
- İsveç 15, 18, 20, 68, 150, 163, 278, 402, 404, 442, 503, 516, 591, 592, 607, 680, 732, 874, 934, 940, 951, 986, 987
- İsviçre 15, 90, 113, 183, 198, 223, 292, 358, 372, 408, 466, 471, 490, 503, 517, 591, 607, 786, 827, 874, 901, 911, 934, 941
- İşbirliği ve Dayanışma Beyannamesi 628
- İşbirliğinden Sakınmak (Non Cooperation) Hareketi
- İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti 163
- İşçi Sendikaları Kongresi 568
- İşçi Temsilcileri Sovyeti 73
- İşçi ve Askerler Konseyi 182
- İşkence 807
- İşkence ve Diğer Zalimane, Gari insanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme 807
- İşkodra 96, 108, 116, 119, 121

- İtalya 24, 27, 28, 30, 44, 48, 51-54, 58, 67, 82, 87, 88, 94, 95, 100, 102-104, 107, 108, 112- 113, 114, 115, 116, 117, 121, 122, 128, 148, 149, 152-154, 158, 165, 169, 186, 189, 190, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 209, 212, 216, 217, 220, 221, 227, 228, 232, 236, 243, 247-250, 254, 257, 259, 265, 266, 272, 273, 274, 275, 280, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 299, 303, 309, 310, 314, 318, 324, 335, 340, 342-344, 346, 348, 351-353, 355-358, 360, 361, 362, 364-368, 370, 372-376, 378, 379, 380, 381, 384, 386-388, 390, 391, 394, 396, 405-407, 413-418, 422, 423, 428, 432, 437-442, 452, 458, 466, 469, 472, 486-488, 491, 495, 501, 503, 515, 516, 528, 533, 535, 538, 568, 574, 607, 665, 680, 732, 736, 743, 747, 757, 761, 762, 786, 859, 904, 934, 982, 987, 993, 999, 1002
- İtalya-Almanya yakınlaşması 373
- İtalya-Arnavutluk Dostluk ve Güvenlik Paktı 289
- İtalya-Türkiye Tarafsızlık Antlaşması 296
- İtalya-Yemen Dostluk ve Ticaret Antlaşması 361
- İtalya-Yugoslavya ilişkileri 294
- İtalyan Faşist Hareketi 194, 249
- İtalyan Komünist Partileri 492, 656
- İtalyan Krallığı 27
- İtalyan Mücadele Birlikleri 194
- İtalyan-Türk Şirketi 228
- İtalyan Somalisi 352, 599
- İtilaf Devletleri 133, 134, 136, 139, 140, 143, 144, 146, 148, 149, 152, 154, 155, 159, 160, 162, 165, 168, 179, 182, 187, 189, 190, 192, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 216, 223, 226, 227, 248
- İttifakın Gelecekteki Görevleri 677, 678
- İttihad-ı Muhammedî Fırkası 89
- İttihat ve Terakki Cemiyeti 83, 84, 89, 92, 93, 102, 208
- İtur 223
- İyon Adaları 24
- İyonya Devleti 237
- İzak Rabin 919, 947, 948
- İzlanda 503, 515, 517, 592, 607, 711, 934
- İzmir 107, 146, 165, 195, 196, 201, 214, 216, 224, 228, 247, 256, 268, 296, 595, 743, 787, 809
- İzmir Antlaşması 809
- İzmir İktisat Kongresi 256
- İzmir'in işgali 146, 195, 196, 201
- İzmit-Ankara Demiryolu 49
- J**
- Jacques Benoist-Mechin 421
- Jafutu vadisi 833
- Jaiwardneh 753
- Jamaica 414
- James Balfour 182
- James F. Byrnes 473
- Jammu 657, 994, 995
- Jan Masaryk 500
- Japon-Çin rekabeti 228
- Japon-Rus Antlaşması 319
- Japon-Rus rekabeti 59
- Japon-Rus Savaşı 71
- Japonya 34, 35, 39, 40, 42, 45-48, 59, 60, 66, 67, 71, 74, 75, 80-82, 86, 88, 101, 102, 104, 105, 138, 146, 164, 188-190, 197, 216, 235, 242, 243, 254, 257,

272, 299, 309, 310, 318, 319, 321, 329,
330, 331, 358, 362, 363, 369, 370, 373,
381, 382, 391, 394, 395, 405, 407, 412,
413, 415, 416, 422, 423, 425, 427, 428,
431, 432, 433, 437, 446, 447, 451, 452,
454, 461, 462, 470-474, 476, 478, 485,
493, 499, 518, 520, 524, 530-532, 543,
549, 558, 588, 590, 593, 607, 653, 673,
680, 690, 701, 710, 715, 721, 722, 732,
747, 751, 752, 760, 802, 861, 915, 922,
931, 955, 979, 981, 985, 987, 989, 999,
1000, 1002
Japonya-Meksika-Almanya İttifakı 164
Japonya-Rusya barışı 71
Javalılar 520
Jawaharlal Nehru 994
J. C. Strijdom 614
J. Delors 901
Jean-Jacques Rousseau 22
Jean Monnet 528, 986
Jehol 319, 329, 330, 331, 363
Jersey Adası 24
Jeune Algerien 550
J.F. Kennedy 640
Jimmy Carter 771, 789
Johannesburg 557, 928
John Carrol 803
John Fitzgerald Kennedy 640
Johnson 646, 647, 648, 663, 682,
689
Johnson Mektubu 648, 689
John W. K. Harlley 662
Joint Endeavour 951
J. Okito 610
Jose Eduardo Dos Santos 837
Joseph C. Grew 258, 259, 304
J. Schlesinger 723
Juan Peron 716

Juan Rosch 655
Julius Maniu 490
Julius Nyerere 643
Juvenal Habyarimana 927
Jüpiter füzeleri 633, 689
K
Kabil 195, 776, 777, 778, 965, 966
Kabil Üniversitesi 777, 778
Kaçar Ailesi 276, 277
Kafkas Cephesi 141
Kafkasardı Sovyet Sosyalist Cumhuri-
yeti 253
Kafkaslar 31, 141, 433, 829, 867, 868,
971
Kafkasötesi 221, 225
Kafkasya Müslümanlarının Büyük Ku-
rultayı 166
Kagame 927
Kağızman 31
Kahire 78, 270, 313, 369, 435, 446, 448,
462, 533, 534, 536, 576, 603, 617, 626,
627, 644, 650, 719, 723
Kahire Görüşmeleri 435
Kahire Konferansı 446, 448
KAH Terör Örgütü 948
Kalamazoo 682
Kalinin 264
Kalkınma Merkezi ve Eğitim Araştırma
ve Geliştirme Merkezi (CERI) 607
Kalküta 494
Kamboçun Millî Selameti İçin Birleşik
Cephe 765
Kamboçya 485, 545, 546, 548, 638, 673,
714, 740, 741, 751, 768
Kamboçya Komünist Partisi 741
Kamçatka 17
Kamenev 264

- Kamerun 101, 322, 591, 597, 636, 637, 686
- Kamerun Federal Cumhuriyeti 591
- Kamil Paşa 117, 118
- Kampala 630, 746
- Kampala Bildirisi 746
- Kampuchea Komünist Partisi 741, 765
- Kanada 19, 33, 235, 322, 503, 515, 607, 665, 711, 722, 732, 744, 747, 800, 817, 874, 906, 907, 922, 934, 999, 1002
- Kanal Harekâtı 583
- Kanarya Adaları 357
- Kanellopulos 669
- Kan Konferansı 232
- Kanlı Pazar 66
- Kantara 672
- Kanton limanı 34
- Kanun-i Esasi 208
- Kapitülasyonlar 238, 257
- Kapp Darbesi 207
- Kapsamlı Nükleer Denemeleri Yasaklama Antlaşması (CTBT) 965
- Kapsamlı ve Güçlendirilmiş Diyalog ve İşbirliği 929, 930
- Kara Ada 324
- Karaağaç 155, 257
- Karabağ 210, 829, 830, 831, 902
- Karaçi 659
- Karadağ 30, 31, 108, 109, 110, 111, 116, 121, 123, 129, 173, 186, 317, 874, 950
- Kara Dağ 833
- Kara Gömlekliler 249, 441
- Karadağ Kralı Nikola 186
- Karadağ Bulgaristan İttifak Antlaşması 109
- Karadağ-Sırbistan İttifak Antlaşması 110
- Karadağ-Yunanistan İttifak Antlaşması 108
- Karadan karaya füzeler 884
- Karadeniz 18, 19, 20, 27, 60, 68, 73, 85, 109, 116, 124, 130, 135, 140, 141, 142, 161, 175, 197, 200, 246, 255, 258, 359, 468, 474, 869, 904, 905, 947, 954, 990
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Teşkilatı 904, 905
- Kara Eylül 696
- Kara Vasıf 207
- Karamel 789
- Kareli Berzahı 402
- Karelia bölgesi 486
- Karayip 611, 701, 736, 764, 769, 800, 1000, 1001
- Karayip Denizi 611, 764
- Karayip Ülkeleri 1000, 1001
- Karayıpler 769, 799, 824
- Karayorgiyeviç Hanedanı 186
- Karadağ Milli Meclisi 186
- Kardak Kayalıkları 952, 953
- Kardak Krizi 969
- Kardinal Gasparri 289
- Karel Sidon 383
- Kareli Berzahı 402
- Karelia Bölgesi 486
- Karışmazlık Komitesi 358
- Karl 162, 178, 180, 189, 292
- Karl Liebknecht 189
- Karlofça Antlaşması 20
- Karlsbad Programı 376, 377
- Karlstad Antlaşması 68
- Karma Ekonomik Komisyon Protokolü 851
- Karma Teknik Komite 852

- Karol 413
- Karpat Dağları 185
- Karpat geçitleri 159, 160
- Karpatlaraltı Ukraynası Adaları 380
- Kars 31, 141, 175, 191, 196, 205, 222, 231, 237, 238, 241, 467, 468, 535, 844
- Kars Antlaşması 237, 238, 241
- Kars İslam Şurası 196
- Karşıdevrim, Sabotaj ve Malî Spekülasyona Karşı Olağanüstü Rus Mücadele Komisyonu, ÇEKA 187, 188
- Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) 513, 514, 637, 892, 914
- Karşılıklı Münasebetlerin İlkeleri Konusunda İkili Anlaşma 831
- Karşılıklı Teminat Antlaşması 284
- Kasavubu 599, 610, 659
- Kasr-ı Şirin bölgesi 785
- Kaşgarlılar 245
- Katalonya 316
- Katanga 599, 600, 610
- Katanga Bölgesi 599
- Katar 123, 463, 604, 670, 679, 703, 719, 722, 852
- Katılma Antlaşması 713, 788, 813
- Katil Ruby 641
- Katma Protokol 639, 640, 821, 943
- Katolik Kilisesi 52, 562, 563
- Kavala 119, 123
- KAWA 843
- Kaynak Kuralları ve Gümrük Komitesi 592
- Kaynarca Antlaşması 18, 881
- Kayseri 261, 265, 594
- Kazablanka 437, 789
- Kazablanka Konferansı 437
- Kazak Gazetesi 160
- Kazakistan 160, 809, 873, 874, 876, 891, 894, 900, 901, 902, 908, 909, 910, 921, 926, 927, 932, 934, 947, 957, 965, 990
- Kazakistan Komünist Partisi 891
- Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 891
- Kazakistan petrolü 910
- Kazan 17, 76, 77, 166, 873, 874
- Kazan Kurultayı 873, 874
- Kazan Tatarları 873
- Kazanlılar 246
- Kazım Bey 100
- Kazım Karabekir Paşa 222
- Kefe 18
- Kelbajar 830
- Keldani 193
- Kellogg Paktı 299, 302, 309, 333, 336, 371
- Kellog-Briand Paktı 298
- Kemah 193
- Kemalettin Sami Paşa 261
- Kemal Nasır 646
- Kenan Evren 783, 784
- Kenar kuşak hattı (Rimbland) 549
- Kennedy Görüşmeleri 941
- Kennedy Suikastı 641
- Kenya 641, 642, 911, 912, 992, 993, 994, 1004
- Kenya Afrika Ulusal Birliği 642
- Kerç 18
- Kerensky 164
- Kerimov 880, 881, 910, 1001
- Kerkük 193, 255, 738, 844, 868, 871
- Kerkük petroleri 738

- Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı 871
- Keşmir 494, 495, 496, 557, 657, 661, 703, 748, 838, 988, 994, 995
- Keşmir Sorunu 557, 988
- Keynesçi İktisat Teorisi 354
- Kham bölgesi 526, 530, 586
- Khamba kabilelesi 526, 530, 586
- Kıbrıs 31, 32, 48, 49, 143, 216, 281, 517, 554, 579, 584-586, 602, 646, 647, 651, 653, 669, 670, 726-729, 731, 734, 735, 736, 742, 743, 748, 756, 779-802, 809, 821, 827, 828, 859, 860, 869, 934, 948, 962, 969, 970, 982- 984, 1006
- Kıbrıs Barış Harekâtı 756
- Kıbrıs Cumhuriyeti 585, 586, 602, 756, 801, 802, 859
- Kıbrıs Elen Cumhuriyeti 727, 728
- Kıbrıs Harekatı 779
- Kıbrıs'ın İşgali 821
- Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (ENO-SİS) 647
- Kıbrıs Rum Kesimi 653, 859, 860, 982, 983, 984
- Kıbrıs Rum Kilisesi 554
- Kıbrıs Rum Toplumu 727
- Kıbrıs'ta Otonom Türk Yönetimi 735
- Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) 735, 736, 756, 801, 802
- Kıbrıs Türk Toplumu 735, 756
- Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği (EOKA) 554, 727, 728
- Kıfri-Kerkük 844
- Kılburun Kaleleri 18
- Kırgızistan 809, 873, 874, 890, 900, 908, 909, 910, 921, 934, 957, 990, 1001
- Kırgızlar 873
- Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 890
- Kırım 18, 26, 27, 34, 76, 77, 166, 246, 433, 873, 877, 881
- Kırım Savaşı 26, 27, 34
- Kırım Tatarları 166
- Kırklareli 124
- Kırmızı Telefon 636, 638, 709, 827
- Kırmızı Tezkere 42, 43, 94
- Kısa menzilli nükleer füzeler 884
- Kısırlaştırma Kanunu 334
- Kışkırtılmamış Savaş 391
- Kıta Sahaneliği 720, 742
- Kıtalararası Balistik Füze (ICBM: Inter-continental Ballistic Missile)
- Kızıl Çin Ordusu 320
- Kızıldeniz 78, 165, 360, 361, 756, 927
- Kızıl Khmerler 740
- Kızıllar 170
- Kızıl Muhafızlar 664
- Kızılordu 187, 210, 222, 223, 224, 225, 230, 246, 360, 409, 410, 453, 854, 855, 880, 884
- Kızıl Tugaylar 761, 762
- Kiangsi Eyaleti 300, 320
- Kiaochow 138
- Kiel 182, 183, 198, 362
- Kiel Kanalı 198, 362
- Kiev 424, 431
- Kigali 927
- Kilikya 91, 191, 207, 222
- Kilimli Belediye Başkanı 953
- Kiliseler Kanunu 96, 106
- Kimyasal silahlar 705, 778, 786, 832, 924, 935
- Kinşasa 837
- Kiribati 764

Kiril Alfabeti 874
Kirov 264
Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi 667
Kişnef 234, 282
Kitle İmha Silahları (NBC) 959, 960
Kitleli Organizasyon 544
Klement Gottwald 500
Knatchbull-Hugessen 450
Koalisyon Savaşları 23
Kocaeli 233
Kocatepe 246
Kolağası Mustafa Kemal 90
Kolektif Savunma 997
Kolombiya 504, 611, 614, 615, 688, 846
Kolonya 183, 283
Komanov Savaşı 111
Komiser Manzanar 587
Komünist Çin Cumhuriyeti 345
Komünist Millî Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS) 455, 481
Komünist Parti 188, 189, 192, 228, 300, 328, 344, 345, 456, 457, 472, 540, 541, 560, 562, 563, 571, 572, 574, 577, 619, 621, 651, 659, 664, 682, 685, 687, 689, 741, 753, 759, 765, 771, 782, 810, 811, 820, 823, 841, 844, 845, 848, 849, 855, 876, 878, 879, 880, 881, 885, 891, 907, 941
Komünist Partizanlar 456
Kondilis 273, 354
Konferanslar Sistemi 25
Kongo 44, 101, 598, 599, 601, 610, 617, 625, 638, 659, 837
Kongo (Brazzaville) 44, 101, 598, 599, 601, 610, 617, 625, 638, 659, 837
Kongo Demokratik Cephesi 659
Kongo İşçileri Ulusal Birliği 598
Kongo-Kinşasa 837
Kongo Ulusal Hareketi 598
Kongo Ulusal Topluluğu 659
Kongo (Zaire) 44, 101, 598, 599, 601, 610, 617, 625, 638, 659, 837
Kongre Hareketi 557, 628, 928
Kongreler (Erzurum, Sivas, Balıkesir, Alaşehir, Nazilli, Muğla, Edirne Kongreleri) 25, 196
Kongreler Sistemi 25
Konoye 381
Konstantin 21, 168, 223, 810
Konstantin Çernenko 810
Kont Bethlen 292
Kont Ciano 362, 381, 388, 406
Kont Fago 212
Kont Julius Karolyi 292
Kont Sforza 212
Konvansiyonel Silah ve Teçhizatın Mevcut Tipleri Protokolü 865
Konvansiyon Halk Partisi (CPP) 662
Konya 49, 165, 193, 217, 228, 261, 783
Kopenhag 721, 722, 917, 918, 983, 1005
Kopenhag Kriterleri 983
Kopenhag Zirvesi 917, 983
Kore 35, 48, 50, 59, 60, 71, 74, 447, 510, 513, 524-526, 531, 535, 541-543, 546, 549, 638, 680, 786, 922, 955, 978, 979, 985, 989, 990, 1002
Kore Cumhuriyeti 510, 526
Kore Halk Cumhuriyeti 510
Kore Savaşı 524, 525, 526, 535, 541, 542
Karfu Adası 259, 260, 266
Korfu Zirvesi 860

Koridor meselesi 386, 388, 398
Korgeneral Abdullah Alpdoğan 367
Kornilov 164, 187
Kosova 96, 748, 869, 995, 996, 999, 1000
Kosovalı Arnavutlar 995
Kosova sorunu 748, 996
Kosta Rika 606, 898
Kostas Simitis 953, 970
Kozan 191
Kozyrev 929, 972
Köln 432, 748, 998, 999
Köln Zirvesi 998
Körfez monarşileri 786
Körfez Savaşı 867, 870, 871, 972
Köseivanof 378
Kötek 222
Köy Enstitüleri 523
Kral Aleksandr 55, 318
Kral Faruk 463, 536
Kral Faysal 371
Kral Hüseyin 570, 696, 835, 933
Kral Hüseyin Nablusi 570
Kral Konstantin 223
Kral Konstantinos 669
Kral Mişel 416
Kral Tallal 537
Kramar 178, 179
Kravçuk 925
Kredit-Anstalt Bankası 304
Kremlin Sarayı 926
Kristof Kolomb 764
Krom ihracatı 449, 450
Krom Meselesi 454
Kruşçev 559, 560, 563, 571, 574, 593, 594, 612, 615, 616, 620, 632, 651
Ktesifon 142, 157
Kudüs 43, 64, 93, 158, 497, 498, 505, 507, 537, 643, 644, 671, 673-675, 692, 717, 762, 769, 780, 781, 791, 835, 920, 945, 946, 948, 970
Kudüs Gecesi 970
KUK 843
Kulak 177
Kulikov 938
Kum şehri 766
Kumchang-ri mevkii 990
Kuneitra 672, 673
Kunte Hacı Kişiyev 881
Kuomingtang 344, 345, 472
Kuril adaları 460, 531
Kurt Von Schuschnigg 374
Kurtarılmış Avrupa Demeci 461
Kurtarılmış Keşmir (Azad Keşmir) 496
Kurtuluş Günü 423
Kutaysi 872
Kutsal İttifak 25, 33, 504
Kutsal Lig 105
Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu 10, 329
Kutsal Roma İmparatorluğu 15, 17
Kuttü'l-Amare 157, 179
Kuvayi Milliye 196, 212, 228
Kuveyt 122, 123, 463, 602, 603, 644, 670, 679, 683, 719, 722, 834, 852, 861, 862, 867-869, 870, 915
Kuveyt'in statüsü 122, 123
Kuybiçef 424
Kuzey Afrika 102, 114, 144, 206, 291, 366, 435, 439, 440, 463, 550, 551, 582
Kuzey Afrika Yıldızı 550
Kuzey Amerika 19, 21, 33, 516, 906, 997

- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) 906, 907
- Kuzey Anadolu 129, 141
- Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) 888, 893, 929, 972, 974
- Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) 501, 514, 515, 516, 526, 532, 535, 536, 538, 542, 548, 549, 550, 552, 554, 556, 558, 572, 583, 624, 647, 658, 662, 663, 678, 680, 686, 708, 709, 711, 727, 730, 731, 742, 743, 787, 795, 818, 822, 840, 856, 861, 865, 868, 870, 876, 884, 887, 893, 900, 902, 903, 913, 924, 925, 929, 930, 942, 943, 950-952, 959, 960, 961, 962, 972, 973, 974, 979, 980, 984, 995-998, 1001, 1005
- Kuzey Atlantik Serbest Mübadele Bölgesi 628
- Kuzey Bukovino 409, 410, 413, 487, 637
- Kuzeydoğu Afrika 416
- Kuzey Denizi 130, 163, 721
- Kuzey-Güney Diyalogu 750
- Kuzey Irak 724, 737, 785, 871, 964, 972
- Kuzey İrlanda 52, 53, 239, 811, 812, 978
- Kuzey Kafkasya 221, 225, 881, 883, 935
- Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 881
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) 692, 729, 801, 802, 809, 860, 932, 984
- Kuzey Kore 510, 513, 524, 525, 526, 541, 542, 638, 786, 989, 990
- Kuzey Kuşağı 553, 554, 555, 558
- Kuzeyli İmamlar 857
- Kuzey Rodezya 648, 652, 779
- Kuzey Suriye Hükümeti 393
- Kuzey Şensi 345
- Kuzey Transilvanya 413
- Kuzey Valisi 832
- Kuzey Yemen 676, 677, 857
- Kuzey Yemen Arap Cumhuriyeti (YAC) 676
- Kuzistan 737, 784, 785
- Küba 33, 34, 39, 505, 513, 583, 584, 610-612, 632, 633, 636, 638, 668, 680, 683, 689, 711, 717, 764, 800, 836, 837, 846, 857, 911, 916, 988
- Küba Füzelers Buhranı 632
- Küçük Antant 225, 233, 234, 235, 236, 265, 282, 287, 292, 294, 297, 303, 318, 338, 368
- Küçük Asya 137, 146
- Küçük Emlak Sahipleri Partisi 490
- Küçük Kaynarca Antlaşması 881
- Küçük Tumb 704
- Kültür İhtilali 663, 664, 702, 754, 759
- Kültür İhtilalinin Kızıl Muhafızları 664
- Kürdistan 193, 200, 216, 724, 725, 726, 806, 832, 843, 844, 972
- Kürdistan Cephesi 832
- Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) 725, 726, 832, 972
- Kürdistan Millî Cephesi 832
- Kürdistan Öncü İşçi Partisi (PPKK) 843
- Kürdistan Yahudilerinin Halk Edebiyatı 724
- Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) 726, 832, 833, 972
- Küresel Askerî Bilgi Değişimi 934
- Küresel ısınma 981
- Kürt ayrılıkçılığı 782
- Kürt Cumhuriyetleri 482
- Kürt Konferansı 842, 843

- Kürtler 69, 193, 683, 724, 725, 832, 844
Kürtler'in iddiaları 193
Kürt otonomisi 725
Kürt Teali Cemiyeti 193
Kürt Yahudisi 724
Kürt sorunu 843
Kütahya 224, 228, 235, 236, 237, 246
Kütahya-Eskişehir savaşları 235, 236, 237
Kyoto Protokolü 981, 982
- L**
Laçın vadisi 830
Ladakh 631, 632
Ladoga Gölü 402
Lagos 604, 741
Lagos Gençlik Hareketi 604
La Haye 54, 191, 308, 516, 713, 1005
La Haye Adalet Divanı 308
La Haye Zirvesi 713
Lahor 306, 403, 493, 494, 758, 994, 995
Lahor Deklarasyonu 994
Laik Ulusal Demokrat Parti 758
Lal Bahadur Shastri 661
Lampeduza 440
LANCE füze başlıkları 905
Landsberg hapishanesi 263
Laos 485, 545, 546, 548, 673, 714, 751, 768
Larissa 787
Laş mevkii 367
Latin Alfabesi 301, 873
Latin Amerika 33, 336, 504, 610, 611, 612, 614, 668, 669, 824, 907, 1000, 1001
Latin Amerika Bütünleşme Birliği (ALADI) 614, 615
Latin Amerika Devletleri 336
Latin Amerika'da Nükleer Silahların Yasaklanmasına İlişkin Sözleşme (Tlatelolco Antlaşması) 668
Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) 614
Laurel 816
Laurent Kabila 837
Laval-Mussolini Antlaşmaları 346
Lawrens 157
Lazistan 200
Lazkiye 793
Lech Walesa 781, 782
Lee Harvey Oswald 640
Lefkoşe 602, 729, 735, 801
Lefkoşe-Girne 729
Lehistan 66, 197, 216
Lenin 56, 74, 164, 170, 177, 187, 188, 189, 210, 228, 229, 264, 540, 544, 781, 820
Leningrad 402, 424
Lenin fabrikaları 540
Lenin Okulu 544
Leonardopulos 268
Leonid Brejnev 651, 771, 810
Leros 488, 743
Lesotho Krallığı 665
Letonya 175, 231, 279, 302, 333, 396, 400, 407, 408, 878, 934, 951
Levon Ter-Petrosyan 830
Lhasa 586
Liamin Zerval 897
Libau 400
Liberya 741

Libya 44, 48, 51, 52, 217, 368, 414, 436, 463, 486, 533, 568, 604, 670, 679, 680, 691, 704, 705, 717, 719, 722, 732, 733, 762, 763, 786, 817, 835, 836, 915, 956, 970, 989
 Libya'ya ambargo 835
 Libya petrolü 704
 Lice 806, 992
 Lima 632, 746
 Liman von Sanders 131, 141
 Limni adası 72, 111, 720, 743
 Lipsos (Lipso) 488
 Litvanya 175, 224, 231, 255, 279, 288, 302, 385, 396, 397, 399, 400, 407, 408, 878, 934, 951
 Litvinov 264, 288, 302, 396
 Litvinov Protokolü 302
 Liyakat Ali Hasan 757
 Lizbon 747, 813, 837, 876, 901, 902, 965, 966
 Lizbon Protokolü 876, 901, 902, 965
 Lloyd George 196, 202, 236, 248
 Locarno 275, 279, 283, 284, 293, 349, 355, 364, 379, 387
 Locarno Antlaşmaları 279, 283, 284, 293, 349, 364
 Lockerbie kasabası 835
 Logassia 743
 Loire nehri 408
 Lome Antlaşması 701, 736
 Londra 31, 44, 51, 55, 56, 60, 72, 78, 90, 104, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 125, 128-130, 148, 149, 153, 161, 178, 186, 204, 207, 221, 224, 226, 227, 232, 233, 239, 269, 275, 309, 310, 323, 333, 337, 350, 358, 360, 375, 384, 389, 394, 411, 412, 447, 453, 455, 457, 461, 479, 490, 494, 495, 516, 535, 554, 565, 578, 579, 585, 602, 604, 613, 630, 641, 642, 647, 676, 683, 705, 764, 779, 796, 835, 861, 985, 988
 Londra Antlaşmaları 602
 Londra Antlaşması 118, 121, 125, 128, 310, 585
 Londra Barış Antlaşması 119
 Londra Bildirisi 861
 Londra Büyükelçiler Konferansı 128
 Londra Komitesi 457
 Londra Konferansı 224, 226, 227, 233, 585, 602
 Londra Misyoner Derneği 764
 Londra Protokolü 31
 Londra Sözleşmeleri 333
 Lord Avebury 843
 Lord Granvil 236
 Lordlar Kamarası 239
 Lord Peel 392
 Los Angeles 724, 805
 Los Angeles Olimpiyatları 805
 Lotus 308
 Louis Botha 507
 Loyalistler (sadakatten yana) 811
 Lozan 181, 184, 254, 256, 258, 268, 277, 278, 280, 285, 286, 287, 296, 298, 304, 308, 311, 312, 324, 332, 338, 358, 379, 452, 487, 743
 Lozan Barış Antlaşması 256, 258, 268, 324, 379, 487, 743
 Lozan Boğazlar Sözleşmesi 358, 743
 Lublin 184, 399, 452, 453, 457, 461
 Lublin bölgeleri 399
 Lublin Komitesi 452, 453, 457, 461
 Luis Maria Drago 54
 Luis Somoza 773
 Lukanov 845

Lumumba 599, 600, 610

Lusaka Deklarasyonu 695

Lusitania 150, 163

Luxor 240

Luzon bölgesi 814

Lübnan 93, 150, 161, 217, 218, 219, 308, 393, 443-446, 463, 506, 553, 568, 579, 580, 629, 670, 693, 726, 732, 738, 739, 740, 795, 796, 797, 818, 948, 956

Lübnan'a bağımsızlık 393, 446

Lüksemburg 139, 184, 325, 405, 407, 426, 501, 515, 516, 528, 568, 607, 636, 713, 732, 813, 814, 859, 860, 934, 982, 984, 987, 989, 991

Lüksemburg Zirvesi 860, 982, 984, 989

Lüleburgaz 111

M

Maarif Vekaleti 301

Maastricht 898, 899, 903, 976

Maastricht Antlaşması 899, 976

Macao Özel İdarî Bölgesi 1006

Macao Yarımadası 1006

Macaristan 11, 24, 25, 29, 82, 133, 138, 161, 175, 185, 187, 191, 192, 199, 206, 211, 234, 236, 247, 265, 282, 287, 291, 292, 294, 303, 317, 318, 338, 339, 343, 344, 353, 379, 380, 381, 383-385, 413, 416, 419, 422, 451, 457, 459, 469, 486, 487, 490, 495, 509, 513, 514, 538, 540, 556, 564, 565, 685, 756, 891-893, 900, 914, 934, 951, 979, 996, 997

Macaristan'da Cumhuriyetin İlanı 185

Macaristan Millî Ayaklanması 564, 565, 574

Macaristan ve Polonya Anlaşmaları 893

Macar Komünist Partisi 192

Macar Millî Meclisi 185

Macar-Romen anlaşmazlığı 416

Macar Sovyet Cumhuriyeti 192, 206

Madagaskar Bağımsızlık Kongresi 597

Maddox destroyeri 649

Madrid 813, 860, 886, 919, 943, 960, 962, 979, 980, 996

Madrid Antlaşması 962

Madrid Bildirisi 886

Madrid Üniversitesi 587

Madrid Zirvesi 943

Magina Hattı 355

Mağrip ülkeleri 562, 869

Mahatma Gandhi 201, 202, 213, 214, 215, 305, 306, 307, 493, 499

Mahfuz Nahnah 897

Mahir Çayan

Mahmud Abbas 824

Mahmut Şevket Paşa 90, 92, 108, 109, 118, 119, 120

Maikop Petrol Bölgesi 433

Makarios 554, 602, 647, 669, 670, 727, 728, 735, 756, 801

Makedonya 56, 57, 58, 72, 83, 84, 85, 89, 96, 97, 106, 107, 111, 119, 120, 121, 123, 130, 155, 178, 336, 422, 869, 874, 875, 934

Makedonya Komitesi 56, 57, 58

Malacca Boğazı 548

Malagazi Demokratik Hareketi 597

Malagazi (Madagaskar) 597, 598, 602

Malatya 844

Malawi 648, 652, 779

Malawi Afrika Birliği Örgütü 648

Malawi Kongre Partisi 648

Malayan Chinese Association (MCA) 572
Malaya Zirhlısı 253
Malezya 433, 572, 573, 658, 659, 673, 751, 814, 922, 951, 952, 955, 975, 979, 985
Malezya Birliği (Malayan Union) 572
Malezya Federasyonu 659
Malezya Komünist Partisi 572
Mali 597, 601, 635, 675, 741
Mali Federasyonu 597
Malmedy 197
Malta 24, 207, 227, 237, 243, 244, 253, 414, 517, 653, 732, 745, 847, 848, 934, 948, 999
Malta Zirvesi 847
Malvinas 794
Manastır 83, 84, 123, 124
Manavgat 853
Manchukuo Devleti 319, 320, 329
Mançu Hanedanı 46, 104, 105, 132, 300, 525
Mançurya 35, 46, 47, 59, 60, 64, 71, 73, 74, 75, 81, 146, 318, 319, 320, 321, 329, 330, 331, 363, 370, 460, 471, 519, 521
Mançurya demiryolları 74, 75, 460, 519, 521
Mançurya-Sibirya sınırında 370
Mandela 628, 629, 928, 929
Mangua Sarayı 773
Manifestonun Dostları ve Özgürlük Birliği 551
Manila 548, 665, 815
Manila Paktı 548
Manisa 196, 213
Manş 19, 114, 115, 139, 163, 408
Manş Denizi 139, 163
Manuel Azana 321
Mao 300, 319-321, 344, 345, 518, 519, 521, 577, 663, 664, 753, 754, 759, 840
Mao Tse-tung 300, 319, 320, 321, 518, 519, 521, 754
Marakeş 981
Maraş 91, 191, 735, 801
Maraş Bölgesi 735
Marco Polo Köprüsü Olayı 369
Marcos 814, 815, 816
Mareşal Antenoscu 456
Mareşal Badoglio 440, 441
Mareşal Facho 409
Mareşal Goering 484
Mareşal Jukov 467
Mareşal Keitel 484
Mareşal Lon Nol 740
Mareşal Oscar Carmona 285
Mareşal Petain 409, 410, 411
Mareşal Pilsudski 284
Mareşal Rommel 435
Margaret Thatcher 978
Margherita (Mara) Cagol 761
Marianne 138
Mario Sossi 761
Marip 858
Marksist 587, 588, 620, 677, 682, 695, 753, 761, 766, 805, 806, 818, 858, 992
Marksist-Leninist 587, 588, 620, 695, 766, 805, 806, 992
Marksist-Leninist Fedaiyan-ı Halk 766
Marksistler 163, 776
Marn Meydan Savaşı 138
Marshall Adası 138
Marshall Planı 387, 491, 492, 495, 503, 513, 522

Marsilya 62, 318, 365
Martin Indyk 915
Martin Luther King 682
Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi (FMLN) 898
Martov 56
Maruni 218, 219, 445
Maruniler 218, 219, 738
Marx ve Engels 191
Masaryk 178, 179, 500, 501
Mashadov 937, 938
Massachusetts 640
Matsuoka 422
Mau Mau Hareketi 641
Maurice Bishop 799, 800
Mauritius 679, 680
Mauritius İşçi Partisi (MPL) 679
Maverai Ürdün 537
Mavi Yıldız Operasyonu 804
Mawat 833
Max de Bade 182, 183
Maya 968
Maya Kızılderilisi 968
Mazrik aşireti 63
MBK 595, 596
Mc Donald 337
Mc Donald Planı 337
McMahon Çizgisi 132
Meclis-i Mebusan 205, 207, 208, 255, 301
Medellin 846
Medenî Haklar Hareketi 53
Medine 157, 158
Mehdi Bazargan 766, 767
Mehmet Ali Paşa 26, 281
Mehmet Emin Rasulzade 210
Meiji Restorasyonu 34
Mein Kampf (Kavgam) 263, 273, 275
Meis Adası 324
Mekke 157, 158, 214, 281, 852
Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa 157
Meksika 33, 39, 98, 99, 164, 336, 504, 544, 611, 614, 615, 746, 800, 906, 907, 923, 967, 1002
Meksika Bildirisi 746
Meksika Devrimi 98
Meksika Körfezi 39
Memel 255, 385
Memphis 682
Menahem Begin 392, 762, 763, 781, 790, 791
Mendep Boğazı 361
Menşevik 55, 56, 226
Menteşe Adaları 487
Mercan Denizi 433
Mercümek soruşturması 970
Merdenek 222
Merdikar İsyanı 159
Meriç 123, 124, 125, 154, 155, 248, 268, 450
Merkezciler 57
Merkezî Devletler 130, 133, 149, 153, 154, 155, 160, 174, 176, 183, 203
Merkezî Komite 646
Merkezî Antlaşma Teşkilatı (CENTO) 549, 579, 589, 648, 658, 774
Merkezî Haber Alma Örgütü (CIA) 612, 658, 659, 715, 845, 967, 993, 994
Mers el-Kebir Üssü 410, 623
Meste ırmağı 123
Mesut Barzani 726
Mesut Yılmaz 971, 984
Metropolit Sergius 440
Metternich Sistemi 24

- Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi 778
- Mexico 99, 470, 504
- Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma 338
- Mezopotamya 236, 833, 844
- Mezunlar Kongresi 559
- Mısır 26, 32, 48, 49, 61, 65, 78, 79, 86, 93, 102, 103, 131, 139, 140, 142-145, 156, 183, 216, 240, 243, 244, 270, 281, 352, 360, 361, 368, 369, 371, 414, 435, 463, 506, 507, 514, 532, 533-536, 549, 553, 554, 559, 563-568, 571, 576, 589, 603, 617, 629, 630, 644, 670-672, 676, 679, 694, 696, 704, 717, 718, 719, 723, 724, 732, 740, 762, 763, 767, 769, 770, 775, 780, 781, 786, 790, 791, 824, 842, 862, 870, 887, 904, 920, 933, 942, 943, 945, 948, 951, 956, 975, 989
- Mısır'da İngiliz Yönetimi 144
- Mısır-İngiliz Antlaşması 369
- Mısır-İsrail Barışı 770, 780, 791
- Mısır-Sovyet Dostluk Antlaşması 762
- Mısır-Suriye 603, 670, 671, 704
- Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa 281
- Mısır'ın Bağımsızlığı 243
- Miami 772, 774
- Michael Karolyi 292
- Michael McKevitt 240
- Midilli adası 45, 72, 128, 179, 257, 429, 720, 743
- Midway Deniz Savaşı 432
- Midye-Enez çizgisi 119
- Mihail Gorbacov 848, 945
- Mihrace Hari Singh 496
- Mihver 387, 388, 395, 412, 417, 426, 430, 435, 436, 438, 439, 440, 454, 456, 470, 521, 533
- Mikrop (toksin) Saçan Silahlar 705
- Milano 194, 297, 466, 813, 814, 982
- Milano Zirvesi 813
- Milan Obrenoviç 55
- Millet Egemenliği 23
- Millet-i Sadıka 69
- Milletlerarası Adalet Divanı 311, 465, 466, 479
- Milletlerarası Barış Bürosu 313
- Milletlerarası Garantiler Konusunda Deklarasyon 832
- Milletlerarası İşçi Federasyonu 191
- Milletler Cemiyeti Asamblesi 337
- Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) 190, 197, 204, 216, 221, 247, 248, 258, 260, 275-278, 279, 280, 283, 286, 288, 293, 310, 313, 319, 324, 325, 330, 331, 333, 334, 336-339, 346, 347, 349, 353, 355, 356, 361, 367, 368, 370, 371, 376, 378, 386, 391, 393, 394, 398, 402, 454, 464, 474, 481, 483, 484
- Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 325
- Milletler Cemiyeti Konseyi 277, 278, 280, 376, 391, 393
- Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu 393
- Milletler Cemiyeti Meclisi 278, 279
- Millet Mektepleri 301
- Millî Askerî Stratejik Konsept 971
- Millî Birlik 458, 594, 595, 618, 758
- Millî Birlik Komitesi 594, 595, 618
- Millî Cephe 529, 766, 767, 841, 842
- Millî Cephe Grubu 529
- Millî Danışma Konseyi 630
- Millî Demokratik Devrim 681, 682
- Millî Demokratik Parti 872
- Millî Demokratik Partisi (Endekler) 284

- Milli Diktatörlük 284, 285
Milli Eğitim Bakanlığı 596
Milli Gaz Şirketi (Azergaz) 930
Millî Güvenlik Konseyi (MGK) 783, 784, 971
Millî Güvenlik Kurulu 970, 971
Millî Halk Kongresi 759, 760
Millî İhtilal Komitesi 565
millî irade 23
Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) 994
Millî İttifak Hükümeti 908, 909
Millî Köylü Partisi 456
Millî Kurtuluş Cephesi (EAM) 481, 482, 675, 676, 677, 754
Millî Kurtuluş Cephesi (NLF) 481, 482, 675, 676, 677, 754
Millî Kurtuluş Cephesi (NOF) 481, 482, 675, 676, 677, 754
Millî Kurtuluş Devrimi 842
Millî Kurtuluş Hareketi 370, 457
millî kültür 879
Millî Meclis 22, 91, 92, 185, 191, 739, 885
Millî Muhafız Kuvvetleri 872
Millî Mücadele 171, 193, 200, 231, 237, 256, 260, 261, 265, 296, 312, 315
Millî Savunma Hükümeti 168
Millî Savunma Konsepti 735
Millî Selamet Cephesi 849
Millî Selamet Partisi 783
Milli Şura 166
Millî Toparlanma Kanunu 330
Milliyetçi Çin (Formosa) 549, 558, 702, 703, 710
Milliyetçi Demokrasi Partisi 784
Milliyetler Sorunu 876
Milliyetler Sovyeti 254
Milne Çizgisi 212
Milton Obote 698
Mindanao 814
Minorka adası 16
Minsk 888, 890, 894, 895, 921
Minsk Antlaşması 894
Mirage uçakları 786
Misak-ı Millî 200, 205, 252, 256, 258, 279, 286, 393, 869
Misiros (Nisiros) 488
Misket (Ahıska) Türkleri 880
Missisipi Nehri 19
Missouri Eyaleti 480
Missouri Zırhlısı 471
Mitsotakis 828
M. Mpolo 610
Mobil 705
moça 804
moğoolar 17
Moğolistan 319, 363, 460, 513
Moldavya Cumhuriyeti 234, 282
Moldavya Komünist Partisi 879
Moldova 409, 880, 900, 904, 921, 934
Molla Kaşani 543
Molla Mustafa Barzani 725, 726
Molla Said 193
Molotov 264, 396, 409, 410, 416, 462, 467, 468
Mondros Limanı 179
Mondros Mütarekesi 179, 180, 181, 182, 183, 195, 196, 205, 209, 217, 248, 256, 259
Monroe 33, 54, 504, 505, 508, 509
Monroe Doktrini 33, 505, 508, 509
Monschau 197
Monsenyör Dr. Josef Tiso 383

- Montesquieu 22
Montevideo anlaşması 614
Montgomery 436, 682
Montreux Boğazlar Sözleşmesi 358, 359
MOPOCO 838
Mora 26, 422
Moravi 431
Moravya 85, 199, 383, 384
Moritanya 463, 605, 741, 942, 943
Moro 761, 762, 815, 816
Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi 815
Moselle 362
Moskova 66, 73, 166, 167, 170, 191, 210, 220, 226, 229, 230, 237, 238, 241, 242, 244, 245, 254, 280, 296, 302, 355, 363, 395, 397, 399, 400, 401, 409, 410, 422, 424, 425, 428, 433, 442, 446, 452, 453, 455, 457, 458, 460, 462, 468-481, 484, 491, 495, 509, 513, 521, 524, 539, 540, 544, 571, 574, 575, 578, 584, 615, 620, 621, 628, 637-639, 651, 664, 666, 683, 684, 689, 694, 697, 701, 705, 708, 709, 771, 777, 805, 811, 829, 830, 854, 858, 861, 863, 876, 877, 880-883, 885, 888, 890, 893, 913, 921, 925, 926, 931, 933, 936, 938, 939, 941, 942, 957, 958, 988, 1001
Moskova Antlaşması 230, 238, 242, 280, 638, 639, 694, 697, 863
Moskova Deklarasyonu 926
Moskova Konferansı 442, 446, 457, 484, 574
Moskova Olimpiyatları 777, 805
Moskova Paktı 355
Moskova-Pekin ilişkileri 957
Moskova-Pekin çatışması 664
Moskova Üniversitesi 942
Moşe Dayan 671, 725
Moulins 409
Mozambik 285, 741, 742
Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRE-LIMO) 741, 742
M. Papanastasio 313
M. Simeon Medivani 226
Muammer Kaddafi 691, 704
Mucibur Rahman 698, 699, 706, 707
Mudanya Ateşkes Antlaşması 248, 250
Muğla 196, 228
Muhacirin Müdiriyet-i Umumiye 152
Muhafaza-i Hukuk 196
Muhafazakâr Parti 468
Muhafız Kıtaları 215
Muhammed Ali 404, 493, 536, 561, 768
Muhammed Ali Cinnah 404, 493, 757
Muhammed Ali hanedanı 536
Muhammed Ali Recai 768
Muhammed Budiaf 897
Muhammed el-Bedr 629
Muhammed Hacı İbrahim Egal 693
Muhammed Hatemi 916
Muhammed Mahgup 688
Muhammed Necibullah 965
Muhammed Rıza Pehlevi 427
Muhammed Salih 880
Muhammed Veli Han 229
Muhittin Paşa 282
Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti 474, 475
Muhtıra 700
Mukden 319, 329
Mukden Hükümeti 319
Mukdişo 911, 912

- Mukuba Kabilesi 746
Munich 215
Murmansk 187, 188
Musaddık 529, 542, 543, 547, 558
Mussolini 194, 249, 250, 260, 262, 273, 280, 289, 291, 296, 297, 335, 343, 344, 346, 352, 353, 361, 362, 373, 388, 389, 391, 396, 406, 415, 440, 441, 442, 466, 484
Mustafa Kemal 90, 196, 199, 200, 207, 208, 209, 212, 226, 227, 237, 246, 250, 251, 253, 256, 259, 261, 277, 297, 301
Mustafa Paşa 193
Mustafa Reşit Paşa 227
Musul 131, 161, 181, 193, 255, 256, 257, 258, 272, 277, 278, 279, 280, 286, 313, 325, 868, 964
Musul petrolleri 181, 256, 286
Musul'un işgali 181
Musullu Dr. Davut Bey 301
Muş 63, 142, 145, 151, 271
Mutabakat Muhtırası 995
Mübadele 311, 314, 628
Mübadele Komisyonu 311
Mübadele Meselesi 314
Mücahidin 766, 776
Mücahidin-i Halk 766
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 196
Müdafaa-i Hukuk Grubu 251
Mültecilerin Kendi İstekleri İle Dönme-lerine Dair Anlaşma 832
Münih 182, 183, 189, 261, 262, 263, 379, 380, 381, 387, 390, 721
Münih Düzenlemesi 721
Münih Konferansı 379, 380, 381, 387, 390
Münster 400
Mürsel Paşa 271
Mürzsteg Programı 56
Müslüman Askerî Birlikleri 168
Müslüman Askerî Komitesi 167
Müslüman Dayanışma Konseyi 444
Müslüman Delegeler Federasyonu 550
Müslüman Fraksiyonu 166
Müslüman Hanlığı 17
Müslüman-Hırvat Federasyonu 951
Müslüman-Hindu çatışmaları 494
Müslüman-Hindu konferansı 214
Müslüman İttifakı Partisi 77
Müslüman Kardeşler 688, 793, 794, 824
Müslümanlar Derneği 403, 492, 493, 494
Müslüman Merkezi Şurası 166
Müslüman Öğrenciler Örgütü 777
Müslüman-Türk azınlıklar 311
Müslüman-Türk ahali 311
Müşir Ethem Paşa 89
Müttefik Demokratik Birlik 815
Müttefik Kontrol Komisyonu 457
Müttefikler Yüksek Konseyi 219
Myanmar 673, 751

N
Nabiyev 908, 909
Nablusi 570
Nablus Meydan Muharebesi 177
Nadu Eyaletinde 752
Nagasaki 470, 524
Nagoland 631
Nahcivan 223, 885
Nairobi 240, 993
Namibya 736, 836, 837, 856, 857

Namibya (Güney-Batı Afrika) 736, 836, 837, 856, 857
Namibya Halk Kurtuluş Ordusu 856
Nanking 300, 320, 370, 518, 519, 977
Nanking Antlaşması 977
Nansen 311
Narvil Limanı 404
Naples 747
Napoli 249, 441, 442, 787
Napolyon 23, 24, 26
Narev-Vistul-San Nehri Hattı 396
Narva 424
Narvik 494
Nasır 534, 536, 563, 564, 565, 566, 576, 579, 617, 629, 643, 644, 646, 670, 671, 676, 694, 717, 790, 858
Nasır Milliyetçiliği 676
Nassau Konferansı 625
Nasyonel Sosyalizm 273, 363
Nasyonalistler 357
Natal 507
Nathuram Godse 499
NATO Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı (SHAPE) 787
NATO-Rusya Kurucu Senedi 974
NATO-Rusya Zirve Toplantısı 972
NATO-Ukrayna 980, 984
NATO-Ukrayna Savunma Reformu Ortak Çalışma Grubu (JWG) 984
Navarin 26
Nayef Hawatmeh 646
Nazım Paşa 118
Naziler 328, 331, 334, 343, 344, 375, 430
Nazizm 273, 483, 487
Necdet Calp 784
Necd Sultanı ve Hicaz Kralı 282
Negev Çölü 507
Nehru 499, 546, 631, 994
Nelson Mandela 628, 629, 928, 929
Nepal 631
Neo Destur 561, 562
Neo Nazi Saldırıları 864
Neuilly Barış Antlaşması 202, 276, 378
Neva nehri 170
New Deal (Yeni Bakış) 330, 331
New Fondland 414
New Mexico 470
New York 304, 479, 616, 682, 835, 857
New York Borsası 304
Ngo Dinh Diem 472, 546, 649
Nguyen Ai Quoc 472
Nicolae Ceaurescu (Çavuşesku) 848, 855
Niemen 362
Nihat Erim 700
Nijer 600, 601, 675, 741
Nijerya 591, 604, 605, 741, 975
Nijerya Gençlik Hareketi 604
Nijni Novgorod 70, 76, 77
Nikaragua 545, 605, 606, 612, 764, 772, 773, 817, 818, 845, 898
Nikerya 257, 743
Nikola Petkov 490
Nikos Sampson 727, 728
Nil nehri 564
Niulakita adaları 764
Nixon 611, 640, 690, 691, 700, 701, 705, 730, 731, 762
Nixon Doktrini (Guam Doktrini) 690, 691, 700
Niyabet Konseyi 458

Nkrumah 568, 635, 636, 662
Nobel Barış Ödülü 791, 929
Noel Partisi Baskını 773
No-Dong füze sistemleri 989
Nogaylar 873
Noordwijk 972
Normandiya 441, 451
Normandiya Çıkarması 451
Norveç 68, 150, 163, 402, 404, 405, 407, 479, 503, 515, 516, 535, 549, 590, 591, 607, 713, 714, 722, 756, 901, 919, 931, 933, 934, 987
Novorossisk Limanı 947
Novotny 685
Nuiyi 764
Numan Menemencioğlu 377, 378, 438, 449
Nuri Said Paşa 371, 553
Nurmansk 426
Nur Misuari 815
Nur Muhammed Taraki 776
Nursultan Nazarbayev 891, 932
Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Antlaşması (Test Ban Treaty) 638
Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması 955
Nükleer Denge 518
Nükleer Enerji Ajansı (NEA) 607
Nükleer silahlar 518, 573, 574, 617, 624, 625, 636, 650, 652, 662, 668, 674, 678, 680, 680, 682, 683, 696, 697, 708, 710, 713, 751, 770, 771, 876, 884, 887, 889, 894, 895, 901, 902, 905, 913, 924-927, 935, 952, 965, 973, 988, 994, 995
Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (TNP) 708, 770

Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) 926, 965, 965, 988, 989
Nürnberg Mahkemesi 483
Nürnberg Yasaları 350
Nyanja 648
Nyasaland 648, 652, 779
Nyasaland Afrika Kongresi 648, 652
Nyasaland Federasyonu 779
Nyon Kasabası 372
Nyon Konferansı 372

O

Oasis Grubu 704
Obock Limanı 756
Occidental Şirketi 704
Oder Nehri 447
Oder-Neisse Nehirleri 461, 469, 615, 697, 863
Odesa 140, 141, 188, 424
Oesel 400
Ogaden 911
Ohio Eyaleti 950
Ohri 124
Okhotsk 17
Oktrova Vergisi 96
Olağanüstü Hal Devlet Komitesi 877
Old Head Burnu 150
Oltu 222, 468
Oman 852
Omsk 187
On Dört Nokta 173, 204
Oniki Ada 103, 107, 112, 117, 128, 149, 153, 216, 217, 342, 401, 428, 486-488, 743
Onikiler 773, 814
Onlar Konseyi 190

Oradea 192
Orange 51
Ordu Taktik Füze Sistemi ATACM (Army Tactical Missile System) 969
Orenburg 166
Orta Afrika 76, 416, 601, 602
Orta Afrika Cumhuriyeti 601
Orta Afrika Devletleri Birliği 601
Orta Afrika Gümrükler ve Ekonomik Birliği 602
Orta Amerika 504, 605, 606, 898
Orta Amerika Barış Planı (Arias Planı) 898
Orta Amerika Ekonomik Bütünleşme Bankası 606
Orta Amerika Ekonomik Bütünleşme Genel Antlaşması 606
Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) 605, 606
Orta Asya 143, 166, 230, 245, 293, 692, 810, 867, 868, 869, 873, 909, 957, 958, 1003
Orta Asya Cumhuriyetleri 692, 810, 957
Orta Asya İslam Devleti 245
Orta Asya Konfederasyonu 293
Orta Asya Türk Cumhuriyetleri 873, 909
Orta Asya Ülkeleri 957, 958
Orta Menzilli Füze 574, 651, 709, 988
Ortadoğu 9, 10, 50, 81, 131, 141, 181, 182, 209, 217, 313, 371, 435, 438, 463, 489, 491, 507, 514, 523, 524, 532, 535, 536, 553, 555, 563, 566, 567, 579, 589, 603, 672, 675, 705, 724, 748, 762, 763, 770, 786, 789, 834, 867, 868, 871, 886, 887, 915, 919, 942, 956, 962, 971, 989, 998
Ortadoğu Barış Süreci 942, 962
Ortadoğu Güvenlik Paktı 553
Ortadoğu Komutanlığı 532, 535
Ortadoğu petrolü 435, 603, 834
Ortak Daimî Konsey (PJC) 973
Ortak Danışma Grubu Protokolü 865
Ortak Devlet 190
Ortak Dış Politika 899, 976, 977
Ortak Hareket Antlaşması 425
Ortaklık Antlaşması 636, 637, 639, 828, 856, 944
Ortaklık Konseyi 640, 821, 893, 943, 974, 980
Ortak Pazar 628, 662, 814, 1004
Ortak Pazar Kurulu 1004
Ortak Pazar Mahkemesi 1004
Ortak Sigorta Uyum Programı 810
Ortak Teknik Komite 851
Ortak Türk Alfabesi 874
Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli 966
Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (INF) 821
Orta Menzilli Balistik Füze (MRBM: Medium Range Ballistic Missile) 651
Orta Volga 17, 187
Ortodoks Kilisesi Patriği 311
Ortodokslar 18, 444, 738
Osetya 872
Osirak Reaktörü 798, 790
Oslo 825, 902, 903, 919
Oslo Bildirisi 903
Osman Gazi 238
Osmanlı-Alman ittifakı 134
Osmanlı Bankası 62, 69, 72
Osmanlı Borçları 257

Osmanlı-Bulgaristan Dostluk Antlaşması 137

Osmanlı Devleti 10, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 30-32, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 57, 58, 60, 69, 72, 76, 78, 81, 83, 85-88, 90, 92, 93, 96, 97, 100, 102-104, 106-126, 128-145, 147, 149, 151-154, 157-159, 165, 166, 171, 174, 175, 178, 179, 182, 183, 193, 205, 207, 209, 216, 217, 251, 255, 257, 268, 281, 287, 298, 308, 317, 332, 378, 438, 829, 861, 869, 881

Osmanlı hinterlandı 867, 868

Osmanlı topraklarının paylaşılması 147

Ostmark 375

Ostpolitik (Doğuya Açılma) 666, 694, 697, 712

Ostrava 540

Osusky 178

Oş Şehri 880

Otto Abetz 411

Ottoman-American Development Company (OADC) 255, 256

Otuz Yıl Savaşları 15

Ouchy (Uşi) Barış Antlaşması 112, 113, 117, 325

Ö

Öde ve Götür (Cash and Carry) 401, 402

Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu (lend and lease) 419

Öğrenci hareketleri 681

Ömer Hasan Ahmed el-Beşir 842

Özbekistan 293, 809, 873, 874, 880, 881, 900, 908, 909, 910, 921, 934, 990, 1001

Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 880

Özel Çekme Hakları (ÖÇH/SDR) 475

Özel Yetkiler Yasası 811

Özgürlük, sosyalizm ve birlik 551, 557, 753, 799, 929, 977

P

Paderewski 184

Pakistan 403, 404, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 533, 548, 549, 554, 557, 558, 568, 578, 579, 593, 648, 657, 658, 661, 675, 680, 698, 699, 703, 704, 706, 726, 757, 758, 774, 777, 778, 786, 803, 809, 831, 832, 838, 965, 975, 987, 988, 994

Pakistan-Hindistan Savaşı 657, 706

Pakistan Kararı 403

Pakistan Millî Birlik Partisi 758

Pakistan Ulusal Meclisi 699

Palmira 793

Panama 474, 504, 845, 846

Panama Askerî Haberalma Örgütü 845

Panama kanalı 474, 845

Pan-Amerikan Birliği 504, 505

PAN AM Havayolları 835

Pan-Arap 691

Pan-Asyaizm 369

Pan-Avrupa 663

Pancho Villa 98, 99

Pan-İslamizm 182, 183

Panislavizm 30

Panmunjom 525, 541, 542, 543

Panmunjom Mütarekesi 543

Panşir Aslanı 778

Panther Savaş Gemisi 100, 101

Pantellaria 440

Pan-Turanizm 182, 183
Pan-Türkizm 933
Panzos Yerli Köyü 967
Papa Devletlerinin Başbakanlığı 289
Papa II. Paolo 803
Papa Jean Paul VI 761
Papaz Hlinka 383
Paracels 532
Paraguay 336, 614, 615, 838
Paraskevopulos 669
Para Yılanı 986
Paris 19, 27, 29, 31, 32, 34, 39, 80, 139, 178, 179, 184, 185, 189, 190, 193, 195, 196, 197, 199, 201, 203-205, 209, 211, 218, 222, 227, 233, 249, 250, 279, 280, 298, 299, 308, 316, 326, 331, 332, 356, 405, 408-410, 451, 455, 458, 461, 469, 486, 487, 492, 503, 511, 512, 528, 550, 594, 606, 615, 616, 626, 635, 650, 678, 686, 714, 731, 732, 743, 750, 764, 766, 767, 769, 842, 843, 864, 865, 919, 949, 950, 972, 973, 986, 1004
Paris Antlaşması 19, 32, 34, 686, 743, 764, 769
Paris Barış Antlaşması 487
Paris Barışı 503
Paris Kürt Enstitüsü 843
Paris Şartı 864, 1004
Paris Zirvesi 732, 986
Parlamenteler Komitesi 592
Parlamenteler Konferansı 637
Parrtiye Karkeren Kurdistan (PKK) 240, 805, 806, 843, 852, 871, 962, 964, 971, 972, 992, 993
Partizanlar 456, 509
Pasavina 951
Pasifik 17, 39, 64, 88, 101, 138, 243, 428, 432, 433, 447, 467, 530, 531, 543, 548, 550, 572, 588, 589, 650, 665, 701, 736, 737, 775, 922, 923, 952, 957, 989, 1000
Pasifik havzası 598, 922
Pasifik (ACP) ülkeleri 17, 39, 64, 88, 101, 138, 243, 428, 432, 433, 447, 467, 530, 531, 543, 548, 550, 572, 588, 589, 650, 665, 701, 736, 737, 775, 922, 923, 952, 957, 989, 1000
Pasifik Okyanusu 17, 88, 775, 989
Pasifik Savaşları 572, 598
Paskalya Pazartesi Ayaklanması 52
Patagonya 1000
Patmos 488
Patrice Emery Lumumba 610
Patrik İzmirliyan 69
Paula Dobriansky 982
Paul Cambon 114, 115
Paul Scoon 800
Pavel Gračov 936
Pearl Harbor 427, 428, 431, 589
Pearl Harbor Baskını 427, 428, 431
Peiping 518
Pekin 41, 42, 45, 46, 169, 300, 320, 369, 370, 564, 620, 659, 662, 664, 691, 841, 957, 977, 978, 1001, 1006
Pekin Antlaşması 977, 1006
Pemba Halk Cumhuriyeti 621
Pencap 213, 214, 215, 403, 494, 803, 804
Pennzoil 931
Perestroyka (Yeniden Yapılanma, Yeniden İnşa) 820, 821, 849, 853, 872, 876, 878, 879, 888
Pernot 347
Peron 716, 717
Peronizm 716
Pers Körfezi 834
Peru 504, 614, 615, 688, 845

Peşaver 593
Petar Mladenov 845
Petain Dönemi 411
Peter Galbraith 843
Peter Karayorgiyeviç 55
Petersberg Bildirisi 903
Petersberg Görevleri 904, 960
Petersburg 44, 66, 70, 73, 76, 77, 85, 163, 164, 170, 254, 888
Petersburg İşçi Sovyetleri 73
Petrograd 161, 166, 170
Petrograd Protokolü 161
Petrol Ambargosu 427, 670, 720, 723, 779
Petrol Bakanı Alfonso 603
petrol bunalımı 718
Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) 602, 603, 604, 670, 718, 719, 722, 738, 747, 749, 862
Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) 679
Petropolis 504
Petru Groza 456
Petsamo 172, 402, 486, 503
Peyman-ı İttihad-ı İslamî 778
Phnom Penh 740, 765
Pierre Cemayel 444
Pierre Harmel 678
Pierrelatte 789
Pierre Laval 411
Pilsen 540
Pilsudski 184, 185, 284
Ping Pong Diplomasisi 700, 701
Pir Seyyid Ahmet Geylani 778
Piran köyü 271
Pire 259, 415
Piscopis (Tilos) 488
Piyemonte 27
Placentia koyu 426
Plekhanov 56
Plevne 123
Plütonyum ayırıştırma tesisi 990
Pointdexter 818, 819
Pol Pot rejimi 765
Polaris Denizaltıları 625
Polinezya 763
Politbüro Yürütme Komitesi 754, 759
Politik Deklarasyon 748
Polonya 17, 18, 153, 174, 175, 184, 187, 188, 197, 198, 199, 221, 224, 225, 231, 232, 233, 272, 274, 275, 276, 279, 282-284, 288, 299, 302, 333, 334, 341, 356, 379, 380, 381, 383, 386-389, 391, 392, 394-398, 399, 400, 407, 426, 439, 447, 452, 453, 457, 459-461, 469, 490, 495, 513, 514, 531, 556, 562-564, 574, 615, 667, 685, 687, 697, 712, 781, 782, 863, 874, 891-893, 900, 904, 914, 934, 951, 979, 996, 997
Polonya-Almanya Saldırmazlık Antlaşması 389
Polonya Cumhuriyeti 17
Polonya Komünist Partisi 687, 782
Polonya Köylü Partisi 490
Polonya Krallığı 184, 284
Polonya Lejyonu 284
Polonya Meselesi 460, 469
Polonya Milli Ordusu 453
Polonya-Rusya savaşı 224, 288
Polonya Ulusal Komitesi (KNP) 184, 185
Porfirio Diaz 98
Port-Arthur 59, 60, 71
Portekiz 16, 21, 97, 243, 284, 285, 503, 515, 591, 592, 607, 695, 717, 732, 741,

- 742, 746, 747, 813, 821, 846, 859, 934, 974, 987, 1006
- Portekiz Cumhuriyeti 97, 284, 1006
- Portekiz Fonu Komitesi 592
- Portekiz Ginesi 717, 742
- Port Arthut Deniz Üssü 460
- Porto 900
- Portsmouth 71, 74, 88
- Portsmouth Barışı 74
- Port Tevfik 672
- Postmodern Darbe 970
- Potemkin 68, 69
- Potsdam 97, 98, 455, 462, 468, 469, 470, 474, 524
- Potsdam Antlaşması 97, 98
- Potsdam Konferansı 462, 468, 469, 470, 474, 524
- Pozitif Politika 319
- Poznan 562, 563, 564, 574
- Poznan Ayaklanması 564
- Prag 178, 179, 376, 379, 381, 383, 384, 386, 398, 479, 500, 540, 686, 755, 849, 872
- Prag Baharı 686, 755, 849
- Prag Darbesi 398
- Prag Millî Komitesi 178
- Pravda 480, 687
- Predlika yarımadası 951
- Prens Abdülilah 578
- Prens Livof 164
- Prens Norodom Sihanouk 740
- Prens Paul 420
- Prens Said Halim Paşa 120
- Prens von Metternich 24
- Presburg 292
- Pretoria (Vereeniging) Barış Antlaşması 51, 613
- Primakov 973
- Prinçip 132
- Priştine 96, 123
- Prizren 96, 121
- Prof. Erhard 666
- Prof. Jan Patočka 755
- Prof. Jiri Hayek 755
- Prof. Lazarev 843
- Prof. Orhan Aldıkaçtı 784
- Proleter Kültür İhtilali 663, 664, 754
- Propester 156
- Protestanlar 52
- Provadı 305
- Prusya 10, 17, 24, 25, 28, 29, 173, 182, 183, 184, 197, 198, 386, 398, 451
- Prut Savaşı 20
- Puerto Rico 34, 39, 747
- Pul Kanunu 21
- Punta del Este Sözleşmesi 505
- Pusan Limanı 526
- ## Q
- Quara Chulan nehri 833
- Quebec Konferansı 441
- Quing Hükümeti 977, 1006
- Quing Hanedanı 169
- Quisling 404
- ## R
- Rabat 691, 692
- Rabıta Partisi 916
- Rabin 919, 920, 933, 947, 948
- Racastan Çölü 987
- Racsonigi Antlaşması 94, 102
- Rahman Nabiyevev 908, 909
- Ramalho Eanes 1006
- Ramazan 718

Rambouillet 747
Ramco 931
Ramiz Alia 855, 856
Rapallo Antlaşması 221, 244, 266
Ras-en Nakura 506
Rasputin (Şeytanın Oğlu) 162
Raşid Dostum 966
Raşit Ali Geylani 421
Ratga bölgeleri 862
Rauf Bey 179
Rauf Denктаş 735, 801, 802
Rawalpindi 661
Razgard 305
Real (Gerçek) IRA (RIRA) 240
Reddi İlhak Cemiyetleri 196
Refah Partisi 963, 970
Refahyol Hükümeti 916, 962, 970, 971
Refet Paşa 252
Refik Koraltan 522
Reggio 442
Rejkjavik Zirvesi 799
Reich 10, 182, 329, 337, 348, 351, 363, 375, 431
Reichstag 182, 215, 328, 350, 467
Reid Cabral 655
Reims 467
Renato Curcio 761
Ren Bölgesi 198
Rene Schick 773
Ren Nehri 29, 184
Ren Paktı 356
REPAL 657
Resneli Niyazi Bey 89
Rethondes 10, 183, 184, 189, 409
Rethondes Mütarekesi 183, 189
Reval Görüşmeleri 83, 84
Revanduz 844
Revizyonist 385
Reyhanlı 992
Reykjavik 711
Reynaud Hükümeti 411
Rezvaya 124
Rhodes (Rhodos) 488
Rıfat 793
Rızgari 843
Ribbentrop 377, 378, 381, 399, 422, 435, 484
Riga Barış Antlaşması 232
Rimland kuşağı 549
Rio de Janeiro Antlaşması 336
Rio de Janeiro 504
Rio Deklarasyonu 1000
Rivonia Mahkemesi 629
Riyad 740
Robert C.Mc. Farlane 818
Robert Schuman 528
Rodezya 648, 652, 779
Rodoplar bölgesi 305
Rodos 107, 117, 153, 506, 742
Roehm 262
Rogers Planı 730, 787
Roland füzesi 635
Roma 10, 15, 17, 27, 28, 44, 52, 53, 100, 153, 194, 249, 250, 266, 288, 289, 297, 318, 329, 337, 343, 344, 346, 361, 362, 373, 386, 388, 390, 441, 442, 454, 568, 569, 570, 636, 669, 713, 761, 813, 814, 821, 887, 898, 899, 934, 986, 993
Roma Antlaşmaları 346
Roma Bildirisi 887
Roma İmparatorluğu 15, 17, 250
Roman Dmowski 284
Roman-Katolik Topluluğu 239

- Romanof Hanedanı 164
- Romanya 31, 85, 107, 120, 121, 123, 124, 135, 137, 138, 155, 159, 160, 161, 173, 176, 178, 192, 199, 203, 206, 211, 216, 233, 234, 236, 242, 257, 265, 282, 287, 292, 294, 302, 303, 313, 333, 334, 338, 339, 340, 341, 342, 358, 378, 385, 386, 388, 389, 391, 394, 395, 401, 410, 413, 415-420, 423, 439, 450, 451, 456, 457, 459, 469, 477, 486, 487, 490, 495, 509, 513, 514, 538, 556, 573, 637, 638, 651, 685, 686, 805, 848, 849, 879, 900, 904, 914, 934, 951
- Romanya-Çekoslovakya 236, 265, 287, 294, 303
- Romanya-Çekoslovakya İttifak Antlaşması 233
- Romanya-Fransa İttifak Antlaşması 287
- Romanya-Polonya İttifak Antlaşması 282
- Romanya-Yugoslavya İttifak Antlaşması 234
- Romanya Transilvanya 413
- Romanya-Yugoslavya 236, 265, 287, 294, 303
- Roma Protokolleri 343, 344
- Romeo Lucas Garcia 967
- Ronald Reagan 798, 800
- Ronald Venitiaan 750
- Roosevelt 71, 330, 380, 398, 402, 417, 419, 426, 430, 431, 432, 437, 439, 440, 441, 446, 447, 448, 450, 453, 459, 461, 463, 468
- Root-Takahira Antlaşması 88
- Rosenberg 483
- Rossi şirketi 212
- Rovlat kanunları 215
- Royal Dutch Shell 547
- Roy Jenkins 986
- Ruanda 625, 626, 927
- Ruanda Ulusal Birliği 625, 626
- Ruble Bölgesi 921
- Rudolf Hess 262, 263, 273, 484
- Ruhr bölgesi 255, 269
- Rumeyla 862
- Rum Millî Muhafız Teşkilatı 728
- Rus-Alman Antlaşması 407, 410
- Rus-Alman Savaşı 404, 435
- Rus-Amerikan şirketi 582
- Rus devrimi 163
- Rus-Fin ilişkileri 402
- Rus gizli haber alma örgütü FSB(KGB) 939
- Rus İç Savaşı 187, 339
- Rus-Japon Savaşı 60, 74, 80
- Ruslaştırma 171, 879, 881
- Rus Merkez Bankası 938
- Rus-Romen ilişkileri 234, 282
- Rus-Romen Savaşı 342
- Rus Sosyal Demokrat Partisi 55, 56
- Rusya 9, 10, 11, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 27, 29-35, 39, 42, 45- 48, 50, 55-60, 64, 66- 74, 76, 77, 80- 88, 90, 94, 95, 98, 102 104, 106, 109, 111, 112, 120, 122, 126-128, 130, 132-143, 147-149, 152, 153, 157- 168, 170, 171, 173-177, 184, 185, 187-192, 199, 209, 210, 220-225, 228-234, 237, 238, 241, 244, 245, 253, 264, 265, 274, 279, 280, 282, 283, 288, 293, 294, 300, 302, 303, 318-322, 325, 326, 335, 338, 339, 341, 349, 357, 358, 362, 363, 370, 375, 379, 389, 391, 395-397, 399, 400, 407, 410, 412, 413, 416, 420-422, 424-427, 433, 437, 438-442, 447, 448, 450, 453, 454, 456, 457, 459, 460,-462, 465, 468, 469, 471, 474,

- 475, 480, 482, 487, 495, 503, 519, 521, 525, 539, 556, 563, 571, 617, 619, 620, 637, 686, 687, 689, 690, 711, 747, 752, 820, 829, 830, 876, 877, 879, 881, 882, 883, 885, 888, 890, 891, 893, 894, 900-902, 904, 905, 908, 909, 913, 914, 921, 925, 926, 927, 929, 930-939, 941, 942, 945, 947, 951, 954, 956-958, 964, 965, 969, 970, 972-974, 981, 982, 987, 993, 996, 998, 999, 1001
- Rusya Dışişleri Halk Komiserliği 424
- Rusya Federasyonu (RF) 876, 877, 882, 883, 888, 900, 901, 902, 904, 905, 913, 914, 921, 925, 926, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 941, 942, 954, 972, 973, 974, 999
- Rusya Federasyonu-Türkiye-İsrail Doğalgaz Boru Hattı Projesi 954
- Rusya-Fransa Saldırmazlık Paktı 326
- Rusya-İtalya Dostluk, Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı 335
- Rusya Müslümanlarının Geçici Merkez Bürosu 166
- Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) 253, 254
- Rutenya 206, 383, 384, 385
- S**
- S-300 füzelerini 969
- S-300 krizi 969
- Saar bölgesi 197, 346, 347
- Saavedra Lamas Paktı 336
- Sabiha Gökçen 367
- Sabra ve Şatila Kasabı 797
- Sabra ve Şatila Mülteci Kampları 795, 797
- Sadabat Paktı 371
- Saddam Hüseyin 725, 738, 774, 790, 870
- Sadık el-Mehdi 842
- Sadowa 28, 29
- Sadrazam Said Paşa 109
- Sahra 623, 624, 625
- Said Halim Paşa 120, 126, 128, 134, 180
- Said Zaglul 243
- Saint Germain Barış Antlaşması 198
- Saint Jean de Latran Antlaşması 288, 289
- Saint-Jean de Maurienne Antlaşması 165
- Saint Lucia 768, 769
- Sakarya 235, 236, 237, 238, 246
- Sakarya Meydan Muharebesi 237
- Sakız Adası 107, 128, 257, 429, 720
- Sakhalin Adası 60, 71, 460, 531
- Salandra 250
- Salazar 285
- Saldırmazlık Taahhüdü 865
- Salerno 442
- Salihli-Afyon 224
- Salih Paşa 208
- Salim Başol 618
- Salim Rubaye Ali 677
- Sallal Darbesi 629, 676
- Salman Raduyev 938
- Salman Rüşdi 838, 839
- Saltanatın kaldırılması 252
- Salvador 605, 606, 715, 897, 898
- Salvador Allende 715
- Samoa 39, 588, 764
- Samsun 49, 246, 255, 954
- Samuel Nujoma 857
- Sana 629, 857, 858
- Sanayi İnkılabı 19
- Sanayi ve Ticaret Odası 810

Sancak (Hatay) 377, 394
Sancak Millet Meclisi 394
Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) 773
San Francisco Konferansı 461, 463, 464, 479, 521
San Juan 747
San Luis Potosi 98
San Remo Antlaşması 209, 216, 286
San Remo Konferansı 182, 209
San Salvador 606
Sandinista Gerillaları 772
Santa Domingo 656
Santalucia 414
Santiago 715
Santralistler 57
Sao Tome 742
Saparmurat Niyazov 885, 886
Sara şehri 221
Saraybosna 132, 133, 876, 903, 925, 951, 995
Saraybosna Olayı 133
Sardunya Adası 16
Sarıkamış Harekâtı 141, 145
Saseno Adası 486
Sason (Bitlis) 61, 62, 63
Satu-Mare 192
savaş komünizmi 222, 223
savaş suçluları 469, 473
Savimbi 837
Savua Dükahğı 16
Savunma İşbirliği Antlaşması 689, 690, 734, 735, 780
Savunma Komitesi 516, 781
Savunma Meclisi 501
Savunma Planlama Komitesi 678, 787
Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması 962, 963
Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) 779, 780
Sayda 217, 219, 444
Sazanov 130, 136
SCAP 473
Scarpanto 488
Schengen Antlaşması 859
Schleicher 328
Schlieffen Planı 138, 139
Schuman Planı 528
Schuschnigg 374, 375
Schutz Staffel / Koruma Birlikleri (SS) 215, 262, 328
Scud Füzerleri 870, 989
Seattle Eyaleti 922
Seçvan 345
Sedan Mevkii 408
Selanik 56, 57, 84, 85, 90, 92, 111, 120, 123, 155, 168, 314, 335, 378, 401
Selim Sarper 462, 467
Selter 400
Semadirek 720, 743
Senatör Arthur H. Vandenberg 508
Sendikalar Kanunu 523
Senegal 597, 655
Senusiler 117
Sera etkisi 981
Serbest Fransa 426
Serbest Halk Partisi 517
Serbesti gazetesi 89
Serbest İrlanda 239
Serbest Şehir 615
Serbest Ticaret Antlaşması (FTA) 906
Serbest Ticaret Bölgesi 591, 592, 674, 751, 906

Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) 591, 592,
 674, 751, 906
 Serebrika Katliamı 996
 Serdar Abdulkayyum 759
 Sereth Hattı 176
 Seul 985
 Sevr Antlaşması 216, 217, 222, 226, 227,
 231, 248, 256
 Sevr Koalisyonu 212
 Seyhan 852
 Seyit Rıza 366, 367
 Seylan 752
 Seym 176
 Seyyid Ziyaeddin Tabatabai 277
 Shabwa 858
 Shandong 146
 Shantung yarımadası 138
 Sharon 797
 Sharpeville 614, 929
 Shensi eyaleti 42, 321
 Sıcak denizlere inme stratejisi 9, 18
 Sıddık Sami Onar 595
 Sınıraşan sular 852
 Sınır Bölgelerinde Askerî Güvenin Güç-
 lendirilmesi Antlaşması 957
 Sınırlanan Konvansiyonel Silah İndirimini
 Düzenleyen Usuller Protokolü 865
 Sırbistan 20, 27, 30, 31, 55, 57, 61, 85,
 86, 91, 106, 110, 111, 115, 116, 119, 120,
 121, 122, 123, 124, 129, 130, 131, 132,
 133, 134, 152, 154, 155, 173, 186, 189,
 249, 317, 874, 875, 876, 951
 Sırp-Bulgar İttifak Antlaşması 61
 Sırp-Bulgar gerginliği 120
 Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 186, 317,
 318
 Sırp Makedonyası 178
 Sırp Naip Prensi I. Aleksandr 186
 Sibgetullah Müceddidi 778
 Sibirya 47, 64, 160, 171, 176, 187, 188,
 363, 370, 549
 Sicilya 437, 440
 Sicilya Çıkarması 440
 Sidi-Barrani 415
 Sidon 383, 739
 Sierra Leone 612, 613
 Sierra Leone Gençlik Örgütü 612
 Sierra Leone Kolonisi Ulusal Kurulu
 613
 Sigorta Koleji 810
 Sigorta Merkezi 810
 Sihler 803, 804
 Sikkim 631, 658
 Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Dü-
 zeyli Politik-Askerî Grubu (SGP) 959
 Silahsızlanma Konferansı 242, 325, 333,
 336, 337, 682, 683, 817, 818
 Silezya 197, 337, 495
 Silistre 120, 123
 Silkworm füzeleri 834
 Silopi 871
 Simferopol (Akmescit) 166
 Simi (Symi) 488
 Simla Antlaşması 132, 525
 Simurg planı 785
 Sina 193, 565, 645, 671, 672, 673, 674,
 718, 723, 724, 762, 769, 770
 Sincan Bölgesi 957, 958
 Sind 213, 403, 494
 Singapur 427, 433, 548, 572, 673, 698,
 751, 922, 955, 979, 985
 Sinhalice 752
 Sinn Fein 52, 53, 239
 Sintra 974
 Sirenayka 533

- Sir Henry McMahon 132
Sir John Fisher 41
Sir John Simon 337
Sir Lee Stack 270
Sir Robert Craigie 395
Sirte Körfezi 836
Sisam 257, 429, 743
Sivas 49, 126, 151, 191, 193, 196, 255, 261
Sivastopol 73, 140, 141
Sivil İtaatsizlik (Civil Disobedience) 215, 305, 306, 307, 493
Sivil Olağanüstü Hal Planlaması 984
Sivilingrad-Dedeoğaç demiryolu 155
Siyah İspanyol 686
Siyakur 844
Siyam 60, 407, 413
Siyasal Bilimler Kongresi 39
Siyasal Danışma Komitesi 556
Siyasî Kriterler 917
Siyasî ve Ülkesel Komisyon 487
Siyonist Federasyonu 169
Siyonistler 92, 93, 169, 392
Siyonizm 42, 63, 92, 93, 691, 745, 746
Skoda fabrikaları 540
Skoda Silah Fabrikasını 384
Skybolt füzeleri 625
Slav 30, 186, 318, 637
SLBM 710
Slobodan Miloseviç 949, 950, 996
Slovak Cumhuriyeti 849, 900, 904, 907, 908
Slovak Halk Partisi 383
Slovak Millî Konseyi 179, 908
Slovak Ulusal Partisi 850
Slovakya 179, 192, 206, 211, 380, 381, 383, 384, 850, 934
Slovakya Macarları 179
Slovakya Sovyet Cumhuriyeti 192
Slovenya 422, 874, 875, 934, 949, 951
Smoviç 420
Sofya 56, 57, 106, 107, 136, 137, 305, 336, 479, 844
Soğuk Savaş 12, 479, 480, 491, 502, 617, 711, 712, 721, 762, 847, 848, 867, 893, 929, 957, 973
Solana 972
Som ve İzonya cepheleri 160
Somali 352, 463, 486, 598, 599, 693, 756, 757, 911, 912, 1004
Somali Cumhuriyeti 486, 599
Somali Demokratik Cumhuriyeti 693
Somali Gençlik Kulübü 598
Somaliland Cumhuriyeti 912
Somali Ulusal Cemiyeti 599
Somoza diktatörlüğü 772
Sosyal Avrupa 899
Sosyal Demokratlar 198, 666
Sosyal Demokrat Parti 77, 198, 517
Sosyal Devrimciler 187
Sosyalist Demokratik Devrim 685
Sosyalist Güçler Cephesi (FFS) 896
Sosyalist Halk Cephesi 908, 909
Sosyalist Parti 845, 856
Sosyalist Teşebbüs Kanunu 821
Sosyal Komite 534, 570
Sovyet-Alman çatışması 414
Sovyet-Alman ittifakı 397
Sovyet-Alman Saldırmazlık Paketi 399
Sovyet-Amerika ilişkileri 594
Sovyet-Çin çatışması 622
Sovyet-Çin zirvesi 841
Sovyet Gizli Polis Teşkilatı (ÇEKA) 176, 177, 187, 188

- Sovyet Halk Komiserleri 171
- Sovyet-Japon çatışması 349
- Sovyet Darbesi 500
- Sovyet füzeleri 505, 632, 709
- Sovyet Komünist Partisi 771
- Sovyetler Birliği Komünist Partisi 560, 619, 651, 810, 811, 878, 941
- Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi 651
- Sovyet Rusya 192, 210, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 237, 238, 241, 245, 264, 265, 279, 280, 283, 293, 294, 300, 302, 303, 320-322, 325, 341, 349, 357, 358, 362, 363, 370, 375, 379, 389, 391, 395, 396, 397, 399, 400, 407, 412, 413, 416, 420-427, 433, 437, 438, 440, 442, 447, 454, 456, 457, 459, 460, 461, 465, 467, 471, 474, 475, 480, 482, 487, 495, 503, 519, 521, 539, 556, 617, 686, 687, 689, 690, 883, 888
- Sovyet Rusya-Çekoslovakya İttifak Antlaşması 349
- Sovyet Rusya-İran Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması 228
- Sovyet Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti 210
- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 12, 192, 193, 199, 225, 226, 229, 231, 253, 254, 264, 272, 279, 283, 284, 288, 292, 297, 299, 301, 302, 333, 334, 338, 342, 344, 349, 355, 357, 358, 360, 363, 371, 376, 378, 380, 383, 384, 394, 396, 402, 407, 408, 416, 419-422, 425, 428, 432, 439-441, 454, 455, 458, 459-462, 466, 467-469, 471, 472, 482, 484, 486-491, 495, 498, 500-506, 510, 513, 515, 516, 518, 519-521, 524, 525, 531, 535, 538-540, 542, 546, 548, 556, 559, 560, 563, 566-568, 571, 573, 574, 578, 580, 583, 584, 588-590, 593, 594, 599, 615, 616, 619-621, 629, 632, 636, 638, 639, 647, 648, 651, 661, 666, 667, 669, 677, 678, 680, 682-685, 694, 696, 697, 701-704, 706, 708, 711, 712, 714, 716, 718, 735, 744, 747, 755, 762, 763, 765, 768, 770-772, 774, 775, 777, 781, 782, 786, 798, 799, 805, 810, 811, 817, 820-822, 829, 831, 832, 840, 843, 844, 847, 848, 854, 855, 858, 861, 863, 868, 871, 872, 874, 876-878, 880-891, 893, 895, 901, 904, 911, 914, 894, 925, 926, 941, 945, 957, 965, 973, 988, 989
- Sovyetler Birliği- Afganistan tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması 292
- Sovyetler Birliği-Litvanya Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması 288
- Sovyet Yüksek Komutanlığı 456
- Soykırım 511
- Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme 511
- Spartacus Ayaklanması 198
- Speer 484
- Spiros Kiprianou 801
- Spratly 531
- Sputnik Füzesi 574, 593, 620
- Sri Lanka 752, 753
- Srinagar-Delhi yolu 657
- SS-6 574
- SS-12 ve SS-23 füzeleri 822
- SS-19S 926
- SS-20 822
- SS-24S 926
- SSCB Yüksek Sovyet Kongresi 254
- Stalin 193, 241, 253, 264, 339, 397, 408, 409, 412, 423, 424, 425, 428, 434, 437, 447, 448, 453, 457, 459, 461, 469, 470, 480, 521, 525, 539, 540, 541, 547, 559, 560, 562, 564, 725, 829

Stalingrad 433, 434, 437
Stalingrad Muharebesi 433
Stalin Hattı 424
Stalin-Rakosi dönemi 564
Stampalia (Astropalia) 488
Stand-by Anlaşmaları 476
Standart Oil of California 705
Stanislav Mikolajczyk 490
Stanley 795
Stanleyville 610
START-I Antlaşması 876, 901, 902, 913, 926, 965
START-II Antlaşması 913, 914
Statoil 931
Statükocu ve pasif dış politika 867, 868
Stefanik 178
Stefanopulos 669
Steinhard 450
Stepanakert 830
Stern 506
Stettin 479
Stockholm 193, 591, 592, 817, 818
Stockholm Kapanış Belgesi 817
Stockholm Konvansiyonu 591
Stockholm Kararları 817
Stoica Planı 573, 574
Stoyadinoviç 387
Strasburg 516
Stratejik Denge 807
Stratejik Kavram 887
Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT I) 708, 770
Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT II) 708, 770, 771, 772, 777
Stratejik Saldırı 709, 710, 807
Stratejik Savunma 798, 806
Stratejik Savunma Girişimi (SDI:Strategic Defence Initiatives) 798
stratejik silahlar 884
Stratejik silahların sınırlandırılması görüşmeleri 709
Stresa Anlaşmaları 348
Sualtı Savunma (SAS) timleri 953
Sualtı Taarruz (SAT) 953
Subaylar Kulübü 536
Subsidiarite (ikame) ilkesi 899
Suçluların İadesi Antlaşması 259
Suda Limanı 88, 112
Sudan 44, 143, 216, 244, 270, 361, 368, 423, 463, 532, 533, 549, 559, 597, 629, 688, 770, 841, 842, 956
Sudan Demokratik Cumhuriyeti 688
Sudan İşçi Sendikaları Federasyonu 559
Sudanlaşma Komitesi 559
Sudan Sosyalizmi 688
Sukarno 520, 658, 659
Sulh ailesi 446
Sultan Ahmet Camii 727
Sultan Hasan el Bolkihah 802
Sultan Vahdettin 196
Sumatraki 111
Supsa limanı 947
Sur 217, 219, 443
Suret Hüseyinov 885
Surinam 749
Suriye 9, 129, 141, 142, 150, 158, 161, 209, 216, 217, 218, 219, 257, 285, 308, 392, 393, 394, 421, 428, 443-446, 463, 506, 553, 554, 568, 570-572, 576, 578, 579, 589, 603, 629, 670-673, 679, 693, 696, 704, 717-719, 724, 726, 732, 739, 740, 762, 763, 786, 787, 792, 793, 794,

795, 796, 806, 851-853, 869, 870, 948,
956, 963, 964, 989, 992, 993
Suriye Baas Partisi 793
Suriye Buhranı 570, 576
Suriye gizli servisi Muhaberat 992
Suriye İslam Cephesi 793
Suriye İslam Devrimi ve Programı
793
Suriye Merkez Komitesi 218
Suriye Sınırı 257
Suşa (Shusha) 830
Suud Ailesi 281
Suudi Arabistan 281, 282, 342, 343,
371, 463, 529, 533, 553, 568, 570, 572,
602, 603, 629, 630, 638, 670, 677, 679,
718, 719, 722, 723, 749, 786, 834, 852,
870, 1002
Suudi Arabistan Krallığı 281, 342
Suvla Körfezi 148
Südet Almanları 274, 303, 376, 377,
379
Südetler 376, 379, 380
Süleyman Demirel 699, 700, 780, 783,
909, 956, 971
Süleyman el-Baruni 117
Süleymaniye 181, 193, 255, 724, 725,
832, 833, 844
Süleyman Şah 239
Süleymanlar aşireti 806
Sünni 371, 443, 445, 629, 739, 777, 793,
794, 965
Sünni-Şii ayrılığı 371
Sürmelirem 222
Süveyş 141, 142, 143, 244, 352, 360, 376,
414, 474, 532, 533, 549, 555, 563, 564,
565, 566, 567, 583, 603, 644, 670, 672,
673, 676, 679, 718, 723, 724
Süveyş Antlaşması 532, 567

Süveyş-Kahire yolu 723
Süveyş Kanalı 142, 143, 244, 352, 360,
376, 414, 532, 533, 555, 563-567, 583,
644, 670, 672, 673, 679, 724
Süveyş Savaşı 676
Swaziland 686
Sykes-Picot Antlaşması 161, 218
Syngman Rhee 510, 541
Szczecin tersanesi 782

Ş

Şadli Bin Cedid 896
Şafak Operasyonu 972
Şahbanu Farah 767
Şah Haydar Mirza Sırtlanov 77
Şahmerdan Molla 77
Şahpur Bahtiyar 767
Şah Rıza Pehlevi 276
Şair Danonçıyo 221
Şam 93, 177, 218, 393, 553, 672, 793
Şamil Basayev 937
Şanghai 105, 300, 344, 518, 957, 958,
1001, 1002
Şanghai Beşlisi 957, 958, 1001, 1002
Şanlıurfa 806
Şansölye Dolfuss 343, 344
Şarkî Anadolu Demiryollarının İnşasına
Dair Anlaşmalar 256
Şark İstiklal Mahkemesi 272
Şarm el-Şeyh 673, 920, 956
Şatt'ül-Arap 371, 737, 738, 785, 862
Şatt'ül-Arap Sınır Anlaşmazlığı 371,
737
Şattü'l-Arap Su Yolu 738
Şaul Mofaz 790
Şemsi Paşa 84
Şerif Bey 208

Şerif Paşa 193
Şeriye Evkaf Vekilliği 267
Şeyh Abdulhamid Ben Badis 550
Şeyh Ahmed Yasin 824
Şeyh Ahmet Senusi 156
Şeyh Mahmud 724
Şeyh Said Ayaklanması 271
Şeyh Şamil 881
Şeyhülislam Cemaleddin Efendi 70
Şeyhülislam Ziyaettin Efendi 92
Şeytan Ayetleri 838
Şii 371, 443, 629, 766, 784, 797, 818, 870, 965
Şii Emel Örgütü 797
Şili 336, 590, 611, 614, 615, 688, 715, 907, 923
Şimdi Demokrasi 853
Şimon Perez 946
Şumnu 305
Şükrü Saraçoğlu 423, 429

T

Taba anlaşması 946
Tabakat Vadisi 76
Tacikistan 809, 873, 874, 883, 884, 900, 908, 909, 921, 924, 934, 957, 966
Taep'o-Dong-1 füzesi 989
Taep'o-Dong-2 füzeleri 989
Tahkikat Komisyonu 595
Tahran 282, 326, 371, 427, 446, 447, 448, 603, 649, 719, 725, 766, 767, 774, 775, 809, 839, 916, 961
Tahran Konferansı 447, 448
Taif Zirvesi 789
Taiwan (Formosa) 519, 702, 703, 710, 786, 922
Taiz 857, 858

Takrir-i Sükûn Kanunu 271, 272
Talat Bey 92, 94, 118, 134, 137, 141, 180
Talat Paşa 180
Taliban 965, 966
Taluri bölgesini 63
Tam istihdam 354, 528
Tamil Birleşik Cephesi 752
Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları (Liberation Tigers of Tamil Ealam) 752
Tamil Kaplanları 240, 753
Tamirat borcu 469
Tampere 172
Tana Gölü 352
Tanaka Memorandumu 319
Tanca 67, 561
Tan Cheng Lonck 572
Tanganika 322
Tanganyika Afrika Ulusal Birliği (TANU) 621, 643
Tanganyika (Tanzanya) 621, 641, 643
Tanımazlık Doktrini 382
Tansu Çiller 969
Tanzanya 621, 628, 643, 680, 683, 1004, 1005
Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti 643
Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye 297, 314, 315, 462, 659, 845
Taranto 442
Tarım Düzenleme Yasası 330
Tarım Reformu Kanunu 584
Tartu Antlaşması 172
TASS Haber Ajansı 936
Taşen 224
Taşkent 166, 229, 230, 661
Taşkent Bildirisi 661
Taşnak 191, 222

Taşnaksutyun Komitesi (Ermeni İhtilal Cemiyetleri İttifakı) 90
 Taşoz adalarını 111
 Tataristan Özerk Cumhuriyetleri 888
 Tatar Osman Paşa 84
 Tavşan adası 257
 Tayland 485, 548, 673, 692, 751, 765, 768, 922, 955, 978, 979, 985
 TBMM 200, 211, 256, 258, 304, 315, 366, 454, 461, 462, 667, 871, 900
 Tebes Çölü 775
 Tebriz 474, 475, 766
 Tehcir (Göç) 150, 840
 Tek Pazar 814, 1000
 Tekalifi Milliye Emirleri 237
 Teksas 33, 164
 Tek Senet 813, 814, 899
 Tel-Aviv 505, 506, 723, 781, 947, 948
 Temel Antlaşma 858
 Temeşvar Olayları 848
 Temmuz 17 Nükleer Araştırma Merkezi 789
 Tenedos (Bozcaada) 147
 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 272
 Teschen bölgesi 380
 Terör zirvesi 956
 Terörü Destekleyen Ülkeler 842
 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu
 Tevfik Fikret 70
 Tevfik Paşa 89, 104, 227, 250, 251
 Tevfik Rüştü Aras 280, 297, 325, 336
 Tevfik Rüştü Bey 259
 Tevhid-i Tedrisat 267
 Texaco 705
 Tezpur 587
 Thailand (Siyam) 407, 413
 Thalweg Çizgisi 738
 Theodor Herzl 63
 Tibet 81, 82, 132, 133, 525, 526, 529, 530, 546, 586, 587, 631, 658, 702
 Ticareti Geliştirme Kanunu (Trade Expansion) 628
 Ticarete Teknik Engeller Komitesi 592
 Ticaret Uzmanları Komitesi 592
 Ticaret ve Kalkınma Grubu 653
 Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması 304, 387
 Tienanmen Olayları 841
 Tiflis 175, 176, 225, 226, 238, 468, 844, 872, 931, 947
 Tiran 290, 294, 388, 621, 671, 673
 Tiran Boğazı 671, 673
 Tirol 199, 486
 Tisza 185
 Tito 456, 458, 482, 509, 617, 694, 874
 Titulescu 338
 Tobruk 103, 414
 Todor Jivkov 844, 855
 Togo 322, 593, 597, 692, 736, 741
 Togo Birlik Partisi 593
 Tojo 427, 473
 Tokyo 105, 362, 363, 373, 386, 390, 394, 471, 472
 Tokyo Körfezi 471
 Tonga 648
 Tonkin Körfezi 649
 Topal İsmail Hakkı Paşa 180
 Topluluklar Komisyonu 813, 846
 Torino 94, 618, 619, 976
 Toros Tüneli 179
 Torus şehri 408

Tortum 468
Trablusgarp 149
Trablusşam 217, 219, 444
Trablus (Tripoli) 44, 103, 435, 436, 579, 739, 836
Trabzon 126, 142, 145, 161, 191, 844
Trajik On Gün 99
Trakya 119, 136, 179, 200, 203, 205, 212, 216, 228, 248, 257, 258, 311, 312, 379, 418, 487, 869
Trans-Asya demiryolu 955
Trans-Sibirya demiryolu 47, 64
Transilvanya 15, 160, 206, 211, 234, 292, 385, 413, 456, 487
Transkei 614
Transvaal Cumhuriyeti 51
Transvaal Savaşı 613
Treblinka 413
Trianon Barış Antlaşması 211
Trident Konferansı 439
Trieste 199, 344, 479, 486, 503, 538
Trieste Özel Bölgesi 503
Trieste Sorunu 538
Trinidad 414
Tripoli 435, 436, 627, 656
Tripoli Programı 656
Troçki 73, 164, 170, 172, 187, 193, 264
Troçkizm 339
Troşak 63, 69
Trujillo 655
Truman 468, 470, 474, 480, 491, 495, 521, 524, 525, 535
Truman Doktrini 491, 495, 521, 535
Trygve Lie 479
Tshombe 599, 600, 610, 659
Tsushima Zaferi 60
Tudeh Partisi 475, 529, 543, 766
Tuğ Burnu 324
Tuna 20, 123, 178, 265, 287, 294, 303, 362, 407, 409, 413, 439, 470, 904
Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun 366
Tunku Abdurrahman 572
Tunus 44, 49, 76, 102, 103, 206, 216, 346, 438, 439, 463, 552, 561, 562, 568, 582, 627, 629, 732, 733, 770, 796, 847, 904, 919, 942, 943, 948
Tunus Genel İşçi Konfederasyonu 561
Tunus Kurtuluş Ordusu 562
Turgut Özal 784, 839, 867, 910
Turgut Sunalp 784
Turhan Tayan 969
Tutrakan 123
Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması 237
Tutsi Soykırımı 927
Tutsiler 927
Tuva 221, 225
Tuvalar 873
Tuvalu 763, 764
Tuvaytha 790
Tuz Hurmatu 844
Tümgeneral Erol Özkasnak 971
Tüm Hindistan Hilafet Konferansı 201, 202, 214
Tüm Hint Müslüman Birliği 79
Türk Alayı 729
Türk-Alman ilişkileri 454
Türk-Amerikan ilişkileri 726
Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması 690, 734, 780
Türk azınlığı 276, 305, 311, 839, 962
Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması 303
Türk-Bulgar sınırı 154, 450

- Türk Cumhuriyetleri 869, 873, 880, 888, 890, 909, 910, 932, 990
- Türkçülük 873
- Türk Fonu 873
- Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti 133
- Türk-Fransız ilişkileri 393
- Türk-Fransız Karma Komisyonu 286
- Türk Halkları Kurultayı 933
- Türk-Irak sınırı 278
- Türk-İngiliz ilişkileri 280
- Türkistan 77, 159, 160, 166, 230, 245, 246, 293, 873, 874
- Türkistan Konfederasyonu 873, 874
- Türkistan Millî Ayaklanması 245
- Türkistan Millî Cemiyetleri 245
- Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı 932
- Türk-İtalyan ilişkileri 153
- Türk Kurtuluş Savaşı 282
- Türkiye 9, 63, 90, 119, 136, 144, 147, 154, 156, 171, 181, 191, 201, 205, 206, 210-212, 217, 219, 222, 223, 226-228, 230, 231, 237, 238, 241, 242, 246, 251-253, 255-261, 265, 266-268, 276-287, 296-305, 308, 311-314, 324-326, 331-333, 335, 336, 338-342, 353, 358, 359, 368, 371, 372, 377, 378, 379, 387, 389, 390-394, 400, 401, 407, 418, 420-424, 426, 428-429, 433-435, 437-439, 441, 442, 447-450, 452-454, 461, 462, 465, 467, 468, 470, 474, 477, 480, 487-489, 491, 492, 498, 503-505, 512, 514, 517, 521, 522, 526, 527, 531, 532, 533, 535, 536, 538-540, 542, 547, 548, 549, 553-556, 558, 568, 570-572, 578, 579, 584-586, 592-594, 596, 607, 618, 619, 633, 639, 640, 646-648, 653, 658, 667, 670, 675, 681, 682, 689-692, 699, 702, 705, 720, 726-735, 742, 743, 749, 774, 779, 780, 782, 783, 786, 787, 789, 802, 806, 808, 809, 821, 826, 827, 828, 830, 831, 835, 839, 840, 843, 851-853, 859, 860, 866-872, 881, 885, 886, 890, 891, 900, 904, 905, 909, 910, 916, 930, 931, 932, 934, 941, 943-945, 947, 948, 953, 954, 956, 961-964, 969-972, 975, 982-984, 988-994, 996, 998, 1002, 1005, 1006
- Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu 821
- Türkiye-AT Ortaklık Antlaşması 828
- Türkiye İçin Avrupa Stratejisi 983
- Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması 296
- Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması 304
- Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Ortaklık Antlaşması 639
- Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması 276
- Türkiye-Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi 285
- Türkiye-İngiltere ve Irak Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması 286
- Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması 338
- Türkiye-Yugoslavya Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması 339
- Türkiye-Yunanistan Samimi Antlaşma Paketi 335
- Türkiye-Yunanistan Dostluk ve Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşmasıyla 377
- Türkiye-İran Dostluk Antlaşması 326
- Türkiye-İran ilişkileri 326
- Türkiye İşçi Partisi 681
- Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) 682
- Türkiye Kurtuluş Örgütü (THKO) 682

- Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) 682
- Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist (TKP-ML) 682
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) 720, 930, 931
- Türkiye Sosyalist Kürt Partisi (TSKP) 843
- Türkiye-Suriye sınırı 285
- Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği 596
- Türk Kurtuluş Savaşı 282
- Türkmenistan 159, 293, 809, 873, 874, 885, 886, 900, 909, 910, 921, 934, 954, 990
- Türkmenistan Komünist Partisi 885
- Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 885
- Türk-Mısır Dostluk Antlaşması 369
- Türk Ortak Pazarı 932
- Türk-Romen Siyasal Antlaşması 338
- Türk Silahlı Kuvvetleri 595, 728, 729, 734, 780, 782, 783, 972
- Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması 226
- Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması 231
- Türk-Sovyet gerginliği 571
- Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı 462
- Türk-Ukrayna Antlaşması 242
- Türk-Yunan Antlaşması 315
- Türk-Yunan ilişkileri 730, 969
- U**
- U-2 Amerikan Casus Uçağı 593, 594, 616
- Uganda 630, 631, 641, 698, 1004
- Uganda Ulusal Kongresi 630
- Ukrayna 66, 175, 176, 188, 221, 225, 232, 241, 242, 253, 274, 363, 424, 431, 876, 888, 894, 900, 901, 902, 904, 921, 922, 925, 926, 934, 951, 954, 965, 979, 980, 984, 998
- Ukrayna'nın Bağımsızlığı 980
- Ukrayna Halk Cephesi 888
- Ukrayna Halk Cumhuriyeti 221, 225
- Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti 241
- Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 253
- Ulema Birliği 551
- Ulema Reformcuları Birliği 550
- Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği 906
- Ulusal Birlik Hükümeti 929
- Ulusal Cephe 562, 765
- Ulusal Demokratlar 184
- Ulusal Devlet 269
- Ulusal Devrim Komuta Konseyi 684
- Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) 818, 819
- Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) 551, 623, 626, 627, 656, 746, 773, 815, 898
- Ulusal Kurtuluş İçin Birleşik Ulusal Cephe 765
- Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN) 551
- Ulusal Malagazi Cephesi 597
- Ulusal Muhafızlar 773
- Ulusal Parti 507, 613, 614, 800, 927, 929
- Ulusal Parti (NP) 507, 613, 614, 800, 927, 929
- Ulusal Reformlar Partisi 560
- Ulusal Silahlanma Konferansı (CNAD) 974
- Ulusal Yahudi Bankası 64
- Ulusal Yahudi Merkezi 169

- Ulus Devlet 268
- Uluslararası Adalet Divanı 720, 775, 827, 983, 1005
- Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı 653, 680
- Uluslararası Bir Yönetim 497, 498
- Uluslararası Daimî Adalet Divanı 324
- Uluslararası Ekonomik Düzen 653, 654
- Uluslararası Ekonomik İşbirliği Bankası (IBEC) 514
- Uluslararası Ekonomik İşbirliği Konferansı 750
- Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) 607, 731, 732
- Uluslararası Finansman Kurumu (IFC) 477
- Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi 910
- Uluslararası İşçi Kuruluşu (ILO) 484, 485
- Uluslararası Kalkınma Örgütü (IDA) 477, 478
- Uluslararası Karadeniz Kulübü 904
- Uluslararası Para Fonu (IMF: International Monetary Fund) 452, 475-477, 523, 607, 752, 1002, 1003
- Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi 996
- Uluslararası Silah Trafikinin Denetlenmesi Konferansı 272
- Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) 729
- Uluslararası Tarım Araştırmaları Grubu (CGIAR) 478
- Uluslararası Sular 727, 834, 852
- Uluslararası Ticaret Merkezi 497
- Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) 941
- Uluslararası Yatırım Bankası (IIB) 514
- Ulusun Mızrağı (Umkonto ve Sizwe) 628
- Umar Avturkhanov 935
- Umman Denizi 775
- Umman Sultanlığı 677
- Umma Partisi 559
- Umum Rusya Müslümanları Birinci Kongresi 70
- Umum Rusya Müslümanları Kongresi 76, 166
- Umum Rusya Müslümanları Üçüncü Kongresi 76
- Union Europeenne 516
- United Malays National Organization (UMNU) 572
- Unocal 931
- Urallar 363, 634, 817, 865
- Urbsys 385
- Urfa 228
- Uruguay 336, 614, 1000, 1001
- Ussuri Nehri 665
- Uşak 212, 224, 233, 247
- Utanc Duvarı 615, 616, 854
- Utrecht Barışı 16
- Uygur 957, 958
- Uzak Asya 659
- Uzakdoğu 34, 35, 39, 41, 47, 48, 50, 64, 71, 74, 75, 80, 81, 83, 88, 138, 235, 242, 243, 310, 319, 373, 381, 394, 413, 427, 431, 439, 446, 459, 460, 470, 471, 524, 532, 543, 588, 690, 691, 907
- Uzakdoğu Bölge Konseyleri 439
- Uzakdoğu Savaşı 470
- Uzlaşmazlık Mahkemesi 637
- Uzun Menzilli füzeler 708, 772, 798, 822, 962

Uzun Yürüyüş 321, 345

Ü

Üç İmparatorlar Ligi 30

Üçlü Antant 30

Üçlü Antlaşma 407

Üçlü Asya İttifakı 659

Üçlü İtilaf (Üçlü Antlaşma) 30, 82, 98, 124, 130, 138

Üçlü İttifak 30, 44, 52, 53, 54, 80, 82, 95, 107, 116, 134, 149, 152

Üçlü Komisyon 278

Üçlü Pakt 415, 416, 417, 419, 420, 421, 428

Üçüncü Balkan Konferansı 314

Üçüncü Dünya Savaşı 12

Üçüncü Lome Sözleşmesi 736

Ürdün 78, 158, 161, 281, 282, 463, 481, 506, 537, 553, 555, 568, 570-572, 579, 629, 645, 646, 671-673, 692, 695, 696, 718, 732, 763, 786, 835, 852, 853, 862, 933, 942, 943, 948, 951, 964

Ürdün Emiri Abdullah 481

Ürdün Emirliği 481

Ürdün İç Savaşı 696

Üsküp 85, 96, 111, 123

Üstün Komite 57

Üye Devletler Birleşimi 497

Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk 11, 322

V

Vaclav Havel 755, 849, 907

Vadedilen Topraklar 146

Vadi Arava 933

Vafd Partisi 270

Vahhabiler 281

Vakıflar Genel Müdürlüğü 596

Van 62, 63, 91, 126, 142, 151, 161, 191, 193, 255, 468, 593, 649, 805, 844

Vancouver 900

Vandenberg Kararı 508, 509

Van Gölü 468, 593, 844

Van İsyanı 62

Varlık Vergisi 434

Varşova 184, 232, 283, 388, 399, 452, 453, 469, 479, 550, 556, 557, 622, 638, 677, 678, 684, 685, 694, 697, 744, 781, 818, 861, 863, 865, 866, 871, 872, 900

Varşova Antlaşması 694, 697

Varşova Paktı 550, 556, 557, 622, 638, 677, 678, 684, 685, 744, 781, 818, 861, 865, 866, 871, 872, 900

Varto 271, 272

Vatan Cephesi 376

Vatikan 288, 289, 764, 803, 934

Velupillai Prabhakaran 753

Venedik 27, 28, 221, 266, 343

Venezüella 54, 529, 602, 603, 611

Venizelos 107, 146, 168, 169, 223, 268, 312, 314, 354

Verbe ve Bubiyan Adaları 862

Verde Adaları 741, 742

Verdun Savaşı 157

Versailles Antlaşması 19, 199, 215, 255, 261, 262, 274, 275, 337, 346, 347, 348, 349, 350, 355, 362, 374, 385, 484, 625

Versailles Sarayı 197

Vesayet Konseyi 466

Vestefalya Barışı 15, 16, 17

Veto hakkı 662

Veto yetkisi 460

VII. Edward 83

VII. Haakon 68, 404

VI. Mehmet Vahideddin 252
Viborg 402, 486
Vichy 409, 410, 411, 412, 413, 421, 425, 439, 757
Vichy Hükümeti 412, 413, 421, 425
Viçitrin 96
Viet Cong 649, 650
Viet Minh (Kuzey Vietnam) 649
Vietnam 472, 477, 485, 513, 545, 546, 548, 638, 649, 650, 673, 690, 691, 702, 714, 715, 734, 740, 741, 751, 765, 768, 955, 985
Vietnam Bağımsızlık Cephesi 472
Vietnam Demokratik Cumhuriyeti 472, 485, 546
Vietnam Halk Ordusu 740
Vietnam Komünist Partisi 765
Vietnam Savaşı 548
Vietnam Ulusal Partisi 472
Viipuri 172
Villa Gusti 180
Vilna 224, 288, 400
Visegrad Üçgeni 892
Viyana 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 33, 44, 69, 178, 247, 304, 375, 381, 413, 420, 451, 469, 479, 616, 708, 771, 840, 900, 934, 991
Viyana Belgesi 900, 934
Viyana Kararları 413
Viyana Kongresi 22, 23, 24, 25, 26, 28, 33
Viyana Zirvesi 991
Vladikafkas 936
Vladivostok 60, 64, 188, 426, 771, 900
V. Mehmet 91, 92
Vogosca 951
Voladarski 177

Volga 17, 187, 424
Volkan Gazetesi 89
Volo Adası 324
Voltaire 22
Von Kahr 262, 263
Vukovar 995

W

Wake 433
Walter Ulbiricht 541
Walter Wink 928
Wannsee Konferansı 430
Washington 165, 242, 243, 309, 310, 319, 339, 369, 430, 439, 454, 475, 504, 505, 510, 514, 515, 521, 590, 611, 638, 647, 682, 683, 705, 722, 730, 731, 763, 769, 771, 786, 821, 822, 887, 915, 919, 933, 988, 997, 1002
Washington Antlaşmaları 369
Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı 242
Washington Institute for Near East Policy 915
Washington Konferansı 439
Washington Protokolü 505
Watergate Skandalı 730
Waterloo 23, 24
Weimar Anayasası 198, 206
Weimar Cumhuriyeti 517
Werner Raporu 986
Westminster Parlamentosu 812
Westminster Statüsü 322, 323
William A. Wilson 803
William H. Seward 582
Willy Brand 666, 694, 721
Wilson 163, 165, 170, 173, 174, 181, 183, 184, 189, 190, 196, 197, 200, 201, 204, 209, 221, 259, 426, 803

- Windau Limanı 400
Winston Churchill 104, 114, 147, 405, 479
Wolfgang Kapp 206
Wuchang 105
Wuhan 664
Wye Plantation Barış Antlaşması 920
Wye River Barış Antlaşması 920
- X**
XIII. Alphonse 316, 317, 321
Xinca 968
X. Rus Komünist Partisi Kongresi 228
- Y**
Yahudi aleyhtarlığı 216, 411
Yahudi anavatanı 169
Yahudi Devleti 63, 64, 93, 497, 498
Yahudi Geçici Millî Konseyi 506
Yahudi Göçleri 391
Yahudi Kolonizasyon Derneği 93
Yahudiler 43, 64, 169, 170, 273, 329, 331, 333, 334, 351, 392, 430, 506, 508, 645, 738
Yahudilerin Filistin'e göçü 42, 170
Yahudilerin imha planı 483
Yahudi Lobisi 963
Yahudi Millî Konseyi 505
Yahudi Özerk Cumhuriyeti (Birobi-can) 888
Yahudi Ulusal Kredi Kurumu 64
Yahudi yerleşim merkezleri 763, 769, 781, 791, 824
Yahya Han 699, 758
Yakup Cemil Bey 118
Yakup Şevki Paşa 159
Yakutlar 873
Yale Üniversitesi 724
Yalta Konferansı 455, 459, 461, 462
Yang-tze Vadisi 300, 369, 519
Yankee, go home 648
Yanya 116, 119, 259
Yaounde 636, 637, 736
Yapısal Uyum Kredileri 477
Yarbay Muhammed el-İriani 630
Yarbay Oliver North 818
Yardım Koordinasyon Grupları ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) 478
Yargıç Rovlat 213
Yarı Stratejik Nükleer Silahlar 913
Yaser Arafat 644, 646, 695, 796, 824, 886, 919, 945, 946
Yaş Antlaşması 18
Yavuz ve Midilli Gemileri 140, 141
Yedi Yıl Savaşları 19
Yemen 78, 287, 288, 342, 343, 361, 371, 463, 629, 630, 675, 676, 677, 763, 857, 858, 859
Yemen Arap Cumhuriyeti 676, 677, 857
Yemen'in Bağımsızlığı 287, 342
Yemen-İtalya Dostluk ve Ticaret Antlaşması 287
Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti 857
Yen Bai Garnizanı 472
Yenan 321, 345
Yeni Britanya 433
Yenice İstasyonu 437
Yeni Delhi 546, 805
Yeniden Doğu Hükümeti 936
Yeni Dönemde Gerçek Bir Ortaklığa Doğru 934
Yeni Dünya 21, 416

- Yeni Dünya Düzeni 416
Yeni Düzen 384, 415
Yeni Gine 322, 658, 673, 751, 922
Yeni İktisadî Siyaset (NEP) Dönemi 170, 228, 229, 264
Yeni JEWEL (Joint Endeavor for Welfare, Education, and Liberation- Refah, Eğitim ve Özgürlük İçin Ortak Çaba) Hareketi (NJM- New Jewel Movement) 799
Yenikale 18
Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası 846, 847, 949
Yeni Osmanlılık 868
Yeni Pazar Sancağı 85, 108
Yeni Reform 853
Yeni Sömürgecilik 12, 296, 650, 659, 695, 746
Yeni Toplum Hareketi 815
Yeni Ulusal Parti (NNP) 800, 929
Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen 654
Yeni Ümmet Partisi 842
Yeni Zelanda 322, 414, 530, 531, 548, 549, 590, 653, 922, 987
Yeniköy Antlaşması 126
Yerden Havaya Füzeler 884, 969
Yıpratma Savaşı 507, 786, 833
Yıldız Savaşları (Stars War) 798
Yirmibir Talep 146
Yom Kippur 718
Youlou Yönetimi 601
Yönetenleri Yönetmek 145
Yugoslav Halk Ordusu 874, 875, 949
Yugoslav Komitesi 186
Yugoslav Millî Konseyi 186
Yugoslavya (Güney Slav) 186, 199, 203, 211, 220, 221, 234, 235, 236, 257, 259, 265, 266, 287, 289-292, 294, 295, 297, 303, 314, 317, 318, 333, 335, 338-342, 353, 356, 358, 365-368, 377, 378, 387, 418, 419, 420-422, 426, 442, 450, 451, 456, 457, 459, 477, 482, 486, 488, 495, 509, 510, 513, 538, 542, 547-549, 558, 564, 607, 617, 621, 622, 637, 653, 685, 686, 694, 732, 856, 867, 874, 875, 876, 902, 903, 934, 949, 950, 995, 996, 1001
Yugoslavya'nın Bağımsızlığı 199
Yugoslavya Konferansı 949
Yugoslavya Millî Kurtuluş Komitesi 456
Yukarı Silezya 197, 337
Yukarı Volta 600, 741
Yunan Cuntası 727
Yunanistan 26, 32, 57, 87, 88, 107, 108, 110-112, 116, 117, 120, 121-125, 128, 129, 137, 138, 146, 154, 155, 168, 169, 203, 209, 212, 216, 223, 231, 236, 257, 259, 260, 266, 268, 273, 297, 303, 311-315, 335, 338-342, 353, 354, 358, 372, 377, 378, 379, 388, 389, 391, 394, 395, 401, 415, 418, 419, 420, 422, 426, 429, 431, 442, 450, 455, 456, 457, 481, 482, 486, 487, 488, 489, 491, 503, 509, 517, 535, 538, 542, 547, 548, 549, 554, 558, 568, 584-586, 607, 621, 639, 647, 669, 670, 720, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 742-744, 787, 788, 802, 821, 827, 828, 846, 859, 875, 876, 904, 934, 952, 953, 962, 970, 983, 986, 987, 993
Yunanistan İç Savaşı 488
Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu 491
Yuri Antropov 810
Yurttaş Hakları Hareketi 682
Yusuf Akçura 70

Yusuf Kemal 241, 242
Yuvarlak Masa Konferansı 307
Yüksek Adalet Divanı 618
Yüksek Devlet Konseyi 897
Yüksek Devrimci Kurul 693
Yüksek Devrim Konseyi 911
Yüksek Düzeyli Grup 822
Yüksek Faşist Konseyi 250
Yüksek Ulusal Komite (NKN) 184
Yüksek Yemen Meclisi 858
Yürütme Direktörleri 478
Yürütme Kurulu 475, 621, 646, 736
Yüz Çiçek Dönemi 577
Yüzdeler Antlaşması 457

Z

Zagreb 186
Zaire 598, 599, 610, 659, 747, 836, 927
Zaire (Kongo) 598, 599, 610, 659, 747, 836, 927
Zambezi Nehri 652
Zambiya 652, 680, 683, 1004
Zanzibar 621, 641, 643

Zawadski 562
Zehirli Kimyasal Madde 108
Zengezur 829
Zengibar 61
Zenginler Kulübü 747
Zerka 570, 695
Zerka Mülteci Kampı 695
Zeydi 629
Zeytun 91, 151
Zimbabwe 746, 779, 817
Zimmerman Telgrafi 165
Zinoviyef 220
Zinovyer 264
Ziven 193
Ziya el-Hak 757, 758, 759
Ziyaret (Fis) Köyü 806, 994
Ziyaaur Rahman 707
Zorin 500
Zülfıkar Ali Butto 699, 706, 758
Zürih 584, 585, 602
Zürih Antlaşması 585
Zviad Gamsakhurdia 872
Zyklon-B gazı 431

21. yüzyılın başlangıcında dünyanın gelmiş olduğu durumun anlaşılması, şüphesiz ki geçmişin ve bilhassa 20. yüzyılın iyi analiz edilmesiyle mümkündür. Nice bölgesel savaşlar; ekonomik, milliyetçi, etnik, dinî, ideolojik kavgalar; diktatörler, ihtilaller, işgaller, katliamlar, yeni sömürgecilik arayışları, bağımsızlık mücadeleleri; siyasî, askerî, ekonomik, kültürel örgütlenmeler, ikili ve çok taraflı anlaşmalar bu yüzyıla damgasını vurdu. Teknolojik gelişmeler de alabildiğine hız kazandı ve bu yüzyıla damgasını vuran iki süper gücün, ABD ve Sovyet Rusya'nın kavgası atmosfer ve uzaya kadar ulaştı.

Elinizdeki bu eser, böylesine hareketli bir yüzyılın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla, 1900-1999 yılları arasındaki siyasî olayları, kronolojik bir sıra takip ederek anlatmaktadır.

KRONOLOJİK 20. YÜZYIL SİYASİ TARİHİ

kitapadresi.com
internetteki kitap adresiniz